DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

HAYAT VE HATIRATIM

3

RIZA NUR

ATATÜRK KAVGASI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://tenev.org

işaret

işaret yayınları: 62
belgelerle yakın tarih dizisi: 3

tashih
işaret - a.yılmaz-h.koç-k.öztürk-r.kurtuluş

kapak, dizgi ve ofset hazırlık
beyajans, 512 76 97

baskı
gümüş ofset, temmuz 1992

ISBN
975-350-019-X (takım no)
975-350-022-X (3. cilt)

işaret yayınları
ankara cd. no: 107/63
cağaloğlu 34410 - istanbul
tel: 519 17 28

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DR. RIZA NUR

HAYAT ve HATIRATIM
III

RIZA NUR- ATATÜRK KAVGASI

●

Yayına Hazırlayan
Abdurrahman Dilipak

İşaret Yayınları
İstanbul - 1992

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Sunuş 17

BİRİNCİ BÖLÜM
MİLLİ KIYAM (İÇYÜZÜ) 19

İstiklal Harbine Doğru 19
Samsun'a Doğru 22
Rıza Nur ve Nutuk 25
Türkiye Adını Kim Buldu? 27
Sinop Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti Nasıl Kuruldu? 29
Akif Diye Biri! 31
Kongre Günleri 31
Sivas'ta Mandacılar Kimlerdi? 36
Hind Askerleri ve Hilafet Meselesi 38
Kurtuluş Savaşı Günleri 39
Ermeni Meselesi 39
Bolşeviklik Modası ve Yeşilordu 41
İntihab ve Anadolu İsyanı 44
İntihabın Ardından 46
Mebuslar İstanbul'da Toplandı 47
Anadolu Kıyamı 50
Şehzadebaşındaki Baskın 52
Nutuk'un Mahiyeti 52
"Türkiye" Adı Nasıl Kabul Edildi? 53
31 Marttan Sonra Mısır'a Doğru 55
Halide Edip 55
Mustafa Kemal ve Arkadaşları 56
Meclisin Açılışı 58
Hükümet Teşkili 59
I. Cumhuriyetin Siyaseti ve Çeteler 60
İlk Günler 61
İsimlerin Türkçeleştirilmesi 63
Bir Garip Bürokrasi Macerası 66
İstiklal Marşı 66
İstanbul'la İpler Kopuyor 68
Hesapsız-Kitapsız Günler 69
Korku 70
Skandal 70
Antalya'da Olan Olaylar 72
Roma Kulübü 73

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçki Yasağı ... 73
Manatof Diye Biri ... 74
Yeşilordu ve Komünizm ... 76
Sinop'a Doğru ... 78
İşgal Günleri İstanbul'u ... 79
İsyanlar ... 81
Yozgat İsyanı ... 82
İstiklal Mahkemeleri ... 83
Nureddin Paşa ... 84
Ankara Günleri ... 89
A. Mecid Efendi ... 90
Sağlık ... 91
Van ... 92
Fransız Siyaseti ... 94
Nahcıvan'da Ermeni Katliamı ... 94
Sarıkamış Müdafaası ... 95
Edirne ve Trakya'nın İşgali ... 97
Deli Halit Paşa ... 97
O Günlerin Ankara'sı ... 99
Ali Fuad Meselesi ... 100
Hileli Yollar ... 101
Oyun İçinde Oyun ... 103
İzzet Paşa'nın Arnavutluğu ... 105
Mustafa Sagir ... 106
Çerkez Ethem ... 106
Moskova'ya Doğru ... 108
Celal Arif ... 110
Kürtler ve Aleviler ... 111
Yusuf Kemal'in Sıkıntısı ... 113
Çileli Yolculuk ... 114
Erzincan Ovalarında ... 118
Dersim Korkusu ... 120
Ermeni Kırımı ... 121
Erzurum'a Geliş ... 121
Sarıkamış'ta Donan Onbinler ... 122
Kars ... 123
Kazım Karabekir ... 124
Militarizm Bir Milletin Yıkımıdır ... 124
Mustafa Suphi Nasıl Öldürüldü? ... 125
Medivani ... 125
Gümrü ... 126
Tiflis, Nahcivan, Karabağ ... 127

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sarhoşluk ve Bir Skandal! 130
Bakü 132
Takiyef 133
Azeriler'in Misafirperverliği 133
Azerbaycan'daki Komünist Cunta 135
Ermeni Terörü 136
Bolşevik Zulmü 137
Azerbaycan'ın İşgali 138
M. Kemal, Yeşilordu Efsanesi ve Rus İşgali 138
Moskova Yolunda 140
...Ve Moskova 142
Moskova Müzakereleri 142
Enver Paşa 143
Komünizm 143
Rejimin Koruculari: Çeka 144
Komünist = Yahudi 145
Bizim Hariciyede Bir Rus Casusu 146
Ruslarla Pazarlık 147
Takaların Zaferi 149
Müzakereye Devam 150
Stalin'le Pazarlık 150
Moskova Gezisi 152
Ankara Dedikoduları 153
Çiçerin'le Pazarlığa Devam 154
Yusuf Kemal'in Haleti Ruhiyesi 155
Rus-İngiliz Rekabeti 156
Görüşmelere Devam: Afganistan'la Muahede 157
Enver Paşa 157
Enver Paşa'nın Serencamı 161
Para veAltın Meselesi 162
Topal Osman 163
Muahedenin Neticesi 164
Batum'dan Çekildik ve Muahede İmzalandı 166
Muahede Sonrası 167
İnönü Savaşlarının İçyüzü 169
Bekir Sami Diye Biri 170
Ankara'ya Doğru 171
Çeka Belası 173
Polisiye Bir Vak'a 175
Batum 176
Trabzon'da 178
Ziya Gökalp 179

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ankara'ya Geliş ... 179
Azarbeycan Elçisi ... 181
Ruslarla İlişkiler ... 181
Kız Öğrencilerin Başına Gelenler ... 182
Yeni Bir Yunan Taarruzu ... 182
Ankara Kayseri'ye Taşınıyor ... 186
Bir Firar Hikayesi ... 188
İnönü'nün Dirayetsizliği ... 189
Cephede Durum ... 190
Deli Halid'in Karargahı ... 192
Meclis Heyeti Polatlı'da ... 192
İnönü'nün İki İdam Emri ... 193
Silah Meselesi ... 195
Gizli Celsede Durum Raporu ... 196
Fevzi Paşa ... 197
Mecliste Kavga Kıyâmet ... 201
Ev Tezgahlarında İmal Edilen Harp Aletleri ... 201
Taarruz Öncesi ... 202
Tartışma ... 204
Harp Başlıyor ... 206
İşhal Olan Yunan Ordusu! ... 209
Bir Skandal! ... 211
Altındiş Olayı ... 213
Doktor Adnan ve Halide Edip ... 214
Sinop Yolunda ... 214
Anadolu'ya Silah Sevki ... 218
Eski Günler ... 220
Sakarya Zaferinin Ardından ... 222
İkinci Grup ve Darbe Planları ... 223
Rıza Nur Bakanlık Teklifini Reddediyor ... 225
Rıza Nur Teklifi Kabul Ediyor ... 226
Yolculuk ... 226
Bakanlık Koltuğunda ... 228
Bir Yolsuzluk Dosyası ... 229
Sulh Tartışmaları ... 230
Hamdullah Suphi ... 231
Fahreddin Paşa ... 232
Cephede Durum ... 233
Cihada Yapılan Maddî Yardımlara Ne Oldu? ... 234
Nevres Manavoğlu ... 234
Kürt Meselesi ... 235
Tekrar Moskova Yolculuğu ... 236

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Rıza Nur'un Kardeşleri ... 237
Rusya'daki Temaslar ... 238
Rıza Nur'un Komünistliği ... 240
Moskova'da ... 244
Ali Fuat Krizi ... 245
Musa Carullah ... 246
Rusya'da Kıtlık ... 247
Rus Eğitim Sistemi ... 247
Buhara Emiri Enver ... 248
Enver'in Ölümü ... 248
Ah Buhara ... 249
İttihatçıların Hali Pür Melâli ... 249
Komünizmden Menşevikliğe ... 250
Cemal Paşa ... 251
Cemal Paşa'yı Kim Vurdu? ... 252
Cemal'in Hindistan'ı Fetih Hayalleri ... 253
Zeki'nin Rezaletleri ... 254
Moskova Hatıraları ... 254
Çerkes Allerjisi ... 255
Rusya Dönüşü ... 258
Sinop'ta ... 259
Ankara'da ... 260
Nihaî Zafer ... 263
Mehmet Vehbi Efendi ... 263
Taarruz Başlıyor ... 264
İzmir'de ... 267

İKİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYET DEVRİ ... 269

İlk Soğukluk ... 270
Cumhuriyetin İlânı ... 272
Cumhuriyetin İlân Şekli ... 273
Memlekette Genel Durum ... 274
Basın Hizaya Geliyor ... 275
Hilâfet Meselesi ... 276
Atatürk Orman Çiftliği ... 276
Rıza Nur - Atatürk İhtilafı ... 278
Muhalefet Fikri ... 279
Vekaletten İstifadan Sonra ... 280
Rıza Nur Meclisten de Çekiliyor ... 281
Fikriye'nin İntiharı ... 281

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Nasıl Bakan Olunur? 282
Esat Hoca Meselesi 284
İşler Kötü 286
Rıza Nur'un Türkçülüğü 288
Arnavut İsyanı 289
Süleyman Sırrı 293
İnönü'nün Köşkü 293
İnönü'nün Kardeşleri 294
Şapka Devrimi 295
Şapka Ekonomisi 297
Şapka İsyanları 298
Operatör Emin 298
Bir Cinayet 300
Yeni Fırka Hazırlığı 301
Şeyh Said 302
Kürt Meselesi ve Basın 305
Tarikat-ı Salahiye 305
Takrir-i Sükûn'un Gerekçesi 307
Mustafa Kemal'in Nutkunun Mahiyeti 307
Yeni Türkiye 308
Umumi Kanaat 309
Rıza Nur'un Tütün Ticareti 309
Yeni Bir Moda 310
Ankara'nın İmarı 311
İnkılâp Modası 312
Süt ve Yoğurt Kardeşi 313
Sansür 314
Lâtife Boşanıyor 314
Ata'nın Tahsile Gönderdiği Kızlar 316
Dans Devri 318
Kömür Ocağı Meselesi 319
Başka İşler 320
İş Bankası 320
Halit Paşa Meclis'te Öldürülüyor 320
Yeni Moda 322
Kız İsteme 322
Yeni Para 323
Bahriye Vekaleti 323
Kereste Fabrikası 324
Bir Rüşvet Olayı 325
Yeni Bir Din 326
İnhisar İşi 327

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Memur Enflasyonu ... 329
Rıza Nur Plân Yapıyor ... 331
Yeni Para Meselesi ... 331
İzmir Suikastı ... 332
Asılanlar ... 334
Rıza Nur'un Türk Tarihi ... 336
Gurbet Yolu ... 339
Yaban Ellere Doğru ... 340
Rasim Bey ... 340
Üçüncü İntihab ... 341
Besmele Yerine M. Kemal Resmi ... 341
Sansür ... 343
Yavuz-Havuz Davası ... 343
Rıza Nur'u Ankara'ya Çağırıyorlar ... 345
Yahya Kemal ... 346
Ah Şu Bizim Sefaretler ... 346
At Yarışı ... 347
Meb Necati ... 347
Emanullah Han ... 350
Harf İnkılabı ... 351
İnkılab Sonrası Durum ... 352
Harf İnkılabının Perde Arkası ... 354
İlahi Mahalle ve Falih Rıfkı ... 357
Tesettür Meselesi ... 358
Sefaretler ... 358
Fuad Diye Biri ... 359
Paris Elçiliği ... 360
Ref'i Cevat ... 361
Lozan Kimin Eseri ... 362
Tayyare Cemiyeti ... 363
Abdülhak Hamid ... 363
Yeni Din ... 365
Bir Skandal ... 365
Bir Komplo ... 366
Yakup Kadri Yazıyor ... 368
Kemalizmi Kim İcad Etti ... 368
Bir Komplo ... 369
Ata'nın Manevî Kızları ... 370
Peyamı Safa ve Hareket Dergisi ... 371
Yalova İmar Ediliyor ... 374
Bir Mülakat ... 375
Hatıratı Yazarken ... 375

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Melahat Meselesi ... 376
Süreyya Paşa ... 376
Reşid Saffet ... 378
Barut İnhisarı Rezaleti ... 380
Yeni Kâğıt Paralar ... 380
Gazi ile Anası ... 382
İnönü'nün M. Kemal'e Sevgisi ... 383
İktisad ve Maliye ... 384
Zincirli Cumhuriyet ... 386
Boğa Güreşi ... 387
Umumî Mütalea ... 388
İttihatçılar Devri ... 388
Mustafa Kemal Devri ... 389
Sevr ... 389
Okullarda Dans Mecburiyeti ... 395
Psikolojik Tetkik ... 396
A. Hamid ve M. Kemal Arasında Mukayese ... 397
Mussolini ve M. Kemal ... 399

PORTRELER

Mustafa Kemal ... 401
İsmet ... 403
Fevzi ... 405
Meclis Reisi Kâzım ... 405
Bozok Salih ... 405
Recep Zühtü ... 405
Nafia Vekili Recep ... 406
Tevfik Rüştü ... 406
YunusNadi ... 406
Hamdullah Suphi ... 406
Yusuf Akcora ... 407
Mehmet Emin ... 407

MUHALİF SİMALAR

Rauf ... 407
Kâzım Karabekir ... 408
Küçük Cemal ... 409

HATIRA DEFTERİ

Celâl Arif ... 409
Osmanlı Mücevherleri ... 410
Yine Hanın Derdi ... 411

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Boşanma Kararı ... 412
Bekarlık ... 415
TL'nin Değeri ... 416
Hesap-Kitap İşi ... 419
TL. Krizi ... 420
Üçüncü Meclisin İntihabı ... 421
Doktor Ahmet Meselesi ... 422
İktisadî İflas ... 424
Paris ve Köpek ... 424
Paris, Köpeklerin Abdesthanesidir ... 425
Ah Paris! Çevre Kirliliği ... 426
Yunan İhtilafı ... 426
İstanbul'daki Paris ... 427
Ankara Dedikoduları ... 427
Harf İnkılabı ... 429
Ankara Haberleri ... 430
İktisadî Tedbirler ... 431
İşyerinde Kriz ... 432
20 Milyonluk Soygun ... 434
Berber Dükkânı ... 434
N. Molla'nın Başına Gelenler ... 435
Yeni Türk Tarih Tezi ... 435
Arien ... 437
Kürt İsyanı ... 437
Şeyh Said İsyanı ... 438
Farslarla Kan Birliği ... 439
Bulgarlarla Kan Birliği ... 440
Rıza Nur Yine Eşinden Dertli ... 441
Gökalp'in Kürt Raporu ... 441
Serbest Cumhuriyet Fırkası ... 443
İsmet İnönü ve Fethi Bey ... 448
M. Kemal - Fethi Bey Diyaloğu ... 452
Yeni Partinin Kâtibi Kim? ... 453
Almanların Raporu ... 455
Yeni Fırkanın Zamiri ... 455
Patlayan İfşaatlar ... 456
Milliyet Kimin Sesi ... 457
İzmir Mitingi ... 458
Menemen Vakası ... 459
SCF Başkanı Halk Fırkasından Vekil Oluyor ... 461
Yalova Safası ... 462
Belediye Seçimleri ... 463

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hainler ve Kahramanlar! 464
Tapılan Adam! 465
Brezilya Darbesi 466
Venizelos Ankara'da 466
Yine Kürt İsyanı 467
Tekrar İzmir Hadisesi 467
Ege Adı Nereden Geliyor? 468
Ankara'da Bir Memur 469
Katledilen Tarihi Eserler 469
Serbest Fırkanın Bilançosu 472
Bir Karşılaştırma 473
Serbest Fırkanın Sonu 474
Fazıl Ahmet 475
Gazi Samsun'a Gidiyor 475
M. Emin (Yurdakul) 476
Gazi Samsun'da 477
Ramsi Villi 477
İktisadi Kriz: Açlık 477
Dil Dersi 480
Menemen Vakasının Muhakemesi 481
Menemen'de Sanık Askerler 483
Ankara'da İşler Kötü 483
Türbeye Mum Diken Kadınların Tevkifi 484
Mah 484
Yakılan Tarih 484
Maaş İşi 485
150'likler Meselesi 487
Yağma Hasanın Böreği 487
Feci Bir Haber 487
Menemen'de Karar Öncesi 488
Fırka mı Hükümetin, Hükümet mi Fırkanın? 489
Menemen'de Seçim 490
Hilafet Meselesi 490
Türkiye-Fransa Kıyası 491
Rıza Nur'un İran'a Bakışı 491
Masinyon 492
Balıkesir'de İrtica ve Menemen İrtibatı 494
Rıza Nur Nis'te 495
Vurgunlar ve Kumar Borcu Hesapları 496
Falih Rıfkı ve Ruşen Eşref 498
Baloda Skandal 498
Gazi-İnönü İhtilafı 499

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hamanın Namusu ... 500
Meclisin Fesih Gerekçesi ... 501
Paris'e Dönüş ... 502
Türkocağı Neyin Nesi? ... 502
Çelişkili İşler ... 504
Meclis Niçin Feshedildi? ... 505
İnkılaplar ... 506
Türkocaklarının Başına Gelenler ... 507
Osmanlıca Belgelerin İmhası ... 508
Rıza Nur ve Felsefe ... 509
Türkocakları Kurultayı ve Feshi ... 509
Kürtlerin Amblemi ... 510
Müstakiller ... 512
Plân Faşizm ... 513
Memur Tasfiyesi ... 515
Rıza Nur Yine Dert Yanıyor ... 515
Meclisten Bir Estantene ... 517
Kemalizmin Doğuşu ... 518
Rıza Nur'un Heykeli ve Ruh Hali ... 519
İsmail Müştak ... 521
Muhalif Matbuat ... 521
Müstemleke Sergisi ... 523
Misyonerlik ... 523
Şirket Kurtarma İşi ... 524
Dil Encümeninin Lağvı ... 525
Yine Hanım Derdi ... 526
Rıza Nur Leyden'de ... 527
Zafer Bayramı Tebrikleri ... 528
Paris'te Antropoloji Kongresi ... 529
Türkiye Haberleri ... 531
İnkılablar Kimin Fikri İdi ... 531
Tavize Dayalı Dış Siyaset ... 533
Ameleden Mebusluğa ... 535
Rıza Nur'un Kayın Pederinin Ölümü ... 536
Ankara'da Zor Günler ... 539
O Zamanki Fransa ... 540
Fransa'da Türk Matbuatı ... 541
Haşim Nahid ... 542
Ömer Fevzi ... 542
İnönü Roma Yolunda ... 544
Rıza Nur Londra'da ... 545
Tarih Kongresi ... 546

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kalkınma Politikası 548
M. Kemal'in İzmir'e Heykeli Dikiliyor 548
İngilizlerin Kürt Siyaseti 550
Rıza Nur'u Jurnalleyenler 551
Güneş Dil Skandalı 551
Yalova'daki Havuzlar 552
Dil Kongresi 553
Arz-ı İhtiram 553
Yeni İnhisarlar 554
Gazi Mükafaatı Gaziye 554
...Ve Rıza Nur Boşanıyor 555
Hatıratın Sonu 555

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SUNUŞ

..Ve Rıza Nur'un hatıratının üçüncü (son) cildi de böylece tamamlanmaktadır.

Yasaksız Türkiye taleplerinin yükseltildiği, açıklık ve yeniden yapılanmanın, insan temel hak ve hürriyetlerinin tartışıldığı bir zamanda Rıza Nur'un hatıratının yayınlanmış olmasının özel ve önemli bir anlamı vardır.

Resmi tarihin abartılı, efsaneleşen, gerçeklerden kopuk kalıpları artık toplumsal değişim taleplerinin ağır yükünü taşıyamamaktadır.

Rıza Nur'un hatıratının yeniden yayınlanması konusunda beklentilerimizin ötesinde bir ilgi ve destek gördük. Şu ana kadar herhangi bir hukuki koğuşturmaya uğramamış olmamız da gelecek açısından umut verici bir gelişmedir.

Yasakların kalktığı, arşivlerin açılmaya başlandığı bir zamanda Rıza Nur'un iddialarını test ederek gerçeği yakalamak daha kolay olacaktır... Gerçek dışı iddialar varsa, bunlar da kamu vicdanında gerçek yerini bulacaktır.

Biz Rıza Nur'un iddialarının iddiacısı değiliz. Ancak bu iddiaların görmemezlikten gelinemeyecek şeyler olduğunu söylüyoruz.. Tarihi yapan ve yazan bir kişi olarak Rıza Nur'un söylediklerinin büyük önem taşıdığını söylüyoruz. Kâzım Karabekir'in hatıraları ya da başka sivil ve askeri kişilerin hatıratları bu konuda gerçeği yakalama şansımızı artıran birer sıçrama taşı anlamını taşımaktadır

Geçmişi olmayanların gelecekleri yoktur. Gerçek geçmişle gelecek arasında biçimlenir.

Kuşkusuz gerçek Rıza Nur'un anlattıklarından ibaret değildir.. Rıza Nur'un yanıldığı, unuttuğu kadar bilmediği, görmediği, duymadığı daha nice gerçekler vardır.. Herşey Rıza Nur'un anlattıklarından ibaret olmadığı gibi, onun olmadığı bir tarih gerçeği de eksik kalacaktır..

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Meselâ Menemen olayının ayrıntılarını Rıza Nur'un hatıratında bulamazsınız. Nerede ise bir ilçe halkının tümünün sanık sandalyesine oturtulduğu, eroinman, ruh hastası kiralık bir katille nakşi tarikatının önde gelenlerinin irtibatlandırılarak, bütün yurt sathında bir terör havası estirildiğini, bir yedek subay ve bekçinin öldürülmesi ile sonuçlanan cinayetin ardından kurulan mahkemede 144 kişi yargılanmış 40 kişi serbest bırakılırken, 27 kişi beraat ettirilerek 41 kişi ağır cezalara çarptırılmış ve 36 kişi de idam sehpalarında can vermişti. O zamanki Menemen'in nüfusu neydi? Bir cami çevresinde meydana gelen olaylar bahane edilerek estirilen terörün asıl sebebi neydi? Sözkonusu askeri mahkeme zabıtlarına henüz sahip değiliz. Bu yayınlar umarız bu yöndeki talebi artırır ve gizli kalan gerçekler de gün yüzüne çıkar.

Kuşkusuz gizli kalmış tek gerçek bu değil. Bu sadece bir örnektir.

Mustafa Kemal, kimine göre Menemen'in topa tutulmasını emretmişti, kimine göre tüm halkın tehcirini emretmişti.. Ama konu ile ilgili kim varsa tutuklanarak yargılanması ve en ağır şekilde cezalandırılmasını emrettiği bilinen bir gerçekti.. Olayın siyasi yönü olup olmadığı ile ilgili araştırmalar ise tek partiye karşı kurulan Terakkiperver Cumhuriyetçilerin ezilmesi, dini muhalefetin bastırılması ve siyasi muhalefetin sindirilmesi ile ilgili idi.

Menemen olayında cinayeti işleyen şebekenin olayda kullandığı ipi satan yahudi attar'ın da olayla ilgili görülerek yakalanıp asılması ilginçtir.. Her yıl anılan Menemen olayının bu yönünü bilen pek yoktur. Kuşkusuz daha bir çok konu yeteri kadar bilinmemektedir.

Tekrar söylemek gerekirse tarih övgü ve sövgü kitabı değildir. Tarihten ders alınır. Tarihin belgelerine ipotek koyanlar, tarihin tanıklığına aday kitaplara gün yüzünü haram edenler toplumun geçmişini çalmak gibi korkunç bir suçun sorumluluğunu taşımaktadırlar.

Geleceğin umuduna sahip olmak için geçmişin bilgisine ihtiyacımız var. Bu çalışmamız ve bize gösterilen ilgi ve genel kabul bu yöndeki umutlarımızı artırmaktadır..

Doğru kararlar ancak doğru bilgiye dayalı olabilir. Bilgi ışıktır. Gerçeğin ışığı dünümüzü, bugünümüzü ve geleceğimizi aydınlatacaktır.

Aydınlık bir gelecek umudu ve dileğiyle...

Abdurrahman Dilipak
Acıbadem, Temmuz 1992

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ BÖLÜM
MİLLÎ KIYAM (İÇ YÜZÜ)

İSTİKLAL HARBİNE DOĞRU

Buna, bizde de, Avrupa'da da Millî Hareket adı verilmiştir. Mütareke olun ca bir taraftan İngilizler donanma ile diğer taraftan Fransızlar karadan Trakya ta riki ile İstanbul'a girdiler. Türkler'de umumî ve derin bir hüzün, **Rum** ve **Ermen ler**'de fevkalâde bir sevinç. Şenlik yapıyorlar. **Yahudiler** de bunlara iştirak ed yor. İtalyanlar ve Yunanlılar da memlekete girdiler.

İngiliz ve Fransızların yanlarında Harbi Umumîde tercüman namı ile kul landıkları birçok **Rum, Yahudi,** bilhassa **Ermeni** casuslar, keza askerler va Şimdi de İstanbul'da bu milletler bunlara casus ve asker yazılıyorlar.

Rum Patrikhanesi azıtmış, maskeyi atmış, içindekini bir lâğım patlar gib meydana vermiş. **Ermeniler** de böyle. Fikirleri ve kanaatları şudur: Türkiye batt İstanbul ve Anadolu'nun büyük bir kısmı Yunanistan'a verilecek. Bizans yenider doğuyor. Diğer kısımlar **Ermenistan** olacak. Onbeş asırdan beri birbirini sevme yen, aralarında dinî ve siyasî müthiş kanlı nizâlar olmuş olan, birbirinden iğrener **Rum** ve **Ermeni** şimdi birbirine «**Hemşehri Millet**» adını veriyorlar.

Yunanlılar insanî sıfatta olan «**Yunan Salib-i Ahmeri**» ile «**Muhacirî Komisyonu**» nu, derhal İstanbul'a soktular. Hakikatte bunlar politika ve propaganda organı. Fener tamamiyle Yunanistan'ın emri altında, Orada da «**Mavri Mîra**» adında bir istiklâl cemiyeti teşkil ettiler. Vaktiyle asılan Patrik vakasında, patrikhânede kapatılan kapıyı açtılar. Zehaplarınca bu kapı Bizans yeniden vücû da gelince açılacaktı. O gün gelmiş! İzciler yapıyorlar. Yunanistan Rumlara silâh veriyor. Silâhlanıyorlar.

Trabzon'dan Sinop'a kadar olan sahilde «**Pontus**» komitesi teşkil edildi. Trabzon Rum papazı başta. Bu adam Samsunlu idi. Komiteye Samsun merkez. Bu komite harpten evvel Merzifon'da **Amerikan Kolejinde** Rum talebe tarafın dan teşkil edilmişti. **Amerikalılar** himâye ediyordu. **Mütarekeden bir yıl sonra bizim Ankara'daki millî hükümet koleji basıp evrakı yakaladığı vakit buna ve Ermeni fesat ve icraatına dâir çuval dolusu vesika bulundu.**

Pontus büyük bir faaliyet gösterdi. Bütün Samsun havalisi Rumlarını si lâhlandırdı. Çeteler teşkil ettiler. Çerkesler de bunlara yardım etti. Türk köylerini basıp yakıyor, katliâm ediyorlar. Rumlar oraların istiklâlini istiyorlar. Çerkesler 1864'de Rus Çarının bir iradesiyle sahillere sürülmüş gemilere doldurulup Türki-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ye'ye getirilmişti. Bu muhaceret devam etti. Abazalardan da geldiler. Bunlara yer verildi. Kızları vasıtası ile saraya doldular. İçlerinden paşalar yetişti. **Abdülhamit zamanında bütün Çerkesleri Sivas'ta Çukurova'ya toplayıp İstiklâl yapmak istediler. Abdülhamit** işin önüne geçti. Misafir gelmişler, böyle haksız dâvaya kalkmışlardı. Bu sefer mütarekede büsbütün bu fikrin peşine düştüler. Komiteler, propagandalar yaptılar, Yunanlılar ile bir oluyorlardı. Bu propagandalardan bir misalini bizzat gördüm. **Kâzım** adında bir Çerkes askerî doktor Sinop'a köylere geliyor, propaganda beyannameleri, **Çerkes elifbası** getiriyor. Çerkesleri topluyor. **«Türkçe konuşmayın. Kıyafetinizi değiştirmeyin. Türkten kız alıp vermeyin. Türk Çingene cinsinden bir millettir»** diyor. **Tercüman Ahmet** adında ihtiyar bir Çerkes **«Oğlum senin bu sözlerin bizim felâketimizdir. Biz bir avuçuz. Türkler bizi tükürükle boğar. Hem biz burada misafiriz. Bize toprak verdiler. Sen buradan git!»** diyor. Bunu tercüman bizzat bana köyünde anlattı. Hükümet de haber alıyor. Beyannameleri ile doktoru yakalayıp Kastamonu İstiklâl Mahkemesine yolluyor. **Necati**'nin (Maarif Vekili) Reis olduğu bu mahkeme pek zayıftı. Doktoru bırakıyor. Bu çocuk fakir bir Çerkes köylüsünün oğludur. Hemşiresini şehirde zengin bir Türk almış, bunu da okutup adam etmişti. Şimdi **Kâzım** yine devlet hizmetinde. Galiba **Sivas'ta.** Türkün gafleti hayret edilecek şeydir.

Yunanlılar bütün yaptıklarını ballandıra ballandıra Avrupa'da geniş bir neşriyat yapıyordu. **Anadolu Rumlarının yedi milyon, Türklerin üç milyon olduğunu söylüyorlar. Venizelos bile resmî ağzı ile konferanslarda Türk'ü üç buçuk, Rum'u da üç buçuk milyon diyor. Müthiş yalanlar.**

İngilizler, Fransızlar bir düziye Anadolu'ya giriyorlar. İngilizler İzmit, Eskişehir, Samsun ve Merzifon'dalar. Erzurum'a kadar hulûl etmek istiyorlar. Adana, Urfa, Maraş ve **Ayıntab**'ı Fransızlar işgaline terkettiler. İtalyanlar Antalya ve Konya'da. İtalyanlar Ereğli kömür havzası ile İzmir'i de istiyorlar.İngilizler ve Fransızlarsa buraları İtalyanlara vermek istemiyorlar. El çabukluğu edip Yunanlıları İzmir'e çıkardılar. (15 Mayıs 1335).

Kürtler de ihanet ediyor. Bir **Kürt hükümeti** vücuda getirmek için merkezi İstanbul'da **«Kürt Cemiyeti»** teşekkül ediyor. **Doktor Abdullah Cevdet de bu cemiyette.** Bu adam ne ahlâksız biri idi. Onun bir matbaası vardı. Herkes bilir. Bu matbaa **Cenevre İttihat ve Terakki Cemiyetinin idi.** Üstüne yatmıştır. Onda böyle şeyler ve vatan hiyaneti çok. **İngilizler, Papas Fru, Sait Molla ve Ali Kemal'ler tarafından idare olunan İngiliz Muhibler Cemiyetini teşkil ediyor. Hürriyet ve İtilâf** hortluyor. Bunlar da Türkün menfaati aleyhinde çalışıyorlar. İngilizler Türkiye'yi parçalamak bunun için de tefrika yapmak için propagarıda yapıyorlar. **Ermeni, Rum, Kürt, Çerkes ihtilâfı** yetmiyormuş gibi **Ankara'dan Tebriz'e kadar bir şerit halinde uzanan Kızılbaş halis Türkler'e de «Siz Türk değilsiniz, istiklâl isteyin»** diyorlar. **Bunlar iki milyon kadardır. Keza Anadolu'daki Türkmen'lere «Siz Türk değilsiniz» diyorlar.** Hattâ Konya ahalisine **«Siz Türk değil, Selçukî'siniz»** diyorlar. Bu propagandalar hiçbir etnik ve ilmî esasa istinad etmez. Saçma bir şeydir. Fakat yapıyorlar. Bir dil, bir ırk hattâ ekseriyetle bir din. Ama muvaffak olmaları mümkündür.

İngilizler bir taraftan da Türkiye'yi harıl harıl silâhtan tecrid ediyorlar. Top-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ları dinamitle parçalıyorlar. Yahut kamalarını alıyorlar. Mitralyöz ve tüfekleri toplayıp İstanbul'a naklediyorlar. Götüremedikleri tüfeklerin sürgülerini alıp götürüyorlar. Bunları İstanbul'da depolara yığıp askerleriyle muhafaza ediyorlar. İngilizler Türkler'e çok suimuamele ediyorlar.

İstanbul'da **Padişah** ve **Ferid**'in başında bulunduğu bir hükûmet var... Fakat İngilizlere esir ve âlet. Zaten elinden bir şey gelmez ama aksine onlara hizmet de ediyorlar. Bazen hükûmete hamiyetlisi geliyor. Onun da elinde bir şey yok. Seyirci gibi duruyor. Görülen ve gittikçe tebellür eden vaziyet inkıraz. Türkiye gidiyor... Dokuz asırlık şanlı bir devlet yok oluyor...

İşte bu vaziyet Türklere silâhla mukavemetten başka çare olmadığını gösteriyor, kıyam ilham ediyor... Her tarafta hayatî ve millî tehlikenin şevki ile binefsihi bir kaynaşma başlıyor. Millî Kıyam prosesüsü yürüyor.

Erzurum vilâyetinin hattâ **Trabzon taraflarının Ermenilere ve daha ziyade ihtimal ile Trabzon'un Rumlara verileceği havadisi alabildiğine koşuyor.** Buralar halkı müthiş telâşa düşüyorlar. Toplanıyorlar. Müzakereler. Cemiyetler yapıyorlar. Rusya'ya Bakû'ya adamlar yolluyor. Ruslar'dan imdat bekliyorlar. Denize düşen yılana sarılır. Orada ordu kumandanı **Kâzım Karabekir. Rüştü Paşa** (**Mustafa Kemal** astı.) ile **Halit Bey** (Millet Meclisinde katledilen **Halit Paşa**) Kumandanlardan **Karabekir** silahlarını vermiyor. Ahaliden **Binbaşı Zihni** (Sonra mebus, Sinop Mutasarrıfı ve Bitlis Valisi), **Müftü Hoca Raif, Hüseyin Avni** (Mebus), **Albayrak Gazetesi** sahibi **Necati,** ilâh... Zatlar çalışıyor. Nihayet (**Vilâyet-i Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk**) cemiyetini yapıyorlar. Erzurum'da büyük bir kongre hazırlıyorlar. Yine **Trabzon**'lular da (**Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti**) ile (**Adem-i Merkeziyet Cemiyeti**) adında iki cemiyet yapıyorlar. **Trakya Yunanistan**'a verilecek. Bura Türkleri de müdafaa kaygusu ile (**Trakya, Paşaili Cemiyeti**)ni yapıyorlar. Bunlar hiç olmazsa Trakya'yı bir Cumhuriyet halinde kurtarmayı düşünüyorlar. Diğerleri de hiç olmazsa **Erzurum**'u **Trabzon**'u kurtarmak fikrindeler.

İzmir işgal olununca bazı gençler, vatanperverler kaçıp içerlere çekiliyorlar. **Balıkesir, Afyon, Kütahya, Akhisar, Manisa** ve **İzmir** civarında bir takım vatanperverler cemiyetler teşkil edip, mukavemet hazırlıyorlar. **Demirci Efe,** Yunanlıların kadınlara tecavüzlerine dayanamayıp dağa çıkıyor. Fırsat buldukça Yunanlıları tepeliyor. Oralarda bazı zabit ve mutasarrıflar da bunlara hiç olmazsa gizlice iştirâk ediyor.

Adana'ya **Ermeniler** her taraftan doluyor. Bunlar (**Küçük Ermenistan da oldu**) diyorlar. Halk bunların zulmünden bîzar oluyor. Dağlara çekiliyorlar. Burda da mukavemet ve müdafaa teşekkül ediyor. **İsmail Safa** bunların başlarındandır. İskenderun havalisi Türkleri de bunlara katılıyor. **Giresunlu Osman Ağa** çete teşkil edip **Pontus Rumları** çeteleri ile çarpışıyor.

Bu teşekküller çok mühimdir. İlk kıyamı yapan bunlardır. Bütün tafsilâtı ile fedakârlarının, kahramanlarının adlarıyla yazılması lâzımdır. İçlerinde bulunmadım. Yazamam. Aralarında bulunan biri yazıp tarihe tevdi etmelidir. Hattâ bunların adlarını havi oralarda birer abide dikmelidir. Millî terbiye ve çocuklarımızın kahramanlığa sevk ve Türklüğü müdafaa duygularını yükseltmek için bu kıyam ve savaşlara dair eserler yazılmalıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İstanbul münevverleri me'yus, hiç olmazsa manda ile bütün devleti kurtarmayı düşünüyorlar. Bir kısmı **Amerika**, bir kısmı **İngiliz Mandası** istiyor. Mandacıların başları **Câmî, Rauf Ahmet, Halide Hanım, Bekir Sâmi, Doktor Adnan, İsmet Paşa da bunlarla beraber.** Bunlar İstanbul'daki **Amerika mümessili** ile bu hususta münasebet ve müzakereye de giriyorlar.

Erzurum, İzmir ve emsali cemiyetler hem silâhlı mukavemet tedarikinde hem de **Fransızca neşriyat ile Türk hukukunu Avrupalılara tanıtmağa çalışıyorlar.**

Bu millî kuvvetler İzmir cephesinde Yunanlılar, Cenup cephesinde Fransızlar ile çarpışıyorlar.

Her yerde vatan müdafaası için harıl harıl çeteler teşekkül ediyor. Meselâ **İzmir'de Demirci Efe, Sarı Efe, Çerkes Etem,** ilâh... **Bursa'da Gökbayrak, Giresun'da Pontusçulara karşı Topal Osman, Adapazarı ve Sakarya boylarında Yahya Kaptan** (Trabzon tarafındandır. Bir çok katli olan bir kaçakçı şakî) çetesi, **İbo,** ilâh... Bunlar hep vaziyetin yarattığı binefsihi teşekküllerdir.

SAMSUN'A DOĞRU

Görülüyor ki, Millî Kıyam ve hareket binefsihi ve her tarafta millet tarafından düşünülmüş ve yapılmıştır. Bir kişinin değil binlerce kişinin. **Mustafa Kemal'in, İsmet'in** bunda habbe-i vâhide hissesi yoktur. **Bu esnada hâlâ Mustafa Kemâl meydanda değil.** O Anadoluya defedilinceye kadar bu işlerle değil, başka işlerle meşgul olmuştur. Yine **İsmet** hiç olmazsa Mandacılar fikrine iltihak etmiştir. Hattâ **Mustafa Kemâl** Anadoluya millî Kıyama iştirâk için de gelmemiştir. Çünkü kendi arzusu ile gitmemiştir. Nefyedilmiştir. Nefyedildiğini kendi de nutkunda söylüyor (S.7) ve satırlarda kendine ustalık veriyor, ama hakikat sırıtmaktadır. Bilâkis o güne kadar padişahın fikrinde, sebebi de şimdi anlaşılacak. Bütün bu işleri kendi yaptığını bir kaç defa söyledi ve adamları gazetelerde yazdılar ama mesele böyledir. Nutkunda, ne ise, bunu aşikâr söyliyememiş. Madem ki, **Mustafa Kemâl** Anadoluya sürgün olarak gitmiştir. Bu işleri İstanbul'da düşündüm, gittim, yaptım, iddiası doğru değildir. Demek vatanperver değildir. Hakikat şu ki; Anadoluya sürülünce Padişahından şahsî intikam almak için Millî Kıyama iştirâk etmiştir.

Selânikte Rıza Efendi adında Gümrük kolcusu birinin üvey oğlu **Mustafa Kemâl** Harbiye mektebine geliyor. **Mustafa Kemâl'in** babası hakkında çok rivayet var: Kimi bir Sırp, kimi bir Bulgardır diyor. Gûya anası bunların metresi imiş. Yeni çıkan «20. asır Larousse» Pomaktır diyor. İhtiyar Tesalya'lıların rivayeti şudur: **Mustafa Kemâl'in** anası, Selânik'te kerhânede imiş. Yenişehir Tırnovasından ve oranın ileri gelen kabadayılarından **Abdoş Ağa** Selânik'e gelir, bu kadını görür, alır götürür. Orada (...) olarak **Mustafa Kemâl** doğar. **Mustafa** beş yaşlarında iken **Abdoş ölmüş,** anası oğlu ile Selânik'e gelmiş. 12 yaşında iken **Mustafa** Tırnova'ya gidip miras istemiş ise de (.....) söylemişler geri göndermişler. Mustafa, mektebe girmiş. Anası Gümrük kolcusu **Ali Rıza** ile evlenmiş. Çok tuhaftır: **Mustafa Kemâl** anasından bahseder, fakat babasından bir defa bile bah-

(*) Gayrı meşrû anlamına gelen iki kelime metinden çıkarıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

setmemiştir. Hasılı rivayetler çok. Hangisi doğru? Bir şeyde ki rivayet çoktur; o şey belli değildir. Nitekim fende, ilimde, tarihte hangi bahis hakkında çok nazariye veya rivayet varsa o bahis mâlum değildir. Demek **Mustafa Kemâl** (...) değilse bile babası mâlum değildir. Benim tahkikatıma göre onun Rıza adında gümrük kolcusu bir üvey babası olduğu muhakkaktır. **Mustafa Kemâl** babasından kendi bahsetmediği gibi diğer birinin bahsettiğini işitirse ona düşman olur. Buna dair vukuât vardır. Nihayet Fransız nazırlarından **Hedyo,** Paris'te Türkiye üzerine iki konferans verdi. Bunlar Conferencio mecmuasında neşredildi. **Hedyo**'da orada **Mustafa Kemâl**'in babası meçhuldür, diyor. **Mustafa**, erkân-ı harp oluyor. **Ali Fuat Paşa**'nın sınıf arkadaşı, pek çapkın ve sarhoş; huysuz ve geçimsiz. Mektepte daima onu tutuşturuyor. Selânik'e, bir aralık Şam'a tayin ediliyor. Meşrutiyet oluyor. Yine Selânik'e gidiyor. İttihatçı oluyor. Selânik'de yine (.....) ve (.....) içinde. **Enver**'i çekemiyor. Yerine geçmek istiyor. Entrikalar yapıyor. Orduyu isyan ettirmek istiyor. «Makedonya da Bulgar eşkiyasının istîsâli, İttihat cemiyeti teşkilâtı, meşrutiyet için kıyam gibi mühim işlerde bulunmuyor. Adı da mâlum değil.» Bir aralık İttihatçılar kendisini öldürmek istiyor. Bunu bana Anadolu'da birkaç defa l endi anlattı. Her anlatışında da başka türlü söylemişti. Bu sözleri şöyle hülâsa edilebilir:

Selânik'te akşam birahanede içiyormuş, çok sarhoşmuş. Mülâzım **Abdülkadir** (Sonra astığı Abdülkadir) arkadaşlarıyla gelmiş, masasına oturmuş, vurmak istemiş, korkmuş vuramamış. Neden bilmem? Kendisi kalkıp evine gitmiş, **Abdülkadir** yine karanlıkta önüne çıkmış, yine korkmuş vuramamış.

Bunu dertli dertli anlatırdı.Nihayet halâskârlar meselesinde bize iştirâk edip **Galip Paşa** ile beraber Selânik'te bir takım zabitleri İttihatçılar aleyhine kaldırdılar. Beni nutkunda isyan ile, Arnavutları Türk aleyhine kaldırmakla itham edip, bunu öğrenince hayret ettiğini söyliyen bu adam, bu işi o Arnavut isyanı zamanında yapmıştır. Halâskâr, Arnavut isyanı bir ve aynı gayede idi. Gelibolu'da Bulgarlara mağlup oluyor.İtalyanların Trablus'a tecavüzünde **Fethi** ve **Enver** gibi bu da oraya gidiyor; fakat bir iş görüp kendini gösteremiyor.Orada gözünde iritis hastalığı oluyor. Bu hastalık frengiden olur. **Münir Ahmed** adında bir doktor kendisini tedavi ediyor. Cumhurreisi olunca bu Arap **Münir Ahmed**'i Mısır'dan Türkiye'ye getirip buna memuriyet vermiştir. Harbi Umumî oluyor, yine **Enver**'in yerine geçmek peşinde. Zabitleri isyana teşvik ediyor. Moskova'da **Enver Paşa**'nın bana söylediği üzere -ki avdetimde Ankara'da **Mustafa Kemâl**'e anlattım. Hiç cevap vermeyip önüne bakmıştır- **Enver** kızıyor, **Mustafa Kemâl**'i çağırıyor, Diyor ki: «Mütemadiyen orduya disiplinsizlik vermekle meşgulsün. İstersem seni şimdi mahvederim. Nedir bu? Şimdi seni affedeceğim. Bana namusun üzerine söz ver. Ya tekaüt edeyim, ya da bir daha siyasetle meşgul olmıyacaksın». **Mustafa Kemâl** namusu üzerine siyasetle uğraşmıyacağına söz veriyor. **Enver** bana: «Bu ne adamdır? (.....). Sözünü tutmadı» dedi. Vâkıa kendisi de **Nazım Paşa**'ya verdiği sözü tutmadığını unutuyor ama, bir hakikati söylüyor. **Mustafa Kemâl** Şark cephesine tayin ediliyor. Orada da durmuyor. **Enver** aleyhine **İzzet Paşa, Vehip** vs. kumandanlarla bir kıyam hareketi yapmak üzere muhabere ediyor. Sonra korkuyor, bütün bu muhabereleri **Enver**'e teslim ediyor.

(*) Gayrı meşrûluk, ayyaşlık, fuhuş ve namusla ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kendini kurtarmak için arkadaşlarını yakmak istiyor. (.....) gibi bir işi yapıyor. Hem bunları cephede düşman önünde, hal-i harp'te yapıyor ki, büyük (.....) ve (.....)tir. Bu esnada Diyarbekir'de de fuhuş ve içki içinde, fuhşun her nevini yapıyor. Hemen herkes bir aralık çapkınlık eder; fakat bu gençliğin bir çağındadır. Sonra durur, bu durmuyor. Hem de fuhşu çirkin bir surette yapar. Orada **Cevat Abbas** yaveri. Bu adamı sonra Tayyare Cemiyeti Reisi yaptı. Bir kalemde elli bin lira çaldı. **Mustafa Kemal** işini kapattı. **Cevat Abbas** pezevenklik ediyor. Bizzat Halep'deki fuhuşlarını bu adam bana anlatmıştı. Ama Cevat marifetlerini söylüyor zannediyordu. Sonra Çanakkale'ye tayin ediliyor. Orada Anafarta'da mühim yararlık gösteriyor. Burayı İngilizler zaptetselerdi, İstanbul düşecekti. Bazı zabitler diyorlar ki: «O vakit orada kim kumandan olsa muvfakiyet onun olacaktı. Çünkü o zaman lüzumundan ziyade imdat kuvvetleri yetişmişti». Bilmem, bu zafer onun dirayetine mi ait, yoksa böyle mi? Askerler tetkik etsin. Sonra Suriye'ye tayin ediliyor. İngilizlere müthiş surette mağlup oluyor. Orada **İsmet** de bir kolordu kumandanı. Az kalsın esir oluyor. Kolordu kumandanı olan **Ali Fuat** ve **İsmet** kurtuluyor. Perişan Anadolu'ya kaçıyorlar. **Mustafa Kemâl** bu mağlubiyetten sonra İstanbul'a geliyor. Hem de izinsiz ve perişan ordu enkazını bırakarak. Bu ordu İngilizlere altmış beş bin esir vermiştir. Daha evvel **Vahidettin**'e yâver. Onunla Almanya'ya seyahat yapıyor. Paşa olmuştur. Hasılı mütareke oluyor. Yine kabına sığmıyor, yine kimse ile geçinemiyor. Padişahı da tahakküm ve istibdadı altına almak istiyor. Millet, heryer perişan; **Vahidettin**'den kızını istiyor. Padişah vermiyor. Uğraşıyor, olmuyor. Sonra Harbiye Nazırlığı istiyor. O da olmuyor. Hani **Vahidettin**'ler, **Ferid**'ler fenâ!.. Halbuki bunların o devirde yapıyor. Demek bu hareketi ile onlarla beraber çalışmak fikrindedir. Padişahla hırsını tatmin edemeyince Hürriyet ve İtilâf fırkasına dehâlet ediyor. O vakit eski Konya Mebusu **Zeynel Abidin Hoca** fırkanın en nüfuzlu adamı. Ondan İstanbul Merkez Kumandanlığını istiyor. Bilmem bunu ne için istiyordu? Ahvale bakılırsa **Vahidettin**'e fena kızmış, intikam sevdasında. Merkez Kumandanı olup **Vahidettin**'e bir şey yapmak istemiş olsa gerek; fakat bu olacak iş değil, o fırka **Vahidettin**'in taraftarı. Böyle mühim bir mevkii ona verirler mi? Padişaha söylemeden bir iş yaparlar mı? Kendisi biraz düşünse teşebbüs etmemesi lâzımdı. Tabii vermiyorlar. Hem de İstanbul'da İngiliz kuvvetleri var. Olur mu?... Bu halde bile akıl edip Anadolu'ya geçmeyi düşünmüyor. Orada **Vahidettin**'den pekâlâ intikam alabilir. Neyse yıllarca **Enver**'le uğraştı. Birşey yapamadı. O gitti, bu da uğraşmak için **Vahidettin**'i buldu. Kendisi, dalkavukları bu esnada İstanbul'da Anadolu kıyamını hazırladığını şimdi söylüyorlar. Hem de bunu oturduğu evde hazırlamış imiş. Bu eve bir hatıra olmak üzere şimdi bir levha koydular! Bu kadar tarih dolandırıcılığı az görülmüştür. Aslı faslı yoktur. Sonradan uydurma. Şeyhin kerâmeti kendinden menkul... Görüyoruz ki, Millî Kıyam o vakit heryerde çoktan başlamıştı.

Vahidettin artık bunun hâlinden bizar oluyor, (.....) karar veriyor. Canına o kadar tak demiş ki, «**İstanbul'dan gitsin de nereye giderse gitsin**» diyor. Amasya mıntakasına ordu müfettişi tâyin ediliyor. Zabitlerce hali malûm olduğundan Harbiye Nezareti kabul etmiyor. Dahiliye Nazırı olan **Mehmet Ali** de

(*) İhanet, casusluk ve defetmekle ilgili beş kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

muhalefet ediyor. **Vahidettin** israr ediyor; tayin ediyorlar. İşte bu suretle **tard ve teb'it** olarak **Mustafa Kemâl** İstanbul'dan çıkıp Amasya'ya varıyor. (19 Mayıs 1335) Bunu kendi de inkâr edemiyor. (Sh. 7 Nutuk). Demek ki arzusuyla Millî Kıyama iştirâk için gelmiş değildir. Mütarekeden onun Samsun'a geldiği tarihe kadar çok zaman geçmiştir. Her tarafta Millî Kıyam çoktan vukuâ gelmişti. Demek Millî Kıyamda da âmil değildir. Şimdi bu adam bu şerefleri nasıl kendisine mal eder, bilmem? Hem de bu vukuatın âmil ve şâhitleri binlerce olarak hayatta iken... Herkesi asmış, kesmiş, herkesin ağzına kilit vurmuş şimdi alabildiğine (... ...) söyleyip övünüyor. Kimse itiraz edemiyor ki... Hür bir memleket olsa çoktan (.....) çevrilirdi. Millî Kıyam ve milleti kurtarmak uğrunda nice canlarını vermiş, nice kellesini koltuğuna alarak çalışmış adamlar var. Bunların bir hatırasını bile yadetmeyip, onların kanları pahasına aldıkları şerefleri bir adam kâmilen kendine alıyor, hem bir katre kanını bile zayi etmeden... Alçak dünya!.. Sende neler olur!..

Mustafa Kemâl'in Anadolu'ya geçmesinin sebebi hakkında ortada dönen şöyle bir rivayet de var: **Ferit Paşa** işgal kuvvetlerine karşı bir kuvvet elde etmek ihtiyacını hissetmiş. Bu rivayete göre de bu ihtiyacı hisseden **Vahidettin**'miş. Bu kuvvet Anadolu'da ordular ve halktan askerî bir kuvvet yapıp, bunu işgal kuvvetlerine ve padişaha muarız gösterip bunlara istiklâl talep ettirmek imiş. Bu projeyi fiile çıkarmak için **Mustafa Kemal**'i münasip görmüşler. Padişah, **Mustafa Kemâl**'a para vermiş. Kezâ hükûmet bütçesinden de ona birkaç bin lira vermişler ki, bunun ilmühaberinin fotoğrafisini **Paris'de Repuplique Enchance** gazetesi neşretti. Padişah ve **Ferid, Mustafa Kemâl**'i çağırmışlar, işi söylemişler. Kendisini memur edip eline bir de ferman vermişler. Aynı zamanda bu işi yapacağına ve kendisine verilen emirleri dinliyeceğine, birgün emir verilince vaz geçeceğine dair namusu üzerine de yemin ettirmişler.

Mustafa Kemâl'in tayinini haber alan bütün vatanperverler telâş edip onun gönderilmesini mene çalışmışlardır. Bunlardan biri de **Sadrazam Tevfik Paşa**'dır. Hazine-i Hassa Müdürü **Refik Bey** ile Padişaha: « **Mustafa Kemâl (... .....) Yollamasın, başka birini yollasın**» diye haber göndermiştir. Bunu bizzat **Refik Bey** söylüyor. İşte **Mustafa Kemâl**'in bu namuslu ve millete hizmetler etmiş, ihtiyar aleyhindeki büyük buğz ve adâveti -ki nutkunda görülür- bundan ileri gelmektedir.

İşte Millî Kıyamın başına geçecek olan **Mustafa Kemâl**'in buraya kadar olan tercüme-i hâli budur.

RIZA NUR VE NUTUK

Mustafa Kemâl nutkunda (1) vaziyet-i umumiyeyi tersim ederken teşekkül eden cemiyetlerin mevziî istiklâl istediklerini, milletin başsız kalıp tecelliyata muntazır olduğunu, millet ve ordunun padişahın hıyanetinden haberdar olmadığını, herkesin düvel-i muazzamadan yalnız biriyle bile başa çıkılamıyacağı vehminin (!) bütün dimağlarda yer ettiğini, bunun için bir kısmı mandacı, bir kıs-

(*) Yalan, paçavraya çevirmek ve namusla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

(1) Bundan sonraki sayfalar okunurken sonuna kadar aynı zamanda Mustafa Kemâl'in de nutkunu kari önünde bulundursun, burada işaret edilen sahife numaralarına göre oradaki asılları da okusun.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mı da **umumî** halâsı düşünür olduğunu ve yine şöyle (Ben bu kararların hiçbirinde isabet olmadığını gördüm. Çünkü bu kararlarım istinad ettiği bütün delilleri ve mantıklar çürüktü, esassızdı...) Osmanlı Devleti ve onun istiklâli, Padişah, Halife, Hükûmet bunların hepsinin medlûli kalmamış bir takım bîmana elfazdan ibaretti... Bu vaziyet karşısında tek karar var idi. O da «hakimiyet-i milliyeye müstenid bilâkayd-ü şart müstakil yeni bir Türk Devletini tesis etmekti. İşte daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'a ayak basar basmaz tatbikine başladığımız bu karar olmuştur.» diyerek kendisinin en iyi kararı verdiğini söylüyor. (Sh.8-9)

Vâkıa o vakit cemiyetlerin bir kısmında mevzîî fikirler vardı. **Mustafa Kemâl** kendisini dâhî göstermek için büyük mügalâtalar yapıyor. Bu cemiyetlerin hepsi de hiç şüphesiz bütün vatanın halâsını istiyordu. Fakat herkes ümitsizdi. Bu da tabiî idi. "**Eğer umum vatanın kurtulması mümkün değilse hiç olmazsa kendimizi kurtarmağa çalışalım**" diyorlardı. Bu da tamamı ile mantıkî ve meşrûdur. Yalnız bunların, bilhassa Erzurumlular da bir şey vardı. Bu da **regionalizme** dedikleri şeydir. Bunlar Arnavut, ilh... ecnebi unsurlardan hattâ Anadolu'nun başka yerlerinden memur istemiyorlardı. Anadolu'nun diğer vilâyetleri de bu fikirde idi. Halâ o fikirdedirler. Ama ses çıkaramıyorlar. Bunda da yerden göğe kadar hakları vardı. Çünkü yabancı unsurlardan bu millet şimdiye kadar çok çekmişti. Zulmü, soygunculuğu, fırsat bulunca devlete, millete, hıyaneti bunlar yapıyorlardı. (..... .....) de **bu muzır unsurlardan** biri idi.Nitekim Erzurum'da bu sebeple kongreye kabul edilmek istenilmiyecektir. Hattâ sonra da ilk Büyük Millet Meclisinde buna dair ikinci grup, Erzurumlular başta, böyle bir kanun teklif ettiler. **Mustafa Kemâl** çıldırdı. Ne yaptı yaptı mâni oldu. Şahsına dokunduğu için **Mustafa Kemâl**, bir fikrin baş düşmanıdır. Nitekim o vakit açıkça bundan şahsının kastedildiğini de söylemişti. Mesele budur. Başka şekle sokmuştur.

Padişahın hıyanetinden münevverler pek güzel haberdardı. Hatta halk meselâ İzmir çeteleri, oradaki komitalar padişahı ve hükûmeti dinlemiyordu. Kongreler Padişaha ve Hükûmete rağmen aktolunuyordu. **Mustafa Kemâl** ise o vakit İstanbul'da yaverdi. Zaten kendisi bile burada tezada düşmüş. Diyor ki, millet, başsız kaldığını görmüştü. Bu sözü, milletin padişahı, hükûmeti tanıdığını pekâla gösterir. Onun bizce ve Ankara'da bulunanlarca umumen malûm bir gayesi ve düsturu vardı. «Terk ede ede, Rus hududuna varmak, hep bunu derdi. Ötesini söylemezdi. O da tabiî Rus'a iltica etmek, Her gün bunu derdi: «Bayrağı bu tepeden şarktaki tepeye dikeceğiz.» Bu gösterir ki; nutkunda hep düzme, sümmettedârik sözler ve kendisi de o vakit ümitsizdir. «**Tecelliyata muntazırdı**» diyerek de kendisi gibi bir «dahi-i müncî»nin zuhur ve tecellîsine işaret ediyor. Bunu böyle söylemek için velî olmak lâzımdır. Halbuki hiç kimse muntazır değildi. Harıl harıl müdafaa ve mukavemet teşkilâtını yapıyorlardı. Herkes düvel-i muazzamadan biriyle bile başa çıkılamıyacağı vehminde diyor. Azamete bak!. Bu vehim mi? Bundan doğru ne var?!.. Askerde silâh bile kalmamıştı. Silâh varken mağlub olmuştuk. Bu vaziyet bugün bile böyle, kendi de "**Ordu da perişan, zabitler yorgun, herşey bitik**" diyor. O halde başa çıkılabilinir mi?!.. Böyle korkarken millet

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yine yer yer isyan ediyordu. Çünkü zarurî, başka çare yok, hattâ mandacıların bile, bazı hatalarına rağmen bir derece hakları vardı. Meselâ **Halide Hanım, Mustafa Kemâl**'e mektubunda ne kadar haklı sözler söylüyor. Hele (**Sh.57**) de «**birbirini ifna eden menfaat, hırsızlık veyahut sergüzeşt namına yaşıyanların hırsını tatmin eden hükümet nazariyesi yerine**» sözü ne kadar doğrudur. Hem de bu kadında keramet varmış, **Mustafa Kemâl**'in bugünkü halini ta o vakit mükemmel görmüş, tasvir ediyor. Amerika mandayı kabul etse, haklı ve dürüst hareket etse, Türkün daha belki bir asır yapamayacağı imarâtı yirmi senede yapar. Türkiye'yi baştan aşağı mamur, zengin, mes'ut eder; Türkten kuvvetli, medenî bir millet meydana çıkardı. İşte İngiliz elinde Mısır. Otuz yılda nüfusu on milyon kadar artmış. Mısır vatanı tamamiyle mâmur, organize, millet zengin olmuş, böyle bir millet de istiklâlini derhal alır. Böyle ve haklı bir ümitsizlik içinde böyle düşünmek bir fikirdir. Vâkıa esaret cennet de olsa pek kötü şeydir. Millet herşeyi de kaybetmek tehlikesi altındadır. Bu hata da ancak milletleri hâin göstermek de pek insafsızlıktır. Halide Hanım ve İrfan Bey aleyhine bunu kullanarak onları hıyanetle ithamı, hem haksızlık, hem safsatadır. Sahife 9 sonlarındaki sözleri ise büsbütün (.....) Millete içi boş bir cevâhir kutusu rüşvet vermekten ibarettir.

TÜRKİYE ADINI KİM BULDU?

Şimdi tırnak içine aldığım sözlerine geliyorum. «Osmanlı Devleti ilah. Medlûli kalmamış şeyler.» miş!.. Türk, Türklük ne demektir, Sen bilir miydin?! Büyük Millet Meclisi kurulduğu vakit seninle hususî müzakerelerimizde devlete «**Türkiye**» denmesi teklifini yapan benim. Kabul için de uğraştım. Bu hususta deliller saydım, bu benim fikrimdi. Nitekim bunu daha İstanbul'da Akşam gazetesinde bir makale ile yazdığım gibi, İstanbul Meclisinde de söylemiştim, isteyen zabıtnâmelere müracaat etsin. Kendisi bu iddiasını bugün iyice gösterdi. **Türklük (.....); Etrafına ecnebi unsurları topladı.** Padişah ve Halife'nin ise medlûli kalmamış olması tamamiyle saçmadır. Bu medlûl, bütün kuvvetiyle duruyordu. Ve halâ duruyor. İçimizde, **Mustafa Kemâl**'de dahil, o vakit onların ifnâsını düşünen yoktu. Bunları sonra vukuat hazırlamış ve bizi oraya sevketmiştir ki, **Padişahlığı lâğveden yine benim,** benim takririmle oldu ki, **Mustafa Kemâl**'in takriri yazdığımdan bile haberi yoktu. Güya bunları İstanbul'dan çıkmadan düşünmüş, takriri ben yazdıktan sonradır ki, her mebus gibi o da imza koydu. «Tek karar Hakimiyet-i Milliye'ye müstenid yeni bir Türk Devleti» imiş. Neden yeni devlet oluyor? Selçukluların yerine geçen Osmanlı Hanedanı devleti de o vakit «Yenidir» dediler. Kendilerinden başlattılar Devlet bugün dokuz asırlık iken o sebeple altı asırlık oldu.**Bu bir (.....tir).** Bunu sırf kendileri devlet kurmuş olmak şerefine mâlik olmak için yaptılar. **Mustafa Kemâl**'de böyle bir hırs için zavallı salhorde devletin ömrünü beş yıla indiriyor. Hakimiyet-i Milliye zaten Meşrutiyetle olan bir şeydi. Yeni bir icad değildi. Görüyoruz ki, Cumhuriyet maskesi altında yaptığı Hakimiyeti Milliyeyi de!... İleride tetkik edeceğiz. İşte görülüyor ki, iddiası baştan aşağı **(.....) sonradan uydurma, hırs, gurur...**

10 cu sahifede millete rüşvet.. Bu da saçmalarla dolu. Lozan muahedesin-

(*) Saçma, aleyhte olmak, denâet ve yalanla ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

den sonra yani işler bittikten sonra muhassala vukuata bakmış ve vukuâtın yarattığı hakikatleri alıp tâ mebdede kendi malı olan fikirler gibi kaydediyor. İlk fikri tatbikte kademe kademe hasıl olmuş imiş?!.. Şeyhin kerâmeti kendinden menkul. Hem buna mukadder tarih mi diyor, hem de kendi terkibi imiş. (Sh. 10, s.26, 28, ilah) Hele Hilâfet hakkında söylediği **şeyler ne kadar (saçma!)**.. Vatikan'a bak be adam. Ondan ders al bari... O yıkılmaz ıslâh edilir, kuvvetlendirilirdi. **Nitekim Mussolini de senin gibi (müstebit) olmasına rağmen papayı** kuvvetlendirmek ile meşgul. Bu bir kuvvettir. Zavallı **İslam Dünyasını başsız ümitsiz bıraktı.. Sh. 11'in başında:** «Millî Mücadeleye beraber başlıyan bu gibilerden bazıları, millî hayatın bugünki Cumhuriyete ve Cumhuriyet Kanunlarına kadar gelen tekâmülâtında kendi fikriyat ve ruhiyatının ihatası hududu gittikçe bâna muhalefet ve mukavemete geçmişlerdir» diyor. Sanki kendi bütün kabiliyetlerin üstünde imiş!.. **Neyse biz kendisinden Lozan muahedesinin imzasından iki ay sonra ayrıldık.** Demek bu muazzam işte kendisinden aşağı olmadığımızı ve sâde ondan sonra Cumhuriyet adı aldında **başladığı (.....**
.....
.....ilah... (.....) havsalamızın almadığını itiraf ediyor. Sonra «**Ben millet vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey bütün heyeti içtimaiyenize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim**» diyor. Şu azamet onu (..... ve .....)**lara** yaklaştırmaktadır. Bu ne dava?... Allah tarafından bunları yapmağa memuren gönderildiğini ifade eder gibi Padişahlara deli diyor. Ve öyle ama,kendisi onlardan **daha (.....)**. Zavallı millet neden, neye düşüyor, Hem bu adam Türkçeyi de iyi bilmiyor. İhtisas diyor, hiç diyecek idi. Bu nutukta böyle lisânî yanlışlıklar da çok. Meselâ senâveri yerine senâ verâne, muhafaza-i istiklâliyet ilâh... olan vukuâtı «vicdanında millî bir sır» diye gösteriyor. Amma bunu bu vukuât olduktan sonra yazıyor!...

Samsuna çıkınca Rum çetelerine karşı millî teşkilât yaptığını söylüyor. Halbuki bu teşkilât ile onun münasebeti yoktur.

Şimdi **Mustafa Kemâl** ordular ile temasa girdiğini söylüyor. (**4 numaralı vesika**) pekâla gösteriyor ki, **Ali Fuat**'a mensup 23.cü fırka Afyonkarahisar'ında Yunanlılara karşı müdafaa hazırlığındadır. Demek ordular, dahi **Mustafa Kemâl**'den evvel harekete geçmiştir. Ve yine mügalâta mügâlata üstüne olarak **Mustafa Kemâl** sıkılmadan daha evvelki yapraklarda ordu âciz, bir şey yapamıyor diyor, bu tezada ne demeli...

Edirne'deki kumandan **Cafer Tayyar Bey**'e talimat yazıp teşkilât yapması emrini bildirdiğini söylüyor. Bunu da kendine mâl ediyor. Halbuki bu teşkilât, **Paşaili Cemiyeti** çok evvel yapılmıştır. O vakit **Mustafa Kemâl** İstanbul'da **Vahidettin**'in yâveridir.

Bu hususta fazla birşey söylemiyeceğiz. Her taraf kıyam halinde İzmir'de millî kuvvetler cephe yapmış, oralardaki ordular da bunlara iştirâk etmiş. Yunanlılarla çarpışıyorlar. Bu esnadadır ki **Mustafa Kemâl** Anadolu'ya henüz yeni gelmiş bütün bunların başına oturmak istiyor, bütün orduları idaresi altına almağa

(*) Zulüm, istibdat, katil, cinayet, soygun, vurgun, rüşvet, irtikap, fuhuş, inkılap, Türk harsı, darbe, oportünizm, kamerilla, rezalet, nemrut, firavun ve delilikle ilgili 26 kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çalışıyor. Her taraf millî teşkilât içinde, o henüz Haziran iptidalarında Amasya'dan her tarafa millî teşkilât yapılmasını emrettiğini söylüyor. (Sh.14) Aynı zamanda valileri de emri altına sokmağa gayret ediyor.

Demek ki; **Mustafa Kemâl** Anadolu'ya gelince vaziyetten istifade etmeyi, bütün teşkilâta baş olmayı, bu suretle **Vahidettin**'den intikam almayı kurmuştur. Ondan İstanbul'da istediğini alamayan **Mustafa Kemâl** Anadolu'ya sürülünce intikam peşine düşmüş ve alacaktır.

SİNOP HÜRRİYET VE İTİLAF CEMİYETİ NASIL KURULDU?

Bu adam Sinop'u hiç sevmez, memleketin birçok tarafı ilk hamlede Ankara'ya muhalif olmuş iken onları zikretmiyor da sade Sinop'u zikrediyor (Sh. 15).

Bu zikir ve kaydına göre mutasarrıf millî harekete aleyhtar, ehali aleyhtar, müfti vekili ve **Hürriyet ve İtilâf Fıkrası** İkinci Reisi, Padişahı ve Avrupanın nezaret ve murakabesini isteriz diye bir miting yapıp karar vermişler, bunu müfti ile ikinci reis de imzalamışlar. Bu dedikleri tamam ile doğrudur. Şurasını kaydetmeli ki, halk mâsumdur. Fena kandırılmış, izalı edelim.. :

Birincisi Sinop'a garezidir. Garezi de sırf intihap meselesidir. Evvelce zikrettik. Bu bir intikam. İkincisi işde (.....) var. Bu da, Hürriyet ve İtilâf İkinci Reisinin adını zikretmemesidir. Adı saklıyarak başkası hakkında şüphe uyandıracağını zannediyor. **Sinop Hürriyet ve İtilâf Reis-i Sânisi** dediği adamın adı **Âkif**'dir, Sinoplu değildir. Trabzon'da kahvelerde **Rasim Bey**'in bana söylediğine göre gençliğinde kırkparaya köçeklik eden, göbek atan biridir. Sinop ahalisinden öğrendiğime göre bu adam, Harbi Umumide epeyce Ermeni malı vurgun vurmuş, Trabzon'un Rumlar tarafından istilâ olacağını görünce bir kayıkla vurgunuyla beraber Sinop'a gelmiş, getirdiği mallar arasında kıymetli halılar varmış. **Âkif** Sinop'ta **«Ruslar çiğneyip geliyor. İttihatçılar Devleti sattılar»** tarzında İttihatçı Hükûmet aleyhine propaganda yapmış, hapsetmişler. **Mütareke olunca derhal Sinop'ta Hürriyet ve İtilâf fırkasını teşkil etmiş, Rasim Bey'i reis yapmış, kendi ikinci reis olmuş.** Bu esnada herkes İttihatçıların aleyhide. Zaten Sinop ehalesi ilk meşrutiyetten beri muhalif. Bu vaziyetten istifade edip **Rasim Bey, Dizdarzade Hakkı** ve **Kemal** ile münasebete girmiş; bu seferde **halkı Anadolu kıyamı aleyhine İngilizlere teslim olmağa teşvik etmiş.** Bizim **eşraf** namuslu insanlardı; fakat her yerdeki gibi cahil idiler. Hele en nüfuzluları olan **Öküzoğlu Rasim Bey** bir ümmî idi. Onları İblis gibi iğfal etmiş, bu mitingi yaptırmış. Müftü de Boşnak. Köhne derecede ihtiyar ve dünyadan habersiz bir zavallı, ben o vakit henüz Mısır'dayım. Sinop'a intihap için gittiğim vakit bunu öğrendim. Nasihat ettim; fakat intihapta **Mustafa Kemâl**'in (.....) tekrar galeyana getirdi.

Zaman geçti, biz istanbul'dan Ankara'ya gittik. **Âkif** idhâle devam etmiş, İstanbul'dan **Vahidettin'in yaveri Zeki** «bizim mahut **Çerkes Zeki**» de işe karışıp Sinop Çerkeslerini iğfal etmiş. **Zeki**'nin şehirde eşraftan iki eniştesi (hemşirelerin kocası) var. Bunlar iki kardeş ve Türk fakat bunları da iğfal etmiş, **Türk Çerkes** birleşmiş **Zeki İngilizler vasıtasiyle Sinop'a bir gemi silâh ve mühimmat**

(*) Habislik ve sû-i hal ile ilgili iki kelime metinden çıkartılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

göndermeyi taahhüt etmiş. Ehali beşyüz atlı hazırlamışlar. Ankara aleyhine kıyam edecekler. Yine Ankara'da hükûmet haber aldı Sinop'tan da bana malûmat geldi. Bu mektupta beni başlarına geçmek için istiyorlar!... Ben ise Ankara'da Maarif Vekiliyim, pek telâş ettim. Âkif adında bir namussuz zavallı, vatandan başka bir şey düşünmiyen halkı, millet menfaati aleyhine kaldıracak, bu da Sinop için tarihi bir leke olacak.. Sinop'ta Cemal Bey adında bir Binbaşı şube reisi var. Yalnız bu adam Anadolu zaferini tutuyor, Âkif'e karşı müdafaa tertibi alıyor. Akif iptida bunu öldürtmeyi teklif ediyor. Düşündüm: Oraya iyi bir mutasarrıf ister ki işi düzeltebilsin. Erzurum mebuslarından Binbaşı Zihni Bey var. Halis bir Türk, zekî, pek namuslu, pek yiğit sözü özü doğru ve pek dirayetli bir adam. Bu adamı çok severim. Bin rica ile mutasarrıflığı kabul ettirdim. Gitti. Zavallıyı Fethi Bey dahiliye vekili iken Bitlis'e vali yaptı. Ahali yalvardı. Beni vasıta etti. Telgraflar yazdım,dinlemediler. Şehirli ve köylü Sinop'a toplanıyordu. Mâni olduk.Gitti. Herkes onu seviyordu. Hem eşrafı, hem halkı memnun etmişti. Sinop'ta eşkiyadan eser bırakmadı.

Böyle iki tarafı birden memnun eden mutasarrıf asla görülmemiştir. Eşraf gelir bir tarafına, ayağı çarıksız fakir bir köylü gelir, onu da bir tarafına oturtur. Derdini dinler, işini yapardı. Bitlis'te Kürt isyarını evvelce görmüş tedbirini söylemiştim. Dahiliye Vekili Recep dinlememiş. O da istifa etmiştir. Şimdi zavallı Kars'ta aç bir haldedir. Sonraki Kürt ısyanı, Zihni'nin dediklerini tamamiyle göstermiştir. Başka devlette olsa bu zavallı aç bırakılmaz, bilâkis o Dahiliye Vekili ağır bir ceza görürdü.

Neyse Zihni'ye mutasarrıf olmasını rica ettim. Tereddüt etti, yalvardım, vatan hizmeti dedim. Kabul etti. Bu onun için fedakârlıktı, mebusluğu gidiyor, maaş azalıyordu. Eline 8-10 mektup da verdim. Bu mektuplarda eşrafa nasihat ettim. Köylerden geçerken o adamlara bu mektupları vermeye başla dedim. Gitti, yerleşti, işlerini düzeltmeye başladı. Ve kendi eniştesi Doktor Şerafettin'i vazgeçmesi için İstanbul'a Zeki'ye gönderdi. Halk yine fikrinden vazgeçmedi. Derhal arabaya atlayıp Sinop'a vardım. İptida Tercüman Ahmed'e uğradım. Onu ikna ettim. Onunla Çerkesler ikna edilmiş demektir. Oradan bir saat mesafede olan Rasim Bey'in köyüne gittim. Hakkı, Kemâl, Hüsnü Ağazade, Hamdi Efendi'ler vs. yi de oraya davet ettim. Toplandık. Bunlar işleri, tertibi bana anlattılar: «Hazır geldin, baş ol!» dediler. Ben de onlara vaziyeti anlattım. Yanlış yolda olduklarını söyledim, deliller getirdim. Âkif'e uymamalarını söyledim. Zavallılar ne kadar gâfil, ne kadar iğfal edilmişlermiş. Bana inanmak istemiyorlar. «Sinob'un şerefine yazık olur, size yazık olur» dedim. Olmuyor. Tehdide başladım. «Değil sizinle olmak, giderim, üzerinize gelecek fırkanın başında gelip sizi tepelerim» dedim. Yine olmuyor. Akşam oldu. İçtik Yine iknaya devam ettim. Nihayet yollarının yanlış olduğunu anladılar, vaz geçtiler. Karılarına talâkı selâse ile vazgeçtiklerine dair yemin istedim. Onu da yaptılar. Artık mesele kalmadı. Hem Sinop'un şerefini, hem bunların ve halkın kanını ve Ankara'yı yeni bir isyandan kurtardığıma, millî davaya bir hatırı sayılır hizmet ettiğime sevindim. Âkif yalnız kaldı. Sinop'a gittim. Akif'i de azarladım. Ses çıkaramadı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

AKİF DİYE BİRİ!

İşte **Mustafa Kemâl**'in yazdığı mesele bu ve böyledir. Bunu Mustafa Kemâl bilir: (..... **adam) olsaydı** böylece yazardı. Halbuki, aksine üçüncü Millet Meclisine **bu Âkif**'i mebus yaptı. Galiba bunun içindir ki utanıp adını zikredememiştir. Mebus yapmasının sebebi şudur: **Mustafa Kemâl** Lozan'dan sonra namuslu hizmet görmüşleri birer suretle (.....) ediyordu. Beni de etmek istiyor, bir kulp takamadı: Has (.....)larından **Recep Zühti'yi Sinob'a mebus yaptı.** O da **Âkif**'i buldu. **O eski Âkif derhal Mustafa Kemâl'ci oldu. Hatta istiklâl madalyası da aldı. Recep Zühti**'ye beni öldüreceğini vadetti. Bense **Mustafa Kemal**'in ne olduğunu iyi biliyordum, ihtiyat olarak geceleri sokağa çıkmıyordum. Çok ihtiyatlı yaşamış bir adamımdır. Beni birçok ölümlerden bu ihtiyat kurtarmıştır. Bir akşam zevcem ve bir takım kadınlar kardeşimin refakatiyle komşuya giderler, gelirken yangın yerinden geçmesi lâzımdır. Geçerken bir kurşun refikamla kardeşimin başları arasından geçer, iş iyice anlaşıldı. Halbuki **Rasim Bey** son zamanlarda **Âkif**'e pek düşman olmuş, öldürtmeye karar vermişti. Karar verince de yapar. Zaten böyle vukuatı eksik değil, **Rasim** benden hiç bir şeyini saklamazdı. Aile hayatını bile söylerdi. **Âkif**'i öldürteceğini muhtelif zamanlarda iki defa bana söylemişti. Herbirinde bir iki saat uğraşarak vazgeçirtmişimdir. Bunu **Âkif** kendi de bilirdi. Maksadım **Âkif**'i himaye değildi. Şerir, deni, namussuz hırsız biridir; fakat cinayet fena şey.

Recep Zühti'nin himmetiyle **Âkif evvelâ Belediye Reisi oldu. Yirmibin liralık irtikâp yaptı.** Sahte vesikalarla Rusya'ya limon yolladı. Bunun için karantina idaresinden bile tehditle sahte patent aldı: Fakat kan dökülmesi hiç hoşuma gitmez. İşte bunun üzerinedir ki, Sinop'tan hemen İstanbul'a geldim. Eşyamı toplayıp, Paris'te soluğu aldım. Buna mükâfaten mebus yapıldı. Şimdi **Âkif, Recep Zühti** ile beraber vurgun vurmakta, meselâ Gerze Ormanlarını almışlar, imha ediyorlar. Bu **Âkif** Lozan'dan dönüşümüzde idi, bana gelmiş, **Nemlizâdelerden** beşbin İngiliz liralık bir çek getirmiş, **"Bize Rusya'ya yüzbin liralık mal ithaline müsaade alsın diyorlar" demişti. Ben de yapamam, kötü şey demiştim, O ısrar edince: «Yapamam, çünkü bunu istersem Ruslar verir; fakat sonra devletin Ruslarla bir işi olur da beni gönderirlerse ben milletin menfaatini Ruslara veririm. Yüzüm olmaz»** demiştim. Bunun üzerine **Âkif** benden ümidi kesmiş, **Recep Zühti**'ye çatmaya tevessül etmiş ve çatmıştı. O vakit öyle bir şeyi benden **Prens Sabahattin de Alımet Bedevî**'yi göndererek istemişti. O vakit bu mühim bir ticaretti, pek revaçta idi. **Yunus Nadi,** hele, böyle çok para vuruyordu. Ona, Ruslar bana vermezler, demiştim. O da, biz Rus sefirine sorduk, **Rıza Nur** gelir söyler veya bir kart gönderirse müsaade veririz dediler, demiş, ben de yapamam, demiştim. İşte o zaman halkın bir kısmı kıyamlar yapıp harici düşmanlarla uğraşıyor. Bir kısmı böyle iblisler tarafından iğfal edilip milli harekete muhalefet ediyor, bir kısmı da sessiz oturuyordu.

KONGRE GÜNLERİ

Nutukta (**Sh. 17 ve 18**) de münderic şifresinde **Mustafa Kemâl, Ferit Pa-**

(*) Namus, imha ve eşkıya ile ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şa'nın Ermeni muhtariyeti yapacağını Şark vilâyetleri halkının duyup istizah ettiklerini söylüyor. Peki, evvelki sahifelerden birinde halk hükûmetin hıyanetinden gafil diyordu. Kendi bizzat bu tezadı yapmak (gafletinde) bulunmuştur. Halbuki o zaman cemiyetler, halk savaşa düşüp belediyeler protesto yağdırmışlardır. **Mustafa Kemâl** Amasya'dan Sivas'a gitmek, Sivas'ta bir içtima yaptırıp reis olmak fikrinde; fakat kimseyi toplamak mümkün değil. Herkesin gözü **Erzurum Kongresinde. Sivas**'a gidiyor. Bu esnada **Rauf Bey** İzmir'e gidiyor. **Demirci ve emsâli çeteler Rauf**'u istemiyorlar, **Rauf**'u öldürmeye kalkıyorlar. **Rauf** korkup kaçıyor, Ankara'ya **Ali Fuat**'ın yanına, oradan da İzmit mebusu **Abaza Süreyya** ile Sivas'a geliyor. Sivas **Mustafa Kemal**'in aleyhinde, **Harput Valisi Ali Galip** de orada, bu adam zabittir. İttihatçılardan çok çekmiş biri idi. Şimdi **Ferid** tarafını tutmuştur. Maatteessüf böyle bir çok adamlar İttihatçılardan çektiler diye diğer tarafı tutmuşlardır. Bin bir vatan meselesi. Şahsî, intikam meselesi değildi. Bunu anlayamadılar. Bunda **Ali Kemâl**'in Anadolu hareketini, büyük mikyasta neşriyat ile İttihatçı hareketi göstermesinin büyük tesiri olmuştur. Böyle birçok adam yine hükûmete ittihatçılar gelecek diye onları koruyor, kendilerini kaybediyorlardı. Bu hal ilk devrede Millî Kıyamın inkişafını çok men etmiştir. Bu propaganda **Ali Kemâl**'in en büyük ihaneti idi. Bununla büyük hıyanet etmişti. Nitekim **Ali Kemâl**'de ittihatçılık düşmanlığıyle vatan işini birbirinden ayıracak derecede dirayet gösteremeyenlerdendir. Yahut bilerek hâindir.İkinci şık doğru olsa gerektir. İşte böyle nice vatandaşlar sırf bu hata ile can ve şereflerini kaybettiler.

Ali Galib de **Mustafa Kemâl**'in tevkifi peşinde! Bu esnada İstanbul da **Mustafa Kemâl**'i azlediyor. Şimdi **Mustafa Kemâl Sivas'ta** duramıyor. (Kaçmak) peşinde. O kaçmak istediği vakit hep Şarka kaçar. Sırası geldikçe göreceğiz, bu sebepledir ki; Ruslar ile daima ve pek dosttur. Orada hazır, Kongre de olacak. İstediğine vasıl olmak mümkün. Sade entrikaya kuvvet vermeli. Sivas'a girmesi,oradan çıkması âni oluyor, Erzuruma varıyorlar. Nutkunda Erzurum Kongresini kendi toplamış gibi gösteriyor; fakat o vakitten çok evvel onlar bu işe başlamışlardır. Nitekim onu da aynı sahifede (Sh. 27) yine kendi itiraf etmek mecburiyetinde kalmış. **29. uncu sahifede Mersinli Cemâl Paşa (Küçük Cemâl)** ile **Miralay Selâhattin** Bey'i (Çolak Selâhattin) batırmakla meşgul, nitekim evvelki sahifede de **Rauf**'u, **Refet**'i tezyif ediyor. Pekiyi **Refet** imza koymaktan korktu, diyorsun ama, üç gün sonra da İstanbul'a gitmeyip istifa ettiğini setredememişsin. Bunu dercetmesinin sebebi, çünkü onda aynı zamanda **Selâhattin**'in İngiliz gemisiyle geldiği var. Onu neşrediyor. Olur ya İngilizleri aldatıp kolayca gelir. Nitekim öyle yapmıştır. Hem İstanbul'a gittiyse yine gelmiştir. Demek bir işi vardı. Veya bir tetkik yaptı. Fena mı etti? Geldi ya mühim olan budur. Bu adamın âdeti böyledir. Kendine kul, köle, âlet olmıyanları çekemez. Ve bunlara düşman kesilir. Kini de sönmez bir kindir. Fırsatını bulursa yok eder. Canım bu iki adam mezuniyet alıp İstanbul'a gitmiş. Bundan ne çıkar. Bu da mı yazılacak şey? Belki de mühim âilevî zaruretler var. **İsmet (Sağır İsmet)** hâlâ gelmeyip İstanbul'da kaldı ya. Sebebi de evlenmesidir. O aralık koca bir millet batarken herkes müdafaa için kanlarını, çocuklarını, evlerini bırakıp dağlara kaçarken, evlenip yumuşak yatakta mı yatmak lâzım? Onu da yazıp zemmetsene be adam... Yazar mı? Çünkü **İsmet Paşa** en sadık (..... ve ..... âleti)dir. Halbuki **Mersinli Cemâl**'de

(*) Köle ve kötü işlerle ilgili iki kelime metinden çıkarıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

milli harekete çok hizmet etmiş biridir. İyi adamdır.

Biraz sonra Samsun Mutasarrıfı **Deli Hamid**'ide tezyif ediyor.Çünkü **Deli Hamit** köle takımından değildir, hem pek namuslu insandır. **Hamit** sonra alenen **Mustafa Kemâl**'e muhalif de oldu. Bu suretle başına belâ da getirdi.

Bütün bu sahifeler adam tahkir etmeğe münhasır, sırf şahsiyet, bunlara birçok sahifeler hasretmiş, mebuslar o koca nutukda koyun kaval dinler gibi bunları dinlemişler. Altı gün dinlenmiş!...

Sahife 24-26 da **Rafet**'in yazdıklarını tezyif ediyor. Bu yazıların içinde bilâkis pekalâ, mâkul fikirler var. Bunlar daha vaktinden, o vakitten **Rafet**'le aralarında münakaşa olduğunu göstermektedir. **Mustafa Kemâl** fikir, münakaşa çekemez bir (müstebitti). Bunlara tahammül eder mi? Sonra **Refet**'e yapacağını yaptı. **Sh. 28** de **Erzurumluların** kendisini davet ve hakkında büyük muhabbet gösterdiklerini, reis yaptıklarını söylüyor. Halbuki öyle olmamıştır. Bir kısım aza **Mustafa Kemâl**'i kongreye bile sokmak istememişlerdir. «**Hatta kordonlu insan, paşa istemiyoruz**» diye bağırmışlardır. Bunlardan biri **Gümüşhane Mebusu Zeki**'dir. **Zeki** sonra **Mustafa Kemâl**'in çok hakaretine uğradı. Hapis de oldu.Anıma ne ise usta davranıp ölümden kurtuldu. Bunu **sahife 40 da nasılsa itiraf ediyor; bunu da Ömer Fevzi**'nin üstüne yuvarlamak için yazmıştır. Ondan böyle sıyrılmak istiyor. Kendisine olan muhalefetin şiddeti bu sahife ile bile anlaşılıyor. Hatta son satırlar ne kuvvetli ve ne aşikârdır. Demek âzâ **Mustafa Kemâl**'in hususî emeller peşinde olduğunu o vakit pekâla anlamışlardır. **Heyet-i Temsiliyenin** Vilâyet ve Sancakların intihap edecekleri azadan mürekkep olmasını teklif etmişlerdir ki, hakk-ı mahz'dır. Fakat onca yalnız kendi şahsı var. Neyse kandırdığı **Rauf**'un gayreti, **Kâzım Karabekir**'le **Hoca Raif**'i ikna edip bunların himmet ve nüfuzuyla girmiş, reis de olmuştur. Sonra bunları da tepeledi. En kötü adamlar göstermeye çalıştı. O öyledir. Kim vatana hizmet etmişse, hatta kim kendisine iyilik ederse, mim kor, fırsatı gelince (**tepeler**) Bu esnada **Rauf** onun en iyi âletidir.

Kongre 23 Temmuz 1335 de açılmış, Ağustos'ta kapanmıştır. Birtakım müfid kararlar verip bir beyanname ve nizamname yapılmış, bunlar neşredilmiştir. Bununla umum vatan müdafaası için icabında muvakkat bir hükûmet teşkili esası konup işlerin idaresi bir heyet-i temsiliye intihap olunup bu heyete tevdi edilmiştir.

Heyet-i Temsiliyye dokuz kişilik olup **Mustafa Kemâl, Rauf, Erzurum Müftüsü sonra mebusu Hoca Râif, Trabzon Mebusu İzzet, Trabzon Mebusu Servet, Erzincan Nakşibendi şeyhi Fevzi, Bekir Sâmi (Tokat Mebusu), Bitlis Mebusu Sadullah, Mutkî Aşireti Reisi Hacı Musa'dır. Mustafa Kemâl** Heyet-i Temsiliyye'nin her birini bir suretle dilgîr etmiş, uzaklaştırmıştır.Bunu da yalnız kalıp keyfe ma yeşâ hareket etmek için yapmıştır. Sade **Rauf ve Bekir Sami** ile Sivas'a dönmüştür. Yanına Heyet-i Temsiliyye diye kıymetsiz ve kendi gibi birkaç kişi almıştır.

41. ci sahife badeheva, asılsız kibri gurur ve hırsını örtmek için yazılmış satırlardır. Yine bu sahifede kendi için «Efendiler, tarih gayri kabili itiraz bir suretle ispat etmiştir ki, büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti lâyetezelzül bir reisin vücudu elzemdir ilâh...» diyor. Bir insan bunu kendi için nasıl

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

söyler?!.. Amma hakikat şu ki, millî cidâlin muhtelif buhranlan esnasında en mühim ve felâketli zamanlarda **Mustafa Kemâl** kaç defa Ankara'dan **kaçıyordu** da ne güçlükle önüne durabildik; ne vahim hatalar yapıyordu da önünü aldık. Bu ne .....!... Bu adam herkesi kör âlemi sersem mi sanıyor? Ama böyle sanan kendi ... ve ..... Bunlarla Türk Milletinde yalnız bir tane adam, onun da **Mustafa Kemâl** olduğunu başka dirayetli insan bulunmadığını ispata çalışıyor. Babası hakkındaki rivayetlere bakılırsa kendisinin Türklüğü de şüphelidir. Güya vilâyetlerdeki insanlar **Erzincan** şeyhi gibi imiş,halbuki her vilâyette bence yüksek tahsil görmüş dirayetli insanlar vardır. Bunu **Mustafa Kemal** kabul edemiyor.

Erzurum kongresi Ferit Paşa'yı İstanbul Hükûmetini telâşa düşürüvermişti.İstanbul hükûmeti kongreyi dağıtmaya ve azasını yakalamaya teşebbüs etmiş. Bu hususta her tarafa emirler vermişti. Eğer Erzurumda kumandan olan **Kâzım Karabekir,** namussuz, vatansız biri olsaydı,hepsini yakalar, bağlar, İstanbul'a yollardı. **Mustafa Kemâl'de bunların içinde giderdi:** Zavallı bunların mükâfâtını **Mustafa Kemâl**'den pek iyi gördü. Nutkunda olsun bu kıymetli hizmeti bir defa zikrediverseydi ya. Bazı böyle şeyleri -ki pek çok- hiç yazmamıştır. **Karabekir** İstanbul'a dayatmıştır. **Sahife 42 ve 43 de karakol cemiyetini** zemmediyor. Bu cemiyet Anadolu'ya adam kaçırmak millete ümid vermek gibi bazı hizmetler yapıyordu. **Mustafa Kemâl** bunu asla çekememiş,derhal yıkmak için teşebbüs etmiştir. Sebebi Bunlar baş olur, kendisi hükümsüz kalır, korkusudur. Sırf bundandır ki **Kara Vasıf**'a sönmez bir düşmanlık bağlamıştır. İş oldu bitti. Söndü; fakat **Mustafa Kemâl**'in kini sönmedi. **Mustafa Kemâl** bundan bana ve herkese aklına geldikçe, içini çekerek bahsederdi. **Öyle kızardı ki, gözleri (şaşı) olurdu. (Biri sağ yanına öbürü sol yana bakardı.) Bu çok kızma alâmetidir. Sarhoş olunca da böyle olur.** Şaşardım. Bu adam buna niye bu kadar kızıyor. Sonra hikmetini öğrendik: Mevki-i hırs. Sırf bu garezledir ki, **Kara Vasıf**'a hakaretler etti, onu hapislere soktu. Nasılsa idam edemedi. Kastı idamdı, ama bilmem neden yapamadı?

İşte tâ bu gözlerde başlayan, **Kâh Rauf, kâh Salahattin, kâh Kara Vasıf, kâh Rafet** ile ve daha bütün temasta bulunduğu adamlar ile olan bu haller, sonra mecliste ikinci gurubun teşekkülüne sebep olmuştu. Bunu teşkil edenler **Refet** ve **Rauf** müstesna diğerleri ve **Erzurum mebuslarıdır.**Sonra teşekkül eden **Hürriyetperver Cumhuriyet Fırkası** da teşekkülü menşeini yine bu zamanlardaki ihtilâftan almaktadır ki, mümessisleri **Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Rauf, Rafet ilah...**

Bu işlerde kim haksız? **Hadi Rafet, hadi Salâhattin fakat** bir sürü insanlar mı? **Yoksa Mustafa Kemâl mi?**

Bu esnalarda **Sadrazam Ferid** Avrupa'ya, konferansa çağrılmış gûya mudafaa diye Suriye'yi Toros dağlarından itibaren göstermek gibi bir coğrafi cahillik ve Türk menfaatine pek muzır bir ahmaklık gösterir. Sonra buna zamimeten «**İki milyon ermeni öldürdük**» demiş. Buna mukabil ise Fas'a kadar devletin mevcut bir hukukundan bahsetmiş, denmiştir. Halbuki Türkiye'de Harb-i Umumîden evvel Ermeni istatistikleri bile -ki pek mubalâgalı idi- **birbuçuk milyon Ermeni**

(*) Şarlatanlık, körlük ve sersemlikle ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mevcut olduğunu söylüyorlardı. Böyle eşek diplomat görülmemiş. Hele Fas'a kadar neden ve nasıl istiyor. Hangi kudretle? Bir de hem itilâf devletlerine hoş görünmek istiyor. Hem de bu potu kırıyor! minelacâib.. Suriye'yi Toros dağlarından farzetmek Fransızların ekmeğine yağ sürmektir. Zaten Suriye'ye bu hududu Fransızlar veriyor. Zavallı coğrafya böyle siyasî maksatla tahrif edilir.

Sivas'ta **Mustafa Kemâl, Rauf, Bekir Sami,** öteden beriden gelmiş birkaç murahhas ve hiçbir sıfatı haiz olmayan **Hüsrev Sami** gibi bazı adamlar var. Yine riyaset meselesi çıkıyor. .... illâ reis olup, keyfî gibi hükmetmek istiyor. Diğerleri bunun hırsını biliyorlar. Sonunu düşünüyorlar, istemiyorlar. Riyaset için birer hafta her azanın sıra ile reis olması ve riyasetin tecridi gibi gayet makul, nefsülemre muvafık teklifler yapıyorlar. Bu adamları cidden tebrik etmelidir. Muvaffak olsalardı. **Mustafa Kemâl bugünkü zulmünü soygunculuğunu, resmi fuhşunu yapamaz, bu millet inim inim inlemezdi; fakat kudretsiz,** azimsiz insanlarmış. Ekseriyet oldukları halde **Mustafa Kemâl**'i hırsından mahrum edememişlerdir. Yahut **Mustafa Kemâl**'in entrikadaki meharetine mağlup olmuşlar. Tarih bir misâlini göstermiştir ki, böyle vak'alar esnasında asi vrilen şahıslar hemen umumiyetle tahakküm ve istibdat yapıp milletleri kasıp kavurmuşlardır. En mühim zalimler böyle yetişmiştir. Talih... Bu millete bir kara gün daha yazmış imiş... Oldu. Millet can kaygusuyla her yerde düşmanlarına karşı canını dişine alıp ayaklandığı vakit **İstanbul'da hırs, padişah damatlığı, nazırlık, fuhuş ile meşgul bir sahış, sürülüyor, Bosfor'dan Karadenizin dalgalarına atılıp teslim ediliyor. Dalgalar bu odun parçasını, (bir kelime okunamamıştır) atıp kırdığı, bir gün bir sahile attığı gibi bunu da .....'a atıyor. Sürgünlük buna hırsının tatmini için en müsâit bir meydan, gökten ayak ucuna düşmüş bir kudret oluyor. Etrafındaki zayıf insanları entrika kuvvetiyle dağıtıp reis oluyor.**

İşte bugün, Türk Milletinin hem halâsı hem vefatını yazmıştık. Bunda bilmiyerek **Kâzım Karabekir**'in de **Rauf**'un da büyük bir mes'uliyet hissesi vardır Millet düşmanlarla uğraşırken içte Sivas'ta da riyaset entrikaları kaynıyor. Derken **Sivas**'ta taslak halinde bir kongre olabiliyor. Bu, **Mustafa Kemâl**'e kâfi. O zaten **Erzurum**'da alacağını aldı. Onunla herşeyi yapmakta kendinde salâhiyet buluyor. Müzakereler oluyor. Halbuki bu müzakereler usulü dairesinde ve **meşrû** değildir. Nitekim her taraftan itirazlar yağıyor. Zararı yok, imam bildiğini okur... Bu itirazı en ziyade yapan Trabzon mebusu **Servet**'tir. Bu zatın arkadaşı **İzzet** de böyle **İzzet** bir müddet sonra Samsun'dan Ankara'ya gelirken Havza civarında yolda öldürülmüştür. Eşkıya önüne çıkmış,soymak için vurmuş deyip geçti. Halbuki Anadolu eşkiyası vurmadan soyar. Müdafaa görürse vurur. Arabadaki adam müdafaa yapamaz. Rivayete göre arabadan eşkiyaya silâh atılmıştır. **Kâzım Karabekir**'de itiraz ediyor. Ve makul nasihatler veriyor. «Re'sen bir şey yapma, kendi namına tamim neşretme, Heyet-i Temsiliye karar versin. O nama yap!» diyor. Bunlar bir harîsin işine gelir mi?!.. **Kâzım Karabekir**'e bu babta verdiği cevap (Sh. 82) çocukça aldatma mugâlâta ve kendi imzasını koymak için bir ısrardır. Bunların teşkilâtını ve bu babta **Mustafa Kemâl**'in neşrettiği vesikaların doğru olup olmadığını bilmiyorum. Bir de alâkadar zatlar ve orda bulunanlar yazmalıdır.

(*) Bir şahıs ve bir il ismi metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SİVAS'TA MANDACILAR KİMLERDİ?

Sivas Kongresinde manda meselesi uzun münakaşayı mucip oluyor. **Rafet, Kara Vasıf, İsmail Fazıl Paşa, (Ali Fuat'ın babası) Rauf, Câmi, Bekir Sami, Hâmi, manda lehine,Hoca Raif, Bursa murahhası Ahmet Nuri, manda aleyhine söz söylüyorlar.** Ekseriyet mandacılarda. **Mustafa Kemâl** kendi rivayetine göre bunu istemiyor. Derhal istirahat vesilesiyle celseler tatil ediliyor. Bu, içtimalar da onun usulüdür. Sonra Büyük Millet Meclisinde de daima böyle yapmışlar. Tatil edince azayı hususi görür, ..., ..., ..., ..., karışık .....larla kendi istediğini tervic ettirmeye çalışır. Nihayet Amerika'dan Türkiye'yi tetkik için bir heyet davet edilmesine karar veriliyor. Mektup yazılıyor. Bu neticeye göre manda demek, **Mustafa Kemâl** nutkunda «Bu mektubun gönderilip gönderilmediğini hatırlamıyorum.» (Sh.17) **Müsveddeyi yırtmıştır. Kendi iştirâkini iptal** için böyle diyor. Âdeti böyledir. Meşrû ve alenî surette istediğini yapamazsa o istemediği kararı gayri meşrû ve gizli surette iptal eder. Halbuki madem karardır, namuslu adam için onu icra, fikrine uymazsa kendisi istifa etmek lâzımdır. Böyle hırsızlama işleri Büyük Millet Meclisi ve Hey'et-i Vekile kararları hakkında yüzlerce yapmıştır.

Sivas Kongresinde Mustafa Kemâl'e ileride hiç bir memuriyet kabul etmiyeceğine dair yemin ettiriliyor. Bu adamlar mallarını cidden iyi biliyorlarmış. Yemininde, hain olmaktan kendi kendisini beraet için, bu babta ısrar eden **Kâzım Karabekir**'in de başvekilliğini kabul ettiğini söylüyor. (Sh.134) Bu mazeret teşkil etmez. Bir vâiz vazettiğinin aksini yapıyor diye halkta öyle mi yapsın?... Güya Başvekilliğe **Fethi** ile **Kâzım Karabekir** münasip görülmüş.İkisinden birinin tercihi için **Fevzi Paşa**'yı hakem tâyin etmiş. **Fethi** de ben daha iyi yaparım, demiş **Fethi**'ye vermiş, imiş. Bir defa bir adamın ben daha iyi yaparım demesi delil olamaz. Onu **Karabekir** de diyebilir ve derdi. Hem **Fevzi** böyle şeye ne karışıyor. Bu mesele böyle değildir. **Karabekir**'e başvekillik değil, hiçbir şeyi vereceği yoktu. Ta iptidadan beri hergün **Karabekir** aleyhinde «Aptal, softa, eşek ilah...» diye bize ve herkese propaganda yapardı. Mesele sırf **Karabekir**'i de başvekillik kabulüne tama ettirip kendisini yeminini bozarak Meclisi, Cumhurreisliklerini almak için mazur göstermek için tertib ettiği bir desisedir. Bunda maatteessüf diğer gayet vahim bir şey görülüyor: Askerleri siyasi entrikalara karıştırıyor, siyasi âlet yapıyor. Yani başvekil tayininde Erkan-ı Harbiye Reisini Hakem yapıyor.. Çok teessüfe şayan ki, **Fevzi Paşa** bu adama her **entrikasında** kuşu gibi âlet olmuştur. Uşak gibi hizmet etmiştir. Tabiî çizmesini çekiverenler gibi uşak değil, siyasî uşak. Bu sebeple ilk Millet Meclisinde "f" nin üzerine iki nokta koyarak bu adama **Kuzu Paşa** adını koymuşlar. Kuzu Paşa der, gülerlerdi. Bir kısmı da bunu az görmüş **Öküz Paşa** derler.

Bu esnada **Ali Fuat** Kolordusu dahilinde icraatta, Milli harekete iştirâk etmeyen vali ve emsali hakkında şiddet tatbik ediyor. **İngilizler de Hanzâdeler vasıtasiyle Kürtleri ayaklandırmaya çalışıyorlar,** onlardan birkaçını bir İngiliz zabiti ile oralara gönderiyorlar. **Mustafa Kemâl** bunları ve Harput Valisi **Ali Galib**'i tevkif için oralara emir veriyor. Bunlar kaçıyorlar. **Ali Galip** Halep'te soluğu-

(*) Yalan, dolan, tehdik, tezvir ve entrika ile ilgili beş kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nu alıyor. Harbiye Nazırı **Süleyman Şefik** ve Dahiliye Nazırı **Âdil**'in emri ile Sivas'ı basıp Kongre azasını tevkife memur edilmiş ve Sivas'a vali tayin olunmuş idi. Bu suretle Heyet-i Temsiliye ile İstanbul'un arası büsbütün gerginleşiyor. 1335 yılı Eylül iptidalarında aradaki muhabere, münasebet de kesiliyor. **Ferid Paşa** hükûmeti Mebusan Meclisinin intihabı için her tarafa emir vermişti. **Mustafa Kemâl** intihabı Heyet-i Temsiliye'ye rabtedip kendi avucu içine almak,kendine muti ve âlet bir meclis toplamak için gayretè başlıyor. Orduları ele almıştır. Meclisi de toplar, ele alırsa tamamdır.

İstanbul'daki münevverlerin, millî cemiyetlerin (millî kongre, millî ahrar ilah...) gayretiyle neşriyat yapıp, bu Yunanlılar'ın İzmir'de Türkler'e yaptıkları katliâmlar oranın teknik vaziyeti hakkında tetkikatta bulunmak üzere, Avrupa **Amerika** mümessillerinden mürekkep bir heyet İzmir'e gitti. **Amerika** mümessili **Amiral Bristol** bu heyette azadır. Bunlar Türk lehine rapor verdiler. Bu rapor bizim Türk tarihinde dercedilmiştir. İzmir'de nüfus tetkikatı yapan İngilizler de ekresiyetin Türk olduğuna, mevcut Rumların da son asırda Yunanistan'dan gelmiş olduğuna dair neşriyat yaptılar.

Bu esnada Ankara valisi **Refi Cevad'ın** babası **Muhittin Paşa** tevkif edildi Nasıl olduğunu evvelce yazdık. Bu gibi şeyler de lüzumsuz, iyice tafsilât veren **Mustafa Kemâl** nutkunda bunu üstü örtülü geçiyor. Sebebi Kırşehir Mebusu **Rıza**'nın hizmetini söylememektir. Gördük ki, bu hizmeti zavallının idamına varmıştır.

İstanbul **Ali Fuad**'ı azledip yerine **Kiraz Hamdi**'yi **(Hamdi Paşa)** tayin ediyor. **Hamdi** Eskişehir'e geliyor. Eskişehir'de İngiliz askeri var. **Tevfik Rüştü** de İstanbul Hükûmeti'nin adamı olarak Kiraz'la beraber oraya gelenlerdendir. **Ali Fuad** Eskişehir'i kuşatıyor. Kuvvetin çoğu Hintli asker. Ufak bir çarpışma oluyor. Hintliler bizimkilere kurşun atarken mahsus havaya sıkıyorlar. Hint askeri çekiliyor. **Tevfik Rüştü**'de **Kiraz**'ın evrakını çalıp **Ali Fuad**'a kaçıyor. İngilizler Merzifon'daki kuvvetlerini de Samsun'a çekiyorlar. Samsun'dan **Soldors** adında bir İngiliz zabiti Sinop'a geliyor. Millî kıyama iştirak eden ve Samsun'dan kaçıp gelen **Osman Bey**'i (Mebus Necmi'nin kardeşi) tevkif etmek istiyor. Hükûmet konağına oturup ahaliyi tehdit ediyor. Ahali o adamı köylere kaçırıyorlar. Ve İngiliz zabitine hemen Sinop'u terketmesini, etmediği takdirde kendisini tevkif edeceklerini söylüyorlar. Hükûmetin önüne toplanmağa başlıyorlar, bu işin de başında **Rasim Bey** var **Âkif**'in iğvaasmdan evvel Sinop ahalisi işte böyle. Zabit gelmişken Rus Konsolosunun kalmış eşyasından kıymetli halıları alıp gidiyor.

Harb-i Umumî sonlarına doğru Alman Başvekili **Bedman Holveg** resmî bir nutkunda Türklerin büyük bir hayatiyete malik olduklarını göstediklerini söylemişti.İngiliz Başvekili **Lloyd George** da «Anadolu ve Trakya'nın Türklerin anayurdu ve atalarından kalma mirası olduğunu» itiraf etmişti. Alâ şeyler; fakat mütareke olunca İngilizler işi değiştirdiler. **Lloyd George** sözünü derhal unutuverdi. Türkler aleyhine büyük bir düşmanlığa başladı. Türkiye parça parça taksim olunacak, her parçayı bir devlet alacak. **Lloyd George** bilhassa **Venizelos**'un tahrikine kapılmış idi. Fransız Başvekili **Klemanso** da böyle. **Venizelos** bunları türlü türlü yalan ve düzme şeyler ile kandırıyordu. **Lloyd George** Türkün en büyük düşmanı kesilmişti. Halbuki İngiltere Askerî Partisi Türkiye hususunda **Lloyd Geor-**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ge'dan başka türlü düşünüyordu. Fakat ona hiçbir şey dinletemiyordu.

İngilizler Harb-i Umumide çok Hintli asker kullandılar. Bunlar Halife ile yâni Türkiye ile harb etmiyeceklerini söylediler. İngilezler bunları «Hayır, siz Almanya ile harb edeceksiniz» diye kandırdılar. Irak vs. her yerde Türkiye aleyhine kullandılar. Mütareke olunca Hintliler İngilizlere «Siz bizi aldattınız, Halife aleyhi ne harbettirdiniz» dediler. Hint de büyük bir hareket başladı; «Türkiye'nin bir karış toprağına dokunamayacaksınız» dediler. Mecusî Hintliler de bunlara iştirâk ettiler. Nihayet Hindistan Vali-i Umumisi (**Montagü**) de halkın arzusunu teyiden İngiliz Kabinesine bildirdi. **Lloyd George** sıkışmış idi. Fakat yine aldırmıyordu **Montagü**'nün raporunu İngiliz nazırlarından biri matbuata verip neşretti. Bu da büyük bir gürültü ve o nazırın istifasını mucip oldu.

HİND ASKERLERİ VE HİLAFET MESELESİ

Hindu hareketleri ile herhalde İngiltere hükûmeti üzerine lehimize büyük bir tesir yapmıştı. Bu suretledir ki; İngiltere aleyhimizde daha hafif harekete mecbur olmuştur. Hilâfetin hiç bir faydası yok diyen **Mustafa Kemâl** buna ne diyecek? Bu babta çalışan Hind Komitesi (Hilâfet Komitesi)dir. Bunun müsellah şahısları **Mehmet Ali, Şevket Ali, Mecid** ve emsâlidir ki, **Hindliler bize birçok para yolladılar. Yarım milyon İngiliz lirası kadar olan bu paraya da Mustafa ne diyecek ki,** el'an kendi **yed-i ihtilâs ve sirkatindedir,** millete sarf etmemiştir. Bu para macerasına tekrar geleceğiz. İşte Hindliler'in bu yardımlarından biri de Türkiye'ye getirilmiş olan Hind askerlerinin Türk'e karşı silâh istimal etmemeleridir ki, Eskişehir'de de vâki olmuştur. Demek ki, hilâfetin faydası oluyormuş. Harb-i Umumide aleyhimize silâh istimal etmelerine ve bize yardım etmemelerine gelince -ki **Mustafa Kemâl**'in hilâfet aleyhine yegâne silâhıdır- aşikârdır ki, edemezlerdi. Çünkü hür ve müstakil değil. Nasıl yapabilirler?... Bir aralık Konya'da Vali ve **Ferid Paşa**'nın adamı olan Cemâl mahpusları silâhlandırıp millî harekete karşı gelmek istemiş. **Rafet** oraya gönderilmiş ise de daha varmadan **Cemâl** kaçmış. Orada da bir yolsuzluk olamamıştır. Kastamonu halkı şiddetle İttihatçı aleyhtarı idi. Meşrutiyetin iptidasından beri bu böyle idi. İttihatçılar o vakit bir takım eşrafı bilhassa **Salim Efendizâdeler**'i hapis ve nefyetmişlerdi. Bu halk bu sefer de **Mustafa Kemâl**'i ittihatçı zannederek millî harekete muhalif bir tavır alırlar. O zaman Harb-i Umumi neticesi millet kamilen ittihatçı aleyhdarı olmuştu. Bu mesele her şeyden mühim olmuştu. **Hatta Sivas'ta kongrede Mustafa Kemâl'e de ittihatçı olmadığına ve olmıyacağına dair yemin ettirmişlerdi.** Kastamonululular muhalif vaziyette olduğundan **Ali Fuad** oraya **Miralay Osman Bey**'i gönderir. Vali Vekili ve Jandarma Kumandanı birleşip **Osman**'ı hapsederler. Sonra diğer zabitler toplanıp **Osman**'ı kurtarırlar. O da bu sefer Vali Vekili ve Jandarma Kumandanını tevkif eder. **Mustafa Kemâl** Defterdar **Kör Ferid'i Vali Vekili** tayin eder. Sonra buraya sabık **Kütahya Mebusu Cemâl Bey** vali tayin ediliyor.

Cemâl ve Osman cidden büyük gayretler ve fedakârlıklar göstermişler. Millî harekete büyük hizmetler etmişlerdir. İstanbul ile tekmil muhabere ve münakale kesilince İnebolu yegâne ve mühim bir iskele olmuştu. İstanbul'un casus-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ları bu yol ile girmek istedikleri gibi İstanbul'dan millî harekete iştirâka gelen insanlar, mühimmat, silâh ve emsâli de hep buradan geliyordu. **Cemâl** bu işi gayet güzel idare etmiştir. Aynı zamanda oradan birkaç defalar asker tertip ve talim edip edip cepheye sevketmişlerdir. Ben bu yolu millî kıyam esnasında 8-10 defa geçtim. Nakliyat kağnılar ile bu yolda oluyordu. Yol Ankara'dan İnebolu'ya kadar, bilhassa Çankırı ve Kastamonu arasında öküz, at iskeleti ile dolu idi. Her otuz adımda bir iskelet yatıyordu. Bu hal bu yolun ehemmiyetini, bu yolda edilen emek ve çekilen zahmetleri, verilen kurbanları gösterir. Kimbilir ne kadar da adam ölmüştür. Onlar tabii gömülü. Nihayet **Muhiddin Paşa** oraya kumandan olmuş ise de **Mustafa Kemâl**'e jurnal göndermekten başka birşey yapmamıştı. **Sonra Mısır'a sefir oldu. Orada da morfin kaçakçılığı yaparken yakalandı. Zaten Abdülhamid'in de hâfiyesi idi.** İşler bittikten, lüzum kalmadıktan sonra bu **Cemal**'i de tepeledi.Hiç bırakır mı? Çünkü vatana hizmet yapanlardandır. **Zavallı açlık içinde deli olup öldü.** Galiba **Miralay Osman Bey**'i de tepeledi. Bu hususta malûmatım yok.

KURTULUŞ SAVAŞI GÜNLERİ

Bu yollarda giderken mühimmat nakleden kağnılara rastgelirdim. Bir kağnı iki büyük top mermisi nakledebiliyor. Yağmur var. İhtiyar bir köylü, paltosunu çıkarmış, mermileri örtmüş kendisi sırsıklam. Şu mübarek Türk mermiyi canından ziyade düşünüyor. Kastamonu'da birşey hikâye ettiler. Cephane gelmiş, kağnıları toplamışlar. Bir kadın da sırtında birkaç aylık çocuğu ve kağnısı ile gelmiş. Herkes acımış «Kadın sen köyüne git!» demişler. Kadın ağlamış ve: «Bırakın! Bunun babası gâvurun karşısında öldü. Oraya cephane taşıyayım. Bu da, ben de bu uğurda ölelim.» demiş. Gözlerimden yaş geldi. Bu Türkte bu hamiyet nedir? Millî harekette böyle menkıbeler binlercedir. Biri toplayıp yazsa. Sonra **Mustafa Kemâl** her şeyi kendi yapmış oluyor. Çamurda,kar kıyamette bu Türkler bu yolu bin kere geçmişlerdir. Yine bu esnalarda Amerikalı **General Harbord** Ermeni meselesini tetkik etmiş, Anadolu'yu geziyor. Sivasta **Mustafa Kemâl**'le görüşmüş. General ona: «**Ya muvaffak olunamazsa**» demiş. O da «**...Millet beşhayat oldukça ve teşebbüsat-ı fedakârânesine devam ettikçe adem-i muvaffakiyet mevzuu bahis olamaz**» (Sh.103) demiş. General onun bu cevabını **Mustafa Kemâl**'e göre takdir ile karşılamış. Galiba General **Mustafa Kemâl**'le alay etmiş. Çünkü söyledikleri sözlerde mantık bile yoktur. Bir milletin sağ olması ve fedakârlık etmesi adem-i muvaffakiyeti giderebilir mi? Mesele kuvvet ve kudret ölçüsü ve vaziyet meselesidir. Meselâ bir kedi ne kadar sağ olsa ve gayret etse bir arslanı parçalayabilir mi? Vaziyet ve zaman yardım eder başka.

ERMENİ MESELESİ

Harbord'a ait bana Erzurum'da bir menkıbe söylediler. Erzurum'un etrafında geniş ve birçok mezarlıklar var. Harbord'u gezdiriyorlarmış.Arabada yanında Erzurum Belediye Reisi varmış. **Harbord** «Bunlar ne kadar çok?»demiş. Belediye Reisi zeki ve ince adammış. Demiş: «**Bunlar Türk mezarlığıdır. Şim-**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

di size Ermeni mezarlığını da göstereyim» Götürmüş. Küçük bir yer Generale demişki: **«İşte tarihî ve maddî şahit. Bunlar asırlardan beri mevcut mezarlıklar. Türklerinki ne kadar, Ermenilerinki ne kadar? Şimdi ben söylemeyeyim, siz hükmedin. Bu memleketin asırlardan beri Türkü mü çokmuş, Ermenisi mi? Bu memleket hangi millete aittir?»** General tereddütsüz «Türkün» demiş. Bu heyet Amerikalılar'a Anadolu'da bir Ermenistan ve Ermeni olmadığını, buralarda bir Ermenistan yapmak haksız olduğu gibi mümkün de olmadığını söylemiştir. Bunlar neticesindedir ki, Amerika Türkiye'de bir Ermenistan teşkil ve himaye etmekten vazgeçmiştir. Halbuki, bu Merzifon vesâir Amerikan Kolejlerinde okuyup, protestan ve bunlardan da papaz olan Ermeniler yıllardan beri Amerika'da gayretli ve hummalı bir propaganda yapıyorlardı. Ermeniler'in mazlûm istiklâle lâyık olduğunu Anadolu'nun eski asırlardan beri kendi öz yurtları bulunduğunu, Türkler zâlim olup mezhep hürriyeti vermediklerini, Müslümanlığın Hristiyanlar'ı kesmeyi sevap yazdığı Türkler'in Ermeniler'i katliâm yaptıklarını söylüyorlardı. Zamanla bunlar yer tutmuş, sahih zannedilmiş. Amerikalılar da Ermeniler'e karşı büyük bir teveccüh hasıl olmuştu. Hatta Harb-i Umumîde Ermeni katliâmı diye ilk yaygarayı koparanlar yine bu Ermeni Protestan papazları idi. O vakit Amerika, İngiltere ve Fransa'da bu hususta aleyhimize yüzlerce risale ve makale neşredildi. Bunların hepsi de bu papazların raporuna istinaden yazılıyordu. Yine bu sayede idi ki, mütakere olur olmaz. Kayseri'de, Merzifon'da, Erzurum'da, Kars'ta, Erivan'da Amerika'dan gönderilen heyetler, hakemler darüleytamlar, hastaneler açtılar. Ermeni çocuklarını, hastalarını topladılar. Baktılar, bütün Ermeniler'e yiyecek, elbise ve çamaşır dağıttılar. Yani Amerikalılar Ermeniler'e milyonlar sarfettiler. **Tuhaftır Kars'a bizim askerin gideceği zaman Ermeniler oradaki Amerikan heyet ve doktorlarını öldürmek istediler. Bizim ordu yetişip kurtarmıştır. Ölümden kurtulan bu heyet bunu imzası altında neşretti.** Tabiî bütün bunlar Ermeni aleyhine Türk lehine tesir yapıyor. Dünyada her şeyin hakikati bir gün olur meydana çıkar. Nihayet! Kaç yıl var ki, Amerikalılar da Ermeniler'i ve hakikati anladılar. Artık Ermeniler'i eskisi gibi himaye etmiyorlar. Taşnaklar artık Amerika'da para toplamıyorlar.

Bu esnada İstanbul Anadolu ile müştereken çalışmak için **Kerim Paşa** tarafından **Ali Fuad**'a ve onun vasıtası ile **Mustafa Kemâl**'e müracaat ediyor. **Mustafa Kemâl** bu muhaverede **«Abdülkerim,** dirayetine göre herkese bir ünvan verirdi. Bana da **"Kutb-ül-aktab"** derdi.» diyor. (sahife 104) Kendisine böyle tarikatlerce yüce bir paye verdiğini zikretmeden geçmiyor, bununla iftihar edip, istidadının fevkalâde olduğunu söylüyor. Bu nutukta sade gurur ve öğünme var. Hiç bir tane de kusuru yok... **(.....)** bu adam. Böyle her âdi vesileden bu babta istifade ediyor. Bunları dinletmek için mebuslarının ömürlerine acımıyor. Bunları basan millet parasına da yazık demedi. **Ayı**'nın kırk türküsü varmış hepsi de ahlat üzerine imiş... **Bunun da** öyle... Hep medhi ve gururu, mümtaz bir yaradılışı olduğunu isbat için... Lozan Mualıedesi'nden beri dalkavukları da aynı şeyi yapıyorlar. Neler yazmadılar, fakat hepsi de **Mustafa Kemâl**'in **meddabı.** Yine **ayıların** kırk türküsü varmış hepsi de ahlat üzerine imiş mazmunu.

Mustafa Kemâl İstanbul ile teşriki mesaiyeye hiç yanaşmıyor. Bu bir hata-

(*) Deli manası taşıyan bir kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dır. Kabul et. İstanbul'un millî gayeye itaat ve o yolda yürümesi şartını koş, kabul ederlerse bu suretle kuvvet elbet artar. İşler daha yolunda gider. Hayır, yanaşır mı? Sonra âmir-i mutlaklıktan düşme ihtimâli var. Halbuki bu teklifi yapan hükûmetler **Ali Rıza** ve emsâli kabinelerdir. Bunlar namuslu adamlardı. **Ferid Paşa** ise hiç böyle bir teşriki mesai istemedi. Bu halde Bolu, Düzce, Konya ilâh... isyanları belki olmaz. Halife orduları tertib edilmez. Millet birbirini kırmaz, bu kadar kan dökülmez, kuvvet heder edilmezdi. Bolu isyanında kumandanlarımız, gönderdiğimiz takviye kuvvetleri mağlup oldu. Nihayet üç gece uyumadık. Artık herşey bitiyordu. Türk Milletinin ölümü hayali gözümde sallanıyordu. Bereket versin ki, **Rafet'le Çerkes Ethem** yetişti işi kurtardılar. Bunlar olmasa idi, İstanbul galip gelmiş millî kıyam bitmişti. Bu da sırf **Mustafa Kemâl'in âmir-i mutlak** kalmak hırsından dolayı idi.Demek ki **bu adam vatanın kurtulmasını değil kendi şahsi kuvvetini düşünüyordu.**

Şimdi bu vaziyette görülüyor ki, vatan ve millet kurtuluyor. Bu sayede **Mustafa Kemâl** de şahsen nice nimetlere konuyor, **hırsını tatmin ediyor.** Bunu da bu iki şahıs yapıyor. Zaman geliyor, şükran-ı nimet olarak tepeliyor. Canlarını kurtarabildiklerine yine şükretsinler.

BOLŞEVİKLİK MODASI VE YEŞİLORDU

Bu aralık Bolşeviklik Rusya'da alabildiğine gidiyor. **Enver Paşa** onun peşinde **Doktor İbrahim Tali' (Dürzi), Halil Paşa, Cemâl Paşa, Bedri, Küçük Tal'âat gibi bir takımları Rusya'da** Bolveşikler ile beraber. **Mustafa Kemâl** Bolşevikler'e ümit bağlamış, ora ile temasa girmeye çalışıyor. Adamlar gönderiyor. Halil ile muhabere tesis ediyor. Zamanınca Bolşeviklik ve komünistlik çok iyi şey; Türkiye bu sistemle yaşamalı. Ruslarla birleşmeli, aklınca Rusya'daki Türk ve Tatarlardan Ruslar'ın iştirâki ile yardıma bir ordu getirecek. Bunun adını da **Yeşil Ordu** koyuyor. Bu havadis her tarafa yayılıyor. Herkes hayrette. «**Yecüc, Mecüc mü**» geliyor! Bakü'de yapılan bir kongreye Erzurum ve Trabzon'dan Ruslar'dan yardım ümidiyle birkaç kişi gitmişti. Keza Erzurumlu **Dr.Fuad** adında biri Rusya'ya gidip Bolşevik olmuş, Ruslarda bilittifak Erzurum'a dönmüş. Türkiye'yi Bolşevik, kendisini reis yapmak fikrinde, **Kezâ Baha Sait** adında biri Rusya'da Bolşevik olmuş, gelmiş idi. Bu Şark cephesinde hapsedilmiştir. Sonra Bolşevik aleyhtarlığına dönmüştür. Halinde bir zaptı rapt görünmüyordu.İşte Rusya'dan böyle gelenler temas oluyor, Şark mıntıkalarımız komünist yapılmak isteniyordu. **Yeşilordu palavrası da Rusya'da Ruslar tarafından uydurulmuş, Şark cephesine aksettirilmiş oradan Anadolu'ya yayılmış idi...** İlk hamlede Şark vilâyetleri ehalisinde Komünistliğe büyük bir muhabbet uyandırılmıştı. Büyük bir tehlike idi. **Kâzım Karabekir de bu fikre yatmış, «Bolşeviklikle Ruslar müslüman oluyor»** diyor, seviniyordu. Hattâ ordusunda rütbe ve nişânlara dair Bolşevikçe bazı tadilât yapmış; ordusunun elden gideceğini gördü. Kendini topladı. Fakat **Mustafa Kemâl** bu yalnış fikre saplanmış hâlâ ısrar ve devamda. **Manastırlı Baha** da o esnalarda Azerbaycan'da. Yalnız o şiddetle komünistlik aleyhinde. **Karabekir** onu bu fikrinden dolayı hapsetmişti. **Yeşilordu masalı Azerbaycan'ı Ruslar'ın işgal etmesini kolaylaştırmak için ihdas edilmiş bir ya-**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

landı. Güyâ ordu Azerbaycan'dan geçip, Anadolu'ya gelip, Türkiye'ye yardım edecek. Ruslar Azerileri böyle aldattı muharebesiz Azerbaycan'a girecek ve oturacaklar. Mesele bundan ibaret... **Mustafa Kemâl** Yeşilordu hakkında büyük bir propagandâ yapmakta berdevam.

Derken, **Ferid Paşa** kabinesi düştü yerine **Ali Rıza Paşa** kabinesi geldi. **Mustafa Kemâl, Kerim Paşa** ile olan muhaberesinde bunu kendi dirayeti olarak gösteriyor; fakat **Ferid** esasen Avrupa'ya gidip yaptığı büyük pot ile kendini bitirmişti. Kabinede iken millî hareket aleyhine de hiçbir şey yapamamak dirayetsizliğini göstermişti. Yapacak işi, hiç bir yüzü ve ümidi kalmamıştı. Çekilmesi tabiî idi, hem de kabinede **Ahmet, Abuk Ferid**'in düşmesini zaruri bir hale koymuştu.

Nutkunda **Mustafa Kemâl, Ferid**'i, istemiyor. Namuslu bir kabine istiyor. Hakkı var. Bakalım, şimdi namuslu bir kabine geldi ne yapacak? Ne yapmalı? **Rıza** kabinesinin namusundan şüphe etmek vicdansızlıktır.

Mustafa Kemâl kabine ile de (.....). Çünkü şalısî hırsını tatmin bu yoldadır. Onun vatan meselesiyle alâkası ikinci derecededir. O da hırsına alet olduğu için lâzım. İzmir etrafında bilfiil vatan müdafaası, çarpışmalar oluyor. Kendisi de asker. Derhal oraya koşacağına Erzurum'a kadar gidiyor. Hâlâ Sivas'ta hep İstanbul Hükûmeti ve padişah ile uğraşıyor. Nihayet Ankara'ya geldi. Bizde Ankara'ya gittik. Millet Meclisi toplandı. Anadolu'da hükûmet teşekkül etti de niye bu adam İzmir cephesiyle alâkadar olmadı. Bunu kendi de itiraf ediyor. (Sh. 173); Fakat kabahati **Rafet**'e veriyor. Be adam **Rafet** eğer alçaklık ettiyse adamın kökü ne kırağı mı girdi. Başka birini yollayaydın. Hem de **Rafet** kötü imiş. Mademaki ilk günden beri söylüyorsun, mademaki daima fenalığını görüyorsun. Öyle ukdei hayatiye halinde olan bir yere onu niye yolluyorsun?!... Nihayet Yunanlılar Manisa'ya, Bursa'ya da girdiler. Telâş arttı. Tehlike Ankara'ya yaklaştı. Mecliste kılû kâl oldu da **Mustafa Kemâl** bu cepheyle meşgul olmaya başlamıştır.

Nutkunda dercettiği mukabeleyi (Sh. 117) den itibaren okuyunuz. Bu yeni kabine mevkiye gelir gelmez onunla da kavga aramakta olduğu görünür. Bu adamlar henüz mevkîye geçmişler. Daha belki sandalyelerine bile oturmadılar. **«Cemâl'i, Refik, Halid'i ilah... tevkif edin.»** diyor. Bu adamlar İngilizler'in pençesi altında bunu nasıl yapsınlar? Yapamazlar. Bunu kendi de biliyor. Fakat kavga çıkaracak... Sonra **«Ali Kemâl, ilah... emsâlini meclis açılınca Divan-ı âlî'ye verin!»** diyor. Pekiyi ama, acelen ne? Bir defa meclis açılsın, o vakit teklif et. Meclis değil, henüz intihap başlamadı ayol... Sonra her talebin, her teklifin, resmî ve gayrı resmî muhaberenin bir âdeti, usulü, bir nezaketi, bir terbiyesi vardır. Bir şey hüsnüniyetle ve muvaffak olunması istendiği vakit terbiye dairesinde yazarlar. Tutuyor, gayet... Bir emir halinde Sadrâzam'a harbiye ve dahiliye nâzırlarına telgraflar çektiriyor ve çekiyor. Kim olsa buna dayanamaz. Bunu zaten **Mustafa Kemâl** mahsus yapıyor. Kavga çıksın...

Sadrazam kendisinden Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarını istiyor. (Sh.119 bunun aşağısındaki satırlara da bakılsın.) **Mustafa Kemâl** bununla derhal bu kabinenin de hıyanetine hükmediyor. Buna **«Yeni ve Şeytanatkâr terbir ve iğfal»** diyor. Bu nereden çıkar? İnsaf be yahu! Bunu nereden bildin. Allah mısın? Diyor ki **«Bu mukarreratı bilmese olurlar mu?»** Bilmezler ya... Nereden

(*) Argo bir kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bilsinler, henüz evlerinden Bab-ı Ali'ye gelmişler. Böyle yapacağına gönderiver. Bunda ne mahzur var? Casusluk ederler demek istiyorlar, zaten bilirler ya diyorsun ya!... O halde ne? «**Matbuatı Ecnebi sansüründen kurtar**» emrini veriyor. Teklif-i malâ yu ak. Haddin varsa sen onların yerinde ol da kurtar bakayım. Mesele o değil. Kavga arıyor. Onları hâin addedecek; **Yahu bu kadarı .....tir.**

Yine öyle iken **Ali Rıza Paşa** ne iyi ve ne hazımlı adammış. **Mustafa Kemâl**'in haklı taleplerini kabul ediyor. (Sh. 119-120) deki cevabı okusun. Gayet vatanperverâne ve haklıdır.İntihabı süratle yapıp milletin mukadderatını, millet meclisinin reyine bırakmak fikrinde. **Mustafa Kemâl** buna da kızıyor. Etme ayol... Bu adam millî dâvanın bütün esaslarını, senin tekliflerini kabul ediyor. Derhal beraber çalışsana. Sen Anadolu'da onlara müzahir bir kuvvet olsana, Hayır... Çünkü Sadrazam, **Mustafa Kemâl**'in millet namına aldığı tavırdan, padişahlık vaziyetinden vazgeçmesini istiyor. Asıl nokta ise, bu. **Mustafa Kemâl** bunun böyle olacağını tabiî biliyor, daima daha evvel kavgayı çıkarmaya hazırlanıyor ki, bunları keenlemyekün eritsin. Hattâ bu kabine Türkiye'nin itiraz götürmez, en muktedir adamları olsa ve kerâmetkârane bir darbe ile itilâf devletleri İstanbul'dan tard ve harpten evvelki bütün hudutlarıyla Türkiye'yi müstakil yapar bir muahedeyi de imzalatıverseydi, **Mustafa Kemâl** yine onların aleyhinde olacaktır. Yok böyle olmasa ve Türkiye'yi en son haddine irca eder bir surette verecek olsalardı da **Mustafa Kemâl**'i kendilerine sadrazam yapsalardı, o da İngilizler'in kendisine bir şey yapmıyacaklarına emin olsaydı, onlardan iyi kimse olmazdı ve hemen İstanbul'a giderdi.

Mustafa Kemâl artık muhaberelere kendi imzasını atıyor. Sivas'ta uzun münakaşalar ve her taraftan vâki olan itirazlar oluyor. Fakat bunlar onca sıfır.

Harbiye **Nazırı Cemâl (Küçük Cemâl)** in telgrafı da pek yolunda (Sh.128). Kabine tamamiyle millî bir kabine. Sözleri o kadar iyi ki, akan sular durur; fakat **Mustafa Kemâl** durur mu? Cevabında muvafakaten, teşekkürden başka bir şey bulamıyor. Ancak yine bu adamların izzet-i nefsine bir kurşun sıkıyor. «**Hükûmet, beyannamesini bize göstermeden neşretmesin**» diyor. Bu olur iş mi?İnsan teklif etmeye utanır, hem ne lûzum var. (.....) Madem ki, her noktada mutabakat var, izzet-i nefislerini, mer'î terbiyeyi düşün; bunu isteme. Bak, fena bir beyanname ise o vakit muhalefet et. Hayır, illâ kavga çıkmalı, Böyle püskküllü (.....) azdır.

Sh. 131'de İzmir'e tebliğ yaptığını söylüyor ve bunu şöyle izah ediyor: «**İzmir valisinin ne hal ve şart içinde olduğu malûmumuz idi. Tebliğimizi alacağı meşkûk,tatbik edemiyeceği tabiî idi; fakat biz bundan, memleket ile meşgul ve işgal tanımayan bir kuvvet merkezi olduğumuzu düşmanlarımıza da bildirmekte fayda gördük.**» Şu son cümleler kadar (.....) olur mu? Aferin dâhi?!... Bu telgrafta galiba birşey var.Kendi dercetmemiş, biz de bilmiyoruz. Böyle bir (.....), çocukların bile inanmıyacağı mahiyette bir mazerettir.

Sahife 135'de **Cemâl Paşa**'nın dört maddesini beğenmiyor. Bu zavallılara **(Ali Rıza Kabinesine)** mahdut fikirli, ebleh, hattâ müstereddî diyor ve onları hâin yapıyor. Halbuki bu maddeler fevkalâde güzeldir. Muvafıktır. Bunlara dil uzatmak için insan ne derece (.....) ve (.....) olmalıdır... Müteakip sayfalarda te-

(*) Edepsizlik, küstahlık, bela, saçma, haya ve şerle ilgili yedi kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

cavüzleri de böyle, haksız mugalâta, suî tefsir. Güya bu kabinenin sözleri de **Ferid Paşa**'nın sözlerinin aynı imiş. Binaenaleyh aynı kabinedir diyor vesselâm. Günahtır. Bu kadarı yapılamaz. Kullandığı sebükmağzan **gibi âdî** tâbirleri insan okurken sıkılıyor. **Cemâl Paşa** iyi, pek tebiyeli biri idi. **Mustafa Kemâl'in yüzünden** menkûb yas ve keder içinde hem de genç olarak öldü. Malûmatlı, iyi bir kumandan kaydedilmiştir.

Sonra böyle dediği kabineyle itilâf da etmiştir. Bunu sh. 138 de kendi de itiraf ediyor. Kendi tabiri veçihle böyle alçaklar ile itilâf edilir mi? Ne çare mecbur edilmiştir. Şimdi fırsat gözlüyor. Bunların bütün hülâsası şudur. Ali Rıza hükûmetin istediği sade **Mustafa Kemâl**'in İstanbul'a yardım etmesi, bir padişah gibi her işe karışmaması, gayrimeşrû işler yapmaması; **Mustafa Kemâl**'in ise istediği kendisinin merci-i âm ve has olup kabinenin dahi kendisinden emr alması. İki taraf taassubunda mûsır. Buradan kıyamet yine kopacak. Kendisine nasihat ediliyor. İstanbul'dan **İzzet Paşa** da «Etme, gitme! Yola gel!»diye yazıyor.

Sahife 140'da **Ali Rıza Paşa**'yı Makedonya'yı vermekle tayip ediyor; fakat **Mustafa Kemâl**, sen de o harpte idin. Onu söylesene... Sonra sen de koca Suriye'yi verdin. Eğer birinci kabahat ise, ikinci de kabahattir; Yok ikinci kabahat değilse, birinci de değildir. Hele sen **İsmet**'le beraber Eskişehir'de hiç yoktan yere Yunanlılar'a mütefevvik ve arslan gibi bir orduyu **mağlûp ettirip kaçtın. Ankara'dan da kaçıverdin.** Millet Meclisini ayaklandırıp arkama alıp seni **kaçmaktan** ben menettim. Evet, zaferin de var; fakat bunlar da var.

İstanbul'da hükûmet artık **Mustafa Kemâl**'in iz'açlarından tamamiyle bizar. **Bahriye Nâzırı Salih Paşa**'yı bizzat görüşmek üzere Amasya'ya yolluyor. 18 Teşrinievvel 1335'de **Salih, Mustafa Kemâl, Rauf, Bekir Sâmi** Amasya'da buluşuyorlar.

İNTİHAB VE ANADOLU İSYANI

Sahife 145-149, bu müzakereye aittir. Bunlar arasında «Hey'et-i Temsiliye» nin intihaba müdahele etmiyeceğini söylüyor. Sinop intihabını evvelce yazdık, işi ayna gibi gösterir, hele şurası (.....) ki, (.....) **ile şehir bile basarak** intihaba müdahale etmiştir. Her yerde buna benzer şeyler olmuştur. Heyet-i Temsiliye değil, bizzat **Mustafa Kemâl** şahsî düşünceler ile ihtihaba en fena şekilde müdahale etmiştir. Nitekim Sh. 170'deki **Cemâl Paşa**'nın şikâyeti de bunun derecesini göstermektedir. Bununla beraber **Mustafa Kemâl** şiddetli müdahalesine rağmen, istediğini ancak yüzde 20 miktarını intihab ettirebilmiştir. Buna verdiği cevapta İstanbul'daki fırkaları «**Politikacıları millet istemiyor. Kendi sinesindeki öz vatandaşları meb'us yapıyor,**» diyerek tahkir ediyor. Yavuzdur!... Burada sıkışınca müdafaa olarak kullandığı şu prensibi sonra aleyhtar olarak tepeleyen bu adamdır. Delili: İkinci grubun her vilâyetin kendi ahalisinden mebus yapması için verdiği kanun lâyihasını büyük gayretler sarfederek hakaretlerle reddeden kendisidir. Zabıtnamelerdeki bu müzakerelere bakılsın.

Mustafa Kemâl Amasya'da iken **Şeyh Receb** başta olarak Sivas ahalisi ayaklanıyor. **Mustafa Kemâl**'i istemiyorlar. **Receb** devrin asır kadar evvel yaşa-

(*) Şen'ilik ve eşkıyalık anlamına gelen iki kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mış büyük bir hürmet ve nüfus kazanmış **Sivaslı Akşemseddin** adındaki Şeyhin sülâlesindendir. **Mustafa Kemâl** bunu millî harekete isyan diye gösteriyor. Halbuki sırf şahsı aleyhinedir. Halkın vaki isyanlarının bir kısmı sırf bu adamın **yolsuzluk, ayyaşlık ve fuhuşlarından** dolayı olmuştur. Bu aralık Adapazarı tarafında millî hareket aleyhine **Hürriyet ve İtilâf Nigehban Cemiyeti** (zabitlerden mürekkep) ve **Sait Molla** tarafından kuvveller teşkiline başlanmıştır.**Gümülcineli İsmail** de Bursa'da vali olarak bu tarzda faaliyet yapıyor. Anzavur adındaki bir **Çerkes** Bandırma cihetlerinde müsellah faaliyete geçiyor.

İstanbul'dan **Said Molla İngiliz Muhipler Cemiyeti namına İngiliz Papası «Fru» ile beraber Anadolu'da millî hareket aleyhine bir kıyam çıkarmak için gayret ve teşkilâtta.** Bunlar bilhassa Hıristiyanlar'a bir şey yaptırıp bütün cihana millî teşekkülün Hıristiyanlar'ı katliâm ettiğini yaymak, müdahale vücuda getirmek gayesini güdüyorlar. Kocaeli mıntıkası **Yahya Kaptan, Küçük Arslan, Kara arslan, Sâdık, çeteleri adında bir takım çeteler ile kaynıyor. Bunlar kimi Arnavut, kimi Lâz ve Gürcü, kimi Abaza ve Çerkes;** köy basıyorlar. Adam kesiyorlar, dağa kaldırıp fidye alıyorlar. Yol kesiyorlar. Yolcu soyuyorlar. Kimi ve sözde hepsi millî kuvvete taraftar. Kâh birbirini vuruyorlar, bir kanlı curcunadır gidiyor. Bunlar Kartal'ın Paşa köyüne kadar geliyorlar. **Yahya** vaktiyle Sinop'ta **bektaşı babası Ahmed Baba**'yı soymak için öldüren adamdı. Pek şerirdir, binbir cinayeti vardır.

Ali Rıza Paşa kabinesi ile **Mustafa Kemâl** arasındaki didişme devam ediyor. Arada muhabereler oluyor. Bu muhabereler **Harbiye Nâzırı Cemâl Paşa** vasıtasiyledir. Kabine «**iki** hükûmet olduğu manzarasından, **Mustafa Kemâl**'in bir hükûmet gibi resmî ecnebi mümessillerine tebligat yapmasından, hükûmeti dinlememesinden, çetelerin Anadolu'da soygunculuk yapmasından» şikâyet ediyor. Bunlar tamamiyle doğrudur. **Mustafa Kemâl** (sh. 188) tekzib ediyor. Ama (.....) söylüyor. **Mustafa Kemâl**'de kabineyi bir takım müfsidleri tevkif etmemekle,rehavetle, hatta **Ferid Kabinesi** tarzında yürüyerek hâin olmakla itham ediyor. İki evvelki itham doğru; fakat işgal altında bunları yapamıyacağı da aşikâr. Son itham tamamiyle haksız ve tezvirdir. Çetelerin soygunculuğu doğru ama, o vakit buna karşı bir şey yapmak da mümkün değil. Burada dikkate şayan bir şey daha var: **Bu çeteler hemen umumiyetle Türk değil,Türk vatanının da asayişini bozan daima bu ecnebi unsurlardır.**

Sh. 191-205 **Yahya Kaptan** meselesine tahsis edilmiştir. Bu kadar âdî, mazisi katil ve cinayetle dolu bir şakiye bu kadar büyük sahife tahsis etmesindeki hikmeti anlamak güç değil; İstanbul Hükûmetini, İstanbul'daki millî arkadaşları **(Vasıf, Rauf ilah...)** çürütmek için, teslim olduktan sonra öldürüldüğünü teessürle yazıyor. **Mustafa Kemâl, Mebus Ali Şükrü cinayetini (.....). Sonunda da teslim olan Topal Osman'ı 8-10 arkadaşıyla (.....). Buna ne diyecek?!...** Buna ne diyecek, bizzat **Mustafa Kemâl, Yahya Kaptan** için (Sh.205) «**Takibat-ı Kanuniyeyi kail olan hükûmetin bizzat ele almış olması, cinayet faillerinin meydana çıkmayacağına delil değil miydi?**» diyor. Kendi yaptığı işleri ne güzel bilir... Birçok misallerinden başka **Ali Şükrü-Topal Osman** meselesinde de böyle yapmıştır; fakat aynı satırda; **-fakat efendiler, zaman her şeyin her ha-**

(*) Yalan, yapmak ve öldürmekle ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kikatin, tarihin samimi sinesinde mütalâasına zamirdir- diyor. Evet bu bir hakikat, lâkin bunu birçok masum kanıyla al kızıla boyalı, kendi eliyle bizzat yazıyor. İnsan ne müthiş bir **şaki, tarih hırsızı ve hayasız** olmalı ki, bu cümleyi yazmağa eli varsın. Onu temiz eller yazabilir. Evet, **seni de, cinayetlerini de işte zaman geldi,** ben yazıyorum; bir gün yine zamanı gelecek, herkes okuyacak, daha nice kimseler de yazacaktır.

Aynı sahifede **Yahya**'nın haremi **Mustafa Kemâl**'e tazallûm telgrafı çekmiş. Nutkunda bu telgraf mevcut, nitekim **Topal Osman**'ın haremi de Giresun'dan bana bir telgraf çekmişti. Birinci kadın katillerin cezalandırılmasını istiyor. İkinci kadın bunu istemekten korkmuş, yalnız kocasının cenazesinin olsun, Giresun'a götürülmek üzere verilmesini istiyor.

Mebus intihabatında büyük (.....) yaptı. **Mustafa Kemâl bu(.....) lerini** nutkunda **«Arzu-yu millîye muvafık mebus yapmak maksadiyle»** diye örtmek istiyor. **Bir milleti kendi arzusuna muvafık mebus intihab et diye (.....), (.....) ile ve (.....)larla basarak (.....) etmek mazeret kabul eder mi?** Madem öyle, milleti kendi reyine bırak,istediğini intihab etsin. Hem sen millî arzu namına ne hakla ve ne sıfatla söylersin? Onu ne bilirsin? Halk kendi yurdundan bildiğini mebus yapsın, bırak... Neticeyi görelim.

İNTİHAB'IN ARDINDAN

Mebuslar intihab olundu. İstanbul'da toplanacak artık işlerin merkezi garbî Anadolu, İstanbul'a geçmektedir. Zaten Yunan işgali ve orada çetelerin teşekkül ve faaliyeti ile İzmit'ten itibaren Eskişehir ve Uşak'a kadar olan hattın garbı pek mühimdi. **Mustafa Kemâl** Sivas'ta duramıyor. Ankara'ya gelecek. Bilhassa İstanbul'daki Meclise reis olmak sevdasında, İstanbul'a kadar gidecek. Bunu bilen **Kâzım Karabekir** ve emsâli, Sivas'tan hareketini istemiyorlar. O dinlemiyor. Fakat yakalanır diye de korkuyor. **Ali Fuad**'ın himayesi vaadini bir daha alarak gidiyor. Bunu da alâkadarlardan dinlemek lâzımdı. **Karabekir, Ali Fuat, Kara Vasıf, Rauf, Rafet ve emsalinin de hatıratlarını yazmaları tarih için lâzım ve onlara zarurî bir vazifedir. Mustafa Kemâl** Ankara'ya geliyor.İlk iş olarak Mebusları bir müzakere için Ankara'ya davet ediyor. İhtimal hepsini cebren orada alıkoymak fikri idi; fikrini bu surette kuvveden fiile koyacaktı. Buna dair bir şey tereşşüh etmedi. İşitmedim. İstanbul hükûmeti bundan pek korktu. **Mustafa Kemâl**'in kendine göre İstanbul'a gidecek mebusların masuniyetine müteallik tedbirlerin temini maksadiyle Ankara'ya davet etmiştir.(Sh.213); fakat bu saçma bir şey, Ankara'da İstanbul'daki mebusun şahsî masuniyeti için bir tedbir almak mümkün müdür? Nitekim olmamıştır. Neyse mebusların bir çoğu gitmedi. İstanbul'a toplandılar. Gidenler 20-30 kişiden ibarettir. Sh. 212, ilah... **Mustafa Kemâl** buna yarup yıkılıyor. İntihabı sırf kendi eseri, himmeti sayıyor. Hiç doğru değil. Ona göre her iyi şey onundur. Onun bu satırlarına uzun cevaplar vermek lâzımdır.Fakat eserimizin hacmini büyültmek, sonra tabını müşkil kılmak korkusuyla pek kısa geçiyoruz. «Mebuslar kendi liderleriyle görüşmeli değil midir?» diyor. Artık kendini lider yapıyor. Evet, doğru amma, sana emniyeti olan, tevec-

(*) Hırsız, haya, rezalet, tehdit, katil, cyktya ve tezyif manalarına gelen sekiz kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

cühü olan kaç mebus var. Benim bildiğime göre, beş tane yoktur. **Hattâ Rauf, Vasıf** gibi arkadaşın olan mebuslar bile senden en çok korkan ve hiçbir sözüne itimad edemiyen kimselerdir.

MEBUSLAR İSTANBUL'DA TOPLANDI

Mebuslar İstabul'da toplandı. Şimdi Meclis açılacak. Bu esnada Bayburt'ta bir vaka oldu. Buna «**Hart meselesi**» derler. **Hart** Bayburt'a dört saatlik mesafede bir köydür. **Şeyh Eşref** adında biri şiilik propagandasına başlamış ahali kızmış, hükûmete müracaat etmişler. Hükûmet elli kişilik bir kuvvet göndermişti. Şeyh bu kuvvetin silâhlarını almış, kendine **mehdi** ünvaru verip etrafa beyannameler göndermiş. Siyasî değil iken mesele siyasî olmaya başlamış. **Kaymakam Halit (Paşa), Binbaşı Zihni,** bir kuvvetle gitmişler, Şeyh müridleriyle beraber müdafaa tertibi almuş Herkese kendisine kurşun işlemez itikadını vermiş imiş, fakat müsademe olmuş, sonra şeyh kurşunla ölmüş, müridleri de dağılmış. Bu vakada taburiyle binbaşı **Zihni Bey** bulunmuştur ki, vak'ayı ondan dinledim. **Bu Zihni Bey, Erzurum Mebusu, sonra Bitlis Valisi olan zattır.**

Sh. 216-222'deki yazılar, Cemâl'in harbiye nezareti yaveri **Salih (şimdi Salih Paşa ve Fevzi Paşa'nın damadı)** gönderdiği muhaberattır. Bunlar bilhassa işgal kuvvetleri kumandanlarının ve komiserlerinin hükûmete verdiği müşterek takrir gösteriyor ki, İstanbul Hükûmeti pençe altında ve fena sıkıştırılmaktadır. **Mustafa Kemâl** bunlara yardım edecek yerde o da sıkıştırıyor. **Cemâl Paşa**'nın Anadolu'ya tayin ettiği **Ahmed Fevzi, Nureddin Paşa**'ları kötüdür diye almıyor. **Ahmet Fevzi**'yi bilmem; fakat aylardan sonra Anadolu'ya geçen **Nurettin**'i kendisi bizzat kabul edip Sivas'a tayin etmiş. **Nurettin** Sivas'ta millî kıyama büyük hizmetler etmiştir. O adam o esnada bir düzine fırkalar yapıp talim edip, harp cephesine yetiştirmiştir ki, büyük hizmet olmuştur. Sonra da İzmir'e yürüyecek olan orduda İkinci Ordu Kumandanı tayin etmiştir. Pekiyi, böyle der de yine onu **Cemâl Paşa** gönderdiği vakit istememiştir!...

Bunlardan hükûmet, **Cemâl**'in ecnebi kuvvetlerinin arzularını yapmadıkları mümkün mertebe ve red ve tağvik etmiş oldukları görünmektedir. Bu da onların vatanperverliklerini, hizmetlerini vazıhan gösteriyor. Bunlar **Mustafa Kemâl**'in bu hallerine bakıp kızmayarak Anadolu'ya hanl hanl cephane göndermişlerdir. Hele İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Kumandan ve mümessilleri bilhassa **Cemâl**'in aleyhindedirler. Bunlar hakkında **Mustafa Kemâl**'in söylediklerinin yaptığı mütalaaların haksız ve insafsız şeyler ve müğalâtalar olduğunu sade bu göstermeye kâfidir. Bilâkis **Cemâl**'i takdir etmek lâzımdı.

Sh. 220'de sonlarına doğru «**Şayan-ı teşekkürdür ki, kabine Kuvva-yı Millîyeye karşı âciz olduğunu ecnebi komiserlerine söyliyebilmiştir**» diyor. Fakat bu Kuvva-yı Milliye şerefi **Mustafa Kemâl**'e ait değildir. Hâlâ **Mustafa Kemâl** cepheyle meşgul değildir. Oradaki kuvvetler efeler ile birkaç hamiyetli zabitin askerleriyle bunlar arasına karışmalarından mürekkep binefsihi bir kuvvettir. Ancak bizimle beraber Meclis açıldıktan sonra Ankara'da aylar geçecek de meclis bu cephe ile meşgul olabilecektir.

Ankaralılar'ın kendisini büyük istikbal ile karşıladıklarını birkaç de-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

fa söylüyor. Bu ahali ne Mustafa Kemâl'i, nede bizi asla istememişlerdir. Hattâ yıllar ile bu ahali mebuslar ve millî hareket ile temas bile etmemişlerdir. Bunun içinde bulunduk. Bu kadar yalanı söylemek güçtür.

Sh. 223'ü Ankara'ya gelen mebuslara verdiği ders ve nasihatlere tahsis etmiş, bunlar sümmettedarik şeylerdir. Olmamıştır. Şimdi çalım satıyor. Mebuslarda onu döndüre döndüre okunacak neticeleri vardır. Şimdi ne ise **Mustafa Kemâl**'in ağızdan dolma toplar gibi kulaktan kayma birkaç basit malûmatı var; Fakat o vakit hiçbir şey bilmiyordu. Nitekim bunları sırası geldikçe söyliyeceğiz. Bizler ile bir meselede hususî müzakere eder, kapıp topladığı şeyleri âleme, hattâ bize de satardı. Bu işleri, nutukları bile böyledir. Söyliyeceği bir nutku yazmak için bir iki ay uğraşır. 20-30 kişiye birşey sezdirmeksizin mübaheseler açar, onların fikirlerini toplar, yazardı.

Sh. 224'de **Rauf, Vâsıf** ve emsâline cahil, habis, ilah... hakaretleri savuruyor. Çünkü niçin İstanbul'da mecliste «**Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**» kuruldu adıyla fıkra yapmayıp da **Felâh-ı Vatan** diye tahkir ediyor. Aman anlamayan oluverir diye altına not olarak bililtizam «Şeddeli yazmıştır.» Sonra bunla şeddeli eşek de demek istiyor, galiba. İyi... Yaman garezgâr. **Bu adamın hırsı ve hıncı o kadar müthiştir** ki, bin yıl yaşasa, bin yıl sonra da bunu yapmaktan men-i nefs edemez. Yine bu gurup baldırı çıplak olsun, pekâlâ hizmete çalışıyordu. Esasen benim fikrimce fırkaya lüzum yoktu. Ne adla olursa olsun, lüzumlu değil, hattâ muzırdı. Meclis yekpare vücut kalsın? Niye tefrika çıkarıyorsunuz. Çünkü, şükür ki, bu meclis vatan meselelerinden bir kitle olmuş, başka fırka teşkil etmek, veya vatanî yoldan ayrılmak gibi şeyleri asla hatırına getirmemiştir.

Nihayet işgal kuvvetleri **Cemâl Paşa** ile **Cevat Paşa**'nın millî kıyama yardım etmeleri cihetle istifalarını talep ediyor. Ve zarurî istifa ediyorlar. Bu hal bu iki zatın vatanperver olduğunun kat'î şahididir. Halbuki **Mustafa Kemâl**'ce **Cemâl** âdete hâindir. Bu nutkunda da muttasıl onunla meşguldür. Onu kötülemek için yaprak kımıldaması görse aleyhine delil olarak alıyor. Pekiyi! **Cemâl** millî kıyam aleyhinde hâindir de niye düşmanlar azlini istediler? Sonra niye bizzat **Mustafa Kemâl, Cemâl**'i mebus yaptı? İşte iki muamma! İşte **Mustafa Kemâl**'in cürmümeşhut halindeki tezatları... Muamma değil! Mesele basit. **Cemâl**'in kabahati **Mustafa Kemâl**'e kul köle olmaması. Kabineye tahakküm ve tasalluluna alet olmak değil, hattâ mani olmak istemesi. Bundan zavallı hâinliğe kadar götürülmüştü. Mebus oldu, bu sefer kul köle olur zannetmişti. Yine olmadı. **Cemâl** az kaldı canını kaybediyordu. İkinci meclise mebus yapılmadı. Hayatta kaldığına bakıp bir yesin bin şükretsin, diyeceğini. Fakat bu adam keder içinde ve inzivada öldü. Bu adama acırım. Vatanperverliğinden, malûmatından istifade edilmedi. Onu heder etti... Burada bir şey vardır: **Cevad**'a niye hücum etmiyor da **Cemâl**'e hücum ediyor? Bunun cevabı da kolay? **Cevad** mutî çıktı. Maatteessüf Ankara'ya geldikten sonra **Mustafa Kemâl** ne emretti ise öyle yaptı. Yapmayaydı göreydiniz. Zavallı **Cemâl** iki ateş arasında, istifa ediyor. İngilizlerin pençesi altında, korku içinde **Mustafa Kemâl** ona yani Harbiye Nâzırına emirler veriyor. Bunu nutkunda da görüyoruz: «**Cemâl Paşa'ya şu emirleri verdim**» diyor (Sh.227). Halbuki **Mustafa Kemâl** bütün memuriyet ve mevkilerden muarrâ ba-

(*) Doğru söylememek anlamında bir kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sit bir insan halinde, bir yeni General ve Harbiye Nâzırı ona mı yansın, buna mı yansın?!... Hem de ne emir «**Vazifenizden çekilmek suretiyle İngilizler'in talebine iktifa etmeniz öyle vahim bir vaziyet husule getirir ki... Siz cebren vazifeden ayırmaları... Tedabir-i seria alınmış...**» İnsan bunu okuyunca **Mustafa Kemâl'in (.....), yahut müthiş bir düşüncesiz ve kasıtlı olduğuna hükmetmekten başka çare bulamaz.** Be adam, tedâbir-i seria aldığın nedir? Bu ne martaval? Ne yapabilirsin? Kendi de bilir bir şey yapamaz. Aldığı tedabirde yoktur ve olamaz Atıyor. Maksadı şudur, **Cemâl'i** cebren alıp Malta'ya götürsünler; bir rakip ortadan kalksın.Mesele bu kadar şahsî ve (.....).

Mustafa Kemâl'in tedbiri Sadrâzam'a, bir tehdit ve itham telgrafı çekmekten ibarettir. (Sh. 228) bunda da yine hükûmeti millete karşı ve bir yeni taahhüdü ifa etmemekle itham var. Ve hükûmeti mes'ul tutuyor. Zavallı Ali Rıza Paşa da ne yapsın? Ölür müsün, öldürür müsün dedikleri işte budur. Bu telgraftan vazıhan anlaşılan şudur: Hükûmet mukavemet etsin. İngilizler bütün hükûmeti yakalayıp Malta'ya götürsün. Anadolu'da **Mustafa Kemâl** hükûmet yerine geçsin.Halbuki İngilizler öyle de yapsalar, yine yerlerine başkası hem de **Ferid** gibi beterini korlardı.

Bu telgrafın son cümlesi pek mühimdir: «**İstiklâl-i Millî uğrunda mücahede-i millîye ve diniye ilân etmek...**»

Bu adam bununla dinin böyle zamanlarda işe yarayacağını söylüyor demektir. Sonra dini baltalamıştır. Asıl (.....,.....) işte budur. Bir gün yine din lâzım olursa ne yapacağız acaba... Bu nokta çok mühimdir.

Sadrazamın müteakip telgrafı da dikkate şayandır. Okunsun. (Sh. 230) **Mustafa Kemâl'in** ona verdiği cevap yine aykırıdır. Ve bu telgrafında «**Meclis-i Mebusan filhakika toplanır ve ifâ'yı vazifeye başlarsa hükûmete hiçbir şey için müracaat etmiyeceğimiz tabiîdir**» Yani artık size müdahele etmeyiz, diyor. Bakalım edecek mi, etmeyecek mi? Edecek.

Şimdi bu iki istifaya karşı tedbir olarak Meclis'in Anadolu'ya çekilmesini, hükûmeti alenen iskat etmesini teklif ediyor. Hep teklifi mâ lâ yulak.

Bu esnalarda İngiliz ordusu kumandanı General «**Milne**» Yunanlılar'ın İzmir'de işgal ettikleri araziye bir hudut yapmış, bu hududa bizim millî kuvvetlerin tecavüzünü men'e çalışmıştır. Bu hudut «**Milne Hattı**» adıyla meşhur olmuştur. Derken ve buna rağmen Yunanlılar Salihli istikametinde bir taarruz yapmışlardı

Artık İstanbul'da Meclis toplanıyor. **Mustafa Kemâl «İlle beni Reis yapacaksınız»** diyor. İnsanın kendisi için rütbe ve mevki istemesi ayıp sayılır. Böyle bir hal hırsa delildir. Onun âdeti, kendi ister, meselâ sonra **Gazi** ünvanını, **Müşirliği, Başkumandanlığı, milyonlarla lira nakdi mükâfatı ilah...** Hep bizzat kendi istemiştir. Demek bu adam şahsî hırsı için çalışıyor. Sonra da bunları «**vatan müdafii için lüzumlu gördüğünden istiyorum**» diyor. Amma bu lüzum neden? İzah edilemez. Nitekim Meclis reisliği için «**Ben Meclis reisi intihab olunmayı, bazı fevâidine binaen, lüzumlu bir tedbir telâkki etmiş ve icabeden zevata nokta-i nazarımı bildirmiştim**» (Sh. 234) diyor. Bir yerde Meclis dağılınca reis sıfatıya Anadolu'da toplamak için diyorsa da bu sonradan akıl edip yazdığı şeydir. Bütün vukuat olup bittikten sonra vakaların sonraki bazı kısımlarına istinad

(*) Aklı zaaf, adilik, cehalet ve ihanet ifade eden dört kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ederek mütalâa yürütmek ve onları lehine kullanmak pek kolaydır. **Mustafa Kemâl**'in yaptığı budur. Halbuki o vakit teakkul edemediği şüphesizdir. **Meselâ İstanbul'daki Meclis basılınca onu kapatan benim, muvakkat bir tatil yaptım. Ya tam bir fesih kararı verseydik kimi çağırıp nasıl meclisi toplayacaktı!** Çünkü reislik sıfatı kalmazdı. Zaten böyle olduğu halde bile İstanbul Meclisi'nden Ankara Meclisi'ne gelen mebusların adedi takriben kırkı geçmemiştir. **Mustafa Kemâl, Meclis basılınca her şehirden beşer kişi olarak intihabı gayri meşrû, kısmen sokaktan toplama mebuslar getirtmiştir.** Demek ki, Meclis Reisi sıfatıyla meclisi Ankara'ya çağırabilmek için reislik istedim demesi sonradan akıl edilmiş bir tertibden, özürden ibarettir.

Riyasete intihabının lüzumu sebebinin biri de **«Kuvva-yı Milliye'nin millet tarafından kabul edildiğini teyid etmek»** dir, diyor. Buna hacet var mıydı? Bu sözüne göre millet kendisini ve teşkilâtını kabul etmiyordu. Dâvası, icraatı, demek bütün fuzulî, (..... .....) ve tahakkümden ibaretti. Halbuki buna lüzum yoktu. Halkın çoğu bu dâvayı kabul ediyordu.

Nutkunda reis olmak için İzmit'e kadar gittiği, **Adnan** ve **Rauf**'un kendisini İstanbul'a gelmemeye, reislik istememeye ikna için İzmit'e geldiklerini itiraf etmeye mecbur olmuş, lâkin bu babtaki mükâleme, muhabereleri yazmamıştır. Bunları da bir gün alâkadarların kalemlerinden öğrenmek lâzımdır. Halbuki reis olacak ve İstanbul'a gelecekti. İngilizler onu yakalayacaktı. Mesele böyle basittir. **Rauf** ve **Adnan** ona bunu söyliyerek vazgeçmişler.

İstanbul'da Meclis toplandı. **Reşat Hikmet Reis, Hüseyin Kâzım ve Abdülâziz, Mecdî Reis** vekilleri intihab olundular.

Şimdi **Mustafa Kemâl**'e bir hücum hedefi daha çıktı. Bu da Meclisi Mebusan'da kendisini reis intihab etmediler ya! Onlara da düşman oldu. Hani Meclis açılınca hiçbir şeye karışmıyacaktı!... Artık mebuslara türlü şeyler ezcümle **«Ubudiyet, ikbâl, hased, vehim, ilah...»** ahlâksızlıklar veriyor. (Sh. 235) Mecliste tefrika çıkarmak için ekalliyet halinde bile bir fırka yapılmasını emrediyor. Hükûmeti düşürün diyor (aynı sahife) hepsi de kötü. Hele fırka çıkarmak hepsinden beter. Asıl budur ki, vatana hiyanettir. Zararı yok. Onun için lâzım olan bunlar. Mebuslar, Meclis kendi şahsî emeline hizmet etmiyor ya. Mahvolmalılardır.

ANADOLU KIYAMI

Ali Rıza kabinesi mecliste beyannamesini okuyup itimad aldı. **Cemal Paşa**'nın yerine **Fevzi Paşa** Harbiye Nazırı yapıldı. Kabine bütün vilâyetlere bir tamim yazdı. Bu tamim nutkunda sh. 236 dadır. Bunu **Mustafa Kemâl** hayasızlıkla târif ediyor. Halbuki gayet haklı, makul bir tamimdir. Bunu Heyeti Temsiliye'ye darbe sayıyor. Milletin ahdetini bozmak diye tavsif ediyor. Halbuki hiç değildir. Yalnız kendi şahsî tahakküm ve tagallübüne karşıdır. Hem Meclis var iken bundan doğru ve meşru bir şey olur mu? «Hükûmet Aydın, Adana, Maraş, Urfa, Ayıntab'daki çarpışmalardan asla mütehassis görünmüyordu.» diyor. İnsaf et, yahu, sen mütehassis mi idin? Buralar ile meşgul mu idin? Bütün meşgalen İstanbul Meclisine reis olmak. İstanbul Hükûmetini avucuna almak gibi şahsî hırsını

(*) Meşrû olmayan manasında bir kelime metinden çıkartıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tatmin idi. Bu esnada millet İzmir'de Yunanlılar ile çarpışıyordu. Adana'ya Fransızlar gelmiş, millet kıyam etmiş onlar da Fransızlar ile çarpışıyordu. Maraş, Urfa ve Ayıntab evvelce, İngilizler tarafından işgal olunmuştu. Sonra buraları İngilizler, Fransızlar'a bırakmışlardı. Fransızlar Adana'da olduğu gibi buralarda da Ermeniler'i silâhlandırmışlar. Onlar da Türkler'e türlü zulüm ve katliâmlar yapıyorlardı. Millet bu sebeplerden buralarda ayaklanıp Fransızlar ve Ermenilerle çarpışıyordu. İstanbul'da Fransız (40.000), İngiliz (35.000), İtalyan (4.000), Yunan (2.000), olmak üzere (81.000) kişilik bir işgâl kuvveti vardı. Rumlar ve Ermeniler İngiliz ve Fransız hizmetinde. Türkler'i ateş içinde yakıyorlardı. İstanbul Hükûmeti kımıldayamaz bir halde idi.

Sh. 237 okunurken **Mustafa Kemâl**'in **«Cemiyetimiz Meclis-i Mebusanı açmağa muvaffak oldu»** cümlesiyle Sh. 238 deki **«Kuvva-yı Millîye'nin işgal mıntıkalarında açtığı muharebeler»** cümleleri dikkate şayandır. Birinci kizb-i mahz, ikinci ise bu cepheleri kendi teşkil etmiş gibi cümleyi ustalıklı yazmış. «Bunun da hakikati bütün bu cephelerin binefsihi millet tarafından yapıldığı ve kendisinin on paralık meddali olmadığıdır. Sh. 241 de **«Hükûmetin Meclisi Mili'deki guruba karşı bir vaz'ı tehdid alması»** diyor ki aslâ böyle birşey olmamıştır. Yalan uyduruyor. Bu gurubun aleyhinde vaziyet alan **Mustafa Kemâl**'in kendisidir. Nutkunda mevcut. Nutku işte böyle birbirini nakzeden yalanlarla dolu.

Bu esnada büyük bir kahramanlık nümûnesi olmuştur. Bizzat bulunsaydım bu menkabeyi en ufak tafsilâtana kadar yazmayı kendime şeref sayardım: **Köprülülü Hamdi** adında bir fedâkâr Çanakkale boğazından Rumeli yakasına geçer, telgrafı keser. **«Akbaş»** da bulunan cephane deposunu zapteder. Muhafızı olan Fransız askerlerini esir eder. Bütün silâlu ve cephaneden geçirebildiğini kayıklar ile Anadolu yakasına geçirir. İşgal kuvvetleri bu silâh ve cephaneyi Varangel ordusuna vermek istiyorlardı. Bunlar esasen Türkiye'nin idi. Tam bu esnada Anzavur kuvvetlenmiş, Biga'da millî kuvvet ile çarpışıp onu mağlûp etmişti.

Yine bu esnada Yunanlılar İzmir'de taarruz hazırlıklarındalar. Yunanistan'dan asker, silâh ve mühimmat getiriyorlar. Bunu haber alan İstanbul Hükûmeti telâşta. İstanbul'un Harbiye Nazırı kabinenin tensibi ile İzmir'de orduları seferber ederek, Muntazam bir müdafaa teşkilini lüzumlu görüyor ve bunu **İsmet (İsmet Paşa)** vasıtasiyle **Mustafa Kemâl**'e şifre ile haber veriyor. Nutkunda **Mustafa Kemâl** bu şerefi kabineden nezredip **Fevzi (Müşir Fevzi)**ye veriyor. İşgal Kuvvetleri hükûmete bir nota verip, çetelerin daha geriye alınmasını tebliğ ediyorlar. Hükûmet bu teklifi yapamayacağını bildiriyor. Demek ki, pek hamiyyetlidir. **Mustafa Kemâl** neyse bari bir defa bunlara hamiyet verse be. Bunu da «bizzarure» kaydiyle kabili icra olmadığı cevabını vermiştir, diyor. Olmaz, adam (...)

Bunlar hep Yunanlılar'ın İzmir'de işgal mıntakalarını genişletmek için İtilâf Devletleri'nin yaptıkları hazırlıklar ve Yunanistan'a yardımlarıdır. Nitekim 3 Mart 1336 da Yunanlılar taarruz edip bir takım yerleri daha işgal etmişlerdir.

Bu müşkilât içinde **Ali Rıza Paşa** istifa etti.

Reşat Hikmet öldü, yerine **Celâl Ârif** reis oldu.

Salih Paşa kabine teşkil etti. Kabinede eski azanın çoğunu ibka etti. İngilizler **Türk Ocağını** basıp binayı eşyasıyla beraber aldılar. Ocak bir başka binaya geçti. Onu da işgal edip Ocağı sokağa attılar.

ŞEHZADEBAŞINDAKİ BASKIN

Nihayet 16 Mart 1336 da İstanbul'u resmen askerî işgal altına aldılar. O günü sabahleyin erken İngiliz askeri Şehzadebaşı'ndaki **Mızıka Karakolunu** bastı. Yatakta bulunan askerlerini süngülediler. Neden sonra askerimiz müdafaada bulunmağa başlamış ise de altı şehid ve onbeş mecruhumuzla iş bitmiştir. Harbiye Binası, telgraf merkezleri işgal edilmiş, münakalâtını kesmişlerdir. O günü İstanbul'da bir yerden bir yere gitmek mümkün olamadı. Meclisi basıp **Kara Vasıf, Rauf**'u tevkif ettiler. Bunları Malta'ya yolladılar. İngilizler işgali bir beyanname ile de ilân ettiler. Bundaki gayeleri İstanbul'u Türkiye'ye bıraktıklarını bildirerek iğfal ve en büyük maksadları ise iğfalleri ile Anadolu mukavemetini yaptırmamak idi.

İşte uzun zamandır, İstanbul'da bir mevkiye geçmek, sonra Anadolu'ya sürülmek, oraya gelince millî hareketi kullanarak İstanbul'da bir baş olmak; o da olamayınca meclisi Ankara'da toplayarak baş olup devleti eline almak isteyen **Mustafa Kemâl**'in bu darbe şimdi ekmeğine yağ sürmüş oldu. Artık istediği, kudret helvası gibi ayağına düştü. Vatanperverler zaruri Anadolu'ya yığılıp **Mustafa Kemâl**'in riyasetini kabul edeceklerdir. Vatanperverler akın akın Anadolu'ya geçmeye başladılar. **Mustafa Kemâl** artık her tarafa, Avrupa ve Amerika'ya da beyannameler neşrediyor. Anadolu ve İstanbul arasında kesilmiş muhabere ve münakale tabiatiyle büsbütün kesilmiştir. Bunun için bazı şimendifer köprülerini de attırmıştır. Derhal her sancaktan beş mebus intihabını ve bu suretle selâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclisin toplanmasını her tarafa yazmıştır. **Bu intihapda, intihap usulü ve kanun harici idi; fakat yapmıştır.** Buna da zaruret elbet hak verir.Doğruyu söylemelidir.

Ben İstanbul Meclisi muvakkaten tatil ettirdim.Bu takririm Avrupa dillerine tercüme edilerek her tarafa verildi. Zabıtname Mart 1336

Bizi de Salih Paşa Kabinesi Ankara'ya yolladı. Celâlettin Ârif, Ali Fuad'ın babası, daha bir takım mebuslar da Ankara'ya geldiler.

NUTUK'UN MAHİYETİ

İşte evvelce sırf kendi yaptığımız ve içinde bulunup gördüğümüz şeyleri Ankara'ya gitmemize kadar yazmıştım. Bir de bütün umumî vakaları başından bu Ankara'da toplanmaya kadar millî kıyam adı altında yazdım. Bu zamanlar için **Mustafa Kemâl**'in nutkunu da tetkik edip bildiğim kadar yanlışlarını tashih ettim. Bu nutukta bu mebhasde adları geçen birçok zat da ayrıca kendi bildiklerini yazmalıdır. Millî tarihe, ilme doğru vesika vermek herbirimize vazife ve borçtur.

Mustafa Kemâl'in nutkunun bu bahislerinin tetkiki bize vâzıh surette göstermiştir ki, bütün bu sahifeler **baş olmak hırsı, herkesi pençesi altına almak, İstanbul'daki hükûmet ve ricale de tahakküm etmek davası ve bunun için türlü entrikalar, tezvirler yapmak, bir düziye kavga aramak ve çıkarmağa mahsustur. Yine bu sahifeler Kâzım Karabekir, Ali Fuad ilh... gibi. Bu esnalarda vatanperverlik ve hizmetler etmiş olan birtakım insanları haksız çı-**

karmak, ahmak olduklarını anlatmak, kötülemek ve bu suretle kendisini yükseltmeye munhasırdır. Niye bu sahifeler bu adamları âdi gösterip Türkiye'de yalnız yüksek tek bir dahi olduğunu ve onun da kendisi bulunduğunu bu adamların hiçbirinin bir şey yapmayıp hepsini kendisinin yaptığını göstermeye ve ispata mâtuftur. Yani sh. 277 ye kadar bu kitap hülâsa edilir ve cevheri alınırsa sade şahsiyattan ve temedduhtan ibaret gibidir. Sırf bu garezle yazılmıştır. Bunun içinde türlü (.....), aykırı tefsirler, küfürler, vesikalar da (.....) rötuşlar, sümmettedarik fikirler yapılmıştır. Yine mühim bazı vakaları işine gelmediğinden meskût geçmiş, aleyhine olan birçok vesikaları zikretmeyip,sade işine gelenleri kaydetmiştir. Bunlarda da sonradan **tashihler yaptığına hükmetmek bu adamın ruh ve ahlâkını bilenler için yanlış değildir. Bu vesikaları başka yerlerdeki ve hükûmetteki asılları ile kontrol etmek lâzımdır. Eğer bunları imha etmediyse...**

Bütün bu sayfalar insana şu hissi ve manzarayı veriyor: **Mustafa Kemâl** azılı iki at koşulu bir arabadır. Diz boyunda bir **(.....) yapmış bu (.....)de** atlarını alabildiğine kırbaçlayıp arabasını sürüyor. O sokakta yaya kaldırımlarında ne kadar insana rast geliyorsa (.....) savuruyor.

Yine bu sahifelerden görünüp duruyor ki, o zaman bu işte âmil olan insanlar, İstanbul'daki, resmî ve gayrıresmî vatanperverler, namuslu hükûmet ricali, Anadolu'daki ordu kumandanları ve herkes **Mustafa Kemâl**'in hırsının dehşetinden, tahakküm ve âtide yapacağı **zulüm** ve istibdattan müthiş korkuyorlar. Bunun için reis olmamasını, ileride hükûmete geçmemesini istiyorlar. Ve bu hususlarda namus üzerine **Mustafa Kemâl**'den söz de alıyorlar. Yemin de ettiriyorlar. Bunlar hep boşa gitmiş, korktukları mükemmel bir surette olmuştur.

Yine bunlardan tebarüz ediyor ki, **Mustafa Kemâl** tarih (.....) yapmıştır. Bu adam **zayıf akıllıdır. Yahut hırs o kadar gözlerini bürümüştür ki, Âlemi kör herkesi sersem sanır.** Tarih eskisi gibi padişahların vekanüvisleri mahsülü müdür? Eskiden bile bazı tarihçiler çıkıp nice hakikatleri tesbit etmişlerdir. Bu asırda bu maskaralıklar yer tutabilir mi? **Amma nutkunu yüzbin nüsha bastırmış, altı gün dinletmiş, Fransızca'da neşretmiş,** hepsi boş. Bu hakikatler izah olunurlar ve olunuyor. Sade milletin kesesinden bu neşriyat için yapılan masrafa ve mebusların altı günlük ömürlerine yazık olmuştur. Altı gün nutuk dinletmek de sade bu (..... .....) görülmüş birşeydir. Tarihte; başka miletlerde işitilmemiş. Bir insan şahsî hırsı ve menfaati için neler yapıyor.

"TÜRKİYE" ADI NASIL KABUL EDİLDİ?

Artık yine işlerin merkezindeyim. Hatta daha ziyade olarak içindeyim.Ankara'dayız. Kışlahan koyduğumuz Dârülmuallimde yatıyoruz. Düşünüyorum. Korkaklık, ümit zayıf; fakat başka çare de yok. Millet kurtulursa kuvvet ve mukavemetle kurtulacak. Lâkin bunun için silâh, cephane, para hiç bir şey de yok. Yok amma vazife çalışmaktır. Bunları tedarike, kuvvet yapmaya çalışmalı. Belki olur. Gün doğmadan neler doğar. Yolunda bulunmalı. Olmazsa ne yapalım. Hiç olmazsa vazifemizi yapmış oluruz: Demek çalışmalı.

(*) Yalan, sahtekârlık, pislik ve âdilik ifade eden sekiz kelime metinden çıkartıldı.

Mustafa Kemâl beni ve **Yusuf Kemâl**'i sık sık davet ediyor. Kendisi tepedeki Ziraat Mektebinde yatıyor. Orada toplanıyoruz. Hükûmeti nasıl teşkil edeceğimizi, devletin adı ne olacağını, nazırlara ne ad verileceğini, meclisin adı ne olacağını, ilah... Birçok mühim şeyleri, teşkilât işlerini müzakere ediyoruz. Bu içtimalarda gâh **Halide Hanım, Doktor Adnan, Celâlettin Arif** ve **Cami**'de var **Hepimiz on kişi kadar oluyoruz.** Devlete ne ad konacak? dedim: «**Koymağa lûzum yok. O zaten mevcut. Türkiye. Bizimkiler Devlet-i Aliye-yi Osmâniye diye asırlarca bağırmışlardır. Amma asırlardan beri Avrupa bize Türkiye demiştir. Bunu İstanbul'daki Mecliste söyledim. Ayrıca neşriyat da yaptım**», **Türkiye** kabul edildi. Sonradan bunu ukalâlık ve cahillik edip, **Türkiya** yazdılar. Resmî mühürleri de böyle yaptılar. Bu **Türkçe**nin ahenk kanununa mugayirdir. İtiraz ettim. Birgün İsmet de bana **Türkiye** ve **Türkiya**'dan hangisinin doğru olduğunu sordu. Anlattım. Nihayet mühürleri de düzelttiler.

Nazırlara ne diyeceğiz?- «**Vekil**», dedim. İtiraz ettiler. Vekil bir şeye vekil demek. Adıyla şimdi bir kelime. İzah ettim: «**Vükelâ demiyor muyuz. Vekil onun müfredidir. Hem de biz ilk hamlede milleti ve İstanbul'u hatt-ı azamide köpürtmemeliyiz. Öyle bir zan vermeliyiz ki, orada işgal altında meclis ve hükûmet yapıyoruz, zannını veririz. Bu kelime iki cihetle de münasiptir**» bu da kabul edildi.

Hükûmette kaç aza olacak? Saydılar. İktisat Vekâleti ihdasını, Sıhhiyye Vekâleti yapılmasını da söylediler. **Şeyhülislam'a Umur-i Şer'iyye Vekili** denmesini teklif ettiler. **Ben şu teklifte bulundum: «Hepsi iyi ancak şu vesile ile dini devletten ayıralım. Lâik bir hükûmet yapalım. Bu büyük bir fırsattır, kaçırmayalım. Eğer bir itiraz olursa «Meşihat yüksek bir mevkîdir. Burada onu ihdasa cesaret etmedik der, işin içinden çıkarız.»** dedim. Meşihatın olmasına hep birden itiraz ettiler. Başka **Halide Hanım** uzun uzadıya bunun muvafık olmadığını söyledi. Onun din kaygusuyla değil, bunu tedbirli bulmamak düşüncesiyle itiraz ettiğini zannediyorum. İkinci itiraz eden **Celâleddin Ârif**'tir. Bu daha şiddetle itiraz etti. Bununkisi sırf din kaygusu ile idi. **Celâl Ârif, cidden dindar bir müslümandı. Vâkıa muamelât ve tatbikatta asla müslümanlığı yaptığı yoktu; gene itikâdı berkemâldi. Benim de devleti asrileştirmek gayem idi. Hakikaten benim dinim yok; fakat ben din aleyhinde değilim. Bu babta birçok yazılarım ve icraatım bunu ispat eder. Yalnız din diye cahillerin yaptıklarının, İsrâiliyatın aleyhindeyim ve din ile devletin beraber olmasına ise şiddetle muarızım.** Tarihimiz bunun müthiş zararlarının şâhidi. **Mustafa Kemâl lâik tabirinden birşey anlamıyordu.** Bu müzakerelerde bu adamın pek (.....) olduğunu görmüştük. Hepsi birden teklifimi reddettiler. **Şer'iye Vekâleti de ihdas olundu.**

Meclisin adı «**Millet Meclisi olsun. Mebusan pek Arapçadır**» dedim. **Mustafa Kemâl buna bir de "Büyük" kelimesini ilâve etti.** Meclise zahiri büyük ünvanlar vermek istiyordu. Onun usulü budur. Onu zahiren büyültür. Bütün kuvvetlerine kendi tesâhüb eder. Maamafih bu meclis pekâla bu ada lâyıktır. Büyük bir millî iş görmüştür. Fakat bundan sonraki ikinci ve üçüncü meclislere de büyük ünvanını vermiştir ki ne kadar haksızdır, yakışmamıştır.

(*) Cehalet ifade eden bir kelime metinden çıkartıldı.

31 MART'TAN SONRA MISIR'A DOĞRU

Câmi'yi ilk meşrutiyet meclisinden tanırım. Oldukça tetebbû sahibi, zeki, dürüst, ahlâklı olarak gördüm. Sevdiğim bir adamdır. **Celâlettin Ârif**'i ne vakitten beri tanıdığımı bazı vak'alar dolayısıyli evvelce yazdım. **Halide Hanım**'ın adını ve bazı yazılarını biliyorum. Kendisini ilk defa burada tanıyordum. Yalnız onu ilk defa vapurda uzaktan görmüştüm. **31 Mart olmuş. Hareket Ordusu İstanbul surlarına gelmiş ben Mısır'a kaçıyordum.** Vapur'da **Kemâl Atıf**'ı gördüm. Eskiden beri tanırdım. **Zeki,** nekre bir adamdır. Sarıklıdır. Baktım âdeta deli gibi olmuş. «Nedir bu hal? Nereye gidiyorsun?» dedim. **Meğerse zavallı sarıklı olduğu halde kıyamcılardan korkmuş, saklanmış. Çünkü şiddetli ittihatçı idi. Can korkusuyla adetâ aklına bozukluk gelmiş. Fırsat bulup Mısır'a gitmek üzere vapura atlamış imiş. Halbuki iki gün daha dursa ittihatçılar İstanbul'a girecek bunu hesap edememiş.** Pire önlerindeyiz; **Kemâl** dedi ki, «**Halide Hanım** da burada. İki çocuğuyla. Acıdım. Bizim hocamız **Salih Zeki**'nin karısıdır. Belki bir şeye lüzumu vardır. Yardım ister diye söyledim. Beni büyük bir hakaretle kovdu. Murdar softa!» Yüzünüzden vatanı bıraktım, kaçıyorum. Buradada mı bana musallat oluyorsunuz?» dedi. Yanından kaçtım. dedi. Güldüm. Demek **Halide Hanım** da vaziyeti kavrayamamış, kaçıyor. İkisi de İttihatçı ve aynı halde. Şimdi biri diğerine hakaret ediyor. Kaçması lâzım olan benim, dedim. «Dünyaya bak! Ne cilveleri oluyor.»

HALİDE EDİP

Halide Hanım kocasından boşandı. Şiddetli ittihatçılık etti. Bir müddet **Hüseyin Cahid**'le samimî fikir ve kalem arkadaşlığı etti. Harb-i Umumide Suriye'ye gidip **Cemâl Paşa**'nın patromarşı altında Türkçülük ve İttihatçılık propagandaları yaptı. **Hamdullah Suphi**'ler ile can ciğer arkadaş oldu. Derken **Doktor Adnan** ile hayatını birleştirdi. **Adnan, Kemâl Atıf**'ın hısımıdır. **Tabii Kemâl, Halide** ile görüştü. Bu vakayı birbirlerine hatırlatmış ve gülmüş olmalıdırlar.

Adnan Almanya'da tahsilini yapıp gelmiş, o vakit ben Gülhane'de **Witting**'in muavini idim. «**Serbin verem kâzıb-ı iltihabîsi**» adındaki **Witting** ile müşterek eserimi Almanca neşrinden sonra Türkçede neşretmiştim. Yazıya başladığım günden beri, ben Türkçeyi pek sade yazardım. Böylesi hoşuma giderdi. Fakat kimse beğenmez. basit bulurlardı. Ben de bu eseri mahsus birçok lügatli olarak yazmıştım. **Adnan**'ın eserimi beğenmediği, itiraz ettiğini söylediler. **Adnan** adında birinin olduğunu o vakit öğrenmiştim. **Adnan** uzun zaman İttihatçılık etti. Bu sayede sıhhî büyük memuriyetlerde bulundu. Tıp Fakültesinde muallim oldu. Balkan Harbi'nde Fakülte idareme verilmiş,yaralılara bakıyordum. Bir aralık **Adnan** geldi. Gayrı resmî devam etti. İşte o esnada onunla tanışarak görüştük. Kendisine hüsnü muamele ettim. Baktım ki, zeki bir adamdır. Bilhassa nükteyi derhal anlıyor. Ve güzel nükteler söylüyor. Çok hoşuma gitti. Sevdim. Okumuş bir adam değildir, ammâ pek yumuşak başlı, herkesle hoş geçinmek ister. Aklı selime müsâid bir adamdır. « **Adnan**'la İstanbul'daki mecliste beraber bulunmuş idik. Şimdi de Ankara'da beraberiz.

MUSTAFA KEMAL VE ARKADAŞLARI

Bazen da vilâyet konağında üst katta, binanın cephesine karşı durunca soldaki köşede olan bir büyük odada toplanıyoruz. Sonra bu oda uzun zaman Heyet-i Vekile içtima odası olmuştur. **Mustafa Kemâl**'in etrafında **Hakkı Behiç, Hüsrev Sami, Kör Ferid** var; bunlar Heyet-i Temsiliye azası gibi görünmekteler. **Hayati** adında biriyle **Recep** adında biri daha var. Bunlar **Mustafa Kemâl**'in kâtipliğini yapıyorlar. **Muzaffer adında yine genç biri var.** Bu da yaveri. **Recep Yüzbaşı (Sonra Nafıa Vekili). Hayatî, İhtiyat Mülâzımı.** Bir de **Doktor Refik var,** askeri tabib: Bu da hususi tabibi. İşte o vakit **Mustafa Kemâl**'in en yakın adamları, etrafı bunlar. **Hakkı Behiç Abaza. Hüsrev Sami Rumelili.** Şivesine bakılırsa galiba **Arnavut. Kör Ferid galiba Kürt. Hayati** tüysüz, genç bir çocuk, aslını bilmiyorum. **Recep** yerden yığma, şişman, herkese dalkavuk lezgi olup babasıyla Erzincan'a hicret etmiş. Orada yerleşmiş. Babası kahvecilik etmiş, oğlunu askerî mektepte okutmuş. **Muzaffer, Çerkes, Refik,** mektepte benden iki sınıf kadar aşağıda idi. Zekâsı basit, fikri pek mahdut, tahsili gevşek, cahil bir hekim, pek yumuşak. Nâzik biri. Fakat bir hali var ki, çok fena bizim yanımızda bile bunu yapmakta mahzur görmüyor. **Mustafa Kemâl**'in hekimi değil tamamiyle uşağı. **Mustafa Kemâl** kahve istiyor. **Refik** getiriyor, çizmelerini giyecek **Refik** getiriyor. Halbuki bir takım hizmetçi neferler de var. Onlara bırakmıyor. Arada bir pastel getiriyor. Bir elinde de bir bardak su «Paşam ilâcınızın vaktidir» diyor. Efendisi ilâcı içiyor. **Mustafa Kemâl**'in belinde şiddetli ağrılar var. Daima bundan muzdarip. İki de bir ateşi var. Muayene ettim. İdrarı tahlil edildi. Eski bir bel soğukluğu var. İdrarında bol gonokok buldum. Demek gonokoklu, müzmin iltihap külliyesi var. **Refik** bazen geliyor, «Paşam pencere açık, üşürsünüz. Pencereyi kapatayım, yahut kaputunuzu arkanıza alınız» diyor. Efendisi «öyle ise kaputumu ver!» diyor. Gidip arkasına koyuyor. Oo... Ne dalkavuk bu... Ne uşak şey!.. Bir doktorun, rütbesi kaymakam birinin böyle süflî hizmetler görmesi meslek gayretime dokundu... Ama adamcağız sonra bunların mükâfaatını bol bol gördü. Yıllardan beri Sıhhiye Vekilidir. **Mustafa Kemâl** ona bir köşk de yaptırıp ihsan etti. Fakat şerir adam değildir. Kendi halindedir. Bir işe hiç kimseye de karışmaz. Hele birşeyi var ki, çok takdire ve hürmete lâyıktır. İrtikâb etmiyor. Bugün hırsızlar çetesi içinde bulunuyor da yapmıyor. Bu büyük meziyettir. Bunu yazarken aklıma gelen bir şey bunu yazdığımdan içime korku getirdi. Çünkü birine edebsiz demek güç olduğu gibi namuslu demek de güçtür. Misâli: Maarif Vekilliğine kadar çıkan **Necati,** cahil, edepsiz filân idi. Fakat herkes çaldığına zahib idi. Geçen sene Paris'e gelmişti. Şanzelize'de Kaleriç otelinde (bir kelime okunamamıştır) arkadaşlarının hırsızlığını ve şunları söyledi: **«İyi ki İstiklâl Mahkemelerine müdd-i Umumîliği kabul etmedim. Yoksa elim mâsum kanına batacak, cani olacaktım. Biz vekiliz ama, sen bilirsin, Gazi'nin köleleriyiz.O ne derse onu yaparız. Yapmazsak hemen kolumuzdan tutup atar. Hem de iş bununla bitmez.Adamı tepeler, mahveder»,** dedi. Ben de bilhassa çalmadığımdan kendisini tebrik ettim. Derken **Necati** öldü. **Dörtyüz bin lira** serveti çıkmasın mı? Bu işe sen de şaş, ben de şaşayım. Derler ya. öyle... Necati, on parasız biri idi. Bu kadar

parayı bulması doğrusu büyük hüner. Şimdi her yıl buna maârif mensupları merasim yapıp, mezarına çiçek koyuyor. «Türkün necip evlâdı!» diye bağırıyorlar... Allah akıl versin mi diyeyim? Bravo!...Öküzler!.. Daha iyi..

Bu müzakerelerde birşey daha dikkatimi celbetti.Ziraat Mektebi yüksek bir tepede. Ankara'da sert rüzgâr eksik değil. Hele hergün ikindiye doğru bir boradır kopuyor, tozu dumana katıyor. Bu arazinin ormansızlığındandır. Rüzgârla aşağıda bir kapı pat diye kapanıyor. **Mustafa Kemâl**, telâş içinde yerinden sıçrıyor. «Mitraylöz sesi değil mi» diyor. Bu bir değil birçok defa oluyor. Söylüyoruz. «Kapı rüzgârla vurdu» diyoruz, inanmıyor. Pencerelerden bakıyor. Tahkike adam yolluyor. Ha, bu adam pek (.....) bir şey. Asker de... Kapı vurması ile mitralyöz sesini fark edemiyor. Nihayet birgün pılığı pırtıyı toplar, kaçmağa teşebbüs eder. **Celâl Ârif** ve daha birçokları önüne durdular da zorla kaldı. Halbuki bu mektebin arka bahçesinde çadır altında muhafız askerleri de vardı.

Müzakerelerde hiç malûmat gösterdiği yok. Bazen pek **saçma, cahilâne şeyler de söylüyor. Ha bu adam kara (.....).** Daha fena birşeysi var. Biri yanından gitti mi arkasından «Eşşek, ilah...» diyor. Ama kim olursa olsun. Demek biz de çıktıkça bizim için de kimbilir neler söylüyor. Söylediği vakit doğru, yalan bakmıyor. Ağzına geleni söylüyor. Görüyoruz ki, namusuna pek emin olduklarımız içinde söylüyor. Halbuki görüşür iken ona hüsnü muamele etmişti. Birinden söz geçse derhal tezvir ve hakaretler ile onun aleyhinde söylüyor. Demek bu adam (....., ...).

Mütemadiyen içiyor. Sabahlara kadar (..... .....) oluyor. Böyle bir ay kadar temas ettik. O adamın içini gördüm. Fizik vaziyeti de şöyle: Uzun boylu, gayet sarı saçlı, yanaklarında bilhassa burnunda (.....)lere mahsus olan ediye-i şiriyyenin kalınlaşması var. Oraları kırmızı. Hele burnunun ucu adeta domates gibi. Kaşın öne doğru çıkık ve gür sebebi altında Os frontal'in Bon orbitaire'leri ne normal ne ziyade bâriz. Alnı ortasında çöküktür. Bu hal kafanın yanlarında da var. Adeta hacimce bir demir çenber ile oradan tazyik edilip, dairelmâdar bir çöküklük hasıl etmiş. Zaviye ve cephe ufak, kafa hacimce kâfi olmadığı gibi biçimce de bozuk. Nitekim bu hale **İsmet Paşa** da dikkat etmiş ki, birgün bana Lozan'da: «Gazi'nin başı ne biçimsizdir?» dedi. Kurnaz, sonra da aklı başına gelip yani birgün **Mustafa Kemâl**'e söylerim korkusuyla derhal: «Amma ne zekidir, bu neden?» dedi.Kendi kafasının biçimsizliğini bilmiyor muydu? Yoksa «Benimde kafam biçimsizdir. Amma yine onun gibi zekiyim mi demek istedi, bilmem. Bu esnada birkaç defa onun (.....) âlemine de davet edildik. Gördüm ki, çok içince yahut kızınca gözleri müthiş bir surette şaşı oluyor. Bu şaşılığın derecesi takribi 160 tır. Adeta biri şarka diğeri garba bakıyor. Ha! demekki, bu adamda ailevî, irsî bir tereddî de vardır.

Ceval, işleri takip ediyor, peşini bırakmıyor.En bilmediği şeyde dahi söyleneni derhal anlıyor. Sonra da anlatıyor. Lâkin bütün prensip ve sistemi (.....).

Bu müşahedeler ve hekim gözüyle tetkikler, bana şu fikri verdi:

Bu adam müteredddî, ruhî (.....) ve (.....) bir insandı. Son derece haris, hekimce bu teşhisi koydum. Birgün eczacı **Hüseyin Hüsnü (şimdi Mebus), Erzu-**

(*) Korkaklık, cahillik, ahlâksızlık, entrika, alkolizm, sarhoşluk, işret, habaset ve suflilik ifade eden on kelime metinden çıkarıldı.

rumlu Nafiz (tüccar), Hüseyin Avni (Mebus), Yusuf Kemâl oturuyorduk. **Mustafa Kemâl**'den bahsediyorduk. Bunların hepsi de onun şiddetle aleyhinde idiler. Sözlerini de sakınmıyorlardı. Bunlara «Ben size birşey söyliyeyim mi?: Bu adamın ruhu habis ve süflidir. Pek haristir. Yazık bu işin başına geçmiştir. Bu adamla çalışmak güçtür. Muvaffak olsak, devleti kurtarsa böyle, birgün bu adam millete, hepimize kan kusturur, kazanılan herşeyi berbat eder. Fakat ne yapalım çalışmak lâzım. Millet talihsiz imiş ki, bu adam başa geçmiştir.»dedim. Bizim Türk Tarihinde, **Mustafa Kemâl** onu bol medhetmediğime kızmıştır. Bu eserin düşmanıdır. Orada onun için şu cümleyi yazdım. «Zeki,cevval, herşeyin ruhu» başka türlü yazamadım. Bu kadarcık ta yazmasam kitabın neşrini men eder diye korkuyordum. **Nitekim 13 ve 14. cü ciltleri nihayet men etmiştir.** Ne yapayım deseler. ağızlarına burunlarına bulaştırırlar.

Evvet zeki, cevval bu doğru. Fakat her şeyin ruhu amma (...-.....). Faaldir, zekidir. Doğru. Yalnız şu var: Bunun zekâsı entrikada, bunun ise siyah listesidir. Başka işlerde öyle titizlik eder ki, şayânı hayrettir. Nitekim yerlerinde göreceğiz. Şimdi meselâ birini söyliyeyim: Az kaldı memleketi Bolşevik yapacaktı. Bu akıllı işi mi idi?!. Bizde entrikayı zekâdan addederler veya onunla karıştırırlar. Halbuki ikisi de ayrı ayrı şeylerdir. Nice adamlar vardır ki, ahmağın büyüğüdür. Hakikaten öyle. Düzenbazlık yapar ki, insan hayret içinde kalır. Sonra nice akıllı ve âlim insanlar vardır ki, en ufak entrikayı yapamaz. Zekâ ve entrika dimağda ayrı ayrı merkezlerin mahsulüdür.

İşte perişan vaziyet. Atinin karanlığı, meçhuliyeti, bir de bu adamın böyle oluşu beni derin ve elîm bir surette düşündürüyordu. Bendeki ümitsizliği arttırıyordu. Hüzünlü idim. Bir bu, bir millî vazife, gözümün önüne iki direk gibi dikiliyordu. Bununla beraber yaşamak, çalışmak, (....) çuvala girmekten başka bir şey değildi. Ne çare vatan işi var. Öyle olmasa bu adamla iki dakika yanyana durmazdım.

Artık Nisan ortalarındayız. Birgün erken uyandım. Koğuşta duramadım. Giyinip indim. Minder parçasının bir kenarında oturdum. Henüz şafak sökmüştü. İstanbul'da bıraktığımız kanımızda aklıma geldi. «**İffetime**» ünvanlı şiiri yazdım. Birkaç saat yalnız orada durdum. O gün bir mektupla bu şiiri kendisine yolladım. Zevcemin adı **İffet**'tir. Bilâhare şiirimi kâmilen bir deftere geçirdim. İnşaallah hepsini neşredeceğim.

Bir zaman sonra **İsmet, Ankara**'ya geldi. Arkasından Harbiye Nezareti yaveri **Salih,** Onun arkasından da **Fevzi Paşa** geldi.

MECLİSİN AÇILIŞI

Meclis açıldı. (21 Nisan 1336) **Mustafa Kemâl** kendisini reis intihap ettirdi. **Celâl Arif** buna kızdı. Bu iki adamın nefsaniyeti buradan başlar. **Celâl Arif kendisini tabiî reis sayıyordu; Çünkü İstanbul'daki meclisin reisi idi. Bunu açıkça ifade ediyordu.** Vâkıa hak öyle; fakat **Mustafa Kemâl** adama av verir mi? İstanbul'a gelemediği için **Reşat Hikmet,** o da öldüğü için **Celâl Arif** reis olmuşlardı. Yoksa İstanbul'da hazır olsaydı. Pek entrika yapar, riyasete kendi otururdu.

(*) İki kelime metinden çıkartıldı.

Celâl Ârif parayı da çok severdi. Hiç olmasa İstanbul'daki gibi reislik maaşı almağa kalktı. Halbuki mebusların, reislerin hattâ vekillerin hepsinin maaşı seyyanen yüz lira idi. Ben bütün vekillerimi hep sade bu mebus maaşıyla yaptım. Tabiî bu iş olamazdı. Zaten olamayacak ve bilhassa kendi hakkında fena fikir hâsıl ettirecek bir şeydi. Böyle bir teşebbüste bulunmamalı idi. Bunu derk edemedi. Parayı pek seven **Celâl Ârif** nitekim birkaç ay sonra da **Fago** adında bir İtalyanı Antalya tarikıyle Ankara'ya getirtti. Halbuki kuş uçmuyor, hiçbir ecnebi Türkiye'ye giremiyordu.Buna rağmen bu işi yaptı. Onunla Zonguldak'daki bir kömür ocağını kendilerine mal etmeğe çalıştı. Bir şey elde edemedi; sade bunlarla **Mustafa Kemâl**'in eline âla bir bıçak verdi. **Mustafa Kemâl** bununla nihayet onu tepelemiş. Roma mümessilliğini teklif edip teb'id etmek istemiş. O da âciz kalıp gitmiş. Yani bu bıçakla kesilip can vermişti. Reislik rekabeti ile başlıyan iş bu surette bitmiştir. Madem ki sen onunla (.....)yorsun, böyle vesileler versen a. **O zaman İtalya, Zonguldak'ı istiyordu. Buna rağmen Celâl Arif bir İtalyan ile böyle iş yapıyordu.**

HÜKÜMET TEŞKİLİ

Hükûmet teşekkül etti.Bana Maarif Vekilliğini, Yusuf Kemâl'e İktisat Vekâletini verdiler. Erkân-ı Harbiye Riyaseti kabineye dahil edilmek gibi bir hatâ yapıldı. Yoksa bu müthiş bir militarizm idi. Bunu yapan Mustafa Kemal'dir. İsmet Erkân-ı Harbiye Reisi oldu. Fevzi Paşa Müdafaa-i Miliye Vekili yapıldı. Mustafa Kemâl aynı zamanda hem meclis,hem hükûmeti elinde tutmak için İcra Vekilleri Reisi de oldu. Kabinenin adına İcra Vekilleri Heyeti denildi. Meclise Mustafa Kemâl'in teklifi üzere hem teşriî, hem icraî selâhiyet verildi. Büyük bir anomali idi ki, ilme sığmazdı. Hem buna hacet de yoktu. Amma o bu suretle iki şeye de reis olmak şıkkını düşünmüştü. Yaptı. Yıllardan sonra bunu büyük ve dahiyane icad olarak gösterip gururlar saçtı ve kendini medhetti ve ettirdi. Buna **«Vahdet-i kuvvâ»** adını verdi. Gülünç iş ve çocukluktu. İstibdat ve tahakküm alâmeti idi. Halbuki Hukuk-u Esasiye âlimleri kuvveti ikiye ayırarak muvazene çaresini bulmuşlardı.Ona anlatmak mümkün olmadı. Çünkü gayesi (..... ve .....).

Sh. 273 de meclisin açıldığına dair bir tamimi var. Bu tamim dikkatle okunmaya lâyık ve ibretli bir şeydir. **Bütün dini ele alarak siyasete âlet etmiş. Ona sığınmıştır. Bunu kendi yazmıştır. Sonra dini siyasete âlet etti, diye patır patır adamlar asacaktır. Halbuki kendi yaptığı şey. Asıl bunda şu nokta mühimdir.** Demek bu millet dindardır. Hâlâ yine tamamiyle öyledir. Bir millet bir günde din değiştiremez. Hem bir millete din ve itikat behemehal lâzımdır. Böyle bir buhranda ona sığınması onun ne büyük kuvvet olduğunu kendi de itiraf ediyor, demektir. O halde üç beş yıldır bu adam bir düziye bu dini nasıl tepcledi?!.. Ya yine birgün lâzım olursa ki, olacaktır. Ne yapılacak? **Bu millet harbi de din kuvvetiyle yapıyordu.** Bir harb zuhurunda ne olacak'?!.. Bunun işleri insana öyle bir zan veriyor ki, bu adam Türk Milletinin (.....)ıdır. Çünkü ilk hamlede dinine musallat olmuştur. Din harstandır. Bir milletin temel taşları harsıdır. Bu adam bu ve

(*) Tepişmek, istibdat, tahakküm ve düşmanlıkla ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

emsâli Türk harsını yıkmakla meşguldür. Bu halde (....)dir: Fakat bence bunları sırf büyük inkilâplar yapıyor, dahidir desinler diye şahsî bir şöhret hırsı ile yapmaktadır. Amma milletin temel taşlarını söküyormuş. Onca hükmü yoktur. Hattâ kendi sağ iken millet batsa derhal **«Ne yapayım ben ne gayretler, ne emekler verdim. Bu devlet ve milleti dâhiyâne bir surette mükemmel bir Avrupa milleti yaptım. Tutunamadı. Öldü. Demek millet kâbiliyetsizmiş.» der, işin içinden çıkar.**

I. CUMHURİYETİN SİYASETİ VE ÇETELER

Şimdi tuttuğumuz siyaset, elimizdeki düstur şudur:

«Padişah - Halife, Hükûmet İstanbul'da düşmanlar elinde esirdir. Biz vekilleriyiz. Onları, dini, milleti, devleti kurtaracağız. Ey Millet! Yunan gibi asırlardan beri kölemiz olan bir millete nasıl boyun eğeceksiniz?!. Bu millet buna dayanamaz. Gayrete geliniz, din gayreti lâzım»dır. Çünkü bütün millet âdeta istisnasız, padişaha mutî, dine merbut, padişah din diyor, başka birşey bilmiyor. Harpten de yorulmuş,bitmiş, parasız, sefalette, bu haldeki bir milleti kolay kolay yeni bir harbe hazırlamak da mümkün değil. Bunun için Rumlar ile izzeti nefsini gıcıklıyoruz. **«Bakkal Yorgi başınıza vali, mutasarrıf, taşçı Vasil Jandarma Zabiti olacak nasıl dayanacaksınız?»** diyoruz. Hakikaten Türk buna tahammül edemiyor. Anadolu'da bu esnadaki seyahatlerimde bizzat böyle propaganda yaparken bu sözlerin herşeyden müessir olduğunu görüyordum. **Aynı zamanda dini de ele alıyorduk. «Kur'an-ı apteshane kağıdı yapacaklar. Size şapka giydirecekler»** diyorduk. Bu da pek müessir oluyordu. **Talihe bak ki, şapkayı sonuda Mustafa Kemâl'in eliyle giydiler!..** Bolu, Düzce, Adapazarı, taraflarında aleyhimizde epeyce zaman evvelce başlamış olan Abaza ve Çerkes hareketleri artıyordu. **Bizim çetelerin hali de müthişti. Bunlar ötede beride kendi kendine teşekkül etmiş ve ediyordu. Kuvvetimiz bunlarla biraz askerdi. Bu çeteler katil ve cinayet yaptıkları gibi bilhassa müthiş soygunculuk yapıyorlardı. Şehirlere «iki günde elli bin veya diğer bir miktar para vereceksiniz.» deyip böyle külliyetli paralar alıyorlardı. Ortalığı haraca kesmişlerdi. Vâkıa bunlara yemek, elbise için yol da lâzımdı. Hükûmette para yoktu. Fakat bu paraların çoğu ihtilâs edilip çete sergerdelerinin cebine iniyordu. Meselâ bu esnada Çolak İbrahim, çetesiyle Ankara'dan geçti. Yanında öteden beriden sürüp getirdiği iki bin kadar koyun vardı. Pazarda elmas, halı ve emsâli de satmışlardı. Bu adam müthiş bir servet yapmıştır ki, bugün Türkiye'nin en zenginidir. Almanya'da otuz kadını birden toplayıp zevk yaptığını işitiyorum. Bir milyon lira kıymetinde bir kereste fabrikası yaptı, bunları bütün bu vurgunlarla yapmıştır.**

Sh. 279'da **İsmet**'in evvelce Anadolu'ya geldiğini görüyorsak da bir defa gelip gitmesi doğru olsa bile, gelmesi **Ali Fuat**'tan evvel değildir. Hele, daha İstanbul'da **Mustafa Kemâl** ile teşriki mesai etmesi büsbütün yalandır. Hele **İsmet** de ona kör âlet olmayıp itiraz edenlerden olsaydı, bugün onun hakkında da bu nutukda ne müthiş ithamlar bulunurdu. **Mustafa Kemâl, İsmet**'in Erkânı Harbiye-i

(*) Hainlik ile ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

Umumiye Reisliğine tayinine itiraz eden **Rafet** ve **Ali Fuad**'a **Fevzi Paşa**'nın **İsmet**'i münasip görmüş olmasını delil olarak gösteriyor. Bilmem delil olur mu? Bundaki hak ve sebep **İsmet**'in köle gibi mutî olmasıdır. **Fevzi** de yardakçı aleti. **Mustafa Kemâl, İsmet**'i Harb-i Umumîde Kafkas cephesinden tanıyor. Hakkındaki fikri, kaç defa ağzından işittim ve işitenlerden işittim. Şudur: «**İsmet** demek, emirber nefer demektir» **Fevzi** de mutî bir memur. Aslâ âmir değil. İşte **Mustafa Kemâl** bu ikisini, şimdi bunların birini sağ, diğerini sol kolu yaptı. **Bu iki adam el'an onun** (..... **ve** ... .).

İLK GÜNLER

Maarif Vekili oldum. Bina lâzım; yok. Darülmuallimin binasının bir odasını Maarif Vekâleti yaptım.Bir masa ve kırık sandalye buldum. Dokuz ay bu kırık sandalyede vekillik ettim. Otururken daima düşeceğim hatırımda durur, tetik otururdum. Memur lâzım; yok. Maarif Müdürlüğü'ndeki **Mehmed Efendi** adındaki Ankaralı kâtibi çağırttım. «Yanımda çalışacaksın» dedim. Kabul etmedi. «Fazla maaş vereceğim» dedim, olmadı. Yalvardı, ağladı. «Korkarım» dedi. Sebebini sordum. «**Birgün nasıl olsa sizi asarlar, ben de gürültüye giderim**» Saf bir adamdı. Baktım olmuyor. Tehdit ettim. Dedim ki: «Çalışmazsan ben sana öyle bir şey yaparım ki, harab olursun. Atî için korktuğun şimdi başına gelir.» Korktu. Sonra tesellî ettim ve Biz harab olursak sen korkma! Beni ölümle tehdid etti: Zora, dağların borcu vardır dersin dedim. Müteselli oldu. **Üç ay sâde bu bir memurla çalıştım.**

İlk iş Maarif Müdürlerine bir tamim yazdım. Bunda milletin beni Maarif Vekili yaptığını, yaşadığımız anın pek mühim olduğunu, herkesin elinden gelen bütün gayretle millî hukûmete zahir olup, çalışması lüzumunu, ilah... bu tarz şeyler yazdım.

Bu tamimi Bolu tarafı Maarif müdürlerinden biri İstanbul'a yollamış. **Ali Kemâl** küplere binmiş. Aleyhime de döşenmiş. Biz İstanbul gazeteleri falan görmüyorduk. Sonradan bana hikaye ettiklerine göre ikide bir aleyhime yazmış. Bana «**sürüden ayrılan uyuz koyun**» ve bu gibi şeyler dermiş. Bir de «**Hürriyet ve İtilâf'ın iç yüzü**» diye neşrettiğim eser için de «**İttihatçılardan yirmi bin lira alarak yazdı**» demiş. Bir eseri o tarihten sekiz yıl evvel Paris'de yazmıştık. Aldığımız para da makale başına beş liradır. Bu ve emsâli tamimlerim Maarif vekâleti dosyasında mevcuttur.

Dosya yok, memur yok, mütehassıs yok, iş görmek müşkil. Merkez teşkilâtın, yapmağa başladım. İptidaî mektep ve tedrisat, ilk; idadî, mektep ve tedrisatı, orta kezâ âli tedrisatı yüksek mekteb ve tedrisat olarak birçok istilâhları Türkçeleştirdim ve **sultanîlere lise adını verdim.** Düşündüm, Maarifte en mühim teşkilât hars teşkilâtı olacaktır. Şimdiye kadar hars kelimesini yalnız **Ziya Gökalp** yazılarında telâffuz etmiş, kimse ve kendisi de, İttihat Cemiyeti merkezi umumisinde nâfizülkelim müdüriyeti yaptım. Buna herkes, **Mustafa Kemâl** de itiraz et-

(*) Alet ve kör değneği olmak anlamında iki kelime metinden çıkartıldı.

(1) Balıkesir Mebusudur. Pek sofuluk satar, din perdesine büründürdü. Hattâ namaz zamanları meclise gelir, kolları sıvar, takunya giyer, koridorda böyle bir iki volta vurur, sonra apdest alıp namaz kılardı. Bunları vekâlette yapabilirdi. Sırf gösteriş olsun diye mecliste yapardı. Bu sebeple ona Vehbî Molla adını takmışlardı.

ti; dinlemedim Anlamıyorlardı. Benden sonra **Hamdullah Suphi** bu müdürlüğü lağva kalkışmış. Ondan sonraki maarif vekili bu müdürlüğü lağva kalkışmış, ondan sonraki maarif vekili **Vehbi Bey** (1) lağv kararını vermiş, kendilerine çok söyledim. Neyse kurtuldu. Bugün daha geniş bir halde büyütmüşlerdir. Derhal lügat, millî oyun, spor, atasözleri, halk türkü ve şiirlerini toplatmaya başladım. Liselerde nebati, hayvanî cemadî asar-ı atikayı hâvi mahallî müzeler, tesisini emrettim.Defter ve emsâlinden birçoğu da geldi. Pek kıymetli şeylerdi. Maattessüf benden sonra devam ve neşredecek yerde hepsini kaybetmişler. Bilâhare ve yıllardan sonra ben tetkikat için vekâlette aradığım vakit yalnız bir defter kalmış, bunu getirdiler. Bu da su görmüş, bazı yerleri silinmiş idi. Ötekilerin ne olduğunu sordum. «**Hamdullah Süphi,** Sakarya Harbi arifesinde Kayseri'ye kaçarken götürülmüş, yolda kaybolmuş» dediler. Memleketteki bütün mimarî âbideleri tescil ettirdim.

Üzerlerine demir levhalarla numaralar koydurdum. Haklarında malûmat ve fotoğraflarını aldırıp, getirttim. Bunlardan dosya yaptım. **Benim zamanımda vekâletin bütçesi dörtyüz bin lira kadar birşeydi.** Paralar cepheye veriliyordu. İstanbul, Bursa, İzmir gibi yerler işgal altında idi. Oralardan vergi alınmıyordu. En zengin yer de oraları idi.Bu para ile daha şümullü işler değil,bunları bile yapmak güçtü. Mebuslara rica ederek, her tarafın elbiselerini getirtip bir etnoğrafi müzesi yapmağa teşebbüs ettim. Bunu ilk meşrutiyet meclisinde de yapmış, takdirle kabul ettirmiş isem de ne o vakit, ne bu sefer mebuslar vaadlerine rağmen elbise getirmediler. Ele geçen eski altın, gümüş, bakır, paralarla vekâlette bir müze esası kurdum. Bunları bir cemakân yaptırıp içine koydum. Ben gittikten sonra bunları da bilmem kimler yağma etmiş, birşey kalmamıştır.

Derhal tahriratın sade Türkçe ile yazılmasını emrettim. Elkabı kaldırdım. Şaşılacak şey, hiçbir memur yazamadı. Uğraştım olmadı. İllâ lügatli Türkçe Tuhaftır. Bu adamlar ana dillerini yazamıyorlardı. Arapça ve Acemceli dili yazıyorlar, âdet, terbiye meselesi. Sonra Hey'et-i Vekilede de karar verdirdim. Elkab ve nişanları da meclis ilga etti. Azametli efendiler. Lozan'dan sonra zat-ı devletiniz, vekâleti celile gibi tabirleri yeniden ihya, resmî tahrirata idhal ettiler. Gülünç iş. Ne diyeyim: Böyle oluyor. Bu esnada **Kâzım Nami**'yi buldum. En yüksek memur olarak tayin ettim. O, **İbrahim Hilmi** Bey'i tavsiye etti. Getirdim. Memurîn ve İstatistik Müdürü tayin ettim. Bu devlette ilk olarak **İstatistik Müdürlüğünü bu suretle teşkil ettim.** O vakite kadar bunun kıymeti bilinmiyordu. İkisi de iyi insanlardı. **İbrahim Hilmi** ciddî, çalışkan ve iş ehlidir. Vekâletin sicilini onun gayreti meydana getirmiştir. Herşeyden ziyade mükâfaata lâyık olan bu adam birşey görmemiştir.

İstanbul'daki maarif memurlarından işe yarar birkaçını getirtmek istedim. Mektup yazdık. Adamı gönderdik. Cevap bile vermediler. Hayret şu ki, Lozan sulhü olunca bunlar akın akın Ankara'ya gelip mühim yerlere yerleşmişlerdir. **Kâzım Nami Bey'in teklifiyle Muâllimler Birliği Cemiyetini yaptım.** Bizim memurlar tuhaftır. Kalemlerinde iş görmez; kahve ve sigara içerler, kendi aralarında muhabbet ederler. Her kalemde işleri gören ancak bir iki memurdur. Yanlarına eş dostta gelir: Lâklâkiyyet ve keyif ederler. Bizim teşkilât ilerledi. Birkaç kalemimiz var. Bu hal bizde de oldu. Bunu menetmek istedim. «Ne yapalım gele-

ni kovamayız» dediler. «O halde bana haber verin ben kovarım» dedim. Haber vermediler. Oralarda memur adedinden fazla sandalyeyi yasak ettim. Kapılara misafir kabul edilmez diye levhalar yazdırdım. Gelenler yine ayakta kalıp çok duramadılar.Bir iki defa ansızın gezip misafir getirenler varsa dışarı çıkardım. Devam fena idi. Geç geliyor, erken gidiyorlardı. Cedveller yaptırıp imza ettirdim. Kıstalyevm yapacağım dedim. İki gün yolunda gidiyor. İşinizden kontrol edemezseniz derhal yine eski haline geliyor. Bu bizde müzmin bir hastalıktır. Kolayına «Beylik yasağı üç gün sürer» demezler. Birkaç gün aldırmadım. Birgün işe başlama saatinde daireye gittim. **Kâzım Nami** yarım saat sonra geldi. Geç gelen başkaları da var. Cetveli istedim. Sahte imza koyamadılar. **Kâzım Nami**'den kıstalyevm yaptım. Pek yalvardı. «Yapma» dedi. «Niçin?» dedim. «Para meselesi değil, haysiyet meselesidir. Sonra madunlarımın yüzüne nasıl bakarım» dedi. Dedim: «Daha iyi ya sana yapınca ötekiler tam korkar». Geri aldım.Bu ders oldu. Zaten birçok adamla döğüş edeceksen, başlarıyla et, onu devirirsen hepsi kaçar. Bu gayet iyi bir tâbiyedir. Yılanın da başını ezmek lâzımdır. Öte tarafı hiçtir. Şimdi misafir yok ama bu sefer de gazete, roman okuyorlar. Onları da yasak ettim. Dedim ki: Burada millet size gazete okuyasınız diye para vermiyor. Onu iş saatleri haricinde okursunuz. Bir işin, maarif vekâletinde 3 günden ziyade durmıyacağı hakkında şiddetli emirler verdim. Arada keyfe mettefak bir masanın çekmesini çeker, bakardım; orada üç günü geçmiş tahrirat bulursam o memura ceza ederdim. Bizim hükûmet daireleri adetâ atâlet yeridir. Memurlarla mektep çocuğu ile uğraşır gibi uğraşmalıdır. **Onları makine haline getirmek,** nizam ve intizama sokmak pek güçtür. Sokarsınız; fakat kontrolü gevşetirseniz derhal eski haline avdet ederler. Demek ki, kontrol hükûmet dairesinde en mühim bir şeydir. Hattâ kontrol üstüne de kontrolünü iyi yapıyor mu diye bir kontrol koymak lâzımdır. Ve kontrol sıkı bir surette devam edip gitmelidir.

İSİMLERİN TÜRKÇELEŞTİRİLMESİ

Memurlara tıraş olup da geleceklerini ve kaput, lâstik ve feslerin kapının yanındaki odaya bırakacaklarını tenbih ettim. Korkudan yaptılar. Memurlar artık benden titriyorlar. Zâhir şerrine lânet, deyip hiç bilmedikleri ve yapmadıkları bu şeyleri yapıyorlardı. Bir **tamim ile bütün mekteplere muallim ve talebeden herkesin kendisine de Oğuz, Tuğrul gibi Türk adları koymasını emrettim.** Yanıma memur gibi Mebus **Besim Atalay**'ı almıştım. Ona bir takım adlar verdim. Kendisinin de bulup listeyi çoğaltmasını söyledim. Bu listeyi tamim ettim. **Besim Atalay** bu listeyi kendi namına neşretmiştir. Bu sayede adları dahi Türkleştirmeye doğru büyük bir adım atılmış oldu. Türk millî adları yayıldı. Mekteplere, âile adlarına da koymalarını emrettim. İki yıl sonra idi. **Mustafa Kemâl** bir seyahatten döndü. Bilhassa Konya'da epeyce kalmıştı. Beni gördüğü vakit dedi ki «Sen neler yapmışsın be?» İçimden «Yaptıklarımdan hoşuna gitmeyecek birşey öğrenmiş, herif bize kızmış» dedim. Çünkü hayretli ve telâşlı bir tarzda söylüyordu. Ne yapmışım? dedim. «Ne yapacaksın, bütün muallim ve talebeye Türk adları koymuşsun bu adlarla söyleniyorlar» dedi. Bu haber beni keyiflendirdi. An'anevî bir mükâfat olarak beni sevindirdi. Tamim, demek muvaffakiyetle yürümüştü.

Bir gün bir muâllim bir mektebe talib oldu. Dosya yok, soruşturdum, münasip tayin ettim. Beş on gün sonra **Kâzım Nami** geldi. O hocanın geldiğini, bana Beypazar'dan kavun getirdiğini söyledi. Beypazarı'nın kavunu nefis ve meşhurdur. Ben rüşvet alırım dedim. «Canım rüşvet olur mu?» dedi. «İnsan böyle azar» dedim. «Hediye diye başlar sonra yumurta çalan deve de çalar» dedim. Gitti. Herif israr etmiş ve yalvarmış. Geldi. Bağırdım: Şimdi kavunları alıp kafasında parçalarım» dedim. Bunu işiten adam kaçıp gitmiştir. Ömrümde, en ufak yiyecek bir hediyeyi de kabul etmedim. Evime sıkı tenbih etmişimdir. Süt, yoğurt her ne gelse asla kabul edilmezdi. İnsan tuhaf mahlûktur. Böyle alışır. Yiyecek, hediye derken haberi olmadan rüşvete kayıverir.İyisi mi evvelinde dikkatli olmalıdır. Böyle şeyler tatlıdır. İnsanın hoşuna gider. Bu sebepten para işlerine de asla elimi sürmemişimdir. **Bal tutan parmak yalar.** El sürme! İlk günlerde en mühim dert iyi memur ve muallim bulmak idi. Talib olanları ne olduğunu bilmek için hiçbir sicil yoktu. Bunun verdiği müşkilât mühiş idi. Böyle bir talib olunca çaresizlikten bizim memurların şahadetine o adamın memleketinin mebuslarına müracaat ederdim. Hüsnü şahadet ederlerse tayin ederdim. Birgün **Hamdullah Suphi** birini getirdi. Medih ede ede ayyuka çıkardı. Merkezde açık bir yere tayin ettim. **Hamdullah**'ın en büyük kusurlarından biri de adam tanıyamaması. Herkesi fantazi hislerle ve gözlükle görüp methetmesidir. Arası biray geçti. Silifke Maarif Müdüründen bir mektup aldım. Bu zat evvelce Sinop'ta mektep müdürü idi. Diyor ki «Falan adamı yanına almışsın. Bu benim çocuğuma fiil-i şeni yaptı. Beş yıl hapis yattı.» Hemen memuru çağırdım «Sen böyle etmişsin dedim. Titredi. «Git!» dedim. «Aman beni rezil etme! kendim savuşayım» dedi ve hemen gitti. Rezil etmedim. İşte sicilsizlik ve hüsnü şâhâdetler...

İlk zamanda hem bir memur yok iken mebuslardan birine «Bazı günler gel, yardım et!» dedim. Bu mebus Maarif müdürlüğünden mebus olmuştu. Bir derece Türkbilik ilmine dâir de malûmatı vardı. Hâlâ mebustur. Adını söyliyemiyeceğim. Arada geliyordu. Birgün geldi, oturuyoruz. Beş dakika sonra şâb-i emred bir çocuk geldi. İstidasını verdi. Baktım Ankara'da muallimlik istiyor. Darülmuallliminden mezun. «Yarın gel!» dedim. Çıktı. Mebusa bu çocuğu tanıyıp tanımadığını sordum. «O oh... Fevkalâde müstaid ve ahlâklı bir çocuktur» dedi. Tayin ettim. Mektebe devama başladı. Üç gün sonra iki muhtelif mektup aldım. Bu çocuğun müzekker fahişe olduğundan bahsediliyordu. Derken çete reisi **Çolak İbrahim,** çetesiyle Ankara'dan geçiyormuş. Bana bir mektup göndermiş. Diyor ki: «Bu çocuk en rezil biridir. ... Mebusun (Hüsnü şahadet eden) hem fail ve hem mefûlüdür.» Bunu öğrenince fena halde kızdım. Mebusun çocuktan biraz evvel gelmesi tertib imiş, bir tertip ile beni dolaba koyup edebsiz sırrını bana kolay yaptırmış. Dolaba konmam pek gücüme gitti. Derhal çocuğu azlettim.

Ertesi günü bir de baktım, o mebus düştü. Hem de pür hiddet... «Sen onu nasıl azlediyorsun? Ne hakla?» dedi. Sükûnetle «İyi değilmiş, onun için» dedim. Köpürdü. Kıyamet kopardı. «Sana, bak neler yaparım, istizalı yapar, düşürürüm» Ben de kızdım: «Siktir şuradan defol!» diye kovdum. Gitmek istemedi. Kalktım. «Kolundan tutar, atarım» dedim. Gitti. Fakat yüzüne vurmadım.

Gel zaman, git zaman Ankara Orta mektep talebesi, müdürleri aleyhinde isyan ettiler. O esnalarda herşeyin şirâzesi çözülmüştü. Nizam, itaat, usûl, herşey

kalkmıştı. Bu hal müterakeden beri herşeyde ve talebelerde de vardı. Hocaları dinlemiyorlardı. Ders zamanı derşaneye girmiyor, sokağa gezmeğe gidiyorlardı. Muallim, müdür, mâni olmak isterse üste fena sözler, hakaretler de savuruyorlardı. Leylî talebeden gece gezmeye gidenler bazen hiç gelmeyip geceyi dışarıda geçiren gençler de oluyordu. İnkılâp iptidalarında böyle haller oluyor. Nitekim Meşrutiyetin iptidasında da herşeyin şirazesi bozulmuştu. Bunların önünü almak lâzımdı. Nasihatla, tamimle, emirle olmuyacağını biliyordum. Bir mühim hâdise yapmak lâzımdı. Ankara mektebine tâyin ettiğim adı iyi hatırımda değil, **Haydar Bey** adında bir zata mektebin disiplinini iade etmesini tenbih ettim. Enerjik bir adamdı. Uğraşıyor, olmuyor.Oluyorsa da tam değil. Bir gün on leylî talebe, müdirin muhalefetine rağmen cebren sokağa çıkmışlar. İçlerinden bir genç geceyi mevzubahs mebusun evinde geçirmiş. Geldi, müdür haber verdi: Tahkikat yaptık. Meğerse bu cebren çıkma da o mebusun teşviki ile imiş. Demek muhterem mebus bana olan garezini kuvveden fiile çıkarmağa çalışıyor. Baktım vak'a da güzel: O mebus, hem de bir de bir çocuk gece evinde kalmış, alâ. Derhal mektebe gittim. Talabeyi,muallimleri toplayıp halka ettim. İnsaniyetten, ahlâk ve faziletten bahsettim. Talebenin henüz rahmi maderdeki çocuklar gibi olup, dünyaya gelmemiş demek olduklarını, binaenaleyh disiplinden, dersten başka bir şeyleri olamıyacağını anlattım. Ve âsilerin isimlerini okuttum. Önüne getirttim, dedim ki: «İşte siz kötü çocuklarsınız. Millete yaramazsınız. Size yedirilen millet ekmeğine günahtır. Sizi kovuyorum.» Müdüre dönüp «bunları şimdi dışarı atın!» dedim. Çocuklar «Gitmeyiz!» dediler. «Polis çağırıp şimdi atın! burada bekliyorum.» dedim. Attılar.

Bu, evvelce söylediğim mebusun istediği şeydi. Haberi yok. Benim de istediğim şeydi. Bu mebus propaganda da yapmış. «Masum çocukları sokağa attı. Bu adam merhametsiz bir canavar!» demiş. Otuz kadar mebusu kandırmış, hakkımda istizah takriri verdiler. Takrir kabul edildi.

Ben hemen Ankara mektebi vak'asını, on çocuğun kovulduğunu, her yerde her şeyden evvel disiplin olacağını, olmadığı takdirde her yerde haylaz talebenin böyle kovulacağını bir tamim ile bildirdim. Derhal her tarafta disiplin teessüs etti. Birinci istediğim bu idi. İkinci istediğim bu mebusa darbe idi.

İstizah günü oldu. Biraz evvel meclise gittim. Bu mebusu buldum. Şimdi ne olduğunu yüzüne vurmak zamanı idi. Bir köşeye geldim. Dedim ki, «Sen fâil ve mef'ulsün. Teşviki sen yaptın. Çocuğu gece evinde alakoydun» ve evvelki vak'a hakkındaki **Çolak İbrahim**'in mektubu müfadini de söyledim. «Eğer istizahta davam edersen bunları kürsüden söyleyeceğim. Çolak'ın mektubu ile o hususataki diğer mektupları da okuyacağım. Sen şimdi bizzat çıkıp beni müdafaa edeceksin.» dedim. Kül gibi oldu. «Pekiyi» dedi. İstizah başladı. Ben cevap verdim: O da otuz arkadaşını vazgeçirmiş, kendi de beni kürsüde müdafaa etti. İttifakla itimad reyi aldım. Bu vakadan sonra bu mebus bana karşı daima mütî hayırhah tavır takınmış.

İşte devlete, millete iyi iş görmek de ne belâlı şeylerdir. Neler ve kimlerle uğraşmalı... Mecliste ne dalaveralar olur. Bir istizah fakat içyüzü ne!...

BİR GARİP BÜROKRASİ MACERASI

Arası biraz geçti, bana birşey yapamayınca bu sefer **Kâzım Nami**'yi hedef ettiler. Bunlar o otuzlar'dan, «İllâ bunu azledeceksin» dediler. Bunun başı eski Tanin gazetesinde müdürlük eden **Muhiddin** idi. Daima fena şeylerine itiraz ettim. **Mustafa Kemâl** benden bîzar idi. Bunu o da körüklüyordu. Bu surette beni atmak istiyordu. **Muhiddin** benden müsteşarlık istedi. Vermedimdi. Çünkü o vakit milleti böyle bir masrafa sokmağa lüzum yoktu. Başka vekillerden müsteşar tayin, kalemi mahsus teşkil edenler vardı. Bunlar o vakte göre fantazi idi. Ben yapmadım. Hem de **Muhiddin** Tanin'de vaktiyle aleyhime neler yazmıştı. Buna müsteşar olmak istemesi için yüz isterdi. Ben onunla nasıl çalışırdım fakat ben bunlara bakmıyordum. Yine kendisine Maarif Müdürlüğünü verdim. **Yunus Nadi** Ankara'da Yenigün Gazetesi'ni çıkarıyordu. Bu adam ile aramızda birşey yoktu. Eskiden beri bana hissî düşmandır. Bu da ittihatçılıktan ve galiba onun (.....)-suz benim namuslu olmamdan gelir. Tuhaftır. Bu ittihatçılık acûbe bir şeydir. Çok namusluları beni sonradan sevmiştir; fakat bir kısmı illâ sevmemiştir. Hattâ gayretimden, hamiyyetimden takdir ile bahseden bunlar yine «Cemiyete çok fenalık yaptı.» demişlerdir. Ve bana hâlâ yan bakarlar. **Mahmud Esad da Yunus Nadi**'nin adamı olmuş gazetesinde yazı yazıyordu. **Mahmud Esad** (Adliye Vekili sonra) **Nadi**'nin yetiştirmesidir. Onun himâyesiyle vekâlete gelmiştir. **Nadi, Mahmud Esad** Yenigünde aleyhimde şiddetli makaleler yazmağa başladılar. **Mustafa Kemâl**'in teşviki idi. Bu adam gayretimi, hamiyetimi görmüş, fakat aslâ beni sevmemiştir. Daima defetmeye vesileler aramıştır. Yine bir istizah yaptılar. Mecliste beni, işde görmüş, öğrenmiş bir takım insanlar da vardı ki söylüyorlar.Onlar da müzakere edip hazırlanmışlar. İstizahta kürsüye çıktım. Meclis hınca hınç dolu idi. Bana bir şey isnad edemiyorlardı. Hücumları **Kâzım Nami**'ye idi. O da fena korkuyordu. Zavallı pek fakir... Ekmeğinden olur diye telâşta idi. Hem iyi adamdır. Bir aralık bazıları onu azledip işi bitirmemi teklif ettiler. «Hayır dedim. Bir memur burada hedef olamaz. Huzurunuzda mesûl varsa ben olabilirim. Ben orada kaldıkça **Kâzım Nami** kalır. Malûmatlı, namuslu bir memurdur. Beni düşürürseniz. O vakit ondan iyisini bulur, yerine korsunuz» dedim. Neyse itimad olarak bu işi de bitirdik.

Mektep vakası, bu ve emsâli adımı «Sert Adam»a çıkardı. Halbuki ben sert değil bilâkis yumuşak insanımdır. Yalnız haksızlığa karşı bütün kuvvetimle kıyam ederek idarede de hatır gönül bilmem. Böyle olmazsa iyi idare mümkün değildir.

İSTİKLAL MARŞI

Millî hareket devamda. Yüce İhtilâl ve savaş günleri. Böyle zamanlarda milletler en güzel millî marşlarını yaparlar. **Bir millî marşın güfte ve bestesini en iyi yapana beşeryüz lira nakdî mükâfat vereceğimi ilân ettim. Ben orada iken otuz kadar güfte, birkaç beste gelmişti. Ben Rusya'ya gidince Hamdullah Suphi bunları hiç nazara almayıp, Mehmed Âkif'in bir şiirini mecliste**

(*) Namusla ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

okuyup kabul ettirmiş. Bu yolsuz harekettir. Maatteessüf biz de dairna böyledir. Bu tarz ile erbabında gayret kalmaz. Vekâlet yalancı mevkiye düşer. Düşünülmemiş,ben ise bunları erbabından mürekkep bir komisyona verip onlara seçtirecektim. **Akif**'in bu marşının gütfesi arûzlu ve hece adedi çok vezindedir. Şiri nizamlı şiirdir. Bu sebeple ağır ve pek monotondur. Halbuki marşların güfteleri serbest şiir olmak lâzımdır.Güfte de yüksek bir şey değil. Besteside iyi değildir. Maatteessüf Fransız büyük inkılâbında olduğu gibi bizde de biri çıkıp ta Marseilles gibi bir millî nefis eser vücuda getiremedi. O devrede gitti. Yani fırsat kaçtı. Böyle yüce ilham verir gün, yüksek buhranı ve heyecanlı millî vak'a bir daha ne vakit bulunur? Hem bulunmamış... Hâlâ da iyi bir marş yok. Avrupa'da resmî memuriyetlerde millî marşlar çalınmak âdetine binaen insan lüzumunda bu noksandan utanıyor. Böyle yapılacağına Mozart'ın pek nefis olan «Türk Marşı», Abdülhamid'in marşı ki güzeldir ve diğer Avrupa'da mevcut «Alaturka» marşlardan alarak bir millî marş bestesi yapmak hepsine müreccahdır. Sonra buna iyi bir güfte de yapılabilir. Millî marş pek lâzımdır. Avrupa'da diplomatik memuriyetlerde de bulundum. Herkes marşını çaldırır, bizim çaldıracak marşımız yoktu. Sıkılırdım.

Ferid (Eski Kütahya Mebusu) Ankara'ya geldi. **Adnan, evine** misafir etti. **Mustafa Kemâl, Ferid**'i meclise kabul etmek istemedi. Pek aleyhinde idi. **Adnan** söyledikçe o da **Ferid**'e müthiş küfürler savururdu. **Ferid** İstanbul'da **Ferid Paşa** kabinesine girmişti. Adnan yalvardı, uğraştı. Bir iki ay geçti. Nihayet meclise mebus sıfatıyla kabul ettirdi. Ricamızın bir kaçında ben de mevcut idim. Sonra ne yapıp yapıp Maliye Vekili de yaptırdı. **Ferid**'in Adnan'a ebedî bir minnettarlık meselesi lâzımdır. Bu sebeple bugünkü Londra Sefirliğini de ona medyun demektir. Halbuki orada sefir iken, Türkiye'den mehcur yaşayan **Adnan**'a fena muamele yapmıştır. **Ferid** yanlarında misafir iken **Halide** ve **Adnan** Ziraat Mektebinin aşağıdaki binalarından birinde oturuyorlardı. Ferid de orada yiyip içiyordu. İlk Maliye Vekili **Hakkı Behiç** idi. İşler çorba idi. Para yoktu. Bankaların paralarını cebren alıyorduk. **Ferid** gelince işleri yoluna koydu. **Hakkı Behiç** sonra deli oldu. Galiba hâlâ öyle.

Mustafa Kemâl ile **Halide Hamm**'ın arası pek iyi idi. Daima görüşüyorlardı. O halde mühim müzakerelerde bazen hususî surette iştirâk ediyordu. **Mustafa Kemâl**'in hususî etrafı, yani yâverleri, kâtipleri **Halide Hanım**'ı sık sık ziyaret ediyorlar. At gezintileri, nişan talimleri yapıyorlardı. Hattâ bir defa biz de **Halide Hanım**'la mavzerle nişan attık. İyi vuruyordu. **Salih (Salih Paşa**, eski Harbiye Nezareti Yaveri) onun pek müdavimlerinden idi. Halbuki hal böyle iken, çok geçmedi. **Mustafa Kemâl** ile **Halide Hanım**'ın arası açıldı. **Halide Hanım, Mustafa Kemâl** aleyhinde söylenmeye başladı. Bunun iç yüzünü bilmiyorum. Yalnız gördüğüm ve sezdiğim bir şey vardı. **Halide Hanım** müzakerelerde âdeta müstebit, hemen daima kendi fikrinin kabulünü, her şeyde kendisine rey sorulmasını istiyordu. Bu ise **Mustafa Kemâl**'in en sevmediği, en işine gelmeyen şey. Herkes ona itaat, hem de körükörüne itaat etmeli. Sade onun fikri hüküm sürmelidir. Galiba birbirine tahakküm meselesiyle başlıyarak, belki başka sebepler de inzimam ederek, araları açıldı. Aralarındaki dostluk az sürmüş, artık münasebet hemen de büsbütün kesilmiş olarak vücude gelen vaziyet sulha kadar sürmüştü. Nihayet **Halide** ve **Adnan** Türkiye'nin yedi başlı ejderhasına muhalif harekete başlamış-

lar.Muariz fırkaya girmişler; mahvolmaları mukarrer iken, atik ve akıllı davranıp herkesten evvel Avrupa'ya kapağı atmışlardır.

İSTANBUL'LA İPLER KOPUYOR

Bu esnalarda **Halide Hanım** bir nefer ceketi giyerek orduda da uzun müddet kaldı ve dolaştı. «**Halide Onbaşı**» adını takındı. Bu seyahatlerine dair Ankara'da ve Millet Meclisinde dedikodular yapıldı. O zaman **Halide**, kendisinin Maarif Vekili olduğunu Amerikalılar'a söylemiş. Amerika gazeteleri yazmış. **Mustafa Kemâl** kızmıştı. Bu rivayet o kadar kök salmıştır ki, hâlâ ecnebilerden onun vaktiyle Maarif Vekilliği ettiğini söyliyenler görüyorum. Biz hükûmeti tekil edince Padişah ve İngilizler her ne yapabileceklerse derhal yapmağa teşebbüs ettiler. **Salih Paşa**'yı atıp **Ferid Paşa**'yı Sadrazam yaptılar. **Ferid Paşa, Şeyhülislâm Dürrîzade**'nin imzasıyla bir fetva neşrederek bunda bizi yani Hey'et-i Vekile âzâsını huruc alessultan töhmetiyle itham edip, idamımıza karar verdiler. Hasılı idam cezasını yedik.

Mustafa Kemâl de Ankara Müftüsünü kandırdı. Hoca Mebusların imzalarıyla falan, bir fetva yapıp İstanbul'u itham etti. Tabiî iki tarafınki de bir kuru sıkı idi. Şunu söyliyeyim ki, bana da bu yediğim idam cezası kuru sıkı bir tesir yaptı. Baktım idama mahkûm olan diğer arkadaşlar da hiç müteessir görünmediler. Zaten ele geçersek bu idam cezasız da idam edileceğimiz muhakkak idi. Bunu da biliyorduk.

Şimdi İstanbul bütün kuvveti pazuya vermişti. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde aleyhimize kıyamlar tertib ediliyordu. **Halife Orduları** (**Kuvve-y-i İnzibatiye**) teessüs etti. İşte **Ali Rıza** Kabinelerinin olmamasının tesiri görülüyordu. Hizmetleri, kıymetleri anlaşılıyordu. Bize Ankara'ya giderken dedikleri şey ne kadar doğru imiş. Yunanlılar da İzmir'den taarruzlar yapıyorlar. Ermeniler de bizi Sarıkamış'dan tehdit ediyorlardı. Tabiî bir surette, yani İzmir'de, Adana'da, Irak'ta, Erzurum'da birer cephe teşekkül etmişti. Bizim askerler bunlara sıra ile Garb yahut İzmir cephesi, Cenup yahut Adana cephesi, Elcezire cephesi, Şark cephesi adlarını verdiler. Elcezire cephesinde bizi Asûri, Geldanî kuvvetleri iz'aç ediyordu. Bunların hepsi birden bir plân dahilinde mütekâsif bir tazyike başladılar. Vaziyetimiz buhranlı olmağa başladı. **Câmi**, Dahiliye Vekili idi. Eski vali vekili **Yahya Galip**, Vali olmuştu; fakat bu zat tamamiyle hakan. Dahiliye Vekilini âmir gibi tanımıyor. Bilâkis kendisi ona emrediyordu. Hoppala.. İlk adımda curcuna. **Câmi** buna dayanamadı. Şikâyet etti. Heyet-i vekilede uzun müzakereler oldu. Anlaşıldı ki, **Câmi** haklı; Fakat **Mustafa Kemâl**, **Yahya Galib**'i himaye ediyor. Yahya onun adamı. Galiba teşvik eden, mesele ihdas ettiren bizzat **Mustafa Kemâl** idi. Çünkü **Yahya Galip** bu kadarına cesaret edemezdi. Çünkü **Mustafa Kemâl kavgasız duramaz**. Hem de kalburun üstüne gelenleri, zaruret sebebiyle mevkiye gelmesine mani olmamış veya olamamış, şimdi birer birer tepeliyecek. Aklı başında namuslu adamı çekemez. Hem rakib kalmasın. Bu onun en baş huyudur. Kâbiliyetli insanları çürütecek, atacak, defedecek. **Câmi** istifaya kalktı. Bu da reisin istediği şey. Nihayet âşikar olan bu haksızlığa dayanamayıp **Mustafa Kemâl**'e gayet dürüst bir surette söyledim. İllâ böyle hükûmet olmaz. Daha ilk adımda bu ne iştir? Ya bu adamı Valilikten çıkarmağa razı olunuz, ya hep istifa

edelim» dedim. Neyse baktı ki, daha ilk adımda esaslı bir buhran çıkacak, yola geldi. **Yahya** gitti. Fakat mebus yaptı. **Câmi**'de artık meyûs oldu. **Nihayet Mustafa Kemâl,** Roma Mümessili sıfatıyla **Câmi**'yi yolayıp def, bir müddet sonra oradan da azletti. Ha, Bismillâh dedik; biri gitti. **Câmi**'nin ömrü kısa oldu. Sonradan **Mustafa Kemâl** onu haksız yere irtikâbla ithama kalktı. **Yusuf Kemâl** ne vekil olduğu vekâlete gidiyor, ne de Heyet-i Vekile içtimalarında alınan kararlara imza koyuyordu. Bu kararlar deftere yazılmıyordu. Tabii itten beter korkuyordu. Perişan olup ele geçersek ben işlere karışmadım, ne yapayım cebren Ankara'da alıkondum diyeceği görülüyordu. Arkadaşlar bunun hâline gülüyor, aleyhinde söylüyorlardı.

HESAPSIZ-KİTAPSIZ GÜNLER

Meclis, hükûmet hepsi oldu. Değirmen kuruldu amma, bunun suyu nereden gelecek? Bizde on para yok. **Hakkı Behiç** Maliye Nazırı, vergilerden birşey yok. Ziraat Bankalarına vaziyet edip, paraları alıyoruz; Maaşlara, askere sarf ediliyor. Hesap, kitap yok. Zaten o maliyeden habersiz, işler arap saçı, sonra kördüğüm oldu kaldı. Bankalar ve müesseselerde de müsadere edilecek para kalmadı. **Ferid** Maliye Vekili oldu. Bu adam dirayetli adamdır. Maliyeyi yoluna koydu. Yürüttü. Para buldu. Ahlâkı da böyle olsa ne olurdu. İlk iş olarak Heyet-i Vekilede Rusya ile temasa gelmek, oradan silâh, para ve emsâli alınmak düşünüldü. **Mustafa Kemâl** Fransızca muharreratta vekillere Bolşevikler gibi "Commisaire" diyordu. **Bekir Sami** Hariciye Vekili idi. Onun riyasetiyle **Yusuf Kemâl** berabe olarak Ruslarla bir muahede yapmak ve onlardan yardım almak üzere yollandı. **Ben Hariciye Vekâletine de vekil edildim.** Bu esnada **Kâmil Paşa**'nın torunlarından **Hikmet** geldi. **Adnan** bana prezante etti. Hariciyeye memur ettim. Fransa'da okumuş, Fransızcası pek kuvvetli hem de baktım ki, terbiyeli ve ahlâklı bir gençtir. Sevdim. Lozan'da da beraber bulunduk. Orada daha iyi görüp daha ziyade sevdim. Sonra sefir ve **Mustafa Kemâl**'e başkâtip oldu. **Bekir Sami**'nin oğlu da Rusya'ya heyetle beraber gidiyor. Bu çocuk yolda giderken bir baştan öbür başa kadar Çerkeslik propagandası yapar. **Bekir Sami** iri boylu bir zattır. Asetindir.Asetinler böyle iri olur. Bu millet Kafkas dağlarında oturur. İkiyüz elli bin kişi kadardırlar. Yüzelli bini Hıristiyan, cenub mailedeki diğer kısım müslümandır. Bunların Çerkeslerle ırkî hiçbir münasebetleri yoktur. Dilleri de Çerkesceden tamamiyle ayrı bir dildi. Asetinler Hindi, Cennânî nesil ve dilleri de o zümredendir. **Tuhaf, Türkiye'ye gelen Lezgî, Çeçen, Asetin, İnguş, Çerkes, Abaza hep Çerkeslik davası ederler.** Hiç biri de diğerinin dilini anlamaz. Yine şaşılacak şey... Rusya'daki bütün bu milletler Türk'ü canı gibi severler. Halâsını ve hürriyetlerini bizden ümid ederek yaşarlar. Sonra Rusya'ya gittiğim vakit bunlardan istasyonlarda vagonumuzun penceresine yaklaşıp etrafına bakındıktan sonra mazlûmane «**Bizi ne vakit kurtaracaksınız?**» diyenleri kezâ bir yerde arkamızdan bastığımız toprağı öpeni gördüm. **Bizdekiler ise aksine Türk düşmanıdır. Türkiye'yi yıkmağa çalışırlar.** Halbuki Rusya'dakilerin hakkı vardır. Çünkü bunlar istiklâl ve hürriyet alabilirlerse almaları ve onun devamı mutlaka Türkiye'nin sayesinde olabilir.

KORKU

Artık her tarafta aleyhimizde isyanlar başlıyor. Atî karanlık, hayatımız, millî gaye, herşey tehlikede. Bizim hanımı ise İstanbul'da duramıyor. Babası, amcası, nasihat ediyormuş. Olmuyormuş. Şaşılacak bir cesareti var. Bana da haber vermeden 10 yaşındaki bir hizmetçi kızı alıp bir vapura gizlice atlıyor. Mudanya'ya geliyor. Bursa Valisi bana telgrafla haber verdi. Oradan araba tutuldu. Bilecik'e, oradan da Ankara'ya geldi. Ben de Kuybayırı'nda bir bağ kiraladım. Oraya yerleştik. Mevsim yaz. İnek, koyun, keçi, tavuk aldık. Onlar ile oyalandık. Bir yavru tiftik keçisi var. Alıştı, merdiveni çıkıyor. Gelip boynunu dizime koyup duruyor. Seviyorum. Fakat benim içimi kurt yiyor. Bizim karının, keçinin de vaziyetten haberi yok. Muhtemel tehlikeyi bilmiyorlar. Ansızın Ankara'da bile aleyhimize isyan çıkması pek mümkün. İğne üstünde oturuyoruz. **Birkaç yüz askerimiz var. Padişah diyor, başka bilmiyorlar.** Bu sebeple bunlara da itimad edemiyoruz. **Ankara ahalisi ise tamamiyle düşmanımız. Bizimle ihtilâf bile etmiyorlar. Ya bir şey çıkarsa karıyı ne yapacağız? Şişman, ata binemez. Binmesini bilmez, kaçıramayız. O halde ben de naçar kalacağım, parçalanacağız. Düşün, düşün çare yok. Elbet gelmemesi lâzımdı. Benden habersiz ve babasını dinlemiyerek geldi.** Eh, alın yazısı ne ise olacak... Kazayarıza...

Her tarafta aleyhimize isyan hareketleri daha ziyade kaynıyor. İstanbul'un faaliyeti daha arttı. İstanbul bilhassa Düzce ve Bolu cihetleriyle temasta, hükûmet tarafından **Kuvva-yı İnzibatiye (Halife Ordusu)** adıyla ordu tertip ediliyor. Garp cephesinde Yunanlılarda da faaliyet ziyade.

Böyle feci ve eğreti bir vaziyetteyiz. Bir de baktım. Hükûmette Hey'et-i Vekile müzakere odasının yanındaki odalar mahrem bir vaziyet almış, oraya yanaşılmıyor. **Mustafa Kemâl**'in adamlarına sordum. **«Paşa'nın İstanbul'dan hemşiresi geldi.»** dediler. Aptal gibi inandım. Bunlarla iş patlak verdi. **Hemşiresi değil, gelen kadın Fikriye adında bir (.....) imiş.** Yahu!.. Şimdi onun sırası mı? Hem bu kadın hükûmete, Heyet-i Vekile odasının yanına misafir edilir mi? Başka Hey'et-i Vekileyi teşkil eden onbir mebus ve nazır efendiler olmak üzere koca bir vilâyet, hükûmet konağı, memur ve ahalisine böyle boynuz takdırılır mı? Bu **müthiş bir (.....)sızlık.** Hem de ne **küstahça** bir cesaret!. Hemde fahişe hemşire olsun. Hadi bunu da sineye çekelim; fakat ya halk duyarsa.. Bizi taşlar. Bu gibi şeylerin halkımızca ne kadar fena gözle görüldüğü malûmdur. Bizde değil, Avrupa'da da böyle şey müthiş bir skândaldır. Halkı bize ısındırmak dava için lâzım. Bu da dürüst hareket ve ahlâk ile olur. Dâvamız ne? Bu iş ne? Perhizimiz ve bu lahana turşusu tam birbirine uygun... Ortalıkta lâf çoğaldı. Neyse bir müddet sonra kadın hükûmetten kayboldu. Ne oldu bilmem!..

SKANDAL

Mustafa Kemâl Ziraat Mektebinden İstansan Binasına göç etti. Artık hanesi orası. Ankara'da S..... adında biri var. Romanya'lı bir müslüman zabit imiş, Harb-i Umumîde Bükreş'e giden ordumuza iltihak etmiş, imiş. Yanında güzelce

(*) Metres ve ahlakla ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

bir karı da var. Zevcem diyor. Kadın Macar imiş. Akşamdan sabaha kadar İstasyon binasında vur patlasın çal oylasın gidiyor. Hattâ haremi ile **Mustafa Kemâl**'in yanına yerleşmiş beraber içiyorlar, oynuyorlar, bağırıyorlar. Bari (...) olasılar, pencereleri kapatın! Hayır pencereler fora. Halk gecelcri evin etrafına toplanıp rezaleti seyrediyor. (..... ve .....)in türlü çığlık ve nefeslerini dinliyorlar. Halkda, mebuslarda bir dedikodudur koptu. Birbirimize derd yanan birkaç kişi bizim de ödümüz koptu. Halk bizi dinsizler, ahlâksızlar diye kesecek. Bazıları bana şu adama söyle de yapmasınlar dedi. Düşündüm, dedim: «**İsmet**'in bu adama söz anlatması mümkündür. Ona söyliyeyim de nasihat etsin. Millî davaya zarar verebilir birşey olduğunu, bu esnada bunlardan sakınılmak lüzûmunu söylesin. Hiç olmazsa bu işler gizli kapaklı yapılsın» **İsmet**'i buldum. Derd yanıp, kemâli safiyetle anlattım. Birden hiç ummadığım bir cevap aldım. **İsmet** kızdı. Sert bir tavır aldı. Ben de **Mustafa Kemâl**'e kızdı zannettimdi. Meğerse bana kızmış imiş. «**Herkesin (.....) kâhyası mıyız?** Yapar ya, yapsın. Herkese ne oluyor?» dedi. Ben bönledim. **İsmet**'i saf bir adam sanarken içinden kurulu, dürüst olmayan biri olduğu fikrine doğru vardım. Çünkü şikâyete akan sular durur. Tamamiyle makul ve benim fikrimde olması lâzımdı: Zannımca yaranmak için **İsmet** hemen ona gitmiş, benimle olan muhavereyi de anlatmış, teveccüh kazanmıştır. Bir Erkân-ı Harbiye Reisinin hükûmet reisine âdeta böyle endirekt (.....)lik edeceğini zannetmezdim. Vay halimize!.. Bakalım!...

Arası birkaç gün geçti; **Bir de (S.)'nin Ziraat Vekâleti müsteşarlığına tayin edildiğini öğrenmiyeyim mi?** Al sana işte!.. Sen misin rezaletin önünü almak isteyen?.. Düşündüm, demek biz burada vatan için falan çalışmıyoruz. Bir ağanın mevkiine, zevkine, (.....) âletiz. Vatan için güyâ hükûmet kurduk. Daha ilk gününde başa gelen adam birinin karısını (.....)yor, buna mükâfaten de kocasını yekten müsteşarlıkla çırağ buyuruyor. Padişahlar cariye düzer, onları kocaya verirlerdi. Bu kocasının gözü önünde karısını (.....)yor. Hiç olmazsa onlar kızı bir nefere verip, onu mülâzım yaparlardı. Bu yekten müsteşar yapıyor. Bari malûmatlı, zeki, bir (.....) olsa yine neyse. Adam kıtlığı diyelim. O da değil... Şeytanlar tepeme çıktı. Gittim. **Mustafa Kemâl**'e bunun tayini münasebetini sordum. Cehlini, bu işten anlayamıyacağını söyledim. Bana ne cevap verse beğenirsiniz. Romanya'da çiftliği var. Mükemmel yapar. Mütehassıstır. Alâ! Alâ! Her yerde, herkese ve kendine söylendi. (S.) nin şu tarzla müsteşarlığına tahammül edemeyiz; azlolunacak» dedik. Neyse muvaffak olup azlettirdik: Herif ve kadın kayboldular, fakat (.....) kıymetli bir şahıstır, mühim sanat görmüştür, sokağa atılabilir mi? **Mustafa Kemâl onu Novoroski'ye konsolos tayin edip göndermiş imiş.** Muhterem Reisimizin bir huyu vardır: **Çok kadın sever; fakat bir kadını çok sevmez.** Çabuk değiştirir. Çeşnicibaşıdır, demek. Artık bıkılmış, gönderildi. Suyu içilmiş, posası atıldı. Zaten beni sevmeyen Reis, **Yahya Galip** işinde de bana kızmıştı. Tabiî bunda da pek kızmıştır. Beni başına belâ aldı demektir. (S)'ı takib edelim. İkinci defa Rusya'ya gidişimde Batum'a çıktım. Ahvalden malûmat almak için oradaki Türklerden, müslüman Gürcülerden birkaç kişi topladım. **Bu arada (S) nin de halâ orada konsolos olduğunu, türlü hırsızlıklar, irtikâb ve ticaret yaptığını, mühim bir servet peyda ettiğini söylediler.** Bir takım işlerde

(*) Körlük, işret, şehvet, ..., ..., fuhuş, ...la ilgili oniki kelime metinden çıkartıldı.

ortaklık ettiği, sonra da onlara oyun ettiği, adamları da şahit olarak getirdiler. Benim bir vazifem de Rusya'daki sefarethane ile şehbenderliklerimizi teftiş etmekti: Novoroski'ye çıktım. (S) beni hanesine misafir etti. Baktım, pek güzel halıları ve karısının kulağında fındık kadar pırlantalar var. Ertesi günü tuhaf bir şey oldu. Akşam yemekten sonra karısı odadan çıktı ve durup dururken (S) dedi ki: **«Kusura bakmayınız. Refikamın aybaşısı var»** Şaşaladım. Neye hamledeceğimi epeyce zaman kestiremedim. **«Galiba karımı koynuna koyamadım.Çünkü mazereti var»** demek istiyordu. Böylesi de görülmemiştir bile. Dünyada zannımca hiçbir koca misafirine böyle bir mazeret beyan etmemiştir.

Rusya'dan dönüşümde Hey'et-i Vekilede (S.) in sui istimalini anlattım. «Azli lâzımdır»dedim. Hariciye Vekili **Yusuf Kemal** idi. Heyet-i Vekile azline karar verdi. **Yusuf Kemâl** de «Azlederim» dedi. Fakat azletmedi. Biraz sonra teşehhüd miktarı hariciyeye ben vekâlet ettim. Hemen (S.)i elimle yazarak azlettim. (S.) Ankara'ya geldi. Aleyhimde gazete çıkaracağını, beni sokağa dökeceğini, öldüreceğini söyledi. Bana da böyle haber yolladı. Dedim: «Söylemek marifet değil, yapmak marifet.» Bir müddet üzerimde dolaştı. Sonra kayboldu. Ankara'dan gidip sesini kesti. Nevalesini düzmüştü. Daha ne yapacak?!.. İşte devlet işinde dürüst oldu mu böyle şeyler de başına geliyor. Adamı ölümle bile tehdit ediyorlar.

ANTALYA'DA OLAN OLAYLAR

Antalya'da heyecanlı bir hadise oldu. Biri, birini öldürmüş. hükûmetde katili hapsetmiş. İtalyan kumandanı General hükûmete bir nota verip kaatilin İtalyan teb'ası olduğunu, hapishaneden çıkarılıp kendisine verilmesini talep etmiş. Bunu mutasarrıf telâşla yazdı. Bu ağır bir şeydi. Yine kapitülâsyon. Hey'et-i Vekilede müzakere edip mutasarrıfa şu emri verdik: «Kuvvetlerini topla! Generale (kaatili veremem. Eğer kuvvetle gelirsen, mukabele ederim) cevabını ver» dedik. Mutasarrıf öyle yaptı.General talebinden vazgeçti. Askerle gelse bir belâ daha çıkacaktı. Vâkıa orda, İtalyan askeri de azdı, ama İtalyanlar umumiyetle bîtaraf ve yumuşak duruyorlardı. Bu defa onlar da askerî kuvvetler gönderebilirlerdi. Yapamaması bize büyük bir keyif verdi. **Bu Avrupalılar böyledir.Korkak bulurlarsa derhal adamın sırtına binerler. Hem de insafsızca binerler; kuvvetli görürlerse işi dostluğa dökerler.** Bunlarca dünyada muhterem şey sade kuvvettir. Türk nesilleri bu dersi kulaklarına küpe etmelidir. Ben bunun, Lozan'da yüzlerce misalini gördüm. **Bu sebeple eski devlet ricalimizin nezâket ve yumuşaklıkla iş görme prensipleri tamamiyle bâtıldır. Zaten bu suretle bu devlete diplomaside pek çok şeyler kaybettirmişlerdir. Terbiye dairesinde sert ve gayet cesur ve sebatlı olmalı.**

Antalya'da diğer bir vak'a oldu. Birgün idadi mektebinde üç muallim oturuyorlarmış.Ulûmu diniye muallimi olan müftü de varmış. Muallimin biri müslümanlığa küfretmiş. Peygambere sövmüş, diğeri de iştirâk etmiş. Bir tanesi leh ve aleyhe karışmamış. Müftü bunu Maarif Vekâletine yazdı. Tezvir olmasın diye tahkikat yaptırdım. Gördüm ki tamamiyle doğru. Bence dini ve her nevi kanaat ve düşünce şahsa aittir. Ancak millet kitlesi, saçma ve taassup derecesinde olmamak

şartiyle behemehal dindar olmalıdır. Muallim olacakların mekteplerde böyle şeyler yapmaları vahim hatâlardandır... Derhal şiddetli tedbir aldım. İki muallimi ve bundan haberdar olup menetmediği ve vekelâlete vermediği için mektep müdürünü ve yine aynı sebeple maarif müdürünü azlettim. Bunu her tarafa tamim ederek çocukların dinî akidelerini bozmamayı bilâkis takviyeye çalışmalarını tavsiye ettim. Dinin, bir milletin harsı meyanında ve ne gibi faydaları bulunduğunu evvelce zikrettik.

ROMA KULÜBÜ

Bize Roma'dan bir tebliğ... **Mahmut Muhtar Paşa, Cavit, Reşit Saffet, Galib Kemâlî** ve daha bir takım eski nazır ve sefirler, Roma'da toplanmışlar. Kararlar vermişler, bize bildiriyorlar. İstediklerinin hülâsası şu: **Vatanı kurtarmak için toplanıp bizim iş'arımız üzerine hareket edin. Siz işi yapamazsınız. Bize danışın!** Al bundan da... Yâni bu adamlar Ankara'ya geleceklerine Roma gibi emin ve rahat bir yerde oturacaklar, oradan bizi idare edecekler. Doğrusu iyi küstahlık. **Mustafa Kemâl** küplere bindi. Biz Roma'da toplanan bu adamlar ile hiç münasebetimiz olmadığını ilân ettik. Kestirme yoldu. Onlar da dağıldı, iş bitti.

İÇKİ YASAĞI

Millet Meclisi içkiyi yasak etti. Ve bu husus şiddetle takip edildi. Bunu yapanların başı **Ali Şükrü** idi.İkinci derecede **Şair Mehmed Âkif'di bunlar mecliste dinî bir parti yapmak peşinde idiler. Rakıyı yasak etmeleri, hele o esnada maddî ve manevî çok iyi bir iş olmuştur;** fakat hükûmetin takibatına rağmen kati surette önü alınamamıştır. İmbikler toplandı, amma bazı nüfuzlu memurlar hükûmetin muhafazası altında bulunan bu imbiklerden bir kısmını alıp evlerine yerleştirdiler. Bunların biri Ankara Polis Müdürü **Dilâver,** diğeri şimdi Bursa Valisi olan **Fatin**'dir. Mükemmel rakı çıkarıp iyi ticaret yaptılar. **Dilâver** Rumelilidir. Galiba Arnavut. **Fatih** Girit'li. Bunların ikisi de **Mustafa Kemâl**'in gözdeleridir. Zaten böyle olmasalar meyhanecilik yapamazlar. **Mustafa Kemâl**in rakılarını da bunlar yaptılar. **Nihayet Dilâver İskân Vekâleti muhacirlere arazi ve emlâk verirken sahte vesikalar yapıp Ankara'da onbeş, yirmi hane ve dükkân, Ankara civarında birkaç çiftlik alıp ağniyadan oldu.** Halkta derhal iptidaî bir imbik uydurdular: Bir büyük tencereye tenekeden bir kapak yaptırıyorlar. Kapağın bir kenarından içine bir boru geçiriyor, kapağın üstüne de soğuk su koyuyorlar. Borunun iç ucunu kaşık gibi, tencereye tahummur etmiş üzümü koyup ısıtıyorlar. Küûl ve su tebahhur edip kapağa çarpınca üstteki soğuk su tesiriyle temeyyü ediyor ve borunun kaşığına oradan harice akıyor. İşte rakı, fakat takdirin fenalığından yüksek küûlleri çok, ve adi, sıhhate muzır bir rakıdır. Bu memleketin her tarfına yayıldı. Üzüm bulamıyanlar başka şeyleri, hatta kocayemişi tahammur ettirip rakı yaptılar. **Bolşevikler de ilk devrede içkiyi yasak etmişlerdi.** Bu yasak o kadar şiddetli idi ki; idam bile ediyorlardı. Moskova'da Çiçerin, muahede yaptığımız zaman bize bir ziyafet vermişti. Bu yasağın neticelerini kendisinden sordum. Dedi ki: «Hiç!.. Baş edilemiyor. Köylü ve halk imbik gibi şeyler

uydurup yine votkalarını yapıp içiyorlar. Yasak, bilâkis muzır oldu. Çünkü yaptıkları votka fena cinsi oluyor.Daha ziyade zehirleniyorlar.» Bizde de aynı şey oldu. Yine hemen herkes içti. **Mustafa Kemâl** birgün rakısız kalmadı. Tarihde içki yasağı misalleri vardır. Meselâ **İlhanlılar zamanında. Hiç birinde de baş edilemeyip içki men edilememiştir.** Son yılarda **Amerika da yasak etti.** Astarı yüzünden pahalıya geldi. Yasağı kaldırdı. **İçki vâkıa beşeriyet için bir felâket.** İnsanın sıhhatini ve dimağını, zürriyetini bitiriyor. Lâkin yasak edilirse daha muzırını yapıp içiyorlar ve içenler yüksek fiatlarla alıp keselerini de deliyorlar.

MANATOF DİYE BİRİ

Birgün **Mustafa Kemâl** bir tavsiye ile **Şerif Manatof** adında birini bana gönderdi. Bu adam mühim şeyler görüşmek istiyormuş. Kendisine randevu verdim ve **Mustafa Kemâl**'i gördüm. **Mustafa Kemâl** dedi ki: «**Bu adamın Turan ittihat ve istiklâlini hâvi mühim bir programı var. Rusya'daki Türkler namına gelmiştir. Bu işleri iyi bilirsin, sana yolladım müzakere et! Bir netice çıkacak şey mi, bak!**» dedi. Şerif'le konuştum. Başkırt imiş. Programı gördüm. Başkırt, Tatar,Kırgız, ilâh... İstiklâl etmişler, birleşmişler. Türkiye'deki kardeşleriyle de birleşme ve Türkiye'ye bu buhranında yardım etmek için **Manatof**'u (**Manatoğlu**) göndermişlerimiş. Sordum. Muhtelif tarzlarla halini, fikrini tetkik ettim. Herifin programının düzme bir şey olduğu kanaatini hasıl ettim. Bir defa böyle bir şeyin Rus pençesi altında imkânı yok idi. **Yeşilordu** dalaveresine benziyordu. Onun gibi bir Rus oyunu olması lâzım. Hem biz Ruslardan yardım almak için bir heyet gönderdik. Sonra böyle birşey yapacağız, bu menfaatimiz aleyhine. Zaten muhali işlemek. Çocuğa üç celseden sonra şu cevabı verdim: «Böyle bir mesele ile bizim alâkamız yoktur. Bu Rus dostumuzun aleyhine birşeydir. Bu sebeple iştirâk edemeyiz». **Mustafa Kemâl**'e de işin düzme ve saçma olduğunu,verdiğim cevabı söyledim. Herif tekrar geldi.Bu sefer benden vekâlette memuriyet istedi. Vermedim. Maarif Müdürlüğü, sonra hocalık istedi, yine vermedim. Nihayet: «Açım» dedi. Biraz para verdim.

Arası bir hafta kadar geçti. **Şerif** ahaliyi, mebuslardan bir kısmını toplayıp komünizmin büyüklüğünden ve faydasından bahsederek Türkiye'nin kurtulmak için Bolşevik olmasını teklif etmiş. Haber aldım. Herifin programı neydi, bu sözleri ne? Şimdi iş daha iyi anlaşıldı. Bu adamın Türkiye'ye gelişinde bir maksat var.**Yeşilordu** hikâyesi galiba, bununla izalı edilmeli. Galiba bu, ordunun talebesi, yeşilordu bizi kurtarmağa gelecek değil, bizi aldatıp Türkiye'ye girecek ve bizi Bolşevik yapacak ve Rusya hükmü altına koyacak. Heyet-i Vekilede tevkifini taleb ettim. Yapmadılar. **Manatoğlu** hemen Eskişehir'e savuşmuş, orada da askere ve ahaliye bir beyânname neşretmiş. Bunda: «Ey askerler! Ankara'daki paşalar, beyler için harp edip kendinizi öldürtüyorsunuz. Silâhlarınızı atıp evlerinize gidin!» diyor. Bu ötekinden müthiş şeydi. Herif bizi Halife ordularına, isyanlara, Yunanlılar'a, İtilâf devletlerine karşı müdafaasız bırakmak istiyor.

Ankara'daki nutku Bolşevik casusu ve propagandacısı olduğunu gösteriyor; fakat Eskişehir'de yaptığı nedir? Vakıa o da komünizm esasıdır; lâkin biz Bolşeviklerin en mühim düşmanı olan İngilizler'e karşıdır ki, asıl müdafaayı ya-

pıyoruz, demektir. Rus adamı olsa bunu yapmıyacaktı. Acaba acemice yapılmış ve mahallî tatbiki bilinememiş bir Rus propagandası mı? Yoksa **Bu adam doğrudan doğruya İngiliz casusu mu?** Bu sefer ne ise Hey'et-i Vekilede tevkifine karar verdik. Beyannamesi kanunen idamını müstelzimdi. Ben idam olması veya hiç olmazsa Sivas taraflarında bir esir kampı yapıp, sulha kadar orada tutulması fikrinde bulundum. Zaten böyle bir yere daha birçokları için lüzum vardı.Tevkif edildi. Ve **Mustafa Kemâl** onu sade Rusya'ya iade ile iktifa etti. **Mustafa Kemâl** Ankara'daki Ruslarla pek sıkı dost idi. Ekseriya onlarla içiyor, sabahlara kadar evlerinde kalıyordu. İhtimal Rus mümessillerinin tesiri iledir ki, böyle yapmıştır. Hakkı yoktu amma, **hükûmet, kanun, onun için sıfırdı.** Müstakilen yapardı.

Sonra tahkikat gösterdi ki bu adam Rusya'dan İstanbul'a gelmiş, İstanbul'da İngilizler'e casus olup Ankara'ya gelmiş imiş. Nihayet biz muahede yapmak için Rusya'ya gidiyoruz. Sarıkamış'ta karşımıza çıkıt. Trenimize geldi.Elimi sıkmak istedi. Elimi vermedim. Korktum. **«Seni İngiliz Casusu!»** dedim. Baktım bu kelimeden çok korktu. Haber aldım trenin bir köşesine sıkışmış kolundan tutup attırdım. Nihayet Moskova'da Tatarlardan tahkikat yaptım. **Meğerse Stalin'in adamı ve hafiyesi imiş. Ankara'ya o göndermiş imiş. Fazla olarak yolda İngilizler'e de casus yazılmış, bir serseri imiş.** Bu adamı Rusya'ya iade etmek pek muzır olmuştur. Rusya'ya ikinci gidişimde işittim. Her yerde her mecliste Türkiye aleyhine propaganda yapmayı kendine âdet edinmiş. Ders: Düşmanı ele geçirdiniz mi derhal onu muzır olamıyacak hale koyunuz. Merhamet veya iltimasa kulak vermek pek fenadır. Sonra siz çekersiniz, başımızı verirsiniz.

Mustafa Kemâl'in bir âdeti vardı. Mühim meseleleri kumandanlara yazar, onlara rey sorardı. Bunları Heyet-i Vekilede okurdu. Vakıa bu gayet yolsuz militarizm sistemi bir işdi. Lâkin ahval dolayısıyle kabil-i müsamaha idi.

Şunu söyliyeyim ki, bu kumandanlardan daima en iyi, mâkul cevaplar, **Karabekir**'den, en kötü cevaplar da **Çolak Salâhattin**'den geliyordu. **Salâhattin**'in yazılarında biraz huysuzluk da var idi. **Salâhattin**'i meşrutiyet zamanından beri tanırım, iyi de görüşürdük. Sonra birbirimizi kaybetmiştik. Balkan Harbi'nde Çatalca müdafaasında teftiş yaparken pusuya uğramış, yaralanmış, oradan çolak olmuş. Şimdi onunla resmî muhaberedeyiz. İyi, namuslu adamdır.

Bu esnalarda **Mustafa Kemâl**'in en mühim meşgûliyeti: **Yeşilordu ve Komünist teşkilâtı, Türkiye'yi Bolşevik yapmak. Ara sıra da «Memleketin kurtulması ancak Bolşevik olmakla mümkündür»** diyor. **Hakkı Behiç, Yunus Nadi, Adnan, Tevfik Rüştü ve daha** birkaç kişiyi başına topladı. Programlar, nizamnameler yaptılar. Bastırdılar. **Tepesi kırmızı kadife kalpaklar giydiler.** Hele **Tevfik Rüştü** hararetli bir komünist oldu. Onun kırmızı kadifeli kalpağı hâlâ gözümden gitmez. Türlü propagandalar, çocukça, soytarıca şeyler yapıyor. **Mustafa Kemâl** buna ilk nüve ve kuvvet olmak üzere **Çerkes Ethem**'i aldı. **Onun bir müfrezesini kırmızı tepeli kalpaklılar ve yeşil bayraklar ile Ankara'da dolaştırdı.** «Ne oluyoruz, ne felâket bu?» diyorum. Ve içimin yağı eriyordu. Bilhassa programlarında gizli komite hali. **Muhalefet edenlere katil ve idam cezası da vardı. Karakol cemiyetinin bu halde oluşuna nutkunda kıyametler koparan Mustafa Kemâl bunu şimdi kendi de yapıyordu!..**

Sh. 293 ilh... de **Mustafa Kemâl** bu işi başka kalıba koyup kendi yapmadığım söylüyor. Tamamiyle (.....)dır. Sırf kendi işidir. Güya millî müfrezenin millî maksadı daha iyi anlamaları buna sebep imiş. Mızrak çuvala sığmadı. Hayır,maksadı sırf bolşevikliktir. (....., ...) o zaman devletin komünistlikle kurtulacağını zannediyordu. Millî maksadı anlatmak için bizim davamıza göre olan prensipler ile yolunda ve kuvvetli bir propaganda teşkilatı kâfi idi. Nitekim, ben millî yolda propagandacılar yetiştirmek için bir mektep açmağa teşebbüs ettim. Proğramlarını yaptım. Kendisi de münasip gördü. Fakat icra ettirmedi. Bunları bir iki ayda prensiplere, propaganda usullerine dair derseler verip, köy köy, şehir şehir, tacir, katırcı, hoca ve ilâh... şekillerde dolaştıracaktım.Beş altı ayda mühim mahsuller verirdi. Köylümüz memurlara inanmaz. Böyle halk kitlesinden olur, sözüne inanırlar. Zaten onların havadisçisi, gazetesi, katırcılardır.

YEŞİLORDU VE KOMÜNİZM

Derken birgün Hey'et-i Vekile içtima etti. **Mustafa Kemâl** söze başlayıp şunları söyledi: «Arkadaşlar! Biliyorsunuz çok zamandır komünist teşkilâtı ile meşgûlüm, herşeyini yaptık. Mükemmel bir kuvvet olarak **Yeşilordu**'yu vücuda getirdik. **Bu memleket ancak, bolşeviklik ile kurtulur. Artık zamanı gelmiştir. Kararınızı verin. Türkiye'nın bolşevik ve Komünist olduğunu cihana resmen ilân edeceğim»** dedi. **Yeşilordu** dediği, **Ethem'in kuvvetleri.** Hiç ses yok. Galiba, vekiller hepimiz de donduk, kaldık. Bir müddet sonra **Fevzi**'ye reyini sordu. O **«Muvafık»** dedi. Sür'atle başkalarına soruyor. Kimse bir şey demiyor. **«Demek karar verildi»** dedi. Derhal **«Hayır, verilmedi. Beni dinleyin dedim. Müthiş telâş içinde başladım: «Komünistlik bu millete gelmez, hangi patron, hangi servet ve fabrika var ki bunu yapacağız? Dükkânları mı kapayacağız? Küçük burjuva sınıfı nerede, nedir? Yüz, iki yüz liralık sermaye sahipleri mi? Bunları da kapatırsan memleket tamtakırdır.Hem millet bolşevikliği dinsizlik diye tanımıştır.** Düşmanla muhatız. Millet zaten aleyhimizde. Öyle bir vaziyette böyle bir inkılâp pek tehlikelidir. Bu ilân ile millet kâmilen aleyhimize kalkar. Belâyı başımıza kendimiz almayalım. Hem de İngilizler bolşevikliğin şiddetli düşmanı. Şimdiye kadar aleyhimize bilfiil ordu göndermeyen İngilizler, biz komünist olunca mutlaka göndereceklerdir. Yunan ordusunun veya Halife ordusunun yanına bir iki fırka da İngiliz askeri gelirse, işimiz derhal dumandır. Ne yapıyoruz?!.. Ayağa kalktım. «Dünyada bu kadar büyük bir hata işlenmemiştir. Bununla bu dava muhakkak suya düşecektir. Tarih bizi mes'ül edecektir». Bunu derken yumruğumu şiddetle masaya vurmuşum: «Eğer ilân etmekte ısrar ederseniz. Sizinle çalışmıyorum». Bu defa itirazımdan dolayı karar verilememiştir. **«Meseleyi Millet Meclisinin hakemliğine götürmek kanunen lâzımdır. Siz götürmezseniz ben şimdi meclise gidiyorum. Meclisi ayaklandıracağım. Dilimle, kalemimle, kuvvetimle, canımla, herşeyimle bunun olmamasına çalışacağım. Size düşmanım. Karşınızda ilk saftayım. Bütün milleti aleyhinize kaldıracağım.»** dedim. Bu şiddetim çok tehlikeli idi. Bu adam herşeyi yapar. Hele **Çerkes Ethem** şimdi adamı ve bolşevik kuvveti... Nizamnamelerinde idam ce-

(*) Yalancılık, zavallılık ve akılsızlıkla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

zası da var.Arkamdan **Rafet (Dahiliye Vekili)** ayağa kalktı. Şiddetle «**Rıza Nur'u tasdik ediyorum. Sözleri doğrudur. Türkiye'yi bolşevik yapamazsınız**»dedi. Bunun üzerine **Mustafa Kemâl** «Kalsın!» dedi. O kalsın, kaldı. Millet ve devlet bu müthiş belâdan kurtuldu. Sonra **Mustafa Kemâl** bunun kıymetini takdir etmiş ki, biz Lozan'da iken had bir buhran zamanında Ankara'da herkes yeniden harp başlıyacağı korkusuyla telâşta imişler. **Mustafa Kemâl**'in yanında beş on kişi ve **Lâtife Hanım**'ın babası **Muammer Bey** varmış. Korku içindelermiş. **Mustafa Kemâl** «**Korkmayın! Orada Rıza Nur var. O vaktiyle devleti komünistlikten de kurtardı. Şimdi bu vaziyeti de kurtarır**» demiştir. İşte bu adam bu utanacak hali şimdi nutkunda inkâr tevil ediyor. Ve başkalarının üstüne atıyor. Bu **Fevzi**'nin günahları çoktur. **Mustafa Kemâl** birşey yapacak mı? Meclise gelmeden evvel **Fevzi**'ye söyler. Gelirler mecliste iptida reyini ona sorar. O da evet der. Böyle diğerlerini tesir altına alır. Daima bu usûlü kullanmıştır

Bu hizmetim Türk milletine en büyük hizmetimdir zannediyorum. Ve iftiharım sebebidir. Biraz sonra **Mustafa Kemâl, Çerkes Ethem** ve kardeşleri **Tevfik ve Reşid**'lerin **yeşilordu** ile kuvvetlendiklerin görüp mevkiî elinden gidecek diye telâş etmiş. **Yeşilorduyu** ve teşkilâtı lağvetmiş. Bunda da iyi güçlük çekmiştir. Oh olsun.. İşte Çerkes Ethem ve kardeşlerinin Yunan ordusuna geçmeleriyle biten hadise buradan başlar. Meselenin ruhu rekabet ve mevki daha ve kaygusudur. Biz bu vak'ayı Türk tarihimizde yazamadık. Çünkü kitabımızı neşrettirmezdi. Burada sırası geldikçe iç yüzünü bildiğimiz kadar yazacağız. **Bekir Sami** ve **Yusuf Kemâl** hâlâ Rusya'da. Bir muvaffakiyetleri yok. Hatta haber bile nâdir. Meclis açılacağı vakit **Mustafa Kemâl** ve **Celâl Ârif** arasında rekâbet başladığını söylemiştik. **Celâl Arif** kendisini açılacak meclisin tabiî reisi sayıyordu. Öteki ise ne vakitten beri istediği ve elde etmek için türlü entrikalar yapıp da muvaffak olamadığı bir şeyi pençesi altına almıştı. Şimdi hazır düşmüş, önüne konmuştu. Verir mi?.. Berikinde de hırs kavi; fakat ses çıkaracak halde olmadığını takdir ediyor. Yuttu, amma içi doldu. Celâl Ârif Adliye Vekili idi.Kömür ocağı dalaveresi yapmak için **İtalyan Fago**'yu Ankara'ya getirtmiş. Ne haldeyiz? Ne düşünüyoruz? **Mustafa Kemâl** ile aralarındaki gizli, içten kaynayan rekâbet gitgide düşmanlık halini bulmuştu. Derken patlak verdi. **Celâl Ârif, Mustafa Kemâl** aleyhine söylenmeye başladı. Erzurum mebusları ile bilhassa **Hüseyin Avni** ile pek iyi idi. Bizim yanımızda bağda oturuyorlardı.Doğrusu **Celâl** hem kel hem foduldu. Mademki, bu adamla uğraşacaksın, niye para dalaveresine giriyorsun. Hem de reisliğe lâyık değildi. Çünkü bu milleti bilhassa böyle zamanda idare edecek zekâ, enerji ve tahsilden tamamiyle mahrumdu. Zihniyeti de pek köhne idi. Bunu da bilmiyordu. Bilâkis pek mağrur bir adamdı. Büyükten atardı. Vâkıa yüzelli kilo kadar bir adamdır. Amma, davul gibi karın, fındık gibi kafadır. Meselâ şunu söyliyeyim: Biz Lozan'dayız. O da Roma'da mümessil. Bize bir düziye tahrirat yazıyor. Ders veriyor; **İsmet** fena kızıyor. «Sanki bu herif âmirimiz, hocamız» diyor. Küfür ediyor. **İsmet** müstebit ve haris bir adam. Böyle şey en tahammül edemiyeceği şey. **Celâl**'in ibretli bir dersi şudur. Bir mektubunda diyor ki «Sizin tuttuğunuz yol doğru değildir. Türkiye Dünya karşısında tek kalmıştır. Müttefik lâzımdır. **Bir de din kuvvetine istinad lâzımdır. Bunun için Karadağ ve Arnavutlukla, diğer taraftan Mısır ve Hind ile ittifak edip, Müslümanlık Âlemini ar-**

kaya almalıdır. Papayı da zahir yapmalıdır». Şunlara bakılırsa derhal Fransızlar'ın kelime salatası dedikleri şey olduğu görülür. Hem birbirine zıt şeyler: Müslümanlıkla ve Papa ile ittifak yapılacak. Sonra Karadağ batmış. Birkaç kişi İtalya'ya kaçıp Karadağı ihya etmek hülyasında. Arnavutluğun ittifakından ne çıkar? Mısır, Hind müstakil değil ki, nasıl ittifak etmeli?!. Bu işler, farz-ı muhal olabilse bile yıllar ister. Bize ise kuvvet derhal lâzım. İşte onun fikrince Lozan'da bu politika ile Avrupa'nın yedi devletini yeneceğiz! Bu, safderûn; **Mustafa Kemâl** ise, (.....). **Mustafa Kemâl** derhal Fago meselesini eline aldı. **Celâl Ârif**'e öyle bir darbe vurdu ki, öldürdü, bitirdi. Artık kinli. O günlerde bir gün Heyet-i Vekile içtimaına gitmek üzere meclisten çıktık. Hükûmete gidiyoruz. **Mustafa Kemâl** ve daha 5-6 vekil var. Onunla aramızda biri vardı. Bir saf halinde yürüyorduk. Herkese **Celâl Ârif**'i nasıl imha ettiğini, gururlu gururlu ve keyifli keyifli anlatıyor haa. Artık anlatması bitmişti. Taş hanı geçmek üzere idik. Derhal yanıma geldi. Koluma girdi. Bana şunu dedi: «**Yahu, senin de Celâl Ârif gibi böyle bir kömür ocağın filân yok mu?**» Gûya şaka ediyordu. Fakat doğru, içini söylüyordu. Benim böyle şeyim olmadığını o da biliyor ya, fakat bu suretle beni tehdit ediyordu. Demek sıra bizim. Yere vurulacağız. Şimdiye kadar hep çarpışıyoruz. Kötülüklerine **Rıza Nûr** derhal itiraz ediyor, engel oluyor. Nasıl tahammül etmiş. Hele son Bolşeviklik meselesi... O kadar çalıştı, pişirdi, on dakikada ben hepsini bitirdim. Güldüm, dedim ki: «Paşa! bende böyle şey yok. **Hatta dünyada bir dikili kazığım yok.** Paraya göz diken bir insan değilim, boşuna yorulma! Beni böyle yere vuramazsın.» Dedi ki: «Carum senin de bir şeyini bulamıyorum...» Yine beni bırakıp başkasının yanına gitti. Hakikaten o vakit dünyada birkaç sandık kitap, ufak bir ev eşyasından başka bir şeyim yoktu. Sonra namusumla ve alın terimle kazandıklarımı da kütüphane yapıp, millete verdik.

Hey dünya!.. **Celâl**'i kömürle yere vuran adam, sulhtan sonra Zonguldak'ın en mühim kömür ocağını vurdu. Hem de ne sahtekârlıklar ve cinâyetlerle. Yeri gelince bu altmış üç numaralı ocak işini yazacağım. Belki de **Celâl Ârif**'in göz diktiği aynı ocaktı.

Artık sıra benim. Bekliyorum. Bakalım bana ne yapacak?

Mustafa Kemâl nedense Malta'daki İttihatçıları kurtarmağa çok ehemmiyet veriyordu. Bir iki ecnebi tevkif olunmuştu. Bir tanesi bir İngiliz Miralay'ı idi. Adı **Ravlinson**'dur. Bunu Erzurum'da **Kâzım Karabekir** tevkif etmişti. Bu zat büyük bir aileye mensup imiş. İngilizler almak için çok gayret ediyorlardı. **Mustafa Kemâl** de Malta'dakiler ile mübadaleyi teklif ediyordu. İlk Rusya seferine giderken bu zabiti Erzurum'da mevkuf olarak gördüm.

SİNOP'A DOĞRU

Aleyhimize İstanbul'un tertib ettiği isyanlar artıkça artıyor ve şiddetleniyordu. Bizim hanım başımda bir derd idi. Bir benim ağırlığım, bir de sırtımda bu ağır yük ne olacaktı? Ankara'da bile emniyette değiliz. Bir hal olsa nasıl kaçacağız? Uğraşa uğraşa nihayet İstanbul'a yollamağa ikna ettim. Arabaya atıp yola çıktık. Kalecik, Çankırı, Kastamonu, Taşköprü, Boyabat tarikıyle Sinop'a gidiyo-

(*) Şeytan anlamına gelen bir kelime metinden çıkartıldı.

ruz. Yollar bozuk bazı yerlerde hiç yol yok. Köprüler bozuk. Köprü geçerken arabadan iniyoruz. Yolda araba kırıldı. İplerle bağlayıp öyle yola devam ettik. Konak yerlerinde han diyorlar, topraktan yapılmış, zeminde şeyler var. Murabba şeklinde, ortaları avlu, içlerine girilemez. Pislik, koku, bit içinde. Bunların avluları hayvan gübre ve sidiğinden müthiş bir şey olmuş. Bereket versin beni her yerde hükûmet resmî surette askerler ve ahali ile istikbal, iyi bir hanede misafir ediyor. Hele Kastamonu ve Sinop'ta pek büyük istikbâl gördük. Konak araları otuz beş kırk kilometre kadar, mesafedir. Yazın iyi gidilirse de kışın çamur sebebiyle günde yirmibeş, yirmi kilometre yapmak bile bazan müşkil oluyor. Öyle yerler oluyor ki, çamur atların dizlerini geçiyor. Ankara'dan Kastamonu'ya kadar olan yerler, çırçıplak. Hele Çankırı civarında çaylar ile sulanan öyle güzel ziraat arazisi var ki; insan bayılıyor. Ama ne köy, ne ağaç, ne adam. Bir şey yok. Sebebi malarya. Yemek vakitleri inip yemek yiyoruz. Hanım bir Ankara kedisi almıştı. Bembeyaz tüylü, bir gözü sarı, biri mavi. İyi cins Ankara kedisi böyle oluyor. Yolda doğurdu idi. Anası kaçtı, ormana girdi. Ufak çalılıklar var. Bulmak mümkün değil, gideceğiz. Derken Hanım bir yavruyu aldı. Ormana girdi. Yavrunun kulağını sıktı. Yavru bağırdı. Anası miyavlıyarak geldi. Yakaladı. Taşköprü'den Boyabat'a giderken bir büyük ırmağa geldik. Öte tarafı dağ. Ahşap köprü var. Ayakları yok. Asma köprü gibi. Nasıl tutturmuşlar şaştım. Araba ile geçmeye korktum. İndik yaya geçiyoruz. Köprü sallanıyor. Neyse araba da geçti. İndik. Dağın eteğinde yol var, ancak bir araba sığıyor. Bir aralık teker boşa gitti. Aşağısı beş metre ve ırmak, ödüm koptu. Bereket versin arabacı atik imiş. Hayvanlara şiddetli vurdu ve atladık. Meğerse yolun orası uçmuşmuş. Ne tehlike. Arabalarda seyahat eden evvelâ vasiyetnamesini yazmalı. Muhakkak bir ölümden kurtulduk. Bu yolu giderken hep düşündüğüm ya karşıdan başka bir araba gelirse ne yapacağız? İkisi de kalır. Yolda uzun boylu olursa ne yapıyorlar, bilmem. Ne ise bize böyle bir belâ çıkmadı. Onbeş günde Sinop'a vardık. Yanımızda bir Ermeni kadın hizmetçi de vardı. Hanım «İllâ bunu götüreceğim» dedi. Ne dedimse, ne yaptımsa olmadı. Bu kadına söz dinletmek mümkün değildir. Ermeni'nin iki çocuğu da var. Ankara'da ermeni darüleytamında. Başları kel, hastalıklı. Bana bunlara da baktırdı. Darüleytamdan alıp götürüp, ilâç alıp, tedavi ettikdi. Şimdi Sinop'ta bu karıyı da, kızı da, hanımı vapura koyup İstanbul'a yollayacağım. Hanım «Ermeniyi de götüreceğim» dedi. «Etme, dedik. Pazarlığımız buraya kadar» dedik. Olmadı. «Bak üstünde İstanbul'a götürmesi muhtemel mektup falan birşey vardır. Çırçıplak soy da bak» dedim. Bir müddet sonra «Baktım, birşey yok» dedi. İstanbul'a gittiler. Ben de Ankara'ya döndüm. Vaniköy'deki evimize inmişler.

İŞGAL GÜNLERİ İSTANBUL'U

Hanım Ankara'ya gelmeden evvel **ben idam cezası yeyince** emvalimi hâciz için eve memurlar gelmiş. Hanım açıkgözlük edip kitapları mahzene sokmuş, vakıa dönüşümde kitapları rutubetten ciltleri sökülmüş, fareler didik didik edip, yuva yapmış buldum. Amma, hiç olmazsa haciz belâsından kurtulmuş. Eşyayı da kısmen saklamış. Diğerlerini de «Bunlar benim; **Rıza Nur**'un bir şeysi yok.» demiş. Memurlar geri gitmişler. İşte bu eve inmişler. Yeniden yerleşmişler. O vakit Kuleli Askeri İdadîsini İngilizler Ermeniler'e Darüleytam yapmışlar imiş.

Birgün Ermeni karı, Hanım evde yok iken, hizmetçi kızı aldatıp dolaba sokmuş ve kilitlemiş. Hanımın mücevheratından bulabildiklerinden alıp doğru Kuleli Darüleytam'a girmiş. Hanım hükûmete söylemiş. «Birşey yapamayız.» demişler. Orası bir hırsız melcei imiş demek. Şu İngilizler mütareke esnasında neler yaptılar. Amma bilerek, amma bilmeyerek... Hanım birgün kadına o civarda tesadüf etmiş. Elmasları istemiş «Sesini çıkarma yoksa seni İngilizler'e haber veririm. Kocası Ankara'da benim çocuklarımı kesti derim.» demiş. O da korkmuş, hakkı da var. Dese, İngilizler'de görülen zihniyet mucibince Ermeni sözünü derhal İncil Sinyoru gibi doğru kabul etmekti. Halbuki biz çocukları besliyor ve tedavi ediyorduk. Bunu yazdığımın sebebi Ermeniler Türke ne hâindir, bu millet ne alçaktır ve ne iş yaparlar, göstermek içindir. Ne oldu ise bizim bir-iki bin liralık mücevherata oldu. Gitti, gider. Amma iyi oldu hanıma. Göbeğim çatladı da yine söz dinletemedimdi. Aklına her geleni yapan ve bu babta söylenen makul ve mantıkî sözleri dinlemeyen bu kadın benim başıma neler getirmiştir. Beni ne masraflara, zararlara sokmuştur, hadsiz hesapsızdır.

Sinop'ta iken bizim **Altınoğulları Hasan Fehmi**'nin İstanbul'da olduğunu söylediler. Nasıl kurtulduğunu sordum. Hikâye ettiler: Malta'dan bize mektup yazdı. «Aman beni kurtarın, ben İttihatçılık ettim. Rumlar'a düşman oldum; Fakat aklım başıma geldi. Tevbe ettim. Bundan böyle Rumluğa, Patrikhaneye hizmet ederim. Patrik'e mektup yazarsanız beni derhal kurtarır» dedi. Yazdık. Patrik İngiliz Kumandanına söylemiş. Derhal **Hasan Fehmi**'yi tahliye etmişler.

Aşkolsun... Bu adam ne işgüzar adammış. Şahsına çok güzel bakıyor. Evvelâ intihabına İttihatçılar mâni idi. Derhal onlara hadim oldu. Paralar kazandı. Sıra emini oldu. Karılarla paralar yedi. Dürendâne bir kadınla daha evlendi. Ticaret edip, Pangaltıda bir meyhane açtı. **O vakte göre bir hocanın, mebusun meyhane açması pek müthiş çirkin şeydi.** Bravo... Karıncaya basmayan müftü!... Şimdi de Malta'dan kurtuldu. Sonra **Mustafa Kemâl** de bu adamı mebus yaptı. Çünkü iyi dalkavuktu. **Meselâ, hoca, müftü olduğu halde kanundan evvel şapkayı giyivermiştir.** Öteki İttihatçılar hâlâ yatıyor. **Hüseyin Cahit** de hususî bir surette kurtulmuş İtalya'ya çıkmış başındaki fesatmış. **«Lânet olsun, müslümanlığa, Türklüğe, Bu fesi bir daha başıma koymam»** demiş. Hakkı da var. Zaten bunun müslümanlığı bir addır. Sonra Türk değil, Arnavuttur. Kendisinden işitmedim; fakat, hısım akrabası Abdülhamit zamanında Arnavutluklarıyla övünürlerdi. İkisi kurtuldu. Diğer İttihatçılar Malta'da mihman...

Benim birinci Rusya seferinden döndüğüm esnalarda idi ki, Ankara'nın teşebbüsü ile diğer İttihatçılar da Malta'dan kurtuldular. Bunların Malta'daki hayatları hakkında uzun hikâyeler söylerler. Bizim için saded haricidir. Yalnız **Fethi** (Şimdi Paris Sefiri) için **Süleyman Nazif,** Devletin perişan vaziyeti konuşulurken **Fethi**'nin bana ne, ben İslâv'ım» dediğini yazdı. Bilmem doğru mu? Halbuki **Fethi** İttihatçılar zamanında onların mâkulu idi. Sonra Ankara'da tanıdım. Beraber Hey'et-i Vekilede bulunduk. Soğuk, çok şeyde uyuşuk. Ve bön durur amma bu adama ısındığı vakit terbiyeli, zararsız, malûmat sahibi olduğu görülür. Hele Heyet-i Vekilede çok şeyde en iyi fikir söylediğini gördüm. Bilhassa namuslu adamdır. Kötülere karşı sözünü de esirgemez. Söyledi ise yazık, kendisi Manastır'lıdır. Oralar önce Kuman Türkleri'nin yurdu idi. İslâvlar sonra gelmişlerdir.

İSYANLAR

İngilizler ve İstanbul hükumeti aleyhimize plânlarını yapmışlar. Arş borusunu çaldılar. İsyanlar başladı. Aynı zamanda Yunanlılar İzmir'den tecavüz ettiler, aleyhimize ilk sıkı hareket Anzavur'un hareketidir. Bandırma, Gönen, Kirmasti, Karacabey ve Biga taraflarını ateşe verdi. Bizim çeteleri birkaç defalar bozdu. Nihayet Anzavur bozuldu kaçtı. Öldürüldü, işi bitirildi.

Derken, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede,Nallıhan ateş aldı. Aleyhimize çıkan isyanların en mühimmi de bu idi. Padişahın Kuvva-yı İnzibatiyesi (**Halife Ordusu**) da gönderdiği adamlarla buna iştirâk etmişti. Bunların kumandanı Süleyman Şefik, İzmit'e asker çıkardı. Bu askerlerin, zabitleri çoğu Çerkes, Arnavut ve emsâli ecnebi unsur idi. İsyan yapan ahali de ekseriyetle Çerkes, bilhassa Abaza idi. İki taraftan birçok masumlara kıyılıyor, canlar yanıyordu. Sakin ahali iki taraftan da paraca, rahatça büyük zararlara uğruyordu. Ateş Adapazarı'ndan, Düzce ilah... Şarka doğru sarıyordu. Bolu'da mutasarrıf olan **Haydar Bey**'i (İstanbul Şehremini) dövdüler ve hapis ettiler. Bolu'ya propaganda ile işin önünü almak için mebus arkadaşlardan **Hüsrev** (Sofya sefiri ve Boşnak'tır), Rize Mebusu **Osman**, Kırklareli mebusu **Doktor Fuad**'ı yolladıktı. Âsiler bunları tutup tevkif ettiler. Miralay **Mahmt Bey**'i (Geyve'de bizi tevkif eden) muntazam bir kuvvetle gönderdik. Onu da pusuya düşürüp öldürdüler. Bütün kuvvetini esir ettiler. Vaziyet fenalaştı. Karakeçili aşiretinden mürekkep bir çete kuvvetini Kaymakam **Ârif Bey** kumandasında gönderdik. Onu da bozdular. **Ârif** bir daha takviye kuvveti aldı. Yine bozuldu. Bu sefer bir gece çadırında öldürüldü. Bu kuvvetler de sıfır oldu.

Artık önlerini boş buldular. Bunlardan **Koç Bey** adında bir abaza avanesiyle Beypazarı'na kadar geldi. Beypazarı Ankara'dan altı saat kadardı. Bizi telâş aldı. Ankara'da ikiyüz kişilik kadar asker kuvvetimiz var; fakat emniyet mümkün değil. Fakat asker «**Padişah baba**» diyor. O tarafa geçiyor. Yahut silâhı atıyor. Ve silâhıyla geçip gidiyor. Memleketinde, evinde soluğu alıyor. **Ali Fuat Paşa** kumandasında ve Eskişehir'de duran ordumuz onbin kişi kadar. Ama çoğu **Çerkes Ethem**'in çetelerinden mürekkep, inzibatsız bir eşkıya kitlesi.

Mebus arkadaşlardan bir otuz kadarımız **Koç Bey**'e karşı bizzat müdafaaya karar verdik. Erzurum Mebusu **Binbaşı Zihni** bize kumandanlığı deruhte etti. Hükûmetten ben bir manga aldım. Nişan talimi yaptım. Ne çare iş başa düştü. Neyse, Allah razı olsun **Koç** ilerlemeyip geri döndü.

Derhal Düzce'ye **Rafet**'i, askerî efelerden mürekkep olan **Binbaşı Nazım**'ı, **Çolak İbrahim**'i, aynı zamanda **Çerkes Ethem**'i koşturduk. Bunlar gittiler. Mühim an yaşıyorduk. Davâ mahvolmak üzereydi. **Rafet** asîlerle temas etti. Üç gün üç gece Ziraat mektebinde (Erkân-ı Harbiye Riyaseti) telgraf başında idik.Gözümüze uyku girmiyordu. **Rafetle** muhaberede idik. Asilerin başlarından biri **Abaza Sefer Bey** imiş. Sefer hapishanede **Hüsrev** ile görüşmüş. Sefer millî hareketin ittihatçı olduğunu, bu sebeple harp ettiğini söylemiş; görülüyor ki **Ali Kemâl**'in neşriyatı ortalığa ne fesat salmıştır. **Hüsrev** benim Ankara'da vekil olduğumu delil getirerek ittihatçı hareketi olmadığını söylemiş. **Sefer** bu doğru ise ben isyandan vazgeçerim. Maiyetimle teslim olurum demiş. Bu mühim bir mesele idi. Asi-

lerın kuvvetlerini çok eksiltiyordu. **Hüsrev** telgrafla bunu bize haber verdi. Ben derhal **Sefer**'le telgrafla görüştüm. Bizim tarafa geçmesini söyledim. Hayatını temin ettim. Muvafakat etti.

Biraz geçti.**Rafet** asilerle uzlaşmak üzere onların karargâhına gittiğini bildirdi. Doğrusu büyük cesaret idi. Bu telgrafı alır almaz ben herşeyin mahvolduğunu zannedip telâş ettim ve bağırmağa başladım. «Bu bir hiledir. Hile ile kumandanımızı aldılar. Askerimiz dağılacaktır?!.. Kumandan nasıl gider?!» deyip dövündüm. **Mustafa Kemâl** ve diğerleri hiçbir şey söylemiyor. Kimsenin ağzını bıçak açmıyor. Bunlar da benim telâşımdan müteessir olup büsbütün meyus oldular.

Sabaha yakın bir zamandı; uykusuzlukla başım da sersem olmuştu. Zavallı devlet ve milletin, bütün hayat ve mazisiinn yıkılmakta olduğu, sallandığı gözümde tecessüm ediyordu. Sanki bu yıkılmayı görüyorum gibi geliyordu. Bu elîm intibah o kadar şiddetli olmuştur ki, halâ dimağımdan gitmez. Aklıma geldikçe aynı o vakit gibi canlanır. Bazen rüyama girer. Nitekim mektepte imişim, imtihana giriyorum, rüyasını da, halâ ara sıra görürüm. Ondan nasıl korkarsam bunun rüyasında da öyle korkuyorum. Saatlerden sonra **Rafet** işin muvaffakiyetle bittiğini, kendi karargâhına bildirdi. Artık sevincimize nihayet yoktu. **Mustafa Kemâl** bu adamı itin kıçına sokuyor. Amma, böyle tehlikelere atılmış, böyle büyük hizmetler görmüştür. Ben şahsen **Rafet**'in dostu değilim. İleride de yazacağım; fakat hak budur. Bu kara günü kurtaran **Rafet, Ethem, Sefer**'dir. Bu esnada pek fena birşey olmuş. **Ethem, Sefer**'i alıp derhal asmış. Aralarında şahsi münaferet varmış. Bu adamın huyu buydu; derhal asıyordu. Haklı haksız demiyor, muhakeme falan bilmiyordu. Çok adam asmıştır. Kızdım ve acıdım amma, emri vâkiydi. Yapacak yok. **Ethem**'in bu işi alçakça bir işti. Teslim olmuş, bu suretle de davamıza yardım etmiş, biri asılamazdı.

Hüsrev ve arkadaşları geldiler. **Hüsrev ve Fuad** deli gibi olmuşlardı. Aylarca bu halleri devam etti. Doğrusu kolay iş değil. Bu vaka ile **Hilâfet Ordusu** falan bitti. Zaten kumandan **Süleyman Şefik** İzmit'e karaya bile inmemiş, vapurda beklemişti. İzmit mutasarrıfı **İbrahim** adında bir Çerkesti. Önce Mısır'da idi. Tanırım. **Süleyman Şefik** onunla tepişiyordu. **İbrahim**'in gönüllülerini dağıtmak istiyordu. Bu yüzden istifa etmiştir. İşte bu suretle yeniden ümidimiz uyandı. En mühim isyan hâdisesi, halife ordusu ortadan kalktı.

YOZGAT İSYANI

Derken Yozgat'ta da isyan oldu. Bunu yapan **Postacı Nâzım** adında biridir. Buna **Çapanoğulları** da iştirâk ettiler. İsyan ta Erbea, Çorum, Zile'ye kadar sardı. Derken Bozkır, Konya ve havalisinde de patlak verdi. Amasya'dan **Cemil Cahid,** Eskişehir'den **Çerkes Ethem** gönderildi. Erzurum'dan Ankara'ya gelen çetesi de yetişti. Uzun bir gayretle bu iş de bitirildi. Aleyhimizde Yunanlılar; Şimâl, Şark ve Cenup'ta âsiler, tam bir çenber içinde idik. Pontus Rum çeteleri de pek faaliyette idi. Demek İstanbul işi iyi tertip etmiş imiş. Afyonkarahisar'dan Derviş Bey (Paşa) Konya'ya gönderildi. Konya'da Vali Haydar Beyi ve Kumandan Hayri Beyi (Mebus ve Paşa) yakaladılar. Konya isyanının başında **Delibaş** adında biri var-

dı. Beşyüz asker firarisini toplayıp isyan etmişti. **Rafet** altıyüz kişilik bir süvari kuvveti yapmıştı. Bunu Ankara'da kendi yapmış. Kendi talim etmiş, iyi yetiştirmişti. Ben de talimlerini de görmüştüm. Bu esnada Dahiliye Vekili olan **Rafet**'le bu askerler oraya koşturuldu. Bu kuvvetler de Konya isyanını bastırdılar. Zavallı **Rafet**; en kötü bir adam bile olsa bu kadar mühim hizmet görünce ona hüsnü muameleden başka birşey yapılamaz.

Bütün bu isyanlarda birçok mühim vak'alar, hikâyeler, teşekkül işleri, fikirler, dâvalar, zihniyetler, kahramanlıklar, menkıbeler vardı. Tafsilâtıyla yazılmaları, tekspitleri lâzımdır. İçinde bulunanlar yazmalıdır. Hem tarihtir, hem bence millî roman, piyes mevzuları olur. Hemde bir millete böyle günlerdeki kahramanlarının hâtıralarını ortaya koymak, evlâda yadigâr ve ders etmek vazifedir.

İşte bu İstanbul'un yâni **Vahdettin** ve **Ferid Paşa**'nın kat'î mağlûbiyetleridir. Bu iki adam, bilhassa **Ferid** kabiliyetsiz, pek ahmak idiler. Mağlûbiyetlerinin sebebi budur. İsyanların hepsini birden yapamadılar. Cahil, amelimanda şeylerdi. Hilâfet Ordusunu kullanamadılar bile. Bu ahmak gerek sivil ve gerek askerî işte, nerde kendi gibi ahmak varsa onları seçmişti. Bereket versin böyle bir surette millî galebeye büyük hizmet etmiştir.

Bu esnada Urfa taraflarında milli aşireti isyan etti. Fransızlarla iştirâk etmişti. Viranşehiri aldılar. Üzerlerine sevk olunan kuvvetlerin önünden kaçıp Cenuba, Fransız arazisine gittiler. Bu da böyle bitti.

İzmir işgalinde ilk günlerinden beri **Miralay Ali (Kel Ali)** alayı ile Ayvalıkta, **Miralay Kâzım (Meclis Reisi Kâzım Paşa)** Balıkesir'de idiler. Yunanlılar'a ilk askerî darbeyi vurup kovan **Kel Ali**'dir.

İSTİKLAL MAHKEMELERİ

Bu esnada isyanlar, asker kaçakları ve İngilizler'in yolladıkları casuslardan dolayı Mecliste **İstiklâl Mahkemeleri** tesis edildi.Bunlar casusları, hâinleri, âsileri, asker kaçaklarını muhakeme ediyorlardı. Eskişehir'den Samsun'a, Konya'ya kadar hemen hertarafa birer İstiklâl Mahkemesi gönderildi. Bir tane de Ankara'da vardı.

Bu aralık Antalya'ya **Dişçi Sami** adında biri gelmiş. İngiliz casusu imiş. Yakalayıp Ankara'ya getirmişler. **Sami** mahkemeye beni Mısır'dan tanıdığını söylemiş. Mahkeme şahadetime müracaat etti. Hakikaten Mısır'da Türk bir **dişçi Sami** işitiyorduın. Yüzünü görmüş değildim. Orada maaşlı İngiliz Casusu olduğunu söylüyorlardı. Hattâ şimdi, Mısır kıralının mabeyincilerinden olan **İhsan Bey** birgün bana «**Dişçi Sami**'ye ben yüz veriyordum, meğerse İngiliz casusu imiş. Kovdum» demişti. Bir müddet sonra da bu adamın casusluğu terk ettiğini, bir Türk kızı ile evlendiği şâyi olmuştu. Mahkemeye bunların hepsini söyledim. Mahkeme reisi **Topçu İhsan** idi. **Dişçi Sami**'yi astılar.

Adana Cephesinde **Tufan Bey** diye şöhret alan **Yüzbaşı Osman** büyük kahramanlıklar yapıyordu. Halk keza. Bilhassa İskenderun Türkleri... Fransızlar, hile ile vakit kazanmak istemiş olacaklar ki, bir heyet gönderdiler. **Mustafa Kemâl** ile meclis binasında görüştüler.Ben de yanlarında idim. **Celâlettin Ârif** de vardı. Fransızlar mütareke istiyorlardı. Vakit kazanmak istedikleri anlaşılıyordu.

Razı olmadık gitti. Sonra tekrar adam gönderdiler. Bununla bizzat **Mustafa Kemâl** görüştü. Bizden gizli tuttu. Nihayet bize «Mütareke yapacağız» dedi. Mütareke yaptı. Millet Meclisi bu mütarekeye kızdı. Kabul etmek istemedi. Mütareke hakikaten hatâ idi. Sh. 286 da **Mustafa Kemâl** bunu tevil etmek istiyor. Hem de keramet satıyor, amma, hiç te öyle değil. Fransızlar şüphesiz vakit kazanmak istiyorlardı. Meclis bu sebeple kabul etmek istemiyordu. Nitekim o mütareke isteyen Fransızlar mütareke esnasında asker çıkarıp Zonguldak'ı işgal ettiler. Mütareke yaparak **Mustafa Kemâl** büyük bir hatâ yapmıştı. Hem de ben Hariciye Vekili olduğum halde, ne Hey'eti Vekileye söylemeyip hodtehod yapıvermişti. O, usül ve (.....)lük bilmez. Her işi böyledir. Fırsat bulsa bütün işleri re'yi hoduyla yapar ve berbat eder.

İsyanlar İzmir Cephesini zayıflattı. Çünkü müfrezeler oradan alınıyor, âsiler üzerine gönderiliyordu. Yunanlılar da bütün cephelerden tecavüz ettiler. Ve ilerlediler. Milen hattını çok geçtiler. Birçok arazi işgal ettiler.

İngilizler Anadolu'ya çok casus yolluyorlardı. Haber almağa pek muhtaç idiler. Gönderdikleri casusların hemen umumu, Arap, Arnavut gibi unsurlardandır. Çok tekerrür eden bu hal Türke büyük bir intibah dersidir.

Ordudan neferlerimiz de akın akın kaçıyorlardı. Gerek casuslar gerek bunlar hakkında İstiklâl Mahkemeleri şiddet göstermiş ve o esnada bu suretle büyük hizmet görmüştür.

NUREDDİN PAŞA

Yine Haziran içlerinde İstanbul'dan **Nurettin, Diyarbakırlı Kâzım ve Nihat Paşalar** geldiler. Galiba Fransız tayyaresi ile geldiler. **Eczacı Hüsnü** bunları tanıyormuş. Bağına yemeğe çağırmış. **Yusuf Kemâl** ile beni ve Erzurum Mebuslarını da çağırdı. Bu zatları orada tanıdım. İçlerinde **Nurettin Paşa**'nın halü tavrı dikkatimi celbetti. Normal değil, büyük bir kibir ve azamet gösteriyor. Grup halinde fotoğraf çıkardılar. **Nurettin** geldi. Ortaya oturdu. Hiç olmazsa beklese de bizler teklif etsek... Yahut nezaket icabı kendisi bize teklif etmeliydi. Çünkü **Yusuf Kemâl** de, ben de nâzır bulunuyoruz. Ondan üstünüz, ehemmiyeti yok. O ortada resim çıktı, amma adamın hali, hiç olmazsa terbiyesizliği dikkatimi celbetti. Derken **Mustafa Kemâl** kendisini cephede kumandanlığa tayin etmek istemiş. **Nurettin memuriyet kabul etmek için «Hükûmetin her yapacağı işi evvelâ kendisine sorması, sormadan bir iş yapmamasını» şart koşmuş.** İşittik. **Mustafa Kemâl** bu işi de bizden, hükûmetten habersiz yapıyordu. Doğru mu diye birine sordum. Doğrudur. Ha tamam. Bu adamda «**Cinnet-i taazzum**» dedikleri hastalık var. Çok görüşemediğinden mi, tenezzül etmemekten mi neden bilmem hiç lâf söylemiyordu. Bu sebeple zekâ ve mâlumatı derecesini anlayamadım. Sonra **Eczacı Hüseyin**'de **Nurettin**'in bir kartını gördüm. Üzerinde şöyle yazılı: «Nurettin Paşa, Kûtülammare Muhasırı» gülmekten katıldım.. Bir anormal kart evvel görmüştüm; Nursin idi. Bu ikinci kart. Bir yerin muhasırı olmak bir şeref ve hattâ memuriyet de değildir. Zaptetse idi. O da ayıp ya, hadi yazaydı, diyelim: Bunun manâsı şudur: Bu adam çok kibirli ve mağrur. Bunu ispat edecek sermaye de yok.

(*) Dürüstlükle ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

Bula bula Kûtülammare'yi muhasarayı bulmuş. Zaman geçti. **Nurettin**'i iyice gördük; pek azametli, fakat pek cahil; zekâsı da olmayan biri. **Her işte din borusu altında, taassup içindedir. Nurettin, Mustafa Kemâl** ile uyuşamayınca gidip Taşköprü'de uzun zaman oturdu. Damadı Taşköprülü'dür.

İsyanlarla beraber başlıyan Yunan umumi taarruzu bir taraftan Bursa'yı, diğer koldan Uşak'ı zabtederek hitam buldu. Milen hattı falan gitti. **Demek İngilizler'in bu hattı yapmaları Yunanlıların ilerlemesine mani olmak, Yunan işgal arazisine intihaî bir hudut çizmek değil, onları bizim çetelerin tecavüzünden men ile rahatça taarruz hazırlamaları için imiş.** Bizim asker, çeteler, zayiatla çekilip Eskişehir, Afyonkarahisar'ı ve civarlarına doldular. Bu vaziyet Yunan tehlikesini haddi âzâmiye kadar büyültmüş idi.

Millet Meclisi'nde Bursa'nın Yunan ile düşmesi büyük perva ve belâdır kopardı. Birçok Mebuslar Bursa Valisi **Hacim** ile Kumandan **Miralay Bekir Sami**'yi idam ettirmek fikrinde idiler. Güyâ bunlar lüzumu derecesinde müdafaa işine gayret etmemişler imiş. Doğrusu budur ki, bu iddialar tamamiyle saçma idi. Felâket önünde sırf hissî bir galeyân idi. Vâkıa hamiyet galeyânı idi amma, böyle idi. Muntazam bir ordu önünde iki buçuk çete, silâh ve cephanesi pek kifayetsiz olan bir avuç asker ne yapacaktı?!.. Bunu düşünen yoktu. Neyse mesele kapandı. **Mustafa Kemâl**, kapatmak için, doğrusu çok uğraştı. Esasen mes'ul edilmek lâzım olsaydı asıl **Mustafa Kemâl**'di. Fakat onun da kabahatı yoktu. Neyse **Bekir Sami**'yi işten çıkardılar. Hacim mebustu ve meclise gelmişti. Bu kıyamette hazırdı

Yunan umumî tecavüzünden evvel cephede bu taarruz sezilmiş, cephe Erkân-ı Harbiyeden imdat kuvveti, cephane ve silâh istiyor, yalvarıyorlar, bar bar bağırıyorlardı. **Mustafa Kemâl** bunların herbirine bir yalan savuruyordu. «Gönderdim, gönderiyorum, ilah...» diyordu. Halbuki hiçbir şey gönderdiği yoktu. Zaten gönderecek bir şey de yoktu ki, bir tanesini gözümle gördüm. **Salihli** tarafındaki kuvvetler **Necati (Maarif Vekili)** yi imdat ve cephane için Ankara'ya yollamışlardı. Ziraat mektebinde Erkân-ı Harbiyede idim. Oraya geldi. Cephe namına matalibini söyledi. **Mustafa Kemâl** buna bir nutuk çekti. Bu nutku da lâfla Yunan'ı bozdu, İzmir'e aktı. O kadar yalan ki, kendimi tutmasam kahkahayı salıverecektim. «Bu kadar da yalan olmaz, biraz mübalâğasını yap!» diyecektim. Baktım **Necati** yutmuyor. Yalanlarının bazısını yakaladı. Derken **Mustafa Kemâl** kızdı. Siyah tahtaya cephenin resmini yaptı. Mevhum kuvvetler işaret etti. Bir yere toplar koydu. İşte böyle bitireceğim dedi. **Necati** «Burada top yok» dedi. Bu sefer daha şiddetle: «Sen asker misin? Ne anlarsın? Git onlara söyle her işi yapmışımdır.» dedi. **Necati** üstüne bir de azar yedi.

Bu bana bu adamın **hiç sıkılmadan (..... .....)** söylemekte olduğunu, bir daha kati surette ispat etti. Vakıa bu esnada Yunan taarruzunu durdurmak elden gelen bir şey değildi. Ancak bu kadar palavraya, yalana, dolaba da lüzum yok idi. Kendisi bunları cephenin maneviyatını yükseltmek için yaptığı suretiyle tevil ediyordu. Amma böyle yalanlar aslı çıkmayınca maneviyatı daha ziyade kırar.

Çerkes Ethem Düzce ve Bolu'da ettiği hizmetten dolayı, herkes tarafından

(*) Kuyruklu yalan anlamında iki kelime metinden çıkartıldı.

takdir edildi. Millet Meclisi kendisini alkışladı ve hatırımda kaldığına göre kendisine resmen «Millî Kahraman» ünvanını verdi. Bir Çerkes millî kahraman oldu! Hem de bir eşkıya. **Mustafa Kemâl** zaten **Ethem**'in nüfuzunun büyüdüğünü görüyor. Bunun kendi mevkiî ve nüfuzuna zarar vereceğini tahmin ediyor, ondan korkuyordu. Hemen **Yeşilorduyu kaldırmıştı. Ethem**'in nüfuzunu kırmaya çalışıyordu. Bu sefer bilâkis Meclisin **Ethem**'i alkışlaması, **Mustafa Kemâl**'in aklını aldı. Ona böyle bir ünvan verilmesini asla çekemedi, hazmedemedi. Bu ünvandan sonra **Ethem** Ankara'dan geçip Yozgat'a isyan bastırmağa gitti: Bastırdı. Oradan isyanın Ankara Valisi **Yahya Galib**'in seyahati neticesi olarak zuhur ettiğini beyan ederek hükûmetten **Yahya Galib**'in Yozgat'a gönderilmesini istedi. **Yahya Galib** titredi. Çünkü **Ethem**'in şakası yok, hemen asıyor. **Yahya**'nın işte ne derece zîmedhal olduğunu bilmiyorum. Bu babta iyi bir tahkikat yapılıp neticesi bize bildirilmeli. Fakat **Mustafa Kemâl, Yahya**'yı vermedi. Bir defa tamamiyle muti adamı, sonra onu **Ethem**'e vermesi o zaman Ankara üzerinde de nüfuzunu kabul etmesi demek idi ki, kendi nüfuzuna müthiş bir darbe idi. Bu da bu iki adamın (**Mustafa Kemâl - Ethem**) arasını daha ziyade açtı. Artık alenî birbirleri aleyhine küfürler savurmağa başladılar. **Ethem,** Yozgat'tan Eskişehir'e geçti. **Orada Yeni Dünya adında bir gazete çıkarttı. Bunda komünistlik, hem de kapalı bir şekilde Mustafa Kemâl'e hücum vardı. Bu gazeteyi Ârif Oruç'a çıkarttırıyordu.**

Biraz sonra **Ethem** hastalığı dolayısıyle Ankara'ya geldi. Yanında erkânı harbi gibi bir mevkide **Giritli Kâzım** adında biri vardı. Eskiden tanırdım. Bu adam Maarif Vekâletine geldi. **Mustafa Kemâl** aleyhine söylendi. **Ve Ethem**'le beni tanıştırmak istedi. Buyursun!» dedim. **Ethem** geldi, görüştük. Ben **Ethem**'e bu en mühim buhranlarda ettiği pek kıymetli hizmetlerden dolayı gıyaben hürmet etmekte idim. Kendisine riayet ettim. Biraz da **Mustafa Kemâl** hakkındaki fikrini öğrenmek için gıdıkladım. Açılmadı; fakat aleyhinde olduğunu aşikâr gösteriyordu.

Meğerse **Ethem**'i bana **Mustafa Kemâl** «Git, **Rıza Nur**'u tehdit et. Maarif vekilliğinden istifa ettir» diye göndermiş imiş. Öyle ya **Câmi** ve **Celâl Ârif**'den sonra sıra benim. Bana mecliste istizah da yaptırmış, düşürememiş idi. Şimdi tehditle yapacak. Bunu nice yıllar sonra **Ethem**'in yanında zabit olan Eczacı Sami'den işittim. Ethem beni tehdit etmedi.

Herşeyi doğru söylemek lâzım **Ethem** çok cana kıydı. Bu doğrudur; fakat millî davanın kazanılmasındaki âmillerden biri de olmuştu. Sonra Yunan ordusuna iltihak etmese idi. Çok iyi idi; bu suretle mahvoldu. Fakat o adamı o akıbete sevkeden **Mustafa Kemâl**'dir. O hale getirdi ki; can kaygusuyla kendini Yunanlılar'ın içine dar attı. Bu işte **İsmet**'in tahrikâtı büyüktür

Ağustos içlerinde (1336) bağda komşumuz **Celâl Ârif** ve **Hüseyin Avni** birgün bana geldiler. Şu sırrı tevdi ettiler:

«**Mustafa Kemâl** ile bu iş sökmiyecek. Bu adam birgün milletin başına felâket getirecektir. Bunu atmak lâzımdır. Biz ikimiz Erzurum'a gideceğiz. Halkı ayaklandırıp bunu düşüreceğiz» dediler. Ben de «Doğru. Ancak nâzik iş. Bunu memlekette tefrika çıkmadan, ona tecavüz ve mukavemet imkânı bırakmadan yapmalı. Yoksa dahil zayıflar, düşmanlar kuvvet bulur. Millî dâva suya düşer.

Karabekir'le görüşürsünüz. Muvafakat ederse kumandanları elde eder. **Mustafa Kemâl**'in çekilmesini her taraftan isterler. Biz de «Ne çare çekil!» deriz.Olur. Yok, **Karabekir** istemezse birşeye siz de teşebbüs etmeyin.» dedim. Ben **Mustafa Kemâl**'i aslâ istemiyorum. Bu adamın (.....) ruhunu, hırsını görmüştüm. **Milleti inim inim inleteceğine kanaat getirmiştim**; fakat öyle bir buhrandayız ki; birbirimizle uğraşmaya vakit yoktur. Böyle birşey pek tehlikelidir. Herşeyden evvel, elbirliğile düşmanları tard .edip, devleti kurtarmak lâzımdır. Bazıları onun aleyhine kıyam yapmak, yahut öldürtmek lüzumunu söyler daima onlara Aman sırası değil, der, böyle şeylerin önüne geçmeye çalışırdım. Yoksa iskatı farz bir adam olduğunu ben de öğrenmiştim. Komünistlik gibi haltlar karıştırıyor. Birgün kimbilir daha ne (....) yer. Dâva elden gider. Böyle buhranlarda yetişenler ekseriya müsetbit olurlar. Kıyam teşebbüsündekiler ben nasihat ettikçe «Sonra inleriz» derler. Ben de Evet, milleti kurtardıktan sonra başımıza (....) olacaktır. Nemrutlara taş çıkaracaktır; fakat bir defa devlet kurtulsun da bakalım, o vakit mümkün olursa birşey yapılır. Olmazsa başa gelen çekilir derdim. «O vakit pek kuvvetlenir, düşürülemez» derlerdi. Bu da doğru amma, vaziyet tefrika, kavga istemiyor. Bu iki adam «Pekiyi!» deyip gittiler. Arası bir müddet geçti. **Celâl Arif** kıyameti koparmaya başladı. Heyeti Vekileye, Millet Meclisi'ne telgraflar yağdırıyor: Dâva: oradaki orduda suistimaller var. Ahali galeyanda imiş, bir irtikâbın müsebbibi olarak da Erzurum Vali Vekili **Miralay Kâzım (Palavracı Kazım**, Şimdi İzmir valisi, Arnavuttur)ı gösteriyor. Bunun azil ve tecziyesini, yerine bir vali tayini, vali gelinceye kadar da halkın arayı umumiyesiyle valiye bir vekil tayinini istiyor.

Karabekir'den bir teklif var: O da **Celâl Ârif**'in Vilâyat-ı Şarkıyeye Vali-i Umumi tayinini istiyor.

Biraz sonra **Celâl Ârif** kendi kendini Erzurum Vali Vekili yapıyor.

Bunları görünce kendi kendime: «**Karabekir**'le uyuşmuşlar. Demek iş oluyor, fakat **Celâl** orduda suistimalden bahsediyor. Bununla **Kâzım Karabekir**'in aleyhine hareket ediyor, demektir. Bu ne demek oluyor?» dedim. Bu da **Celâl Ârif** ara-yı umumiye ile vali istiyor. Sonra kendisini vali vekili yapıyor. Bunlarsa tamamiyle kanun harici, ihtilâl alâmetleri. Pekiyi. İhtilâl ise danışılmaz, yapılır. Niye buraya soruyor. Demek bu adamlar bir iş yapayım dediler; ağızlarına, burunlarına bulaştırdılar. Hele hem **Karabekir**'den imdat bekliyerek gittiler; hem onun aleyhindeler. Demek kafasız, tedbirsiz adamlar. Bu işin ehli değiller. Derken, **Celâl Ârif** hırsızları (palavracıyı) himaye ediyor diye **Karabekir**'in aleyhine döşendi. Hattâ onu da hırsız sırasına koymak istedi. Demek cıvıttı.

Nutukta sh. 295 ten itibaren bu mesele yazılmıştır. **Celâl Ârif** bu işte pek liyâkatsizlik göstermiş. Hem de çirkin şeylere düşmüştür. Meselâ Vilâyat-ı Şarkıyenin müstakil bir idare teşkil etmesini istemek gibi. Buna tabiî meclis, hükûmet ve herkes kızacaktı.

Sonra Erzurum'a gittiğim vakit, ahaliden, eşraftan tahkikat yaptım. Hiç kimse **Karabekir**'e hırsız diyemedi. Ondan şüphe bile etmiyorlardı. Fakat Palavracının herkes aleyhinde olup hırsızlığını söylüyorlardı.Ordu levazımında çaldığı gibi hattâ, bir hıyanet-i vataniyedir. Zaten bu adam umumi harpte Suriye'de

(*) Habislik, halt ve belâ ile ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

Cemâl Paşa'nın levazım reisi idi. O vakit hırsızlığı ayyuk tutmuştu. **Celâl Ârif** bu adamı şiddetle himaye ediyordu. Heyet-i vekilede **Celâl Ârif** meselesi esnasında bütün heyet-i vekile azli için çok ısrar etti; yapmıyordu. Nihayet mecbur olup kaldırdı. Kaldırdı zannettik amma, ne yapmış? Gizlice Tiflis'e mümessil tayin etmiş!: Heyet-i Vekileyiz haberimiz yok. Rusya'ya gittiğim vakit **Palavracıyı** Tiflis'te görünce şaştım. Bir şey de zikredeyim: Tiflis'e gittiğim vakit mümessilhanede güzel halılar vardı. Nereden aldığını sordum. Çünkü para yoktu. Ora Türkleri'nin hediye ettiğini söyledi. Rusya'dan dönüşümde mümessilliği tamtakır buldum. Mümessil şimdi Vaşington Sefiri olan **Muhtar** idi. Ona halıların ne olduğunu sordum. «**Kâzım** giderken alıp gitmiş» dedi. Halılar gitti.

Celâl Ârif'in şu yolsuz hareketine fena kızdım. Bu adam vali-i umumilik istiyor. Şark vilâyetlerini müstakil yapmak fikrinde demek. Şahsını düşünüyor; hele ikinci taleb bir cinayettir. İçimden küfürler savurdum.

Derken **Celâl Ârif**, Maarif Vekâleti şifresi ile bana da yazmağa başladı. Birinci telgrafında kendi hakkında Heyet-i Vekilede ne cereyan ettiğini soruyor. Beni adeta casus olarak kullanmak fikrinde. Benim ise en kızdığım şey. Ben onun **Karabekir** aleyhindeki şikâyetini görünce zaten herkesten ziyade aleyhine kalkışmıştım. Çünkü **Karabekir**'e gıyaben hürmet besliyordum ve hem de iş suya düşmüş demekti. Muvaffakiyetin ukde-i hayatiyesi o idi.

Hele **Hüseyin Avni**'nin bana yazdığı şifre baştan aşağı yanlış idi. Harp için tekâlifin aleyhinde nasıl olur? Çok fenama gitti. Nitekim vukuat aksini göstermiştir. Meselâ **Celâl Ârif, Karabekir,** Ermenilerle harbi başaramaz diyor. Başarmıştır. Vakıa **Mustafa Kemâl** de nutkunda « **Celâl Ârif'in dediğinin aksine ordu Ermeniler'e muzaffer oldu.**» diyorsa da bize Heyet-i Vekilede o esnada defalarca **Karabekir**'in bu işi başaramıyacağını kendisi de bizzat söylemişti. İleride zikredeceğiz. Bu adam işte, sırasına göre lâfı değiştirir. Yazıları sümmettedariktir. Bu şifreleri de Heyet-i Vekileye verdim. **Karabekir de Celâl Ârif**'in aleyhine yazmağa başladı.

Mustafa Kemâl herşeyde muarızları aleyhine ahkâm çıkarmak âdetindedir. Bu huyudur. Sh. 303 de « **Celâl Ârif**'in Heyet-i Vekile arasında müddeiyatını takrir edeceğini zannettiği ve makamının şifresinden istifadeye kıyam eylediği zat (**Rıza Nur**), kendisinin mahremi olmak istememiş ve Meclis riyasetini haberdar eylemiştir.»diyor. Bununla şifreleri kendisine verdim gibi göstermek istiyor. Ben Heyet-i Vekileye verdim. Çünkü dürüst hareket budur. Zaten bana yazdıkları şeyleri Hey'et-i Vekileye yazıyorlarsa da bana tebliğ-i vazife kalıyor. Bana düşen onları Hey'et-i Vekileye bildirmektir.

Heyet-i Vekile **Celâl Ârif**'in Ankara'ya avdetine karar verip kendisine kararı tebliğ etti. **Celâl Ârif** iki ay daha kalıp dönmüştür.

Ankara'ya **Ali Cenanî**'nin oğlu geldi. Meğerse İngiliz casusu imiş. İstanbul'da anası ve iki hemşiresi varmış. Evlerine daima İngiliz zabitleri gelirmiş. **Ali Cenanî**'yi ise Malatya'da yakaladılar. İstiklâl mahkemesine verdiler. Asıyorlardı. **Doktor Adnan** kurtardı. İstanbul'a iade ettirdi. Bu **Adnan** da böylelerini kurtarır, devlet ve millet aleyhine şahıslara iyilik eder. Dost kazanır. Böyle vukuatı çoktur.

ANKARA GÜNLERİ

Bir müddettir Ankara'da Rus memurları var. **Mustafa Kemâl** yine bunlarla sıkı münasebette, bunların yanlarında Rus kadınları var. Sabaha kadar onların evinde içiyorlar. Bu esnada Ruslar'ın **Mustafa Kemâl**'i telkinat ile kendi maksatlarına kazanmağa çalıştıkları, o kadınları takdim ettikleri, körkütük sarhoş edip cebinden vesaik çaldıkları söyleniyor. **Mustafa Kemâl** bir gece Rus sefarethanesinde o kadar içmiş ki sızmış. Sabah şafakla dört Rus onu kollarından bacaklarından tutarak arabaya koyup evine yollamışlar. **Mustafa Kemâl'in** evi şimdi Çankaya'da, bu köşkü ahaliye kendisi hediye ettirdi. Bu usüldür. Nitekim böyle Ankara, İzmir, Bursa, Adana ve İstanbul'da kendisine birçok mal, çiftlik, hane hediye ettirecektir. Kendi ister, güyâ ahali düşünüp hediye etmiştir, şeklini verir. Bu havadisler ortalığa yayıldı.

Nice zamandır her taraftan **Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin** zulmü, hükûmete müdahaleyi ve hele soygunculukları hakkında müthiş şikâyetler geliyor. Heyet-i Vekileye bunların muzır oldukları zaten devlet, ordu teşekkül ettiğinden vücutlarına lüzum kalmadığı kanaati geldi. Eskişehir'de **Ali Fuad Paşa**'nın kumandasında on bin kişilik, bir derece muntazam bir kuvvet vücuda gelmişti. Hey'et-i Vekilede bu cemiyetlerin ilga edilmesini mevzubahs ettik. Lağvını istedik. **Mustafa Kemâl** bir türlü yanaşmadı. Bunları aslâ lağvetmek istemiyordu. Çünkü şahsına kuvvet görüyordu. Amma **zulüm, soygunculuk**... Bunlar onun için ehemmiyetsiz şeylerdi. Bu sırlarımız çok uzun sürdü. Birçok celseler tekerrür etti. Adeta göbeğimiz çatladı. Bütün hey'et bunda müttefikti. Nihayet «Pekiyi» dedi. Bir tebliğ lağvedildi. Sonra işte bunları yeniden ihya etmiş ve bundan **Halk Fırkasını** yapmıştır. Sırf şahsına hâdim bir fırka olarak hâlâ kullanılmaktadır. İsyanlar alev aldığı, Bolu isyanları zamanında olan mühim bir teşebbüsü zikredeyim. Nutkunda **Mustafa Kemâl** işine gelmeyen birçok şeyleri geçmiştir. **Celâl Arif** daha Erzurum'a gitmemişti. İsyanlardan çok ürkmüş idik. Asıl halkın ve askerin daima «**Padişah baba, Halife**» demesi mühim bir nokta idi. **Mustafa Kemâl**'in de (.....)lığı, (....)iyatı yayılmıştı. Halkça itibarı kalmamıştı. Düşündük, böyle bir vaziyette Padişah ailesinden birinin başımızda bulunması çok mühim tesir edecek. Millî dâvayı kazanmamıza yüzde seksen yardım edecekti. Meselâ **Veliaht Mecid Efendi** Ankara'ya gelse derhal «**Padişah ve Halife İstanbul'da esirdir. Lâkin Veliahdı kaçırıp yolladı. Padişah'a vekillik ediyor**» derdik. Bunun tesiri Ekber-i Azâm gibi olur. İsyan kalmaz. Onunla **Mecid Efendi**'yi getirmeye karar verdik. Birgün **Celâl Arif** Heyet-i Vekilede **Mecid Efendi**'yi getirmek teklifini yaptı. **Mustafa Kemâl** derhal küplere bindi. Köpürdü. Şiddetle reddetti. Böyle makul teklife köpürmesine hayret ettik. Halbuki gayet güzel ve mühim bir tedbirdi. Yahu memleket gidiyor be. Adam, millet işi düşünmüyor ki.. Sade atideki hırsını düşünüyor. **Mecid**'in gelmesi ilerde reis-i cumhur olmasına mâni idi. Ben de **Celâl**'e iştirâk ettim. Maliye Vekili **Ferid** de bize iştirâk etti. Ötek vekiller bîtaraf durdular. Günlerce, celselerce uğraştık. Menafiini saydık. Nihayet **Mustafa Kemâl** kabule mecbur oldu. **Mecid**'e bir davet mektubu yazıldı. İstanbul'a casuslarımız ve giden gelen adamlarımız vardı. Gönderildi. «**Gel, başa**

(*) Ayyaşlık ve fuhuşla ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

geç!» diye. Mektup gitti. Ben de Sinop'a gittim. Orada adını şimdi hatırlıyamayacağım Trabzonlu birini buldum. Motoru vardı. Dirayetli bir gençti. Ona işi açtım. **Mecid Efendi**'yi kaçırabilir misin! dedim. Bunlar kaçakçılıkta mâhir idiler. «Giderim motorumla Sakarya ağzına çıkarırım. Alın, ne isterseniz yapın, bundan kolay ne var?» dedi; Gitti. Bu kaçakçı Trabzonlu ve Rizeliler o küçük motorlarıyla millî harekete büyük hizmetler etmişlerdir. **Rusya'dan aldığımız silâh ve cephaneyi 24 saatte Sakarya ağızlarına çıkarıyorlardı.** Bunlar olmasaydı bu nakliyat yapılamazdı. **Mustafa Kemâl** Nutkunda bunlardan da hiç bahsetmiyor. Bütün şerefleri kendi alıyor. Herkesin hakkını vermelidir.

A. MECİD EFENDİ

Mektup **Mecid**'in eline varmış. **Fakat Anadolu'ya gelmedi. Bunu da örtmek için İngilizler'e söylemiş, evinin etrafını abluka ettirmiştir.** İşgal kumandanları o vakit Merkez Kumandanı olan **Emin Paşa**'ya emir vermişler. O da **mülâzım Çerkes İşkenbeci Rıfkı**'yı bir müfreze Türk askeri ile gönderip **Mecid**'in Beşiktaş'taki sarayını abluka etmiştir. Fakat bu abluka bir-iki gün devam etmiştir. İzmir zaferinden sonra **Mecid; «Ben gelecektim. İngilizler duydu. Evimi abluka ettiler. Sonra olmadı.»** demiştir. Ve oğlu **Ömer Faruk**'u İnebolu tarikiyle yollamış ise de tabiî Prens geriye iade edilmiştir. Artık lâyık olan muamele bu idi. **Mecid**'in bu işi beni pek kızdırdı. Hanedanın, tereddi etmiş bir aile olduğunu bilirdim. Fakat **Mecid**'e itimat ve hürmetim vardı. **Çünkü birkaç Avrupa dili bilir. Ressam, musikîşinas, münevver bir adamdır.** Bu hareketi beni kendisinden iğrendirdi. Demek bu âilede bir fert bile kalmamış... **Bunlar yalnız rahat ve keyif düşünüyorlar. İşte bu vak'adır ki, o gün beni Osmanlı Hanedanını bu milletin başından atmak lüzumuna tamamiyle kâni etmiştir. İşte bu vak'adır ki, sonra padişahlığın ilgası takririne rey vermekliğime sâik olmuştur.**

Biz onu davete muvaffak olmak için ne çektik? O ne yaptı?!... Şimdi Nis'te, hiç şikâyet etmeyen bu ailenin mahvına birinci sebep, **Vahdettin,** İkinci sebep kendidir. O vakit gelse idi bu iş olmayacaktı. Millet de bugün (..... .....)'in **zulüm** ve **rezaleti** altında inlemeyecekti. Bugün ayyuka çıkan millet ahıda onun yüzündendir. Teklifi yaparken hem dâvayı kazanmak, hem de âtide **Mustafa Kemâl**'in yapacağı müthiş **tahakküm** ve **istibdada** sed çekmek gibi iki nimeti bir den kazanacağımıza sevinmiş idim. Bir taşla iki kuş vuracaktık. Lâkin bu adamlarda kabiliyet denilen şey yok ki... Bunu anlayamadı. Anladıysa da biraz zahmet ve fedakârlığa katlanamadı. Saraydan başka yer de yaşıyamıyorlardı. Kadınlaşmış şeylerdi. Gelip de millet için çalışır mı? Atisi karanlık bir işe girer mi? Yıllar geçti. Ben Paris'teyim, Nis'ten **Reşid Bey** geldi. Bu adam **Mecid**'in yanında imiş Bana dedi ki: **«Mecid Efendi, İsmet, Rıza Nur İngilizler'den iki milyon lira alıp hilâfeti lâğvettiler, bana bir Rus diplomatı söyledi, diyor.»** Ben de sonra bir kış Nis'e gitmiştim. Orada **Kıbrıslı Şevket** vardı. Onu **Mecid**'e yolladım. Ve şunları dedirttim: **«Rıza Nur diyor ki, bugünkü perişanlıklarını bizden bilmiş, bütün bu ailenin bu halinin sebebi kendisidir. Onu istedik. Gelseydi bunlar olmazdı. Böyle milyonlarla tezvirat yapmasın. Ben hilâfet lâğvedilirken ne**

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

vekil, ne de Ankarada'ydım. Ben Padişahlığı lâğvettim. Hilâfeti ibka ettim. Padişahlığı lâğvıma da bu mesele sebeptir. Çünkü görüldü ki, artık bu âileden hayır yok.» Şevket söylemiş, **«Rıza Nur'un dediği doğrudur. Kabahat babamın. Mektup geldiği vakit babam, ben ve getiren adam vardı. Bu sır nereden duyuldu. Hâlâ şaşarım»** demiş.

Ali Fuad Garp Cephesi kumandanı idi. Çeteler de muavin kuvvet sıfatıyla kumandası altında bulunuyordu. Yunanlılar, Bursa ve Manisa'yı işgal ettikten sonra **Ali Fuad** Eskişehir'i karargâh yapmıştı. Gediz'de Yunanlılar'a taarruz etti. Perişan oldu. **Ali Fuad**'ın bu muharebede Erkân-ı Harbi Binbaşı **Saffet** idi. Şimdi Halk Fırkası kâtibi umumîsi ve **Mustafa Kemâl**'in göz bebeği olan **Saffet**'tir. Buna Gediz Muharebesi derler; fakat duyulmuş, şöhret bulmuş değildir. **Mustafa Kemâl, Ali Fuad** aleyhinde fena propaganda yaptı. Nutkunda (Sh.310) **Mustafa Kemâl** bunun mesuliyetini sırf **Ali Fuad**'ın sırtına yükletmek istiyor, amma, Erkân-ı Harbiye Reisi **İsmet**, cepheye gitmiş, taarruza beraber karar vermişlerdir. **İsmet** öyle bir adamdır ki, **Mustafa Kemâl** taarruz istemese o da aslâ istemezdi. Demek mesuliyette hepsi müşterektir. Kötü oldu mu yüklet başkasına, vur abalıya... Hazır batırılacak adamlar, hadi onların sırtına... Be (.....)! Millet Meclisi'nin intihap ettiği Dahiliye Vekilini (Nazım) kovmak cesaretini yapan bir müstebit sensin, niye bu taarruzun önüne durmadın?!... İstesen derhal dururdun. Bilhassa Erkân-ı Harbiye, emr-i müsaade vermeyince bir kumandan harekete geçebilir mi?... Halbuki taarruzu kendi münasip görüp emir vermiştir. **Ali Fuad**'ın ordusu öyle perişan oldu ki, yalnız **Ali Fuad ve Saffet** kalmış, onlar da güçlükle kaçmışlardır. Birçok yaralı vardı. Orduda hekim az olduğu gibi operatör hiç yokmuş. Yaraların koktuğunu söylediler. Feci hal. Heyet-i Vekilede mevzuu bahis oldu. Ben giderim dedim. Muvafakat ettiler. **Ali Fuad**'ın babası beni pek severdi. O da oğluna gitmek istiyordu. Biraz da hasta idi, evine gidiyor, tedavi ediyordum. O günlerde **Mustafa Kemâl** bu adamla da uğraşıyordu. Kendisine tebdil hava, istirahat tavsiye etmiştim. Teselli ediyordum. **Oğlu Mehmed Ali** ile eski dostluğumuz hâtırasını unutamıyordum. Beraber trene binip Eskişehir'e gittik. **Ali Fuad**'la görüştük. Derhal hastaneye gittik. **Sertabib Binbaşı Haşim,** iyi bir meslekdaşım. **Eczacıbaşı Rüştü** bu benim evvelce hikâye ettiğim, Tıbbiye İdadasinden kavurma çalıp da «Aman benim yerime sen hapis yat,» diyen ve sonra bana düşman olan **Rüştü**'dür. Görünce bunları hatırladım. Unutmuş gibi durdum. O da bana dalkavukluk etmeye başladı. **Haşim** gayretli bir insan. Tahtadan karyolalar, Amerikandan çarşaflar yapmış, hastahane temiz, hastalar yatıyor; fakat başka doktor yok. Ameliyathane dedim, «Yok» dedi. Şaştım. Bir alet de yok mu? dedim «Yok» dedi. Cephede bu yegâne hastahane idi. Artık sıhhî hâli düşününüz!... **Ali Fuad**'ın ordusunun Sertabibini gördüm. Bizim sınıf arkadaşlarındandır ve benim çok ahbabım olan **Kemâl,** alâ. Fakat **Kemâl** en haylâz talebe idi. Hekimliği sıfır **Şimdi Miralay ve ordu sertabibi!...**

SAĞLIK

Yaralara baktım, hakikaten bir kasrı kokuyor. On gündür değişmemiş yara

(*) Utanmakla ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

bile var. **Haşim** «Cerrah olmadığından, bilhassa pamuk ve sargı bulunmadığından değiştirilemediğini» söyledi.

Şimdi birkaç alet lâzım. Fakat nereden bulmalı?!... Düşünüp konuşuyoruz. **Eczacıbaşı Rüştü** dedi ki: «Depoda ilâçlar arasında açılmamış bir sandık var. Nedir bilmiyoruz». Şuna bir bakalım dedim. Sandığı getirttik. Bir de ne açalım, birçok alât-ı cerrahiye bulunan zengin bir turus. Mal bulmuş mağribiye döndüm. Sertabibe dedim ki: Bir oda göster de ameliyathane yapayım. Bir odayı sildirdik. Bir masa kıvırdık. Bir tencereyi de alet kaynatmaya tahsis ettim. Mangalın üstüne koydum. Ameliyathane oldu. Ameliyatlara başladım. Bir zavallı omuzundan kurşun yemiş. Mafsal ve kemikler parçalanmış. Bakılamamış, kangren olmuş. Kangren kolundan ayağına kadar bütün vücudunun her tarafına sirayet etmiş. Bu zavallının mafsalını neşrettim. Kangren yerlerini açtım. Bir bileğine kadar, bir de sırtından ta buduna kadar bir şak yaptım. Bu kadar geniş gazlı kangren görmemiştim. Derisinin altı cerahat dolu idi. Müvellid-ül-humûza ile ıslanmış bezlerle yaraları doldurdum. Ateşi düştü. Kurtuldu. Bütün yaralıları elden geçirdim. Lâzım ameliyatları yaptım. Bu iş on gün sürdü. Eskişehir'i gezdim. Şimendiferimizin tamirhanesini silâh fabrikası haline koymuşlar. Bir usta bulmuşlar. İngilizler'in kamalarını alıp bıraktıkları büyük küçük otuz kadar topun kamalarını bu adam yapmış ve yapıyordu. Bize bu kadar top kazandırdı ki, o zaman bunun kıymeti fevkalâdedir. Bu tamirhane çok işe yaramıştır. Bu bir ecnebi malı idi;böyle işe yaradı. Demek ecnebi müessislerinden korkmak boş şeydir. Ne kadar mümkünse onlara memleketimizde fabrika ve emsâli yaptırmalı. Varsın milyonlar kazansınlar. Asıl istifade eden yine biziz. Ve sonunda bize adam yetişmiş olur. Meselâ Anadolu şimendiferlerinin hele Eskişehir ve Afyon kısmının harp hareketlerinde ettiği hizmetler son derecedir. **İsmet Paşa** ecnebiden müthiş korkar. Cumhuriyet bu prensip içinde; bundan büyük hatâ olmaz. Kömür yoktu. Bu şimendiferleri odunla işletiyorduk.

Ankara'ya döndüm. Heyet-i Vekilede timara devam için bir operatöre ihtiyaç olduğunu söyledim.Operatör yok. Mecliste **Operatör Emin** (Şehremini olan) var. Onun gönderilmesini tavsiye ettim. Gönderdiler. Emin de 15 gün kadar kaldı. Döndü. Gelir gelmez, Millet Meclisi'ne bir pusula verip tedavi ücreti istemiştir. Pek aykırı bir şeydi. Para verilmedikten başka, üste de hakaret gördü. Hakikaten ayıp bir şeydi. Benim aklıma bile gelmemişti. O istedi. Arnavuttur.

VAN

Bu esnada ordular tanzimi ile meşgulüz. Silâh, cephane ve paraya şiddetli lüzum var. Bunlar, muahede ve yardım için Rusya'ya giden **Bekir Sami** heyetinden hâlâ bir haber yok. **Bekir Sami**'yi telgrafla Moskova'da, şurada burada arıyoruz. Yok. Nihayet **Yusuf Kemâl** çıka geldi. Elinde muahedeye ait parafa edilmiş iki mıadde var. Niye geldin? dedim. «Canım Ruslarla muahede yapılamaz, imkânsızdır» dedi. Konuştuk. «Hem Ruslar Van'ı Ermenilere vermemizi teklif ediyorlar. Çiçerin bunda mûsır. Van'da ne çıkar? Verip işi bitirmeli» dedi. Rusya ahvalini sordum. Bilhassa komünistliği merak ediyordum. Bana komünistliği medhetti «**Ben iman-ı tam ile komünistim. Türkiye ancak bununla kurtulur,**» dedi.

Sonra öğrendim. Meğerse **Yusuf Kemâl** motorlar ile Gerze'ye gelmiş. Orada komünistlik propagandası yapmış. Boyabat, sonra Kastamonu'ya gelmiş. Kastamonu'da aynı şeyi yapıp, hattâ **Kökmiş** adında bir kahveciyi de komünist yapıp teşkilâta memur etmiş imiş. **Yusuf Kemâl**'in sözleri beni tereddüde saldı. Çünkü ben şimdiye kadar komünistliğin aleyhindeyim. Vâkıa bu işi derin bilmiyorum. Amma, bildiğim derecesi beni bu mezhebe düşman etti. **Yusuf Kemâl**'in ise okumuş, z ki bir adam olduğunu bilirim. Halbuki bu meslek benim asla zihnime yatmıyordu

Millet Meclisi muahede hakkında kendisinden izahat istedi. Bir hafî celsede söyledi. Ve sonunda «**Muahede yapmak için Van'ı Ermeniler'e vermek lâzımdır. Ruslar istiyorlar. Başka türlü mümkün değildir**» dedi. Mecliste bir tufandır koptu. **Bu meclis câhildi, amma, vatanperver, hem de gayet fazla aklıselime mâlikti. Yusuf Kemâl**'e hücum ettiler. **Yusuf Kemâl**, kürsüden nasıl ineceğini bilemedi. Korktu ve kaçtı. Bereket versin ki, kendisinin de o fikirde olduğunu söylemişti. İhtiyatlıdır; fakat ne de olsa Meclis bunu kendi teklif ediyor. Taraftardır, fikrinde bulundu.

Mustafa Kemâl Nutkunda muahede parafa edilmişdi; sonra yapıldı, diyor. Birinci cümle yanlış; farkında değil. Parafa olan sade iki maddedir ki, o da sonra çok değişmiştir. İkinci kısmı asla zikretmiyor. **543 büyük sahife olan bu koca nutkun 350 safihe kadarı bir takım hizmet etmiş adamları batırmağa hasredilmiştir de bu muahededen ki, herşeye esas olmuştur, bir cümle ile geçiyor.** Vakıa Mecliste, matbuatta olan vakaları zikretmiyeceğim diyorsa da bu mesele oralarda da pek geçmeyen bir meseledir. Sebebi sevmediği birkaç adamın mühim hizmetlerini ketmekmektir. Yani bu muahedede ki benim hizmetimi...

Bekir Sami'yi tekrar aradık. Yok. Hattâ Moskova'da da Rus hükûmeti bilmiyor. «Galiba Kafkas dağlarında Asetinler'in içinde olsa gerek» diye tahmin ediyor. Sonra Tiflis'e, Bakû'ya, Moskova'ya varınca öğrendim; **Çiçerin** Van'ı Ermeniler'e istemiş. **Bekir Sami** de, **Yusuf Kemâl** de razı olmuş. Ancak, «evvelâ Büyük Millet Meclisi'ne soralım» demişler. **Bekir Sami**, «Eğer Esetinler'e istiklâl verirseniz ben de Meclis'i ikna edip Van'ı Ermeniler'e veririm» demiş. Bunu **Çiçerin**'e de sordum. Tasdik etti. **Bekir Sami** Asetinler'in arasına gideceğini söyleyip **Yusuf Kemâl**'e «Bekle!» demiş. **Yusuf Kemâl**, ben geri döneceğim, demiş Aralarında bundan ihtilâf olmuş. Nihayet **Bekir Sami, Yusuf Kemâl**'e, «Sen gidip Meclis'te Van meselesini hallet!»deyip gitmiş. **Yusuf Kemâl**'de adeta kaçarcasına yola çıkmış,Ankara'ya gelmiş. **Bekir Sami** Rusya'ya gidince adım bırakmış «**Prens Kondük**» olmuş. Rusya'da soruyordum. **Bekir Sami** deyince tanımıyorlardı. Ailesinin adı **Kondük** imiş ve prens imişler... Bu işten haberdar olduğum vakit içim ağladı. Türk için,Türk'ün terbiye ve ekmeğiyle büyümüş birini yine Türk parası ile Türk Devleti en kara gününde bir imdat olur diye gönderiyor. O Türk'ün işini bırakıyor, kendi cinsi olan Asetinler'in istiklâli için çalışıyor. Gayesi oraya prens olacak. İçimizdeki ecnebi unsur, dilimizi, terbiyemizi tamamiyle aldığı halde bile bakın ne yapıyor?!... Türk nesli artık aklını başına alsın. Bu büyük ibret... Hem de bu adam bunu almak için,Türk'ün aziz yurdundan toprak veriyor! Van. Pek küstahlık! El malıyla dost kazanmak. Hiyanet, ağır şey...

Rusya'dan dönünce bunu ben söyledim. **Bekir Sami** işitmiş. Müteessir olmuş. Bana geldi. Tevil etti; fakat tevilleri pek çürüktü.

FRANSIZ SİYASETİ

Derken Ruslar Asetin istiklâline yanaşmamışlar. İptidâ Ruslar'dan vaad olan **Bekir Sami** buna kızmış. Demek Van'ı kapmak için **Bekir Sami**'yi aldatmışlar imiş. **Bekir Sami** «Asetinler'i hicret ettireceğim, istiklâl verin» diye Moskova hükûmetini tehdit etmiş. Ruslar aldırmamışlar. Hicret de ettirememiş. Artık yapacağı kalmamış; Tiflis'e geçmiş. O vakit Tiflis'e Millî Gürcü Hükûmeti ve onun nezdinde İngiliz, Fransız, ilah... İtilâf devletleri mümessilleri vardı. **Orada Fransızlar ile Gürcüler ile Türkiye namına (Amma böyle hiçbir salâhiyeti yoktu) müzakereye girmiş. Bu müzakerenin mevzuu Polonya, Romanya, Kafkasya, Türkiye birleşerek Fransızlar'ın yardımıyla müştereken Rusya'ya ilân-ı harp edecekler. Fransızlar bunu pek istiyorlar. Sebebi, Rusya Fransa'ya karşı olan borcunu inkâr etti;** onu alacaklar. Bize ise bir faydası yok. Bizi beygir, katır gibi kullanacaklar. **Bekir Sami** de bu aralık Asetinler'e külâh kapacak. Ruslar'a kızdı ve şimdi intikam peşinde de hem biz ne haldeyiz?!... Tepemizde Yunan, Fransız, İngiliz, Ermeni ilah... var. Ordu, silâh, cephane, para yok. Bu bizim işlerimiz mi? Elimizden gelirse Yunan'ı, Ermeniler'i defedelim. Rusya aleyhine döneceğiz de Yunanlılar'ı ne yapacağız?!... Hem de Rusya'dan silâh, dileniyoruz. **Bekir Sami**'nin yaptığı gayet aykırı, vahim bir hâta idi. Hem de vatan hıyaneti idi. İşte ecnebi unsura büyük vazifeler vermek... Ruslar Tiflis teşebbüsünü duymuşlar. İnanmışlar. Telâşa düşmüşler. Sonra **Bekir Sami,** Avrupa'ya gitti. Yine aynı işe çalıştı. Bu babta **«Briyant»** ile de müzakereler yaptı. Bunlar Ruslar'a öyle tesir etti ki, çok zaman bizi Fransız ile Ruslar aleyhinde gizli bir ittifak yaptığımıza zahib olup bize emniyet edemediler. Silâh, cephane, paraya şiddetle lüzumumuz olan bu zamanda **Bekir Sami**'nin ne müthiş bir iş yaptığı düşünülsün!... Türkiye'yi az kaldı, yegâne ümidinden (Ruslardan) da mahrum ediyordu. Sonra muahede yapmak için bir yola çıktığımız zaman Rusya'ya gidiyoruz. Erzurum'dayız **Bekir Sami** Tiflis'te imiş. **Yusuf Kemâl**'le benim hareketimi haber almış. Bize, Ankara'ya telgraflar yağdırdı. «İllâ gitmeyin! Ruslarla muahede yapılamaz. Geri dönün» dedi. Ve yırtındı, durdu. Tabiî dinlemedim. İşte **Bekir Sami,** bunun için ve ancak bu suretle vücudundan, hayatından hükûmete haber verdi. Adam Tiflis'te yaptıklarını hükûmete haber vermiyordu. En nihayet Nuslarla muahede yapmamıza mani olmağa bile gayret etti.

NAHCIVAN'DA ERMENİ KATLİAMI

Ermenistan'daki Ermeniler bir müddettir pek azdı ve şımarık olmuşlardı. Ermenistan'da, Nahcivan'da, Kars'ta Türkler'i katliâm ediyorlardı. **Nahcivan'da kırk köyün ahalisini kesmişlerdi. Her köy en aşağı bin hanelikti. Demek, iki yüzbin kadar Türk kesmişlerdi.** Nihayet ora Türkler'i silâha sarılmış, Ermeniler savuşmuştu. Rusya'nın mağlûbiyetinde **Kars Türkleri de bir devlet kurmuşlardı. Mütareke olunca İngilizler oraya girip hükûmeti dağıtmış. Erkânı, Malta'ya götürmüş, Kars'ı Ermeniler'e vermişlerdi.** Ermeniler, bura Türklerini de kesmişlerdi. Sanki Rus ordusuyla çekilirken Bayburt, Erzincan, Erzurum, Kars yolunda kestikleri yüzbinlerce Türk yetişmedi mi? **Amerikalılar**

İngilizler, Ermeniler'e yiyecek, giyecek, top, tüfek, fişenk, para gibi her şeyi de vermişlerdi. Ordularına İngiliz zabitleri de gönüllü girmişlerdi. Hattâ Baldonikoğlu da Ermeni ordusunda idi. Ermeniler otuz bin kişilik bir ordu vücuda getirmişlerdi. Artık gurur getirmişler. Atıp tutuyorlardı. Hele harbiye nâzırlarının bize verdiği bir notası, Ermeniler'in Türkiye'ye hücuma hazırlandıklarını isbat ediyordu. Vaziyete baktık. Garpta Yunanlılar, Şark'ta Ermeniler.İki cendere arasındayız. En mühimi Yunan, itilâf devletleri de caba. Fakat Ermeni'yi sırttan atmak lâzım. Ermeniler nasıl olsa bir gün taarruz edecekler. Onlar hazırlıklarını bitirmeden biz taarruz edelim dendi.

Bu mesele Heyet-i Vekilede uzun uzadıya müzakere edildi. Ermeniler'i aradan çıkarmak lüzumu olduğu hemen ittifakla kabul edildi. Fakat ne suretle? Bir kısmımız «**Harp etmek lâzımdır**» dendi. Bir kısmımız «**Ermeniler'e karşı muharebe açsak, Amerika ve İngiltere derhal üzerimize ordu gönderir. Harp etmiyelim**» dedi. Bilhassa Ferid (Maliye Vekili) «**Harp edersek İngilizler bize hücum eder**» diyordu. Ben şu fikirde bulundum: «**Beklesek, nasıl olsa Ermeniler bize hücum edecek, iyisi mi vakit vermiyelim. Biz hücum edelim. İnisiyatif bizde olsun.Amerika ve İngiltere'den korkmağa mahal yoktur. Bence Amerika ve İngiltere asker yollayıp da Ermeniler için milletlerini kırdırmazlar. Hem itilâf devletleri bize azamî yapabileceklerini yaptılar. Daha ellerinden gelseydi, yaparlardı. Böyle bizim Ermeniler'e hücum etmemizi beklemezler. Bu milletler harpten yorulmuş ve çıkmıştır. Bugünkü vaziyet aleyhimizdeki hareketin müvazene ve tevafuk devri manzarasını göstermektedir. Binaenaleyh hemen harp ilân edelim**» Birkaç celse hararetli münakaşa oldu. Nihayet harp ilânına karar verildi.

SARIKAMIŞ MÜDAFAASI

Mustafa Kemâl harp taraflısı değildi. «Orada ordunun zayıf olduğunu, ancak dört bin kişilik olan kuvvetin bu işi yapamıyacağını söylüyordu. Israrımız üzerine «**Bir defa Karabekir'e sorayım,**» dedi. Sordu. Cevabı Heyet-i Vekileye okudu. **Karabekir:** «Ben bu işi başarırım» diyordu. Gıyaben sevdiğim bu adama daha ziyade muhabbet peyda ettim. Hem bunu kat'î ve kahramanca söylüyordu. **Mustafa Kemâl** bu telgrafı nutukta dercetseydi ya!... **Mustafa Kemâl** yine harp istemiyor. Biz **Karabekir**'e tecavüze geçmesi için emir verilmesine karar verdik. Bir hafta on gün geçti, bir şey yok. **Mustafa Kemâl**'e sorduk. Emri tebliğ etmemiş. Sıkılmadan da söyledi. Adam hükûmet tanımıyor. Yine kanaat vermez bir şeyler söyledi, durdu. Celse sonunda **Mustafa Kemâl**'i bir köşeye çektim. «**Niye emri vermiyorsun?**» dedim. «**Canım Karabekir sersem bir şeydir, eşeğin biridir. Bu mühim işi becerecek bir iktidarda değildir**» dedi. Fakat bu adam Hey'et-i Vekile ile oyuncak gibi oynuyordu. Hükûmetin emrini icra etmiyordu. Bu gayrimeşrû idi. Müstebitlikdi. Nihayet uğraşa uğraşa harp emrini verdirdik amma bir ay da geçti. Halbuki geçecek zaman değildi. Çünkü Ermeniler'in bir gün nasıl olsa üzerimize çullanacakları aşikârdı. Ve buna hepimiz kaniydik. Mağlûp olursak, zaten harp nasıl olsa olacak. Ne yapalım?!... Hem batmış geminin direği olur mu?... **Karabekir** önce silâhlarını İngilizler'e teslim etmeyip bü-

yük bir dirayet ve hamiyyet göstermişti. Şimdi işte lâzım oluyor. Harp emrine şöyle cevap verdi: **«Birkaç gün müsaade ediniz. Hazırlığımı yapayım. Biraz da sivil muavin kuvvet teşkil edeyim. Bunları yapınca hücum edeceğim.»** Muzip. Bu suretle hepsi altı bin kişilik bir kuvvet yapıp Sarıkamış'tan hücum etti. Orada edilen harpte Ermeniler'i bozdu. Ermeniler kaçtılar. Şimdi İngilizler Gürcüler'i, Ermenilerle aleyhimize ittifaka zorluyorlardı. Bundan korktuk. Bu sebeple ordu sol yanında Gürcü taarruzuna maruz kalmamak için ilerlemedi. Bir müddet durdu. **Mustafa Kemâl** ne adamdır. Bunu **Celâl Arif** vakasına veriyor. Halbuki **Celâl Arif** vak'ası bir sıcak alev gibi parlayıp sönmüştü. Erzurum'da kendisine elli, yüz kişi bulabilmişti. Bundan ne çıkar?! ... Ordu'nun bundan dolayı tehir etmiş olması aslâ doğru değildir. İşte bu adam böyle (.....)**dır**. Muarızını kötülemek için mühim hakikatleri böyle yazar. Her vak'adan onlar aleyhine ahkâm çıkarmaya çalışır. Fenalıkları hep onlara yükler. Gürcüler bunu yapmadılar. Ya korktular, yahut Ermeni'yi hiç sevmezler. Bundan dolayı fırsattır, ezilsin, dediler. Bir ay kadar bir tevakkuf ve tahkikat bize Gürcüler'in bîtaraf kalacağı kanaatini verdi. Gürcüler teminat verdiler. Bizimle dostluk ve muahede yapmak üzere de Medivani adında bir generali Ankara'ya gönderdiler. Ordu tekrar harekete geçti. Ermeniler Kars istihkâmlarına sığındılar. Top, tüfek ve cephaneleri bol idi. Adedleri ise bize çok fâik. **Mustafa Kemâl** bunlardan hiç bahsetmiyor. Çürükü **Karabekir**'i mehd olur. Kars istihkâmlarını Rusya'da giderken gezdim. Çoğu bizim zamanımızda yapılmış, Ruslar daha tekemmül ettirmişler. Bir kısmı hâlâ bizim koyduğumuz adları taşıyordu. Gayet yüksek ve sarp tepeler üzerindeler. Araba ile çıkmak için bir saat uğraştık: Tepelerde türlü mahzenleri, mazgalları, kışlaları ve hastahaneleri var Hayret içinde kaldım. Bu tepelerden Kars Suyu ve Aras alabildiğine görülüyor. Bu istihkâmları hücumla çıkıp almak mümkün değildir. **Karabekir** ordusuyla Kars'a dayanıp suyun bir yakasında cephe yapmış, muharebe başlamış bir gece mahir bir manevra ile bir kısım askeri **Halit Bey'in (Paşa)** kumandasında suyun öteki yakasına geçirmiş, bu kuvvet şafakla Ermeni ordusunun haddi ric'ati üzerine sarkınağa başlamış. Bu yüzden Ermeniler korkup çil yavrusu gibi dağılmışlar. Kars'ı bu surette zaptetmiş. **Mustafa Kemâl «Kars'ta mukavemet etmediler»** diyor. Doğrusunu söylesen a... Biraz daha kaçmasalar esir olmaları muhtemeldi. Ne yapsınlar?! ... Bunu **Karabekir**'e bir liyakat vermemek için böyle söylüyor. Halbuki o Ermeniler'i manevra kuvvetiyle perişan etmiştir. Bu istihkâmlarda altı yüz kadar top vardı. Fakat çoğu eski toplar idi. Ağızdan dolma bile vardı. Hele dumansız barut o kadar çoktu ki, asker cibre yerine fûlkoton kullanıyordu. Kışlalarda, evlerde sobaları onunla yakıyorlardı. Ben fûlkoton ateş görünce patlar zannederdim. Bunlar jelâtin plâklarına benziyor. Çıra gibi yanıyor. Oradan Gümrü'ye girdi. Ermeniler'e ağır bir muahedeyi **«Gümrü (Aleksandrapol) Muahedesi»** imzalattı. Bu sayede sırtımızdan ağır bir yükü attık. Geniş bir nefes aldık. Bu muahede Ermeniler için çok ağırdı. Silâhtan tecrid edildiler.

Bu sefer Paris'te o vakit ki Ermeni Harbiye Nâzırı **«Dermin Asyan»** benimle görüşmek sitedi. Görüştük. Bu adam tuhaf kafalı bir adam. Türke yüzüme karşı hakaret ediyor. **«Sizde yalnız askerlik var, iyi askersiniz»** diyor. Güldüm. İçimden **«Darbeyi hâlâ unutamamış»** dedim. İnkâr edemedi. Ancak Ruslar bize hü-

(*) Yalancılık ithamı ile ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

cum edeceklerdi. Kuvvetimizin bir kısmını oraya ayırdık da ondan böyle oldu diye tevil etti. Bu sayede oradaki Türkler de katliamdan kurtarılmış oldu. Artık serbestledik. Önümüzde sade Yunan var. Bütün kuvveti oraya vereceğiz.

Bu esnada İstanbul ve İzmir gazeteleri benden bahsediyorlar: «**Rıza Nur'un Mustafa Kemâl ile arası bozukmuş. Kaçacakmış, kaçmış, tevkif edilmiş, ilâh...**» tarzında haberler. Bunun sebebini anlıyamıyorum. Sonra öğrendim. Refikam İstanbul'a gidince Amasya Mebusu **İsmail Hakkı** gelmiş, beni sormuş, o da: «**Ankara'nın yaşanacak bir yer olmadığını, canı sıkıldığını, benim Mustafa Kemâl'den şikâyet ettiğimi**» söylemiş, O da: «**Oh olsun! Ben ona gitme dedimdi**» demiş. Hakikaten ben Ankara'ya hareket edeceğim vakit, o adam bir de **Miralay Zeki** bana gitme diye çok ısrar etmişlerdi. Bunların bence bir zekâ ve dirayet kıymetleri yoktur. Hele **Zeki**'nin ahlâkça da değeri yoktur. Aslâ kulak vermemiştim. Refikam, **İsmail Hakkı**'nın sözlerinden ağlamış, kadındır, zayıftır.Demek **İsmail Hakkı**, benim **Mustafa Kemâl**'den müşteki olduğumu hemen yaymış. Demek bu gazete havadisleri onun yalan yalnış aksi idi.

Bu sefer karımın babası bizim hâlimizi ümitsiz görerek, kızını İstanbul'dan almış. Nis'e götürmüş. Refikam oradan bana Antalya Maarif Müdürü vasıtasiyle mektup gönderdi. Bu işi bana sormadan yapmıştı. İsabet, karı düşünce ve yükünden kurtulduk demek.

EDİRNE VE TRAKYA'NIN İŞGALİ

Temmuz içinde Yunanlılar kolayca Edirne ve Şarkî Trakya'yı istilâ etmişlerdi. Buna dair iyi malûmatım yok. Nutuk'ta Sh.306, ilâh... yazılmış. Fakat **Mustafa Kemâl, Cafer Tayyar**'a kızgın olduğundan mesuliyeti onun üstüne yüklüyor. Peki böyle de **Mustafa Kemâl! Cafer Tayyar** Atina'dan esirlikten dönüp Anadolu'ya geldiği vakit neden tekrar onu kumandan ve aynı zamanda mebus tayin ettin?!... Bu işi **Cafer Tayyar** ve diğer alâkadarlarından da dinlemedi. **Cafer Tayyar**'a ben sordum.Anlattı. **Mustafa Kemâl**'in tavsif ve tefsiri ile çok fark var.

Yalnız **Mustafa Kemâl** bir yerde şöyle diyor: «**Askerler, siyasî mülâhazalar tesirinden uzak bulunmalıdır. Siyaseti cihetinin icabını düşünen başka vazifedarlar olduğunu unutmamalıdır.**» (Sh. 307). Bu tamamiyle doğrudur. Mühim, esas bir kaidedir. Fakat kendisi de bu hâtayı daima yapmıştır. Millî kıyamda dolaşma yaptı. Kendine gelince kaide bu kadar. Alâkası şu ki, bu sahifeler de şimdiye kadar olan sahifeler gibi **Mustafa Kemâl**'in **refiklerini, ezmek, küçültmek, tahkir etmek gayesine münhasırdır; sırf onun için yazılmıştır.**

DELİ HALİT PAŞA

Mustafa Kemâl'in bir âdeti vardı. Bu âdete sonuna kadar devam etmiş ve nihayet atmış, değiştirmiştir. Bu sahifelerde askerlik ve siyasetin içtimamına şiddetle taarruz eden **Mustafa Kemâl**, bütün kumandanları aynı zamanda Mebus yapıyordu. Orduyu kendine âlet etmişti. Bu suretle onu siyasî olarak Mecliste de âlet etmek fikrinde idi. İlk devrede bundan istifade etti. Evet fevkâlâde bir devirdi, olabilir. İkinci Mecliste de aynı işi yaptı. Bir defa zikredeyim. **Deli Halid (Paşa)**'e

Mustafa Kemâl mebusluk teklif ettiği vakit, ben yanında idim. Zavallı **Halid «İstemem»** dedi. Zorlandı. Diğeri de zorlandı. Nihayet **Halid: «Ben mebusluk yapamam, pek asabi bir adamım, kürsüye çıkar bir şey söylerim. Bir mebus itiraz eder. Ben itiraza alışmamışım. Tabancayı çıkarır vururum. Beni yapmayınız!»** dedi; fakat olmadı. Zorlandı, kendisini biliyormuş. Sanki başına geleceği de biliyormuş. Yalnız bu yüzden kendisi başkasını öldüreceğini zannediyordu; Halbuki bizzat (..... .....) kendisini öldürttü. Burasını bilemedi. **Halid** deli derecesinde asabî idi. **Şark cephesinde, sonra Arap cephesinde birçok zabitleri muhakemesiz, kabahatli ve kabahatsiz tabancasını çekip kendi eliyle öldürmüş, katil olmuş bir adamdı.** Sakarya boyunda zabitler bana bundan çok şikâye tedip misaller söylemişlerdir. Hele şu hikâyeyi unutmam. Oraya herkesin sevdiği, hamiyetli bir genç mülâzımı kızıp eliyle vurmuş, yaralamış, yere devrilen zavallı genç **«Sen zâlim ve kaatilsin? Ne haksızsın?»** demiş. **«Vay gebermedin»** deyip tekrar ateş ederek öldürüp bitirmiştir. Fecidir. Hiç bir katil katilsiz kalmıyor. Gördüğümüz daima katilin cezası aynen katildir. Sonra **Halid**'de katledilmiştir. Bu zat câhil, deli idi; **Fakat pek namuslu ve hamiyetli** idi. Millî harekette evvelâ Şark, sonra Garp cephelerinde hizmet de etmiştir. Hele pek kibirli idi. **Bütün askerler böyledir. Sanki küçük dağları onlar yaratmıştır. Yanlarında siviller köpekten aşağıdır. Tahakküm, diktatörlük ilk işleridir. Onun içindir ki, bütün dünya militarizmin aleyhindedir. Asker ocağı modern de olsa yine bir Yeniçeri ocağı, zabitler birer zorbadır. Bir zabitin zihniyetini göstermek itibariyle de Halid'in sözleri pek mühimdir.**

Orduyu siyasete karıştırmak en büyük tehlikedir. Tarihte misâlleri çoktur. Bizde de bir çoktur. **Ordu ateşe, kızgın demire benzer. Ona dokunmaktan korkmalıdır. Bugün sana âlet olur. Yarın ise seni keser. Yani, o siyaset elinde patlar bir bombadır.** Nitekim avcı taburları İttihatçılar'ın elinde patladı. Hasılı nihayet ordu. **Mustafa Kemâl**'in de elinde patlıyordu. Atik davranıp kumandanları mebusluktan çıkarmak istedi. Muvaffak oldu. Bu da **Karabekir, Ali Fuad, Cafer Tayar, Rüştü ve Rafet Paşa**'ların hadisesine sebeb oldu. Bunlar mebus kaldılar. Fakat kumandanlıktan uzaklaştırıldılar.

Yunanlılar'ın bazı yerler kazanmalarını da hazmedemiyorduk. Bir gün yine birkaç kişi **Mustafa Kemâl**'in yanında söylenip teessüf ediyorlardı **Mustafa Kemâl: «Umdemiz budur. Bu tepeyi kaybettikçe, bayrağı Şark'a öteki tepeye dikeceğiz.»** dedi. Zaten her felâketimizde bunu derdi. Düsturu buydu. Pekiyi, amma, sonu ne olur bunun? Onu demezdi. Bir kere Sivas'a vardık mı herşey bitmiş olurdu.

Ermeniler'i tepelemekten bir gayemiz de Turan yolunu açmaktı. Fakat bu yol açılmadı Bu olur bir iş değildi. Geride Ruşya ve İran vardı. **Sonra anlamışımdır ki, o vakit çocukluk ediyorduk.**

İlk Mecliste **Mustafa Kemâl**'in aleyhine ilk aylarda başlayan bir hareket bu esnada kuvvetlenmişti. Bunlar Nâzım adında bir mebusu dahiliye vekili yaptılar. Meclisteki **Mustafa Kemâl**'in şahsının muhalifleri ekseriyeti bulmuşlardı. Bu adam görüştüğüm bir adam değildi. Fakat sosyalistlik yapıyor. Başka dâvada bulunuyordu. Bana karışık bir adam hissini veriyordu. Ne kendisini, ne de işlerini

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

yakından bilmiyorum. **Mustafa Kemâl** casus olduğunu da söylüyor. Ona inanmak da güçtür. Çünkü bir adam kendisine kul olmaz, muarız olursa onun hakkında her (.....)yı yapar. Bu adamı kovdu. Sonra İstiklâl Mahkemesine de verdi. Fakat hatırımda kaldığına göre beraet etti. Muhalifler sonra bir aralık da **Sırrı** (Kocaeli Mebusu)'yı vekil yaptılar. **Mustafa Kemâl** onu da kovdu. **Sırrı** değersiz, seviyesiz biri idi. Muhalifler de bula bula böylelerini buluyorlardı. Bu onların büyük kabahatları, muvaffakiyetsizliklerinin sebebidir. Bu vakite kadar vekilleri Millet Meclisi bizzat intihap ederdi. **Mustafa Kemâl** şahsî istibdadını tehlikede görüp, Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun o maddesini intihabdan evvel kendisinin namzet irae etmedi ve intihabın bu namzetler arasından yapılması suretinde tadil ettirdi. **Artık vekil intihabı lâzım gelince Mustafa Kemâl Meclis'e beş-on ad veriyor. Meclis onlardan birini intihap ediyordu. Bu suretle muhalifleri intihap olunmaktan men ediyordu.**

Nazım meselesi hakkında Sh.313 te nutkunda bir felsefe yapmış, bir ders çıkarıyor. Diyor ki: «**Mebus ve vekilleri fırka yapmalıdır. Şahsî olanlar itimada lâyık olmaz. Çünkü vatansızlar da mebus olur.**» Bu adam, partide yersiz hiç bir söz söylemez. Yazı yazmaz. Nutkunu yazdığı vakit elinde kuvvetli bir halk fırkası var ya, böyle diyor. Elinde böyle bir fırka olmasın derhal zıddını söyler. Ve zıd ders verir. Tezada bak! Irka yapmalı ise buna rağmen bugün bile niye bu işi Halk Fırkasına bırakmıyor. Sen bizzat yapıyorsun?!...

O GÜNLERİN ANKARASI

Ankara'da çok sıkıntı içindeyiz. **Çok defa Heyet-i Vekile müzakeresinde karanlık basıyor. Bir lokanta bulmak mümkün değil. Hattâ peynir ekmek bulamıyoruz. Çok aç kaldığımız oldu.** Rahattan, rahat vasıtalarından eser yok. Çok mühim bir iş oluyor. Gece yarısı, sabaha karşı bizi uyandırıp, Heyet-i Vekile içtimaına çağırıyorlar. Sokaklarda fener yok. çarpıla çarpıla gidiyoruz. Çamur çukurlarına batıyoruz. Fazla çalışma, vaziyet kötü, sinirler gergin, keder...

Mustafa Kemâl, Ethem'in kazandığı şöhreti bir türlü hazmedemiyordu. İçini kurtlar yiyordu. Ethem'i kendisine tehlike görmeğe başladı. Onu imha fikrine düştü. **Ali Fuad**'ın **Ethem**'le beraber olduğuna kani idi. Ordu kumandanı **Ali Fuad ve Ethem**'in kuvvetleri o vakit Şark cephesi müstesna, yegâne kuvvetti. On bin kişi kadar idiler. Bizimki bundan titremeye başladı. Telâş içinde. Etrafımızda gizli kapaklı bir şeyler olup duruyor. Amma ne? Anlamak mümkün değil. Heyet-i Vekileye haber verilmiyor. Bir gün **Fevzi Paşa**'ya sordum. Bana ağzından kaçırdı! «**Ali Fuad ve Ethem ordu ile Ankara'yı basacaklar!**» ilâve de etti: «**Bütün tertibatı yaptık. Gelsinler**» dedi. Hakikaten sonra öğrendim ki, Ankara etrafında bazı yerlere hendekler kazılmış, toplar konmuş, kendisi muhabereci imiş. **Ali Fuad**, Ankara'daki kuvvetleri istemiş. **Mustafa Kemâl**, vermemişti. Onun gayesi, demek Ankara'nın yâni kendi şahsının muhafazası imiş. Bir de **Ali Fuad** mağlûp olsun da gözden düşsün, olabilir. **Mustafa Kemâl**, bunu yapacak bir hilkattedir. Vatan işi onca tâlidir. Eğer vatan saadeti kendine mevkî temin ediyorsa, iyidir. Etmiyorsa, derhal aleyhine çalışır. **Bu vaziyet tıpkı Rumeli Şarkî'nin**

(*) İftira anlamı ifa de eden bir kelime metinden çıkartıldı.

Bulgarlar tarafından istilâsında Abdüllıamid'in şahsî düşünce belâsı olarak İstanbul'dan asker göndermemesi gibi idi. Ali Fuad kendisi de perişan oldu. Çok telefat verdi. **Ali Fuad,** Erkân-ı Harb **Saffet**'le beraber bir yerde yalnız kaldı Ne asker ondan, ne o askerden haber alabildi. Ve dar kaçtı. **Mustafa Kemâl** nutkunda bunlardan hiç bahsetmiyor. Bermûtâd (.....) söylüyor. Hakikati atlayıp geçiyor. Ve mugalâta yapıyor.

ALİ FUAD MESELESİ

Ooo... Yine her şey sallanıyor ha! **Mustafa Kemâl'le Ali Fuad** arasında bir çarpışma olursa, Yunanlılar'ın ekmeğine yağ sürecekler. Allah'tan buhran süratle bitse. İçimden **Ali Fuad**'ın muvaffakiyetini istedim. Fakat yanında bir eşkiya, cahil ve Türk olmayan biri var. Ya altı büsbütün berbat olursa... Bu kaygular altında niyetim eziliyor.

Bizimki, entrikada, usta, **Ali Fuad** ise cidden içi saf bir çocuk. Çabucak onu dolaba koydu. Yani mühim askerî bir müzakere için (!) Ankara'ya davet etti. O da ayağıyla geldi. Gelince kumandanlıktan azledip Moskova'da sefir yerine de **İsmet**'i kumandan tâyin etti. Neyse bu tehlikeli zamanda, Yunan karşısında bir çarpışma, bir sarsıntı olmadı. **Sefirlik, eskiden beri tarihte her millette görülen bir sürgün ve teb'id usulüdür.** Bu suretle **Ali Fuad** teb'id ediliyordu. Bu usulü sonra **Mustafa Kemâl** üç dört defa bana datatbik edecektir. Ben kabul etmeyip faka basmadım. Şimdiye kadar **Necati**'ye, **Celâl Arif**'e yaptı. **Onca sefirliğe yollamak, tabuta koyup mezara yollamaktı.** Çünkü biraz sonra da azlediliyordu. **Câmi**'yi azledip, **Celâl Arif**'i yolladı ki, onu da sonra azletti. Sıra benimdi. Halbuki şimdi **Ali Fuad** üç numara oldu. **Ali Fuad**'a, **Ethem**'i de beraber götürmesini teklif etti. **Ethem** böyle bir şeye yanaşmadı.

Mustafa Kemâl, cepheye emin olduğu **İsmet**'i kumandan yaptı. Hem de Erkân-ı Harbiye Reisliğini yine uhdesinde bıraktı. Bu da anormal idi. Amma yaptı... Böyle birçok memuriyet ve makamları bu üç adam, **(Mustafa Kemâl, İsmet, Fevzi)** kendi aralarında taksim ediyorlardı. Her birinin üçer dörder mühim memuriyeti vardı. **Ethem**'i ordudan ayırıp, cephenin Cenup kısmında **Rafet**'i kumandan yaptı. **Ethem, Rafet** kısmında. Bu sayede **İsmet, Fevzi** rahatça toplanıp tertibat alacak, **Ethem**'i tepeleyecekler. **Rafet**'i de hem kumandan yaptı; hem de Dahiliye vekilliğini uhdesinde bıraktı. Bu daha anormal ve sakat. Zararı yok. Bu suretle gönlünü alıyor. **Ethem** aleyhine sadakatle hizmet etsin fikrinde. Bunlar hep **Ethem**'i tepelemek için tertibat. İşte bu suretle tertibatı ikmâle başladılar.Çalışıyorlar. Ethem tabiatiyle kuşkulandı. **İsmet,** orduda çalışıyor. **Mustafa Kemâl** de mebuslara, herkese **Ethem** aleyhinde propaganda yapıyor. Türlü tezvirler uyruduyor. Heyet-i Vekilede, mecliste de söylüyor. **Ali Fuad**'ı derhal yola çıkardı. O Kars'a vardı.

Sonra Moskova'da **Ali Fuad**'a: **«Ankara'yı basacağını, hendekler kazıldığını»** söyleyip sordum. **Bana evet veya hayır demedi.** Sade müdâfaa tertibine şaştı. **«Sefirlikle sevinme, o senin sürgünlüğün»** dedim. İhtimâl bu Ankara'yı basma vakası vâki idi; yahut mevkî korkusuyla **Mustafa Kemâl**'in vehmi idi.

(*) Yalan isnadeden bir kelime metinden çıkartıldı.

Vâki ise **Ali Fuad** böyle işlerin recülü olmadığını göstermiştir. Bir defa Ankara'ya gelmiyecekti. Sonra ordu kendinin, hazır elinde **Ethem** de var. Süratle Ankara üzerine yürüyecekti. Derhal muaffceren iş bitirirdi. **Mustafa Kemal zaten korkak. Çabuk kaçardı.** Öyle olmasa da kuvveti kâfi değildi. Bana öyle geliyor ki, **Ali Fuad**'ın Ankara'yı basması meselesi doğru değildi. **Ali Fuad** âilesi ile **Ethem** arasında bir vaka, büyük bir husumet vardı. **Selânik Mebusu Rahmi, Ali Fuad'ın teyzesinin damadıdır. Yani Hüsnü Paşa'nın damadı, İzmir'de vali iken Ethem onun oğlunu dağa kaldırmış, hatırımda kaldığına göre elli bin lira altın fidye alarak bırakmıştı.** Hattâ İstanbul Meclisi'nde **Hüsnü Paşa** birkaç defa bana gelmiş. Kızının sefaletinden bahsetmiş, o vakit Meclis'te mebus olan **Reşit (Ethem'in kardeşi)** den bu paranın hiç olmazsa beşbin lirasının istirdadına delâletimi rica etmişti. Ben de uğraştım. **Reşit** yanaşmak istemedi. Nihayet vaad etti, fakat vakit kalmadı. Anadolu'ya geçtik idi. Belki de vaadi beni oyalamaktan ibaretti. Neyse böyle bir şey var, bilmem. Bu halde olan bu iki adam öyle bir meselede birleşir miydi? **Vakıa siyaset denilen şey ne büyük dostları can düşmanı eder.** Bir de **Ali Fuad'ın büyükanası Çerkestir. Çerkesler birbirini hısım sanırlar. Derhal bağlaşırlar. Anası Çerkes olanlar da Çerkes sayılır.** Çerkeslerce Çerkes zihniyeti **Ali Fuad**'ın işlerine de mahsustur. Kendisinden ne ben, ne de kimse Çerkeslik davası işitmemişizdir. Fakat Çerkesler'e muhabbeti çoktur. Meselâ Moskova'ya giderken yanına aldığı zabit ve memurların hepsi Çerkes'tir. Sade Erkân-ı Harbi olan **Saffet** Türktü. Onu ataşemiliter olarak götürdü. Hâsılı **Ali Fuad** gitti. **Ethem**'in vaziyeti fenalaştı.

HİLELİ YOLLAR

Bir gün **Mithad** bana geldi; açlığından bahsetti. Memuriyet istedi. Bir müddet sonra da birkaç defa gelmişti. Bunu yazıyorum, çünkü âtiyi izah için lâzımdır. **Mithad,** Van valisi idi. **Ferid Paşa**'ya İstanbul'a taraftardı. Irak'daki,İran'daki İngilizler'e âlet oluyordu. Heyet-i Vekileye bu luyanet hakkında her taraftan malûmat geliyordu. Kaldırılmasını zarurî gördük. Azletsek kabul etmez; yerinde kalıp İstanbul namına daha şiddetle aleyhimize hareket eder. Ne yapmalı? **(.....) üstadımız Mustafa Kemâl**: «Ben bu işi hallederim. Bana bırakın!» dedi. «Nasıl?» dedik. «Evvelâ yemlerim kandırırım. Sonra mühim bir müzakere için Ankara'ya davet ederim. Gelince azlederiz.» dedi... **Üstad pehlivanımızın bir oyunu var.** Bir tane amma, herkese onu tatbik ediyor. Kündeden atıyor. Daima muvaffak oluyor. Yine aynı oyun. Öylece yaptı. Mithad faka bastı, geldi. azlettik. **Ali Fuad**'ı da Ankara'ya getirmek için böyle yemledi. Faka düşürdü. Bilmiyorum kendi de o işi pek gizli tuttu. **Mithad** Ankara'da aç bîilâç kaldı. Hakikaten kara bir sefalette idi. Memuriyet istiyor, vermiyorduk. Bana geliyor, yalvarıyordu. Bu adamı meşrutiyetin ilk günlerinde İnebolu kaymakamı iken tanırım. Yaman adammış. **Biz Rusya'ya gittik. Sonra ne yapmış yapmış, yolunu bulmuş. Samsun'a reji müdürü olmuş. Orada Nemlizâdelerle birleşip kaçmış, ölmüş Rum tacirlerin kalmış tütünlerini Nemlizadelere yok bahasına vermiş. Onlardan iki üç yüz bin lira rüşvet almış. Moskova'dan avdetimde taht-ı muhakemeye aldılar. İşi**

(*) Entrika anlamı taşıyan bir kelime metinden çıkartıldı.

tahkik eden Maliye Müfettişi Remzi idi. Bu adam namusludur. Ona sordum. «Aşikâr bir irtikaptır» dedi. Sonra Fethi Bey'i (Sefir) yollamışlar. O da tahkik etmiş, bizzat ağzından işittim. «Müthiş ve açıktan açığa çalmış dedi. Bu adamlar usta oluyor; derhal kurtulmanın yolunu buldu. Kılıç Ali'ye bacanak oldu. Hemen mahkemeden kurtuldu. Kılıç'a küllî bir para vermiştir. Derken Mustafa Kemâl, Mithad'ı mebus da yaptı. Derken Mithad türlü imtiyaz işlerine girdi. Büyük ağniyadan oldu. Tokatlıyan otelinde bir apartman emri altındadır. İster oturs un, ister oturmasın, kira işliyor. Ankara'da en büyük ve debdebeli bir konak yaptırdı. İçine öyle eşya koymuş ki, masal mevzuu gibi imiş. Hattâ Afgan Kralı **Emanullah Han** Ankara'ya geldiği vakit onun hanesine misafir ettiler. Bu da orada onun kadar güzel, muhteşem bir ev olmadığını gösterir. İstanbul'da bir iki, Ankara'da iki üç otomobili var.

Şimdi **Mustafa Kemâl**'e sorarım. Bu hırsızı, hadi onu kendi ayıp saymıyor, fakat vatan hainini ki bir takımlarına nutkunda hain diye yapar, bar bar bağırıyor; neden ne sebeb icbariyle mebus yapmış, mal-i karûn'a garketmiş? Bu esnada çeteler temizleniyor. İyi iş. **Demirci Efe** bir şehre girmiş, sokakta eşrafı koyun boğazlar gibi boğazlamış. Bu adam büyük servet yığmış, üzerine asker gönderilecek. **Rafet:** «Ben gideyim, sulhen işi bitireyim» dedi. Gitti, bitirdi. Fakat Demirci'ye bir ceza yapılmadı. Refet'in Demirci'den mühim bir para altığı rivayeti yayıldı. Ve Heyet-i Vekilede de söylendi.

Ferid Paşa, isyanlar ile Yunan tecavüzü ile de muvaffak olamamış idi. Tabiî düştü; yerine **Tevfik Paşa** geçti. Bu kabinede **İzzet Paşa** Dahiliye, **Salih Paşı** Bahriye Nâzırı idi.Ankara ile görüşmek, uyuşmak istediler. Nutukta **Mustafa Kemâl** bermutad çamur sıçratarak bunları da hıyanet ile tavsif ediyor. Bu teşebüs silâh ile olmayınca, millî hareketi, vatanı içinden yıkmak için bir suikast imiş. (Sh. 315) Bunu canım sana göre, **Ali Rıza Paşa** kabinesi de yapmış, olmamış idi. Bir daha yine yapıyorlar? İnsanın **Tevfik Paşa**'ya böyle bir itham yapmak için pek vicdansız olması lâzımdır. Arada böyle tedbirler kullanıyorum. Hiç istemem; fakat bunları başka kelimelerle yazmak, tarif etmek imkânı yoktur. Hattâ daha kullanılması bihakkın lâzım çok kelimeleri kullanmıyorum. **Maksadımın hakikatleri olduğu gibi derece ve şiddetleri neyse öylece kaydetmektedir. Bu halde bu tabirleri kullanmak zaruri oluyor. Ali Rıza** hiçbir vakit öyle hâin bir fikirde değildi. **Hele Tevfik Paşa**'ya böyle bir isnada kimsenin dili varamaz. Ömrünü namuskârana devlet hizmetinde geçirmiş, dost ve düşmanın hürmetini kazanmış, salhorda bir adam. Biz Ankara'ya gideceğimiz vakit **Yusuf Kemâl** ile yanına gitmiştik. Ağlayarak: «Gidin, Ankara'da çalışın, başka ümid yoktur.» diyen yine bu adam. Hâlâ bu manzara gözümün önünde. Bu adama böyle isnat nasıl yapılır? Büyük (.....)lık... Niçin yapıyor bilir misiniz? Söyleyeyim: **Tevfik Paşa** namuslu adamdır. Bir gün mevkîye gelmek ihtimali vardır. Binaenaleyeh **Mustafa Kemâl**'in şahsına rakib, amelîne, zevk ve (.....)na, (.....)ına mânidi. Sebep bu. Ve bir de **Mustafa Kemâl,** Anadolu'ya yollanırken **Tevfik Paşa,** Padişaha Hazine-i Hassa müdürü **Refik** vasıtasiyle bu haberi göndermiştir: **«Onu yollamayın, (.....)dır,»** Şimdi intikâm alıyor.

(*) Alçaklık, fuhuş, irtikab, ahlak ile ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

Mustafa Kemâl bu teklifi Heyet-i Vekileye bildirdi. Muvafık dedik. Bilecik'i mülâkat mahalli olarak tayin ettiler. **Mustafa Kemâl**, Bilecik'e gitti. **İzzet Paşa, Salih Paşa da geldiler. Bunların yanlarında Hüseyin Kâzım (Şeyh Muhsin-i fani)**, Rasathane Müdürü **Fatih, Cevat**, (Şimdi Tokyo Sefiri), **Münir** (Şimdi Paris Sefiri), Bahriyeli zabit ve yaverler vardı. Kalabalık idi. Maksatları neydi bilmem. Fakat adeta bir muahede yapacaklar gibi her şubede bir mütehassıs ile gelmişe benziyorlardı. Depdebeleri de yolunda idi.

Mustafa Kemâl, bunları (.....) edip Ankara'ya getirmiş. Heyet-i Vekile içtima etti. **«İzzet Paşa'yı, hepsini birden dolaba koydum; getirdim. Bunları geri yollamayalım. Her birisini, her vekil bir memuriyete tâyin edilsin.»** dedi. Bundan evvel maksatlarını, geçen müzakereyi öğrenmek istiyorduk. Sorduk. «Bir şey yok, saçma,» dedi. Ben **Fatin**'i değerli biri bilirdim. Anadolu'da kalmasını istedim. Derhal Ankara Rasathane Müdürlüğüne tayin ettim. Kat'iyen kabul etmedi. **Salih Paşa** tayini geri almam için yaverini yolladı. Münasip bur suretle savdım, **İzzet Paşa** tezkere yazdı; dinlemedim. Bunlara nisbeten iyi bir konak verildi. Müzakere edeceğiz diye bekliyorlar!... **Mustafa Kemâl bir telgraf tamimi ile bu heyetin bize iltihak ettiğini her tarafa bildirmiş. Bir müdet sonra tevkif edildiklerini anladılar.** Hele bu telgrafı da haber alınca kıyameti kopardılar. «İstanbul'a döneceğiz» dediler. Bu aralık Heyet-i Vekilece Rusya'ya yeni bir heyet gönderilmesi tekarrür etti. **Mustafa Kemâl**, Heyet-i Vekilede **«Yusuf Kemâl** Bey Rusya'yı biliyor, gitsin» dedi. «Muvafık, bir kişi daha lâzım» dediler. **Mustafa Kemâl** durdu, durdu bana baktı. «Sen de gider misin?» dedi. Simasına baktım, hiç ümitsiz bir teklif, sesi de öyle. Ben derhal Giderim deyince öyle bir (.....) güldü ve keyiflendi ki... O farkında değil, ben dikkatle simasını okuyordum. Şüphesiz içinden **«Ha, bir belâmı, bir engeli daha başımdan atıyorum,»** diyordu. (Nasıl keyiflenmez? İstihzalar yaptırarak, **Çerkes Ethem**'i tehdit ettirmek gibi şeylerle defedemediği insan, hiç memur edilmezken böyle kolaylıkla def oluyordu) Zaten ne **Yusuf Kemâl,** ve ne ben hoşuna gitmiyorduk. Bizim fena şeylerin aleyhinde olduğumuz, namuskârane hizmet istediğimiz, önce bir temas ile iyice anlaşılmıştı. Onu gitmez zannediyorduk. Bir taşla iki kuş vurduğuna fevkalâde sevindi. Gülmesini bir türlü zaptedemedi. **Ali Fuad**'ı daha dün Hariciye memuriyeti ile def etmişti. Bizi de bugün demek. Biz dört numara olduk. Halbuki ben buna iki sebeple can atıyorum. Biri bu adamın (.....)**larından** bıkmış, usanmıştım. Sabredemiyordum. Diğeri Rusya'da pek çok Türkler var. Eski Türk yurtları, Ruslardan mühim Türk bilgiç âlimler yetişmiş. Mühim neşriyat yapmışlar. Türk tarihi ile meşgul olanlar için Rusya'ya seyahat ediyoraları, ordaki Türkleri, kütüphaneleri, müzeleri görmek, oradan kitaplar toplamak zaruri idi. Böyle bir vesile ve nimeti nereden bulacaktım?!... Nitekim bu suretle çok istifade ettim. Rusya'dan güzel kitaplar getirip bizim Türk tarihine malûmat kattım. Askerî işler için bir de asker lâzım olduğundan **Ali Fuad**'ı da murahhas yaptılar. Üç murahhas olduk. **Ali Fuad** zaten yolda idi. Kendisine murahhaslığı ve bizi yolda beklemesi yazıldı. Sonra Kars'ta birleştik. **Yusuf Kemâl** reis olmamalıydı. İstedi, oldu. Çün-

(*) İğfal, pislik ve yolsuzlukla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

kü bir defa gitmiş, muvaffakiyetsizlikle dönmüştü. Neyse bir şey demedim. Elverir ki, ben Ankara'dan bir müddet uzaklaşayım ve Rusya'yı göreyim. **Yusuf Kemâl**'e ve bana beşer bin lira verdiler. Bu para azdı. Fakat çok gezdik. Sebebi Rusya'da yol masrafı etmediğimiz gibi, başka masraf da edemedik. Çünkü bir tane açık dükkân bile yoktu. Alış veriş yasaktı. Yiyeceği de herkese Rus hükûmeti meccânen veriyordu. Bize kâtipler, şifre memurları vesaire de verdiler. Artık yol tedarikindeyiz. Anadolu seyahatini bilenler dediler ki: «Kara kış, bir kürk almalısın. Yoksa yolda donarsın. Hem de kurt derisi olmalı. Çünkü bit tutmaz.» Hakikaten hakları varmış. Kürk aradık yok. Acele bize de iki kurt derisi buldular. Paltomun içine geçirdim. Eğer böyle yapmasa idim mutlaka yolda donardım. Sonra yolda kollarımın içine de kürk koydurmadığıma pişman oldum. Çünkü yolda kollarım bütün donardı. Ne müthiş soğuk ve seyahatmiş. Her yer bit içinde idi. Anadolu'da, Rusya'da bit yüzüyor. Bu sehayatte bana bir tane bile bit gelmedi. Demek Kurt derisine bit gelmiyor. Sade bu derinin fena bir kokusu var. İhtimal ondan kaçıyor. Bunu tavsiye ederim. Rusya'da tifüs gibi salgınlıklar da vardı. Ölüm kaynağına gidiyorduk. Başımızda her türlü ölüm tehlikesi vardı... Bu sayede olacak, tifüse yakalanmadık. Bir de portatif karyolam vardı. Yolda onda yattım.

Yusuf Kemâl: «Bir defa gidelim de **İzzet Paşa** ile görüşelim» dedi. Ben tanıdığım adam değil, ne yapacağım? dedim. «Canım, fikirlerini öğreniriz» dedi. İstifade edecek bir şey olmadığını zannediyorum dedim. «Belki, vardır, bir kere gidelim» diye ısrar etti. Makul, gittik.

Heyet hepsi evde, suratlar asık, hele **Hüseyin Kâzım** müthiş kızmış, can sıkıntısı içinde adeta yerinde duramıyor. Zaten asabi bir adam. Bize hâin bir manda gibi bakıyor. **Fatin**'in suratından düşen bin parça olacak. Bana bir kere yıldırım gibi bakan bir gözle baktı. Bu Ankara'ya tayininin hışımı beni âdeta çiğ çiğ yiyecek. **Salih Paşa**, sükûnetli, fakat üzüntülü bir simâda; centilmen ve terbiyeli, hiç bir şey sezdirmemek istiyor. **İzzet Paşa** ise bilâkis şen görünüyor.

Neyse, **İzzet Paşa** ile oturduk, konuşuyoruz. **Salih Paşa** da beraber, diğerleri ayrı ayrı oturuyorlar. Ben hiç bir şey söylemiyorum. Ve sonuna kadar söylemedim de. Mülâkat bir iki saat sürdü. Hülâsası şudur.

Yusuf Kemâl: «Muahede yapmağa gideceğimizden re'yi devletlerinden istifade edeceğiz» dedi. Sözü bu suretle açtı. Ve teşriflerinden hayırlı bir netice çıkabilecek mi, diye ilâve etti. **İzzet**: «Evet, İngilizler amalimizi tatmin edecekler» dedi. **Yusuf Kemâl**: «Bunu ne suretle size anlattılar?» dedi. **İzzet** söylemek istemedi. **Yusuf Kemâl** zorlattı ve; «Bir tahrirî ve resmî taahhütleri var mı?» dedi. **İzzet** bu sefer şunu söyledi: «Hayır!» ve devam etti. Söylediğine göre meğerse İstanbul'daki İngiliz ordusu kumandanının yaveri bir yüzbaşı, **İzzet Paşa**'ya, İngiltere'nin Türkiye'nin lehine hareket edeceğini söylemiş imiş. Sade bu! Şaştık, kaldık. Şu mühim vaad bundan ibaretmiş. Siyasette böyle şeylere inanılır mı? **İzzet**, bundan bîhaber. Bu adam çocuk gibi bir şey, bilmezdim. Böyle bir lâfa ehemmiyet verilir mi!... İmzalanmış kâğıtlara, muahedelere bile bel bağlanamıyor. İş anlaşıldı. Ben kalkmak istedim. **İzzet**, lâfı âdî sohbete döktü. Kalkmağa mecbur olduk. Ben **İzzet Paşa**'yı mühim bir şahsiyet zannederdim. O sade dil, cahil biri imiş. İçimden Yazık, bu adam bu kadar şöhreti nasıl kazanmış! Bu kadar askeri ve mülkî hizmetlerde bulundu, kimbilir işleri ne berbat etmiştir. Ah... diyordum.

Derken **İzzet Paşa** bir şey söyledi. Bu menkıbesini mutlaka kaydetmek lâzımdır ki şudur: Yani ikisi arasında şöyle bir muhavere oldu:

İZZET PAŞA'NIN ARNAVUTLUĞU

İzzet Paşa - Sen çok zekisin. Seni çok sevdim. Sen mutlaka Arnavud olacaksın?

Yusuf Kemâl - Hayır.

İzzet Paşa - Yok, yok Arnavudsun.

Yusuf Kemâl - Hayır efendim, ben Boyabatlıyım. Anam babam da oralı.

İzzet Paşa - Yok sen bilmiyorsun? Ecdadın mutlaka Arnavud olup orada yerleşmiştir.

Ha!.. ona göre demek zeki bir adam mutlaka Arnavuddur? Türk zeki olamaz, demek bir zeki adam buldu mu, mutlaka onu Arnavud görmek, yahut hattâ zorla Arnavud yapmak istiyor. Ne yapsın adam? Gönlü öyle istiyor. Zaten gözümde küçülmüş, ilimsiz, dirayetsiz, akılsız biri olmuştu. Şimdi ise heriften iğrendim. Şu hale bak? İçimizde büyümüş bir Arnavud, bizim terbiyeyi almış, tahsili bizim mekteplerde, Türkün mühim mevkilerine çıkmış, Türkten itibar görmüş, onun nimetini yemiş de Arnavutlukla övünüyor. Amavud'u mümtaz ve Türkü gabî buluyor. Madem ki, Arnavud zeki, şu adam uzağa gideceğine bir kere kendisine baksa ya!.. Zaten nihayetsiz vakalar, hâdiseler Hristiyan ve Müslüman ne olursa olsun, ecnebi unsur aleyhinde beni dolduruyordu. Bu da bunlardan birisi oldu.

Oradan çıktık. Birbirimize «Bu ne safderûn adam?»dedik. Bir menkıbe daha zikredeyim: Hariciye Vekili bir müddettir **Muhtar Bey.** Bizim muahede için selâhiyetnâmelerimizi yazmışlar. Kanunievvelin 13. cü günü imiş, Tarihini 13 koymuşlar. Bize gönderdiler. **Yusuf Kemâl:** «Ooh... bu rakam uğrusuzdur. Olmaz» dedi. Hadi sen de, düşündüğün şeye bak!. «Yok gidip, yeniden yazdıralım, 14 koyduralım» dedi. Halbuki öbürsü günü hareket edeceğiz, vakit yok. İllâ değiştirmek için israr ediyor. Dedim ki: **Yahu sen bi münevver adamsın. Türklerde, Müslümanlarda, Şarkta binlerce hurafat var. Bunları anadan, babadan miras aldık. Bunlar yetmiyor da, üste bir de gavur hurafatı mı alıyorsun? Ne saçma adamsın be!..** Hayır, dinlemiyor, tutturdu illâ yeniden ve başka tarihli selâhiyetnameler yazdıracak. Fena kızdım. Çünkü ben de Garbınki değil, Müslümanlarınkinden bile bir tane yok. Hayatımda öyle şeylere aslâ ehemmiyet vermiyordum. Ve onlara göre hiçbir işimi yapmadım. Kavgaya başladım; fakat gördüm ki, başka türlü gidemiyecek. Hasta olacak ve hergün 13. ün uğursuzluğu hayali altında inliyecek, uyku uyuyamıyacak. Lakırdıyı kestim. Gitti, yeniden yazdırdı. Bu sebeple bir iki gün teehhürle hareket ettik. Yalnız şu oldu: **Yusuf Kemâl**'in bu halini bilmezdim. Zekâsına, tahsiline itimadım vardı. Gözümden epeyce düştü. Bir devlet diplomasisini idare edip, devletin, milletin mukadderatına dair muahede aktedecek adam böyle hurafat ile ne hatâlı işler yapar?... Modası geçmemiş olsa, eşrefi saat bekleyip düşmanı vurmayarak fırsatı kaçıran, sonra mağlûb olan atalarımız kumandanlar gibi olacak. Bunun ondan farkı ne?

Ben kış münasebetiyle bağdan inmiş, Havranın karşısında bir yahudi evi-

nin üst katını tutmuştum. O vakit Ankara'da en iyi ev bu ev ile yanındaki yine bir yahudinin evi idi. **Muhdar,** evi kendisine bırakmamı rica etti. Evi vardı. Sebebini sordum. «Misafir geliyor, yer yok» dedi. Evi eşyasıyla ona emaneten bıraktım. Bunu söylediğimin sebebi sonra **Kara Suat** (şimdi Roma sefiri) hakkında bir menkıbe söyliyeceğim de onun için.

MUSTAFA SAGİR

Biz yol hazırlığındayız. **Adnan,** İstanbul'da **Mustafa Sağir** adında bir Hindli'nin, Hind müslümanları namına geleceği hakkında İstanbul Hilâl-i Ahmerinden malûmat geldiğini söyledi. Müsaade verildi; Hindli geldi. Biz de gördük, bu adam Hindliler'in kendisini yardım için yolladıklarını söylüyor. Nelere ihtiyacımız olduğunu soruyordu. Bir miktar para da getirmişti. Hatırımda kaldığına göre **otuzbin İngiliz lirası idi.** Bu parayı **Mustafa Kemâl** aldı. Evvelce Hind'den gelen paralar gibi onu da yuttu! .. **Mustafa Sagir** diyordu ki: **«Az amma şimdilik bu kadar gönderebildiler».** Herif güzel yüzlü, zeki, tahsil görmüş birine benziyordu. Bazı şeyler sordum. Verdiği cevap birbirini tutmadı. Dalgın, düşünceli, korkulu bir siması vardı. Şüphe ettim. Yanımdakilere şüphemi söyledim.

Biz gittik. Sonra Sagir'in casusluğu meydana çıkmış, meğerse İngilizler yollamış, parayı da onlar vermişlermiş. İstiklâl Mahkemesi asmış. İngilizler kurtarmak için çok uğraşmışlar. Tehdide, herşeye başvurmuşlar, olmamış. Mustafa Sagir öteki dünyaya gitti...

ÇERKEZ ETHEM

Yine biz yol tedariki ile meşgul iken **Mustafa Kemâl** ve **İsmet, Ethem'i** bitirmek için uğraşıyorlar. Tertibat alıyorlar. **Ethem** ve kardeşleri de boş durmuyor. Yıllardan sonra **İsmet'in** bana söylediğine göre **Ethem** Eskişehir'de **İsmet'in** karargâhını basıp kendisi öldürtmek istemiş. **İsmet** pek korkmuş. Bir aralık kaçmayı bile kurmuş. Bir harekettir var amma, anlayamıyorum. Meşgul olmaya da vaktimiz yok. **Mustafa Kemâl** Eskişehir'e gitti. O vakit Ankara'da bulunan **Ethem,** kardeşi **Reşit, Kılıç Ali, Eyüp Sabri, Kâzım (Meclis Reisi) Hakkı Behiç, Kaymakam Hacı Şükrü'yü** de beraber alıp gitti. Güya uyuşuldu. Görünüşte **Kâzım, Ethem** tarafını iltizam ediyordu. Yıllardan sonra idi ki, **Mustafa Kemâl'e** casusluk ettiği söylendi. Zahirde **Mustafa Kemâl** ona fena kızıyordu. Meclise, Heyet-i Vekileye **Mustafa Kemâl'den** yarundakilerden telgraflar geldi. Yanındakiler, **Ethem'i** haklı çıkarıyorlardı. Bunlar **Ethem'e** gizlice de mahvı mukarrer olduğunu, ayağını denk atmasını da söylemişler. Bu esnada biz Eskişehir'e vardık. **Kâzım** da Eskişehir'den bizim trenle hareket edip Kütahya'ya çıktı. Suratı çamur gibi berbat, pek düşünceliydi.

Biz, bu vaka bu halde iken, Ankara'dan Moskova'ya hareket ettik. İşin iç yüzün bilmiyorum. Alâkadarlar yazmalıdır. Nihayet Moskova'ya vardık. Birinci İnönü Harbi oldu. Düşmanla uğraşacak yerde **İsmet** ve **Mustafa Kemâl** kuvvetlerini Şimalden Yunan karşısından **Ethem** aleyhine sevketmişler. Avrupa manda ile zaten **Ethem'in** efradını evvelce elde etmişlermiş. **Ethem** ve **Reşit** bir gece Es-

kişehir'den kaçmışlar. Diğer kardeşleri **Tevfik** daima ordularının başından ayrılmıyor. Ankara ve Eskişehir'e giden **Ethem**'e kuvvet oluyordu. Onun yanına gitmişler. Şimâlden, Cenuptan sıkışınca bir iki ufak müsademeden sonra üç kardeş can kaygusuyla bir elçi gönderip bir kâğıt imzaladıktan sonra,Yunan saflarına iltihak etmişler. Yunanlılar bunları bilâkayduşart kabul etmişler. Kendisiyle beraber iltica edenler. Bir iki yüz askerden ibarettir.

Bu harp esnasında **İsmet** ve (..... .....)'in böyle hareketleri **şahsî emellerini vatanî menfaatlerin ne kadar üstünde** tuttuklarına delildir. Ne tehlikeli oluyor!.. Fakat vatanı düşünen kim?!.. Evvelâ şahıs... **Ethem**'de o esnada bir şey yapmak istedi ise o da aynı şey ve hıyanettir. Bu meseleyi içinde olarak bilenler tenvir etmelidir. Eğer evvelkiler kabahatlıysa **Ethem** gibi hizmetler etmiş, millî kıyam mahvolurken kurtarmış bir adamı, böyle Yunanlılar'a iltica etmek gibi fena ve hainane bir şeye mecbur ettiklerinden mesûldürler. Vakıa can kaygusu **Ethem**'i mazur gösterir, fakat herhalde çirkin bir netice. Hele Yunanlıla'ra ilticadan sonra ordumuza karşı harp etti ise, işi bitmiştir. Affolunamaz. Harp başlıyacağı bir zamanda böyle bir iş ne tehlikeli bir şeydir. Nitekim Yunanlılar derhal taarruz ettiler. Ya bunu **Ethem** iltica etmeden evvel ordular yerlerini **Ethem** aleyhine hareket etmek için terkettikleri zaman yapsalardı...

Bu işin bir iyiliği oldu. O da çetelerden kurtulup, muntazam bir orduya malik olunmuştur. Bu elbet yapılmalı idi. Ethemler buna mukavemet ederlerse kırılmalı idi, tabii idi. Ancak ve bunu zatı mesele için yapıp rekabet ve tahakküm hırsı ile yapmamalıydı. Hem de usulü dairesinde olması tamamiyle mümkündü. Hele Yunanlılar'ın hücum ettikleri bir zamanda asla yapılamazdı.

Bizim Türk Tarihi'nde bu vakayı bir satırla sade **Ethem** aleyhine yazıp geçtim. Başka türlü yapmak mümkün değildi. Kitabımı neşrettirmezdi. Bugün Paris'te hürriyet içinde yazıyorum.

Bu meselede galiba **Rafet ve Ethem** tarafını iltizam etmiştir. **Kâzım,** turfa olduğu halde sonra yine işi düzeltip **Mustafa Kemâl**'in gözüne girmiştir. Hâlâ da gözdesidir. Eski komiteci!.. Yahut casusluğun sayesi, **Kâzım,** İttihatçıla'rın, **Şükrü**'nün riyaseti altında bir vakit birçok katiller yapmış olan **Serez komitesinin** âzâsından biridir. Bu cahil, pek beyinsiz, (.... ve .....)sız adamın Türk Millet Meclisi'nin yıllardan beri reisi olması kara bir baht, bahtın garip bir cilvesidir. Türk Milletine büyük lekedir. Bu **Kâzım**'ın aleyhinde de bir yığın dosya vardı. Bu komisyonun reisi Miralay **Sadık Sabri** idi.

Mustafa Kemâl, Sh. 318 den itibaren bu meseleyi yazıyor. O her meseleyi kendi arzusuna göre değiştirir. Meselâ **Kâzım**'ın **Ethem**'le beraber olduğu tevâtür halinde idi. Hâl de onu gösteriyordu. Şimdi onu dercediyor. Ve kendi etrafında gösteriyor. Bu da gösterir ki, **Kâzım** hem **Ethem**'le beraber görünmüş, hem de **Mustafa Kemâl**'e casusluk etmiştir. Nitekim sonra bunu İzmir Suikastı'nda da yaptığı söylendi. Bir de herhalde alâkadarları dinlemek lâzım. Sebebi: Meselâ tecavüzün **Mustafa Kemâl** tarafından olduğunu, berikilerin müdafaa telâşında bulundukları Kütahya'da **Mustafa Kemâl**'in kendi adamlarının çektikleri telgrafında da yazılıdır. (Sh.334) **Mustafa Kemâl, nutkunda bu heyetin Ethem tarafından tevkif edildiğini söylüyor. Halbuki heyet mevkuf olmadığı gibi Ethem'in**

(*) Bir isim ile cinayet ve ahlakla ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

lehinde Millet Meclisi'ne telgraf çekmişlerdir. Mustafa Kemâl (Sh.337) de üç kardeşi tepelemek için cepheyi boş bırakıp adetâ bütün orduyu Kütahya üzerine, Rumlar aleyhine nasıl tahşid ettiğini bizzat hikâye ediyor. Hem de bu müthiş işi, yani orduyu ikiye ayırıp (.....)**mak** işini meclise bile danışmadan kendi kendine yapıyor. Düşman karşısında böyle bir vaziyet ne tehlikelidir. Az bir **vatan (.....) olan** buna cesaret edemez. Vakıa denebilir ki, bu bir zarurettir. **Ethem** kuvvetleri inhilal unsurudur. Evvelâ onları tepelemek lâzımdır. Fakat şu da muhakkak ki, bu iş hüsnü suretle de olurdu. Böyle bir tehlikeli vaziyyete lüzum kalmazdı. Nitekim Millet Meclisi haber alınca bu işe kızmış, **Mustafa Kemâl**'e istizah yapmıştır. Bir de **Mustafa Kemâl** bunları nutkunda millî hükûmeti yıkmakla itham ediyor (Sh339) Halbuki şu muhakkak ki, **Ethem**'in kuvvetleri sırf **Mustafa Kemâl**'in şahsı aleyhindedir. Şurası feci: Sh 339 da: «**...emirberlikten gelen Ethem'in koskoca Türk vatanında diktatörlüğünü kabul etmek...**» diyor. Zavallı millet! Sanki **Ethem,** diktatör olmadı da bu belâdan kurtuldun mu? Bir emirber öldü bir paşa diktatör oldu. Sence ne farkı var. Diktatör! Kâfi. Şahsı ne olursa olsun mesele bunda değil ki, mesele diktatörlükte, diktatörlüğün kendine mahsus idaresinde. O, Paşada da emirberde de aynı şeydir.

İşin daha fecisi, Yunan Ordusu'nda taarruz alâmetleri varmış. **Mustafa Kemâl** kendi bunu diyor. Ve buna bile bakmayıp bu işi yapmıştır. Ben bilmem. Mesele henüz bitmeden Yunan Ordusu bütün cephelerden taarruza geçmiştir. **Mustafa Kemâl bu taarruzu Ethem'in Yunan Ordusu'na ilticasından birgün sonra oldu diyor. Başkaları daha evvel olduğunu söylüyor. Bereket versin ki, taarruz işin sonlarına tesadüf etmiştir. Bir de düşman, Ethem üzerine tahşidat dolayısıyle Şimalde açık bırakılan cepheden Eskişehir'i zapt için hücum etmemiştir.** Bereket versin. Yunan kâbiliyetsiz bir düşmandı. Bunu daima gösterdi. Herhalde bu iş büyük bir cesaret idi. Kendisinde vatan kaygusu herşeyin üstünde olan birinin yapacağı şey değildi. Hâsılı **Mustafa Kemâl** bu rakibini de ezdi.**İzzet Paşa** heyeti bir müddet sonra dönmüş. Yalnız **Münir Bey**'i Ankara'da alıkoymuşlar.

MOSKOVA'YA DOĞRU

Bu karakışta Anadolu ortasından, Kafkasya'dan,Moskova'ya gitmek pek müşkil iş. Fakat Karadeniz'de İngiliz, Fransız, Yunan donanmaları öyle dolaşıyor ki, denizden gitmek yakayı ele vermektir. Bizim için sahillere yanaşmak mümkün değil. Zaruri karadan gidiyoruz. Kış, vasıtasızlık iki kara belâ. Ama ne yapalım?

Heyetimizle trene bindik. Moskova dedik, yola düştük. Eskişehir'e geldik. Makas değiştiriyor. Bir de baktık ki vagondan **Çolak Selâhattin** bakıyor. O vakit Sivas'ta kumandan idi. Bir birimizi gördük. Ben vagonumdan inip onunla görüştüm. Vagonunda adi ir dökme somba bozulmuş. Borusu pencerenin yanından yukarı çıkarılmış, seyyar bir karyola. **Bu esnada bizim şimendiferlerde teshinat böyle oluyordu. Böyle vagonlar da kumandanlara mahsus idi. Diğer yolcular çivi kesiyordu. Yani biz de soğuktan titremekte idik. Vekiliz ama böyle**

(*) Kırdırmak ve hisle ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

kötü olsun bir sobamız yok. Selâhaddin'e Ne haber, nereye? dedim. «Ankara'ya» dedi. Ne yapacaksın? dedim. «Mühim bir mesele varmış, **Mustafa Kemâl** onun müzakeresi için telgrafla çağırdı.» dedi. Güldüm. Tuhaf oluyor. Koyun kesilmek için salhaneye kendi ayağı ile gidiyor, yandaki ağılda bekliyor, bir şeyden haberi yok.

Mustafa Kemâl, Selâhattin'i de bir türlü çekemiyordu. Bir gün Heyet-i Vekile'de dolaylı bir surette onun kumandanlıktan azlini teklif etti. Ve karar aldı. Buna lüzum yoktu. O doğrudan doğruya bu işi yapardı. Amma, **Selâhattin** aynı zamanda mebustu. Meclise girer, orada bir şey karıştırır. İyisi mi, kabahatı Heyet-i Vekilenin üstüne atsın. Zaten sonunda bu mesuliyet gelmesi muhtemel işleri daima Heyet-i Vekile v eMeclis'e yaptırırdı. Demek elinde iken azledememiş. Azledince olur ki ordusuyla hasım bir tavır alır. Bermutâd aynı künde oyununa müracaat etmiş, mühim bir müzakere için davet etmiş. Onun mühim dolabı bu mühim müzakere idi. Tuhaf herkes de bu dolaba girerdi. Dayanamadım, severdim de. Çünkü namuslu bilirim. Hâlâ aksine bir halini görmedim. Yalnız zekâsı mahdud ve pek asabî, hırçın bir adamdır, söyledim: Ayol, bu ne gaflet? Seni kumandanlıktan azlettiler de inanmak istemedin. Mağrûr bir hal ile: «Yok, pek tatlı bir davet ile geliyorum. Nasıl olur? Böyle şey olmaz» dedi. Çok gâfil adamdır. Fakat biraz sonra baktım. Rengi değişti. Yüzü bozuldu. Demek içini kurt yemeğe başladı. Şüphelendi, zaten inanması lâzımdı. Benim ne menfaatim olacak ki, ona bu yalanı söyleyeyim... Gittik; O da gitti. Rusya'dan avdetimde dediğim olmuş, **Selâhaddin**'i muhalif safta buldum.

Konya'ya geldik. Evvelce görmüştüm. Ordan Ulukışla'ya indik. Burası çerçöpten yapılmış beş on binadan ibaret. Oradan Anadolu'nun orijinal ve esaslı treni, vagonu olan yaylılara bindik. **Yusuf Kemâl** ile bir arabadayız. Çok soğuk. Hareketsizlikten bilhassa ayaklar donuyor. Bir halısı varmış, dizlerine örtüyor. Ben de bir kenarını örttüm. İkimize de yetiyor.Kızdı. «Halımı berbad ediyorsun, onu ben kendi canım için aldım.» dedi. Hodbinlik!.. Eski bir arkadaşlık ve hem bu kere yol arkadaşıyız. Ne yapalım. Ben de ona türlü muziplikler yaptım. Bizâr kaldı. Muahede yapmağa gidiyoruz. Kırkar yaşlarımızda adamlarız. Adeta mahalle çocuğu olmuştuk. Vakıa yolda vakit geçirmek için hiç de fena bir vasıta değilmiş. Zaten işsizlik ve başka bir şey yapamamak, insanı kavgaya sevkediyor. **Kavgadan kolay yapılacak bir şey yok.** Sessiz düşünmekle aslâ vakit geçmiyor. Arabada müthiş sallanmadan kitap da okunamıyor. Hem kitap tutmaktan, el donuyor. Mutlaka eller cebinde durmalı. Hem de eldivenle beraber. Yaylı müthiş bir şey, **Yusuf Kemâl** ile ikimiz uzun yatıyoruz. Kımıldanacak, yer kalmıyor. Sanki bir tabuttayız. Şu farkla ki, yalnız iki kişi bir tabutta. Kımıldansam söyleniyor. Arada kımıldanmayınca da olmuyor ki... Daima odun gibi kaskatı durmak mümkün değil. İnsanın bir yeri ağrıyor. Vaziyeti değiştirmeli. Buna da kızıyor. Herhalde bir huysuzluğu, hırçınlığı var.Bir sebep mi var, yoksa böyle huysuz mu? Eskiden biraz huysuz olduğunu bilirdim amma, bu kadar bilmezdim.

Kayseri'ye geldik. Belediye bizi misafir etti. Şehri gezdik. **Yusuf Kemâl** oraya gelmiş iken pastırma alalım dedi. Kendisi Moskova dönüşünde Kastamonu'dan bir parça getirmiş imiş. Yanında idi. Güzel löp et, yumuşak bir pastırma idi. Bana da vermiyordu. Neyse paranın yarısını o, yarısını ben vererek Belediye

Reisi vasıtasıyla bir koca sandık pastırma aldık. Bu sandığı Moskova'ya kadar taşıdık. Ne vakit ki, yiyeceğiz, bir parça getirttik; sinir, başka parça; sinir. Hasılı hep sinir. Belki de bu pastırmadan iki lokma yiyemedik. «Kayserililer bizi iyi boyamışlar!» dedik; güldük. Meşhurdur. Bir Kayserili babasının eşeğini başka bir renge boyayıp babasına satmıştır. Bunlar bizi boyamamalı idi? Çünkü misafirdik. Hem de tehlikeler göze alıp millete büyük bir hizmete gidiyorduk. Hem de pastırmaları Belediye Reisi vasıtasiyle aldık. Ve istedikleri parayı da pazarlıksız vermiştik. **Bakü'de birgün Bakülüler ile konuşuyorduk.Bakü ehalisinin âdetlerini, Yahudiler'in adedini soruyorum. Biri dedi ki: «Bizde Yahudi yoktur. BurayaYahudi gelemez.» Hayret edin sebebini sordum. «Çünkü bizde barınamaz» dedi. Anlıyamadık. Daha izah etti: «Biz var iken yahudiler ticaret yapamazlar.» Demek azeri Türkler yahudiden baskın. Ticaret âleminde yahudiyi barındırmıyorlar. İftihara değermiş, fakat demek yahudiden daha madrabazlar. Kayseri'de de Yahudi yoktur. Zahir orada barınamıyorlar. Türk'e tacir değil diyen, Kayserililer'i görsün.** Vakıa bu ticaret dolapçı işi, çirkin şey. **Lâkin itiraf edelim ki, bugünkü ticaret Avrupa'da da umumiyetle dalaveralı, aldatmalı bir ticaret olmuştur. Namuslu tacirler varsa da azdır. Demek ticaret böyle imiş. O halde bu iki şehrin Türklerini ayıplamak mümkün değildir.**

Kayseri'de Amerikalılar'ın Ermeni çocuklarını besledikleri Dar-ül-eytamları ve bunun için mükemmel hastahaneler de yapmışlar. Gezdim. Cidden iyi. Bunların otomobili varmış. İstedik. Vermek istemediler, amma ne yapsınlar, zaruri verdiler. Sivas'a doğru yollandık. Otomobil çürük çarık birşey imiş; bozuldu. Şoför bir iki saat uğraştı. Olmadı. Akşam da yaklaşıyor. Barınacak yer de yok. Bereket versin henüz Kayseri'den iki üç saatlik bir mesafedeyiz. Döndük; yaya olarak tekrar Kayseri'ye geldik. Ertesi günü yine yaylılara bindik. Her muhitin kendine mahsus bir şeyi vardır. Orada en iyi şey odur. Galiba Anadolu'da yaylı, otomobile müreccahtır. **Bu Hazreti Nuh'u da taşımış olan yaylı tabutdur.** Kışın buz, yazın cehennemdir. Günde ancak otuz kilometre katediyor, amma her vasıtadan emin, tehlikesi de nisbeten az. Yaylı ve kağnı Anadolu'nun şimendiferidir. Deveyide unutmıyalım. Yolda, arada, yüklü deve katarlarına da rast geliyoruz. Bunlar eski meşhur kervanların bakiyesi...

CELAL ARİF

Kayseri'den henüz açılmıştık.Sivas'dan doğru bir kamyon geliyor. Baktım **Celâl Ârif, Hüseyin Avni.** Biz de, onlar da durduk.Derhal onların kamyonuna gittim. «Yahu! ne yaptınız siz be? Bir çuval inciri berbat ettiniz.dedim. Somurtup durdular. Devam ettim: Siz bana **Mustafa Kemâl**'i düşüreceğiz diye gittiniz. Halbuki **Karabekir**'le uğraştınız. Bu ne mantık? Ne beceriksizmişsiniz... Ben size **Karabekir**'le uyuşun demedim mi? İkisi birden dediler ki: «Ne yapalım pek kötü adam». Pekiyi öyle olsun; fakat maksadınız için önce onunla hoş geçinip işi görmeli. Yeniçeri ağasını tepelemeli idiniz. Lâzımsa sonra onu da tepelerdiniz dedim. Bunada cevap yok. «Orası nasıl? Bu işi nasıl telâkki ettiler?» dediler. «Nasıl olacak, herkes şiddetle aleyhinizde. Çünkü birşey yapalım dediniz; ağzınıza, bur-

nunuza bulaştırdınız. Öyle aykırı teklifler yaptınız ki, hiçbiri teklif olunur şeyler değildi. Tabiî herkes sizi kabahatli buldu.» Yüzlerine baktım,meyus oldular. Dedim: Ayol ben size evvelâ **Karabekir**'i elde edin, edemezseniz işe başlamayın demedim mi? cevap yok... Ayrıldık...

Ankara'ya gitmişler, artık **Celâl Ârif**'in vaziyeti tutunamaz bir hal olmuş. **Mustafa Kemâl**, derhal Roma mümessilliği ile yollamış, o da cana minnet bilmiş. Gitmiş, yani tabuta kendi ihtiyariyle binmiş. Bir müddet sonra oradan da azletti. **Celâl Ârif**'in işi de bitti. Siyasi hayat-ı müsteardan alem-i bekâ'ya irtihal etti. Şimdi Paris'te benim gibi mihman gezer...

Erciyes dağının eteğinden gidiyoruz. Muntazam koca bir mahrut, üstü de çırçıplak, hiç ağaç görünmüyor. Eteğindeki, toprak da kül renginde birşey. Kayseri'den Sivas'a kadar şose var. Zararsız bir yol. Bütün bu yol bir düzlükten gidiyor. Bizde tıkır tıkır gidiyoruz.

Yusuf Kemâl yine huysuz ve bana hakaret ediyor. Ben de damarına basıyorum. Bir aralık bunalacak bir hale geldim.Seninle beraber gidemem deyip, bir başka yaylıya bindim.

İncesu'ya geldik. Bir mola verdik. Meğerse orada mühim binalar varmış. Güzelce bir cami, mektep, evler.. Bunlar birşey değil asıl kâgir mühim bir ahır var. İçine girdiğim vakit, vaktiyle Mısır'da büyük Ehramın içine girince nasıl bir azamet duydumsa, adeta öyle bir azamet duydum. Müthiş direkler ve kubbeler, koca bir şey. Bunun içi kenarda fırdolayı bir taştan set. Orada birkaç metrede bir ocak var. Burası askerî bin binadır. Orta yeri süvarinin atlarına, setler de askerlere mahsustur. Ocaklar, teshin ve yemek pişirmiye mahsus. Rivayet ettiler ki, harb-i umumide orada üç alay süvari atlarıyla barınmışlardır. Bunu meşhur **Merzifonlu Mustafa Paşa** yaptırmıştır. Binanın bir yanı dağdır. Dağ kâmilen kayadır. Binayı yaptırmak için dağın o eteğini, tıraş etmiş, orayı düzlemiş ve çıkan taşları da binada kullanmıştır. İnsan bu binayı görünce atalarımızın en mühim himmet sahibleri olduğunu anlıyor. Bu bina herhalde mühim inşaattandır. Birgün yıkılıp bu da mahvolur. Bereket versin, çok sağlam bir bina. Sanki muazzam bir taş kitlesi. Mimarlarımız, Türk mimârîsini tetkik ettiler. Henüz bu abideden bahs etmemişlerdir. Tetkik edilip, plân ve fotoğraflarıyla beraber bir eser yazılması lâzımdır. Bence bu eser millî mefâhirden biridir.

KÜRTLER VE ALEVİLER

Sivas'a geldik. Sivas'ta **Cemâl Bey** (Eski Kütahya Mebusu ve Kastamonu Valisi) vali, bizi resmî bir surette yâni asker, polis, memur ve ahali ile istikbâl ettiler.Hemen her yerde istikbâl ediyorlar. Bizde bu bir hastalıktır. Gelen mevkili birine, memur ve halk istikbâl yapmasını, gelen de istikbâl olunmasını pek severler. Ankara'da soğuk vardı. Konya'da daha çoktu. Ulukışla mutedil idi. Kayseri, Sivas yolu soğuktu.Bazı yerler kardan beyazdı. Fakat Sivas'ta epeyce kar bulduk. Belediyede misafir olduk. **Halis Turgut** bizi evine davet etti. Bu zatı ilk görüyordum. Belki mektepte okumuş ilk Türkçülerden idi. Namuslu biri, Sivas'ın eşrafından, ailesi eski bir aile, evleri büyük bir konak halinde. Eski evlerden, içi güzel ve orijinal. **Halis Turgut** millî harekete hizmet etmiş, sonra İkinci Millet Meclisi'ne me-

bus olmuş. **Mustafa Kemâl**'i sevmez. Nihayet İzmir'de yapılan suikast bahanesiyle **Mustafa Kemâl tarafından asılmış.** O gece onun evinde, Sivas ahvaline, Kızılbaş Türklere, **Koçgiri Aşiretine** dair konuştuk. O esnada bu aşiretde **millî** kıyam aleyhine kaynaşma başlamış imiş. **Teşvik, İstanbul'dan gelmiştir. Reisleri Alişan'dır.** Vali ile beraber **Halis Turgut**, bunun bir vakaya müncer olmasından korktular, bana söylediler. Bilhassa mükâleme Alevî Türkler üzerinde idi. **Ankara civarından başlayıp Şark'a giden ve Azerbeycan'a dayanan bir Kızılbaş, Türk şeridi vardır ki, Sivas'tan geçiyor.** Bunların cehaletinden Şiilik sebebi ile Türkler'e Hıristiyanlar'dan daha fena bir nazarla baktıklarından bahsettiler. Bunlara münevverlerden heyetler gönderip propaganda yapılmasını propagandanın esasının kendilerinin de halis Türk olduklarını, dinin bir olduğunu, mezhep farkının ehemmiyeti olmayıp, vicdanî ve şahsî bir mesele olduğunu anlatmak olmasını teklif ettim. Bu suretle hasım olmaktan çıkarılabileceklerini söyledim.

Biz gittikten sonra bizzat **Halis Turgut** beş on köyü dolaşmış, bu tarzda propaganda yapmış. Biz Moskova'da iken **Koçgiri Aşireti** isyan etmiş bu aşiret isyana kalkacağı vakit bütün kızılbaşlara adamlar göndermiş, «Biz Şiiyiz; Sünnîlere isyan edeceğiz, bize iştirâk edin! demiş. **Koçgiri Kürt'tür.** Bir takım Türk Kızılbaşlar iştirâk etmişler; Fakat **Halis Turgut**'un dolaşıp propaganda yaptığı köyler onlara şu cevabı vermişler.«Biz Şiiyiz amma, Türküz, Kürt değiliz, sizinle birleşemeyiz.». Bu ufak tecrübe bu tarz propagandanın vatan ittihat ve kuvveti namına en mühim bir vasıta olduğunu ispat etmektedir. **Demek öyle heyetler, muallimler gönderip, Anadolu'nun bu mıntıkalarında ve Kürtler içindegeniş mikyasta propagandalar yapmalı. Oralarda esası bu olacak ilk mektepler açmalıdır. Bu iş pek mühimdir. Bu tecrübe gösteriyor ki, ufak bir himmet bunları kazandırır. Bu iş Türkiye için hayattır. Çünkü İngilizler, Anadolu'da isyanlar çıkarırken, bakınız, Rum'u, Ermeni'yi, Çerkez'i, Kürd'ü kışkırtıyorlardı. Tefkira'yı müthiş yapıyorlardı. Kızılbaşları, Türkmenleri de Türkiye'den ayırmaya çalışıyorlardı Hattâ Konya'da Mevlevî Çelebi Abdülhalim, İtalyanlarla Selçukî Devletini teşkil etmek için sözleşmiş.** Bu adam Ankara'ya getirtilip hapsedilmiş, sonra **Mustafa Kemâl** onu çıkardı. Ve mebus da yaptı. Buna sebep olarak çirkin şeyler söylediler... Hattâ, Lozan'da frenkler ve ekalliyetler meselesinde ırkî, dinî (gayrimüslim, müslim) ve lisanî ekalliyetler tabirinde israr ettiler. Ben de bu müthiş tehlikeyi bildiğim için bu tabirleri kaldırmak hususunda inat ettim ve muvaffak oldum. **İngilizler Konyalılar'a Türk değil, siz Selçukîsiniz, Yörüklere de Türk değilsiniz,** diye propaganda yapmışlardı. **Abdülhamit zamanında Ermeniler bu Kızılbaş Türkler'e musallat olmuş, onları, Ermenisiniz, diye kandırıyorlardı. Muvaffak oluyorlardı. Bu hal devam etse bu Kızılbaşlar, Ermeni olup gideceklerdi. Zaten böyle neler kaybettik.**

Ben böyle bir propaganda teşkilâtını sonra, Sıhhiye Vekili iken çok teklif ettim. Çünkü bu vekâlete isyan işleri de merbut idi. Fakat bunun kıymetini, ne **Mustafa Kemâl**'e ne **İsmet**'e anlatamadım. Yapmak mümkün olmadı. Elan en mühim olarak yapılacak işlerden biridir. **Bu adamlar askerdir, herşeyi top ve tüfek ile halletmek zihniyet ve peşindedirler.** Zora dağların borcu vardır, amma zorun devamı müddetincedir: **Fırtınadan ağaç eğrilir; fakat geçince yine doğ-**

rulur. Top,tüfek, cebir, dimağları, zihniyetleri düzeltemez. Bunlar düzelmeyince de derd daima mevcuttur. Nakzetmek için fırsat bekler. Bilhassa teklifim **Kürdistan** içindi. Oranın başımıza iş açacağını temessül için teşkilât yapılmasını söylemiştim.

Rusya'dan dönerken Samsun'a geldim. Vali Cemâl'i orada buldum. **Mustafa Kemâl** azletmiş. Burada ticaret yapıyor. Kızılbaş köylerinde **Halis Turgut** tarafından yapılan propagandayı, mühim neticesini bizzat bana o anlattı. Zavallıyı **Mustafa Kemâl** Sivas'tan da tepelemiş idi. Çok zaman sonra hizmetini bilen dostlarının ikramıyle Trabzon'a vali olabildi. **Mustafa Kemâl** Trabzon'a seyahat etti. Oradan da azletti. İki yıl kadar açlık içinde kaldı ve tecennün etti. Oğulları Kütahya'ya götürmüşler. Orada ölmüş.

Sivas'ta Selçuklu mimarîsinin incileri var. Gökmedresenin önüne gittiğim vakit büyük bir azamet ve haşmet önünde olduğumu duydum. Bunlar harab oluyor. Bakan yok. Türkün bu millî hazineleri giderse bir daha yerine koymak mümkün değildir.

YUSUF KEMAL'İN SIKINTISI

Artık **Yusuf Kemâl** azametli bir tavır takındı. Suratı ekşidikçe ekşidi. Hırçınlığı da yolunda. Sivas'tan kalktık, Refahiye, ilâh... Erzincan'a doğru gidiyoruz. Nihayet **Yusuf Kemâl** ağzındaki baklayı çıkardı. Hırçınlığının, fazlalığının sebebi varmuş... Ağzında bakla varmış, bir türlü çıkaramıyormuş... Zor mu imiş... Dedi ki: «**Rıza Nur!** Sen bana itaât etmelisin. Ben senin reisinim, âmirinim». Dedim ki: Bu sözüne şaştım. Ne istiyorsun? Sana uşak mı olayım? Merasim oldukça sen başka yürüyorsun. Ankara ile muhabereni elinden alıp ben mi muhabere ettim. Karıştığım bile yok. Daha ne istersin? Lâf yok. Hakikaten de böyle ilâve ettim: Hemşehriyiz, bir yaştayız. Mektepte arkadaşlık, sonra beraber çapkınlık. Böyle bir teklife nasıl dilin varıyor. Eğer zekâ ve malûmat hususunda bir rüçhan görüyorsan izah et. Münakaşa edelim. Ayıptır. Buna da cevap bulamadı.

Kızdım, söylendim ve kendi kendime düşündüm. Bu adamı bilirdim, azametlidir. Yere göğe sığmaz. Vakıa ekseriya zeki, mâlûmatlı, namuslu olanlar vekâr sahibi olurlar. Ancak bundaki vekâr derecesini aşmış, fıtrat halindedir. Kendisi yüksek bir zekâ değildir; fakat, zekî denilen adamlardandır. Hele hafızası iyidir. İyi çalıştı, epeyce malûmat sahibidir. Natûkdur. Yazı ve neşriyat ile münasebeti yoktur. Pek çok egoisttir. Kibri azamet, iyi haslet değildir. Malûm, İblis'e yaraşır derler, ve kimse sevmez. Keza hırçın ve huysuzdur. En ufak ve lüzumsuz bir şeyden alınır. Darılır. İnattır. Dargınlığı çok uzun sürer. Bu huylarını eskiden bilirdim amma, böyle haris olduğunu bilmezdim. Şimdi görüyorum ki, müthiş haristir. Ankara'ya giderken Bolu yolunda birşey yapmıştı; fakat ona ehemmiyet vermemiştim. Adetim bir şeyle bir adamın ne leh ve ne aleyhinde hükmetmem. Evvelce söylemiştim; yani reis olmak istemişti. Bize bir reis tayin etmemişlerdi. Ve böyle bir şeye de lüzum yoktu. «Arkadaşlar var mı?» diye sormuştum. Hepsi «Hiç, lüzumsuz» demişlerdi. Olamamıştı. Ha... demek bu adamda reislik monomanisi var. Hem maiyetini uşak menzilesine koymak istiyor. Nitekim Lozan'a giderken de bunu göreceğiz. Hem sıkılmıyor, kendi ağzı ile istiyor. Ben doğrusu

böyle teşebbüsü ömrümde yapamadım. Kimseden bir şey isteyememişimdir. Hakka bakarsan bu sefer reislik benim hakkım idi. Çünkü evvelce gitmiş, falso ile dönünüştü. Ben ise bunu aklıma bile getirmedim. Ne olursam olayım. Elverir ki, hizme tedelim. Heyet-i Vekile'de tayinimiz esnasında ben bu sebebi söyleyip, reisliğin bana verilmesini isteseydim muhakkak ben reis olurdum. Bilhassa **Mustafa Kemâl** beni def için ne vakittir nelere baş vuruyor. Muvaffak olamıyor. Derhal reisliği bana verirdi. Tek ben gideyim. Yahudi'yi biri döğüyormuş. Yahudi elin nûrdan kopsun, dermiş, Seyredenlerden biri merak etmiş. Sonra Yahudi'ye sormuş. Yahudi... «Eli kopsun da neden koparsa kopsun» demiş.

Bu da böyle. Dedim ki: « **Yusuf Kemâl**! Bana âmirlik taslama! Aklını başına al ve şuna iyi kulak ver. Sen **Bekir Sâmi** ile Rusya'ya gittin. Bir şey yapamadınız. Geri geldin. Mecliste uğradığın tûfanı da unutmuşsun galiba. Bu sefer giderken eğer ben Reislik isteseydim bana vermeleri tabiî idi. Hak benimdi. Hem de **Mustafa Kemâl** beni, def olsun diye sade reislik değil, ne istesem verirdi. Ben böyle şeyi aklıma getirmedim.». İnsanlar tuhaftır. En büyük millî işlerde de şahsî hırsı, mevkîlerini düşünürler. Bundan da çok defa millî iş zarara uğrar. Tarihte misâlleri çoktur. Eğer ben de bunun fikrinde olsaydım, biz de millî işe zarar verebilirdik.

Halbuki **Yusuf Kemâl** asla reis, baş olamaz. Onda hilkat yoktur. Çünkü inisiyatif sahibi değlidir. Çünkü mesûliyetten korkar. Sonra mesûliyet geliverir, korkusuyla hiçbir iş yapmaz. **Nitekim Hariciye Vekâleti'nde bulunduğum** zaman vekâlet umuru leyteleâlle'de, askıda kalmıştır. Hiçbir iş çıkmamış, herşey yüz üstü kalmıştır. Yine bu sebepledir ki, ilk hükûmet teşekkül edince **Yusuf Kemâl** Rusya'ya gidinceye kadar vekil olduğu İktisat Vekâletine uğramamıştı. Heyet-i Vekile'de de imzasını koymadıydı. Arkadaşlar farkına vardılar, sıkıştırdılar yine imza koymadı. **Sebebi Anadolu hareketinden ümitsiz olup birgün uğrayacağımız mesuliyet korkusudur.** Bu adam daima böyledir. İnsanda mesuliyet büyük mikyasta olmalı; fakat nâdiren bu kere de cesareti olup, işi yapmalı. Bunda mesuliyet hissi o kadar fazladır ki, evham ve hayalât ve cinnet halindedir. Ona mukabil cesaret asla yoktur. Ben de bir memleketteyiz ki; orada mesuliyet mürg-ı anka'dır. Buna rağmen **Yusuf Kemâl** böyledir. Her yapacağı işte evvelâ me'mûl veya mevhum bir mesuliyeti düşünür. Ve ondan kurtulmak çaresi tedbirini işten evvel alır. Böyle adamlar hayatlarında hiçbir iş göremezler. **Yusuf Kemâl** de halâ görememiştir. Bu kadar yıl millî hareketin içinde bulundu. Mevkii de müsait idi. Bu kadar işlerin civcivli zamanında hiç bir iş göremedi. Bir eseri yoktur. Yapacağımız muahede onun eseri midir? Biraz sonra görülecek.

ÇİLELİ YOLCULUK

Sivas ve Erzincan, iki geçilmesi güç dağ var. Karabayır, Çardaklı. İğnti'den sonra Karabayır'ın eteğine geldik. Yanımızda bir otomobil, birkaç yaylı, bir müfreze asker var. Burası daima eşkıya baskınına mâruz olduğundan kendimizde birer mavzer aldık. Benimki, Koçbey hadisesinde Ankara'da aldığım filintadır. Onunla Moskova'ya gittim. Ve beraber döndüm. Halâ Sinop'ta kütüphanemde durur. Otomobil bozuldu. Cam gibi keserek esen bir soğuk rüzgâr ile hafif bir kar

düşüyor. Şoför uğraştı. Yapmak mümkün olmadı. Otomobili bırakmaksa mümkün değil. Murahhas, kâtip, zabit, asker otomobili önden çekerek, arkadan iterek bu dağa çıkarmağa başladık. Bir raddeye geldim ki; canım burnuma geldi. Bir elimde mavzer, bir elimle otomobili arkadan itiyorum. Ellerim donuyor. Eldivenin hiç faydası yok. Mavzerleri boynumuza asamıyoruz. Hemen eşkiya, zuhuruna muntazır olduğumuzdan elde tutuyoruz. Otomobil, bir aralık kurtulsa arkada olan bizleri çiğneyip aşağı uçaçak. Bunu da düşünüyorum. Bir taraftanda eşkıya basma tehlikesi var. Bir taraftan da karanlık basıyor. Anamdan emdiğim süt burnumdan gelmeğe başladı. Dedim ki: Ne memleket, ne kara bahtlı millet efradıyız? **Elin memleketinde otomobil insanları taşır; biz burada otomobili taşımıya mahkûmuz!..** Bakü'ye kâtip giden biri var. Baktım, o otomobili, itmiyor. Elinde tüfek de yok. Öyle kızdım ki, Herkes şunu itiyor, sen niye itmiyorsun? Bu kadar harum evlâdı, muhallebici isen, anarun koynunda duraydın dedim. O hiç cevap vermedi; fakat otomobile de yanaşmadı. Ben de artık söylemedim. Çünkü insan gibi bir kıymeti kalmadı. Varsın zahmete girmesin. Neyse bin belâ tepeye çıktık. Karanlıkta tamam oldu. Bir tane bile fenerimiz yok. Şimdi ineceğiz. Aşağıda bir Jandarma Karakolu varmış, geceyi orada geçireceğiz. Şose uzun gidiyormuş. Kestirme keçi yolu varmış. Ben artık canımdan bıkmışım. Kestirme yolu tuttum. «Gitme! kaybolursun»dediler. Dinlemedim, biri daha bana katıldı. Başladık gitmeye. Göz gözü görmüyor. Ayağıma taş takılıyor. Bazen ayağımın altından toprak uçup kayıyor. Yerlere otturup tutunuyorum. Sık ağaçlık bir yer. Ayağıma ağaç kökleri bulaşıyor. Bir aralık bu yolu tuttuğuma pişman oldum. Göz gözü görmüyor; yol görünmüyor. Artık yukarı çıkmak da mümkün değil. Kaybolursak gece bizi kurtlar da yer. O donan insan, şimdi kanter içindeydim. Hasılı pusulasız ve körebe tarzında kaybolmadığıma, bu uçurumdan yuvarlanmadığıma bin şükür ettim ve hâlâ şaşarım. Bağırdık. Karakol orada imiş. Ses verdiler. Gittik. Karakola girdik. Bizden sonra yoldan yürüyenler de geldiler. Tuhafız. Bir odalık zeminde bir bina, tahtadan kiremitleri var. Üzerlerinde birden rengi belirsiz olmuş ve pire tersi başka bir benek vermiş birkaç yorgan, şişesinin üst kısmı koyu bir is ile simsiyah bir ufak petrol lâmbası, bu şişenin bir yeri de kırılmış, delik; oraya kâğıt yapıştırmışlar, kâğıt yanmış, sarı, kara. Ortada saç bir soba, belki otuz deliği var. Bu delikler kül çamuru ile sıvanıp tıkanmış. Borular da öyle sıvalı. Sobayı feryab ettik. Karakolunyanı orman. Alâ... Fakat her tanaftan duman fışkırıyor. Soba değil, duman fıskiyesi. Lâmbanın isi de buna karışıyor. Burası sıcak ama dumandan durmak mümkün değil. Bu dumandan gözler yaşardı. Sanki hüngür hüngür ağlıyor gibi olduk. Felâketimize sahiden böyle ağlasak yeri vardı. Ne yaptıksa olmamıştı. Nihayet sobayı söndürmeye mecbur olduk. Şehirlerde misafirlikte bize iyi, temiz yatak verirlerdi. Böyle yerlerde ise benim kabil-i nakil yatağa yatıyordum, Kurdum, elbise ile yattım. Kurt derisi kürkü üstüne aldım. Yorgunlukla alâ uyuduk.

Buradan da yola çıktık. Harb-i Umumîde Kafkas Cephesi Karargâhı olarak şöhret alan Suşehrine geldik. Kumandan **Vehib Paşa**, binlerce masum askerleri burada kurşuna dizmişti. Diğer Akba, Belâlı Geçit, Çardaklı, artık otomobil sevdasından vaz geçtik. Yalılara bindik. Dediler ki, «Çardaklı tepesinde kar ve tipi vardır. Bu mevsimde geçilmez. Yahut amele çıkarıp yolu açtırmalı. Valiye emir

verdirin, civar köylerden Jandarma vasıtasiyle elli adet amele toplayıp sevketsin.» Çardaklının tepesine yaklaştık. Bir yere geldik ki; her taraf bembeyaz kar. Oraya kadar hiç kar yoktu. Burası bu dağın tepesi imiş. Arabalar kara dayandı kaldı. İlerlemek mümkün değil. Akşam, ortalık da kararıyor. Geçmek mümkün değil. İn cin hiç bir şey yok. Tepede bir Jandarma Karakolu varmış, o da görünmüyor. Muhit dağlar ve aralarında dereler. Çırçıplak, ağaç falan yok. Her yer ak pak kar. Ufka kadar her taraftan böyle.

Ne yapacağız?!.. Herkes somurttu durdu. Kimse de lâfa takat yok. Alıklaşma devresi geçince bir kısmı geceyi orada arabalarda geçirmemizi söylediler. Düşündüm, imkânsız şey. Gece hepimiz değilse bile bir kaçımız mutlaka donup ölürüz. Birde kurt baskınına uğrarsak, tamamdır. Bu esnada kurtlar açtı. Sürü ile gezerler. Ava hepsi birden saldırır. Bir ışığımız da yok. Doğrusu bu tedbirsizlikti.Bir fenerimiz olmalı idi. Ben gece burada kalınmaz, dedim. **Yusuf Kemâl** «Hayır, buradakalacağız» dedi. Askerlerden orayı bilen varmış. Sordum. Karakolun bir kilometre kadar uzakta olduğunu söyledi. Baktım telgraf direkleri var, dedim. Göz görür iken vakit kaybetmeden bu direkleri takip ederek gitmeli, karakola varmak mümkün olur. Ya bazı yerde kar pek çok ta boyumca batarsam çıkmak mümkün olmaz. Düşündüm. Bu tehlike, kalmak tehlikesinden pek azdır. Gitmeye karar verdim. Direkler var. Bu güvendiğim şey. Bunu kaybetmem. Ben gidiyorum.Karakola varır; size imdat yollarım dedim. Yürüdüm. Yüzmetre kadar gittim. Kar diz boyunda. Soğukda ve karda yürümek insanı pek yoruyor. Terledim ve yoruldum. Arkamdan **Yusuf Kemâl** bağırdı. «Ben geliyorum» dedi. Bekledim, geldi. Dinlenmiştim. Yine yürüdük. Direkleri takib ediyoruz. Kar yağmıyor fakat bazen bir sağnak geliyor, yerlerdeki karları bir kısmını toz duman edip havaya savuruyor. İnsanın nefisini tıkıyor. O kadar ki; kâh rüzgârın aksi istikametine dönüp soluk almağa mecbur oluyorum. Bereket versin güneş yok. Ortalık biraz kararmış, kar gözlere dokunmuyor. Bir de o olsaydı tamamdı. Ben öndeyim, nihayet pek yoruldum. Ümitsizleştim. Tam bu esnada Karakol tarafından bir süvari göründü. Hızır mısın be adam? Biz deki sevinci görmeli. Arkasında kürklü bir sürü amele geldi. Jandarma zabiti imiş. Evvelâ «Hızır gibi yetiştin». Sonra «yolu yine açtırınız?» dedim. Dedi ki: «Yarım saat evvel açtırdım; burası böyledir. Derhal bir bora eser, başka yerdeki karları alır, açılan yolu örter; sanki hiç açılmamış gibi olur». İnanmak istemedim. Yemin etti. Sonra öğrendik ki, hakikaten öyle imiş. Ben tipiyi havadan şiddetli rüzgârla kar yağması zannederdim. Meğerse tipi başka şeymiş. Rüzgâr yerdeki karları savunuyor. Burada gördük, öğrendik. Ben ileride idim. Atını bana verdi. Arkadaşlar için «Aman bunları nakledin»dedim Atla Karakol'a gittim.Atı ve diğer oradaki amele ve jandarmayı da yolladım. Ata **Yusuf Kenâl**'i bindirmişler. O da geldi.Arabaların atlarını alıp bavulları yükletmişler. Kimi eşyayı da amele omuzlamış. Herkes geldi. Artık iyice karanlık olmuştu. Büyük kafile, zifiri karanlıkta karakola girdiler: Akıl ettim. «Tamam mıyız? Hele toplanın» dedim. Toplandık. Bizimle beraber olan Bakü mümessilliği kâtibi, bir de şefre kâtibi **Mehmet Ali** yok. «Aman!»dedik. Bir nefer dedi ki: «Bir efendi arabada oturuyor.» «Hadi!» dedik. **«Bana Reis Bey burada kalıp her ne pahasına olursa olsun ayrılmamaklığımı emretti. «Gidemem» dedi. Ve ne dedikse olmadı. Kaldı.**

İşin fecaatine bak!... **Yusuf Kemâl'e** dönüp,Aferin Reis bu mu, dirayetin? Zavallıyı hangi düşünme ile ve ne tedbir diye bu emirle oraya mıhladın. Bu akşam onu kurt yer veya donar. **Yusuf Kemâl'e** pek canım sıkıldı. Sade kendini düşünüyor. Maiyetinden birini ölüme hem de hiç lüzumsuz terkediyor. Demek benim arkamdan gelmeye karar verdiği zaman o zavallıya da bu emri vermiş. Bu bir müthiş hodpesentliktir. Hem de şu gencin terbiye, fedakârlık ve disiplinine şaştım. Pek takdir ettim. **Disiplinin bu kadarı galiba ahmaklıktır.** Lâkin onu takdir daha doğrudur. Hemen fenerlerle iki takım adam yolladım. Bir takım ona gitti. **Mehmet Ali** orada duruyormuş. «Reis gelsin diyor» demişler; fakat artık canıma tak demiş olacak ki, **şifre, heyetin parası vesair** mühim şeylerin bulunduğu ufak bavulu o muhafaza ediyordu. Kucağında tutuyormuş, onu da tutup atmış, geldiler. Bu sefer de **Yusuf Kemâl** bavulu tutturdu. «İllâ getirsinler» dedi. «Canım, kimde takat kaldı! Kaç sefer oldu? Bu zifiri karanlıkta, tipide, bu dağ başında insanlara acı! Bu bavul, insan değil. Bavulu kurt yemez. Gece oradan geçecek insan da yoktur ki çalsınlar. Herkes deli mi? Yarın erken gider alırlar. Sustu. Doğrusu **Yusuf Kemâl** bu buhranda da egoist ve tedbirsiz bir insan olduğunu iyice ispat etmiştir. Diğer takım da Bakü kâtibini bulmuşlar. Biçâre karanlıkta yolu kaybetmiş, beline kadar kara batmış, öylece kalmış.Dimdik getirdiler. Zavallı tamamiyle donmuştu. Baktım teneffüs hissedilmiyor. Kalpte daraban da duyamadım. Hemen karakolun avlu gibi yerinde vücut, kol ve bacaklarını karla ovdum. Sonra odaya aldım. Burası biraz sıcaktı. Bir saat kadar da burada sun'î teneffüs ve masaj yaparak uğraştım. Gözünü açtı. Kurtuldu, demek kurban vermedik. Böylece bu karakola sığınabildiğimize bin şükür ettik. Hakikaten harika idi.

Bakü kâtibi trende, arabada, molalarda elini bir işe sürmüyordu. Yolculuk; daima,meselâ bavuldan ekmek çıkarmak, ateş yakmak gibi iş oluyor. Her arkadaş diğerine yardım ediyor. Bu çocuk sade oturuyor, yiyor yatıyor. Bana nazlı bir hanım evlâdı, müthiş bir egoist tesirini vermişti. Fena kızıyordum. Karabayıra otomobili çıkarırken, herkes faaliyette ve canı burnuna gelmiş, sade bu adam sallana sallana yürüyordu. Artık tepem atmış, «Yahu! sen ne miskin, ne nazlı, ne hodbin herifsin be?... Biraz da bu otomobile sen dayansan a... Bu kadar nazlı idin de niye buralara geldin? Annenin kucağında oturaydın.» demiştim. Birşey dememiş; fakat yine bildiğinden dönmemiş idi. **Şimdi muayenede gördüm ki, zavallıda pek ilerlemiş bir kalp hastalığı var demek.** İş görmemekte hakkı varmış. Azarladığıma pişman oldum, fakat insan halini anlatır. Bu ise, bize halinden hiç bahsetmediydi. Artık zavallıya hüsnü muamele ettim.

Karakol sıcak, vücudumuz yumuşadı. Bizler jandarma, amele, her birimiz bir tarafa serildik. Şimdi Karakolun hikâyelerini, menkıbelerini anlatıyorlar. **İki de bir karakolu Dersim eşkıyası basarmış,** burası bir çok defa gâzi imiş. Dış tarafında bir çok kurşun yaraları varmış. Biz karanlıkta bu yaraları görememiştik. Kendimizi herşeyden emniyette,keyifli zannederken, başımıza yeniden iş çıktı. Sordular: «Meselâ bu akşamda basılabilir mi?» Cevap «Hay hay!» ben inanmadım ve dedim ki, «Bu karda Dersimliler nasıl bir dağın tepesine gelebilirler? Olamaz.» Dediler ki: «Onlar karda yürümekte ustadırlar. Ayaklarına kalbur ve ona benzer şeyler bağlarlar. Kara batmayan bir baston yaparlar. Şosede yürür gibi yürürler.» İşte bu fena!... Demek bu adamlar ski ve emsali kar âletlerini kendilerine

mahsus bir tarzda biliyorlar. Demek bu gece burayı da basabilirler. Hapı yuttuk demek. Pek keyfimiz kaçtı. Lâkin pekte yorgunuz. Maddî ve manevî bitik bir haldeyiz. Az zamanda uyuyup gitmişiz.

Sabah erken kalktık. Amelenin parasını biz verdik. Dışarı çıktım, rüzgâr kesilmiş, berrak bir hava, sonra da güneş de doğdu. Yerimiz pek yüksek yer. Önümüzde bir çukurluk, ondan sonra bizimkinden alçak bir takım dağlar var. Hepside ak; kar. Bunlar Dersim dağları imiş. Karakola baktım. Kurşun yarası içinde... Bin şükür,dedim.

Yola çıktık.Bir kilometre kadar kar içinde gidecekmişiz. Ötesi başaşağı ve karsız imiş. Yüz metre kadar ilerledim. Birden gözümde alâimi semâ hasıl oldu. Yâni muhtelif renkler. Uçuşup duruyor. Bir yere bakamaz oldum. Yalnız bu olsa... Bundan dolayı yürümek, bir adım atmak ta mümkün değil, aman yıkılacağım... **Tıbbiye mektebinde hıfzıssıhha derslerinde gözlerin karda, bilhassa güneşli havada böyle olduğunu, bu hal devam ederse, gözlerin kör olduğunu bilirdim. Buna Napolyon'un Moskova seferini misâl getirirler. Fransız askerinin gözü kör oldu derler. Ben böyle bir şeyi ta Ankara'da düşünmüş, siyah gözlük almış idim.** Şimdi tam lâzım; fakat hangi bavulun hangi köşesinde? Bulmak mümkün değil. Başımı ceketimin altına soktum. Bir müddet sonra çıkarıp baktım. Görüyordum. Yürüdük. **Yine alâim-i sema, yine başım ceketin altında;** kâh siyah eteğimi tutup elimle gözümün önünde bulunduruyorum. Sade ayağımın ucuna bakıyorum. Bu süratle bu nuntakayı geçtik. **Yıllarca evvel okuduğumuz bu şeyi de gözümüzle gördük.**

Bu dağlar eski tarihte meşhurdurlar. Ksenfo'nun meşhur seferleri, buralarda olmuş olsa gerektir. Askeri kırılmıştır. Pontus Kralı Midad ve Romalılar zamanında burada kulübeler yapılmış, çanlar konmuştur. Yapılarda çanları çalarlarmış. Bu suretle yolcu varsa çan sesine giderek yolu kaybetmezlermiş. O zamana göre şu iş insanî, mühim bir iştir. Teessüf ile söyliyelim ki, bizim elimizde hâlâ buralara bu kadar iptidaî olsun bir tesisat konamamıştır. **Biz Türkiye'nin fevkalâde bir heyetiyiz.** Hükümet jandarmasını bizim için harekete geçirdi. Elli amele tuttuk. Bu sayede kurbansız geçtik; fakat başka yolcular bunu yapamaz. Demek her yıl buralarda nice vatan evlâdı mahvolup gitmektedir. **Mustafa Kemâl** danslara revaç vereceğine, silindir şapka giyeceklerine o paraları, böyle işlere sarfetse ya!.. «Beğ»'i kaldırıp «Bay» koyacağına biraz bu yolcuları düşünse ya!...

ERZİNCAN OVALARINDA

Erzincan ovalarına düştük. Buralar geniş ovalar, çaylar da var.İmar edilse bir kaç «Mısır» yapar; fakat çırçıplak, vatanımız ne zavallı harap topraklarmış!.. Bu kadar bilmezdim. Şehre geldik. Erzincan şehrini de birşey zannederdim. Üç buçuk ahşap evmiş, yani kemiyetçe, keyfiyetçe sıfır bir şehir. Daha doğrusu çörden çöpten bir büyük köy. Ovadayız. Yolun kenarında bir su şarıltısı duydum. On adım kadar yoldan öteye ilerledim. Kükürt kokan, dumanı çıkan, yel gibi akan bir su. İndim. Boşuna akıp giden şu suya baktıkça baktım. Yüreğimin yağı da beraber aktı. Acıdım. Biraz ötede bir de yerden kaynayan bir su var. Elimi soktum. Buz gi-

bi tattım. Gazı bol, kalevî bir su. Düşündüm. Tabiat şurada bol akan bir banyo suyu ile mideler için mükemmel bir sofra suyu olan kalevî suyu yan yana koymuş. Ne nimet? Avruya'da böyle şey bulmak mümkün değildir. Fransa'nın Dix-les-Bains banyoları meşhurdur. Gittim. Gördüm, kükürtlüdür; fakat kükürtü çok az, harareti de azdır. Suyu, ateş yakıp ısıtırlar. Gidip gördüm. Sade kalevî suyu var. Bize ise hilkat herşeyi bir arada vermiş. Daha neler var?!... Fakat istifade ettiğimiz yok. Fecidir. Burası imar edilse ne mükemmel bir su şehri olurdu. Henüz bir kulübe bile yok.

İlerledik. Artık Ermeni tahribatını görüyoruz. Harb-i Umumi sonunda Rus ordusu Bayburt, Erzincan taraflarından çekilirken Rus Ordusu'ndaki Ermeniler müthiş katliâmlar ve emsâlini yapmışlardır. Buradaki insanların hikâyesine bakmaya lüzum yok. Bunu söyliyen şey, ikide bir gördüğümüz birçok yıkık duvarlardan mürekkep viraneler. Bunlar Türk köyleri imiş. **Ermeniler ahaliyi kadın, erkek ve çocuk kesmişler. Köyleri de yakmışlar. Tuhaf, buralarda pek bir ağaç da yok. Sordum. Dediler: «Ağaçları da söküp yakmışlardır.»** Artık, Kars'a kadar iki geceyi böyle viraneler arasından geçiyoruz. Koca ova. İn, cin yok. Cidden kan ağlatıcı bir manzara görülüyor. Ve anlaşılıyor ki bir müddet evvel buralar mamur imiş. Evler varmış, ocaklarından duman tütermiş. Çocukları, delikanlıları, kızları varmış; evlerinin önünde oynarlarmış. İnekleri, koyunları varmış. Bağırır, melerlermiş. Nadiren bu harabelerde de dumanlar görüyoruz. Sağ kalan bir iki aile şimdi gelmiş, yıkık duvarlardan biraz örüp üstünü toprakla örtmüş, içine girmiş. Viranade baykuştan başka bir şey değil. Köy bununla mı eski haline gelecek, ne kadar zamanda!: Bunlara sorunuz, Ermeni facialarını, kanlı, zehirli hikâyeler. En taş yüreklileri ağlatır. Önümüzde bir geçit daha var. Adı Sansa Boğazı. Bir ukbe, bir belâ-yı berzâh imiş. Bunun dehşeti coğrafi teşekkülünde değil, Dersim eşkiyasında. Canı dişe alıp buna da gireceğiz. **Bu eşkiyanın fenalığı, pusu arkasından yolcuyu evvelâ vurmak, sonra soymak imiş. Halbuki Anadolu'nun diğer taraf eşkiyası geçidi tutar. «Davranma» der, soyar, müdafaa görmezse cana kıymaz. Bunlar ise önce öldürüp sonra soyuyorlarmış. Bu fena...** Bakalım... Boğazın ucuna geldik. Konak yeri var. Geceyi geçirdik. Boğaz uzun imiş. Birçok gün sürermiş. Bir gece de boğazda yatmak lâzımmış. Fare gibi bu deliğe gireceğiz. Muhafızlarımızı değiştirmişler. Erzincan'da yeniden bir jandarma zabit ve çavuşu kumandasında on kişilik jandarma kuvveti vermişlerdi. Hazırlandık. Hareket edip, boğaza gireceğiz. Zabit ve neferler, bir sıra dizildiler. Zabit: «Bize müsaade, efendim» dedi. Hep hayret ettik. Reisliğine pek sahip olmak isteyen **Yusuf Kemâl**, Çardaklı vakasından beri hiçbir şeye karışamıyordu. İdare üstüme kalmıştı.Dedim: «Ayol, sizi bize muhafız diye verdiler. Vazifeniz asıl bu boğazı geçirtmektir.» «Öyle amma döneceğiz» dediler. «Pekiyi, madem öyle, nasıl olur siz emir kulusunuz. Askersiniz, asker nizamına tabisiniz» dedim. Baktım, böyle lâflar heriflere vız. Biri kendini tutamadı, dedi: «Efendi! Biz canımızı bedava bulmadık. Buraya giren sağlam çıkmaz.» İş anlaşıldı. Biz demek canımızı bedava buduk, nasıl olsa gireceğiz. Düşündüm, böyle bir kuvveti zorla, tehditle götürmekte bir fayda yoktur. Varsın geri dönsünler. Zabitten itibaren birer birer «Dönunek istiyor musun?»diye sordum. Bu cevap hep «Evet» dir. Sade onbaşı «Efendim ben sizinle geleceğim. Çünkü emir öyledir. Biz

askeriz, Vazifemiz budur» dedi. Dedim: «Sen bu saftan çık, şurda dur!». Korkaklara hitaben dedim ki, «Ne korkak insanlarsınız. Kadın olmalıydınız. Hem de vazifenizi inkâr ediyorsunuz. Yediğiniz millet ekmeği gözünüze dizinize dursun. Sizi zorla götürebilirdim. Bu cürmünüzün cezası idamdır; fakat sizin gibi karıları ne yapayım? Eşkiya zuhur etse bizden evvel siz kaçacaksınız. İyisi mi dönün!» Hem utandılar, hem de memnun olup gittiler. Hepsinden ziyade zabitlerine acıdım. Harbiyeden çıkma bir genç. Yazık. **Onbaşıyı beraber aldık. Sebebi eşkiya için değil, bir köye rastgelirsek bize yiyecek satın alması, yatacak yer bulması içindir. Çünkü köylü onun dilinden anlıyor. Bizimkini anlamaz. Ne desek aldırmaz. Bu adam garbî Anadolu ahalisinden imiş. Boğazı geçtikten sonra buna bir mükâfat etmek lâzımdı. Dahiliye Vekâletine yazdım. Terfien memleketine nakletti.**

DERSİM KORKUSU

Boğazda gidiyoruz. Bir tarafımız küçük tepeler, altımız iyi yapılmış ve geniş bir şose. Diğer tarafımız Murat ırmağı. Irmağın öbür tarafı Dersim dağları ki, yüksekçe. Her adımda eşkiya zuhur edeceğinden korkuyoruz. Kulaklar kirişte. Kimsede can yok; herkes somurtmuş, mütevekkilâna gidiyoruz. İnsan tuhaf mahlûktur. Lüzumunda bile bile ölüme de gidiyor!. Arada taşlardan yapılmış metrislere rast geliyoruz. Eskiya bunların arkasından ateş edermiş. Her metrisi gördükçe afallanıyoruz. Ölü gibi oluyoruz.Geçtikçe «Elhamdülillah! Bunu da selâmet geçtik» diyoruz. İnsan burada eşkiyaya yakalanırsa,kaçmanın da imkânı yoktur. Bir taraf dağ, bir taraf ırmak, heyecan içinde akşamı ettik. Konak yerine indik. Bu gece de müthiş bir gece geçireceğiz. Eşkiyanın pençesi altındayız. Bir tepenin önüne üç duvar yapılmış, olmuş bir han. Pencereleri pek yüksekte ve mazgal deliği halinde. İçeri girdik. Atları da soktular. Sebebini sordum. «Dışarıda bırakılamaz, eşkiya götürür.»dediler. **At, insan, eşya dengi üstünde bir yere takıldık. Ömrümde böyle şey görmemiştim. Başımıza bu da geldi. Aman, bu Anadolu'da seyahat ne müthiş şeymiş? Vatan yolunda neler görüyoruz?!.. Hancı ihtiyar bir adam. Tam Kızılbaş siması. Posbıyık. Sakal göbeğinde başta külâh ve yazma sarık. Her gözünde birer okka cerahat. Yiyecek yok. Neyse adamcağız bize yumurta buldu; yedik.** Eşkiyanın gece hanı basması ihtimali varmış. Kapının arkasına denkleri koydular. Pencere de yok. Emniyetteyiz. **Bizim seyyar karyolayı kurup yattım. Böyle insan, hayvan, beraber yatmanın iyiliği de varmış, sıcak oluyor. Sabah erken hazırlandık.** Yola düzüldük. On metre gidince benim payton kırıldı. Bu seyahatte bir defa bile sağlam bir arabaya rastgelmedik. Şimdi arabasız kaldım. Halbuki bu ukbeden bir ayak evvel çıkmak lâzım. Aklımı bozacaktım!.. Arabacıyı öyle bir dövdüm ki, yerlerde yuvarlandı. «Çürük araba ile bir daha sefere çık!» diye diye dövdüm. Bari şehirlerde valiler, belediyeler bakmıyor, müşteriler hukukunu bu suretle müdafaa etsin. Bu mesele mühim bir meseledir. Nasıl olur da bir yolcu Sansa'nın ortasında kalır? Canı, malı tehlikededir. Neyse başka bir arabaya sığınıp ilerlerdik. Bir aralık Dersim yakasında mağaralar görüldü. «**Köroğlu mağaraları**» dediler. Suyun üstünde dik kayalık içinde delikler. Hakikaten Köroğlu buraları geçmiştir. Onun Anadolu'nun

hemen her yerinde mağaraları vardır. Öyle derler. Nihayet bu belâyı geçirdik. Sağ salim çıktık. Bin şükür Yarabbi.

ERMENİ KIRIMI

Mama Hatun'a geldik. Adına bakınca Selçuklular devrinden veya Osmanlılar'ın iptidalarından kalma yerdir. Ufak bir şehir; fakat güzel bir iki camii var. Bir tanesi inci gibi imiş. Kör olası Ermeniler, kaçarken içine dinamit koyup ateşlemişler. Bir kısmı berhava olmuş. Kalan duvarlarına baktım; içim delindi. Ne güzelmiş... Buralar koyun sürüleri yetiştiren bir yerdir. Koyun, Mühim ticaretleridir. Tuhaf hikâyeler işittik: Harb-i Umumi ve **«Ermeni Kırımı»** (buralarda böyle diyorlar) ile koyunlar bitmiş imiş. Halk sonra birkaç koyun peyda etmiş. Koyunların bir kısmı iki defa kuzuluyormuş. **Ermeni Kırımı dedikleri şeyin hikâyeleri ise müthiş. Rus ordusu çekilirken, Ermeniler ordumuzdan kaçarken bir köyde ocağa kazanı koyup su kaynatan bir anayı yakalamışlar. Karnını yararak kesmişler. Çocuğu kazana atmışlar. Ocağa: «Gelin! Türkler! karnınız açtır. Size yemek hazırladık» diye bağırmışlar. Yine bir yerde insanları, kol, but, kelle, gövde, parça parça edip her birini bir çiviye takmışlar; üzerlerine «Okkası on paraya»** yazmışlardır. Bu hikâyeler bir çok. Dinleyebilmek için taştan, demirden olmak lâzım.

Bir yerde yemek için durduk. Baktım, ileride bir duvarin üzerinde iki ala karga var. Filintam ile ateş ettim. Derhal **Yusuf Kemâl**: «Haydi; kaçtı. Vuramadın.» Dedi: «İki tane idi. Bir bakın!». Biri gitti. Vurulmuş ala kargayı getirdi. Boynunun kökünden kurşunu yemişti. Mesafe de uzaktı. Büyük maharetti. Bu da Ankara'nın eşkiya tarafından basılması tehlikesi zamanında yaptığım nişan taliminin neticesi idi. Tüfeğim de o vakit hükûmetten aldığım Süvari filintası idi. Hâlâ Sinop'ta yadigâr olarak duruyor. **Yusuf Kemâl** kızdı: «Bir daha at da bakayım, vur» dedi. Ben de «Şimdi sıra senin» dedim. Hepimiz güldük.

ERZURUM'A GELİŞ

Artık Erzurum'a gidiyoruz. **Vali Deli Hamid,** araba ile iki saat kadar mesafeye gelmiş. Arkasında da yamçı, vali mi, nedir? Tanınmaz bir halde. Pek sevişirdik. **Delidir,** yani bütün manasiyle ve hekimce delidir, amma, okumuş, zeki, mantık ve muhakemeli bir adamdı. Bu sebeple severdim. Beni arabasına aldı. Arabacıya «Hadi!» dedi. Arabacı kırbacı vurdu. **Yusuf Kemâl**'e hoş geldin bile demedi. Bu azametli adam, çıldırmıştır. Aman Hamid, dedim, bu olmaz. **Yusuf Kemâl'i de senin arabana alalım. O hey'etin reisidir. «Ben reis falan bilmem. Başka adam yoktu da onu mu reis yaptılar? O adi bir heriftir. On paralık meziyet ve kıymeti yoktur. Olamaz.»** dedi. Üstüne adamakıllı küfür de savurdu. Çok küfürbazdı. Cidden iyi küfürederdi. Yoksa öyle ki insanın hoşuna giderdi. «Sen bizde misafir olursun. O da nereye giderse gitsin.» dedi. Anan yahşı, baban yahşı dedim. Nihayet ikna edip arabayı durdurdum. **Yusuf Kemâl**'i valinin arabasına aldım. Ve valinin evine de misafir ettim. Erzurum'da geziyoruz. Cami gibi güzel abideleri var. Selçuklulardan kalma eserler de var. Bunların bir tanesi türbedir.

İçinde mücessem taştan koçbaşı resimleri var. **Ermeniler kaçar iken bu caminin çinilerini söküp götürmüşler. Sonra ben bu çinilerin peşine düştüm. Tiflis'te olduğu zannediliyordu.** Orada müzeleri dolaştım. Hükûmete sordum. Israr ettim. Yokturdan başka cevap alamadım. Hele bir müzeyi gezmek için çok zorlandım. Bir türlü gezdirmediler. Camiin bu hali pek acınacak birşeydi. Hükûmet konağını da yakmışlar. Belediye reisi, eşraf ve emsâli halk ile görüştük. Erzurum ahalisi insana canlı bir insan olduğu hissini veriyor. Tüccardırlar. Hem de mert adamlardır. Bize çok şeyler hikâye ettiler. **Celâl Ârif** meselesini sordum. Beş on kişilik saçma birşey olduğunu öğrendik. **Karabekir** hakkındaki **Celâl Ârif**'in ithamlarını sordum. Herkes namusundan bahsetti. Ancak yine herkes **Palavracı Kâzım**'ın hırsızlığını söyledi. **Eşraf, esnaf, bütün halkı kâmilen ve şiddetle komünizmin aleyhinde bulduk.** Buna çok sevindim. Demek bu rehberin fırçası, yolu tıkanmıştır. Allah'a bin şükür. Bu belâ gelse Erzurum'dan doğru gelecekti. Erzurum istihkâmlarını gezdik.

SARIKAMIŞ'TA DONAN ONBİNLER

Eski ve yeni Rus istilâ harplerine dair bazı hikâyeler söylediler. Biri de, galiba **Hoca Raif Efendi idi. Enver Paşa**'nın Sarıkamış hücum emrini, bütün askerlerin donup, **Enver**'in tek başına kaçışını hikâye etti. Bunları gözüyle görmüş. Bu da hüngür hüngür ağlanacak bir hikâye... **Bir milletin başına böyle ehliyetsiz, dinsizlerin gelmesiyle olurmuş.** O milleti nasıl ve bedavadan pırasa gibi doğratıyorlarmış, gösterir bir ibret ve ders. **Enver, oraya gelmiş, hücum emri vermiş. Kumandan, hücum yapılmaz, demiş. Erkân-ı harp olan Alman dahi öyle demiş. Bunun üzerine kumandayı kendi deruhte edip, askeri hücum ettirmiş. Ordu yüz bin kişilik en dinç ve en seçme bir ordu imiş. Soğanlı dağında hepsi donmuş, kazık olmuş.**

Bir gün evden çıktım. **Hamid**'i görmeğe hükûmete gittim. Odasına girdim. Ayaklarını masanın üstüne uzatmış, sandalyesinde yarı yatar gibi. Beni görünce «**Gel ulan Doktor**» dedi. Ve kımıldamadı. Yanına vardım. Sandalyesinin yanına oturttu. Hoş beş derken, redingotlu, kelli felli biri önünü ilikliyerek içeri girdi. Şişman, redingotu daralmış, iliklenince potlar yaptı. Usulca Kimdir!? dedim. «Mektupçu» dedi. Vali yine aynı vaziyette. Mektupçu bir kâğıt sundu. Vali okudu ve pür hiddet «**Böyle boktan şey olmaz. Bu rezalettir. Siktir!**» dedi. Ve kâğıdı da avucunda suyunu çıkarıyor gibi sıkıp buruşturup adamın suratına attı. Zavallı mektupçu yere düşen kâğıdı alıp bir de kandilli temennâ edip çıktı. Bu muameleye hayret içinde kaldım. Bu olmaz şey. Fakat valinin adı üstünde. Eşrafın dedikleri bunlardı. Ve rivayete göre bunlar da hadsiz hesapsızdı. Dedim: «**Hamid** bu olur mu?» «Siktir et, bunlar âdi heriflerdir» dedi.

Yusuf Kemâl Erzurum'da süt dökmüş kedi gibi.

Burada iyi bir iş yaptı. Belediye Reisi vasıtasiyle üç beş koyun aldırıp kavurma yaptırdı. Keza bir iki çuval pirinç, bir çuval badem ve dut kurusu aldı. Parayı yarı yarıya verdik. Erzurumlular Kayserililer gibi değilmiş. Bizi boyamadılar. Gayet güzel kavurma yaptırmışlar. Bunlar bize Moskova'da o açlıkta kudret gibi oldu. Moskova'da neferlerden biri de aşçı çıktı. **Kavurmayı soğanla suda pişiri-**

yordu. Taze et gibi oluyordu. Hiç bilmezdim. Evvelce Moskova'nın halini görmüş olan **Yusuf Kemâl** bu işi çok iyi yaptı. Yoksa Rusya'da açlıktan bir deri bir kemik kalacağınız şüphesizdi. Yalnız bir kusur etti. Bir iki çuval un almadı. Ekmeksiz kaldık. Ruslar simsiyah ve adam başına yarım dilim bir ekmek veriyorlardı. Yenir şey değildi. O da her vakit yoktu. Yerine bir nevi dan veriyorlardı. Neyse kavurma ile pilâva kuvvet verdik.

Erzurum'da gördük ki, **Kâzım Karabekir** yetim çocuklar ile çok uğraşmış, onları toplamış. Yetimhaneler yapmış, okutmuş. Onlara baba olmuş. Doğrusu büyük hizmettir. Bu adam tahsil ve terbiye işini seviyor. Kendisi galiba musikî ile de bir derece ünsiyette. Bir yere geldik. Orada **Rüştü Paşa**'nın (İzmir'de asıldı). Kıt'aları var.Asker bizi istikbal ederken bir hava çaldı. Güzel bir hava idi. Sordum. **Karabekir** bestelemiş. Güzel bir beste, sonra güftesini gördük. İstedim. Gördüm; fakat görmeyeydim. Daha iyiydi. Şiir değil. Ne vezin ne kafiye gibi en iptidaî unsurlar bile yok. Manâda da bir yükseklik, bir şey yok. Demek şiir nedir bilmiyor. O halde güftesini başkasına yaptırmalıydı. Ayıp değildir ki.. Amma bizde işte böyle. Herkes küçük dağları ben yarattım, der. Hepimiz kibirliyizdir.

Erzurum'dan Sarıkamış'a Ruslar'ın Harb-i Umumi'de yaptıkları ince hat, Şimendifer ile gittik. Bu şimendifer sağlam bir şey değil, güzergâhı da çok arızalı. Soğanlı dağlarından gidiyor. İkide bir devrilip, telefat veriyormuş. Ne yapalım? Buna da bile bile bindik. Eşkıya değil amma, ecel beşiği... Her taraf güzel ağaçlar. İşte bu mükemmel ormandır ki, Erzurum'un mahrukat ve kerestesini veriyor.

KARS

Sarıkamış'a geldik. Biraz çamur ve güzel köşkler var. Burada Ruslar'ın geniş şimenöferi var. Rus şimendiferi pek geniştir. Avrupa'da o kadar geniş şimendifer yoktur. Vagona girince insan villâya girdim zannediyor. Bu şimendifer ile rahat rahat ve ölüm kaygusu olmaksızın Kars'a geldik. **Ali Fuad** bizi Kars'ta bekliyordu. Birleştik.

Soğuk, Erzurum'da şiddetli idi. Kars'ta daha müthiş bir soğuk bulduk. Bereket versin evler kalın duvarlı, kârgir ve pencereler iki katlıdır. Her evde yerli ve bina yapılırken duvara yapılmış koca soba var. Su sobalar çok iyi şeyler. Hem az odun yakıyor, hem bir soba üç dört odayı birden ısıtıyor. Bir sabahleyin, bir de akşam odun atmak kâfi. Keşki memleketimizin her tarafına tamim edilse. Sobaların yukarı kısmında bir yerde var ki, yemekleri sıcak olarak muhafaza etmek içindir. Tabakları da ısıtır. Bunlar tuğladan yapılmıştır. **Belçikalılar bu Rus sobasını islâh ve tekemmül ettirmişler. Modeli oradan almalı.**

Kars'ta Ruslar düzlükte Avrupa şehri gibi yeni bir şehir meydana getirmişler. Bizim zamanımızdan kalma eski Kars da duruyor. İkisi arasında büyük bir zıddiyet var. Bizim Kars, arasından Kars Suyu geçen iki dik tepenin böğürlerine yayılmış, küçük küçük binalardan mürekkeptir.

Bizim arkadaşlar «Gidelim!» dediler. «Hayır, sekiz on günden evvel gidemeyiz. Rusya'da bir iş görebilmek için Rusya'nın vaziyetini, onu idare eden şahsi-

yetlerinin mahiyetini, kimin kimden nüfuslu olduğunu, kimin ne fikirde bulunduğunu, ilâh... öğrenmek lâzımdır. Bundan sonradır ki, Rusya'ya girebiliriz. Bunun için Şark cephesi kumandanlığının bu babtaki dosyasını tetkik edeceğiz. dedim. Razı oldular. **Karabekir**'i gördük. Dosyaları verdi. Bir kısmını ben, bir kısmını **Yusuf Kemâl** tetkik edip, notlar aldık. Bu iş on gün kadar sürdü. Bu esnada istihkâmları da gezdik. Zabitler, Kars'ın elimize geçmesine olan manevrayı da bize istihkâmın tepesinden gösterip anlattılar. Bu aralık mebuslardan **Soysallı İsmail Suphi, Besim Atalay, Tevfik Rüştü** geldiler. Bunlar tetkik heyeti imiş. Rusya'da ilmî tetkikat yapacaklar imiş. Bizden sonra intihap edilip gönderilmişler.

KAZIM KARABEKİR

Karabekir'i ilk görüyordum. Orta boyludan biraz daha kısa, şişmanca. Yüzü güzel ve sevimli, yanaklarında sıhhat alâmeti vardı. Bu adam meğerse **içki, sigara, kahve dahi içmemiş. Fuhuştan eseri yokmuş.** Görüşmesi de nâzik. Terbiyeli, hattâ genç birkız gibi de utangaç. Yalnız bu tablo içinde bir şey bariz bir surette dikkate çarpıyordu. Azametli. Şimdiye kadar ben bizim asker takımıyla bu kadar temasta bulunmamıştım. Millî hareket esnasında hemen hepsini gördüm ve görüyorum. Tuhaf hepsi azametli. Bu dahi onlarda umumî bir sıfat gibi mevcut ve aynı derecede, birinin diğerinden eksiği yok. Şaşılacak şey. Her biri kendinden başkasını beğenmez kurum ve çalım sahibidir. Çalımı da pek severler.

MİLİTARİZM BİR MİLLETİN YIKIMIDIR

Bu hal sade bizde değil, bütün milletlerde askerlere mahsus bir illettir. Bunlar bu sanatın terbiyesiyledir ki, azametli oluyorlar. **Zaar her şeyi halleden kılıncın kendi ellerinde olması onlara gurur, itimad-ı nefs veriyor. Disiplin, emirlerin derhal icrası usulü onlara kendilerini bir şey zanettiriyor. Bundan da istibdat ve müstebit doğuyor.** Tafsilâta girmeyelim. Yalnız şunu söyliyeyim ki, hukuk-u esasiye âlimleri, filozoflar bu sebepledir ki, «**Militarizm bir milletin yıkımıdır**» demişler. Ve bunun önüne geçilmesi için çareler aramışlardır. Pek doğrudur. **Asker milleti siyaset denilen şeyin yanına aslâ yanaştırılmamalıdır.** Bomba gibi patlayıcı, tehlikeli bir maddedir. Bu mülâhaza iledir ki, **İsviçre'de orduyu adeta milis tarzına benzer bir hale koymuşlardır; keza general rütbesini lâğvetmişlerdir. Yâni zabiti sivriltmezler. Çok iyi bir görüş, iyi bir usuldür. Roma'nın Protoryenler'inin, bizim yeniçerilerin yaptıkları mâlûm. Meşrutiyetten beri de bizde yine ihtilâllerin başında asker, bunlar ihtilâlin muvaffakiyetinden sonra da büyük mevkîlerin üstüne çöküyorlar, yağlı memuriyetlere geçiyorlar. Bu da militarizmi millî uzviyetin ciğerine kadar sokuyor demektir. Türk ordusu Almanlar tarafından terbiye edildi. Bu suretle Alman usulleri, metodları girdi. Zabitlerimiz intizam ve nizam altında çalışır, bu mühim tefavvük, sivillerimizde asla yoktur.** Bu sebeple onlara, şüphesiz bir surette müreccah iseler de böyle yapılacağına, sivilleri iyi bir surette yetiştirmek herhalde münasip ve lâzımdır.

Dosyalarda iyice malûmat bulduk; kâfi değildi, amma, bizi çok tenvir etti.

Henüz Rusya hakkında hiç malûmatımız yoktur.

Bu aralık **Mustafa Suphi** ve arkadaşları olarak 14 kişi Rusya'dan Kars'a geldiler. Türkiye'ye gidiyorlar. Komünist propagandası yapacaklarmış. Ruslar kendilerine para ve mücevherat da vermişler. Bu sahada da halkta komünistlik aleyhine şiddetli bir aksülâmel hâsıl olmuş olduğunu görüyorduk. **Karabekir** de aklını başına almış, orduyu ihtilâlden kurtarmış, Bolşevik aleyhinde, **Deli Hamid** ise komünistliğe müthiş düşman. **Suphi**'yi, İstanbul'dan tanırdım. İttihatçılar'a muhalif idi. **Suphi**, beni buldu. Bana: «Seni şimdiden tebrik ederim. Muahede yapacaksınız. Bu şeref sırf sana ait olacak. Çünkü **Yusuf Kemâl**, evvelce gitti. Yapamadı, çok talihli adammışsın.» dedi. Kendisine sahihten muahede yapabileceğimizi ve bu babtaki haberinin mevsuk olup olmadığını sordum. «Tam yerinden haberim var» dedi. Bu güzel bir haberdir. Mim koydum. Kendi kendime «Demek Ruslar muahede yapmağa razıdırlar. İstedikçe istemekte mahzur yoktur» dedim. İstihbarat böyle işlerde ve her işte en mühim bir şeydir. İnsan, siyasî ve diplomatik bir işi yapacak mı, evvelâ mükemmel istihbarat yapmalıdır. Muvaffakiyetin temel taşıdır. Askerlikte de böyle, ben buna çok ehemmiyet veriyordum. Nitekim Kars'tan itibaren istihbarata başlamıştım. **Ankara'da Rusya hakkında hiçbir haber yoktu. Hükûmetin de hiç bir dosyası yoktu. Giderken de elimiz, kafamız boş, yola çıkmıştık. Heyet-i Vekile bize bir talimat bile vermemişti.**

MUSTAFA SUPHİ NASIL ÖLDÜRÜLDÜ?

Suphi ve arkadaşları gitti. Biz de Rusya'ya geçtik. Erzurum'dan itibaren Trabzon'a kadar merhale merhaleahali toplanıp bunların yüzüne tükürmüş. Türlü sözler ile bunlara hakaret etmiş, bunu yaptıran kısmen hükûmet idi. Bilhassa **Deli Hamid**'in çok parmağı vardır. **Nihayet Trabzon'da Kâhya, bunları bir motora koyup biraz uzağa götürmüş. Hepsini de öldürüp denize atmış. Suphi'nin yanında bir Rus kadın da varmış. Ona hakaret edilse, Moskova'ya muahede yapmaya, para ve silâh dilenmeye giderken bu iş fena bir şeydi. Hiç olmazsa neticeyi elde ettikten sonra yapmak dirayetini gösterseler idi. Olmadı. Ruslar, vakayı haber aldılar. Moskova'da bize bir düziye söylendiler.Katilleri meydana çıkarttırmak için pek uğraştılar.** Bu Kethüda'yı tanırım. Trabzon'un kabadayısı idi. Kayıkçılar kâhyası idi. Zengin de olmuştu. O esnada astığı astık, kestiği kestikti. Rusya'dan dönüşümde bana ikram da etti. **Bir müddet sonra meçhul bir katil tarafından öldürülmüştü. Sebebi Enver, Nazım, ilâh... Batum'a gelip Türkiye'ye geçmek istedikleri zaman, Kâhya, Enver lehinde Trabzon'da tertibat yapmış. «Enver Paşa, Yaşa!» diye bağırtmış. Bunun şerefine fener alayı bile tertip ettirmiştir. Vurduran Trabzon askeri kumandanıdır. Mustafa Kemal'in emri tertibiyle yapılmıştır. Katil katlolunur. Su testisi su yolunda kırılır. Kâhya da katildi, katlolundu. Bakalım onu katledenler ne olacak?...**

MEDİVANİ

Moskova'dan gelen «**Medivanî**» de Kars'a vasıl oldu. İri şişman, güzel biri.

Gürcü. **Kardeşi general olup Ankara'da Gürcü Menşevik ve millî hükûmetinin sefiri.** Kendisi ise Bolşevik ve Rusya'nın mümessili. İki kardeş düşman. Moskova tarafından Ankara'ya gidiyor. Bu da «Muahede yapmağa muvaffak olacaksınız.» dedi. İyi haber, fakat inanalım mı? Diplomatlık bu, öyle bir iki söze kanı vermek felâkettir. Bir şeye inanmak için çok vesikaya istinad etmeli. Bu adama sordum. Bana birşey söyledi ki mühimdi: **«Eğer bir güçlüğe uğrarsanız, Stalin'e müracaat ediniz.»** dedi. Stalin'in muahede yapmak fikrinde ve isterse yapacak kadar kuvvet ve nüfuz sahibi olup olmadığını sordum. Dedi: **«O istiyor ve o istedi mi yapar.»** Buna büyük bir mim koydum. **Stalin de Gürcü'dür. Medivanî'ye göre Bolşevik recüllerinin en nufuzlusudur. Ben bunları işittiğim vakit daha henüz kimse Stalin'in diktatör olduğunu, Rusya'yı onun idare ettiğini bilmiyordu.** Ancak üç dört yıl sonradır ki, dünya bunu öğrenmiştir. **Suphi, Medivanî'nin** şu küçük sözleri Şark Cephesi dosyalarındaki yüzlerce vesikaların topundan mühimdir. Demek muahede olacak, bu muahede... İstiyebildiğin kadar iste... alınacak... Asla... Hele hayale kapılmıyalım. Daha tetkikat lâzım.

Yusuf Kemâl «Ne diyorlar?» diye bana soruyor. Birşey yok. Sen niye görmüyorsun? diyorum.

GÜMRÜ

Trene bindik. Gümrü'ye geldik. Vaktiyle Ruslar zabtedince buraya Aleksandrapol adını koymuşlar. Moskova'dan ta Kırım'a ve Kafkasya'ya kadar binlerce şehir ve yerlerin adını böyle değiştirmişlerdir. Bizim coğrafyacılar eski Türk adlarını bulup haritalarını yapmalıdır. Vazife böyle olur. Vazifelerin en mukaddesi millîdir. O da her şubede bu suretledir. Gümrü'de hâlâ bizden bir ufak müfreze asker var. **Ermeni ahalinin hali perişan. O soğukta bir çok adamın ayağı çıplak dolaştığını hattâ bir takım insanların çıplak olup vücudlarına bir çuval örtmüş olduklarını gördüm. Yüzleri de kaşeksi halini almıştı. Bize mağlûp olunca diğer taraftan bir Rus ordusu da gelmiş. Ermenistan'a girmiş. Taşnak Ermeni Hükûmeti yerinde tutunamayıp düşmüş; kabine reisi Hadisyan, Harbiye Nazırı «Derminpasyan», ilâh... bütün kabine azası İran'a kaçmış. Bunlar Taşnak komitesi reisleridir.** Hâlâ Paris'te o komiteyi idare ederler. Ve komite sandığından yeyip içerler. Bu düşüş Taşnaklar'ın düşüşü demekti. **Yerine Komünist Ermeniler geçtiler. Ermenistan Moskova'ya merbut Bolşevik bir cumhuriyet oldu.**

Trene bindik. Tiflis'e doğru gidiyoruz. Gece oldu. Uyuduk. Gece yarısı bir müthiş tarraka, bir kıyamettir koptu. Uyandım. Sanki vagonların üstlerini söküyorlar. Bu ne demek? Manâsını bir türlü anlıyamadım. Ermeniler'den de korkuyoruz. Bize suikast yapmaları mümkün. Tren duruyor, yine yürüyor. Neyse malûmat aldık. Meğerse bir tünele girmişiz. Tünelin üst kısmında stalâktit halinde o kadar buz olmuş ki, treni geçirmiyormuş. Tren bir vuruyor, bir kısmını kırıyor, yine geri gidiyor. Yine koç gibi bir baş vuruyor, yine biraz kırıyormuş. Böyle şey de ne işitmiş, ne görmüştüm. Böyle böyle delikten de geçtik; fakat uyku da gitti. Üstünekorku da caba. Tiflis'e geldik.

TİFLİS, NAHCİVAN, KARABAĞ

Bu esnada **Gürcü Cumhuriyeti** var. Bu hükûmeti idare edenler **Menşevik Gürcüler.** Gayet nasyonalist bir hükûmet. Bizi misafir ettiler. En iyi otele indirdiler. İyi bir bina. Önündeki cadde geniş ve güzel. Üzerine bir fonüküler ile çıkılan ve altında bir yaya tüneli de olan dağ onların karşısında görülüyor. Şehiri gezdik. Ruslar bu eski Türk şehrini imâr edip güzel bir hale koymuşlar. **Şehrin dörtte biri ise Şeytanpazarı adında olup, tamamiyle Azerî Türkler ile meskûndur ve ticaretgâhtır. Bu tarafta kükürtlü sular ile güzel banyolar da yapılmış diğer ahâli Hristiyan Gürcü ve Ermeni'dir. Ermeniler, hem Gürcü'den ziyade, hem de zengin. Ticaret ellerinde. Gürcü hükûmeti, her şeyi nasyonalize ediyor. Ermeniler'in mallarını ellerinden alıyor. Ermeni de hicrete mecbur olup gidiyor. Gördüm ki, Gürcüler Ermeniler'i hiç sevmiyorlar. Türkler'le Ermeni arasındaki düşmanlık, Gürcü ve Ermeni arasındaki düşmanlığa nisbetle meğerse yağ balmış.Ermeniler Gürcüler'in, Gürcüler de Ermeniler'in can baş düşmanı.** Şeytan bir başvekil ve dahiliye nazırı var. Adı **Ramişolli.** Bu adam Ermeni meselesini zikrettiğim gibi halledivor. **Müslüman Gürcü denen Acarlar meselesini de bunları Acaristan'dan kaldırıp, Gürcistan'ın diğer mahallerine serpiştirerek kökünden halletmek istiyor.** Yakında plânını tatbik edecek **Zakagal** tarafları da hep Türk. Tiflis'in cenubunda da **Borcalı denilen halis Türkler var. Ardahan tarafları da halis Türk.** Bunları da böyle tarzlar ile halledecek. **Azerbaycan ile Gürcistan bu sebepten ihtilâfa düşmüş.** İşte bu adamın bu dehşetli fikri ve icraatıdır ki, bana Moskova muahedesinde bir muhtar **Acaristan** teşkili için maddeler koydurmak fikrini vermiştir. Nitekim **Nahcivan vakalarını** Kars'ta dosyalarda görmüştüm. Burası da halis Türk. Başka millet yok. Köyler biner, ikibiner hanelik. Ermeniler bunlara çok tecavüz etmişler. Bunlar silâhla müdafaa etmişler; fakatErmeniler birçok köyü yakıp büyük mikyasta katliâmlar da yapmışlar. **Ermenistan orayı ve Karabağ'ı istiyor. Bu sebeple de Nahcivan'ı muhtariyetli bir hale koyup Azerbaycan'ın tabiiyeti altına verdik. Eğer tetkikat, istihbarat yapmasaydık, bunları bilemez ve yapamazdık.**

Tiflis, Türk hayatında saz şairleri içtimagâhı olmakla meşhurdur. **Âşık Garib'in** yurdudur. Mezarı otelimizin karşısındaki dağın öbür yüzündedir. Gittim, gördüm.

Gürcüler zevkine düşkün bir millet. Çok şarap içiyorlar. İçip dans ediyorlar. Şarabı boynuzlara koyup içiyorlar. Tuhaf bir şey oluyor. Bu boynuzlar bizim dervişlerin zefirlerine benziyor. Bu millet çalışkan, sanat sahibi değildir. Sade biraz zürradır. Üzüm yetiştirir. Ondan şarap yapar; onu da kendi içer. Şarapları güzeldir. Hattâ Çarlar burada büyük bir fabrika yaptırmışlar. Şarap, şampanya, konyak ve emsâli imal ettirirlermiş. Bunlar çarların kavlarını teşkil edermiş. İhtilâl ile birçok mahsul kalınış, hükûmet satıyordu. **Yusuf Kemâl de birçok şarap, şampanya aldırdı. Galiba sekiz on sandık idi.** Çok nefis şeyler imiş. Moskova'da içtik. Yolda şişeler donmuş, içlerinde mercimek tanesi kadar buzlar hasıl olmuş. Tıpaları yarı fırlamış idi. Bu haldeki bir şişeden şarap ve şampanya içmek pek lezzetli oluyor.

Bu sanatsız milleti Ermeniler fahiş faizler ile soyup sovana çevirmişlermiş. Aradaki düşmanlığın bir sebebi de bu imiş. Ermeni, Yahudi gibi her yerde murabahacıdır. Bulunduğu yeri insafsızca soyar. Bu hal,bu iki millete mahsustur. **Rum da murabahacıdır.** Amma, ötekilere göre, boka nisbetle tezek, anber halindedir. Ermeniler Kafkasya'da bu dağların şimalindeki Rusya'daki Ruslara da aynı şeyi yapmışlar. **Hiçbir Rus da Ermeni'yi sevmez.** Ona hakaret ifade eden bir ad takmıştır. Ermeni demez, o adı söyler. Burada da tetkikata devam ediyorum: Bolşevikler Demirkapı, Azerbaycan, Asetinler'in ve Çerkesler'in yerlerini almış, bu pek az ömür süren cumhuriyetlerin ricali, ileri gelenleri kimi ölmüş, kimi Tiflis'e kaçmış. Burada toplanmışlar. Bunlar bize geliyorlar; bazı haberler veriyorlar. Bunların içinde **Haydar Bomakof** adında biri var. Şimdi Paris'tedir. Bunlardan da işe yarar bazı malûmat aldım...

Tiflis çarların son devrinde de bir Türk harsı ocağı olmuş. Burada Türklerden muharrirler, muallimler yetişmiş. Mektepler açmışlar. Çocuklar yetiştirmişler, gazeteler çıkarmışlar. Bu gazetelerin en meşhuru **«Molla Nasreddin»** (bizim Nasredin Hoca) adındaki mizahî gazetedir ki, cidden nefistir. Beni bir Türk idadi mektebine götürdüler. Çocukların başları açık, saçları taralı, elbiseleri temiz. Hocaları çocuklara bir ağızdan millî bir şarkı söyletti. Güftesi ve bestesi pek güzeldi. Türkçe ve Türk duygularıyla burada şarkı işitişim beni pek sevindirdi. Kendimi bir türlü tutamadım. Ağladım. Tuhaftır, iki şey daima bana çok tesir eder. Beni ekseriya ağlatır: biri Türk mektep çocukları alayları, diğeri asker çocukları.

Türk ahali bizi camiye davet ettiler. Tiflis'te iki müftü var: Biri Şii, diğeri Sünnî müftüsü. Asılardan beri birbirini yiyen bu iki mezhep Türkler'i bugün Tiflis'te adeta uyuşmuş, dost bir vaziyette, çok şükür. Bizi müftüleri ile beraber karşıladılar. **Sünnî, Şiî hep beraber Şiî camiine gittik.** Bu camiîn içi bütün duvar ve direkleri çini yerine aynalarla süslenmiştir. **Şah Abbas** camiidir. Müftü bir nutuk verdi. Ruslar'dan şikâyet etti. Tiflis'e girerlerse halin harap olacağını söyledi. Güzel, heyecanlı söz söylüyordu. Bizim Heyet namına **Yusuf Kemâl** reis sıfatıyla cevap verdi. Baktım **Yusuf Kemâl** de Ruslar'ın aleyhinde söylüyor. Şayanı hayret bir şey. Tüylerim ürperdi. Nereye, niye gidiyoruz. Bizim reis neler söylüyor. Mutlaka adamcağız deli oldu. Dirseğini dürttüm, dizimle ittim olmadı. Bir defa söz dinlendi. Çünkü çok impulsif'dir. Müftü'nün sözleri hiç şüphesiz onu aldı, götürdü.Müftünün sözleri mutlaka Gürcü hükûmetinin sözleri idi. Başka türlü lâkırdı söylemeleri mümkün olamazdı. Gürcüler ise Ruslar ile aramızı bozmak istiyorlardı. Sebebini biraz sonra söyliyeceğim. Oradan çıktık. **Yusuf Kemâl**'e usulca «Ne halt ettin be? Bu sefer ben nutuk söyliyeceğim» dedim. Böyle anlarda derhal insiyatifi alıp işi düzeltmeli. Sözü yine ona bıraksam bu sefer tüy dikecek. **Bütün cemaât ve Şiî müftü de beraber Sünnî camiine vardık. Orada da Sünnî müftü nutuk söyledi. Ben söze başlayıp Şiilik ve Sünnîliğin hükmü olmadığını, hepsinin ana dili Türkçe olan Türkler olduğunu, bundan böyle kardeş gibi geçinilmesi, maarif, ticaret ve sanata çalışılma lüzumunu söyledikten sonra Gürcü hükûmetinin iyi olduğunu Türkler'i, harsında serbest bıraktığını memnuniyetle gördüğümüzü, keza Ruslar'ın da çok iyi insanlar olduğunu, Rusya'daki Türkler'e çok iyi baktıklarını söyledim.** Bunlar **Yusuf Kemâl**'in potunu düzeltmek için idi. Nitekim Moskova'da bir-

gün **Çiçerin** bana **Yusuf Kemâl**'in Rusya aleyhinde sözler söylediğini, fakat benim her defasında hemen tashih ettiğimi söyledi. **Çiçerin**'in bize muahedenin ilk devrelerinde şiddetle saldırması ihtimal **Yusuf Kemâl**'in bu ve biraz sonra göreceğimiz diğer hatâsından ileri gelmişti. **Be adam bize Ruslar lâzım. Oraya silâh, para dilenmiye gidiyoruz. Ve elbet burada casusları vardır. Ne diye aleyhlerine söylersin.** Doğrusu çok beyinsizlik idi. Kolayına ilk gidişte muvaffak olamamışlar. **Bekir Sami** Asetin istiklâli ile uğraşmış, **Yusuf Kemâl** de ne haltlar etmiş.

O esnada Ruslar Azerbaycan ve Ermenistan'ı almışlar. Bolşevik yapmışlar. Sıra Gürcistan'a gelmişti. Bunu Gürcü hükûmeti biliyordu. Hattâ Gürcüler bizim heyetin Moskova'ya gidişinden pek ziyade hoşlanmışlardı. Zannediyorlarmış ki, Ruslar ile ittifak yapacağız; Ruslar şark-ı şimâliden biz cenub ve garptan hücum edip Gürcistanı zaptedeceğiz. Bundan fena telâşta idiler. Etrafımızda pervane gibi dönüyorlar. Birşey öğrenemiyorlar, çıldırıyorlar.Telâşları, kederleri aşikâr görülüyordu. Bu adamlar pek diryetsiz idiler. Gürcistan'ın istilâsı için Ruslar'ın bize ihtiyacı olur mu? Hem bizi iştirâk ettirip de bize avlarından bir parça verirler mi? Böyle bir maksat yoktu. Onların tevehhümü idi. Ruslar, Gürcistan'ın zabtına karar vermişler. Tabii böyle bir yere evvelâ pek çok casus gönderilir. Ruslar'ın Gürcistan'da pekçok adamları var. Bu, çocukların bile bileceği bir hakikat. Bu vaziyette burada Ruslar aleyhine bir şey söylenir mi? Mutlaka kulaklarına gider. Hem onların aleyhinde bulunmaktan bize bir kâr yok ki... Bilâkis zarar var... dedim ya **Yusuf Kemâl** gibi söylemek için insan deli olmalı. Hem de **Yusuf Kemâl** komünist idi. Fakat Erzurum ve Kars'taki zihniyeti görünce, komünistlikten vazgeçmiş gibi fikirler söylemeğe başlamıştı. Yine bocalıyordu. Muhitte bir başkalık, havada bir değişiklik gördü mü hemen dümeni kırar.

Mesele kâr, zarar veya düşünülmüş bir siyasi tabiye, düşmanlık dostluk değil... **Yusuf Kemâl**'in bu hareketinin saiki sırf onun hilkatidir. Bunu tarif için iyi Türkçe kelime yok. Fransızca tabirleri zikredeceğim. **Yusuf Kemâl hilkaten pek irritable, impressionnable, impulsif bir adamdır.** Bir vak'a ve sözden âni bir suretle müteessir olur. Artık mantıkî, aklî, hiçbir şeyi yoktur. Sade o vak'anın tesir ve ilhamı ne ise, artık o da odur. Nitekim İttihatçılar'ın gözdelerinden iken 31 Martta askerin karşısında isyanı medh, İttihatçılar'ı zemmetmiştir. Yıllarla nikbette kalarak bunun cezasını çekti. Şimdi camide müftünün sözlerinden müteessir oldu. Aklı, mantığı derhal kaybetti. Bu adam dünyada diplomat olamaz. Böyle adamı karşısındaki müteessir eder, kızdırır, heyecana düşürür, istediğini söyletir. Sırrını alır, nitekim Gürcüler, Ruslar ile aramızı açmak istiyorlar ya, **Yusuf Kemâl**'e bu yolda söz söyleteceklerdir ve sırrını almağa çalışacaklar... İşte bu bir iki gün sonra oldu: Tiflis'te öğrenecek bir şeyimiz kalmadı. Gideceğiz. Gürcüler hareketimizi geciktirmek istiyorlar. Şehiremaneti namına bizim heyete bir akşam yemeği ziyafeti verdiler. Düşündüm. Gürcüler yine bir halt edecekler. Bunlar iki şey peşinde: Biri Moskova'ya niçin gidiyoruz, öğrenmek, diğeri bizi Ruslar aleyhine söyletmek ve onlarla muahede yaptırmamak. **Yusuf Kemâl**'in zayıf kalbi ve siniri de malûm. Ziyafete gideceğiz. Onu, **Ali Fuad'ı, Saffet**'i odama çağırdım. Dedim ki: «Arkadaşlar! Bunlar bizim ağzımızdan sırrımızı kapmağa kalkışıyorlar. Sakın içmeyelim.Hiç içmemek de olmaz. Bir düziye bize rakı sunacaklar, sar-

hoş edip sonra sırrı almağa çalışacaklar. Her verdikçe bir yudum içip bırakınız! Camide olan şey tekerrür etmesin» Herkes «Muvafıktır» dedi ve içmemeğe söz verdiler.

Gittik. Sofra kurulmuş. Elli altmış kişilik bir sofra. Hazirun arasında Rus casusu da olması muhakkak. Hükûmet azasının ekserisi var. Sade Başvekil ve Dahiliye Nâzırı olan zat yok. Yeniyor, içiliyor. Ben hiç içmiyorum. Bizimkiler de az içiyor. Derken **Saffet**'i bardak bardak içer gördüm. Ben de uzaktan göz ettim, aldırmıyor. Ağzı kızmış. Bu adam şeytan çekici gibi bir şey, hilekâr ve fena şeylere meyyal bir hali var. **Yusuf Kemâl** de içmeğe başladı. Yanımda, «İçme» dedim, zorlandım. «Sen bana karışamazsın, ben senin âmirinim» demez mi? İnnallahe maassabirin... Canım karışma meselesi değil, reislik meselesi değil, mesele bir vahim pot kurmak meselesi. Henüz buraya gelmeden evvel söz de verdik. Şarapla kafası da kızmış. Ben söyledikçe köpürüyor. **Ali Fuad** karşısında. O da içiyor. **Ben içmemekte sebat ettim. «Hiç olmazsa içimizde bir ayık bulunsun»** dedim. Şaraplar da pek nefis doğrusu. Onlara da acıyorum. Derken nutuklar başladı. Kafalar kirişlenmiş. Gürcüler, üstüste nutuk veriyorlar. Ruslar aleyhine ateş püskürüyor, bizi **Gürcüler'in tabiî dostu gösteriyor. Ruslar'a karşı ittifak etmemiz, lüzumunu bildiriyorlar.** Hah... iş yolunu aldı.Mürettep bir şey... Hem nutuk söylüyor ve derhal her birimizin çenemize bir bardak şarap dayıyorlar. Bana içmediğimden şikâyet ediyorlar. Tiflis Şehremini de eski komitecilerden. Yine aynı meâlde ateşli bir nutuk söyledi. Bu nutuk biter bitmez. **Yusuf Kemâl** zıpladı. Kalktı ve başladı. Yüreğim titriyerek dinliyorum. Ruslar aleyhine şiddetli bir bombardıman açmasın mı? Bu bence iki kere iki dört eder gibi belliydi. Çünkü hilkatini biliyorum. **Şimdi sarhoş da. Rakı mihenk taşıdır. İnsanın cibilliyetini meydana kor.** Ayıklığında olan huyu sarhoşlukta birkaç misli artar da. Ben kolay kolay sarhoş olan bir adam değilim. Birçok içme bilirim. Öyle iken içmedim. **Yusuf Kemâl** öyle değil, içti ve oldu. Onun, bu nutukların tesiri altında, bilhassa sarhoşlukta böyle yapmaması mümkün değildi. Sinirli sinirli eteğini çekiyorum. «Sus, aman söylediğini tashih et!» dedim. Dinlediği yok. Başka ne yapayım? Çare yok ki... O bitirince ben kalktım. Onun sözleri hilâfına olarak Ruslar'la pek çok dost olduğumuzu, tıpkı onun gibi, Gürcüler ile de dost yaşamak istediğimizi ve bu tarzda şeyler söyledim. Nutuklar, Fransızca. Biraz sonra **Ali Fuad** da söyledi. Sarhoş da olmuştu; fakat fena bir şey söylemedi. Biraz kendini medhetti. **Eee; varsın azamet satsın.. Çünkü askerdir, generaldir.**

SARHOŞLUK VE BİR SKANDAL!

Derken **Gürcü Dahiliye Nâzırı Ramşvelli** geldi. **Yusuf Kemâl**'in yanına oturdu. Dalmışım; fakat bir aralık baktım ki, **Yusuf Kemâl** yok. Bina başıma yıkıldı. Türk, Gürcü herkes de adamakıllı sarhoş. Derhal kalktım,koştum. Bir büyük binada deli gibi odadan odaya koşuyorum. Binanın taksimatını da bilmiyorum. Yahudiler'in Sina Çölü'nde pusulasız dolaşmaları gibi odadan odaya giriyorum. Nihayet bir odanın kapısını açtım; şu manzara karşısına çıktım; uzun ve manda derisi kanepe, **Yusuf Kemâl** arka üstü yatmış. Başının altında bir yastık. Ramşvelli de başının yanına oturmuş kulağı **Yusuf Kemâl** 'in ağzında, **Yusuf**

Kemâl söylüyor, o dinliyor. **Onun ağzı ile Gürcü'nün kulağı arasında ancak bir arpa boyu mesafe var.** Herif bütün kulak kesilmiş, dinliyor. Beni görmüyorlar. Biri ölü gibi sarhoş. Dünyadan haberi yok. Diğeri sarhoş değil, mahsus cin gibi gelmiş amma, sır kapmak hırsından o kadar mestolmuş ki, kafasına vursan duymayacak, ilerleyip yanlarına vardım. Biraz durdum. Ancak o vakit farkına vardılar. **Yusuf Kemâl**'e: «Burada ne yapıyorsun?» dedim. «Politika yapıyorum» dedi. «Pekiyi çok sarhoşsun, bu halde politika konuşulur mu?» dedim. «Defol! Ben senin âmirinim, sana emrediyorum, git!»dedi. «Etme, gel! gidelim!»dedim. Hayır, bilâkis azıyor. Elinden tuttum ve şiddetle çektim. «Derhal kalk, benimle beraber gel! Ziyafet bitti, herkes otele gidiyor. Bir an tereddüt edersen seni burada eşek sudan gelinceye kadar döveceğim» dedim. Bu tehdit pekiyi oldu.Süt dökmüş kediye döndü. Vaktiyle Ankara'da yanımda onu yere yıkıp altıma alışım ne iyi olmuş. Ondan pek kuvvetli olduğumu biliyor, gık diyemedi. Şimdi **Ramşvelli** söylenmeğe başladı. Adam avını pençesinden bırakmak istemiyordu. Hakkı var amma, benim de hakkım var. Ona sertçe, kararını vermiş bir adam tavrıyla: «Mösyö **görüyorsunuz ki pek sarhoştur. Bu halde politika konuşulmaz ki... Sabah konuşursunuz.**» dedim. Sustu: **Yusuf Kemâl**'i aldım. Aşağı indirdim. Benim bu yaptıklarım bir diplomata yakışmaz amma diğerleri de tuzakçı, vaziyeti başka türlü kurtarmak mümkün değil. Yaptığım tehlikeli bir cesaret idi de... O esnada Gürcüler başıma birşey getirebilirdi. **Yusuf Kemâl**'i otomobile koyuyorum. Gürcü Hariciye Nazırı geldi. O da sarhoş. Dedi ki: «Mösyö, sakın zannetmeyiniz ki, bu işi mahsus tertip ettik. Kusura bakmayınız. Affınızı dilerim». «Zararı yok, efendim» dedim. Bu Hariciye Nâzırı pek genç ve henüz toy biri, sarhoşluğun tesiriyle de hakikati söylemiş oldu. İşin tertib olduğu aşikârdı. Sözleriyle de bunu teyid etti. **Ali Fuad**'a haber yolladım, geldi. Üçümüz bindik.

Otele geldik. Şimdiye kadar sâkin olan **Yusuf Kemâl** otelde tekrar azdı. «İllâ gideceğim, siyasî mühim müzakereler yapacağım», diyor. «Etme **Yusuf Kemâl**, gitme **Yusuf Kemâl**!» Hayır... Tuttturdu. İllâ gidecek. Otomobilden inmiyor. Baktım ki gidecek. Şakası yok. Anımâ da impulsif adammış. Hâlâ geçmiyor. Meselâ oka bir kiriş darbesi vurursun bu yana gider. Bu da gidiyor. Dedim ki: «Vallahi seni şimdi vurur öldürürüm. Hadi in!» İndi. Odasına çıkardım. **Yusuf Kemâl** şifreyi, kimseye inanmıyor, koynunda taşıyordu. Çalmasınlar diye korkuyordum. Baktım şifre cebinde ferahladım. Dedim ki; «Haydi, soyun yat! Kapını kilitliyorum. Anahtarı alıyorum. Sabah gelip ben açacağım.» Yatağına yatırdım, kilitledim, gittim.

Yusuf Kemâl ile her hususta rekabet halinde idik. Birgün de kuvvetimi denemek istemiş idi. Ankara'ya ilk gittiğimiz zamanlarda Eczacı Hüseyin Hüsnü bizi bağına davet etmişti. Yedik ve içtik. Kafalar, hararetlendi. Yine **Yusuf Kemâl** ile muaraza ettik. Bana eliyle sataştı. Ben de kucakladım. Uğraştık. Nihayet sırtüstü yere çaldım ve üstüne bindim. Kalkmağa uğraştı. Kalkamadı. Elleriyle yüzümü tırmaladı. Ellerini açıp yere uzattım. Çarmıha gerilmiş gibi bir vaziyet aldı. Yüzümü tırmalamıştı. Ağzımla da burnunu ısırdım. O da benim. Sekiz on arkadaş var. Kaldırmak istediler. «Dokunmayın! kendi kalksın bakalım!» dedim. Bıraktılar. Belki de bir çeyrek böylece tuttum. Arkadaşlar korkup tabancamı cebimden aldılar. Nihayet arkadaşlar beni de üstünden aldılar. Bu kuvvet tecrübesi çok iyi

olmuş. Burada «Hûd! Şimdi döverim, hadi otele.» dediğim zaman tıpış tıpış gelmiştir.

Sabah oldu, kapısını açtım, baktım yatağının üstünde. Dedim: «Haydi, git şimdi politika konuş!» durdu. Akşamki işlerini söyledim ve sordum. «Ya ağzından bir şey kaçıraydın. Ya cebindeki şifreyi çalaydılar.» dedim. Büyük bir nedamet ve samimiyetle «Doktor! Beni büyük bir rezaletten kurtardın. Namusum, istikbâl, hayatım mahvolabilirdi. Allah senden razı olsun!»

Şifreyi kaptırmamıştık. Zannımca henüz bir sır da söylemeğe vakit olmamıştı. Çünkü derhal farkına varıp şimşek gibi dönerek aradım, buldum. Dahiliye nâzırının vaziyeti de henüz birşey alamadığını gösteriyordu. Zaar, tertip vechile Dahiliye Nâzırı sofraya gelince Gürcüler sağımdan beni lâfa tutmuşlar, Dahiliye Nâzırı da **Yusuf Kemâl**'i alıp savuşmuş. Bereket versin çabuk farkına vardım. Ve bilmediğim bir binada aradım. İşte Gürcüler bizi bir dolaba koymak istediler. Fakat koyamadılar. Nice yıllar sonra Paris'te Azerbaycan'ın istiklâli günü merasiminde bu **Ramşvelli**'ye rastgeldim. Konuştuk; nihayet bu vak'ayı söyleyip «Bizi Tiflis'de dolaba koyuyordun» dedim. Hiç bir şey söylemeyip yanımdan kalktı. **Gitti. Bir müddet sonra Ramşvelli'yi Paris'te bir Gürcü vurup öldürdü.**

Artık burada da bir işimiz kalmamıştı. Yol hazırlığına başladık.

Dediler ki, «**Besim Atalay**, Ankara'ya dönüyor» daha ilk adımda hayret edilecek şey. Sebeb şöyle imiş: Hastalığı bahane ediyormuş. Fakat hakikatte **Ali Fuad'dan bütün tahsisatını zamanı gelmeden aldığı gibi fazla da para almış, bunlarla birçok emtea-i ticariye satın almış. Böylece döndü. Sonra Millet Meclisi bu parayı ona iade ettirmek için birkaç yıl uğraştı. Galiba hepsini de geri alamadı. Millet neyle uğraşıyordu, bunun gibi bir takımları da ne yapıyorlardı. Böyle bir kısım insanlar ticaret ve para vurma ile meşgûl olmuşlar. Bu kargaşalıkta zengin olmuşlardı.**

BAKÜ

Yola çıktık. Bâkü'ye vardık. Bizi askeri merasimle karşıladılar. İyi bir eve yerleştirdiler. Tiflis'de Kars gibi soğuk yoktu. Bâkü ise daha sıcak. Buraların iklimi mutedil. Yazın ise çok sıcak oluyor. Şehiri gezdik. Avrupa şehirleri gibi. Ermeniler rahatça. Bir kısım Türkler Harb-i Umuminin sonlarında ve mütakere iptidalarında İngiliz ordusunu çağırmışlar. Ermeniler Türkler'e hücum etmişler. Burada kıtal ve harp olmuş. Bizim ordu gelip harbetmiş. Bâkü'yü almış. Türkler'i kurtarmış. **Yusuf İzzet Paşa** kumandasındaki bu ordu, Kafkas dağlarına kadar varmış. Şehir bu harplerden biraz müteessir olmuş. Bilhassa Ermeniler Türk Cemiyet-i Hayriyesinin mühim bir binasını yakmışlar. İskeleti duruyor. Petrol ocaklarını gezdik. Burası uzaktan sinai servilerden bir orman halinde gibi görünüyor. Petrolü kuyulardan tulumba ile çekiyorlar. Nadiren kendisi fışkırıyor. Takdir fabrikalarını, bilhassa **Nobel**'in fabrikasını gezdik. Bir çok musluklar var. Cıvık çamur gibi yerden çıkan petrol takdir ile muhtelif mahsullere (petrol, gaz, benzin, vazelin, ilâh...) ayrılıp muhtelif musluklardan akıyor. Takdir kazanının dibinde mazot kalıyor. İlk topraktan çıkan çamur sarı renkte, görünce insanın buna mâl altın diyeceği geliyor.

TAKİYEF

Petrol zenginlerinden meşhur bir **Takiyef** vardı. Pek zengindi. İyi adamdı. Meşhurdu. Malını Türkler'e sarfeder, onlar için mektepler hastahaneler açar, erbabına gazete çıkarttırırdı. Bolşevikler girince bütün malını elinden almışlar zavallı biraz sonra kederinden ölmüş. Dediler ki, «Haremini ziyaret edelim.» Çok münasip idi. Gittik. Bizim İstanbul'daki Selimiye kışlasının bir cephesi kadar bir azametli bina. Dediler: «Evi bu idi». Ufak kapıya yanaşmıştık. Beş altı basamak merdivenle yer altına indik. Bir odada basit eşya. Bir hanım. Bizi takdim ettiler. «**Takiyef Hanım**» dediler. Büyük ibret!.. Düşmez kalkmaz bir Allah, derler. Dinsiz de bunu demeli. Ne imişler, ne olmuş?.. Allah görünür görünmez belâdan saklasın derler. Çok yerinde duadır. Birgün Bolşevik denen adamlar gelecek, kıyamet kopacak, herkesin malını elinden alacaklar. Bir pula, bir çuvala muhtaç edecekler. Kimin aklına gelirdi.İşte görünmez bir kaza... Zavallı Hanım'a pek acıdım. Kendi evinin bodrumunda oturtuyorlar. Tesellî ettik; fakat yavan lâftan ne çıkar. İşte, ne çare söylenecek. Âdet yerini bulsun...

AZERİLER'İN MİSAFİRPERVERLİĞİ

Azerbaycan hükûmeti bize gayet güzel yemek veriyor. Sabahları alâ havyar ve hem bol; güzel tereyağı, hepimiz de havyarı oburca yiyoruz. Ne yapalım. Yerindeyiz. Pek taze, aman ne hoş! Ömrümde böyle güzel havyar yemedim. Bir daha da bu fırsat ele geçer mi? Bazen tane tane, hiç tuz görmemiş, büsbütün taze, havyar da getiriyorlar. Kaşıkla yiyorum. Ekmeğe kalın bir tabaka tereyağı üstüne parmak kalındığında havyar koyup, ısıra ısıra yiyorum. **Ali Fuad** da böyle çok yedi; fakat zavallı midesini bozdu; artık yiyemedi. Hasta oldu. Ve epeyce sıkıntı çekti. Bana, şükür bir şey olmadı. İstediğim kadar yedim. Öğlen ve akşamda sofrada yine havyar, tereyağı vardı. Anberyo pirinci gibi uzun bir pirinçle çıplak pişiriyorlar. Bu pek nefis pilâvın yanına, tavuk, et, bir tarafına da üzüm ve saireden yapılmış tatlı ilâve ediyorlar. Doğrusu pek nefistir. Bu pilâvdan da çok yedim. Azerbaycan hükûmeti misafirperver insanlar. Bize astragan deriler, herbirimize ikişer güzel Acem halısı da hediye etti. Ben almadım. Hattâ Moskova'da giderken gocukları (kırk kadar) şimendifere getirmişler. Vagona bırakıp gitmişlerdi. Dönüşte komiserlerden **Behbupşah Tahtenski**'ye teslimen iade ettim. Halılar da seferethanede kaldı.

Dârülmuallimini gezdim. Evvelce bizden muallim getirtmişler. Epey de terakki olmuş, fakat Ruslar gelince mektebe darbe vurmağa başlamışlar. Türk milletini istemiyorlar. Mektep ise milliyetperverliği aşılamağa başlamış. **Ahmet Cevat** adında bizden ne sebepten ise buraya kaçmış. Bolşevik olup, hararetli bolşeviklik etmiş. Şimdi de Bolşevikler'in turfası olmuş biri Bakü'de dolaşıp duruyor. Şimdi Türkiye'de **Mustafa Kemâl**'in gözdelerinden imiş. Türk grameri ve lügati yapıyormuş. Giritlidir.

Bir güzel tiyatro var. Azerîler çok çalışıyorlar. Genç Türk kızlarından artist yetiştiriyorlar. **Leylâ ile Mecnun** gibi gülgûlü opera yapmışlar ve bunu bir Türk bestelemiş, oynuyorlar. Bu halleri çok hoşuma gitti; fakat herşey iptidai bir halde.

Zararı yok. Gitgide terakki eder. Zannederim ki, zamanla en mühim Türk tiyatrosu burada olacak. **Leylâ ile Mecnûn, Arşın Mal Satan** ve daha birkaç piyesi seyrettim. Bu eserlerden toplayabildiğim kadar topladım. **Sinop'ta kütüphanededir.**

Azerî hükûmeti Komünist bir cumhuriyet. Komiserlerden mürekkep bir hükûmeti, bunun başında baş komiser olarak **Doktor Neriman Nerimanof** var. Bu zat aklı başında bir adam. Malûmatlıdır, muharrirdir. **Şah İsmail** adlı ve diğer roman, tiyatro, piyesler de yazmış bir zattır. Epeyce, sıkı sıkı ve başbaşa görüştüm. Baktım ki, iyi bir adam. Kendisine itimad telkin ettim. Açıldı ve dedi ki: **«Bolşeviklik ne? Bu rezalet bize gelmez. Biz Türküz, milliyet ile yaşarız.».** Çok hoşuma gitti. Ve pek sevdim.Amma, Ruslardan fena korkuyor. **Hakkı da var, şakaları yok. Derhal insanı öldürüyorlar. Nitekim bu zavallıyı bir müddet sonra azil ve hapis ettiler. Biçare de öldü.** Bana **Neriman,** Moskova hakkında iyi malûmat verdi. Bunun sözleri de **Stalin'in hâkim ve mutlak vaziyetinde olduğunu gösteriyordu. Maarif komiseri bir taşçı imiş. Zavallı bir adam. Harbiye Komiseri tamamiyle Ruslar'ın adamı. Onda milliyet falan yok.**

Birgün Nerimanof Türkçe için lâtin harfleri kabul ve tatbik edeceğini, söyledi. Buna pekrtaraftardı. Kendisine iki saat kadar vazgeçirmek için söz söyledim. Ve nihayet «Türk yalnız siz değilsiniz, bu sebeple yapamazsınız. Bu umumî bir kongre ile yapılır. Hem bu Ruslar'ın, Türkler arasına tefrika salmak için istedikleri şeydir» dedim. Kaani oldu. Vazgeçti. Bu suretle harf tebdili üç dört yıl geri kalmıştı.

Kendisine, Türkiye ve Azerbaycan arasında muahede yapmayı teklif ettik. Bundan maksadımız Azerbaycan'ı müstakil tanımak olduğunu söyledik. Can attı; nereye başvurduysa vurdu, geldi. Olamıyacağını söyledi. Bizim yanımızda **Gürcistan, Azerbaycan, Afganistan, Demirhaşura, İran, Buhari, Hive, Tataristan, Ukranya, ilâh...** için birçok selâhiyetnamelerimiz vardı. Bunları nerede bulursak hemen muahede yapacaktık. Halbuki bizim hükûmet hayâl içindeydi. **Demirhanşura, Buhari** ve emsali devlet değil, birer Rus kolonisinden başka birşey değildi. Bu seyahatte sade **Afganistan** ile muahede yapabilmişizdir.

Komiserler bizi yemeğe davet ediyorlardı. Bu suretle Azerî hayatını da görüyorduk. **Yiyorlar, içiyorlar ve sofradan kalkıp kalkıp kadın erkek dans ediyorlar. Dansları, türküleri bizim oyun ve havalardır.** Bir defa da **Nerimanof** davet etti. Yedik, içtik. Oynadılar. Çaldılar. Burada biri dikkatimi celbetti. Uzun, ince bir adam. Yılışık, sarhoş, bir düziye göbek atıyor. Yanında bir kadın da var. Ona da göbek attırıyor. Hatırlarım. Bu adam ... Zakataldan itibaren trenimize binmiş, bizimle Bâkü'ye kadar gelmişti. Bize bir düziye şunu bunu soruyordu. Adeta casus hissini veriyordu. **Neriman**'a sordum. **«Rus casusudur»** dedi. İşte bu adam **İbrahim Abilof'dur ki Ankara'ya dönüşümüzde onu Azerbaycan sefiri, Mustafa Kemâl'in en baş ve mahrem dostu olarak buldum. Ve minel garaib!.. İkisi de ayyaşlar şahı.** Herifin yanında birkaç da güzel Rus karısı var. **Mustafa Kemâl** her gece Azerbaycan Sefarethanesinde sabahlıyor. Azerbaycan müstakil değil bir koloni, ona bizimle muahede bile yaptırmadılar. Hiç sefir göndertirler mi? Bize emniyet vermek için casuslarını bu sıfatla yollamışlar. **Fevzi Paşa**'ya bunları söyledim, ama fayda vermedi. Elbet karı, rakı varken fayda verir mi?

AZERBAYCAN'DAKİ KOMÜNİST CUNTA

Azerbaycan'da hükûmet var. Hükûmet dairelerde resmî muamelâtı Türkçeleştirmek, herşeyi millîleştirmek istiyor. Fakat hü-kûmetin elinde hiçbir iktidar yok. **İdare dizginleri Moskova'nın ve Bakü'deki Ruslar'ın elinde. Resmî muamele Rusça. Hem bu işleri görecek adam yok. Böyle memur bulamıyorlar.** Feci... Yetişmemiş bir halk. Buraya **Topal İlvavof** adında, diğeri **Gürbüz Topaç** gibi adı **Urgenitçese** iki Gürcü tayin etmişler. Herşey bunların elinde. Doğrudan doğruya **Stalin**'in adamları. Gürbüz adam. Alçak boylu, tıknaz, eşkiya suratlı ve hâlli biri. İkisi de kara cahil. Bu adam ilk görüşte bir elimi sıktı!Elim koptu zannettim. Bu el değil, mengene idi. Elimin içinde birçok nasır olduğu da hissediliyordu. Bir daha elimi ona korkarak ve ufak bir miktarda verirdim.

Bunlar da birgün bizi davet ettiler. Sofrada en nefis yemekler vardı. Halbuki halk açtı. Vakıa Azerbaycan'da dükkânlar kapanmamış, ticaret yasak edilmemiş amma uzaktan ve saireden ne varsa talan şeklinde toplanıp Moskova'ya sevkediyorlar. Kara kıştayız. Kavun da vardı. Yedim. Henüz ömrümde bu kadar güzel kavun yememiştim. Bal, misk. Isırınca bütün su oluyor. Ağızdan taşıyor, İlvavof gururla anlattı: **«Ben kavunumu Buhara'dan getirtirim!» Ee, maaşallah!.. Topal Gürcü, dünkü aç amele, vaktiyle Buhara'dan develer ile kendilerine kavun karpuz giden Bağdad Halifesi gibi bir şey olmuş.** Anladım ki yediğimiz şey de Buhara kavunu imiş. Bu meşhur kavunu tadmış olduğuma memnun oldum. Eski ana yurdlarımızın... İçime derhal ve tabii surette şu düşünce de geldi: **«Komünistlik, aferin, ne iyi şeymiş!.. Milyonlarca halk aç inliyecek, başlar kara kışta kavuna kadar bulup yiyecek!. Hey gidi dünya!.. Herkes hak davasıyla fakirleri, mazlumları kayırmak iddiasıyla kalkar; hükûmeti elde edince haklı, haksız fakiri, zengini, mazlumu, adaleti herşeyi tepeler; eski zalimler, eski zenginler gibisin keyfini çıkarır. Sefih ve safasına düşkün Padişahları hiddetten mezarında ağlatır.**

Tetkikata devam ediyorum. **Behbut Civanşir** adında birini tanıdım. Genç, güzel yüzlü, fevkalâde zeki ve malûmatlı biri. Vaktiyle Almanya'da mühendislik tahsil etmiş. Bolşeviklik aleyhinde imiş. **Ruslar'dan evvelki millî Azerbaycan Cumhuriyetinde Vezir imiş.** Ruslar gelince kendisini hapsetmişler. Petrol taktirhanelerini kimse dürüst işletememiş. **Civanşir**'i çıkarıp oraya koymağa mecbur olmuşlar. O da işi yoluna koymuş. Bu adam pek Türkçü ve vatanperver. Bana mühim malûmat verdi. Bu malûmat Ruslar'ın ileri gelenlerinin kendi yanında sohbet ve sarhoş âleminde söyledikleri sözlerdi. Bunlardan da **Stalin**'in nüfuzu, muahede yapmağa muvaffak olacağımız anlaşılıyordu. **Civanşir**'i Moskova'dan avdetimde Tiflis'te gördüm. O vakit Ruslar Gürcistan'ı almışlardı. Onu oradan petrol ticareti için İstanbul'a yolladılar. Civanşir zaten onların arasından sıyrılmak istiyordu. İstanbul'da Beyoğlu'nda Perapalas'ta oturmuş, **vaktiyle nâzır iken Ermeniler Karabağ'a hücum etmişler, Türkler'i katliâm etmişler. Civanşir de asker gönderip Ermeniler'i, tenkil ve Karabağ'ı istirdat etmiş imiş. Bu sebeple birgün Ermeniler Otel'in civarında zavallıyı vurup öldürdüler.** Civanşir'e halâ yanarım. Böyle zeki, mâkul, vatanperver, Azerî Türkü görmedimdi. Mühim bir Türk zayi olmuştu. **O vakit İstanbul'da İngilizler divan-ı harbi vardı. Er-**

meni'yi beraat ettirdi. Güya **Civanşir** Bâkü'de nâzır iken Ermeniler'i katliâm etmişmiş. Beraâta sebep budur. Gülünç şey!.. Buna adalet denmez, edepsizlik denir. Halbuki iş başka. **Ermeniler Azerbaycan'ı hiç olmazsa Karabağ'ı istilâ etmek istiyorlarmış. Azerî hükûmeti de tabiî buna karşı koyuyormuş.**

ERMENİ TERÖRÜ

Ermeniler meramlarını söktüremeyince terör yaparlar. Evvelce Ruslar'dan kaçan Millî Azerî Cumhuriyeti'nin başvekili **Nasib'i Aras** ırmağı üzerinde öldürdüler. Yanında paraları vardı, aldılar. **Derminasyan** Paris'te bana: «**Paraları alamadık, Ruslar yetişti. Onlara kaldı**» dedi. Amma bilmem öyle midir?.. **Bu,** herhalde **Nasib**'i Ermeniler'in öldürdüğünü gösterir. Halbuki biz Bakü'de iken bu katlin üstünde karanlık bir örtü vardı. Kimse vazıh bir şey göremiyordu. **İşte dirayetli Azerî recüllerini Ermeniler birer birer öldürüyorlardı.** Bu öldürülenler **Civanşir** ile altı kadar olmuştur. Sonra **Talât** ile Türkiye recüllerinden de bir o kadar öldürdüler ki, sonuncusu **Cemâl Paşa**'dır. **Halbuki Harb-i umumide bu adam sağlam elli bin Ermeni'yi muhakkak bir ölümden kendi eliyle kurtarmıştı. Cemâl'i Ermeniler'e Ruslar öldürttüler.**

Eğer Ermeniler bu sistemde devam ederlerse, Türk gençliği de aynı şeyi Ermeniler'e yapmalıdır. Yapmazlarsa Türklük ölmüş, hayat hakkı kalmamış, haysiyetsiz bir millet olmuş demektir. Şimdi Ermeniler'de oniki tane değerli adam hakkımız var demektir.

Burada **Memduh Şevket** adında bir mümessilimiz vardır. **Kara Kemâl**'in adamı olmakla meşhurdur. **Mühtar** Hariciye Vekili iken tayin etmiş. Baktım ki, makul, aklı selim sahibi bir adam. İyi bir tahsil görmemiş, hele Avrupa dili hiç bilmiyor amma, orada işleri pek iyi döndürüyor. Hoşuma gitti. **Muhtar** yegâne bir iyi iş yapmıştır. O da **Memduh Şevket**'i buraya tayin edişidir. Azerî lehçesiyle konuşuyor. Halkın arasına girmiş, onlara kendini sevdirmiş ve o derece itimad hasıl etmiştir ki, halk her sırlarını gelip ona söylüyorlar. Ondan öğüt alıyorlar. Ne derse öyle yapıyorlar. Fevkalâde bir mazhariyet. **Memduh Şevket**'ten de iyi malûmat alıyorum. Bilhassa Azerbaycan Halk fikir ve teşkilâtı. Yine onun vasıtasiyle bir takım Azerîlerle de görüşüyorum.

Gördüm ki, Azerilerden yukarı tabaka,tahsil görmüşler o hale gelmişler ki, kendi aralarında dahi Rusça monolog söylüyorlar. Anlaşılıyor ki, Rusça kendilerine ana dilleri olan Türkçeden kolay geliyor. Demek Rus Çar idaresini ve onun Ruslaştırılma siyaseti daha elli yıl devam etseymiş Kafkasya'da da Türk kalmayacakmış. Şimdiki Ukranya ve emsâli yerler gibi olacakmış. Bir vaka zikrettiler: **Kırk yıl kadar evvel Bakü'de bir mollanın kızı Rus mektebine gitmiş, okumuş, çarşafsız sokağa çıkmış, halk üzerine üşüşüp kızı öldürmüşler. Bu vaka çirkin bir cinayettir. Fakat diğer bir cephesinden bakınca halkın binefsihi ve sevk-i tabiî ile mevcudiyet ve beka müdafaasıdır. Bu sebeple cinayet değil, büyük bir kahramanlık, büyük milliyetperverlik, yüce bir meziyettir.** Evet okuyup da Rus olan bir kız veya oğlan mevcut olacağına ölsün daha iyi; yahud bu tehlikeden Türk çocukları calıil kalsın herhalde evlâdır. **Türk çocuğu tenevvür etmeli, fakat esas şart olarak Türk kalmalı.**

Ruslar'dan evvel **Müsavat Fırkası** adında bir fıkra iktidar mevkiinde imiş. Bunların mevkilerde bulunanlarının bir kısmı çalmış, çırpınış, Türkiye aleyhine hareket etmiş. Bu sebeplerle halk kendilerinden soğumuş. Bir de **İttihat Fırkası** varmış. Bunlar pek Türkçü olup, Türkiye ile birleşmek isterlermiş. Ruslar bunları çil yavrusu gibi dağıtmışlar. Ele geçenleri de hapsedilmiş. Bunlardan **Resûlzâde Emin** Moskova'ya götürülmüş. Orada mahbus gibi, halk sade bunu seviyor. böyle mazlum olanları milletler severler. **Emin**'i sonra Tatarlar Finlandiya'ya kaçırdılar. Oradan İstanbul'a geldi. Halâ İstanbul'dadır. **Yeni Kafkasya** adında bir mecmua çıkarıyorlar.

Halkın iyice teşkilâtları var. Bir isyan yapabilirler. Yapmak da işe yarar. **Memduh Şevket** hepsine vakıf. O da birşey yapabileceklerini tasdik ediyor. Hepsine daima şu nasihatı verdim: «**Sakın bir ihtilâl yapmayınız. Muvaffak da olsanız başedemezsiniz. Yoksa sonunda Ruslar sizi ezerler, katliâm ederler. Bir çok münevverler ve halk mahvolur. Siz kuvvetinizi maarife veriniz. Halkı okutup adam ediniz. Evvelâ sizi idare edecek adamlar yetişsin. Henüz devlet recülü, idareci, maliyeci, maarifçi, kumandan ilâh... Hiçbir adamınız yok. Yetişin. Fırsat ve zaman gelir; istiklâl edersiniz. Üç gün için istiklâl yapmak pek güç değildir. Güç olan o istiklâli idame ettirmektir. O da yetişmiş adamlarla olur.**» diyordum. Kabul ediyorlardı.

Hakikaten bunun Rusya'da millî misali var. Rus ihtilâli Rusya'daki bütün milletlerin istiklâline sebep oldu. Biraz sonra Ruslarda aksülamel hasıl olup bunları imhaya kalktılar. Ruslar gayretlerine rağmen **Finlandiya, Litvanya, Estonya, Polonya** gibi şimal-i garbî silsilesinin istiklâlini mahvedemediler. Halbuki **Tatar, Başkırt, Kazan, Buhara, Hive, Kırım, Kafkas** dağları cumhuriyetleri (**Asetin, Dağıstan, ilâh...**) **Azerbeycan, Ermeni, Gürcü** gibi şark-i cenubî silsilesi hükûmetleri istiklâlini kolaylıkla mahvettiler. **Bunun sebebi birinci takımda yetişmiş adamlar olmaması, ikinciler de devletlerini idare edecek adamlar bulunmamasıdır.** Bu ikinci takım iki müstesna ile Türktür. Bu manzara çok ibret vermiştir. Belki buna coğrafî vaziyetin de tesiri olmuştur.

BOLŞEVİK ZULMÜ

Bolşevikler'in girince yaptıkları şeyleri hikâye ettiler. Feci şeylerdir. Evleri basmışlar, sahiplerini sokağa atmışlar, kimini öldürmüşler. Her evi soymuşlar. Kimseye elmas ve emsâli bir şey bırakmamışlar. Sonra köylünün elindeki zahireyi almışlar. Moskova'ya yollarmışlar. Azerbaycanda da açlık başlamış. Çakalar kanlı faaliyetler yapmışlar. Birşey söyliyeyim: Bunlar böyle amma, Moskova'ya gidince Bakü'nün cennet olduğunu anladım. Bakü'de yine yiyecek, açık dükkân, alış veriş vardı. Moskova'da ise bunlardan eser yoktu.

Birşey anlattılar: Bu amele başlarından birinin sözü imiş. Pek meşhur olmuş. Bu adam demiş ki: «Çok zamandır tepemizde çarlar ve onun etrafı vardı. Milleti eziyorlardı. Bunun altında namuslu halk yani biz alın teriyle yaşayanlar, bizim altımızda da edepsiz vardı. Bu bir gelenek halinde idi. Dedik; artık yeter. Şunu eğelim de ufkî vaziyete getirelim. Çar ve adamları elinin emeğiyle yaşayanlar ve edebsiz güruhu aynı seviyede bulunsunlar. Müsavi olsunlar, eğdik; fakat

mesele, öyle çevirmişizki, üstü altına altı üstüne geldi. Çar ve adamları alta düştü. Edepsizler üste çıktı. Biz yine eskisi gibi ortada kaldık.» Bu pek manidar ve büyük bir hakikattir. Vaziyeti fevkalâde tasvir eder. Bunu burada bir derece anlatıyorum. Fakat Moskova'da tamamiyle anlatacağım. Anlattıkça da hep bu kazık hikâyesini hatırladım.

Azerîler birşeyden acı acı şikâyet ediyorlar. Bunu söylerken adeta ağlıyorlar. Her kimle görüştümse bunu söyledi: **«Bizi siz vücuda getirdiniz. Sonra da siz boğazladınız.» İzah ediyorlar: Vaktiyle Türk ordusu geldi. Bize istiklâl erdi. Sonra Halil Paşa bizi Türkiye böyle istiyor, Ruslar geçip Türkiye'ye yardım edeceklerdir. Kandırıp müdafaa ettirmeksizin Ruslar'ı buraya soktu. Ordumuz vardı. Müdafaa edecektik. Ettirmedi. İşte yeniden Rus boyunduruğuna düştük.**

Bu, feci bir şey. Bir büyük millî hıyanet!. Bir vahim tarihî cinayet... Bunu bilmiyordum. Beni dehşet kapladı. Evvelâ bir Türk milletinin hayatına kastedilmiş, onların tabirince boğazlanmış, sonra bunu yapan Türkiyeli bir Türk ve Türkiye namına yapmış. Bize ne pis leke. Belki de Azerîler müdafaada muvaffak olamayıp, Ruslar'a mağlûb olurlardı. Yine vatanları istilâ altına girerdi. Fakat harp edip vazifelerini yaparlardı. Belki de muvaffak olup istiklâllerini muhafaza ederlerdi.

AZERBAYCAN'IN İŞGALİ

Bu işin bütün hakikatini öğrenmeye çalıştım. Mesele şöyledir: Ruslar **Demirhanşurâ** taraflarına gelmişler. **Enver**'in amcası **Halil Paşa**'yı Bakü'ye yollamışlar. Azerîlerin bir ordu ve generalleri varmış. Müdafaa tertibi almışlar. Mebus Meclisi fevkalâde içtima etmiş. **Halil Paşa** meclise gelip: **«Müdafaa etmeyiniz. Ruslar buraya yerleşmek için gelmiyorlar. Türkiye'deki kardeşlerinize bir yardım ordusu gönderecekler. Bu ordu buradan geçecek. Bunu bana Mustafa Kemâl Paşa yazdı. Müdafaa etmesinler, diyor.»** demiş. Uzun münakaşalar olmuş, nihayet meclis: **«Mademki Anadolu'daki kardeşlerimize kûmel (yardım) götürecek. Geçsin kazaya rıza.»** demişler.

Bu vakayı bana bir miktar Kars'ta **Nuri Paşa** da anlatmıştı. **Nuri, Enver Paşa**'nın kardeşidir. **Enver, mevkie geçer geçmez, kendisini babasını, amcasını, kardeşini, ilâh... paşa yapmıştı.** Böyle şeyler aleyhinde olarak **Abdülhamit** idaresine isyan etmiş olanlar, birgün gelmiş onlardan beter olmuşlardır. **Nuri** baktım cahil bir adam ama, makûl ve namuskâr görünmektedir. Kars'ta, fabrikalarda çalışıyor. El işlerinde kabiliyetli bir adam. Lâkin **Halil cahil, şedid, câni, namussuz, edepsiz,rezil biri. O generâl olur muydu?** Olursa böyle olur. **Halil Ruslar'ı Bakü'ye sokmuş. Nuri** ise vaziyet alıp, Gence'de Ruslar ile harbetmiş. Aferin bu gayreti de göstermiş. Fakat mağlûb olmuş. Bana amcasından pek dert yandı ve ezcümle şunu söyledi: **«O benim amcam olan herif, öyle namussuz ve alçaktır ki, bi lemezsiniz. Azerîleri aldatıp ellerini ayaklarını bağladı. Ruslar'a teslim etti.**

M. KEMAL, YEŞİLORDU EFSANESİ VE RUS İŞGALİ

Filhakika bu mesele böyle olmuştur. Zannettim ki, vaktiyle **Samim**'in vurulmasından biraz evvel bana getirip müstakbel katili diye takdim ettiği **Halil**

Ruslar'a alet olarak bu işi yapmıştır. Hususî hayatından bazı safhalar bildiğim bu adam herşeyi yapar. Gel git zaman... Lozan muahedesinden sonraydı. Ankara'dan İstanbul'a geliyorum. **Halil** de geldi. Mebûs kompartımanında benden yer istedi. «Buyurun!.» dedim.Başkası yok. Birer kanepeye uzandık. Öteden beriden konuştuk. Nihayet bu meseleyi açtım: **«Azeriler size lânet okuyorlar»** dedim. **«Oo-oo..» dedi, bunu kendim yapmadım ya, Mustafa Kemâl bana emretti. Bende yaptım.»** Gözüm faltaşı gibi açıldı. Vakıa vakanın safhalarında görünüyor. Azerî halkınca da söyleniyorsa da **Mustafa Kemâl**'in bu işte bir dahli olmasına ihtimâl veremiyorum. Şimdi alâkadar olan bizzat söylüyor. **«Doğru değildir»** dedim. **«Doğrudur»** dedi. **«Eee, neyle ispat edersin?»** dedim. **«Telgrafları bende mahfuzdur»** dedi.

Bu vaka tam Ankara'da Yeşilordu yaygaraları, **Mustafa Kemâl'in Türkiye'nin Bolşevikliğini ilân etmek istediği zamana tesadüf ediyor. Mustafa Kemâl** o vakit **Halil** ve emsâli, kezâ doğrudan doğruya Ruslar ile temasta idi. Zaten **Halil** ile temasta olduğu hükûmetçe malûm idi.

Fakat muhaberelerden hiçbir haberimiz yoktu. Demek **Mustafa Kemâl** Ruslar'ı Bakü'ye sokuyor. Oradan da Türkiye'ye sokacakmış. Aman ne müthiş bir tehlike altında imişiz... Hakikaten bir defa da **Mustafa Kemâl** Hey'eti Vekilede: **«Başka çare olmadığını, Ruslar'dan bir ordu getirtmek lüzûmunu söylemişti»** Halkta da Rusya'dan **yeşilordu** geliyor diye müthiş bir şayia dolanıyordu. Bizde yani hükûmet: **«Rusya bize para ve silâh versin. Bir tek Rus neferi hududumuza ayak basamaz.** Demek ki, bu mesele, bunlar birbiriyle alâkadar idi. Bu işleri hükûmetten sıkı sıkı gizlemiştir. Demek Azerbeycan cinayetinin asıl faili **Mustafa Kemâl**'dir. Ve az kaldı Türkiye'yi de beraber öldürüyormuş. Birkaç yıldır **deha** ve **ilhamlarından** bahseden ve ettiren, kendisini **Peygamberlerden, Bismark** gibi meşhur diplomatlardan, **Napolyon** ve **Moltke** gibi meşhur kumandanlardan yüksek gören şu adamın işlerine bakınız. **Ne kafasız adamdır. Eğer bolşeviklik ilânına mani olmasa idim, Rus askeri Anadolu'ya da girecek, Türkiye de Azerbeycan gibi boğazlanıp mezara konacakmış. Zaten bolşevik olmak, demek, Moskova'ya tâbi olmak demektir.** Bu zaruridir. Ve onların esas şartıdır. Çarların top tüfekle zaptedemediği Anadolu, **Mustafa Kemâl**'in ahmaklığı ve alçaklığı sayesinde Komünistlikle Rusya tarafından kolayca zaptedilecekti. Şurası da vahim ki, böyle mühim bir işi hükûmete ve meclise haber vermeden, kendi başına yapmış imiş. İşte bu babta **Halil** ve Ruslarla muhabereleri vardır. Bunları **Mustafa Kemâl** imha etmediyse içinde böyle mühim şeyler olacaktır.

Halil, bilmem bir gün bu telgrafı meydana çıkarır mı? Çünkü son zamanda **Mustafa Kemâl** onun haremini Çankaya'ya aldı. **Halil Hanımını telgrafla İstanbul'dan getirtip kendi eliyle Çankaya'da ona teslim etti.** Teslim ederken haremine «Paşa seni kardeş gibi öpsün» demiş. **Mustafa Kemâl** «Ne kardeş gibi. Bayağı öpsün.» demiş. Bunu bana orada hazır olan biri anlattı. Buna mükâfaten **Mustafa Kemâl Halil**'e birkaç bin lira ihsan-ı şahane verdi ve Balya, Karaaydında iyi bir maaşla aza yaptı. Karısının takdimi tafsilâtını Ankara ve İstanbul'da çok dinlediğim gibi bu sefer de Paris'te **Ali Sultanof**'tan dinledim. Bu zat Azerî'dir. O vakit **Halil** ile beraber Ankara'da Petrol imtiyazı için uğraşıyormuş. Halil onun evinde misafirmiş. **Halil**'in dört tane ve pek genç ve güzel kayınbiraderleri var-

mış. **Mustafa Kemâl** onları da musikîsine almıştır. Diyor ki: «**Ne pezevenkmiş? Karısını telgrafla getirdi. Aldı Çankaya'ya götürdü. Hanım üç gün üç gece orada, Halil** de bende misafir kaldı.»

Havyar bizi burada azdırdı. **Bu Türkler kâmilen şiîdir. Bunlarda muvakkat nikâh var.** Adına **sîga** diyorlar. **Hiç olmazsa birini sigaya çekmek, hatırımdan geçmedi değil.** Fakat böyle bir şey yapmağa cesaret edemedim. **Artık burada da yapacak bir işimiz kalmadı.** Tetkikatım kemâlini buldu. Vaziyet dimağımda iyice tebellür etti. Yani hekimce söyliyeyim: Şimdi ameliyat yapacağım nahiyenin teşrih fotoğrasini, fiziyolojisini, teşrih-i marazi sebebini iyice biliyorum. Burada güzelce ameliyat yapabilirim. Hazırlandık. Trene girdik. Biraz sonra **Memduh Şevket** geldi. Yanında bir kadın, bir de on yaşlarında bir kız var. İkisi de ölü benizli. Bunlar Avusturyalı imiş. Sibirya'da birçok Alman ve Avusturya kolonileri varmış. İhtilâlden sonra çekilmişler. Hükûmetler heyetler gönderip bunları almış. **Memduh** dedi ki: «Polis müdürü bunları Moskova'ya sizinle göndermemi pek rica etti. Başka türlü göndermek mümkün değildir. Bu adama ben çok iş yaptırıyorum. Bu işi mutlaka yapmalısınız. Bunu ancak siz yaparsınız. **Yusuf Kemâl** Bey'e söyledim. Yapacağım dedi.» Vagonda yer aradık, yok. Kadın «öyleyse kız geri dönsün» dedi. Kadın kızı almak istemedi. Ana baba günü. Can her şeyden evvel. Teyzesi imiş. Kız müthiş ağladı. Acıdım o da gelsin. Şu kanepede ikisi birden yatsın. Bunların çamur gibi renkleri açlıktan imiş. Bir iki gün yemek yeyince renkleri düzelmeye başladı.

Tren de kalktı. Sabahleyin Türkler'in yüzlerce defa yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya geçtikleri meşhur Demirkapısı'ndan geçiyoruz. Sağımız Hazer Denizi solumuz Kafkas Dağları'nın ucu. Şimendifer için bu dağlarda başka geçit yok. Dağın şimaline geçince Garba doğru yollandık. **Raskof**'a vardık. Her taraf bembeyaz kar.

MOSKOVA YOLUNDA

Azerbeycan komünistlerinden **Behbut Şahenski** de bizimle beraber trende meğerse Moskova'nın emri üzerine bizimle yapılacak muahedede Azerbaycan'ı temsil için geliyormuş. Bunu gizlice bize söyledi. İyi malûmat, ona göre hareket edeceğiz. Biz ise Ruslarla olan muahedeye **Azeriler'i, Ermeniler'i** sokmak istemiyoruz. **Sebebi Azeriler'i Rus idaresinde kabul etmiyoruz. Ermeniler'i müzakereye alırsak, Gümrü muahedesi tadil olunur.** Bu ağır muahede şimdilik Ermeniler'in sırtında durmalı. Ruslar Moskova'ya bir Ermeni delegesi de getirmişler. Onu da Moskova'da öğrendik. **Behbut**'un yanında bir Türk kadın var. Kalıplı güzel bir kadın. «Hemşirem» diyor. Birgün masasının üstüne bir takım kutular konmuş, tesadüfen gözüme ilişti: «**Bohenbin**» denen meşhur bir azıtman ilâcın ampulleri. **Anlaşıldı Metresi...**

Tren Raskof'ta bir gün durdu. Ertesi gün de, daha ertesi gün de, hasılı üç gündür duruyor. **Vakıa Bolşeviklik ile Rusya'da herşey alt-üst olmuş, nizam ve intizamdan eser kalmamış. Şimendiferlerin kanapelerinde kumaş veya derileri bile kesilip kesilip çalınmış. Vagonlar bit içinde evlerin kapılarının kilitleri bile sökülüp çalınmış.** Rusya'dan Karadeniz sahiline bizim kaçakçılar

motörleriyle eşya getirip satıyorlardı. Bunların içinde halılar, gümüş takımları, gümüş çatal bıçak, hattâ kapı kilitleri de olduğunu görmüştüm. **Bizim askerler harp esnasında hangi hanede otururlarsa onun kapılarını söküp yakarlar.** Aynı hal Rusya'da da var. Trenlerde intizamla sefer edemiyoruz.

Vakıa Rusya'da bolşeviklik intizamsız ama, üç gün bir istasyonda beklemek normal bir şey değil. **Yusuf Kemâl**'e söyledim. «Ne olacak? Bir mâni vardır. Gideriz.» dedi. Birgün daha geçti. Yine oradayız. Yine «Bu işe bir baksan» dedim. «Ben ne yapayım?» dedi. «Reis sensin. Bunda da pek kıskançsın. Bir ay burda kalsak, «Ne yapayım?» mı diyeceksiniz? dedim. Bu sefer **Behbut**'a söyledim. Dolaştı. Bizim trenin başına «Marşandiz» diye bir levha yapıştırılmış olduğunu görmüş, geldi, söyledi. Halbuki bu hususî tren idi. Demek işte bir suîniyyet, yahut hiç olmazsa yanlışlık. **Yusuf Kemâl**'e: «Gidip istasyon şefinden izahat iste!» dedim. «Ben yapamam.» dedi. «Öyle ise niye reis oldun? Bunda korkacak ne var? Heyetin reisi sıfatıyle **Çiçerin**'e telgraf çek!» Ne ise zar zor **Behbut**'la gitti. Şef telgrafı da kabul etmemiş. Acayip şey!.. Ne ise herif mes'uliyet ile korkutuldu, telgraf gitti. Meğerse istasyon şefi Ermeni imiş. Burada Ermeniler çokmuş, vaktiyle hürriyet edip, Nahcivan namıyle bir ufak şehir de meydana getirmişler imiş. Ermeniler Türk'e ezelî ve ebedî düşmandırlar. Herhangi bir neferine nerede ve ne zaman olursa olsun fırsat düşerse Türk'e fenalık yapar. Bilâ istisna Ermeniler bu fikirle meşbu'dur. Bu da bizi burada hiç olmazsa bir iki hafta tutmak, bize eza, cefa etmek, bu sayede belki muahedenin yapılmasına mani olmak istemiş olacak! Telgrafımıza cevap geldi. Özür dileniyor. Ve derhal hususî tren olarak yola çıkarıldık. İşte bu da Türkler'e mühim bir derstir.

Gidiyoruz. Bir aralık yolun ortasından geri gitmeğe başladık.Sebebini anlayamadık. Her halde mühim bir sebep olacak.Arkadaki istasyona gelip başka bir yola alarak Moskova'ya doğru yollandık. Onun da sebebini öğrendik: **Bir müddettir, Harkof civarlarında bir Rus kadın türemiş, başına adamlar toplayıp çete teşkil etmiş. Müthiş Behbut'un düşmanı imiş. Öteyi, beriyi, trenleri basarmış. Erkeklerin tenasül uzuvlarını muayene eder, sünnetli bulduğunu Yahudi diye kesermiş.** Bizden evvel hareket eden bir treni basmış, bizim trene haber yetişmiş, trenimiz geri geri kaçmış. Maazallah büyük bir belâdan kurtulmuşuz. Karı bizide muayene edecek, sünnetli bulacak, kıtır kıtır kesecek. Müslümanız desek dinlemeyecek. İkisi de aynı şekildir. Bize belâlar varmış! Ne felâketli bir işe girmişiz! Vatan yolunda bir tehlikeden ötekine koşup duruyoruz. Vakıa Yahudiler sünnette «Lecan» denilen haşefenin altındaki deriyi keserler, müslümanlar ise kesmez. Bunu herkes bilmez, hatta hekimler. Ben alâ bilirim, mütehassısım ve vücudum o anda burada bir nimet. Ama o anda çetebaşı karıya bunları anlatmanın ve gösterip bizimki başka diyerek kandırmanın imkânı var mı? Ne ise verilmiş sadakamız varmış...

Trendeyiz. Bir gün yemek salonuna geçtim. Kız yemiyecekti.Karı yok. Yemek yedim. Kompartmanına döndüm. Bizim kapı kilitli. Tuhaf şey? Dolaştım, durdum, seslendim. Hiç cevap yok. Biraz bekledim. Hazret ter içinde yüzü gözü kıpkırmızı çıktı. «Ulan bu ne?» dedim.Baktım gidiyor. Baktım karı da yanımızda. Anlaşıldı. Menfur, namusuz,edepsiz ilh... ağzıma geleni söyledim, herif pişkin. Cevap bile veremedi. Kaçtı. Kız karının yanında garanti idi. Onu yemek vagonu-

na defetmişti. İşi görmüşler. **Memduh Şevket**'in yüzünden bir boynuz takmış olduk. Herkese söyledim, herkes güldü, ben de doğrusu sonra güldüm. Olur iş değil

Kafkasya dağlarından sonra Moskova'ya kadar Rusya dümdüz, bir step (bozkır). Burada şimendifer inşası ne kolaydır... Bunu gördükçe bizde de böyle olsaydı diyordum. Her taraf ekili veya orman.

...VE MOSKOVA

Moskova'ya geldik. Bir müfreze asker ile istikbal edildik. Türk Sefareti binasına vardık. Gayet güzel bir bina. Kaloriferine varıncaya kadar var. Bir zenginin imiş. Hükûmet zaptetmiş, Türkiye için sefarethane yapmış. **Ali Fuat** adamlarıyle buraya yerleşti. Biz de **Yusuf Kemal** ve adamlarımızla bu binanın yanında, yine sefarethaneye ait ve keza kaloriferli ve banyosu olan bir diğer bir binaya yerleştik. Herbirimiz için miktar-ı kâfi odalar vardı.

Hükûmete gidip (Aste de presence) yaptık. Ve hem izharî mahiyette bir kaç müzakere yapılmasını rica ettik. Görüştük. **Ruslar, Rusya, Azarbeycan ve Ermeni, ilh... delegelerinin konferansta hazır bulunmasını teklif ettiler. Reddettik ve dedik ki: «Biz yalnız Rusya ile muahede aktine geldik. Ermenilerle muahede zaten var», epeyce uğraştılar, baktılar olmuyor, fikrimizi kabul ettiler. Rus delegelerini tayin ettiler. Çiçerin ve Karahan. Vakıa Hariciye komiseri Çiçerin, Karahan ise muavini amma, Karahan da pek nüfuzlu. Adetâ Hariciye'de iki komiser var.** Biri bir yere giderse, diğeri Hariciye komiserliğini yapıyor. Muahedeleri de hep bu iki adam yapıyor. **Karahan** Ermenidir. Adı Türkçe ama, Ermeniler'de böyle Türk adı çoktur. **Yusuf Kemâl**'in Van'ın Ermeniler'e terki hakkında getirdiği Rus teklifi ve uğradığı akıbet mâlûm. Bu sebeple delegenin birinin Ermeni olmasından korkmuştum. **Yusuf Kemâl**'e: «Van işini ortadan kaldırmak için evvelâ bu **Karahan**'ı murahhas kabul etmeyelim.» dedim. **Yusuf Kemâl:** «Nasıl söylerim. Vahim bir iş, karşı tarafın müracaatına karışmağa hakkım da yoktur.» dedi. Vakıa da doğrudur. Hele **Karahan** komünist Merkez-i Umumisinde nüfuzlu bir şahsiyet. Böyle bir teklif vahim olabilir; fakat bizce en mühim olan Ermeni işi için de lâzım. **Çiçerin**'e söyledim: «Biz buraya Ermeni ile değil, Rusya ve Ruslar ile müzakereye geldik. **Karahan** Ermeni imiş, bizim için onu murahhas olarak kabul etmek mümkün değil.» Ne itiraz etti, ne de bir şey söyledi. İki gün sonra murahhasların **Çiçerin** ile **Celâl Korkmazof (Korkmazoğlu)** olduğunu bize tebliğ ettiler. Şükür bu müşkil de kolayca hallolundu. **Celâl Kumuktur. Meğerse Ermeniden domuz Ermeni imiş. Göreceğiz.**

MOSKOVA MÜZAKERELERİ

Şimdi Ruslar ile başabaşa konuşacağız. Şekil ve usûle dair konuştuk. Teşkilât yaptık. Bunlar Hariciye nezaretinde oldu. Diğer asıl celseler için Moskova Çayı kenarında ve Kremlin Sarayının karşısında gayet mükellef saray gibi bir binayı tahsis ettiler. Öyle mükellef ki, bütün duvarlar Eski Acem halıları ile örtülü **Enver Paşa** da bu binanın bir kısmında misafir. Ruslar **Enver Bey**'e çok iyi baktılar. **Karahan**'ın karısının da Enver'e âşık olduğu söyleniyor.

ENVER PAŞA

Moskova'da **Dr. İbrahim Tali** var. Kim yollamış, nasıl gelmiş bilmem. Galiba **Bekir Sami** Erzurum'dan götürmüş. Bu adam, Dürzüdür. Cebeli Lübnan'dan gelmedir. Keza orada **Miralay Seyfi**'yi bulduk. Bu, hafiye askeri müşaviridir. Fikrine müracaat ettiğimiz, şeylerde gayet güzel fikirler serdetmiştir. İyi bir asker. **İbrahim Tali**'den başka daha bir takım İttihatçılar da var, galiba mütareke iptidâsında **Enver** Rusya'ya kaçınca arkasından birtakım adamları da oraya gelip etrafına toplanmışlar. Meselâ amcası **Halil** burada. **Bedri** burada. **Cevat** adında binbaşı yanında. Bu, eskiden yâveri imiş. **Cemal Paşa** burada imiş, Afganistan'a gitmiş. **Cemal**'in maiyetinde bizim Rusya'daki eşberlerden neferler, zabitler ve yâverleri varmış; pek dirayetli ve azametli yaşıyormuş. **Bunları Rus hükûmeti besliyor. Ama niçin?** Bu bir sır. Ne ise sırrı öğrendim. Ruslar bunları kendilerine minnettar kılmışlar. **Bunlar da komünist olmuş, birgün Türkiye'ye bunları bir kuvvet ile yollayıp Mustafa Kemal'i devirecekler, Türkiye'yi Bolşevik yapacaklar. Gaye bu. Hattâ bir aralık Enver'i bir süvari fırkası (Budinyo kumandasında) ile Kafkasya'dan içeriye bile sokmak istemişler. Enver başına topladığı bu adamlar ile çalışıyor.**

Moskova çok soğuk. Sıfırdan aşağı yirmi derece ve daha ziyade. Pencereler iki kat. Dış kat camları kâmilen buz tutmuş, dışarısını görmek mümkün olmadığı gibi, bunları kazıyıp çıkarmak da mümkün değil. Ama hoş şey... Vaktiyle fizik okurken suyun muhtelif billurlar halinde buz olduğunu okumuştuk. Şimdi aslını görüyoruz. Adetâ binbir şekil. Ne güzel manzara!.. Arada bunları seyrederdim. Bereket versin kalorifer var. Don havzası kömür dolu iken, Ruslar işletemiyorlar, kömür yok. Odun yakılıyor. Demek ormanları kırıyorlar. Bizdeki aynı hal. Bir kaç defa odunsuz kaldık, perişan olduk.

Tuhaf, beş yıl Mısır cephesinde yandıktan sonra İstanbul'a geldim. On sene şiddetli bir kış oldu; fakat bunun yanında sıfırdı. 1919 kışının bir kısmını Anadolu yaylasında geçirdik; buraya geldik. Kış derecesi her yerden ziyade. Daha bu kadar şiddetli bir kış ömrümde görmemiştim. Lâkin hiç müteessir olmuyorum. Bir nezle dahi olmadım. Romatizma gibi bir şeyler de yok. Bunun sebebi rutubetten eser kalmamış olmasıdır. Rutubet olmayınca sıcak ve soğuk çok tesir etmez. Hiç de hastalık yapmıyor. Ancak arkamdaki kurt derisi kürk bir vestun gibi arkamda. Hafiftir. Evvelce İstanbul'da iken omuz, kol ve baldırlarımda kışları asabî romatizma ağrıları mevcuttu. Kalın fanileler giyinmek suretiyle barınabilirdim. Kahire'de bu ağrılar tamamiyle geçmişti. Dondum, Moskova'nın bu kışına da mutavaat ettim. Yine eski romatizmalar nüksetmedi. Hep Kahire sayesinde galiba.

KOMÜNİZM

Açık hiçbir dükkân yok. Ne yiyecek, ne başka eşya satın almak mümkün değil. İnsan bazan yorulursa yorulur, üşüyor da... Bir kahvehane arıyor, yok... Şimdi anlıyorum ki, kahvehane lâzım şeymiş... **Her mahallede hükûmet bir dükkân açmış, erzak koymuş. O mahalleye burası yiyecek veriyor. Parasız veriyor. Hükûmet köylünün zahiresini parasız alıyor. Halka da parasız da-**

ğıtıyor. Müzakere mahalline otomobille gidiyoruz. Üç dört saat sonra dönüyoruz. Celseye giderken bu dükkânların önünde yığılmış ve hat halinde ikişer ikişer dizilip elli metre kadar bir insan dizisi olduğunu görüyoruz. Döndüğümüz vakit bu diziyi ancak, 30,20 metreye kadar inmiş buluyoruz. On yaşında çocuk, kadın, yetmişlik ihtiyar, her cinsten var. Karın üstünde ve altında saatlerce bekliyorlar, titriyorlar. Sonra ne alsalar beğenirsiniz? Bir veya iki avuç bir nev'i darı, yarım veya bir dilim hiç mesabesinde hamur gibi bir ekmek. Hepsi bu. Halk aç. Hiç kimsenin benzinde kan yok. Herkes avurdu avurduna geçmiş çökmüş, yüzü kül rengi olmuş. Herkes kederli. Bu hal bir yabancının derhal gözüne çarpıyor. Moskova'da gülen bir adam görmedim. Meğerse Bakü cennet imiş, orada karnı tok, yüzü gülen adamlar vardı. Burda kimsenin yüzü gülmüyor. Akşamları halkın yemeği sâde şekersiz çaydır. Rivayet ettiler ki, anaların gıdasızlıktan çocukları ekseriyetle cansız, tırnaksız doğuyormuş. Komünistlik bu mu? Tüylerim ürperdi. Bir milletin şu azîm felâketine içim acıdı. Aman iyi olmuş da Mustafa Kemâl'in önüne durmuşum, komünistliği ilân ettirmemişim... Köylünün mahsulü elinden alındıktan, ekim satım yasak olduğundan hasıl etmiştir. Fabrikaları da patron malı diye harab ettiklerinden ve patronları öldürdüklerinden dahilî harpler ve salgınlarda birçok mütehassıs ameleyi ifna ettiklerinden bunlarda da mahsül yok. Koca Rusya müthiş bir iktisadî buhran içinde inleyip ölüyor. Bu da aşikâr görülüp duruyor.

Bu ahval tabiatiyle halkı bir hükûmet sitesinden tedirgin etmiş, hattâ bizzat amele hükûmetten nefret etmektedir. Tutunmak için (kominterm) in yani merkez-i umumisinin Çinliler'den askeri var. Hattâ biz orada iken amele isyan etti, bu asker ile te'dip ettiler. Bu adamlar müthiş, vurucu. Böyle bir isyânda baş olanlardan üç beş kişi idâm ve beş-on'u da hapsedildi. Her yerde adet böyledir. Bunlar dört beşyüz ameleyi tevkiften sonra birden katliam etmişler. Korkunç...

Bize her gün her birimiz için bir avuç darı yarım dilim o çamurdan ekmekten veriyorlar. Bu darıdan Ruslar çorba yaparlarmış. Ekmek o kadar kara ki.. Hem de elde tutulmaz, ufalanıyor. Biz güya diplomatik bir hey'etiz. Bize halktan iyi bakıyorlar. Bazen balık konservesi veriyorlar, fakat hem az, hem de bazısı kokmuş çıkıyor. Gelsin bizim kavurma ve pilav... Bize can verdi. Ah, ne diye bir kaç çuval da un getirmedik. Yusuf Kemâl bunu da bilmeli idi.. Kayseri'nin pastırması sırım. Niye aşkolsun diyeyim Ruslar, nadirde olsa et verdiler. Böylesini görmedim. Etler o kadar da zayıf ki, bir kadid, duvara çarpsan yapışacak.

Birgün haber aldım, arada piliç de veriyorlaşmış. Ali Fuat piliç seviyormuş. Düşündüm, ona veriyorlar, Hain bizim piliçleri de yedi. Yiyor demek. Söyledim. İstedim. Hattâ onun ak ekmeğinden de yedik. Ağlamayan çocuğa meme vermezler derler. Ağlamalı, istemeli imiş. Doğrudur. Somurtmağa gelmez. İnsan daima ezilir. Dünyanın adeti bu.

REJİMİN KORUCULARI: ÇEKA

Halkta bu kara sefalet var. Hükûmette aksine büyükbir şiddet var. (Çeka) diye bir şey var. Bu, birbirini yakalıyor, isticvap ediyor, muhakeme ediyor,hüküm veriyor, sonra da tabancasını çekip öldürüyor. Yâni Çeka denen

adam, **hem polis ve jandarma,hem müstartik, hem hâkim, hem cellâd. Hepsi birden.** Böyle adalet hiç bir asırda, hiçbir yerde görülmemiştir. **Hükûmetleride umumiyetle idamdır.** Tatarlar bize böyle türlü vak'alar, hikâye ettiler. İnsanın tüyleri ürperiyor, doğrusu Moskova'da bulunduğum müddetçe diplomatik mesahasına rağmen kendimi kurulmuş, bir cehennem, ânî (Bomba) üstünde oturuyordum zannettim. Bu memleket değil, cehennem. Ben böyle olursam, ya zavallı halk ne haldedir. Bir de **Çeka**'ların bu tarzından dolayı nice şahsî garezler kazanı kaynamış, nice insanlar öldürülmüştü. Meselâ bir **Çeka bir adamın karısını severse, derhal kocasına bir leke sürüp öldürüyor, karıyı alıyor. Bana böylesine nümûne gösterdiler.**

Fuhuşu şiddetle yasak etmişler. Bir tane bile kerhane veya hususi fuhuş yeri yok. Çünkü yakaladıklarını idâm etmişler. Fuhuş yapıp idâm olunmağa ne hacet var. İki şahitle hükûmete gidiniz (Yirmi gün için evleniyoruz) deyin, mesele halloldu. Yirmi gün sonraları da, resmen böyle ayrılıp başkası ile yine böyle resmî fuhuş yapmış. Zavallı Marksizim nazariyeleri kitapta pek câzip iken, amelî hayata tatbikinde açık ve böyle nice ve ne feci vaziyetler yapmaktadır. Sosyetenin selâmeti böyle mi olmalıdır? Komünist fikirlilerin aklına şaşarım.

İçki de yasak. Bunun da cezası çok ağır. Votkaya pek düşkün ve pek sarhoş olan Rus köylüsü ve halkı bu yönü terketmişler. Evlerinde imbik gibi bir şeyler yapıp votkaı istihsal etmişler, yine içmişler. Çiçerin'in bana söyleyişine göre, bundan kâr değil, zarar hasıl olmuş, çünkü bu votkalar aşağı ve zehirli votka imiş.

KOMÜNİST = YAHUDİ

Ben eskiden kalma burjuvazi ameleler ve aileler ile temaslar yaptım. Temaslarım bana gösterdi ki, **Ruslar Yahudiler'i hiç sevmiyorlar. Çarlar zamanında da böyle imiş. O vakit Rusya'da Yahudiler hiç bir vatandaş hukukuna malik değillermiş, bir şehirden diğer şehre bile gidemezlermiş.** Herşey onların elinde. Hükûmet daireleri, meselâ Hariciye'yi görüyorum, onlarla dolu. Bir de bu dairelerde çocuk memurlar çok. Sebebini sordum. Eski memurların çoğu Çar'cı diye azledilmişler, bu çocuklar gelmişler yerlerine. Bir memur yerine beş on çocuk. Bu da işleri alt üst etmiş. **Moskova'da komünist demek, Yahudi demektir. Rus ahalisi Yahudiler'e öyle bir diş biliyor ki, eğer bir gün inkılâp olursa öyle doğrarlar ki Rusya'da ilâç için tek Yahudi kalmaz. Ruslar'ın ağzından bir çok defa böyle işitmiştim.**

Uzun zamandır kadın gördüğüm yok. Böyle bir zamanda fırsat zuhur edersc erkek baştan çıkar. Kadın da böyle olsa gerek... İşte karı koca hesaplarını buna göre yürütmeli. Birbirinden ayrılmamalıdır. Bir gün bize **Tevfik Rüştü** gelmişti. **Yahudi kırmızı kadife tepeli bolşevik kalpağı yine kafasında. Kendisine kadınsızlıktan şikâyet etmiş. «O -ondan kolay ne var?» diye ve hakikaten akşama iki kadın ile geldi. Yedik, içtik. Bu kadınlarla yattık. Yaşasın Tevfik Rüştü, iyi adamdır...** Daima gönül yapar, Nitekim üç beş yıldır da **Mustafa Kemâl**'in gönlünü yapıyor.. **Ankara'daki hânesini ona (...)hane yaptı... Düşmez kalkmaz bir Hariciye vekili oldu.** Sanki Hariciye Tanrısı!..

(*) Bir hece metinden çıkartıldı.

Tevfik Rüştü, Soysallı dolaşıyorlar. **Soysallı** mühim tarzda yürür. Tatarlar, Buharalılar gibi Türkler ile temasta bulunuyoruz. Ciddî ve ilmî malûmat elde ediyoruz. Demek hakikaten vazifesini yapıyor. **Tevfik Rüştü** sade, sessiz dolaşıyor. Sade komünistlik taslıyor. Komünistler ile temas arıyor. Nihayet Merkez-i Umumiye azasına ait otelde yatak da aldı; fakat biraz sonra komünistlerden hakaret görmeğe başladı, otelden bile dışarıya attılar. Bunun sebebini, kendisine sordum. Söylemedi ama şu olsa gerek: Bu adam gayet hafif meşreptir. Basit bir tahsil, hiçbir fikir sahibi değil. Müthiş şarlatanlık, yalan, dolan. Hele bir hali var ki hepsinden baskın. Bir mühim meselede şimdi söylediği bir fikri beş dakika sonra yine aynı adamlar arasında tamamiyle aksi olarak söyler. Bundan hiç sıkılmaz. Bu hali herkese hafif meşrep,saçmacı bir adam olduğu fikrini verir. Hiçbir sözünde durmaz. Sözü sohbeti on para etmez. Galiba bu halleri oradan kovulmasına sebep olmuştur.

Bir gün **Soysallı** ile bize geldi; «Bizde muahede müzakerelerine iştirak etmeliyiz dediler.» «Sizin böyle bir vazifeniz yoktur. Eğer Ankara emir verirse pek âlâ.» dedik. Uğraştılar. Baktılar ki olmuyor, vazgeçtiler. Bilhassa **Tevfik Rüştü**'den korkmuştum. Çünkü ne görüşürsek gidip Ruslar'a söyleyecek. Bunu hiyanet diye yapmaz. Ona kaniyim. Boşboğazlık, marifet yapmak malûmat satmak gibi sevki tabii ile yapar. Boşboğazlığı pek meşhurdur, hiç sır saklamaz. Zaten yüzü tenazursuz, cimcimesi pek bozuk, müstereddi bir insandır. Normal değildir. Hem de renginin siyahlığı dudaklarının iriliği ve morluğu, yüzünün hali ile çingeneye benzer.

BİZİM HARİCİYEDE BİR RUS CASUSU

Soysallı buna nisbetle pek ciddidir, fakat onun sözüne, ahlâkına da itimat etmek mümkün değil. Hem de hırçın, saldırır bir insan gözüküyor. **Tevfik Rüştü** ise ateş görmüş balmumu gibi, bir yumaşak eğilir, bükülür hali gibi tatlı dilli bir dalkavuktur. Ben **Soysallı**'nın kendisini pek iyi tanıyorum. Ama herkesde onun ahlâksızlığına dair ittifakı ârâ var. Ne ise **Soysallı** Buhara'ya doğru bir turne yaptı. Oralarda Türkler kendisine birçok halı, deri hediye etmişler. Rivayet ettiler ki, bir vagon dolusu olmuş. Batum'a getirmiş, oradan gizlice İstanbul'a geçmiş, demek satıp iyi bir ticaret yapmış. O vakit bizimkiler için İstanbul'a gitmek büyük bir nimet idi. **Soysallı** sonra Ankara'ya gelmiş, bir şeye uğramamıştır. Ben «helâl olsun» dedim. Zaten çalmamış hakkıdır. **Çünkü oralarda güzel malûmat toplamış. Bunları Hariciye'ye raporlar halinde vermiştir. Sonra ne olmuş bilir misiniz. Bu raporlar bizim Hariciye'den çalınıp Ruslar'a verilmiştir. Soysallı Ruslarca turfa olmuştur.**

Ali Fuat, Yusuf Kemal ve benim aramda alt-üst rekabeti var. Beni en alta koymak istiyorlar. Ne ise **Yusuf Kemâl benim Maarif Vekili olmam dolayisiyle üst olduğumu Ali Fuat'a kabul ettirdi.** Evraka öyle yazıldı. Hem mühim mühim işler yapıyoruz, hem de ne çocuğuz? **İnsan âdi malılûktur vesselâm...** Muahede müzakeresi celsesine Sefarete mahsus otomobille gidiyoruz. Şeref yerine, bazı sağa oturmak hususunda ikisi rekabet yapıyor ve birbirinden evvel gidip sağa oturmağa gayret ediyorlar. **Ali Fuat** ne kadar olsa babacan. **Yusuf Kemal** öyle

değil, sağa oturamazsa suratını asıyor, üç gün görünmüyor. Nemrut suratı ona nisbetle gül yüzü, melek yüzü, bir şey de söylemiyor; çünkü izahı ayıp, ben onların karşısında oturuyorum. Bir gün bunlara bir azizlik yapmak aklıma geldi. Hem de zıddı ile bütün kâtipleri filân topladım, dedim ki: «Halas Dönör için büyük bir rekabet vardır. Siz pencereden seyredin. Bakın ben ne yapacağım? Gülersiniz» **Yusuf Kemâl** ve **Ali Fuad**'dan evvel indim; sağa oturdum. Acele koşar halde **Yusuf Kemal** geldi. Beni sağda görünce durdu; Yüzü de kızardı. Tabii penceredekiler gülmüşlerdi. Ben de içimdem güldüm. Biraz durduktan sonra: «Çık soluma otur! Kibrin kırılsın! dedim. O sırada Ali Fuad'da hiddetle geldi. Ne yapacak? Önüme oturdu. Sonra ben güldüm. **Ali Fuad** da güldü ve bana **Ali Fuad:** «Komiteci sen!» dedi. **Yusuf Kemâl** yine gülmedi, yine somurtuyor suratı sekiz karış... Kime ne?!. Kendine ediyor bana bir şey söylemiyorlar ya, soluma oturdu ya... Sen ona bak...

İlk muahede celsesine gittik. İlk ihzarî muvaffakiyet memnunuz. **Çiçerin** celseye riyaset ediyor, **müzakere Fransızca oluyor. Çiçerin**'in sağında **Korkmazof,** solunda sıra ile **Yusuf Kemal, ben** ve **Ali Fuad** varız.

RUSLARLA PAZARLIK

Sonra kâtipler filân var. **Çiçerin gayet yüksek bir yerden tutturdu. Bizi âdeta uşakları gibi azarlıyor. Tehdit ediyor. Sözlerinin ruhu şu: «Siz bizim ile muahede yapmak istiyorsunuz. Ama evvelâ Ermeniler'e empoze ettiğiniz Gümrü Muahedesini feshediniz. Sonra hudud 1914 hudududur. İptidâ bunları yapın. Ondan sonra muahede yapabiliriz.»** Biz ise hiç Ermeniler'i mevzuubahs etmemek, hududu Kars'dan kesmek, **Ankara Türkiyesini, Ruslar'a tasdik ettirmek, Çar Rusyası'na olan borcumuzu silmek, para silâh ve cephane almak fikrindeyiz.** Esas noktalar bunlar. **Çiçerin** orta boylu, yüzü biraz Avrupa şanollarında mefistolosi tersim ettikleri simada. **Yani İblis gibi.** Zeki ve hilekâr bir simada biridir. **Esasen ailesi İtalyanmış, bu aile bir asır kadar evvel Polonya'da iskân etmiş imiş.** Cidden zeki adam. Hem tetebbu sahibi. Bizim Şair **Baki**'yi bile okumuş. Bana söylediği vakit hayret ettim. Çünkü Avrupa'da hemen umumiyetle bizde şair olduğuna bile inanmazlar. **Biz de hiçbir şairimizi Avrupa dillerine tercüme eylemedik.** Kabahat, yapmamışızdır. Hâlâ bunun ehemmiyetine akıl erdiremedik. **Sekiz dil biliyor ve hepsini de ana dili gibi. Bolşevik ricâli arasında mühim bir adam. Troçki** de mühim bir kafa. **Lenin** bu esnada felce uğramış, hasta. Kimseyi yanına sokmuyorlar, hastalığını da halkdan gizliyorlar. **Lenin**' görmek için çok uğraştık. Türlü bahanelerle bizi atlattılar. «Pek hastadır. Görüşecek halde değildir.» Diyerek hakikatı gizlediler. Bu mühim simayı bir defa görmeyi pek arzu etmiştim, olmadı.

Gelelim müzakereye: **Çiçerin** öyle hiddetli ki, adetâ bizi dövecek!... Bir çok söylendikten sonra o bıraktı, **Korkmazof** aldı. Dedi ki: **«Sizin Ermeniler'i mağlup etmeniz bir emperyalizmdir. Bir emperyalist devlet böyle muahede yapmağa nasıl gelir? Sizin Ermeniler'e yaptığımız zulümler, katliâmlar yine Rus Müslümanları'nın kalbinde yaralar açmıştır, bizi inletmiştir. Hem sizin Kars'da Ardahan'da ne işiniz var? Oralar ahalisi Türk değil, Tatardır. Al**

bundan da... Biz Ermeni işini Karahan'ı da atarak ortadan kaldırıyorken, ilk ve en mühim iş Ermeni işi oldu. Tabiî onları buna Çiçerin öğretmişti. Ben Çiçerin'e pek de aldırmamıştım. O, bana gözdağı verdiği hissini vermişti; fakat şimdi tepem attı. Şu Korkmazoğlu Halis bir Türktür. Kumoklardan. İşe bak ki, Biz Türkler'e karşı Ermeniler'i Türk müdafâa ediyor. Hem de zalim diye haksız söylüyor. Keza Türk, Tatar ayrıdır diye kendince gayrî ilmî bir delil de serdediyor. Böyle Türk milletine ait şey beni pek ziyade alâkadar eden, hiddetlendiren bir şeydir. Sabrımı tüketir. Yüzüm sararmış, tüy gibi olmuş, renkten renge girmiş, Türklük hususundaki bu halimi bilen arkadaşlar yüzümün rengini görünce derhal büyük bir gaf da yaparım diye korkmuşlar. Zaten Çiçerin de zehirli yılan gibi şahlanmış dilini uzatmış... Bir taraftan Yusuf Kemal, diğer taraftan Ali Fuad dizleriyle dizime vurup duruyorlar. «Bir şey söyleme sakın!» diyorlar. Ama, bu Korkmazof'a bir korku dersi, bir millî ders vermek, sürüsüne hiyanetin cezasını göstermek lâzım. Sözlerini bitirdi. Ben söz aldım. Dedim ki: «Siz bir Türk Müslümanısınız. Bizim Ermeniler'e yaptığımız dedikleriniz sizin hayalinizden başka bir şey olmayan zulümlerden gönlünüz sızladı diye de Ermeniler'in Türkiye, Nahcivan, Karabağ, Kars ayrıdır ve Bakü Türkleri'ne yaptıkları zulümler, katliâmlar ufacık olsun yüreklerinize te'sir etmedi mi? Evvelâ bu tesir etmeli idi.Çünkü Türk ve Müslümanlığınıza sorarım. Cevap veriniz! Türk, Tatar ayırıyor ve Kafkasya Müslümanlarını istisnâ ediyorsunuz. Tarihi sizden iyi bildiğimi görüyorum. Türk Tatar arasında zerre kadar fark yoktur. Karapapak'lar, Bozcapurlar. ilh... bunlar tam Türklerdir. Siz de Kumuk halis Türksünüz. Bu yerler zaten bizimdi. Bu halk bizdendir. Altmış yetmiş yıl evvel Çar emperyalizmi bizden almıştır, bize verilmesi lâzımdır. Bir Türkün ağzından bunları işitmek çirkin ve ağır...» Bu sözler Korkmazof'a pek tesir etti, ağzı kapandı, artık ne cevap verdi, ne de söyledi. Utanmış bir vaziyet aldı. Önüne bakıyordu. Bu adam müzakereler neticesine kadar bir daha bir tek lâkırdı söylememiştir. Celse bitti. Baktım, Yusuf Kemâl telâş içinde, adetâ titriyor. Gidiyoruz. Merdiven başındayız. Bir taraftan ben bir taraftan Ali Fuad, Yusuf Kemâl: «Ben demez miyim, Ruslar ile muahede yapılmaz. Al işte. Burdan kaçmaktan başka çare yok. Bu akşam hazırlanıp gidelim.» dedi. Al bundan da!... Tabansız, İbnolizif. Çiçerin o usta diplomat demek evvel ki seferinde Yusuf Kemâl'in seciyesini tesbit edip öğrenmiş, ona bir zabarta verdi, bora gibi esti işini bitirdi. Adetâ harb hududunda düşman ordusunun başkumandanını ilk hamlede yere sermiştir. Hiç unutmam merdivenlerden iniyoruz. Telâş içinde ısrar ediyor, empulsif adam. Burada da bu seciyesini mükemmel gösterdi. Dedim: «Sen deli mi oldun? İlk duruşmada firar edeceğiz. Olur mu?» Hâla da bunlarla muahede yapılmaz, biliyordum ben daima söylüyordum.» diyor. Biliyordun da öyle ise niye tekrar geldin? Madem geldin niye kaçıyorsun? Haydi çocuk olma aklını başına al» dedim. «Bu sefer hayatımızda tehlike doğacak. Bunlar eşkiyadır, hükûmet değildir.» dedi. Bu dediği doğru. Hattâ üç gün evvel Gürcü sefirini de sefarethânesinde basıp haps ettiler idi. Lâkin bizim hayatımıza kastedmekle ne faydaları var? Hiç. Dedim ki: «Hayatımıza kastetmezler. Tek tek bizi sefarethaneye hapsederler, yiyecek verirler. İstersen kadın bile verirler. Merak etme!...» Ne ise Ali Fuad'ın ona iştirak etmemesi, Sefarethâne-

ye kadar devam eden sözlerim tesir etti. Teskin edebildik. Ne tabansız, ben de kendisi gibi olsaydım, hemen dönecektik, muahede olmayacaktı. **Halbuki bu muahede millî harekâta temel taşı gibi bir esas olmuştur. İngilizler muahedeyi görür görmez, Ankara'dan ve İstanbul'dan muahede yapmak için hey'et istediler. Rusya'dan birçok zahire, silâh, cephane aldık. Bunların hiç biri olamıyacaktı.** Akşam **Ali Fuad**'ın odasında oturuyorduk. **Halil Paşa** geldi **Ali Fuad**'ın rakısı da varmış. Yiyip içiyoruz. Bir de baktık, **Korkmazof** geldi. Mahcup ve kabahatli bir çocuk tavrı ile oturdu. Mazeret ve af diledi. «**Ne yapalım, başka türlü yapamayız**» dedi. Doğru ama, o kadar üstüne gitmemeli idi. Ona da rakı verdik. İçti. **Halil Korkmazof**'u eskiden beri tanırmış, ona lâübaliâne muamele ediyor. Bir aralık yanına gitti, omuzunu tuttu: «**Korkmazof! senin karın çok güzeldir. Bize, şunu getirsen.**» dedi. Fena halde utandım. **Korkmazof** da önüne baktı. Dışarı çıktım. Zaten yatmak istiyordum, gidip, yattım. Sabahleyin hikâye ettiler. Benden sonra **Halil** türlü rezaletler yapmış, hattâ âlet-i mahudesini medrese ıstılâhınca mâlayu kalını çıkarıp meydana çıkarmış, «**Korkmazof! Buna bak! Karını getir!**» diye bar bar bağırmış. **Enver Paşa'nın kadrosu ile general olan böyle tulumbacı olur.** Tulumbacı dedim ama, onlar da böylesini yapmazlar. Sıkılırlar.(*)

Moskova'ya geldiğimiz vakit ilk iş, Garp cephesine cephane yetiştirmekti. Yunanlılar tecavüz ederse, cephâne yoktu. Sivastapol'da beş milyon mavzer fişengi varmış. Sırf **Ali Fuad**'ın himmeti, gayreti ile bu fişekler alındı. **Ali Fuad** bunu iş edinmiş, uğraşmıştı. Bu cephâne bizim kaçakçılar vasıtasıyla adetâ 24 saatte Sakarya ağızlarına kadar döküldü. Oralardan da kadın, erkek köylü nineler ile taşıdılar. Rize'den Giresun'a kadar olan sahilde kaçakçılar vardır. Bunlar deniz kurdudurlar. Ufak bir kayıkları vardır,adı «Taka»dır. Buna koca bir yelken takarlar

TAKALARIN ZAFERİ

Yelkeni rüzgâra verir, şişirir,kayığın omurgası görününceye kadar yana devirir, giderler. Bu, zevkleridir. Umumî harpte ve sonra biz de bir otomobil veya deniz motörü ele geçirdilerse bunu takaya yerleştirmişler, Millî harekette Rusya'dan aldığımız cephane ve silâhı itilâf devletlerinin dolaşan zırhlıları arasından geçirip aşırmışlardır. Bu vatan hizmetleri o kadar büyüktür ki, bunsuz zafer mümkün olamazdı. Başka memlekette olsaydı evvelâ bunların, Türk köylüsünün, kadının heykeli dikilirdi. **Yerlerine Mustafa Kemâl kendi heykelini dikti.** Hiç olmazsa meçhul asker namına bir heykel de yapsaydı. **Vicdansız, hodperest. Hem de çirkin** oluyor. İstanbul'a İngiliz, Amerikan ilh... harb gemileri geliyor, usül ve âdet üzerine çelenk koymaları lâzımdır. **Meçhûl asker heykeli yok. Meçhûl askerin yerine, mâlûm Mustafa Kemal'in heykeline çelenk koyup merasim yapıyorlar. Ayıp ayıp!... Talebe cemiyeti Çanakkale'de şehidlere bir âbide yapmak istedi. Mustafa Kemal men'etti. Halbuki bunu kendisi her şeyden evvel yapacaktı. Oradaki İngiliz mezarlığının haşmetine bakın, bir de bizim şehidlerin kanı ile yoğurdukları bu ataların topraklarındaki halini görmeli, kurşun yemiş köpek gibi bağıra bağıra ağlamalı.**

(*) Komünistlerde aile ve namus kavramı olmadığına ilişkin kanaat bu tür rivayetlerin eseri olsa gerekir. A.D.

Bu cephâne vaktinde yetişmiştir. Vusülünden iki gün sonra Yunanlılar hücum etmişler, Birinci İnönü Muharebesi olmuştur. Bana sorsalar bu zaferin şerefini **Ali Fuad**'a veririm. Eğer cephane yetişmeseydi Yunanlılar tüfek omuzlarında yürüyecek istedikleri yere kadar geleceklerdi.

Yunan ordusu harekete geçmiş, **Mustafa Kemal** ve **İsmet Ethem**'in imhası ile meşgul, 6 Kânun'sani. 337 de Yunan ordusu yedi, sekiz bin tüfek kuvvetiyle İznik'ten Gediz'e kadar olan ikiyüz kilometrelik bir cephede hücum etmiştir. Berâet versin sersem Yunanlılar pek zayıf kuvvetle gelmişler. Bizim daha ziyade kuvvetimiz vardı. Cephanemiz de yetişmişti; mağlûp oldular. Ordunun başında bilfiil Garp Cephesi Kumandanı **İsmet.** Şimdiye kadar askerlik hayatı hep mağlubiyet olan **İsmet,** ilk olarak muzaffer kumandan.

MÜZAKEREYE DEVAM

Şimdi **Yusuf Kemâl** ümitsiz... Dedim ki: «Dur bir celse daha yapalım bakalım!» Celse istedik baktım **Çiçerin**'de yine aynı nakarat. Kısa müzakere, bitti. Usulcacık **Yusuf Kemâl**'e: «Diğer celse için vakit tayini iste!» dedim. Alındı. **Çiçerin** fena azgın. Aslâ yumuşadığı yok. «Vakit de tayin edemem» dedi. Müthiş... Adam bizi burada bekletip sürütecek, bıktıracak... **Yusuf Kemâl**'e: «O halde muahede yapmak istemiyorsunuz demek. Pasaportlarımızı vermenizi rica ederim de» dedim. Dedi. Baktım, **Çiçerin** şaşaladı. Buna cevap vermedi. Demek sendeledi. İyi âlâmet... Kalktı. «Celse bitti.» dedi. İş kötü ben de tereddüde başladım. Galiba Ruslar muahede yapmak istemiyorlar. Yolda aldığım haberler yalancı idi. Bunu zannetmiyorum. Fakat **Çiçerin**'in suratı fena. Bu fena amma, yalnız bir iyi alâmet görüldü. **Çiçerin** pasaportları vermem dedi. **Yusuf Kemâl** tutturdu. «Ben demedim mi? Bunlar ile muahede olmaz... İşte» Bizim Reis hep kehanetten dem vuruyor. Fırsatı buldu, vursun... Dedim ki «Acele etme, daha buna hükmedilemez. Gördük **Çiçerin**'le bu iş olmuyor, bu yoldan geçilemiyor demek. Şimdi başka yoldan gideceğiz. Hususî hal çaresine, baş vuracağız. «Nedir o» dedi. Dedim; «Stalin'i göreceğiz, onunla konuşacağız.» Zannediyorum ki, o yapacak. O yaparsa iş bitmiştir. Yok o da bu halde ise. Birkaç deneme ile aynı halde kaldığı görülürse onda da ümit yok demektir. Mesele de yüzde doksan suya düşmüş demektir. Ondan sonra Ankara'ya yazarız başka çare de bulamazsak o vakit döneriz. Şimdi sen **Stalin**'den hey'et namına randevu iste!»dedim. **Stalin Kremlin** Sarayı'nda oturuyor. Randevü verdi. **Ali Fuad,** ben, **Yusuf Kemâl** gittik. Sarayın etrafı kale. Kalenin bir tarafı Moskova ırmağı. Kapıdan kapıya, delikten deliğe, çıktık. İzbe koridorlarından geçtik, birkaç telörgü, siper ve mènfezlerden de geçtik. **Stalin**'in odasına vardık. Görülüyor ki, hayatını pek saklayan birinin yanına gidiyoruz. Oturduk, konuştuk. İki saat içinde her şeyde uyuştuk. Arzularımız oldu. Yalnız muahedeyi yazıp imzalamamız kaldı.Çıkarken **Yusuf Kemâl**'e: «Ne haber? Ben de medim mi, Ruslarla muahede yapılamaz der dururdun...» dedim. Tabii lâf yok.

STALİN'LE PAZARLIK

Tuhaf bir şey oldu. Para istiyeceğiz Stalin'den. Odası gayet basit. Adi bir masası, bir de iskemlesi var. Sağ yanında da duvarda bir telefon aleti. O, ye-

rinde, biz de masanın kenarında onun sol tarafında biraz öne doğru oturuyoruz. Üçümüz başbaşa gelip: «Ne ist

eyelim?» dedik. **Ben: «Otuz milyon altın!»** dedim. Arkadaşlarımın ikisi de «Biz istemeyiz» Ben isterim, isteyen bir dilenci, vermeyen iki dilenci. Bunda utanacak ne var. Millete istiyoruz. Kendime istemiyorum. Ben fazla isteyeyim de onlar utanır, vereceklerinden biraz fazla verirler.» dedim. **Stalin**'e:

«Biz İngilizlerle harb ediyoruz demektir. Bunda Sovyet Rusya'nın bir ordusu rolünü yapıyoruz. Bize çok para lâzımdır. Harp masraflarını vermelisiniz. Yoksa harbe devam edemeyiz. Bu da sizin emperyalistlere karşı olan cephenizin bir kısmı yıkılmış demektir.» dedim. Bu adamların bütün dâvaları ağızlarında dolaşan moda lâkırdı **«Emperyalizm aleyhine hareket»** tir. Bayrakları bu, övündükleri şey bu, **fakat kendileri maske altında birinci emperyalist. Biz de bunu bilmez görünüyor, emperyalizm aleyhine veryansın ediyoruz. Stalin: «Ne kadar para lâzım?»** dedi. **«Otuz milyon altın.»** dedim. Güldü. Galiba adam beni, altın nedir bilmez zannetti. Ve dedi ki: **«Bu kadar para bizde yok. Bulmak da mümkün değil. Yarım milyon verebiliriz.»** Bense **«Aslâ kâfi değil.»** dedim. **Ne ise vur aşağı, tut yukarı, bir milyon altına sulh olduk:**

Stalin'e dedim ki: **«Sizden çok memnunuz. Sizsiz muahede olmıyacaktı. Geri gidecektik. Bu muahede demek sırf sizin işinizdir. Resmî murahhas Çiçerin'dir. O yine eskisi gibi hareket ederse...** «Hassas teline basmışım. **Stalin** mağrur bir tavır aldı. **«Ben şimdi ona emrederim. Bu esaslar üzerine muahedeyi yapar»** dedi. Bu söz büyüktü. **Demek hükûmet âzasının fevkinde her emri veren metah bir kuvvet var.** Onun da mümessili şu önümüzdeki şahıs. **Adetâ âmir-i mutlak diktatör.** Demek yollarda aldığım haber doğru. Hem muahedeyi yapıyoruz, hem parayı aldık, hem Rusya'nın Bolşevik idaresinin halini de gözümüzle gördük. İyi şey. **Stalin Gürcüdür.** Güzel simalı, uzun boylu bir adam. Gözleri gayet zeki gözü. Hal ve lâkırdısında çok zeki bir adam olduğu hissini veriyor. Hasılı **Stalin** bende fevkalâde bir te'sir hasıl etti. Demek Kars'da bana **Medivanî** 'nin söylediği doğru imiş. İş yürümezse **Stalin**'le görüşün. O derhal yapar.» sözü tastamammış.

Keyifliyiz. İşler daima böyle hususî konuşmalar ile daha iyi halledilivordu. İyi ki, Kars'dan beri **Stalin** hakkında edindiğim malûmata ehemmiyet vermiştim. **Çiçerin**'den müzakere randevüsü istedik. Celse oldu, gittik. **Çiçerin**'i bir mangal dolusu ateşe tutulmuş balmumu gibi yumuşak bulacağız zannediyordum. A, adam yine üst perdede. Vakıa eskisi gibi sert değil ama, yine sert, bir şey yapılamaz. Şimdi ben de me'yüs oldum. Demek **Stalin** bize madik attı. Bizimle eğlendi. **Yusuf Kemâl**'in hakkı var, **Yusuf Kemâl** büsbütün ümitsiz. Ben de teselliye mecal, cesaret kalmadı. Bana dedi ki; «Aldın mı? Nasıl muahede olur muymuş? Ben bilirim.» Diyecek bir şeyim yok. Fakat şimdi elinde **Stalin**'in izzetinefsine basıp **Çiçerin** aleyhine sevketmek var. Dedim: **«Yine Stalin'e gidelim de Çiçerin'den şikâyet edelim. Yine randevü istedik. Yine üçümüz gittik. Anlattık. Kızdı. Köpürttük. Öyle köpürttük ki, fena köpürdü. Telefonu aldı. Rusça bir müddet bir şeyler söyledi. Ve bize de dedi ki: «Gidiniz sizi Çiçerin çağıracak. Dediklerimin hepsini derhal yapacak.»** Teşekkür ettik çıktık.

Galiba **Çiçerin**'le **Stalin** arasında bir zıddiyet vardı. Öyle hissediliyordu.

Çiçerin onu dinlemek, kendi işine karıştırmak istemiyor gibiydi. Nitekim bilahare böyle bir zıddiyetin olduğunu, fakat aynı zamanda **Çiçerin**'in **Stalin**'den korkup titrediğini öğrendik. **Çiçerin** zekî ve âlîm, fakat bir derece dervişmeşrep. **Boynunda kravat ve yaka yok. Zaten Rusya'da bunlar o vakit kaldırılmıştı. Pantolonu aslâ ütülü değil.** Zaten biz de öyleyiz. Resmî, hiç olmazsa siyah bir elbisemiz bile yok.

Gece uyumaz imiş. Zaten komiserlerin çoğu böyle imiş. Nitekim bizim Mustafa Kemal da böyledir. Dolabında peynir, portakal, ekmek, mendil, gömlek, don, resmî evrak, ilh... yanyana ve karmakarışık dururmuş. Bekâr imiş. Bir derece tabansızmış. Nihayet bundan iki yıl evvel **Stalin** bu **Çiçerin**'i yemiş, bitirmiştir. **Çiçerin** bizi derhal çağırdı. Müzakereye başladık. O... bize de o eski **Çiçerin? Yağ**, bal ve gayet nazik Ortalık sütliman. Hah! İşte. Stalin'den paparayı yedi ya... Hah şöyle yola gel işte! O **Stalin**'e, yaşa be, diye bağıracağım geliyor. Baktım işler söktü. Çorap söküğü gibi de kolay gidiyor. Ne istemiş ve **Stalin** ile uyuşmuş isek, hattâ daha fazlasını kabul edip yapıyor. **Artık Gümrü muahedesi, 1914 hududu gibi şeyler sanki hiç mevcut değildi.**

MOSKOVA GEZİSİ

Muahedeye devam ediyoruz, hem de müzeleri geziyoruz. Güzel müzeler var. Bir de inkılâp müzesi yapmışlar. Son Bolşevik kıyam ve ihtilâline ait şahısların resmi ve büstleri, eşyaları bir etnoğrafik müzesi var. Pek çok mühim. Sibirya'daki hemen bütün Türkler'in eşyalarından kıyafetlerinden toplamışlar. Şamanlar'ın tefleri ve çıngıraklarıyla mücessem şekillerini yapmışlar. Burda bir oda var. Meşhur âlim **Rodlof**'un çalıştığı oda imiş. Bütün eşyasıyla öylece muhafaza etmişler. Büyük bir resmi de çalıştığı masanın arkasındaki duvarda asılı. Bu resimden bir tane aldım ki Türk tarihine dercettiğim resimdir.

Karabelen'i gezmek için müsaade aldık. Otomobil ile gittik.

Karabelen Çarların meşhur sarayıdır. Murabba şeklinde bir kale içindedir. Bir tarafı Moskova ırmağıdır. **Saray muhtelif dairelerden ibarettir. Şayani dikkat olan şey, içinde haddinden fazla kilise olmasıdır. Her adımda bir kilise.** Dünyada görülmemiş şey. Bunlar orijinal bir mimaride. **Kubbeleri yazılıdır ve tepelerinde bir hilâl ve hilâlin ortasında bir haç var. Bu haç hilâli ayağının altına aldı demektir.** Onun için yapılmıştır. Zaten şehir de böyledir. İki adımda bir kilise var. Hattâ yan yana iki kilise, karşısında da bir kilise olan mahal çok gördüm. Adetâ kilise şehri. Bolşeviklerin din aleyhindeki şiddetlerine rağmen yine halk kilise önünden geçerken elini göğsüne götürüp haç yapıyor. Kilise önünden geçerken haç çıkarmayı vaktiyle yalnız Viyana'da görmüştüm. Ama orada pek azdı. Burda hemen herkes.

Moskova şehri kiliseleri ve evlerinin mimari tarzı ile pek orijinal bir şehirdir. Dünyada eşsizdir. Rusya'da da eşi yok galiba. Ben görmedim. Meselâ Petrograt tamamiyle bir Avrupa şehri. Orda Rus hususiyetinden bir şey yok. Kalenin bir kapısından gireceğiz. Tünel gibi gidiyor. İç tarafında silâhlı bir kaç asker var. Bağırıp bizi durdurdular. Yanımıza bir memur katmışlardı. O fırlayıp yanlarına gitti. Bir kâğıt gösterdi. İlerledik. Baktım orası tel örgüleriyle mükemmel bir müdâ-

faa tertibinde.

Biraz daha ilerledik yine bir tel örgü tertibatı ve askerler. Böyle bir kaç kat müdâfaa hattından geçtikten sonra rahatladık. Şimdi sarayı geziyoruz. Muhtelif şeyler görüyoruz. Damda bir yere çıkardılar. Rehber dedi ki: «Vaktiyle Rus kadınları sizin ki gibi örtülü idi. Saray kadınlarının yüzünü kimse göremezdi. Bu kadınlar Moskova'yı ancak buradan görüyorlardı. Bir şey dikkatimi celbeti. **Her yerde piyano var. Bir takım pencerelerin içinde tıpasız içi boşalmış, devrilip yatmış şampanya şişeleri de var. Komiserler, komünizmin merkez-i umumi heyeti, hasılı ileri gelen Bolşevikler bu sarayda oturuyorlar. Demek yiyip içiyorlar, şampanyaları da çekip çalgı çalıyorlar. Hangi komünistlik?** Bunun prensibi bu mudur? Halk aç. Ama bütün **[illegible]siyle** aç, bunlar ne âlemde?!. Ama ne iyi etmişim de **Mustafa Kemal**'in **Bolşevik**lik ilânı deliliğini men etmişim. Bunları gördükçe o hatırıma geliyor. Bin şükür, bin şükür... **Karahan'ın karısını da ziyafetlerde görüyoruz. Boynu, kulağı mücevheratı çekmiyor. Enver de daima yanında. Evinin içi Rus dekorlarıyla süslü. Kremlin'i de gördük.**

ANKARA DEDİKODULARI

Ali Fuad'la bir akşam ikimiz başbaşa konuşuyoruz. **Mustafa Kemal**'in (.....) hikâyelerinden bahsediyoruz. Dedi ki: «Ayol onun erkekliği yok. Mektepte iken, Selânik'te iken beraber çapkınlığa giderdik. Kadınlarla uğraşırdı, bir şey yapamazdı.» Hayretimi mucip oldu. Bilmezdim. Ankara'da da kimseden işitmemiştim. İnanmak istemedim. Çünkü (.....) çok düşkün. Bu sözü sonra bir binbaşının haremindende işittim. **Mustafa Kemal** bir aralık buna dadanmıştı, herkesin ağzındaydı. Kadın hasta olmuş, bana müracaat etti. Pek güzel bir hanım. **Mustafa Kemal** ile olan macerasını ne yapıp söylettim. Dedi ki: «O kadına çok düşkündür. Ama bir şey (...)amaz. (.....). Uğraşır (.....). Sonunda dışına (...)tır. İşte bu kadar» Bu söz **Ali Fuad**'ı te'yid etti. Derken **Mustafa Kemal Lâtife** hanımla evlendi. **Lâtife** hâremimle ahbap idi. Ona **Mustafa Kemal**'in kocalık yapamadığından şikâyet etmiş. O da bana söyledi. **Lâtife** bu şikâyeti **Fethi Bey**'in refikası **Galibe** Hanım'a da yapmış. **Fethi**'den işittim. Demek ki **Ali Fuad**'ın sözü tamammış. Demek bu adam (....)dir. Ve bu hali gençliğinden beridir. Şimdi fuhuşa (.....)kini tabii bir surette izah mümkündür. Anadan doğma uzvu kalkmayanlar ya alımak doğmuş veya diğer bir dimağı tereddiye düçar kimselerdir. Kadına bir şey yapamıyanlar, yapamadıkça azar ve daha ziyade bu işin üstüne düşerler. Artık deli gibi bir şey olurlar. Her kadına saldırırlar. Akıllarına ziyan gelir. Namuslu, namussuz yeri veya değil bilmezler. Nitekim bu, adam bunu son altı yıldır müthiş surette yapmış. Nice namuslu kadınları rıza ile, dalevere ile düşürerek, zor ile ırzına geçmiştir. Bununla da kalmazlar, şehvetin marazi kısımlarına da dökülürler. Meselâ sekiz on yaşlarında ve daha küçük kızlara da tecavüz ederler. Buna ilm-i emraz ıstılâhında sadisizm derler. Keza, sadist olurlar. Bu da kâfi gelmez. Erkek çocuklarına inhimak ederler. Bir şey yapamayınca, bu sefer bu çocuklara kendilerini yaptırırlar. Nitekim (..... .....) son üç-dört yıldır, bunların her türlüsünü yaptı. İleride vak'alar zikredeceğiz.

(*) Fuhuş, ..., ..., ..., ..., ..., temayül ifade eden sekiz kelime ve bir isim metinden çıkartıldı.

ÇİÇERİNLE PAZARLIĞA DEVAM

Muahede müzakeresine devam ediyoruz. İlerliyor. Ancak **Yusuf Kemal** her şeyi Ankara'dan sormak, cevap alıp öyle kabul etmek istiyor. Bu hal doğru bir iş değildir. Kendisinin insiyatiften mahrum olduğunu yine gösteriyor. Yazıyor, on gün, onbeş gün geçiyor, cevap gelmiyor. Gelse de şifre o halde ki halledince bir mana çıkarmak mümkün değil. Bunu Ruslar telgrafhânelerinde mahsus yapıyorlar. Bizim Ankara'da verdiğimiz şifreleri de karıştırıp verdikleri muhakkaktır. Dedim ki: «Arkadaşlar böyle Ankara'dan cevap beklemekle bu iş sökmez. Görüyoruz. Kendimiz müzakere eder bir şeye karar veririz. **Yusuf Kemal:** «Ya sonra bize bir mes'uliyet gelirse» dedi. «Eğer sen muhtemel bir mesuliyete göğüs geremiyorsan işi bize bırak git.» dedim. **Alif Fuad**'a hitaben: «Paşa sen ne dersin?» dedim. Paşa «Hayhay, böyle olur.» dedi. İlâve ettim. «Vaktimiz yok, demir tavında dövülür. Olur ki bin hâdise çıkar. Bu müsait vaziyet gider, muahede yapılmayıp kalır. Şunu tezelden bitiriverelim.» **Yusuf Kemal** zaruri yola yattı, fakat çirkin bir şeye başladı. Onu tavsif için şu vak'ası karakteristik. Her defa celseye gitmeden bir gün evvel Ruslar'ın verdikleri proje ile bizim yaptığımız projeyi, **Yusuf Kemal, Ali Fuad** ve ben müzakere ediyoruz. Kimseyi yanımıza almıyoruz. Bir şeye karar veriyoruz. Ruslarla celsede onda ısrar ediyoruz. Ve ekseriya kabul ettiriyoruz. Kabul edilen maddeyi parafe ediyoruz, saklanıyor. **Mustafa Kemal** nutkunda bu muahededen bahsederken, **«evvelce parafe edilen muahede vardı. Kabul edildi.»** diyor ki, tamamiyle yanlıştır. Bu hususta hiçbirşeyden haberi yok. Evvelce parafe edilmiş sade iki madde vardı. Onda da tadilât yaptık. Bir gün yine aramızda, Sefarethânede bir maddeye karar verdik. **Yusuf Kemal** bana dedi ki: «Sen demek bu fikirdesin.» Cevabım. «Evet!»

Ali Fuad'a da aynı şeyi sordu. Ondan da aynı cevabı aldı. «Eh öyle ise bu fikirde olduğunuzu yazıp imza ederek bana verin.» dedi. Dondum kaldım. Bilmem **Ali Fuad** ne oldu? Çünkü ona bakacak halim kalmadı. Böyle bir suale lüzum var mı? Müzakerede söyledik. Maksadı başka. Bu, hem müthiş bir terbiyesizlik ve küstahlık, hem de müthiş bir egoistlik ve cür'et idi. Böyle bir teklif yapabilir miydi... Demek bir gün bir şey olsa, bu adam bizim ikimizi okkanın altına verecek. Şimdiden kendisini düşünüyor. Öf, millet hizmetinde neler çektik... Bununla arkadaşlık olur mu? Bununla çalışılır mı? Aslâ çalışılmaz. Bu iş beni yüreğimden yaraladı. Fakat gayet tatlılıkla sanki teklifinin rotasını anlamamış gibi dedim ki: « **Yusuf Kemal** sen bu fikirde değil misin?» Cevap yok. Hakikaten en mâkul fikir, karar verdiğimiz şeydi. Kendisinin de o fikirde olduğunu müzakere esnasında görmüştük. Sıkıldı. Kıvranmağa, ıkınmağa başladı. Dedim: «Böyle şeye lüzum yoktur.» Aklı yerinden oynamışçasına, «Mutlaka imza vermelisiniz.» dedi. Şimdi bu adam çok iş istiyor. Buna oynanacak çok oyun, yapılacak çok muziplikler var. Şeytan diyor ki, şunu ayağının altına al, bir iyi pastırmasını çıkar. Fakat içimden«İş bitsin. Her şeyden evvel bu lâzım. Şu muahede olsun.» dedim. «Peki yazıp veririm.» dedim. **Ali Fuad**'a sordum. «Hayhay» dedi. Yazdık, imzaladık, verdik. Kâğıdı cüzdanına yerleştirdi. Artık bu kadar da miskinlik olmaz. Bari şuna biraz muziplik edeyim. «Sen de bize bir kâğıt ver.» dedim. «Siz ekseriyettesiniz. Sizin fikriniz. Ben size uymağa mecbur oldum. Benim vermeme lüzum yoktur.» dedi.

Bunada «Peki» dedik.

Bu adamda böyle bir çok vesika vardır. Saklar durur. Bir gün kendisine bir mesuliyet tevcih edilse derhal çıkarır. «Benim kabahatim yok. Kabahat filâncıların.» der. Mesuliyet yoksa takdir varsa, bütün işleri kendi malı gösterir. Nitekim bu muahedeyi de sonra sırf kendi hüneri gibi gösterdi. Hattâ bizi tay için evvelden parafe edilmişti diye **Mustafa Kemal**'e söyledi. Nutka öyle yazıldı.

YUSUF KEMAL'İN HALETİ RUHİYESİ

Birkaç gün sonra diğer bir madde müzakeresinden evvel, **Ali Fuad**'a: « **Yusuf Kemal**'e ben biraz ezâ edeceğim. Çok canım istiyor. **Yoksa çıldıracağım.** Şu bizden kâğıt almasını bir türlü hazmedemiyorum. Bu adamla burada muahede yapıyoruz. Ama, göbeğimiz de çatlıyor. Sen benimle beraber ol! dedim. Güzel güzel güldü ve: «Peki» dedi. Müzakereye başladık. Mâkul bir neticeye vardık. Bitti. Sonra **Yusuf Kemal**'e dedim ki: «Ben bu fikirde değilim.» Bu telâş içinde: «Şimdi bu fikirde idin ya...» dedi. «Evet öyle idi. Ama düşündüm hatalı buldum, fikrimden caydım.» dedim. **Yusuf Kemal** beni iknaa çalıştı. Ben bir olmazdır tutturdum. Nuh dedim peygamber demedim. «Etme diyor, muahede geri kalır sonra» diyor. «Kalsın» dedim. Sözleri doğru ve mantıkî. Benim onu cerhedecek halim yok. Ben sade «Olmaz» diyorum. Nihayet: «Mâdem ki öyle bu senin fikrin olduğuna dair bana imzanla bir kâğıt ver. Razı olurum.»dedim. Derhal hoşafın köpüğü kesildi. Bütün bu yapılacakları anlamıyordu. Cevap yok. Şiddetle dedim: «Haydi, ne duruyorsun.» «Ekseriyete bakalım» dedi. Derhal **Ali Fuad**'a «Zannedersem siz de benim fikrimde olsanız gerek.» dedim. O da «Evet» dedi. «Sen ekaliyyettesin. Böyle istiyorum. Bize kâğıt vermelisin.» dedim. Şimdi bununkisi evvelkinden müthiş. O vakit ekseriyette biz idik. Bizden buna dair kâğıt aldı. Halbuki Yusuf, o hem ekalliyette, hem kendi fikrince yapmak istiyor. «Veremem,» dedi. Bilirim veremez,kessen veremez. Zaten benim isteğim de bu işi idi. Artık deşildim.. «**Yusuf Kemal.** Güzelce dinle. Seni tasvir edeceğim. Enteresandır. Seni benim kadar hiç kimse tasvir edememiştir. Çünkü ben ruhunu görmüşümdür. Sen geçen defa bizden kâğıt aldın. Şimdi bize vermiyorsun. Alırsında niye vermezsin? Bu ne adiliktir? Bunu istemeğe bile utanmalıydın.» dedim. Çok ezâ ve cefa ettim. Nihayet «Biz senin gibi değiliz. Seni affediyorum. **Ali Fuad** da affeder zannediyorum. Senden kâğıt istemiyoruz. Şimdi bak sen nesin? Sen müthiş bir harissin. Daima reislik mevki gözündedir. Müthiş bir hodperestsin. Dünyada sade senin menfaatin vardır. En iyi arkadaşlarını bile menfaatına kurban edersin. Bizden kağıt istiyorsun ki, birgün mesuliyet tereddüp ederse «Ne yapayım ben ekalliyette kaldım. Beni zorladılar. İşte vesika diyeceksin.» Hem de kendinin bu fikirde olduğunu inkâr etmek denaetini yapacaksın. Arkadaşlarını ateşe atacaksın. Elbirliğiyle çalışmalarda böyle şey düşünülmez. Alçaklıktır. Seni dâvet etmişler. İşte gayet edebî bir adamsın. Gözünde bir hâyal, bir umacı var: Mesuliyet. Ayol, bizim memlekette bunun ismi var, cismi yoktur bir zümrüdü ankadır. Bizde mesuliyet olan görülmüş mü? Hem iş başında bulunan mesuliyetten korkarsa, hiç bir iş yapamaz. Nitekim sen böylesin. Hiç bir iş yapamıyorsun. Sen bu hususta tıpkı **Said Paşa**'ya benzersin. Sen onun nüshayı saniyesi, daha iyi tabirle ikinci tab'ı «**Küçük**

Sait'sin» Bu ad tamamiyle sana lâyıktır ve sana ad olarak kalacaktır. O da senin gibi idi. Her işinde evvelâ kaçamak yolunu arar, mesul olmamak için vesika saklar, hattâ vesika hırsızlığı ve sahtekârlığı yapar. Hiçbir işte karar veremez, kararı başkasına verdirirdi. Bu adam, bir iş hakkında on türlü şık veya araz gösterirdi. Bir mesele hakkında güzel söz söylersin, mantığın kuvvetlidir. Bazı müelliflerin o babtaki fikirlerini zikredersin. Sözün cezbelidir. Adetâ insanı sürükler götürür, fakat hükme geldi mi, hükûmlerin en fenasını verirsin. İnsan şaşar, nasıl oldu da en kötüsünü seçti der. Eğer fiili bir iş ise, hükmü de vermezsin. Başkasına verdirir, âtide muhtemel bir mesuliyete karşı vesika yapar saklarsın. **Sen hiç bir işte ve aslâ reis olacak vasıflara malik değilsin. Sen sade bir hukuk müşavirisin. Bir mesele hakkında seni söyletip fikirlerini dinlemeli. Hükme geldi mi sana derhal: «Dur, İstemez, yeter.» demeli. Sen işte bu kadarsın.** Fakat kendini bilmiyorsun. Hırsın büyük. Hasılı sen ikinci tabı **Şapur Çelebi**'sin dedim ve ferahladım. **Yusuf Kemal** bunları hiç sessiz dinledi. Sonunda fena oldu ve «Doktor bana çok şey seyledin. Yalnız bu menhus adı verme. Beni **Küçük Said** yapma dedi. Bende: «Çok söyledim fakat hakîkati söyledim. Böyle bir adı aldınsa bu da kendi kabahatindir dedim.

RUS-İNGİLİZ REKABETİ

Doğrusu artık bu adamdan soğudum... Öyle bir hodperest ki, **kendi bir kılı için en canciğer arkadaşının kafasını verir.** Konuşmak bile canım istemiyor. Tabii o da bana diş biliyor. Hem de yeni değil, bu eski bir mâcera.

Muahedeye kuvve-i kurbiyeye geldik. **Bizim Ruslar ile muahede yapmamız İngilizler'i tahrik etmiş. İngilizler bizim Ruslar ile dost olmamızı aslâ istemiyorlar. İstanbul hükûmetini ve aynı zamanda Ankara'yı 21 Şubatta Londra'da bir konferansa dâvet etmişler, işte bu, Moskova Muahedesi'nin bir te'siridir. Tevfik Paşa** Sadrâzam **Mustafa Kemâl**'e bunu tebliğ etti. **Mustafa Kemâl** işe bakacak yerde **Ali Rıza** kabinesiyle filan yaptığı gibi **Tevfik Paşa** ile dalaşmağa başlanuş.Olur adam değilmiş. İlla Anadolu İstanbul yerine tanınsın. Çünkü kendisi hükûmetin başında olacak. İstanbul ortadan kalksın. Şimdi bunun sırası mı?Nutkunda Sahife- 343 ten itibaren muhabereler dercedilmiş. **Tevfik Paşa** «Canım bunları bırak. Ayrı gayrı yok. Bir kere ortada dâvamızı kazanalım. Öbür tarafı o vakit halledecek dahili meselelerdir. Biz de sizin fikrindeyiz.» diyor. Beriki dinlemiyor.. Ne ise, **Mustafa Kemâl** Rusya'daki muvaffakiyetsizlik ve hatalarına, hattâ hiyanete rağmen yine gelip yerine oturan Hariciye Vekili **Bekir Sami**'nin riyaseti altında İstanbul ile iştirak etmemek üzere müstakil bir heyet-i murahhasa yapıp oraya göndermiş. Oradan resmen Londra'ya dâvet edilmiştir. Bu konferanstan bir şey çıkmamış. **Tevfik Paşa** Londra Konferansı'nda sözü «Söz sahibi bunlardır» diye **Bekir Sami'ye bırakmış. Bırakmak büyüklüğünü de yapmış. Bu adam hakikaten büyüktür.** Bizim hey'et konferansın teklifi üzere Yunan işgali altında İzmir'de yapılacak bir nüfus tahkikatı neticesini kabulü va'detmiş, bereket versin Yunanlılar red etmişler. Bizce bu bir hatâ idi. Çünkü Yunanlılar süngü altında kendi lehlerinde bir tahkikat yaptırırlardı. Bu hatâ yetmemiş, bunun üstüne **Bekir Sami Lloyd George**'a Ruslar aleyhine bir çok şeyler

söylemiş, o da **Bekir Sami'nin haberi olmaksızın arkasına bir stenograf koyup sözlerini zaptettirmiştir. Ruslar ile aramızı açmak için, bunu Ruslar'a teslim etmiştir.**

Bir memuriyetinde bütün potları kıran ve muvaffak olmayan bu adamı bir daha göndermek doğru mu idi? **Bekir Sami** söz de söylemiyordu. Müthiş bir kekemedir. Bir hali var: «Ve» deyince diline kolaylık gelir. Onun için her lâkırdıya «Ve» ile başlar. Artık cümlelere lüzumsuz yere bol bol «ve» doldurur. Meselâ size rast geldi. «Bu gün zâtâlinizi görmeğe gelecektim. Nasılsınız? İyimisiniz? Diyecek değil mi, şöyle söyler: «Ve bugün zâtâlinizi ve görmeye gelecektim. Ve nasılsınız? Ve iyi misiniz?» Onunla konuşurken kuş diline alışık insanlar gibi hareket edip «Ve» leri toptan tarhetmelidir. Güldürücü bir şey... Şu adam Ruslar'ı bu suretle kızdırıp bizim muahedeyi yaptırtmıyacaktı. Bu büyük bir cinayetti.

Bekir Sami Londra'dan Paris'e geçmiş.Orada Fransa Hariciye Nazırı **Buillion** mâhut Tiflis Muahedesi'ne devam etmiş. **Yâni Fransa'nın partonajı altında Polonya, Romanya,Türkiye ilh... birleşip Rusya'yı mahvedecekler.** Asetinler'e istiklâl verilecek. **Bekir Sami** bu işe pek düşkün. **Çünkü prenstir.İstiklâl olunca kendisi kral olacak zaar.** Yâni bunlar Türkiye için değil, Asetinler için, Türkiye'nin memuru Moskova'da yaptığı gibi, şimdi Londra'da ve Paris'te de aynı gayrette.

Londra Konferansı'nda itilâf devletlerinin teklifleri,Sevr Muahedesi'nde ufak bazı tâdilat yapacaklarını beyandan ibaret kalmıştır. Hey'et dönmüştü.

GÖRÜŞMELERE DEVAM: AFGANİSTAN'LA MUAHEDE

Gelelim bize. Muahedeye devam ediyoruz. İlerliyor. Bu esnada **Mehmet Velihan adında geniş selâhiyeti haiz bir Afgan mümessili Moskova'da Ruslarla muahede yapıyor. Bizde kendisiyle görüştük. «Muahede yapalım» dedik. «Müsveddeyi yazın. Biz imza ederiz.» dedi. Çok sâf insanlar. Bizi de halife adamları diye pek muhterem görüyorlar. Yusuf Kemal** önce yapmak istemedi. İkna ettim. Fakat hiç karışmadı. Muahedeyi ben Türkçe yazdım. Bir tarafa Türkçe diğer tarafı Acemce olacak. **Afganlılar'ın kendi dilleri varsa da resmî hükûmet dilleri Farisîdir.** Acemceye tercüme edemiyoruz. Onlardan biri **Suriye**'li imiş. Biraz Türkçe biliyor. Fakat kâfi değil. **Kral Emanullah'ın haremi Suriyeli. Demek kadın hısım akrabasını da oraya getirmiş.** Ona Türkçe anlatmağa çalıştım. Bu Suriye'li da Acemce yazmağa çalıştı. Yazdıklarını okudum. Yarıdan ziyade mutabık değil. Acemce yazıp söyleyemiyorum. Fakat Acemceyi yüzde seksen anlıyorum. Arapça imdadıma yetişti. İyi tercüme edilmeyen yerleri Arapça anlattım. Bunu anladı ve Acemce yazdı. Bu suretle birkaç gün uğraşarak Acemcesini de yazdık. Tecviz edildi. İmza ettik. **Bu benim hayatımda yaptığım ilk muahede idi. Yeni Türkiye'nin de ikinci muahedesi idi. Birinci Gümrü dür. Karabekir yapmıştır.**

ENVER PAŞA

Afganlılar büyük bir ziyafet verdiler. Elli kişilik kadar bir sofra. **Enver Paşa**'da dâvetli idi. Baktım başında bir kalpak geldi. Kalpağını çıkarmadan sofraya

da oturdu. Afganlılar bile baş açık idiler. Kalpak astragan değil, bir başka deriden ve başka türlü bir şekilde. Kendisine mahsus bir şey. Bazılarına sordum: **«Niye kalpağını çıkarmıyor?»** dediler: «Çok dindardır. Çıkarmaz. Kolunda pazubendi de vardır.» «O niye» dedim. «Vucuduna kurşun işlemediğine kanidir» dediler. Şaştım. Samatya'nın tulumbacıları seviyesinde. Onlar da bıçak, kurşun işlemesin diye kollarına pazubend takarlar.

Afganlılar Enver'i sofrada bizim üstümüze koydular. Halbuki onun hiçbir resmî sıfatı yok. Biz Türkiye'nin vekilleri sıfatını haiz bir hey'eti murahhasayız. **Yusuf Kemal** sinirlendi. «Adam ne olacak, bu adamlar bilmezler.» deyip teskin ettim. **Afganlıların Enver'e büyük hürmetleri var. O da halife dâmadı. Türlü kahramanlıklar yapmış biri diye.** Hakikaten **Enver dünyanın en bahtiyar adamlarındandır. Şöhreti bütün dünyayı, bilhassa Müslümanlık âlemini tutmuştur. Vaktiyle Mısır'da görmüştüm. Her dükkânda fellâhların, şehirlilerin evlerinde Enver'in resmi vardı.** Birçok insanlar çocuklarına **Enver** adını koymuşlardı. Bizden evvel Bakü'de olan kongreye gelmiş. **Orda da pek fazla itibar görmüş, bastığı toprağı öpenler olmuştu.** Bunlar da Umumî Harpte yediği binbir halttan sonra oluyordu!.. **Bunun da diğer askerler gibi kibr-ü azameti müthiş. Yüzü gerilmiş yay gibi. Bize selâm bile vermeye tenezzül etmedi. Halbuki Yusuf Kemâl'i şahsen de tanıyordu.**

Afgan Muahedesine verdiğim ruh şudur: İngilizler'e anlatıyoruz ki, biz Afganla tecavüzü ve tedâfüi ittifak yaptık. **Afganistan hilâfete tabidir. Afgan vasıtasıyla Hindistan'a darbe vururuz. Yoksa lehimize dön! Zaten Cemal Afganistan'da çalışıyor. Bir ordu vücuda getirmiş. Buna Ruslarla da yardım ediyor. İngilizler Afganistan'daki bu hareketten pek hassas. Demek işin fiili kısmı da mevcut. İngilizler ve bütün Avrupalılar başka şeyden anlamazlar. Kuvvet ve tehdide bakarlar. Onu ölçerler. O derece de insana tatlı olur ve bir şey verirler. Yoksa bizim eski diplomatlarımızın zanları ve yaptıkları gibi yalvarmak, insaf ve merhamet dilenmek, lütûf istemek tarzı siyaset değildir. İnsanı öyle görünce sevinirler. «Ha, âcizmiş bu» derler. Ve derhal tepesine binerler.** Beynini oyar, keyifli keyifli yerler.

Bu muahedeye bu maksatla, «hilâfete sahip Türk'e Afganistan tarafından mübihil iktidâ tanınır.» cümlesini koymuştum. Sonra Kral bunu istiklâline münafi görüp, Ankara'dan tadilini istemiş, tadil etmişlerdir.

Ruslarla muahede daima ilerlemekte. Bazı noktalarda takışıp, çekişiyoruz. Yine böyle bir meselede, yâni aramızdaki hudud işinde idi ki, sefarethâneye **Enver** geldi. Bizi müzakereye dâvet etti. **Enver'le ilk karşı karşıya gelişim. Elinde mavi kurşun kalemle hudud çizilmiş bir harita da var. Baktım. Rus tezini müdafaa ediyor.** Ve bize kabul ettirmeye çalışıyor. **Enver**'i henüz yakından tanımamıştım. Baktım sözleri bende basit bir çocuk sözleri te'sirini yaptı. Onunki kadar sade bir mantık henüz görmemiştim. **Hayret ettim. Sonra bize karşı bir Rus delegesi olarak gelmişti. Bize birçok arazi kaybettirmek istiyor. Bu da vatan hiyaneti idi. Bu da gücüme gitti. Bir Türk, Türkiye aleyhinde bizi kandırmaya çalışıyor.**

Gitti. Arkadaşlara dedim ki: «Bu ne diye bizim müzakeremize karışıyor. Ne diye bununla müzakere kabul ediyoruz?» **Yusuf Kemal** dedi ki: «Evvelki se-

ferimizde daima bizim müzakerelerimizde bulunuyordu.» «O, siz ne hatâ etmişsiniz? Bu adam aşikâr görülüyor ki, Ruslar'ın adamı. Bizim her şeyimizi onlara haber vermiştir. Bir daha bunu kabul etmeyeceğiz.» dedim. **Yusuf Kemâl:** «O geleceğe benziyor. Gelirse ne diyebiliriz?» dedi. «Sen reissin. Reis sıfatıyla bizim müzakeremize iştirâk edemezsiniz. dersin»dedim. **Yusuf Kemâl:** «Ben bu sözü söyliyemem» dedi. «Öyleyse ben söylerim» dedim.

Ruslarla cenubî Gürcistan hududunu tâ Arpaçayı'na doğru münakaşa ve tesbit ediyoruz. Arada ihtilâf var. **Enver** yine düştü. Bana haber verdiler. **Ali Fuad**'ın yanına gittim. **Ali Fuad, Yusuf Kemal, Enver,** ben oturduk. **Enver**'in elinde yine bir harita. Bu hudud çizilmiş ve boyanmış, Diyor ki: «İllâ bu hududu kabul edin.» Halbuki bizim istediğimiz hudud, **Seyfi**'nin verdiği stratejik noktaları havi. **Enver'in hududu ile, Karadeniz'den Gökçe Gölü'ne kadar yirmi km. eninde uzun bir şerit halindeki toprağı kaybediyoruz. Dedim: «Enver Paşa,** niye bu dediğimiz hududu kabul edelim? Bu bizim zararınıza.» Dedi: «Kabul edin. Devlet için hayırlısı budur.» «Neden hayırlıdır?» dedim. **«Ben diyorum. Hayırlıdır dedim ya, hayırlıdır.»** dedi. Ve bu hususta daha bir çok şeyler söyledi. Ama hepsi birden bir incir çekirdiğini doldurmaz. Hiçbirinde mâna yok. Neden hayırlı olduğunu bir türlü ispat edemiyor. Ama ısrar ediyor: Behemehal kabul ettirmek istiyor. Bu esnada bu adamın iktidar ve dirayet derecesini iyice gördüm. Ve içimden acı bir duygu geçti. Sanki kızgın bir dağ demiri geçti. Yandı. Bunu ben bir defa da evlendiğim vakit **Serasker Rıza Paşa**'nın karşısında duymuştum. Şimdi ikinci defa **Enver** karşısında duyuyorum. **Enver** kafasız. Dimağı adetâ meflûç alınak biri.İlim ve tahsilden de hiç behresi yok. **Askerliğini de Sarıkamış'ta göstermiş.** Sözleri nutukları tamamiyle çocuk söz ve mantıkları. Meselâ iki, iki daha dört eder, çarşambadan sonra perşembe gelir. Perşembenin geldiğini size büyük bir hikmet ve hazine gibi söylüyor.

İçimden geçen şudur: «Zavallı Türk! Yıllarca mukadderatına hükmeden, birkaç milyonluk ordularını idare eden, umumî harbe girmek talihini eliyle yapan bu adamdır ha!.. Vah, yazık sana! Seni berbat etti. Yüzbinlerce evlâdını doğradı. Seni harb-ı umumiye sürükleyerek inkıraza götürdü. Tabii bu ahmak ve cahil kafadan bu gelir. Bu kafa değil, güzel bir helvacı kabağı...»

İttihadçıların bana yaptıklarına göre **Enver** hakkında hüsnü zannım olmıyacağı şüphesizdir. Fakat bu adamı, şimdi böyle kuş beyinli, kara cahil ve hele Rus tezini tutar görünce büsbütün sıtkın sıyrıldı. Tamamiyle gözümden düştü. İndimde on paralık haysiyeti kalmadı. Şu koca hem de biçimli güzel kafadaki akıl ne kadar mübalâğa ile cömert davransam bir armut çekirdiğini doldurur.

«Enver Paşa dedim, siz Türk müsünüz? Rus musunuz? Gelmişsiniz Ruslar'ı müdâfaa ediyor, bize yer terkettirmek istiyorsunuz. Sizin bizimle veya Ruslarla müzakere için bir resmî sıfat ve selâhiyetiniz var mı? Bir daha böyle işlere karışmayınız!» O azametli general, kendini mümtaz bir mahlûk zanneden, daima alkışa alışmış olan, vücuduna kurşun işlemez kanaatında olan bu adam kül gibi oldu. Kızardı, bozardı. Muhakkak on yıldır, böyle değil, bunun yüzde biri nisbetinde az söz işitmemiş. İşittiği sade dalkavukluk. Hattâ sadedil bir milletin sâffı derünane medih ve alkışı idi. Çenesi kilitlendi. Bir daha ağzı açılmadı. Ve ancak beş altı dakika durabilip, savuştu gitti. Kaçtı. Böyle

gelip bizi iz'aç ediyordu. Bir daha gelmedi. Kurtulduk. Halbuki sonra biz bu hududu bizim istediğimiz gibi Ruslar'a kabul ettirdik ve devlete büyük arazi kazandırdık.

Arası birkaç gün geçti. **Troçki**'nin muavini ile görüşüyordum. **Enver** hakkında bazı şeyler sordu: «**Anadolu hareketini buradan idare eden Enver değil mi?**» dedi. Ben de «Hayır ne münasebet, **Enver**'in bizimle hiçbir münasebeti yok. Hattâ Türkiye'ye gelmek istese **Mustafa Kemâl** onu sokmaz.» dedim. **Troçki**'nin muavini **Enver**'in suratına çarpmış. Çünkü, **Enver Ruslar'a Anadolu hareketini kendisi yaptığını, Moskova'dan idare ettiğini söylüyormuş. Meğerse bu adam politika dolandırıcılığına kadar inmiş biri!..** Ne ise, bizim sözümüze **Enver** fenakızmış, hiddetlenmiş, **Yusuf Kemâl**'i bulmuş, benden birçok şikâyet etmiş. «Benim aleyhimde Ruslar'a propaganda yapıyor. Bana düşmanlığı nedir?» demiş. **Yusuf Kemâl** bana söyledi. Kızdım. Hiç de propaganda yaptığım, buna tenezzül bile ettiğim yok. Mesele şudur: «Biri sordu, ben de hakikatı söyledim. Asıl onun kızgınlığı müzakerelerden kovmaklığımdır. Öteki de üstüne tuz biber olmuş. Derhal telefonla kendisinden randevû istedim. Gidip muahede müzakere binasının bir dairesinde mihmanı olan sabık hürriyet kahramanını gördüm. Dedim ki: «Siz **Yusuf Kemâl**'e şikâyet etmiş, beni aleyhinizde propaganda yapıyor demişsiniz. Bana **Troçki**'nin muavini, Anadolu harekâtını sizin idare ettiğinizi söyledi ve doğru mu diye sordu. Ben de hayır doğru değildir dedim. Doğrusu bu değil mi? Yalan mı söyleyeydim?» «Evet doğru, fakat cevap vermeyeydiniz daha iyi olurdu.» dedi. Ben de: «Sizin bunlara Anadolu'yu idare ettiğinizi söylediğinizi ve bundan menfaat gördüğünüzü ne bileyim. Kerametim yok ki... Siz bana evvelden söylesenizdi, hadi sükût eder işinizi bozmayı verirdim. Hem öyle, hem böyle olmaz ki...» dedim. **Meğer Anadolu'yu ben idare ediyorum diye Ruslar'a çalım satar, bu suretle itibar görürmüş Mustafa Kemâl bilse gazabından hafakan boğar, çatlardı. Bana karşı şimdi Enver'in kibri yoktur.** Pek yumuşaktı. Demek muahede müzakeresinde ettiğim tekdir kâr etmiş. Memnunum. Çok zaman ve haksız olarak bana ezâ ve cefa etmiş, hapsi ve her zulmü reva görmüş, insanların başlarından en büyüğünü azarladım ve terbiyesini takındı.

«Sana banyo dairemi göstereyim.» dedi. Gördük. Ne banyo ne banyo... Hakikaten görülecek şey. Bütün güzel çinilerden yapılmış. **Enver** sanki gururla babasından kalma banyosunu gösteriyordu.

Derken bana dert yanmağa, en gizli işlerinden bahsetmeğe başladı. Bu adam cidden sadedil. Ben ki, onların on yıllık siyasî düşmanlarıyım. Aramızda neler neler olmuş. Bana neler neler yapmışlardı. Ben ne kadar namuslu adam da olsam bana dert yanmak akıl kârı mıdır?

Dedi ki: «Vatan bugün bana çok muhtaç. Gidip hizmet etmek istiyorum. **Mustafa Kemal** beni memlekete sokmuyor. Bu nasıl iş? Ben vatanıma da giremiyorum. Bir nefer gibi hizmet etmek isterim.»

Bu adam cidden ahmak. Bana söylediği sözlere bak! Nezaket ve kinaye ile iyi bir intikam almaktan kendimi men'edemedim. Dedim ki: «**Paşa müteessir olmayınız! Dünya bu! Böyle şeyler oluyor. Sonra da geçip gidiyor. Nitekim ben, önünüzde canlımisalim. Beni vatandan sürdünüz. Memleketime sekiz yıl giremedim. Gurbette dert, hasret çekerek yaşadım. Bana cemiyetiniz ha-**

in-i vatan dedi. Derken bunlar geçti. Memlekete girdim. Sizin inkıraz halinde bırakıp gittiğiniz vatanı kurtarmağa çalışıyoruz. Bugün burada onun mühim bir muahedesini yapıyorum. Sizin gurbet devriniz de geçer. Bir gün vatana girersiniz.» Yüzüne baktım. Önüne bakıyor ve solmuş bir yüz. Galiba sözlerimdeki te'dibi anladı. Ben de gayet keyifliyim. Bana öyle söyleyince, tabii böyle cevap alınır. İçimden: «Buna bu sözleri Allah söyletti; bana zaten denactlerini yüzlerine vurmak fırsatını verdi.» diyorum. Ben içimden diyorum ki: «Sen nefer gibi hizmete razı olur musun? Derhal komplo yapar, **Mustafa Kemâl**'i tepeler, yerine geçer zavallı milleti hırs ve cehaletine yine bir defa daha gırtlaklayıp kurban edersin. Var eksik ol, daha iyi.»

ENVER PAŞA'NIN SERENCAMI

Şimdi teşkilâtını anlatıyor, şöyle: «**Ben Ruslar'a komünist görünüyorum. Yalan. İçim başka.**» dedi ve anlattı. **Hive, Buhara, Taşkent, Fergana** taraflarında bir çok yerlerde teşkilât yapmış? Bu teşkilatın bir çok kısmını **Kuşçubaşızâde Sami** yapmış. **Umumî Harpte Ruslar'a esir düşüp, oralarda kalmış olan Türk zabitleri de teşkilâta dahil.** Birçok yerli Türkler de dahil. Yakında aleyhine kıyam yapacak. Buralar müstakil olacak. **Bu hususta basılmış bir takım fırka programları da var.** Bunda güya mahsus konmuş komünistlik de var. **Yâveri Cevad**'a söyledi. Bunlardan bana birkaç nüsha verdi. Türkiye'ye getirdim. Sinop'taki kütüphaneye koymuştum. Batum vakasından sonra beni de **Mustafa Kemal** onlarla beraber diye bir şey yapar mülâhazasıyla imha ettim. Böyle bir şey hıyanete iştirake kâfi sayılır. Hükm-ü karakuşidir; ama öyle. **Başka yerlerde kütüphanelerde yaprak parçası bile zayi edilmez. Ben korkular ile pek çok vesikaları yakıp imha etmişimdir.**

Yine döndü **Mustafa Kemâl**'e. Görülüyor ki, ona karşı büyük bir hınç var. Dedi ki: «Gidince kendisine söyleyiniz! O hergün politika ile uğraşırdı. Daima orduyu fesada verip ayaklandırmak isterdi. Ben kendisini af ederdim. Bir defasında harbin (Harb-ı Umumî) ve kızgın zamanında yine orduyu isyana teşvik ediyor, haber aldım. Çağırdım. Sen politikacılıktan hiç vazgeçmiyorsun. Bu askerlikle kabili telif değildir. Şimdi seni tekaüt veya tardedeceğim. Mahvoldun demektir. Yahut bir daha politika ile uğraşmayacağına namusun üzerine söz ver, seni yine affedeyim. Yoksa canını almak da elimde. Namusu üzerine söz verdi. Ayağıma kapandı. Affettim. Fakat yine politika ile uğraşıyor. Bak şimdi bana ne yapıyor? Bu lütuflarımı unutmuş.»

Bu adam cidden aptal. Hem (..... .....)'in vaziyeti ahlâksızlık ise kendisi de ahlâksızdır. Evet namusu üzerine söz verip yine yapmak **namussuzluktur.** (..... .....) **öyle.** Ancak, belki de bugünkü vaziyet ona böyle leke veremez. Çünkü devlet batmış. Her vatandaş yardıma koşmalıdır. Lâkin **Nazım Paşa** seni yanına aldı. Siyasetle uğraşmayacağına namusun üzerine ona söz verdin. Seni terfi ettirdi. Sonra hem siyaset yaptın, hem bir ay sonra Babıâli'yi basıp zavallıyı öldürdünüz. Sen de **Mustafa Kemâl**'in eline geçsen sana yapacağı budur. Ancak bunları **Enver**'e söylemedim. Artık üst üste adamcağızın kusur ve denaetleri-

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

ni yüzüne vurmak elimden gelmedi. Vurmalı idim ya, yapamadım.

Yalnız teşkilât ve kıyam meselesine geçtim. Ve: «Aman sakın ihtilâl yapmayınız. Bu iş belki bir yıl evvel olabilirdi. Şimdi Ruslar bütün dahilî fesatları bastırmışlar. Haricî harpleri bitirmişler, ordularını iyice yoluna koymuşlar. İsyân yaparsanız üzerinize faik kuvvetler gönderirler. Sizi imha ederler. Hadi galip geldiniz. Cephâneniz biter. Nerden bulacaksınız? İkinci harpta mahvolursunuz. Sonra Ruslar birçok Türkler'i katliâm ederler, mallarını yağma ederler. Bu zavallı Türkler'in beli bükülür. 20-30 yıl doğrulamaz. Bu işte hiçbir fayda ümit, yoktur. Yapmayınız! İsrar ederim. Size çok rica ederim, bu işi yapmayınız! Vakti bekleyiniz. İhtimal ilerde bir fırsat zuhur eder.» dedim.

İkna ettim. Sözlerimin sıhhatini kabul etti. Fakat ihtilâl yapmayacağına bir türlü söz vermedi. Bu işi sonra yapmıştır ki, ilerde zikredeceğiz.

Ankara dönüşümde bana emanet ettiği sözleri Anadolu Lokantası'nda başbaşa olarak **Mustafa Kemâl**'e teslim ettim. Dikkatle dinledi. Yüzü kızardı, bozardı. Gözünün biri sağa, diğeri sola kaydı. Sonra hep önüne baktı, yüzüme bakamadı. Red de edemedi. Söz bitince kalktı, savuştu. Gördüm ki utandı ve bildiğimi istemiyordu. Ben de zaten suratına vurmak için memnuniyetle bu elçiliği kabul etmiştim. Nutkunda benden intikam alıyor. **«Rıza Nur Arnavutlar'ı isyân ettirdi.»** diyor.Ama **Enver** de ne diyor? Ben Türk tab'asından bir kısmı sulh zamanının zalimleri aleyhine ayaklandırmışım. **Mustafa Kemâl** ise zabit olduğu halde eline emanet verilen orduyu harpte her taraftan kuvvetli düşmanlarla çarpışırken sırf mevki hırsı için ayaklandırıyor. Biz muvaffak olmuşuz, o olamamış, te'dip olunacağı zamanda (.....) ayağa (.....)ması sâyesinde af olunmuş.

Bu esnada **Enver**'in amcası **Halil** hastalık bahanesiyle Trabzon'a geçmek istiyor. **Ali Fuad** bir düziye nasihat ediyor. «Gitme! Gidişin iyi olmaz. Hem **Mustafa Kemâl** sana bir şey yapar.» diyordu. **Halil** musir. Nihayet «Bari Ankara'ya yazayım da izin versinler. Öyle git.» **Halil** buna razı oldu. Lâkin on-onbeş gün geçti cevap gelmedi. **Halil** bize de haber vermeden gizlice gitmiş. Haber aldık. Galiba bu hareket sonra Batum'da vâki olan toplanma ve Trabzon'a geçme hare ketinin mukaddemesi idi ve Ruslarla müşterek yapılıyordu.

PARA VE ALTIN MESELESİ

Ruslar bize bir iki defa külçe halinde altın vermişlerdi. Ankara'da basmak mümkün değildi. Bu sebeple istifade edilemiyordu. Ruslar bol kağıt para basıyorlardı. Milyon ve milyarlarımızın kıymeti bir-iki manata mukabil idi. Ruslar'ın darphânesindeki aletleri istedik. Ruslar'sa bize bir düziye kağıt para basmamızı tavsiye, Moskova'da bedava basıvereceklerini vaad ediyorlardı. Biz ise, evvelce Hey'eti Vekile'de bu meseleyi görüşmüş, bütün vekiller **bilâistisna** bunun aleyhinde hüküm vermiştik. **«Paramız böyle kalsın. Bir kuruşluk dahi para basmıyalım.»** dedik. Bu iş Hey'eti Vekilenin en mühim işlerindendir. Eğer yeniden kâğıt bassa idik Türkiye'nin iktisadiyatı malî itibarı tamamiyle vefat etmiş olacaktı. **İkinci Rusya seferimde de darphane âletleri için çok uğraştım. Yine vaad ettiler, ama vermediler. Ruslar oldukça yalancıdırlar. Sıkışınca yüze dayanamayıp vaad ediyorlar, fakat vaadlerini yapmıyorlar.**

(*) Zelillik ve kapanma ile ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

TOPAL OSMAN

Biz Moskova'da iken **Ümraniye** ve **Refahiye** taraflarında **Koçgiri aşireti** isyanı olmuş. **Pontusçular** azmışlar. **Koçgiri**'den biraz bahsetmiştim. Samsun havalisinde **Topal Osman** Pontusçular'a dehşetli satır atmış. Keza yanında arkadaşı **Alparslan** adında gayet Türkçü, hamiyetli bir binbaşı vardı. O da taburuyla diğer askerî kuvvetler de gönderilmiş, **Pontusçular'a oralardaki Çerkez köyleri de iltihak etmişler.** Türk köylerini basıp katliâm etmişler, yakmışlar. Rumlar çok canavarlıklar yapmışlar. Bunlar Pontuscular işini bitirmişler. Oradan **Topal Osman** Koçgiri üzerine gitmiş. **Topal Osman** bu işi de temizlemiş. Avdetimde Samsun'da, Giresun'da hikâyelerini dinledim. **Osman Ağa: «Siz Türk'e kılıç çekersiniz ha?!.» der, gördüğünü kesermiş. Kan dökücü bir adamdı. Hiç insafı yoktu.** Fakat Türk'ün düşmanları da böyle idi. Çok hizmetler etmiş bir adamdı. Sonra fecî bir surette aldatılarak, alet edilerek **Mustafa Kemal** tarafından ona bir meb'us öldürtülmüş, işi kapatmak için (..... .....) **Osman Ağa**'yı da kendi (.....)tür. Bu adam, Sakarya ve İzmir harplerine de bilfiil iştirâk etmiş, Giresun civarından bir düziye gönüllü asker toplayıp onlara zabitlere talim ettirmiş, orduya vermiştir. **Mustafa Kemal**'i de onun verdiği bir kaç yüz adamıdır ki, yıllarla ve kemal-i sadakatla muhafaza etmişlerdir. **Mustafa Kemal** hiç olmazsa bunun bir şükranını gösterecek hareket yapmak merdliğini göstermedi. Bu kadar vatan ve kendi şahsî hesabına ait hizmetlerinin mükâfatı ve mukabili olan bu kahramanı (..... .....). Onda insanî hisden en ufağı bile yoktur. Bu (.....) yalnız kendi şahsı ve menfaatini düşünür. Bunun için her şeyi ayak altına alır ve cihanı kurban eder, âlemi yakar.

Rusya'ya gitmeden evveldi. **Ferid,** Maliye Vekili idi. Yanında idim ve daha birkaç vekil de vardı. **Osman Ağa** geldi. Topallıyor. Bu sebeple adı **Topal Osman**'dır. Umumî Harpte Rus cephesinde gönüllü olarak bulunmuş, yaralanmış, o vaktin yâdigârı imiş. Yâni şerefli topallık. **Ferid Osman Ağa'yı halkı soyuyorsun diye azarladı. Osman Ağa** şu cevabı verdi: **«Beyefendi, evet para topluyorum, fakat bir Müslümanın bir habbesini almamışımdır. Aldığım hep gâvur malıdır. Benim başımda binlerce haşarat var. Bunlar kanlı katil, eşkıya. Dağlarda dolaşıp millete, zarar vereceklerine toplayıp düşmanla harp ediyorum. Bunlar yiyecek, giyecek ve harçlık istiyor. Devlet şimdiye kadar bunlar için on para verdi mi? Masraflarını verin gâvur malına da dokunmayayım. Bu Rumlar bize neler yapıyorlar. Paralarını, canlarını almak helâldir.»** Adam müteessir oldu. **Ferid** anlamak istemiyor. Söze karıştım ve dedim ki: «Ağanın hakkı var. Verin masrafını o vakit yaparsa derhal ceza edin. Ne yapalım?» **Osman Ağa** cesaretlendi. «Bu gâvurlardan hayır yoktur. Ben bu işleri iyi yapıyorum diye yapıyorum. Kötü ise, iyisini söyleyin. Derhal öyle yaparım. Ben cahil bir adamım. Yalnız bir gayretim var: Türküm, Müslümanım. Evet Türkü, dini, gâvurlardan kurtarmak için çalışıyorum. Başımı bu yola koydum.» **Osman Ağa**'nın bu sözü bana çok te'sir etti. **Hem dindar, hem Türkçü.** İkisi birden bu cahil adamda. Mükemmel şey. Sonra bilfiil büyük bir cesaretle harpler ediyor. Yanıma çağırıp oturttum. Ve Kendisine: **«Ağa!** Sen **Ferid Bey'e,** bilmem kime

(*) Bir isim, bir fiil ve canavarlık, alçaklıkla ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

bakma! Yaptığın yanlış değil. Tamamiyle doğrudur. Haklısın. Vatana büyük hizmetler etmişsin. Bildiğin yolda devam et.» dedim. Memnun oldu. «**Ya bunlar sonra bir şey yaparsa?**» dedi. «**Ben senin tarafındayım. Korkma!**» dedim.

Osman Ağa Pontus ihtilâlinin iptidâlarında nerede bir Pontuscubaşı varsa oraya gider, onu öldürürmüş. Giresundakiler'i birer ikişer öldürmüş. Samsun, Sinop ve İnebolu'yu da temizlemiştir. İhtimal bu sâyede Pontus ihtilâli tamamiyle yapılamamış, genişlememiştir. Çünkü Ağa onları reislerinden mahrum etmişti. Sinop'ta işittimdi **Ağa** bir gün Giresun'dan motoruna binip, Gerze'ye gelmiş, Orada gayet zengin «**Harbioğlu**» adında bir Rum manifaturacı vardı. Meğerse bu, Pontusçuların orada başı imiş. Gerze'de epeyce de Rum vardı, ikiüçyüz kişilik tüfekli. Dükkânına girmiş. «**Harbioğlu kim?**» demiş. **Harbioğlu** «**Benim!**» demiş. «Şu kumaşı ver» demiş. **Harbioğlu** merdivene çıkmış, arkası **Ağa**'ya dönmüş, **Ağa** tabancasını çekip ateş etmiş, herif devrilmiş. **Ağa** da gidip motoruna binmiş, açılmış. Sinop'ta Pontuscubaşı eczacı **Altunoğlu Vasil**'i de haklamak için Sinop'a gelmiş ise de **Mutasarrıf Zihni, Ağa**'yı jandarma ile tehdid ederek mani olmuştur. **Vasili**'yi sonra meçhul başka biri öldürmüş.

«**Ağa, Pontusu iyi temizle!**» dedim. «**Temizliyorum**» dedi. «**Rum köylerinde taş taş üstünde bırakma.**» dedim. «**Öyle yapıyorum ama, kiliseleri ve iyi binaları lâzım olur diye saklıyorum**» dedi. «**Onları da yık, hattâ taşlarını uzaklara yolla, dağıt. Ne olur ne olmaz, bir daha burada kilise vardı diyemesinler.**» dedim. «**Sahi öyle yapalım. Bu kadar akıl edemedim.**» dedi.

Topal Osman yeni bir **Köroğlu**'dur. Millî bir kahramandır. Halk kahramanıdır. Çoktan beri niyetim vardır, kendisiyle bu vakalarda bulunmuş adamlarını bulup hikâyelerini zapdetmek, bundan bir destan yapmak istedim. Fakat halâ vakit ve fırsat bulup tamamiyle yapamadım. **Topladığım mâlûmat da halâ Sinop'ta kütüphanemdedir.** Bu lâzımdır. Hem millî bir kahramanı ebedi kılmak vazifemiz, hem müstakbel Türk nesillerine vatan gayreti ve fedakârlığı için nümune bir iş olur.

MUAHEDENİN NETİCESİ

Muahede bitiyor. Çok şeyler yazıldı. Türkiye Rusya arasında hudud da tesbit edildi. Bu esnada Ruslar Gürcistan'ı istilâ ediyorlar. Zaten **Ermenistan**'ı istilâ etmişlerdi. Telâşlı bir haber. Bizimkiler de Batum'a girmişler. Ruslar **bize**: Bu ne iştir muahede mi yapıyoruz. Burada böyle, orada sizin ordu Batum'a giriyor!» Ankara'ya şifre yazarız: Batum'dan çıkın, yoksa Ruslar cebren girecekler, Muahede, yardım meselesi suya düşecek deriz. Cevap yok. İllallah!. yardım meselesi suya düşecek deriz. Cevap yok. İllallah!. Ruslar'ı teskin ediyoruz. «Siz Muahedeye bakın. Biz Batum'u istemiyoruz.» diyoruz. Ruslar diyorlar ki: «Batum'a girdiğinizden dolayı Ankara bayraklarla donandı.» Şaşıyoruz.Avdetimde Tiflis ve Batum'da öğrendiğime göre, vaziyet şöyledir ve bizde bu esnada üç türlü birbirine zıd vaziyet vardır. Yâni Türkiye'nin işi anarşi ve gülünç manzarada:

Biz Moskova'da bir hudud yapıyor, **Batum**'u istemiyoruz. Kanaatimizce **Batum**'u bize Ruslar vermezler. **Batum** Türkiye'ye belâdır diyoruz. Burayı muhafaza için daima orada elli bin kişilik bir ordu beslemek lâzımmış. **Batum** öyle

bir yer ki, Ruslar'ın can evi, bize bırakmıyacaklar, arada harp olacak. Bu kadar yaptıklarımız mahvolacak. En feci, Türkiye yardımsız kalacak. Biz **Ardahan, Artvin ve emsalini aldık. Muahedede bu tesbit ve kabul edildi. Batum**'u da bunlar ile bir sandığa koymak istemiyoruz. Nasıl olsa Ruslar birgün Batum'u alırlar. Sandıktaki diğer şeyler de beraber gider. Türkiye Batum'u alıp daima harbe hazır olmak, büyük bir ordu beslemek gibi aptallık yapamaz. Biz böyleyiz.

Tiflis'teki mümessil **Mustafa Kemal**'in adamı **Arnavut Kâzım. Gürcüler ile beraber, harp esnasında Gürcü Başkumandanının yanında Ruslara karşı harbediyor.** Gürcü askeri pek kıymetsiz bir askerdir. Miktarları kâfi olduğu halde kaçıyorlarmış. Gürcü kumandanı **Kâzım:** «Aman bana iki tabur Türk askeri getirin, Ruslar'ı tepeleyeyim.» dermiş. **Kâzım** da buna teşebbüs edermiş. Nihayet Ruslar önünde **Kâzım,** Gürcü ordusuyla Batum'a kadar ric'at etmiş. Oradan Türkiye'ye geçmiş. Yine kabahatli değil. Nasıl ki, Erzurum'da kabahatli değildi, Tiflis'e mümessil yapılmıştı. Bu sefer derhal **Mustafa Kemal** onu Türkiye'de mühim bir memuriyete tayin etmiştir. Çünkü mümessilhânenin halılarını da aşırıp gitmişti. Bilmem aralarında ne var? Bu adamın adı **«Duvar Arslanı» «Palavracı Kâzım»** dır. Hakikaten mücessem bir palavradır. Başka hiçbir kıymet ve dirayeti yoktur.

Diğer taraftan **Mustafa Kemal** de (23 Şubat) emir veriyor. **Bizim ordu, Batum, Ardahan ve Artvin'i işgal ediyor. Ankara'da Batum'un zaptı şerefine şenlik yaptırıyor.** Bu şenlik haberi de Moskova'ya geliyor. Ruslar bize haber veriyor. Al şimdi... Bu bir karışık salata... Bizi selâhiyet-i kâmile ile göndermişler, muahede yapıyoruz? Biz ne yapıyoruz? Palavracı zât ne yapıyor? Ustabaşı **Mustafa Kemal** ne yapıyor? **Mustafa Kemal**'inki hepsinden delilik. Ordumuz, Rus ordusuyla çarpışacak. Palavracı da Gürcüler'in Ruslara zaferini istiyor.Bu biraz ahmak, ne istiyoruz, ne yapıyoruz. Bu meyanda en mühim şey Yunan'a karşı Ruslar'dan yardım. Az kaldı ölüyordu. Ruslar'la aramızda birkaç ufak çarpışma da olmadı değil! **Nihayet bizimkiler Batum'u Rus ordusunun tazyiki karşısında üç-beş gün sonra terketmeğe mecbur oldular.**

Nutukta (Sahife 306) Batum'un işgalini kendisinin bir zaferi gibi gösteriyorsa da **halis bir deliliktir. (.....) geri** çekilmiştir. Hatalarından biri de budur. **Rus ordusu bizim işgali dinlemeyip cebren Batum'a girmiştir. Hasılı bu Batum işinde rezil olduk.**

Mustafa Kemal nutkunda Batum'u Moskova Muahedesi mucibince tahliye ettik diyor. İşgalimiz hatâ idi, bunu bana Hey'et-i Murahhasa yazdı, dinlemedim. Tahliyeye mecbur olup rezil olduk diyemiyor. Ne (.....) **adam** ve ne kadar **açık** (.....) **söylüyor**. O vakit henüz bu muahede imza bile edil memişti. Tahliyenin sebebi Rus kuvvetlerinin bizimkiler ile müsademeye girmeğe başlamış olmasıdır. Bu delilik az kaldı. Moskova muahedesini bozuyordu ki, bu muahede bu devlete, büyük faydalar, yardımlar temin etmiştir. Bunların hepsi gidiyordu. O vakit ne yapacaktık bilmem?!. Bu esnada Moskova'da neler çektiğimi ben bilirim.

(*) Rezillik ve yalancılıkla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

BATUM'DAN ÇEKİLDİK VE MUAHEDE İMZALANDI

Ne ise Batum'dan çıktılar. Biz de Ruslar da memnun olduk. Bu mâni gidince muahedeyi de bitirdik. İmza edeceğiz. Ruslar iyi bir şey düşünmüşler. Dediler ki: «**İngilizler İstanbul'u 16 Martta bastılar. Bir yıl sonra 16 Martta Moskova Muahedesi yapılmış olsun. Bir iki gün bekleyelim de 16 Mart günü imza edelim.**» Pek muvafıktı ve öyle yaptık.

Birkaç kâtip yanıma aldım. Parafe ettikçe maddeleri saklıyordum. Sakladığım maddeleri makine ile yazdırdım. Metin Fransızcadır. Kontrol ettim. Üç nüsha yazdırdım.Arada teati edilecek muahedeye zeyl mektupları müsveddeleri de yaptım. Her şeyi bir iki günlük mesai ile hazırladım. **Yusuf Kemal** bu gayretimi takdir ederek yüzüme söyledi. Oh, ne âlâ kırk yılda bir defa böyle bir cömertlik yaptı. Ruslar'ın hazırlayacakları iyi kâğıt üzerindeki imza olunacak nüsha ile derhal karşılaştıracağım. Bir harf bile noksan olmasın. **Yusuf Kemal** de bir nutuk hazırlıyor.

Günü geldi, gittik. İmzalanacak nüshayı benimki ile kontrol ettim. Bir harf bile eksik ve yanlış değil. **Yusuf Kemal**'e: «Tamam»dedim. «Ben de bir göreyim.» dedi. İmzalanacak nüshayı verdim, gördü. Hadi bir mesele!.. Canım bu adam bir belâ çıkarmayınca edemiyor. Muahedenin başında TRAITE DE... yazılmış. **Yusuf Kemal** dedi ki: «**Bunun sonundaki (e) nin üzerinde aksan yok, Bu «tret» okunur. Senet demektir. Mutlaka bir aksan koymalı.**» Vakit de yok. Sıkışmaktan terledim. Aceleyiz.Ruslar bekliyor. Fakat arkadaş ve reisimizin bu basit cehaleti galiba sinirime dokundu. Gülmeğe başladım. İstihzama kızdı. Dedim ki: «Tret olursa ne olur? Senet mânası oluversin.» «Olamaz, hakarettir.» dedi. Ben alayı artırıp «Öyle olsa yine bir şey değil. Bu Traeti Blanche demek oluyor. Asıl bu fena» dedim. Ve: «Vazgeç öyle kalsın!» dedim. Bağırdı: «Tamam diyorsun bir âdi hatayı bile görememişsin. Mutlaka tashih edilmeli.»dedi. Kalktı tashih ettirmek için Ruslar'ın yanına gidiyor. Bir de onlar gülecekler.Biz ne ise ikimiz yalnız olarak bir odadayız. Biz kendimize gülüyoruz. Şimdi eller de mi gülsün?!. Ensesinden yakaladım. Ve dedim: «Sen ne abes herifsin? Ne saçmalardan, ne mânasız şeyler çıkarmak istiyorsun? Sanki kılı kırk mı yarıyorsun? Gidip de bari kendine Ruslar'ı da güldürme! Çok cahilsin. Fransızcada majüsküllerin üstüne aksan konmaz. Bu serlevhadır. Majüskül. Hadi...» Şapa oturdu. Ne ise, o söz, onu sükûnete getirdi. Fakat, böyle evhamlı adam görmedim. Bir virgülle ömür tüketecek medrese hocaları gibi. Bir kılı kırk yaracak! Ve hiç lüzumsuz yere bir çarık kadar kağıt elinde. Baktı, durdu, düşündü, artık hiçbir şey söyleyemedi. Fakat peki de diyemiyordu. Nihayet elinden çekip, alıp, Ruslar'a götürdüm. Toplandık, imzaladık. Muahedeler bir de murahhasların mühürleriyle imzalanıyor. **Bizim ise mührümüz yoktu. Benimki Moskova'da kalmıştı.** Bu esnada Moskova'da acele birer mühür yaptırmıştık. Onlar ile de kırmızı mumların üzerini mühürledik, oldu, bitti. Bir nüshayı biz aldık, bir nüshayı onlar aldılar. Millet Meclisi'nde tasdik edilip, onlardaki nüsha bize, bizdeki nüsha onlara gönderilecek. Ruslar muahedenin akdini telsiz ile Dünya'ya verdiler. İlân yaptılar. **Memnun idiler. Çünkü bununla Türkler ile emperyalistler aleyhine ittifak etmiş olduklarını göstermek gayeleri idi. Bizi onlar aleyhine harbe sevketmekle onlara korku ver-**

mek istiyorlardı. Zaten bizimle dostluk yapmak istemeleri, bizi İngiliz ve Fransızlar'a karşı «koz» olarak kullanmak içindi. Bu bizim için de kârlı idi. Bizde Rus'u koz yapıyorduk. Lüzum oldukça kıracağız. Biz Bakü'yü işgal etmek istiyorduk. Başlıca sebebi de Turan yolunu açmaktı. Ruslar'dan bu meselede bîtaraf kalmaları için bir mektup istedik, verdiler. Verecekleri paradan yarım milyon altın lirayı hazırlıyorlar. Bize verecekler, beraber götüreceğiz. Muahedeyi hemen, daha biz orada iken tasdik de ettirdiler.

MUAHEDE SONRASI

Rusya'da hiç para sarfedemedik.Sarfedecek yer yok. Çünkü açık dükkân yok. Bir şey alacaksan, hükûmetten alacaksın. O da para kabul etmiyor. Kimsede zâten para yok. Kötü bir bavulum var, Ankara'da almıştım. Gelirken yollarda büsbütün perişan oldu. Ne yapalım işe yarıyor. Ancak anahtarı kaybolmuş. Çilingir yok. Dediler hükûmetten istemeli. Resmen yazdık. Tekrar ettik. On gün sonra bir çilingir geldi. Adamcağız bir anahtar uydurdu gitti. Baktım açmıyor. Tekrar yazdık, uğraştık. Bir daha da çilingir getirtemedik. Bavulu kırdım, iple bağladım. **Aferin komünistliğe. Biz diplomatlar böyle olursak, bu halk ne âlemdedir?** Allah acısın. Rusya güzel kürk yeri. Gelmişken kendimize, haremlerimize filân kürkler almak lâzım. Lâkin bulmak mümkün değil. Hükûmete yazmalı **Yusuf Kemal** bana «Yazıver.» dedi. Dedim: «Niye sen yazmıyorsun? Reissin?» «Canım ha sen,ha ben. Yazıver!» dedi. Yazdım. «Kürk istiyoruz. Bulmak mümkün değil. Parası tarafımızdan te'diye edilmek üzere kürk vermenizi rica ederim.» dedim. **Yusuf Kemal** yazmıyor. Daima aynı hikâyedir. Birgün bunu rüşvet addederler. Mesuliyet gelirse **Rıza Nur** mesul olsun. Ama kendi benimle beraber kürkü alacak ve aldı. Asıl bu da bir şey değil. Hükûmet bizi bir depoya yolladı. Kürkler var. Gösterdiler. Bir tane ethol gris dedikleri kürk var. Kıymetli kürk. Diğerleri âdi şeyler. **Yusuf Kemal** hemen buna yapıştı ve bana: «Bu iyi kürk, bunu ben alayım.» dedi. Bense topuz yemiş gibi oldum. Neden iyisi ona da, kötüsü bana? Gücüme gitti. Bu ne hodpesentlik? Bari şunu insanın gönlünü yaralamadan al. Bunun da yolunu bilmeyecek derecede nobran. Şunu başka türlü söyle. Veya bunları söylemeden alıver vesselâm... Ben zaten: «Ben alayım» da demedimdi.

Yusuf Kemal muahede imzalandıktan sonra müthiş bir azamet peydah etti. Artık yerlere basamıyor. Kafası ensesine doğru eğilmiş, alnı, yüzü, burnu ufkî bir hat istikametine gelmiş, havada. Burnu kaf dağında derler ya, tamamiyle bu. Bu adam gururunda böyle olur. Başını arkaya eğer, o kadar eğer ki, yüzünü ufkîye yakın bir surette göğe çevirir. Gözleri havada olarak yürür. **Galiba Nemrut da böyle yürürdü.** Bana da pek fenâ muamele ediyor. İş oldu ya, şimdi onun şereflerini kendi üstüne alıyor. Halbuki kaçıyordu... Halbuki **İsmet** ondan daha yüksek imiş. Lozan'dan dönünce Millet Meclisin'de resmen «muahedenin dörtte üçünü **Rıza Nur** yapmıştır.»dedi. Ordan refikama bir kürk aldım. Ama iyi bir şey değil. Hususî bulmanın çaresine bakmalı. **Sefarethanede tercüman olarak Abdurrahman adında bir Moskova'lı Tatar var. Rusya'da Tatarlar, pek açıkgöz şeyler.** Gayet iyi tâcirler. Esnaf bunlardır. Mühim ticarethâneler evvelce bunların elindeymiş. Mühim otelleri evvelce bunlar idare ederlermiş. **Yahudi gibi bu işin**

erbabı. Ruslar saf insanlar. Onları dolaba koyarlarmış. Abdurrahman, hem nasyonalist ve dindar, Müslüman, Tatarlar'ın bir kısmı bolşevik olmuş. Rusların aletidir. Bu millet tarihlerinin şanlı zamanlarında ve el'an ahlâk bozukluğu içindedir. Ruslar'a alet olurlar. Türkistan Türkleri'ni idlâl için Ruslar bu Tatarları kullanıyorlar. Tatarların bir kısmı ise dindar ve milliyetçi, Ruslar'ı sevmiyorlar. Rus inkılâbının iptidâsında Tatarlar bir devlet kurmuşlar. Türk olduklarını, Tatarlık dâvasını ileri sürmüşler. Başkırt ve emsalini hükümleri altına almağa kalkışmışlar. Bundan da oradaki muhtelif Türk uyruklarıyle Kazan Tatarları arasında epeyce şiddetli nizalar olmuştur. **Abdurrahman'a** «Kendim için, kadın için kürk isterim.» dedim. «Hayhay, bulurum.» dedi. Bir gün sonra bir kürk getirdi. Oturuyoruz. **Yusuf Kemal** «Ben alayım» deyip kalktı. İnnellaha maasabirin. Gün lerce giydi. **Abdurrahman** yine bir gün bir kürk getirdi. Yakası kamçatka, kalpağı da kamçatka ve zonto, alâ şey. **Yusuf Kemal**'inkinden yüz defa güzel ve kıymetli. Bunu görünce **Yusuf Kemal** demezmi ki: «Bu daha iyi, sen benimkini al, ben bunu alayım...» Ötekini sırtına giymiş. Biz beyin eskisini, beğenmediğini giyeceğiz. Küfrettim ve kürkü alıp giydim. Canım, bu adam nasıl adam? **Abdurrahman** refikam için de hermine astragan iki kürk buldu. Onları da satın aldım.

Hükûmet'ten **Ali Fuad** da yine parasız bir kürk alıp **Mustafa Kemâl**'e hediye göndermiş. **Mustafa Kemal** bir müddet bu kürkü giymişti.

Asıl benim mühim bir işim var. Petrograd'da büyük bir kütüphâne, orada Rus Türkologlarının Türkler üzerine yapılmış mühim neşriyatı var. Onları almak lâzım. Türk tarihi için bence, yıllardan beri erilmez bir hayâl gibi düşündüğüm şey. Moskova'da epeyce Tatar kitapları topladım. **Yusuf Kemal**'e Petrograd'a gidip bir müddet kütüphânede kalacağımı söledim. «Olmaz, çabuk dönmemiz lâzımdır.» dedi. «Canım bu lüzum neden? Hiç mânası yok?» dedim. «Ben gitmem» dedi. «Pek'âlâ, sen dön, ben yalnız giderim. Oraya gitmeden dönmek benim için mümkün değildir.» dedim. Bu sefer «ben de gelirim» dedi. Petrograd kütüphanesi Paris'in Bibliyotek Nasyonal'inin yarısından zengin. Mühim bir kütüphâne. Gezdik. Koleksiyonları gördük. Rus akademisi umumî kâtibi bu Türkologlardan **Oldenberg**'le görüştük. Kitaplar istedim. Bana epeyce kitap verdiler. Bunlar benim için kıymetli hazinelerdir. Asya Müzesini (Etnoğrafik) gezdik. Rusya'daki Türkler'e ait pek kıymetli eşya var. Kış sarayını gezdik. Çarların bu sarayı muazzam bir şey. Çarın yatak odalarını ve hususî kütüphânesini gördük. İhtilâl günü ne olduysa, öylece bıraktılar. Gayet güzel tablolar var. Askerler girmiş, bir kısım koca tabloları kasaturayı sokup zarp işareti halinde kesivermişler. Dışardan kurşun sıkılmış, camların bir kısmı kırık. Yatak odasında çıplak kadın yağlıboya tablolar da var. Bu sarayın merasim dairesi pek güzel, pek büyük. İki salon, pek süslü. Duvarlarda mükemmel yağlıboya tablolar var. Bir tablo dikkate şâyan: Bir Tatar ve Türk ordusu. Ateş yakılmış, bir Rus dukası ateşin önüne diz çöktürülmüş tapınıyor. Bu, Ruslar'ın uzun zaman Türk hükmü altında kalmalarını temsil etmektedir.

Kütüphânede daha işim bitmedi. **Yusuf Kemal** bir düziye dönelim diyor. «Sen git» diyorum. Hayır illâ benimle dönecek. Ancak bir kaç gün daha oyalayabildim. Döndük. Burası güzel şehir. Güzel bir limanı var. Bir körfezin dibinde. Ancak buz tutuyor. Vapur işleyemiyor. Şimdi de buz içinde. Petrograd-Moskova

arasındaki şimendifer pek mükemmel. Hattın iki tarafına gayet sık olarak köknar ekmişler. Bunlar büyümüş, iki çit yapmış. Bu pek güzel bir yol. Ne kadar kar yağsa hattın üzerine teraküm etmiyor. Anadolu'da da böyle yapılmalı.

Petrograd'da Yunanlılar'ın yeni bir hücumunu işitmiştik. Moskova'ya geldik. Kara haber. Mağlûp olmuşuz. Felâkete bak. Bereket versin, birkaç gün bu kederi devirden sonra bizim galip olduğumuz anlaşıldı. Hepimiz sevindik, neşelendik.

İNÖNÜ SAVAŞLARININ İÇYÜZÜ

Sonra Ankara'da öğreniyoruz. Bize gelen mağlûbiyet haberi yanlış değilmiş. Yunanlılar İlk İnönü'ne bizim kuvvetlerden az bir kuvvet ile gelmek hatasını yapmışlardı. Bu sefer yâni İkinci İnönü Muharebesi'ne mühim kuvvetlerle gelmişler Harp yedi-sekiz gün sürmüş. Bizi mütemadiyen mağlûp etmişlerdi. **Mustafa Kemal** Nutkunda (Sahife 361) bunları itiraf ediyor. Sonunda **İsmet Paşa**'nın taarruza geçip düşmanı mağlûp ettiğini söylüyor. **İsmet Paşa** telgraf çekip, bunun başında ve sonunda: «**Metristepe'den gördüğüm vaziyet: Sağ cenah grubunun taarruzuyla düşman gayrîmuntazam çekiliyor... Düşman binlerce maktülleriyle doldurduğu muharebe meydanını silâhlarımıza terk etmiştir.**» diyor. Bütün bir hafta mağlûp olan bir ordunun bir haftadır zafer içinde olan bir orduyu bir taarruzla ve beş-altı saat içinde mağlûp ve müthiş perişan etmesi şaşılacak şeydir. Bu işi o harpte bulunan zabitlerden dinledim.. **Mütemâdiyen mağlûp olan İsmet, son günü büsbütün mağlûp olduğunu zannederek, umumî ric'at emri vermiş, halbuki düşmanda bir haftadır devam eden muvaffakıyetine bizi de bir takım mevkilerden püskürtmüş olmasına rağmen tamamiyle söktüremeyince zaten yorulmuş, bıkmış imiş, korkmuş, ric'ate başlamış. Hem İsmet ric'at ediyor, hem Yunanlılar... O esnada bizim ilk hattan bir zabit Yunanlılar'ın ric'atini görüyormuş. Bizim umumî ricat emrini alınca hemen hızla adamlar koşturmuş. Kumandana (İsmet'e): «Aman ric'at emrini geri alın, geri aldığınız kıtaatı ileri sürün! Zaten düşman çekiliyor.»** demiş. Böyle yapılmış, zafer bizde kalmış. Başka bir memlekette olsaydı bu zabitin rütbesini birkaç defa ilerletirler, kendisine para, mükâfat verirler, heykelini yaparlardı. Adı bile kimse tarafından duyulmadı. **İsmet** ihtimal bu mesele duyulmasın diye, bu zabiti harcamıştır. Bu zabitin hüviyetini tesbit edip hatırasını ihyâ etmelidir.

İşte bir zabit o vaziyeti kurtarmış, **İsmet** de meşhur telgrafında döğüşte galip çıkan horoz gibi, kanat çırpıp övünmüştür. Eğer bu zabit farkına varıp, vaktiyle haber vermeseydi, bizim ordu çekilecekti. Yunanlılar bunu görüp yeniden döneceklerdi, muzaffer olmuş olacaklardı. Lozan'a giderken bu harbin olduğu mıntakadan geçiyorduk. **İsmet**'e bu harp ve zaferi hakkında malûmat sordum. Sorunca siması düşünceli bir vaziyet aldı. Bir şey söylemek istemiyor, düşünüyor, ben ısrar ediyorum. Nihayet tafsilâttan vazgeçip, zaferi nasıl kazandığını sordum, şu cevabı verdi: «**Zafer siniri kuvvetli olanındır. Kim daha çok mukavemet ederse, zafer onundur.**» Durdu, durdu ve ilâve etti: «**Bazı olur ki, iki taraf da mağlûp oldum zannedip, ric'at eder, bunlardan hangisi daha evvel vaziyeti görüp vaziyet alırsa, o zaferi kazanmıştır.**» Ben hikâyeyi biliyorum. Şimdi kendi ağzından da bunları işitiyorum. Tamam... İşte bu sâyede muzaffer olmuş-

tur. Bu harbin neticesi düşmanın yeniden arazi istilâ edemeyip, geri dönmesinden ibarettir. Bu zafer üzerine **Mustafa Kemal, İsmet**'i ayyuka çıkararak methediyor. Bir telgraf çekiyor, o da ona öyle bir cevap veriyor. Ciddi bir kumandana, resmî bir ağza yakışmayan tabir ve cümleleri zaten evvelden de yazardı. Sonra da yazdı. Lozan'dan **Mustafa Kemal**'e böyle elkab ve serlevhalı telgraflar yazardı. **Halbuki vazifesi sade Hariciye Vekili'ne yazmaktı. Mustafa Kemal'e yazması yolsuzluktur.** Lâkin onun usulü böyledir. Dalkavukluk edip, teveccüh, mevki kazanacak. Bu sefer yazdığı telgrafın cümlelerinden biri: **«Zulüm, ve istibdad dünyasının en zalimâne hücumlarına karşı, yalnız ve şaşkın kalan milletimiz maddî ve mânevî bütün kabiliyet ve kuvvetlerini damarındaki ateşe toplayan ve harekete getiren Büyük Millet Meclisi'nin Reisi Mustafa Kemal Paşa»** işte insan böyle kendini bir **şey sanır, Nemrud** olur. **İsmet** ilk **dalkavuklardan** ve bugünkü halin en mühim mes'ullerindendir. **İkinci İnönü'nün diğer** bir safhası daha var: Cephenin cenup kısmına **Refet** kumanda ediyormuş. Dumlupınar da galip gelmiş. **Mustafa Kemal** de onu alkışlamış. Sonra «Hayır mağlûp oldun» demişler. Kumandanlıktan azletmişler. Nutukta da **Mustafa Kemal "mağlûp oldu"** diyor. Bu sahiden böyle mi, yoksa **İsmet** rekabetinden kurtulmak için adeti üzre bir dalavere mi yaptı da azledildi bilmem. Şurası muhakkak ki, Yunanlılar Konya'ya doğru ilerlemişler. Sonra da ric'at etmişlerdir. Orda bulunan askerler izah etmeli. **Refet** kızmış, **Ecevit**'e gidip oturmuş. Burası İnebolu Kastamonu yolu üzerinde çam ormanlı bir yerdir. Mevsim yaz. Buraya gelmiş. Ama ne gelmiş?!. Roma'nın azametli devirlerinin muzaffer kumandanları gibi... Bizim askerlerdeki azamet kibir müthiştir. Maiyetinde yâverler, erkânı harbiye, emirber neferler, muhafız kıt'a, ona göre çadır, nakliye vasıtaları, masraf. Hepsi devletin kesesinden. Ankara'ya vardığımızda Millet Meclisi'nde ağızdan ağıza bu debdebeden bahsediliyordu. Bizim kumandanlar, Müdâfaa-i Milliye vekâletini kendi çiftlikleri zan eder ve kullanırlar. Hey'eti Vekile'de aramızda bunlardan var. Maiyetlerinde yâverleri, muhafız ve hizmetçi neferleri ile beraber gelirler. Altlarında askerî otomobil var ya, vardır. Biz vekiliz, fakat ne yâver, ne saire. Hattâ adî bir uşağımız yok. Çünkü siviliz. Onlar hayat tehlikesi altında iseler bizde öyleyiz. Bizim muhafızımız da yok. Çok defa Hey'eti Vekile'de geç kalıyoruz. Ekmek peynirle karnımızı doyuruyoruz. Onu bulamadığımız, aç yattığımız günler de oldu. Meselâ **İsmet Lozan'dan sonra başvekil oldu. Bir villâ yaptırdı.Kalorifere varıncaya kadar koydu. Kalorifere bakan, kömür atan,odun yaran diğer hizmetçiler hep neferdi. Kömürünü, odununu taşıyan kamyonlar da askerî kamyonlardır. Bu adamlar böyledir. Ve bu halâ böyledir. Mustafa Kemâl'in de bütün uşakları halâ neferdir. Meselâ Mustafa Kemal'in en mükemmellerinden olarak 18 otomobili var. Bütün şoförleri askerdir.**

BEKİR SAMİ DİYE BİRİ

Bekir Sami çok cesur bir adamdır. Londra'da muahede olmayınca, İngilizler'le, Fransızlar'la, İtalyanlar'la bir takım itilâfnâmeler yapıp imzalamış.Bilhassa bir beyânla Ruslar aleyhine bir koalisyon tertibine çalışmış. Paris'te Gürcü, Taşnak, Ermeni ve emsali Rusya'dan kaçanlar ile de bu babda görüşmüş, yaptığı itilâ-

flar muzır şeyler. Hükûmet ve Meclis'in ise bunlardan hiç haberi yok. Kendi kendine bunlara nasıl cesaret etmiş bilmem. Galiba **Mustafa Kemal**'in şahsî emriyle yapmıştır.

Mustafa Kemal bu hususta (S-366) **Bekir Sami**'nin aleyhinde. Böyle ama, hayrete şayan şey ve pek garip, hem de sonra yine **Bekir Sami**'yi bu hususiaki temas ve müzakerelerine devam için ve hususî bir surette yine Hükûmet ve Meclis'den habersiz tekrar Avrupa'ya yollamıştır. Şimdi bundan bahsetmiyor ve kabahatı **Bekir Sami**'ye atıyor. Vur abalıya... Ankara'ya geldiğimde öğreniyorum ki, Meclis **Bekir Sami** aleyhine galeyan etmiş, Paris'e götürdüğü Hey'et-i Murahhasa kâmilen aleyhine kıyam etmiş. **Bekir Sami** Hariciye Vekâleti'nden istifaya mecbur olmuş, **Mustafa Kemal** de onu tekrar Avrupa'ya yollamış.

Böyle bir adamı bir daha Avrupa'ya göndermek olur mu? Demek o **Mustafa Kemal, Bekir Sami**'nin kanaatinde ve onu takdir ediyor. Bu yanlış yolda idi. Bu adam ki, Rusya'da uğradığı muvaffakiyetsizlik ve yaptığı delice muzır işler, Londra Konferansı'ndaki hatalarıyle artık iyice anlaşılmıştı. Şimdi yine bu adam Avrupa'ya gönderilir miydi? Göndermiş. Ankara'ya avdetimde meb'uslar bundan şikâyet ediyorlardı. Haber aldım ki, gizlice göndermiş. Bu da devleti bir çiftlik gibi kullanmak demekti. Kendisine Antalya Mal Sandığından sekiz bin lira kadar da bir para vermiş. Bu da nasıl olur bilmem? Rey-i hoduyla **Mustafa Kemal** devlet malını nasıl verir?... Yağma Hasan'ın böreği... Hem pek fazla. **Biz Rusya'da bu kadar ay ve koca bir muahede yaptık, dört bin lira aldık.**

Ben bir gün Meclis koridorunda **Mustafa Kemal**'e: «**Bekir Sami** gibi bir adamı nasıl bir daha Avrupa'ya gönderdiniz Yine orada potlar kıracaktır. Devlete, millete zarar olacaktır.» dedim ve sebebini sordum. İnkâr etti. «**Göndermedim. Gönderilmedi.Kendi gitti.**»dedi. **Ne (.....) adamdır!..** Yüzüne vurmak sırası geldi. «**Yok, siz yolladınız.Hattâ Antalya Mal Sandığından sekiz bin lira harcırah da verdiniz.**» dedim. Derhal başını kaldırdı. «**Nerden öğrendin?**» dedi. Cevap vermedim. Sade yüzüne baktım. Beni bıraktı, savuştu. **Mustafa Kemal**'in böyle (.....) izamı ve inat ile devam ettiği siyaset neticesini göstermekte gecikmedi. **Bekir Sami** bu sefer de yine Türkiye işi yerine Paris'te sırf Asetinler'in istiklâlini mucip olacak ve evvelce Tiflis'te başladığı Rusya aleyhine Türkiye, Lehistan, ilh... İttifakı siyaseti için uğraşmağa başlamış. Bunlar gazetelere geçmiş, Ruslar tabiî fena alınmışlar. Bu da siyasetimize muzır bir şey. Ruslar Türkiye'nin dostluğunda şüphe ve Fransızlar'la aleyhlerine ittifak yaptığımıza kanaat edip Ankara'yı sıkıştırmağa başladı. **Nihayet Hükûmet Bekir Sami'nin resmî bir vazife sahibi olmadığını, her yaptığı şeyin şahsî olduğunu ilân etmeğe mecbur oldu.**

Bekir Sami'nin diplomatlığı uğursuzlukla doludur. Bu adam yeni Türkiye'nin ilk diplomatı ve bütün hasılatı muvaffakıyetsizlikten ibaret biridir. İşte bu ilânla onun hayatı bitmiştir.

ANKARA'YA DOĞRU

Moskova'da hazırlandık. Trene binecegiz. **Ali Fuad** yarım milyon altından

(*) Yalancılık ve yolsuzluk ile ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

yüz bin lirasını kendisine bıralmamızı, bununla Almanya'dan cephane alınacağını söyledi. **Yusuf Kemal** ile ben: «bize böyle hiçbir iş'ar yoktur; veremeyiz.» dedik. Bizden habersiz Ruslar'a gitmiş, almış. Biz Ruslar'a da: «Yarım milyon lira tesellüm ettiğinizi imza edemeyiz.»dedik. Nihayet kendileri bize 400.000 lira teslim ettiler. Bu miktarı **Yusuf Kemal** imza etti. Parayı sandık sandık vagona yerleştirdiler. Otuz kırk kişilik de müsellâh bir muhafız müfreze verdiler.

Bir çok top, mitralyoz, tüfenk, gülle, fişenk de alındı. Bunlar da muhtelif yerlerden sevkediliyor.

Rıza Nur'un notu:

Buraya Sinop'taki notlar ve muahede dercedilip, muahedenin ruhu ve gayesi, Nahcivan, Acera, Bakü ve mektuplar dercedilecek.

1921 yılı Nisanı içinde süratle Bakü'ye doğru iniyoruz. **Seyfi** de bizimle beraber. **Yusuf Kemal** artık büsbütün azamet satıyor. Halinde büyük değişiklik var. Öyle tavırlar takındı ki, tahammül mümkün değil. Müthiş bir gurur. Zaar muahedenin yapılmasından... Ama nasıl yapıldı? Onu unutmuş gibi duruyor. Bana pek fenâ muamele ediyor. Bir gün yemek yiyoruz. **Seyfi,** ben, o, konuşuyoruz. Bilmem ne idi hatırlayamıyorum. Bana kızdı ve «Tabağı alır; kafanda parçalarım.» dedi. Fena kızdım ve içimden «Tamamdır, ne olacaksa olsun.» deyip, bir tabak aldım, kendisine uzattım. Başını da uzatıp tuttum ve: «Al! Hadi bakalım, parçala!» dedim. Almıyor ve duruyor. «Hadi!» diyorum «Ne duruyorsun?» Nihayet: «Yapamıyacağın» şeyi ne söylüyorsun?» Bak ben sözümün eriyim» deyip kendisine ağzıma gelen küfürü ettim ve sonra da «Hadi bir lâf söyle! Seni şimdi tepeleyeyim.» dedim. Bir lâf dahi yok. Bu iş böyle bitti. Ama fena sinirlendim. Ve artık **Yusuf Kemâl**'le selâm ve sabahı kestim. Bir vagonda, bu halde bulunmak güç oluyor. Sinirlendikçe sinirleniyorum. Bir gün bir istasyona geldik. Silâh patladı. Sorduk. Biri şimendifere yanaşmış, parayı muhafaza eden Rus askerlerinden biri iki kurşunla herifi yere yıkmış. Zavallı ne bilsin! Bilse yanaşmaz. Hem yanaşsa da ne olur? Gitti, gider.

Bakü'ye yaklaşmaktayız. Rostov'dan itibaren Bakü'ye kadar istasyonlarda ora halkı Müslümanlar geliyorlar. Vagonlarımızın penceresine yanaşıp: **«Bizi ne vakit kurtaracaksınız?»** diyorlar. Moskova'ya gidişimizde de Tiflis'den Bakü'ye, Bakü'den Rostov'a kadar bunu işitirdik. **Hattâ istasyonda kendimiz, yerde bastığım toprağı eğilip öpeni gördük idi. Bunlar Çerkez, Asetin, Çeçen, Lezgi, illı...** Müslümanlardı. Şaşılacak şey. Bizde muhacir olarak gelip yerleşmiş Abaza, Çerkez, Asetin, ilh... bilhassa Çerkez ve Abaza baş düşmanımız, Türkü öldürmek istiyorlar. Halbuki Kafkasya'dakiler bastığımız toprağı öpüyor. Ve bizden meded bekliyor. Herhalde bîtaraf düşünen biri Kafkasya'dakilere hak verir. Çünkü, bizsiz onların istiklâli olamaz ve yine istiklâlleri bizimle devam edebilir. Bizdekiler müthiş hatâda. istiklâl istiyorlar. Buna diyecek yok; haklarıdır. Fakat bizi yıkmakla istiklâl almak şöyle dursun, ona Rus dolayısiyle ebediyyen vedâ ederler. Hem ne hakla Türk toprağında İstiklâl isteyebilirler? Henüz elli-altmış yıllık bir misafirdir, kadîm ahaliden değiller. Sokakta kalıp misafir edilmişler. Şimdi ev sahibine: «Sen defol! Evde biz oturacağız.» diyorlar. Bu sarih bir hak-

sızlıktır. İstiklâli Kafkasya'da asıl vatanlarında istesinler. Türkiye de onlara yardım etsin. Makulü bunun, budur. **Türkiye de oturunca, Türkçe söylemek, Türk gibi düşünmek lâzımdır. Bir millet ve devletin selâmeti bundadır. Hayat ve baka kaygı ve sevki tabiisi ile Türkiye bunu istiyorsa Çerkezler hak vermeli ve kabul etmelidir. Ne çare mesele hayat meselesidir, başka türlü yapılamaz. Yahut Çerkezler Türkiye'den hicret edip gitmelidir.**

Ben sinirli bir adam oldum. Trende vakit geçiremiyorum. **Seyfi** ile konuşuyoruz, iskambil oynuyoruz. Bir gün oynarken hiç yoktan adamcağıza fena sözler söyledim. Sebep hep **Yusuf Kemâl**'e kızgınlığım, haksızdım, ama yaptım. O kadar fena şey söylediğim halde **Seyfi** hiç birşey söylemedi. Pek terbiyeli adammış. Gittim. Düşündüm. Tamamiyle haksız olan benim. Hem de **Seyfi**'nin terbiyesini bozmaması beni büsbütün utandırdı. Gücendirdiğime pişman oldum, hemen gidip, «**Affet Kabahat benimdir. Yaptığım şey çok haksızdır.**» deyip af diledim

Bakü'ye geldik. Ben artık meşgul bile olmuyorum. **Yusuf Kemâl** birşeyler yapıyor.Anladık, Azerbaycan'la muahede yapmak istiyor. Bunun imkânı olmadığı evvelce anlaşılmıştı. Ruslar Azerbeycan'ı Moskova'daki muahedeye iştirak ettirmek istiyorlardı. Celbettikleri **Behbud Şah Tahtenski**'yi celselere sokmak için uğraşmışlar. Biz mâni olmuştuk. **Yusuf** abes ile meşgul oluyordu.

Yusuf, Memduh Şevket vasıtasıyla bir çok halı satın aldı.Bunlar denkler teşkil etti. Ben Tiflis, Bakü, Moskova ve Petersburg'dan topladığım kitaplar ve kendime, zevceme aldığım kürklerden başka bir şeye malik değilim. Azerilerle muahede tabii olmadı. Oradan hareketle Tiflis'e geldik. **Yusuf Kemâl**'in suratına bile bakmayıp ayrıldım. Batum'a inip, Batum, sonra Trabzon, Rize, Ordu ve Samsun'u göreceğim. Buraları henüz görmemiştim. Oradan da Kavak-Çorum-Ankara yolunu yapıp bu mıntıkayı da görmüş olacağım. **Yusuf Kemâl** parayla Kars'a gitti. Ben Tiflis'te kaldım.

ÇEKA BELASI

Şimdi Gürcistan bolşevik bir cumhuriyet. Hakikatte Ruslar'ın elinde. En mühim işler Ruslar'da. Gürcü milleti pek nasyonalist, eski nasyonalist hükümeti istiyorlar, fakat çare yok. Hariciye komiseri **Şivanitze** adında bir Gürcü. **Stalin**'in akrabasından imiş. Gürcüler'in en iyi müverrihi imiş. Bu hususlarda görüştük. **Gürcüler'in asıllarının eski Arnavutlar olduğu fikrinde.** İyi bir adam. Tiflis'te yapacak bir şeyim yok. Hemen Batum'a ineceğim. **Palavracı Kâzım** kaçınca yerine Şark cephesi, **Hüsameddin** adında bir binbaşı göndermiş. Bu zât geldi. Terbiyeli bir zabit. «Kars'ta bir Gürcü mühendis vardır. Hükûmet hesabına çalışıyor. Ruslar'dan kaçmıştı. Vaktiyle Batum limanı mühendisi imiş. Harb-i Umumide Sarıkamış-Erzurum şimendifer hattını da bu yapmış. Şark Cephesi yazıyor, haremini istiyormuş, kolayını bulup göndermekliğimi emrediyor. «Bunu beraber götürür müsünüz?» dedi. Düşündüm. Bize hizmet eden birinin haremi. «Peki!» dedim. Bir gün sonra kadın mümessilin kartı ile otele geldi. Bir iki kat tüle bürünmüş, yüzü iyice fark olunamıyor. «Peki! Yarın gideceğiz. Eşyanızı buraya yollayın. Siz de yarın şu saatte hazır bulunun.» dedik. Öylece oldu. İstasyona Hariciye Komiserinin otomobili ile gideceğiz. Başka vasıta yok. Ben, mümessillikten Ba-

tum'a giden bir mülâzım, kadın bindik. Gidiyoruz. Bir aralık otomobil durdu. Üç-dört silâhlı adam, tabancaları elde otomobile sıçradılar. Hayret içinde kaldım. «Acaba eşkıya mı bastı, bizi soyacaklar mı?» dedim. Sordum. «Çeka» dediler. «Ne istiyorlar?» dedim. «Çeka idaresine götürecekler.» dediler. Düşündüm, sokak ortasında rezalet. Gitmemek olmaz. «Peki.» dedim. Kadın bayılıp yıkıldı. Galiba bunda bir şey var dedim. Kadın bana otomobile binmeden evvel iki açık mektup vermişti. «Fena bir şey değil, hısımım akrabaya selâm sabahtır. Ama bunlar Ruslar'dan kaçmış olduklarından yazanlara mes'uliyet gelebilir. Sizin cebinizde dursun.» dedi. Ben de ceketimin cebine koymuştum. Bizi Hariciye Komiserliğinin yanında olan Çeka dairesine soktular. Bavullarımızı da oraya koydular. Kadının bir sandığı var, bizim zabite benim el çantasını verdim. Muahedeye muhabereye ait bende ne kadar evrak varsa, benim Rusya'ya ait notlarım, param hep bu bavulda: «Her ne pahasına olursa olsun, ben hazır olmadıkça bu bavulu kimseye verme! Bunda devlet esrarı vardır. Seni göreyim. Türk zabiti olduğunu ispat et! Başka eşyayı ne yaparlarsa yapsınlar. Aldırma!» dedim. Beni yukarı çıkardılar. Ötekiler aşağıda bir odada kaldı. Kadını ayrı bir yere almışlar. Yukarıda beni bir odaya soktular. Bir herif oturuyor. Koridorda tabancalı bir takım herifler dolaşıyor. Oturan herif Fransızca bilmiyor. Bir kaç kelime türkçe biliyor. Yerinden hiç kımıldamadı. «Evrağını ver!» dedi. Moskova'dan çıkacağımız vakit, Moskova hükûmeti bize Komünist Merkez-i Umimi'sinden kılımıza hatâ gelmemek suretiyle bütün Rusya'da serbest dolaşacağımıza dair birer vesika alıvermiş. «Bunları saklayın, lüzumu olur» demişti. Cüzdanımı çıkardım. İçinden bu kâğıdı alıp, yine cüzdanı cebime koyduktan sonra, kağıdı herife sundum. Açtı, okudu, durdu, durdu. «Bu değil kendi kağıtlarınızı» dedi. Belki vesikayı vermek diye elimi uzatıp mezkûr kâğıdı alıp cebime koydum. «Bende başka kâğıt yoktur. Hepsi **Yusuf Kemâl**'dedir. Olsa bile vermezdim. Ben bir murahhasım. Diplomatik muafiyetim var. Benden nasıl kâğıt alabilirsiniz? Hem siz kimsiniz? Size Merkez-i Umumi emrediyor, kâğıdı gördünüz. Dokunmayın diyor, nasıl dokunuyorsunuz?» dedim. «Biraz oturunuz.» dediler. Dedim: «Oturmam, siz beni tevkif ettiniz. Bunun hesabını soracağım.» Dediler: «Tevkif etmedik. Biraz oturunuz.». «Ben gideceğim» dedim. «Gidemezsin!» dediler. Heyhâd!.. İşin vahametini asıl şimdi anladım, düşündüm. Eğer bu adamlara teslimiyet gösterirsem... Bütün evrakımı alırlar. Zorları evrakını alıp, muahede esnasında olan muhaberatı öğrenmek ve şifremizi halletmek olacak. Bunu vermemek de benim vazifemdir. Ucunda ölüm dahi olsa bile vermemeliyim. Namus meselesidir. Ama ölünce alırlar, ne yapayım?.. Fakat bu adamlara pek zorunu gösterirsem belki cesaret edip cebrî bir iş yapamazlar. Haricî bir mesele çıkmasından çekinirler. Bu da bir ümit. Buradan çıkmak ve bavulu kurtarmak lâzım. Bu da cesaretle olacak. Başka çare yok. Düşünmeli ki, Çeka'dakiler ya ben giderken önüme dururlar ve tabancaya davranırlarsa, o vakit geri dönmek de pek rezilâne olur. Ve bavulu açarlar, ceplerimi ararlar. Şimdi kadının mektupları aklıma geldi. Ondan bile korkuyorum. Acaba fena bir şey mi var? Yoksa bu işe bu kadın mı sebep? Nihayet «Baht işi! Hayatın bir geçit yerindeyiz. Ne yapalım?» dedim. Hayat ile ölüm arası gözüme gözüktü. Cebimde rovelverim var. Tabanca ile önüme dururlarsa çekip «Dokunmayın, kan olacak!» diyeceğim.

Sert sert dedim ki: «Gidiyorum!» ve yürüdüm. Oradan çıktım. Koridordan yürüdüm. Bir kapıyı geçeceğim. Önüme iki kişi durdu. Baktım tabancaları ellerinde değil. Şiddetle göğüs vurup birbirinden ayırdım ve kapıdan çıktım. Uzun bir merdiven. Hemen oradan inmeğe başladım. İçin hop hop ediyor, «Ha şimdi tabanca sesi gelecek» diyorum. Bu ân hayatımın en mühim ve nâzik anlarından biridir. Yarıya kadar indim, bir şey yok. Biraz ferahladım ve zemin kata indim.. Doğru zabitin olduğu odaya girdim. Baktım beni takip eden de yok. Zabit hakikaten erkekmiş. Maatteessüf adı hatırımda kalmadı. Bavulu dizlerinin üstüne koymuş, kulpuna yapışmış, üstüne eğilmiş duruyor. Kimseye vermemiş. «Aferin! Ben şimdi geleceğim.» dedim. Doğru yandaki binaya gidip Hariciye Komiseri Şlvanitse'yi gördüm ve ağır bir lisan ile bana yapılan işten şikâyet ettim. Kusur diledi: «Yanlışlık olmuştur; soracağım.»dedi. Öteki odaya gitti. Güya sordu: **«Sizin için değil, yanınızdaki kadın içinmiş. O, müthiş bir contre revolutionaire'mış» dedi. Dedim ki: «Size rica ediyorum. Benimle geliniz. Zabiti, eşyamızı verdiriniz. Kadının bir şeyi varsa diyeceğim yok. Onu da tahliye etsinler. Benimle Batum'a gidecekti. Ben de kabul ettim. Bunda ne var? Eşyasını da aldılar. Elbet arasınlardır, bir şeyi yok ise, sizden bu kadını da isterim. Çünkü bu şimdi Türkiye Devleti'nin izzeti nefsimeselesi oldu.** Ben Türk-Rus dostluğu için bu kadar çalışmış bir adamım. Moskova'dakileri tanıyorum. Derhal yazacağım.» «Peki» dedi. Beraber Çeka'ya gittik. Bu sefer Çeka'nın başı bizi karşıladı. Af diledi. Zabiti, bavulu, diğer bavulları aldım. Otele geldik. Hemen apdesthâneye girip, kadının bana verdiği mektupları yırttım. Kenefe attım. Suyu çektim. Bir kısmı gitti, bir kısmı gitmedi. Bastonumla onları da uğraşa uğraşa lağıma yolladım. Bastonun ucu pislendi. Suyu çektim, su yok. «Nedir bu başıma gelenler» diye kızdım.

Geçen sefer **Memduh Şevket** bir kadın verdi. **Saffet ırzına geçti.** Bu sefer Tiflis mümessili verdi, Ruslar başıma bu işi getirdiler. Ölümü göze alıp cesaretle yürümeseydim, rezil-ü rüsva olacaktım. Devletin esrarı, bilhassa şifre ellerine geçecekti. Bu da pek fenâ neticeler verirdi.

Şimdi kadını almak, Batum'a getirmek lâzım. Aşırmak çaresini orda düşündüm. Akşam da olmuştu. Ertesi günü **Şivanitze**'yi yakaladım. «Bir sızıltıya meydan vermeyiniz. Bu kadını bırakınlar.»dedim. Onu da çıkardılar. Şimdi Batum'a izin almalı.

Sançakbeyzâde Mehmed Bey Tiflis'te. Bu zâtı çok yıllardan beri tanırım. İstanbul'da idi. Sonra İttihadçılar gücendirmişler, Batum'a kaçmış. Esasen Batum'un eski ve büyük bir ailesindendir. **İmanlı bir Müslüman; fakat aynı zamanda nasyonalist bir Gürcü.** Türkiye aleyhine orada gazete de çıkardı diyorlardı. Kendisi bu babta mâzeret beyân ediyor ve aleyhdarlık etmediğini söylüyor. **Bu gazetelerin kolleksiyonlarını kendisinden aldım. Sinop'ta kütüphânededir.** Bir Tarafı türkçe, bir tarafı Gürcücedir. Gürcü Menşevik hükûmetiyle iyi olduğundan şimdi. Ruslar onu Batum'dan Tiflis'e götürmüşler. Batum'a yollamıyorlar. Bir sürgün gibi. Onu işbaşında olan Gürcü ve Ruslar'a yolladım. Hasılı kadının benimle Batum'a gitmesine müsaede de aldım. Hemen kadını ve eşyasını

alıp yine aynı otomobille trene vardık. Bindik. Aynı zabit de beraber. Batum'a doğru yollandık.

Ruslar Bakü'den Batum'a yâni bir denizden bir denize şimendifer yapmışlar. Aynı yol boyunca kalın borular da döşemişler. Bakü'den petrolü bu boru ile Batum limanına akıtıyorlar. Batum'a vardık. Konsolos'a telgraf çektim. Konsolos Deli Fahri. Geldiler, Bizi aldılar. Beni **Ahmet Bey** adında birinin evinde misafir ediyorlar. Dedim: «Böyle bir kadın da var. **Ahmed Bey'in** yeri var mı? Ailesiyle beraber oturtabilir mi?» «Vardır» dediler. Eve vardık. Eşyayı, kadını bıraktık. Ben gezmeğe çıktım.

BATUM

Anlattılar: Bizimkiler Batum'a girince arkasından Rus askeri de girmiş. Bir eve, bir mülâzim beş nefer koyup gitmiş.

Ruslar bunlara teslim olun demişler. Bunlar silâhla mukabele etmişler. Birkaç Rus askeri öldürmüşler. Ruslar bunları bir taburla muhasara etmişler. Bunlar yine harbe devam etmişler. Ruslar öleceksiniz teslim olun demişler. Yine aldırmamışlar. Nihayet mülâzimleri gelip neferleri alıp götürmüş.

Batum cidden güzel bir şehir. Ruslar imar etmişler. Güzel sokakları ve evleri var. Hele etrafı bahçeler içinde. Bu bahçelerde dilber villâlar var. Batum iki dağ arasında olduğundan sert rüzgârları görmüyor. Bu sebeple bizim Karadeniz sahilindeki bütün şehirlerimizden daha sıcak. Kışı yok gibi. Bahçelerinde memaliki harre nebatatı ve çiçekleri bile yetiştirmişler. Portakal, limon, mandalina dolu. Muz ağaçları her yerde var. Keza hurma ağaçları. Fakat muz ve hurma meyva vermiyormuş. Çay yetişiyor. Şehirdeki evlerin çoğu, hele villâ ve bahçeler, güller ve çiçekler içinde. Hasılı Batum, Fransa'nın Nis'ine benziyor.

Güzel bir liman yapmışlar. Bir de teneke ve tenekelerin konduğu sandık fabrikası var. Limanın rıhtımında boruların musluklarını açıyorlar. Tenekeleri gaz ile doldurup hemen yine orda vapura yüklüyorlar.

Ahali ekseriyetle Acar. Bunlar, Gürcüce ve Türkçe de biliyorlar. Gayet Müslüman adamlar. İri boylu, gürbüz, pehlivan adamlar. Sahiden acar insanlar. Eskiden Batum kâmilen bunlarla meskündü. Sonradan Hıristiyan Gürcüler de gelmiş, Ruslar'dan da yerleşenler var. Bizde Acarlara Gürcü derler. Burada bunlara Gürcü derseniz size kurşun atarlar. Bu kelimeyi büyük hakaret sayarlar. İstiklâl veya iltihak istiyorlar. Türkçe mektep açmışlar. Bizden de muallim getirmişler. Mektebi, muallimi gördüm. İyi işliyor; fakat Gürcüler Türkçeyi kaldırıp, tedrisatı Gürcüce yapmak istiyorlarmış. Buna Menşevik hükûmet çalışmış, şimdiki Bolşevik Gürcü Cumhuriyeti de çalışıyormuş. Zavallılara türlü engeller çıkarıyorlarmış. Bizim Moskova Muahedesi'nde kendilerine muhtariyet verdiğimizi, bir hükûmet reisleri, millet meclisleri olacağını, valilerin ve emsalinin kendilerinden yapılacağını söyledim. Sevindiler.

Anlattılar: Ruslar girince hapishâneleri nasyonalist Gürcülerle doldurmuşlar. Mahpuslar, sefalet, açlık, salgın hastalıklar içindeymişler. Bir taraftan da **Çeka** kırıyormuş.

Ahmet Bey'in bir ticarethânesi var. Gittik. İyi ticaret yapıyor. Gürcistan'da

da dükkânlar kapanmamış; fakat arada hükûmet bir ticarethaneyi basıp ne kadar altın para bulursa müsadere ediyormuş. **Ahmet Bey**'in de bir iki defa, üçer, beşer yüz altınını almışlar. Diyor ki: «İyi ticaret ediyoruz. Fakat kazandığımızı elimizden alıyorlar.» Bu zât bizim Arhavi'li. Babası vaktiyle Batum'a gitmiş, ticaret yapmış, büyük zengin olmuş. Anapa'ya kadar sahillerde şubeleri, birçok binaları varmış. Misafir olduğumuz hâne de babasından kalma imiş. Güzel bir evdi. **«Biraz altınım, birkaç da halım var. Bari şunları müsadereden kaçırsam. Bunları Trabzon'a filâncaya götürür müsünüz? Başka türlü yollanamaz. Sizin muafiyetiniz var.»** dedi. Misafiriyim, hem bir Türke bu hizmeti yapmak vazifedir.«Peki» dedim.

Ahmed Bey'in evinde **ben, kadın, Ahmet Bey** ilk yemek yiyoruz. Şimdiye kadar kalın tüller içinde idi. Sofraya yüzü açık geldi... Hiç dikkat etmemiştim. Ve birkaç tülden görünmüyordu. Bir de ne bakayım. Bizim eski şairlerin tarifi: Âfet-i devrân. Ne güzellik! Galiba Rusya'nın en güzel kadını bu imiş. Bende bakıyorum **Ahmet Bey** de hayrân. Sordum anlattı. Anası Polenes, babası Rusya'daki milletlerden biri imiş. Rus köylüsü Tatar suratlıdır. Şehirler de kısmen öyle; fakat bir sınıf, hele yüksek tabaka var ki, kadınları fevkalâde güzel. Dünyanın en güzel kadınları. Harpten evvel Viyana'da idi. Uzun boylu, dolgun etli, sarışın, ak tenli, sanki süt. Harpten sonra açlıktan, zaruretten bunların kaybolduğunu Viyana'da gördüm. Ben en güzel kadının Viyanalı olduğunu zannederdim. Meğerse Rus imiş. Bu da böyle. Muhtelif milletlerden seleksiyone olanlardır. Hele ana ve babasından biri Lehli ise emsalsiz güzel olurlar. Sülün gibi boyu, sarışın, beyaz, süt gibi bir deri. Tuhafı şu ki, mavi gözlü ve sarı saçlı olanlarda kaş ve kirpik az oluyor. Bu karşımdaki kadında ise kaşlar yay, kirpikler ok gibi. Moskova'da da güzel kadınlar görmüştüm. Sonra öğreniyorum ki, Tiflis'te bu kadının üstüne güzel yokmuş. Kadın Fransızca, İngilizce de biliyor. Edebiyata aşinâ. Adetâ âşık. Petrograd'ta bir opera verdiler. Büyük bir palet oynadılar. Paris'te operada arada Rus balesi olur. Herkes koşar, fiyatlar fırlar. Görmüştüm; fakat buradaki hepsine üstündü. Bu tiyatroda bir pek güzel kadın, koridorda bir zabitle geziyordu. Hayrân oldum. **Dediler ki bu adam Çeka'dır. Bunu severdi. Kocasını itham edip öldürdü. Karıyı aldı...**

Konsolos Deli Fahri ile kadının kaçırılmasını konuştum. Acarlar vasıtasıyle karadan yollamayı münasip gördü. Tetkik ettirdi. O esnada Ruslar hudutta sıkı tarassut yapıyorlaşmış. Olmaz dedi. En iyi vasıtanın benimle ve vapurla olduğuna karar verdiler. İtalyan vapuruna biniyorum. **Ahmet Bey**'in parasını üstüme aldım. Eşyasını eşyama kattım. Kadın da yanımda, rıhtıma geldik. Konoloshânede becerikli ve Tatarlar'dan biri var. Oradaki gümrükçü ve nöbetçilerle işi düzeltti. Eşyayı, beni ve kadını da geçirip vapura koydu. Tuhaf, pek kolay oldu ama, ya şimdi vapuru basarlarsa... Heyecanlı bir saatten sonra vapur kalktı. Selâmet. Kadın sevincinden çıldırıyor. Öteye beriye koşuyor. Adetâ kuş gibi uçuyor. Dedi ki, **«Siz olmasaydınız benim hayatım tehlikede idi. Bolşevikleri hiç sevmem. Kaatil insanlar. Ben kocamı çok severim. Bir kavuşsam.»** Trabzon'a geldik. Şehre çıktık. Kadını bir Rum dul kadının evine pansiyoner koydum. Parası yok. Derhal **Kâzım Karabekir**'e telgraf çekip «maiyetinde çalıştırdığın Gürcü mühendisin haremi, Tiflis mümessili tarafından refakatimle gönderildi. Buradadır.

Kendini almak üzere zevcini gönderiniz.» dedim. Cevap: **«Mühendis mahpustur» Meğerse sonra bolşevik olduğu şüphe edilerek tevkif edilmiş. Şimdi ölür müsün, öldürür müsün? Bu adam Ruslar'dan kaçmış, siz delâlet edip karısını istetmişsiniz. Sonra da herif'i hapsetmişsiniz, diye yazdım.** Ve başımıza gelen bir nebze anlatıp, bununla bolşevik olmadıklarının aşikâr olduğunu söyledim. Tahliye ve izam edilmesini rica ettim. «Peki» cevabını aldım. Benim duracak vaktim yok. Kitapları, kürkleri, evrakımı Sinop'a yolladım. Ufak bir bavul ileyim. Kadına el harçlığı da bırakıp vapura bindim. İşte insan bir taahhüde girerse, namuslu yürüyünce böyle belâlara, zararlara da uğrar. Kadın, benim kendini kahramanca müdâfaa ettiğimi, müşkülât karşısında bırakıvermediğimi, bir bir zevcine söyledi. Tabii Türkler hakkında iyi bir fikir hasıl etti. Bu da kâr.

Bu kadın gittikçe bana te'sir etti. Tiflis Güzeli diye bir şiir yazmama sebep oldu. Bu şiir sonra refikamın eline geçmiş. Çünkü ben Ankara'ya gittim. O, Sinop'a gelmiş. Eşyamı evrakımı karıştırmış, bu şiiri bulmuş. Günlerce ağlamış, kıyametler koparmıştır. Halbuki ben kadınla bir münasebete vakit bile bulamadım idi.

Ahmet Bey'in para ve halılarını da bir senet mukabili birine teslim ettim.

TRABZON'DA

Trabzon'da bir iki gün kalabildim. Şehri gezdim. Eşrafı gördüm. Kâhya da debdebesinde Müdâfa-i Hukuk Cemiyeti bana bir ziyafet de verdi. Reisi **Ahmet Bey'dir. Ramazan imiş. Baktım ziyafette bir de Arap var. Bir takım zırvalar, masallar anlatıyor. Kim olduğunu sordum. «Delidir» dediler. Heriften sıkıldım ve iğrendim. Orada duramadım. Hazırlara: «Şu fellâhlar bize bu Harbı Umumîde neler yaptılar da halâ bunların mavallarını dinliyorsunuz, halâ bunları besliyor, bunların cebine para koyuyorsunuz?!. Bunu yapmak için insan ahmak olmalı. Bir daha bu dürzüleri şehrinize sokmayın!»** dedim ve çıktım gittim.

Giresun'a çıkıp gezdim. **Osman Ağa**'nın burada da dirayeti gözüküyor. Bir aralık belediye reisi olmuş. Birçok yerleri yıkmış, muntazam sokaklar açmış. Geniş bir rıhtım yaptırmış, motör tamirhâneleri yaptırmış. Giresun bir küçük, minyatür Avrupa şehri olmuş. Giresun'da Rumlar'ın harpten evvel yaptırdıkları muazzam bir âbide varmış. İşitirdim. Göremedim. Sordum **«Osman Ağa** dinamitle yıktı» dediler. Bu Topal bizden daha iz'anlı nasyonalist. Aferin... Giresun'da Ağa'nın kardeşi bana ziyafet verdi. Oğlu vapura dağ çileği getirdi. Daha on metreden misk gibi kokuyor.Ufak yabanî çilek; fakat misk, Giresun'a mahsus.

Ağa'nın menkıbelerinden olarak zikredeyim: Bir gün Ankara'da Ağa'ya rast geldim Ağa, o sizin Giresun'daki âbide ne oldu? dedim. «Dehşetli bir deniz oldu. Daha Giresun'da böyle şey olmamış... Heykelin hepsini alıp götürdü.» dedi. Ya Gerze'deki **Harbioğlu**'na ne oldu?. **«Ha, firâr etmiş!»** dedi. Bu adam öldürdüklerine öldürdüm demez, firar etti derdi. Öyle tabiî söylüyor ki, sanki kesilen bir serçedir. Ben de güldüm. O da güldü. **Giresun'da azılı bir Pontuscu doktor varmış. Osman Ağa bunu hastayım diye evine çağırmış. Kurnaz Rum emni-**

yetini te'min için bir Türk doktorunu da alıp beraber gelmiş. Ağa tertibini yapmış imiş. O evde Rum'u öldürmüşler. O esnada Türk doktor kaza ile gitmiş.

Giresun'dan Samsun'a geldim. Bir otele indim. İnebolu mebusu olup Samsun reji müdürlüğüne gelmiş olan **Rüştü Bey** ile görüştük. Bir iki defa yemeğe dâvet etti. Bu zât pek iyi bir adamdı; fakat pek sinirli, biraz vereme müsait galiba. Zavallı!..

İnebolu'lu, halis Türktür. Meclis'te ikinci grupta idi. **Mustafa Kemâl'in (.....)lerine tahammül edemeyip** mebusluğu terkederek bu memuriyeti almıştı.

ZİYA GÖKALP

Otelde **Ziya Gökalp** ile sabık Adana mebusu ve İttihadçıların sergerdelerinden **Ali Münif** var. Malta'dan kurtulmuşlar. Aileleriyle memleketlerine gidiyorlar. **Ziya Gökalp**'i şahsan da şeklen de ilk görüyorum. **Alçak boyluca, şişmanca, değirmi çehreli, esmer, alnının ortasında kurşun yarası olan, gözleri sönük ve derin, dalgın, hareketleri yavaş biri. Kendisine: «Diyarbekir'e gidip ne yapacaksın? Vatana hizmet lâzım. Seni Ankara'ya götüreyim» dedim. Tereddüt etti. Sonra ikna ve razı ettim. Ziya İttahadcılar'ın içinde yegâne bir düşünür kafa ve âlim bir adamdı.** Memleket ondan istifade etmeli. Vakıa on yıl muhasım saflarda bulunduk. Ama vatan işi başka. Kıymetli adamları iş başına koymalı. Yalnız pek az konuşuyor. Siz sormazsanız, hep somurtuyor. Lâf ağzından damla damla çıkıyor. Yaylılarla, beraber Ankara'ya gidiyoruz. **Ziya,** haremi ve kızıyle bir yaylıda, önümde uzanmışlar. Üstlerine bir yorgan örtmüşler. Arada haremi yorganı **Ziya**'nın üstüne iyice örtüyor. **Ziya** açıyor. Kadın yine örtüyor. Bu böyle devam ediyor. **Ziya** kızıyor, yorganı tepiyor. Yüzü hiddet şeklini alıyor ve söyleniyor. Pandomima. **Kadın eciş, bücüş, çirkin...** Ben de bu hallere gülüyorum. Bir yere geldik, bir deve kervanı. Sorduk. Samsun'dan Ankara'ya Hilâl-i Ahmer'in gönderdiği malzemeyi götürüyor. İstanbul'un Samsun'a gönderdiği malzeme imiş. Hilâl-i Ahmer bazan bunların arasında mitralyöz dahi göndermiştir. Doğrusu çok hizmeti oldu. Dediler ki: «Gitmeyin. İlerde eşkıya var.» Üçbeş mavzerle ilerlediler. Bir saat sonra döndüler. «Kaçtılar. Hadin artık gidebiliriz.»dediler. Beraber gittik. Talihimiz varmış. Bunlara tesadüf etmesek, eşkıyanın avucuna düşecektik... **Ankara'ya vardık.** Maarif Vekiline **Ziya Gökalp**'i te'lif ve tercümeye almalarını söyledim. Oraya yerleşti. **Sonra dinsizdiye zavallıyı atmışlar, o da Diyarbekir'e gitmiş, oradan uzun bir zaman sonra mebus olarak gelmişti.**

ANKARA'YA GELİŞ

Bizim eve geldim. Baktım odalar kilitli. Ev sahibini çağırttım. Aç şunları! dedim. «Anahtar **Suat Bey**'de» dedi. O kim? Nerede? dedim. «**Hariciye Müsteşarı, kendisi bağdadır.**» dedi. Sordum: Ben gidince **Kara Suat** ve **Acem Suat**

(*) Rezaletle ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

adıyla meşhur olan bu zatı, **Muhtar Bey** getirtmiş, Hariciyeye müsteşar yapmış. Evi **Muhtar Bey** muvakkaten benden istemişti ya, eve **Suat**'ı oturtmuş. Ben henüz bu adamı tanımıyorum. Mebuslardan birini yolladım. Anahtarı istettim. «**Ben anahtarı veremem. Şimdi sayfiyedeyim, kışın oturacağım. Ev bana lâzım**» demiş. Haber yolladım: **Ev bana da lâzım. Anahtarı yollasın. Ev benimdir, eşya benimdir. Ona bir iyilik edilmiş, muvakkaten buyurun denmiş, kira da vermeyerek şimdiye kadar bedâva oturmuş. Bu yetmiyor mu?** Yine: «**Veremem**» demiş. Baktım olmuyor. Eve gidip asma kilitlerini kırdım. İçeri girdim. Bir büyük halı eksik, Yahudi, **Suad**'ın halıyı bağa götürdüğünü söyledi. Allah Allah, bu adamla uğraşmalı. Ne biçim adammış. Sahiden iyilikten maraz hasıl oluyor. Yanında birisi de varmış; **Suat** onu Hariciye'ye kâtip yapmış. İkisi çifte kumru gibilermiş. Bizim evde, bağda beraber oturuyorlarmış. Artık yolladığım adamları onlara gönderiyor, o da büsbütün edepsizleniyor. Hem parasız oturuyorlar, hem eşyamı kullanıyorlar, hem ev sahibi ben, sokakta kalmışım. Onlar bağda keyifte. Bizim evi de kış için alıkoyuyorlar. Gönderdiğim adamlardan da sıkılmıyorlar. Cevapları «Ev ve eşya bize lâzım» Ha, demek bunlar zorba ve eşkıya.

Anladım. **Suat** bir namussuz adam demek. Böylelerine mahsus muamele vardır. Bir avukata gittim. Hariciye Müsteşarı **Suat Bey** hânemden bir halı çalmıştır. Derhal polise ve adliyeye müracaat ediniz. Lâzım gelen vekâletnâmeyi şimdi size vereyim. dedim. Adamcağız şaşırdı. «Beyefendi böyle iş olur mu?» dedi. Olmaz olur mu? Malımı istiyorum. Vermiyor. Bana haber vermeden hânemden almıştır. dedim. «Ben bunu yapamam» dedi. «**Yapamazsanız, avukat yalnız siz değilsiniz ya. Şimdi ben polisi haberdar eder ve adliyeye bir istida verir, bir de işi takip için avukat tutarım.** dedim. Kalktım. Rica etti. «Beş dakika oturunuz. Ben kendisini göreyim. Halıyı verir» dedi. Peki dedim Gitti, geldi. Bir saat sonra da halı geldi. Gel zaman geç zaman Hariciye Vekâletine vekil oldum. **Suat** yanıma gelip ayaklarıma kapanırcasına dalkavukluk ediyor. Başımı kaldırıp yüzüne bile bakmadım. İş için de bir defa çağırmadım. Doğrudan doğruya müdürleri çağırıp onlarla görüşüyorum. Aramızda şu hususî mesele olmadan evvel ben bu adamın böyle âdi, rezil olduğunu bilseydim şimdi derhal azlederdim. Mesele şahsıma ait. Yapmadım. Sonra tekrar yine vekil oldum. **Lâtife hanım: «Siz Suat Bey'i sevmiyormuşsunuz. Azledecekmişsiniz. Etmeyiniz. O benim süt ninemin oğludur.**» dedi. Kendisine: Merak etmeyiniz. Azletmem. İsteseydim geçen seferki vekâletimde yapardım. dedim. Bu vaka bu adamın mahiyetini gösterir. Aynı zamanda pek cahildi. Galatasaray Lisesi'nin en gabi talebesi olarak meşhurdur. **Sonra Lâtife onu Roman'ya sefiri yaptı.** Bu adam sefirdir!.. Bir iki aydır da Paris sefiri.

Rusya'dan dönünce **Yusuf Kemâl**'i Adliye Vekili yapmışlar. Beni açığa çıkarmışlar. Adliye, **Yusuf Kemâl**'in mesleğidir; fakat Adliye Vekilliğini hiç sevmez ve istemez. Önceleri İktisad Vekâletini seviyor, «Türkiye'nin iktisad mütehassısı olacağım.» diyordu. İktisad Vekilliği etti. Bir mahsül meydana getiremedi. Galiba ondan da hevesi geçti. Şimdi sevdiği haricî işler. Adliyeyi bırakıp Hariciye Vekili oluyor. Nasıl olmuş, bilmiyorum. Ankara'ya geldiğim vakit Hariciye Vekili idi.

AZARBEYCAN ELÇİSİ

Azerbeycan bir sefir göndermiş. Düşündüm, Ruslar bu işi nasıl yapmışlar?!. Çünkü Azerbeycan'ı Rusya eczasından sayıyorlar. Bu sebepledir ki, bizimle münferit muahede yapmasına da mâni oldular. Şimdi sefir göndermişler. Bu perhiz ne, bu turşu ne!.. Sefirin adı **İbrahim Abilof.** Kimdir, anlamadım. Bir gün de gördüm. O (...) Doktor **Nerimanof**'un evinde göbek atan, hepimiz aleyhinde casusluk eden, Azerîlerden Rus adamı, ahlâksız biri olduğunu haber aldığım adam. Demek Ruslar onu Azerbeycan'lı birinin bizimkilerin emniyet ve itimadını celbetmesi ziyade ihtimali olduğunu düşünerek **İbrahim**'i o sıfatla göndermişler. Yanına bir kaç güzel Rus karısı da almış. Çankaya yolunda **Mustafa Kemâl**'e yakınca bir hâne kiralayıp yerleşmiş. **Mustafa Kemâl**, gece gündüz **İbrahim**'in evinde **İbrahim** de çok içiyor. Beraber kör kütük sarhoş oluyorlar. Tabiî **Mustafa Kemâl** karılara da tecavüz ediyor. **İbrahim**'in istediği şey. Kimbilir **Mustafa Kemâl**'den ne evrak çalıyorlar, ne sırlar alıyorlar, daha neler oluyor?.. Bunları Allah bilir. Merak ettim. **Fevzi Paşa**'ya **Mustafa Kemâl**'in kendisine **İbrahim**'in casus olduğunu söyledim. **Mustafa Kemâl**'e biri aleyhine bir şey söylemek de doğru değildir. Derhal o adama anlatır. Sebebi: Herkes birbirine düşman olsun. Biliyorum, fakat devlet ve millet işi. Kendimi men edemedim. Söyledim. Baktım, hiç tesiri olmadı. Yine eksi hamam, eski tas. **Mustafa Kemâl Abilof**'un evinden çıkmıyor. Bu hal yıllarla sürdü. **Abilof, Mustafa Kemâl**'in en mahrem dostu oldu. Nihayet İzmir'de apandisitten öldü de kurtulduk.

RUSLARLA İLİŞKİLER

Moskova Muahedesi esası dairesinde Ukranya ve Kafkasya Cumhuriyetleri'yle muahedeler yapacağımızı Moskova'da Ruslarla kararlaştırmıştık. Biz Moskova'da iken Ukranya General **Frunze**'yi göndermiş, onlarla muahede yapılmış. Şimdi **Mustafa Kemâl** ve **Yusuf Kemâl** Kars'ta, Azerî, Gürcü ve Ermeniler'le birlikte muahede yapmağa karar vermişler. Celsede Ruslar da bulunacak. Bu bizim prensibe mugayir. Biz herbiriyle ve Rus'suz muahede yapmak istiyorduk. Rusya da hep bu dâvayı gördük idi. **Yusuf Kemâl** Tiflis'e bir Heyeti Murahhasa gönderiyor. Birresmî tezkere ile bana murahhas olarak bu muahedenin müzakeresine iştirâki teklif etti. Kendisine şu tezkere ile cevap verdim ki, pek ağır yazılmıştır:»

Rıza Nur'un notu: (Tezkereyi buraya)

Hasılı red ettim. **Yusuf Kemâl**'de kuyruk acım var ama, kabul etmediğim prensibime mugayır olmasındandı. Bu muahede yapıldı.

Yusuf Kemâl Acar'lara verdirdiğimiz muhtariyet işine bakmıyor. Ruslar orada muahedeye hiç bakmaksızın türlü zulümler ediyorlar, bir Rus vilâyeti imiş gibi teşkilât yapıyorlar. Halkı hiçbir işe karıştırmıyorlar. Meclis'te şikâyet ettim, söylendim. Mebusları **Yusuf Kemâl**'i vazifesini ifaya dâvete teşvik ettim. Ne olurdu bari bir defa bile bir nota ile Ruslar'a bunları hatırlatsaydı ya.. Elbet bir te-

siri olurdu.

Millet Meclisi'ni eskisi gibi bulmadım. Pek ziyade tahammür, kaynaşma var. Hemen herkes **Mustafa Kemâl**'den soğumuş. Onun bir çok **foyaları** meydana çıkmış, meb'uslar yüzde seksen **Mustafa Kemâl**'in aleyhinde. Muhalif bir grup meydana gelmeğe başlamış. Nutukta (S. 369 ilh...) bunu başka şekilde gösteriyor.

KIZ ÖĞRENCİLERİN BAŞINA GELENLER

Ankara'ya geldiğimin ikinci günü Darül Muallimat Müdiresi **Şahende Hanım** geldi. Bir vaka anlattı. Meğerse biz Rusya'da iken pek çirkin bir vaka olmuş Diyor ki: «**Bir gece yarısı bir otomobille (..... .....), yaveri Salih, mektebin kapısına geldiler. Talebeden bir kızı alıp götürdüler. Ertesi günü Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'e gidip şikâyet ettim. Bu çocukların babası o demektir. Ama «Ne yapalım, olur ya. Kızı sevmiş, almış.»** dedi. Hayret içinde kaldım. Sizi hatırladım. «O olsaydı kıyameti koparırdı, dedim.»

Mebuslara sordum. Bu iş Meclis'te gürültüyü mucip olmuş. İstizah yapmak istemişler. (..... .....) korkup kızı birkaç gün istimâlden sonra yâverlerinden bir zabite nikâhla vermiş, o da almış. Sonra zabiti terfi ettirmiş. Bu vaka çok çirkin ve namussuzca bir iştir. Devlet ve milletin (.....) geçmiş ve onun hayat ve namusunu kurtarmak için çalıştığını iddia eden şu adam, mektepten milletin mâsum kızlarını cebren alıp fiili şen'î yapıyor. Kız kaçırıyor, eşkıyalık ediyor. Bu iş, grubu epeyce vahdete getirmiş.

Bir de bu arada **Karabekir'in** Teşkilât-ı Esasiye Kanununu rical-i askeriye ve mülkiyeden sormadığı itirafına şöyle cevap veriyor. (S-372) «Mâlûm-u devletleridir ki, bir hükümet şeklinde yaşıyoruz. Onun bütün mefhumlarına tebaiyyet mecburiyetindeyiz. Kanunun Hey'eti Umumiyede tebellür edecek şekli üzerine uzaktan telâkki edilecek efkâr ile icrayi te'sire imkân olmadığı elbette teslim buyrulur.» Mübarek muz gibidir. Her işi kumandanlara soran, bunu âdet eden sensin. Şimdi sormamışsın. Elbette itiraz eder. Hükûmet teşekkülünden beri nice müddet geçti; o vakit hükûmet şeklinde yaşamıyor muydun?!..

Karabekir'in de böyle bir müdahalesi pek çirkindir.

YENİ BİR YUNAN TAARRUZU

Millet Meclisi hiç tatil yapmazdı. Temmuz iptidâlarıydı. Bir gün **Mustafa Kemâl** Meclise geldi. Hususî bir içtima yaptı. Yunanlılar'ın yeniden taarruza başladıklarını söyledi. Al belâyı. Bütün mebuslar tabiî fevkalâde telâş ettik. **Mustafa Kemâl** dedi ki: «Yunanlılar ordularını Bursa'ya yığmış; oradan **İnönü**, Eskişehir üzerine yürüyor. Afyonkarahisar'ı taraflarında hiçbir hareket yok. Demek yine muharebe şimaldedir. (İnönü) Askerimiz fevkalâde intizamlıdır. Çok yerde beton siperler, hendekler bile yapılmış; top, tüfenk, mesafeleri bile tesbit edilip nişanlar konmuştur.

Heyecan ve meraktayız. İki gün sonra geldi. «Keşifler yaptırdık. Tayyare

(*) Bir isim ve argo bir kelime metinden çıkartıldı.

keşfi de yaptık. Anlaşıldı. Blöf yapıyor. Ufak bir takım kıt'alar başka bir şey yok. Demek merak edecek bir şey değil.» Söyledikleri aynen bunlardır. Bu sözleri kaydediyorum. Çünkü, bu muharebenin âtisini izaha yarar mühim sözlerdir.

Düşündüm: Bu adam böyle söyledi. Ama, sözünde hiçbir mantık yoktur. Ne biçim asker. Yunanlılar neden blöf yapsınlar? İş eğlenmeye kalmış da nisan balığı oyunu mu oynuyorlar?!.. Bir kaç fırka sevkedip niye çekilsinler? Bunda ne faydaları var? Bunlar birer istifham işareti. Bizim (..... .....) **mutlaka...**

Nutukta (S-337 den itibaren) Sakarya Harbi'nden bahsediyor. Bu harp ve vakaları içindeyim. Bu sahifeleri okudum. Gördüm ki, bir çok mühim vukuatı zikretmeden geçmiş. Yazdıklarını da tamamiyle başka kalıba koyarak yazmıştır. Bu sahifeler, tarihi (.....)lığa mükemmel vesika ve nümunelerdir. Bütün (..... .....)... Bu mağlûbiyeti güya bilerek yaptığı, sevkülceyşi bir ric'atmış gibi gösteriyor. Mızrak çuvala sığmaz. Hem o halde İnönü'nde evvelce niye galip gelmiş?!..

Hasılı Eskişehir, Afyon cephesinde müthiş mağlûp olduk. Bu öyle bir hezimetti ki, öyle bir kaçış kaçtılar ki, şimendifer köprülerini, rayları bile atmağa vakit bulamadılar. Yahut akıl etmediler. Oralardaki sığır, koyun ve keçi sürülerini sürüp getirmediler. Yunanlılar bu hattan güzel istifade ettiler. Sakarya Harbi'nde bu sürülerle beslendiler. Bu sürüler olmasa Sakarya'da yirmi gün duramazlardı.

Ben hakikatı, gördüğümü, yaptığımı ve bildiğimi yazıyorum:

Biz **Mustafa Kemâl**'in sözlerine kanıp taarruz yok, mes'ele kapanıyor sanırken, birden Afyonkarahisar tarafından bir patlayıştır, patladı. Yunanlılar oradan bütün şiddetiyle taarruz ettiler. Artık harp emrivakı. Şimale kadar bütün cepheye sirayet etti. En şiddetli taarruz sol cenabımız üzerine. Yâni Kütahya hizalarından Afyonkarahisar ve Seyidgâzi istikametine doğru. Şimdi bütün mebuslar aydık...

Şimdiye kadar Yunanlılar iptidâda çeteleri püskürtmüşler, bir ciddî ve nizamlı bir harp görmemişlerdi. İlk İnönü'de az bir kuvvetle gelmiştiler. O vakit ki vaziyeti anlayamadıkları anlaşılıyor. İkinci İnönü'nde yine kuvvetler müsavî idi, belki bizim daha çok askerimiz vardı. Birkaç saat daha sabredebilselerdi, galip idiler. Çünkü iki taraf da ric'at ediyordu. Bu harplerde Yunanlılar askerî hiçbir dirayet gösteremediler. Değerli bir düşman olmadıklarını, kıymetli bir askerlik hassasından mahrum olduklarını ispat etmişlerdi. Şimdi büyük kuvvetler yapmışlar, kıralları da başlarına geçmiş, mühim bir hareket yapıyorlar. Bizim kuvvetlerimiz de İkinci İnönü'nden beri adam adedince, silâh ve cephânece çok terakki ettirilmişti. Sivas'a **Çolak Selâhaddin**'in yerine kumandan yapılan **Nureddin Paşa** bir düziye orada fırka yapıp göndermişti. Ermeni Harbi'nden sonra Şark Cephesi kıt'alarından ve silâhlarından da bir çoğu Garp Cephesine nakledilmişti. Halâ geliyordu. **Topal Osman** da Giresun eşkıyasından bir fırka kadar asker yapıp, **binbaşı Alparslan**'ın refakatiyle tanzim etmiş, orduya ihtihak etmişti. Rusya'dan da birçok silâh ve mühimmat getirmiştik. Ermeniler'den zaptolunan şeyler de Şarktan buraya gönderilmişti. Biz de düşman kuvvetine müsavi bir miktarda idik. Hattâ onlara şu tefevvukumuz vardı: Üssülharekemizdeyiz. Hendekler kazınmış,

(*) Palavra atmak, sahtekârlık, yalan-dolan anlamı taşıyan dört kelime metinden çıkartıldı.

metrisler yapılmış, buralara askerin içeceği su fıçıları bile yerlertirilmiş, top, mitralyöz menzilleri ölçülmüş ve nişanlar konmuştu.

Mustafa Kemâl'in Meclisteki beyanatı, harbin sonraki cereyanı, kendisinin ve bizim kumandanın (**İsmet**) Yunan ordusu hakkında hiç bir malûmata malik olmadığını, tam bir (.....) içinde olduklarını, Yunan ordusunda başlayan hareketi aslâ anlıyamadıklarını göstermektedir.

Meğerse **Mustafa Kemâl** blöf yapıyorlar dediği vakit, Yunanlılar hakikaten blöf yapmışlar; fakat onun dediği gibi değil. Bu bir setr hareketi imiş. Şimal kısmımıza Bursa'dan getirip az bir kuvvet koyup durmuş. Bu kuvvetin arkasından bütün şimaldeki kuvvetlerini gizlice Cenuba kaydırmışlar. Zaten İzmir, Afyon arasında şimendifer olduğundan kuvve-i külliyelerini bu hat ile Afyon civarına getirmişmişler. Yâni İnönü'ye hücum edecek bir hareket gösterip, bizim kumandanı aldatmışlar. Ben kumandan dedikçe **İsmet** ve **Mustafa Kemâl**'i beraber anlamalıdır. Çünkü, **İsmet** resmî kumandan ama, **Mustafa Kemâl**'in rey ve emri hilâfına, ondan emir almadıkça hiçbir şey yapmaz. Resmî Kumandan **İsmet**'ti. Ama gayrîresmî ve hakiki kumandan **Mustafa Kemâl**'di.

Afyon'daki taarruzun şiddetine rağmen bizim kumandan harp yine İnönü'de olacak, bu bir nümayiştir diye bütün kuvvetleri İnönü'de toplamış.İhtiyatları da Eskişehir'e ve şimaline almış. Bari ihtiyatlı davranarak ortalık bir yere alsa ya... Bu uzun cephenin cenubunu adetâ boş bırakmış... Hasılı düşman bizi aldatmağa tamamiyle muvaffak olmuştu. Ondan sonra sol cenahımıza pek faik kuvvetlerle çullanmıştır. Sol cenahımızda **Deli Halit,** onun sağında **Miralay Nâzım** var. Yunan ordusu bunları kırıp doğruyor. Bunlar da delice, kahramanca mukavemet ve müthiş harpler yapıyorlar; fakat ne yapacaklar? Pek faik düşmana bir gün, iki gün, beş gün dayanabilirler. Nihayet ric'at mecburidir. Bunlar **İsmet**'ten imdat istiyor, yırtınıyorlar, **İsmet** «Hayır, harp orada değildir. Düşman orada (yâni sol cenahımızda) nümayiş yapıyor. İhtiyatlarımızı oraya çekmek istiyor. Bir nefer dahi gönderemem.» diyor ve göndermiyor. Ötekiler yine yırtınıyor. Olmuyor. **İsmet**'de tuhaf bir hal vardır. Benim gibi onunla çok temas edenler bilir: Bu adamın zihnine bir şey yerleşti mi bir daha onu çıkarmak imkânsızdır. Ama ne kadar saçma olursa olsun. Balçığa saplanır gibi, ona saplanır, kalır. Lozan'da da bu halini daima görür ve gülerdim. Bazan hiç mânasız bir şeye fevkalâde ehemmiyet verir, bazan da mühim bir şeyi hiç kâle almaz. Ona bir şeye ehemmiyet verdirmek için evhamını gıcıklamasını bilmelidir. Çok müvesvis ve vehimli bir insandır. Bu harpte de zihni sağ cenahımızdan gelecekler, asıl harp İnönü'nde olacak fikrine saplanmış. Bir türlü bundan çıkamamıştır. Hattâ üç gün süren sol cenahın şiddetli harpleri de bu adamı saplandığı bu hatâ batağından çıkaramamıştır. Tabii **Mustafa Kemâl** de bu fikirde olmasa onu döndürürdü.

Dediler ki, **Fevzi Paşa** bu iki adama daha harbin iptidâsında taarruzun Afyon üzerinden olacağını söylemişti; fakat dinlememişler. İnanmak lâzımdır. **Fevzi Paşa**'nın bir iki hizmeti vardır ki, askerlikte **Mustafa Kemâl**'e de, **İsmet**'e de pek fâik olduğunu göstermişti. O vakit **Fevzi** Hey'et-i Vekili Reisi ve daha bir kaç memuriyeti de vardı.

Derken zavallı **Nâzım** kahramanca döğüşerek şehid düştü. Askeri kâmilen

(*) Gaflet anlamı taşıyan bir kelime metinden çıkartıldı.

kırıldı. Şimdiye kadar hizmetler etmiş, değerli bir zabitti. Sonra cenazesi Ankara'ya getirildi; Hacıbayram Veli'de gömüldü. **Nâzım'ın** yeri boş kaldı. Yâni delik açıldı. **Nâzım'ın** sağında **Çolak Kemal (Kemaleddin Sami)** vardı. Yunanlılar onu da tepelediler, kaçırdılar. Az kaldı esir oluyormuş. Bereket versin yanında oralı bir nefer varmış. Dağda bir yol biliyormuş. Bunları oradan kaçırmış. Delik büyüdü. Cephemizin sol cenahı mahvoldu. Bunlar Kütahya - Afyon hattında oluyor. **Halit** sol cenahın ucunda ayrı kaldı. Hem vuruşuyor, hem Seyidgazi'ye doğru ric'at ediyor. Hali perişan.

İşte ancak bu esnadadır ki, **İsmet** gaflet uykularından uyandı. Sağırın kulağı duymaz ama, bunun beyni de sağırmış. Kaç gündür harp oluyor, sağ cenahımızda bir şey yok. Kuvve-i külliyemiz orda, istirahatte. Kumandan vaziyeti kavrayamıyor. Nihayet sol cenahımız müthiş bir satır yeyip parçalanınca anlıyor. Şimale yığdığı ihtiyatları ve diğer kuvvetleri şimdi cenuba sevkediyor. Bu bir gülgülü - ığlamalı sahnedir. Ev ateş almış, yanıyor. İçindekiler «Aman itfaiyecibaşı tulumbaları acele yolla!» diyorlar, yalvarıyor, bağırıyor, ağlıyorlar. İtfaiyecibaşı: «Size hayâl olmuş, yangın orda değil, başka yerdedir. Bir hortum bile göndermem.» diyor. Derken günler geçiyor; bina yanmış, kül olmuştur. Başka yerde ise bir kıvılcım eseri bile yok. Hadi tulumbalar binaları yanıp, bitmiş, dumanı tüten yangın yerine gidiniz.Canım iş işten geçti. O evvel gerekti. Bunu da anlamıyor. Yolluyor. Bari kuvve-i külliye sağında, Yunanlılar soluna hücum ederken, onları kurtarmak için sen de onun soluna çullansana. Hayır. Eğer bunu yapsaydı, Yunanlıları perişan etmesi muhtemeldi. Bu fırsatı da kaçırmıştı. Galebe pek mümkündü. Çünkü Yunan kuvvetleri hep solumuzdaydı.

Askerler diyorlar ki, strateji hatâsı müthiş bir hatâdır. Bunu harbin iptidâsında irtikâp eden kumandan felâkettedir. Çünkü bu hatâ harbin sonuna kadar sürer. Kimse tashih edemez. İşte bu harpte, **İsmet'in** yaptığı budur. Cezasını millet çekecek, nice yerler kaybedeceğiz, binlerce vatan evlâdı ölüp, kara toprakların altına girecek, top, tüfek ve her türlü mal ve servet gidecek. Az kaldı dâva da bitiyordu.

Şimdi ihtiyatlar hadi cenuba: Bir süvari fırkası dörtnala şimalden cenuba koşturuluyor. Harp yerine geliyor. Harp bitmiş, düşman ilerliyor. Yapacak bir şey kalmamış. Yine dörtnala geri dönüp, kaçmağa çalışıyor. Bir piyade alayı cebrî yürüyüşle, soluk soluğa geliyor. Harp bitmek üzere. Hemen harbe iştirâk etse, belki terazinin gözünü lehimize çevirir. Fakat o kadar yorulmuş ki, o kadar aç ve hele uykusuz ki... Uykuya yatıyor. Çünkü gece gündüz yürüyüş, ayakta duramıyor. Bu iş düşman mevzii karşısında oluyor. Asker uyumaktan kendisini alamıyor. Zabit menedemiyor. Hasılı dar geri kaçıyorlar. Hasılı yukardaki kuvvetler, aşağı sevkedildi. Fakat bâde harâbül basra... Harbe iştirak etmeleri mümkün olmadı. Hiçbiri harbe iştirâk edemeden gerisin geriye döndüler.

Ben bunları şu, bu rivayetlere göre söylemiyorum. Mağlûp ordu, Sakarya arkasına kaçınca, Millet Meclisi'nden orduya gönderilen tahkik heyeti içinde idim. Kumandanlardan, küçük kumandanlardan, binbaşı yüzbaşı, mülâzım gibi bir çok zabitlerden dinledim. Bunları ayrı ayrı bana söylediler. Fakat yekmeal olarak bu harbi şöyle tarif ediyorlardı:

«Harp değil, bîsut, ahmakça bir hareket mecmuası. Harp olmadı. Sade

bîmana bir yol yürüyüşü oldu.»

Ben de bu harekete: «Sina çöllerinde pusulayı şaşırmış Yahudiler'in kırk yıllık seyahatleri»diyorum.

Hakikaten ordumuz hiç harp edememiştir. 13 fırkamız körebe oynar gibi iki gözü bağlı, sade ordan oraya dolaşmıştır. Bu harpten evvel **İsmet** ve **Mustafa Kemâl** orduyu gruplara ayırarak, bir bid'at yapmışlardı. Bir takım zabit ve kumandanlar, bunun tehlikeli bir şey olduğunu söyleyip itiraz etmişler, fakat ağalara dinletememişlerdi. Hele böyle harp esnasında bir orduda yeni teşkilât yapmak çok tehlikeli olurmuş. Bu gruplarda 18 fırkamız vardı. Bunlardan harbe iştirâk eden, cenupta, sol cenahımızda bulunan yalnız beş fırkadır. Diğer 13 fırka **İsmet**'in, tabiî **Mustafa Kemâl**'in vahim hatası yüzünden harbe iştirâk edememiş, harbin ilk haftasını istirahat, ikinci haftasını oradan oraya yürümekle geçirmiştir. Yâni ha varmuş, ha yokmuş gibi olmuştur. Yâni Yunan ordusu, yalnız beş fırkalı bir askerle harp edip muzaffer olmuştur.

Aklı eren askerler diyorlar ki: Harp böyle olunca, artık ihtiyatları da aşağı yollamak da hatâ idi. Çünkü esir düşebilirler. Hakikaten Yunanlılar şimdi Seyyidgazi'den Ankara istikametine doğru zorlanıyorlardı. Gayeleri bizim ordunun bakayasını Bolu Dağları'na atmak. Oraya atılmış bakıye artık bitmiş demektir. **Halit,** Allah için gayret ediyor. Yunanlılar'a karış karış ölçerek yer veriyor. Nihayet **İsmet** Eskişehir'den bir mukabil taarruz yapıyor. Diyorlar ki, bu da pek hatâ idi. Ne ise şükür ki, bizim kumandan işi anladı. Bundan çabuk vazgeçip, umumî ric'at emri verdi. Vermese de ordu bozulmuş, çözülmüş, panik gelmiş. Harp mıntıkası ve civarı ahalisi olan askerler savuşup köylerine gidiyor, diğer askerler de alabildiğine kaçıyor.

Mustafa Kemâl buna ric'at diyor. (S-377) müthiş bir hezimettir. Sebepler gösteriyor. Hepsi (.....). Bu adam aslâ (....)mıyor. Onun bu sahifeleri kâmilen (.....) ve sonradan (.....)ma şeylerdir.

ANKARA KAYSERİ'YE TAŞINIYOR

Kara haber Ankara'da yıldırım gibi beynimize indi. Eyvah, bu kadar emeklere nice tehlikelerden atlatıp meydana getirdiğimiz kurtulma hareketi bitiyor. Millet ve Devlet yeniden batıyor. Ümit yine söndü. Gülen yüz kalmadı. Herkes yas içinde. **Hükûmet Ankara'yı bırakıp acele Kayseri'ye nakle karar vermiş. Hey'eti Vekile'de Mustafa Kemal bu kararı verdirmiş. Dosyaları oraya taşıyorlar. Bunların bir kısmı yollarda zayi olmuştur. İsmet, Mustafa Kemâl, Fevzi** de orduyu Yeşilırmak'ın arkasına nakletmeye karar vermişler, onu yapacaklar. **Mustafa Kemâl cepheden (.....),** Ankara'ya geldi. **Süngüsü düşük, süt dökmüş kedi gibi.** Önüne bakıyor. Yalan, doğru bir lâf yok. Her vakitki gibi yalan da söyleyemiyor. Palavra da atamıyor. Hemen şimdi şu ikisini mahkemeye çekmek lâzım ya... Fakat iyi, kötü adama, askere ihtiyaç var. Dâvaya hizmet edecek karınca bulsak alıyoruz. Hem de o gün mü?... Bir iş yapacaksan harici düşmana karşı yapılmalı...

Ankara mahşer; bir ana-baba günü oldu. **Kayseri'ye ilk kaçanlar Maarif**

(*) Yalan, utanma, uydurma ve kaçmak ile ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

Vekili Hamdullah Suphi ve Yunus Nadi. Elhamdülillâh sekiz on mebus daha kaçtıysa da başkası kaçmadı. Hükûmet, memur ve zabit ailelerini Kayseri'ye yolluyor. Sokaklarda, arabalar, atlar, eşekler, öküzler, kağnılar. Eşyalar arabalara yüklenmiş. Kadınlar eşyaların üstüne oturmuş. Bir tarafında bir kafes, bir tarafında bir oturak, bazısında üç dört tavuk da asılı. Çocuklar analarının kucağında ağlar. Kimsenin bir bildiği yok. Herkes meçhûlât içinde. Yalnız gâvur geliyormuş. Kaçmayı düşünüyorlar ve acele. Hükûmet bu sevkıyatı idare ediyor. Araba az. Kimi cebren araba zaptedip ailesini yerleştiriyor. Gücü, gücü yetene Hükûmet mebusları tahrik ediyor, yollamak istiyor.

Sokak, pazar insan dolu. Bir sürü insanlar koşuşup duruyorlar. Ekseri yürüyüşler mânasız, şaşkınlık eseri. Bu insanların çoğunun elinde eşya var. Kimi bir endam aynası gezdiriyor, satmak istiyor. Kimi sırtına bir dolap almış, müşteri arıyor, kan ter içinde. Kiminin elinde veya omuzunda halılar. Fiyatlar ölü pahasına; fakat yine alan yok. Kim başına dert alacak? Herkes canını taşıyamıyacak halde, şaşkın, şaşkın, telâş ve acele içinde. Bir öteye bir beriye koşuyorlar. Para küçük ve hafif şeydir. Taşınır ve saklanabilir. Eşyayı nereye sığdırmalı?! İnsanların benzi, ölü benzi...

Tanrı böyle bir günü hiç kimsenin başına vermesin. Hattâ derler ki, düşmanıma vermesin. Doğru...

İsmet'in bu harpteki mesuliyeti pek ağırdır. Yaptığı iş çocukça bir iştir. Böyle bir kumandan başka millette olsaydı, derhal kurşuna dizerlerdi. Bizde mesuliyet yok ki... Hem de ve hattâ böylesi **Mustafa Kemâl** gibi birine kul, dalkavuk olursa bu hatası tedbir ve zafer suretinde bile gösterilir...

Bu harpten iki ay kadar evvel Temps Gazetesinde **General Delacroi** adında bir Fransız generalinin bir makalesini okumuştum. Diyordu ki: «Yunanlılar büyük bir hücum yapacaklar. Hazırlanıyorlar. Böyle büyük bir hücumu yapabilmek için, insan, silâh, azık ve cephane nakliyatını temin etmek lâzımdır. Bunun için muhakkak bu hücumu Afyon'dan yapacaklardır. Çünkü, oraya İzmir'den şimendifer var. Başka yerden yapamazlar.»

Sonra Sakarya'ya kaçan ordu enkazında tahkikatım esnasında **İsmet**'in İnönü'nde harp beklemek hatasını öğrendiğim vakit bu makale hatırıma geldi. Döğündüm. Bu adamlar, bari bu makaleyi okusalardı. Bari bundan ders alsalardı. Yâni bir asker böyle bir hücumun ancak Afyon'dan olabileceğini iki kere iki dört eder gibi bilecekti. Bizimkiler bu kadar basit bir şeyi bilememişler, rezil olmuşlar ve olmuşuzdur.

Şimdi bu **ağalar** ordusu **Kızılırmak** arkasına alacaklar. Hangi orduyu? 120 bin kişilik bir ordu dağılmış, Sakarya'nın arkasına sade yirmi bin kişi gelmiştir. Onun da elinde bir şiş yok. Malzemenin çoğu düşman eline geçmiştir. Bizim asker bozgunlukta, fena kaçıyor. Zaten harpten evvel de bir düziye kaçıyorlardı. Pek kahramanız diye övünmeyelim. Asker artık harplerden bıkmış, fırsat buldukça silâhını atıp, bir kısmı da silâhiyle kaçıyor. Son zamanlarda bunun önünü bir derece İstiklâl Mahkemeleri alabilmişti. Bu firar hâdisesini izah eden bir hikâye söyleyeyim:

BİR FİRAR HİKAYESİ

Bu bozgundan evvel, bir gün Hey'et-i Vekile'de Maliye Vekili söylendi. Sebebi Müdâfaa-i Milliye vekâleti para istemiş; askere elbise lâzımmış. **Fevzi Paşa**'ya dedi ki: «Daha bir ay evvel elbise parası verdik. Yeniden yine istiyor. Bunu ne yapıyorsunuz?» **Fevzi Paşa** şu cevabı verdi: «Eh, ben ne yapayım? Bütün milleti giydirmeği taahhüt etmedim ya.» Şaştık, bu nasıl lâkırdı anlamadık. Hepimiz: «Nasıl?» dedik. İzah etti: «Yalnız orduyu giydirsem fazla para istemem; fakat orduyu giydiriyorum, bir kaç ayın içinde o neferler tedricen kaçıyor. Elbiseyi de beraber götürüyor. Yerine yeni efrad getiriliyor. Bunlar çıplak. Bunları da giydirmeli. Böyle devam ederse bütün milleti giydireceğim. Siz de ona göre para verirsiniz.» Buna hem güldük, hem de müteessir olduk. Maatteessüf hakikat böyle idi. Şimdi bozgunlukta ise dağılıvermişlerdi. **Türk askeri müdâfaa azminde yektâ bir askerdir. Fakat mağlûp olunca adetâ sıfır oluyor.**

Şimdi darbe yiyince ordu erimiş, bitmişti.

Ric'atte bir şeyi iyi yaptılar. Hangi hamiyetli zabitler ise onlar ne yapıp yapıp cephane sandıklarının çoğunu şimendifer ile nakledip, Nallıhan'da Kızılırmak'ın arkasına yığdılar. Gayet fena da iki şey yaptılar. Eskişehir - Ankara şimendifer raylarını ve köprüleri atmadılar. Mevcut koyun, keçi, sığır sürülerini sürüp bizim tarafa getirmediler. Oralarda pek çok koyun ve keçi sürüleri vardır. Sonra bunlar Sakarya Harbinde düşmana gıda olmuştur. Düşman hat ile de Sakarya üzerine âlâ nakliyat yapmıştır. Halbuki Sakarya'da bozulduktan sonra Yunanlılar kaçarken bu rayları öyle atmışlardır ki, parça parça idi. Adeta her ray parçasının altına bir dinamit koymuşlardı. Sonra aylarla tamir edemedik.

Yaralılar geldi Askerî Sıhhiye Reisi **İbrahim Tali**. Bunlara bir türlü münasip surette bakamadı. Azlettiler. Bu yaralıları araba ve bazılarını yaya olarak, Çankırı, Çorum taraflarına yolladılar. Düşünün zavallıları, sefaleti. Yaralı yaya gidiyor. Hattâ ayağından yaralılar, korkudan Ankara'da bırakılamıyor. Yaya yollanıyor.

Ankara'da mebuslar vaziyetten hiç bir şey bilmiyor. **Mustafa Kemâl**'de de sadre şifa verecek bir haber yok. O, hükûmet Ankara'dan kaçma telâşında. Başka şeyi düşündükleri yok. **Mustafa Kemâl** eşyasını denk denk toplatmış, yolluyor. Meclis'in haline baktım. Herkes şaşkın tavuğa dönmüş, ne olacağını ve ne yapılması lâzım geldiğine dair kimsede bir fikir, bir rey yok.

Bekir Sami, otuz mebus konuşuyoruz. Ekserisi Adana ve Mersin mebusları **İsmail Safa, Zamir**, ilh... bana: «Ne yapalım? Sen ne dersin?»dediler. Dedim ki: «Vaziyet nedir? Bir bileniniz var mı?» «Yok» dediler. Arkadaşlara «Biz de, Hükûmet de, **Mustafa Kemâl** de birşey bilmiyoruz. Arada **Mustafa Kemâl** mebuslara hasbıhâl kılıklı hususî bir şeyler söylüyor. Tenakuz içinde ve çocukça avutmalar. Anlaşılan o da bütün ümidini kesmiş. Hem de kaçmak peşinde. Bunu da herkes biliyor. Elde bir ordu kalmış mı, kalmamış mı, top, tüfenk hep zayi olmuş mu? Bildiğimiz yok. **Mustafa Kemâl**'e sorsak bermutad yalan söyleyecek. İptida bunları bilmeli. Bilince bir şeyin yapılıp yapılamayacağını kestirmek, ümit varsa yapılacak şeyin ne olduğunu tâyin etmek mümkün olur. Bunun için: «Hemen celse yapın. Arkadaşlardan bir Tahkik Heyeti teşkil edin. Beni de intihap

edin. Orduya gidelim. Görüp tahkik edelim, gelip size söyleyelim. Bu işi çabuk yapın. Vakıt kârdır. Yunanlılar elbet Ankara üzerine yürüyeceklerdir.» dedim. Pek münasip gördüler. Hemen resmî celse yapıp bir meb'us tahkik heyeti ve beni de intihap ettiler. 14 kişi idik. İçimizde **Çolak Selâhaddin, Konya'lı Vehbi Hoca, Abdullah Azmi, Erzurum'lu Durak** da vardı.

Hükûmete tebliğ edildi. **İsmet**'e yazmışlar. **İsmet** bizi kabul etmek istemedi. Sebebi, hatâ ve rezaletleri meydana çıkacak. Bu adam yaman adamdır. Böyle günde, böyle şey düşünülebilir mi? Ama kabahat ve rezaletleri meydana çıkmasın da ne olursa olsun. Bilakis insan bir yardım olur belki diye ister. Hem milletvekillerini nasıl men eder? **İsmet: «Asker işine mebus, sivil karışamaz. Bu anarşidir. Disipline mugayirdir.»** diyor. Hem kel, hem fodul!.. Neler yapmış?.. Bir koca orduyu sıfıra indirmiş. Şimdi bize ne diyor. Yaman hırsız ev sahibini bastırır. Canım niye telâş ediyor? Biz oraya gidip kumandayı alacak değiliz... Zâbitleri, neferlerin önünde döğdürmiyeceğiz. Askeri, ihtilâle de teşvik etmiyeceğiz. «Bunların sırası mı? Millet hali görmek istiyor. Hakkı değil midir?» dedim. Hasılı şiddetlendik, ısrar ettik. **İsmet** razı olmadı. Ama biz yola çıktık. Cepheye vardık. Mâni olamadı. Fakat, gözümüze gözükmedi de.

Cepheyi bir başından başladık, öbür başına gidiyoruz. Ordu Sakarya'nın şark kısmında muhtelif tepelerde. Bu tepelerden cephenin vaziyetlerini, panoramasını görüyoruz. Bir yerde o mıntaka harita mütehassısı bir binbaşı var. Bize mevziyi gezdiriyor. **Çolak Selâhaddin,** yanında asılı askerî haritasını çıkardı. Binbaşı izahat verdi. **Selâhaddin:** «Ha, anladım» dedi. Haritayı ufkî yapıp çevirdik. Tuttu. Tabii biz bir şey anlamıyoruz. Bize izahat vermeğe başladı. Baktım binbaşı dikkatle **Selâhaddin'in** yüzüne baktı ve elini tutup haritasını çevirdi. **Selâhattin** kıpkırmızı oldu. Hep anladık. O (...) Erkânı harpzabiti ve kolordu kumandanlığı etmiş olan bu zât, haritayı arazi üzerine tatbik edemiyor.

İNÖNÜ'NÜN DİRAYETSİZLİĞİ

Geziyoruz. Ben muhtelif rütbedeki zabitler, hattâ çavuş onbaşı ve neferler ile de, bir kenara çekip konuşuyorum. Malûmat istiyorum. **Selâhaddin** ise askerî merasim yapıyor. Elinde bir de kırbacı var. Tespih ile oynar gibi, onunla tuhaf ve daimi saplayarak oynuyor. Böylece safları dolaşıyor. «Düğmeni ilikle!» diyor. Yaptığı bu. Diğer arkadaşlar bîtaraf. Bunlara dedim: «Sarıklı mebuslar askere din gayreti versin. Bunun için böyle merasime lüzum yok. Neferin düğmesi çözülmüş veya yokmuş ne çıkar. O günde miyiz? **Salahaddin** günü ve vaziyeti takdir edemiyor. Sizler askeri küme yapın. Dinden, Allah'ın kâfire karşı cenk emrinden, gayret etmezseniz gavurun geleceğinden, karı veya bacılarını alacağından bahsedin». Yine dine sarılırız. Felâkette, bu kara günde yine en iyi işimize yarayacak olan din. Öyle yaptılar. Bense bunların hiç birine karışmayıp gizli gizli zabit ve neferlerle konuştum.

Evvelce tasvir ettiğim gibi, harbi anlattılar. Her grupta hepsinin sözü müttefikti. Sanki bütün ordu bir ağız. Müttefikan diyorlardı ki: **«Bizim adedimiz, tüfek ve sair kuvvetimiz düşmandan aşağı değildi. Bilhassa iyice yerleşmiştik. Hendeklerimiz mükemmeldi. Dünyada mağlûp olmazdık. Mağlûbiyetimi-**

zin sebebi cahilâne sevk ve idâre edildiğimizden. Biz, âlimâne idare isteriz.» Hele bu son cümle ve âlimâne tâbiri bir parola gibi herkesin ağzında idi. Devam ediyorlardı: «Bize, bizi âlimâne idare edecek bir kumandan ve Eskişehir - Afyon hattındaki o eski silâh ve kuvveti de verin.Düşmanı burada mutlaka tepeleriz. Boşuna rezil olduk. Muharebeye giremedik... **İsmet** kumandan olamaz.» İşte **İsmet**'in orduyu teftişimizi istememesinin hikmeti. **Mustafa Kemal** şimdi Nutkunda onun hatâlarını örtüyor. Çünkü işte müşterekterler.

Bir yerde kimi yüksek rütbeli dört zabitle müctemian görüştüm. Anlattıkları yine aynı şeyler. İstedikleri yine eski kuvvet ve âlimâne sevk ve idare. Birden binnefsihi: «Ah, yazık oldu» demiştim. Zabitler ağlamağa başladılar. Harp erlerinin bilhassa böyle günde ve ordugâhta ağlamaları dertli ve müthiş bir manzara oluyor. Ben de ağlamağa başladım. Hem ağlıyor, hem söylüyorlar. «Bize ne yapıp yapın eski kuvveti ve iyi bir kumandan verin! Milletin yüzüne bakacak halimiz, yüzümüz yok. Utanıyoruz. Dediğimizi yapın! Yunanı burda mutlaka tepeleriz. Bu lekeyi temizleyeceğiz. Bunun için kanınızı akıtacağız.» dediler. Yine onlar da ben de ağladık. Vaad ve teselli ettim. Zabitler çok hamiyetli, çok fedâkâr ilk bir defa gönlüme ümit girdi ve doldu.

Tahkikata devam ettim. Gecleri kâh toprakta yattık. Dolaştık. Daha türlü manzaralar gördük. Artık hep aynı şeyi dinliyorum. Demek tahkikatta artık devama lüzum yok. Tebellür etti ve tebellür eden şudur:

«Ümit zâil olmamıştır. Bilhassa zabitlerin hâmiyeti galeyanda. Mağlûbiyetlerinden utanıyorlar. Lekeyi temizlemek istiyorlar. Büyük bir gayretle harp edecekler. Hemen hepsi düşmanı yeneceklerini söylüyorlar. Hastalık da anlaşıldı. Şimdi bunlara âlim bir kumandan ve eskisi kadar ordu, tüfek, top, cephane vermeli.»

Mesele bundan ibarettir. Bunları yapmak için hemen Ankara'ya gitmeli. Vakit vardır. Ya Yunanlılar harekete geçer vakit bırakmazsa... Demek pek acele lâzımdır. Arkadaşlara «Gidelim!» dedim. **Selâhaddin:** «Henüz gezmediğimiz, ziyaret etmediğimiz fırka var. Oraya gidelim. Sonra çocuklar gücenir.» Bu fırka Eskiheşir önlerinde Piştar makamında. Oraya gidip gelmek için üç beş gün lâzım. Halbuki fevt edecek dakika yok. Buraya niye geldik **Selâhaddin** bilmiyor bir halde. «Canım biz buraya eğlenme ziyaretine, hatır ve gönül yapmağa gelmedik ki... Ne diyorsun? Gidip Ankara'ya iş yapalım. Bakıyyetü's-süyûf ordu ile harbedebilir mi hiç? Onu harbeder bir hale koyduralım»dedim.

CEPHEDE DURUM

Ordu vaziyeti şöyle idi:

«Yüzyirmi bin kişilik ordu dağılmış. Yirmi-yirmibeş bin kişi kalmış. Öyle kaçmışlar ki, yirmidört saatte seksen kilometre yapan nefer var. Bu neferi gösterdiler. Zabitler bunu söylüyor. Harp tarihinde bu sür'at nadirdir diyorlar. **Askerin ayağında çarığı var zanediliyor. Ama, ayağını kaldırttın mı altı yok.** Hattâ çoğunun tabaru da paralanmış. Zabitlerin anlattığına göre kaçarken askerler kaputunu, hatta caketini atarlarmış. Bu, hafif olmak içinmiş. Bir mendil bile insana öyle zamanda pek ağır gelirmiş. Askerde üstte başta yok. Ama neyse

Ağustostayız, pek sıcak. Bununla beraber yine lâzım. Buralar ağaçsız çır-çıplak yerler. Gündüzün bir cehennem sıcağı var, ölecek gibi oluyoruz. Gece de pek serin. Askerde bir tane bile çadır yok. Hepsi gitmiş. Bütün orduda hepsi hepsi belki yüz çadır görmedim. Askerin bir kısmında tüfek de yok. Hele süngülü tüfek pek az. Birkaç süvari alayı yok. Atları Anadolu'nun küçük atları. Bu bir şey değil. Fakat atlar açlıktan ve yoldan bütün lağar, yıkılacak gibi. Hem de bunlar süvari, ama hiçbirinde kılınç da yok.»

Buralarda köylerde bir tane bile ağaç yok. Bu da benim sinirime dokunuyor. Vatanın her parçasını yemyeşil görmek istiyorum. Ağaçsız gördüm mü hiddetleniyorum. Köylüye: «Niye ağaç dikmiyorsunuz?» diyorum. «Olmaz» diyorlar. Bir gün yine aynı mıntakada bir köye yaklaşıyoruz. Zümrüt gibi ağaçlar içinde. Gittik. Türlü eriklere kadar var. Bu köylü Rumeli'den gelme bir Türk muhacirmiş. Yerli Türkler bundan da ibret ve ders almıyorlar. Şu Anadolu köylüsü pek perişandır.

Çolak Kemal'in (Kemaleddin Sami Paşa. Şimdi Berlin Sefiri) karargâhını anlatayım. Bir köyde. O gece mebuslar üst üste zemin katından ibaret bir evde ve toprak üstünde yattık. **Çolak da** kibir ve azamet yolunda. Asker ya!.. Fakat bari o azamet bu hezimette olmasa... Asker dedik ya, yeter. Hikâye ettiler. Casuslar tutunuşlar ve hapistir. Gidip gördüm de. Yunanlılar'a casusluk ediyorlarmış. Bunlar Eskişehir civarında yerleşmiş Arnavutlar'mış. **Casuslar hep böyle, Arnavut, Boşnak, Çerkes gibi şeylerdir.** İbret!.. Tuhafı, asıl feciî şu ki, bu kumandan da Arnavut. Bu daha büyük ibret!.. **Çolak Kemal** da Arnavut'tur. Babası Sinop'ta hapishane gardiyanı bir Arnavut idi. **Çolak Kemal**'e: «Canım niye bu casuslar, böyle ecnebi unsurlar?» dedim. Cevap vermedi ve somurttu. Tabii, **Çolak Kemal'in** askerleri arasında dolaşıyorum. Neferlere şunu bunu soruyorum. Üçer-beşer etrafıma toplanıyorlar. Nasıl kaçabildiklerini sordum. Anlattılar. «Beş altı topu da beraber alabilmiştik. Kaçıyorduk. Gâvur önümüzü tutmuştu. Kaldık. Esir olacağız. Bir nefer oradaki köyden imiş. Dağda gizli bir başka yol gösterdi. Gayret ettik. Topları o yoldan çıkardık. Selâmete erdik. Bu asker bizi, topları, kumandanı kurtardı.» «O asker nerde?» dedim. «Burda» dediler. «Getirin.» dedim. «Sen orduyu kurtarmışsın. Aferin oğlum! Allah senden razı olsun! Senin köyün orda imiş. Niye gidip köyüne çoluğuna çocuğuna bakmadın da, orduyu kaçırmağa çalıştın?» dedim. Cevap verdi; «Efendi! Köy, çoluk çocuk ne olacak? Önce millet kurtulsun.» Bu sözle gözlerim doluktu. Hakikaten kahraman imiş. Bizim neferlerde âdet, köyü yakın ise behemehal köyüne savuşmaktır. Türkte âile muhabbeti çoktur. Bu sebeple ora ahalisinden askerle, harp etmek felâkettir. Bu yapmamış. Cüzdanımı açtım. Yirmibeş liralık bir kaime varmış. Başka param yokmuş. Kendisine verdim. Birçok asker yığılmıştı. Tabiî teşvik olur. Güzel sözler de söyledim. Sonra bizim arkadaş mebuslara da anlattım. Onlar da aralarında para toplayıp bu nefere verdiler ve kendini güzel sözlerle de taltif ettiler. İşte bir orduyu, bir mağrur kumandanı, kahraman bir nefer kurtarıyor. Böyle neferleri altın yazı ile tarihe yazmalıdır. Yazık ki, bizde kumandanlar, haysiyetleri kırılır diye vakayı örtbas ederler. Ne harp tarihinde, ne hatıratlarda adını basit bir surette bile zikretmezler. Bu harplerin nice büyük menkıbeleri olsa gerek. **Mustafa Kemal** Nutkunda böyle şeyler yazmaz. Bunları bilenler risaleler halinde ve gazetelerde neş-

retmelidirler. Bu, millî vazifedir.

DELİ HALİD'İN KARARGAHI

Deli Halid'in Karargâhı: Gece **Halid**'in çadırındayız. **Vehbi Efendi Halid**'e mağlûbiyetten dolayı serzenişli lâkırdılar söylüyordu. **Halid** kızdı: «Hoca! Öyle lâf atıp durma!» dedi. Gözü döndü. Sesinin hali fenâ idi. **Vehbi Halid**'in ne deli olduğunu bilmiyor. Hoca dediğin zaten bir nevi avanaktır. Şaşırdı. Derhal lâkırdıya karıştım. İşin önüne durdum. **Vehbi**'yi susturdum. Öteki de çıkıp gitti. Muhtemel felâketi giderdik. Hoca ısrar etse, beriki belki de tabancasını çeker vurur. Herif deli. Yalnız adı değil, hakiki deli. Hem pek kanlı ve zalim. **Vehbi**'ye: «Sen ne yapıyorsun? O delidir. Sakın bir daha bir şey söyleme!» Anladı... O gece açıkta ve toprak üstünde yattık. **Ömrümde ilk defa açıkta toprak üstünde yatıyordum. Bir sarı battaniyem vardı. Bekârlığımdan beridir. Yanıma onu almıştım. Bir ucunu altıma, bir ucunu üstüme alıp yattım.** Yarın mutlaka hastayız diye diye uyudum. Tuhaf!.. Bir şey olmadım. Hattâ yanlarının ağrısı bile beni pek izaç etmedi. Ankara ve civarlarında çimen nevinden dikenli tohum gibi bir şey veren bir ot var, bir karış kadar büyüyor. Derhal bir ayın içinde sapsarı oluyor. Bu ottan orda da vardı. Battaniyeye batıp içinde kalmış. Bunları yıllarla temizleye temizleye bitiremedik. Bu battaniyeyi Paris'e de getirdim. Hâlâ yanımdadır. Benim tatlı ve iftihar ettiğim bir hatıramın ve hizmetimin nişanıdır. Onu gördükçe bu günleri hatırlarım.

Halid'in karargâhında zabitler, gizli gizli bana **Halid**'in zulüm ve cinayetlerini anlattılar. Yaka silkiyorlar. Meğerse bu adam, pek zalim, merhametsiz bir katil imiş. Hele söyledikleri bir vakadan pek müteessir oldum. Bir genç, zeki, cesur zabite bir kurşun sıkmış. Zabit kabahatsizmiş. Sen ne haksızsın diye yaralı zabit söylenmiş. Vay bok, daha gebermemiş, deyip bir de beynine sıkarak öldürmüş. Bu zabite hepsi acıyorlar. Böyle vakaları çokmuş. Divan-ı Harb filân bilmezmiş.

İşte ordunun geçirdiği felâket. İşte şimdiki maddî ve mânevî vaziyeti.

MECLİS HEYETİ POLATLI'DA

Polatlı'ya geldik. Vakit gece. Burası umumî karargâh. Burda şimendifer var. İllâ gidelim diyorum. **Selâhaddin** dönmek istemiyor. Diğerleri de onunla beraber. İllâki Pîştar'daki fırkaya gideceğiz. **İsmet Paşa**'nın karargâhında, yâni, Karargâh-ı Umumî'deyiz. Bir Tatar evinde misafiriz. Gidip gitmemek için münakaşa ediyoruz. Münakaşamız kavga halini aldı. Beni teskine çalışıyorlar ve sabır tavsiye ediyorlar. Dedim: «Gitmemiz lâzımdır. Buraya eğlenceye, süse, resmî geçide, çalım satmaya gelmedik, ne duruyoruz? Siz dönmezseniz ben şimdi dönüyorum. Vakit yok. Ya Yunanlılar gelirse... Ankara'ya gidelim. Çalışalım. Yapacak mühim işimiz var.» **Durak Bey** de bana iştirâk etti: «Dönelim!» derken, arkadaşlar birer birer dönmek fikrine geldiler.

Ben tetkikatımın neticesini ne yapacağımı kimseye söylemiyorum. İfşa edip bir falso olmasın. Meclis'de bir âni darbe ile vaziyeti anlatmak, yapılması

lâzım gelen şeyleri söyleyip, yaptırmak istiyorum.

Derken **İsmet Paşa** bizim eve geldi. Oturduğumuz odanın dört çevresinde sedir gibi minderler var. Ondördümüz sıralanmış oturuyoruz. **İsmet** yanıma oturdu. Halinde bir endişe, bir ihtiraz var. Hiç lâkırdı söylemiyor. Bir iki hoş beş lâkırdı yaptı, fakat yavan. Kulağıma: «Seninle görüşmek istiyorum. Bize gidelim» dedi. Kabul ettim, Geceyarısı yaklaşmıştı. Kalktık kendi evine gittik. Bana bir düziye muhtelif sualler soruyor:

«E... Orduda ne gördünüz? Ne intiba hasıl ettiniz? Meclis'e ne diyeceksiniz? Mebuslar benim çok aleyhimde mi? Bana bir şey yapabilirler mi sarıki?.. ilh...» böyle şeyler.

Anlaşılıyor ki, **İsmet** yaptığı işlerden telâşta. Meclis'ten korkuyor. Benim ağzımı arıyor. Meğerse biz cephede dolaşırken Ankara'daki mebuslar bu hezimetin faili olan **İsmet**'in Divan-ı Harb'e verilmesini istemişlermiş. Tabiî **Mustafa Kemal** de müşterek olduğundan mani olmağa çalışmış. Tabiî **İsmet** haberdar imiş demek. Benimse bunlardan haberim yok. Tamam... Yanımıza gelmiş, beni evine götürmesi, bu mesele. Acaba biz de onun Divan-ı Harbe sevkini mi istiyeceğiz? İçini kurt yiyor. Onu öğrenecek.

Açtım ağzımı yumdum gözümü. «Ordu bütün senin aleyhinde. Cahil bir idare ile bu hale geldik. Yoksa mağlûp olmazdık. Alimâne idare isteriz diyorlar. Meclis bana bir şey yapamaz, diyorsun. Ben zannederim ki, seni tutar, Meclis'in kapısına asar bile. Bu kahkarî hezimetin mesulü sensin.» dedim. «Ben yalnız değilim ki, **Mustafa Kemal Paşa**'nın emirlerini yapıyorum.» dedi. «Onu da asarlar.» dedim.

İNÖNÜ'NÜN İKİ İDAM EMRİ

Şafak söküyordu. Misafir olduğum eve döndüm. Yâni beş-altı saat hararetli münakaşa ettik. Hele bir şeye pek kızmıştım. Bunu bana iki zabit pek acıklı bir surette anlatmıştı. Sakarya'ya vâsıl olunca **İsmet** iki genç mülâzımın, gösterilen mevzide durmadılar diye idâm edilmelerini emretmiş. Bu ceza pek haksız imiş. Çünkü ordu mağlûp olmuş, çözülmüş, herkes kaçan kaçana olmuş. Bunlar da kaçmışlar. Bütün ordu zabit ve kumandanları **İsmet**'e yalvarıp affını istemişler. Zabitin biri pek değerli imiş. Sonra tamamiyle mâsum imişler. **İsmet** dinlememiş, kurşuna dizdirmiş. Diyorlardı ki, böyle kurşuna dizdirmek lâzımsa hepimizi, hele evvelâ **İsmet**'i kurşuna dizmek lâzımdır. Hep kaçtık. Tamamiyle doğru. Bu adam cehaleti ile kırdırdığı binlerce vatan evlâdı yetişmiyormuş da, üstüne bunları da yollamış. Bunu da acı acı söyliyerek suratına çarptım. Lozan'da bir gün bu konuşmaları unutmuş, bana bir kumandanın merhamet tanımaması lüzumunu anlatıyordu. Misâl olarak bu iki zabit vakasını söyledi ve dedi ki: «**Mevzilerini terketmişler, idâm edin dedim.** Çünkü disiplin meselesi. O vakit orduya bir ders vermek lâzım. Hemen bütün ordu bu zabitlere acıdı. Benden aflarını rica ettiler. Dinlemedim. Dişimi sıktım. İdâm ettim.» Vakayı ben unutmuş değildim. İsabet oldu. Bir tarafı tenevvür etmemişti. Şimdi bizzat **İsmet** tenvir etti. Demek bunu **İsmet** gözdağı vermek için yapmış. Bunun için iki cana kıymıyor. Bunun da sebebi herkes korkup, kimse sesini çıkarmasın. Demek ona itiraz edip hataları meydana çıkarı-

lamasın, mevkiinden düşmesin diye, insandan kurban kesiyor. Hattâ hırsı uğrunda insan ona serçe gibi geliyor. O, bunu bana Lozan'da kendi kumandanlık meziyetini medih için anlattı. Halbuki bu vaziyet tamamiyle şecaat arzederken merd-i kıpti sirkatin söyler idi. Şimdi azametinden yerlere sığmayan **İsmet**'i görenler, o zaman, yâni Polatlı'da görmüş olmalı idiler.

Ankara'ya döndük. Nutuk söylemek için notlar hazırladım. Müdâfaadan ümitvarun. Çünkü zabitlerin mâneviyatı yüksek. Hezimetten utanmışlar, bu lekeyi temizlemek için bütün gayretleri yapacakları anlaşılıyor. Şimdi demek orduyu eski hale koymalı. Fakat bunu nasıl yapmalı. Orada bir şeyden de şikâyet ettilerdi. Erkân-ı Harbiye Reisi **Fevzi,** Ordu Sakarya'ya gelince yeni Kur'a efradını silâh altına almış, orduya bu acemi efradı sevketmeğe başlamış. Bununla ordu açığını ikmal etmek istiyormuş. Dediler ki: «Bunlardan fayda yoktur. Bilakis, zarar vardır. Nişan atamazlar, disiplin bilmezler. İlk top, tüfek patlamasında kaçarlar. Diğer iyi askere de korku verip panik husule gelir. Bu adam bunları ne akılla yolluyor. Derhal geri alsınlar.»

Şimdi Müdâfa-i Milliye Vekâletinden de malûmat toplamak lâzım. Halbuki sabah erken ve ben yatakta iken, evime **Binbaşı Mehmed Said, Binbaşı Han, Yüzbaşı** (Adını hatırlayamıyorum İstanbul meb'usu **Ali Rıza**'nın kardeşidir. Zavallı ölmüş) geldiler. **Said,** Harb-i Umumide Almanlar ile ordu dairesinde çalışmışmış. Bu babta kur'a işlerinde mütehassıs olmuş biri imiş. Şimdi Ankara'da İkmal Şubesi Müdürü imiş. Hâlâ Levazım işlerinde imiş. Tamam. Kendi kendime: «Allah yolladı.» dedim ve yanıma aldım. Yatağıma oturdum. Konuştuk.

Said dedi ki: «Biz müşkülât içindeyiz. Yanlış işler yapılıyor. Biz yazdık. Söyledik. Öteye beriye başvurduk. Terter tepiniyoruz, anlatamıyoruz. Dedik bu işi siz yaparsınız. Size geldik. Aman bir çaresine bakınız. Sizde ümidimiz var. Yoksa mahvolduk. **Fevzi Paşa** acemi kur'a efradını aldı. Orduya ikmâl neferi olarak gönderiyor. Bu felâkettir. Bunlar bir şeye yaramaz; üste, orduyu da bozar. Bunları derhal cepheden çektirip ordu arkasındaki efrad depolarına aldırın. Bunlara orada sade nişan atmasını öğretsinler, ilk hatta biri ölünce derhal bunlardan bir tane yollasınlar. Ölenin tüfeğini alsın, ateşe başlasın. İkmal neferi olarak 94, 95, 96, 97'liler var. Bunlar harp görmüş. Pişkin efraddır. Derhal bunları silâh altına aldırınız.» Bu malûmat pek kıymetli. İşin can alacak yeri idi. Ben zaten bunu öğrenmek istiyordum. Ayağıma geldi. «Peki vakit dardır. Yarın bugün Yunanlılar harekete geçer. Bu efradı on gün içinde orduya yetiştirebilir misiniz?» dedim. «Teahhüd ediyorum. Bu iş benim vazifem. Yetiştireceğim.» dedi. Bu adam mutlaka Hızır. İşin canalacak noktası da bu. Bu da te'min olundu. Bakalım yiyecek, mühimmat işi var.Sordum, «Bu ne olacak?...» dedim. **Halit** «Bu da benim işimdir. Derhal Keskin'e, Çorum'a, Çankırı'ya doğru menziller yapacağım. **Ali Rıza Bey** (Mebus) da levazımdan yetişmedir. Bilir, o da oralara gider. Hasılı bizde ordunun erzakını yetiştireceğiz.»dedi. Bu da oldu.

Teşekkür ettim. «Siz işe hemen başlayın. Ben yarın Meclis'ten bu kararları alırım.» dedim. Çok sevindiler. Bu adamlar titriyorlardı. Ölecek gibi telâşta idiler. Ne kadar himmetli ve vatanperver oldukları görülüyordu. İnsanın içi, samimiyeti, böyle kara günlerde belli oluyor. Hamiyetlerine hayrân oldum. Derhal bu adamları büyük bir muhabbetle sevdim. Halâ severim. Hakikaten bu adamlar ki,

en mühim noktayı haletmişlerdir. Sakarya ordusundaki perişan bakıyeyi Eskişehir-Afyon önündeki muntazam ordu ve o miktarda olacak neferleri ve yiyeceği vermiş ve zamanında yetiştirmişlerdir. Hele **Mehmed Said Bey**'in ki, diğerlerinden daha mühimdi. İşte bazan koca vakalar içinde böyle nâçiz bir kaç şalus ne mühim işler görür, mühim zaferlerin temellerini kurar; sonra da **Mustafa Kemal** ve **İsmet** gibiler, bu zaferleri kendilerine mal ederler. Halbuki bu adamların hizmetlerini tesbit ve millete ilân etmek, bilenlere vazifedir. Bu vazifeyi şimdi yapmakla vicdanım müsterihtir. Hattâ hiç tanımadığım **Said Bey**'i ondan sonra en iyi dost saydım ve Ankara'daki bağıma meccanen oturttum. O da iyi adammış, ben Avrupa'ya çekilince zaruretimi düşünerek kendi arzusu ile kira vermişti.

SİLAH MESELESİ

Şimdi silâh meselesi: **Tüfek yok diyorlar. Felâket. Tahkikat yaptım. Hükûmetin karşısında eski bir hamamda bizim Rusya'dan getirttiğimiz 35.000 Rus tüfeği olduğunu öğrendim.** Erkân-ı Harbiye Reisi ve Müdâfaa Vekili **Fevzi**'nin haberi bile yok. Mal bulmuş Mağribi'ye döndüm. Halkın elindeki silâhlar da toplanınca yüzbine çıkacak. **Süngü? Düşündüm, yok. Ama buna çare kolay: Bir demir çubuğunun ucunu sivriltsinler, diğer ucunu da halka yapıp, tüfeğin namlusuna geçirsinler.** Ama bir daha çıkmayacakmış. Zararı yok. Süvari kılıncı. Ailelerde yatan ve bilhassa atalarımızdan kalma eski kılıçlar vardır; onları toplatalım. Bir de **İsmet**'in yerine kumandan. Bu da ne yapalım, **Mustafa Kemal** olur. Fakat bilfiil kumandan olsun. Askerin yiyeceği ne olacak? Para yok. Ekmek, fasulya, kahve, şeker, petrol, bez kumaş, ilh... lâzım, Menba yok. **Bütün dükkânlardan askere lâzım ne varsa cebren müsadere edilsin.** Fena zulüm ama, ne çare, evvelâ vatan lâzım. Vatan ve devlet olmayınca, mal yerin dibine batsın. Şimdi iş tamam.

Demek her şey yolunda, her şey mümkün, Sakarya boyunda zabitlerin bütün istedikleri oluyor: Yâni «Eskişehir - Afyon hattındaki tüfek, cephaneyi verin. Bu lekeyi kanımızla temizleriz» diyorlardı. İşte verilebilecek. Henüz Yunanlılar da harekete geçmedi. Vakit de var. Ne âlâ. Allah'a bin, bin şükür... Bana büyük bir ümit, hattâ mukavemete iman geldi. Neşelendim. Nutuk için hazırladığım notlara yapılacak tedbirleri de ilâve edip,nutkumu yazdım. Bunları Meclis'e kabul ettirip Hükûmete yaptıracağım. Kabul edileceğinden eminim. Çünkü mebuslar bana bakıyorlar. Her dediğimi yapacaklarını vaad ediyorlar. Bütün Meclis arkamda, ümitleri bende idi.

Yunan ordusu kumanda heyeti, cidden dirayetsiz, aşağı derecede bir kumanda heyeti imiş. Bunu, bu sefer de iyice gösterdi. Büyük bir fırsatı kaybetti. Bizi bozup Eskişehir'e girdikten sonra bir ay kadar hareket etmeyip boşuna vakit kaybetti. Bize pek kıymetli bir vakit verdi. Eğer derhal yürüseydi, silâh omuzda, askerî bir tenezzüh yapar gibi gelecek, hiçbir mukavemet görmeyecek, Ankara'yı da zaptedecekti. Yunan ordusuna karşı koyacak bir ordu yoktu. Ankara'yı da zaptedecekti. Ankara'nın zaptı, büyük bir mânevî tesiri haiz olacaktı. Bu da bizim için inhilâldi. Kurduğumuz hükümet, yaptığımız ordu bitecekti. Bizim için artık tutunmanın imkânı yoktu. **Zaten bunu Sakarya Harbi'nden sonra Anadolu'da**

yaptığım seyahatte, her yerde vali, eşraf söylediler. «Ankara'yı tahliye etseydiniz, her şey bitmişti. Halk derhal İstanbul tarafını tutacak, sizi kesecek ve kovacaktı» dediler. Yunan ordusu böyle büyük bir fırsatı kaçırdı. Sonra da mağlûp oldu. Yunanlılar benim bu satırlarımı okuyup öğrenince kimbilir ne kadar döğünecekler. Krallarına ve kumandanlarına ne kadar küfredeceklerdir... Hasılı, Yunan ordusu gaflet edip, bize yeni bir ordu yapma için vakit verdi.

GİZLİ CELSEDE DURUM RAPORU

Ben işimi hazırladım. Meclise koştum. **Mustafa Kemal** beni koridorda bekliyormuş, telâşla karşıladı. Sapsarı bir beniz. İmdad bekler bir gözle baktı; yüzü yerde. Hey gidi günler!... «Ne yapacağız? Ne yapacaksın?»dedi. Kuzu gibi olmuş, benden istimdat ediyor. Dedim: «Hafi celse yapalım. Siz hemen celseyi açınız ve bana söz veriniz» «Peki» dedi. Koştu, celseyi açtı. Ve bana söz verdi. Kürsüye çıktım. İki-üç saat kadar süren bir nutuk söyledim. Bu nutuk birkaç kısımdır. Lübbü (özeti) şudur:

1- Ordunun hal ve vaziyeti

2- Zabitlerin istedikleri ve bu lekeyi temizlemek için verdikleri vaad.

3- Yapılacak tedbirler.

Ordu büyük bir mağlûbiyete uğramış, kaçan kaçana olmuş, çil yavrusu gibi dağılmış. Sakarya gerisine gelebilen bakiyye 20, 25 bin kişidir. Tüfekleri eksik, hele süngü pek az. Süvaride kılıç yok. Topların bir kısmı da zayi edilmiş. Askerde üstte başta yok. Çadır yok. Büyük bir perişanlık.

Zabitler mağlûbiyetten utanıyor, «Cahilâne bir idare bizi bu hale koydu. Yoksa mağlûp olmazdık. Adedimiz kâfi, yerimiz iyi idi. Alimâne idare isteriz. Bize eski aded asker, silâh ve cephaneyi veriniz. Bir de âlimâne idare edecek kumandan koyunuz. Muhakkak surette Yunanlılar'ı püskürtürüz.» diyorlar.

Arkadaşlar: Bahtiyarım, çünkü askerde mâneviyat yüksektir. Tetkik ettim. İstediklerini vermek de mümkündür. Allah'a şükür, henüz Yunanlılar da harekete geçmemişlerdir. Bu işi başarmak için bize vakit verdiler. Çok büyük ümit vardır. Me'yus olmayın. Ümidi aslâ kesmeyin. Sakarya'da düşmanı bozmak imkânı var

Alınacak tedbirler: Millî hayatta en mühim ve fevkalâde ânı yaşıyoruz. Bunun tedbirleri de en mühim ve fevkalâde tedbirlerdir. Bunlar:

1- Her vatan ferdi, her işi bırakıp Sakarya'da müdafaa için bir hizmet görecektir. Nakliye işleri, ilâh...

2- Bütün kağnılar, öküzler, atlar, ilâh... müsadere edilip, nakliyat işine tahsis edilecektir.

3- Orduya yiyecek, petrol, sabun, ilah... lâzımdır. Herkesin nesi varsa, dükkanlarda neler varsa derhal Hükûmet tarafından zaptedilip orduya verilecektir. Vakıa bu ağır... ve bunda çok suiistimal olacak. Ne yapalım, millet kurtulsun da ne olursa olsun. Millet giderse malı ne yapacağız.

4- Süngü de azdır. Derhal bütün demirci dükkânları çubuk demirlerin bir ucunu sivriltecek, diğer ucunu halka yapıp süngü haline koyacak. Kâfidir.

5- Herkesin elindeki mavzer ve emsali tüfekler ve fişekler derhal toplanıp, orduya en seri bir surette sevkedilecek.

6- Süvariye kılıç için, evlerdeki eski eğri kılıçlar toplanacak.

7- Erkân-ı Harbiye, acemi efradı cepheye sevke başlamış. Bu büyük bir hatadır. Derhal bunlar geride depoya alınacak. Bunlara sade nişan tâlimi gösterilecek.

93, 94, 95, 96, 97'liler var, bunlar harp görmüş askerdir. Silâh altına alınıp cepheye sevkedilecek, Bunlardan biri öldükçe depodakilerden biri gidip, onun silâhını alarak harp edecek.

9- Mustafa Kemal bilfiil Başkumandan olsun.

10- Ordu harbi Sakarya'da yapacak. Kızılırmağın arkasına çekilmeyecek. Hükûmet ve biz de Ankara'da kalacağız. Gidersek inhilâldir.

11- Bu işleri derhal karar altına alınız. Derhal Hükûmet tatbik etsin.

FEVZİ PAŞA!

«Maatteessüf bunlar bu Hükûmet ile yürümez. Bu Hükûmet atalet ve uyuşukluk içinde. Bu Hükûmetin mümeyyiz vasfı budur. Meselâ **Fevzi Paşa, hem Heyeti Vekile Reisi, hem Erkân-ı Harbiye Reisi, hem Müdâfaal Milliye Vekili, hem bilmem daha ne ve neler?** Bu nasıl şey? Sade Erkân-ı Harbiye işi bir adamın vaktini alır. Bir adam kâfidir. **Fevzi Paşa'ya** hitap ediyorum ve soruyorum; bu kadar işi, birden nasıl yapıyorsunuz? Muhakkak yapamıyorsunuz. Bu hırsın nedir? Üç beş mevkii birden pençende tutuyorsun? Orduyu yeniden tanzim için hâlâ bir iş, bir uyanıklık gösterdiğiniz yok. Hâlâ uyuyorlar. Arkadaşlar! Ben bunların halini şöyle görüyorum: Yeni bir Ashab-ı Kehf!... Vaktiyle bir Ashab-ı Kehf var imiş. Hikâyeyi bilirsiniz. Bir mağarada yıllarla uykuda kalmışlar. Uyandıkları vakit, dünyayı kâmilen değişmiş gördüler. Bunlar da onlar gibi derin bir uykuda uyuyorlar.Uyandıkları vakit Ankara'da, bakacaklar, başka ahali var. **Mehmet** yerine **Mihal** diyorlar, paralara kuruş yerine drahmi diyorlar... Artık uykudan uyanın... **Fevzi Paşa.** Sen bütün mevkilerini bırak, biraz hırsını yen! Sen durmaz çalışırsın, bilirim; fakat bu kadar işe yetişemezsin. Mühim bir andayız. Sen yalnız Erkân-ı Harbiye Reisi ol! Sade ordunun işini düşün, düzelt! Resmî evrakı bitirdikten sonra şöyle bir sırtüstü yat! İstersen ayaklarını da havaya dik! Yunanlılar'ı nasıl mağlûp edelim diye imâl-i fikr et! Saatlerce düşün! İmal-i fikir çok mühim şeydir. Bu esnada insanın aklına mühim tedbirler gelir. Müdâfaa-i Milliyeyi başkası alsın. Meselâ onu **Refet Paşa**'ya verin.

«Demek Kabineyi de tanzim etmek lâzımdır.»

Fevzi kalktı, sırasından bana cevap veriyor. Ben gerisindeyim. Dedi: «**Ben haris değilim. Bana emrettiler, şunu uhdene al, aldım, bunu da al, dediler, onu da aldım. Ben kendim istemedim. Ben ne yapayım?...**» dedi. Zavallının hali perişan. Porsuk bir uzviyet ve söz... Sesi af diler gibi... Haline acıdım. Devam etti: «Ben orduya nerden silâh bulayım... Ben uyku uyuyanuyorum» dedi. Dedim ki: «Fevzi Paşa! Sen istemedin. Bu mevkileri sana verdiler demek. Sen düşünür bir madde değil misin? Bu kadar emir kulu bende misin? Vermek hâta, fakat hâtalı bir işi kabul etmek de hâtadır. Bunu bilmiyor musun? Uyumuyorum diyorsun. Mükemmel uyuyorsun. Bak söyleyeyim. Silah nerden bulayım diyorsun. Haberin yok. Sana haber vereyim. Şuradaki hamamda otuz beş bin Rus tüfeği var.Hadi,

git al!»

Zavallı daha fena oldu. Çenesi titremeğe başladı. Dudakları morardı. «Ben, dedi, cepheye gidip bir nefer gibi harbetmesini de bilirim.» Bu sözü doğrudur. Hakikaten sonra Sakarya Cephesine gitmiş, harp başlayınca Erkân-ı Harbiye Reisi olduğu halde ilk hatlarda Kur'an elinde dolaşmış, neferleri teşci etmiştir.

Bu **Fevzi** tuhaf bir adamdır. Adı **Mustafa Fevzi**'dir. **Kavaklı Fevzi** derler. **Meşrutiyetin ilânı zamanında Manastır'a hürriyetperverleri vurmak için, Abdülhamid tarafından gönderilen Boşnak Şemsi Paşa'nın evinde yetiştirdiği biridir.** Bu tedibe gelen **Şemsi Paşa** ile beraber, onun Erkân-ı Harbi olarak Manastır'a gelmiştir. **Atıf, Şemsi Paşa**'yı orada arabasında vurduğu vakit, **Mustafa Fevzi** de aynı arabada, **Şemsi**'nin yanında idi. İttihadcılar **Fevzi**'yi yakalayıp tevfik etmişler. **Fevzi:** «Ben size de hizmet ederim» demiş, serbest bırakılmıştır. **Fevzi Paşa** pek az lâkırdı söyler. Hiç dostu yoktur. Düşmanı da yok galiba. Kimse ile konuşmaz, ülfet etmez. Sade resmî işiyle meşguldür. Uzunca boylu, esmer, şişmancadır. **Çok üşür.** Kış oldu mu, kalın üç dört fanila, üstüne yelek, hırka, ceket, kaput giyer. Bu kadar yükü nasıl taşır bilmem. **Üstüne-başına hiç bakmaz. Pislik içindedir. Galiba saçını bile taradığı yok.** Ay olur traş olmaz. Bıyık sarkık ve birbirine karışık. Bu hal ile yüzü tuhaftır. Hele kat kat fanilâ, hırka ve elbiseden vücudu hantal, porsuk bir manzara alır. Tırnakları uzun ve içi simsiyah pislik, Sigara, kahve, içki içmez. **Beş vakit namazındadır.** Bir hikâyesini anlatayım: Bir yâveri vardı. Bu yaver, tanıdığım **Demokrat Mustafa** adında birinin kardeşi idi. Yâver bir gün bana anlattı: «Bizim Paşa bir iki aydır kaşınır. Gittikçe fazla kaşınır. Kaşınıyor, fakat bir şikâyet ettiği, bir şey yaptığı da yok. Kaşındığının farkında değil gibi duruyor, gittikçe fazla kaşınmağa başladı. Hele geceleri iki vücudunda kürek çeker gibi, bir düziye harekette. Aklıma geldi. «Galiba paşa uyuz oldu» dedim. Kendisine söylemek istedim. Cesaret edemedim. Acıyorum da. Nihayet baktım ki, hali fena. Bir gün: «Paşa, siz çok kaşınıyorsunuz. Kendinizi hekime gösterseniz iyi olur,» dedim. «Sahi... Ben kaşınıyorum değil mi? Bir doktor çağır!» dedi. Çağırdım. Doktor uyuz olduğunu söyledi. Uyuz bütün vücudunu dehşetli kaplamış. Kükürt merhemi verdi. Kurtuldu.»

Bu vaka şayanı hayret bir şeydir. **Fevzi**'yi gayet iyi tasvir ve tahlil eder: Bu adam iki aydır kaşınıyor da, farkında değil. Hem uyuz kaşınması müthiş şey. Farkında olmamak, iz'aç olmamak mümkün olmaz. Buna göre, demek **Fevzi**, gayet duygusuz, lâkayd, vurdumduymaz, bir işin farkında değil. İhmalci inisiyatifi olan âri bir adamdır. Hakikaten bütün işlerinde hayatında böyle bir adamdır.

Ben kendisine Ashab-ı Kehf siniz diye hücum ettiğim vakit, verdiği cevap da onun ruhunu gösterir bir aynadır. O sözleri âni bir buhran ve yeisli bir heyecan içinde söyledi. Ruhunun samimi bir aksidir. Binaenaleyh pek doğrudur: «Verdiler, aldım.» Çok doğrudur. Bu adamda zerre kadar benlik, mevcudiyet, izzetinefs yok. Bir efendiye kul, köledir. Zannetmem ki, kurun-u kadîmde, esirlik devrinde bir orduya esir düşüp köle olarak satılan hiçbir şahıs bile o vakit efendisine **Fevzi** kadar, sadakatle ve itaatla hizmet etmiş olsun. **Mustafa Kemal**'e de böylesi lâzımdır. **İsmet**'i, **Fevzi**'yi tam bulmuştur. İkisi de emirber nefer, kör değneği, şer âleti... Hakikaten **Mustafa Kemal, Fevzi**'ye şu vekâleti al, diyor, alıyor. Sonra şu-

nu da al diyor, alıyor. Sonra bırak diyor, bırakıyor. Daha ileri gidiyor, mebusluğu da terket diyor, terkediyor. Sadc Erkân-ı Harbiye Reisi ol,diyor, oluyor. Şunu yap diyor, yapıyor, yapma diyor, yapmıyor. Bugüne kadar hayatı hep budur. Hasılı halini güzel ve kendi ağzı ile tasvir ve kabahatini itiraf etmişti.

Mebuslar daha evvel **Fevzi**'nin seciyesini kısmen öğrenmişlerdi. Bu hallerinden **Fevzi**'nin (F) si üstüne bir nokta daha koyarak, ona **Kuzu Paşa** diyorlardı. Adı artık budur. Kuzu Paşa aşağı, Kuzu Paşa yukarı. Amma iyi bulmuşlardır. Bir kısmı buna kanaat etmeyip, sonra Öküz Paşa adını verdiler. İtaatı vakıa kuzu gibidir; yine onun gibi düşüncesiz ve insiyatifsiz; fakat kuzu gibi sâf olsaydı, ben de bu adı münasip görecektim. Değildir. Vakıa bazı halleri öküz gibidir, ama öküz pek de muti değildir. Övendüreden korkar. Bu hiç övendüresiz itaat ediyor. Sonra Öküz gibi kafasız değildir. Zekâsı yüksek değil, ama, zararsız bir zekâdır. Ve yine zararsız akl-ı selimi vardır. Biraz tarihten dem vurur. Bu bapta bazı şeyler okumuşa benzer. Sanra hemen herkes askerlikteki liyakatini söylüyorlar. Hakikaten Eskişehir- Afyon harbinde taarruzun sol cenahımızda olduğunu bilip, söylemiş ve fakat ağalar dinlememiş. Ne yapayım, böyle bilgiden bir fayda yoktur ki, ha bilmiş, ha bilmemiş. Kanaat ettiği şeyi, insan, kabul ettirmesini de bilmelidir.Tehdidini ikaa muktedir olmalıdır. Böyle olursa bir şeye yarar. Bunda öyle şeyler yoktur. Bir söyler ve susar. Nitekim Sakarya Harbinde de hakiki vaziyeti o görecektir. Fakat bu sefer yine dediğini kabul ettirememiş, asıl kâr olmamışsa da büyük bir zarar ve felâketten kaçınmak suretiyle mühim kâr olmuştur. Yani **Mustafa Kemal**'in ric'at emrini, o geri aldırmıştır. Lâkin birkaç gün sonra dediği yapılmıştır. Bunları izah edeceğiz.

Şerir bir adama benzemez; fakat her şerre alet olur. Son zamanda **Mustafa Kemal**'e olan bir telgrafını gazeteler neşrettiler. Bunda: «Ordu sizinledir. Emrinize, müdafaanıza hazırdır» diyor. Bu, orduyu bir (....., ..., ...) adamın kuvveti, (...) aleti yapmaktır. Bu günah büyüktür. Bu esnada galiba **Mustafa Kemal** aleyhine bir kıyamdan korkuluyordu. **Mustafa Kemal** Eskişehir'de Temyiz Mahkemesi âzâsını da tehdid etti. Kezâ milleti tehdit etti. Derken, **Fevzi**'nin de bu telgrafını neşretti. Yine **Mustafa Kemal** ona: «Sen şu mealde bir telgraf gönder bana» demiştir, o da yazıp göndermiştir. Yâni yine yap dediler, yaptı.

Yusuf Kemal de bu Kabinede Hariciye Nâzırı. O da ihmalde, iş görmemekte,inisiyatifsizlikte **Fevzi**'nin eşi.

Nutkuma devam ediyorum. Nutkumun son kısmı söyledir:

«Siz Ankara'yı bırakıp kaçıyorsunuz. Orduyu Sakarya'dan Kızılırmak'ın arkasına kaçıracaksınız. Siz, Hükûmet bu kararı vermiş, yapıyorsunuz. Ben diyorum ki, bu felâkettir. Eskişehir'den Sakarya arkasına gelen ordu, yirmibeş bin kişi kalmış, ordan Kızılırmak'ın arkasına varınca ise, ikibin beşyüz kalacaktır. Büyük bir hâtadasınız. Ankara'da kalacağız.Ordu Sakarya'da döğüşecek. Burada muzaffer olacağız. Sizinle taban tabana zıddım. Sizi Millet Meclisi men edecek. Burada ve Sakarya'da kalacaksınız. Ne olursa burada olacak...»

Meclis bütün sözlerimi alkışlarla ve ittifakla kabul etti. O gün ve sonraki günlerde Meclis tamamiyle arkamda idi. Ne desem yapıyorlardı.

Kürsüden indim. Celse bitti. **Mustafa Kemal** Riyaset mevkiinden indi. Ya-

(*) Zalim, hırsız, cani ve şer anlamına gelen dört kelime metinden çıkartıldı.

nıma geldi: «Yahu! Sen ne yaptın? Sen ne müthişsin be!... Bilmezdim.» dedi. Sade güldüm. Tekrar celse açılınca, **Durak** kürsüye çıktı. Ankara'da kalmak, Kayseri'ye gitmemek, ordunun Sakarya'da kalması için söyledi.

Mustafa Kemal Meclis'te o günü, yirmi-otuz mebusun içinde bana: «Peki, kabinede sen de bir mevki almalısın,» dedi. Galiba benim bunları bir mevki kapmak için yaptığımı zannetti. Çünkü, kendisinin bütün işleri mevki içindi. Güldüm. «Benim mevki ile işim, hevesim yok. Eğer Hükûmette yapılacak vazife olsa kabul ederdim. Yok, işleri kumandan, Müdâfaa-i Milliye yapacaktır. Ben istemem» deyip oradan savuştum.

Artık müzakere devam etti. Gittikçe münakaşa alevlendi. **Çolak Selâhaddin, Hüseyin Avni, Hulûsi** ve daha bir takımları **Mustafa Kemal'e** hücum ediyorlar. Mağlûbiyetin mesuliyetini sırtına yükletiyorlar. Doğru, hakları var. **Mustafa Kemal** de bundan sinirleniyor, **çıldıracak.**

Ertesi günü Doktor Adnan bana dedi ki: « **Mustafa Kemal** sana şaşmış. Bu ne müthiş adammış, diyor... Ben de «Sen onu henüz spesialitesinde görmedindi. "Hest dans son ansiyete"» dedim. Anlamadı. «**"Onun kudreti, kuvveti muhalefette ve hücumdadır"** İşte gördün. San'atı bu dedim.»

Derken **Mustafa Kemal** Başkumandanlığı kabul etmem, dedi. Ve bunda temerrüd etti. Dedik: «Yahu! etme, kabul et!» «Ben zaten daima idare ediyorum. Geri durduğum yok ki... Ne lüzumu var, beni başkumandan yapacaksınız?» dedi. Ben de: «Yok, resmen ve mesul olarak başkumandan olmalısın. O vakit daha iyi gayretle çalışırsın.» Her şey bitmiş, elde ordu diyecek bir şey yok. **Mustafa Kemal** tamamiyle ümitsiz. Başkumandanlığı aslâ istemiyor. Çünkü onca mağlûbiyet muhakkak. Başkumandan olursa kendi mağlûp olacak. Şimdiye kadar perde arkasından elindeki **İsmet** ve **Fevzi** adındaki iki kuklayı, hacivatla karagöz gib oynatmaya alışmış. Mesuliyetli iş olursa onlara veriyor, şeref olursa kendine alıyor. Resmen ve bilfiil kumandanlığı kabul etmeğe aslâ yanaşmıyor. Bütün Meclis de buna kızıyor. Meclis, pek asabileşti. O, kabul etmem diyor, başka şey bilmiyor ve dinlemiyor. Kızmışım. Bir aralık: «Peki! Senin vücudun âleme rahmet mi? Ne güne duruyorsun? Hangi işe yarıyacaksın?» diye bağırdım. Kızılca kıyamet koptu. **Mustafa Kemal** bana kürsüden **küfürler ve tehdid yağdırdı** ve bu arada yine dedi ki: «**Mağlûbiyet muhakkak. Sen beni rezil olsun, şerefim gitsin diye başkumandan yapmak istiyorsun.**» Bu söz bana öyle müthiş geldi ki, çıldıracaktım. «Yahu bu ne adam! Koca bir millet gidiyor; bu, şerefi düşünüyor. Bunu kim yapabilir? Hiç olmazsa insan hayâ eder de bunu söyliyemez. Of!... Ne (...), ne (....) bir adama çamışız!... Şeref!... Sanki Suriye'de mağlûp olan da bendim,» diyordum. İşte bu andadır ki, bu adamdan tam nefret etmiş, ona büyük bir kin beslemeğe başlamıştım. Baktım kudurmuş köpek gibi olmuş. Herkes de bir şey söylüyor. Her söyleyen ile dalaşıyor. Galiba niyeti bozuk. **Topal Osman'ın** kendisine verdiği muhafızları Meclis'e getirmiş. Onlara güveniyor, imalı bir surette onlarla Meclis'i tehdit ediyor. Bunlardan birçok herif Meclis koridorunda.

Her iş oldu. Benim bütün tekliflerim kabul edildi; fakat kumandanlık meselesi hâlâ olamıyor. Üç gündür uğraşıyoruz, kabul ettiremiyoruz. Halbuki vakit dar. Nihayet bakmış ki, olacak şey değil. Meclis mu'sır, kabul etmezse hiçbir hay-

(*) Adilik ve belâ anlamı taşıyan iki kelime metinden çıkartıldı.

siyeti kalmayacak. Ekseriyet zaten aylardan beri aleyhine dönmüş. Geldi. Resmen celsede şu teklifi yaptı: «**Eğer Meclis bütün teşrii ve icraî selâhiyetlerini bana verirse Başkumandanlığı kabul ederim.**» Ben bunu işitince iki yumruğumu küt küt diye kafama vurmuşum. Ve: «Eyvah, bu adam ne istiyor? Bu nasıl iş? Bu verilir mi? Bu istenebilir mi?» diye bağırmışım, durmuşum. Ben farkında değilim. Sonra yanımdakiler söylediler. Kendi kendime düşünüyordum.

Bu müthiş bir şey. Başkumandan olmak için böyle bir selâhiyete lüzum yok ki... Başkumandan harbi başa çıkarmak için lâzım. Selâhiyetlere zaten maliktir ve onlar kâfidir. Demek bu adamın zamiri (.....). İçinde kimbilir ne (.....) vardır. Büyük bir müstebit olmak, milleti inim inim inletmek istiyor. Kendi kendine kanunlar yapacak. Şunu bunu asıp kesecek. Böyle bir şeyi istemek ne müthiş bir (.....). Yahut bu adam bunu mahsus istiyor. Biliyor ki, Meclis kendi selâhiyetlerinde pek hassas ve kıskançtır; vermeyecek, bu da bu şekilde Başkumandanlıktan kurtulacak. Yahut Meclis verirse, bunlarla sonra bize, millete **kıran salacak...** Kendine köle gibi itaat etmiyenleri **imha edecek.** Yapar mı? Yapar. Şaka değil. Kendisi ve **keyfine göre kanun yapacak.** Onunla **istediğini mahkûm edecek.** Tarihte bunun yalnız bir misali vardır. **Jül Sezar,** Roma Senatosu'ndan selâhiyetlerinin bir kısmını almış, kendisini ona «**Yarı Tanrı**» tanıtmıştı. Bu da buna benziyordu.

MECLİSTE KAVGA-KIYAMET

Artık mecliste kavga kıyamet kopuyor. Bu selâhiyetleri vermek istemiyorlar. Müthiş çorba olduk. Her kafadan bir ses. Nihayet düşündüm: «Canım **İsmet** askerliğini gösterdi. **Fevzi** bir kumandan olamaz. Galiba Ankara'da başka da yok. **Mustafa Kemal** Anafasta'da iyi asker olduğunu göstermiş. Bundan münasibi yok. Vahim bir iş ama, şu adama ne istiyorsa verelim de Yunan'ı def edelim. Sonra mümkün olursa çaresine bakarız.» dedim. Ve Meclise: «**Zararı yok. Bunları mı istiyor, onları da verelim de gitsin, düşmanı defetsin. Bu kâfidir.**» teklifini yaptım. Nihayet Meclis kabul etti. Kendisi de başka bir şey diyemedi. **Adnan** bana, «Başkumandanlığa nasbı kanunu sen imzala!» dedi. Tabiî bu **Adnan**'ın fikri değildi. **Mustafa Kemal**'in idi. Bilmem bunun sebebi ne idi? Ne düşündü? Ben «Canım, şimdi böyle şahsî meselelerin zamanı mı? Vakıa teklif benim ama, kim imzalarsa imzalasın» dedim. **Adnan** ısrar etti. «Peki!» dedim ve imzaladım. Meclis bu kanun lâyihasını aynen kabul etti ve istediği selâhiyetleri de verdi. Bütün benim teklif ettiğim tedbirleri de Meclis aynen kabul edip, icrasını Başkumandan'a havale etti. Başkumandan bunları bir seri numaralı emirler ile tebliğ ve icra etti. Yalnız ben herkesin bütün malını müsadere demiştim. Meclis bunu çok görüp, yüzde kırk nisbetine karar verdi. Bir de meclis Başkumandanlığa merbut mebuslardan mürekkep bir teftiş heyeti teşkil, beni de bu heyete intihap etti.

EV TEZGAHLARINDA İMAL EDİLEN HARP ALETLERİ

İcraat başladı. Bir iki gün sonra her taraftan askerler sökün etmeğe başladı.

(*) Kötülük, domuzluk ve küstahlık anlamı taşıyan üç kelime metinden çıkarıldı.

Bunlar 94, 95, 96 ilâh... tevellüdlüler. Akın akın geliyorlar, doğru cepheye sevkediliyor. Sandıklarla tüfekler, kılıçlar geliyor.Demirci dükkânlarında demirlerden süngüler yapılıyor. Kağnılar, atlar geliyor. Büyük bir faaliyet. **Said Bey**'i gördüm: «Yolunda. Birkaç güne kadar orduyu eski haline getiriyoruz. Hiç merak etme! Allah senden razı olsun.» dedi. Bu halleri gördükçe ümidim daha arttı.

Yunanlılar da Eskişehir'den hareket ettiler. Meclis'te artık askerliğe de karıştım ve: «Allah aşkınıza sol cenahınıza dikkat edin ve ihtiyatları merkezî bir yere alın!»demekten kendimi alamamıştım. Herkes de böyle söyleniyor. Çünkü **İsmet**'in Eskişehir'deki ağır hatâsı içimize kızgın çivi gibi işlemişti. Bu benim için çizmeden yukarı çıkmaktı. Ama, zaten hepimiz zıvanadan çıkmıştık.

Yunanlılar gelinceye kadar, ordunun tertibatı ikmâl edildi. **Mustafa Kemal** grup sistemini de ilga edip, eski usulü tatbik etti. Böyle bir zamanda orduda teşkilât sistemini değiştirmek, bir intizamsızlık, emir ve kumandada anarşi yapabilir; tehlikeli bir şeyse de yaptı. Bununla orduda iki defa teşkilât sistemi değiştirilmiş oldu. Zaten harp cephesinde eski sistemi bırakıp, grup teşkilâtı yapmak hatâ ve pek serserilikti. Şimdi bu hâtanın neticesi olarak yeniden değiştiriliyordu. Demek öteki türlü sökmeyeceğini şimdi anlamış. Zavallı millet, tecrübe tahtası. Hasılı evvelâ bu teşkilâtı bozup, grup teşkilâtı yaptı, şimdi de bunu bozup eski teşkilâtı yeniden kurdu.

Bir taraftan da efrad akın akın hâlâ geliyor. Silâh ve saire de böyle. Acemileri depolara çektiler. Orada nişan talimi siper alınak usulünü öğretiyorlar. Sonra harpte biri öldükçe bunlardan göndermişler, ölenin silahını alıp harbetmiştir. Bu suretle cephelerde hiç eksiklik olmamıştır.

TAARRUZ ÖNCESİ

Harp başlıyacak. Telâştayız. Gece uyku uyuyamıyorum. Benim gibi daha bir çok mebus var. Hükûmette, Müdafaa-yı Milliye'de dolaşıyoruz. Haber alıyoruz. Gece sabahlara kadar sokakta dolaştığımız, Mecliste buluşup kötü bir petrol lâmba ile dertleştiğimiz oluyor. Birçok mebuslar bu kara günde, bu buhranda hamiyetlerini gösterdiler.Yazsam büyük bir liste yapar. Bilhassa **Adana** Mebusları'ndan **İsmail Safa, Muhtar, Zamir Bey** ölüp-bitiyorlardı. Bunlarda büyük hâmiyet gördüm. Bu sebeple bunları sönmez bir muhabbetle içimden sevdim. Hâlâ bu adamları severim. Bende pek iyi ve silinmez bir iz bırakmışlardı. Dehşetli sigara içiyorum. Bir raddeye geldim ki, zehirlendim gibi. Derhal sigarayı terkettim. Bu esnada idi ki, Çankırı Mebusu **Hoca Hacı Tevfik** Meclis'te: «Allah iyi eder, zafer verir» dedi. «Herif! Daha hâlâ Allah'a havale ediyorsunuz. Allah babanızın uşağıdır,» dedim. Pek sinirliyim. Kalktım, az kaldı adamı dövüyordum. Bereket versin araya girdiler de fenalık olmadı. Lâkin fena lâkırdılar söyledim. Ne yapayım? Herif çalışacağına, bir iş yapacağına, Allah'a havale ediyor. Kendi oturuyor. Ah bu yobazlar...

Derken, Sinop'tan zevcemden telgraf. Nis'te duramamış. İstanbul'a, oradan Sinop'a gelmiş. «Derhal Sinop'a gel,» diyor. Al şimdi bir belâ daha... Ben bu buhranda burayı bırakıp Sinop'a nasıl giderim? Bu vatan hizmetine karı koynunu tercih demek olacak... Bir taraftan harp haberleri bekliyoruz, bir taraftan da bu püs-

küllü belâya telgraf çekiyoruz, söz anlatacağız. Dedim ki: «Vaziyet buhranlıdır. Böyle günde burayı terk edemem. Hizmet günüdür. Biraz sabret. Beş, on gün içinde biter derhal gelirim.» «Hayır, gel!» diyor. «Olmaz» diyor. Bu sefer «Ben geliyorum» dedi. «Aman gelme! Herkes burdan kaçıyor» dedim. Gelir mi gelir. Tehlike filân bilmez. Böyle bir deliliği yapar. Böyle sevme de görmedim. Gelirse ne yapacağım? Sinop'ta **Mutasarrıf Zihni.** Onu da zorluyormuş. «Araba buldur gideyim» diyormuş. Hazırlanmış. **Zihni** yazdı. Ona yazdım: «Birader! Böyle bir kara günde ben vatan hizmetini terkedemem. Burayı bırakıp Sinop'a gelemem. Onun gelmesi de olamaz. Aileleri Ankara'dan çıkardılar. Neticenin ne olacağı malûm değildir. Ne yap yap, şunu avut. Ve hele buraya gelmesine mutlaka mani ol! Bana yazacağı telgrafları, telgrafhaneye emir ver, bana göndertme. Beni müteessir ediyor. Çalışamam. Sen onun telgrafını alır, ona göre benden ona cevap uyduruverirsin.» «Merak etme,» dedi. Öyle yapmış. Ferahlandım Allah razı olsun.

Serbest kalınca ne yapabileceğimi düşündüm. Elbet çok yaralı gelecek. Hastahaneler yapar, çalışırım. Madem müfettişim. Diğer askerî hastahaneleri de dolaşır, bir intizam veririm. Harpten anlamam. Bu iş bizim değil. Fakat, bir de şunu yaparız: Mebus arkadaşlara tenbih ettik, halktan öteden beriden haber toplasınlar. Ne işitirlerse bize söylesinler. Biz de icabına bakalım. Başkumanda'na bildirelim. İçinde işe yarar bir şey olur.Böyle haberler geliyordu. **Hüsrev** (Bulgaristan sefiri) de bu heyete dahildi. Yazıp zarfa koyuyorduk. **Hüsrev** askerî vasıta ile Başkumandan'a yolluyordu. Bana dolaşmak, bilhassa hastahaneleri gezebilmek için bir at lâzım. Bir de nefer verdiler. Ona da lâzım. Cihet-i Askeriyede birkaç at var. Fakat her gün veremiyorlar. Onların da işleri var. Mebuslardan birinde at varmış. İki at satın aldım. Birine ben, birine nefer biniyor. Dolaşıyoruz.

Adnan'ın işi yolunda. Hilâl-i Ahmer'in bir arabası var. Onunla geziyor. **Adnan**'ı, Hilâl-i Ahmer'den maaş da alıyor diyorlar.Alırsa meşrû değildir. Kendisine sordum. «Hayır!» dedi. Fakat arabayı kullanıyor. Hilâl-i Ahmer Reisi **İsmail Besim Paşa.** Şimdi mebus olmuş. Rusya'ya gitmeden evveldi. Cephede askere erzak verilecekmiş. Para da yok. Hey'et-i Vekile'de Hilâl-i Ahmer'in parasını alalım dediler. Bunu da bana, «Sen yap!» dediler. «**İsmail Besim**'i çağırıp al!» demişlerdi. Hey'et-i Vekile odasının yanına çağırıp, «Ne kadar para varsa ver» demiştim. Korkup, zangır zagır titremişti. «Nasıl vereyim?» demişti. Ben de: «Korkma,iade ederiz» demiştim. «Siz şahsen teahhüt ederseniz, vereyim» demişti. Parayı alınış, orduya ekmek göndermiştik. Sonra parayı Hükûmet iade etmişti.

Henüz harp başlamamıştı. İki ordu manevralarla meşgul. Bir mebus arkadaş geldi. Yahşihan'dan geçerken gelmiş. Acele beni buldu. Dedi: «Aman mühim. Cephaneyi dağlar gibi Yahşihan'da Kızılırmak'ın Şark geçidi köprüsünün yanına yığmışlar. Bir tane muhafız bile yok. Ne var bilir misiniz? Hep Rum'lardan mürekkep bir amele taburu. Ya hıyanet edip, cephaneyi berhava ederlerse, ne ile harp edecekler?» Hakikaten mühim haber. Canım ağzıma geldi. «Müdafaa-i Milliye'ye gideyim. **Refet**'e haber vereyim de tedbir alsın,» dedim. Hemen kalktım. Atları istedim. Sokakta bekliyorum. Baktım ki, **Adnan** arabasıyla geçiyor. «Ne bekliyorsun?» dedi. «**Refet**'e gideceğim. At bekliyorum,» dedim. «Ben de ona gidiyorum. Gel bizim arabayla gidelim» dedi. Gittik. **Refet** Müdâfaa-i Milli-

ye erkânından beş altı miralay oturuyorlar. O vakit Müdâfaa-i Milliye Vekâleti Ankara Lisesinde idi. Vekil için de binanın yanına ufak bir bina yapılmıştı. Bu binada **Refet**'i gördük.

Ben; «Aman paşa, mühim bir şey var» diyerek hitaba başladım. Hiç aklıma bir şey gelmiyor. Mühim bir hizmet yapıyorum zannediyorum. Kemali sadakatle koştum, geldim ve söylüyorum. Hepsi vatan için. Onu sevinecek, derhal tedbire tevessül veya bana teşekkür edecek zannındayım. Anlattım. Bitince **Refet** biraz durdu. Gayet azametli ve şiddetli bir tavır aldı: «**Sen çizmeden yukarı çıkma!**» Alıklaştım. Bu adamın Müdâfaa-i Milliye Vekili olmasını Meclis'te ben teklif ettim. Onu bir şey zannediyordum. Bir müddet sonra sersemliğim gitti. Dedim: «Sen ne dedin? Bana hakaret ettin?» Aramızda şöyle ve şiddetli bir kavga oldu:

TARTIŞMA

O: «Kendinden büyük işlere karışma!»

Ben: «Bu iş benden çok küçük. Hem bu benim vazifem. Meclisin intihap ve tayin ettiği Başkumandanlık Heyet-i Teftişiyesindenim. Böyle yolsuzluklar gördüm mü senin gibi vazifesini yaptıramıyanlara yaptıracağım. Bunu görmek, bilmek, tedbir almak senin en mühim vazifendir. Bunu yapamadığın anlaşıldı, fakat daha belâsı var. Cephane ile amele taburunu bir yerde tutuyorsun. Bu, kedi ile peynir tulumunu bir araya koymağa benzer. Ya bütün cephaneyi ateşleseler ne yapacağız? Düşman silâh omuzunda gezinti suretinde mi Ankara'ya girsin? Buna da sen sebep olacaksın! Büyük mesuliyetin var.

O: «Çok geliyorsun?»

Ben: «Az gelmekteyim.»

O: «**Böyle mühim bir sırrı faşettin. Seni İstiklâl Mahkemesine vereyim de görürsün?**»

Ben: «Sana gelip, böyle mühim bir şeyi haber vermek, sır ifşası mıdır? Sen casus musun ki, sır ifşa oldu? Nasıl yapmalıydım?

O: «Telefonla söyleyeydin.

Ben: «Asıl o vakit faş olurdu. Şimdi neden faş oldu?

O: (Yanındakileri gösterip) - Bunlar işitiler.

Ben: «Onlar buranın müdürleri. Onlardan bu saklanır mı? Zaten bu işi sen emredeceksin, onlar düzeltecek.

Anlaşılıyor ki, herif hiç sebepsiz bana kuruluyor. Öküz altında buzağı arıyor. Azamet taslıyacak. Asker, üstüne general. Hem de bunlar arasında azametiyle meşhur. Sonra iyilik edip, Müdâfaa-i Milliye Vekili yaptırdık ya, kötülük edecek. Hem de müthiş olan şu kabahatını bastıracak. Bunun için beni itham ediyor; fakat ithamı saçma. Onu da beceremiyor. Dedim: «Şu ne âdi yürekli ve ne dirayetsiz adam.» Ortada bir müttehim varsa, asıl kendisi, fakat olur ya haber alamaz. Ben onu hiç itham da etmiyorum. Namusumla temin ederim ki, böyle şey aklıma bile gelmemişti. Sade saf bir vatan gayretiyle haber verip maslahatı selâmete erdirmek istiyordum. Bununla görülüyor ki, bu da bütün askerler gibi nemruttur. Sonra hırsı büyük ve içi fena. Hakikaten bu adamın şimdiye kadar bir iki şeyini bi-

lirdim: Tamamiyle, cahil, azametli, müthiş şarlatan. Konuşması, nezaketi, tavırları tamamiyle anormal ve sahte. İnsanın bir elini sıkar, omuzunun biri yerde, biri gökte, yengeç gibi olur ve bu esnada yüzü sahteliği akıp duran ve müfrit bir gülme içindedir. Yüz değil, karikatür. Palyaço. İnsan halinden utanır. Şimdi azametinin dehşetini de öğreniyorum. Haksız insan da. Daha sonra daha da gördük: **Mustafa Kemal'in azameti, zulmü, istibdadı, vurgunu aleyhindeyiz.** Hani, Allah fırsat verip de **Mustafa Kemal'in** yerine o otursaydı, milletin beynine de kan otururdu. Hep kan kusardık. **Mustafa Kemal'i** bize kıçı kırmızı balmumu ile arattırırdı. **Allah kış görmüş yılana gün göstermesin derler.** Doğrudur. **Demirci Efe'yi** tedibe gönderdik. **Efe bir şehrin ileri gelenlerinden yirmi - otuz kişiyi şehrin meydanında yere yatırıp gıcır gıcır kesmişti. Efe'den** şıkır şıkır birkaç yüz bin lirayı alıp, işi tatlıya bağlatmışız. İsyânlar zamanında Çankırı'ya gittiği vakit şehre elli bin lira cizye koymuş ve almıştır. Bunlar benim bildiklerim. Bunlarla beraber, zekâca ve iktidarca **Mustafa Kemal'den** yüz kere aşağıdır. Hele pek cahildir. Ancak Millî Harekette ilk devrede aleyhimize olan isyanlarda cidden çok hizmet etmişti.

Şu adamın beni böyle saçma ithamına, beni mahkeme ile korkutmasına, çizmeden yukarı çıkma gibi hakaretine fena kızdım. Ben ne samimî ve ne hizmet için zahmet etmiş, gelmişim. Bu bana ne muamele ediyordu. Gözüm kızdı. Dedim:

- «Bana çizmeden yukarı çıkma diyorsun. Sen kendini her vecihle benimle bir mukayese et! Bakalım, kendine ne meziyet buluyorsun? Sen bir sıfırsın ve benim kunduramın altındasın. Hadi bakalım beni İstiklâl Mahkemesine ver. Oraya sen gitmelisin.»

Yumruğu şiddetle masasına vurdum. O, yerinde, ben masasının önündeyim. **Adnan,** O masanın bir ucunda oturuyordu. Ayağa kalktım ve:

- «Hadi! Göreyim seni!» diye bağırdım. **Refet** üzerime yürüdü ve elini cebine soktu. Tabanca çekecek vaziyet yapıyor. Ben de onun üzerine yürüdüm. Arada **Adnan** var. Bana sarıldı. «Aman doktor» dedi. Diğer zabitler oradan çıkıp gittiler. **Refet'in** sağ eli cebinde. Benim de tabancam var. Gözüm kızdı. Ne olursa olsun dedim. **Adnan** cılız adamdı. Yana ittim. Aradan çıktı. **Refet'le** göğüs göğüse geldik. «Hadi!» dedim. Duruyor. «Adi herif!» dedim, duruyor. **Adnan** yine geldi. **Refet** çekildi, ben duruyorum. **Refet** yerine oturdu. Ben de oturdum. «**Eğer sen namuslu bir adamsan, beni İstiklâl Mahkemesine vereceksin. Başka çare yok**» dedim. **Adnan** beni teskine çalıştı.

Baktım, **Refet:** «Doktor, siz zeki, cesur, merd adamsınızdır, bilirim. Ben size hürmet besliyorum. Su-i tefehhüm oldu,» dedi. Ne lâhana turşusu idi, şimdi bu ne perhiz... **Adnan** artık bizi barıştırdı. Bu tarziye idi. İlerisine gitmedim.

Refet'in bu hali beni kendisinden iyice iğrendirmişti. Artık bu adamla iyi konuşamadım. **Refet** geldikçe selâm vermesini bile gönlüm istemezdi ve çok defa vermezdim. İşte vatan için neler çektik, nelere maruz olduk. Millî Harekette böyle ne günler geçirdik.

Sanayi Mektebi büyük bir bina; Darül Muallimin de öyle. Bu iki binayı hastahane haline koymağa karar verdim. Birkaç gün sonra harp başlıyacak. Yaralılar gelecek. Ne hekim var, ne eczacı var, ne âlet var, ne ilâç var, ne yatak var,

ilâh... hiçbir şey yok. Hattâ ilâç koymak için şişe bile yok.

İki bin kadar yatak tedarik etmeliyim. Sanayi Mektebinde bezler buldum. Birçok da kumaş kırkıntısı. Sokaklarda terzilerde yığılan bez kırıtısı var. Müdafaa-i Milliyeden de bir takım bezler aldım. Biraz yün de buldum. Talaş da buldum. Hilâl-i Ahmer'in de bir seyyar hastahanesi var, istasyon civarında. Orada da pansuman malzemesi, çarşaf buldum. Alet yok. Hilâl-i Ahmer'den birkaç makas, pens, penset gibi şeyler aldım. Bir tencere buldum. Kör, topal olan kur'a efradını aldım. Darül Muallimat mektebinden birkaç muallime ve kız aldım. Bezleri yatak halinde diktirdim. Bez kırıntıları, talaş, yün ve samandan bir mahlût yapıp bin yatak oldu. Bunları Sanayi Mektebine yerlere serdirdim. Orada bir odayı da pansuman odası yaptım. Tahtadan bir pansuman masası yaptırdım. Bir mangal, bir tencere, birkaç âlet bıraktım. Burası yara değiştirmeğe mahsus. Ameliyat lâzım olanlar için Darül Muallimin'i hazırladım. Zabitleri ve ağır yaralıları da buraya aldım. Müdâfaa-i Milliye'nin marangozlarına kerevetler yaptırdım. Bunlar karyola. Bir tane de tahtadan ameliyat masası yaptırdım. Bir odayı ameliyathaneye tahsis ettim. Alet takımı için tencere ve mangal bulup koydum. Kerevetlere yaptırdığımız yataklardan koydum. Muallim kadınlar ve talebe kızlar birçok çarşaf ve havlu diktiler. Bunları yatak çarşafı yaptım. Her yatağa üç yedek çarşaf yaptım. Blüzler ve bunların üzerlerine numaralar diktirdim. Bunları sakat neferlere giydirdim. Hademe oldular. Her koğuşa ve onun hademesine aynı numarayı koydum. Her yatağın başına bir numara koydurdum. Bir müşahede varakası çizdim. Millet Meclisi'ne gittim. «Arkadaşlar! Bundan bana iki bin tane yapın!» dedim. Çalıştılar ve yaptılar. Müşahade kâğıtları da oldu. Her yatağın başına astım. İlâç nerden alacağız? Para da yok. İstanbul Eczahanesi sahibi **Hüseyin**'e söyledim. «Ben meccanen veririm» dedi. «Allah razı olsun.» «Fakat şişem yok» dedi. Aradım. **Ankara'da şişe bulmak mümkün değil.** Mebuslara söyledim: **«Sizden rakı içenler çoktur. Rakı şişeleri evlerinizde yığılmıştır. Gelecek yaralılara vermek için ilâç koyacak şişe yok. Şunları bana getirin!» dedim. Derhal getirdiler. Yüz kadar şişe oldu.** Ama pek iri şeyler. Zararı yok. Bu suretle hastahane de oldu. Darül Muallimde beşyüz kadar yatak. Alâ. Şimdi parayı bekliyoruz. Bu ikinci hastahane muntazam oldu.

Bir taraftan da orduya su fıçıları lâzım. Askere su taşımak için bir şey yok. Bunları bulup yolluyoruz. **Kimin şarap fıçısı varsa aldırıp yolladık.**

HARP BAŞLIYOR

Yunanlılar sökün ettiler. Sersemler bize toplanmak, hazırlanmak için bol zaman vermişlerdi. Daima vaziyetten haber alıyoruz. Elimde Erkân-ı Harbiye Haritası var. Ona işaret ediyorum. Arkadaşlar etrafıma doluyor. Meclis'in Erkânı harbi oldum diye alay ediyoruz. Yunanlılar yine şimalden geliyorlar. Yine aynı oyunu oynuyorlar. Yâni sağ cenahımıza taarruz edecek gibi bütün kuvvetlerini oraya yığıyorlar. Bizimkiler yine aldanır. İsmet'in aklı yine oraya saplanır diye ödümüz kopuyor. Bunu bütün mebuslar söylüyor. Hâdiselerle zaten hepimiz yarı asker olmuştuk. **İsmet** yine orduda. Olur şey değil!... Azli lâzımdı. Bizimkiler Sakarya'nın şarkında mevzi aldılar, fakat Porsuk Suyundan şimale doğru. Zaten Yu-

nanlılar da buraya geliyor. Hattâ daha şimalden de gözüküyorlar. Bizimkiler de Sakarya boyunca şimale doğru yayıldılar. Derken Yunanlılar birden Porsuk'un cenubunda gözüktüler. Bizimkiler de derhal cenuba doğru yayıldılar. Yunanlılar, gittikçe cenuba yayılıyorlar ve Katranderesi boyunca şark'a ilerliyorlar. Bizimkiler de onlarla beraber cenuba ve şark'a kayıyorlar. Sakarya ile bu dere bir kavis teşkil ediyorlar. İki ordunun da şimalî ucu Porsuk hizasına indi. Diğer ucu Haymana ovasının üstüne yayıldı. Anladık ki, bizimkiler bu sefer gafil değil. Keyiflendik. Mütecarrik bir sistem takip ediyorlar. Düşmana göre vaziyet alıyorlar. Alâ... Cephe bir kavis halinde olduğu için, bizimkiler ihtiyatları da merkeze yığmışlar. Oradan her tarafa aynı mesafe var. Lüzumlu yere kolaylıkla ihtiyat sevkedecekler. Alâ! Ferahlandıkça ferahlandık. Keyiflendikçe keyiflendik.

Yunanlılar, Eskişehir - Afyon hattında yaptıkları aynı plânı tatbik ediyorlar: Sağ cenahımızda gözüktüler, sol cenahımıza toplandılar. Elbet o büyük muvaffakiyet hoşlarına gitmiş, evvelki muvaffakiyeti onlara aynı plân, vermişti. Cephcyi yine garptan şarka uzanır bir hat haline getirmeğe çalışıyorlar ve âdeta getirmek üzereler de. Sonra getirdiler de. Zorları yine sol kolumuzu bozup bakıyetü's-süyufumuzu şarka değil, şimale atmak,orada onları da armut toplar gibi toplayıp işi bitirecekler. İşte bu devre, iki ordunun karşı karşıya gelişi, iki pehlivanın diğerini iyi bir yerinden yakalayıp oyuna getirmek için yaptıkları harekete benziyor.

Bugünlerin bir eğlencesi de var. Bazan ciddî ve facialı bir takım tiyatrolarda bir **Piyerro, Paskal, Soytarı** denilen bir veya birkaç şahıs olur. Herkesi güldürür. Bu kanlı sahnede de var: **Tuna'lı Hilmi.** Bu dalkavuk, ahlâksız, değersiz, sarhoş adam bugünlerde azgın ve çılgın bir halde. Milletle uğraştığı, Sakarya Harbinebaktığı, böyle şeylerle meşgul olduğu yok. Şiir yazıyor, mebusları topluyor, okuyor, okurken de deli gibi zıplıyor. Herkes gülüyor. Bir gün beni yakaladı. «Bu gece bir şiir yazdım. Okuyayım» dedi. Beni bir odaya götürdü. «Bekle! Başkalarını da getireyim,» dedi. Eğlence tarafım tutmuş Dedim ki: «Peki, topluyorsun. Sen okurken birer birer kaçıyorlar.» «Ya!.. Anlamıyorlar,» dedi.«Kafaları aşağı» dedim. «Ne bilirsin!..» dedi.«Kaçıyorlar. Okumak zahmetine değmez» dedim. «Ne yapayım?» dedi. «Hepsini odaya doldurunca kapıyı kapa! Önüne dur! Öyle oku!» dedim. «Sahi, iyi akıl!» dedi. Gitti, geldi. Otuz kişi kadar topladı. Kapının önüne durdu. Bir kâğıt çıkardı. Bir şiir okuyor. Hem okuyor, hem de kâh tavana kadar sıçrıyor, kâh yere oturuyor, kâh küt diye kendini yere atıyor.Kâh ayaklarıyla dehşetli bir surette yere vuruyor, kâh tepiniyor. Şunun halini gören mutlaka zırdeli olduğuna hükmeder. Yahut der ki, dünya düğün bayram içinde keyfediyor. Bu hallerine güldükçe gülüyorum. Herkes de gülüyor. Birer ikişer kaçmak istediler. Bırakmadı. İnsan bu hale uzun zaman tahammül edemiyor. «Hadi siktir» dedik, hep gittik. İnsan tuhaftır. Ne haldeyiz, Meclis'te ne kavgalar ettik. Ana baba günü yaşadık ve şimdi nasıl bir iğneli fıçıda oturuyoruz, sonra böyle de güldük.

Bu manevralardan sonra harp, 23 Ağustos 1337'de başladı. Katranlıdere ehemmiyetsiz bir dere. Hele Ağustos'ta suyu kuruyor. Yunanlılar bunun boyunca yayıldılar. Ve şark'ta daha ileri de gittiler. Arkalarını Haymana'ya verdiler. Bizi bozarlarsa, doğru Ankara'ya girecekler. Nihayet dereyi geçtiler. Her taraftan

hücum ediyorlar. Bilhassa sol cenahımızı sıkıştırıyorlar. Bunu zaten harp başlamadan evvel Ankara'da adetâ çocuklara varıncaya kadar biliyorlardı; fakat **İsmet** Eskişehir - Afyon hattında bilememişti.

Düşman, ordumuzu öteden -beriden vuruyor.Vurup kırıyor ve geriye itiyor. Hattımızı ötede beride parçalıyor. Ordumuz, karış karış; fakat mütemadiyen şimale atılıyor. Böyle haller içinde sekiz-on gün kadar harp pek şiddetli oldu.

Fena sinirliyim. Gece uyuyamıyorum. Birçok yaralı birden geldi. Gündüz hastahanelerde meşgulüm. Bir ishaldir beni yakaladı. Perhiz, ilâç ne yapsam kesilmiyor; bir şey yiyemiyorum. Bu ishal, ben sonra tâ Sinop'a varıncaya kadar kesilmedi. İğne iplik oldum. Zayıfladıkça da insan sinirleniyor.

Zabitlerimiz arslan gibi döğüşüyorlar. Neferler de aşağı değil. Bu harpte zabitlerin gayreti adeta işitilmemiş bir şeydir. Bana cephede gezerken: «Eski kuvveti verin. Bu lekeyi kanımızla temizleyeceğiz. Düşmanı atacağız» demişlerdi. Hakikaten öyle yapıyorlar. Sakarya Harbi diye anılan bu mühim harpte, zabit telefatımız mühiştir. Bu da onların gayretini gösterir. Burada kırılıyorlar, tutunamıyorlar, biraz geri gidip yine harp ediyorlar. Yer veriyorlar; fakat karış karış. Kaçmak yok. Nefer öldükçe yerine depodan geliyor, ölenin silâhını alıp harbediyor. Bu harbi zabitler kazandırmıştır. **İsmet**'in Eskişehir'deki cehaletini kanlarıyla yıkadılar. Kanları ile o lekeyi temizlediler. Nihayet biz adım adım çekile çekile Ankara'run cenubu garbisindeki dağları Yunanlılar tuttular. Sonunda bu dağların en yüksek yeri olan Çal Dağı'nı da aldılar. Ankara'da hastanedeydim. Artık çalışırken top sesleri işitmeğe başladım. **Artık harp meydanı Ankara'ya bu kadar yanaştı. Vaktiyle Balkan Harbi zamanında Haydarpaşa'da Tıp Fakültesi Hastahanelerinde yaralılara ameliyat yaparken, Çatalca'daki top seslerini de işitmiştim.** Onun gibi

Bu Çal Dağının düşmesi bütün ümitleri bitirdi. Yeniden Türk milletinin istikbali, hürriyeti, hayatı tehlikeye düştü, gidiyor. Artık hep ölü halindeyiz. Kimsede can kalmadı. Ağzımızı bıçak açmıyor. Bunun üzerine **Mustafa Kemal umumî ric'at emri vermiş.** Bu haber de geldi. Haber geldi, onun **Arnavut** ve hususî hizmetlerinde kullandığı yaveri **Salih** de cepheden geldi. **Mustafa Kemal**'in eşyalarını denk yaptı. Kaçıyorlar. **Mustafa Kemal** ata binmiş, sarhoşmuş. Düşmüş, kaburga kemiği de kırılmış.

Ben orduyu harbe hazırlamak için büyük bir gayret yaptım. Alınan tedbirler hep benim tedbirimdi. Bunu yapabilmekle Türk Milletine pek büyük bir hizmet ettim ve bununla iftihar ederim. Hayatımın en fahra değer işi budur; fakat harp için bir iş yapamam ki... Bildiğim şey değil... orduya gidip bir şey yapmak iktidarını haiz değilim. Teslimiyet ile beklemekten başka çare yok. Bekliyoruz.

Yunan'ın Çal üzerine ve sol cenahımıza son şiddetli çullanması meğerse 10 gündür söktüremediğini gören Yunan ordusunun ümitsizliğe düşüp ric'ata karar vererek, bunu setr içinmiş. Böyle yapıyor, bir taraftan da ağırlıklarını Sakarya'nın garp cephesine alıyormuş. Bunu **Fevzi** sezmiş ve **Mustafa Kemal'e demiş: «Aman ric'at etme! Çünkü düşman ric'at ediyor. Ric'at emrini geri al!» Ne ise Mustafa Kemal ric'atı durdurmuş. İşte Fevzi gayet vahim akıbetli bir vaziyeti kurtardı.** Zabitlerin kahramanca döğüşüşleri, bu kadar kanları, şehidleri, neferlerden verilen binlerce şehidler, yeniden ordu meydana getirmek için edilen

bu kadar emekler, masraflar az kaldı boşa gidiyordu. Bunu **Mustafa Kemal** yapıyordu. Bereket versin **Fevzi**'ye.

Fevzi bunu söylemiş, beriki de dinlemiş, fakat **Fevzi** aynı zamanda başka bir teklif daha yapmış: «Düşman ric'at ediyor. Sağ cenalumızla Sakarya üzerine bir taarruz yapıp düşmanı geçirmiyelim. Ağırlıklarını götüremez, bize kalır.» demiş. Bizim ağa bunu dinlememiş. Kemafissâbık bu da kuzudur, yine sözünü kabul ettiremeyip susmuş. Halbuki askerler diyorlar ki, büyük bir fırsattı, kaçırıldı. Bu taarruz yapılıp Beylik Köprü bilhassa Kavuncu Köprüsü'nü tutsaydık, düşman Haymana Çölüne düşer, şimendifer hattından uzak kalır, perişan olurdu.

İSHAL OLAN YUNAN ORDUSU!

Meğerse Yunanlılar on gün yaptıkları büyük gayretle cephelerini Ankara'nın cenubuna kadar sürdüler. Ama, şimendifer hattından da uzaklaşmışlar. Ordularına yiyecek ve mühimmat yetiştirememişler. Bizim Eskişehir ric'atında gaflet edip bıraktığımız ve onların girip topladıkları keçi, koyun sürülerinin etlerini yemişler. Ekmek bulamıyorlarmış. **Keçi eti ishal yapmış, Yunan askerinde salgın halinde ishal zuhur etmiş. Tam sıcakların şiddetli ve malaryanın da zamanı olduğu bir mevsimdi. Malarya da bunları perişan etmiş.** Naçar ric'ate karar vermişlermiş. Ordumuzun on günlük mukavemeti, harbi bize kazandırmışmış; fakat büyük ümit ile tâyin edip gönderdiğimiz Başkumandan bunun farkında değilmiş, ric'at emretmiş...

On günden sonra bir sükûnettir başladı. Yunanlılar'da hiç bir taarruz yok, harp yok. Hayret! Anlıyamıyoruz. Bizimkiler de intizar halinde duruyorlar.Hiç kımıldamıyorlar. Meğerse Yunanlılar boyuna ağırlıklarını ve sağ cenahlarını Sakarya'nın garbine nakliyeliyorlarmış. Nihayet beş altı gün sonra **Mustafa Kemal** de anlamış ki ric'at ediyorlar. **Fevzi**'nin dediği taarruzu bu sefer yaptı. Bir iki gün orada harp oldu. Halbuki Yunanlılar bütün ordularını zaten geçirmişler. Hatt-ı ric'atlerine vaki olması muhtemel bir hücuma karşı orada kuvvetli bir dündar tutuyorlarmış. Onlar da ırmağı geçtiler, gittiler. Bu taarruzdan bir fayda çıkmadı. Salimen kurtuldular. Bu suretle Sakarya Harbi de bitti. **13 Eylûl'de bittiğine göre bu harp yirmi gün sürmüş demektir.**

Millî dâvada en mühim harp, bu harptır. Bir defa yirmi gün sürmüştür. Meydan muharebelerinin üç-beş günde bitmesi lâzımmış. Saniyen ehemmiyeti, millî cidalin dönüm noktasıdır, âti zaferin müjdecisidir. Düşmanın hamlesini, mâneviyatını kırmıştır. Bununla onun nükbeti başlamıştır. Millî dâvayı, bıçak sırtı kadar kalmış iken izmihlâlden kurtarmıştı.

Bizimkiler derhal iki fırka tertip ettiler. Yunan ordusu Porsuk suyunu takip ederek Eskişehir'e doğru ric'at ediyordu. Şimendifer bu suyu takip eder. Giderken raylara adetâ her adımda bir dinamit koyup hattı harab etmişler. Fırkanın biri şimalden bunların sağ yanına, diğeri Haymana Ovasın'dan cenuba yanlarına ve arkalarına doğru sarktı. Yukarıdan giden bir şey yapamadı. Cenub'tan giden kuvvet Yunanlılar'dan bir takım esir ve eşya aldı. Yunan Kumandanı'nın eşyası da bu meyanda imiş. Hattâ rivayetler ettiler: Kumandan da orada imiş. Bir yer bulup saklanmış, bizimkiler gidince yoluna devam etmişti.

Bizim bu takibimiz Yunan ordusuna panik vermiş. Bunu sonra Times Gazetesi'nde gördük. Bu gazetenin o esnada orada bulunan bir muhabiri yazmış. Eğer cepheden de iki fırkacağız tahrik edilebilmiş olsaymış, Yunanlılar bir yıl sonra Afyon ve İzmir'de uğradıkları tam hezimete o vakit uğrayıp, denize dökülecekmiş, mes'ele de o vakit bitecekmiş; fakat Sakarya'da ordumuz öyle perişan olmuştur ki, kımıldamaya hali kalmamıştır. Herkes müthiş yorgun. Araba, otomobil, hayvan gibi nakliye vasıtaları yok. Ancak yanlarda iki fırkaya hareket kabiliyeti verilebilmişti.

Harbin son günleriydi. Bizimkiler sağ cenahımızdan Yunan ordusunun ric'at eden dündarına hücum ediyorlar. Darülmuallimîn'de ameliyat yapıyorum. Bir bomba patladı. Yaralı zabitler balkona koşmuşlar, ben de koştum. İstasyonda vagon tutuşmuş, yanıyor.Havaya baktık, gayet yüksekte bir tayyare. Meğerse Yunan tayyaresi bir yangın bombası atmış ve istasyondaki trene tam isabetle indirmişti. Doğrusu pek mahirmiş. Maksatları demek, ric'atları esnasında Ankara'dan sevkiyat yapamayalım. Tren yanıyor, kimse yok. Böyle giderse bütün vagonlar yanacak. Felâket... Hemen aşağı indim. Atları istedim. Darülmuallimîn ile Millet Bahçesi arasındaki sokaktaydım. Geçenlerden biri: «Ayol, tayyare bomba atıyor, bir tane de lisenin yanına düştü.İçeri gir. Herkes kaçıyor» dedi. Hiç bir korkum yoktu; derhal müthiş korktum ve içeri girdim. İnsan işte böyledir. Çok defa bir insanı cesur veya korkak yapan, arkadaş ve yanındakilerdir. Biraz sonra at geldi. Doğrusu çıkmağa tereddüt ettim. «Nihayet, bu iş bina altında da olabilir. Hele istasyona koşayım» dedim. Dörtnala vardım. Birkaç kişiyi toplanmış buldum. «Makasçıları arattım. İki vagonun işi bitmiş. Eğer bunlar diğer vagonlardan ayrılmazsa, onlar da yanacak.Makasçılar ve diğer bir kaç amele, büyük bir cesaretle uğraştılar. Yanan vagonların kancalarını çıkardılar. Sağlam vagonları uzaklaştırdılar. Bu iki vagon yandı. Şükür iş bununla bitti. Yandaki vagona girdim. **Ne göreyim: İçindeki zavallı memur çay içiyormuş. Bir lokma ekmeği ağzına koymuş imiş. Bombadan bir parça kaburga kemiği arasından girmiş, orası delik. Biçare ekmeğin yarısı ağzında yarısı dışında öylece ölmüş.** Cenazesini kaldırttık. Bir bomba da liseye atmış. Orası o vakit,Müdafaa-i Milliye Vekâleti idi. Demek Yunanlılar Ankara'dan haberdarmışlar. İşlerine yarayacak müesseselerin yerlerini biliyorlarmış. Bu bomba mektebin yanına düşmüş, hedefe isabet etmemiş. Tayyare, bir bomba da bir tavlaya atıp savuşmuştur. Bütün harp müddetince yaralılar ile meşguldüm. **Binden ziyade yaralı birden geldi. Bunların işlerini görmek, geceli gündüzlü üç gün yedi. Muhtelif nâsiyelerden birçok kurşun, misket, şarapnel parçası çıkardım. Hiç unutmam yirmi yaşlarında gürbüz bir nefer vardı. Beynine kurşun girmişti. «Beni çabuk iyi et! Gideyim gâvurlarla döğüşeyim» diyordu. İnsan böyle askerlerle iftihar ediyor. Kurşunu çıkardım iyi oldu. «Hadi iyi oldun. Cepheye gidecek misin?» dedim. «Hemen yolla efendi!» dedi. Fakat artık harp bitmişti. «Oğlum! Hâcet kalmadı,» dedim. Sevindi. Çıkardığım kurşunları bir camekâna koydum.**

Ameliyat yaptığım zabitler fotoğrafçı getirtmişler. Bana da rica ettiler. «Peki» dedim. Ortalarına aldılar.İki grup çıkarmışlar.Bunları sonra Tasviri Efkâr Gazetesi'ne gönderip neşrettirmişler. Herkes bu hastahanelerin yoktan böyle meydana gelmesini, intizamını takdir etti. **Refet** de gelmiş. O da hayretle söyle-

miş. Tasviri Efkâr resimlerin altına benim için «Bu adam orada hem siyasî çalışıyor, hem de yaralı tadavi ediyor» diyor.

Bir makale yazıp Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine gönderdim. Başmakale olarak neşrettiler. Bunda Yunanın dâülmezebe uğramış, iştihası büyük, fakat midesi pek küçük bir malılûk olduğunu, midesinin alamıyacağı kadar yediğini, bu sebeple hasta olup kustuğunu, bunun da bu milletin böyle vasî arazi zapt ve idare edecek iktidarda olmadığını ispat ettiğini, Yunanistan'ın istiklâlinden başlayıp bir asırdır beslediklerı mâlûm helenizmayı kendi elleriyle Haymana Çölüne gömdüklerini, Anadolu ortalarının müstevlî orduları uğursuz geldiğini nitekim Haçlıların mühim bir kısmının da **Kılıç Arslan** tarafından bu Haymana'ya gömüldüğünü bu uğursuzluğa dair tarihin çok şahitleri olduğunu yazdım. Bu Yunan ordusuna mersiye makamında idi.

BİR SKANDAL!

Bir şey daha zikredeyim: Yunan ordusunun gelip gittiği gün bizimkiler derhal Ankara'nın etrafına havaya atar bir takım toplar koydular. Ertesi günü ise bir bombardımandır başladı. Pansuman değiştirmekle meşgulûm. Balkona koştum. Bizim yaralı zabitler de orda. Gösterdiler.Havada üç tayyare var. Havada ötede beride beyaz duman oluyor. Zabitlere bunun ne olduğunu sordum. «Yerden atılıp, patlayan şarapnellerdir» dediler ve ilâve ettiler.«Hiç nişan alamıyorlar» Hakikaten tayyareler nerede, bu dumanlar nerede? «Bu tayyareler nedir?» dedim. **«Üç Yunan tayyaresi gelmiş, bizimkiler bombardıman ediyor» dediler. Tayyarenin bir tanesi amudî bir surette istasyondan ötede kıra indi. Dediler: «Bu vuruldu.» Alkışladık. Bir tanesi Etlik tarafına doğru gitti. Pek alçakta. Adetâ evlerin damları üzerinden uçuyor.Ora ahalisi bu tayyare üzerine her pencereden tüfekle ateş ettiler. Bu da orada indi. Dedik: «Bu da gitti.» Bir tanesi yükseldi, ilerledi, kayboldu. «Bu kaçtı» dedik. Derken haber geldi. Meğerse tayyareler bizim imiş. Yunan tayyaresi bir daha gelirse harbetmek için tecrübe yapacaklarmış. Topçular bunları düşman tayyaresi zannedip ateş etmişler, bunlar kendi maharetleri, bir de topçuların maharetsizliği sayesinde salimen yere inip kurtulmuşlar.** Bu kadar top ve tüfek yaylım ateşi beş para etmemiştir. Hiçbiri vurulmamıştır. Bunda ayıp bir şey var: Topçumuz, bizim tayyareyi bilmiyor. Tayyarelerde işaret yok. Sonra bu işi tertip eden Müdâfaa-i Milliye'dir. Tayyaresine işaret konmamış, uçuruyorken topçusuna haber vermiyor. Buna derler kör döğüşü. Her işi böyle ise, vah yazık!... Aferin **Refet**'e!...

Mebuslar bu zafere ait hatıra olmak üzere Yunan tüfeği istediler. Bize birer tüfek verdiler. İmalât-ı Harbiye dipçiğine adlarımızı yazmış. **Tunalı Hilmi, Mustafa Kemal**'e mürailik eder. Şiir yazdığı için **Mustafa Kemal** ona bir Luis makineli tüfeği verdi. Diyecek yok. Benim zaten bir filintam vardır. **Koç Bey** Ankara'yı basacağı vakit almıştım. Onun hatırası idi. Moskova'ya götürmüş ve yine getirmiştim. Bu filinta güzel bir tüfektir. Fakat dipçiği yara içinde. Kimbilir neler görmüş? Kaç harpte bulunmuş. Onu kullanan kaç kişi ölmüş, o kaç kişi öldürmüş? Sinop'ta dipçiği düzelttirip cilâlattım. Yeni oldu. Sonra Yunan Tüfeği ile de Sinop'ta ve Ankara'da nişan attım. Bu tüfek filintadan daha iyi. **Yunanlılar'ın tü-**

fekleri pek iyi imiş meğer... Bu iki tüfeğin birçok fişekleri de var. Millî Cidalin iki aziz hatırası olarak bunları Sinop'ta saklıyorum.

Mustafa Kemal Ankara'ya geldi. Büyük bir istikbâl ile karşılandı. Tak-ı Zaferlerden geçti. O mühim müzakerede ne olduydu, şimdi ne oluyor? Binlerce insan öldü. Başkumandan olmak istemeyen, sonra da ric'at emri verip kaçmağa hazırlanan, şan kazandı. Dünya bu!..

Mustafa Kemal şimdi döner dönmez, Meclis'ten gâzilik ünvanı ve dört milyon lira mükâfat istedi. Mebuslar yine köpürdü. Nihayet gâziliği aldı. Fakat para vermediler. Ne yüz!.. Kendi kendine istiyor. Gâzilik hadi... Para ne olacak?... Hem de dört milyon lira... Müthiş bir yekûn!...

Türkiye yeniden kurtuldu. Artık benim işim de bitti. Pek hastayım. Adetâ ayakta duracak halim yok. Tebdil-i hava ve tedâviye muhtacım. Zaten bizim hanım da sabırsızlıkla beni bekliyor. Hemen Sinop'a gideceğim. Sinop'lu **Hacı Ömerzâde Hacı Murat** da Ankara'da asker. O da kendini beraber sılaya götürmemi rica etti. Zafer şerefine ona da izin aldım. Bizim atın birine o bindi, birine ben bindim. Yola revan oldum...

Şimdi Eskişehir - Afyon bozgununa, Millet Meclisi'ndeki müzakereye, Başkumandanlığa tayin işine, Sakarya Harbine **Mustafa Kemal** ne diyor? Bir de ona bakalım. Nutkunda sahife 388 den itibaren bunlardan bahsediyor. Afyon - Eskişehir bozgununu Yunan Ordusunun üssülharekesinden mahsus uzaklaştırmak için bir tertip olarak gösteriyor. Bu bir müthiş bozgunluktur. Ve ordumuz inhilâl edip, adetâ sıfıra müncer olmuştur. Bu adam doğruyu (.....). Bu ne vahim yalan... Bu ric'at emrini **İsmet**'e kendisinin verdiğini söylüyor. Bununla bir de askerî işleri de yaptığını, bir kumandanı uşak gibi oynattığını da itiraf ediyor. Bir kumandan mesuliyetini deruhte ettiği bir ordunun işini resmî bir vazifesi olmayanın keyfine nasıl bırakır? O adamda hiçbir izzetinefs yok mudur? İşte **İsmet** de böyledir. Aynı zamanda bu hezimetinin kendi eseri olduğunu da itiraf ediyor demektir.

Mustafa Kemal bu sahifelerde (.....) bunu te'vil etmek istiyor. Fakat edemiyor. (.....). Düşmanı üssülharekesinden uzaklaştırmak için böyle müthiş bir bozgunluk mu yapılır...

Başkumandanlık meselesi hakkında söyledikleri de (....)imahzdır, 1,2 ilh... emirleriyle tedbirler aldığını söylüyor. Bunlar bütün benim tedbirlerimdir. Nutkumda mevcuttur. Kendisi Meclis'in kararı ile bunları icrâ etmiştir. Benden hiç bahsetmiyor. Etmez... Aleyhime bir şey olsaydı bağıra bağıra bahsederdi.

Sahife 282 de «Sol cenahımızdan ihata edeceğine hüküm vermiştik... Vakayî isabetimizi gösterdi.» diyor. Bunu daha Yunanlılar Sakarya'ya gelmeden evvel Ankara'da çocuklar bile biliyordu. Biz de bunun böyle olacağını Meclis'te söylemiştik.Onu sen Eskişehir-Afyon harbinde bilmeliydin. O dersle Ankara'nın kargaları bile öğrendi.

Diğer sahifelerde hep kendini medh, kendine şeref vermek. Fakat hepsi (.....)...

(*) Söylemek, saçmalamak ve yalanla ilgili beş kelime metinden çıkarıldı.

ALTINDİŞ OLAYI

Burda diğer bir vak'ayı zikredeyim. Bir takım casuslar ve aleyhimizde hareket edenler tevkif edilmiş, Eskişehir Hastahanesinde imiş. Bunları harp başlayınca Ankara'ya, oradan Çorum'a sevkediyorlarmış. Bunlara **«Altındiş...»** adında bir Çerkes baş olup, gece ansızın muhafız jandarmaları yakalayıp silâhlarını almışlar. Bir çete teşkil etmişler. Bu adam Ankara'nın şarkında ve pek yakınında yolları kesti. Firarî asker bulduk̇ça kendine uyduruyordu. Böyle gittikçe büyüyordu. Akın akın gelen kur'a efradını tutup, **«Ankara'dakiler gâvurdur. Onlar için kanlarınızı dökmeyin.Beni Padişah yolladı. Evinize dönün»** diyor. Bir daha Ankara'dakiler için harp etmeyeceklerine dair kanları üzerine talak-ı selâse ile de yemin ettirip geri yolluyor. Gelen cephâne, silâh ve eşyayı da zaptediyordu. Bu adam başımıza bir belâ idi. Müdâfaa hazırlığına büyük sekte vuruyordu. Eğer hükûmet, **Mustafa Kemal**, Ankara'yı Kayseri'ye nakilde devam etselerdi, bizi bu adam kesecekti. Ne ise, üzerine kuvvetler gönderildi. Güçlükle tenkil edildi.

Şimdi, yâni bu satırları yazdığım esnada, İstanbul'dan **Milliyet** Gazetesi geldi. Başında kırmızı güneş şualarıyla süslenmiş ve çerçeve içinde bir yazı var «Büyük Gazi'nin henüz neşredilmemiş hasbıhâl ve nutukları» deniyor. Siirt Mebusu **Mahmut** bunlara bol propaganda yapıyor. Ayyuka çıkarıyor. «Türk tarihi için mühim vesikalar» diyor! Hepsi sıfır. Onunki de, **Mahmut**'un ki de şarlatanlık. **Mahmut** onun bir mahlûkudur. Velinimetine hizmet ediyor. Dalkavukluk vazifesidir. Asıl beriki utanmıyor.Galiba bir iki yıl daha geçerse bu adam aksırınca, onu da büyük hikmetler diye yazacaklar. Elâleme karşı ne çirkin şeyler... Zavallı Türk'ü rezil edip duruyorlar. Baktım **Mustafa Kemal** Bursa'da bir nutuk da söylemiş. Sakarya üzerine bir nutuk imiş. Bunu da buraya ibret için hülâsaten naklediyorum:

«Millet'le temasım benim için en kıymetli bir feyiz ve ilham sûlesi oluyor... Efendiler, bir noktayı hatırlatmak isterim. Hiç bir noktada en ufak ve en büyük meselelerde milletimi sözlerimle ve hareketlerimle aldatmamış olmakla müftehirim. Yapacağım, yapacağız, yapabiliriz dediğim zaman, behemehal onda kanaatim vardır. Beni ilk Başkumandan intihap ettikleri gün düşman ordusu Sakarya'ya geliyordu. İtiraf etmek lâzımdır ki; ortalıkta büyük bir bedbinlik vardı. Fakat, behemehal düşmanı mağlûp edeceğiz demiştim. Bu sözümü şöyle böyle ortaya atılmış bir söz telâkki edenler olmuştur. O sözü heyecandan mütevellit bir lâftan ibaret zannedenler bulunmuştur. Ben ise o insanlara behemehal muvaffak olacağız diyordum. **Aklım, ferasetim Milletteki bu istidadı görmüştü. Düşmanı mağlûp ettim.»**

Hakikatı ben yazdım, gördünüz. Bu adam burda ne diyor, onu da görüyorsunuz, **O celselerde Meclis'te aslâ düşmanı mağlûp edeceğim dememişti. Bil'akis, ümitsizlikten Ankara'dan kaçıyordu. Ve Başkumandanlığı kabul etmemek için günlerce uğraşmış, «Ümid yok, beni rezil olsun diye Başkumandan yapmak istiyorsunuz»** demişti. Şu «Aklım, ferasetim, milletteki bu istidadı görmüştü». Deveyi tuttu bir yılan, bu damı yalan? dedikleridir. Ve ne (...-...)ce sinir(...) Nutkunda bu kadar azmamış, ama burda tam kibr-ü azamet içinde.

(*) Şeytan anlamına gelen bir kelime metinden çıkartıldı.

Bu ne gurur? Hem de kof (.....). Hem Bursa'da bunlara ne lüzum var. Bu adam kendisine propaganda yapmakla meşgul. Kibri her gür artıyor. Bakalım nereye kadar varacak. Galiba yakında eski Roma'lıların diktatörleri gibi Tanrılığını ilân edecek...

DOKTOR ADNAN VE HALİDE EDİP

Doktor Adnan iptidâ Sıhhiye, Dahiliye Vekili, sonra Millet Meclisi ikinci reisi. Yaptığı daima **Mustafa Kemal**'in suyunda gitmek. Ne derse onu yapmak, ona muhalefet edenleri yumuşatmak ve yola getirmeğe çalışmak. Başka bir mârifet ve iktidar göstermedi. Yaptığı budur. Bir aralık **Tevfik Rüştü, Hakkı Behic, Yunus Nadi** ile beraber, **Mustafa Kemal**'e âlet olarak müthiş komünist idi de. Bu adam yumuşak başlı, fikir sahibi bile değil, herkesle hoş geçinmek isteyen bir adamdır. Yaptığı hep dalkavukluk. Zaten İttihadçılara da aynı şeyi yapmıştır. Koca Türkiye'yi inkırazın uçurumuna atan beş-on ittihadçı kodamanına bu adam on yıl dalkavukluk, âletlik etmiş, zahîr olmuş... İnkıraz felâketinin, milletin zulümden, harpten çektiklerinin mesüliyetini sırtında taşıyan bir adam. Fakat zeki ve oldukça malûmatlı, hem de şerîr değil. Kimseye fenalık etmez. Elinden gelirse iyilik eder. **Halide Hanım** Ankara'da pek durmuyor. **Adnan** ile yaşamıyor.O, orduda zabitlerin arasında. **Mustafa Kemâl**'den onbaşılık almış. Gülünç şey. **Mustafa Kemal** de, **Halide** de fantazi ve (.....) meşguller. **Halide** orduda, o çadırdan o çadıra gidiyor. Hele «S» nın peşini bırakmıyor. Bunlar Ankara'da herkesin ağzında. Mebuslar türlü türlü bundan bahsediyorlar. Münakaşa ediyorlar. Kimi **Adnan**'ın zevcesi, kimi değil diyor. «Zevcesi olsa **Halide Edip** diye babasının adını taşımaz. Eski kocası zamanında nasıl **Halite Salih** adını taşımış ise, şimdi de **Halide Adnan** olurdu. Metresidir.» diyorlar. Kimisi **Halide**'nin «H.C.» ile mâcerasından bahsediyor, **Adnan**'ın da bunlara şahid olduğunu söylüyor. Kimi **Halide** ile birleşince **Adnan**'ı ailesinin reddettiğini, senelerce görüşmediğini söylüyor. Kimi **Halide'nin babasının yahudi olduğunu, Müslümanlığı kabul edişini hikâye ediyor.** Bir karışık ism-i fâil. Hepsi bir şey değil... Mebuslar en ziyade onun orduda dolaşmasına kızıyorlar.

Sakarya Harbi'nden evvelki meşhur celse-i hafiyede **Adnan** dalkavukça ters bir lâkırdı söyledi. «Böyle lâkırdı ile uğraşacağına... **Karını ordudan buraya getirt de, asker rahat harbetsin!**» diye bağırdılar. **Adnan** geniş adamdı, babacan, hiç darılmadı.

Şimdi aramızda Malta'dan yeni adamlar gelmişti. Bunlar **Fethi, Rauf, Kara Vasıf'tır. Mustafa Kemâl, Fethi**'yi derhal İstanbul'dan mebus yaptırdı. İntihap yolunda değildir. Bütün müntehib-i sânilere imza ettirememişler. İntihap gizlice olmuştur. Kâfi görüldü. Ötekiler zaten mebus.

SİNOP YOLUNDA

Murat'la Sinop'a doğru gidiyoruz. Bizim atın iyisi Çankırı'da kaldı. Pek hamamış. Yürüyemiyor. Hem de tırnak kakıyor. Geceye kaldık. Gözgözü görmü-

(*) Yalan ve maskaralıkla ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

yor. Canım ağzıma geldi. Bir çukura düşüp gitmek mümkün. Ne ise şehre girdik. Orada bıraktık. Bir araba tutup yola devam ettik. Kastamonu'ya geldik. **Muhiddin Paşa** (şimdi Mısır Sefiri) orda kumandan. Maiyetinde Sinop'lu neferler var. Bir tanesi izin alıp kendisini de Sinop'a götürmemi rica etti. Aldım. Bu adam **Çerkes Tahsin** eşkiyadandır. Üç kişi olduk. Taşköprü'den geçtik. Öğle oldu. Bir hanın önünde durduk. Zaten Anadolu'da bütün seyahatlerde öğlen üzeri dururduk. Orada ateş yakar, ekmek, peynir, pastırma gibi şeyler yeriz. Çay yapar ve içeriz. Biraz da sıcak tutan hususi kaplara koruz. Sonra yolda içeriz. Usul budur. Benim hâlâ ishalim var. Sütten başka bir şey yiyemiyorum. Süt buldurdum, içtim, arabaya uzandım. **Murat'la Tahsin** de yemek yemek için gittiler. Bir aralık bir kıyamettir koptu. Baktım bir adam koşup kaçıyor, bizim tarafa doğru geliyor, arkasından bir jandarma zabiti elinde kalın bir sopa koşuyor, onun arkasında da ellerinde tüfek beş altı jandarma koşuyorlar. Herif arabanın hizasını geçti. Benden elli adım kadar bir mesafede zabit yetişti. Kafası bu deyip sopasını vurdu. Kaçan adam: **«Öldüm, can kurtaran yok mu?»** diye bağırdı ve yere yuvarlandı. Jandarmalar da yetişti. Görüyorum. Herifin kafasından kan fışkırıyor. Zabitse boyuna hem küfrediyor, hem vuruyor. Mecrûhda ses yok. Zannettim ki, kafatası kırıldı ve öldü. Nenin nesidir bilmiyorum. Vaka ve manzara aklımı başımdan aldı. Halimi unutmuşum. Arabadan atladım. Koştum, bir de baktım ki, herifin kafasından avuç içi kadar bir deri (şerime) ayrılmış, kan yüzünü, her tarafını kıpkırmızı boyamış. Mazlumu zalimin pençesinden kurtarmak hissi tabiîsi bende galeyan etti. Zabite dedim ki: «Bu nedir?» Cevaba vakit vermeden bütün kuvvetimle suratına bir tokat aşkettim, bir daha. «Seni zalim!» dedim. Zabit şaşaladı. Biraz sonra: «Sen kim oluyorsun ve ne hakla beni dövüyorsun?» dedi. Ben: «Sen kim oluyorsun, bir adamı kafasının pekmezini akıtıp bu hale koyuyorsun?» dedim. «Ben jandarma zabitiyim. Bu eşkıyadır. Bilmezsiniz ne hınzır eşkıyadır.» dedi. Ben: **«Senin vazifen eşkıyayı yakalamaktır, kılına dokunamazsın, bir fiske vurmağa hakkın yoktur. Götürürsün adalet onu lâzımsa asar. O başka. Seni zalim, seni utanmaz.»** dedim. Zabit kaçtı. Neferler de gittiler. Yerde yatan yaralı ayağıma sarılmış, ölüyor, bana bin dua ediyor. «Aman beni bu zalimlere teslim etme» diyor. Mendilimi çıkardım. Deriyi yerine getirip sıkı bir surette bağladım. Yüzündeki kanları yıkadun. Baktım benim adamların ikisi de gelmiş. Yanımda. «Bunu arabanın yanına götürün» dedim. Götürdüler.

Şimdi düşünüyorum, bu adamı ne yapacağım? Eşkıya imiş. Derken bir yüzbaşı geldi. Dedi ki: «Siz benim mülazımı dövmüş, bir eşkıyayı elinden kurtarmışsınız.» «Evet yaptım. Bir mazlumu, bir zalimin elinden kurtarmak, her vatandaşın vazifesidir. Siz jandarmalar insanları dövmeğe mi memursunuz? Bu adamın kafasını yarıp işini bitirmiştir. Siz vazifenizi böyle mi yapıyorsunuz? Kanun bu mudur?» dedim. «Siz kimsiniz?» dedi. «Ne yapacaksınız? Meseleye bakın»dedim. «Hayır isminizi bilmek lâzımdır.» **«Rıza Nur»** dedim. Vaziyetini değiştirdi. Ve «Afediniz beyefendi! Fakat bir zabiti halkın önünde döğmemeli idiniz» dedi. Dedim: «Doğrusunuz. Ama vaka o kadar müthiş ki, elimde ihtiyarım kalmadı. Ani oldu.» Dedi: «Beyefendi, bu zabiti kumandanlığa ihbar etmeyiniz. Af ediniz. Rica ederim. Bu adam hınzır bir eşkıyadır. Çok iş yapmıştır. Bizi çok yormuştur.»Dedim: «Peki siz de namusunuz üzerine bana söz veriniz. Bu adama

bir fiske bile vurdurmayacaksınız. Adliyeye teslim edin. İsterse mahkeme assın.» «Peki» dedi. Herifi aldı gitti.Biz de biraz sonra yola düzüldük. Yoldaşların meğerse pek korkmuşlar. Diyorlar ki: «Zabiti döğdün. Ya şimdi zabit ve jandarmalar silâha davranırsa ne yaparız? dedik. Pek korktuk. Siz ne cesurmuşsunuz. Dağ başında böyle iş yapıyorsunuz? Ama bir daha yapmayınız» «Haksızlığa karşı insanın vazifesi budur. Mazlumu zalimden kurtarmalı» dedim.

Arabadan ziyade ata biniyorum. Köhne bir at. Ama pek rahvan. Üstünde kahve iç. Bu kadar rahat at görmedim. Arabadan bin kere rahat. Hem yol yok. Arabanın devrilmek ihtimali var. Atın kafası filân yok. Boyabat'a geldik. Boyabatlı'lar bizi ağırladılar. Ankara Sinop yolunu çok yaptım. Her yerde büyük eşkıyalar gördüm. Bol ve güzel yemekler yedim. Boyabatlı'lardan gördüğüm misafirperverliği unutamam. Bunların da başı eşraftan **Şimşirzâde Hüseyin Efendi'dir.** Beni bir iki saatlik mesafelerden karşılarlar. Bir iki saatlik mesafelere kadar teşyî ederler. Güzel yemekler yedirirler. Boyabat küçük bir Mısır'dır! İmar edilse pek zengin bir memleket olur. Güzel hindileri, güzel kavun ve karpuzları vardır. Bir tulum peyniri vardır, Avrupa'nın en nefis peynirleri gibi güzeldir. Oraya mahsustur. Patlıcandan, yeşil fasulye ve sâireden bir turşu yaparlar. Fevkâlade nefistir. Bunlar sterilize edilse konserve halinde kutulara konsa ne güzel bir ticaret ve servet olur.

Taşköprü'den Boyabat'a kadar şose yoktur. Boyabat'dan Sinop'a bir şose var. Merhum **Adliye Nâzırı Abdurrahman Paşa** Kastomu'na Valisi iken başında bulunarak bu yolu yaptırmış. Şimdi elli yıl var çok yeri bozulmuş. **Bu adam ne himmetli, büyük adammış? O, yolu yapmış, biz sonra ve hâlâ onu tamir edemiyoruz. Birçok köprüleri İtalyan ustalar getirtip, kargir yapmış. Hâlâ sap sağlam duruyor. Cumhuriyet ricali utansın.**

Sinop'a vardık. Sinop'lular da bizi bütün halk kale dışına çıkmış, karşıladılar. Eve girdik. Bizim karı beni bir yıla yakındır görmemişti. Görünce dondu, kaldı. Sonra anlatıyor: «**Seni tanımadım. Başkası zannettim**» diyor. Evet iğne iplik olmuş, ölü gibi sönmüş idim. Ata binmekten de kıçım, oyluklarım yara olmuş. Kaç aydır Ankara'da yıkanmak mümkün olmadı. Derim simsiyah, pislik içindeyim. Hanım evin üst katını pek iyi süslemiş, bize tahsis etmiş, alt katları da diğer iki kardeşim, çoluk çocuklar ve babam var. Beni soydu, yıkadı. Çamaşırlarımı değiştirdi. Yatağıma uzandım. Bir rahatlık duydum. O gece rahat bir uyku uyudum.Of ne hale gelmişim, ben de şimdi anlıyorum. Mağlûbiyetler, harbin buhranları beni bitirmiş, İki üç gün sonra ishalim kesildi. Hem de ilâçsız. Gerze'den acı su getirdiler. Bu su mide rahatsızlığı için fevkalâde bir sudur. O da midemi düzeltti. Bu sudan çok istifade ettim. Yazık ki, böyle bir su Allah vergisi, boşuna akıp gidiyor. Bunu şişelerle her eczahanede bulundurmalı, hekimler hastalarına vermeli. Bu suya acı su derler. Oraya oteller ve emsali ile Avrupa menba şehirleri gibi bir hale koymalı. Hastalar gidip istifade etmeli. Suyun çıktığı yer bir tepede olup, etrafı çamlıktır. Ve deniz ayağının altındadır. Yalnız henüz tabiatın bize ihsan ettiği şeylerden istifadeyi bile bilemiyoruz.

Sinop'a vardığım gün bir İngiliz tayyaresi şehrin üzerinde dolaştı. Evden gördüm. Pek alçak uçuyordu. Beyannameler attı. Saçma şeyler zikre bile değmez: «Padişaha itaat edin» diyor.. Zahmetlerine yazık!..

On gün içinde kuvvetim geldi. Her şeyi yiyorum. Alâ! Artık ata binip gezinti de yapıyorum. Bu en sevdiğim şeydir. Henüz sonbahar iptidâsı, havalar da güzel, Yerlerde çimenler zümrüd gibi. Sandal ile de geziyorum. Bu da pek sevdiğim şey.

Niyetim bütün kışı Sinop'ta geçireceğim. Boş durmayayım dedim. **Samson ile Dalila**'yı bastırdım. **Janet'in Düğünü**'nü de matbaaya verdim. Bir kısmı basıldı. Diğer kısmı sonra ben gidince **Sinop Sıhhiye Müdürü Salt** tashih etmiştir. Bu sebeple onda birkaç fenâ tertip hatası vardır.

Konferanslar tertip ettim. Geceleri Türk Tarihi üzerine muhtelif bahisleri halka anlatıyorum. Hükûmete yakın ilkmektep binası geniş ve müsait. Konferansları orada yapıyorum. Halk hıncahınç doluyor. Bina belki çöker diye korkuyoruz. Jandarmalar koyup, bir kısım halkı sokmuyoruz. Dışarda kalıyorlar. **Bu konferansların bir kısmını Sinop gazetesi neşretti. Sakarya Harbine dair de bazı şeyler anlattım. Keza Ermeniler ve tarihlerinden de bahsettim.**

Burda mühim bir şey anlatayım: Sinop'ta yegâne olarak bizim evde piyano var. Hususî kız mektebinden yirmi kadar kız talebe getirttim. **Faust**'u Türkçeye tercüme etmiştim. Yanımda idi. Başındaki köylü kız şarkısı ile meşhur Zafer Marşını matbaada yüzer nüsha olarak bastırttım. Kızlara birer tane verdim. Okudular. Zevcem piyano ile bunlara musiki öğretti. Kabiliyetlerine hayrân oldum. Üç defa meşketmekle öğrendiler. Ve Türkçe güfte ile bu iki şarkıyı söylediler. Orta mektepten birkaç çocuğa da öğrettik. Bunları gece konferans yerine getirttim. İki tarafıma oturttum. Basılan nüshaların diğerlerini de oraya gelen samiine dağıttım. «Şarkı söylenecek. Söylenirken bu kâğıtlardan siz de okuyunuz!» dedim. Çocuklar bir ağızdan söylediler. Ahaliden bazısı da yarım yırtık iştirâk etti. İşte böyle epeyce konferans verdim. Sonra ahaliye: «Bu şarkılar size nasıl geldi? Hoşunuza gidiyor mu?» dedim. Dediler: «Bize çok hoş geldi.» Halbuki bu halk millî türküleri sever, bizim klâsik şarkıları bilmezler. Sinop'ta bu sonuncuyu bilenler belki üç kişiden ziyade değildir.Alafrangayı da hiç işitmemişlerdir. **Demek alafranga musiki bizim halka yabancı gelmiyor. İyi bir şey.**

Arası bir müddet geçti. Bir gün sokakta gidiyorum. Bizim şarkıları işittim. Baktım üç çocuk sokakta oynuyor. Ve oynarken bu şarkılardan birini söylüyor. Hem mükemmel söylüyor.Keyiflendim. Sinop'ta bunlar yapılmıştır. Halâ söylerlermiş. Faust gibi edebî ve musikisi yüksek bir eserin parçasını Sinop'ta sokakta oynarken çocuklar söylüyor. Sebebi bu havaların çok hoşlarına gitmiş olmasıdır. Zaten sür'atle yayılması da bunu gösterir. Halbuki Türk Klâsik musikisini sokakta çocuklar aslâ söyleyemez. Söyledikleri halk türküleridir. **Demek alafranga musiki, Türk'ün tabiatına, klasik musikiden daha muvafık geliyor. Bu bir müşahadedir.**

Konferanslar esnasında bir şey de oldu. Zikretmeden geçmiyeceğim: Bir akşam, salon dışardaki sofa dolmuş, kapıya jandarma koymuşlar, kimseyi sokmuyorlar. Sekiz-dokuz yaşlarında bir çocuk gelmiş, İçeri bırakmamışlar. Girmek için zorlanmış. Kolundan tutup atmışlar. Çocuk demiş ki: «İçeri bir takım insanları koyuyorsunuz. Bunlar orda söylenen sözlerden ne anlarlar? Sonra bir takım ihtiyarlar giriyor onlar ne yapacaklar? Yarın bir gün ölecekler, beni bırakın ki, ben öğreneyim, bana lâzımdır.» Çocuğu bırakmışlar. Bana söylediler. Çocuğun

zekâsına hayret ettim. Getirttim. Sevdim. Teşvik edici sözler söyledim.

Gündüzleri eve hastalar doluyordu. Tellâl çağırttım. «Hastalar sabahları hastahaneye gelsin.» dedim. **Her sabah hastahaneye gidiyorum elli-altmış hasta geliyordu.** Köylerden, Boyabat, Ayancık, Gerze şehirlerinden hastalar vardı. Bunlara bakıyordum. Ameliyatlar yapıyordum. La paratomiler de vardır. Bu hastane benim işimdir. Meşrutiyet iptidâsında hükûmetten tahsisat alıp yerlere linolyum döşetmiş, elimle âlet listelerini yapıp ısmarlamıştım. Ameliyathâne ve laboratuvarına kadar her şeyi ikmâl etmiştim. Evim gibi severdim. Fakat bu aletleri iyi tutmamışlar. Çok şey noksandır. Hem de çoğu paslanmış. Yeniden ameliyathâne binası yaptırmıştık. O vakit **Said** memurdu. Kârgir yaptırmasını çok tembih etmiştim. Alt katın kârgir üstünü derme- çatma yapmış, ameliyathâne akıyor. Isıtması da güç oluyordu. Bu sebeple ameliyat yapmak güçtü. Bir de Sinop'ta doktorlar sızlanıyorlar. Ben Sinop'ta iken hiçbiri para kazanamıyor. Hakları var.Ben de düşünüyorum. Ama hastalardan kendimi kurtaramıyorum. Sinop ahalisinin hekimliğime, bana itimadı pek fazladır. Hattâ bir takım hastalar, kendilerini hekime göstermez, benim Sinop'a gelmemi beklerler. Bir defa garip bir şey olmuş: Refikam Sinop'a gittiydi. Ben yokum. Bunu işiten iki hasta kadın Sinop'a gelir. Zevceme «Bize bak» derler. O da: «Ben hekim değilim» der. «Canım bu kadar yıl Lokman hekim'in karısısın elbet bir iki şey öğrenmişsin» derler. Sinop'ta çok rahatım. Keyfim yolunda. Ömrümde adetâ böyle rahat yüzü görmemiştim. Refikam anlattı. Sinop'a gelirken başlarına neler gelmiş. Benden bahsetmiyen yalnız **Şükrü Paşa**'nın kızı olduğunu söyliyen bir kâğıtla bir Türk vapuruna binmiş. Diyor ki: İnebolu'ya yanaştık. Uzaktan bir Yunan zırhlısı gözükmüş. Kamarama gemiciler geldiler.Acele «Kalk!» dediler. Kalktım. Yatağımı kaldırdılar. Ne göreyim, tüfek, rövelver, fişek dolu. Ödüm koptu. Bilsem, bu yatakta uyumak değil, bu kamaraya giremezdim bile. Vapurun her tarafı ve kömürlük de silâh ve cephâne dolu imiş. Kayıklar yanaştı. Acele bunları kayıklara yerleştirdiler. Sonra karaya çıkardılar.

Hakikaten sonradan haber aldım. Bunları sür'atle karaya çıkarmışlar. Bütün ahali de koşmuş. Her biri götürebildiği kadar yüklenmiş. Hepsini yarım saatin içinde İnebolu'nun dağının arkasına taşımışlar. Halktaki himmet ve gayreti görmeli. İnsanın hoşuna gidiyor. İftihar ettim. İnebolu kısmen yüksek bir dağın arkasındadır. İnebolu kayıkçıları da dünyanın en cesur kayıkçılarındandır. Orası pek dalgalıdır. Liman yok. Denizin sâkin zamanı da pek nâdirdi. Büyük dalgalarda kayıkları bir vapurun küpeştesine kadar yükselir, bir denizin dibine kadar iner. İnerken yük alıp verirler. Yolcuları da denk gibi yakalayıp kayıklarına sokarlar. Bu vapur Karadeniz sahili adamlarının vapurudur. Bu hamiyetli vapurcular böyle çok silâh ve cephâne taşıdılar. **Mustafa Kemal** nutkunda böyle şeylerden hiç bahsetmiyor. Halbuki bunlar, millî mefahirimizdendir. İnsana ibret, ders ve vatan yolunda gayret için yazılmaları lâzımdır.

ANADOLU'YA SİLAH SEVKİ

İstanbul bize bir düziye silâh, cephane ve emsali yolluyor. Bunu da Ali Rıza Paşa, Harbiye Nâzırı Mersin'li Cemal gibi zâtlar gönderiyordu. Hilâl-i

Ahmer'ln pamuk, sargı, ilâçları arasında yolluyordu. Böyle mitralyöz bile yollanmıştır. Anadolu'dan İngiliz'lerin topladıkları, top, tüfek, mitralyöz, fişeğin küllisi İstanbul'da depolarda, İngiliz ve Fransız askerlerinin muhafazası altında idi. Para ile nöbetçilerden, zabitlerden alınır, Anadolu'ya gönderilirdi.

Hilâl-i Ahmer'in bu hususta çok hizmeti vardır. Ben bir seferine rast geldim. Evvelce hikâye ettiğim **Ziya Gökalp**'le beraber Samsun'dan Ankara'ya giderken gördüğüm kervan. Onlara sordum. Bir düziye bu yoldan Ankara'ya bu nakliyatı yaparlarmış. Bu millî harplerde şu milletin gösterdiği ve her müessesenin ettiği gayret pek çoktur. Şimdi bu hizmetleri hep ve sırf **Mustafa Kemal** kendine mal ediyor. **Fevzi ve İsmet** gibi en iyi iki dalkavuğuna bile pek hisse vermiyor. Dünya bu!.. Benden evvel bir gün Yunan donanması gelip, Sinop'u bombardıman etmiş. Fakat çok uzaktan atmış. Korkup yanaşmamış. Gülleleri sahile düşmüş. Bir zarar vermemiştir.Bizimkiler eski bir istihkâma ki, içinde bir top bile yoktur. Top şeklinde ağaçlar koymuşlarmış. Galiba onlardan korkmuş.

Refikamın vapuru kalkmış, Yunan gemisi işaret edip durdurmuş. Bir motorla zabit ve neferler gelip vapuru muayene etmişler. Yolcuları sormuşlar, zabit aramışlar. Zorları zabit imiş. Refikam diyor ki: «Pek korktuk. Ya bizi esir diye alıp götürürlerse dedik. Çarşaflara sıkıca sarıldık.» Birşey yapmayıp zırhlılarına gitmişler. Talih, bir saat evvel gemiyi muayene edebilselerdi, zabitler de, silâh da cephane de bulacaklardı.

Tuhaftır bütün Anadolu Millî Hareketinde milletin işi daima rast gitmiştir. İnsanın diyeceği geliyor ki, Türk'ün kurtulması mukadder imiş. Eğrisi doğrusuna rast geldi, her şey yolunda gitti, kurtuldu.

Sinop'a Rusya'ya gitmezden evvel gelişimde, **Eczacı Altınoğlu Vasil,** kardeşi **Yuvan** ile beraber beni kandırıp İstanbul'a kaçırmak için pek ziyade uğraşmıştı. Saatlerle zorlandılardı. **Vasil «Ben seni kaçırırım, Patrik'e yazarım. İstanbul'da da itibar görürsün. Paraca da sıkıntı çekmezsin»** demişti.Tabiî dinlememiştim. Bu adam eski aile dostu ve kendisi de cidden namuslu adam. Benim de namusuma emin. Bu suretle bu sözleri bana söylemekten de korkmuyordu. Ben de bir fena şey söyleyip kalbini kırmıyorum. İdare-i maslahat ediyordum. Bu sefer yine tuttırdu. «İllâ seni kaçırayım» diyor. Artık beni âciz bıraktı. **«Canım Vasil efendi! Niye zorlanıyorsun?»** dedim. Yine içini döktü. «Sen Ankara'ya gitme! Bu adamların içinde bulunma! Bunlar iktidarsız adamlardır. Sen bunların hatalarını düzelteceksin. Mühim işleri sen yapacaksın. Sen olmazsan iki günde iflâs ederler. Yunanistan kazanır. Bunun için seni kaçırmak istiyorum.» Dedim: «**Vasil efendi** yanılıyorsun. Benden ne çıkar. Orda çok muktedir adamlar var. Ben olmasam da Yunanistan'ı bitirirler.» Büyük cesaretti.Adam beni Rumluk için kazanmak istiyor ve bana para vaad ediyor. **Vasil** «Hayır, dedi, biz seni biliyoruz. En mühim işleri sen göreceksin. Sensiz onlar muvaffak olamaz.» Dedim ki: «**Vasil efendi,** bu kanaatin doğru değil. Bunları bırak, başka şey var. Sen bir Rum'sun. Rum'luk için çalışıyorsun. Fakat ben Rum değilim. Bir Türk'üm, Türk'lük için çalışırım.» dedim.

Vasil'i bilirdim. Ama bildiğimden müthiş imiş. Pontusçuların başı imiş. Hattâ benden evvel **Topal Osman** onu öldürmeğe gelmiş. **Mutasarrıf Zihni** mân

olmuş. Bu adam pek zeki idi. Eczacı idi. Tarih ve epey şey okumuştu. Evlenmemişti. Pek ciddî idi. Yüzü nadir gülerdi. Eczahâneye yakın bir bahçesi vardı. Oraya Paris'ten çiçek tohumları getirir, eker, onlarla meşgul olurdu. Nâdide meyveler ve çiçekler yetiştirirdi. Sinop'un Müslüman'ı, Rum'u, erkeği, kadını kendisine hürmet ederdi. Şahsan pek iyi adamdı. Fakirlere Müslüman da demez bakardı.

Bu sefer ben evde iken, birgün eczahânesine biri girmiş, bıçakla vurmuş. Beni çağırdılar. Evine gittim. Beş altı yerinde yara var. Biri mide civarında, karnında nezef var. Bir şey yapmak da mümkün değil. Öldü. Cenazesinde bulundum. Mezarına kadar gittim. Adetâ ağlayacaktım.

İnsanlık ve insanların münasebetleri gariptir. Fikirce, milliyetçe taban tabana zıddız. Fakat pek dostuz. Birbirimize hürmet ediyoruz, birbirimizi ihbar ve imha etmiyoruz.

Kaatili bulamadılar. Zannedersem **Vasil'i şube reisi Cemal Bey** öldürttü. Evvelce de bir Rum'u öldürtmüştü. Pontusculan temizliyordu. Çok zorladım itiraf etmedi. **Vasil** de böyle gitti.

Ben hudud hârici ve Mısır'da iken, Harb-ı Umumi'nin o dehşetinde ihtiyar babama kardeşlerim bakmamış. **Vasil** her ay kendisine lüzumu kadar para ikraz etmiş. Mütarekede ben Sinop'a gelince borçları kanuna bakmayıp yine altın olarak te'diye etmiştim. Bu dostluğu hiçbir Türk yapmamış, hattâ oğulları da. Nasıl minnettar olmayayım? Ölünce eczahanesini Boyabat'lı **Eczacı Naci Bey** aldı. Defterinin arasında yüzlerce vesika çıkmış. Bunlar hekimlerin fakirlere Belediye Eczahânesinden alınmak üzere verdikleri reçeteleri imiş. Aralarında benim de bir çok reçetelerim varmış. Belediye Eczahânesinden almamışlar. **Vasil**'e gelmişler. **Vasil** onlara meccanen vermiş imiş. Ölümüne sade Rum'lar değil, kadın erkek Türk'ler de ağladılar.

Ben bütün kışı Sinop'ta geçirmek istiyordum. Dört aydır Sinop'ta idim. Bir gün Ankara'dan bir telgraf geldi.

«Büyük Millet Meclisince yapılan intihapta sıhhiye ve Muaveneti İçtimalyye Vekâletine tayin buyruldunuz. Tebrik ederim. Derhal Ankara'ya teşrif buyurunuz.Yerinize kimi tevkil edersiniz.»

İmza
Hey'et-i Vekile Reisi
Fevzi

ESKİ GÜNLER

Sakarya harbi bitince ben hareket etmezden evvel iki şey olmuştu. **Mustafa Kemal** hareket etmeden evvel, Meclis'ten kendisine gazi ünvanı ve müşirlik verilmesini istedi. Herkes «Canım bu adam ne oluyor? Neler istiyor? Bunları ne yapacak?» diyordu. Ve yine «Galiba bu adam padişah olmak peşindedir. Şimdiden onlar gibi tuğrasına **«el gazi»** yazmak için bu ünvanı istiyor.Hazır fırsattır diyor.» diyorlardı.

Şu adam müthiş bir (.....). Ve Nutkunda **«Meclis bana gazi ünvanı verdi»** diyor. Halbuki böyle şey kimsenin aklına gelmedi. Sakarya Harbinde ver-

(*) Mahluk anlamına gelen bir kelime metinden çıkartıldı.

diği ric'at emri, kaçmak için yâverini yollayıp eşyasını denk yaptırdığı da herkesin malûmu idi. Kendi istedi. Meclis ise «Olmaz» dedi. Kıyamet koptu. Nihayet tehdid altında ve kendi adamlarının takrir ve şunu bunu ile gazi ünvanını aldı. Müşirliğe itiraz etmemişlerdi. Birkaç gün geçince de «bana Meclis dört milyon lira nakdî mükâfat versin» dedi. Herkes Meclis'te bir daha kızdı ve köpürdü. Tuhaf ve nedense **Hamdullah Suphi** de telâş ve çok itiraz etti. Bu para aleyhine çok propaganda yaptı. Kendisine gidip «isteme! Bütün haysiyetin gidiyor» dedi. Ben de hattâ **İsmet**'e **Adnan**'a söyledim. «Canım şu adama söyleyin, para filân istemesin. Şeref ve haysiyetinden bir şey kalmaz, ölür» dedim. Bütün Meclis «Olmaz»ı bastırdı. **Mustafa Kemal bir milyona indi.** Yine «Olmaz» dediler. Hasılı Meclis «para veremeyiz» dedi ve vermedi. **Mustafa Kemal** bir müddet uğraştı. Baktı olmuyor, vazgeçti. Hem böyle şey lâzımsa Meclis kendi verir. Yok, bu kendisi ister, âdeti budur. Sıkılmaz.

Nutukta bu para mes'elesini hiç söylemiyor.

Sakarya harbi esnasında Fransız delegesi **Franklen Buillon** Ankara'ya **Yusuf Kemal** ile müzakere yapıyor. Ekseriya **Fevzi, Fethi** ve **Mustafa Kemal** de müzakereye karışıyorlar. Bir gün **Mustafa Kemal Franklin**'e ziyafet vermiş. Beni de dâvet etti. **Yusuf Kemal, Fethi, Ferit, Mustafa Kemal,Franklin Bulllion** yemek yedik, konuştuk. Baktım **Buillon** fevkalâde zeki bir adam. Ateş gibi. İçimden «Kimbilir **Yusuf Kemal**'i ne kadar dolaba koymuştur» dedim. İtilâf iyice hazırlanmış, fakat sonunda **Buillon** «İmzalamam» deyip gitti. Sonra yoldan çevirip dediğini kabul ettiler. **«Ankara İtilâfnâmesi»** adıyla yâd edilen İtilâfnâmenin müzakeresine devam ettiler. Bu esnada ben Sinop'ta idim. **21 Teşrinievvel 1338 de imza etmişlerdir.**

Mustafa Kemal (Sahife 386) **da bu itilâfnâme ile çok şey kazandığını söylüyor. Ama İskenderun havalisi Türk'lerini kurtaramayıp, Fransız'lara bırakmıştır. Lozan muahedesi zamanında Fransız'lar Ankara İtilâfnâmesine tutundular. «Bizimle hudud işiniz halledilmiş, bitmiştir.» dediler.Bu sebeple ellerinden İskenderun Türk'lerini kurtarmak, bu itilâfnâme yüzünden bir türlü mümkün olmadı.Halbuki bu benim emellerimden biri idi. Olamadı.**

Bu itilâfın bir iyiliği oldu.Adana, Maraş Ayintap işgalden kurtuldu. Fransızlar da oralardaki kamyon, çadır gibi eşyalarını ve biraz da silâh bıraktılar.

Eskişehir - Afyon hezimeti üzerine **Enver, Doktor Nâzım, Kuşçubaşızâde Sami, Küçük Talât** ve daha bir takımları Batum'a doldular. **Talât'la Enver**'in arası pek açıktı. Moskova'da **Enver** bana **Talât**'ın aleyhinde pek çok söylemişti. **Hattâ Talât'ın İngilizler'e adam olduğunu, Anadolu'yu te'dip etmek şartıyla sadrıâzam olmağı kabul edeceğine dair İngilizler'e söz verdiğini,İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Avrupa'da mevcut parasıyla kendisinin kalpol alıp Anadolu'ya yollamak istediği halde Talât'ın «para bize lâzım» diyerek razı olmayıp yollatmadığını sonra Nâzım'ın da onu bırakıp kendisine iltihak ettiğini söylemişti.** Batum içtimaı **Nâzım**'ın bu hareketini tasdik eder.

Batum içtimaı Ruslar'ın iştirâki ile yapılmıştı. Hattâ sonra Rusya'da öğrendiğim üzere **«Budinov»**'un kumandası altındaki süvari kuvvetleri hududumuza

tahşit edilmişti. **Ve Enver'e Rus hükûmeti Moskova'da 700 Rus Altını vermiş. Rustov civarında hırsızlar Enver'in bu parasını çalmışlardır.** Bu işin gayesi: **Enver** arkadaşlarıyla Trabzon'a geçecek. Orda zaten. **Halil** zemin hazırlamış, taraftarlar bulmuştu. Ezcümle Kâhya adamlarıydı. Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti de bizzat azâsıyla vaktiyle Trabzon'da benim görüşüp anladığıma göre **Mustafa Kemal**'in şiddetle aleyhtarı, **Enver**'in muhibbi idi. **Küçük Talât** da Trabzon'da uzun müddet kalmış, **Enver,** lehine çalışmış idi. **Enver** lehine bu esnada Trabzon'da fener alayı bile yapılmış «**yaşasın Enver**» diye bile bağırılmış idi.Trabzon'da yapılacak kuvvet ve Ruslar'ın kuvvetiyle **Enver hükûmeti ele alacak ve Türkiye'yi komünist yapacak. Enver** Ruslar'a tamamiyle komünist görünüyordu. Fakat evvelce de söylediğim gibi zâmiri başka idi. Yâni hükûmeti ele alacak, fakat millî dâva bitip Yunan Anadolu'yu alırken bu adam ne dâvada? **Hem de bir ecnebi kuvvetle böyle şey yapmanın tehlikesini bilmiyor. Ruslar gelirler ve bir daha çıkmazlardı. Hattâ sonra Enver'i de imha ederlerdi. Çok kafasız idi.**

Sakarya zaferi üzerine geçmediler. Batum'dan dağıldılar. **Enver** gözden kaybolmuş, arkadaşlarına da nereye gittiğini söylememiş. Diyorlar ki, Ruslar aleyhine isyân çıkarmak için gizlice Türkistan'a kaçtı. Bolşevik idaresinde Batum'dan Fergana'ya gizlice gitmek, hemen mümkün olmayan bir şeydir. Hele **Enver** gibi yerli olmayan, Azerî, Türkmen, Özbek gibi bir takım şiveleri ve yolları bilmeyen biri için aslâ mümkün değildir. Bunun hakikatı şudur: Ruslar **Enver**'i kör besler gibi beslemiyorlardı ya... Ondan hizmet bekliyorlardı ve icap ettikçe sevkediyorlardı. **Meselâ biz Moskova'da muahede yaparken, hududu kendi lehlerine yaptırmak için bize yolladılar.** Türkiye'yi istilâ için Batum'a yolladılar. Şimdi de Fergana'ya yolluyorlardı. Fergana da sarp dağlarda **Basmacılar** adında Türkler'den Ruslar aleyhine kıyam etmiş bir zümre vardı. Bunlar çoktan beri Rusları iz'aç ediyorlardı. **Enver**'in nüfusundan istifade edip, bunları nimet ile teskin etmeği düşünen Ruslar **Enver**'i oraya yolladılar. **Enver** hazır oraya varınca, Ruslar'a oyun edip, evvelce ben Rusya'da iken bana söylediği tertibatı ve teşkilâtı ile işe başladı. **Enver** yerinde duramayan, kabına sığmayan bir haris idi. İllâ bir baş olmak istiyor. Eski saltanat çok hoşuna gitmişti. Türkiye'ye geçemedi. Bu ümidi zâil olunca Basmacı hareketine iştirâk etti. **İkinci Rusya seferimde** bu vak'anın tafsilâtını öğrendim. Orda zikredeceğim.

SAKARYA ZAFERİNİN ARDINDAN

Sakarya zaferinden sonra yine işler eski hamam, eski tas olmuş. **Mustafa Kemal** yine Millet Meclisi Reisi. Hey'eti Vekile'yede istediği vakit riyaset ediyor. Bu sefer fazla olarak bir de Başkumandan. **Fevzi**'yi yine Hey'et-i Vekile Reisi yapmış. O da bermutad emri kabul etmiş. **Mustafa Kemal**'in üç tane kocabaşı var. Hakikatte her şey onun pençesinde. Şu adam müstesnâ bir mahlûk. Yedi başlı ejderha. **Fevzi** yine hem Erkân-ı Harbiye Reisi, hem Hey'et-i Vekile Reisi. Bu adama meşhur celse-i hafiyede söylediğim vakit ettiği itirafı kusurunu, anladığını ve aczini gösteriyordu. Yine akıllanmamış. **Mustafa Kemal** yine emretmiş, «al!» demiş, yine almış. **Mustafa Kemal**'e öyle lâzım. **Fevzi** gibi biri Hey'eti Vekile

Reisi olacak ki, hükûmet **Mustafa Kemal**'in avucunda dönsün.

Rauf'u Nafıa Vekili yapmış. Biraz sonra **Rauf** istifa etmiş. **Kara Vasıf**'ı Fırka Hey'et-i idaresine koymuş. O da Fırka Hey'et-i İdaresinden istifa etmiş. **Fethi**'yi Dahiliye Vekili yapmış. **Refet**'in de zoru daima Erkân-ı Harbiye Reisi olmaktır. Bunu yine istemiş. **Mustafa Kemal** yine vermemiş. **Refet** de Müdâfaa-i Milliye Vekâletinden istifa etmiş. Üç istifa mühim. Demek bunlar **Mustafa Kemal**'e muarız. Bu bir sarahattı.

Rauf'un hayatı da **Mustafa Kemal** ile rekabet ve zıddiyet. Bunu daima yapıyor. Hem de çirkin bir şekilde. İki yüzlü. **Mustafa Kemal**'in yüzüne gülüyor, ona âlet oluyor, diğer taraftan da el altından şunu bunu **Mustafa Kemal** aleyhine kışkırtıyor. Bu Sivas'ta böyle, İstanbul'da böyle, şimdi Ankara'da da böyle. Sonuna kadar da böyle olacak. Kendisi «Merdim» der. Öyle de adını çıkartmış, fakat hareketleri hiç öyle değil. Nitekim sonunda İkinci Grupu da onlardan görünerek aldatmış. Bir taraftan da **Mustafa Kemal** ile hoş geçinmiş. Nihayet İkinci Grupçular anlamışlar. Bunlar **Rauf**'a «İki Yüzlü Adam... Bize ne söylüyor **Mustafa Kemal**'e ne söylüyor ve yaptığı ne? diyorlardı.

İKİNCİ GRUP VE DARBE PLANLARI

Sonra Rauf'la epeyce Hey'eti Vekile'de beraber bulundum. Hakikaten bu adamda açık iş hiç görmedim. Hey'eti Vekile içtimaında **Mustafa Kemal**'in yarına oturur, ikide bir onun kulağına bir şeyler fısıldar, ona dalkavukça güler, işlerin hakikatını Hey'eti Vekile'den saklar. Demek bu adamda mertlikten eser yok.

Bu adam böyle, fakat daima mağlûp. Uğraşıyor, didiniyor, fakat hiçbir şeye muvaffak olamıyor. Bu kadar mühim anlarda yapılacak işlerin pek bol olduğu zamanda aramızda, işbaşında bulundu da hiç büyük bir iş yapamadı. Hattâ büyük değil, bir tane küçük bile yapamadı. Sebebi: Aklı zayıftır, cehli de derin.

Meclis'te **Mustafa Kemal** aleyhine muhalefet arttıkça artmış, **Kara Vasıf** da bunlara iltihak etmiş. **Rauf** ise yine iki yüzlü kılıç halinde, iki tarafı da kesiyor. İkinci Grup iyice tebellür etmiş.Bunlar **Mustafa Kemal**'i fena sıkıştırıyorlar. «Artık uyudunuz, ordu işlerine bakmıyorsunuz. Orduyu yoluna koyup, taarruz etmiyorsunuz. Orduyu bırakıp, buraya gelmiş keyf ediyorsunuz?» diyorlar. **Benim Sakarya taklidî olarak yine ordunun ahvalini tetkik ve kontrol için bir hey'et intihap ve teşkil ettiler.** Nihayet İkinci Grup alenî bir surette teşekkül edip meydana çıkmış. Hem de İkinci Grupa girmemiş, fakat **Mustafa Kemal**'e muarız bir çok meb'us daha var. **Muhalifler** ekseriyeti yapıyorlar. **Mustafa Kemal** ne derse iyi veya kötü reddediyorlar. Bir vekil intihap olunacak, kanunen namzet göstermek **Mustafa Kemal**'in hakkı. Gösteriyor, Meclis onun namzetini reddediyor. Yahut istinkâf ediyorlar. Namzet gülünç bir halde kalıyor. İşte bu esnadadır ki, Meclis istizahla Sıhhiye Vekili **Refik**'i düşürmüş. **Mustafa Kemal** namzet göstermiş. Namzeti intihap etmemişler. Aciz kalmış, «bu haktan vazgeçiyorum. Meclis istediğini intihap etsin» demiş. Meclis beni intihap etmiş. O da namzetliğimi kabule mecbur olmuş. Benim bunlardan haberim yok. Sonra Ankara'ya dönünce öğreniyorum. **Hasılı Meclis Mustafa Kemal'in tahakkümünden kendini kurtarmış.** Mütehakkim-i vahide halini almış olan evde telâş ve bu vaziyet

içinde. Böyle bir vaziyette **Mustafa Kemal**'e darbeyi vurmak kolay ve mümkün, olmuş, bitmiş bir iş fakat, muhalefet edenler içinde değerli bir reis yok.

Sakarya zaferi gibi mühim ve hayatî bir zaferin arifesinde Başkumandan'a böyle yapılıyor. Denmesi lâzımdır ki «Ne nankörlüktür?» Fakat meselenin iç yüzü var. Başkumandan lâyık bir adam değil. Başkumandanlığı zorla kabul ettirmişiz. İnsan öyle bir günde derhal kabul ederdi. Bir defa herkes bundan dolayı **Mustafa Kemal**'den buz gibi soğumuştu. Sonra bu herif en can alacak anda ricat emrini vermiş, eşyasını bağlattı kaçıyordu, önüne durdular. Zabitlerin kanları pahasına Yunan ordusu def edilince Meclis'ten gazilik, müşirlik, milyonlarla paralar mükâfat istedi. Bunları Meclis biliyor. Son haddinde (....., ..., ...) ve emsailini de biliyorlar.Tabiî böyle bir adamı nasıl sever? Ona yapacağı muamele tıpkı budur. Hasılı ekseriyet şimdi **Mustafa Kemal**'in şiddetle aleyhinde.

Yazık ki bu hale gelmiş olan **İkinci Grup makul işler yapacağına, başta herşeyden evvel Mustafa Kemal'i izale edeceğine, ekseriya saçma şeyler ile uğraşıyor. Meselâ Yunan cephesini bırakıp «radikal (!) bir hükûmet olmak üzere İngilizler'i Irak'ta vurmak lâzımdır» diye tutturmuşlar, «Orduyu oraya sevkedip Irak'ı zapdedelim»** diyorlar. Bu pek sersemce ve hem de pek tehlikeli bir iş idi... Orduyu Yunan'ın önünden alıp ve bir kısmı çeker Irak gibi uzak bir yere yollarsak Yunanlılar Anadolu'yu bir baştan öbür başa istilâ eder, isterlerse Erzurum'a bile varırlar. Ordunun Irak'ta bir şey yapabileceği de kat'î değil. Yapsa da faydası yok.İşte bunlar da böyle...

Rauf ikinci grupu darbe-i hükûmete teşvik ediyor. İyi ama, o, böyle olmaz. Darbe-i hükûmeti iki üç kişi düşünür, kurar, bir takım askerî kuvvetleri buna hizmet ettirir, yapar. Bunun usulü budur. Teşriî bir grup bunu nasıl yapacak? Siz birkaç kişi bir taburluk kadar bir kuvvet elde ediniz. İşi mükemmel yapın. İkinci Grup da Meclis'te seve seve işin kanunî kısmını yapar, bitirir, biter. Bilmem bunlar ne dereceye kadar doğru, fakat hep söylenmiş şeylerdir. O esnada ben Melis'te bulunmadım.Sonra mebus arkadaşlardan dinledim.

Bu âcizleri görünce insanın kalkıp böyle bir işi kendisi yapacağı geliyor. Bu iş aklımdan geçmedi değil, bilâkis çok geçti.Fakat daima ben kendim düşündükçe, kendime, bunu bana başkaları söyledikçe onlara: «Aman böyle bir şey yapılmasın!» Nasihatını verdim.Çünkü, sulhsüz bir ân yaşıyoruz. Haricî düşmanla muhatabız. Ya kuvvet, ordu iki takım olur birbirine vurursa... İş bir günde biterse bal şeker. Fakat ordu ikiye ayrılır ve çarpışma uzun sürerse işte o vakit millete innellahi ve inna ileyhi raciûn'dur. Bundan pek korkuyorum. Sonra bir mühim şey daha var. **Mustafa Kemal** gidip de yerine kim gelecek? İsmet mi. Zekâsı **Mustafa Kemal**'den aşağı, cehliyle beraber entrika, hırs ve yalanda ondan hiç aşağı değil. Askerliği de pek aşağı. Hem **Mustafa Kemal**'in (..... ....) olmuş, iştirâk etmiş, lekeli biri. **Fevzi** mi? İnisiyatiften ârı, uyuşuk, bir kuzu. O da **Mustafa Kemal**'e âlet. Binaenaleyh lekeli. **Rauf** mu? **İsmet**'ten de aşağı. Hem pek aşağı bir kabiliyette. Cehilde onlara üstâd. Hırs ateşinde o da onlar gibi yağlı paçavra halinde yanan biri, ve iki yüzlü, **Refet** mi? O bir palyaço, soytarı, bir mülâzimlik bile ona çok. Hususî ahlâkında da öyle şey var ki, bu şerefe lâyık değildir. Sivillerden

(*) Ayyaşlık, rezillik, fuhuş, dalavere ve kötülüklere alet olmak anlamına gelen altı kelime metinden çıkartıldı.

ortada kimse yok. Askerlerden belki **Kâzım Karabekir** lâyık, fakat onu da ben yakından bilmiyorum. Çoğu zekâsı basit ve yobazruhlu diyorlar. Hasılı **Mustafa Kemal** atılınca kimin geleceği ve onun ne olacağı mâlûm değildir. İyisi mi böyle gitsin. İşte bu hususta ki mülâhazam hep bu idi.

Mustafa Kemal (Sahife 392 ilh...) bu hususlarda bir takım safsatalar söylemekte. Güya hikmet saçıyor, ders veriyor, milletin kafasını düzeltecek. Bu da üç günde olacak imiş?!..

RIZA NUR BAKANLIK TEKLİFİNİ REDDEDİYOR

Gelelim bizim Sıhhiye Vekilliğine.

Benim niyetim uzun zaman Sinop'ta kalmaktı. **Gözümde Ankara bir lâğım halini almıştı. Mustafa Kemâl'in İsmet'in** yüzünü görmek bile canım istemiyor. Hele **Kuzu**'nun riyaseti altındaki bir kabinede azâ olmak nefsime hakaret gibi geldi.

«İcra Vekilleri Hey'eti Reisi Fevzi Paşa Hazretlerine

Müstahak olmadığım halde bu âciz refikinize karşı ibzal buyurduğunuz iltifat ve tavsiyeden pek çok mütehassis ve müteşekkirim. Bütün Millet Meclisi riyaset-i sâmiyesine de arz ettiğim gibi muhtac-ı tedâvi oluşumun beni maiyeti devletlerinde i'fayı vazife şerefinden mahrum etmesine pek mütcessifim.»

Büyük Millet Meclisi'ne de Sıhhiye Vekilliğini kabul etmediğimi bir telgrafla bildirdim. Mustafa Kemal bir telgrafla kabul etmemi rica etti. Aldırmadım. Cevap bile vermedim. Bu sefer **Adnan** meydana çıktı. O meyancı damı? Her vakitki gibi «İlle kabul et, gel!» diyor. Bir düziye telgraf çekiyor. Ben de «İstemiyorum» diyorum. **Mutasarrıf Zihni** uğraşıyor, «kabul et» diyorlar. «Olmaz» diyorum. **Mustafa Kemal** ısrar ediyor ve makine başında mutasarrıfı sıkıştırıyor ve benden makine başında cevap bekliyor, cevap vermiyorum. Günler geçiyor, nihayet **Mustafa Kemal**'e şu telgrafı da gönderdim:

«Mingayrül yakaza namzet irae edilmek suretiyle hakkı âcizânemde izhar buyrulan teveccüh ü sâmilerine arz-ı teşekkür ederim. Fakat maattcessüf rahatsız ve amcliyata muhtacım. Az zamanda çalışabilecek hale gelebileceğimi bilseydim sadc bir müddet-i kasîre için daha ruhsatınızı rica ederdim. Halbuki tahmin-i âciziye göre tedâvim en az iki ay süreceğinden bu vazifeden affımı ve evvelce arzettiğim gibi dört mah müddetle Avrupa'ya azimetime müsaade buyrulmasını istirham ederim efendim.

26.12.1337»

Benim hastalığım filân yok. Bahane ediyorum. Bu suretle kurtulurum diyorum. Tabiî onlar da mutasarrıftan hasta olmadığımı öğrenmişlerdi.

Onun üzerine **Mustafa Kemal**'den şu cevabı alıyorum:

«Sıhhiye Vekili Dr. Rıza Nur Beyefendiye mahsusdur.

26.12.1337 şifreye. Hastalığınızdan pek mütcessirim. Ciddî bir tedâvi ihtiyacınız lüzumunu da kabul etmekle beraber Hey'et-i Vekile meyanında ifa buyuracağınız vazife-yi mühim ve vaziyet-i hazıramızda sebkedecek hizmet ve muavenetinizi elzem gördüğümden Ankara'da mümkün olan her türlü tedâvi ve istirahatınıza rüfekaca da yardım edilmek üzere her halde teşrifinizi ve hareketinizin

makine başında inba buyrulmasını rica ederim efendim.

28.12.1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal»

Zihni beni sıkıştırıyor. «Ayol adam makine başında bekliyor. Cevap ver» diyor. «Yahu sen ne adamsın? Vekillik veriliyor da atıyorsun. Herkes ise buna can atıyor. Vekillik red edeni hiç görmedim» diyor. Aldırmıyorum.» İsterse beklesin, ben diyeceğimi dedim. Kabul etmem» diyorum. Gittikçe de kızıyorum ve «**Kuzu, Küçük Said (Yusuf Kemal)** gibi insanlar ile çalışacağım da ne çıkacak?»diyorum. Kararım kat'i.

RIZA NUR TEKLİFİ KABUL EDİYOR

Arası iki gün geçti. Ahaliden eşraftan bir takım insanlar bizim eve dolmağa başladılar. Diyorlar ki: «Vekilliği kabul et» «Canım size ne? Bu benim bileceğim şey. Ben istemiyorum» diyorum. «Hayır, sizi biz meb'us yaptık. Vekil olman Sinop'un şerefidir. Böyle bir şey gelmiş, Meclis Reisi hep ısrar ediyor, yalvarıyor, kabul etmiyormuşsun. Olur mu? Hakkın yoktur. Hak bizimdir. Kabul edeceksin. Memleketine hizmetler edersin.» diyor ve ısrar ediyorlar. Bir takımı gidiyor, diğer takımı geliyor. Bizim hanım da işe girişti. «Kabul et» demeğe ve zorlamağa başladı. Aciz kaldım. Bilhassa eşrafın dediği doğrudur. Mutasarrıfı çağırttım. Dedim: «Kabul ediyorum. Şu telgrafı çekiver. Telgrafta: «**Kabul ettim. Geliyorum.**» diyorum. **Zihni kıs kıs gülüyor. Gitti, çektirdi. Sonra anlattı. Meğerse ben adem-i kabulde ısrar edince ve kendi ısrarını dinlemeyince Ankara ile sözleşip halkı bana musallat etmişler imiş. Bizim hanımı da eşraftan hanımlarla ikna ettirmiş imiş. Dirayetli adamdır ve çok sevdiğim iyi bir insandır. Becerdi ve beni kabule mecbur etti.**

Tuhaf bir şey oldu. **Zihni** beni kabul ettirdi. Memnun idi. Arkasından **Bitlis'e vali tayin edildiği emri geldi.** Galiba bu işin mükâfatı. Bu bir terakki idi. Fakat Sinop'un mutasarrıflığı Bitlis'in valiliğinden çok yüksek idi. Zavallı istemedi. Hele ahali hiç. **Dahiliye Vekili Fethi.** Ona Ahali telgraflar yağdırdılar. Aldırmadı. Ben de yazdım. Dinlemedi. Köylüler şehre dolmağa başladılar. Şehirliler de dükkânlarını kapatıp telgrafhâneye gidecek, Zihni'nin ipkasını isteyeceklerdi. Zihni bunu da istemedi. Gelen vapura gizlice binip, **Trabzon**'a savuştu. Bu adam çok dirayetli validir. Sinop'ta hem eşrafı hem halkı memnun etmişti. Bu, kimseye müyesser olmayan bir şeydir. Ahali bu adamı canını verircesine severdi.

YOLCULUK

İki yaylı ısmarladık. Hanım, iki hizmetçi kız, ben bindik. Karakıştayız. Anadolu'da yazın nasıl olsa seyahat edilebiliyor. Fakat kışın iş başka. Ekseri yerde yol yok, araba çamura saplanıyor, güçlükle yol alıyor. Bazan atlar çamura karnına kadar batıyor. Söktüremeyip kalıyor. Her ırmak üzerinde köprü yok. Köprüsüz ırmak, köprü üstünde pek çok. Su fazla geliyor. Bunlardan geçilemiyor. Hası-

lı bin zahmet ve meşakkat, bin hayat tehlikesi. Gidiyoruz. Şoseler de bozuk. Yollarda bizi yine istikbal, iyi hânelerde misafir ediyorlar. Yazın bir konaktan öbürüne altı saatte gidilirse şimdi çamur yüzünden 10-12 saat sürüyor. Günler de kısa. Zifirî bir karanlık basınca olduğun yerde kalmaktan başka çare yok. Bir gün erken yola çıkıp, Çankırı'ya bir konak mesafede bir jandarma karakoluna varıp geceyi orada geçireceğiz. Oraya telefonla haber verildi. Yol da müthiş. Ortalık kararmağa başladı. Yarım saatlik mesafede bir su var. Köprüsü yok... Onu geçeceğiz. Karakol sudan sonra yarım saat ötede. Bulunduğumuz yerde eski bir han var. Arabacılar «Geceyi handa geçirelim» dediler. «Niye deyip hiddetlendim. Biz suya varıncaya kadar zifirî karanlık olacak. Karanlıkta bu suyu geçmek pek tehlikelidir. Sonra hepimiz boğuluruz» dediler. Baktım hakları var. Kabul ettim. Hana yanaştık. Topraktan ve sade, zemin katı bir şey. Murabba olup, ortası avlu. Arabaları avluyu soktular. Avluda atlar, katırlar,arabalar dolu. Bir taraftan at gübre ve sidiği, hattâ insan pisliği, bir taraftan da yağmur ve at, insan arabanın hareketleriyle bütün avlu yoğurulmuş, öyle bir mezbele halini almışki, basmak değil, manzarasını görmek insana gasiyan veriyor. Bu ne pislik? Ötede beride sidik ve yağmurdan hasıl olmuş gölcükler de ocaktan caba. Burda yürümek mümkün değil. Ne yapacağız? Bir dılıdan diğerine ip gerip de ona asılarak gituneli... Bu hanlar hep böyle olurmuş. **Müslüman temizdir deriz ama, şuna bakın. Ömrümde böyle pislik görmedim desem caiz.**

Nerede yatıp geceyi geçireceğiz? Hanın her dılında odalar var. Hancı bir oda gösterdi. Baktım mezar gibi basık bir şey. Bir kerevet, üstünde pis, yırtık, simsiyah bir keçe. Hanımı arabadan indirdim. Odayı gösterdim. Daha kapısından girip görünce ok gibi dışarı fırladı.Çıktı. «A, ben burada yatamam!» dedi. Hakkı var. Ve arabamızda geceleyeceğiz. Düşündüm: Açıkta sabahlamak daha iyi. Hiç olmazsa insan bit, uyuz ve sair hastalık almaz. «Hakkın var, arabada yatalım» dedim. Kızları kendi arabalarında yatırdık. Kar da yağıyor. Rüzgâr da var. Battaniyelerimiz vardı. Arabaların üstünü bunlarla iyice örtüp bağladık. Benim bir muşamba paltom vardı, onu da bizim arabanın üzerine ilâve ettim. Yattık. Hanımla yanyana uzandık.Ama cendereye sıkışmış gibiyiz. Arka üstü yatmak mümkün değil. O da, ben de şişmanız. Yan yatıyoruz. Arabaya böyle sığabiliyoruz. Altımız rahat değil, az zamanda yanımız ağrıyor. Döneceğiz, gel de dön bakalım.Bu mühim bir mesele. Zaten soğuktan kol, bacak da kazık gibi. Dönmek için adetâ curgat istiyor. Ne ise söylene söylene dönüyoruz. Geceyarısı beni idrar sıkıştırdı. Saatlerce sabrettim. Tabii uyku yok. Nihayet arabadan ineceğim; fakat pislikten basacak yer yok ki... Basarsam o ayakla arabaya girilemez.Arabanın arkasından işedim. Ben de hana bir gölcük hediye ettim. İşte bu böyledir. **Bir yerde ki iş bozuktur. Oraya gelen de böyle bozuk iş yapmaya mahkûmdur.** Sabahladık. Ama ne çektik. Bunu biz biliriz. İşte Anadolu seyahati nedir bu, anlatır. Ne ise, uzatmıyayım, böyle türlü vartalardan sonra Ankara'ya vardık. Yine eski evimize yerleştik.

Gazeteler bizim **Samson ile Dalila**'dan bahsettiler. **Halide Edip** bunun için medihkâr bir makale neşretti.Keza **Celâl Nuri** bir makale yazdı. **Aka Gündüz** o vakit Ankara'da. İki şiir yazdı. Bu şiirde beni şiddetli bir insan gösteriyor. Hakikaten ben böyle tanınmışımdır. Bir bakıma doğru, bir bakıma yanlıştır. **Haksızlık ve**

kanunsuzluğa, cahil, hırsız ve edepsizlere karşı cidden sertimdir. Şakam yoktur. Fakat namuslu, vazifesine dikkatli ve gayretli insanlara da son derece yumuşağımdır. Hüsnü muamele ve mükâfat ederim. Burasını tasrih etmiyorlar. Bu şiirler mizahîdir.Bunlarda **Adnan**'la da alay ediyor.

BAKANLIK KOLTUĞUNDA

İşe başladım: **İlk iş olarak Sıhhiye Vekâletinde ne kadar Arnavut, Arap, Yahudi, ilh... Bu makule doktorlar varsa onları azlettim. Zaten Maarif Vekâletinde de böyle yapmıştım. Gerçek..** Yazmağa unuttum. Şimdi yazayım, ibret olur. Ben Maarif Vekili iken **Konya'da muallimlerden bir Arnavut Türkleri sevmez, hakaret edermiş. Bir gün o kadar ileri gitmiş ki, «Dünyada Türkler'den hıncımı almak kafi gelmez. Ahirette sırat-ı müstakimin başında duracağım. Türk geldikçe itip Gayya kuyusuna yuvarlayacağım.»** demiş. Bana haber verdiler. Tetkikat yaptırdım. Doğru. Bu muallimi derhal azlettim. Ve kendisine şunu da tebliğ ettirdim: «Mademki Türk'ü sevmiyor, neye onun hizmetinde duruyorsun? Mademki onun nimetini yiyor nasıl ona böyle düşmanlık besliyorsun? Demek alçak bir adamsın. Sen git Arnavutlar'ına hizmet et!» Aynı zamanda Valiye de emir verdim. Hudud haricine defetsin.

Sıhhiye Vekâletinde işe başladıktan bir müddet sonra idi ki,vaktiyle bizim mektepten çıkmış, fakat Suriye'ye gitmiş bir doktor şimdi Adana'ya gelmiş, hizmet istiyor. Derhal hudud haricine def ettim. Bizde adam olmuş. Suriye'ye hizmet etmiş, belki Araplar'ın istiklâli zamanından beri orda; belki de Türkiye aleyhinde ve Harb-ı Umumî esnasında olan isyana iştirâk etmiş. Sonra aç kalmış, bize geliyor. Belki de casusluk için geliyor.Arası biraz geçti. **Hilmi** adında bir doktor Suriye'den Adana'ya gelmiş. Hizmet istiyor. Bana bir takım pomat, ilh... bir şeyler de göndermiş. Bunlar da icadı imiş, Türkler'i istifade ettirecekmiş! Saçma şeyler. Şarlatanlığına hele cesaretine bak... Baktım, **Mustafa Kemal** da bana aynı şeyleri yolladı. Ona da yollamış imiş. Bu **Hilmi**'yi tanırım. Şam'lıdır.Askerî Tıbbiye'de bir sınıfta idik. Gayet ahlâksızın biridir ve mükemmel cahildir.

Adana valisine şu emri verdim ve kendisine de aynen tebliğ edin dedim: **«Türk vatanının ekmeği, Türk evlâtına mahsustur. Araplar kendi yerlerinin ekmeğini yesin. Hilmi gibi Arap şarlatanlarına hele bir lokma yoktur. O keşifleriyle Araplar'ı ihya etsin. Hemen kolundan tutup hudut haricine atınız.»** Dediğim gibi yaptılar. Onu da hudut haricine attılar.

İskân ve Sıhhiye Vekâletine ait Adana şehrinin etrafında **Nasirîler** var. Halâ Arapça konuşurlar. Valiye bunları **«Kaldır, başka yerlere serperek iskân et»** dedim. Vali **Ref'et** (Şimdi Meclis Reis Vekili) miskin bir şey. Emri icra edemedi. Türlü saçmalarla beni oyalıyor.

Meclis'te herkes **Yusuf Kemal**'den şikâyet ediyor. Diyorlar ki: «Kayınbiraderlerini, hısım akrabasını Hariciye Vekâletine doldurdu. Hariciye'de hiçbir iş görülmüyor. Hariciye öldü. Oradan bir iş çıkmasının imkânı yoktur. Evrak arayıp bulmak da mümkün değildir.» Soruşturdum. Hakikaten böyle imiş: Evet o, mesuliyetten korkar, onun için hiçbir iş yapmaz, meseleler, işler yüzüstü durur, herşey uyur.

Ben Sinop'ta iken **İkinci Grup, Mustafa Kemal**'e sulh yapılmasını teklif etmiş. **Mustafa Kemal** nutkunda bunun aleyhinde söylüyor; fakat kendisi bundan bir ân hali değildir. **Mustafa Kemal** de işi pamuk ipliği ile bağlamak istiyordu. Atiden ümidi yoktu. **Hattâ Rumeli ve İstanbul'dan da vazgeçmek fikrinde idi. Nitekim İsmet'de bu fikirde idi. «Nam alalım derken, sonra işi paçavra etmiyelim»** diyorlardı. Ve yine bu sebepledir ki, **Mustafa Kemal** Meclis ve Hey'et-i Vekile'yi kandırarak, olmazsa, gizlice **Bekir Sami**'yi bir düziye Avrupa'ya yolluyordu. **Nuri** adında bir zabiti de Almanya'da bulunduruyordu. Bu **Nuri**, şimdi Kütahya mebusu **Nuri**'dir. Bunları yapan adamnutkunda İkinci Grupun sulh istemesine kızıyor. Vakıa memleketimiz tahliye edilmek şartıyla sulh elbette iyidir. Lâkin Yunanlılar ve İtilâf Devletleri bu şartı kabul ederler miydi. Bunsuz ise sulh muzırdı, Türk'ün ölümü idi.

BİR YOLSUZLUK DOSYASI

Biz Ruslar'dan parayı aldığımızda, yüz bin altını **Ali Fuad** almıştı. Evvelce söyledim. Silâh ve saire alınsın diye bu parayı **Saffet**'e verip Almanya'ya yollamıştı. **Saffet** Almanya'da bu **Nuri** ile birleşmiş, bu altınları son santimine kadar mükemmel bir yemişler. Bizim bugünkü kâğıt para ile **bir milyon yüzbin lira** eder. **Saffet** Berlin'in, Paris'in, Roma'nın en büyük otellerinde yaşamış, Avrupa'nın her tarafında gezip dolaşmıştır. Ben ikinci seferimde Moskova'da sefarethanede **Saffet**'in eşyasını gördüm. Bir oda dolusu eşya idi. En kıymetli bavullardan birçok bavul vardı. **Saffet**'in böyle en âlâ cinsinden bavullara malik olması mümkün olacak bir şey değildi. Bu bahsi ileride göreceğiz.

Mustafa Kemal, sulh için **Yusuf Kemal**'i Avrupa'ya gönderdi. O da kayınlarını alıp İstanbul'a gitti. Orada padişahla görüşmek için müracaat etti. Bu yaptığı Hey'et-i Vekile'ce, Meclis'ce büyük bir pot sayıldı. Kıyamet koptu. Bu adam her vakit böyledir. Hata üstüne hata yapar. **Mustafa Kemal** Nutkunda (Sahife 398) **İzzet Paşa** ve arkadaşlarının **Yusuf Kemal**'i iğfal ettiklerini söylüyor. İğfal olunmak da kötü ya. Bahusus bir diplomat için en büyük kusurdur. **Yusuf Kemal** Paris ve Londra'ya gitti. Hiçbir şey yapamadı. O henüz Ankara'ya vasıl olmadan Avrupalılar bize Yunanistan'la mütareke yapmağı teklif ettiler. Bunu gazetelerde gören **Yusuf Kemal** Hey'et-i Vekile'ye acele bir telgraf çekti: «Ben gelinceye kadar sâkın bir şey yazıp göndermeyin. Bende mühim mâlûmat var» dedi.

Arkadaşlar: «Ne olsa gerek?» dediler. Ben: «Ne olacak. Hiçtir. Biz işimize bakalım. Meselenin zaten beklemeğe tahammülü yok. Sarih de.»dedim. Kararlar verdik. **Mustafa Kemal** Ankara'da değil. **Mustafa Kemal** (Sahife 399) da bunları kendi yaptığını, kendi fikri olduğunu söylüyorsa da kâmilen (.....). O, Ankara'da bile değildi. Canım bu adam karıncaya bile bir karıncalık miktar bırakmıyor. Hep kendi yapmıştır!.. Biz Heyet-i Vekile karar verip ona tebliğ ettik. Bizi Sivrihisar'a istedi Oraya gittik. Orda da Hey'et-i Vekile'nin yazdığı nota kabul edildi. Hattâ Fransızcaya tercümesini **Fethi** ile ben yaptık. O vakit Hariciye'de **Tevfik Kâmil** vardı. Mütareke teklifini havi Avrupa notasında bir iki yanlış tercüme yapmıştı. Hey'et-i Vekile'ye çağırdık. Söyledik. Kızdı, bize bağırdı. Ben de ona fena

(*) Yalanla ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

bağırdım. **Tevfik Kâmil**'in bir kusuru vardı, ama iyi bir adamdı. Kusuru Ankara'dan savuşmak için uğraşması idi. **Mustafa Kemal** Sivrihisar'da Ayıcı **Arif**'in misafiri. **Arif Miralay** ve Fırka Kumandanı ve karargâhı orada. Beraber çapkınlığın her nev'ini yapıyorlar. Bundan **Arif**'i pek seviyor. **Sonra bu Arif'i İzmir Suikasdı bahanesiyle astı.** Çünkü **Arif** muhalif olmuştu. Sivrihisar'da **Mustafa Kemal** hasta. Yine böbreklerinde şiddetli ağrı var. Askerî bir doktor tedâvi ediyor. Yeni bir idrar tahlili yapmışlar, **gonekoklar** yine dolu imiş. **Mustafa Kemal** hem (.....), hem **çok içiyor**. Kendisine içmemesi, (.....) meşgul olmaması için nasihat ettim. «Bu hastalığın bunlar pek zıddıdır. Sonra yatağa düşer kalkamazsın» dedim. Yine aynı hale devam etti. **Bu adam içki ve (.....) ne de olsa kendisini alamıyor.**

SULH TARTIŞMALARI

Kararımızın bir esası mütareke ve sulh teklifini reddetmemek; çünkü reddetmek âleme bizi sulh istemiyor diye itham etmek için bir vesile vermektir. Frenkler mütareke esnasında ordumuzu İtilâf Devletleri Askerî hey'etlerine kontrol ettirmeği teklif ediyorlar. Bunu kabul etmek, ordumuzun ciğerini onlara göstermekti. Bunu kabul etmiyoruz. Bu Frenkler de sersemdir. Bu kadar âdi tuzağı insan zahmet edip de kurmaz. Bizim orduyu görüp şüphesiz Yunan'a haber verecekler. Yunan dostlarının ordusunun vazifesinden bize haber vermeyecekleri mâlum. Bunu kabul etmiyoruz.Anadolu'nun derhal tahliye ameliyesine başlanmasını şart koyuyoruz. Diğer sulh şartlarını da diğer bir nota ile İtilâf Devletleri bize teklif ettiler. Ağır şeyler. Sevr Muahedesi'nde size birazcık tâdilât; başka şey yok. Yine Ermeni yurdu da istiyorlar.

Biz mütareke notasına yazdığımız cevabî notaya mütareke şartlarımız kabul edilirse sulh için derhal murahhaslarımızı gönderir, konuşuruz dedik.

15 Nisan 1338 tarihli olarak Avrupalılar'ın cevabî notası geldi. Bizim şartları kabul etmiyorlar. Muhabereyi kesmedik. Faydasız bir surette devam edildi.

Bu işler oldu. **Yusuf Kemal** Ankara'ya geldi. Hey'et-i Vekile içtima halinde idi.Trenden Hey'et-i Vekile'ye koştum. «E, nedir bakalım mühim haberin?» dedim. Söyledi. **Puankare** notalarındaki şartları kabul etmemizi dostâne kabul etmemizi tavsiye etmiş imiş. Hepsi bu imiş. «Biz cevabı yazdık. Sen **Puankare**'nin sözüne inandın mı? Cevabımızı oku, yanlışı varsa söyle.»dedim. Cevabı önüne attım. **Yusuf Kemal**'le Rusya'dan beri halen dargınız. Okudu, hiçbir şey söylemedi. Yüzü pek bozuldu. İşte **Yusuf Kemal**'in bu diplomasi seferi de böyle. İstanbul'da **Padişahın,** Paris'te **Puankare**'nin fakına basmak. İnsan değil, sanki zavallı bir kuşcağız...

Mustafa Kemal sonra **Fethi**'yi de Avrupa'ya yolladı. Bundan da bir şey çıkmadı. **Yusuf Kemal**'in de **Fethi**'nin de Avrupa seferleri lüzumsuz şeydi. **Mustafa Kemal** bunları kendi kendine düşünür, yapardı. O kadar paralar boşuna gitti. Sebebi illâ iyi kötü bir sulh yapmağa azmetmişti. Halbuki şimdi «**Yunanlılar'ı tâ İstanbul'da iken İzmir'den denize dökeceğim dedim ve döktüm!**» diyor. Hem de İkinci Grupu sulh istediğinden ayıplıyor.

(*) Fuhuşla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

Mustafa Kemal Başkumandanlığı bırakmıyor. Müddeti bittikçe temdid ettiriyor. Her temdidinde Meclis'te kıyamet kopuyor. Bu sefer de temdid etmek istemediler. Üçüncü temdidde istemeyenler o kadar çok idi ki, kanunun temdidi teklif edilmiş ekseriyet yapılamamış, kanun demek reddedilmiştir. İş bitmiş demektir. Fakat birgün sonra **Mustafa Kemal** Meclis'e gidip mebusların bir kısmını yine (..... .....), kimini (.....) ile elde etti. Uzun müzakerelerden sonra yine Başkumandanlığını temdid ettirdi. Hattâ bu sefer celsede alenî tehdidler yapmıştı (Sahife 407) de söylediği sözler bütün (.....). **Lozan'a giderken bize «Bir şey zuhur eder de Edirne ve İstanbul'u alamazsanız zorlanmayın, terkedin. Musul'u verin.»** diyen ve altı çizgili satırlarda mevki istemediğini, sîne-i millette serbest bir fert olmak istediğini söyleyen bu adam, bu sözlerini Allah için ne güzel ispat etmiştir. **Bugün milletin tepesine (.....) gibi yapışmış, inletiyor.**

Sıhhiye Vekâletinde biraz teşkilât yaptım. Memurîn ve sivil kalemini tanzim ettim. **Türkiye hükûmetinde ilk defa olarak ve müstakil bir şube halinde ve bir müdürün idaresi altında İstatistik ve Neşriyat Şubesi yaptım.** Vakıa bunu Maarif Vekâletinde de yapmıştım. O zamanki bütçe ve ahval icabı nem'alandıramamıştım. Müsteşar almayıp, bir kâtib-i hususî (sekreter) ile işleri idare ettim. Kâfi geliyordu. Millete masraf açmaya lüzum yoktu. **İskân Müdürlüğü ve Darül Eytamlar Sıhhiye Vekâletine bağlı idi.** Başka vekil arkadaşlar ise, müsteşarlar,yâverler almış, kalem-i mahsuslar teşkil etmişlerdi. **Her vekilin otomobili vardı. Ben sâde bir araba ile iktifa ettim.**

Halide, Adnan, Amerika Şark-ı Karip Cemiyeti ile uyuşmuşlar, biz de yardım edersek Kayseri'de bir Dârüleytam açıp, orada Türk yetim çocuklarına bakacaklarmış. İsmail Besim de Hilâl-i Ahmer namına olarak bana geldiler. Canla başla kabul ettim. **Sıhhiye Vekâletinden bina, para temin ettim. Amerikalılar açtılar, masrafa iştirâk ettiler. Amerikalılar şimdiye kadar sade Ermeni çocuklarına bakıyorlardı. Ankara'da,Kayseri'de memleketimizin her tarafını dolaşıyor, bu sırf Ermeni için. Harplerden birçok Türk yetimleri kalmıştı. Onlara bakmıyorlardı. Bu da çirkin idi.**

HAMDULLAH SUPHİ

Birgün **İsmet** gelmiş, bana **Hamdullah Suphi**'den şikâyet ediyor. Ne olmuş? **Hamdullah** orduya gitmiş, dolaşmış, **İsmet** de kolundan tutup ordudan kovmuş «Ne oldu?» dedim. «Ne olacak? Orduda nutuklar söylüyor. Hep kendisini meth ediyor.Orduda propaganda yapıyor.» dedi. Bu da tuhaf!.. Hakikaten **Hamdullah**'ın başka bir işi yoktur. Bu adam iyi söz söyler, hatiptir. Yirmi kadar cümlesi vardır. Bunları toplamış ve kendi de uydurmuş, ezberlemiş. Her nutkunda hemen hemen bunları söyler. Bunlar fantazik sözlerdir. Diğer tarafı ilim ve emsali cihetiyle bir incir çekirdeğini doldurmaz. **Türkçü olur.Sanki anadan, babadan yedi silsilesince Türk'tür. Yüreği Türklük için ateş içindedir. Bunu sırf şöhret ve mevki kazanmak için yapar.** Türk harsını canı gibi sever gösterir. Bu babda neler söylediler, neler yapar!.. Hepsi mevki içindir. Bu sâyede Türkocağının tepesine çıkmıştır. Meb'us olmuş, vekil olmuştur. **Türkocağının parası onun**

(*) Yalan-dolan, tehdit ve ahlapot anlamı taşıyan dört kelime metinden çıkartıldı.

kesesidir. Yer... Mevkide, yemekte kalmak için Türkocağını, bu koca müesseseyi **Mustafa Kemal**'e siyasî alet yapar. Henüz orta mektebi bitirememiş, cahil, müthiş şarlatan bir adamdır. Fransızlar farcans derler, tam odur. Bizde buna sahte vakar, yapmacık yapan gibi tabirler söylerler.İdare kabiliyeti de hiç yoktur. Kaç defa Maarif Vekâleti'nde bulundu ise, işleri çorba etmiştir. Aklı fikri fantazidedir. Süs yapar. **Ankara'daki Rum Mektebini benden Türkocağına istediler. Verdim. Türkocağı yapıldı.** İçi, dışı tamir edildi. Altında bir konferans ve tiyatro salonu yapıldı. Bir gün gittim geziyordum. Bu salonda yapılmış tertibat ve süsler «Türk tarzında oyma. Ayçı nakışlar ve emsali» yıkılıyor. Hayret edip sordum. «**Hamdullah Suphi Bey** geldi, beğenmedi. Yenileri yapılıcak» dediler. Halbuki bu yıkılan işler nasıl edilecek. Öyle bir zamandayız ki, bir lira kimya... Beğenmemiş beyim. Halbuki pek âla idi. Kusuru da olsa, ne zararı var? Bir müddet öyle gider... Esasen böyle süslere lüzum yoktur. İşte bu adam böyledir. Mevcudiyeti malâyâniden ibarettir. Pek de cebîndir. Rusya'dan dönüşümde Batum'da gördüm. Yüzü kül gibi ve titriyordu. Sordum. «Gezmeğe geldim. Fakat bu idare müthiş, hemen dönüyorum.» dedi ve memlekete gitti. **Sakarya Harbi'nde Ankara'dan ilk kaçan da o idi.**

Ankara'ya muvasalatımın ertesi günü **Çolak Selâhaddin evime geldi. Görüştük.** Bana İkinci Grupa girmemi teklif etti. Mâzeret beyân ettimdi. **Hakikaten şimdiye kadar, fırkalara girmekten, fırkalar yapmaktan çok canım yanmıştı. Fenalıklar yapıyorlar insan da manevî mesuliyet altında kalıyor. Hattâ Mustafa Kemal'in Müdâfaa-i Hukuk Fırkası'na da girmemiştim.** Sonra diğer bildikler de grupa girmemi teklif ettiler. Girmedim. Bunların haline bakıyordum Ekseriya cıvıtıyorlardı. **Herşeye itiraz ediyorlar, haklı, haksız, mantıklı mantıksız demiyorlar. Çok defa kendilerini küçük düşürüyorlar. Çocukca, âdice işler yapıyorlar.** İçlerinde zeki, âlim, dirayetli, böyle işlerde tecrübeli hiç kimse yok. Hattâ birkaç defa bunlardan bazısına nasihat ettim: «Öyle her şeye muhalefet etmeyin. Haklı şeyleri tasdik edin. Muhalefeti arada bir yapın, fakat pir yapın!» dedim dinlemediler.

FAHREDDİN PAŞA

Afganistan'a **Fahreddin Paşa**'yı sefir yaptılar. Hey'et-i Vekile'ye çağırdık. Talimatnâmesini hazırlamıştık. Kendisine okuduk. Anlattık. «Gazetecilere filân hilâfetten bahsetmemesini, İngiliz'lerin bundan kuşkulanacağını söyledik. «Peki» dedi. Gitti. Kastamonu'da gazeteye beyanatta bulunmuş. Diyor ki: «**Ben Afganistan'a Hilâfet namına çalışmak için gidiyorum.**» Hey'et-i Vekile'de bu beyanat için münakaşa oldu. Dedim ki: «Bu adama anlattık. Tembih de ettik. Ne yaptı? Ya tembih etmeseydik ne yapacaktı...» Herkes gülüştü. Azline kalkıştılar. Doğrusu da bu idi. **Mustafa Kemal** Hey'et-i Vekile'yi dinlemedi, yolladı. **Bu adam, Harb-i Umumî'de Medine'de Faysal'a 30.000 tüfek, fişek ve para verdi. Herif Mekke'ye gitti. Bunlarla aleyhimize isyân yaptı. Fahri Paşa çok müslüman ve çok ahmak biri olmasa böyle yapmazdı.** Bundan sefir olur muydu?

Yusuf Kemal de Buhara'da sefirlik ihdâs etmiş. İttihadçıların eski Emni-

yet-i Umumiye Müdürü **Galip Paşa**'yı sefir tayin etmiş.Tabii **Yusuf Kemal** kendiliğinden bir şey yapamaz. **Mustafa Kemal** emretmiştir. **Galip** adamıdır. **Galip** gidiyor. Vedâ ziyafeti yapıyor. Bir takım vekil, mebus dâvet etmiş. Rus sefirini de çağırmış. Beni de dâvet etti. Bu adam Cemiyet-i Hafiye meselesinde bana yaptığı şeyden sonra beni dâvet edemezdi. Etti. Ben de onun dâvetini kabul edemezdim, etmedim. Ziyafetinde nutuk söylemiş. **«Ben oraya bir Türk milliyetperveri, Türkçü olarak gidiyorum. Sa'yim bu istikamette olacak. Bu uğurda fedaîyim.»** demiş. Gazeteler nutku aynen dercetmişler. Tabii Rus sefiri de bunu dinlemiş.Okuyunca hayret içinde kaldım. Ne toy... Bu söylenir mi? Böyle ise sakla, söyleme, yap! Bunu söylemek için pek ahmak olmak lâzım. Hey'et-i Vekile'ye dedim ki: «Bu adam **Fahreddin Paşa**'dan müthiş diplomat tiptir.»Gazeteyi okudular onlar da hayret ettiler. Dedim ki: «Bunun işi bitmiştir. Bu Ruslar'ın en sinirlenecekleri şey. Buhara'daki üç-dört muallimimizi bile çekemeyip bize iade ettiler. Bu adamı Rusya'ya sokmazlar. Hem Rus-Türk münasebatını zehirler. Bunu biz azledelim de babayiğitlik bizde kalsın. Hem de Ruslar memnun olur.» Sözümü tasdik ettiler, fakat icra edilmedi. **Yusuf Kemal Galip**'i azletmedi. Sebebi, **Mustafa Kemal**'in adamıdır. O, himaye ediyor. **Galip** gitti. Batum'a vardı. Ruslar kabul etmeyip, geri iade ettiler. Trabzon'a gidip oturdu. Aylarca orada sefaret hey'etiyle oturdu. Sefir maaş ve tahsisatı alıp yiyordu. **Yusuf Kemal** de milletin parasını veriyordu. Sefir cenaplarının keyfi kekâ idi... Yan gelmişti. Aylar geçti. Ben Rusya'ya gittim, döndüm. Bir aralık **Yusuf Kemal**'e vekâlet ettim. Hemen **Galip**'e şu emri tebliğ ettim: «Buhara Sefirliği lâğvedilmiş, binaenaleyh, memuriyetiniz hitam bulmuştur.» Verdiğim bu emri Hey'et-i Vekile'ye bildirdim. Emrivaki yaptım. Ama onlar da memnun oldular. Bu sâyede devlet bu belâdan kurtuldu. Fakat Ruslar'a rezil olduk. Bu azilden tabii Ruslar da memnun olmuşlardır. **Daima Ruslar'ı mümkün mertebe memnun etmek, bize esas siyaset olması lâzımdı. Herif'lerden para, silâh, alıyoruz.Muhtacız. Sefirimizi Rus toprağına ayak basar basmaz tekrar vapura götürüp iadeleri, Türkiye'ye büyük bir hakaretti.** Ve bu da bilinmeyecek bir şey değildi. Ama hükûmete rağmen **Mustafa Kemal** göndermişti. Oldu...

CEPHEDE DURUM

Ordu'dan fena haberler var: Yine asker adetâ tabur tabur kaçıyor. Bunun önüne durmak mümkün değil. Böyle giderse bir kaç ay sonra ordudan eser kalmıyacak. Bu muhakkak. Para da yok. Orduyu besleyemiyoruz. Ne yapacağız. Yunan ordusu taarruz etmiyor. Eskişehir - Afyon hattında oturuyor. Taarruz edeceği de me'mul değil. Çünkü tecrübesini yaptı. Göbeğinin suyunu aldı. Ders acı. Yunanistan'da politika kazanı dehşetli kaynıyor. İki taraf olmuşlar. Politika orduya da girmiş. O da iki parti. Böyle bir ordu bir daha taarruz yapamaz. Yapamaz, ama olduğu yerde oturması kâfi. Bu iyi haber ama, bizimki zamanla mutlaka dağılacak. Kumandanlar buna kat'î nazarla bakıyorlar. **Fevzi Paşa** da bunu Hey'et-i Vekile'de açıkça söylüyor.

CİHADA YAPILAN MADDİ YARDIMLARA NE OLDU?

Bir taraftan da askerin hakkı var. Boş duruyor. Askerler «İşsizlik orduları iğfal ettirir» derler. Doğru. Görüyorum. Sonra aç ve elbisesiz. Düşündük. « **Mustafa Kemal'den Hindliler'in gönderdiği parayı alalım.**» dedik. İstedik. Vermedi. Zorlandık. Olmadı. **Maliye Vekili Hasan Fehmi.** Doğrusu bu işe çalıştı. Ve bundandır ki, **Mustafa Kemal**'e turfa olmuştu. Bu iş İkinci Grupun ağzına düştü. Meclis'e koymağa teşebbüs ettiler. **Mustafa Kemal** hem korktu, hem köpürdü. Hey'et-i Vekile'de «**Bu para benimdir. Hindliler bana gönderdiler**» dedi. Evet Hindliler onun namına göndermişlerdir. Fakat «**Türk Milletinin bu buhranlı ânında en mühim olduğuna hükmedilen mahalle sarfediniz.**» demişler öyle göndermişlerdi. Burasını söylemiyor. Hem, akıl var, yakın var. Ne diye Hindliler **Mustafa Kemal**'e para yollasınlar. **Ben Rusya'ya gidince Hükûmet bu parayı almış. Fakat beş-on gün sonra Maliye Haznesine ilk para girince Mustafa Kemal Maliye Vekili Hasan Fehmi'den parayı yine geriye almıştır. Halbuki bu paradan başka O'na, Cava'dan, yine Hind'den, Amerika Müslümanları'ndan, İstanbul'dan ve emsali yerlerden daha böyle bir çok paralar gelmişti. Hepsi de bir milyon altına yakındı. Şimdiki paramızla on milyon lira yapar. Mustafa Kemal hepsinin üstüne yattı. Hepsini yuttu. Bu açık ve büyük mikyasta bir (.....).**

NEVRES MANAVOĞLU

Eskişehir bozgunluğu olduğu vakit, **Nevres**'e Ankara'da rast gelmiştim. Yanında da bir çocuk vardı. Bir mektepli çocuk imiş. Bursa'dan ayartmış, yanında gezdiriyormuş. Tahkikat yaptım. **Nevres** Geyve'den gittikten sonra Bursa Sanayi Mektebi Müdürü olmuş. Bu çocuk ora talebesinden imiş. Bursa düşünce Eskişehir'e gelmiş. Eskişehir'de İstiklâl Mahkemesi bunu tevkif etmiş. Fena şeyler olmuş. Çocuk vasıtasıyle kurtulmuş. Eskişehir bozgununda Ankara'ya gelmiş. Sinop'a gittim geldim. **Nevres**'i yine Ankara'da buldum. Kendine **Manavoğlu** adını takmış. Meb'uslar ile ahbap. Keza hergün Müdâfaa-i Milliye Vekâletinde imiş. Oradan çıkmıyormuş. **Mustafa Kemal**'e de çocuk takdim etmiş. Dedim: «Alâ! Herif iyi malûmat topluyor. İçimizi dışımızı öğrenmiştir. **Canım bu herif casus.** Vaktiyle Geyve'de **Mahmut Bey'e** söyledim. Öldürteceğini söyledi. Bir şey yapılmamış, sonra Hey'et-i Vekile'de tevkifi için uğraştım. Yapamadım. Kimse beni dinlemedi. Çıldıracağım. Hey'et-i Vekile'de yine söylendim, zorlandım. Sözüme kulak veren olmadı. Biraz sonra **Dahiliye Vekili Fethi**'den resmen izin alıp İstanbul'a gitmiş. **İstanbul'a varır varmaz, İngiliz Kumandanına bir rapor vermiş. İngiliz Karargâh-ı Umumisinde bizim de casusumuz vardı. Bu hamiyetli fedâkâr adam Nevres'in raporunu çalıp kopyesini Ankara'ya Erkân-ı Harbiye Riyasetine yollamış.** Bir gün Hey'et-i Vekile içtimaında **Fevzi** fevkalâde bir tavırla dedi ki: «Yahu, ne olmuş bilir misiniz?» Hep birden kulağımızı, gözümüzü açtık. «Ne olmuş?» dedik. Dedi: «Nevres burdan İstanbul'a git-

(*) Hırsızlıkla ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

miş. İngiliz Kumandanına bizim ahvalimizi musavver bir rapor vermiş, Raporun kopyasını bizim casus bize gönderdi. İt ahvalizimi ne kadar iyi tetkik etmiş? Neticede onlara şunu tavsiye ediyor: **Yunan ordusu taarruz etmesin, işi böylece bırakın. Dört-beş ay içinde Türk ordusu kendi kendine dağılacaktır. Aç ve açıktır. Herif tam görmüştür.»**

Bunu işitince bomba gibi patladım: «Size bu adam casustur, şunu hapsedelim diye kaç defa söyledim ve burada yırtındım, dinlemediniz. Aldınız mı? İşte bütün sırrımızı faş etmiştir.» diye bar bar bağırdım. **Fevzi Paşa** kafasını önüne eğdi. Bir lâf dahi söyliyemedi. Pek dirayetsiz adam. Bari bunu ben var iken söylememeli idi.

Nevres ayrıca İstanbul'da camilerde de Ankara aleyhinde de konferanslar verdi. Bu adamın kurtulmasının asıl sebebi, **Mustafa Kemal**'e çocuk takdimidir. Bu yüzden kendisine bir şey yapamadım. Bütün sırrımız da düşmana faş oldu.

Mâlumunuz, ordu ve Müdâfaa-i Milliye'deki zabitlerden dost ve vatanperver sıfatıyla en mühim malumatı toplamış, içimizi iyice öğrenmiş ve düşmana haber vermiştir. Yalnız bizim taarruz edeceğimizi bilememiştir. Taarruz etmezsek, dedikleri tamamiyle doğru idi. Şükür ki, taarruz edeceğimizi Hey'et-i Vekile'den başka kimse bilmiyordu. Ben **Nevres'i** dolaba düşürüp bir daha Ankara'ya getirmek istedim. **Kırşehir mebusu Rıza'yı** vasıta ettim. Mektuplaştılar. **Rıza** bana onun cevabî mektuplarını gösterdi. **Nevres** diyor ki: **«Ben bir daha oraya gelemem. Orada Rıza Nur vardır. O dediğini yaptırabileydi, şimdi benim etim toprak olmuş, sade kemiklerim kalmıştı.»** demek mel'un benim Hey'et-i Vekile'de söylediklerimi bile haber almıştı. Demek Hey'et-i Vekilemizde de sır yok. Belki onu bana düşman olsun diye **Mustafa Kemal** söylemişti. Çok büyük (.....). Hasılı it ve hain kurtuldu gitti. **Sonra Ürdün'e gidip, Şerif Abdullalı'a Harbiye nazırı olmuştur.**

KÜRT MESELESİ

Kürtler meselesi beni üzüyor. Bir şey yok ama, birgün millî davaya kalkacaklar. Bunları temsil etmek lâzım. Tetkikata başladım. Temsil usullerine dair kitaplar getirttim. **Kürtler** hakkında kitaplar buldurdum. Diyarbekir'de olan **Ziya Gökalp**'e de para yollayıp **Kürtler'in coğrafî, lisanî, kavmî, içtimaî ahvalini tetkik ettirdim. Bir rapor gönderdi. Maksadım oranın bir Makedonya olmadan, kökünden mes'elenin halli idi.**

Ordunun hali Hey'et-i Vekile'de âti kaygısını arttırdı. Bir kaç defalar uzun ve hararetli müzakereler oldu. «Ne yapacağız» suali var. Hal istiyor. Müzakerelerin hulâsası şudur: «**Yunanlılar taarruz yapmıyacaklar, böyle durursak bu sonbaharda bizim ordu dağılacaktır. Buna çare taarruzu bizim yapmamızdır.Askerler ile ordumuzda bu taarruz kudretinin mevcût olmadığını söylüyorlar. Müzakere, müzakere taarruz etmemizden başka çaremiz yoktur. Ya taarruz yapar, perişan olursak... Dursak da zaten ordu dağılacak ve her şey bitecek. İyisi mi taarruzu yapalım. Muvaffak olmak da mümkün, nihayet**

(*) Alçaklıkla ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

taarruz yapmamıza kat'i olarak karar verdik. Ya herro, ya merro?... «Bunu şimdiden hazırlayalım» dedik. Bana «Sen Rusya'ya git, silâh cephâne alıp yolla! Fransa ve İtalya'ya da zabitler yollayıp oralardan da silâh ve cephâne alalım dediler". Ve adamlar yollandı.

TEKRAR MOSKOVA YOLCULUĞU

Mustafa Kemal (Sahife 408 de) bu taarruza haziranda kendisinin karar verdiğini ve bu babda (.....) yazıyor. Çok (.....) bir (.....). **Buna tâ nisan içlerinde Hey'eti Vekile karar vermiş idi. Ve beni Rusya'ya Hazirandan çok evvel yollamıştı. Keza İtalya ve Fransa'da silâh mübayaasına hey'etler gitmiştir.** Bu esnada pek fena bir hadis zuhur etti. Rus'lar Moskova sefirimiz **Ali Fuad'ı** kolundan tutup hudut haricine atıyorlar. **Şimendifere bindirmişler. Sefarethâneyi basıp bir kaç zabitimizi almış, götürüp hapsetmişler. Resmî evrakı almışlar.**

Biz ne düşünüyoruz? Ne çıktı? Rusya'dan silâh para alacağız, onlar sefirimizi kovuyorlar.

Bu vak'a mühim bir vak'a idi. Hey'et-i Vekile'de hararetli müzakereyi mücip oldu. Vak'anın sebebini de bilmiyoruz. Dendi ki; **«Devletin haysiyet ve izzetinefsi kırılmıştır. Rusya'dan tarziye istemek lâzımdır»** Derhal Rusya'ya bir nota verip tarziye istedik. Rusya tarziye vermedi. Hey'et-i Vekile'de bana dediler ki: **«Bu işi sen halledersin. Bu adamları tanıyorsun. Sen derhal git.»** dediler. Ukrayna Muahedesi de var. Zahirde onun mübadelesi diye git. Tarziye verdir. İlk işin budur. Bu olsun ki, normal münasebet iade edilsin. O vakit para ve silâh iste» Rusya'daki sefarethâne ile konsoloshânelerin teftişi ve Moskova Sefarethânesinin muhasebesinin hesabatının tetkiki memuriyetini de verdiler. **Bir hey'et-i fevkalâde-i murahhasa teşkiledip, beni reis yaptılar. Rauf, İzmit Meb'usu Süreyya ile, Ordu meb'usu Recaî'yi** de murahhas olarak tayin etti. Bunların yalnız muahede mübadelesinden haberleri olacak. Ukranya'nın payitahtı olan Harkof'ta memuriyetleri bitecek, geri dönecekler, ben Moskova'ya gidip öteki mühim işleri yapacağım. Bir kâtip ve şifre de verdiler. Bir de **Yakup** adında binbaşı ve esasen ana dili gibi Rusçayı bilir birini de tercüman yaptılar. Rusya'nın halini biliyorum. Evrakı almak için, adamı soyarlar, vururlar da. **Fevzi**'nin bir muhafız neferi var. Adı **Beyti.** Sinop'lu bir eşkıyadır. Kendisinden onu da istedim, verdi. Memuriyetimiz Meclis'e kondu. Meclis **Süreyya**'yı sevmiyordu; onu kabul etmediler. Hakikaten bu adam bir sıfırdır. Bu kadar yıldır meb'ustur, bir defa bile lâkırdı söylememiştir. Yaptığı hiçbir vazife de yoktur. Cahil, kıymetsiz bir adamdır. Sade poker oynar. **Yunus Nadi** baş dostudur, her gece beraber içer, kumar oynarlar. Fakat gayet dalkavuktur. Bu sâyede İttihadcılara **Mustafa Kemal**'e daima medyundur, abazadır. Bu sebepledir ki, para kazansın diye **Rauf** onu murahhas yaptı. **Rauf** milletin gayretini görüyor, böyle şeyler yapıyor ama, bunlardan sonra kendisi de hep zarar ve düşmanlık görmüştür. Kendine adam bile yapamamıştır. Adamları hep **Mustafa Kemal**'e adam oluvermişlerdir. Adamlarının birisi de **Recep Zühtüdür. Bu Manastır çingenesidir.** Sonra onu bırakıp **Mustafa Kemal**'e geçmiş-

(*) Yalan ve hayasızlıkla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

tir. Bu adamın yüzü hazâ çingenedir. Dudakları da onlar gibi kalın ve siyahtır. Bu Süreyya da sonra **Rauf**'un turfalığı zamanında aleyhine hareket etmiştir. Sonra Lozan'a muhasebeci diye **Fuad**'ı kayırdı. O da **İsmet**'e pay oldu.

Süreyya kendisini Meclis'te müdâfaa etmeği benden rica etti. Kabul etmedim. Zaten hiç sevmediğim bir adamdı. Evvelâ Abaza, sonra on yıldır İttihadcılara dalkavuk ve alet! Sonra cahil, gabi, değersiz adam. Tam parazit tipi. **Süreyya** murahhas olamadı ve bundan bana kızdı.

Bu iş ve tahkikat mes'elesi Meclis'te uzun sürdü. Meclis'te pek kafasız adamlar da vardı. Onlar dediler ki: «**Murahhaslara çok para veremeyiz. Beşyüz lira kâfi. İsterlerse ayaklarına demir çarık çekip gitsinler.» Gülünç ve çocukça şeydi. Ankara'dan Moskova'ya demir çarıkla gideceğiz. 6-8 ay sürmesi lâzım gelen bir seyahat. Yol masrafları, tarafeynin birbirine vereceği resmî ziyafetler ilh... Bir çok masraf var. Meselâ Harkof'ta verdiğim ziyafetlerden büyüğü hatırımda iyi kalmadı, galiba bin lira kadar bir paraya mal oldu idi.**

Ne ise herşey oldu. Maliye'de hey'etin paralarını bana teslim etmek istediler. Kabul etmedim, paraya el sürmem, bir memura teslim ettiler. Bu paralar **Rus altını idi.** Sade kendiminkini aldım.

Tercümanım **Yakup,** değerli, fedâkâr, gayretli bir zabitti. Babası Rusya'dan Türkiye'ye hicret etmiş imiş. Kendisi o vakit küçük imiş. Bizim Harbiyede okumuş. Derhal otomobil ile ailemi de alarak yola çıktım. Diğerlerine beni Samsun'da beklemelerini söyledim. İki günde İnebolu'ya indim. Yaz, mehtap gece de gidebiliyorduk. Akşam da İnebolu'dan bir motörle Sinop'a hareket ettik. Deniz pek sâkindi. Fakat İnceburun önünde motör durdu. Çürük şey. Ödüm koptu. Çünkü burânın denizi meşhurdur. Ya şimdi bir fırtına koparsa. Ne ise iki saat çalışarak motörü işlettiler. Mehtapta güzel bir safa içinde Sinop'a vardık.

RIZA NUR'UN KARDEŞLERİ

Refikamı Sinop'ta bıraktım. İstanbul'a gidecek. Babamı da götürmek istiyor, 75 yaşında bir adam. «Buna dokunma! İhtiyar adam, yola dayanamaz, üşür, hastalanır» dedim. «Peki!» dedi. Ama ben gidince yine götürmüş. **Bu kadına ömrümde bir defa söz dinletemedim.** Sonra zavallıya İstanbul'da fena muamele de etmiş. O da bildiklerine gidip namıma para almış, beni utandırdı. Zavallı biraz bunamıştı. Para yemiyor, yığıyordu. Benden de boyuna para isterdi. Bir gün kendisine «Baba para isteme! Sende para dolu. Yığıyorsun iyi sonra oğulların yiyecek. Sen ye» dedim. Cevap veremedi. Nitekim ölünce birkaç yüz altın, bir takım mecidiye, ufak para, birkaç bin kâğıt parası çıkmış. **Kardeşlerimden Şükrü** bunları iç etmiş. İstanbul'da aldığı paraları sonra ben ödedim. Refikamın babasından, amcasından da istemiş, onları iade mümkün değildi. Bu adamlardan utandım. Bizim karı, babayı kovunca, **kardeşim Ahmed**'e gitmiş, sonra babam hastalanmış, Sinop'a gelmiş, Yatağında aylarca kalmış. O esnada **Şükrü** malı düşünmüş; tapu memurunu getirip babamın emvali gayrimenkulesini de kendi zevcesi üzerine yaptırmış. Bunda da kurnazlık etmiş, Kendi üstüne yaptırsa kanun marazı mevt diye kararı sahih ad etmiyor. Haremi üstüne yaptırmıştır ki, o vakit iadesi müm-

kün değildir. Bu alçak evlâd da zavallıyı ölümle uğraşırken, ona güzel bakacak yerde kartal leşin tepesine biner gibi binmiş. Bunu yaptırmış. Çok alçak bir adammış. Böyle bir adam en alçak insanlardandır ve bu işle alçaklığını ispat etmiştir. Artık buna insan muamelesi edilir mi? Ben de sersemim. **Sonra Rusya'dan avdetinde kendisini sıkıştırıp diğer biraderlerin hakkını iade ettirdim.** Güya ahlâksızlığı izale edip temizledim. Buna kardeşçe muamele ettim. **Kendi hissemi Şürkü'den almadım. Eline paralar teslim ettim. Benim de beş - altı bin liramı dolandırdı. Mademki sersemim, cezamdır.** Babamın nakit paralarını da **Şükrü** iç edip diğer kardeşlerden saklamış. Onlara «Bir şey çıkmadı» demiş. **Hattâ Sinop'a avdetimde Şükrü cenaze masrafı diye benden yüz elli lira da aldı. Halbuki yirmi lira bile sarfetmemiş olduğunu tahkik ettim. İşte insanlar ne kötü şeylerdir. Kardeşim, ama hakikatı söylemek insana vazifedir.**

Hâsılı Rusya'da iken babamı da kaybettim. Ölümüne acınmaz. Çok yaşamış, evlâd yetiştirmiş, namusu ile yaşamış, halktan itibar görmüş, hayat vazifelerini kâmilen yapmış bir adamdı; fakat babadır. **Kaatili de bizim karıdır. Çok domuz şeydir.** Adamcağızı reyim hilâfı İstanbul'a getirmiş, sokağa attırmıştır.

Sinop'tan hemen gideceğim. Vapur yok. İnebolu'ya telgraf çektik, «İlk gelecek Türk vapurunu Sinop'a uğratınız;» dedik. Bir vapur İnebolu'da hazırmış, uğrattılar. Samsun'dan hey'etin bir kısmı, **Recaide** Ordu'dan bindi. Bu zât Ordu'ludur. Bahriye zabitlerindendir. Yumuşakbaşlı, terbiyeli bir adamdır. Trabzon'a oradan da Batum'a vardık.

RUSYA'DAKİ TEMASLAR

Rusya'da bu esnada bilhassa tifüs salgını var. Her yer bit içinde. Seyahat tehlikeli. Ne çare? Biz zaten millî harekete karıştığımızdan beri bir düziye ve türlü şekillerde hayat tehlikesi altındayız. Tabiri ile kellemiz kolduğumuzda, Batum konsoloshânesini teftiş ettim. Bakü'ya kadar gitmeğe vakit yok. Yalnız Tiflis'i görebileceğim. Rusya'dan avdetimden beri Rusya'da tahavvüller olmuştur. İki vaziyeti öğrenmek lâzım. Bunu da en ziyade **Memruh Şevket** haber verebilir. Kendisini bir telgrafla Tiflis'e dâvet ettim. «Vesikalarla geliniz.» dedim.Tiflis'te mümessil Eski Hariciye Vekili **Muhtar.** Ona da haber verdim. Bizim hey'eti Batum'da bırakıp Tiflis'e gittim. **Memduh** da geldi. Üçümüz görüştük. Mühim bir tebeddül yok. **Mühim bir şey varsa o da yalnız Ruslar bize emniyet etmiyorlar.** İtimatları zail olmuş. **Bizim Fransızlar, Polonyalılar ile Rusya aleyhine gizli bir ittifak yaptığımıza, beraber Rusya'ya hücum edeceğimize kanidirler.** Buna sebep **Bekir Sami**'nin işleri. Diğer bir delil olarak da Ruslar şimdi **Ali Fuad** işini zikrediyorlarmış. **Ali Fuad** işinin içyüzünü Ankara'da bilmiyorduk. Muhabere mümkün değildi. Telgraflarımıza **Ali Fuad**'dan cevap gelmiyordu. Şimdi öğreniyorum. Bu iş de şu imiş: **Ali Fuad, Moskova'da İngiliz mümessili ile dost, onunla sıkı temasta imiş,** kendisi bizzat Rusların aleyhinde bulunuyormuş. Keza Polonya sefiri ile de pek sıkı münasebette imiş. Sefarethâneden hariç bir evi ateşemilitere tahsis etmiş, bu zât diğer bir iki zabitimizle bu evde oturuyormuş. Bizim ateşemiliter casuslar bulmuş, **Rus Erkân-ı Harbiyesinden Rus Ordusuna dair vesikalar ve haritalar çaldırmış. Bunu Ali Fuad'ın emriyle ve**

Polonya'lılar ile müşterek yapmışlar, Ruslar da haber almışlar. Casus eve girip vesikaları teslim ederken kapıyı kırıp eve girmişler; casus ve bizim zabitleri yakalamışlar, döğmüşler, evrakı, üstüne bizim evrakı da, zabitleri de alıp götürmüşler, hepsini hapsetmişler. Ali Fuad'ı da trene bindirmişler, yollamışlar. Tiflis'ten avdetimde **Ali Fuad**'ı Batum'da buldum. Konuştum «**Hatâ ettin**» dedim.

Doğrusu **Ali Fuad**'ın yaptığı pek vahim bir hatadır. Sefir bulunduğu mahalde muvaffak olamamak için bundan daha kötü hareket edilemez: Görüşülecek başka sefirler yok mu? Neye İngiliz ve Polonya sefirleri ile dostsun. Hem Rusya'nın askerî vaziyetinden bize ne? Bizim şimdi işimiz Yunan ve İngiliz Bilakis Ruslar bize yardımcı.

Bunları öğrenince vazifemin güçleştiğini anladım. Tarziye alacağım. Halbuki kabahatli biziz. Hem de müthiş bir kabahat. Dost görünüp canına kastetmişiz. Tarziye alamayınca da münasebet bozmak olamaz. Tarziyeden vazgeçmek, devletin haysiyetini bitirir. Sefirimizi kovmuşlar, zabitlerimizi dövmüşler, hapsetmişler.Bu da tarziye ister. Ne yapacağım? Silâh, para da lâzım ve hayatî mes'ele halinde.

Demek Rusların bize itimadı yok. Polonya'lılar ve Fransızlarla birlikte hücum edeceğimizi zannediyorlar. Bu Rus'ların can damarı. En korktukları şey, İngiliz'lerle Polonyalılar baş düşmanları. Rusların bu fikri esasen **Bekir Sami**'nin ektiği fesad tohumudur. Ah, bu hain, bak ne mel'un tesirler vücuda getirmiş. Bunu geçen defa Rusya seyahatimizde temizlemiştik. Şimdi Polonya ile beraber evrak çalmamız yeniden dirilmiştir. Rusların hakkı var. Demek **Bekir Sami**'nin namına şimdi **Ali Fuad** tüy dikmiş.

Batum'a döndüm. Dalgın dalgın düşünüyorum. Plân düzmekle zihnim meşgul.

Hamdullah Suphi Batum'da Rusya'da seyahat yapmak istemiş, Tiflis'e kadar gidebilmiş, korkudan ödü kopmuş. Kendisini Batum'a dar atmış. Beti benzi kül gibi. Bana «Aman bu ne memleket! Aman memleketimize gideyim» diyor.

Batum'da birtakım tahkikat daha yaptım. Ruslar Acara muhtariyetine tatbikatta metelik vermemişler. Zavallılar zulüm altında inim inim inlediklerinden şikâyet ettiler. Gürcüler Türkçeyi kaldırmağa uğraşıyorlar. **Novorovski Konsolosu Sabri**'nin irtikâplarını anlattılar. Zaten oraya çıkacağım Ordan şimendüferi alacağım. Bir Rus vapuruna bindik. Pis bir vapur. Batum'dan kalktık. Gece mehtap küpeşteye dayandım. Deniz nur içinde, bakıyorum. Hayalât içindeyim. Gözüme denizin içinde nûrdan, periler, melekler oynaşıyor gibi geliyor. Silâh-para alacak mıyım, yeni bir zaferle memleketi kurtaracak mıyız? Zihnimde bunlar.Novorovski'ye vardık. Oradaki hikâyeyi evvelce yazdım. Yâni **konsolos Sabri** mes'elesi.

Burada deniz kenarında bir çimento fabrikası var. Deniz kenarında büyük bir fabrika. Arkası bir dağ, kâmilen çimento mâdeni, fabrikayı gezdim. Harb-ı Umumi'de bizim donanma burasını topa tutmuş. Yer yer yakmış, halâ duruyor. Gösterdiler. Çimento fabrikası görmemiştim. Bu iş muazzam bir iş imiş. Büyük üstüvaneler var, dönüyor. İptida öğütüp eliyorlar, sonra bu silindirlerden geçiri-

yorlar, tekrar öğütüyorlar, çuvallara dolduruyorlar. Bu fabrika Rusya'dan başka İstanbul ve Türkiye sahillerine de çimento vermektedir.

Ruslar bir hususî tren hazırlamışlar. Bununla hareket ettik. Ukranya hududuna gelince bizi, Ukranya Hariciye Komiserliği Protokol Müdürü ve saireden mürekkep bir hey'et karşıladı. Beraber seyahate devam ettik. İstasyonlarda bizi asker ve musiki ile karşıladılar. Yemek zamanları ise istasyonlarda mükellef ve çiçekler ile süslü bir sofrada ziyafet veriyorlardı. Bir akşam bir istasyonda böyle bir sofrada ziyafet verdiler. Ben evrak ve para bavulunu Beyti'ye teslim edip «Canın gidecek, bu bavul gitmeyecek, Uyurken de bununla uyuyacaksın. Gündüz de elinden düşmiyecek»dedim. Öyle yapıyor. Gönlüm rahat.**Sofrada votka, konyak, beyaz ve siyah şarap, şampanya var. Ruslar yemek yerken sigara da içerler. Yiyor ve sigara da içiyoruz. Yine âdetleri Sofrada bol nutuk da söylerler. Nutuklar da söyledik. İçiyoruz. Ruslar bizimle içme yarışı yapmak istediler. Ben de «Pekiyi» dedim. İçtik. Bir düziye bize veriyorlar, biz de içiyoruz. Bizim arkadaşlar sarhoş oldular. Ama iyiler. Cıvıklık yok. Ruslardan da sarhoş olan olana, sarhoş olan çekiliyor. Sonra, sonuna doğru idi, sofra tenhalaşmış idi. Bir Rus şarap diye bir büyük bardağa konyak doldurdu; bana sundu. Hiç bozmadım. Ahp bir iki yudum içtim. Önüme koydum. O beni hepsini içecek zannedip daldı. Hemen bardağı sofrada önümdeki büyük bir çiçek kümesinin içine sokup sakladım. Bir kahed şarap alıp devam ettim. Eğer konyağı bilmeyip içeydim, beni sedye ile götürürlerdi. Derken hepsi körkütük olup birbirini götürdüler. Sağlam ben kaldım. Gidip trene yattım. Sabahisi oralı bir kaç Türk geldi. Bunların dediklerine göre, Ruslar demişler ki «Bu adam demirden mi? İçkide bizi mat etti. Hepimiz fena sarhoş olduk, ona bir şey olmadı.»**

RIZA NUR'UN KOMÜNİSTLİĞİ

Ben buraya gelinceye kadar düşüne düşüne Rusya'da tatbik edeceğim plânı tertip etmiştim: **Her yerde müthiş bir komünist gibi, nutuk vereceğim ve söz söyleyeceğim. Rus-Türk dostluğu ebedîdir. Yazık ki, Çarlar ile Sultanlar asırlar ile bu iki milletin biribirini tanıyıp sevmesine mâni olmuşlar, birini diğerine kırdırmışlardır. Artık tanıştık, ebedî dost olduk. Rusya emperyalizm aleyhinde; Türkiye de öyle. İki millette de bütün menfaatler müşterek. Tabii dostuz. Binaenaleyh beraber olup emperyalistlere karşı bir cephe yapacağız ki, bunun bir ucu Baltık, diğer ucu Akdeniz'de olacaktır.**

Bu seferimde Rusya'da istasyonlarda, mekteplerde, kışlalarda, merasimde, ziyafetlerde bir çok nutuklar söyledim. Bunlar bütün bu esaslar dahilindedir. **Ruslar pek keyifleniyor, beni çıldırasıya alkışlıyorlardı. Ne yapayım? Türkiye paraya, silâha muhtaç. İstiklâlini kurtaracak. İçim komünizm ve Rus'luk düşmanı, müthiş Türk milliyetperveri, dışım böyle. Diplomatlık zaten iki yüzlülüktür.**

Böyle nutuklar ile onların muhabbetini, itimadını kazanacağım. Nitekim kazandım. Yalnız bu nutuklardan dolayı Varşova'da Polonya matbuatı aleyhime ateş püskürmüş. Bunu bana Rus'lar haber verdi. Ruslar keyifli. Ben de buna çok

memnun oldum; demek Lehliler aleyhimde, demek onlarla beraber değiliz. Ruslar beni sevdiler.

Bizim **Recai** de benim nutuklardan ve Ruslara kendimi sevdirmemden pek sevinmiş; bana «Bravo! Sen mühim hizmetler ediyorsun» diyor. Bütün işler bittikten sonra da **«Sen bu devletin en mühim recûlüsün.»** demiştir.

Birinci plânım oldu. Bu kâfi değil. İkinci işim, Fransızlar ve Lehliler ile ittifak yaptığımızın aslı olmadığına Rusları inandırmak. Onu da buldum. Sırası gelecek söyleyeceğim. Üçüncü işim, **Ali Fuad**'ın bu işi kendi kendine yapmış olmasını, hükûmetin aslâ haberi olmadığını Ruslara anlatmak, **Hakikat da böyle. Ben Türkiye'den hareket ettiğim âna kadar, sefarethânenin basılması esbabını bile hükûmet bilmiyordu.**

Bunlarda muvaffak olunca, para ve silâh çekmek...

Harkof'a vardık. Bir kaç tabur asker ile büyük bir istikbâl yaptılar. **Bunların bir kısmına dair bir fotoğraf albümü yapmışlar, hükûmet hatıra olarak sonra bana verdi. Sinop'ta kütüphânemdedir.** Bize bir hâne verdiler, yerleştik.

Bizim kâtipden pek müştekiyim. Diyarbakır'lı biri. Ölü gibi bir adam. Sade yatıyor. Gece gündüz yatıyor. Kendiliğinden vazifesini yapmadığı gibi, söylenen işleri de yapmıyor. Tatlılık, sertlik para etmedi. Bu adama vazifesini gördüremedim. Bir gün kızdım, trene atıp geri yolladım.

Ukrayna Reisicumhuru ve **Hariciye Komiseri Rahofiski kumandan Tronze, Rahofiski**'nin halis Ukranya'lı bir genç muavini var.

Rahofiski ile görüştüm.Muahede nüshalarının teatisinden evvel tarziye verdirmek için Ukranya'lıyı Rusya nezdinde alet yapmak istiyorum. Tarziye işini buna anlattım. Bir cevap vermedi. Bilâkis Fransızlar ile Rusya aleyhine ittifak ettiğimizi söyledi. Bunu bizzat böyle kendilerinin açığa vurmasına memnun oldum. **Memduh Şevket**'in söylediği gibi tahakkuk etti. «Yalandır. Böyle yalanlara nasıl inanıyorsunuz? Düşmanlarımız aramızı açmak için uyduruyorlar. Ah, ne desem nafile te'sir etmiyor. Anladım ki bu fikir bunlarda esaslıdır. Çok uğraştım, bir türlü kanmıyor. **Bekir Sami**'den ve **Ali Fuad**'dan bahsediyor. Dedim: «Bunlar bu işleri sırf kendi fikirleri olarak yapmışlardır. Hükûmet kızdı. **Bekir Sami**'yi Millet Meclisi düşürdü. **Ali Fuad** da menkûb olacaktır.» Hayır, inanmıyor. Bunun izalesi için mühim bir tedbir hazırlamıştım. Dedim ki: **«İnanmıyorsunuz, ben hükûmetim tarafından sizinle İngilizler ve Fransızlara karşı tedafüi ve tecavüzi askerî bir ittifak da yapmağa memurum. Hadin bunu yapalım.»** Bu, **Rahofiski**'ye müthiş bir tesir yaptı. Düşündü, düşündü. «Buna cevap veremem. Bir kere komiserler ile müzakere ederim, Moskova'ya da yazayım; fakat şimdiden diyebilirim ki, böyle bir ittifak yapamayız.» Zaten ben yapıverirler diye ödüm kopuyordu. Hükûmet beni böyle bir şeye memur etmemişti. Selâhiyetim olmadığı gibi, Ankara'da kimsenin de böyle bir şey hatırından bile geçtiği yoktu. Kabul etseler, rezil olurdum. Yapamazdım. O vakit Fransızlar ile de ittifakımıza tamamen inanırlardı. Ne yapayım, Fransız meselesinde bu adamları tamamiyle mutmain etmek için başka çare yoktu. Bu kuvvetli ve kat'î idi. Başka ne desem lâf idi. Masal gibi geliyordu. Lâkin tehlikeli bir tedbir idi. Bir delinin yaptığını dünyanın akıllıları bir araya gelse temizleyemez derler. **Bekir Sami** ve **Ali Fuad**'ın yaptık-

ları böyle müthiş bir vaziyet yapmıştı. Yalnız ben evvelden biliyordum ki, Ruslar İngilizler aleyhine harp edemezler, böyle bir ittifak yapamazlar. **İstisaden İngilizler ile uyuşmak, bunlar için hayatî bir zarurettir. Bunu bana evvelki seferimde Bolşevik ricalinden çoğu da hususî sohbetlerimde âşikâr söylemişlerdi. «Biz iktisaden İngilizler ile uyuşmağa mecburuz. Bunu mutlaka yapacağız. Başka türlü yaşayamayız. Hattâ o bize elektrik lâmbası vermezse karanlıkta kalırız»** demişlerdi. Ben de buna mim koymuştum. Onların böyle bir ittifak ve nutuklarımda dediğim gibi bizimle Baltık'tan Akdenize kadar bir cephe yapacaklarına yüzde seksen ihtimal vermiyordum. İttifak teklifimi, yâni bu tehlikeli işi, buna güvenerek yapmıştım. Ama yine fena korkuyordum. **Rahofiski**'nin sözü yüreğime su serpti. Bu cesaretle iyi bir iş yapmış oldum. **Diplomat iki yüzlü olmalı, aynı zamanda cesur da olmalı.**

Rahofiski Romanyalı bir Bulgardır. Memleketinde Türkler çok olduğundan **Türkçe** de biliyor. Hekim, doktordur. Fransızcası güzel. Poligrad, zeki, münevver adam. Sonra **Stalin** bunu, Sibirya'ya sürüp harcadı.

İki gün geçti. Yüreğim hopluyor. Sonra cevap verdi. «İttifak yapamayız» dedi. Ferahladım. Fakat meyus bir tavır alıp «**Pekâlâ! Biz Fransızlarla ittifak etmiş miyiz? Galiba sizin İngilizlerle bir gizli ittifak hazırlığınız var. Bizi bir gün bırakıvereceksiniz. Bu ittifaka yanaşmamanız bunu gösterir. Böyle ise biz sizden evvel İngilizlerle uyuşalım**» dedim. İttifak yapamayacakları cevabını alınca ben, büsbütün cesur oldum. Şimdi üste bir de böyle ocaktan caba taarruz ve tehdid yapıyorum. «**Hayır, hayır, şüphe etmeyin. Biz İngilizlerle ittifak yapıp sizi bırakmayız. Bu mümkün değil.Ancak İngilizlerle süretâ hoş geçinmeğe mecburuz.Sizin Fransızlarla ittifakınız olmadığını şimdi tamamiyle anladık**» dedi. Adamları kabahatli çıkardım, şimdi benden mazeret diliyorlar...

Eh, plânımın birinci kısmı oldu. Bu olunca öte tarafı kendi kendine olacak. Bu düğüm noktası idi. Çözdük. Çorapta sökük ucunu bulduk, ele aldık ve biraz da çektik; artık gider. Hemen **Ali Fuad**'ın işini söyledim. Bu iş her şeyden evvel hallolmalı. İki devlet arasında normal münasebet tesis etmeli. Sefarethaneyi basmak, zabitlerimizi dövüp hapsetmek, sefirimizi kovmak izzetinefis meselesidir. Bize tarziye verilmeli. Başka türlü olamaz. **Ali Fuad** bu işi kendi kendine yapmıştır. Hükûmetin haberi yoktur. Hükûmet haber alınca onu zaten geri çekmeğe karar verdi idi,» dedim.

Rahofiski, «Evet, tarziye verelim. Biz Moskova'ya Ukranya hükûmeti namına yazalım da tesir icra edelim» dedi. **Fronze**'yi gördüm.Ukranya'da en nüfuzlu adam. Ona da aynı şeyleri söyledim; «Tarziye verilsin» dedim. **Fronze** dedi ki: «Şimdi meseleyi anlıyoruz. Moskova ağır bir muamele yapmıştır. Türkiye'nin bunda bir kabahati yoktur. Sefiri Polonya'lılar iğfal etmiştir. Tarziye verilmelidir.Ben bugün yazar yapıverirm»dedi. **Fronze**'nin Moskovaca pek nüfuzlu bir adam olduğunu, **Stalin**'le araları pek iyi değilse de **Stalin**'in ondan çekinip mümaşaat ettiğini biliyordum.

İki gün sonra,Moskova Ukranya Cumhuriyetine şunu tebliğ etti: «**Rıza Nur beye söyleyiniz, Ankara'daki sefirimize emir verdik. Türkiye hükûmeti ne tarzda istiyorsa, o tarzda yazsın, sefirimize versin, o da imza edecek**»

Oh, bu mühim iş de istediğimizden âlâ olarak halloldu. Ben de bir şifre ile bunu Ankara'ya bildirdim.

Sıra şimdi muahede teatisine geldi. Bir celse yapıp merasimle onu da yaptık. **Fronze** de kendi işi olan bu muahedenin teatisi merasiminde bulundu.

Ukranya hükûmeti bize, biz de onlara büyük bir ziyafet verdik. **Bunlarda onlar ve ben gayet dostça ve ben bir mükemmel komünist gibi nutuklar verdik.**

Ukranya'da bana çok itibar ettiler. Birçok müesseselerini,mektep ve kışlalarını gezdirdiler. Beni her yerde merasimle karşıladılar. Harkof güzel bir şehir. Ağaç ve bahçe içinde, müstesnâ bir hali var. Kışlalarını, askerlerini, amelelerini gördüm. Harbiye Mektebine dâvet ettiler. Harbiye talebesi Ukranya'ca şarkı söylediler, **Rusça değil. Bu şarkılarda Rus'lar aleyhine sözler de varmış. Talebe bana hatıra olarak resimli bir ufak defter verdi. Sinop'tadır.** Ukranyalılar Rusları hiç sevmiyorlar. Pek nasyonalistler. İstiklâl istiyorlar. **Bolşeviklikleri de sahtedir.** Hey'etimiz şerefine bir tayyare şenliği yaptılar. Tayyareler uçtular. Takla atmak, helezonvâri inmek gibi türlü hareketler yaptılar. Mâhir tayyarecileri var. At yarışları, pek sür'atli giden meşhur atlarıyla araba yarışları yaptılar. Birinci gelene saatimi verdim.

Rusya'ya eski seferimde gördüğüm haller Harkof'ta yok. Dükkânlar açılmış, ticaret, yiyecek var. İçki yasağı da kalkmış. **Rahofski'nin genç muavini** ile çok ahbab oldum. **Nasyonalist olduğunu sezdim. Gıcıkladım. Deşildi. Bundan iyi malûmat aldım. Meğerse Ukranyalılar hep nasyonalistmiş. Rusları sevmiyorlarmış. Komünistlikleri lâftan ibaretmiş.** Bir düziye Moskova'yı sıkıştırıyorlarmış. Bu suretle Ukranya'nın parasını, zahiresini artık Moskova'ya yollamıyor, doğrudan doğruya kendileri sarfediyorlarmış. Mekteplerden Rusça'yı kaldırıp Ukranya dilini koyuyorlar. Bu adam bunları bana anlattı. Bunlar mühim şeyler. İstiklâle doğru mühim adımlar.

Tıbbî müesseselerini gezdim. Bir opotherapie müessesesi var. Cidden mükemmeldir. Mühendis mektebini gezdim. Bu da pek mühimdir. Rusya'da iyi mühendis yetişmiş. Bunlar kıymetli mühendislermiş. Avrupa'da dahi iş buluyorlarmış. Bunlar bu mektepten yetişmişler. Bu mektep bir büyük ve orman halinde bir bahçe içinde. Elektrik kısmı için mühim binalar su kısmı için mühim ve ayrı binalar. Hasılı mühendislikte her şubesi için ayrı ve mühim bina ve her aleti ile beraber mühim laboratuvarlar var. Meselâ su ile türbin göstermek için bir binada bilfiil bunu yapmışlar. Bunun için Harkof'tan geçen ırmaktan bir kanal ile su getirmişler. Su bu binanın içinden geçiyor. Türbini işletiyor. İşlettiler. **Gördüm. Mühendis mektebi yapınca böylesini yapmalıdır.**

Rusya'da büyük terakkî vardır. Rus'lar hemen her şeylerini yapmış, tanzim etmişlerdir. Meselâ Rusya'nın av haritası bile yapılmıştır. Bu haritada sülün, samur ilh... hayvanların resimleri bulundukları mıntakalarda haritaya resmedilmiştir. Şehirler Avrupa şehirleri halini almıştır. Fabrikalar vardır. Köyler zararsızdır. Rus köylerinde bir hususiyet var. Bir kütle halindedir. Evleri yolun iki kenarında yaparlar. Bu suretle köyler, iki hâne halindedir ve uzunca oluyor. İlim terakki etmiştir... Mektepler, kütüphaneler, müzeler, hepsi vardır. Bilhassa tiyatro çok terakki etmiştir. Mühim artistler yetişmiştir. **Bu terakkiyat son altmış-**

yetmiş yıldan beri olmuştur..

Bir akıllı vezir Alman âlimlerini getirmiş, Rusya'yı ilimce, ziraatçe, ilâh... bütün ilmî, iktisadî şubelere göre tetkik ettirmiş, sonra bunlardan çıkan neticeleri tatbik etmişler. Rusya bu hale gelmiş. Zaten el'an Rusya'nın meşhur âlimleri Baltık sahilinde Rus teb'ası olarak bulunan Alman cinsi insanlardır. Rayonlar filân böyle.

Japonya'nın terakkisi de Alman âlimleri sayesinde olmuştur. Bence Türkiye'yi ihyâ etmek, iptidâ Alman âlimlerine memleketimizi her hususta tetkik ettirmekle olur. Bunsuz ne yapılsa, yanlış ve temelsizdir. Milleti, memleketi selâmete ve saadete götüremez. Mısır'ın saadeti de böyle ilmî tetkik neticesidir. Ancak, bunu Fransız âlimleri yapmışlar. Mehmet Ali tatbik etmiştir. Bir asır evvel öyle idi. Fakat o vakitten beri Alman âlimleri, Fransızlarınkine yüz kat fâiktir.

Ukranya dilinde bizim dilde bulunan kelimelerden bir kısım ile, bilhassa bugün bulunmayan eski Türkçe bir çok kelime vardır. Millî çalgıları var. Adına kopnera diyorlar. Bu bizim kopuz'dan alınma olacaktır. Şeklini de gördüm. Telli bir âlettir. Halılarında, işlemelerinde Türk dekoratif motifleri var. Daha birçok Türk âdetleri var. Anladım ki, bu millet ile biz çok beraber yaşamış, birbirimize yaklaşmışız. Bizden onlara çok şey geçmiş. Çok Türk Ukranya'lı olup, kaybolmuş.

Bizim Maarif Vekâleti için Harkof'ta Hükûmetten iyi bir matbaa da aldım. Gözümün önünde ambalâj yapıp trene koydurdum. Bu makineler Ankara'ya vardı. Kuruldu. İşletildi. Maarif matbaası yok. Vekâlette kendileri basamıyordu. Harkof'ta son zamanda basılmış birçok Rusça neşriyat da topladım. Sinop'ta bizim kütüphanededir. Nitekim Moskova'dan da getirdim. Yine oraya koydum.

Harkof'ta işlerim bitti. Hepsi de muvaffakiyetle oldu. **Şimdi Moskova'dan para ile silâh dileneceğim.** Zemin hazırlandı. Ukranyalılara bilhassa **Fronze**'ye söyledim. Bana bu hususta Moskova üzerine mümkün bütün kuvvetleriyle tesir edeceklerini vaad ettiler. Hattâ **Rahofski'nin muavini** de bu iş için benimle beraber Moskova'ya yollayacaklar. Bir hususî trenle ve **Yakup ile** Moskova'ya gittik. **Recai** ve diğerleri döndü. Sivastapol'a indiler.

MOSKOVA'DA...

Sefarethaneye yerleştik. **Hariciye Nâzırını ziyaret ettim. Çiçerin** Moskova'da değil. **Karahan** var. Bu sefer **Karahan**'la mükemmel ahbap olduk. Harkof'un iş'aratı, benim nutuklarımın tesiri olacak ki, **Karahan** beni pek iyi kabul etti. Ben de Sinop'tan bir takım el işlemeleri almış, Samsun'da da on bin kadar güzel sigaralar yaptırmıştım. Bunlardan Harkof'ta hediyeler vermiştim. **Karahan**'a da verdim. Bir şey değil ama, hediye çok gönül alıyor. İnsan denilen mahlûk hediyeye karşı zayıftır. Hasılı hele birkaç görüşmeden sonra **Karahan**'la pek samimî dost olduk. Hemen silâh ve para meselesine başladım. **Karahan «Para veremeyiz» dedi. «Aman» dedim, «Sonra Yunanlılara yâni İngilizlere mukavemet edemeyeceğiz. Paramız yok. Bizim Anadolu'daki cephemiz,sizin İngiliz ve Fransız'a karşı cepheniz demektir.» dedim. Karahan «Bizde para yok, olma**

memnuniyetle verirdik. Son defa kiliselerdeki altın ve mücevherat aldık. O da bitmek üzere. Başka da müsadere edecek bir şey yoktur.» dedi. Baktım benimle samimi görüşüyor. Sır söylüyor. Hakikaten böyle yapmışlar. Bu paranın çoğunu da Komünist propagandası uğrunda, Avrupa, İngiltere, Fransa ve Almanya'da, hattâ Mısır'da, Afganistan'da, Hindistan'da eritmişlerdir. Karahan, «Fakat silâh verebiliriz zannederim. Görüşeyim size söylerim» dedi. Görüştü. Silâh verecekler. Beni Erkân-ı Harbiye Reisi ile temasa koydular. Harbiye Komiseri Troçki ile görüştüm. Bizimkilere şifre ile bildirdim. «Paradan ümit kesmeli. Yok. Fakat silâh verecekler. Erkân-ı Harbiye Reisiyle bunları tesbit etmeğe başladım. Listeler tertip ediyoruz.» dedim. Listeleri tertip ettik. Bunların tertibi epey sürdü. Gönderilmesi esbabına tevessül ettiler.

Tam bu esnada idi. Karahan Corps diplomatlque'e bir ziyafet vermiş, beni de dâvet etmişti. Yemek yedik. Karahan beni sofrada sağma aldı. Bütün dâvetlilerin ortasında idim. Yemek bitince beni bir köşeye çekti. «Ali Fuad yine sefir olarak buraya geliyor» dedi.Dondum, kaldım. Dedim: «Yalandır. Böyle şey olamaz.» «Hayır» dedi, «Şimdi sefirimizden telgraf aldım. Hattâ Ali Fuad vedâ ziyafeti vermiş, ziyafete bizim sefiri de dâvet etmiş, yola çıkıyor.» Durdu,durdu ve şiddetle dedi ki: «Geldiği anda, hududumuzda tutup, hakaretle iade edeceğim.» Al belâyı şimdi... Biz neler dedik, iş yaptırdık, şimdi Ankara ne yapıyor?! Silâh işi de suya düşecek...

ALİ FUAT KRİZİ

Düşündüm, bunu yapan tabiî **Mustafa Kemal**'dir. Başkasının bir iş yapabildiği yok. **Ali Fuad**'ı Ankara'da istemiyor, vesselâm. Yine def ediyor. Fakat bu akıl mıdır? Başka yer bulamamış mı? Çocuk daha iyi düşünür. **Mustafa Kemal**'in şahsî işi, devlet milletin işinin üstünde. **Ali Fuad**'ın yaptıklarını yazdık. Rus sefiri de söylemiş. Ruslar kovmuşlar. İki devlet münasebeti gerildi. Bunlar sonra o, bir daha sefir olarak oraya gönderilebilir mi? Yok Rusya'ya düşmanlık etmek istiyorsanız bundan alâ yol olmaz.Halbuki değil. İşte **Mustafa Kemal** hırsı, mevkii için,gözünü duman değil, bulut bürümüş bir adamdır. Canım şunu Türkiye'den def etmek istiyorsan, başka yere gönder bari. **Ali Fuad**'da tuhaf! Canım o gönderse bile sen nasıl gidiyorsun? Başına gelenleri, hakaretleri unutmadın ya... Kovulmuş bir adamsın.

Hem ortada taarruz işi, bunun için de silâh meselesi var, bir de **Mustafa Kemal** böyle yapıyor... Gel de çatlama bakalım... Tarziyeyi alınca, her şeyi unuturmuşlar, buyurlatmışlar, ama onu nasıl aldım, ne bildikleri, ne de düşündükleri var... İnsan böyle kafasız, şahsî menfaatlerini düşünen insanlara sefir olmak da iyi şey değildir. Onların yüzünden muvaffakıyetsizlik, haysiyetsizlik, hakaret gibi şeylere daima mâruz olur.Meselâ ben Rus'lara ne dedim? «Türkiye işi bilmiyordu, öğrenince zaten **Ali Fuad**'ı azletti» dedim. Memnun oldulardı. Tabiî hiç aklıma gelmedi ki, bu kadar işten sonra **Ali Fuad**'ı tekrar yollasınlar. Bu haber üzerine yerin dibine geçtim.

Karahan'ı «Ben şimdi yazarım, yollamazlar. Her halde bir yanlışlık

var. Emin olunuz!» diyerek tatmin ve teskin ettim. Hakikaten hemen o akşam bir şifre yazıp gönderdim. Dedim ki: «Bana **Karahan Ali Fuad'**ı tekrar yolladığınızı şimdi söyledi. Bu kadar işten sonra **Ali Fuad'**ı nasıl yolluyorsunuz. Eğer yollarsanız, hududumuzda kolundan tutup kemali hakaretle atacağım diyor. Bunun neticesi budur. Aman yollamayınız. Her şey altüst oluyor. Eğer bana inanmazsanız yollayınız.»

Ne ise bu telgraf üzerine yollamadılar. Akılları başlarına gelmiş. Bir şifre ile de bildirdiler. **Aynı zamanda Moskova Sefirliğini bana teklif ettiler. Mustafa Kemal derhal fırsattan istifade etmiş demek. Ali Fuad belâsını def edemeyince, bari Rıza Nur belâsını def edeyim demiştir.** Nazikâne bir surette reddettim. «Oraya gelmem lâzımdır. Söyleyecek mühim şeylerim vardır. Yazamam. O vakit görüşürüz» dedim. **Ali Fuad'**ın gelmeyeceğini **Karahan'**a müjdeledim.

Ben de birkaç defa resmi ziyafetler verdim. Yine **Türkbiliğe** dair kitaplar topladım.

Bu sefer Tatarlar ile daha ziyade temas ettim. Beni yemeğe dâvet ediyorlar. Ben de onları Sefarethâneye yemeğe çağırıyorum. Moskova'da iki Tatar mahallesi var. Birbirinden uzak. Bunlardan başka muhtelif memleketlerde de oturan dağınık Tatarlar var. Tatar mahallelerinde birer câmi de var. Birinin imamı **Vedûd Hazret. Müşirdir.** Evinde ziyafet verdi. El içi kadar açılmış hamura çiğ ve kıyılmış et koyup pişiriyorlar, yağ koyuyorlar, sıcak sıcak getiriyorlar. Bir taraftan yenip, bir taraftan pişmişler getiriliyor. Güzel bir yemek. Adını unuttum. Tatarlar da Ruslar gibi çok çay içiyorlar. Sofraya semaveri koyuyorlar, doldurup doldurup içiyorlar. Sıcak sıcak içtikçe terliyorlar. Herkesin elinde uzun bir peşkir var. Bir düziye terlerini siliyorlar. Doydu mu, artık çay bardağını ağzı aşağı koyuyorlar. Bu, artık içmem demektir. **Çaya şeker koymuyorlar. Bir kerpeten gibi bir şey var. Onunla şekeri gayet ufak parçalar halinde kesiyorlar. Bir parçayı onun dişlerinin arasına kıstırıp çay içiyorlar. Şeker bittikçe yeni bir parça koyuyorlar.** Bana içmiyorsun diye zorluyorlar. Ben bir ve nihayet iki tane içebiliyorum. «Fazla içmem» diyorum. Bana gülüyorlar. Bizim **Yakup** ise çayı bunlar gibi içiyor. Ama bunlardan da beter. Kaynar suya çayı fazla koyuyor. Böyle birçok kaynatıyor. Bir müddet de bırakıyor. Sonra bunu bardağına koyup dişlerinin arasında şekerle içiyor. Simsiyah koyu bir şey oluyor. Başka türlü çay içmiyor. Geçen sefer kışta Moskova'da idim. Bu sefer tam yaz. Sıcak da oluyor.

MUSA CARULLAH

Petersburg camiî imamı Musa Carullah geldi. Orda Çarlar, son zamanda bir cami yaptırmışlar. Bizim Selçuk mimarisinde. Cidden güzel yapılmış bir san'at eseri. İçinde elektriği ve kaloriferi de var. Onu ve câmii evvelki seferimde görmemiştim. Kendisine riayet ettim. Bu adam âlimdir. **Türkcü ve Müslümancı,** Rusları sevmiyor. Ruslar da ona fena gözle bakıyorlar. Kaçıp Türkiye'ye gelmek, orada hizmet etmek istiyor. Hiç olmazsa kendisine biraz paraca yardım istedik. Halini matbaasını, kitaplarını bolşeviklerin zaptettiğini söyledi.Ankara'da basılmak üzere bana üç dört sayfalık bir eserini de verdi. Dinî ve Rusya Tatarlarının istiklâline dair bir şey. Kendisine: «Ankara'da bu istediğiniz

şeyler hakkında teşebbüsatta bulunurum. Muvaffak olduğum takdirde derhal iş'ar ederim.» Vaadimi yaptım. Hakikaten Ankara'da bu hususta çok uğraştım. Adliye Vekili **Abdullah Azmi** idi. Lâf-ü güzaf sözler söylüyor, beni avutuyordu. Bir gün asıldım. Ne dese beğenirsiniz? «**Musa Carullah içtihad kapısını açık tutan biridir. O, kâfirdir. Böylelerini burada hizmete alamayız.**» Hayret.Ona da memuriyet ancak bu vekâlette olurdu. Başka türlü iaşesi mümkün değildir. Eserini kendim masraf edip bastırmak istedim. Fakat hem bizim yobazlar hücum edecek, hem de Ruslar kendisini orda takip edecekler. **Eserini öylece Sinop'taki kütüphâneye koydum.** Nitekim sonra kendisi Almanya'ya yollayıp bastırmış. Bunun üzerine Ruslar tevkif etmişler, öldüreceklerdi. Ne ise, hapishâneden çıktı, canını kurtardı. Ben de bizim Hariciye ile buna çalıştım.

Musa Carullah galiba biraz tuhaf adam. Asabî, hisse tabi ve hiddetle ileriyi göremeyen bir kimse olsa gerek. Bana darılmış. Halbuki kendisine Almanya'daki Tatarlar vasıtasıyla Fillândiya tarikiyle bunları izah eder mektup da gönderdim. Sefaret vasıtasıyla bazı istediği eserleri de. Son zamanlarda Rusya'dan bir hey'etle İstanbul'a gelmiş, beni aratıp bulmadığı gibi, bir mektupla benden bizim Türk Tarihinden istiyor. Bense ona vasıta buldukça intişar eden cildleri gönderiyorum. Mektubunda tuhaf ve iyi anlaşılmaz, rumuzlu hem de saçma ve gayrî vakı şeyler yazıyor. Bu da benim Tatarların ziyafetine gittiğimi, fakat kendisine istediğini yapmadığımdır. Ben Tatarların ziyafetine gittim, ama ben de onları ziyafete, sefarethâneye dâvet ettim.

RUSYA'DA KITLIK

Rusya'da büyük bir kıtlık olmuş. Bu memlekette takriben her on yılda bir kuraklık ve bunun neticesi kıtlık olurmuş. Açlıktan çok adam kırılmış. Rus Hükûmeti Volga boyundaki zahireyi cebren çekip almış, başka yerlere tevzi etmiş.Volga boyu ahalisi Tatardır. Tevzi edilenler Rus'tur. Tatarlar diyorlar ki: «Zahire elimizde kalsaydı, bizden bir adam bile kırılmazdı. Lâkin asıl kabahat bizdedir. Tatar komünistler zahirelerin saklandığı yerleri arayıp, bulup Rus'lara teslim ettiler.» Rivayet ediyorlar ki, **bu kıtlıkta beş milyon insan ölmüştür. Rus'lar bu sahalarda kadid halinde bulabildikleri anası- babası ölmüş çocukları toplayıp şehirde büyük binalara yerleştirmişler. Bunların içinde birçok muhtelif Rus Türkleri çocukları var. Bunlara Rus adı vererek, Rus terbiyesiyle büyütüyorlar.** Tatarlar bundan kan ağlayarak bahsediyorlar ve diyorlar ki: «**Kıtlık en ziyade bizi kırdı. Kalan kimsesiz çocukları da Ruslar aldılar. Rus yapıyorlar.** Bu da elden gitti. Cidden fecî. Tatarlar hükûmet nezdinde pek çok uğraştılar. Bu çocukları kurtarmak istediler. Muvaffak olamadılar. Bu yetimhânelerden bir kaçıru gezdim.

RUS EĞİTİM SİSTEMİ

Bir gün Sefarethânenin otomobiliyle, Moskova'nın parkında gezinti yapıyorum. Otomobilde Türk bayrağı var. Bu bahçenin içinde birçok bina, önlerinde küçük çocuklar var. Bundan, buraların da,toplanan çocukların bir kısmına tahsis edil-

diği anlaşılıyor. Bir tanesinin önünden geçiyoruz. Bir çocuk bayrağı görünce durdu, bana selâm verdi. Selâmı diliyle de söyledi. Anladım ki, Tatar çocuğu. Bir kaç yıl sonra dilini de, milliyetini de, dinini de unutacak zavallı... Yüreğim sızladı.

Bolşeviklerin mekteplerini gezdim. Gayet amelî ders veriyorlar. İyi usûldür. Bizde mektepten çıkanlar, kalem tutar, evinde bir çiviyi çakamaz. Ne fenâ şey. Hayatta bunlar çok lâzımdır. Ruslar çocuğu kalemden ziyade çekiç için yetiştiriyorlar.

Tatarlar hikâye ettiler: Bizim Harb-ı Umumide, Ruslara esir olan zabitlerimizden bir kaçı Taşkent'te mektepler yapmışlar. Çocuklara Türk Millî ruhu vermişler, güzel şeyler okutmuşlar, terbiye etmişler. Tacik çocukları bile hânelerinde kendilerine farisî söyleyen ana ve babalarına Türkçe cevap verir olmuşlar. Bunlara millî şarkılar ezberletmişler, askerî talimler göstermişler. Bunlardan üç bin kadar çocuğu izci elbisesiyle ve şarkı ile sokaklarda dolaştırmışlar. Bunu gören Ruslar telâş edip, zabitleri oradan kovmuşlar ve mektepleri kapatmışlar.

BUHARA EMİRİ ENVER

Fergana'da Ruslar aleyhine kıyam eden Türkler var. Bunlara **Basmacı** diyorlar. **Basmacı** bizim kelimenin mânasında değildir. **Bir yeri basan demek,** bu da **eşkiya** demek. Halbuki bunlar **eşkiya** değil, **millî kıyâmcılar.** Ruslar böyle **eşkiya** diyorlar. Rusları çok zamandır iz'aç ediyorlar. **Enver** Batum'dan bunları teskine gönderiliyor. O da teskin edeceğine başlarına geçiyor. **İptidâ basmacılar Enver'i Rus casusu zannedip, öldürmek istiyorlar.** Ne ise sonra anlaşıp itimat ediyorlar. **Enver 5-6 bin kişilik bir kuvvet yapıyor. Yanında Harb-ı Umumi'de esir olup, oralara sevkedilmiş ve oralarda kalmış Türk zabitleri de var. İlk zamanda önünü boş buluyor, Buhara'yı, Hive'yi de zaptediyor. Beyannâmeler neşrediyor. Bunlarda kendi nâmına büyük bir mühür var. Bu mühürde kendisine Halife'nin dâmadı ve Buhara Emiri ünvanını veriyor.** Tabiî bu muvaffakiyet muvakkat idi. **Rus'lar Enver'in üzerine, seksen bin kişilik bir kuvvet gönderiyorlar. Enver çekileceğine Fergana dağlarına varıyor.Ben Moskova'da iken iş bu halde.**

ENVER'İN ÖLÜMÜ

Birgün **Karahan** bana dedi ki: **Enver vurulup ölmüş.** «Niçin gazetelerde neşretmediniz?» dedim. «İyi tahakkuk etsin diye bekliyorum. Şahsım tanıyanlar gönderdik. **Üç mitralyöz kurşunu yemiştir. Şimdiki halde dört delil var ki, Enver olduğunu ispat ediyor: Kalpağı, Berlin'deki karısı ile olan muhaberesi mührü, aşk mektupları.»** Hakikaten bu adamın kalpağı tuhaf bir şekildeydi. Rusya'da böyle kalpak yoktu. Bizim kalpaklar gibi değildi. Kalpağını bile yektâ bir şekilde yaptırmıştı. **Karısının imzasıyla olan Türkçe mektuplar tabiî sade kendi üzerinde bulunur. Mühür de keza.** Burda şimdi bir şey var. **Enver'in iffet hususunda gayet temiz olmak şöhreti vardı. Herkes, bilhassa İttihadçılar**

Not: Bugün bu uygulama SOS çocuk köyleri adı altında Türkiye'de ve yine benzer biçimde İsrail'de uygulanmaktadır. Dikkat edilirse Rıza Nur, Sovyetlerden değil hep Ruslardan bahsediyor. A.D.

Enver için «ömründe aslâ fuhuş yapmamış» derlerdi. Şimdi mektuplar aksini ispat ediyor. Sonra bana Berlin'de **Profesör (S) Postdam'da hânesinde ziyafet verdi. Meğerse Enver Berlin'de ateşe militer iken bu hânede pansiyon kalmış, Profesörün karısı ile sevişmiş imiş. Diyorlardı ki, Profesörün küçük çocuğu Enver'indir. Profesör de karısını ve o çocuğu hiç sevmiyormuş.**

Üç gün sonra Erkân-ı Harbiye Reisinin yanında idim. Cesedi bulunan adamın **Enver** olduğunun tahakkuk ettiğini söyledi. Türkiye'ye döndüğüm vakit bu haber gelmiş, fakat **İttihadcılar aslâ inanmıyorlardı. Ben teyid ettim. Yine inanmak istemediler. Çok zaman inanmamışlardır. Basmacılar orda Enver'e bir türbe yapmışlardır. Şimdi ziyaretgâh olmuştur. Pazubend takıp kendisine kurşun işlemez zanneden, pek cesur olan ve Harb-ı Umumi'de Türkiye'ye büyük fenalıklar etmiş olan Enver akıbet üç misket ile öteki dünyaya gitmiştir.**

Evvelki Rusya seferimde **Enver** bu plânını bana açıkça söylemişti. Ben de ona şöyle söylemiştim ve çok yalvarmıştım: Ruslarla başedilemez. Perişan olursun. Hem de Türk Milletini perişan edersin. Yapma! demiştim. Çok akılsız adam idi. Bu iş çocuğun bile yapamıyacağı bir işti.

Bir - İki ay sonra Buhara'dan bir hey'et gelmişti. Bunlarla görüştüm. Reisleri aklı başında bir adamdı. Mahrem olarak konuştuk. Nihayet ona **Enver** işini sordum. Şunları söyledi:

AH BUHARA

«Enver bize çok büyük zararlar verdi. Yaptığı iş deli işi idi. İptidâ Basmacılarla Buhara ve Hive'yi bastı. Bizim yetişmiş adamımız yok. Biraz okuryazar bir Türk bulursak Nahiye Müdürü yapıyorduk, böyle memuriyetlere tayin ediyorduk. Mektepler açtık. Çocukları yeni usûlde okutuyorduk. **Ruslara komünist görünüp bu işleri beceriyorduk, ne yapalım? Enver Basmacılarla geldi. Bunlar cahil ve müteassıp adamlar. Enver din ve taassupla bu adamları azdırmış,** beyannâmelerinde bile taassuba ateş veriyor, medeniyet ve yeni usüller aleyhine tahrikat yapıyor. Bu nasıl adammış? **Bu tahrik neticesi Basmacılar girdikleri yerde ne kadar münevver Türk buldularsa kestiler. Bir mektepte yüz kadar çocuğu, kâfir oldular diye boğazlayıp öldürdüler. Elimizde birkaç münevver vardı. Bu mes'elede Basmacılar kâfir, komünist diye imha ettiler.** Sonra Ruslar geldi. Basmacıları kırdı; püskürttü. İş bununla bitmedi. Bunlar da geçtikleri yerlerde halkı soydular ve kestiler. Hele öyle soygunculuk yaptılar ki, talan eşyayı pazarlara yığdılar, sattılar. Bu suretle memleketten iki çekirge sürüsü geçti. Biz terakkı yolunu tutmuştuk.

İTTİHATÇILARIN HALİ PÜR MELALİ

Enver bizi tam kırk yıl geri attı. Bu adamın Buhara Türklerine ettiği kötülük çok büyüktür.» dedi. Zavallı bunları bin elemle anlatıyordu. Sonlarında ağlamağa başladı. Benim de gözlerim yaşardı. **Enver** hırsı, ahmaklığı yüzünden hem kendi kafasını yemiş, hem ora Türklerine büyük fenalık etmiştir. **Nitekim, Türkiye'ye de neler yapmıştı... Kafasızlığından Türkiye'yi harbe sokmuştu. Ce-**

haletinden Sarıkamış'ta mühim bir orduyu kırdırıp, mahvetmişti. Bunlar büyük ve millî cinayetlerdi. Enver Harb-ı Umumi'de Harbiye Nâzırlığında müthiş bir irtikâp yapmıştır. Şuna buna binlerce altın vermiştir. Bunları sırf kendi emriyle Harbiye Bütçesinden vermiştir. Bu paralar bu adamların yed'i irtikâbında kalmıştır. Bilhassa dönmeler çok paralar alıp yemişlerdir. Yâveri Şakir Nimet bir çok altın almış, Enver yalnız Ali Heba adındaki bir Mısırlıya üç milyon altın vermiştir. Enver bu mevkide kibir ve azametinin en son raddesine varmış, su gibi herkese caizeler dağıtmıştı. Yalnız para değil, mücevherat bile hediye edermiş. Yalnız kendi şahsına Harbiye Bütçesinden bir milyon altın almış. Kendisi de başkalarından kıymetli hediyeler kabul etmiştir. Meselâ çocuğu doğunca kendisine gümüşten banyo takımı hediye edilmiştir. İttihadcılar niçin düştüler, niçin mahvü perişan oldular, niçin memleketi inkıraz mezarına koydular? İşte recûlleri böyle ahmaktı. Hem ahmak, hem de cahildiler. Hem de dönmelerin, yahudilerin avucunda idiler. Meselâ Tâlat'ın en baş müşaviri ve sırdaşı Yahudi Metrsalem idi. En baş dostu, Yahudi Karasu idi. Yapacağını bunlara sorardı. Bu Yahudilerin ikisi de İtalyanlara, Fransızlara satarlardı. İkisini de müthiş zengin etmiştir.

KOMUNİZMDEN MENŞEVİKLİĞE

Moskova eskisi gibi değil, Rusya bütün değişmiş. Şimdi dükkanlar, kahvehâneler açılmış, **ticaret var.** Hattâ Borsa bile var. Ötede beride tamir ve inşaat var. Ordu muntazam bir hale konmuş, disiplin yeniden konulmuş gözüküyor. Bu mühim bir şeydi. Çünkü, komünist akîdesine zıd. **Lenin amelî hayatta komünistliğin bütün kaidelerinin sökmediğini görüp, solculara söylemiş ve sağa gidilmesi lüzumunu bildirmişti. Şimdi fi'len sağa gidilmiştir. Adetâ rejim, komünistlikten çıkmış, Menşevik (Sosyal- demokrat) olmuş. Fakat, terör, Çeka** yine ayni. Emniyet yok. Herkes korku içinde. İkide birde hükûmet ticarethâneleri, borsayı basıp altın ve elmas yakalıyarak zaptediyor. Şimdi bir de **Niştork** diye haricî ticaret yapmışlar. Ecnebi tâcirler metalarını Rusya'ya getirince ancak hükûmete satabiliyorlar. Hükûmet de istediği fiyatı veriyor. Bu da daima malın ser mayesini korumuyor. Çürüyecek mal çürüyor. Yahut tâcir malını ölü pahasına verip işin içinden çıkıyor. Her komiserlik, meselâ Hariciye, Maarif Komiserlikleri de kendi namlarına ticaret yapıyorlar. Masraflarını bununla temin etmek istiyorlar. Bunlar ticaret değil, tâcirin malını kapatma... Bu sebeple hariçten mal gelmiyor. Getirenler de pek şikâyette. Bilhassa bizim tâcirler çok zarar ve şikâyette.

Bazan tüccarın malını da, motörünü müsadere ediyorlar. Trabzon tarafından böyle felâkete uğramış birkaç adam da var. Moskova'da dolaşıp duruyorlar.

Bolşevik mektepleri gezdim. İlk mektepleri ekseriyetle bahçeler içinde, şehir civarında yapmışlar. **Çocukları buralara doldurup sırf bir pratik amele halinde yetiştiriyorlar. Küçük çocuk keser ve çekiçle işe başlıyor. Hendeseyi kendilerine tahtadan şekiller yaptırarak öğretiyorlar. Aynı zamanda bunları komünist akıdeleriyle meşbû ediyorlar.**

Pratik kısmı doğrusu bizim mekteplerde tatbik edilecek bir güzel usûldür.

CEMAL PAŞA

Moskova'ya vardığım gün trenden sefarethâneye inmiş, banyoyu hazırlatıyordum. Ben de soyunmuştum. «**Cemal Paşa** geldi, sizi görmek istiyor.» dediler. Dedim: «Görüyorsunuz ki, soyunmuşum. Biraz beklerse banyoyu alıp, kendini görürüm» Gittiler, geldiler. «Bekliyemem, şimdi göreceğim.» demiş. Hem bekleyemiyor, hem de kızıp gitmiyor, hem de şimdi görecek. Bu adam da pek tuhaf adamdır. **General... Bizim generallerdeki umumî hastalık. Bunda da mükemmel var: Azamet ve kibir. Hele bu adam bu hususta hepsinden hasta.** Misli görülmemiştir. Azametinden yere basamaz. Gökte uçacak... Kral mıdır, İmparator mudur? Nemrut mudur, Firavun mudur? Allah mıdır? Sanki yeryüzünü, insanları o yaratmıştır. Düşündüm. Bu adam vaktiyle beni doktor **Nazım**'a karşı himaye ediyordu. Fakat yine bu adam vaktiyle Bahriye Nazırı iken Paris'e gelmişti. Kendini görmek için bir mektupla randevü istedim. Aldırmadıydı. Şimdi ayağıma gelmiş, fakat ben de intikam alayım; kabul etmeyeyim. Adam «O büyük olsun, küçüklük bizde kalsın!» dedim. Banyo almadan giyindim. Bulunduğu odaya indim. Yanında yâveri, emirber neferi var. Meğerse bu adamın başında bizim esir ve zabit ve neferlerden on beş kişi varmış. Bunları kendisine yâver, emirber nefer ve muhafız yapmıştır. Yâni Moskova'da da karargâh halinde. Hepsini Ruslar besliyor. Kendisini başka bir odaya aldım. Hüsnü muamele ettim. Bana Ankara'dan sordu. Nihayetinde Ankara'ya gitmek istediğini ve **Gazi**'ye yazdığını, **Gazi** ile muhaberede olduğunu Tiflis'e gidip cevap bekleyeceğini söyledi. **Gazi** ile mektuplaştığını biliyordum. Evet bir zamanlar bir düziye **Cemal, Gazi**'ye mektup yazdı. **Mustafa Kemal** cevap vermedi. Hattâ bir mektubunu bize göstermişti. Bu mektupta **Cemal** «Yahu! Bir satırcağız olsun bana bir cevap yaz. Bununla iftihar edeceğim» diyor. **Mustafa Kemal** de bermutad **Cemal**'e ağız dolusu yakası açılmadık küfürler etmişti. «Bak, kerata benden cevap istiyor» demişti. Böyle dedi ama, sonra cevap vermiş, bir müddet mektuplaşmışlar. Evvelki sözünü unutan **Mustafa Kemal** bir gün bize, mektuplaştığını da söylemişti.

Cemal'e nasihat ettim: «Boşuna gidiyorsun. **Mustafa Kemal** seni Türkiye'ye sokmaz» dedim. Adam Türkiye'deki rakiplerini temizlemek ve izâle ile meşgul. Başına **Cemâl** gibi bir adamı alır mı hiç? **Cemal**'in hizmet için askerlik ve ne de sairede bir kıymeti yok, fakat komiteci. Fırsatını bulursa **Mustafa Kemal**'i iktidar mevkiinden atar. **Cemal** beni dinlemek istemedi. **Gazi** ile pek seviştiklerini ve memlekete girmesine behemehal müsaade geleceğini söyledi.

Şu adama bari biraz târizde bulunayım dedim. Sırasını getirip, pek nazik bir tavır ve cümle ile: «Paşa! Bak! Vaktiyle suratıma kaleminden zehir ve kan damlıyor, dedin. Beni hudud haricine sürdünüz. Beni vatanımdan kovdunuz. Böyle dediğiniz adam bil'akis vatanına nâfi imiş. Kaleminden zehir değil, ilâç akarmış. Vatan öldü, diriltmek için başına koşanlardan biri de benim. Şimdi boyuna sun'î teneffüs yapıyoruz, serum şırınga ediyoruz.» dedim.

Derhal bana şu cevabı verdi: **«Fena mı ettim? Bil'akis iyi ettiğim işlerden biri de budur. Ben sizin kıymetinizi biliyordum. Birgün bu memlekete büyük hizmetler eder diyordum. Bizim cemiyet size pek düşmandı. Bir gün sizi sokakta öldüreceklerdi. Hayatınızı kurtarmak lâzımdı. Onun için sizi Avru-**

pa'ya yolladım. Tahminimde aldanmamışım. İşte... Vatana büyük hizmetler ediyorsunuz.»

Yaman adam!... Ne çabuk ve ne güzel de buldu. Yakıştırdı. Ben hiç zannetmiyorum ki, beni vatandan kovarken böyle düşünmüş olsun. Böyle düşünse, **kaleminden kan ve zehir akıyor** demezdi. **Cemal** câhil idi. **Ama şüphesiz İttihadcılar içinde en zekilerden idi.** Bu cevabı da zekâsına işaret eder. Bununla beraber beni hapishâneden çıkarırken, pek nâzikâne muamele etmişti. Avrupa'ya yolladıktan sonra da **Doktor Nâzım**'ın mümanaatına rağmen bana talebe maaşı bağlatmış ve kestirmemiş idi. Ben ona, o da bana mektup yazmış idik. Herhalde şahsan aleyhinde bulunmağa hakkım yok idi. Hattâ Türkiye'ye giremez. Boşuna zahmet ediyor, girse dahi **Mustafa Kemal** birgün onun başında çorap örer diye kendisini siyaneten Tiflis'e gitmemesini çok tavsiye edip ısrar etmiştim. Dinlemedi, gitti.

CEMAL PAŞA'YI KİM VURDU?

Ermeniler Azerî Türk'lerden altı- yedi recûlü vurmuşlardı. Türkiye Türklerinden **Talât, Bahaeddin Şâkir** illı... devrin beş recülünü vurdular. Bu suretle Türklerden intikam alıyorlardı. Arası pek az geçti. **Cemal'in Tiflis'te vurulduğunu ve öldüğünü işittim. Kendi kendime «Ermeniler yapmıştır» dedim. Fakat bu adam Harb-i Umumide Ermeni'lere hiçbir fenalık yapmamıştı. Bil'akis birçok Ermeni'leri Suriye'ye alıp onları ölümden kurtarmıştı. Lâekal elli bin Ermeni'nin canını kurtarmıştı.** Bu halde Ermeniler ne diye bunu vuruyorlar? Bir muamma!...

Karahan'a gittim. Mâlûmat istedim. **«Çok müteessiriz Katil bulunamadı.»** dedi. Kendisine bu hususta gayret edilmesini rica ettim. Ve bunu kendime iş edip, bir müddet **Karahan**'a gittim geldim. Hayır. Kaatil bulunamıyor. Sonra hususî mâlûmat aldım. **Vuranlar Ermenidir. Beş altı Ermeni müştereken yapmışlardır. Bir tanesi de ekmekçi imiş. Vurduran da Rusya hükûmetidir.**

Bu havadisin doğru olması lâzımdır. O zamanda Rusya'da **Çeka** kaatilleri bulamasın, yahut insanları katle tasaddi etsin mümkün olamayan şeydi. İyi de kötü de Hükûmet eliyle olurdu.

Sebep nedir? Bunun halli güçtür. Bu babta hiçbir rivayet de yok. İhtimal **Enver** vak'asıyla Rusların bunlardan tamamiyle itimadı kalkmıştı. **Cemal**'in de **Enver** isyanında mâlûmatı olduğu bence şüphesizdi. İhtimal Ruslar bunu da öğrenmişlerdi. **Cemal**'i de ifna ettiler. Yahut **Mustafa Kemal Cemal**'in Türkiye'ye girmek istemesinden telâş etti. Çünkü **Cemal** mutlaka memlekete girmek istiyordu. Hali, daüssila ile perişan bir adamın hali idi. Ruslara **Cemal**'i izale ettirdi. Ruslarla **Mustafa Kemal** arasında müşterek (.....) olduğu hakkında büyük şüphem vardır. **Bizde bir iki Rus öldürüldü, kaatili meçhûl kaldı. Son zamanda eski İzmir valisi Rahmi'yi Rusya Türkiye'ye veriyordu; muhakkaktı. Halbuki siyasî bir cürumdür, teslime aslâ hakkı yoktu. Bereket versin Almanya ve Fransa'daki nüfuzlu Yahudiler, Moskova Yahudilerine adam gönderdiler. Rahmi Yahudi'lerin adamıdır. Kimbilir para işlerinde onlara ne yardımlar etmiş, meşrû' ve gayrimeşru ne servetler kazandırmıştır. Yahudiler**

(*) Cinayetle ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

Rahmi'yi kurtarıp Almanya'ya yolladılar. Yine son zamanda **Stalin, Troçki'yi İstanbul'a yolladı. Burası Sibirya'dan daha âlâ ve emin bir menfâ olmasa, Stalin onu Türkiye'ye emanet etmezdi.**

CEMAL'İN HİNDİSTANI FETİH HAYALLERİ

Halbuki **Cemal** evvelce Rusların pek keyfine gidecek bir iş peşinde idi. **Afganistan'da ordu vücuda getiriyordu. Bu ordu ile Emanullah Han Hindistan'ı zaptedecekti.** Hakikaten Afganistan'da ikiyüz bin kişilik, talim ve terbiyeli, her şeyi mevcut bir ordu olursa Hindistan'ı zaptedebilir. İşte İngiliz'lerin ölümü de böyle olur. Fakat **Cemal** orada o kadar azamet satmış, kırala o kadar tahakküm etmiş ki, adetâ kendisini kıral yerine koymuş, Kıral da tahammül edemeyip, **Cemal**'i Afganistan'dan kovmuş. **Cemal**'in sonra zoru hep Türkiye'ye girmek olmuştur.

Sivastapol'dan Orudu meb'usu **Recai**'den bir telgraf geldi. Başından büyük bir kaza geçmiş. Hikaye ediyor: Sivastapol'a inmişler. Ruslar bunlara bir hâne vermişler. Vapura bininceye kadar orda misafirler. Bir gece hâneyi hırsızlar basmışlar. Bütün eşyalarını kaldırıp götürmüşler. Zavallının paraları, elbise ve çamaşırları iğneden ipliğe kadar hep gitmiş. Bunlar arasında şifre de varmış. Hey'etin şifresi bendedir. Hayret ettim. Ne şifresi diye sordum. Trabzon Liman dairesinin bir şifresi varmış. **Recai** Rusya'ya gelirken onu almış, onlarla muhabere edermiş!... Ukranya'lılardan tersaneden bazı şeyler alacaktık, vaad ettilerdi. **Recai** Sivastapol'da bunlarla da meşgul olacaktı.

İş anlaşıldı. Rus Hükûmeti evrak, vesika hırsızıdır. Recai'yi şifre ile muhabere eder görünce, şüphesiz kendisinde vesikalar olduğuna hükmettiler. O vesikaları çalmak için bütün eşyayı çaldılar. Nitekim vaktiyle Tiflis'te benim de evrakımı alacaklardı. Evvelce hikâye ettim. Sivastapol'da bir gece sekiz-on bavul ve sandık çalınıp götürülsün de hükûmet haberdar olmasın, bu mümkün değildir. Bunu yapan Hükûmettir. **Nitekim bir kaç gün sonra şifre kağıdını bir çocuk getirip Recai'ye vermiştir.** Bu da işin istihzası... Bir hey'ette böyle iki şifre olması ve diğer murahhasın da şifre ile muhaberesi olmaz şeydir. Muhabereyi ve muhaberenin şifresini de ancak reis yapabilir. Evvelce haberdar olsaydım, şifreyi alır, imha ve kendisini şifre ile muhabereden men ederdim. İhtimal ki, bizim Bahriye İdaresinin Rusya'dan gönderilmiş, tabiî Rus telgrafhânelerinden geçmiş bir takım şifreleri ve bunlar arasında mühim mâlûmat vardı. Rus'lar **Recai**'den aldıkları miftah ile bunları kâmilen halletmişlerdir.

Recai bunun cezasını çekti.İğneden ipliğe kadar nesi varsa verdi. Bu işte bir-iki bin altın parası gitmiştir. Zavallı iyi adamdı. Fakat zekâsı pek basit idi.

Bunun için de **Karahan**'a söyledim. Failleri meydan çıkaracağını vaad etti. Fakat ben va'da aslâ inanmadım. Bence bunun hükûmet tarafından yapıldığına aslâ şüphe yoktu. İki - üç defa söyledim. Ama çok uğraşmadım. Bu mes'ele de failleri meçhûl olarak kapandı.

Ruslar bize ziyafet verdikleri gibi, İran ve Afgan sefirleri de vermişti. Ben de resmî bir-iki ziyafet verdim.

ZEKİ'NİN REZALETLERİ

Sefarethânede, bir **Zeki** adında İkinci Kâtip var.İnce, zayıf uzun, gözleri loş velfecri okuyan bir adam. Yirmisekiz yaşlarında biri. Haber aldım, gece - gündüz Polonya sefarethânesinden çıkmıyormuş. Kendisini iskandil ettim. Polonya'lılar dostu, onların siyasetindedir. Bana da bu siyaseti tavsiye etti. Yâni Ruslar aleyhine olmak için. İçimden aferin dedim. Dün Polonya Seferathânesi yüzünden, **Ali Fuad** mes'elesi ve iki devlet münasebatında müthiş bir gerginlik oldu. Biz bunu temizlemekle meşgul olduk. Bu bey de hâlâ o politikayı takip ediyor. Haline baktım, hiç doğru söz de söylemiyor. Oynak bir şey. Civa gibi kaypak bir mahlûk. Şehvete, içkiye de pek düşkün. Câhil de. Zekâsı da basit. Ama, hokkabaz mı hokkabaz. Kendisine Polonya politikası yapmamasını, zaten politika kendi vazifesi olmadığını, Lehistan Sefarethânesine gitmemesini söyledim. Yine gidiyor, hem sık sık. Bu adama mim koydum. Birgün Harkof'tan **Fronze** gelecek... Bize silâh verilmesi hususunda teşebbüs yapacak. Bana hareketini bildirdiler. Tabiî istasyonda istikbaline gitmem lâzım. Bizimkilere otomobili hazır bulundurmalarını tenbih ettim. Moskova'da kolaylıkla başka nakliye vasıtası bulmak da mümkün değil. Bunu bildiği halde **Zeki** trenin vusülü mutadından bir saat evvel «Ben döner, yetişirim» deyip, Sefarethânenin otomobiline binmiş, Polonya Sefarethânesine gitmiş. Ordan da Rus kızını evine götürmüş. Vakit geldi, otomobili istedim.İşi anlattılar. Vakit geçiyor, tepiniyorum, yok. Vakit geçti: **Zeki** bir saat sonra geldi. Herifi yoldum. Ne ağzı, ne yüzü kaldı. Yalancı, sahtekâr, ilh... hepsini söyledim. Ve sonunda dedim ki: «Bir daha Polonya Sefarethânesine gidersen, seni kolundan tutar, buradan atarım. Gidersin.» Otomobil ile istasyona koştum. İn-cin yok. **Fronze** çoktan gelmiş, gitmiş. Şimdi bu adamı ben vurup öldürsem günah mıdır, yoksa sevap mıdır? Yine küfürler ettim. Fakat herif utanmıyor ki...

Anlaşılıyor ki, Polonya Sefarethânesinde, yemek, rakı, karı, belki para da vardır. Çünkü bu adam bu dört şeyin adamıdır. Başka şey bilmez. Bu malı kim buraya göndermiş!... Böyle adam memur, bilhassa hariciye memuru yapılır mı?

Artık bana köpek gibi yaltaklanıyor. Hergün geliyor. «**Burada kadınsız yaşanmaz. Size kadın getireyim**» diyor. Ben de «Ayıptır, böyle şey olmaz. Hadi...» diyorum. Görüyorum ki, herif mükemmel pezevenk de... Büsbütün iğreniyorum. Türkiye'nin haline acıyorum. Yine içimin bu derdi kalktı. Zavallı Türkiye! Çok defa böyle adamların elinde. Bundan hayır olur mu? Bu iş görür mü? Sefarethânenin bütün esrarını üç buçuk kuruşa satar. **Zeki**'nin hayatını oradakilerden sordum. Nelerini anlattılar. İğrenç. Meğerse fuhuş içinde yüzermiş. Hizmetçi kadınlar ile meşgul imiş. Güzellerini getirir, onlar ile yatarmış. Bir vak'asını hikâye ettiler: Birgün sabahleyin pijaması ile herkesin içine gelmiş. Herkes kahkahayı koyuvermiş... Sebebi pijamanın önü kâmilen kan imiş. Anlaşılmış. Hizmetçide aybaşı varmış. Ama pijamasının her tarafında değil. Al damgasıyle meydana çıkmış. Bu evvelce söylediğim askerlerin eşek ve katran hikâyesine benzer.

MOSKOVA HATIRALARI!..

Bu esnada resmî işim yok. **Bize verilecek silâhların teslimini bekliyo-**

rum. Tatar şairi Abdullah Tokayef'i tetkik ile meşgulüm. Karanlık basmış ki, masamın üstünde elektriği yakmıştım. Kapı açıldı. **Zeki,** yine, Sefarethânede bir memuriyette olan **Feridun** adında bir çocuk girdiler. Yanlarında bir kadın da var. Alıklaştım. Dediler ki: «Bu madam sizinle biraz görüşmek sitiyor!» «Peki» dedim. Oturdular. Kitabın sahifesini bitireyim diye mâzeret dileyip devam ettim. Bitirdim, kapattım. Başımı kaldırdım. **Zeki** ve arkadaşı yok. Yalnız kadın var. Kadın Fransızca bilmiyor. Çıktım, **Zeki**'yi diğer çocuğu arattım. Savuşmuşlar. Askere «Kadını yerine yollayınız» dedim. «Karanlıkta göndermek müşküldür. Hattâ bizim sokağa çıkmamız tehlikelidir.» dediler. Kadını ne yapacağız? Kadın o akşam Sefarethânede yatırıldı. Sabahleyin erken yerine gönderildi.

Demek ki, **Zeki** def'alarca teklifine şiddetle mümanaatıma rağmen bana pezevcnklik etti. Usta Pezevenk. Şüphesiz bununla maksadı, beni de kendi işlerine bulaştırmak, kendisine zarar veremeyecek hale koymak. İçimden «Sen görürsün. Benim gibisi böyle şeyden anlamaz.» dedim.

Sefarethânenin **Tahsin** adında bir muhasebecisi var. Her gün yanında bir başka Rus veya Tatar kızı veya kadını var. Hepsi de seçme güzel şeyler. Kendisi ise, çiçek bozuğu, çirkin bir adam. Bu da fuhuş içinde. **Abaza Fuad** meb'usluğu bıraktı. Moskova'ya konsolos oldu. O da bir Rus karı yakalamış, onunla. **Başkâtip Aziz bey var. Yalnız o bu işlerde değil.** Kendi vazifesinde. Muhasebecinin bir gün ansızın basıp kasasını teftiş ettim. Açığı çıktı. Raporum üzerine bu adam azledildi. Yıllar geçti. Birgün İstanbul'da İskân Muhasebecisi olarak dairesinde tesadüf etmeyeyim mi? Bu bizim devletin hali böyledir. Mâdemki bu adam hırsızdır, azledilmişti, sonra nasıl oluyor da cevaz-ı istihdâm kararı verip tekrar kullanıyorsunuz? **Bu cevaz-ı istihdam denen şeyi yakmalıdır. Kül edip savurmalıdır.**

Sefarethânenin bu fuhuş hali bana ilhâm verdi, «sefarethâne değil, Zühre Masley» diye bir şiir yazdım.

ÇERKES ALLERJİSİ

Sefarethânede bundan başka bir hal var ki, daha mühim daha muzir. Tatarlar dert yanıyorlar ve bana diyorlar ki: **«Burası Türk sefarethânesi mi, yoksa Çerkes sefarethanesi mi?»** «Niye?» diyorum. «Memurlar hemen umumiyetle çerkes ve sonra **burada ne kadar Rusya'lı hıristiyan çerkes varsa Sefarethânedeler.** Hem bunlar Çar taraftarıdırlar. Hükûmetle siyasetinizi bozmaz mı?» diyorlar.Tamamiyle doğru. Bu adamlar siyaseti bizim memurlardan daha iyi görüyorlar. Çerkes Çarcıların Sefarethâneye geldiklerini bilmezdim. Tahkik ettim, doğru, Böyle sürgün gibi Moskova'ya toplanmış, vaktiyle Çar sarayında hizmet ve zabitlik etmiş, hem de Hıristiyan Çerkesler bizim Sefarethâne memurları Sefarethâneye topluyorlarmış. Bunlar ile millî müzakereler yapıyorlarmış. **Demek bizim Sefarethâne Çerkes komitesinin mahfeli halinde. Bu ne muzır siyaset!** Aklım çıkacaktı. ZavallıTürk maaş veriyor, memur gönderiyor, onlar Türk'e değil, başkasına hizmet ediyorlar. Hem de Türk'e muzır oluyorlar. Umurlarında mı, olurlar ya. Fakat, Türk! Kabahat senin. Çerkesleri memur yapar yollarsan, böyle yaparlar. Sen halâ akıllanmadın...

Bunun bir misali de şu: Birgün **Fuad** geldi.«Ruslar kırk hâne Asetin'e ezâ ve cefa etmişler. Onlar da Türkiye'ye hicrete kalkmışlar. Gidip yerlerinde kalmağa ikna edeceğim. Ne dersiniz?» dedi. «Ne diyeceğim.Bunlar Türkiye tab'ası değil ki, bize ne? Ne isterlerse onu yapsınlar. Hem bunlara niye enterese oluyorsunuz?» dedim. Cevap yok.Aklı başında olsa bunu hem yapmaz, hem yapacaksa bile benden gizlerdi. Tabiî haber alırım diye korktu, söyledi.

İki gün evvel de neferlerden biri geldi. Bana bir ricada bulunduydu. Sefarethâne, bizim bir müfreze silâhlı askerimizle muhafaza ediliyor. Bunlar Ankara'dan **Ali Fuad'ın** getirdiği Türk neferleridir. Dedi ki: «Efendim, Trabzon'lu biri var. Motörünü Ruslar zaptetmişler. Zavallı aylardan beri burda uğraşıyor. Buraya gelip-gidiyor. Efendilerden hiç biri bunun işine bakmıyor. Çerkes olursa bakıyorlar. Siz Türk'sünüz. Siz de bu Türk'ün işine bakın!» demişti. **Fuad**'a «Motörcünün işi, asıl kendi işinizdir. Niye buna bakmıyorsunuz? Böyle şeylerle uğraşıyorsunuz?» dedim.Neferin bu müracaatı pek mânidâr ve mühimdir. Zavallı Türk Çerkeslerin millî gayretlerinden kendi Türk'lüğü galeyana gelmiş... Kendi sefarethânesinde gariplik duymuş... O adamı çağırttım. Sordum ve işi için uğraştım, durdum. Vazifem değildi. Fakat Çerkeslere karşı gayrete geldim.

Yine bir doktor var. Sefarethânede yatıyor. Tahkik ettim. Çerkes. Türkiye'den kaçmış. Çerkes olduğu için buna bir hademe maaşı yapmışlar, bir de oda vermişler. Yatıyor, yiyip içiyor. Kekâ... İş de yok. Hemen maaşını kestim. Ve burası otel değil deyip, dışarı da attım.Çerkeslik gayreti artık bu kadar da ileri gider mi? Bu kadarına insan utanır. Hem de doktor, Türk'e hiyanet suretiyle alçak... Bundan daha fecî bir tecelli oldu: Birgün bir takım geldi. Aç ve açık imiş, Müslümanmış, Kırım'lı imiş. Kırım Rus eline geçince, oradan bir takım Tatar aileleri, Kabartaylar ve Çerkesler içine kaçmışlar. Orada yerleşip Çerkesleşmişler. Bu da onlardanmış. Vaktiyle Çar sarayı mükemmel bir siyaset tutmuş. Kafkas Dağları asılzâdelerinin, bilhassa Çerkes beylerinden bir çoğunu Saraya zabit, nefer vesair hizmetlere alırmış. Bilhassa çocukları alıp Rus ve Hıristiyan yaparak büyütürmüş. Bunlar Çar'ın Hassa Alayında mühim yerler sahibi olmuşlar. Kızlarını da alıp, sarayda hıristiyan olarak büyütürlermiş. İşte bu kız da küçüklüğünde Saraya alınıp büyütülenlerden biri imiş. İhtilâlde Saraydan dışarı atılmış ve kocası kesilmişti. Moskova'ya bir tekaüt maaşı alabilmek için gelmiş imiş. Fakat bir şey vermemişler.

Demek ki, Çerkesler bizde ve Osmanlı Sarayında kadın ve erkekleri ile ne ise, Rusya'da da ayniyle öyle imişler. Demek bu hal, bu milletin kendi kanında olan bir şeydir.

Kadın Karım'a anasının yanına gidecekmiş. Ne parası, ne yatacak yeri varmış. Ne de şimendüfere binebiliyormuş. Hakikaten Rusya'da seyahat böyle müşkil imiş. Ağlıyor. İki gözü çeşme. Onlar nihayet buna: **«Burda Müslüman Sefarethânesi var. Sen de Müslümansın. Git sana Türk'ler yardım etsin» demişler.**

Haline acıdım. Sefarethânede bir oda, yemek verdirdim. Para verip biletini de aldırdım. Gitti.

Bu kadın bana bir şey anlattı. Zıp zıp sıçradım.Kadın Rusça, Çerkezce, biraz Tatarca da biliyor. Sefarethânenin bir evrak memuru var.Adı **Tahsin Rüştü.**

Abaza. Bu sefarethânede diğer bütün Çerkes memurlar, **konsolos Fuad,** hepsi bir kart bastırmışlar. Kartlarda bizim bildiğimiz adlarının kıçına birer Çerkes adı takmışlar. Bu **Tahsin** de böyle yapmış. **Tahsin** adını istemiyor bile. Aralarında yalnız Çerkes adı ile söyleniyorlar. Yalnız **Aziz** böyle yapmamış. **Tahsin** Çerkes diye kadınlar görüşmüş, ona izzet ve ikrâm etmiş. Bir gün de Çerkesleri methederken şunları söylemiş:

«Biz Çerkesler, asil, necip, büyük bir milletiz. Meselâ, işte Çerkesle Türk! Çerkes karılarını çarşafla kapatmaz. Türk hayvan gibi çuvala kor. İşte bu hal Çerkesliğin büyüklüğünü gösterir. Türk çok aşağı bir millettir. Hepsi vahşidir, çingenedir...»

Kadın geldi. Bunu bana aynen anlattı. Şimdi gel de çıldırına bakayım... Kadın ona iyi cevap vermiş. «Dediğini kabul ettim, fakat, sen böyle âdi bir milletin memurluğunu kabul edip, kendini niye küçük düşürüyorsun? Bunların ekmeğini nasıl kabul ediyorsun?» demiş. Bu cevap cidden yerinde. **Tahsin** buna cevap bulamamış.

Canım bu Çerkeslerin azgınlığı nedir? Türk bunların kıçlarına kazık mı sokuyor? **Köylü Çerkes böyle değil. Mekteplerimizde yetiştirdiğimiz, memur, zabit yaptığımız, mevkilere çakardığımız herif bunu yapıyor.** Bu **Tahsin** olacak, ahmak ve kafasız şey. Çünkü Türk'e hakaret ve düşmanlık etmekle, kendisinin eline bir şey geçmez. Bil'akis bundan müthiş zarar görebilir. Be adam, sen Çerkesi evc-i âlaya çıkaracaksan, çıkar. İstediğin kadar methet. Fakat onu meth için,Türk'ü kötülemekte ne mâna ve buna ne lüzum var?. Türk'ü aşağılatmak, Çerkesi yükseltmez ki. Çerkes'in yüksekliği, aşağılığı kendisine bağlı. Sonra haksız insan. Eğer bu istiklâlleri için ise, bizden ne istiyor? Gitsinler, Ruslardan istesinler. Sonra ahlâksız adam ekmek yediği yere hiyanet ediyor. **Bir insan birinin hizmetini kabul ederse, namuslu insansa, yakışan o vazifeyi dosdoğru ifa etmektir.** Yok eğer o milleti âdi görürse memuriyetini kabul etmez. O vakit istediğini yapmakta ve demekte serbesttir. Hem memuriyeti kabul ediyorlar, kabul değil, el etek öperek alıyorlar, hem de nimetini yedikleri millet ve devlete hakaret ediyorlar.İnsan bunu yapamaz.Utanır. Elâlem insana bu kadının dediğini söyler. Bunlar utanmıyor.

Bu **Tahsin**'e o günden itibaren büyük bir garez bağladım, hakaret ettim, ziyafetlere dâvet etmedim. Anladı, korktu, dalkavukluğa başladı. Yüz vermedim.

İçlerinde bir adam var ki, bütün bunlardan beri. Bu adam, **Başkâtip Aziz**'dir. Nasyonalist bir abazadır. Ne fuhş, ne kartına bir Abaza adı, ne Türk'ü tahkir. Hiçbiri bunda yok. Bil'akis Türk memurunun vazifesi ne ise, o vazife ile meşgul. Kendisiyle görüştüm.

Baktım ki, zeki, aklıbaşında ağırbaşlı, mâlûmatlı bir adam da... Abazadır ama, **Aziz**'e bende halâ devam eden bir muhabbet ve hürmet hasıl oldu. **Her Çerkes ve Abaza, hattâ Arnavut, illı... Aziz gibi olsaydı, mutlaka ecnebi unsur aleyhinde olmazdım.** Ne yapayım ki, bu müstesna. Bizim sırf hakikat ile meşbu ve müteharrik olduğumuzu bu da gösterir ki, **iyi gördük mü, Türk olmasa da itiraf ve takdir ediyoruz.**

Bir taraftan siyasî, bir taraftan Türk tarihi için bir düziye çalışmaktan bir

aralık fenalaştım. Ortalık da çok sıcak. Okuyup yazmayı bırakıp bir sayfiyeye gitmek, bir kırda biraz vakit geçirmek lâzım olduğu anlaşıldı. Bir sayfiye sordum. Tatarlar buldular. Moskova civarında «**Pastaraçarin**» köyü. Güzel, büyük ormanları olan ve yanında bir ırmak geçen bir köy. Otomobil ile bir saat kadar gittik. Bir büyük bahçe içinde bir ev. Tatar evi. Pansiyon gibi imiş. İçinde on kadar kadın erkek pansiyoner var. Hepsi de Tatar. Bir tanesi Mişer imiş. Kaç - göç yok.

Manzara güzel. Hoşuma gitti. İki-üç günde başım yerine geldi. Onaltı yaşlarında bir Tatar kızı var. Bizim şive ile de konuşuyor. Meğerse çocukluğunda babası ile beraber İstanbul'da bulunmuş imiş. Kadınlar ile veya kadın erkek geziyoruz. **Ev sahibi, yaşlıca bir Tatar kadın. Zeki, Muhammediye başta olmak üzere Ahmed Yesevî'nin Hikmetleri, Yakurgan'ı Kesikbaş, ilh... kitapları var.** Bunları okuyor, herkese va'z veriyor. Tatar kadınlarında okuyup- yazma bilmeyen adetâ yok. Şaşılacak şey. Türkçe huruf ile okuyup-yazıyorlar. Bu kadın şakalar da yapıyor. Bizi güldürüyor.

Bir gün dediğim kız ile bir ırmağın kenarında oturuyoruz. Kız birden ağlamağa koyuldu. Hüngür hüngür ağlıyor. Ben «Ne var?» dedikçe daha ziyade ağlıyor. Merak ettim. Sordum. Israrda devam ettim. Bir çok uğraşmadan sonra söyledi. **Zeki** ile beraber Sefarethânede benim odaya kadın getiren **Feridun** bunu bir gün Sefarethâneye götürmüş, odasına sokmuş.İzdivaç va'diyle iğfal edip, kızlığını bozmuş. Babası bilmiyormuş, anasına söyliyememiş. Benden imdat umuyor.Yâni evlendireyim diyor. Fakat ne yapabilirim? Moskova'ya dönüşte çocuğa söyledim. İtirafa mecbur oldu, fakat evlenmem dedi. Yapacak bir şey yok.

Mişer bir kadın da var. Bir de bunun beş yaşlarında çocuğu var. Böyle güzel kadın nâdir olur. Hele gözleri! Ne müthiş!. Şöyle bir dönüp yan gözle insana bir bakarsa, canına çengel takar. Bunabir şiir yazdım. Şiirin adı «**Mişer Güzeli**» dir. Burda diğer bir şiir daha yazdım.

RUSYA DÖNÜŞÜ

Sayfiyeden döndüm. Artık işler de bitti. Avdet hazırlığındayım. **Rauf** imzasıyla bir şifre aldım. «Dünkü gün taarruza başladık» diyor. Yüreğim hopladı. Hemen **Karahan**'a gittim, haber verdim; beni sür'atle yollamalarını rica ettim. Sivastapol'da bir tahtelbahir hazırlanacak. Yakup ve neferim Beyti ile trene bindim.Galiba iki günde idi. Sivastapol'a geldim. Orada bizi büyük merasimle istikbâl ettiler. Limanı gezdim. Ne güzel, ne mahfuz liman. İç tarafta Rus donanmasının bir çok vapurları duruyor. Bunlar çürüklüğe çekilmiş. Biz,İngiltere, Fransa ve Sardunya müştereken buraya asker çıkardığımız vakit, harbin cereyan ettiği mevkii tabyelcri gezdim. Bilhassa Malakof Tabyasını olduğu gibi muhafaza etmişler. Metrisleri çitlerle tutturmuşlarmış. Öylece duruyor.Orda bir de güzel bir şey yapmışlar.Büyük, üstü örtülü, dairevî bir yer. Kenarlarına bütün bu harpleri yağlı boya resmetmişler. Bir de mücessem top, insan ve emsalini koymuşlar. İnsan ortadaki yüksek yere çıktı mı kendisini tam muharebe esnasında, muharebe meydanını bu istihkâmı seyrediyor zannediyor. Bir müze de yapmışlar, Bahriye Dairesini ve Tersaneyi de gezdim. Bahriye Dairesinde en büyük memurun odasına girdim. Masasının arkasında bir tablo nazarı dikkatimi celbetti. Sordum. **Rus**

Donanmasının Sinop'ta bizim donanmayı yaktığının yağlıboya resmidir. Bu tabloyu fotoğraf ettirmek istedim ve çok rica ettim. Biz size göndeririz veririz deyip beni aşırdılar ve sonra da göndermediler. Eğer bunu alabilseydim ne iyi idi... Sinop'ta mevcut iki taştaki kitabeye göre bizim yanan donanmanın amirali **Tufan Paşa** imiş. O, bu levha, tarih için vesika olurdu. **Tufan**'ın mezarı Sinop'ta **Seyid Bilâl**'dedir. Diğer şehidler hükûmetin yanında bir yere gömülmüş, etrafı duvarlarla örülmüş. Yıllarca öyle kalmış. Son yangından sonra orası yola geliyordu. Bunlara orada bir meydan yapıp gönünek, üstüne bir âbide yapmak istedik. Halâ yapamadılar. **Mustafa Kemal**'in heykelini diktiler de, bu şehidlerin basit bir nişânesi işi hâlâ duruyor. Eski duvarlarını da yıktılar. Meydanda bir şey kalmadı. Yâni eski hayrata da ettiler. Ağlamalı mı, yoksa gülmeli mi?

Sivastapol'da Yunanlıları mağlûp ettiğimiz haberini verdiler. Artık sevincimiz son dereceyi buldu.

Evrak bavulunu **Beyti**'ye verdim. Çünkü Rusların evrak hırsızlığı mâlûm! Gündüz elinde, gece yatağında olacak. Öleceksin, çaldırmayacaksın dedim. Öyle yaptı ve muhafaza etti. Birkaç alay asker, iskeleye yakın meydanda beni selâmladılar. Alelusul kıtaları dolaşıp selâmladım. Oradan motörle tahtelbahire gidiyoruz. Rus donanmasının kabil-i istifade kısmı hareket etmiş. 8-10 küçük, 3-4 büyükçe gemi var. Hepsi harekette. Şerefimize manevra yapıyorlar. Olanca sür'atle gidiyorlar. Neferler küpeştelere dizilmiş. Biz geçtikçe «**Hurra!**» diye bağırıyorlar. Vapurlar düdükler çalıyorlar. Gemiler bütün bayrak içinde. Toplar da attılar. Tahtel bahre geldik. Bavullarımızı bir delikten aşağı indirdiler. Bazı bavullar zorlukla geçti. Bana «gir!» dediler. Deliğe yanaştım. Baktım, demir çubuklardan bir merdiven. Bir insan sığar bir delik. Kuyu gibi derin. Dibi görünmüyor. Gireyim dedim, giremedim. Korktum. Sanki gireceğim, hapis kalıp bir daha çıkamayacakmışım gibi bir his geldi. «Yukarda dursam olmaz mı?» dedim. «İmkânı yok» dedi. Hakikaten bu bilinmeyecek bir şey değil. Fakat şaşırmışım söylüyorum. Zarurî indim. Denizin dibindeyiz. Zabitler, neferler, biz,eşya bir aradayız. Elektrik tenviratı var. Muvellidülhumuza aletleri var. Ranzalar masa ve sandalyeler var. Tahtelbahir vermelerinin sebebi, yolda İngiliz'lere, Yunan donanmasına rastgelip ellerine düşmemek içindi. 19 saat sonra sabah erken Sinop limanına girdik. Vakıa telgrafla hareketimizi haber verdik. Sinop'taki istihkâmlar bizi düşman zannedip bombardıman etmesin dedikti. Ama ihtiyat olmak üzere büyük bir Türk Bayrağı açtık. Hakikaten Sinop'ta tahtelbahir gören zabitler önce Yunan gemisi zannedip topbaşına gitmişler, bombardıman tehlikesine mâruz kalmışız. Fakat sonra bayrağı görünce tereddüt etmişler. Biz de o vakte kadar limana iyice girmiştik. Hemen sandala atlayıp karaya çıktım. Meğerse telgrafım gelmemişmiş. Bir tehlike dalıa geçirdik.

SİNOP'TA!..

Geminin zabit ve neferlerine parkta bir ziyafet verdim. Dükkâncılara da tembih ettim. «Ne alırlarsa para almayın. Ben vereceğim» dedim. Bazı şeyler almışlar. Paralarını ben verdim. Bu tahtelbahir kumandanı bir yüzbaşı idi. Ziyafette konuşurken diğer bir sürü zabitiyle aralarında münakaşa zuhur etti. Devam etti.

Sonunda sordum.Anlattı. Konuştukları Türk'lük ile Rusluk mes'elesi imiş. Ve ilâve etti: «Rusça bir darbımesel vardır: Bir Rusu biraz kazırsan, altından ya Türk ya Tatar çıkar der. Bu böyledir. Hep biz, bir Türk ve Tatar'dan Rus olma insanlarız.» dedi. Aman, bunu öğrendiğime ne memnun oldum.

Onlar yine Rusya'ya gittiler.Telgrafla oraya bildirdik. Ben eşyamı evde bırakıp hiçbir şey almadım. Sade evrak ile **Beyti**'yi aldım. İki ata bindik. Telgrafla Kastamonu'ya yazdım. «Taşköprü'ye bir otomobil yollayın! Yarın orada hazır olsun!» dedim. **Ordumuzun İzmir'e girdiği haberi geldi.** Halktaki sevinci görmeliydi. Hakikaten bu büyük bir bayramdı.

Dörtnala gidiyoruz. Boyabat'a uğramadık. Dağ içinde bir kestirme patikadan Taşköprü'ye civar bir yere indik. Orada geceyi geçirdik. Otomobile atladık. **Bir günde Ankara'ya geldik.** Ağustos ayı. Günler pek uzun.

ANKARA'DA

Hasılı Moskova'dan Ankara'ya beş günde geldim. Bu fevkalâde bir rekordu. Ekser Anadolu'da şimendifer veya muntazam şoseler, Sivastapol-Sinop arasında sür'atli gemiler olsa bunu dört güne, belki üç güne indirmek mümkündür. Sinop ile Sivastapol arası Karadeniz'in en dar yeridir. Sinop'tan Emin Paşa'ya hânemden çıkmasını telgrafla bildirmiştim. Eve gittim. Baktım. Bizim eşyadan eser yok. Ortalık pislik içinde. Bir araba pislik var. **Ev sahibi Yahudiye sordum. Eşyayı Emin Paşa'nın beraber götürdüğünü söyledi. «Kira verdi mi?» dedim.Onu da vermemiş. Emin Paşa'yı buldum. «Eşya?» «Veririm» dedi.Ben başkasında misafirim.** Gün geçiyor, vermiyor. Birgün bir araba ve iki uşak alıp Emin'in evine vardım. Kapıyı bir hizmetçi kadın açtı. «Paşa burda mı?» dedim. «Yok» dedi. Uşakları içeri aldım. «Eşyayı toplayıp arabaya doldurun.» dedim. Kadın «Ne demek, olmaz» dedi. «Sus!» dedim. Suratımı astım. Korktu. Sustu. Bizim eşya bütün tencere ve tabaklara kadar arabaya nakledildi. Yatağı, karyolayı kaldırıyorum. **Emin Paşa** geldi. «Bu ne?» dedi. Dedim: «Göç ediyoruz». Yorgana sarıldı. «Bari bunu alma!» dedi.«Niye?»dedim. «İhtiyarım, üşürüm. Bana lâzım» dedi. Ben de «Bana da lâzım. Malsa benim. Şimdi ikimize lâzım olunca, mal sahibine düşer. Sen sıkılmadın mı? Bu kadar eşyamı buraya nasıl getirdin? Ben ne yapacağım? Kaç gündür el evinde misafirim. Sana bu kadar iyilik ettim. Evimde oturdun. Eşyamı kullandın. Böyle teşekkür ettin. Evimde oturdun. Eşyamı kullandın. Böyle teşekkür ettin. Benim evimi soydun. Zararı yok, Çerkes adeti. Dağda, keza şehirde de hırsızlık, öyle mi? Senin hiç insaf ve vicdanın yok mu?» dedim. Yine «Ötekiler ne ise ama, şu yorganı bırak» dedi. Yorganı hâlâ sıkı sıkı tutuyor. Belinden yakaladım, kaldırdım. Sırtüstü karyolanın üstüne vurdum. Dedim ki: «Görüyorsun senden kuvvetliyim. Bir lâf dahi söyleme! Ve kımıldama!» Çektim yorganı da aldım. Yatak ve karyolayı da naklettirdim. Hiç bir söz dahi söylemedi. Arabanın yanında eve kadar gittim. Bu sefer de başımıza bu geldi. **Emin Paşa** denen adamı da gördük. **Sefir Kara Sait** ile eş.

Meclis'e gittim. Herkes sevinç içinde. Hey'et-i Vekile içtimaına iştirâk ettim. **Rauf** Hey'et-i Vekile Reisi.

Benden seyahat ve teftişlerim hakkında rapor istediler. Dedim: **«Yazı ile**

bir şey veremem. Sizin Hariciye vekâletinizin bütün dosyalarını Ruslar çalıyorlar. Dinlersiniz.» Yusuf Kemal Hariciye vekili. **Yusuf Akcoraoğlu(*)** ile **Ağaoğlu Ahmet kendilerini Hariciyeye Müşavir gibi tayin ettirmişler. Bir taraftan da Rus sefarethanesinden çıkmıyorlar. Bu iki adam hakkında herkeste şüphe var.** İki tarafla hoş geçiniyorlar. Galiba düşünüyorlar ki, burada bir şey olursa Rusya'ya sığınırlar.

Soysallı'nın Rusya aleyhine bizim Hariciye'ye verdiği raporlar, Moskova'da Rus ricalinin ağzında. Ben artık yazı ile rapor verir miyim?

Bütün işleri anlattım. Bir kaç saat sürdü. **Sabri, Zeki,**ve arkadaşı ile **Tahsin**'in azillerini zaruri görüp, kabul ettiler. Hele **Tahsin**'in bir daha devlet hizmetinde kullanılmamasına karar verdiler. **Yusuf Kemal**'e icrasını havale ettiler. O da «Peki» dedi. Fakat haftalar geçti. Yapmadı. Çünkü kendisine düşman kazandırır mı? Bu zihniyet bizim bütün memurlarda vardır. Devleti düşünen yok. Ama, bu da pek haklıdır. Çünkü, bundan dolayı âmirlere şahsî, türlü fenalıklar yaparlar. Nitekim ben de böyle düşmanlar kazandım. Bana fenalıklar yapmak istediler. Fakat yapamadılar. Millet ve Devlet işinde aslâ böyle bir düşünce ile vazifemde tadilât yapmadım. «Düşman olacaksa, varsın olsun» dedim. Aksini de düşünmedim.Dost olacaksa, isterse olmasın... Belki hayatına da kastederler. Ne yapalım, vazife, bundan dolayı ihmal veya tâdil edilemez.

Hey'et-i Vekile Moskova sefirliğini bana yeniden teklif etti. Yine red ettim.

Mustafa Kemal Sahife 408'den itibaren olan sahifeleri bu harp ve zafere tahsis etmiş. Bizim ordu, ben Rusya'ya gitmeden evvel iki orduya taksim edilmişti. Birine **Yakup Şevki Paşa,** diğerine **Ali İhsan Paşa** kumandan tayin edilmişti. Birincisi Eskişehir'de,diğeri Afyon civarlarında idi. Herkes diyor ki, **Yakup Şevki** kıymetli bir askerdi. **Ali İhsan** da ordusunu pek tanzim etti. Makine gibi bir hale getirdi. Bu adam muktedirdir. Harb-ı Umumi'de İran'da ve Irak'ta iktidar göstermiştir.

Bilmem ne oldu, işin esası, ruhu söylenmedi. **İsmet ve Ali İhsan** arasında ihtilâf olduydu. Yine çekememek mes'elesi miydi? Çünkü **İsmet** muktedir ve hâkim birini görürse derhal tepelemeğe kalkar, işin kolayını da bilir ve bulur. Yâni rakibini **Mustafa Kemal**'e şahsî düşman gösterir ve rakibini o yola sevkedecek şeyler de yapar. **Mustafa Kemal**'i kandırır, O'na kendisini himaye eder ve ağır yazılar yazdırıp, rakibine göndertir. Rakip **Mustafa Kemal** ile de takışır, bu da tam **İsmet**'in istediği şeydir. Artık rakip tepelenmiş demektir. Bazıları dediler ki: «**Ali İhsan** haris ve huysuz bir adamdır.İki cambaz bir ipte oynayamaz herhalde birinin onların yerine göz dikmesi, diğerlerinin aman bunun yerimizde gözü var deyip tepelemiş olması lâzımdır. Bundan başka iş yoktur. Böyle mes'eleler hep hırs, mevki ve hased meseleleridir.

İsmet, Mustafa Kemal, Ali İhsan'ın ordusuna yaptığı bir tamimi Millet Meclisine verdiler. Bu tamime göre **Ali İhsan** adetâ isyân vaziyetine geçmiş bir halde idi. Derhal azlettiler. Herhalde **Ali İhsan** o tarza dökülmekle pek akılsızlık etmiştir. Mademki böyle yapacaksın, o halde daha evvel ordunu alıp, **İsmet**'i **Mustafa Kemal**'i fiilen tepelemeli idin. Bunu yapamıyacaksan, hiç sesini çıkar-

(*) Yusuf Akçura: Türkocağının kurucularından. "3 Tarzı Siyaset" kitabının yazarı.

mamalı idin. **Ali İhsan**'ı ben şahsan tanımadım. Bu da meslekî ağaları gibi iblis azameti savuranlardan, biraz da aklı zayıf galiba... Çünkü vaktiyle ben bu zâta benim **Samson ile Dalilâ**'dan bir tane göndermiştim. Nezakettir. Hem iptidaî terbiye mes'elesidir. Yâni insana iki satırlık bir teşekkür mektubuyla teşekkür ederler. Hem şeref bunlarca mevki ise, o vakit ben ondan aşağı değil, daha yüksek mevkide, yâni vekil idim. **İsmet**'e de yollamıştım. **İsmet Ali İhsan**'ın âmiri idi. Bana gayet tatlı bir mektupla teşekkür ettiydi. Nihayet **Ali İhsan** tepelendi. İzmir zaferinden sonra İzmir'e gitmiş. Gazetelerde makaleler yazıyor, beyanat yapıyor, **hattâ komünistlik yapıyor.** Bunu görünce doğrusu bu adama gıyaben hasıl ettiğim itibar zail oldu. Derken bana bir mektup geldi. Onda kendisine yollamış olduğum kitaptan bahs ve teşekkür ediyor. Benimle görüşmek istiyor. Şimdi bu mektubu ora nazarımdan daha ziyade düşürdü. Demek yalnız yere düşünce terbiyesini takınıyor. Kitaba teşekkür ediyor.Bir yıl sonra mektup yazıyor. Fakat geçti Bor'un pazarı, sür eşeği Niğde'ye. Meseli mazmunu vaki olmuştu. Mektubuna cevap bile verme dim. Halbuki hayatımda iyi kötü gelen mektuba kabul veya red, cevap vermemek nâdiren olan şeydir. İşte bu asker ilâhlar yıkıldıkları vakit insana benzerler.

Mustafa Kemal bu sahifelerde **Ali İhsan**'ı çürütüyor. **Kaymakam Halit Bey**'in **Ali İhsan** aleyhindeki raporunu neşrediyor. Bu raporun ithamatı ağırdır. **Halit** o vakit Kastamonu meb'usu oldu. Oldu, ama derhal **Mustafa Kemal** aleyhine döndü. Zeki bir adamdır. Namuslu bir adam gibi de duruyordu. **Birini uzun uzadıya tecrübe etmeyince, namuslu veya namussuz demek doğru değildir.** Bu sebeple kat'i söylemiyorum. Lâkin bu da asker değil mi? Kibrü azameti öyle ki, gören insan, «Bu şüphesiz bir tanrı teâladır.» der. Nasıl oluyor da insanların içinde bulunuyorlar? Hiç olmazsa iki adam yüksekliğinde, yarı kürsü, yarı araba bir şey yaptırıp onun tepesine oturup, neferlerine çektirerek insanlar arasında gezseler...

Yerine **Nureddin Paşa**'yı tayin ettilerdi. **Mustafa Kemal Nureddin**'in aleyhindedir. Sivas'taki beceriksizliğini ballandırarak, yazıyor. Pekâlâ, böyle adamı nasıl bu mühim mevkiye tayin ediyorsun? Milletin talihini kat'i olarak tayin edecek mevki. Uzun zaman **Nureddin** Taşköprü'de inzivada yaşadı. Bu azametli adamın orada burnu kırılmıştı. O, Taşköprü'de iken ben Ankara'dan Sinop'a gidiyordum. Yol üstünde olan Taşköprü'den geçiyordum. Kendisi ile görüştüm. O vakit yüzüne «Herkes senin için pek kibirli ve azametli diyor. Bu halinizle hiç kimse sizi sevmiyor. Birçok kusurlarınızı da söylüyorlar.» dedim. Kıpkırmızı oldu, hiç cevap vermediydi. Burnunun kırıldığı görülüyordu.

Bütün bu azametli paşalar en mühim iş olarak birbirini çekemiyor, herbiri en mühim makama geçmek hırsı, ateşiyle yanıyor, en mühim mevkilerde oturmuş olan büyük İlâhlar (**Mustafa Kemal, İsmet**) de aman yerimizi kapmasınlar diye bunları tepelemekle meşgul.

Nureddin, kumandan oldu ya, derhal azameti yine kabardı. Zafer oldu, yine **İsmet** ve **Mustafa Kemal** ile aralarında benlik dâvası zuhur etti. **Nureddin** zaferi kendine maletti. İlâhlar çıldırdılar. Küçük ilâhları tepelemeye karar verdiler. **Mustafa Kemal** bir karınca gibi bile rakip kabul edemeyen (.....)! Ateş püskürdü. Sonunda İzmit'de **Nureddin**'i tepeledi.

(*) Bir kelime metinden çıkartıldı.

NİHAİ ZAFER

Harp şöyle olmuş: Ordumuz yine düşman ordusuyla hemen müsavi vaziyette idi, bu miktar taarruza kâfi değildi. **Bizimkiler gizlice bütün cephelerden kuvvetleri alıp düşmanın sağ cenahına (Afyonkarahisarı) yığmışlar. Diğer cepheler tâ Marmara'dan Afyon'a kadar bomboş kalmış. İyi asker ve erkânı harbler dediler ki: «Böyle bir hareket cinnettir.** Bir parça aklı başında olan kumandan bunu yapamaz. Ya harp sıkı bir surette tutuştuğu vakit, düşman açık cepheden,meselâ Eskişehir'den bir taarruz yapsaydı bizim ordu mahvolurdu.» Bu tamamiyle doğrudur. **Mustafa Kemal - Fevzi - İsmet** sehpası bunu deli gibi yapmışlardır. Fakat zarurî idi, başka çare yoktu. Çünkü ordumuz durmakla eriyordu. Bu hareket ya herro! Ya merro!. dedikleri hareketti. Ya altı, ya üstü... Talih üstünü verdi. Demek millet yaşayacakmış. Büyük Zafer kazanıldı. Askerlikçe öyledir.Fakat işin hakikatı da böyle idi. Bunu söyliyen askerler Hey'et-i Vekile'nin, askerin firarı hakkındaki telâşını ve verdiği taarruz kararını bilmiyorlar.

Vaktiyle kıralın setr yaparak bütün kuvvetini sol cenahımıza toplayıp bizi perişan ettiği oyunu,bu sefer bizimkiler onlara oynamışlardı. Oyun aynı oyundur. **İsmet Paşa**'dan bekledim. Yukarıdaki askerimizi alıp Afyon'a yığmışlar.Asker gece yürür, gündüz ağaç altında otururmuş.Bu sevkiyat onbeş gün sürmüş. Aferin! Yunanlılar hiç görmemiş. Buna da bin şükür... Yunanlılar ne körmüş... Daha da beter olsunlar.

Bereket versin ki, karşımızda kötü bir düşman vardır. Şimdiye kadar **Anadolu harplerinde daima liyakatsizlik gösteren Yunan ordusu, bu defa daha büyük bir liyakatsizlik göstermiştir. Zaten orduları politika hastalığına tutulmuş. İki taraf olmuş, birbirini yiyordu. Politika ordular için taun ve veba gibi bir şey.** İşte bizim Balkan Harbindeki ordu. Sonra yine politika sebebiyle Yunan ordusuna cahil bir kumandan tayin edilmiş, herif İzmir'de ve ordan kumanda etmek istemiş!... Demek Yunan ordusu çorba halinde imiş. Millî Harekette işimizi Allah yaptı diyordum ya... **130 bin kişilik bir ordu kilometrelerce sahadan kaldırılsın da, bir noktaya yığılsın, bunu karşısındaki düşman ordusu hissetmesin.** Olmıyacak şey. Şu adamlar ne derin bir uyku içindelermiş. Diyorum ya, işimizi Allah yapıyordu.Sezseler de bir mukabil taarruz yapsalar, felâket idi.

MEHMET VEHBİ EFENDİ

Bizim Konya meb'usu **Vehbi Hoca** büyük bir akıl-i selime sahiptir. Türk'te cibilli olan ve herkesin tastik ettiği aklıselim adetâ onda tekasüf etmişti.Şivesi Konya şivesidir.Fakat sözleri kuvvetli, hoştur. Bir aralık Şer'iyye Vekili idi. Hey'et-i Vekile'de taarruzdan bahsoldukça, **Fevzi Paşa**'ya derdi ki, **insan düştüğü yerden kalkar. Biz Afyon'da düştük, ordan kalkacağız. Taarruzu mutlaka ordan yapın!»** derdi. Bu adamı da **Mustafa Kemal** az zamanda tepeledi. Hem de akrabasını memuriyetlere kayırıyor diye leke sürmek şartiyle ve Meclis'te istizah yaptırarak düşürdü. **Bu adam, namuslu, dürüst, sözünün eri adamdı. Sade yobaz zihniyetli idi. Mustafa Kemal**'in de aleyhinde idi. Sözünü saklamaz söylerdi. İyi bir mektep tahsili görseydi mühim bir adam olurdu. Kendi medrese hal-

lerini de bilir ve saklamaz söylerdi. Birgün kendisiyle medreseliler ahvalinden bahsediyorduk. Kendisine: **«Siz cahilsiniz. İlim nedir, dünya nedir, bir milletin bugünkü ihtiyaçları nedir bilmiyorsunuz. Şu milleti cehalet ve taassuba sokup, mahvediyorsunuz. Aklınızı başınıza alın. İlim öğrenin. Asrî bir hale gelin. Yoksa sizin sarıklarınızı biz sarıp yerinize geçeceğiz.»** dedim. Bu adamın bir eğlencesi vardı, nargile içerdi. Seyahatlerinde de, isterse trenle olsun bir heybe taşır, heybesinin bir gözünde nargilesini yerleştirirdi. Yine nargilesini kurmuş, fokurdatıyordu. Dedi ki: **«Kendini yorma. Bu dediklerinin hepsi doğrudur. Bizim adam olacağımız da yok. O geçti. Hocalar zaten inkıraz bulmuş bir nesildir.»** Vaziyeti görür adamdı. Hakikatı söyliyen biri idi.

TAARRUZ BAŞLIYOR

Taarruz 26 Ağustos 1338, sabah erken topçu ateşiyle Kocatepe'den vaki olmuştu. Yunan ordusunda tereddüd hasıl olmuş. **Başkumandan işi İzmir'den idare etmek istemiş. Nihayet cephede bulunan kumandanlardan, Trikopis başkumandanlığı deruhte etmiş. Beş günde Trikopis ve Yunan ordusunun bir kısmı esir düştü. Bir kısm-ı mühimmi de imha edilmiş oldu. Esareti yapan süvari fırkalarımızdır ki, düşmanın arkasına düşmüş ve hatt-ı ric'atı kesmiştir.** Yunan ordusu etrafı dağlar ile muhat bir dere içinde kalmıştı. Dağlar bizim asker ile tutulmuş. Ordu bulunanlar diyorlar ki, görülecek bir manzara idi. Yunanlılar için ana baba günü idi. Şaşırmışlar, deli gibi ordan oraya koşuyorlardı. Kaçacak bir delik yoktu. Kırıldılar, esir düştüler. Dere ölü, kırık araba, at leşleri, atılmış silâh ve cephane ile doldu. Eğer o esnada iki Yunan taburu yetişmeseymiş, tek kimse kurtulamıyacakmış. Bu sâyede bütün Yunan ordusundan bir fırka kurtulmuştur.

Bu işi bitirince ordumuz sür'atle İzmir üzerine yürümüş. Bir kısım da Bursa üzerine çekilen Yunan kuvvetlerini takibe koyulmuş. İzmir'e girildi.

Bu zafer, büyük bir zaferdir. Anadolu'yu,Türk Milletini kurtarmıştır. Evet, fenn-i harbe mugayir bir plândır. Fakat öyle parlak bir netice vermiştir. **Talihlerinin dönmesi Sakarya iledir. Bununla bu talih itmam edilmiştir.**

Ben İzmir'e girişimizden üç gün sonra Ankara'ya vasıl olmuştum. Bizimkiler Bursa'ya da girdiler. Çanakkale Boğazına doğru ilerliyorlar. Orda İngiliz kuvvetleri var. Müşkilât başladı. Şimdi önümüze İngiliz kuvvetleri çıktı. «Gelmeyiniz! Vururuz.Vurursunuz, bu da izzetinefs mes'elesi olur. İngiltere yeniden bizimle harp eder» dediler. İngiliz Kumandanlığı, mümessilliği bize notalar mektuplar yolluyor. İngiliz'ler behemehal Boğaz'ı ellerinde tutmak istiyorlar. Biz ise, Boğaz'ı almak ve İngilizlerle vuruşmak istiyoruz. Bunlar Hey'et-i Vekile'de görüşüldü. Verilen karar: **«Müfrezelerimiz ilerlesin. Sade silâh patlatmasınlar. Zannediyoruz ki, İngiliz'ler de patlatamaz. Çünkü faik kuvvetlerin gittikçe tazyik dairesini sıkıştıracağını görünce harbetmez, çekilirler»** Aynı zamanda «Biz sizinle harbetmek istemiyoruz. Fakat toprağımızı işgal altında bırakamayız. Çekilin» diye de bir nota ile cevap verdik. İngiliz'ler çekildi.Bu vak'a esnasında öyle korktuk ki, hâlâ unutmam. İngilizlerle harp pat-

laması hiç işimize gelmiyordu. Bir cesaretle orayı da işgalden kurtararak işi bitirdik.

İşte bu esnadadır ki, **Lloyd George** İngiltere'yi tekrar aleyhimize harp hareketine başlamak üzere sevketmek istemişti. **Derken kabineden düştü.** Sonra bana Lozan'da **Lord Gürzon**: «**Lloyd George İngiltere'yi Türkiye ile yeniden harbe sokuyordu. Ben mâni oldum. Lloyd George'u bundan dolayı ben düşürdüm. Binaenaleyh Türkiye ile dostluk taraftarıyım**» demişti. Hakikaten **Lloyd George**'u düşüren **Lord Gürzon**'un manevrasıdır. Fakat bu, daha ziyade fırka mes'elesidir. **Gürzon**'un Türkiye ile harp istemediği de şüphesiz idi. Çünkü teşekkül eden yeni kabine -ki yine **Gürzon Hariciye Nâzırı idi**- Türkiye ile harp yaptı. Bu hususta İngiliz Askerî partisinin de tesiri olmuştur.

Bizimkiler İzmir'e girdiler. **Mustafa Kemal** de orda. **İşgal sahasında ne kadar yerli Rum ve Ermeni varsa bunlar da Yunan'lılar ile beraber kaçmışlar. Adapazarı civarından da 12 bin Abaza Yunan ordusuyla kaçtı. Bunlar başlarında Said Bey olarak evvelce Yunanın mandası altında Adapazarı taraflarında bir Çerkes Devleti istemişlerdi. Bunları sonra Yunan'lılar garbî Trakya'ya serpme suretiyle iskân etmişlerdir. Bunlardan üç alay süvari yaptılar. Tanassur etmeğe başladılar.Bir müddet sonra Yunan'lılaşıp biteceklerdi.**

Fransız Fevkalâde Komiseri general Pellé İstanbul'dan İzmir'e geldi. Fransa'dan da bir harp gemisiyle **Frenklen Buillon** İzmir'e çıkageldi. İzmir şimdi, diplomasi hareketi merkezi oldu. **Mustafa Kemal** Hariciye Vekili **Yusuf Kemal**'i İzmir'e çağırdı. **Yusuf Kemal, Fethi ve Rauf da beraber gittiler. Hey'et-i Vekile Hariciye Vekâleti idaresini muvakkaten bana verdi.**

Yusuf Akçura ile **Ağaoğlu Ahmed**'e «Artık hâcet yok» diye izin verip ayaklarını Hariciye'den kestim. Nice zaman oldu, **Yusuf Kemal** Hey'eti Vekilede, Rusya seferim hakkındaki izahatı verince, Hey'et-i Vekile'nin azillerine karar verdiği **Zeki, Sabri** ve **Tahsin Rüştü**'nün azillerini icra etmemiş idi. İlk iş olarak dosyalarını getirttim. Kendi elimle **Sabri**'nin irtikâplarını yazıp azlettim. **Zeki** için siciline: «Bu adam yalancı, sahtekâr, haysiyetsiz, fuhuş ve zevkten başka bir şey bilmeyen biridir. Böyle birinin bir devletin Hariciye memurluğunda bulunması tehlikelidir. Hele ilerde büyük makamlara gelirse, büyük zararlar ika eder.Binaenaleyh bir daha Hariciye memuriyetinde bulunmamak üzere azledilmiştir» diye yine kendi elimle yazdım. **Tahsin** için de **Çerkes**'lik ettiğini, Türk'ü tahkir ile ömür geçirdiğini, evvelce zikrettiğim veçhile siciline yazıp azlettim. Hemen bu emirleri mahalline tebliğ ettim. Hepsi azlolunmuş, bir müddet sonra Ankara'ya gelmişlerdi. Maliye Vekili **Hasan Fehmi** de muhasebeciyi derhal azletmiş imiş. O, hepsinden evvel geldi.

Bu işin yürekler acısı fecî ve bu millete ders ve ibret bir sonu var. Biz Lozan'a gidince Hariciye Vekâleti işleri, vekâleten Başvekil **Rauf**'a havale edildi. **Rauf** derhal Abazalık gayretiyle kaynamış olacak ki, **Tahsin**'i Meşhed'e konsolos tayin etmiştir. Bu hem de birkaç kademeyi atlatarak terfihtir. Bu, açıkça demektir ki, Türk'ü tahkir eden bir çerkes azledilemez. Bil'akis böyle mükâfata lâyıktır. Halbuki bu adamın bu halini ben hikâye ederken, Hey'et-i Vekile'de **Rauf** da vardı. Dinledi, azlinin kararını biliyor. Siciline de yazılmıştır. İşteTürk evl-

âdı! Ecnebi unsurlar ne yapıyor, görün! Ben doğrusu bu tayini işitince me'yüs oldum. «**Bu devlete hizmet de etmek doğru değildir. Çünkü faydası yok. Ecnebi unsurlar her tarafı tutmuş. Bir şey yaptırmazlar. Sen yaparsan bozarlar. Netice yalnız kendine düşman kazanmaktan ibarettir.**» dedim.Fakat gayret yine beni bırakmadı. Gönlümün dileği oluncaya kadar bırakmasın.

İşte **Rauf** açıktan Türk düşmanlığını himaye etmişti. **Bu adam sonra Meşhet'ten irtikâbından dolayı Ankara'ya gelmiş, Mustafa Kemal'in evlâdlığından biri ile evlendirilmiş. Derhal Başkâtipliğe Viyana'ya yollanmış, sonra Londra'ya, oradan Paris'e müsteşar oldu. Paris'te casus teşkilâtı yaptı. Mustafa Kemal'e jurnal gönderdi.** Paris'te işi budur. İş bununla da kalmadı. **Vasıf Prag**'a sefir giderken **Zeki**'yi bulup, başkâtip olarak almış. Alâ, Terfih ile. Bunu işitince dedim ki: «Aferin **Vasıf**'a. Ne de bulmuş. Tam kendisine biçilmiş kaftan. Hergün ona kadın getirir...» Bu da yeis verici şeydi. Böyle bir adamı onun gibi bir adam sırf hususî hizmetleri için alıyor. Siciline rağmen, memuriyete, hem de terfian tayin ettiriyor. **Vasıf kürttür.** Türk Devletinin iyiliği ile ne alâkası var? Sonra işittik. Hakikaten **Zeki Prag'da Vasıf'a kadın ve çocuk bulmak hizmetinde pek dirayet göstermiş, fakat birgün Vasıf'ın da gözdelerinden birine kendi de fiil işlemiş, Vasıf duymuş. Kızıp, Zeki'yi azletmiş.** Su testisi su yolunda kırılır. Kadından memuriyet aldı, kadından azlolundu. Bu adam pezevenklikte sabıkalıdır. **Bekir Sami**'ye de Londra'da bir akşam bir kadın getirip odasına bırakıp gitmiştir.

Feridun bir hâmi bulamamış, memuriyetsiz kalmış. Galiba Türk idi. Neden sonra bana geldi. «Beni siz azletmişsiniz.»dedi. «Kim söyledi?» dedim. «Hariciye Vekâletinde Memurîn Müdürü söyledi.» dedi. «Hayır» diyerek savmak istedim. Tutundu. «Siz azlettiniz. Siz tayin ettiriniz» dedi. Bir suretle savdım. Yine geldi. İsrar ediyor. Nihayet«Peki, ben azlettim. Ne yapacaksın bakalım?» dedim. Bir şey yapamadı ve diyemedi, gitti. Bunu da zikrediyorum. Çünkü bu da bir derstir. Yaptığınızı oradaki memurlar alâkadarlara söylüyorlar. Bu hiç câiz olmayan bir şeydir. **İşte bu da hükûmetin hali.** Bu yine bir şey değil, vaktiyle **Nevres**'i tevkif ettirmek için yaptığım teşebbüsleri **Nevres** haber almıştı. Tabii bunu ona söyleyen Hey'et-i Vekile azâsından biri idi. Demek vazifenizi bîhakkın ifa etmekle başınıza belâ alıyorsunuz. Bu adam gözüpek biri olsaydı, beni vurur, öldürebilirdi. Misali yok değildir. **Sabri** de beni vurmak, öldürmek ile tehdid etti. Metelik vermedik. O da gitti. Bir daha ortada gözükmedi.

Avrupa'lılar, bilhassa İngiliz'ler telâşta. Bize nota nota üstüne yağdırıyorlar. Hattâ Trakya'yı bile bize iade edeceklerini, Yunan askerlerini oradan geri çekeceklerini söylüyor, ancak Boğaz'larda gayrî askerî bir mıntaka ihdâsını, oraya asker sokmamamızı istiyorlardı. Anlaşılıyordu ki, en mühim işleri Boğaz mes'elesiydi. Bunu zihnime iyice yerleştirdim. Bu da tabii İngiltere'nin işi idi. Yunan onlar için bukadar kan, mal, dökmüş, rezil olmuş. Şimdi bu kanlar hiç olmuştu. Yunan'dan bahseden bile yok. Bu Yunan'lılara büyük derstir. Anladılarsa... Fakat, **Venizelos** anlamıştır. Çünkü Lozan'da muahede bittikten sonra, **İsmet**'le bana: «**Bu Avrupalılar kötü insanlardır. Bizi İzmir'e yolladılar, bırakıverdiler,.Para, yardım vermediler. Bu felâkete uğradık.**» demiştir.

Avrupa'lılar notalarında bizi sulh konferansına da dâvet ediyorlardı. Mu-

danya veya İzmit'te bir mütareke yapılması için tarafeynin müzakere etmesini de teklif ettiler. Müzakereye mahal olarak Mudanya kabul edilip bizden **İsmet Paşa,** İngiliz'lerden İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı general **Harington** ile bir Fransız ve bir de İtalyan generali murahhas olarak Mudanya'da toplandılar. **Orada Mudanya mütarekenamesi yapıldı.** Yunan'lılar şarkî Trakya'dan çekildi, **biz Trakya'ya sekizbin kişilik bir jandarma kuvveti gönderdik. Bu kuvvet askerdi. Jandarma dedik. Bizimkiler vapur ile otuz top da gizlice göndermişler ise de bir İngiliz harp gemisi bu vapuru yakalayıp topları zaptetmiştir. Sonra Lozan'da bu topları istedik. İngiliz murahhası Rombolt bize «Hırsızsınız. O topları çalmıştınız.»** diye hakaret etti. İlerde tafsil edeceğim.

Ben Rusya'dan avdetimden beri, meb'uslara **Yusuf Kemal**'in yolsuzluklarını, idaresizliklerini söylüyor, aleyhinde Millet Meclisinde propaganda yapıyordum. Bana yaptıklarının intikamını alıyordum. Bu ne egoist adam. Benim bu kadar hizmetimi unutmuştu. Moskova Muahedesini kendi dirayetine mal etmişti. Ben olmasam Moskova'dan kaçıyordu. Muahede kalacaktı. Bunlar olmamış gibi bir tavırda, burnu kafdağındaydı ve yine o sâyede Hariciye Vekilliği ediyordu. Bir taraftan da **Tevfik Rüştü**'yü teşvik ettim. O da **Yusuf Kemal**'in aleyhinde müthiş uğraşıyordu. Hey'et-i Vekile'de de sırası geldikçe kendisine darbeyi vuruyordum.Zaten Meclis'te meb'uslar **Yusuf Kemal**'in Hariciye'deki idaresizliğini öğrenmiş, aleyhinde imişler. Şimdi Meclis'te aleyhine hareket şiddetlendi. **Yusuf Kemal** bunları öğrenmiş: nihayet bîzâr ve âciz kalınca, tehlikeyi görmüş. Bir gün o azametli **Yusuf Kemal** Meclis bahçesinde yanıma geldi: «Doktor, bana çok yaptın, beni mahvettin, artık yeter. **Tevfik Rüştü**'yü de aleyhime kışkırtıyorsun. Gel barışalım» dedi. Dedim ki: «Senin bana azametin, yaptıkların ne idi, bu ne?.. Pişman oldun mu?» «Pişman oldum» dedi. «Sana ben de yapabilir miymişim? Nasıl?..» dedim. **Yusuf:** «Hem müthiş yaptın.» Dedim: «Pes mi?» Dedi: «Pes» «Bir daha bana azamet satmıyacaksın! Tövbe mi?» dedim. «Tövbe» dedi. Barıştık; fakat içim iyi barışmadı.

İzmir'de general **Pelle**'ye bir nota yazmak lâzım gelmiş. **Mustafa Kemal, Yusuf Kemal**'e «yaz!» demiş, Fransızca yazamamış. **Mustafa Kemal** pek kızmış, küfretmiş, nihayet **Fethi** yazmış. Bunu **Fethi**'den de işittim. Ankara'ya gelince **Mustafa Kemal**'in hâlâ **Yusuf Kemal**'e küfrettiğini gördüm.

Demek artık Meclis'te, **Mustafa Kemal**'in nezdinde **Yusuf Kemal**'in işi bitmişti. Sersem adam, oraya gidiyorsun, kendin Franızcayı iyi bilmezsin, yanına bir bilen memur alsana... Tedbirsiz.

İZMİR'DE

Şurası da pek garip idi. Sanki hükûmet, Meclis, hiçbir şey yoktu. **Mustafa Kemal** kendi kendine İzmir'de diplomatlık ediyor, notalar yazıyor, bunları hep Hükûmetin, Meclis'in haberi olmadan yapıyor. Kendi kendine kararlar verip icra ediyor. Saçma şeyler yapıyor. Bu ne tegallûp, bu ne ibtibdâd? Burası senin çiftliğin mi? **Tabii Hey'et-i Vekile kızdı. Kendisine askerî vazifesinin hitam bulduğunu, siyasî vazifesinin Hükûmete ait olduğu, Ankara'ya gelmesi, Hey'et-**

i Vekile tarafından tebliğ edildi. Bunu (.....) kendisi de (S - 416) itiraf ediyor. İşte sade bu, bu adamın dürüst olmadığını, Türkiye'yi keyfi gibi, yâni çiftliği gibi idare etmek hevesinde olduğunu gösterir, Böyle misâller çoktur. Hele Lozan sulhünden sonra bunu tamamiyle yaptı. Türkiye bir çiftliği mesabesinde oldu; vekilleri, meb'usları, memurları. Halkı da (..... .....) makamına koydu. **Mustafa Kemal** Trakya'ya geçecek kuvvete **Refet**'i kumandan tayin etmiş. Bu kuvvet ve **Refet** İstanbul'da halk tarafından hiç misli görülmemiş tezahürat ile karşılandı. Kibirli ve azametli **Refet** bunu kendi şahsına yapılmış zannetmiş. Kibri artmış, İstanbul'da türlü delilikler yapmış, azamet satmıştır.

İzmir Zaferi, Padişahı, Hürriyet ve İtilâfcıları İstanbul'da telâşa düşürmüş. Hele **Refet**'in askerle İstanbul'a girmesi bunları titretmiş. **Hoca Mustafa Sabri, Ali Kemal** ve emsali bir içtima yapıp kuvve-i askeriyye ile bize karşı koyup, bizi İstanbul'a sokmamağa karar vermiştir. **Mustafa Sabri, Padişah'tan sadaret mührünü alacak, sadrazam olacak. Asker toplayacaklar. Ermenileri de silâhlandıracaklar. Anadolu askerini İstanbul'a sokmayacaklar. Mahmut Muhtar Paşa da Çankırı meb'usu Ziya'yı Mustafa Sabri'ye yollamış, «Beni Harbiye Nâzırı yapsınlar. Ben onları tepelerim»** demiş. Bilmem orası doğru mu? Fakat çok kişiden işittim. Biz Yunan'ı memleketten attık, şimdi demek İtilâfcılar Yunan'ın yerine geçiyorlar. Ne hiyanet!.. O vakit İstanbul'da Kolçak denilen bakayası pek çok **Ak Rus** var. Bunlar da bizden korkmuş, bombalarla şimendiferi atacaklar. **Kâmil Paşa'nın torunu Fuad İdris'de bunlarla beraber.** Bu adam da ne hayindir ve ne müthiş dolandırıcıdır. Eşi yoktur. Alçak... Bu esnada **Ali Kemal** tevkif olunmuş,diğerleri derhal hayatları kaygısına düşüp, kaçan kaçana olmuştur. İngilizler vasıtasıyla Türkiye'den kaçmışlar. Birçoğunu bir İngiliz vapuru Selânik'e götürmüş, bir kısmını da Mısır'a. Bu iş de suya düşmüş. Demek **Ali Kemal**'i tevkif ettirmemiz keramet gibi olmuş.

Vaktiyle **Kâzım Karabekir** Şark'tan vazifesini bırakıp Ankara'ya gelmişti. **Mustafa Kemal** bana: «Paşa'yı istikbâl edelim.Sen de gel!» dediydi. Otuz kişi kadardık. İki saatlik mesafeye kadar gittik. Karşıladık. Bu adam, kendisi isteyip orasını bırakarak mı geldi, yoksa **Mustafa Kemal** onu (.....) getirip kumandanlıktan kaldırarak sıfıra mı müncer etti. Bu babta hiç mâlûmat yoktur. Bir şey de sızmadı. Amma iyi karşıladı. Zararı yok; entrikalarını örtmek için böyle şeyler de bol yapar. **Karabekir** meb'us. Meclis'te bir sırada oturuyor, hiç sesi çıkmıyor, kimse ile de ihtilât etmiyor. Yunan cephesinde yukarıdaki teşkilât ve tertibat yapıldı. **Mustafa Kemal Karabekir**'e bir vazife vermedi. Demek onun kuvvetini elinden almış, bitirmiştir. Ne adamdır? En mühim muharebeyi yapacak, böyle en mühim kumandanları iş başına koyacak iken **Karabekir, Ali Fuad** ve emsalini koymamıştır. Ne yapsın sonra şeref kazanırlar. Bunlar rakiptir. Herif millet işi değil, şahsi mevkiini düşünüyor.

(*) Utanma, hayvanlık ve dalavere ile ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

İKİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYET DEVRİ

Cumhuriyet devrinde milletin, devletin iyilik ve kötülüğüne dair benim hiçbir dahlim yoktur. Yalnız meb'usum, ona da devam etmiyorum. Aldığım ve kaydettiğim haberler de sade meb'usluk sâyesinde. İlk zamanlarda kâh da **İsmet**'in, **Mustafa Kemal**'in ağzından. İki yıl sonra, büsbütün uzaktan ve kulaktan....

Vapur İnebolu'ya geldiği vakit, oranın memurlarından geldiler. Cumhuriyet ilân edildiğini, **Mustafa Kemal**'in Cumhurreisi, **İsmet**'in Başvekil olduğunu söylediler. Bana da **İsmet**'ten şifre olmıyarak şu telgraf çekilmiş. Onu getirmişler:

«Sinop Meb'usu Muhterem Doktor Rıza Nur Beyefendi Hazretlerine,

Cumhuriyetin terakkisi ve vatanın dahilen ve haricen selâbet ve itilâsı, **Doktor Rıza Nur** gibi nâdir evlâd-ı vatanın istinadına müftakırdır. Bu kanaatim, Lozan'da ve Hey'et-i Vekil'ede arkadaşlığımız zamanından daha sağlam ve samimidir. Mezuniyetiniz zamanının hitamına muntazırım. Daima muhabbet ve müzaheretinize arz-ı ihtiyaç ederim. Bilhassa gözlerinizden öperim kardeşim.

İsmet»

Büyük medihli telgraf, derhal beni kuşkulandırdı. Malımı bilirim, huyu müthiştir. Methedince, fenalık etmiştir ve edecektir. Methi ne kadar çoksa, ettiği fenalık da o kadar çok olduğuna hükmetmek lâzımdır. Meselâ: «Sağlam ve samimidir» diyor. Çürük ve gayri samimidir. Herif bizi Hey'et-i Vekile'den atmıştır. Buna en maddî, en iyi delil bu. Daha diyecek var mı? Ama utanmaz, içi dışı başka adamdır. Benim mezuniyet almamdan da telgrafında istifade ediyor. Almasa idim de, başka vesile bulurdu...

Lâtife boşandıktan sonra İstanbul'a gelince, derhal haremimi çağırtmıştır. Ona söylediği şeyler arasında şu da vardır: «Hey'et-i Vekile intihap edilirken, **Gazi, Rıza Nur Bey**'i yine listeye koydu. **İsmet** olmaz dedi. **Gazi** ve ben ısrar ettik. **İsmet** de ısrar etti, onunla çalışmam dedi. **Gazi** canım **Rıza Nur** bu kadar arkadaşınız, bu kadar hizmet etti. Sonra yüzüne nasıl bakarız dedi. **İsmet** «olmaz, siz bana bırakın, ben onu idare ederim» dedi.

Not: Metin içinde geçen parantez içinde italik açıklama ve notlar tarafımızdan eklenmiştir. (A.D.)

Fakat mes'ele bu kadar değildir. Daha iç yüzü vardır. **İsmet Mustafa Kemal**'in reyine muhalif aslâ bir şey yapamaz. Onlar evvelce **İsmet**'le başbaşa listeyi yapmışlardır. **Mustafa Kemal** Benim için ben **Rıza Nur**'u da korum, sen isteme demiştir. İkisi de beni isteyemezlerdi. **Lâtife**'nin hikâye ettiği şey, hamamın namuslu gösterilmesi şeklindedir. Artık,devlet kurulmuş. Mühim işler yok zannediyorlar. Sahâ açık, artık zevk ve safa, fuhuş ve vurgun, favoritzm, asma kesme, zulüm dörtnala gidecek. Bu işler benimle olmaz. Onu onlar pek iyi bilirler. Hem de artık **İsmet** beni suyu emilmiş, posa kalmış zan ve farzetmiştir. Posayı attı.

Vapurda miralay bir asker doktor vardı. Mektepte benden iki sınıf aşağı idi. Yanıma geldi. Bana dert yanmağa başladı: «**Mustafa Kemal** ve **İsmet** pek haris (.....) adamlardır. Şimdi cumhuriyet de yapıp, devletin başına çöktüler. Milleti inim inim inleteceklerdir» dedi. Bu doktor görüşlü adammış. Devam etti:

«Sizi elbet istemezler, fakat herkesin ümidi sizdedir. Herkes diyor ki, **Rıza Nur** nasıl İttihadcıların ve İtilâfcıların foyalarını meydana koyup, bellerini kırdı ise, bunları da yine o rezil edip yıkacaktır.» dedi.

Bu söze cevap vermedim. Birçok tereddütten sonra henüz almış olduğum **İsmet**'in bu telgrafını çıkarıp gösterdim. Okudu.

«Bu doğrudur ama, samimi değildir. Siz onlar gibi değilsiniz. Sizi istemezler» dedi. Hakkı var...

İLK SOĞUKLUK

Ben de yine İnebolu'dan **Mustafa Kemal**'e ve **İsmet**'e Cumhuriyet ve yeni mevkilerini tebrik eder birer telgraf çektim. **İsmet** derhal cevap verdi, diğeri vermedi.

Sinop'a geldik. İstirahat ettim. Türk Tarihi müsveddelerini aldım, uğraştım. Tâ çok yıllardan beri hayâlini kurduğum kütüphâneyi yapmağa teşebbüs ettim. Nihayet İstanbul'a döndüm. Halâ merak ediyorum. Beni ilk hangisi attı. Çünkü **Mustafa Kemal** son zamanlarda bana çok ısınmıştı. Riayet ediyor, samimiyet gösteriyordu.. **İsmet**'e bir mektup yazdım. **Gazi**'nin tebrikime cevap vermediğini, teveccühünden galiba düşmüş olduğumu yazdım. Derhal **Mustafa Kemal**'den şu telgrafı, **İsmet**'ten de şu mektubu aldım:

«**İstanbul'da Sinop Meb'usu Rıza Nur Bey'e,**

İsmet Paşa hazretlerine olan mektubunuzu okudum.Muhabbet ve istifsarınıza teşekkür ederim. İnebolu'dan tarafımızdan telgraf aldığımı hatırlamıyorum. Sihhatimiz iyidir. Gözlerinden öperim.

Gazi Mustafa Kemal

İsmet'in mektubu:

«**Kardeşim Rıza Nur,**

Mektubunuzu aldım. Beni ihyâ ediyorsun. Çok teşekkür ederim kardeşim. Ankara'ya geleceğini yazdığına göre, yazmak istediğim bir çok şeyleri yazmıyorum. Maahazâ, **Adnan Bey**'den sordum. Teehhür ederse mufassal yazacağım.

Reşid Bey için üzülme kardeşim. **Şerefeddin Mağmumî** için yazdığını da anlayamadım. Görüştüğümüz zaman nokta-i nazarına göre bir suret-i hal bulurur

(*) Namusla ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

Gazi Paşa'ya mektubunu göstermiş idim. Çok üzüldü. Telgrafı arattı. Bulamamakla beraber, der'akap size bir telgraf çekti. Telgrafınız hem Sinop'a ve hem İstanbul'a gelmiş idi. Bugün aldığım, 22 teşrin tarihli bir mektuptan memnun olduğunu anlattım. Çok sevindim. Bu akşam göstereceğim. Onlar da çok sevinecekler.

Hanımefendi hazretlerine arz-ı tâzimat ederim. Sıhhat ve âfiyetinize daima duacıyım. Ben yağmurdan kaçarken doluya tutuldum. İşlerim pek çok. Bahusus hiçbir mes'elede pamuk ipliği ve benim tedbir ile hareket niyetinde değilim. Düşün ki, ne kadar meşgulüm. Gözlerinden öperim sevgili kardeşim.»

1 Kânunî evvel sene 39 **İsmet**

Bunlarla bu noktayı halletmek mümkün olmadı. Sonunda «Adam bu da bir şey mi? Hangisi olursa olsun. Zaten ikisi birdir» dedim.

Cumhuriyet ilânını söylerken **Mustafa Kemal** Nutkunda (Sahife 488) sahifenin sonlarına doğru ne kibir ve azametle atıyor: «Yemek esnasında yarın cumhuriyet ilân edeceğiz.»... «Tesbit ettiğim program, verdiğim tâlimatı şimdi göreceksiniz»... «Karar vermek için bütün arkadaşları dâvete ihtiyaç görmedim. Çünkü onların zaten ve tabiaten benimle olduklarına şüphe etmiyordum...»

Cumhuriyet ilânı için Teşkilât-ı Esasiye Kanununun bazı maddelerini tâdil etmişlerdir. Bu suretle Hey'et-i Vekile kabine şekline ifrağ edilmiş. Hey'et-i Vekile Reisi Başvekil ünvanını almış. Artık Meclis vekil intihap edemiyor. Bu suretle **Mustafa Kemal** övündüğü ve kendi icadı olan Türk Süjeneral devletini rahnedâr etmiş, hâkimiyet milletindir diye haykırırken, bu hâkimiyeti, Meclis'in kuvvetini azaltmış, tamamiyle hukuk-u esasiye kitaplarında mevcut Avrupa'daki devlet tarzına girmiştir. Zaten evvelkisi bir anomali idi, böyle olacaktı. Oldu, fakat yine bizim cumhuriyet, bize mahsus ve benim icadımdır diye nasıl övünüyor bilmem... Övünmesinde berdevamdır, devam etsin...

Bu tâdilâtta, yine kendisini kuvvetlendirmeyi unutmamıştır. «Türkiye Reisicumhuru, Devletin Reisidir. Bu sıfatla Meclis'e ve Hey'et-i Vekileye Riyaset eder» cümlesini koymuştur. Zalemenin işi böyledir. Bu adam daima herşeyi pençesi altına sokmuştur. Devlet Reisi, Hükûmet ve Hey'et-i Vekile Reisi, ilh.... Ben bu adama «**Yedi başlı (.....)**» diyorum. Mitolojide böyle bir (.....) vardır. Frenkler **Hydre** derler. Nâm odur. İyi ad koyduğumu zannediyorum.

Bu maddede Türkiye'yi «**Türkiya**» yazmıştır. Bu tuhaf bir şey olur. Anlatayım: Resmî kâğıtlara da böyle damgalar koydular. Vekâletlerin kapılarına da aynı imlâda levhalar astılar. Mâlum, âhenk kanunu mucibince «**Türkiye**» dir. **Köprülüzâde Fuad** da büyük bir cehalet yaparak neşrettiği kitapta «**Türkiya**» yazmıştır. Nihayet bu bir mes'ele oldu. **İsmet** benden sordu, anlattım. «**Türkiye**» yazdılar. **Fuad**'ın kitabının adı, münderecatına da uymuyordu. Adı «**Türkiya Tarihi**» Münderecatı Türkiye'ye ait değil, Umum Türk'lere aittir. Buna «**Türk Tarihi**» demek lâzımdı.

Sonra Nutkuna fırkadaki müzakeratı dercetmiş; Kendisini hâkem yapıp dâvet etmişler.... Şüphe yok ki, ordaki **Necati, Vasıf, Recep, Yunus Nadi, Hamdullah Suphi** ve **Kemaleddin Sami**'nin Sözleri hep müretteptir. Onlara **Mustafa**

(*) Ejderha ve hayvan anlamına gelen iki kelime metinden çıkartıldı.

Kemal öyle tâlimat vermiştir. Nitekim **Recep** şekilden bahsediyor, öğretme olmasa nerden bilecek... Kara cahilin biridir. Şekil dediği Cumhuriyettir.

İsmet'in (Sahife 493) sözleri benim kendisine dediğim «münhali kapatmak lâzımdır» sözümün izahıdır.

Bir de bu müzakeredeki, bunların adamlarının sözlerine göre **Fethi** kabinesi zayıflık ile itham edilmektedir. Çekilmesi sebebi de bu ve yerine kuvvetli kabine gelecekmiş. Bu onların fikirleridir. O vakit İstanbul matbuatı gemi azıya almıştı. Müthiş tenkidler yapıyorlardı. **Mustafa Kemal** matbuatı **Fethi** vasıtasıyle kanun harici şiddetle susturamıyordu. Bu iş de **Mustafa Kemal**'in istediği matbuatın ağzına kilit vurmak içindi.

CUMHURİYETİN İLÂNI

Meclis'de Cumhuriyet kabul, **Mustafa Kemal** Reisicumhur intihap ediliyor. Edilince **Mustafa Kemal** bir nutuk söylüyor. Bunda Allah'ın inayetinden bahsediyor (Sahife 495) Kedinin sirke içmesine şaşılır. Hadi böyle yalanları millî hareket zamanında vaziyet müsaid olmadığından yapardın. Şimdi niye?... Aynı zamanda **İsmet** kabine teşkiline me'mur, **Fethi** de Millet Meclisi Riyasetine intihap olunmuş. **Fethi**'yi büsbütün atmamış. Eski arkadaşlık var... **Fethi** nasıl olsa yine ona yâr...

Nutukta «Bütün Millet Cumhuriyetin ilânına mesrûr oldu. Her tarafta parlak tezahürat ile ilân-ı şâdümanî edildi» diyor. Bunun birinci kısmı mahz-ı (....), (.....) alenen yazıyor.İkinci kısmı doğrudur. Çünkü tezahüratı yapan hükûmettir. Millet zavallı aç karnını düşünmekle meşgul...

Mustafa Kemal bununla büyük bir inkılâp yaptığı fikinde. Halbuki, cumhuriyet benim padişahlığı ilga eden takririmle benim tarafımdan yapılmış demekti. Şimdi sade adı telâffuz ediliyor...

Kâzım Karabekir, Raif ve arkadaşları bir taraftan,İstanbul gazeteleri diğer taraftan Cumhuriyetin ilânı tarzını tenkid ettiler. Beş-on dakikada bir Teşkilât-ı Esasiye değiştirilebilir mi?

Mustafa Kemal sonraki sahifelerde Cumhuriyet ilânı üzerine yapılan gazete tenkidlerine cevap vermeğe savaşmaktadır. İsticalî mâzur göstermeğe çalışıyor. Fakat cevabı zayıf, saçma...

Yine bu sahifelerde **Rauf**'u padişahlık tarafdarı olmakla itham ediyor. Bilmem bu adam nedense herkesten çok **Rauf**'la uğraşıyor ve onu bilhassa bu itham altına almağa savaşıyor. Biz evvelce 12 Teşrinisani kararını izah ederken **Rauf**'un ne tahalûkle bu takrire imza attığını söyledik. **Rauf**'un Padişah tarafdarlığı aslâ varid değildir. Ne koca (.....), ne (.....) adam!.. Sade **Rauf**'un endişesi **Mustafa Kemal**'in «Saltanat-ı ferdiye» kurmasıdır. Bunda da yerden göğe kadar hakkı vardı. **Mustafa Kemal** zaten şimdiye kadar müstebidâne idareye uğraşıyor, hep o yola yürüyordu. Şimdi tam yapmıştır. Gerek **Kâzım Karabekir,** gerek **Rauf** ve gerek diğer bir takımları, tâ Erzurum ve Sivas'tan beri **Mustafa Kemal**'in tahakküm ve zulüm yaptığından ve yapacağından korkmuşlar ve bu korkuyu izhar et-

(*) Yalan ve utanma ile ilgili dörtkelime metinden çıkartıldı.

mişlerdir ki, **Mustafa Kemal**'in bile Nutkunda neşrettiği vesaik bunu isbat eder.

Yine **Rauf**: «**Rauf**, Cumhuriyetin,milletin saadetinin müemmen olacağına itimat etmiyor». **Mustafa Kemal** doğru söylüyorsa, **Rauf**, eski fikrinden dönmüş, padişahcı olmuştur. **Rauf**'un bu sözü saçmadır. Ancak, şu var ki, **Mustafa Kemal**'in Cumhuriyeti bunu te'min edemezdi.Nitekim gördük, edemedi...

Cumhuriyet ilânı gününe kadar ben işlerde doğrudan doğruya methaldar idim. Bu güne kadar bu devlete iyilik ve kötülükten ne yapıldı ise, hissem, şeref veya mes'uliyetim vardır. Bundan sonra sade meb'us olarak işleri yakından görüyorum. Bir takım işlerin içyüzünü bilmiyorum. Fakat çok şeyler meb'uslar arasında kulaktan kulağa dolaşıyor. Ben ekseriya İstanbul'dayım. Türk Tarihi'nin tab ve tashihlerini yapmak ve eksik kısımlarını ikmal etmekle meşgulüm. Harb-i Umumi esnasında Mısır'dan gelirken orada saklatıp bırakmağa mecbur olduğum bu tarihin Mısır, Hindistan gibi bir takım kısımlarını da getirtmeğe muvaffak oldum. Arada Ankara'ya gidiyorum, bir kaç gün kalıp haberler alıp dönüyorum. Cumhuriyet ilârından meb'usluğumun sonuna kadar üç-dört yıl zarfında Ankara'da cem'an yekûn üç-beş ay ya oturmuşumdur, ya oturmamışımdır. Meclis'teki müzakerelere karıştığım alâkadar olduğum yoktu. Bu müddet zarfında söz de on defa ya söyledim, ya söylemedim.

Demek Cumhuriyetten beri olan şeref veya mes'uliyetlerde aslâ hissem yoktur.

CUMHURİYETİN İLÂN ŞEKLİ

Gazeteler Cumhuriyet'in ilânı tarzı aleyhine, hilâfet Makamırun muhafzası lehine yazıp duruyorlar. **Lütfî Fikri** de işe karıştı. Hilâfeti müdâfaa ediyor. Haklıdır, fakat çok ileri gidip, Cumhuriyet aleyhinde ve Padişahlık lehindedir. Bu hususta bir risale neşretmişti. Bir gün **Lütfî Fikri**'nin yazıhânesine gitmiştim. Orada Ressam **Asaf Muammer** de vardı. **Lütfî Fikri** çok münakaşacı bir adamdı. Benimle Cumhuriyet ve Padişahlık mes'elesi hakkında uzun bir münakaşa etti. Hattâ kavga ettik. Bir iki saat sürdü. Onu en muknî deliller, vesikalar, mantıklar ile ilzam etmek mümkün değildir. İllâ dediğini der. Çok defa cevap bulamıyor, fakat Padişahlık iyidir, deyip işin içinden çıkıyor. Nihayet sebebini izah etti: «Padişahlık kalkınca Reisicumhur olmak için ihtaras meydan alır, millet birbirini yer.» İşte bu doğru. Fakat tam doğru değil. Dedim ki: «Bu sebep çok doğruve çok mühim. Fakat padişahlık buna mâni olmuyor ki.... Aynı ihtiras yine oluyor. İşte İttihadcılar devrini seninle bir safta yaşadık. İhtiras durmuş değildi. O vakit bu ihtiras Padişahlık makamı için değil, fakat başvekillik ve vekillik için oluyordu. İttihadcılar Padişahı bütün kuvvetinden tecrid etmiş, onu kafeste kuş yapmış, o makamın kuvvetlerini kâmilen ve keyfemayeşâ kendileri kullanıyorlardı.Sade bu sefer, ihtiras bu mevki için de olacak. Mevkiin, şeklin ne hükmü var? Mühim ve muzır olan ihtirastır. O da her şekilde aynen mevcuttur. Şu halde Padişahlık veya Cumhuriyet rejiminde fark yok. Hiç olmazsa cahil, müstereddî bir aileden kurtuluyoruz. Hiç olmazsa mevki, tevellüd imtiyazından kurtuluyor. Hiç olmazsa Cumhuriyet makamına okumuş, dünya görmüş insanlar gelebilir. Bu da büyük

bir kârdır.» Suna yine hakkı teslim etmemekle beraber tamamiyle sustu. Demek ilzâm olmuştu.

Kendisini severim. Değerli ve namuslu bir adamdır. Tuttuğu yol, bir gün kendisini mahve getirecek. **Mustafa Kemal** ne (.....)dır, bilmiyor. Kurtarmak istedim, bunun için nasihat ve hattâ tehdid ettim:

«**Lütfi Fikri**! Çok rica ederim, bu fikirden vazgeç! Hiç olmazsa dilini tut! Sen **Mustafa Kemal**'i bilmiyorsun.(....., ..., ..., ...). Vallahi seni imha eder» dedim. Ayrıldık.

Rauf'un gazetelerde aleyhdar beyanatı üzerine **Mustafa Kemal Rauf**'u fırkadan atmak istedi. **Rauf** da «Fırkadan çıkmam» dedi. Bu adam cidden akılsızdır. Vaziyeti bilmiyor, **Mustafa Kemal**'i anlamıyor. Fırka demek o demektir. Nice avanesi de var. Zaten fırkada ve hak huzurunda mağlûp olsa, derhal silâha müracaat eder.Nitekim emsali var. Bunları bilmeyecek ne var?.. Apaçık basit şeyler.... Silâh da onda, **Rauf** da bir şey yok... İyisi mi, mâdem ki iş bu hale geldi, fırkadan kendin çık da kabadayılık sende kalsın. Gazeteler Hilâfetin ilga edilmemesi lüzumu hakkında harıl harıl neşriyat yapıyorlar. **Mustafa Kemal** bu fikre başlamış, nasılsa buda ağıza düşmüş idi...

Mustafa Kemal Rauf'u tepelemek için **Rauf**'la **İsmet**'i fırkada bir hususî içtima yaptırıp tutuşturdu. İkisi arasında uzun münakaşalar olmuş. Bunları neşrettiler. Okudum. **Rauf** yine hatâda. Gazetedeki beyanatından bir takım fikirleri inkâr etmiş. Hattâ, **Rauf**'un bu neşrolunan sözleri yavan, adetâ kusur diler gibi. **İsmet** iyice dalına binmiş. **İsmet** şimdiye kadar iyi söz söyleyemiyordu. Bu defa hatip gibi söz söylemiş. Bilmem neşrolunan zabıtnâmeye rotüş mü yapmış? Adeti böyledir, yapar.

İsmet Rauf'a: «Fırkadan çıkıp muhalif fırka yapacak mısın, yoksa fikirlerinden dönüp fırkada kalacak mısın?» diye sormuş. O da fırkadan çıkmayacağını, muhalif fırka yapmıyacağını söylüyor. Müzakere salonunu terketmiş. Sonra da çıktı, muhalif fırka da yaptı. Ne kötü!..

Bu münakaşalarda **İsmet** müthiş bir surette **Rauf**'u mağlûp etmiştir ve yine diğer cihetle **İsmet**'in **Rauf**'a nisbetle çok yüksek olduğunu göstermiştir.

Bu esnada **Tanin Ağahan**'ın beyanatını neşretti. **İsmet** küplere bindi. Ben bu esnada Ankara'dayım. Şimdi matbuatı imha için bunu vesile yaptılar.Bir İstiklâl Mahkemesi teşkil edip, **Topçu İlhsan**'ın riyaseti altında İstanbul'a gönderdiler. İstanbul'a gideceğim. **İsmet**'e veda ettim. Ben orda iken **İhsan** geldi: «Gidiyoruz, Paşa hazretleri, ne emirleriniz var.» dedi. Hatırımda kalmayan bir şeyler söyledi. Fakat bunlardan birisi hatırımda kalacak şeydi yanından çıkınca defterime kaydettim. **İsmet**: «Bak, **İhsan! Hüseyin Cahid**'i asıp bu işi bitirmeli!» dedi. İçimden dedim ki: «İş müthiş...»

MEMLEKETTE GENEL DURUM

Şimdi İstanbul'dayım. **Lütfi Fikri**'yi, **Cahid**'i, **Ahmed Cevdet**'i, **Velid**'i tevkif etmişler. **Lütfi**'ye ettiğim nasihatlar boş değilmiş. Gidip tevkifhânede **Lütfi**'yi, **Cevdet**'i **Velid**'i grödüm. Teselli ettim. Mahkeme Fındıklı'daki Meclis-i

(*) Canavarlık, vicdan, namus, perva, tuhar ve mahlukla ilgili altı kelime metinden çıkartıldı.

Meb'usan binasında içtima ediyor. **Topçu**'ya bu işi hüsnü surette kapatmasını, cürüm denecek bir şey olmadığını söyledim. Baktım **İhsan** da o fikirdedir. **Velid** beni Cumhuriyetçi olduğuna dair şahid göstermiş. Kabul ettim. Gidip resmen müdafâa ettim. Hem de belki bunlarla kurtulamaz diyerek, nevrasteniktir deyip, hekimce söyledim ki: O halde bununla kurtulur. **Velid** diğer beyanatımdan memnun oldu. Ama buna canı sıkılmış. Kendisine sonra izah ettim. Bir başka fikrim yoktu. Bil'akis Lozan'da yakından tanıyıp, sevdim. Dindardır. Biraz bunda ifrâd eder. Ama dindar olmak lâzımdır.

İsmet'e bir mektup yazdım. Hülâsatan bu mektupta dedim ki: «Bunları bırakın, beraet ettirin. İstanbul'a ve matbuata bir korku vermek lâzımdı, işte bu tamamiyle oldu.»

Ne ise, bir kısım beraet etti. **Lütfi Fikri** hapse mahkûm oldu. Yine **İsmet**'e bir mektup yazıp **Lütfi Fikri**'nin affını rica ettim. **İsmet** bana cevabında affını kabul ettiğini yazdı. Millet Meclisine affını verdiler. Af olup çıktı.

Lütfi'yi mahkûm olunca mehterhâneye nakletmişlerdi. Yine bu hapishânede de bir kaç defa ziyaret ettim. Her gidişimde bir çok ziyaretciler vardı. Birisinde göz hekimi **Esad Paşa** da geldi. Ben çıkarken herkesin elini sıkıyordum. Buna da sıra geldi, elimi uzattım, elini çekti. Çok canım sıkıldı. Ne hakaretti. Tabii bir şey demedim. Sade yüzüne bakıp yürüdüm. Bu sefer kendi ilerledi. Elimi tutmak istedi.... Ayol ben sana seni sevdiğimden elimi uzatmadım ki.... Umumî nezaket diye ve senin elini sıkmasam hakaret ve terbiyesizlik olur diyedir. Sebep: Ben son zamanda Sıhhiye Vekili iken **Esad** doktor **İsmail Besim Paşa** ile beraber Ankara'da Vekâlete geldi. Benden birini Hamidiye Etfal Hastahânesine müdür tayin etmekliğim için ısrar etmişti. Halbuki o adam o kadar ihtiyarlamıştı ki, turşu gibi idi. Yapmadım. Kızmış. Beni Tıbbiye'de muallimlikten atan, meb'us intihabım aleyhine çalışan, gayretli İttihadcı olup bana saldıran bu adam, asıl, şimdi el vermemek değil, o vakit benim ayağıma ricaya gelmemeli idi...

BASIN HİZAYA GELİYOR...

Bu darbe ile matbuata biraz sükûn geldi ise de bir müddet sonra tekrar başladılar. İttihadcıların enkazı vardı. **Cavit, Cahid,** ilh... Bunlar ekseriye **Küçük Said**'in dânıadı **Nuri**'nin evinde toplanıyorlardı. Orası muhalefet mahfeli olmuştu. **Nuri** Meşrutiyet İptidâsında İttihadcılara şiddetle aleyhtardı. Onların kuvvetini görünce, derhal İttihadcı oldu. Osmanlı Bankasına âzâ, ilh... yağlı kuyruklar kapıp keyfine baktıydı. O esnada **Cavid**'le canciğer olmuştu. Şair **Yahya Kemal, Nuri**'nin adamıdır. Onun evinde yatıyor, yiyip içiyor. Bu içtima ve konuşmaları görüyor. Gelip **İsmet**'e haber veriyor. **İsmet, Mustafa Kemal, Nuri**'ye fena kızıyorlar. O esnada **Mustafa Kemal**'le **İsmet**'te bir fikir vardı. Bana bunu sarih bir surette çok defa ifade ettiler: «Aleyhimize hoca kitlesi var. Bu ölü bir sınıftır.Bundan pek korkulmaz. İttihâdcıları imha ettik, nâm ve nişanları kalmadı.Sade İttihadcı döküntüsü var. Bunların kuvvetli teşkilâtı vardır. Gizli duruyor. Her işin başı **Cavit** ile **Kara Kemal**'dir. Başta bunlar olarak İttihadcılardan beş-on kişiyi imha etmek, İttihadcıların kökünü kazımak lâzımdır.» Şimdi bu fikri takip ediyorlar.Buna vesile arıyorlar veya kendileri vesile yaratacaklar.

İsmet'le, **Mustafa Kemal** ile münasebetimizde henüz dışa vurmuş bir fenalık yok. Ankara'ya gittikçe ikisi de beni yemeğe çağırıyorlar. Ben de arada kendilerini ziyaret ediyorum.

Birgün İstanbul'da gazetede baktım. Hilâfeti ilga etmişler. Çok müteessir oldum. Benim kanaatimce Hilâfet bilakis kuvvetlendirilecek, modernize edilecek bir müessese idi. Hânedândan kadın, erkek ne varsa, hepsini âni bir surette toplayıp hudud haricine attılar. Mallarını da birisine mühlet vererek tasfiye ettiler. Bu fecî bir şeydi.

HİLAFET MESELESİ

Mustafa Kemal Hilâfet meselesini ve ilgasını nutkunda Sahife 511 den itibaren izah ediyor. **İsmet**'e olan telgrafındaki şu cümleler nazarı dikkatimi celbetti: «İstanbul'da milletin boğazından kesilmiş paralarla yapılmış bir çok saraylar ve içindeki bir çok eşya, ilh...» Heygidi, bunu söyleyen adam!.. Üç-dört yıldır o saraylarda yerleşti. Keyifler içinde milleti (.....)la meşgul. Her yerde çiftlikler, binalar elde etti. Ankara'da o koca çiftlik gasplar ve milletin parası ile meydana geldi. Bunun için istida ile Ziraat vekâletinden bile elli bin lira aldı. Ziraat Vekâletinin bütün traktörlerini Konya Ovasında halk için çalışırken, Vekâlete 20 bin lira nakliye masrafı yaptırarak çiftliğine getirdi. Amele, memur, benzin hep Vekâletten... Bunu bana Konya meb'usu **Hoca Musa Kâzım** yana yakıla anlattı. Ankara Ziraat Mektebinin talebe ve muallim hey'etini çiftliğine nakletti. Orada amele gibi çalıştırıyor. Bu esnada Konya meb'usları traktörlerin alınmasına söylendiler. Ama ne fayda?!. Ankara'daki çiftliği cebren halkın elinden arazisini alarak yaptı. Çiftliğin uzunluğu öntünden geçen şimendiferle yarım saattir. İki yerli hânedandan, Alişanzâdeler bizzat bana anlattılar. **Bozok Salih** gelip çiftliklerinin **Gazi**'ye satılmasını söylemiş. Onlar razı olmamışlar. Birgün **Salih** tapu memuru ile gelmiş. «Çiftliğiniz iki bin lira kıymetinde imiş. Parayı alın, takriri verin!» demiş. Razı olmamışlar. «Sonra mahvolursunuz!» demiş, imzayı basmışlar. Dereboyunca şimdiki cephaneliklere yakın bir yerde yerliden biri toprağında tuğla yapıyormuş, **Mustafa Kemal** gelmiş: «Bu yer benim,sen ne hakla tuğla yapıyorsun?» demiş. Adamcağız, kızmış ve dönmüş: «Paşa, Paşa! derenin ortasındayım ve başkalarının bu kadar yerlerini parasız zaptettin. Şimdi bunu da mı? Bununla bir lokma ekmek yiyorum. Ekmeğime dokunma bari!» demiş. **Mustafa Kemal** bir şey söylemeyip çekilmiş, parasını Bahriye Vekâleti bütçesinden tamirat-ı bahriyeye ait göstererek sarfettirmişlerdir.

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ

Bu çiftlikte Marmara Havuzu adıyle ve o şekilde bir havuz yapmış, boyu 280 metredir. İçinde kayıklar geziyor. Suyunu uzak bir gölden getirdi. Müthiş masraf oldu. Sonra da Karadeniz şeklinde ve daha büyük bir havuz yaptırdı. Bunu haber alınca, dedim ki: «Ya bu adam bir gün de aklına eser, bahr-i muhitlerden biri şeklinde havuz yaptırmak isterse... Felâket,Türkiye'yi suya bastırır». Yanımdaki

(*) Soymakla ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

adam gülmekten öldü. Bu adamda da,deniz şeklinde havuz yapma (.....) var. Zavallı **Abdulhamid.** Padişahtı. 34 yılda Yıldız'da ancak bir havuz yaptı ki, dairevî ve iki oda kadar büyüklüğündedir. O milletin boğazından kesilerek yaptığını söylediği saraylarda, kendi zevk, çalgı ve (.....) içinde. İzmir'de, Adana'da Bursa'da, Yalova'da ve her tarafta çiftlikler, portakallıklar, hâneler hesapsız...

Milli hareket zamanında istasyon civarına Müdâfaa-i Milliye vekâleti cephane fabrikaları yapmıştı. **Mustafa Kemal** bunları da kendi arazisi ad'etti. Vekâlete «Toprak benimdir. Ya satın alın veya fabrikalarınızı kaldırın!» dedi. Vekâlet telâş etti. Nihayet **Recep**'i Müdâfaa-i Milliye Vekili yaptı. **Recep** bu araziyi **Mustafa Kemal**'den ikiyüzbin liraya hükûmete satın aldı. Yağma... Bu kadar da açık ve vazıhı görülmemiştir. Bir defa arazi onun değil, sonra da hadi hadi dört bin lira etsin.

Hilâfetle beraber Şeri'ye Vekâletini de ilga ettiler. Bunu ben, daha ilk Ankara'da Hükûmet teşkilinde söylemiştim. **Halid**'e, **Celâl Arif** itiraz etmiş, **Mustafa Kemal** kabul etmişti. Fikir benimdir. Din ve devlet ayrılınca, bu tabii idi. Tedrisatı tevhid de ediyorlar. Bu da benim Maarif Vekili iken yapmağa çalıştığım bir iştir ki, Millet Meclisindeki resmî beyanatımda da daima teknik bir tahsil ve terbiye diye bunu ileri sürmüşümdür. Bızden öğrendiği şeyler...

Hilâfetin ilgasında en çok **Seyyid Bey**'i kullandı. Kabine tebeddül etti. Onu kabineye almadı. Çünkü İttihadcı hâdımlarından diye ondan şüphe ediyordu. Halbuki Seyyid mükemmel bir yobaz ve bütün yobaz seciyyesine haiz dalkavuk biri idi. Kime olsa hizmet eder. Ankara'ya gelince, **Seyyid**'e dedim ki: «Zavallı! Bu kadar gayret ettin, bu kadar seni kullandı, mükâfat olarak kabineden attı.» Düşündü, dedi: «Çok haklısın, bilemedim.» **Seyyid Bey,** dilgir olmuştu. Meb'usluktan istifa edip, Darülfünun'a profesör oldu. Arası az geçti. Öldü. Zavallıya bu darbe ağır gelmişti. Cezasıdır. Mükemmel bir yobaz olduğu halde, Hilâfetin aleyhine ve lüzumsuzluğuna dair söyledi. Bunları güya şer'an ispat etti. İşte İttihadcıların bu büyük adamı da, böyle âdi bir dalkavuk, cerci yobaz idi. Şeriatı, lüzumuna göre her şeye âlet ederdi. Mükemmel Müslüman görünürdü. Ama işte, dini de böyle idi.. Şu İttihadcılar da ne maskara şeylerdi...

Padişah ailesinin Türkiye'de ikameti bir kanunla men'edildi.

Antalya meb'usu **Hoca Rasih,** Hilâfetin ilgası zamanında Hilâl-i Ahmer'e para toplamak için bir hey'et ile Hindistan'da idi. Hilâfetin ilgasından on-onbeş gün sonra geldi. Konuşuyorduk. Bana dert yandı: «Bize Hindistan'da çok hürmet ediyorlardı.Mühim para toplanıyordu. Hilâfetin ilgası telgrafı gelince Hindistan'lılar perişan oldular. Çok keder ettiler,bize ue hakaret ettiler. Çaremiz kalmadı, kaçıp geldik» dedi. Bu iş bütün âlem-i İslâm'a derin bir tesir yapmış, onu ümidsiz bırakmıştır. Halbuki Padişahlığın ilgasına âlem-i İslâm hiçbir şey dememiştir. Ne vahim bir hatâdır... Zaman gösterecek.

Mustafa Kemal'e göre, Hılâfetten hiçbir fayda yokmuş. Nutkunda delili de Hind'lilerin Harb-ı Umumî'de aleyhimize harbetmeleriymiş, Safsata... Bu adamlar esirdir, ne yapabilirler... Hadi sen ol da yap?!. Hemde aldatılmışlardır. Yine lehimize çok yardımlar yaptılar. İngiltere'yi lehimize imaleye çok çalıştılar. Bu savaşlar, Montagü Mes'elesi meşhurdur. Bunların bizim iyi bir sulh yapmamıza

(*) Fuhşiyat ve delilikle ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

muhakkak te'siri olmuştur. Bize bir çok para yolladılar. Biz Eskişehir'den İngiliz'leri tard ederken, Hind'li taburlar kurşunları havaya sıktılar. Daha ne istiyorsun?!. Hele hür olsunlar da gör. Süveyş'e taarruzumuzda Mısır topçusu bize kıyasıya ateş etti. Bir kıpti zabit, bunun farkına varıp, işi eline aldı. Ve bizi kayırdı. Bilhassa Hilâfet sâyesinde umum Müslümanlar bizi büyük bir muhabbetle seviyordu. Bu mânevî te'sir büyüktür. Bil'ahare bu, maddî de olurdu. Hele biz, tâcir bir millet olsak, bütün Müslüman memleketlerinde bizim malımız geçerdi. Bu da ne mühim fayda idi. Mısır'da Türk malına rağbet büyüktür. Rumlar ve ermeniler dükkânlarına bu sebeple «İstanbulî» yazarlar. Bu nokta âti için de çok mühimdir. İstifade etmeliyiz. Hem bütün İslâmlara ait bir başı ne vicdanla, ne hakla kesersin? Zavallı Âlem-i İslâm başsız kaldı. Ama bu kadar teceddüd etmiş, Avrupa, Papa'yı kaldırmıyor. **Mussolini** bilakis onu kuvvetlendirdi.

Mustafa Kemal yine (.....) yapıyor: «Hilâfetin bakası Tükkiye düşmanlarının oyunudur» diyor. Ne aykırı mantık? Bu sözde Avrupa devletleri, bilhassa İngiltere dahildir. Halbuki bence Hilâfeti ilga ettirmek, Müslümanların istinad direğini yıktırmak için İngiltere ve Papa milyonlar verirdi. **Mustafa Kemal** bunu bâd-ı heva yaptı. Gaflet, gaflet değil, sırf kendi mevkii korkusuyla... İşleri hep şahsîdir. Devlet menfaati (.....).

Necmeddin Molla daha ben Türkiye'de iken arada bana «Şu hilâfeti ilga etmek için İngiliz'ler iki milyon İngiliz lirası verirlerdi ya» deyip dururdu. Bunu böyle millî bir düşünce ile değil, galiba hususî bir imâ ile söylüyormuş. Sebebini bundan bir yıl evvel öğrendim:

Sultan Reşad'a mâbeyincilik eden ve şimdi Nis'te oturan **Reşid Bey** Paris'e gelmişti, beni gördü. Bir müddet **Abdülmecid** ile Nis'te sıkı temasta imiş. Bir gün sabık halife **Reşid**'e demiş ki, mühim yerden haber aldım, mevsuk mâlûmattır, İngiliz'ler Lozan'da **İsmet**'le **Rıza Nur**'a hilâfeti ilga ettirmek için iki milyon altın vermişlerdir. O da söyleyeni sormuş. Bir Rus diplomatı demiş... Olmaz hayâl! Ne adamdır şu?. Bir defa bu adamlar beni Hükûmetten atmışlardır. Hilâfetin ilgası işinde Ankara'da bile yoktum. Sersem bu adam... Rus diplomatı âşikâr ki, onu İngiliz aleyhine sevketmek için mahsus söylemiştir. Ben Paris'te üç yıldır nasıl yaşıyorum gelsin, görsün. Ne sıkıntılar çekmekteyim, kendisine el'an Hind Nizamı ayda beşyüz İngiliz Lirası maaş veriyor. Acaba İngiliz'ler onun aleyhinde olsalar Maharaca Hâlife'ye maaş verebilir mi? Hizmet et, çalmayıp memleketi terket, gurbete çık,çek, üste böyle bir de desinler... İşte kör talih buna derler.

RIZA NUR - ATATÜRK İHTİLAFI

Ben Sinop'ta kütüphâneyi çok emekle vücuda getirdim. Çok para sarfettim. Ona bina ve çiftlik olarak irâdlar da yaptım. Amele gibi çalıştım. İçine dörtbin cild kitap koydum. Bu kütüphâne hakkında ayrı bir kitap neşredeceğim. Bu sebeple tafsilâttan vazgeçiyorum.

Meclis'te birçok arkadaşlar büsbütün çekildiğimden şikâyet ediyor, benden faaliyet talep ediyorlardı. İkinci Meclis'in ikinci yılı esnasında, refikamı alıp Ankara'ya gittim. Bir hâne tuttum. Meclis'e devam ediyorum.

(*) Safsata ve düşünce ile ilgili iki kelime metinden çıkarıldı.

İsmet ve **Mustafa Kemal**'le aramız gittikçe soğuyor, fakat henüz bir şey yok. Patlak vermedi. **Mustafa Kemal** İkinci Meclis'i istediği gibi intihap ettirmişti. Ama içinde çok namuslu adamlar vardı. Bilememiş... Devlette artık işler fena gitmeğe başlamıştı. İstibdada doğru müthiş bir hareket görünüyordu. Korkmasalar, Meclis'in dörtte üçü, derhal âşikâr surette muaraya başlayıp **Mustafa Kemal**'i ve **İsmet**'i devirecek, fakat korku dağları bekliyor. Bununla beraber hafif çapta itirazlardan da hali kalmayanlar da çok. **Mustafa Kemal** ve **İsmet** de Meclis'in kendilerine metbu' olmamasından, her istediklerini körü körüne kabul etmemelerinden sinirleniyorlar. Âşikâr olarak Meclis 'i mutî' bir alet haline getirmek lüzumunu söylüyorlar.

MUHALEFET FİKRİ

Bu esnada bu iki adama hiç durmadım, Meclis'te bir muhalefet partisinin teşkiline mâni' olmamalarını, bunun pek lâzım olduğunu, bunsuz demokrasi ve cumhuriyet olamayacağını söyledim. Diyordum ki: «Bu bir zarurettir. Zaten Cumhuriyet de böyle olur. Cumhuriyetin yegâne direğidir. Bunu men'ederseniz bu cumhuriyet değil,müthiş istibdattır, hâkimiyet-i şahsiyedir. Hem memleket, hem de sizin selâmetiniz için de bu lâzımdır. Meclis'te muhalif bir fırkanın olması, bir emniyet süpabıdır. Meclis'te bazan fikir imbisatları olmaması mümkün değildir. Bu imbisat tazyik ile mukabele edilirse imbisat kuvveti artar, patlar. Fakat söylenirse hafifler. İnsan içini dökünce sinirleri gevşer. Eğer Meclis'in ağzına kilit vurulur, matbuatın dili kesilirse, iş meşru'iyetten çıkar. İş başka safhaya dökülür. O vakit, isyânlar, suikasdler olur. Aman bu sahaya girilmesin. Yazıktır.» Baktım aslâ kulak vermiyorlar.Bir gün **Mustafa Kemal**'e «Size ne? Sizin mevkiiniz yüksektir. Kendinizi fırkanın fevkinde tutun! Bir hükûmet düşerse, öteki fırkanın hükûmetini korsunuz. Sonunda o da düşer, yine evvelki geçer. Muhalifleri Hükûmetten ted'ib hiç tedbir değildir.Bil'akis, onlara da verin. İki günde maskara ederler. O vakit bihakkın düşerler. İyi ders olur. Tıktıkıyı keserler.» Buna cevabı şu oldu: «Muhalif bir fırkaya değil, Meclis'te bir muhalif sese tahammül edemem.» bu söz müthişti. Hazin hazin âtiyi düşündüm. Değil böyle yapmak, fırka reisliğinden bile çekilmedi. vaktiyle bunu **Tâlât** da dediydi. Ama sonu ne oldu?!. **Mustafa Kemal** bunu da düşünmüyor. **Tâlât** Almanya'ya kaçtıktan sonra «Çok hatâ ettim. Şimdi devleti eline teslim edecek adam yok. Namuslu muhalifleri tepelememeliydim. Adam yetişmesine mani' olduk.» demiştir.

Demek çare yoktu. İş sarpa sarmıştı. Artık bu bahsi bir daha tekrarladım. Görüyordum, **Mustafa Kemal** etrafına da **Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Necati, Vasıf, Recep, Recep Zühdü, Saffet, Yakup Kadri, Kılıç Ali** gibi adamları doldurmuştu. Eski kaatil yâveri **Salih**'i de, **Recep Zühdü**'yü de, **Nuri**'yi de meb'us yapmıştı. **Kâzım Paşa**'nın itibarı daha fazla idi. Demek klik teşkil ediyordu. İşin fenaya gittiğine hükmetmemek için pek sersem olmak lâzımdı. Bu adamlar fırkada «Gazi şöyle istiyor» deyip kötü şeyler yapıyorlardı. Hakikaten de onlar Gazi'nin tâlimatını fırkaya yapıyorlardı. Bu suretle fırka kararını veriyor. Verince de Meclis'in hey'et-i umumiyesinde kabul, fırka âzasına zarurî idi. Tıpkı İttihadcıların sistemidir. Demek Şeref sokağındaki gibi «Merkez-i Umumî» teşkil etmişti. Bu

da Çankaya'da. **Mustafa Kemal** bütün İttihadcı sistemini daha şiddetlendirerek tatbik ediyordu. Onu taklid etmişti.Bunlar bana ve çok meb'usa fena te'sir ediyordu. Âtiden korkuyorduk.

Birgün kırda gezmeğe çıktık. **İsmail Safa** ile dertleşiyorduk. Yanımızda **Yusuf Kemal** ve daha birçok kişi de vardı. **Safa**'ya dedim ki: «Buna çâre bulmak mümkündür. Vakıa bu adamların dedikleri doğruydu. Fakat biz **Gazi** böyle istemiyor, bunlar yalancıdır deyip, işleri salim mecraya sevkedebiliriz. Sen arkadaşları ikaz et. Fırkada bir kontre parti yapalım. Bakalım ne netice verir. Bir deneyelim» dedim. Yaptı. Çok adam buldu. Balıkesir meb'usu **Süreyya**, **Hakkı Tarık** ve daha birçok meb'us dahil oldu. Maraş meb'usu **Abdülkadir**'in evinde geceleri üç-dört içtima yaptık. Derken ekseriyeti elde ettik. Hakikaten bu teşekkülün fırka müzakerelerinde te'siri görüldü. Bir gece içtimada **Süreyya** müzakereyi not etmeğe başladı. Sebebini sordum. Şaşaladı. Baktım hem de müzakere esnasında aramıza fesad sürmeğe ve bizi dağıtmağa çalışıyor. Şüphelendim. Sonra tahakkuk etti. **Süreyya** bizi **Mustafa Kemal**'e ihbar ediyormuş. **Hakkı Tarık** da ayni fena rolü oynuyormuş. Fakat o, **Süreyya** gibi belli etmiyordu. Kurnaz. **Mustafa Kemal Süreyya**'yı sevmezdi. Çünkü Meclis'te daima tenkid yapardı. Bundan sonra göze girdi. Hasılı bu iki adam casusluk yapmışlardır.

Bu teşekkülün rolü, te'siri o kadardı. Ziyade bir şey olamazdı. Çünkü **Mustafa Kemal** derhal silâha müracaat ederdi. Maksadımız da zaten bundan fazla değildi. Fakat ihbar vakı' olunca, bunda da devam edemedik. Bu **Süreyya** mes'elesinden sonra dağıldık, işi bıraktık.

VEKALETTEN İSTİFADAN SONRA

Vekâletten istifamdan sonra, İstanbul'dan Ankara'ya avdetimde Hariciye Vekâletinde **İsmet** bana, İstanbul murahhaslığını teklif etti. Dedi ki: «**Adnan** İttihadcılarla beraber. Kaldıracağım. Orda senin gibi bir emin arkadaşın olması lâzımdır». Hakikaten **Adnan** İstanbul'da hep İttihadcılarla beraberdi. Eski tarikatını bırakmıyordu.Fakat düşündüm. Bir arkadaşın yerine oturmak ağırdı. Hem de bu vazife Türk Tarihi'ne çalışmama mani' olacak. «Beni mâzur gör! Kabul edemem!» dedim. O galiba redde mâruz kalacağını hiç zannetmiyormuş. Birden arkasına yıkılır gibi yaslandı. İstediği olmayınca öyle yapar. Şimdi beni kandırmağa başladı. Türlü söylüyor. Ben de bir düziye «yok» diyorum. Dedi: «Bir çok muahede yapacağız. Hepsini sana yaptıracağım» Yine: «Yok» dedim. «Canım bu kadar imzan olacak» dedi. «Bu şerefleri başka arkadaşa ver!» dedim. Nihayet: «Canım ben bütün resmî muameleyi yaptırdım. Evrak yazıldı. Geri döner mi?» dedi. Bu nev'ama bir cebir gibi idi, kızdım, dedim ki: «Geri döner. Çünkü sormadan adam tayin edilir mi?Ben bir marşandiz sandığı mıyım? İstediğin yere yollayasın. Ne yapayım, evvelce kabul eder misin diye bana soraydın, yazdırmazdın..» Fena kızdı, dedi ki: «Demek sen bizimle çalışmak istemiyorsun». İçimden «Ha, şunu bilcydin» dedim. Fakat bir cevap vermedim. O da artık kesti. Sonra Hariciye Müşaviri **Tevfik Kâmil**'den öğrendim. Hakikaten beni tayin etmiş ve bütün muameleyi yapmış imiş...

Bu sefer bana Berlin Sefirliğini şifahen teklif etti. Birkaç aydır, bir düziye

gazetelerde benim kâh Berlin'e, kâh Roma'ya sefir tayin edileceğim yazılıyordu. Bir şey anlamıyordum. Bir şey var diyordum. Nihayet anlaşıldı.Bunu da reddettim. Dedim: «Paşa, bilirsin ben, mevki ve şeref âşıkı değilim. Hiçbir şey istemem.» durdum durdum, bakayım Paris'e niye yollamıyor, orası boş, şunu anlayayım dedim ve şunu söyledim: «Bari Paris'i vereydin?!» «Paris'e başkasını yollayacağız. Sen Lozan'da Fransızlarla çok çarpıştın. Olmaz.» dedi. Meğerse orayı **Fethi** için açık tutuyormuş. Onun menfası Paris, benimki Berlin miş...

RIZA NUR MECLİSTEN DE ÇEKİLİYOR

Benim niyetim bu adamlarla artık kat'iyyen çalışmamak... Hiçbir memuriyetlerini kabul etmemek. Meclis'ten de çekileceğim. Fakat o vakit beni daha kolay tepelerler. O oldukça biraz garanti ve kuvvet. Arayı da tamamiyle bozmanın vakti değil. Türk Tarihi'nin tab'ını bitirmeli. O vakte kadar alargada durmalı. Hele koparmadan memuriyetleri red etmeli. Bu mühim. Çünkü iş fena gidiyor. Çirkefe girmek doğru değildir. Bu kadar namusumla yaşadım, onlarla çalışmak rezaletlerine iştirâk etmek demektir. Kimbilir ne kötü şeyler yapacaklar?!. Namusumuzu kaybederiz. Mes'uliyetlerine müşterek olmaktan korkuyordum...

Çankaya tamamiyle Yıldız Sarayı oldu. Etrafında Arnavut, Arap taburları gibi, tabur tabur muhafaza kıt'aları var. Yıldız'ın etrafında iki kat duvar vardı. Çankaya'nın etrafında hendek ve emsali tahkimat yapıldı. Vaktiyle Yıldız'a yanaşılamadığı gibi, artık Çankaya'ya da kuş uçmuyor. Yollarda, bağlarda müfrezeler geziyor. Her Çankaya'ya giden, yolda polis tarafından istic'vap ediliyor. Yolda birkaç polis kulübesi yapmışlar. Oradan telefonla Çankaya'ya gelene gidene dair haber veriliyor. İzin gelirse bırakıyorlar. **Mustafa Kemal** kliği yanına toplamış, onlara Çankaya'da villâlar vermiş. Klikte neler yok: **Abdülhamid**'de **Fehim Paşa** vardı. Burda **Kılıç Ali** var. **Bozok Salih** gibi, **Kabasakal Mehmet**'ler, **Falih Rıf**kı gibi **Zülüflü İsmail Paşa**'lar var. Tertip yolunda. Tam cumhuriyet. Yaşıyoruz...

Kılıç Ali, Cumhuriyet **Fehim Paşa**'sı **Salih** Cumhuriyet **Kabasakalı**, **Falih** cumhuriyet Zülüflüsüdür.

Berlin sefirliğini red ettikten sonra **İsmet**'le aranız daha ziyade soğudu. Artık ziyaretine gitmiyorum. **Mustafa Kemal**'e de gitmiyorum. Onlar da beni aramıyorlar. Tabii İstanbul murahhaslığı, Berlin sefirliği, **Mustafa Kemal**'in malumatı, hattâ tertibi tahtında bana teklif edilmiştir. Bu adamlar müthiş müstebittir. Yalnız aleyhlerine harekete kızmazlar. İhsanlarının reddedilmesine de tahammül edemezler.

FİKRİYE'NİN İNTİHARI

Bir havadis: Fikriye Hanım intihar etmiş. Sebebi? Çankaya'ya gitmiş, kabul edilmemiş. Kederinden intihar etmiş.

Gazi evlenince bu (.....)ni para vererek Avrupa'ya yollamış. Kadın gezmiş, gelmiş, **Lâtife** kat'a bu kadını çekemiyor. Tabii... Bizim oturduğumuz Leble-

(*) Metresle ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

bici Mahallesinde bir komşumuz var, yerlilerden. Bizim hanımla iyi ahbablar. Çankaya'ya yakın bağları var. O hanım hikâye etti: Bir tabanca patladı, pencereye koştuk. Bir kadın sesi: «Aman beni vurdular. Cankurtaran yok mu?»diye feryâd ediyor. Sesi biraz sonra kesildi.» Demek Fikriye intihar etmedi. Vurdular. Bunu ya **Mustafa Kemal**, ya **Lâtife** (.....)du. Mantık böyle. Fakat **Lâtife** böyle cinayete cesaret etsin zannetmem. Her ne suretle olursa olsun, bu kadar (.....)liğini eden **Fikriye** de **Gazi**'nin cinayetleri listesine girdi. Tuhafı şu ki, mahkeme, kimse bu işi aramadı. Geçti, gitti... Adliye yeniden **Fikriye**'yi oraya getiren arabacıyı bulup, keza komşulardan tahkikat yapmıyor.

NASIL BAKAN OLUNUR?

Artık **Mustafa Kemal**'in yeni adamları (klik) arasında Millî Harekette hizmet etmiş hiçbir kimse yok. Hizmet etmiş olanların hepsini attı. Klik âzâsı ve Hükûmet âzâsı hep derme çatma şeyler. Dalkavuk, (.....), ..., ..., ...), uşak mâkulesi.... Tamam... Hepsini de kendi yeniden yetiştiriyor. Meselâ bir hamala müşir forması takıyor, oluyor. Meselâ **Recep**'i Dahiliye Vekili yaptı. Bir yüzbaşı idi. Eskiden bu adam bizim yanımıza geldiği vakit, askerce selâmla bekler, yine selâmla çıkardı. Oturmazdı bile. Dirayeti de ona göre.

Murahhaslığı ben kabul etmeyince, **Nusret**'i, Berlin sefirliğine de **Kemaleddin Sami**'yi tayin ettiler. **Kemaleddin Sami** orduda irtikâbı olan -ki, **Ali Hikmet Paşa** açıktan önüne gelene söylüyor- Hapishâne gardiyanı bir Arnavud'un oğludur. Eskişehir Ordu merkezi iken, kardeşine askerî müteahhidlik yaptırıp, bu suretle para vuruyor. Bir takım irtikâbından evrakı, Divan-ı Harbde. Halbuki Eskişehir'e kumandan **İsmet** de kardeşi Kambur **Rıza**'ya müteahhidlik yaptırıyor. Tabii yağlı kuyrukları **İsmet** kardeşine verdiriyor. Buradan aralarında zıddiyet başlıyor. Bu sefer **Kemaleddin Sami**, Hükûmet Dairesinde **İsmet**'e gidiyor. Bağırıp çağırıyor,kavga ediyorlar. Bir gün de **Kemaleddin** adetâ hükûmeti basar gibi, Hey'et-i Vekile içtima halinde iken, zorla içeri giriyor. **İsmet** köpürüyor. İşte demek def'i lâzım gelenlerden biri daha... Hemen Berlin'e sefir yapıp sürdüler. **Kemaleddin Sami** de yerini buldu. Orda sefirlik değil, hâlâ tâcirlik yapıyor. Kardeşi İstanbul ve Berlin arasında mekik dokuyor. Diplomatik koli nâmıyle ticaret eşyası kaçırıyor. Bir defa da yakalanıyor. Bu mühim bir skandaldır, kapatıyorlar. Alman fabrika ve şirketlerine «Ancak bana müracaat ederek, Türkiye ile bir imtiyaz ve satış işi müzakere edebilirsiniz» diyor. Alman şirketleri Alman Hükûmetine şikâyet ediyorlar.... Hattâ Yunkers Şirketi **Kemaleddin**'e yazdığı bir mektupta «Yakamızı bırak!»diye bağırmıştır. Çirkin şey. Sefirler böyle şeyle meşgul olmaz. Konsolos, evet, başka işi yok. Kardeşi Türkiye'de zeytinyağı fabrikaları açıyor. Babaları ölünce, Anaları evlerinin bahçesine zerzevat eker, sırtında çarşıya getirir, satardı. Sinop'taki evlerini de fakirliğe nümune olarak görmek lâzımdı. Karısının eski kocası olan **Abdülhamid**'in oğlundan bir kızı var. Tıpkı prenstir. Bu aileye Türk toprağında oturmak kanunen yasaktır. Sefarethâne Türk toprağı demektir. O da sefarethânede. Bu kanunu bu efendilerimiz yaptılar, ama buna mani' olmuyorlar. **Kemaleddin** çok akıllı şeymiş, bu kadınla da evlenerek yağlı

(*) Pezevenk, casus, kaatil, cahil anlamına gelen dört kelime metinden çıkartıldı.

kuyruğa konunuştur.

Kemaleddin sefirliğinden evvel Sinop'a gelmiş, meb'us sıfatıyla dolaşmış, «Çerkezleri imha edeceğim» demiş. Arnavutları kim imha etsin bilmem. Ahaliye damızlık at hediye edeceğini söylemiş. Ahali bunu bana sordular, durdular. At göndereceği yok! Söylemiş... Nitekim göndermedi. Vaadinden utanmak adeti yok. Şu adamı meb'usluğu için de adam sanıp bütün eşrafa def'alarca tavsiyelerde bulunmuştum.

Bunlardan başka sefirlik işini de iyi yapamadı. Bir aralık Ren tarafına gitmiş, orda nutuk vermiş: «Fransızlar zulmediyorlar. Yazık,yazık size Almanlar! Bizden ibret alıp isyân edip bunları atamadınız» demiş. Bu nutuk günlerce Fransız matbuatına sermaye oldu. Ne tedbirsizlik! Senin nene lâzım?!. Bir sefirin söylemeyeceği bir şey varsa o da budur. Böyle adam artık sefirlikte duramazdı. Ama Ankara'dan uzak durması **İsmet**'ce matluptur. Ve **Kemaleddin, Mustafa Kemal**'in adamıdır. Kaldı. Birgün Meclis'te **Kâzım Karabekir, Ali Fuad** ve **Refet** in meb'us kalmak üzere askerlikten istifaları okundu. Hiçbir şeyden haberim yoktu. Baktım, bu mühim bir meseledir, ama nedir? Sonra anladık. **Mustafa Kemal** askerleri Meclis'e doldurmuştu. Bununla elinde Meclis'de mühim bir kuvvet olacağını zannediyordu. Bu suretle müthiş bir militarist idare hasıl olmuştu. Hattâ **Halit Paşa** mebus yapılmaması için benim yanımda **Mustafa Kemal**'e çok rica etmişti. Buna rağmen onu da yapmıştı. Bunlar ordunun bariz sîmaları idi. Bunlar hem meb'us hem de orduda Ordu Müfettişliği gibi vazifeler yapıyorlardı. Nihayet **Mustafa Kemal** bunlardan korkmağa başlamış, hepsini siyasî sahâdan kovmuş, sırf askerlikte bırakmak potilitikasını tercih etmiş. Bunlara teklif etmiş, **Cevat, İzzettin, Ali Hikmet, Şükrü Nail**'le, **Fahreddin, Cafer Tayyar Paşalar** da bu meyanda. Her işte olduğu gibi, iptidâ mutı' (.....) **Fevzi**'ye söylemiş, O, derhal istifa etmiş. Bu nümunedir. Onu göstererek diğerlerine de teklif etmiş. **Cevat Paşa** iptidâ meb'usluktan çekilmedi. Sonra **Mustafa Kemal**'in Ankara'da icbarı ile, bilmem ne yaptı, çekildi. Galiba askerlik vazifesinden azlettiler. Bu suretle **Cevat** sonradan dönmüştür. **Mustafa Kemal**'de hak, usûl yoktur. Kıcın bükme yapar. **Karabekir, Ali Fuad, Cafer Tayyar, Refet** kabul etmeyip, bil'akis askerlikten istifa ederek meb'usluğu tercih ettiler. Onları da bu müzakere esnasında Meclisten dışarı çıkardı. Müzakereye iştirâk ettirmedi. Bunu da yine Erkân-ı Harbiye Reisi vasıtasıyla yaptı. Yaman adamdır. Bu gayet vahim bir işti: Ordu bir meb'usu Meclis'e girmekten men'ediyor. Millî Hâkimiyete müthiş bir darbedir. Başka yerde olsa Erkân-ı Harbiye Reisini parçalarlardı. (*bir isim*) bunu hem yaptı, hem de utanmadan nutkuna dercetti. İsabet. Kendi kendini rezil etti.

O esnada içimden şu geçti. Üç adam **Mustafa Kemal** ile uyuşamıyorlar. Tabii uyuşamazlar. Fakat bunlar sersem. Sonunda herhalde aranızda can pazarı olacak. Bunu şimdiden askerlikte kalıp, ordular elinizde, yapıversenize.... Meb'uslukta kolayca ve mutlaka mağlûp olursunuz... Meclis binası sizin türbenizdir. Şu adamlar kendi ayaklarıyla mezara geliyorlar.

Dediğim olmuştur. İzmir Suikastında hapsolup çıktıktan sonra **Ali Fuad**'a bunu söyledim ve dedim ki: «Ayol mâdem ki mücadele engagedir. Zarurîdir, askerlikte kalıp, işi ordu ile bitirsenize» Dedi ki: «Ne bilelim. Biz gayrîmeşru' bir

(*) Bir hayvan ve bir insan ismi metinden çıkartıldı.

şey yapmıyalım. Bu işi usulü dairesinde Meclis'de görelim dedik». Dedim: «Gördünüz. İşte bu akıbete düştünüz. Bu adamı siz bu kadar vakitsiz yine tanımadınız. O, meşru' yol bilir mi? Silâha aynı silâhla mukabele edilir. O kuvvetten başka bir şeyle gitmez. Ne ise kıl kalmıştı. Canınızı kurtardınız».

Mustafa Kemal bu mes'eleyi kemafissabık ve bir miktar kendine göre te'vil, tefsir ve tağlit ve hattâ uydurma (.....) ile zikr ve tasvir ediyor. (Sahife 506) Hem de buna komplo diyor. Ah, komplo böyle mi olur? O askerlikte kalıp yapılırdı. Bu büyük bir fırsattı. Bu üç adam (**Karabekir, Ali Fuad, Refet**) dirayet gösterip bu işi beceremediler. Böyle (.....) bir tiranî altına girdik. İnliyoruz.

Refet evvelce meb'usluktan istifa etmişti. Bu mes'ele esnasında bu istifasını geri aldı.Tuhaf oldu. Anlıyamadık. Meğerse Nutka göre istifayı **Rauf** geri aldırmış imiş.

ESAT HOCA MESELESİ

Elcezire hududumuz açık idi. O tarafta âsayiş yoktu. Nasturîler, Geldanîler harekette idi. Bu esnada Meclis'te de meb'us **Hoca Esat** isyân hakkında bir sual yaptı. Nutkunda **Mustafa Kemal** bunları hep bu komplo ile alâkadar gösteriyor. Yavuz adam. Hem de hiç (.....) yok. Bu kadar aşikâr yalanı herkes söyleyemez. **Esad Hoca**, içi temiz sâf derûn dost bir adamdır. Beni çok severdi. Mes'eleyi biliyorum: O mübadele ile gelen muhacirlerin perişan halinden pek müteessir idi. Kendi de eskiden Rumeli'nden gelen muhacir olduğundan bu işle alâkadar oluyordu. İskân işlerinin pek fenalığından bana şikâyetler ediyordu. Çocuk gibi bir adamdır. Hattâ bir kere anlatırken ağladı bile. İzmir havalisinde bunların perişanlığını gözüyle görmüştü. İskân için bir vekâlet yapıp, bunu Sıhhiye vekâletinden almışlar. **Necati**'yi İskân vekili yapmışlardı. **Necati**'ye vekâlet bulmak için bu Vekâleti lüzumsuz olarak **İsmet** ihdâs etmişti. Kendisine söylemiştim: «Yazıktır bu masrafa» demiştim de. Değer mi? Evvelâ mevki ehemmiyetsiz, sonra millet işi. İskân Sıhhiye Vekâletinde idi. Ben Vekil iken Fethi kabinesi zamanında bir proje de hazırlamış, Hey'et-i Vekileye vermiştim. Kabul edilmişti. **Fethi** bu işi benim yapmamı teklif etmişti. Ancak ben bu işi deruhte etmek için lüzumu kadar para istemiş ve paranın evvelden elime teslim edilmesini, bütün vasıtaları hareket ettirebilmek için askerlere ve valilere emir verebilmek selâhiyetini istemiştim. Çünkü, birden yüzbinlerce adam gelecek. Paraya lüzum olacak. Tahsisatı vermek için, sürgün yarına atılacak. Bizim devletin hali mâlûm. Muhacirler aç kalıp ölecek. Mühim mes'uliyet. Bunu Hey'et-i Vekile kabul edememiş ben de deruhte etmemiştim. İskâru Sıhhiye'den aldılar. Dosyalar da oraya devredildi.

Necati işi, ağzına, yüzüne bulaştırmıştı. Felâketti. **Esad Hoca** bunları bana acı acı anlattı. Hattâ bu hususta şiir bile yazmıştı. Bana okudu. Beni dahi müteessir etti. Ve ilâve etti. «Bunları **Gazi**'ye anlattım. Bana «İstizah yap!»dedi. Ben de neme lâzım sual yapacağım dedim.» **Mustafa Kemal** ne (.....)!.. Bu adamı kendi sevketmiştir. Bunun Geldânî işi ile komplosu ne?.. Hocayı sok, sonra da bu yüzden turfa ve perişan ettir. Bîçâre bu sual yüzünden meb'usluktan da oldu. Acıdır. Rumların bıraktığı evlerin çoğu, bilhassa İzmir'de şu bu tarafından yağma

(*) Yalan, katil ve haya ile ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

edildi. Gelen muhacir açıkta kaldı. Bu (.....)cılar içinde **İsmet, Necati** ve **Gazi** dahi vardır.

İsmet Başvekâlete geçti. Fakat işleri alt-üst etti. İktidarsızlığını gösterdi. Bütün Meclis aleyhinde meb'uslar birbirlerine şikâyetler ediyor. Hattâ birgün Meclis'de benim yanımda **Hamdullah Suphi** bile, **Fethi**'ye **İsmet** ve Hükûmet aleyhinde uzun şikâyetlerde bulundu. Ve **Fethi**'ye **Gazi**'ye gidip anlatmasını ve memleketi kurtarmasını bile söyledi. **Hamdullah Suphi** şimdi böyle söylüyor. Halbuki **Vasıflar** ve **Necatiler** grubundan ve **İsmet**'in pehlivanlarından idi. Demek efendisinin yıkılmak üzere olduğunu hissediyor. Bunlar böyledir. Hemen dönerler. Ben de bu fikre iştirâk ettim. **Fethi** de **Gazi**'ye söyleyeceğini vaad etti. Zaten o da kızıyor ve pek şikâyet ediyordu...

Mustafa Kemal (Sahife 518) İskân işlerinin bozukluklarını seyahatinde gördüğünü ve bu Vekâletin ilgasını söylediğini söylüyor. Peki ama, bunu ihdas eden sizsiniz. Bu çocuk oyuncağı mı? Niye yaptınız? O vakit buna ne lüzum olduğunu da söyledik idi... İmdi Nutukta bu Vekâletin ilgasını tavsiye ettiğini söyliyerek bu hatâsını dirayetine delil haline koyuyor... Peki, mademki **Necati** böyle halt yiyor, âcizdir. Niye onu tekrar sonra birçok vekâletlere vekil yaptın? Bu vekâlette fecî hırsızlıklar, alçaklıklar olmuş, muhacirler perişan ve mahvolmuştur. Birgün bunların hesabını görmelidir.

Kâzım Karabekir, Ali Fuad ve **Refet**'in askerlikten istifaları Meclis'te okunurken, diğer paşa ve kumandanların da meb'usluktan istifaları bunu takip etmişti. İkincilerin Meclis'te okunması doğru, birincilerinki lüzumsuz. Erkân-ı Harbiyeye ait idi. Yok, Gazi tertibi. Okundu. Çünkü iş çıkarıp onlara darbe vuracakmış demek. Hattâ **Esad Hoca**'yı istizaha teşviki de bunu gösterir.

Meclis **Esad Hoca**'nın beyanatından o kadar müteessir olduki, suali otomatikman istizaha tebdil etti. Ben de bir ay evvel Sinop'ta muhacirlerin perişan halini görmüştüm. Birçokları bana geldiler, hallerini anlattılardı. Çok müteessir olmuştum. Hele mübadele işini Lozan'da ben yaptığımdan ve bu hususta pek çok zahmet ve emeğim geçmiş olduğundan alâka ve teessürüm fazla olmuştur. Hele Sinop'ta Çakıroğlu'na muhacir yerleştirmişler. Buna pek kızmıştım. Çünkü orası bataklık, muhacirlerin bir kısmı ölmüş, bir kısmı da Sinop'a kaçmış, perişan. Hemde üste ocaktan caba olarak Hükûmet bunları iskân yerinden kaçıyorlar diye, zorla yine Çakıroğlu'na, yâni mezara yolluyor!.. Feci... Yüreğim yandı. Halbuki benim yaptığım ve İskân Vekâletine devredilen proje ve nizamnameye bir madde koymuştum ki, şu idi: «Bataklık mahalle her ne bahasına olursa olsun, muhacir iskân edilmeyecektir.» Çünkü Çerkes ve Abaza muhacirlerin bataklıklar kenarına iskân edilen kısımları, kâmilen ölmüş, köyleri sönmüş, yıkılmış, oralarda şimdi yalnız mezarlıklar bir nişâne olarak kalmıştır. Bunlardan bir kaçını da ben Sinop köylerinde görmüştüm. **Necati** bu maddeyi ka'le almayıp muhacirleri sıtma ile kırdırıyordu. Pek cahil adamdır, anlamaz. Sade martavalcı idi... İcraatında da cesur. Kabahat onda değil. Onu sırf bir kabadayı, icabında komitecilik eder diye oraya koyanlardadır.

Sual istizaha kalbolunca dayanamadım, hemen söz aldım. Bir çok şeyleri izah ve İskân Vekiline ve Hükûmete şiddetle hücum ettim. Meclis sarsıldı. Heye-

(*) Yağma ile ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

cana geldi.Nutkum bittiği vakit, eğer o anda rey toplansaydı muhakkak Hükûmete ademi itimad verilmişti. Kürsüden indim, dışarı çıktım. İzmir'de asılan **Abidin,** zavallı, yanıma geldi. Elimi sıktı. Tebrik etti ve: «Biz seni artık sönmüş zannediyorduk. Baktım, yine on yıl evvelki **Rıza Nur**» dedi. Zavallı **Abidin** iyi, zeki, natuk, hukuk tahsil etmiş bir gençti. Muhalifti, **Mustafa Kemal** harcadı. Yazık!.. Benden sonra **Yusuf Kemal** de Hükûmeti hukukî şekiller ile tenkid etti. Birçokları söylediler.

İŞLER KÖTÜ

Ağalar bakmışlar ki, iş fena. **Mustafa Kemal** derhal tertibat almış, ertesi günü Meclis'e geldi. Locasında oturdu. Baktım gözleri şaşı olmuş. Demek fena gazapta. Sağ tarafa ön sıraya **Kılıç Ali, Salih, Ali Saip** (Urfa) gibi tulumbacı takımı oturmuş, **Yunus Nadi, Vasıf, Necati, Recep** gibileri de söz aldılar. Bunlar onun hatipleri. Ve bir tarafta durdular. Tulumbacı takımları tabancalarını takmışlar, ceketlerinin eteğinden, kıçlarından gözükmek üzere sarkıtmışlar. Arasıra kalkıp geziniyorlar. Tabancaları görünüyor. Ve belki görmemişlerdir diye, tabancalarının bellerindeki kayışını bir, bir tarafa, bir diğer tarafa çekiyorlar. Sarkan tabancalar gıcırdıyor. Herkes görüyor. Koridorda muhalif meb'uslara çatıyorlar, kavga çıkarmak istiyorlar. O gün bunlardan biri **Raif Hoca** (Erzurum) ya da koridorda tabanca çektiydi. **Topçu İhsan,** koridorda avazı çıktığı kadar bağırıyor: «Yapmayın! Yapmayın! Siz bu **Sarıoğlan**'ı bilmez misiniz? Kızarsa bütün Türkiye'yi ateşe yakar» diyor. **Sarıoğlan** dediği **Mustafa Kemal.** Tehdid müthiş.

Hatipleri birer birer söz aldılar. Bizim aleyhimize,daha ziyade **Rauf, Refet** aleyhinde ateş püskürdüler. Aleyhimize türlü yalan ve tezvirler söylediler. Meselâ **Vâsıf** ve **Necati** benim yetimleri öldürdüğümü ve kör ettiğimi söyledi. Yine eski nakarat... Bu kadar yalan söylenir mi? diye hayret ettim. Bunu söylemek için pek namussuz olmalıydı... Hattâ benim öldürdüğüm çocukların adedini de söyledi. Müthiş bir yekûn. Galiba bini geçiyordu. Sonra Tasviri Efkâr'da gördüm. Bu yekûn doğru imiş, fakat benim cinayetim değil. Başkasının da değilmiş, Darüleytamların te'sisinden son güne kadar olan vefat yekûnu imiş. Darüleytamlar, Harb-ı Umumi'de teessüs etmiş, Tabii her yerde her yıl telefat olur. Bunları herif hep benim hesabıma geçirmiş.Körlüğe gelince: Bu çocuklarda ilk trahomu bulup ayrı bir hastahâneye tecrid ve bir doktor tayin eden benim. Halbuki **Vasıf**'ın vekâleti zamanında Darüleytamların hali müthişti. Çocuklar açlıktan, hastalıktan ölüyordu. Kel, uyuz almış yürümüştü. O esnada Kayseri meb'usu **Ahmet** bana gizlice bir rapor sundu. Bu rapor vaktiyle benim te'sis ettiğim Kayseri Darüleytamının müdürünün Vekâlete, yâni **Vasıf**'a verdiği rapor. Sefaleti müthiş tasvir ediyor. Bunu celsede okuyacaktım. Tulumbacı takımı söz vermiyor, söyletmiyor, kapak vuruyor, bağırıyor, küfrediyor. Zaten onları ilk hatta yerleştirmişler. Vazifeleri bu ve tehdid. **Kılıç Ali** de bir düziye, fakat rica tarzında ve nazikâne bana «**Rıza Nur Bey,** vazgeç!, Söyleme!» diyor. **Salih** ise yerinden bana kudurmuş gibi söyleniyor.

Recep de kürsüye çıktı. Türlü safsatalar söyledi. Bataklığa muhacir yerleş-

tirmenin fena olmadığını ispat için «Sinop'ta tütün çıkar. Tütün sulak yer ister.Tabii muhacirler öyle sulak yere iskân edilmiştir. Oranın meb'usu ise, tütün ziraatı bilmiyor. Buna itiraz ediyor» diye beni techil etti. Ah, hakikatler nedir ve şu Millet Meclisinde ne haltlar edilir. Bu da cevap istiyordu. Diyecektim ki: «**Recep Bey** Kütahya meb'usudur. Çini nasıl yapılır bilir mi, şurda izah etsin. Tütün ziraatını da bilmiyor. Tütün sulanırsa yaprakları lâhana yaprağı gibi olur.» Lâkırdı söyletmediler ki... Hattâ bir aralık kürsüye çıktım, lâkırdıyı boğazımda bıraktılar. Kapak vurma, gürültü, tehdid, ilh.... Pek edepsizlik yapıyorlar. Meclis, Meclislikten çıkmış, halis bir Tulumbacı koğuşu olmuştu.

Ali Saip beni severdi. Geldi: «Beni **Gazi** sana yolladı. Artık söz söylemesin diye rica ediyor. Diğer arkadaşlara da **Rıza Nur** bizim arkadaşımızdır, ona hücum etmeyiniz diye tembih etti.» dedi. Daha ne hücum edecekler?.. Ben yine söz söyleyeceğim, ama söyletmiyorlar ki... İmkân yok..

Gittikçe iş bizi ve istizahı bıraktı. Sırf **Rauf** ve **Karabekir**'lere tevcih edilmiş bir şekil aldı. Meğerse bütün bu tertip bunun içinmiş. Ben bir aralık, kürsüye çıkmağa fırsat bulabildim. Şunu söyledim: «Bizim bir şeyden haberimiz yok. Zavallı muhacirlere acıyıp, birazda onlar için söyleniyorduk. Meğerse iş başka imiş, iki hasım ordu var imiş, biz de ikisi arasında imişiz. Mütekabil bombardıman başladı, gülleler başımızın üstünden geçiyor» diyebildim. **Mustafa Kemal**'in de locasından güldüğünü gördüm. Mes'elenin ruhu sadece bu imiş. Nitekim iş ortaya döküldü. Tertibi yapan ve şimdi boğuşmayı seyreden bu izaha keyiflenmiş, zaar ki güldü...

Rauf bu işte de kabiliyetsizlik gösterdi. Bocalıyor, sendeliyor, istizahın teşmilini istemiyor. Bu adam zayıftır. Sıkıda, fırtınada ya tornistan ediyor, ya kendini baştan vuruyor.

Ferudun Fikri mes'elenin «Anket parlâmenter» ile hallini teklif etti. Tabii haklı ve pek münasip idi. Hükûmet yanaşmadı. Bu da Hükûmetin kabahatini itiraf etmesi demekti.

Bu mes'elede **Mahmud Esat, Saracoğlu** da Hükûmet lehine işe karıştılar. Halbuki bunlar muhalif idi. **Mahmud Esad**, biz Lozan'da iken, vaktiyle Teşkilât-ı Esasiye Kanununun müakeresinde Reisicumhura «Veto» hakkı ve Meclis'in feshi hakkı verilmesi aleyhinde çok güzel sözler söylemiş. Bu sebeple meb'uslar kendisini seviyordu, fakat **Mustafa Kemal**'e de turfa olmuştu. Benimle bu esnalarda, yâni istizahtan evvel, Hükûmetin fenalığı üzerine dertleşiyorduk. Birgün ona demiştim ki: «**İsmet** ve **Mustafa Kemal** de hepsi fena.» Dedi ki: «**İsmet** çok aşağı şeydir, fakat **Gazi**'ye fena diyemem. Sen de bu fikirden vazgeç!» Bu çocuğu bir derece severdim. Çocuk dedim, başı küçüktür. İsviçre'de tahsilini bitiremeden Anadolu'ya gelmiştir. Hem de hâli de öyle. Bu sözü üzerine soğudum. Çünkü, fenalıkların başı, asıl habis (*bir isim*). Bunu kendi bilmeyecek adam değil. Demek **Gazi**'ye dalkavukluk etmek, yanaşmak fikrinde. Haris çocuk. Vekil olmak istiyor. Vekillikten düşmek ağır gelmiş...

Mahmud Esat bu istizahta kürsüye çıktı, Hükûmeti müdâfaa etti. Ve hiç sadette olmadığı halde «Reisicumhur'a veto da, fesih hakkı da verilmelidir.» dedi. Turfalık yemeğini kusuyordu. Kaşar oluyordu. Hem de bunları söylerken ne ka-

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

dar olsa kekeledi. Çünkü, yine aynı kürsüde ve az zaman evvel bunların şiddetle aleyhinde söyleyen biri idi. Bu cümleyi bir kaç kere tekrar etti. Unutmam. Birisinde şaşırdı. Şöyle demişti: «Veto, fesih hakkı verilmez, fakat verilir de...» Demek ki, bunları söylerken vicdanı muazzepti, utanıyordu. Bundan sonra, bu adamdan artık tamamiyle soğudum. Bir daha münasebette bulunmadığım gibi, selâm da vermedim... Demek dalkavuk mevkii harisi. Bu hırs için denaet yapmak kabiliyetinde, iki türlü kör kılıç, Alâmeleinnas, yalancı...

Mustafa Kemal'in hatipleri (Ekseriyetle vekil) bizim hükûmette sorduklarımıza hiç cevap vermediler. Cevap verecek yerde başka meselelerle bizi ithama çalıştılar. Demek namusluca bir müzakerede değildik. Şu adamların yaptığına namussuzluk ve edepsizlik derler. Müdâfaa edcek yerde, mukabil taarruz yapıyorlardı. Fakat burası, sahrada, dağda bilfiil harp meydanı değil. Burda evvelâ cevap vermek lâzım. O yok, Meclis'te Kars meb'usu **Vehbi** güzel bir şey söyledi: «Canım, bu Meclis'in Hükûmetten istizahı değil, Hükûmet Meclis'i istizaha çekti» dedi. Hali, tam izahtı. Hep güldük!.. E... Yavuz hırsız ev sahibini bastırır...

Şunu da söyleyeyim. Bu istazahta **Recep** çok uzun lâf söyledi. Fakat bu kadar da saçma ve mugalâta az görmüştüm.

Hükûmetciler, o kadar işi azıttılar ki, nihayet her şeyi bıraktılar: «İskân değil, memleketin rejimi, cumhuriyet mevzuu bahistir» dediler. Bu, müthiş bir sözdür. Bir kanlı sahne kokusu idi. Hakikatte hiç de cumhuriyet aleyhine kimse yoktu. Kasten öyle diyorlardı. Demek bu noktayı ele alıp muhalifleri hiyaneti vataniye ile itham edecekler. Meclis aleyhlerinde hükum verse, onu da doğrayacaklar... Meclis'in havası yıldırım dolu idi. Herkes bunu hissediyordu... Herkese korku geldi. Bunları açıkca söyleyen **Yunus Nadi,** tamamiyle Tulumbacı ağzı takınmıştı. Hattâ «Böyle adamların kafası ezilir» de dedi...

Ben ilk sözlerimde Pendik taraflarına Yanya'lıların yerleştirildiğini, orada yine rumca konuşulduğunu söyledimdi. **Mustafa Abdülhalik** evvelce söylediğim gibi, İzmir'e Arnavutları dolduruyordu. Şiddetle muhalefet etmiştim. Bunun acısını çıkaracak... Koridorda bana geldi: «Sözlerinizi geri alın. Almazsanız, aleyhinize söyleyeceğim» dedi. «Ben tükürdüğünü yalayanları sevmem» dedim. Çıktı. Aleyhimde şunu söyledi: «Yanyalıları Arnavut yapıyor. Hem kim yapıyor? Maatteessüf, öyle mücrim bir arkadaşım ki, altı senedir müteassıp bir milliyetçi olmuştur. Daha evvel değildi. Ben o Yanyalı dedikleri adam, Türk'lük için silâhla mücadele ederken, kendileri bil'âkis Arnavutları isyâna teşvik ediyordu.»

Mustafa Kemal nutkunda, aleyhime bu sözleri almış bil'âkis kelimesinden sonra da bir«Türklük aleyhine» kelimesi ilâve etmiş. Aferin.. Müfessirinî kirâmdandır!.. Abdülhalik'in ruhu olmuş, izah ediyor.

RIZA NUR'UN TÜRKÇÜLÜĞÜ

Ben altı yıldır Türkcü değilim, Bunları çok zamandan beri intişar etmiş eserlerimde yazmışımdır. Bunlardan biri de Türk Tarihi ki, vücuda gelmesi onbeş yıllık bir iştir. Her gören de anlar. Sade bu, benim eski bir Türkçü olduğumu ispata kâfidir. Buna en iyi cevap İzmir Valiliğinde onun orada bir Arnavutluk yapmak teşebbüsünü söylemektir. Bu, resmî muhaberatla sabit idi. Söz söyletmediler.

Söyleyemedim. Şu adamlar daha düne kadar alenen Arnavutlukları ile övünürler. Böyle bir cürmümeşhut halindeki bir Arnavut, **Mustafa Kemal** bunu dercetmiş. (Sahife 536) altına da yine böyle bir adamın sözünden istifadeye yeltenmiş, şu satırları ilâve etmiştir:

«Filhakika **Rıza Nur Bey**'in siyasî hayatta bir çok mücadelâta iştirâk ettiği mâlûm idi. Bu iştirâkleri milliyetperver olarak Büyük Millet Meclisi devrinde ona hizmet ve faaliyet sahâları gösterilmesine mani telâkki edilmemişti. Fakat Türk'lerin Rumelinden çıkarılması gibi, her Türk'ün kalbinde ebedî ve elîm bir hicrân yaşatan o büyük felâket hâdisesinde müfrit milliyetperver **Rıza Nur Bey**'in Arnavut âsileri ile beraber Türk'ler aleyhinde faaliyette bulunduğunu bilmiyorduk. Buna ıttıla hasıl olunca, Büyük Millet Meclisini hakiki bir hayret ve dehşet istilâ etti.»

ARNAVUT İSYANI

Ben Türkiye'yi terkedip Paris'e çekilmesem, bu istizahtan sonra, sefirliğini, daha sonra verecekleri Maarif Vekilliğini kabul etsem, samandan adam, dalkavuk, mürtekip, mum söndürmeci olsaydım, **Mustafa Kemal** ne **Abdülhalik**'in sözünden bahseder ne de bu satırları ilâve ederdi. Benim Arnavutları isyân ettirdiğimi o vakte kadar bilmiyormuş?!. Bunu ben «Hürriyet ve İtilâfın İçyüzü» adındaki eserimde bizzat yazmıştım. Bu eseri herkes okudu. Kendi de okumuştu. Hattâ **İsmet** de okumuş, bu istizahtan evvel Lozan'da «Hürriyet ve İtilâf gibi bizim de birgün içyüzümüzü yazarsın» demişti. Hadi kendi okumamış, diyelim. **İsmet** ona bunları söylemiştir ya. Bu eser mütâreke iptidâsında neşredilmişti. Evvelden bildiğine şüphe mi var? Nitekim Tanin gazetesinde Arnavutluk isyânı zamanında **Hüseyin Cahid** dahi benim Arnavut âsilerle olan bir telgrafımı ele geçirip neşreylemişti. Bunları bilmeyen mi var? Sade **Mustafa Kemal** bilmiyormuş?!. Yazdığı gibi birçok mücadelelere karıştığımı biliyordu, sadece bunu mu bilmiyordu? Ne (.....)... «Hizmetlerde kullandım» diyor, peki niye kullanmış?.. Devletin mühim işlerinde bulundum, devletin muahedeler gibi en mühim işleri bana havale edildi. Niye edildi? Buna bir de ben Sıhhiye Vekâletini kabul etmeyince, **Mustafa Kemal**'in bana Sinop'a çektiği telgrafa bakan şaşar kalır. Ben Türk aleyhinde hareket edeyim!. Bu mümkün mü? Bunu yanındaki bir Arnavut bile sarahaten söyleyemiyor da, Selânik'li biri, Arnavudun sözünden bir «Türk aleyhine» sözü ilâve ederek söylüyor. Felek ne tersine dönmüş!.. Ben ki, ikiyüz yıldır Sinop'lu, ailesi mâlûm, ne anadan, ne babadan kanına hiç bir damla başka unsur kanı karışmamış bir Türk'üm... (*bir isim*)'in babası malûm değil... Hem Arnavutluk isyânının Rumeli'nin elimizden gitmesiyle hiç bir alâkası yok. Bu ne mugalâta?!. İşte bu adam her şeyde böyledir. Esasen Rumelini elimizden gideren Balkan Harbidir.Balkan Harbi Arnavutluk İsyanının bitip, her şeyin hal-i tabiisine avdetinden nice zaman sonra olmuştur. Bu isyân İttihadcı Hükûmetin yolsuzluğuna karşı olmuş, aslâ Türklüğe karşı yapılmamıştır. Nitekim Meşrûtiyetten beri Arnavutlar İttihadcılara birçok isyânlar yaptılar. İttihadcıların Dahiliye Nâzırı **Hacı Âdil**'i yaptığı teskin seyahatinde az kaldı öldürüyorlardı. Arnavut'la-

(*) Sahtekârlık manasına gelen bir kelime ve bir isim metinden çıkartıldı.

rın isyânı bu Hükûmete karşı, bir değil, bir çok ve çok zamandan beri geliyordu. O vakit ve sonra kimse de bunları Türklük aleyhine dememişti. Şimdi bunu **Mustafa Kemal** uyduruyor. Dahası var, ben bu isyânı körükledim, İstanbul'da da hâlâskârları yaptık. Selânik'te de **Galip Paşa** ile **Mustafa Kemal** Halâskârlara dahil oldular. Umumî ve alenî ve askerî bir içtima yaptılar. Hükûmet aleyhinde, âsiler lehinde bulundular. Demek **Mustafa Kemal** de Arnavutlarla teşriki mesai etti. Neticeten o da benim gibi Türklük aleyhine hareket etmiştir ve Rumelinin elimizden gitmesine sebep olmuştur. Bu içtimada **Mustafa Kemal** bizzat ispatı vücud etmişti. Zaten her böyle vak'ada o, külâh kapmak için, **Enver Paşa**'nın dediği gibi hazırdır. Sonra yine **Enver**'in Moskova'da bana dediği ve benim de Ankara'ya avdetimde aynen **Mustafa Kemal**'e tebliğ ettiğim ve âlemin de bildiği gibi **Mustafa Kemal** daima orduyu siyasete sokmağa, isyân ettirmeğe çalışmıştır. Hem bunu o vakit yaptığı gibi, daha vahim Harb-ı Umumî gibi bir tehlike zamanında da yapmıştır. Asıl hıyanet budur. Hem de sonunda komployu arkadaşlarını yakmak için **Enver**'e haber vermiştir. Adi casusluk etmiştir.

Ben birçok mücadelâta iştirâk etmişim. Buna rağmen bana millî hizmet verilmiş... Demek ki, itiraf ediyorsun ki, mazimde leke ve hizmete mâni' bir şey yoktur... Bu halde bunları nasıl söylüyorsun?!. Belki de bu sözleri ile siyasî mazimi, hayatımı lekeli göstermek istiyor... Öyle ise, hizmet vermek haltını nasıl yaptın, hem ben Arnavutları, Rumeli'ni düşmanlar alsın diye isyân ettirmedim ki, Zalim bir hükûmeti devirmek için yaptım ve muvaffak oldum. Bugün de bununla iftihar ederim. Bana büyük şereftir. Demek Türk Milleti için çalışmışım... Hem de canımı dişime alarak. Harb-i Umumî akıbeti İttihadcıları izâle için benim gayretlerimin ne kadar yolunda olduğunu ve benim ne kadar Türkçü ve vatanperver bulunduğumu göstermiştir. Keşki o vakit ki gibi, genç olsaydım da, şimdi de eskilerden daha kanlı zalim ve pek namussuz olan **Mustafa Kemal** aleyhine milleti isyan ettirseydim, muvaffak olup onu devirseydim. Milleti kurtarsaydım. O isyânla ben ne kadar haklıymışım. Hakkım İttihadcıların memleketi Harb-ı Umumî sonunda ne hale soktukları ile sâbittir. Bu hakikatı ben on sene evvelinden beri görmüş ve bir düziye söylemiş ve yazmıştım ve yine o vakit Arnavut'lar ecnebi değildi ki, bu devletin teb'ası idi. Alem de bilir ki, Arnavut'lar Türk aleyhine kıyam etmediler, istiklâl istemediler. «Zalim hükûmet istemeyiz. İttihadcılar çekilsin» dediler. Ve İttihadcılar devrilince dağılıp evlerine gittiler.

Şurası da var: İsyân başlarından **Yakovalı Rıza Abdülhamid**'i tahtına çıkarmak istiyordu. Bunun için işgal ettiği Üsküp'ten Selânik'e iniyordu. **Abdülhamid** Selânik'de Alâtinî Köşkünde hapis idi. Bunu da men'eden ben idim.

Teşekkür ederim ki, bana müfrit milliyetperver diyor.İftihar ederim. Kendisi Türk (.....). Millî Hareket zamanında benim Türkcülük icraatımdan pek sıkılıyordu. Bir şey de demiyordu. Bugün kendisi Türk'ün dinini, dilini, yazısını âdetini, millî müesseselerini, an'anesini her şeyini (.....) meşguldür. Bunlar harstır bir milletin, milletin hayatıdır. Bu mu onun milliyetperverliği?!. Hani Türk'ün dinine, edebiyatına, folkloruna, mimarî âbideleri olan câmilerinin ihyâ ve muhafazasına dair henüz ne yaptı? Soruyorum. Sade hüneri, gayreti, milleti baştan aşağı, (....., ..., ... yapmak...

(*) Aleyhte olmak, yıkmak, fuhuş, sarhoşluk, irtikap ve soygunla ilgili yedi kelime metinden çıkartıldı.

Bu satırları okuduğum vakit önce kızdım, sonra güldüm. Birgün Paris'te **Fethi** ile konuşuyorduk.Bundan bahsettim. Dedi ki: Sevinsene... Demek aleyhine ithamlar yapmak istemiş, aramış, taramış, bunu bulabilmiş... Bu nedir ki...» Düşündüm, doğrudur.

Ne ise, itimat reyi ile bu istizah bitti. Vaziyeti, istizahta olanları iyice gördük. Sonra düşündüm, fikrimden şunlar geçti:

«Demek (*bir isim*) bir cumhuriyetle Hükûmet yapmamış, bir tulumbacı koğuşu yapmış. Demek bu kadar kanlar ve emekler boşa gitmiş, Kurtulduk dedik, demek kurtulmadık. İstibdad rejimi,padişahlığı attık dedik, demek daha kara bir istibdada girmişiz. Daha kanlı, zalim bir canavar milletin tepesine çökmüştür. Yükselttik dedik, demek yüksele yüksele ancak bir tulumbacı koğuşu yapmışız. Vah... Vah zavallı millet!» dedim. İçim sızladı.

Adnan yanıma geldi: «E, ne dersin?.. Gördün mü?» dedi. Dedim ki: «Bu kadar gayret, emek, (*bir isim*)'in bir tulumbacı koğuşu yapması içinmiş. **Mustafa Kemal** yüksele yüksele bu koğuşun damına çıkarılmıştır.» Dedi: «İşimiz dumandır.»

Meb'uslar, **Salih** ve **Kılıç Ali** takımına «silâhşörler» adını koydular. Yanlış değildi. Artık bu ad meşhur oldu. Bunlar **Abdülhamid**'in tüfekçileri yerine geçtiler.

Meclis artık bir çocuk oyuncağı olmuştu. Hiçbir hükmü, kuvveti kalmamıştı. İşte Anadolu Hükûmetinde hürriyete ilk büyük darbe bu istizahtır. Bu sebeple bu devletin Cumhuriyet ve teşrii hayatında bu hâdise pek mühimdir, düğüm noktasıdır. Hakimiyeti Milliye, Cumhuriyet duman olup uçmuştur. (*bir isim*)'in yüzünde Cumhuriyet ve Hâkimiyet-i Milliye maskesi içinde, iblis, Neron suratı vardı. Milletin sözünü boğazına tıkamak için, yalana, tehdide, tezvire, her şeye, her şeye tevessül ediyordu. Meb'usları susturuyordu. Bu hali tamamiyle klik, şirket, inhisariye, karanlık oda, tahakküm, tegallûp, oligarşi sistemi idi. Hem de bu öyle zalim ki, hem dövüyor, hem de ağlamaya hakkın yok diyor... Tabiidir ki, dövülen ağlar. Bari dövüyorsun, bırak ağlayalım. Bu kadar da mı insafın yok?!..

Bu iş de böyle kapandı. Gazeteler Meclis'ten daha cesur çıktılar. Susmadılar. Tanin, Vatan, Tasvirieftkâr ve emsali gazeteler istizahı ve Meclis'in bu halini tasvir ettiler... Tanin bir nüshasında şöyle diyordu: «Vatan düşüncesiyle hareket etmek yalnız mevkii iktidardaki zâtlara mı, mintarafıllâh inhisar şeklinde bahşolunur bir fazilettir?» Ne doğru, ne doğru... Ancak **Cahid** bunu İttihadcılar zamanında da deseydi, ağzından öpmek lâzımdı. Maalesef bu nokta bizim siyasî hayatımızda mühim bir noktadır. Bizde mevkı-i iktidarda bulunanlar, derhal zannediyorlar ki, kendileri millete hizmet eder, devleti Allah onlar için vücuda getirmiştir. Hattâ, bir çiftlik gibi onlara vermiştir. Muhalifleri vatan hainidir. **Cahid**'le beraber İttihadcılar da böyle idi. **Cahid** bizlere ne kadar vatan hâini dediydi. **İsmet** bunu resmî nutkunda da söyledi: «Bu vatanın mukadderatını kime inanabiliriz? Hükûmeti kimseye veremeyiz.» Bu cümle pek çırçıplaktır. Sıkılmadan nasıl söyledi bilmem. Gaflet edip söylemiştir. Yoksa bu en saklanacak vahim bir suçtur. Onun ruhunu, hırsını ve her şeyini izah eder. Bu söze göre, demek ondört milyon Türk'ün içinde ikisinden başka vatanperver, âlim, zeki kimse yoktur. Öyle ise

(*) Üç isim metinden çıkartıldı.

millet «Ört ki ölem» desin. İşte, mevki-i iktidara geçenler vatana yalnız kendilerini (iki üç kişi) sadık bilip, diğer bütün milleti hain sanıyorlar. Bu bizde müthiş bir dimağ hastalığıdır. Tedavisi lâzım... Yahut mahsus mevkide kalmak için böyle diyorlar. Yine **Cahid** «Cumhuriyet, peki!.. Hükûmet adını değiştirmek faydasızdır. Mes'ele işledir» diyor ki, bu da pek doğru. Yine O, «İrsî hükûmdar yerine, zorla riyaset-i cumhura çıkmış bir mütegallibe, reisicumhur adını taşıyan bir müstebit, keyfemâyeşâ idare-i hükûmet eder. Bir hükûmdar-ı mutlak gibi, keyif ve hevesinden başka bir kanun tanımaz» diyor. İşte **Mustafa Kemal**, işte vaziyet bu. Ne güzel ifade etmiş!. «Yine O, Cumhuriyet nâmı altında, hükûmet-i mutlakaların, hükûmferma olması, askerî rüesa yüzündendir» bu da mahz-ı hakikat. **Cahid** demek bunları pek iyi bilir, pek güzel anlarmış. Ne diye İttihadcılar zamanında bilmemiş, anlamamış... Halbuki biz muhalifler bunları İttihadcılar zamanında bin kere söylemiş ve yazmıştık. Neden bizden olsun öğrenmemiş?! Bilip de arkadaşlarını yola getirip de, Harb-ı Umumî akıbetine devleti uğratmasaydı ne büyük hizmet etmiş olurdu. Bildiği halde arkadaşlarını men'etmemiş, demek para ve mevki için millete hıyanet etmiştir. Şimdi, **Cahid**'in şu sözleri isbat ediyor ki, **Cahid** görür anlar bir adamdır. İttihadcılar zamanında gördüğüne şüphe yok. Ve yine bu sözler isbat eder ki, **Cahid** vatanperver değildir. Menfaatine uygun olunca susar, yalnız susar değil, binbir yalanla onları müdafaa eder. Demek haris, para peşinde samimiyetsiz biridir. Türk ve Türkiye'yi düşünmez, zaten Arnavuttur.

Cahid'in şu söyledikleri tamamiyle mevcuttur. Bu zihniyetin ve militarizmin milletler için ne belâ olduğunu çok yerde ve bu eserde de söyledim. Kumandanları ve ihtilâl yapmış şefleri aslâ bu mevkiye getirmek değil, politikaya bile sokmamalıdır. Nitekim İsviçre'de istibdâd ve diktatörlüğe mâni olmak çin generallik bile lâğvedilmiştir.

Fakat idrak sahiplerine meçhûl değildir ki, bu zihniyet, yâni vatanı başka ellere emanet edememek samimi değildir. Mevkiye geçenler, sırf mevkiyi bırakmamak için böyle bahane, vesile bulurlar.

Cahid bu esnada böyle çok güzel şeyler yazdı. Derken beni de müdâfaa etti. Müdâfaası güzeldir. Fakat bunu yapmamalı idi. Bugünlere kadar bütün hücumunu on beş yıldır, hep bana tevcih eden, daha dün bana yalan yere, cıvık, sarhoş diyen biri artık beni müdâfaa edemezdi. Demek bu adam hiç samimi değildir. Zemmi de methi de zamana,vak'aya, kendisinin menfaat veya zararına, temasına göredir. Şimdi beni müdâfaa menfaatına, gayesine muvafıktır, ediyor, eskiden menfaatına hizmet etmedim, kardeşi oğluna para verdirmedim, sarhoş dedi.

Yine Cumhuriyette de İttihatçılar zamanındaki gibi muhalefet, hiyanet, muhalif vatan haini oldu. Yine mürtecilik bunların elinde silâh yapıldı. Bakalım ne olacak!.. Âvane bu vaziyetten keyf içinde. İstizah bitince pek sevinmişler. Âvaneye mükâfatlar verildi. **Mahmud Esad** bile derhal mükâfaatını gördü. Adliye Vekilliği ile çerağ buyruldu. O gece Çankaya'da toplanıp mükemmel içtiler.

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

SÜLEYMAN SIRRI

Nafia Vekili **Süleyman Sırrı** öldü. **Mustafa Kemal** ailesine hıdremat-ı vataniye tertibinden bol maaş bağlattı ve nakten toptan külliyetli bir para ile verdirdi. Bu adam Selânik'lidir. Değersiz biri idi. İstanbul'da Nafia Nezaretinde itrikâbı dolayısıyle kovulmuştu. Üsküdar Gaz Şirketinin gizli hesap defterinde bunun aidatı olduğunu bilirim. Anadolu'da Millî Hareket zamanında yoktu. Sulhtan sonra geldi. Sanki hizmet-i vataniyesi için bu tertipten maaş?!. Fakat Selânik'li ve **Mustafa Kemal**'in akrabası imiş, Zaten meb'us ve vekil yapan da odur. Of... Zavallı aç Türk Milletinin parasından ihsanlar, eh, favoritizmler de yolunda... Daha nice vahimleri olacak...

İstizah sebebiyle, **İsmet**'le aramız tamamiyle açılmıştı. Biraz sonra biraz düzeldi. Ben İstanbul'da iken bir mektupla bana Londra sefirliğini teklif etti. Ben de bir mektupla red ettim. Mektubum ağırca idi. Bilhassa «Canım ben sizden bir şey istemiyorum. Zorunuz ne? Beni niye böyle memleketten uzaklaştırmağa çalışıyorsun?» dedim. Bu pek mânalı idi ve tayinimin ruhu da benden hizmet değil, bu idi. **İsmet** buna pek kızmış. Bir mektupla «Böyle bir fikrimiz ve buna da hâcet yoktur» diye bana cevap verdi. Bu vakte kadar haremlerimiz de muhavere ediyorlardı. Onu da kestik. **Lâtife** Hanım da artık haremimi aramıyor.

İstizahtan sonra pek az bir müddet geçti. **İsmet Paşa**'ya hastalığı bahane edilerek istifa ettirildi. Vakıa itimat reyi aldı. Ama hakikaten **İsmet** ve hükûmet paçavra olmuş, **İsmet**'in ve Hükûmetin tutunacak bir yeri kalmamıştı. İstizah onun kötü idaresi ve vaziyetini çırıl çıplak ortaya dökmüştü. Zaten o vakit düşmesi lâzımdı. Fakat (*bir isim*), Meclis'in bir hükûmet düşürmesine tahammül edebilir mi? O müstebit kendi düşürmeli, kendi nasbetmeli. Hâla Cumhuriyet tarihinde Meclisin âdem-i itimadı ile düşmüş bir hükûmet vak'ası yoktu. Nitekim İttihadcılar devrinde de olmamıştır. Zavallı devlet!... O vakit düşmesine mâni oldu. Biraz geçince, **İsmet**'i atıp yerine **Fethi**'yi koydu.

Bu sefer başta **Vasıf** ve **Rıfkı** olan **İsmet**'in adamları «yine biz geleceğiz Bu intikal kabinesidir. Bu kabineyi yaşatmıyacağız» demeğe başladılar. Demek ihtiras kazanı daha ziyade kaynıyordu. **Necmeddin Molla**'ya **Fethi**'nin söylediğine atfen, bir gün bana Molla'nın dediğine göre, kabine teşkilinde âzâyı kâmilen **Mustafa Kemal** intihap etmiş, **Mahmud Esad**'ı da bu kabineye **Mustafa Kemal** sokmuştur. Bunda biraz yanlışlık olsa gerek... **Fethi**'nin kabinesinde Diyarbekir'li **Fevzi** de Nafıa Vekili oldu. Bu, onun Malta arkadaşıdır. Hiç olmazsa onu kendi almıştır.

İNÖNÜ'NÜN KÖŞKÜ

İsmet İstanbul'a Heybeliada'ya, kardeşi kambur **Rıza**'nın köşküne çekildi. **İsmet** Lozan'dan avdetinde Çankaya'da **Mustafa Kemal**'e yakın bir yerde bir bağ aldı. Bağda pek entipüften bir bina vardı. Bir gün bana dedi ki: «Bina oturulacak gibi değil. İyi bir tamir yapıp yanına da ilâveler yapacağım. Param yok. Bana para verebilir misin?» Verebileceğimi söyledim. «Ne kadar?»dedi. «Kütüphâne yapı-

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

yorum, biliyorsun bana da lâzım. Sana iki bin lira verebilirim» dedim. Sonra bu parayı benden istemedi. Mükemmel bir bina yaptı. Tamamiyle Avrupa tarzında. Banyolar, abdeshâneler, sular. Kalorifer hepsi var. Hattâ binaya kapı gibi bir takım malzemeyi Viyana'dan getirtmiş. Müthiş bir masraf idi.. Hattâ birgün bana şikâyet etti. «Sade kalorifere haftada yüz liralık kömür gidiyor» dedi. Bu parayı benden niye istedi bilmem. Galiba parasızlığını göstermek istedi. Öyle ise derhal inşaata parayı nerden buldu? Hakikaten şimendifer hattından dolayı Ankara'da bir ton maden kömürü veya kok elli liradan aşağıya mal olmuyordu. Halbuki bu adamın aldığı maaş sade bu kömüre yetmezdi. Evine ise, kaloriferci, aşçı, iki tane ayak hizmetinde uşak, otomobiline şoför vardı. Bunlar neferdi. İçerde de kadın hizmetçiler vardı. Askerlikle alâkası kalmamış, halâ asker hizmetçi, askerî kamyonlar kullanıyordu.

Şimdi bu paraları nerden bulduğunu düşünmek tabii hatıra ilk gelen şeydir. Benden para istemesi, beni kendisinin parasız olduğuna zahip etmek içindi, ya hakikaten yoktu. Sonra almaması parasız olmadığını gösterir. Yahut (*bir isim*) verdi. Çünkü (*bir isim*) vekillerine **Abdülhamid** gibi, maaş, ihsân, villâ verir, onları bu suretle medyun ve kendine boynu bükük kılar. Hem nimet hakkı, hem de bir nevi irtikâp ve yolsuzluk olduğundan vekiller sesini çıkaramaz. Müstebidler için iyi usûl. **Gazi**'nin bu da sistemidir. Kötüleri, irtikâp ve emsali ayıpları ve bunlara dair kendi elinde vesikalar olanları işbaşına kor, yoksa böyle bir şeye sokup lekeler. O vakit onun sadakatinden emindir. Elhamdülillâh bizim vekilliğimiz zamanında bunlar yoktu.

İNÖNÜ'NÜN KARDEŞLERİ

İsmet'in **Rıza** adında kambur bir kardeşi vardır. Bu âile müteredd bir âiledir. Kimi sağır,kimi topal, kimi kamburdur. **İsmet** sağır, bir kardeşi topal, bir kardeşi kambur, küçük kardeşi de kokain çeker. **Rıza** pek cahil, bayağı bir adamdır. Ancak rüştiye tahsili görmüş, Mütareke bidâyetinde direkler arasında bir manifaturacanın yanında ayda on lira maaşla bir işçi idi. Bez ve kumaşları arşınlar, satardı. **İsmet** Eskişehir'de kumandan olunca onu oraya aldı. Müteahhitlik ettirdi. Şimdi ise **Rıza** avukat **Resai**'yi yanına almış. İmtiyaz, taahhüt, iltizam işleriyle meşgul. Şuraya buraya adam tayin ettirip para alıyorlar. Şirketlere kanca takıp para alıyorlar. Unkapanındaki o muazzam un değirmenini müzayedesiz aldı. Değirmenin oluklarından ceplerine un halinde altın akıyor. Ve yine Şehremanetinin soğuk hava depolarını aldı. Her eti mutlaka oraya sokuyor ve okka başına müthiş bir para alıyor, ilh... Biz de kamburluk uğurdur derler. Galiba öyle. Bu basmacı uşağı birden böyle oldu. İnsanın basmacı, yahut kambur olacağı geliyor. Heybeli'de, Kalamış'ta, Maltepe'de, Büyükada'da, daha birçok yerlerde köşkler aldı. İlerisini biraz ilerde söyleyeceğiz.

İsmet Heybeli'de iken **Vasıf** da her gün yanında **İsmet**'in Ankara'daki köşkünde de yâranının resimleri var. Bunlar arasında **Vasıf**'ın resmi en büyük levha olarak salonun en mutenâ bir yerinde. Alâka hemcinsler arasındadır. Demek birbirini bulmuşlar. Bunlar, ikisinin de bir seviye ve ahlâkda olduklarını gösterir, ta-

(*) İki isim metinden çıkartıldı.

bii kürtlük de buna yardım etmiştir. Çünkü, **Vasıf** da Bedirhanzâdelerdendir. Türkiye'de kürtlük dâvasını ilk çıkaran bu ailedir. Halâ da bu işi bu aile takip eder. Meselâ; **Vasıf**'ın yakın hısımı ve onun gibi İzmir'li **Süreyya** Harb-i Umumi'den beri Mısır'da Kürdistan Gazetesini çıkarır, kürtlük için uğraşır, Ermenilerle müttefiktir, onlardan para alır, ecnebî devletlerden para alıp casusluk eder. E, **İsmet** de kürt, bu sebeple yârânı arasında en çok **Vasıf**'ı sevmiştir.

Mevsuk haberlere göre **Fethi,** kabinesinde **Mahmud Esad**'ı çok seviyor. **Mahmud Esad İsmet**'in aleyhinden ateş püskürüyor. Alâ...

Vasıf'lar bu sefer de **Fethi** Hükûmeti aleyhine uğraşıyorlar. Bizim dağılmış mâhut hizip **Fethi**'yi tutmağa karar verdi. Meclis'te **Fethi** aleyhine yine aynı klik hücumlara başladılar.

Fethi Kabinesinde **Doktor Mazhar,** Sıhhiye Vekili idi. **Mazhar** bana İstanbul'da toplanacak karantinanın tasfiyesine murahhaslık teklif etti. Reddettim. Sonra, **Fethi** söyledi, yine reddettim. Bu iyi bir işti. Zahmetsiz bir çok para alırdım. Nitekim uzun sürdü. Buradan mükemmel paralar, aldılar.Ben böyle şeylerde değilim. Ama, bugün gurbette sıkıntı çekiyorum. Zaten **Mustafa Kemal**'in Hükûmetinde bir memuriyet almağı leke sayıyorum. Ne yapayım?...

Elcezire Cephesi iyi değil. Kürtlerde kaynaşma var. Birgün fırkaya Dahiliye Vekili **Recep,** Bitlis Valisi Zihni ile olan ihtilâfını mevzubahis ediyormuş. Gittim. Zihni Sinop Mutasarrıflığından Bitlis'e giden adamdır. Namuslu, dirayetli biridir. Orada bir kürt çetesi soygunculuk etmiş. Zihni bir müddettir yazarmış: «Kürt aşiret reisleri toplanıyor. Hükûmet aleyhinde müzakere ediyorlar. Bunları yakalayım. Sonra fesat çıkacak diyormuş. Dahiliye Vekili de aldırmıyormuş. Bu sefer soygunculuk vak'ası olunca, yine Zihni bu tezi şiddetle ileri sürmüş:«Ben sana emrediyorum. Sen sade eşkiyayı tut!» demiş. O da «Bunu yaparım, fakat bundan bir şey çıkmaz. Bunu yaptıran reislerdir. Onları da tutayım» demiş. İki taraf ısrar etmiş. Zihni: «Ben yanlış iş yapamam. İçtihadım böyledir. Bu halde istifa ediyorum» demiş ve etmiş.

Sonra Şeyh Said İsyânı oldu. Demek **Zihni** haklı imiş. Demek bu işte **Recep**'in büyük bir kabahatı vardı. Vekâlet vazifesini hüsnü ifa edecek dirayet gösterememiş. Başka memlekette olsaydı, vak'adan sonra Şeyh Said'i asmadan evvel **Recep**'i mes'ul ederlerdi. Fakat onun **Mustafa Kemal**'e sadakatı var ya kâfi. Her kabahatini, ayıbını örter.

ŞAPKA DEVRİMİ

Takrir-i Sükûndan sonra idi. Artık (*bir isim*), keyf ve hevesine serbest yol bulmuştu. Bir gün (*bir isim*) başına şapka takıp seyahata çıkmış. Kastamonu'da aklına esmiş, bir kanunla fesi yasak edip şapka giydirdi. O, din gidiyor diye en ufak, yahut en lâzım ve dine hiç zararı olmıyan şeylere kudurmuşçasına saldıran hocalar sustular. Hattâ tuhafı şu ki, kanun yapılmadan evvel de ilk şapkayı giyen yine bir hoca müftüdür. Bu da bizim mâhut Kızıl Sakal Gürcü **Hasan Fehmi**'dir. **Mustafa Kemal** seyahate çıkarken Ankara istasyonunda ilk şapka giymeyi buna teklif etmiş ve bir şapka da vermiş. Bu da giymiş...

(*) İki isim metinden çıkartıldı.

Benim Türk Tarihi'nde şapkanın günah olmadığına, Fatih'in ve diğer mühim padişahların, kumandanların şapka olan miğferlerinin resimlerini de koyarak, bir bahis yazmıştım. **Mustafa Kemal**'in teşebbüsünden çok evvel intişar etmişti. Hattâ kanundan sonra bir gün müze müdürü **Halil Bey** bana: «Sen ondan evvel bunu kitabında söyledin.» demiştir. Bizim kitabı okumuş, bunu kendi mârifeti gibi yapmıştır. Ben bunu yazdım ama, kanunla, cebren tatbik edin demedim. Onun elinde bir kuvveti, bir mârifeti var. Sade kanun. Her şeyi bununla yapıyor. Lâkin her şey bununla olmaz.

Lâtife'nin verdiği habere göre **Mustafa Kemal** benim Türk Tarihi'ni dikkatle takip ediyormuş. Masasının üstünde ve daima elinde imiş. Bir düziye işaretler yapıyormuş. Demek şapka hakkındaki bahsi gördü, huylandı. Kendine büyük şeref ve inkılâp sandı, yaptı. Benim kitaptan ders aldığını anlıyorum. Bu sebeple kitabıma sırası düştükçe, bilhassa Osmanlı'lar bahsinde istibdâdın çirkinliklerini çok defa ve uzun uzadıya tasvire gayret ettim. Sebebi, yapacağını bildiğim bu fenalıkların belki önüne bu suretle geçilir ümididir. Hep ona derstir. O sahifeler okunsun. Kendisi bunlardan ders alacağına, fena kızarmış. Demiş ki: «Rıza Nur tarihi alt edip, bütün kuvveti kalemine vermiş, beni tenkid etmiştir.» Hakikaten bütün o tenkidler onun yaptığı ve âtiyen yapacağı fiil ve hareketi tenkiddir. İyi anlamış. Tabii bana artık daha ziyade diş biliyor.

Şapka işi olsa da, olmasa da olurdu. Çünkü, şapka kafasının içini değiştirmez ki... Asıl lâzım olan da budur. Bu da tahsil ve terbiye ile olur ve zaman işidir. Bu adam bir kanun darbesiyle bütün işleri hallettiğini zannedecek kadar (.....) ve (.....)dir. Fakat bu adamda bir mani var: Kendisine müceddid densin. Tecedddüd için inkılâplar yapıyor densin. Mes'ele bundan ibarettir. Halbuki bu, kendi marifeti değildir. Bundan çok evvel Kadıköy'de gördüm. Bir takım gençler şapka giyiyorlardı. Milletin de bir şey dediği yoktu. Zaten bu evolosyon, hattâ Abdülhamid zamanında başlamıştı. Ekseriyetle aileler, hattâ pek müteassıplar bile çocuklarına şapka giydiriyorlardı. Gittikçe ilerliyordu. Birgün umumîleşecekti. Darbe ve sarsıntı da olmıyacaktı. Nitekim tesettürü de kendi kaldırmış gibi gösteriyor. Yardakçıları da öyle diyor. Adam bu, İttihadçılar zamanında başlamış, Harbi Umumîde Türk kadını, tamamiyle Avrupa'lı kadın gibi sokağa çıkmıştı. Bunlar zaruri tehavüllerdi, nasıl olsa olacaktı ve kendi kendine oluyordu. Zaten Anadolu'da Türk köylüsünde tesettür yoktu. Bu sade şehirlerde idi.

Halbuki gösteriş yapmak, dahilik taslamak için **Mustafa Kemal** bu şapka işini darbe ile yaptı ve bunun müthiş zararları oldu:

1- Vicdanlara tahakküm, İnsan ne isterse onu giyer. Kimin ne karışmak hakkıdır. Bu kadar da hürriyet olmazsa o hayat mıdır? Bu istibdattır. (.....). İslâmiyetin muamelât-ı hâs namıyla insanların yediğine, içtiğine kadar karıştığını söylerler ve bunu tenkid ederler. Bu fikir yayılmış, revaçta bir fikirdir. Bu (.....) de milyonlarca halkın giydiğine bile karıştı. Bir gün Fransa'nın cenubunda «Kan» da Fransız Âyan âzasından **Şerabo** ile görüşüyordum. İstanbul'dan sordu. Ben de:«Biz de artık sizin gibi şapka giyiyoruz. Soracak bir şey kalmadı»dedim. Şerabo: «İyi ama, insanın giyeceğine kadar karışılır mı? Bu çirkin bir istibdad» dedi.

(*) Akıl, cehalet, çirkin ve zulümle ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

2- Halkta büyük bir inkisar oldu. Mâneviyatı kırıldı. Gâvur olduk zannettiler. Hükûmete diş biliyorlar. Birgün harp olsa , bu millet gayretle harbetmez.

ŞAPKA EKONOMİSİ

3- İktisadî müthiş bir zarar. Milyonlarca lira harice aktı, gitti. Bundan da Yahudiler istifade ettiler. İtalya ve Fransa'da mevcut yeni ve eski şapkaları milyonla memlekete soktular. İki-üç frank kıymeti olan bu şapkalar, en aşağı on liraya (Yüzyirmi Frank'a) satıldı. Bunların çoğu zımpara kağıdı ile temizlenmiş şapkalardı. Bugün bu adamlar (**Mustafa Kemal** ve **İsmet**) harice para gitmemesi ve iktisad edilmesi zarureti karşısında çırpınıyorlar. Peki! Bunu beş yıl evvel düşünüp bu milyonları gidermeseydiniz ya. Beş yıl sonra akılları başlarına geldi diyelim, fakat bu milletin göğsü tecrübe tahtası mı? Beş yıl sonrayı düşünmeyenler, devlet recûlü olurmu? Bunlarla bugünkü buhranın olacağı âşikârdı. Şunu yapacaksın, bari evvelâ bir şapka fabrikası yapsaydın ya... Her şeyi evolosyon yapar. Erbab-ı akıl her şeyi ona bırakırlar. Bu suretle sadmesiz olur biterdi. Yapılacak şey sade evolosyonu sür'atlendirecek şeylerdi.

Bir de bizim millet fakirdir. Bu sebeple şapkanın cebrî tatbiki hatâ idi. Herkes bir fes alıyor, işte, sokakta, düğünde de, bayramda da, merasimde de giyiyordu. Şimdi melon, yumuşak,silindir, ilh... türlü şapka ve bunların türlü renkleri var. Merasimde silindir, siyah melon giyiyorlar. Üstüne smokin, frak ilh... elbiseler de zarurî oldu. Bu zavallılar bu kadar parayı nerden verecekler?!. Biz öyle milletiz ki, parayı sade ekmeğe, havaic-i zaruriyeye verebiliriz. Türk'ler bu fantazi masrafını ailelerin refahına, çocuklarının terbiyesine sarfederlerdi. Böyle fantazi Avrupa'nın zengin milletleri içindir.

Şapka meselesinin gülünç ciheti de var: Halk istemiyerek korkudan giydi. Fakat çoğu âdi kasket giyip şemsisiper yerini yukarıya büküyor, ya yana veya arkaya getiriyor, gülünç oluyor. Bu belki de alnında ziyaya mânî' bir şeye alışmamış olan insanlara güç geliyordu. Ondandı. Bunların fotoğrafı alınsaydı eğlenceli bir tarihî vesika olurdu. Hattâ bunu o vakit Sinop'ta sürgün bulunan gazeteci **Zekeriyya**'ya söyledim, güldükdü. Şapka giymemek için yıllarla başı açık gezen sofular oldu. Hattâ şapka giymemek için nesi var satıp savıp Suriye'ye hicret edenler görüldü. Feci... Köylü şapkayı hâlâ giymediler. Sinop'ta şehre bir saatlik köyde bile adi bezden üç-dört şapka yapmışlar, şehre gelen giyiyor, avdetinde misafir odasına asıp fesini ve sarığını başına geçiriyordu. Her şehre giden köylü bu şapkayı başına takıyordu.

Memurları merasime mahsus şapka ve elbiseyi giymeğe mecbur tuttular. Paraları yoktu. Alamadılar. Hükûmet onlara avans yaptı.

Şapkadan sonra birgün Meclis'te **Hoca Raif**'le görüşüyorduk. Dedim ki:«Siz nerdesiniz, hocalar her şeyi küfür der, kıyameti koparırdınız. Buna iptida siz isyân etmeliydiniz. Mükemmel giydiniz. Hattâ içinizden şapka en iyi serpuştur diyenler de oldu. Siz Türk Milleti içinde en çürümüş bir sınıf imişsiniz.» «Hakkın var» dedi.

ŞAPKA İSYANLARI

Bu iş aksülâmellerde kalmadı. Sivas'ta, Erzurum'da ötede beride halk, şapka aleyhine kıyam etti. **Mustafa Kemal** derhal **Kel Ali**'nin riyaseti altında bir İstiklâl Mahkemesi dolaştırdı. Epeyce adam astılar. Sayısını bilmiyoruz. Halk yıldı, iş bitti. Asılan bir hocaya pek acırım. Adını hatırlamıyorum(*). Zavallı kanundan evvel şapka aleyhine bir risale neşretmiş, hem de bunu Maarif Vekâletinin izniyle neşretmiş. Adamcağızı Ankara İstiklâl Mahkemesine çektiler. «Ben bunu kanundan bir yıl evvel neşrettim.Maarif Vekâleti resmen izin verdi.» dedi. Dinlemediler. Astılar. Yahu!... Madem ki bu asılıyor, ona izin veren Maarif Vekilini de assanız ya!... Hem de mes'ele şapka kanunundan evvel. Kanunların makabline şümûlü olmaz ve bu en mühim hukukî bir esastır. Burda daha feci bir şey olmuş. **Kel Ali** bu esnada (*bir isim*)'in baş cellâdı. Muavini de **Kılıç Ali. Kel Ali** Fena adam değildir. Cidden vatanperverdir. Fakat cahil ve safderûn. (*bir isim*) onu istediği gibi bu cinayetlerde kullandı. «Şunu as!» diyor, o da asıyordu. **Kılıç Ali** ise mel'un, habis bir şey. Onun bir merakı vardı, mahkûm ettiği adamların asılmasında da bulunurdu. Bu kanlı hünerini seyretmek ona zevk veriyordu. Herif mühim çingene imiş... Bu Hoca'nın asılmasında Hoca'nın boynuna ip geçirilirken, **Kılıç Ali** de başına bir şapka geçirmiş. «Giy, domuz!» demiş ve küfürler etmiş. Zavallı böyle ölmüş ve böyle saatlerce teşhir edilmiş. Şu Kanlı Kılıç ne bayağı bir mahlûktur.. İnsan asılan adama hakaret etmekten hayâ eder. Zavallı eli bağlıdır... İlmik gözünün önündedir.

OPERATÖR EMİN

İsmet'in Başvekillik zamanında İstanbul Valisi bir kıyama karşı tedbir manevrası yaptı. Rezalet oldu. Demek böyle düşünüyor, bir kıyâmdan korkuluyor, valiye tertibat yaptırmışlardı. O da tecrübe yaptı. Utandılar. Valiyi azlettiler. Şehreminini de kaldırdılar. **Operatör Emin**'i Şehremini yaptılar.Buna herkes şaştı. Şehreminliği kim, **Emin** kimdi?!. Bu adam bir defa halis Arnavuttur. Ben Gülhânede profesör **Wittig**'in muavini iken bu cerrahide talebe olarak çalışırdı. Uşak gibi bana hizmet ve hürmet ederdi. Ameliyata soyunurken, sonra giyinirken ceketimi tutar, fotinlerimi silerdi. Zaten Arnavut, sevmezdim. Bu halinden ise iğrenirdim. Kendisine «Burada bu kadar hizmetçi var. Sen doktorsun. Bırak onlar yapsın!» derdim. Yine yapardı. Zoru asistan bırakalım. Bu adama ilk eline bıçak vererek, bileğinden tutarak ameliyat öğreten benim. Herkesten ziyade derse devam ettiğinden asistan bıraktık. Bırakıldığını kendisine tebliğ ettim.Ertesi günü aleyhime başladı. Sonra Gülhâne'den kovdular. Gitmiş, Konya, Bursa'da hekimliğe savaşmış, bir şey elde edememiş. Birinci Büyük Millet Meclisi'ne her taraftan cebren meb'us yollarlarken bu kendi talip oldu. Bursa'da sevmezlermiş, def olsun diye yollamışlar. Bu adam Meclis'te aleyhimde idi. Ben karantina beklemek usulünü kaldırmıştım. Çünkü, Fennî değildir. Avrupa'da hiç kalmamış bir usûldür. Bunu bahane ederek Meclis'te bana sual yaptı. Karantina lâzımdır dedi

(*) İskilipli Âtıf Hoca
(2) İki isim metinden çıkartıldı.

ve tecavüzde de bulundu. Zekâsı basit, terbiyesi az, pek asabî, hırçın ve kendini tutamayan biridir. Ben de kürsüye çıkıp, «Sen bilmiyorsun. Karantina dünyadan kalkalı çok olmuştur.» dedim. Bu sefer dilini daha uzattı. Ben de «Bana herkes senin söylediklerini söylese, bir şey denemez. Fakat sen diyemezsin. Çünkü, senin hocanım» dedim. Gürültü ederek «Sen hocam değilsin» dedi. Bu inkârı daha müthişti. Bu meclis'te on-onbeş doktor meb'us vardı. Tabii biliyorlardı. Hattâ onların da bir kısmı bana «Hocam!» diye hitap ediyorlardı. Onlar ayağa kalkıp, «Sus, hocandır. Nasıl inkâr ediyorsun?» dediler. Sustu. Bu adam meb'uslar aleyhinde jurnal yazar, zarfa kor, **Recep**'e verir. **Mustafa Kemal**'e gönderirdi. «Meb'uslardan filân senin aleyhindedir. Filân aleyhine şunu söyledi» derdi. Pek ahlâksız şeydi. Kimse de sevmez, hakaret ederlerdi. Hattâ bir defa Meclis'in ortasında meb'uslar onu dövdüler de.

Emin gürültülü bir şehreminliği etti. Derhal belediye çavuşlarını silâhlandırdı. Bunları bir kıyâma karşı kullanacağını efendisine söyledi. Efendisi pek memnun oldu. Arnavut işin yolunu biliyor... Hergün trenle **Mustafa Kemal**'in mutfak malzemesini de gönderiyor. Hergün bunlar sebzevat, bir hasırlı taşdelen suyu, nefis rakılar, ilh... Demek Gazi, iki türlü memnun: Casusluk, hediye... Bütün Şehreminliğinde bu adam, Çankaya'nın kilerini beslemiştir. Vasıtası **Recep**'i de unutmuyor, ona da türlü şeyler ve bir güzel otomobil hediye etti. Bunlar hep Şehreminliğinin kasasından idi. Bunlardan başka türlü irtikâpları her tarafta duyuldu. Büyük servet yaptı.

Gazeteler **Emin**'in aleyhinde kıyamet kopardılar. Düşmüyor. Meclis, Hey'et-i Vekile de aleyhinde. Onlar da düşüremiyorlar. Herkes «azledilecek, iler tutar yeri kalmadı» diyor. Ben «Hayır!» diyorum. Sebebini soruyorlar. Hizmetlerini sayıyorum. O vakit, «Ha, azlolunmaz» diyorlar.

Birgün **İsmet** bana «**Emin**'i nasıl bilirsin?» diye sordu. Anlattım ve «Mürtekip» dedim. Dedi ki: «Herkes öyle diyor.Ama arattım bir şeysi yok. «**İsmet**'in bu sözüne hayret ettim. **İsmet** de onun şiddetle aleyhinde idi. Anladım, **İsmet Gazi**'sinden takdir almış, **Emin**'in aleyhinde olmaktan vazgeçmiş. Birisi söyledi. Şöyle bir iş de varmış: **İsmet,** Unkapanındaki Şehremanetine ait un değirmenini kardeşi Kambura verdirmek için **Emin**'e bir mektup yazmış, **Emin** de müzayedesiz, ilânsız vermiş. Ne vakittir Kamburun cebine öğütülmüş altın akıyor. Biraderi âli-i Başvekâlet penahinin Osmanlı Bankası'nda mühim bir serveti yığılmış, Kalamış'ta «Boter»lerin güzel köşklerini almış, ilh... **İsmet Emin**'i atmak isteyince **Emin** bu mektupla **İsmet**'i tehdid etmiş. **İsmet** susmuş. Demek soruşu ve cevabı bu işten idi. Şimdi demek **İsmet Emin**'i tezkiye ediyor ve lehine propaganda yapıyordu.

Bu adam İstanbul sokaklarını lağım yapıyorum diye oyup deşti. Pislik, çirkinlik, gübre içine düşen insan ve araba, her şey oldu... Halk, gazeteler kıyamet kopartıyor. Bu lağım işinden **Emin**'in rüşvet yediği de şayi oldu. Gazeteler bunu açık yazdılar. Bir mizahî gazete bunu ima ederek **Emin**'in lâğımdan tegayyüş ettiği tarzında ağır bir şey bile yazdı. **Emin** aldırmadı... Filhakika Emanet bu **Emin** gibi tam bir emin adama verilmişti!... **Emin**'in lâğım işinde şirketten büyük bir rüşvet aldığı sahih idi. Ankara'da eczanelerde saatlerce hasta bekleyen,hasta peşinde Ankara'nın çamurlu sokaklarında dolaşmaktan bacakları sıvama çamur

olan, hattâ fesinin püskülüne kadar çamur sıçrayan ve yüz hattâ elli kuruşa bir vizite yapan **Emin,** şimdi büyük bir zengin oldu. Derhal Kalamış'ta bir köşk aldı. Sade içini güzelleştirmek, tamiri ve kalorifer için on iki bin lira sarfetti arkasında en pahalı kürk. Altında otomobiller, yanında arap haremağası, çatanalar, kravatında fındık kadar inci, ilh... Avrupa'da bir şey takarlar, ama,en zengin bile böyle büyüğünü takmaz. Âdilik sayılır... Görmemiş yeni zengin!...

Bu adama edilen matbuat, halk, hükûmet hücumları hemen de henüz Türkiye'de hiç kimseye yapılmamıştı. Hem de bu üç nev'i hücumun bir hedefte birleştiği görülmemişti. Fakat, düşmüyordu. **Mustafa Kemal** tutuyordu. Sebebini söyledik. Vekilimiz hak etti, fakat böylesi görülmemiştir, masrafı da kendi değil, emanet kesesinden yapıyor. İstanbul'un ise sokaklarında pislikten yürünmüyor. Bütün kaldırımlar bozuk. Bazı yerde hiç yok. Kaldırım yerlerde her iki adımda bir kuyu, bir çukur olmuş. Yağmur suları doluyor, küçük göl oluyor. İçine dalan ayak sayısız. Hele araba ve otomobillerin bu çukurlarda hali... O esnada oradan geçenler de iyi, bol pislikli ve mikroplu bir zifoz yiyor... Hem de Emanet müflis bir halde borçlu. **Emin,** Çankaya Saray-ı Humayun'una Şehramanetini kiler yapmıştı.

Emin böyle ve vurgunlardan başka bir mârifet daha gösterdi: Bir ufak yol tamir ettiriyor, o yola büyük bir levha astırıp, o levhada kendisini müthiş methettiriyor. Bir nümunesi Gülhane Hastahanesinin yokuşunun alt başında idi. Utanacak şeydi... Kendisinin ve hattâ kayınbabasının adını sokaklara ad olarak veriyordu. Bol bol **Mustafa Kemal** adını veriyordu. Fakat bu derecesi pek küstahlık idi. Üsküdar'da açılan büyük bir caddeye kaynatasının adını vermiş, halk kızmış, bir şey yapamamış. Azli günü toplanıp derhal levhayı parçalamışlardı. İstanbul'un bir çok sokaklarına, **Gazi, İsmet, Recep,** ilh... klik âzası adlarını vermiş, kendi adını da bunlar arasına sıkıştırmıştı. Yıllar geçti, nihayet Emanetten azledildi. Bu sefer aşikâr olarak imtiyaz avına devam etti. Avrupa'dan şirketler getirip şimendifer imtiyazı aldı. Bunu başkasına vermezlerdi. Bir gün bir gazete servetini nerden yaptığını **Emin**'den sordu. **Emin** aptaldır da. Bu basit zekâlı mahlûk faka basıp «Ben meşrû kazandım, meselâ şimendifer imtiyazından yüz elli bin lira kazandım» dedi.Bunun neresi meşru'dur? Bu imtiyazı **Ahmet, Mehmet** alamıyor da, neden **Emin** alıyor? Hem de şimendiferden evvel Şehremini iken zengin olmuş, villâlar almıştı. Bu itiraf mühimdi. Bunu almak için rüşvet de vermişti. Gazetede evvelâ bir maliye müfettişi bu itirafı görünce, kazanç vergisi vermedi diye, **Emin**'den cezaen mühim bir para istedi. Fakat bunu da Hükûmet, yâni **Mustafa Kemal** ve **İsmet** kapattı.

İşte bu mâcera da böyle... Emanet kesesinde iyi bir delik de bu açtı... Yağma Hasanın böreği... Bu emanet yağlı kuyruktur... Daha çok yenecek...

BİR CİNAYET

Gazetelerde havadis: Nişantaşında bir gece Afgan'lı **Abdurrahman'ı** vurmuşlar. Ölmüş. Katilleri meçhûl. Bu adam **Rauf**'un adamı ve onun evinde yatıp kalkıyordu. O gece evden çıkmış, vurmuşlar. Demek **Rauf** diye vurdular. Bunu da (*bir isim*) yapmıştır. Bu Afgan'lıyı bilirim. Yoksa kim ne diye onu vuracaktı..

(*) Bir şahıs ismi metinden çıkartıldı.

İsmet'in yârânı kabına sığmıyor. **Fethi**'ye ufak-tefek hücumlar ediyorlar. Fakat koridorlarda: «Muvakkattır, yine geleceğiz. Bu memleket başka türlü ıslâh edilemez (!) Terör yapacağız» diyorlar. Bunların hattâ **Kel Ali**'ye kadar herbirinin Fransa Büyük İhtilâli Tarihini okuduklarını işitiyoruz. Demek terörü nasıl yapacaklar, ders alıyorlar, hazırlanıyorlar. Demek âti vahim, hem de pek yakın...

Matbuat yine hücumda berdevam. Bilhassa **Ahmed Emin, Cahid Velid.** Nihayet **Cahid**'i mahkûm edip, Çorum'a menfa olarak gönderdiler.

YENİ FIRKA HAZIRLIĞI

Karabekir, Ali Fuad, Kara Vasıf, Refet, Canbolat, Rauf, Adnan ve arkadaşları bir fırka yapmakla meşguller. Demek muhalefete geçmiyeceğim, fırka yapmıyacağım demiş olan **Rauf**, şimdi yapıyor, bu sefer bu çareye tevessül ediyordu. İstanbul'da **Cavit** ve **Kara Kemal**'in toplanıp müzakere ettikleri ve bir muhalefet fırkası teşkiline karar verdikleri dokuz maddelik bir program yaptıkları şayi oldu. **Mustafa Kemal** bunu (Sahife 538) «Bu fırkanın programı gizli eller tarafından hazırlandı» diye tasvir ediyor ve «işte bu dokuz maddedir, fakat gizlidir» diyor. Neresi gizli bilmem?!. Apaçık bir şey imiş... O vakit **Karabekir**'in fırkası yapılmadan evvel, bu dokuz maddeden gazeteler bile bahsetmişti. Hakikat şu ki, yaptığı haksızlığı örtmek için, yalan dolan, tezvir yapıyor. **Mustafa Kemal** ve **İsmet** yeni fırkadan fena telâş etmişler. Eski Maarif Nazırı **Şükrü** de yeni fırkada beraber. Bu Meclis'in (İkinci Meclis) intihabı yapılırken **Mustafa Kemal** hareket gelip İttihadcı enkazı ile uyuşmuş, bunlardan **Şükrü** ve daha bir kısmını meb'us yapmış imiş. Onları bu suretle avene yapacağını farzetmiş. Bunlar ise, bil'akis Meclis'te ona karşı muhalif bir zümre oldular.

Bir gece **Feridun Fikri** ile **Halis Turgut** evime geldiler. Bana: «Bir fırka yapıyoruz. Sen de gir!» teklifinde bulundular. Fırkada kimler olduğunu sordum.Anlattılar. Kendilerine şunu söyledim:

«Ben girmem, fakat size ve arkadaşlarınıza nasihat ederim. Fırka yapmayınız. Çünük fırka ile, (*bir isim*)'le güreşilmez. Onunla cidal silâhla olur. Sonra hepinizi perişan eder. Size yazık olur. Eğer fırka mutlaka teşekkül edecekse, hiç olmazsa siz ikiniz girmeyin.»

Uzun münakaşa ettik. Kararlarından vazgeçmediler. Benden program hakkında fikrimi sordular. Dine hürmetkâr olmaları kaydını koymalarını tavsiye ettim. «Bir de fırkanın adına cumhuriyet kelimesini ilâve edin. Bunsuz Gazi size padişah taraftarı diye hücum eder. Zaten **Rauf**'u filân bununla itham ediyor» dedim. Fırka teşekkül etti. Tavsiyelerimi yapmışlar.**Adnan** da fırkalarına girmemi teklif etti. Kabul etmedim. Matbuat bu fırkayı alkışladı. Ben ve **Yusuf Kemal**'in de dahil olduğunu yazdı. Ben akıbeti âşikâr görüyordum. Telâş ettim. **Yusuf Kemal** daha telâş etmiş. Tasviri Efkâra müşterek telgraf çekerek bu havadisi tekzib ettik.

Yeni fırka derhal teşkilât yapmak faaliyetine geçti. Her tarafta teşkilât vücuda getiriyordu. Halk akın halinde bu fırkaya giriyordu. İstanbul teşkilâtını **Kara Vasıf** yapıyordu.

Hatırıma gelmişken yazayım. Her vesilede **Mustafa Kemal, Kara Vasıf,**

(*) Bir şahıs ismi metinden çıkartıldı.

Hüseyin Avni ve **Çolak Selâhaddin**'i, hattâ Erzurum meb'usu **Necati**'yi de hapse sokuyordu. Demek bu ikinci grup reislerine düşmanlığı müthişti. Bunların mutlaka başını yemek istiyordu? Fakat hepsinde de bunlar beraet edip kurtulmuşlardır. Nasıl kurtuldular bilmem. Çünkü mâsumiyet onun elinden kurtulmak için kâfi değildir...

Fırkanın bu terakkisinden **Mustafa Kemal** ve **İsmet** telâşa düştüler. Âdetâ (.....)leştiler. Bu hal bir müddet gitti. Sonra **Mustafa Kemal**'in fırka aleyhindeki takibatı başladı. **Fethi**'yi fırkayı ilga etmeleri için **Rauf** ve arkadaşlarına musallât etti. **Fethi** uğraştı. Olmadı. **Mustafa Kemal**'in aksülâmeli iptidâ neşriyat sahasında oldu. Programdaki din il cumhuriyet kelimeleri sinirlerine dokundu. Onları ele aldı. Hakikaten bunlar can alacak iki nokta idi. **Mustafa Kemal**'e darbe idi. Kendi fırkasına da acele Cumhuriyet sıfatını ad olarak ilâve etti. Nihayet fırkanın imhası gecikmedi.

Bursa meb'usu Necati bana dedi ki: «Çabuk davrandı. Biraz daha vakit verseydi. Fırka teşkilâtı tekemmül edecekti. İş bitmişti. Fakat yanılıyordu. Bütün millet bu yeni fırkaya girse yine para etmezdi. (*bir isim*) o vakit kana boğup bitirirdi... (*bir isim*)'in gayesi tamamiyle açık olarak görünüyordu: Bir müthiş terör yapmak. Çünkü bunsuz mevki elinden gidiyor. Bu muhakkak. Terörün plânını yapmış, keseceği adamların listesini hazırlamış, fakat vesile lâzım. Kara kaplıya yâni kanuna uydurmalı. Bu vesile de gecikmedi. **Şeyh Said**'in Kürt isyânı zuhur etti. İşte âlâ vesile... Gökte ararken yerde bulundu.

Şimdi yine söyliyeyim ki, **Vali Zihni**'nin hakkı varmış, bari bu vak'a üzerine mes'ul edeydiler...

ŞEYH SAİD

Şeyh Said gayet dindar bir adammış. Medreseler ve tekkelerin ilgası, şapka giydirileceği şâyiası bu adamı tehyic etmişti.İsyân etti. Bunu **Mustafa Kemal** «Kürt millî isyânı ve aynı zamanda irticâ» telâkki etti. Halbuki, resmî tahkikat aslâ millî bir kürt isyânı olmadığını göstermişti. Ben bunu orada İstiklâl Mahkemesi âzâ ve reisliğini eden, **Ali Saip**'e de sordum. O da «Aslâ kürtlük mes'elesi yoktur. Sırf dindir.» dedi.

Şeyh Said ve adamları Diyarbekir ve emsali birçok yerleri aldılar. Harput'a kadar ilerlediler. İş böyle olunca **Mustafa Kemal Fethi**'ye «Takriri sükun» ünvanlı bir kanun yapılıp, işe girişilmesini teklif eder. Bunu yalnız isyân mıntıkasına değil, her tarafa hattâ İstanbul'a da teşmil etmek ister. Çünkü ona göre İstanbul matbuatı da bu isyânın sebebi ve **Şeyh Said** ile berabermiş (!) Hattâ, yeni fırkayı da işin içine sokuyor. Nutkunda buna delil olarak **Şeyh Eyüb**'ün mektubunu gösteriyor (Sahife 539). Olabilir ya, bir adam böyle diyebilir. Bundan fırkanın dinî isyân yaptırdığına nasıl hükmedilebilir?!. Fırka dini âlet edip «İsyân edin» demiş mi? Hayır, **Şeyh Said**'in isyânına bir sebep de bu fırka imiş. Çünkü delil de programlarına dinî bir kayıt koymaları ve şark vilayetlerine gönderdikleri teşkilâta memur adamlarının oralarda dinî propaganda yapmaları imiş... Halbuki (*bir isim*)'in bunları uydurması, bundan plânı ve gayesi: Kürdistan'a karşı büyük bir

(*) Üç şahıs ismi ve sersemlikle ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

askerî sefer yapacak ve oraya İstiklâl Mahkemesi gönderecek. Oraları kırıp geçirecek, bu vesile ile yeni fırkayı İstanbul matbuatını, başka ne kadar muhalif veya şüphelendiği ve korktuğu adamlar varsa hepsini imha edecek.. Hasılı, ciddî bir karakırım yapacak... Ki, koleralar, türlü salgınlar yapamaz...

Başkalarından ve **Necmeddin Molla**'dan işittiğime göre, **Mustafa Kemal** Hey'et-i Vekile'ye gitmiş, bunları **Fethi**'ye ve hükûmete kabul ettirmiş. **Necmeddin Molla** bana dedi ki: «Bunu öğrendiğim vakit telâş ettim. Vahameti **Fethi**'ye izah ettim. **Feyzi** de buna şiddetle itiraz ediyordu.» Bilmem böyle mi? fakat **Fethi**'nin ilk hamlede kabul ettiği şâyi'dir. Sonra demek işi anlamış, nükul etmiştir.

Bu esnada Harput'a giren âsileri bizzat ahalinin tepelediği, her tarafta tenkil edildiği, isyânın ehemmiyetsiz bir mes'ele olduğu tahakkuk etti. Bunun üzerine Hey'et-i Vekile fevkalâde tedbirlere lüzum olmadığına karar verir. **Fethi, Mustafa Kemal**'e: «Bu tedbirlere lüzum yoktur.İşte Harput'tan telgraf, âsileri ahali tepelemiştir. Ben bu işi yapamam» der. Yeniden **Mustafa Kemal** mes'eleyi Hey'et-i Vekile'de mevzuubahs ettirir. Kendi de müzakerede bulunur. Âzanın bir kısmını müzakereden evvel hususi surette elde eder. Bu usûldür. Evvelce bütün Hey'et-i Vekile böyle tedbirlere lüzum olmadığına kâmilen karar vermiş iken,bu sefer hemen hepsi **Mustafa Kemal**'e iltihak eder. Bunlardan biri de **Mahmud Esad**'dır. **Fethi, Mahmud Esad**'ı pek seviyordu. Bununla en sevmediği adam olmuştur. Sonra **Fethi, Mahmud Esad**'ın bu yaptığından bana bir iki defa fenâ şikâyet etmiş, «Böyle alçak,kötü adam görmedim» demiştir. Ağalar, «Hükûmette ihtilâf var» dediler. Mes'eleyi Halk fırkasına verdiler. Fırka müzakeresinde **Mustafa Kemal**'ın âletleri, muharrirleri, (**Yakup Kadri, Falih Rıfkı** ve emsali silâhşörleri fevkalâde tedbirlerin lüzumunda ısrar ve **Fethi**'ye şiddetle hücum ediyorlar. **Fethi** burada büyük bir celâdet ve dirayet göstermiştir ki, bu ona şereftir, Millî Harekette bir hizmeti geçmemiş olan **Fethi,** şimdi bu hizmeti yapmıştır, Fakat fiili bir neticeye varmamıştır. Yâni fırka müzakeresinde **Fethi** nihayet demiştir ki: «Böyle bir şeye lüzum yoktur. Bu isyân o kadar hiç ki, Harput'ta ahali onları tepeledi. Birkaç taburluk iş. Sizin maksadınız başka. Bunu bahâne ederek terör yapmak istiyorsunuz, milleti asıp kesip ortalığı kan ile sütliman yapmak, kan ile mevkide oturmak istiyorsunuz. Ben böyle büyük bir günahı işleyemem. Âlet olamam.»

Bunun üzerine **Mustafa Kemal, Fethi**'yi istifaya dâvet eder. Haremine de «Size Paris sefirliğini veriyorum. Gidin!» der. Öyle oldu. Giderken de rivayete göre **Fethi**'ye «Sen bana Sofya'da evinde bir oda vermedindi, ben sana Paris'te koca bir bina veriyorum.» demiş. Sofya'da **Fethi** Sefir iken, **Mustafa Kemal** ateşemiliter gelmiş. Sefarethânede, yâni sefirin evinde kalmak istemiş. **Fethi** de «Otele git!» demiş imiş... **Fethi**'nin Çankaya'daki bağını da onsekiz bin lira verip, **Mustafa Kemal** satın almış. Bu bir ihsan mahiyetindedir. Çünkü orası ancak dört bin lira ederdi.

Bizim hizip **Fethi**'yi tutmağa karar vermişti, fakat çoğu reyini veremedi. Bunlardan altmış kişi ise, korkmayıp **Fethi** lehine rey verdiler. Bu bir kahramanlıktı. Bu adamları takdir etmeli. Biz **Fethi**'yi tutuyorduk. **Fethi**'ye bunu da söylemiştik. Ama **Fethi** hiziple hiç alâkadar olmadı ve hizbi aslâ dinlemediydi. Yine buna rağmen bu adamlar ona rey verdiler. Fakat **Mustafa Kemal**'in yırtıcılığı

korkusu karşısında bu vazifeyi hizbin bütün âzası yapamadı.

O vakit ben İstanbul'da idim. **Fethi** Paris'e gidiyor. İstanbul'a gelmiş, **Necmeddin Molla**'da misafir. Orda konuştuk.Anlattı. Pek kızgındı.Ben de kendisine «Böyle adamların sefirliğini de kabul etmemeliydin» dedim. «Ne yapardım?» dedi. «Benim gibi meb'usların sırasında otururdun» dedim. Bir şey demedi.Fakat haklıydı. Ne yapacak? Belki aç kalmak, imha edilmek tehlikesi altına girer. **Fethi** bu kadar fedâkârlık yapacak kumaşta değil, her işte bunu gösteriyor. Ben sefirlik kabul etmedim de iyi mi ettim. İnat kafam... Şimdi gurbette perişan yaşıyorum. Fakat ben ölürüm de yine bu huyumdan vazgeçmem. Huyumdan memnunum. Herkes bizim gibi bu hayata katlanır mı?

Hem **Fethi**'nin **Mustafa Kemal**'e karşı vaziyeti başkadır. Onu meb'us yapan, mevkilere geçiren hep **Mustafa Kemal**'dir. O, olmasa, **Fethi** meb'us bile olamazdı. Bu halde velinimetidir. Bu iyiliklere karşı **Fethi** ne yapabilir? Şahsî minnettardır. Vaziyeti müşküldür. Şahsî mes'ele, devlet mes'elesi karşı karşıya... Fakat **Fethi** akıllı adamdır. Buna rağmen **Mustafa Kemal**'in böyle müthiş bir kanlı vak'asına âlet olmamıştır. **Fethi** Paris'e sefir gitti. Halâ Paris'te sefir.

İsmet Başvekil oldu. Kabinesini yârânı ile teşkil etti.Şirket-i inhisariyenin «Fethi kabinesi muvakkattır» dediği oldu. Onlar, terör yapacağız da diyorlardı. Ona da **İsmet**'in riyaseti altında artık başlıyorlar.Demek **İsmet Fethi**'nin kabul etmediğini kabul etmiş, müthiş bir (.....) ve (.....) âlet olmuştur.

Facia başlıyor.**İsmet** bilekleri sıvadı. Takriri sükun kanunu adında bir kanun çıkardı. İttihadçılar zamanını idare-i örfiye ile yaşayan millet yeniden bu idare altına girdi. **Mustafa Kemal** kurnaz, buna idare-i örfiye demedi. Takriri sükun adını verdi. İdare-i örfiye adı fena te'sir eder demiş, fakat bu daha müthiş maddeleri havi idi. Addan ne çıkar?!... Bu bir idare-i örfiye idi. Hem de ona taş çıkarıyordu. Ama bunların adı da Divan-ı Harb değil, İstiklâl Mahkemesi.

Kürdistana ordu gönderdiler. Bu ordu oraları taradı. Köyler yandı, insanlar kırıldı. Ordunun arkasından derhal bir istiklâl Mahkemesi gitti. **Şeyh Said** ve daha bir çok başlar asıldı. Mahkeme işi bitirip dönmedi. Uzun müddet orda kaldı. Nice mâsumlar da kabahatliler ile beraber imha, yeni fırkaya intisap eden ile beraber imha oldu. İsyâna «Kürt İsyânı» dediler. Fakat bu Türk demediler, Türk'ü de kürdü de kırdılar. Tuhaf şeyler oldu: Meselâ Harput'ta silâha sarılıp âsileri def eden **Mustafa Kemal**'e karşı biri imiş. Türklük gayretiyle âsilerle harbetmiş. Bu adama mükafat edecek yerde onu da tevkif ettiler. Bu bir delil idi ki, muhalif fırkanın kürtlerle münasebeti yoktu. Vatanperver idiler. Bu vak'a **Mustafa Kemal**'in sözlerini mükemmel cerhediyor. Ve yine bu bir delil ki, **Mustafa Kemal**'in işi kürt işi değil, alelûmum kendisine muhalefet işi. Yine Diyarbekir'de âsiler ile meb'us ve vekil **Fevzi**'nin akrabası harpler etmişlerdi. **Mustafa Kemal, Fethi**' yi caydıran **Fevzi**'dir diye, **Fevzi**'ye müthiş bir kin ve garez bağlamıştı. **Fevzi**'nin akrabasını da hep settirdi. Bunlardan biri **Kâmil** adında zengin, Almanya'da tahsil etmiş bir gençtir. Sinop'a sürmüşlerdi. Orda görüştüm. Ondan tafsilât aldım. Bizzat âsilere karşı bir müfreze teşkil edip harbetmiştir. Bu genci menfasında bile rahat bırakmadılar. Sinop'tan İzmir'e, orda da İngilizlerle konuşuyor diye içerlere sürdüler. **Mustafa Kemal**'in **Fevzi**'ye kini o kadar müthişti ki, aslâ peşini bırakmadı. **Fevzi**'nin çoluk

(*) Katliam ve mezalim ile ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

çocuğunu, hısımlarını, hepsini sürdürdü. Arazi ve emlâki boş kaldı. Aynı zamanda kürdistan eşrafını bütün garbî Anadolu'ya sürdüler. Bu bir tehcir idi. **Fevzi** durmaz, **Mustafa Kemal**'e, **İsmet**'e gider, yalvarır, ağlar ailesinin memleketine iadesini ister.İadelerini vaad edip, aldatır ve yapmazlar. Bu hal iki yıl kadar sürdü. Garibi şu ki, sürdükleri adamlar, ekseriyetle Türk cinsinden ve mâsum olan kimselerdi... Sebebi, **Mustafa Kemal**'e muhalif idiler. Bunun büyük bir hâtâ olduğunu neden sonra anlayıp, bunları yerlerine iade etmişlerdi. Fakat oradaki zarar ne olacaktır?!...

KÜRT MESELESİ VE BASIN

İstanbul gazetecilerini de isyânda müşterek diye muhakeme edilmek üzere Kürdistan'a yolladılar. Bunlar yollarda hapishânelerde perişan oldular. Mahkeme bunlara ne yapacaktı? Bir kabahatleri yoktu ki. Zavallılar aylarla oralarda süründüler. Nihayet müşterek bir ricanâme ile **Mustafa Kemal**'e müracaat edip, af istediler. Af olundular bu da ne demektir!... Hüküm görmeden ve kendi kendine af ediyor!...

Yeni fırka da resmen ilanedildi. Defterleri müsadere olundu.

Bu vesile ile İstiklâl Markemesi âzası da vurgunlar vurdular, zengin oldular. **Mazhar Müfid** İstanbul'a gelmiş, otomobil ile geziyor. Mahkemenin reisi ya, otomobiline bir İstiklâl Mahkemesi levhası asmıştı. Çirkin şeydi. En ziyade para vuran Said'dir. Büyük zengin olmuş. Halbuki evvelce **Mustafa Kemal**'in aleyhinde idi. Bana gizlice dert yanardı. Birgün ağlayarak ceketini açtı, yırtık ve parça parça olan astarını gösterdi «Halime bak! Çocuklarımı tahsil ettiremiyorum» demişti.

TARİKAT-I SALAHİYE

Terörü yaptılar, fakat garp vilâyetleri ve İstanbul bunu iyi hissetmedi telâkki ettiler. Tâ **Vahideddin** zamanında **Kiraz Hamdi** «Tarikat-i Salahiye» adıyla bir fırka yapmış imiş. Bunları da Ankara'daki İstiklâl Mahkemesine çektiler. Canım, bu ne vakitki iş.. Bir fiillerinde meydanda yok... Bu suretle de bir çok adamları darağacında armut gibi sallandırdılar. Sultanahmet'teki meşhur «Şecere-i Vakvak» gelip de görmeli, kendi aczine utanmalıydı!..

Mahkeme bunların programlarının pek muzir olduğunu söylüyordu. Bu babta **Mustafa Kemal**'in gazetelerinde çok neşriyat yapıyorlardı. Fakat programlarını dercetmiyorlardı. Merak ettim, nihayet programı buldum. Dikkatle okudum. Muzir hiç bir şey bulamadım. Tekrar tekrar okudum, hiç bir fena şey yok. Bil'akis, programın fevkelâde bir dirayetle yazıldığını gördüm. Bir mühim teşkilât programı idi. Mason teşkilâtına benzer. Kimin yazdığını meraka düştüm. Vesikayı yırtmağa bir türlü kıyamadım? Sinop'taki kütüphâneme koyacaktım. Başka memlekette böyle yaparlar. Gel de, bizde böyle yap... Birgün bulurlar, seni de onlardan diye idâm ederler. Bu düşünce ile yakmağa mecbur oldum. Bu işi ve dahil olanları, Romanya'ya kaçmış olan **Kiraz Hamdi** (Paşa) oradan **Mustafa Kemal**'e haber vermiştir. Bir çok para almış, ve hâlâ maaş alıyor.

Hasılı bu adamlar da bedâva gittiler. (*bir isim*)'de hiç insaf, merhamet ve vicdan yok. İnsan serçeyi kesmeğe acır. Müthiş kabahatli olsalar bile bu imhayı, bu kadar geniş mıkyasta yapamaz. Bunlara hadi hadi, bir hafi cemiyet cezası verilebilirdi. Bunlar arasında tanıdığım **Burunsuz Tevfik** vardı. Eski Yüzbaşılardan. Pek işgüzar, kabadayı, bizim Hâlâskârlar mes'elesinde cidden yiğit ve büyük hizmet etmiş biriydi. Hiç kabahatsiz gitti.

Bu vesile ile eski Kırşehir meb'usu **Rıza**'yı, hareket-i milliyede hizmetleri olan birkaç kişiyi de astı. Bunların «Salâhiye» ile de münasebetleri yoktu. **Rıza**'nın imhasının sebebi, onun Kırşehir'de eski büyük bir aileden olup, çok adamı bulunmasıdır. İcabında beşyüz atlı toplardı. Nitekim Yunanlılar ile harpte topladı ve harbe iştirak etti. Bundan dolayı Çankaya'yı basıverir diye korkardı. Sabıkası da vardı. Ankara'yı basıp, **Damat Ferid**'in valisinidağa kaldırarak, **Mustafa Kemal**'in Ankara'ya gelmesine, bu suretle hareket-i milliyeye hizmet etmişti. Onu sırf bunun için harcadı.

Rıza'yı severdim. İri, Türk sîmalı, cahil, ama pek zeki, hele aklıselimi pek galip, Türk huylu ve âdetli biri idi. Dağ gibi adamı, serçe gibi sallandırdı, bitirdi. **Kılıç Ali** hapishâneye gidip, **Rıza**'ya nasihat etmiş, «**Gazi**'den bir mektupla af dile» demiş. Koca Türk o halde bile celâdet göstermiş, ikisine de küfretmiş. Şu adam pek havadan harcanmıştır. **Rıza** asılırken de **Mustafa Kemal**'e birçok küfretmiştir.

Mustafa Kemal'i halk hiç sevmiyordu. Bursa'da münferit bir intihap yapılmış, onun şiddetli gayretine rağmen, muarızı **Nureddin Paşa** intihap olunmuştur. Bunun parasını **Miralay Osman**'la o vakit Bursa Belediye Reisi kafalarıyla ödediler. Bu intihabı bunlar yapmışlardı. **Miralay Kasap Osman** hunhar idi. Bunu (*bir isim*) polislere vurdurmuştu. Âdeti, polislere vurdururdu. Bu polislerden biri, **Ahmed Edip** adında biridir. Sonra, Habeşistan'a gidip tanassur etmiş, sonra Mısır'a gelip, Müslüman olmuş, dolandırıcı, rezil biridir. Mahkemeye veremediğini böyle sokakta öldürtür.

Eskiden istiklâl Mahkemelerinin idâm kararlarını MilletMeclisi tasdik ederdi. Bu sefer bunu da bazı idâm olunacak mâsumların idâmına engel olur diye (*bir isim*) Meclis'ten almış, İstiklâl Mahkemesi sade kendi hükmü ile asıp vuruyordu. Ve bu mahkemeler de bütün idâmları (*bir isim*)'in keyfi ile yapıyordu. O, şunu asın diyor, asıyorlardı.

Bu faciada böyle birçok adamı astığı gibi, hapsedip, muhtelif hasiphânelere mahkûm olan veya beraet edenlerin de hesapsız olduğunu kaydedelim.

Nihayet kendilerince terörün tamam olduğuna hükmettiler, artık milleti susturduklarına, keyfemâyeşâ hükûm süreceklerine, çalıp oynayacaklarına zahip oldular. Fakat İzmir suikastı gösterecek ki, zehapları yanlıştır. Terör de zalimi kurtaramaz. Belki bazan sade ömrü uzun olur. Hele tarihin giyotininden aslâ kurtulamaz.

Sahife 540 dan itibaren Nutukta Takriri Sükûn ve asmalardan kendisini mâzur göstermeğe çalışmış. Bu sahifeleri, (....., ...) doldurmuş. Bu (.....)lar sırıtıp duruyor. Meselâ diyor ki: «Takriri sükûn kanununun müddeti hitamında Meclis lüzumuna mebni tecdid etti». Halkbuki Meclis rey sahibi mi? Bu-

(*) Aynı şahsa ait dört isim ve saçma, zırva anlamlarına gelen dört kelime metinden çıkarıldı.

nu zorla yapan sensin...

Sahife 541 de şunu söylüyor: «Cehil gaflet ve taassubun terakki ve temeddün düşmanlığının alâmeti farikası gibi telâkki olunan fesi atarak, onun yerine bütün medenî âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle Türk Milletinin medenî hey'eti içtimaiyeden, zihniyet itibariyle de hiçbir farkı olmadığını göstermek bir lâzıme idi... İlh...» Şu adam bununla ne kadar basit fikirli olduğunu gösteriyor. Âlâ vesika. Zihniyet şapka ile değişir mi? O tahsil ve terbiyenin, bilhassa evolosyon ve uzun bir zamanın yapabileceği bir iştir. Bir saatte bir kanun darbesiyle bir kırmızı kumaşı değiştirmekle zihniyeti değiştirdiğini ve bunu da herkesin böylece oldu zannedeceği kanaatinde... (.....)...

TAKRİR-İ SÜKÛN'UN GEREKÇESİ

Sahife 542 de «Takriri sükûn kanununu Türk Milletini medenî cihanda lâyık olduğu mevkiye çıkarmak... İstibdad fikrini öldürmek için yaptık» diyor. Bu kadar mugalata tezad ve edepsizlik, nadir görülmüş bir şeydir. Hele ikinci cümle için kedinin sirke içmesine şaşarım derim. İstibdadı imha için, istibdad, mezalim, dere gibi kanlar!... Ayol böyle de olsa, ikisi de istibdâd, ikisi de senin olsun. Hem hangi istibdad fikrini öldürmek için? Ne hayasızca mugalâta? Bu adamın böyle şeylerini bu eserde tasvir ve ifade için kelime bulamıyorum, müşkilât içindeyim. Yok, tarifi yok... Halbuki kolay yazı yazanlardanım. Türkiye'de bilhassa kuvvetim vardır.

Şunu açık söylesen! «Müthiş bir katil ve cinayet ile, terör ile milleti susturdum. Soygunculuğa, fuhuşuma, eğlenceme, keyfi hareket ve icraatıma, istibdadıma, serbest yol vermek için Takrir-i Sükûn yaptım. Kanlar döktüm» desene. İşte Hakikat budur... Senin ondan sonra dört yıldır olan icraatın, cihanla beraber gördüğümüz işte budur.

MUSTAFA KEMAL'İN NUTKUNUN MAHİYETİ

Burada **Mustafa Kemal**'in Nutku bitiyor. Bu vak'aları yazarken onu da mütalea ve tenkid ettik. Bu nutkun mütaleası bize şu intibaı verdi:

1- Nutuk güya tarihî vesika diye yazılmış. Aslâ değildir. Çünkü, evvelâ bir takım mühim vukuatı hiç bahsetmeyip geçmiş, zirâ işine gelmiyor. Onlarla (.....) olur. Bir kısmını tahvil veya te'vil ile yazmış. Vesikalar, tağyir, te'vil gibi şeylere tabi tutulmuş ve rötüş edilmiş. Tağşişat ile dolu. Bu suretle **Mustafa Kemal** tarih (.....)lığı, (.....)cılığı yapmıştır.

2- Nutuk mevzular cihetiyle hemen umumen şahsî kavgadır. Yâni şahsiyattan başka değildir.

3- Kendisine muarız on onbeş şahsı kötülemek, lekelemek, nazardan düşürmek gayesi takip edilmiştir. Hemen her sahifede bu şahısların adları vardır. Her bahane ile onları kötülüyor. Hem de (.....) ve (.....) ile.

4- Bu kavgalarda ve yaptığı zulümlerde, katlîamlarda kendini haklı göstermek gayreti ve bunun için yalanlar ve sahtekârlıklar.

(*) Zavallı, rezillik, sahtekârlık, dolandırıcılık, iftira, tezvirat ile ilgili altı kelime metinden çıkartıldı.

5- Hemen her satır bütün millî hareketi ve mühim işleri sırf kendi yapmış olduğunu göstermeğe mâtuftur. En mühim âleti **İsmet ve Fevzi**'ye bile bu şeref-ten hiçbir pay vermemiştir.

6- Kibir ve gurur, nemrudâne övünmeler, peygamberler gibi kerametler ile doludur. İşte bu koca Nutkun mahiyeti.

Bu halde bu tarihî bir vesika değildir. Epeyce şahidleri hâlâ yaşayan vak'alarda müthiş sahtekârlıklar olmuştur.

Bu Nutuk bir noktai nazardan bir medihnâme, şahsının destanıdır. Menki-belerinin destanını kendi eliyle yazmıştır. Hem de baştan aşağı (.....) olarak.

Bu Nutuk bir taraftan da kendi hâtalarının zemminin müdâfaanâmesi, mua-rızlarının da terzilnâmesidir.

Bu eser, kitabet cihetiyle de hatalarla doludur. Türkçeyi bile iyi bilmediğini gösteriyor. Hattâ ponctuapion denilen kitabetin en iptidâî şeysini bile bilmiyor. Bir misali sahife 455 de var: «Efendiler milletimizin başında, cehil,» diye başla-yan bu satırları okuyup görünüz.

Bazan hikmet saçmak gayretinde olduğu görülüyor. Fakat (.....)mış...

Bu uzun nutku özenip, emek verip yazmış. Sonra Millet Meclisinde de oku-muş. Altı gün sürmüştür... Böyle uzun nutuk emsalsizdir. Meb'uslar da koyun ka-val dinler gibi dinlemişler. Nasıl tahammül etmişler bilmem?! Sonra da bir iki dalkavuk bunu alkışlamış... Bu dalkavuklarının biri **Necip Asım**'dır. Bu adam kürsüye çıkmış, ağlamış. Gözyaşları içinde: «Takdir için söz bulmaktan âcizim. Heyecanım mani oluyor. Bu eser yüzbinlerce basılıp her tarafa dağıtılsın» demiş. Ona bunu talim ve emretmişlerdir. Çünkü **Mustafa Kemal** bastırma masrafını millete yükletecek. O da iyi artist imiş. Söylerken ağlamış bile...

Necip Asım güya Türkcüdür, Anadolu evlâdıdır, profesördür. Fakat cahil-dir. Hele yaman dalkavuk. Kendi bir fikir sahibi değildir. İmam feneri gibi döner. Zaten son zamanlarda bunamış bir haldedir. Ağlaması da onu gösterir. Yoksa, di-mağı sağlam olan ne kadar istese de sahte olarak ağlayamaz. Vakıa Avrupa'da da sahnede cidden ve tabii olarak ağlayan aktörler var. Bunlar buna vasıl olmak için yıllarla egzersiz yapıyorlar.

Bu (.....) kitabı iki okkalık cild halinde birçok bastırdılar. **Reşid Saffet**'le **Orhan**'a da fransızcaya tercüme ettirdiler. **Reşid** de bu hizmetine mükâfaten meb'uslukla çerağ buyruldu. El malından ihsan derler, millet malından ihsân... Bunun **Abdülhamid**'in şahsına hizmet eden, meselâ bir casusuna zabitlik rütbesi vermesinden ne farkı var?!

YENİ TÜRKİYE

İşte bu terörden sonra yeni Türkiye'nin hayatı yeni bir safhaya girdi. Her sı-nıf halk, millet, asker, meb'us, herkes yılmış görünüyordu. Herkes **Mustafa Ke-mal**'den titriyordu. İstizah esnasında **Topçu İhsan**'ın dediği «Siz bunu bilmiyor-sunuz, Türkiye'yi baştan aşağı yakar hal» tamamiyle oldu. Kerameti varmış. Sade kendisinin de içinde yanacağını bilmedi. (.....) sonra artık istibdada, keyfî

(*) Uydurma saçmalık ve terör ile ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

idârcye, (....., ..., ...), eğlenceye, israfa, türlü suistimallere mâni kalmadığına hükmettiler. Alabildiğine bunlara koyuldular.

Artık müthiş ve Türkiye'de **Abdülhamid** zamanında dahi görülmemiş bir istibdad altında yaşıyoruz. Herkes inliyor, fakat bir de üstüne duyulur korkusuyla iniltisini göğsünden dışarı çıkarmamak için çabalayıp eziyet çekiyor...

Bu kanlı vak'anın kahramanı, alcti, bu zulüm ve istibdad rejiminin sebebi, arslanı olan **İsmet** de **Mustafa Kemal** gibi gemi azıya aldı. Onun gibi bir tavır takındı. Artık yerlere sığmıyor. Memnun. Yaptığıyle iftihar eder, çekilmez tavrı insanı öldürüyor... Azgın bir gurur içinde. Yârarı da öyle. Hele şu esafil-i nâs silâhşörlerin gururuna, çalımına dayanmak mümkün değil..

UMUMİ KANAAT

Bu esnada Umumi kanaat şöyledir:

Herkes sinmiş, zalimler keyifli, cirit oynuyorlar. Kedisiz evde sıçanlar gibiler. (*bir isim*) seyahatler yapıp çiftliği makamına koyduğu vatanı, onun hayvanat-ı ehliyesi haline koyduğu milleti seyrediyor. Zaar, bundan hünerdir diye keyif duyuyor. Her taraftan de kendisine «Arz-ı Ta'zimat Heyetleri» geliyor. Şimdi bu moda.

Sinop'tayım. Seyr-ü Sefainin vapurlarından büyük bir vapur geldi. Bir haftadır Sinop'ta duruyor. Sebebi: **Mustafa Kemal** Hamidiye Kruvazörü ile Trabzon'a kadar gidecekmiş. Hamidiye kömürü buradan alacakmış, kömür getirmiş. **Mustafa Kemal** İstanbul'a uğrayamıyor. Orada kendisini öldürecekler diye ödü kopuyor. Nitekim bir çok zaman ve **Kara Kemalleri** mahvedinceye kadar İstanbul'a gidememiştir. (.....), keyf, Hamidiye ve başka gemi, yâni millet masraf ediyor. Bir de bu gemi masraf edip buraya gelmiş. Bir haftadır da işsiz. Memurların maaşı işliyor. Hem de bu gemi Trabzon seferi yapıyordu. Seferden kaldı. Trabzon seferi bir haftada ikmal olunur. Yirmibin lira hâsılat yapar.Bir adamın keyfi için bu masraflar oluyor. Pazarola Hasan Maliye Vekili, bir müddet sonra Trabzon'a geçti. Sinop'a çıktı, görüştük. Bu vapur ve zarar meselesini söyledim. «Sen mes'ulsün» dedim. Cevap yok. Her tarafta **Mustafa Kemal**'e büyük istikballer ve masraflar yapıyor. Tabii bunlar hükûmet kesesinden çıkıyor.

Bu esnada bir âdet de çıktı. Her tarafta Belediyeler, daire-i Hususiyeler **Mustafa Kemal**'e ev, bina, çiftlik bağışlıyorlar. Tabii bunu da kendi adamları dalkavuk valiler yapıyorlar. Yoksa halk büsbütün başka fikirde. Bu suretle mühim bir servete malik oluyor. Kendi de aslâ reddetmiyor.

RIZA NUR'UN TÜTÜN TİCARETİ

Ben Avrupa için biraz para yapmak istiyorum. Tütün ticaretine başladım. Kaynatam da «Ticarete ben de iştirâk edeyim» dedi. Bana 18,000 lira verdi. **Reşit Safvet** bunu işitince öleyazdı ve bana darıldı. Karısı, kaynatası da darıldı. **Şükrü**'nün kardeşi **Ziya**'da kıyamet kopardı.

Ticaret işini kardeşim Şükrü'ye havale etmiştim. Elinden 25,000 lira geçti.

(*) Vurgunculuk, fuhuş, zevk, herif anlamına gelen dört kelime ve bir isim metinden çıkartıldı.

Bu aradan çaldı. Denklere taşlar doldurdu felâket. Tütünü satamadım. Az kaldı Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan da oluyorduk. Neyse ben Avrupaya çıktıktan sonra satıldı. Zarar etmedi. Birkaç bin lira da kâr bıraktı. Hemen parasını **Şükrü Paşa**'ya derhal iade ettim. Çünkü baktım huysuzlanıyordu. Parasını yedim zannediyordu galiba. Halbuki kendi de biliyordu ki, tütün satılmamıştı. Hem de sebebi kendi idi. Ben satıyordum «Satma ben geliyorum, satarım» dedi. Geldi satamadı, müşteri de kaçtı idi. Ben onun kadar beceriksiz, aklı bir şeye ermez, boş, aynı zamanda içi şüphe ve fesat dolu adam görmedim. Her sözü de yalandır. Parayı iade eder etmez **Reşit Safvet**'e de: «Ölmesin, parayı iade ettim» diye haber gönderdim. **Şükrü Paşa** ile münasebetimi kestim. Halâ bu haldeyiz.

Mustafa Kemal Samsun'a geldi. Vali Sinop'tan bir ta'zimat heyeti ile gitti. Bana «Beraber gidelim» dedi. Gitmedim. Tabii **Mustafa Kemal** köpürmüştür.

YENİ BİR MODA

Derken **Mustafa Kemal**'in seyahati bitti. Başka moda çıktı. Valiler her şehirden şehir namına heyetler teşkil ediyor ve Ankara'ya «Arz-ı ta'zimat»a gittiler. Mağrur adam bundan pek keyifli. Bu bir (.....). **Abdülhamid** zamanında da görülmemişti. **Mustafa Kemal** bunları kabul ediyor. Şereflerine ziyafet veriyordu. Nihayet bu iş o kadar cıvıdı ki kendi de bıktı, artık kabul etmeyip heyetleri **İsmet**'e yolladı. Heyetler **İsmet**'e ve bilvasıta **Mustafa Kemal**'e arz-ı ta'zimat ettiler. Sonra bu madde de bitti. İşin arkası kesildi. Bizim memur takımında müthiş dalkavukluk vardır, göze girmek için bu hususta böyle türlü icadlar yaparlar.

Bu bitti, heykel modası çıktı. **Mustafa Kemal** her yerde heykelini diktiriyor. Bütün Belediyeler de birer heykelini yaptırıp diktiler. Bu hususta büyük ianeler de toplandı. Avrupaya milyonlar gitti. Çünkü heykeller Avrupa'da yapıldı. Şimdi millî iktisat yapan bu adamların o vakit gözü nerede idi?! Böyle birçok lüzumsuz israflar yaptılar. Âkıbet, tabii iktisadî buhrana vardı. Şimdi kıvranıyorlar. Tedbir alıyorlar; fakat bade harab-el Basra. Ne çare ki, çeken millettir, devlettir.

Hem de bu işin (....., ...) kısmı var. Kimse kendi eliyle heykelini dikmez. Türk'ün nice kahraman kumandanı, yüksek şairi, devlet recülleri var. Memlekette heykel dikmek âdetini yerleştirmek lâzımsa bunları dik! Bil'âkis kendi heykelini o kadar çok dikti ki, ileride bunları heykeli dikilecek zaman geldiği vakit âdeta onlara yer kalmamış olduğu görülecektir. En iyi meydan ve sokaklar dolmuştur. Bari bu millî harplerde bu kadar vatan evlâdı gitti. Onlar namına heykel dik! Avrupa'nın her yerinde olduğu gibi meçhul asker namına heykel dik. Tuhaf bir şey oluyor: İstanbul'a bir ecnebi heyeti geldiği vakit meçhul asker heykeli arıyor, yok. **Mustafa Kemal**'in Taksim'deki heykeline meçhul asker heykeli gibi merasimle, askerî temennahla çelenk koyuyorlar gülünç oluyor...

Hükûmet dairelerinde bir teşkilâttır başladı. Lüzumsuz bir çok kalem ihdas ettiler. Oralara bir sürü memur doldurdular. Bütçe kabardı. Gitti. Yani iktisadî, malî buhran iple çekildi. Ne yapsınlar? Kendilerine müracaatlar çok. Bunlara ağalık edip çırağ çıkarmak hoştur. Hem yerleştirilecek nice hısım, akraba, eş-dost avanenin etrafı ve kuyrukları var.

(*) Rezalet, ahlâk ve çirkinlik ile ilgili üç kelime metinden çıkarıldı.

Mustafa Kemal ve **İsmet**'le gittikçe aramız biraz iyi olmağa başladı. Zaar baktılar ki çekilmişim, hiç bir şeye karıştığım, Ankara'da bile durduğum yok. Bu esnada birgün mecliste **Mustafa Kemal**'in yanındayım. **Yunus Nadi** geldi. **Mustafa Kemal**: «**Hidiv** işini ne yaptın?»dedi. O da: «Herifi yola koydum. Size getireceğim» dedi. Arası biraz geçti. **Yunus Nadi Hidiv**'i Ankara'ya getirdi. **Mustafa Kemal Hidiv**'e ziyafet verdi. Sonra **İsmet**'de verdi.. Aramızda Lozan'da müthiş ve çirkin bir gerginlik olan ve bize rüşvet teklifi suretiyle hakaret eden bir adama hele **İsmet**'in ziyafet vermesi pek çirkindi. **İsmet** oralarda mı? Efendisinden emir almıştır, hemen yapmıştır. Hem de kim bilir **Hidiv**'e ne kadar tatlı yüz göstermiştir'

Mustafa Kemal çiftliğinden o sene zarar etmiş. Bu zarar bir milyon lira imiş. Sızlanıyormuş. Bu havadis herkesin ağzında. Hatta bir gün bunu söyleyenlere demiştim ki: «Kabul ettim bu zarar olmuştur. Ancak **Mustafa Kemal** niye sızlanıyor? Çiftliğin sermayesi ve masrafları kendi parası değil, hükûmetindir. Kendisi bir zarar etmemiştir». Herkes sustu, lâ ve naam demedilerdi. Tabii kimsede söz söylemeğe mecal kalmamıştı. Korku dağları bekliyor.

Derken havadis yayıldı. Meğerse **Hidiv, Mustafa Kemal**'e çatmak istiyormuş. Bir takım malî işleri vardır. Onları gördürecek imiş: **Nadi**'ye müracaat etmiş, görüştürülmek için **Nadi** onbin lira istemiş, **Hidiv** razı olmuş. **Nadi** de **Mustaf Kemal**'e: Çiftliğin zararını **Hidiv**'den çıkarırsın. Para alırsın» demiş. Meğerse benim yanımda üstü kapalı sorulan şey bu imiş. Ziyafetler bunun için imiş...

Hakikaten **Hidiv,** istikraz tarikiyle **Mustafa Kemal**'e 100,000 İngiliz lirası verdi. Adı istikraz ama para gitti. **Mustafa Kemal** verir mi? vermedi... Hem para gitti, hem de bunun için kendisini imha ederler diye korkak müvesvis **Hidiv** İstanbul'dan Avrupa'ya kaçtı, yıllarla Türkiye'ye giremedi. Pariste'dir. İyi oldu. Böyle adama böyle gerektir. Bu işte **İsmet**'te **Hidiv**'den 10,000 İngiliz lirası almıştır. Demek Lozan'da **Hidiv**'in rüşvet teklifini **İsmet** ben olmasam kabul edecekmiş.

ANKARA'NIN İMARI

Artık **Mustafa Kemal** ve **İsmet** Ankara'yı imar hevesine düştüler. **İsmet** di yor ki: «Ankara'yı Avrupa'nın en mükenunel bir şehri yapacağım»... Haberi yok... Bu ne ile olur? Para, ilim ve usul ister. Üçü de bizde yok. Başladılar: Binalar yapılıyor. Bunun için de İstanbul Şehremini **Haydar**'ı Ankara Şehremini yaptılar. Bütün Belediyelerden Ankara şehremanetine yardım para aldılar. Bu büyük bir haksızlıktır. Zaten her şehrimiz harap. Paraları varsa kendilerine sarfetsinler. Her kafa kel merhemleri varsa kendi başlarına sürsünler. **Haydar** tetkik diye Avrupada seyahat etti. Çimento ve emsali fabrikalar, Ankara'ya elektrik yaptı. Yaptığı şeylerin hepsi de çürük şeyler oldu. İşlemedi. Şehrin plâru yok. Bunu yapmağı da düşünmüyorlar. Halbuki iptida plân lâzımdı.Vekâletlere binalar yaptılar. Bunları toplu yapacak yerde her tarafa serpiştirdiler. Hele bu plâru bunlara ben çok söyledim. Asla zihinlerine girmedi. **Mustafa Kemal** hayal içinde. Seksen metre genişliğinde yol yapılmasını emretti. Haberi yok. Böyle bir yol Paris'te bile yok. Bu ihtiyaca ve kalabalığa göre olur. Ankara'da 60,000 nüfus oldu. Haydi daha çoğalsın 100,000 olsun. Bir milyon da olsa yine lüzumsuz. Paris'in en kalabalık olan bulvarları ancak tahmine göre otuz metre kadar genişliktedir. Şanselize vakıa pek ge-

niş ama orası yegânedir ve sokak değil âdeta bir parktır. Hem Paris'te bir milyondan fazla nüfus var. Ne ise harıl harıl inşaat ile Ankara'da bir takım binalar vücuda geldi. Geldi ama şimdi şehri yoluna koymak, sokakları tanzim etmek için bunların bir kısmının yıkılmasına ihtiyaç hâsıl olmuştur. Plânsız iş böyle olur. Bu adamların dirayetlerinin, işlerinin işte göze görünen maddî mi'yarı ve nümunesi bu Ankara'nın imarıdır. Her işleri böyledir. Lehlerine yine bir çok propaganda yapıyorlar. Ne kadar yapsalar bu maddî delildir. Devlet idaresindeki işleri hep böyledir. Keyfî iş, cahil kafaların mahsulü böyle olur. **Mustafa Kemal** emrediyor, bir yere bir takım binalar yapılıyor. **İsmet** emrediyor, başka yere yapılıyor. **Recep,** diğer bir vekil başka yerlere, başka türlü yapıyorlar. Çorba... Lâfla Aden Bağları, Londra, Paris yapıyorlardı. Hattâ bunları beğenmiyorlardı. Bunlardan güzel bir şehir yapacaklarını tefahhürle anlatıyorlardı. Ama şimdi zınk diye durdular... Avrupadan mütehassıs getirdiler. Plân yaptırmağa çalışıyorlar. O evvel gerekti. Milyonlar gitti. İktisadî buhran gelmez de ne gelir?..

İNKILÂP MODASI

Birer kanunla şapkayı giydirdi. Medrese ve tekkeleri ilga etti. İsviçre kanunu medenisini tercüme ettirip tatbik ettiler. Şimdi de artık bir inkılâp modası çıktı. Hergün bir inkılâp yapıyor ve bunu şatafatlarla gazetelere yazdırıyorlar. Bu hal **Mustafa Kemal**'e de vekillerine de sirayet etti. İnkılâp hastalığı ne sâri bir hastalıkmış? Kolera yanında halt etsin!.... Birgün bakıyorsunuz **Necati** «Adliye İnkılâbı» diyor. Ne o... Çıka çıka saçma bir emir vermiş. Veya bir madde-i kanuniye yapmış. Sonra Maarifte inkılâp!.. Hemde bir değil; Maarif Nisan inkılâbı arkasından Maarif Mayıs İnkılâbı. İnkılâp inkılâp üstüne. Yılın her ayının adıyla bir inkılâb! Bir inkılâp kasırgasıdır koptu. Başlar döndü,sersem oldu. Halbuki inkılâb diye mevcut olanı da mahv ve işleri alt-üst ediyorlardı. Bir dikkatli adam bu işleri tedkik etse bu inkılâp cinnetleriyle devlet ve milletin malî, harsî, adlî, ilah... ne müthiş zararlara uğradığını ne güzel görür ve yazardı... Böyle bir eser yazılmalıdır. İktisadî buhran gökten düşer bir semavî âfet değildir ki... Böyle böyle olur...

İsviçre Kanun-ı Medenisini **Mahmud Esat** tercüme ettirdi. Bu heyette **Şükrü Kaya** da vardı. Sırf Türkçe tercüme edilmesine gayret etmişler. İyi. Ancak Fransızcasının bile anlaşılması için İsviçre'de nice şerhleri yapılmış olan bu eseri iyi anlayamadıklarından çok yerlerini basmakalıp tercüme etmişler; bir şey anlaşılmıyordu. Zaten **Şükrü Kaya**'nın en bilmediği bir şey ana dili olan Türkçe'dir. İki satır yazsın üç-beş imlâ hatası üç-dört gramer hatası vardır. Bunlar bir de vahim bir hata yapmışlar: Arapça olmasın diye hukuk ıstılahlarını koymamışlar. Bunları cümle ile ifade etmişler. Halbuki bu büyük kusur, gayet câhilâne bir tarzdır. Bu eser ilmî bir eserdir. İlim ıstılahsız olur mu. İlimde terim denilen bir kelime bazen beş-on sahife ile izah edilir. Halbuki bir kelimelik ıstılahı bugün erbabı bütün bu sahifelerdeki malûmatı tahattur eder.

Neyse bunu da büyük bir şatafatla Meclise kabul ettirdiler. Meclis'de bu tercümeyi müzakere eden encümende **Necmeddin Molla** ve **Yusuf Kemal** de vardı. Birgün kütüphanede çalışıyorken yanlarına gittim. «Ne yapıyorsunuz?» dedim. - «Anlamağa çalışıyoruz. Yaptığımız, yapacağımız bu» dediler. Demek ted-

kik ve sonra tasdik heyeti de birşey anlamamış. Halbuki bu iki adam bu işin recülüdürler. Pekiyi, bunlar anlamazsa onu tatbik edecek mahkemeler nasıl anlayacak? Nitekim anlayamadılar. Mahkemeler çorba, hükümler sakat oldu.

Kanun mecliste bilâ teemmül ve münakaşa kabul edildi.Boyacı küpünden çıkar gibi çıktı. Bu kanun-u medenî hıristiyan an'anelerini haiz. Biz Türkler ise hemen on asırdır müslümanız. Kanun demek örf demektir. Zavallı Türkün; talihsiz başı varmış. Bütün zıddına olan örfler tepesine biniyor. Arap örfünden kurtuluyoruz. Başka ecnebi millet örfüne giriyoruz yine olmadı, yine olmadı. Arap örfünden şikâyet ederken daha belâ olarak hıristiyan örfünün pençesine düştük. Hiç olmazsa Araplar gibi müslümandık. Sonra bunun esası Roma Hukukudur. Bunlarda biraz rötuş lâzımdı.Aynen almak hata idi. Aldılar hatta bunda pek de ileri gittiler. Sonunda gülünç şeyler oldu. Meselâ: Yoğurt kardeşi!

SÜT VE YOĞURT KARDEŞİ

Hıristiyanlarda da bizdeki gibi süt kardeşi vardır. Süt kardeşlerin evlenmesine meselâ Fransa'da kiliseler müsaade etmez.İsviçre kanununda da böyle. **Mustafa Kemal** buna kızmış. **Mahmud Esat**'la «Yoğurt kardeşi» diye alay etmiş. Daha böyle bir iki şey varmış. **Mahmud Esat** bunları da kaldırmağa teşebbüs etmiş. Bunu âşikâr yapamadı. Hile ve sahtekârlığa tevessül etti: Matbaa hatasının tashihi diye bir hata ve sevap cedveli yapıp bunu da meclisten geçirdi. Bu suretle bu cedvel de meri oldu.Halbuki cedveldeki şeylerin hepsi matbaa hatası değildi. Ona bir takım ta'dilât ve ilâveler de sokmuştu. Bu suretle süt kardeşlerin evlenmesini menedeni kaydı da kaldırmıştı. Artık Türkler süt kardeşleriyle de evlenebilirler Hıristiyanları bile geçtik... Bu kanunun hele büyük bir kusuru var ki şudur: Bir şahsın emvalini hayatında ölüme bağlı olarak bir hayra verememesidir. Bu, Türkiye'de hastahaneler, kütüphaneler ve emsali gibi hayatın vücuda gelmesine mühim bir engeldir. Bu da büyük bir zarardır. Çok kişi bütün malını sağlığında umuru hayriyeye terk edip kendini tecrid edemez. Hakları vardır. Hayatın bin türlü geçidi, inkılâbı mevcud. Aç kalmaktan korkarlar.Bu sebeple ölünce kalan mallarını hayrata bırakmayı isteyenler çoktur. Halbuki Fransız kanun-u medenisinde bu hak vardır, bizde yok. Yani bu kanun düşünülerek yapılmış, bilhassa bizim ihtiyacımız, âdetimiz nazar-ı itibara alınmış bir kanun değildir. Basma kalıp bir şey... Maymun taklidi... Bu kanunla ölümden evvel bir malını bir yere verebilir. Fakat yüzde yirmibeşi yine varislerine kalır. Halbuki adam vardır ki en büyük düşmanı varisleri arasındadır. O varislerinden büyük zararlar görmüştür. Onlara on parasının gitmemesini bihakkın ister. Bazı adam da vardır ki malını meselâ bir fahişeye verir. Bu haksızlıktır. Bunu menetmeli. Ancak hayrata verirse kalan buna müsaid olmalı.

Kanunun tatbikatına başlandı. Mahkemeler allak-bulak oldu. Hiç bir hakim anlayamıyordu. Çok yanlış hükümler verildi. Hele bu kanunda hakimin içtihadına müsaade edilir ki pek muzırdır. Bizde yetişmiş kaç hakim var? Bu bir nevi jüri usulü ki Avrupa da bugün müthiş aleyhindedir. Nitekim İsviçre jürisini evvelce zikrettik. Amele, bakkal, çakkal hakimdir. Fransa'da da böyle. Hakim cehliyle yanlış içtihad edebilir, yahut bu bir irtikap kapısıdır da.

SANSÜR

Mustafa Kemal matbuatı tamamiyle eline almıştı. Buna çok ehemmiyet veriliyordu. Ankara'da Hakimiyet-i Milliye gazetesini büyülttü, mühim bir bina yaptı, mühim makineler getirdi. Başına **Falih Rıfkı**'yı koydu. İstanbul'da **Ahmed Emin**'in elinden Sabahçı **Mihran**'ın matbaasını aldı. Milliyet adında bir gazete çıkardı. Bunun başına da Siirt mebusu yaptığı eski yaveri **Kürt Mahmud**'u koydu. **Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Yakup Kadri, Yahya Kemal** de her iki gazetenin muharrirlerinden. Bu muharrirlerin yaptıkları şu: Günümüzü cennet göstermek, **Mustafa Kemal**'i Allah mertebesine çıkarmak. Medih, medih.. Başka şey yok.

Yunus Nadi İstanbul'da bir ruma ait büyük bir bina ve makineleri ucuzca kapattı. İkiyüz bin liralık malı, sekiz-on bin liraya aldı. Hattâ makinelerin kıymetini Matbaa-i Âmire mürettipleriyle makinecilerle takdir ettirmişler. «Dört bin lira yazın!» demişler. Bunlar reddetmişler. Sonra zorla tazyik ettirmişler. Bunu bana Matbaa-i Âmire'de bu adamlar anlattılar. O da Cumhuriyet gazetesini çıkarıyor. Orda kâmilen medihnâme ve zafer destanı... Akşam gazetesi de ellerinde. Bunun da aleti **Necmeddin Sadık.** Bu adam iki yüzlü kılıç. **Cavit**'lerin sıkı ahbabı Fakat Hükûmetin de meddahı. Evvelce lehe, bazan da aleyhe yazıyordu. Hattâ bir defa Hükûmet aleyhine pek şiddetli bir makale neşretmişti. Sonra tam meddah oldu. Mükâfaten meb'usluğa çırağ buyuruldu. Vakit gazetesi de meddah. Sonra o da mebuslukla çerağ buyruldu. Matbuat böyle kâmilen meddah oldu. Söndü, öldü. Başka gazete de yok. Türk matbuatına innellahe ve inna ileyhi raciûn. Matbuata yeni çirkin bir leke daha sürüldü.

Artık bu gazeteler yüz acısı, millî ar. İnsan okumaktan utanıyor. **Yahya Kemal**'i severdim. Bir iki defa kendisine nasihat ettim: «Yapma! İleri atılma! Çirkin şey. Bu böyle gitmez. Sonra pişman olursun» dedim. Sözümü dinledi. Bir daha yazı yazmadı. Ötekiler devam ettiler. Bunlar, bilhassa adlarını saydığım muharrirler, «Gazi ilham alıyor» diyorlar. «Dâhidir» diyorlar. Dâhi bildiğimiz bir türlü olurdu. Meğerse, bir şahısta bir çok dâhilik olurmuş. (.....) diyorlar: Sen askerlik dâhisisin, ziraat dâhisisin, idare dâhisisin, siyaset dâhisisin, teceddüd dâhisi, inkılâp dâhisi, ilh... Ucu bucağı yok. Hayret!.. Bir yaşımıza daha girdik. **Mustafa Kemal**, kendisi de nutuklarında «İlham alıyorum» diyor.Demek bu adam (.....) müthiş ilerlemiş. Eski padişahlar ilâhî,müstesna bir varlık oldukları kanaatine varmışlardı.. Bu da öyle. Biri bir gazetede: «Sen peygambersin, fakat ondan da büyüksün,» dedi. Hem hepsi ona: «Ulu yaratıcı,» diyorlar. Bu eski «Halik-i azîm»i tercümesidir. Yâni onu Allah yaptılar. **Mustafa Kemal** reddedip, bunları terbiye etmedi. Artık Ulu Gazi, Yüce Gazi, Kudret Haliki, Mukaddes Reis, işaret buyurdular, ilh... gibi tabirler aldı yürüdü. Bunların **Abdülhamid**'in zillullah-ı filard, gazi ibni gazi, Halife-i ruyi zemin gibi sıfatlarından sanki ne farkı var? **Abdülhamid**'inkileri ezberlemiştik. Şimdi bir ezber ders bellemek lüzumu hâsıl oldu.

LÂTİFE BOŞANIYOR!...

Birgün bir tebliğ-i resmî: **Mustafa Kemal Lâtife**'yi boşamiş. Bunu da

(*) Herif ve bir hastalık adı ile ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

Hey'et-i Vekile kararı ile yapmış. Bu, Kanun-u Medeni'ye mugayirdi. Boşanmak, iki tarafın rızasıyla, veya onun mucip sebebi mahkeme hükmü ile olacaktı. Hey'et-i Vekile,adliye kanun ve mahkemelerin üstüne çıkmış ve vahidülcalip olarak karar vermiş. Al işte. **Mustafa Kemal**'in kanuna riayeti... Bir Kanunu Medeni yaptı, bugün iptidâ kendi bozuyor... Hem âleme ilân suretiyle... **İsmet** de bunu yapıyor... O, ne yapmaz? Tek mevkide dursun, bunun için cinayetler, katlîâmlar yapıyor da, bu bir şey mi. Kanunen **Lâtife** hâlâ O'nun karısıdır. **Mustafa Kemal** ölürse mirasa konar.

Lâtife İstanbul'a geldi.Son zamanda haremimi aramıyordu. **Mevhibe** ile iyi idi. Refikamın **Mevhibe** ile muhaberesi de kesilmişti. **Lâtife** şimdi, İstanbul'a gelince, derhal refikamı istedi. Refikam gitti. Ona bir takım mühim şeyler söylemiş, boşanma vak'asını da anlatmış, «Doktor gelsin, ona mühim havadislerim var» demiş.

Anlaşıldığına göre boşanma vak'asından iki-üç gün evvel **Lâtife** kardeşi **İsmail** ile haremi **Süreyya Paşa**'nın kızı **Melâhat** yanım çıkmış Ankara'ya gitmişlerdi. Çankaya'da misafir olmuşlar. O vakit **Mustafa Kemal**'in yanında kâtip sıfatıyla **Halit Ziya**'nın oğlu **Vedad** vardı. Güzel tüysüz bir çocuk. Bir akşam üzeri karanlık çökerken **İsmail, Melâhat** balkona çıkmışlar. Bakmışlar **Vedad Mustafa Kemal**'i ağacın dibinde (.....). **Lâtife**'yi çağırmışlar. O da görmüş. Bir kıyamettir kopmuş. **Lâtife Mustafa Kemal**'e «Herşeyini gördüm, hepsine tahammül ettim. Artık buna edemem» demiş. **Gazi** (!) savuşmuş, **İsmet**'in evine gitmiş. «Bu karıyı şimdi boşayacağım»demiş. **İsmet** sabahleyin erken Hey'et-i Vekile'yi toplamış. Talaka karar vermişler (!) **Lâtife**'yi **İsmet** alıp, trene koymuş. Trende teselli etmek istemiş, **Lâtife** ona «Sus, sus! **İsmet Paşa! İsmet Paşa!** Sen ona bir gün dalkavukluk etme seni benden daha rezil eder. Hep âleti sensin» demiş. Neden sonra birgün Ankara'da **İsmet**'e **Lâtife**'yi gördüğümü söyledim. Yüzüme baktı, «Bu bir facia oldu» dedi. Halbuki **Lâtife** en ziyade **İsmet**'e kızıyordu. «Bunların bütün sebebi **İsmet**'tir» diyordu.

Bir müddettir **Mustafa Kemal** duramıyormuş. Yine eski hayatı yaşamak istiyormuş. **Lâtife**'nin içki ve fuhuş hususundaki tahakkümüne fena sıkılıyormuş. Hergün kavga ediyorlarmış. Bunu gören **Salih** ve diğer âvane de **Lâtife**'nin aleyhine kıyâm yapmışlar imiş.

Yine **Lâtife**'nin rivayetine göre o esnalarda bir gün küçük hemşiresi yanında misafir imiş. (*bir isim*) kıza tasallut etmiş. Kız elinden kurtulup kaçmış, ablasının odasına kapağı atmış. (*bir isim*) elinde rovelver odaya girmiş. Ablası kızı kucaklayıp siper olmuş. **Mustafa Kemal** ateş etmiş, bereket versin uşak ve **Mustafa Kemal**'in eskiden beri yanında olan ve her işleri bilen **Bekir, Mustafa Kemal**'in kolunu tutmuş, kurşunlar boşa gitmiş, üç el ateş etmişmiş...

Boşandıktan sonra **Mustafa Kemal Lâtife**'ye elli bin lira göndermiş, **Lâtife** kabul etmemiş. Fakat babası **Muammer Bey** imtiyazlar aldı; **Gazi** de verdi. **Mustafa Kemal** mühim evrakını **Lâtife**'ye saklatırmış, **Lâtife**'yi yollarken onlar almış.

Lâtife en ziyade **İsmet**'e diş biliyordu. «Felâketin sebebi odur» diyordu. Ben Türk Tarihi ile meşgulüm. Bu sebeple işim çoktu. Geciktim. Yine refikamı

(*) İki isim metinden çıkartıldı.

yolladım «Havadis al!» dedim. Bu sefer hiç havadis vermemiş ve anlatmış:

Başkâtip **Tevfik,** arkasından **Siirt'li Mahmut** gelmişler, **Gazi** tarafından **Lâtife**'ye şunu tebliğ etmişler: «Kimseye bir şey söylemesin. İşitirsem, onu derhal mahvederim.» Korkup susmuştur. Birgün ben gittim. Daha havadis almak için çok uğraştım. Türlü yollardan girdim; bir şey söylemedi. Halini görüyorum söylemek istiyor, korkuyor. Mahsus saatlerce kaldım. Babası da bizi bir dakika yalnız bırakmadı. Tedbirli adam... Herkes yanına gitmeğe korkuyorlardı. Bir daha gittim. Yine havadis almak tecrübesi yaptım. Yine olmadı. Birgün refikamla kendisine şu haberi gönderdim: «Burda durmasın. Sır biliyor diye **Mustafa Kemal** mutlaka onu (....) eder. Hayatı tehlikededir, Avrupa'ya gitsin!» Cevabı şu olmuş: «Benden evvel o **Rıza Nur** için variddir. Siz gidin!» demiş. Zavallı kimseyle görüşmüyordu. Kahretmiş, sokağa da çıkmıyordu. Güç vaziyet. Daha dün hâkim-i mutlak halinde idi. Merasim ve alkışlar içinde idi. Şimdi bir basit fert... Çok söyledim. «Hava almak lâzımdır» dedim. Dinlemedi. Gittikçe zayıfladı. Sarardı. Adetâ verem oluyordu.

Ankara'ya gittiğim vakit gördüm. Evvelce çifte mekteplerin üzerinde «**Lâtife Gazi Mektebi**» yazılı idi. Boşandığının ertesi günü adını kazıyıvermişler... Yaban insanlar, çirkin şey. Sonra kendi de bunu işitmiş. Pek gücüne gitmişti. Bundan bana dert yandı.

Lâtife'yi attıktan sonra **Mustafa Kemal**'in zincirleri yeniden çözüldü. Eski (.....) alabildiğine başladı. Çankaya meşhur ve muteber bir (...)hâne oldu. Yirmi-otuz kadın birden doluyordu. Sabahlara kadar (... .....) oluyordu.

Salih, Recep Zühtü, Tokatlıyan'ın arkasında İstanbul'da bir ev tuttular. Bunu (...)hâne haline koydular. Kendileri de eğleniyor, kadınların iyilerini seçiyor, (*bir isim*)'e yolluyorlardı. Bu (...)hâne boşanma işinden biraz evvel teessüs etmişti. O vakit karılar Ankara'ya **Tevfik Rüştü**'nün evine gidiyor, **Gazi** oraya gelip orada eğleniyordu. Sabahlara kadar türlü (.....) oluyordu. Hariciye Vekili (.....)başı olmuştu. Zararı yok, zaten bu sayede Hariciye Vekili olmuştu. Şimdi karılar doğruca Çankaya'ya **Mustafa Kemal**'e gidiyor.

Salih'in (...)hânesi çok zaman işledi. Öyle rezaletler oldu ki, polis kapamağa teşebbüs etti. (*bir isim*)'in en mühim arzusunun müteahhidlerinin ocağı yıkılabilir mi? Demek rezalet ne kadar ilerlemişti. Nihayet polis burasını kapamağa muvaffak olmuştur. Ama yıllar geçti.

ATA'NIN TAHSİLE GÖNDERDİĞİ KIZLAR

Mustafa Kemal Konya'ya gitmiş, orda mektebi ziyaret edip bir muallimeyi beğenmiş, almış, getirmiş. Onunla bir müddet eğlendi. Sonra Avrupa'ya tahsile yolladı. Millet parasıyla (.....)lerine ihsân!.. İzmir'e gitmiş, orman memurunun mektepli ve küçük kızı **Âfet**'i beğenmiş, almış getirmiş. Hadi ona da (.....)... Sonra onu da İsviçre'ye tahsile yolladı. Vaktiyle metresi **Fikriye**'yi de göndermişti. Onun bu usulü. Bu kızın babası evvelce Sinop'ta imiş, oradan İzmir'e gitmiş Sinop'ta biliyorlardı. Kızın şeklini anlattılar. Demek nerede kız görüp beğenirse (..... ... .) gibi omuzlayıp götürüyor. Hem de mekteplerden... Ne

(*) İmha, fuhuş, kötü ev, bir isim, eşkıya, kaçırmak, adam manalarına gelen on dört kelime metinden çıkartıldı.

fecî! Evvelce bir gece Ankara Darülmüallimatını da basıp bir kız (.....). (....) hırsız, eşkıya, fakat spesialitesi mektep basmak, talebe ve hoca kızları çalmak... Türkiye'de hırsızlığın her nev'i ve (.... ...) kaldırmak vardır ama, henüz böylesi görülmemişti. İcad etti. Dâhiliğini bununla da gösterdi.

Demek evlenmeden evvelki halini, hem de daha büyük mikyasta almış.... Şimdi bu (*bir bayan ismi*) yanında. En gözdesi... Muallim, müverrih (!) olarak bulunuyor.

İş sade böyle değil. Her taraftan da kendisine kadın takdim edenler var. Bir avukat **Lütfi** var. Karısı Bulgarmış: Çok güzelmiş. (.....) takdim etmiş, Baron işi gibi imtiyazlar almış. Şimdi böyle kadın yağmuru var. Çankaya'ya yağıyor. Böyle pezevenklerin bini bir paraya. Buna maatteessüf, namuslu insanlardan da iştirâk edenler oluyor:

Birgün Millet Meclisine Çankaya'dan Kütahya meb'usu **Nuri** telefon ediyor. Telefonda Sivas meb'usu **Rasim** var.Bize sonra **Rasim** hikâye etti. **Nuri** diyor ki: «**Doktor Ömer Şevki Bey** nerede? **Paşa**'ya **Müfid Bey**'in (.....) takdim edecekti. Otomobil yolladık, bekliyoruz.» Filhakika **Ömer Şevki** bu (....) alıp **Mustafa Kemal**'e o gün götürmüştür. Bunu işiten meb'uslar hep iğrendik, hem de bir alay mevzuu oldu haftalarca sürdü. Şükür Meclis'te namuslu insanlar çokmuş... Herkes **Ömer Şevki**'den selâmı, sabahı kesti. Ben de selâm vermiyorum. Halbuki bu adamı dalkavuktu ama, namuslu bir adamdı: İttihadcıların köpek gibi dalkavuğu idi. Demek namuslu zannımız hatâ imiş. Dalkavuk olan, mutlaka namussuzdur. Bence bu, düsturdur. Bu adam çok beyinsiz idi. Fakat doktor, miralay, meb'us olmuştu. Artık doktor, afaroz halinde idi. O vakit anlamış, birine şikâyet etmiş ve demiş ki: «Yahu, ben ne yapayım, nasılsa bir defacık yanıldım. Gaziye (....) getirdim. Herkes beni afaroz etti.» Bu adam artık felâh bulmadı. Meclis'e gelemez oldu.Tuhafı **Mustafa Kemal** üçüncü Meclis'e onu mebus da yapmadı. O vakit pek zarurette imiş. Bazıları **Mustafa Kemal**'e şuna bir yiyecek ver diye şefaat etmişler. Vermemiş, bilakis küfür etmiş. Sebebi neydi bilmem? Halbuki adamcağız (.....) de etmişdi. Bu da en revaçta bir san'at idi. Bu herif böyledir... Nihayet **Ömer Şevki** dayanamadı; öldü, gitti. Zaar vehameti sonra derketti, yüreğine indi.

Bir gün bir havadis: **Enver**'in amcası **Halil Paşa** karısını İstanbul'dan getirmiş, eliyle (*bir isim*)'e takdim etmiş. Ve karısına: «Kardeşin gibi (*bir isim*)'i öp» demiş. (*bir isim*) de «Ne kardeş gibi!... Adetâ öp!» demiş. Kadın birkaç gece Çarıkaya'da, **Halil** o vakit Ankara'da petrol imtiyazı için uğraşan **Ali Sultanof**'un evinde kalmış. Kadın sonra İstanbul'a gitmiş. Diyorlar ki, kadın güzelmiş. O esnada **Halil** petrol imtiyazı istiyordu. Yanında sermayedârlar memuru Bakü'lü **Ali Eşref Sultanof** vardı. Bu havadisi sonra Paris'te bu **Sultanof**'tan da dinledim. Diyor ki: «**Halil Paşa** ne mükemmel (.....)! Yanımda karısını telgrafla çağırdı. Ve eliyle (*bir isim*)'e götürdü.» (*bir isim*), **Halil**'e üç bin lira el harçlığı vermiş.

Aydın Şirketi Meclis-i İdare âzalığına da çırağ buyurdu. **Halil** o esnalarda pek parasız idi. Müsterihülhal oldu. Bu da bir müddet meb'usların ağzında ve herkesin ağzında çalkalandı durdu.

Karı borsası yalnız bu iki türlü, yâni mekteplerden kaldırmak, şunun bunun

(*) Kaçırmak, kadınla ilgili beş, ahlâkla ilgili iki kelime, beş şahıs, bir bayan ismi metinden çıkartıldı.

karı takdim ederek, imtiyaz memuriyet, ihsan-ı şâhane alınasıyla yürümüyor. Bir de (*bir isim*) şunun bunun karı ve kızını cebren elinden alıyor:

Arası biraz geçti, yine yeni bir havadis ağızdan ağıza koşuyor: **Mustafa Kemal** Erkân-ı Harbiye İkinci Reisi **Kâzım Paşa**'yı haremiyle bir gece Çankaya'ya dâvet etmiş. **Kâzım**'ı iyice sarhoş etmiş. Zavallı sızar gibi olmuş. Bir otomobile atıp evine yollamış, (.....) eğlenmiş, sabahleyin onu da yollamış.

Herkes bunu diyor ve gülüyor: «Bu adam **Enver**'in sinsilesini becermeğe ahdetmiş, devam ediyor. **Enver**'den intikam alıyor.» (*bir isim*)'ın haremi **Enver**'in hemşiresidir. **Halil** de amcası. Dedikleri doğru. Hem de bu adam kadına bir şey yapabildiğinden bunları yapmıyor ve bu işe bundan düşkün değildir. Evvelce yazık. Bir hastalık... Aynı zamanda bu işi hırsı olduğu adamlara, kâh da yüz paralı edip pençesi altında sadık tutmak için yapar. Bir âdeti de var: Böylelerini derhal her önüne gelene söyler, âvanesiyle söylenir. Bir kaç saat içinde bütün Ankara duyar. Nitekim Ordu Müfettişi Çerkes **Said**'in kızkardeşini (.....) bana söylemişti. Ve **Said** el'an ona köle gibi sadıkâne hizmet ediyor... Bir huyu da vardır: Böyle (.....) kendi uğraştıktan sonra kâtiplerine, yâverlerine silâhşörlerine ve matbuat pehlivanı muharrir meb'us âvanesine de «(... .. ..!)» der, yaptırır. Olmaz (.....)!.. Vakıa Çankaya sâkinleri oradaki kadınları bir düziye (.....) ya, bu nev'i de av yemekleri nev'indendir. Arada bir düşer. Çankaya eşsiz bir (.....) olmuştur.

Kâzım'a çok acıdım. Yüreğim yandı. Sevimli, namuslu, terbiyeli, pek muktedir bir askerdir. Kars'ta Ermenileri perişan etmekte mühim rolü vardır. Orda **Karabekir**'in Erkân-ı Harbiye Reisi idi.

Bu işler saymakla bitmez... Binbir gece masalları, Venüs Mâbedi hikâyeleridir. (.....) her nev'i icra edilir. Mum (.....) yapılır. Hepsi olur. Hepsini yazmak, uzun ve çirkin...

Çankaya (.....) Tiyatrosunda böyle gelip giden müteharrik artistler olduğu gibi yirmi-otuz da temelli, seçme genç kız ve kadın var. Bunların bir kısmına evlâdlığım (!) diyor. Bir tanesi pek meşhur. Almanya'da dans tahsil etmiş bir kız... Ortalığa yaydıkları: **Mustafa Kemal**'e ve âvanesine dans hocalığı ediyormuş!... Sonra bunu da Avrupa'ya yolladı... Avdetinde gözden düştü. Bu adam (.....) sonra Avrupa'ya yolluyor. Bunun sırrını ne anlıyabildim, ne de öğrenebildim.

DANS DEVRİ

Artık bir balo ve dans devridir açıldı. Güya medenî ve asrî olmuşuz... Dâva bu... Bu zevk ve safaları Kara Kaplıya uyduruyorlar, meşrû' göstermek lâzım!.. Artık Ankara'da mükellef balolar veriliyor. Bu balolarda müthiş rezaletler de oluyor. Hattâ kavga, döğüş de var. (*bir isim*) geliyor. Zil zurna oluyor, kadınlara (.....) ediyor. Bir defa dans ederken Fransız Sefirinin kızının (.....) sıkmış; kız kaçmış, babasıyla beraber balodan gitmişler. Bir defa **Mustafa Kemal** kadın yerine tüysüz bir zabitle dans etmiş, çocuğu öpmüş. Kadınlardan bir kaçı (*bir isim*)'ye «Biz burada iken bu olmaz» demişler, herif keyiflenmiş. Bir adam karısını, yâni Mübarek Beyin kızını onlarla dans ettirmek istemediğinden **Salih** ve

(*) Kadın, ahlakla ilgili üç, fuhuş, söndürme, eğlence, meme, dört şahıs ve bir hayvan ismi metinden çıkarıldı.

âvanesi adamcağızı öyle dövmüşler ki, bîçâre sedye ile hastahâneye götürülmüş. Avrupa'da balolarda böyle şey aslâ olamaz. Bunlar baloyu da tulumbacı koğuşu yaptılar. Zaten Meclis'leri, Hükûmetleri de o... Demek seviyeleri bu kadar...

(*bir isim*) bu rezaleti çok ileri götürmüş. Bir baloda herkesin içinde **İsmet Paşa**'nın karısını da öpmüş. Yanındakiler «Yapmamalıydın» demişler. O vakit «Niye bana haber vermediniz» demiş. Gûya mâzeret!... **İsmet** de orada imiş. Hiç bir şey dememiş. (.....) bir erkek olsaydı derhal (*bir isim*)'i vururdu. Bunun diğer tafsilâtını Robert Kolej'deki **Hüseyin**'in karısı **Mihre**'den dinledik. Evvelce de dedim ya, **Mevhibe** namuslu ve dindardır. Kocası ne kadar (.....) ise, O, o kadar namusludur. Derhal ağlıya ağlıya eve gitmiş. **Mihre** onlara misafir imiş. Ağlıyarak ona anlatmış. Arkasından **İsmet** gelmiş karısına «Ne ağlıyorsun? Bir şey değil ki.... Hem o, senin kardeşin» demiş. E.... Tamdır, **İsmet**'e lâyıktır o bunların hepsine katlanır. Tek mevkide dursun.... Duruyor, demek ahlâkî, millî, idarî, siyasî böyle nelere katlanıyor... İştirak veya aletlik ediyor, hesap edilsin...

KÖMÜR OCAĞI MESELESİ

Birgün Meclis'te **Hakkı Tarık** 63 numaralı kömür ocağı işini mevzuubahis etti. Gasbın aleyhinde bulundu. Bu adam ya bu işin **Mustafa Kemal**'in işi olduğunu bilmiyordu veya ocağın sahiplerinden para alınıştı. Bilse cesaret edemezdi; fakat bilmesi lâzımdı. Çünkü mes'ele an'anesiyle ağızlarda idi. Hem de kendisi sureti haktan görünmek ustalığını yapar ama, **Mustafa Kemal**'in adamıdır. Para aldığını zannetmek lâzımdır. Bu iş şöyledir:

Bu ocak Zonguldak'ta en zengin kömür ocağı imiş. Günde otuz-kırk bin lira varidat getirirmiş. Zengin bir Rum'un imiş. Rum Londra'da Harb-ı Umumî zamanında ölmüş, ocak orada tahsilde olan iki çocuğuna kalmış. Kumarbaz, cahil **Arif** adında bir serseri ocağa mütareke zamanında parmak takmış elde etmek için **Bozok Salih**'in yardımına müracaat etmiş, o da **Mustafa Kemal**'e âlakadar etmiş. **Arif** bu ikisine büyük hisseler vermiş. Bu halde iş kolaylaşmış.

Arif, Salih, Bahçekapısı Kâtib-i Adline bir sahte vesika yaptırmışlar, bu vesikaya göre bu iki çocuk, bu Kâtib-i Adlin huzurunda ocağı **Arif**'e satmışlar. **Arif,** yâni **Mustafa Kemal** ocağın üstüne oturmuş. Derken mal sahipleri haber almış. **Arif** aleyhine dâva açmışlar. Hattâ **Necmeddin Molla**'yı da vekil tutmuşlar... Dâva, dâva.... Mahkemelerde avukatlar çocukların o esnada Londra'da olduklarını ispat etmişler. Mahkeme Kâtib-i Adli sahtekârlıkla mahkûm edip hapse soktu. **Mustafa Kemal** küplere bindi ve **Fethi**'ye der ki: «**Necmeddin Molla**'ya söyle! Rumların vekâletinden istifa etsin. Kâtib-i Adil tarafına vekil olsun.» O da **Necmeddin**'e söyler. **Necmeddin** bana söylediğine göre: «Ben Rum'ların vekiliyim. Şimdi dönüp diğer tarafa vekil nasıl olurum» der ve kabul etmez. Fakat Rumlardan istifa eder.

Mustafa Kemal bu işte kendisini açığa vurmuyordu, ama bu teklifi âlakasını ispat eder. Nihayet kömür Dâhisi Gazimiz Temyiz Mahkemesine te'sir etti; âdeta elinden tutup Katib-i Adli hapishâneden çıkardı. Ocağın üstüne yattılar. Biraz sonra eline biraz para verip **Arif**'i de attı. Ocak sade kendine kaldı.

(*) Namus ile ilgili iki kelime ve iki şahıs ismi metinden çıkartıldı.

BAŞKA İŞLER

Bu esnada yeni bir şey çıktı: Şirket-i inhisariye âzası, yâni (*bir isim*)'in âvanesi harıl harıl şirketlere müdür ve Meclis-i İdare âzası oluyorlar. Ecnebi ve yerli hiçbir şirket kalmadı ki, girmesinler hattâ bizim kayınpederin Eskipazar Alman'ı var ufak bir şirkettir. Oraya bile gelmişler. Onlar da hesaplarını gösterip «Bu büyük bir şirket değildir ki, size ayda üçer-beşer yüz lira verebilsin» demişler... Hesabı görünce istememişler. O esnada herkesin ağzında idi. **Mahmud Siirt** tam ondört şirkete birden âzâ olmuş... Demek ayda beş-altı bin lira sade bunlardan ve bedevadan maaş alıyordu. **Kılıç Ali** de öyle. **Mahmud Siirt** sigorta şirketlerini ele aldı. Onların nizamnânelerini halk aleyhine değiştirip Hükûmete kabul ettirdi. Bu işte meşhur «Piyos» çok rol oynadı ve çok kazanç yaptı. **Mahmut** kürttür ve **İsmet**'in adamıdır. **Mustafa Kemal**'e yâver yapan da o idi. Zaar kürt olduğundan böyle yükseltti.

Bu esnada **Mustafa Kemal** yâranına, âvanesine şunu diyor ve tavsiye ediyormuş:

«İş yapın! Fırsat bu fırsattır. Zengin olun ki, kuvvetli olalım. Mevkide durmak için servete lüzum vardır.»

Hakkı var, onlar da paçaları, bilekleri sıvayıp servet yapmağa koyuldular. Artık irtikâp aldı, yürüdü. Bunları gören ufak memurlar da üç-beş liraya kadar çalmağa başladılar. Öyle oldu ki... Bu devlet hiç bir vakit bu derece rüşvet ve irtikâba düşmemişti. Meğerse **Abdülhamid** zamanı hattâ İttihadcılar devri zemzemle yıkanmış imiş...

İŞ BANKASI

Derken İş Bankası açıldı. Bu banka **Mustafa Kemal**'indir. Biraz para koydu, fakat (.....) bütün parası onun sermayesidir. Hükûmetin parası halktan toplandıkça Maliye yerine oraya gidiyor. Hattâ meb'uslar bile maaşını oradan alıyor. Bazan da maaşımız gecikti. Demek sermâye Hükûmetten, kâr **Mustafa Kemal**'in. Âlâ şey... **Gazi** bundan çok kazandı. Oraya Meclis-i İdare âzâsı olarak da, **Kılıç Ali, Salih** ve emsali haydutları koydu. Cellâdın, eşkiyanın bankacı olduklarını da yeni görüldü. Bunların banka ile ne alâkaları olur? Sadıklar, adamlar ya, kâfi...

HALİT PAŞA MECLİSTE ÖLDÜRÜLÜYOR!...

İrtikâp işleri ayyuka çıktı ve o kadar ayağa düştü ki, herkesin ağzında ve namuskârlar şikâyet içinde. **Halit Paşa** cesur, hırçın hattâ deli idi ama, namuslu bir adamdı. Bu irtikâplar sinirine dokunmuş, söylenmeğe başlamış. Nihayet bir gün **Mustafa Kemal**'e gider: «İrtikâp müthiştir, millet batıyor. Bunun önünü al. Celâl (İş Bankası Umum Müdürü) **Kel Ali, Kılıç,** ilh.... mürtekiptirler. Ben bunları (..... .....)» der. Yapar mı yapar... **Mustafa Kemal** fena telâş eder. Yâranını haberdar etmiş... **Kel Ali** o vakit pek gözde idi. Bu âvane bir gün Meclis'in metha-

(*) Bir isim, hükümet, vurmak, katil ve avane ile ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

linde **Halit Paşa**'yı vurdular. Bir gün sonra ben Ankara'ya gitmiştim.

Mes'ele şöyle olmuş: **Halit, Kel Ali**'ye çatmış.Ayırmışlar.Kılıç, **Rauf** (Rize meb'usu **Ali Şükrü** vak'asında Merkez Kumandanı muavini), daha birkaçı Meclis'in methalinde **Halid**'e pusu kurmuşlar. **Halid Kel Ali**'yi almış. **Rauf**, sırtın dan **Halid**'i vurmuş. **Mustafa Kemal** derhal Meclis'e gelmiş. **Necmeddin Molla**'yı çağırmış. «Ne yapacağız? Bir çare bul!» demiş. O da **Kel Ali**, müdâfa-i nefs esnasında vurdu diye zabıt varakası yapmış, ne hekim raporu, ne adlî muayene yapılmamış. Bir şey yok. Bir zabıt varakası ile **Kel Ali**'yi beraet ettirmişler, **Halid**'i de toprağa soktular, mes'ele de bitti. Halbuki vuran **Rauf**'tu. İşi tertip eden de ağızdan ağıza gelen havadise göre, *(bir isim)*'di. **Halid**'in tehlikeli bir adam olduğunu biliyor. Kendini vurma ihtimali üzerine **Halid**'i harcamıştır. Bu adam aynı zamanda hastahâneye yaralı **Halid**'in ziyaretine de gitmeği unutmamıştır. **Halid** hastahânede öldü.

Rauf pek âdi bir mahlûktur: Cahil, tulumbacı, tam *(bir isim)*'in arayıp da bulamadığı idi. Ona sarıldı. Böyle bir adamı meb'us yaptı. Daima da yanında muhafız olarak bulunduruyordu. Meb'ustan silâhşör, tüfekçi henüz görülmemişti. **Mustafa Kemal** icadıdır. O esnada seyahatlerine **Salih, Rauf, Recep Zühtü, Kılıç**, daha öyle on iki meb'us muhafız olarak **Mustafa Kemal**'in yanında idiler. Hattâ bu esnalarda **Mustafa Kemal** Meclis'e giderken bile Meclis koridorunda bunlardan ikisi önünde, birer tanesi yanlarında, ikisi arkasında aralarında ancak bir adım mesafe olarak yürüyorlar, onu odasına kadar böyle muhafaza altında götürüyorlardı. Bu alayı biz meb'uslar da hep görüyorduk. Demek **Mustafa Kemal**'in ödü kopuyordu ve vurulacağından hep korkuyordu. Başlıca korkusu **Halid**'in kendisini vurması idi. Hani o nutuklarında, yazılarında milletin baştan başa kendisini sevdiğini milletin icraatından ve kendisinden memnun olduğunu söyleyen adam nerde? Bu nerde?... Demek milletten korkuyor, kabahatini biliyor, hakikat de böyle. Zaten Meclis serbest olsa, onu bir gün durdurmazdı. Millet fırsat bulsa onu derhal parçalardı. Zaten millî hareket zamanından beri gideceği yolları polis ve askerle muhafaza altına aldırır öyle geçerdi. Bu silâhşör muhafız meb'uslara, bizim arkadaşlar «onikiler» adını koydular. Bunlar hâlâ **Mustafa Kemal**'in muhafızları, yâni tüfekçileridir. **Abdülhamid** bunları Arnavut eşkiyasından yapardı. Bununkiler de Türk değil.

Halit Paşa cinayetini gazetelere başka türlü yazdırdılar.

Biraz geçti. Bu **Rauf** bir gece yarısında yatağında fücceten öldü. **Salih** de yanında imiş... Bu tuhaf bir ölümdü. Sır kaldı. Sade ortaya attıkları şâyia şudur: **Rauf**'ta kalp hastalığı varmış. Bir Rum metresi de varmış. Mücamaat yaparken ölüvermiş. Peki bu iş esnâsında **Salih**'in orda işi ne? Hem böyle ölmek için yaşı ilerlemiş biri değildi. İhtimal eski ve yeni cinayetlerini örtmek için ve halinden şüphe hasıl oldu, bunu da harcadılar.

Halid'in anası, kardeşi durmadı, işini kurcaladılar. **Hakkı Şinasi** onları susturmağa memur edildi. **Hakkı Şinasi** kimsesiz bir muhacir çocuğu imiş. **Halid**'in anası büyütmüş, okutmuş imiş, gitmiş kadını ikna ve tehdit ile dâvadan vaz geçirmiştir. İşte bu hizmetiyle sadakat göstermiş, makbul ve İstanbul Halk Fırkasına reis olmuştu. Sonra da meb'us. Bu adam bir (.....) eşi mahlûktur.

(*) İki isim ve adi anlamında bir kelime metinden çıkartıldı.

YENİ MODA

Şimdi de yeni bir moda. Şayâni hayret. Şirket-i İnhisariye ve âvane para vurmak için ne mühim icadlar yapıyorlar: Avrupa'ya ilmî seyahatler, teknik seyahatler, mübayaa komisyonları, kongre âzâlıkları, bunlar hep yârâna veriliyor. Meselâ **Falih Rıfkı** onsekiz bin lira alarak Amerika'ya ilmî kongreye gitti. İlim kim, bu adam kim? Bu suretle de milyonlar gitti. Çoğu da Avrupa'da ve safa yolunda bırakıldı. Bunlar olur da, bugün malî buhran olmaz mı? İşte oldu.

Âsaf adında bir dönme ile bunun bir kızı ve karısı varmış. Asaf bu karı ve kızını **Mustafa Kemal**'e takdim etmiş. Derken Ankara Şehremini oldu. Yine meb'uslara alay, eğlence çıktı. Asaf derhal çoluk çocuğu ile Avrupa'ya tetkik seyahatine çıktı. Canım, Haydar dün daha bu seyahati yapmıştı. Artık tetkike ne lüzum vardı. Hayır... Maksat gezip tozmak, bir miktar da cebe para indirmek. Paris'e geldikten sonra işittim. Asaf gezip keşfetmiş, dönmüş. Bunun için Ankara Belediyesinden kimbilir elli bin lira mı aldı?!. Sonra da meb'usluğa çırağ çıkarıldı. Asaf'ın karısının ilk elinden alınması şöyle olmuş: Bir gece Asaf kızı ve karısıyla Çankaya'ya çağırılmış, içirilmiş, sonra otomobile konup evine gönderilmiş. Kızı ve karısı Çankaya'da kalmış. Asaf yolda bir düziye şöföre «Dön, beni Çankaya'ya götür» demiş; o da «Bana emir öyle,seni evine bırakacağım» dermiş. Bu şöför Konya'lı İhsan'dır. Usûl bildiğimiz,usûl. Bunu İhsan'dan dinledim. İşi idare eden (*bir isim*)'in yâveri **Rasuhi**. Demek bu (...)hânede meb'us **Nuri**, yâver **Rasuhi** gi bi adamlar var. Daima böyle karı dolabı düşünüyor ve tuzağa düşürüyorlar.

Tayyare Cemiyeti Reisi **Cevad Abbas** da seyahate çıktı.Bütün ailesiyle gezdi. Vil dö lö (Su şehir) lerinde eğlendi. Yanında yâverleri bile varmış. Kendisi mareşal üniforması ile gezmiş. Halbuki bunların biri resmen mevcut değildi. Kendi kendine yapmış. Bu adam (*bir isim*)'in eski yâveri ve fuhşiyatta, hadimi idi. Döndü, geldi. Tayyareden elli bin lira yemiş. Meclis'te kıyamet koptu. Bunun üzerine hesabına baktılar. Mahkûm edilecekti. Sonunda **Mustafa Kemal** bizzat gelip tetkikte bulunmuş: «Bir açık var, kastî değil, bilmiyerek israf olmuş. Suîniyet olmayınca bir şey lâzım gelmez» deyip kapattı. Hakemin böylesi de daha hiç görülmemişti. Acıdım, asırlarca rağbette olan «Hükm-ü Karakuşî» piyasayı kaybetti. Bu paraları aç millet nasıl lokmasını kesip de veriyor? Bunu hem vergi gibi cebrî alıyorlar. Oh... Keyifle bindi, gitti... (*bir isim*) kendi fuhuş, cinayet, irtikâp aletleri, oligarşi âzası, denaet yâranın nesini kapatmaz, bunu da kapattı.

KIZ İSTEME

Maliye vekili Pazarola **Hasan** bir kıza âşık olmuş, evlenmek istiyor. Kız ise istemiyor. Fakat o, ille olacak. Kız Maliye Vekâleti memurlarından birinin kızı. Hasan müstakbel kaynatasını kâğıt mübayaası için Avrupa'ya yollladı. On iki İngiliz lirası yevmiye ile. Lozan'da bu devlete koca bir muahede yapıık, bu kadar yevmiye biz almadıktı. Mübayaattan da kimbilir ne vurdu?

Falih Rıfkı grubu Amerika seyahatinden onsekiz bin lira aldı. Fakat dâvet eden Hükûmetin misafiri. Masraf etmemiş. Yağma Hasanın böreği....

(*) İki isim metinden çıkartıldı.

YENİ PARA

Şimdi para bastırıyorlar. Buna lüzum yoktu, Almanlar vasıtasıyla Harb-i Umumide bastırılan bugünkü paramız yüzaltmış milyon lira idi. Bundan mahvolmuş bir kısım kâğıt vardır. Yeniden tebdil bahanesiyle yüzaltmış milyon basınca ve eskileri yeni ile değiştirilince mühim bir kâr olacak dediler. Bilhassa **İsmet** bu fikirde idi. Bunu bana birkaç defa söyledi. Halbuki bu zaten garantisiz olan paramızın kıymetini daha düşürür bir iş idi. Bakalım ne olacak? Bir de her tarafa heykelini diken, her yere resmini asan **Mustafa Kemal** paralara da resmini koymak hevesinde idi. Bu sebeple Londra'da mühim masraflarla yeni para bastırdılar. Buraya yâranı, aletlerini gönderiyor, bunlara bol yevmiyeler veriyorlardı. Halbuki bu işe kontrol için sade bir adam kâfi idi. Koca bir hey'et gönderdiler. Arada da birini alıp, biraz da diğer adamları çöplensin diye başkasını gönderdiler. Yıllarla sürdü.Bunu da yediler. Lozan'daki **Fuad** da aylarla Londra'da kalıp bundan çöplendi.

İskân işlerinde de müthiş, ama müthiş vurgun oldu. Sade Necati ölünce üçyüz altmış bin lirası çıkmıştır ki, evvelce cebi delik biri idi. Buna hâlâ inkılâbın, cumhuriyetin neciip evlâdı diye merasim yapıyorlar. İnsanın bütün faziletlere, varlıklara bütün insanlara, bütün dünyanın üstüne işeyeceği geliyor.

Bu işler de hesapsızdır. Yazmakla bitmez... Bir iki misal koyduk.

BAHRİYE VEKALETİ

Bir havadis: Bahriye vekâleti ihdâs ediyorlar. Meclis'te **Hamdi, Ali Rıza** gibi, miralay rütbesinde bahriye zabitleri var.

Bunlar da hele **Ali Rıza** kendileri vekil olurlar diye bu işe son gayretle sarılmışlar. Çalışıyorlar. Keza Hükûmet **Yavuz**'u tamir ettirmeğe karar vermiş. Bu esnada benim aram bizimkilerle oldukça iyi. **İsmet** beni arada yemeğe de çağırıyor. **İsmet**'e bu devletin Bahriye vekâletine lüzumu olmadığını söyledim, «Masrafa günahtır» dedim. «Hele **Yavuz**'u bırakın! Bizim böyle bir gemiye hiç ihtiyacımız yoktur. Biz tecavüz harbi yapmıyacağız. Yapsak, bu İngiltere, Fransa, yahut İtalya ile olur. Bir Yavuz'la bunlara karşı çıkılmaz. Yunan ile desen bu da lüzumsuz, çünkü biz fütuhat yapamayız ve yine bir Yavuz'la bu işin olmıyacağını zannederim. Hem bize Paris'de amiral **Lakas**: «Artık harbi bahri değişti. Büyük üniteye lüzum kalmadı» demedi mi? Bütün bahriyelilerden de bunu işitiyoruz. Bize sade müdâfaa lâzım. Bu da tayyare, tahtelbahir, torpil ve top ile oluyormuş. Bu milyonlarla masraf yerine bunları yapın. Hem biz de Yavuz'u kullanacak zabit var mı? Yok. Daha çok zaman da olamaz. Sonra bu gemi pek masraflıdır. Durduğu yerdeki masrafına bile bu bütçe dayanamaz. Bilâkis sefer etmesi, tâlimler yapması lâzımdır. Bu devir çarhı müthiş masraf imiş.» dedim. Kulağına bile girmedi.Nitekim bu öyle bir gemi ki, boya yapacakları zaman bütün İstanbul'daki boyaları çarşıdan toplamışlar. İstanbul'da boya kalmamış. Bahriye Vekâleti ve Yavuz tamiri yapılınca bugünkü buhran niye gelmesin? Gelir ya...

Bu iş o kadar vazıhidi ki, Yavuz'u tamir etmek delilikten başka bir şey değildi. Halbuki tamirin üç âmili vardı:

Biri Topçu İhsan vekillik istiyor, çoktan beri isterdi. Bana da vaktiyle bu hususta **Mustafa Kemal**'e rica için söylemiş ve «İstiklâl Mahkemelerinde bu kadar hizmet ettim. Mükâfat isterim» demişti. İhsan'ın son zamanda **Mustafa Kemal** ile teması sıkı idi. Has yârânı sınıfına girmişti.

İkinci Necati, Maarif ordusunu, Hamdullah Suphi Türkocağı ordusunu, operatör Emin belediye çavuşlarını ve Şehremaneti kuvvetini, ilh.... Muhtelif kuvvetleri, muhtelif şahıslar elde tutuyor. **Mustafa Kemal**'e «İsyân vukuunda bunlarla sana hizmet edeceğiz» diyorlar. **İhsan** da **Bahriye**'yi kendisi elde tutup bir isyân vukuunda istimâl edebileceğine dair, sözler söyleyerek **Mustafa Kemal**'in zihnine girmişti. (*bir isim*) devlet işinde devleti değil, daima ve illâ kendini ve bu noktayı düşünür. Bu suretle Bahriye Vekâleti yapıp **İhsan**'ı oraya koymağa karar vermiş. Onun için yapıyordu. **İhsan** dalavereci ve Ağa'nın hassas damarını biliyor. Vekil olmak için bu tezi bulmuştu. O da Bahriyelileri ele almıştı. Nihayet teşkilât Meclis'ten çıktı. Bahriye Vekâletine **İhsan** vekil oldu. Bizim bahriyeli meb'usların ağzı açıldı kaldı.

İhsan onpara etmez biridir. Vekillik kim, o kim? Fakat isyân vukuunda kuvvet olacağı hususunda **Mustafa Kemal**'e kanaat getirtmiş ya, bu muvaffakıyet kâfi.

Diğer bir sebep de tamirden ziftlenmek. Nitekim evvelce söylediğim gibi Berlin'de olduğum zaman haber aldım.

Doktor Fikret de **İhsan**'ın baş dostu. Beraber irtikâp işi yapıyorlar. **Fikret** Arnavuttur. Bu adam da güzel dalkavukluk etti. Yüzbinlerce lira vurdu. Fakat hepsini de galiba Beyoğlunda Maksim'de vesaire ile yedi sersem!... Bir yılda sade Maksim'de yüzbin lira yediği rivayet edildi. Sonra Yavuz ve Havuz irtikâbı muhakemesi bu noktayı güzel isbat etmiştir. Ne ise Bahriye vekili Yavuz'un tamiri işinden diğerlerini mahrum edip, kendileri ziftlendiler. Gemi tamiri öyle olur. Ziftlerler.

KERESTE FABRİKASI

Çolak İbrahim, Millî Hareket zamanında çete reisi idi. Bir zabitti. Millî Hareketin iptidâlarında çok vurgun ve soygun yaptı. Sulh olunca pek mühim bir kereste fabrikası yaptı. İşittiğime göre fabrikanın mühim kısmı **Mustafa Kemal**'indir. Fakat saklıyorlar. Ortada sade **İbrahim**. Bana öyle geliyor ki, bu adam (*bir isim*)'nin irtikâp vasıtalarından biridir. Nitekim mevkii itibarı yüksektir. Bugün Türkiye'nin en mühim zengini odur diyorlar. Bu sefer Paris başşehbenderi **Nebil**'den işittim. Çolak ona bizzat demiş ki: «Almanya'da adamım var. Oraya gideceğim vakit ona telgraf çekiyorum. Derhal yirmi kadın birden hazırlıyor.» Böyle israf ve fuhuş içinde. **Nebil**'in de İstanbul'da Nişantaşı'ndaki evine kanca takmış. Bu konak **Abdülhamid**'in Başkâtibi ve **Nebil**'in babası **Süreyya**'nındır. İbrahim evde oturuyormuş. Satın alacağım diyormuş. Fakat ne kira veriyormuş ne de satın alıyormuş. Bir defa fiyat söylemiş. Fiyatı da çok aşağı vermiş, onu da verse razı olmuşlar, yine parayı vermiyormuş. Yaşa (*bir isim*)! Yâranla iftihar et! **Abdülhamid** zamanında böyle bir şey oldu mu? Söyle! Bazan ufak bir şey

(*) Üç isim metinden çıkartıldı.

olurdu, bizzat Padişaha şikâyet ederlerdi. Yıldırım sür'atiyle mazlumu himaye ederdi. Hey gidi **Abdülhamid**! Millete kendini arattırdın...

Ben Berlin'de iken şu Çolağın ve arkadaşlarının kavgalarını yazdım. O vakit Sterezman'la görüşmüştüm. Kendi istediği halde, beni çok bekletmiş, ben de savuşmuştum. Sonra tekrar rica etti. Görüştük. Dedi ki: «Sizi geçen sefer çok bekletttim. Affediniz. Yanında Fransız sefiri vardı. Bir türlü çıkıp gitmedi. Sizi darıltım. Halimiz mâlûm, sefir Fransız» dedi. «Zararı yok» Dedim. «Sizi mutlaka görmek istedim. Çünkü siz, diplomaside ve memleketinizin dahilî siyasetinde mühim rol oynadınız. Lozan'ın intibaı bizde duruyor» dediydi.

BİR RÜŞVET OLAYI

Şu Rusya işi ne kârlı işti. **Yunus Nadi** milyonlar yaptı. Ben de ne ahmak adamımdır. Sıhhıye Vekâletinden henüz çekildiğim zamanlarda idi. Birgün köprü üzerinde Akif, (Şimdi Rize meb'usu) bana bir çek uzattı ve dedi: «Bana bu elli bin lirayı Nemlizâdeler sana vermek için verdiler. Bundan bana gönlünden ne koparsa ver!» «Bu ne imiş?» dedim. «Rusya'ya yüzbin İngiliz liralık mal ithaline müsaade alıvereceksin.» Muhavere şöyle devam etti:

Ben - Ben yapamam!

O - Niye?

Ben - Çünkü irtikâp.

O - Bu irtikâp olur mu, meşrû ticaret.

Ben - Öyle, ticaret, ama olmaz.

O - Ne demek?

Ben - Hem Rus'lar bu müsaadeyi vermezler.

O - Onlar sefire sormuşlar. Rıza Nur bize bir kart yazıp isterse, yahut gelip kendisi söylerse veririz demişler.

Ben - Ben yapamam.

O - Niye sanki... Bu bir irtikâp değil ki...

Ben - Evet, verirler, fakat yarın bir gün beni Rusya'ya devletin bir işi için yollarlarsa onlar benden Türkiye menfaati aleyhine bir şey isterler. Ben de o vakit yüzüm tutmaz, yahut beni terzil ederler diye korkarım, veririm. Ben elli bin lira alacağım diye devletin milyonları gider.

Şaştı, herif hiç böyle ummuyormuş.

Ben de şimdi şaşıyorum. Alsaydım, bugün Paris'te rahat yaşardım. Hattâ bu para ile **Mustafa Kemal** ve İsmet aleyhine neşriyat ve faaliyet yaparak belki milleti kurtarırdım. Bugün herifler bana tekaüt maaşımı vermiyorlar. Kendi emlâkimin kira ve varidatını bile yollatmıyorlar. Mani oldular. Bu mihnet çekilir mi? Namus, millet yoluna, peki ama vaziyet de böyle... Fakat bunlara rağmen insana namus ve vatan muhabbeti, bu uğurda fedakârlık lâzımdır. Hattâ vazifedir. Bu vakte kadar, böyle geldik, yine böyle ölelim.

Bir müddet sonra Prens **Sabahattin** tarafından Ahmed Bedevi gelmiş, O da benden Rusya'ya ihrac için müsaade almamı rica etti. Reddettim. Hem aramızın açıklığına göre **Sabahaddin** bana böyle bir ricada bulunmamalıydı.

YENİ BİR DİN

Yine bir havadis: **Mustafa Kemal** yeni bir iş yapıyormuş. Müslümanlığı kaldıracakmış. Bunun için Çankaya'da bir mâbet yapacakmış, yerini de Evkafa satın aldırmış. Bu çok mühim. Soruşturdum. Doğru. Bunu **Falih Rıfkılar** ve **Yakup Kadri**lerle filân konuşuyordum. Bu esnalarda **Mustafa Kemal**'de müthiş bir azamet var. Kendisini Allah gibi bir şey sandığı sözlerinden, hareketlerinden hissediliyor. Meselâ, gazeteci (.....) «Vecizeler» adı altında sözlerini neşrettiriyor. Bu sözlerini dikkatle tetkik ettim. Adetâ Kur'an ağzı. Görülüyor ki, bu sözlere o tarzı vermeğe gayret etmiş... Demek bunlar Yeni Allah'ın âyetleri. Fakat içinde hikmetten bir şey yok. Mâlûm, basit, bazı kelâm-ı kibar. Hem de öyle tenkidli ki çoğundan manâ çıkmıyor. Demek âyetlerini yazmak için yeni ilâh çok aykırımış... Sonra kendileri de baktılar ki rezalet.. Herkes alay ediyor, vecizelerden vazgeçtiler.

Mâbedin aslını öğrendik. Çankaya'da bir Ermeniden metrûk araziyi intihab etmiş âlelusûl müzayedeye koymuşlar. Buna herkes iştirak etmiş. Çorum meb'usu Münir'in akrabasından bir genç çocuk da iştirak etmiş. Çocuk bizzat anlattı. Bozok **Salih** kendisini tehdid edip, işten çektirmiş ve **Salih** dört bin liraya orasını kapatmış. Sonra başka birinden öğrendim. Bu fiyata aldığı bu araziyi, Evkafa seksen bin liraya satmış. Oh... Bir taşla iki kuş. Zaten yâran için bu arazi işi de bir vakitler kazançlı bir ticaret yolu idi. Bir arsa alıyor, onu sefaretlere, Hükûmete dehşetli fiyatlarla satıyorlardı.

Bu da Evkafa satılmış.Oraya mâbet yapılacağı içinmiş. Evkafa «Câmi yapacağız» demişler... bilmem nedense bu mâbet yapılmadı. Yeni dinden de vaz geçildi. Yeni işittim. **Mustafa Kemal** birine söylemiş, «Bana dinde islâhat yapacak diyorlar. Benim esasen dine itikadım yoktur... » Ne ise bu iş henüz muallâkta. Bu adama her yıl biriki inkılâp lâzımdır. İş bulamayınca, belki bir gün bu işi yapar, Bakarsınız kafayı tutar, aklına eser yeni din birden patlak verir... Ben bunu o vakit işitince Türk Tarihi'nin Hindistan bahsini tab etmekte idim. Meşhur Ekber Han da böyle bir şey yapmıştı. Bu vesile ile bunun önüne geçmek için iyice düşünüp bu yeni din saçması aleyhine satırlar ilâve etmiştim. O bahiste okunsun. İhtimal bu tenkid önüne geçti.

Mustafa Kemal'in bir merakı daha var: Bakıyorum bunu büyük bir dikkatle takip ediyor. Mutlaka gazetelerde hergün kendisinden bahsedilmeli. Bir aralık gazetelerde makaleler yazdırarak kendisini meth ettirdi. Bir aralık nutuklarıyla sütunları doldurttu. Bir aralık vecizelerini neşretti, bir aralık koca nutukla matbuatı işgal ettirdi. Her yıldönümünde askerî zaferlerini yazdırdı. Şimdi de **Mahmud** Siirt'e seyahatinde ve gazetecilerle olan muhaberelerini «Tarihe Büyük hizmet Eden Vesikalar» ünvanı altında neşrettiriyor. Zaten bu gazetenin başmakaleleri **Mustafa Kemal**'in **Mahmut**'a bizzat yazdırdığı makalelerdir. Halbuki bunlar hemen kâmilen **Mustafa Kemal**'in şahsı, işlerini medihten ibarettir. Tarihe yarıyacak bir yeri yok.

Bu cümleden olarak da, evvelce bir aralık «Hatırat» diye bir şeyler neşretmeğe başlamıştı. Bunlar Alman generali **Lüdendrof** kendisine Suriye'de rüşvet

(*) Soytarı anlamında bir kelime metinden çıkartıldı.

para verıniş, kabuletmemiş gibi şeylerdi.Bir iki neşretti. Alman ve İtalyan matbuatı cevap verip Gazi'mizi (.....) ettiler. Bunun üzerine derhal hatırat neşrinden vazgeçtiydi. Hem de gözönünde, hergün (.....) içinde olan birinin bu dâvada bulunması pek aykırı idi. Artık kendisine Paşa filân denemiyor, bu ünvana tenezzül etmiyor. Sade **Gazi hazretleri** veya **Mustafa Kemal hazretleri** olmuştur. Fransa'da Cumhurreisi her Fransız gibi dömerg «Efendi»dir. Bizimki cumhurreisi ama, padişah cinsinden! Onlar gibi ad kullanıyor. Yine onlar gibi kendisine mahsus bir bayrak da yaptı. Hangi binaya veya gemiye girse oraya çekiyorlar. Padişahlardan farkı ne?

Bunları yazdı yazdı, bu adamda artık sermaye kalmadı. Yaptıklarını şimdi bir düziye tekrar ediyor. Temcit pilâvı gibi oldu. Kabak tadı verdi. Artık kendisini medihte iflâs haline gelmiştir.

Gazetelerin muharrirlerin sade bir şeyi var: **Mustafa Kemal**. Millet, Türkiye, Cihan, hep, o.. Gazeteler hep onun methinden ibaret.

Matbuatımızın bu rezaletleri, bu millete büyük bir kara lekedir. Bu matbuatı yüzlerce yaprak okuyunuz. Sade bir şey bulursunuz: **Mustafa Kemal**. Derler ki, (.....) kırk türküsü varmış, Hepsi de ahlak üzerine imiş. Tamam işte bu. Matbuat diye bir lahana yaprakları, bu paçavralar olmasaydı daha iyi idi; böylesinin olmaması, olmasından hayırlıdır. **Abdülhamid**'e dahi bu kadarı yapılmamıştı. Fakat keder etmeğe lüzum yok. Çünkü bu matbuat milletin değil, sırf kendi şahsınındır. Millî umumî matbuat vefat etmiştir.

İş bununla da kalmadı. Bütün mektep kitaplarına şunları yazdırdı: «**Gazi**'yi severiz, milleti kurtardı. Bizi Arap harflerinden kurtardı. O Türk millî kahramınıdır, ilh....» İlk mekteplerden Dârülfünuna kadar, kitapların mâlumatı bu. Tarih kitaplarında da hep bunlar. Bu kitaplarda Türk tarihini kendinden başlattı. Böyle (.....) ve (.....) görülmemiştir. Mekteplerden din tedrisatını da tamamen kaldırdı. Çocuklar hiç bir bağsız kaldılar. Bakalım ne şekil mahlûk olacaklar. Şimdiden ve kat'iyetle derim ki, bunun sonu içtimaî ve siyasî felâkettir.

İsmet'le iyiyiz. Ara sıra görüşüyoruz. Beni yemeğe çağırıyor. Bu esnada inhisarları yapmak istiyorlar. Birgün evinden yemekten dönerken otomobilinde bana bu hususta ki fikrimi sordu: «Ben anlamam» dedim. Fikir beyân etmek istemiyorum. Çünkü artık fikirlerine muhalif fikir söylediniz mi, pek kızıyorlar. Lozan imzasına kadar oldukça söz dinlerdi veya dinletirdik. Ondan sonra bitti. Israr etti. «Anlarsın, söyle» dedi.Aramızda şöyle muhavere oldu:

İNHİSAR İŞİ

O - Bütçe pek fakirdir. Devleti yükseltmek, memleketi imar etmek lâzım. Bu da para ile olur. Bu sebeple vergileri arttıracağım. Bunun için inhisar yapacağım. Bütün, şeker, tuz, ispirto, petrol, ilh.... Senin bu hususta ki fikrin nedir?

Ben- Madem ki zorluyorsun söyleyeyim. Ben inhisarların şiddetle aleyhindeyim. İktisad âlimleri «İnhisar iktisadî cenderedir» diyorlar ve hepsi müttefikan bunun aleyhinde. Bu suretle ticaret hürriyeti azalacak. Ticaret hürriyetle yaşar. Halka ağır vergi bineçek, fakir düşecek, ticaret, sanat ölecek. Sonunda da bu ver-

(*) Paçavra, irtikâp, rezalet ve hâyâ ile ilgili dört kelime ve bir hayvan ismi metinden çıkartıldı.

giyi de veremeyecek.

O- Ama memleketi imar edeceğim. O da para ister.

Ben - Doğru ama, insan ayağını yorganına göre uzatmalı. Sonra ayağı açık kalır, soğuk alır hasta olur. Ne çare, servetimiz kadar imar yapmalı. Bunlardan evvel serveti arttırmağa bakmalı. O vakit bol imar yapılır.

O - Herhalde imar ister.

Ben- Bu, ineği beslemeyip sade süt sağmağa benzer. Memesini çeke çeke kan çıkarırsınız, evvelâ halkı zengin yapmalı, sonra fazla vergi almalı. Zaten şimdiki vergiler bile bu halka ağırdır.

O- Bunda yanlışın var. Ben hesap ettirdim. İngiltere'de senevî vergi şahıs başına onsekiz İngiliz lirası (Amerika ve saireyi, nihayet Yunanistan'ı mevzuubahs edip) kötü Yunanistan bile dört İngilizdir. Ben bizde iki İngiliz yapacağım.

Ben- Evet, ama, sen onlardaki servet, hattâ kötü Yunan'ın ticaretini, servetini bu millete ver de sana dört değil, beş İngiliz versin. Bu millet pek fakir düşmüştür. Benim çiftliğimde biri var. Yıllığı yirmi liradır ve boğazı tokluğunadır. Yediği, ekmek, zeytin veya peynirdir. Bu adam memnun.Çünkü, başka yerde onbeş lira verirlermiş. Bu milletin çoğu böyle. Bundan ne alırsın? Bir de Mısır'ı düşün! Bugün en zengin memleketlerdendir. Orada vergi bir Mısır lirası bile değil. Vergiler her yerden hafiftir. Kazanç vergisi bile yoktur. Ben beş yıl orada hekimlik ettim. Benden beş para vergi almadılar. Bu sâyede de millî servet de hergün çoğalıyor, Mısır'ın bütçesi de bizimkinden fazla.

Cevap vermedi, fakat hiç memnun olmadı. Suratını astı. Halbuki Millet Meclisi iyi işler yapmıştı. Tütün inhisarını kaldırmıştı. Fi'len ilgasına muvakkat bir zaman kalmıştı. Hele tuz, şeker işi pek fena idi. Dedim: «Bunları bari yapmayın!» Tuz fizyolojik, pek lâzım bir maddedir, hem insana hem hayvana lâzım. Köylüye çok ağır gelir. Şeker hastalara çocuklara, midesi nazik olanlara, ihtiyarlara gıdadır. Bunun pahalılaşması telefatı arttırır.» Vaktiyle de Millet Meclisinde tuza zam yapıyorlardı. Kürsüye çıkıp men'etmiştim.

Nihayet inhisarları yaptılar. Tütüne de tekrar inhisar koyup, Hükûmet kendisine aldı. Millet Meclisine biraz evvel tükürdüğünü yalattılar. Kimde hal var ki, yalamasın. Dedim, balgamı bile olsa yalarlar, hem de şapır şapır...

Bu kanunları Pazarola Hasan yaptı. Hepsi de kusurlu, tatbikatı müşkül oldu. Sonra birçok,tâdilâta uğradı. **Hasan** bana bir gün dedi ki: «Hep pis işleri bana gördürürler» Doğru. **Hasan** kendisi de bu işleri bir kat daha rezil etti. Hem de bu koca ve birçok kanunlar Meclis'ten yarımşar, birer saat içinde çıktı. Boyacı küpü de bu kadar zaman ister. Lokanta ve kahvehânelerde vergi işi anarşi halini aldı. Yâran bu inhisar şirketlerinin meclis-i idarelerine doldular. Herbirine bir otomobil tahsis edildi. Yapılan usûl ve kanun aslâ amelî değildi. İcrası mümkün olamadı. Bu inhisarların fenalıkları saymakla bitmez. Erbabı ayrıca yazsın.

Bir anektot: Bu İnhisar ve yeni vergilerden bir sene kadar evvel Millet Meclisi'nin gayreti ile âşar kaldırılmıştı. Hakikaten âşar adetâ presiyojik bir vergi idi. Bununla mültezimler köylüyü inim inim inletiyorlardı. Buna çok sevinmiştim. O yıl Sinop'a gittim.Üç-beş köy ağası gelmişti.Öteden beriden konuştuktan sonra,bunlara büyük bir iyilikten bahsederek tafra satar bir tavır ile: «E, artık âşardan

da kurtuldunuz. Kimbilir ne kadar keyiflenmişsinizdir» dedim. Hakikaten bunu büyük bir sâflıkla ve içimden söylüyordum. Bir şey söylemediler.Baktım yüzlerinde bir sevinç ifadesi de yok. Zorladım. Nihayet biri dedi ki: «Âşar kalktı, elbet çok iyi bir iş oldu. Ama arkasından başka bir vergi gelmezse...» Derhal aydım. Ben ne sâf imişim. Nihayet inhisarlar geldi. Benim de bu köylüler aklıma geldi. Dedim: «Bu köylüler benden akıllı imiş» Ve aynı zamanda Türk'ün zekâ ve akliselimine hayrân oldum. Türk'ün bildiğini tilki bilmez derler. Vallahi doğru. Meb'us biz olacağımıza bunlar olmalı

İnhisarlar yapılırken Türk Tarihi'nin on ikinci cildini bastırıyordum. Bu bahsi vaktiyle Mısır'da yazmıştım. **Mehmed Ali**'nin yaptığı inhisarlardan bahsederken «Bu iktisadî cenderedir» demiş, verdiği neticeleri yazmıştım. Şimdi bu cümle intişar ederse kızarlar. Kanun aleyhinde, binaenaleyh memleketi isyân ettirmek istiyor da derler diye, müsveddeden o cümleyi ve bazı şeyleri çizip ta'y etmeye mecbur oldum ki, bu müsveddeler Sinop'ta kütüphânededir.

Zaten bizim on ikinci cilde fena kızmışlar. Neşrine müsaade etmedikleri gibi, on üç ve on dördüncü cildlerini de bastırmadılar. Sade on ikinci cildin intişarına beş-altı ay birçok uğraştıktan sonra Necati'den ancak müsaade alabildim. Yoksa basılmış olduğu halde neşrettirmiyecekti.

İnhisarlar İdarelerinin teşkilâtı da müthiş oldu. Bir sürü teşkilât, memur. Dalkavuk ve yâran meb'uslar hey'et-i idare âzası ve müdür olarak bunların başına çöktüler. Bunlar da derhal eşi-dostu memur olarak doldurdular. Bir de baktık, otomobiller aldı, yürüdü. Muhterem âzanın herbiri bir otomobilde. Sırası iken söyliyeyim: Ankara'da Tayyare Cemiyetinin de önünde sekiz on otomobil durur. Müdür ve âzanın keyfine mahsusturlar. Parası çarıksız Türk'ten.

Halbuki hiç olmazsa bu teşkilâta hiç lüzum yoktu. Gümrükte İnhisarın hissesi de Maliye memurları tarafından, dışardan gelenler gümrük resmîyle beraber alınsın. İş biter. Bunu o vakit Hükûmete söylemediler değil. Bazı erbab-ı hâmiyet ve akıl onlara söyledi. Fakat kim dinliyecek?!.. Çünkü yâran zenginlendirilecek.

Ne oldu? - Gümrük varidatı düştü. Çünkü halkın alım kudreti azaldı. Hükûmet utanmadan bunu ithalâtı azalttık. İthalât ve ihracat müsavi oldu şekline sokup büyük övünmeler yazdırdılar. Sahtekârlık, utanmazlık bu kadar olur. Halkı inhisarlar eritip duruyor.Yakında mum gibi yanıp bitmiş olacaktır. Vergisini vermiyecektir. Esnaf, küçük tâcir bir düziye dükkânını kapatıp seyyar satıcı oldu. Çünkü bunun vergisi az. Bu da ticaret düştü, ölüyor demektir. Bir gün Beyoğlu'nda Timoni sokağından geçtim. Eskiden bütün dükkânlar açık, üstleri umumhâne idi. Baktım sade açık iki dükkan kalmış. Üsttekiler hep kapalı.

Zaman geçti.Kendileri de anladılar. İnhisarların ilgasına karar verdiler. Fakat onu da yapamadılar. Hem bâde harabel Basra...

MEMUR ENFLASYONU

Memur sürü sürü, lüzumsuz yere o kadar çoğaltmışlardı ki, **Abdülhamid** zamanında devlet İşkodra'dan Basra'ya Trabzon'dan Yemen'e kadar iken seksenbin memur vardı. Bunlar bu orduyu iki-üç yıl içinde iki misline çıkarmışlardı. Fakat bu sefer devlet Edirne'den başlıyor, Musul'a bile varamıyordu. Fantazi ve na-

file israf o kadar çoktu ki, bu vergilerle bütçeyi ikiyüz milyona çıkardıkları halde, yine yılda birkaç maaşı veremiyorlar. Yaptıkları sırf kendilerine zâhir olsun diye bir düziye zabitlerin maaşlarını araştırmışlar ve muntazam vermişlerdi.

Şimdi arazi vergisini arttırıyorlar. Güya inhisarı kaldırıp bununla telâfi edeceklermiş... Boş şey...

Millet bu vergileri veremiyecek; ticaret, sanat, ziraat hepsi duracak. Müthiş malî buhran gelecektir. Bu günlerde alâmetleri, Hükûmetin telâşı başladı bile.

Maarif Vekili **Hamdullah Suphi**'yi istifa ettirdiler. Adetâ tam deli gibi bir şey olmuş. Ağızlarda türlü havadis. Hepsi de (*bir isim*)'yi kendi haremiyle yakalamış. Sade tafsilâtı muhtelif. Vekâlet açık..Bu esnada bir bayram merasimi var. Galiba Cumhuriyet Bayramı. **Mustafa Kemal** âdet ettiği üzere, bu bayramda Meclis'e gelip meb'uslar birer birer önünden geçip elini sıkarlar.Baktım, benim önüme **Rauf**, **Refet** tesadüf etmiş. On onbeş kişi geriye gideyim dedim. Arkama baktım.Ancak üç-dört kişi var. Sona kalmış imişim. Geri gitmek mümkün değil. Süî talihime kızdım ve dedim: «Herif şimdi bunlara kızacak, beni de onlarla beraber görüp bana da tavır edecek. Belki, bak **Rıza Nur** da onlarla beraber olmuş diyecek.» Üç kişinin arkasına savuşayım dedim, utandım, onu da yapamadım. Hakikaten **Rauf**'la **Rafet**'i görünce gözleri derhal şaşılaştı «Eyvah...» dedim. Lâkin ben önüne gelince vaziyet değişti. Derhal gülümsedi ve bana fevkelâde iltifat etti... «Nasılsınız, Beyefendi? Sizi göremiyorum, hanım...» dedi. Ve elimi bir türlü bırakmadı. Bu hal beş dakika kadar sürdü. Ben sade önüme baktım. Hiçbir şey söylemedim. Bir aralık içimden «Ayıp oluyor cevap vereyim» dedim. Dilim bir türlü varmadı. Bir defa da böyle Yıldız'da olmuştum. Benim «Fenn-ı Hıtan» kitabının takdimi üzerine Sertabib ayakta irâde-i Şâhâneyi ve taltif-ı Padişahîyi tebliğ edince âdet üzere Padişah'a lâzım gelen dûaya dilim nasıl dönmedi ise, bu sefer de böyle oldu. Tabii ikisine de aynı nefretim vardı. Sertabib Sait Paşa kurnazdı ve iyi adamdı. «Çocuk şaşırdı oğlum, Padişaha dûa edelim» dedi ve kendi ederek işi kapattıydı. Bu sefer böyle birisi yoktu.

Geldanî Tevfik yanında duruyordu. Bir yıldır beni sokakta gördüğü vakit selâm bile vermeyen **Geldanî** derhal bana gülümsedi. Arkamdan dışarı fırladı ve elimi sıktı. Ve bir düziye güldü. Ha, dalkavukluk ediyor.Eski padişahların beğenip mendilini üstüne attıkları cariye gibiyim.. Bu haller herkesin nazarı dikkatini celbetmiş, bazıları «Ne o, sana iltifat var» dediler.Ertesi günü herkesin ağzında bir havadis: «**Rıza Nur** Maarif Vekili oluyor» Ben buna pek de inanmadım, «Herkes iltifatı gördü, yakıştırıyor» dedim. Fakat Zât-ı Celle Celâlûhu hazretlerinin iltifatı beni şüpheye düşürdü.Ertesi günü Meclis'ten kütüphâneye gidiyorum. **Ali Fuad**'la karşılaştım. Dedi ki: «Seni Maarif Vekili yapıyorlar.» Dedim: Beni yapmazlar Dedi: «İyi yerinden haber aldım» Bu sefer telâş ettim. Düşündüm: «Bu adamlar verdikleri memuriyetleri reddettikçe bana kızıyorlar.Bu sefer de reddedersem büsbütün fena olur. Onlar teklif etmeden ben gidip önünü alayım» dedim. Bir de «Kabul edeyim» dedim. Derhal «İlerde daha nice yolsuzluklar, cinayetler, iritkâplar türlü rezaletler olacak, yapacaklar. Vekil olursam ben de çirkefe girmişim demektir. Maddî olmasada mânevi mes'ûliyet her Hükûmet âzasının boynundadır. Behemehal bu işten sıyrılmalı. Hem de sızıltı çıkarmadan» dedim.

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

Plâru kurdum. Vedâ etmek için gideceğim, **İsmet**'e,tütün tüccarı olduğumu, birçok tütün aldığımı, ve derhal bu akşam bu iş için acele gideceğimi söyleyeceğim. Teklif edemezler.**İsmet**'e gitmek için Meclis'in önünde otomobil arıyorum. Beni buldular.. «**İsmet Paşa** şimdi seni öğlen yemeğine dâvet ediyor.Otomobil yolladı»dediler.Demek havadis tamamdır. Otomobiline binip gittim. Biraz vakit geçmişti. Doğru yemek odasına aldılar. Baktım şöminenin üstüne bir tarafına benim, bir tarafına **Hasan**'ın resmi konmuş. Tamam... Çünkü ne vakittir, ben turfa idim. Evinden resim kalkmış, yerine **Vasıf**'ın koca bir resmi konmuştu. **İsmet**, haremi yâveri **Atıf**, ben sofrada idik. Henüz hoş beş etmeden teklife vakit vermeden. Damdan düşer gibi, tütün ticaretine başladığımı ve bu akşam da bu iş için İstanbul'a gideceğimi söyledim. **İsmet** derhal irkildi ve sandalyesine arkaya doğru kendini yasladı. Adeti, istediği hılafı bir şey olunca böyle yapar.

RIZA NUR PLÂN YAPIYOR

Yemek yedik, çıktım ve akşam da trene atlayıp def oldum. Bize Maarif Vekilliğini teklif edeceği anlaşılıyordu. Edemedi.

Bir müddet sonra Ankara'ya gidişimde **İsmet**'i gördüm: «**Gazi**'yi göreceğim. Bana geçende çok iltifat etti.» dedim. Hemen «Ben sana randevü alayım. Başkasından isteme!» dedi. Bir iki gün bekledim haber yok. Ya kendi **Mustafa Kemal**'le görüştüğümü istemiyor, bu suretle onu görmeme mâni oluyordu, yahut söyledi **Gazi** istemedi. Benim maksadım Türkiye'yi terkedinceye kadar **Mustafa Kemal** ile büsbütün fena olmamak idi.Bundan çok korkuyor, bu siyaseti güdüyordum. Bana bir şey yapması mümkün. Yapmadan uzaklaşayım. Onun için idare etmek, sezdirmeden savuşmak lâzım. Artık bir daha bu ikiden biri ile görüşmek mümkün olmadı. İki defa **İsmet**'in evine gittim. İkisinde de «Yok» dedirtti. Sokakta rastladım. Selâm da vermedi. Hattâ çehresine abus bir şekil verdi. Eyvah!... Gittikçe, sokakta beni gördüğü vakit, hain hain bakmağa başladı. Demek bu son işi idare edememiştim. Korktuğum başıma gelmiş... Artık münasebetimiz tamamiyle kesilmişti.

Bu esnalarda bu iki adam merasim ve süse de dökülmüşlerdi. Fraklar, silindir şapkalar, tamim edildi. Bunları, meb'usları silindir kafalı görmek tuhaf oluyordu. Birgün Kürt bir meb'usu frak ve silindir şapka ile kasaptan et alırken ve alıp evine götürürken gördüm. Nihayet İkinci Meclis'in üçüncü yılı da bitti.

YENİ PARA MESELESİ

Yeni para basılması rezaleti zuhur etti. İş gazetelere de düştü. Yeni kağıtla eskisini değiştirmişler. Bunu düyûn-u Umumiye'de bir komisyon yapmış. Yeni para fazla çıkacağına eksik çıkmış. Güya, bu memurlar bu işte milyonlar vurmuşlar. Çok acayip şey. Eskisinin eksik geleceği muhakkak bir şeydi.Güya bu işi Hükûmet tahkik ediyordu. Halâ bunun bir neticesi yok. Hattâ artık bahsi bile ortadan kalktı. Anlaşılan bu işte milyonlar vuruldu. Fakat Düyûn-u Umumiye memurları milyon vuramaz. Bunu (*iki isim*), vurabilir. Bakalım günü gelip bu iş tet-

(*) İki isim metinden çıkartıldı.

kik edilince ne meydana çıkacak?...

Artık zamanı geldi. Türkiye'de yaşayamam. Hemen Sinop'a gidip, işlerimi bitirip Avrupa'ya gideceğim.İstanbul'da Kadıköy'deyim. Sinop'a gitmek için hazırla.nıyorum. Şükrü Paşa Nis'ten bize misafir geldi. Avdetini bekliyorum. Bir gün Taksim bahçesine gittim. Hem hava alıyorum. Hem elimde Türk tarihine ait bir kitap var. Okuyorum.Birer birer eski Maarif Nâzırı **Şükrü**, Gümüşhane meb'usu **Zeki**, ilh... muhalifler geldiler. Bir onbeş kişi kadar oldular.Benden yirmi metre kadar öteye oturmuşlardı. Çok sevinçli idiler. Pek gülüyorlardı. Hallerinde bir fevkelâdelik, ümid, itimat, keyif vardı. Bu halleri tabii değildi. Bir şeyleri var... Nazari dikkatimi celbediyordu. **Şürkü** ara sıra heyecan içinde lüzumsuz kalkıyor, bakınıyor, oturuyordu. Nihayet beni gördüler. Hepsi fazla hürmetle beni selâmladılar. Selâmlarken de çok gülüyorlar. Adetâ beni memnun edecek bir şeyleri olduğunu ima ediyorlar. Bir şey var, ama nedir?...

Ankara'dan on gün kadar evvel İstanbul'a hareket ederken **Ali Fuad** Meclis'in bahçesinde yanıma geldi. Fakat durmuyor, yürüyüp geçer gibi yapıyor ve bana şunu söylüyor: «Mühim bir iş için seni göreceğim.» Ben de «Bu akşam İstanbul'a gidiyorum» dedim. «O halde seni İstanbul'da gelip göreceğim. Söyliyecek mühim bir şeyim var» dedi. Ben de «peki» dedim. Hâlâ gelmemişti. **Ali Fuad'ın** bu arkadaşları böyle sevinçli. Ne var yahu?!. İstanbul'a geldiğimden birkaç gün sonra Köprübaşında Cenyo kahvehâne ve lokantasına girmiştim. Öğlen yemeklerini orda yerdim. **Hafız Mehmed** (Eski Trabzon meb'usu ve muhliflerden) orda imiş. Oturduk. Şurdan burdan konuştuk. Derhal sözü (*bir isim*)'e nakletti. Ona küfürler etti. Nihayet «Bu namussuzu vurup öldürmekten başka çâre yoktur. Yoksa memleket mahvolacak» demişti. Evet, ihtiyat edip ben bir şey dememiştim. Sonra «İllâ bizim yazıhâneye gel! Seninle konuşacağım» demişti «Peki» deyip gitmemiştim. Bana ihtiyat hissi gelmişti. Hattâ, Taksim bahçesindekilerin yanına gitmek, lâzım bir nezaket iken ve hattâ bir aralık gidiyordum da. Derhal «nene lâzım **Mustafa Kemal** bunları yakında haklayacaktır. Seni beraber görüp jurnal etmesinler!» diye düşünüp ne isabet etmişim. Demek hayat tehlikesi etrafımda dolaşıyormuş. Mesclâ Hâfız Mehmed'in yazıhânesine gitsem... Anlaşılıyor ki suîkastı bana açacak, beni de dahil eylemeyi teklif edecekti. Yakalanınca belki söylerdi. Ben de asılırdım. Vakıa ben bu işe girmezdim ama, **Mustafa Kemal'e** bu kadarı kâfi idi. Sade oraya gitmiş olmam yetişir. Ben yalnız **Ali Fuad'ı** bekliyordum. Bereket versin O'da gelmedi. O, söylemezdi kanaatındayım. Ama gelmediği iyi oldu.

İZMİR SUİKASTİ

Taksim içtimaından bir gün sonra gazetelerde havadis: İzmir'de **Mustafa Kemal'e** suîkasd yapılacakmış, yakalanmışlar. Eski meb'us, **Ziya Hurşit**, yanında bir Lâz ve bir Gürcü ile beraber bu işi yapacakmış. **Şükrü, Sarı Efe**, ilh... de dahilmiş. Bu havadisi görünce gülmelerin, keyiflerin, sebebini anladım. Bu hallerine bakılırsa, bu adamlar vak'anın muvaffakıyetinden tamamiyle emindiler ve o esnada vak'anın olacağını biliyorlardı.

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

Sarı Efe, Edip adında bir zabittir. Eskiden İttihadcıların, **Şükrü**'nün sözde riyaseti altındaki vurucu mülâzımlar komitesindendir. Millî Harekette komitecilik etti. Meclis Reisi Kâzım da Siroz Komitesinden arkadaşı. Hattâ vak'a esnasında **Sarı Efe** Tarabya'da **Kâzım**'ın yanında imiş. **Kâzım** bu Siroz komitesinde ve **Şükrü**'nün emri altında hizmet etmiş biri olduğundan zannetmek pek doğrudur ki, bunlar işi **Kâzım**'a açmışlardır. O da müşterek görünmüştü ve yine zan etmek lâzımdır ki, mes'eleyi **Kâzım Mustafa Kemal**'e haber vermişti. Resmî ağızla gazeteler dediler ki: Komiteden olan bir Girit'li İzmir valisi Arnavut **Kâzım**'a haber vermiş. O da İzmir'e gitmekte olan **Mustafa Kemal**'in trenini yolda durdurup, gitmiş, **Mustafa Kemal**'e haber vermiş ve suîkasdcıları tevkif etmiş. Vakıa Girit'liler ahlâksız olurlar, ama bence haberi Meclis Reisi **Kâzım** vermişti, **Mustafa Kemal** de intikam almak ve yeni bir terör yapmak, bu vesile ile önce imha edemediği diğer bütün İttihadcıları ve muhalifleri imha için bir vesile bulmuştu. İzmir'e giderken şimendiferi yolda durdurmuştur. Böyle olmasa, mademki vali işe vaziyet etmiş,suîkastçıları tevkif eder, **Mustafa Kemal** de İzmir'e emniyetle girerdi. Demek şimendiferi durdurup vali'yi getirtti. Tevkif talimatını verdi. Vali gidip tevkif etti. Sonra **Mustafa Kemal** de İzmir'e girdi.

Şükrü eski komitecidir. Çok suîkasdler yaptı. Ama bu işi idare edemedi. İttihadcılar zamanında Hükûmet kendilerinindi. Örtbas oluyordu. Bu sebeple iyi usta olmamış imiş. Bu işe **Ziya Hurşit**'le iki kişi kâfi idi. Birçok olmuşlar. Sonra kaçmağı düşünmüşler. Motör satınalmağa kalkışmışlar. Girit'liyi bulmuşlar. Meclis Reisine söylemişler. Bu suretle iş dallanmıştır. Hükûmetin söylediği doğru ise, kaçmak teşebbüsünden dolayı yakayı ele vermişlerdir. Böyle işler sade iki-üç kişi ile yapılmalıdır. Sonra şu da var ki, suîkasd ile vatan kurtarmağı düşünen vatanperverler kaçmağı düşünmemelidir.«Biz bu işi yapacağız. Canımız millet uğruna fedâ olsun» deyip bu fikirle yapmalıdır. Kaçmağı değil,sade suîkasdı iyi yapabilmeği düşünmelidir. Böyle olursa muvaffakıyet yüzde yüz gibidir. Kaçmağı düşününce muvaffakıyet yüzde yirmiye iner, hem yapamaz, hem de yakalanırlar. Böyle oldu. Fakat büyük bir fırsat kaçtı. Çünkü bu adama bir daha suîkasd yapmak imkânı kalmadı. Bu vak'adan sonra müthiş tahaffuz tedbirleri aldı. Yanına yanaşılamıyor.

(*Z.H./bir isim*)'in adını bir gün vatan fedâkârları sırasına altın yazı ile yazacaklardır. Sonradan haber aldığıma göre ilk kurşunu bizzat kendisi atmak için ısrar etmiştir. Adamlarını almış, İzmir'e gitmiş. **Mustafa Kemal** orda araba ile gezermiş. Kordon'da Gümrüğün yanında vuracaklarmış. Orası dardır. Muvaffakiyet muhakkaktı. Yanaşıp vuracaklarmış ki, ölümü muhakkaktı. Ziya asılırken «Kardeşime söyleyin, bana şerefimle mütenasip bir mezar yaptırsın.»demiştir. Hakkıdır.

Bunları bulundukları otelde tevkif ettiler. Gece **Mustafa Kemal Ziya Hurşid**'i yanına getirtmiş. Ona ufak bir ceza verdireceğini vaad etmiş. Galiba bu suretle ağzından lâkırdı aldı. **Ziya** eğer arkadaşlarını haber verdiyse şerefini kaybetmiştir.

Ziya Hurşid, simaca güzel gençti. Almanya'da biraz tahsilde bulunmuştu. Lâzistandaki eski bir Türk ailesindendi. Çok asabî, impulsif gibi birden hiddetle-

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

nir, kendini kaybederdi. Bir şey söyleyince de inanırdı. Onu istediği gibi sevketmek mümkündü. İhtimal **Mustafa Kemal** onun bu mizacından o gece istifade etti.İkinci Gruptandı. **Ali Şükrü**'nün vak'asında büyük gürültü yapmış, cenazesini de o, Trabzon'a götürmüştü. Evvelce bir defa Meclis koridorunda, Meclis'te olan bir müzakereden dolayı benimle kavga etti, bana tabanca çektiydi. Ben de üzerine atılıp elini yakalamağa teşebbüs ettim. Kuvvetli adam değildi. Bereket versin. Üç-beş meb'us onu, üç-beş meb'us beni tutmuş, bir kısmı da aramıza girmiş, iş kapanmıştı. Bana böyle yapan **Ziya Hurşit,** sonra benim kıymetimi bilmiş olacak ki, **Mustafa Kemal**'in Samsun seyahatinde merasim esnasında, kalabalıkta yanında bulunan Sinop Tahrirat Müdür-ü sâbıkı **Hüseyin Hilmi**'ye «Şu herif bir gün bu milletin başını yiyecek. Adam, **Rıza Nur**'muş. Kıymetini bilmedik. Türkiye'de onun üstüne adam yoktur» demiş. **Hüseyin Hilmi,** Sinop tâzimat hey'etiyle gitmişti. Dönüşünde bana bunu da söyledi. Bunlar Meclis'te lüzumsuz hücumlar yaptıkça bunlara nasihat eder,böyle yapmayın der, yol gösterirdim. Biraz sonra bunların kıymetini anlamışlar.

Mustafa Kemal derhal **Cavid**'i, **Doktor Nazım**'ı, **Refet**'i, **Kâzım Karabekir**'i, **Ali Fuad**'ı, meb'us **Rüştü Paşa**'yı, meb'us **İzmirli Abidin**'i, meb'us **Hali Turgut**'u, ilh... bir sürü adamı tevkif etti. **Kara Kemal**'le **Abdülkadir** saklandılar.

İşte **Mustafa Kemal**'in ekmeğine yağ sürülmüştü. Bu bahane ile bütün muhalefetin, İttihadcıların kökü kazınacak. Yine **Kara Vasıf**'la, **Hüseyin Avni** ve arkadaşlarını da tevkif etmeği unutmamıştı.Bunu **Lütfi Fikri**'ye kadar da teşmil etti. **Hüseyin Cahid**'i bile menfasından getirip Ankara'da hapsetti.

İki takım mevkuf ve mahkeme var: Biri İzmir'de, diğeri Ankara'da.

ASILANLAR

İzmir'de ve Ankara'da muhakeme oldu. Bu mahkemeler rezaletti. Türk adliyesine kara lekedir.Ceza Kanununda Türkiye halkını birbiri aleyhine kaldıran adamlar hakkındaki maddeyi tatbik ettiler ki, hâdise ile hiçbir münasebeti yoktur.Sonra bu vak'a fiile çıkmış bir şey değildi. Bu adamlardan **Ziya Hurşit**'le diğer üç-beşi belki bir iki yıl hapse mahkûm etmek mümkün olurdu. O kadar. Hele **Halis Turgut**, kendisinden silâh istemişler, o da söz vermiş iken silâhı vermemiş, bunun için onu da astılar. Bil'akis silâhı vermemiş olması beraetti, lehine bir delildi. Koca insan hiç bir günahsız asıldı, gitti. Bu adamı çok severdim. İyi ve en eski Türkçü, Millî Harekette hizmetler etmiş, Koçgiri aşireti isyânını silâhlanarak ve maiyetine adam toplıyarak tenkil etmiş biri idi. Hatırladıkça hâla yüreğim sızlar. Zavallı asılırken son söz olarak, çocuklarına «Siyasete aslâ karışmamalarını» vasiyet etmiştir. Küçük küçük birkaç yavru bıraktı.

Karabekir, Ali Fuad, Refet de gidiyordu. Hemen **Fevzi Paşa** koşup İzmir'e geldi. Bunları güçlükle idâmdan kurtardı. **Mustafa Kemal** bir-iki gün razı olmamıştı. Nihayet **Fevzi**'nin ısrarına dayanamamış. Bir de rivayet ettiler. Onların muhakemesinde zabitler salona dolmuşlar, berikiler korkmuşlar. Bu suretle idam edememişler. Bilmem doğru mudur? Kurtulup Ankara'ya geldikleri vakit Ali Fuad'a «Kıl kaldı gidiyordun!» dedim. «Evet sonra!» dedi.

Bunlar bilfiil suîkasde dahil olanlar. Öyle dediler, idâm ettiler. Şimdi bir de dolayısıyla mahkûm edilecekler var. Bunlar da **Cavid** ve emsalî. Birinciler bedâvaya gittiler ya. Hele bunlar büsbütün bedâvaya...

Cavid'leri dokuz madde ile itham ve idâm ettiler. Bu dokuz madde üzerine hıyanet, denaet ve çok mühim diye neşriyat yaptırdılar. Mahkeme hep bu maddeler üzerine tutundu. Nedir diye pek merak ettim. Sonra neşredildi. İçinde töhmeti mucip hiç bir şey yoktu. Vaktiyle **Cavid**'ler İstanbul'da bir fırka teşkili için böyle dokuz madde yapmışlar imiş. Suîkasdden de çok evvel. Suîkasd sebebi ile tevkif edildiler. Bu maddelerin ise, suikasdla bir alâka ve münasebeti yoktu. Bunlar da bununla harcandı. Bu dokuz maddenin yapıldığı zamanda **Cahid Çorum**'da menfi imiş. Çok talihi varmış, bu sâyede kurtuldu. Buna rağmen Ankara'ya istiklâl Mahkemesine getirmişlerdi. Demek **Mustafa Kemal** bu vesile ile onun da temizlenmesine kat'i karar vermişti. Fakat **Cahid**'e bir şey yapamadılar. Kulp takmak mümkün olamadı. Kurtuldu.

Cavid asılırken çok çırpınmış ve çok söylenmiş. Bir türlü darağacına gitmemiş. Zorla götürmüşler. Son söz olarak **Cahid**'in çocuklarına bakmasını nasihat etmiş. **Cavid** Harb-i Umumide İsviçre'de İnterlak'da imiş. Şehzâdelerden biri de orda imiş. Bu şehzâdenin çerkes olan haremi ile **Cavid** basılmış. Derken **Cavid** kadınla evlenmiş. Son zamanda bir çocuğu olmuştu.

Hilmi'yi de astılar. **Hilmi** İttihadcıların Babıâliyi basan komitesindendir. Suîkasdden birkaç yıl evvelinden beri, Ardahan'da ticaretle meşguldü. Ne suîkasdden ne de dokuz maddeden haberi bile yoktu. Bunun töhmedi tevkifinde cebinde buldukları hatıra defteridir. Orda birçok hususî hayatî işleri arasında, şu gün **Kara Kemal** ile,bu gün diğer biri ile görüştüm yazılı imiş. Onu da bununla astılar. Çok gülünç ve iğrenç bir cinayet... **Hilmi** asılırken «Benim bir şeyden haberim yok. Yalnız ben Babıâli'yi bastımdı. Bunda böyle kabiliyet vardır, bir gün bizi de basar diye asılıyorum» demişti. Demek (*bir isim*) bütün muhalefet yapabileceklerin defterini yapnuş, bunları hiçbir cürümsüz katlîam ediyor.

Canbolat bu işler esnasında Mısır'da imiş. Suîkasd vak'asından sonra gelmiş. Onu da astılar. Bunun eski cinayetleri var. Fakat bu işte methali yok. Asılırken **Mustafa Kemal**'e, bol küfretmiş.

Doktor Nazım da bu işlerden tamamiyle bîhaberdir. O da asıldı. **Nazım** İttihadçılık nâmına çok mâsuma kıymış, astırmış veya sokakta öldürtmüştü.

Tuhaf, akıl ermez bir şey var... Şu asılanların çoğu, eski katlîâm ve cinayetleri olan kimselerdir. Bu sefer bedavaya gittiler. Bu hep böyle oluyor. Demek tabii bir adalet ve intikam var... Su testisi su yolunda kırılır... (*iki isim*) de böyle olacaktır galiba...

İttihadcı Trabzon'lu **Nail** de asılırken «Ne yapayım, otomobil kazasına uğradım derim» demiş. Zavallı...

Şükrü'yü asarken ip kopmuş. Şişmanca idi. **Şükrü:** «İpiniz bile, işiniz gibi çürük» demiş. Diğer bir iple tekrar asmışlar.

Hasılı herbiri bir çok söz söylemiştir. O vakit Ankara'da hapishâne doktoru olan zât, bunları kaydetmiş, saklıyormuş. İzmir'de asılanların da sözlerini zapteden varmış. Birgün bunları neşretmek lâzımdır.

(*) Üç isim metinden çıkartıldı.

Kara Kemal ve **Abdülkadir** gıyaben idâma mahkûm oldular. Nihayet **Kara Kemal**'i saklandığı yerde buldular. Para ne işler yapıyor?! Çok zaman **Kara Kemal** bulunamadı. Hükûmet onu bulana para vaad etti. İki gün sonra bulundu. **Kara Kemal** bakmış ki, yakalanıyor. Tabanca hazırlamış imiş. Kümeste saklı imiş, beynine sıkıp intihar etti. **Abdülkadir** bir müddet Makri köyünde saklanmış. Sonra dağdan dağa kaçmış, Bulgaristan'a geçeceği vakit hududta yakalanmış. Getirdiler. Ankara'da astılar. Bu adam muhakemesinde ne kadar zayıf olduğunu gösterdi. Sözleri okununca anlaşılır. Halbuki çok adam öldürmüş. İttihadcıların baş komitecilerinden ve kabadayı geçinir biri idi. **Kara Kemal** ise hakikaten merd imiş.

Cahid hapisten çıkınca **İsmet**'e gitmiş. «Ben kusur ettim. Haksızmışım. Bilemedim. Af edin.» demiş. Sonra da **Mustafa Kemal**'i ziyaret etmek istemiş. **Mustafa Kemal** kabul etmemiş. Bu adam pek âdi imiş. Bu yaptığı bunun güzel delilidir. **İsmet**'le arasında Lozan'da neler oldu, aleyhlerine neler yazdı. Sonra ona gidip bunları söyledi. Hem de sade yedikleri ayrı geçen **Cavid**'in asıldığı gün. **İsmet** de âdi, baş düşmanı olan adamı kabul etti. **Mustafa Kemal** daha haysiyetli imiş. **Cahid**'e Gümrük'te bir ticaret işi de verdiler. Sonra bir bankaya da girdi. Onun zaten istediği o idi. Çekildi, yan geldi.

Rauf suîkastten birkaç gün evvel Avrupa'ya savuşmuş. Demek haberi vardı... İyi gitmiş. Haberi olmasa da **Mustafa Kemal** bu vesile-i hasene ile onu da behemehal harcardı. Adnan çoktan beri Viyana'da idi. Selânik'li **Rahmi** ticaret maksadıyla Rusya'da imiş. Bunlara da gıyaben onar yıl ceza verdiler ve **Rahmi**'yi Ruslardan istediler. Ruslar vermiyordu. Fransa ve Almanya'da bulunan Metrsalem, Menaşe ve emsali yahudiler **Rahmi**'yi Rusya yahudileri vasıtasıyla kurtardılar. **Rahmi** Paris'e geldi.

Bu kanlı vak'a bir ibrettir ve Türk mahkemesine lekedir. Bunu ayrıca tafsilâtla yazmalıdır ki, gelecek nesiller (*bir isim*) ve kumpanyası ne imiş görsünler ve âti için ders olsun.

RIZA NUR'UN TÜRK TARİHİ

Meclis'in dördüncü senesi açılıp da Sinop'daki işlerimi bitirip,İstanbul'a gelmiş ve Paris'e gitmek için Ankara'ya ordaki işlerimi de bitirmeğe gittiğim zaman, **Topcu İhsan, Kel Ali, Kılıç Ali** Meclis bahçesinde oturuyorlarken rastgeldim. **Kel Ali** ayağa kalktı. Diğerleri kalkmadı ve hain hain bana baktılar. Halbuki **İhsan** da, **Kılıç Ali** de vaktiyle bana **Mustafa Kemal**'den kendileri için şunu bunu istemek hususunda ricalar etmişlerdi. Ve birbirinin aleyhinde idiler. Çünkü rakiptiler. Bana birbirinin aleyhinde söylerlerdi. Meselâ **İhsan** İstanbul'a İstiklâl Mahkemesine giderken Kılıç bana yalvarıp «Ben varken **İhsan** Reis olur mu?» demişti. Şimdi iş değişdi. Velinimet Efendimiz beni sevmiyor ya, onlar da sevmiyor. **Kel Ali** öyle değil, saf... Beni yanına oturttu ve dedi ki: «Senin İttihadcıların hesabını görmek bana nasip imiş.» İçimden «Ayol, sen de benim uğraştığım İttihadcılardan idin. Bu **İhsan** da öyle. Beni Divanı Harb'de muhakeme de etmişti. Hem senin de bu yeni cinayetinin hesabını bakalım kime görmek nasip olacak!»

(*) İki isim metinden çıkartıldı.

dedim. **Kel Ali** iyi insandı. (*bir isim*) onu, sâflığından istifade ederek bu cinayetlere âlet edip berbad etmiştir. O da bunları vatanperverlik zannederek yapmıştır. Hattâ **Cavid**'in idâmına hükmetmemiş «Bir şeysi yok» demiş. Doktor Reşid Galib **Mustafa Kemal**'in emri üzerine şiddetle ısrar etmiş. **Kılıç Ali** ile ekseriyat yapıp öyle asmışlardır.

Bu vak'ada ben epeyce korktum. Beni de yakalarlar dedim, fakat yapmadılar. Demek ki, tamamiyle arayı kesmemeğe gayretim iyi olmuş. Maarif Vekilliğini de def etmiş olduğuma, dünyalar kadar sevindim. Yoksa şimdi bu işte ben de kaatil olacaktım. Ne fırsattır, harıl harıl ve acele Türk Tarihinin tab'ına devam ediyordum. On ikinci cildi de bastırmıştım. Elhamdülillâh fakat on üç ve on dördüncü cildler basılacak. Bastırmıyorlar. Kalıyor. Ne yapayım. Türkiye'de de duracak vakit değil.

Bu eser her tarafta ve bilhassa gençler üzerinde büyük te'sir hasıl etmişti. Şimdiye kadar bütün Türk'leri bir yere toplar bir eser yoktu. Hattâ Türklüğe ait birçok bahisler bizde bilinmiyordu. Bilhassa bu eserin verdiği millî terbiye, millî ruh pek büyüktü. Böyle şey hiç yapılmamıştı. Buna ihtiyaç büyüktü. Gazetelerde onbeş kadar bu eser hakkında makale yazıldı. Pek medihkâr. Sade iki tane bir derece aleyhte idi. Bunun biri **Necip Asım** idi. En ziyade kızdığı da niye benim eser birçok cild neşredilmiş. Birinci cild kâfi imiş (!) Anlaşılıyor, çekememezlik. Kendi de müverrih ya. Bunu yazan bu adam sonra bir gün bana Kadıköy vapurunda rastgeldi. «Ne dersek diyelim, aldırma. Sen pek mühim bir eser vücuda getirmişsindir» dedi. Şu adamın haline bakın. **Ağaoğlu Ahmed**: «Sen büyük bir âbide diktin» **Yusuf Akcora** birçok adamın içinde «Beyefendinin kitabından çok istifade ediyoruz» **Ahmet Şükrü:** «Siz tıpkı Amerika'lılar gibi eser yazıyorsunuz» dediler. Böyle sözler söyleyenler çoktur. Ben bu eserde Türk tarihini tasnif ve taksim ettim ve yine birinci defa olarak tarihi ve ıstılahları Türkçeleştirmiştim. Ve birinci defa olarak Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin ayrı devletler olmayıp, bunların birer hânedân ve devletin bir olarak Türkiye olduğu tezini bulmuş ve yazmıştım. Hattâ bunu mütakere iptidâsında Akşam gazetesinde neşrettiğim gibi İstanbul'da Meclis'i Meb'usan'da da söylemiştim. Kitabımı herkes seve seve okuyormuş. Bir okuyan, bırakamıyor. Sonuna kadar okuyormuş. Bir eseri okutmak muvaffakıyettir. Hattâ birkaç defalar okuyanlar varmış. Bir hanımın yedi defa okuduğunu söylediler. Gümrük memurlarından biri, en büyük zevkinin bu eserimi okumak olduğunu söyledi. Bir gün Maarif Vekâletinde kütüphâneler memuru **Fehmi Bey**'in yanında idim. Sinop'taki Kütüphâneye ait bir işim vardı. Memurlarından yirmi yaşlarında birini çağırdı, kâğıdı verip yaptırıp, getirmesini ve benim olduğunu söyledi. Genç gitmedi, baktım, bana baktı durdu. Neden sonra gitti. Sür'atle yaptırıp getirdi. Yine bir müddet durdu. Gitti. **Fehmi Bey** dedi ki: «Dikkat ettiniz mi? Genç size nasıl bakıyordu?» «Hayır» dedim. «İki defadır da size büyük bir hürmet ve muhabbetle baktı. Bu bakmaktan kendisini ayıramadı. Sebebi Türk Tarihi'nden dolayı size olan hürmetidir. Bu kitapla bütün gençliğin gönlünü kendinize bendetmişsinizdir. Siz bilmiyorsunuz.»

Bunlar böyle fakat, alâkadar olması lâzım olan **Köprülüzâde Fuad** böyle değil, Lâ ve naam demiyor. Fakat İstanbul Darülfünununda bir konferans vermiş,

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

gazetede gördüm: «Ben Türk Tarihini böyle tasnif ederim» diyor. Tasnife bakıyım, benim tasnif. Bunu ben evvelce neşrettim. O, şimdi sıkılmadan kendine mal etmek istiyor. Bir defa Ankara'ya giderken trende o da vardı. Konuşuyorduk. «Selçuk ve Osmanlı'nın bir olduğuna ne diyorsunuz?» dedim. «Evet, doğru. O, benim buluşum.» dedi. Dedim: «Nasıl olur? Çünkü siz böyle bir şey neşretmediniz.» «Ha! Ben onu talebeme söylerdim» dedi. «Canım, siz bunu bilseydiniz derhal neşrederdiniz. Benim neşriyatımdan sonra söylüyorsunuz» dedim. Cevap veremedi. Bu adam tuhaftır. **Kovalski** ve diğer bazı Avrupa müsteşrikleri **Fuad**'ın aleyhine yazmışlardır. **Fuad** bunlarda bir şey görünce adlarını zikretmeksizin kendi mâlûmatı gibi neşrediyor diyorlar. **Kovalski** bana Layden de bizden çalıyor dedi. Doğrudur. Nitekim bunu bir eserinde de yazmıştır. **Fuad** benden de başka bir şey çaldı. 1928 de idi. Paris'e gelmiş, **Zeki Velidi** ile beraber benim eve geldiler. Konuşuyorduk. Bu esnada Babürşah'ın bir âruz kitabı olduğunu, kayıp bulunduğunu, fakat Paris bibliyotek nasyonalinde Aruz-i Türkî adıyla mevcut olup Babur'un olduğunun bilinmediğini söyledim. Aklıma geldi; derhal çalar korkusuyla lâfı kestim. Bir sene sonra «Türkiyat Mecmuası» geldi. Baktım, bu eserden kendi bulmuş gibi bahsediyor. Öyle kızdım ki... Bu hırsızlığını kapatmak için altına not olarak da bunu ben 1922 yılında bulmuştum diye bir kayıt koymuş. Bu benden çaldığını kapatmak için. Yoksa böyle eserde bu kayda lüzum yok. Mademki biliyordun. Paris'te o vakit evimde bana niye söylemedin? **Zeki Velidi** hikâye etti: Bir eserini **Fuad**'a Maarif Vekâletine bastırmak için vermiş. Aylar geçmiş **Fuad** kitabı Maarif Vekâletine vermemiş. Birgün **Fuad**'ın bir eseri çıkmış. **Zeki Velidi** bakmış ki, eserin ruhu, lübbü alınıp **Fuad**'ın kendi nâmına neşrolunmuş. Birkaç gün sonra da kitabı **Velidi**'ye iade etmiş. Bu adam müthiş bir ilim eşkıyası. Çalıyor sonra Türkiye'de hiç kimseye şeref vermemek için çabalıyor. Siyasette (*bir isim*) ne ise, ilimde de (*K.Z.bir isim*) O. Aynı istibdad, aynı haksızlık, aynı hırsızlık.. **Fuad** eğer siyasî mesleğe girmiş olaymış, neler yapacak, neler çalacakmış. Ona «İlim (*bir isim*)»i adını vermek lâzımdır.

Yaz idi. Derhal Sinop'a gittim. Büyük bir faaliyetle ve çiftlik işlerini tanzime koyuldum. Altı ay kadar amele ile çalıştım. Artık oldu. Vakıa tamamiyle istediğim halde koyamadım ama, şimdilik kâfi. Kütüphanenin içini boyatmak, kalorifer koymak, çiftliğe büyük bir ahır, mutfak yapmak ara için büyük bir kanal da açmak istiyordum. Hem vakit kalmadı, hem de daha on bin lira kadar para istiyor. Bana ise Avrupa'da para lâzım. Hem de eylûl bitti, mevsim de müsait değil.

Bu esnada Sinop'a **Recep Zühtü** geldi. **Akif**'e misafir oldu. **Akif** bunu avucuna almış, bu sâyede **Mustafa Kemal**'in gözüne girip meb'us olacak, para vuracak. **Recep Zühtü** ile görüşmedim ve gelişinden şüphelendim.Derhal muhafız tertibatı aldım. Geceleri sokağa çıkmıyorum. Ne iyi etmişim. Bir gece haremim bir takım kadınlarla ve biraderim **Şükrü** yanlarında olduğu halde misafirliğe gittiler. Gelirken bizim eve yakın bir yerde bir kurşun **Şükrü** ile refikamın kulakları arasından geçer. Refikam bunu gelip söyledi. Anladım. Demek beni de sokakta harcayacaklar. Kardeşimi ben zannedip attılar. Demek (*bir isim*) beni öldürtecek. **Recep Zühtü** bunu maalesef yaptırdı. Artık bir dakika durmak câiz değildir. Binanın bir kısmı boyanmıştı. Yarı bıraktırdım. Ahır ve mutfak için üçbin çimento

(*) Dört isim metinden çıkartıldı.

blok döktürmüştüm. Bunların inşasından da vazgeçtim. Sinop'taki notlarımı ve lüzumlu evrakımı aldım. İlk vapura binip İstanbul'a geldik. Haremim de morfinden son derce perişan. Şimdi gidip Ankara'daki işleri görmek lâzım. Kâtib-i Adil'de Ankara'daki bağları satması için eczacı **Hüseyin Hüsnü**'ye bir vekâlet yaptım. Avrupa'ya şüphe uyandırmadan gidebilmek için bir oyun da lâzım. Haremime «Ben Ankara'ya gittikten sonra, fena hastayım, çabuk gel!» diye bana bir telgraf çek.Ankara'ya gittim. İşteri düzelttim Refikam da bu yolda bir değil iki telgraf çekti. Bunları Meclis Reisine gösterip izin aldım. Gideceğim gün, Meclis'te **Yusuf Kemal** beni buldu, dedi ki: «**Recep Zühtü** geldi. **Rıza Nur**'la aramızdaki nedir? Görüşelim. Ne istiyorsanız verelim. İhtilâfı kaldıralım dedi. Görüşelim de uyuşalım. Bu böyle sökmez.» dedi. Dedim ki: «Şimdi mümkün değil, haremim fena hasta. Bu akşam gideceğim. Avdetimde görüşürüz. Ona öyle söyle!» «Peki, git de gel, bu işi bitirelim» dedi. **Yusuf Kemal**'e dedim ki: «Yahu! Görüyorum ki, sen artık dalkavuk olmuşsun. Hem de **Mustafa Kemal**'e yanaşamıyorsun. **Mahmud Esad** gibi birine, dalkavukluk ediyorsun. Yüzü kıpkırmızı oldu. Durdu. Nihayet içini söylemekten kendini alamadı ve dedi ki: «Ben her ne pahasına olursa olsun, bunlarla uyuşup mevkiye geçmeğe karar verdim. **Mahmut Esat** iyi vasıtadır. Onunla ötekilere yine çatarım». Bu sözü üzerine **Yusuf Kemal**'den daha ziyade soğudum. «Âlâ» deyip çekildim. Trene atlayıp İstanbul'a geldim. Baktım zevcem tam deli. Tutturmuş... «Kocamı Ankara'da asacaklar» başka şey bilmiyor. Teselli, şu, bu, ne ise aklı başına geldi.

GURBET YOLU

Eşyadan bir kısmını satıp para yaptık. Harıl harıl hazırlandık. Yükte hafif pahada ağır ne varsa sandıklara koyduk. On sandık etti. Bunlar arasında yirmi tane kıymetli halım da var. Lüzumunda Paris'te satarım diyorum. Nitekim bir yıl evvel satıp para yaptım ve yedik bile.

Toplanıyoruz. Beni derin bir düşünce ve hüzün aldı. Yine gurbete gidiyorum!... Bu kaçıncı!.. Gurbetten ise bıktım, usandımdı. İttihadcılar beni hudud haricine attıkları vakit Cenevre'de müthiş bir nöstalejiye uğramıştım. O günleri hatırladım. İçim cayır cayır yandı. Gidiyorum, kim bilir neler çekeceğim, belki de aç da kalacağız... Hem bir daha bu vatanı görmek acaba nasib olacak mı?... Sinop'tan ayrılırken de şöyle bir etrafa bakmış, «Sevdiğim Sinop, doğduğum ve büyüdüğüm yer! Acaba seni bir daha görecekmiyim?! Ah güzel yurt! Taşın, toprağın gözüme altın, elmas gibi geliyor» demiş gözlerim yaşarmıştı. Şimdi İstanbul'dan da ayrılıyorum. Düşünüyorum:

Benim bu cezaya uğramak için ne kabahatim var? Sebep vatan ve millet... Namus... Başa geçenler, eşkiya, zalim kesiliyor. Çalıp çırparak, asıp keserek onlara uyamıyorum. Ya beni atıyorlar, sürüyorlar, zindana sokuyorlar. İdâm ve imhaya savaşıyorlar, ya da ben bu seferki gibi ihtiyarî sürgüne kendim gidiyorum.

Bir aralık gitmeyeyim dedim. Düşündüm, görülüyor ki, bu adamlar beni sokakta vuracaklar, yahut birgün kulp takıp imha edecekler. Belki yapamazlar dedim. Lâkin kimse ile görüşemiyeceğim. İnsan arada eş, dost ile konuşmak ihtiyacında. İhtiyat tedbiri olarak evden çıkmayacağım. Bu da bir mahpusluk. Her-

gün şüphe içinde yaşayacağım. Bu da hayat değil... «Hadi bu da olmasın.» dedim. Fakat bir şey var ki, müthiş Koca bir millet daha dün kurtarılmış, bugün (.....) ve (.....) altında inim inim inliyor. Bunu gözle görmek ölümle beraber,Türlü cinayet, soygun, vahim idaresizlik olacak, bunu gözümle göreceğim. Hele bu (... .....) avanesi sokakta otomobillerle geziyor, öyle çalım satıyor ve beni görünce öyle hain bakıyorlar ki, buna tahammül etmek mümkün değil, ölmek daha iyi. Hadi dayanayım. Ya elimde olmaz da birgün bir şey yapıverirsem. Malım, mülküm, hele evlâd gibi sevdiğim kütüphâne de yüzüstü kalacak. Kimbilir ne felâketlere uğrayacak? Çalıp çırpacaklar. Evlâdım yok. Kütüphâne oğlum idi. Bu da ayrı bir derd oldu, fakat hürriyet hepsine müreccah göründü.

Bu elîm mülâhazalar kafamda ağır bir yük olurken hem eşya taşıdım, hem de kalmaktan vazgeçtim. Gurbette de olsa, hür bir memlekette yaşamak, istediğimi söyleyebilmek, bana her şeyden kıymetli geldi. Gitmeğe karar verdim. Eşyayı tavan arasındaki iki odaya doldurup kilitledik.

Hareketimizi kimseye söylemedik. Sinop'tan hareket ederken Kâtib-i Âdil'de bir vesika yaptırıp, Sinop'taki işlerime biraderim **Şükrü**'yü vekil etmiştim. Hareketimden iki gün evvel de İstanbul Hariciye Murahhaslığına gidip, haremimin rahatsızlığından bahsederek, diplomatik bir pasaport aldım. Pasaport için bir fotoğraf çıkardım. Geçenlerde bu pasaport gözüme ilişti. Bu resme baktım. Müthiş ihtiyarım. Hayret ettim. Halbuki şimdi, yâni üç yıl sonra, yüzüm ondan çok genç. Demek bu esnada ne müthiş bir azap ve elem içindeymiş. Beş on gün içinde ihtiyar olmuş, çökmüş imişim. Türk'ün yolunda, ah ben neler çektim...

YABAN ELLERE DOĞRU

Henüz bir sene-i içtimaiye meb'usluğum var. Daha kalabilirdim. Bu müddet belki de bana garanti olur, fakat sonra hem meb'us yapmıyacaklar, hem de beni ecnebi memleketlerde bırakmazlar. İyisimi, şimdiden gitmek lâzım. Hem de şimdi siyasî pasaport alacağım. Bu, gümrüklerde ve birçok şeyde bana çok yardım eder. Nitekim öyle oldu.

RASİM BEY

Ben daha Türkiye'den çıkmadan evel eşraftan ve sevdiğim **Rasim Bey** Çerkesler ile arası fena olduğundan İstanbul'a gelmiş, beni buldu: «Ben ya Çerkeslerle silâhımı alıp dağda vuruşacağım, ya onları ihbar edip hapsettireceğim. Benim önüme düş! Beni **Gazi**'ye götür! Bunları **Vahideddin** ile muhabere ediyorlar diye ihbar edeceğim.» demişti. Ben de bunun aslı olup olmadığını kendisinden sormuş, o da «uydurdum. ne yapayım?» demişti.

Ben nasihat ettim. «Sinop'a git! Silâhla vuruş, daha mertce olur» demiştim. Dinlemedi. Ankara'ya gittiydi. Orada **Kemaleddin Sami** ile İzmit meb'usu **Abaza Süreyya** önüne düşmüşler, ihbarı yapmışlar. Sinop Çerkeslerinden onbeş kişiyi İstiklâl Mahkemesi tevkif etmiş. Reis **Kel Ali**'ye hemen bir mektupla hakikatı bildirmiş. Sinop'a böyle leke sürülmemesini rica etmiştim. Bir şey yapmadılar,

(*) Zulüm, istibdat ve zalemeyn ile ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

fakat Çerkezler uzun yattılar. Birgün **İsmet**: «Senin Çerkezler nasıloldu?» diye bana sormuş, ben de «Hâlâ yatıyorlar, yazıktır» demiştim. O da «Senin mektubun üzerine onlara bir şey yapmıyoruz» demişti. Demek **Kel Ali** mektubu onlara göstermişti. «Emir verin de çıksınlar» dedim. Ne ise çıkardılar.

Rasim Bey iyi ve merd bir adamdı. Fakat son zamanda gece, gündüz içiyordu. Rakıdan ahlâkı da bozulmuştu. Ankara'dan İstanbul'a dönüşünde bir Ermeni karısı alıp Beyoğlu'nda bir birahâneye gitmiş. Orada şoförlerin yanındaki bir kadını da cebren almak istemiş, tabancasını çekmiş, onlardan biri de **Rasim'e** bir yelme vurmuş, **Rasim** düşmüş. Bir daha kalkamamış. Hastahâneye, kaldırmışlar, ölmüş. Bana haber verdiler. Cinayet olmasın diye şüphelendim. Polis müdürüne söyledim. Morga getirttim. Doktor **Saim** otopsi yaptı. Beyninde el kadar penteci vardı. Beyni bunun tazyiki ile çökmüştü. Azim cidarı çatlamış. Demek düşünce başı taşa hızla gelmiş, kafası kırılmış, nezîlle ölmüş. Ne ise Eyüb'e götürüp defnettik. Ankara'dakiler bunu Çerkez Komitesinin bir cinayeti zannetmişler, hattâ beni «zehirledi» demişler. **Kılıç Ali** telgraf çekip yeniden otopsi yaptırıp, midesi muhteviyatını tahlil ettirmiş. Tabii bir şey bulunmadı. Demek benden şüphe ediyorlardı. Demek bu vesilede beni alaşağı edeceklerdi. Halbuki ben bu adama, ölümünde de hizmet etmiş. Cinayeti ve faillerini bulup hapsettirmiştim. Ben ne yaptım. Bana ne dediler. İşte bu **Rasim Bey Akif'le** kanlı bıçaklı idi. Kaç defa da onu öldürecekti. **Gazi** Hem **Rasim'i**, hem **Akif'i** tutuyordu. İkisini de aleyhime kullanmak istiyordu.

ÜÇÜNCÜ İNTİHAB

Yeni Millet Meclisi intihabı oldu. Bu üçüncü Meclistir. Birinci fesih ile ikincisi tabii ömürle gitmişti.

Üçüncü Meclis'e Büyük Millet Meclisi adını vermişler. Günahtır. Bu Meclis'e bu ad nasıl verilir? Bir tek muhalif olmıyacak, korkuluk nev'inden bir Meclis yapmış. Ama muhalefet öyle bir ottur ki, kökünü kazı, yine bir gün biter. Meclis açılınca uzun bir nutuk söylemiş. Bu nutku işte bu eserimizde tenkid ettik. Tekrar söylüyoruz ki, bu koca altı günlük nutuk, sâde şahsiyattan ibarettir. Yoksa, tarihî vukuatın izahı değil. Nutuk'da iki gaye var: Biri her şeyi ben yaptım, diğeri sevmediği beş-on kişi zem etmek. Bunların arasında ben de varım. Nutuk, kibrü azamet, teferrut, egoizm, şöhret hırsı, hased ile doludur. Hasılı yükte ağır, pahada hafîf bir meta'dır.

Hâlâ **Mustafa Kemal'i** gazetelerde methede ede bitiremiyorlar. Ayyuka çıkarıyorlar. **Abdülhamid'e** aslâ bu kadar yapılmamıştı. **Mustafa Kemal'i** bir put yaptılar, tapıyorlar. Onu yapan da beş-on dalkavuk ve külâh kapıcılar.

İstanbul'dan bana beş on nüsha «İkdâm» gazetesi yolladılar.

BESMELE YERİNE MUSTAFA KEMAL RESMİ

26 Mart 1928 tarihli İkdâm gazetesinde **Mustafa Kemal'e** «Türk devletinin bânisi» diyorlar. Ne kadar yalan. Yine aynı nüshada «Büyük müncinin resmini eski kitaplardaki besmele yerine sahife-i ihtirâma geçiyoruz» diyor. Bu ne vahim

şey! Besmele yerine **Mustafa Kemal**'in resmi!... Demek Allah yapıyorlar. Bu kadarsı **Abdülhamid**'e de denmemişti. Herif sade yerde Allah'ın gölgesi idi. «Zillüllah-ı fil arz...»

İkdâm'ı, **Cemal Hüsnü Cevdet**'ten kira ile almış. Bunları diyen bu **Cemal Hüsnü**'dür. Bu çocuk, irtikâp, fuhuş, casusluk ile âlûde bir genç. Nitekim Londra'ya gitmiş, dönüşünde **Adnan**'la karısı aleyhinde jurnal vermiş. Bunu bizzat **Adnan**'dan işittim. **Mustafa Kemal**'e böylesi lâzım. Nitekim onu Maarif Vekilliğine kadar yükseltti. Ahlâkının mükâfatını gördü.

Bir adam böyle Allah mertebesine çıkarılırsa, o ne yapmaz?!.. Değilse bile, deli olur, kırk defa söyleyince sahihten kendisini Allah zanneder. Nitekim, oldu ve zannetti. Bu hal matbuatımız için ne kokmuş bir lekedir. Her devrede bunlar böyle yapıyorlar. Bu sebeple Türkiye'deki istibdadlarda matbuatın büyük bir mes'uliyet hissesi vardır. Bu sefer **Mustafa Kemal** (.....) bari bunlar iyi bir cezalandırılmalı da bir daha böyle şey olmasın.

İkdâm numero 11001 de «İstibdad ve onun zarurî neticesi olan suî idâre kanunsuzluğu, haksızlığı, tahakkümü, emniyetsizliği, âsâyişsizliği, millet arasındaki musavatsızlığı ve binnetice vatanın inhilâlini tevlid eder... Lüzumsuz cebrü şiddet istimali veyahut lüzumsuz cebrü şiddetin idâmesi, mekrü tazyik politikası âlâmet-i zaaf ve idarî kabiliyetsizliktir. Bunun neticesi de anarşi ve inhilâldir» diyor. Bunu diyen de Dahiliye Vekili **Şükrü Kaya**. Ne güzel tarif etmiş, İstanbul'a gidip ağzını öpesim geldi. Fakat bu târifi Dahiliye Vekilliğini ettiği Hükûmet ve (*bir isim*)'dir. Efendileri tamamiyle mekrü tazyik siyasetini yapmaktadırlar. Bunları okuyunca insan derhal bu adamın kendi Hükûmetini bîhakkın ve güzelce tenkid ettiğine hükmeder. O, bunu ya böyle yaptı, ya bilmiyerek yaptı. Kendisi akıl-başında bir adamdır. Bu hükûmetin böyle olduğunu benden iyi bilir. Lâkin dalkavuktur, söyleyemez. Çünkü bu müthiş bir tenkiddir. Demek Allah söyletmiştir. Derler ya, o olacak. Yahut kendilerini daraya çıkarıp da bunu alelitlâk söylemiş ise, büyük sahtekârdır. Böyle hal tamamiyle **İsmet**'te vardır. Zulmetti mi, o günlerde zulmü takbih eder, onun zulmü takbih ettiğini biri görürse, derhal **İsmet**'in o gün bir zulüm işlediğine hükmetsin. Aslâ korkmasın. Yanılmaz. O adam daima kendi halleri ne ise, onu tasvir ve zemmeder. Yâni bununla bu hal bizde yoktur demek ister. Çünkü, zem ediyor ya. Aklı bu kadar. Ben zannederim ki bu sözleri **Şükrü Kaya**'nın beyanatına dikte ederek **İsmet** koydurmuştur.

17 Kânunisânî 1928 İkdam'da komünistlerin muhakemesi var. Bu iş ikide birde oluyor. Zavallı memleket! Bu derde de uğradı ha... Amele ve bir takım gençleri, hattâ mektepleri bu fikre kazandılar. Bunu Rus'lar yaptılar. Orada tahsil ettirilmiş beş on kişi komünistliği bize getirdi. Rus'lar bunlara paraca da yardım ediyorlar. Bunu Moskova'da iken Rusya'ya talebe göndermemiz için çok söylemişler, ben reddetmiştim. Benden sonra bizimkiler Rusya'ya talebe yollamışlar. Bilmem hangi sersem yolladı...

Aynı nüshada **Şükrü Kaya**'nın Avrupa'dan avdetinde gazetecilere beyanatı var: «Kardeşâne» «İzahatlar» diyor. Bu adam Türkçe de bilmiyor demek. O vakit kendisine Paris'te sokakta tesadüf etmiştim. Sefarethânede misafirmiş. «Gel görüşelim» dedi. Gittim. «Gidiyorum. Bir diyeceğin var mı?» dedi. «Yok» de-

(*) Defolmak anlamında bir kelime ve bir isim metinden çıkartıldı.

dim. Lâkırdı ağzında: «Tevfik Rüştü pek dirayetli bir zâtmış, bilmezdik. Uzun zamandır mevkide tutunuyor.» dedim. «Sahih pek mâhirmiş» dedi. Şimdi görüyorum. Kendi de mâhirmiş... Gitti vekil oldu, o vakitten beri duruyor. Hem de **Mustafa Kemal**'in başmusahibi olmuş.

SANSÜR

Cem gazetesi müdürünü mahkûm etmişler. Sebebi bir âlîl adama bir çok kurtlar hücum eder bir resim yapmış. Kurtlar vergiler imiş. Ne doğru tasvir... Cem yüksek bir duygu sahibi, büyük bir artisttir. Bu sebepten İttihadcılar zamanında da, bunlar zamanında da başı daima belâdadır. Bu müstesna artistin bizde kıymeti bilinmemiştir. Ne yapalım o da dalkavuk olaydı...

Ahali yeni kâğıt paralarda (*bir isim*)'in resminin gözüne iğne batırıp kör ediyorlarmış. Demek halk hiç olmazsa bu adamın resminin gözünü kör ediyor. Eşeği dövemiyen, semerini dövermiş... Husumeti anlamalı... Kendisine göre halk onu canı gibi seviyormuş. Bütün nutuklarında söylediği ve gazetelerde yazdırdığı şeylerde bunu diyorlar. Bu iğneleme mes'elesi hakikatı izah eder. Hükûmet bunun üzerine telâş etmiş, bir tebliğ-i resmî neşretti. İğnelemeği söylemiyor... «Yeni evrak-ı nakdiyenin gayet temiz tutulması ve yırtılmamasına son derece itina edilmesi ilân olunur» diyor. Bu da iyi... Bir halkı kâğıt parayı temiz tutmakla muvazzaf eden hiçbir hükûmet görülmemiştir.

YAVUZ - HAVUZ DAVASI

Bir patlak: Bahriye Vekili **Topçu İhsan** Yavuz'un tamiri ve havuzun inşası işinde mühim rüşvet almış. Bu işi meb'us **Doktor Fikret** ile beraber yapmışlar. Bunları Divan-ı Âli'ye veriyorlar. Hakikaten Yavuz çürük yapılmış, çatlamış. Âlâ... Hapsettiler. Divan-ı Âli'ye verdiler. Halk buna «Havuz Yavuz» adını verdiler. Pek meşhur oldu.

Şaşılacak şey... Ben daha Türkiye'de iken bu irtikâp işini Türkiye'de fareler ve sinekler bile biliyorlardı. Nasıl olmuş da başvekil **İsmet** bilememiş!... Şimdi öğrenmiş!... Tuhaf!... İrtikâptan iki yıl sonra hesap soruluyor...

Yine tuhaf!... **İsmet** Divan-ı Âli mes'elesinden bir kaç gün evvel kabineden **Topçu**'yu atmış. Hüsnü hizmetini takdir etmiş ve eline de pek çok hüsnü hizmet ettiğine dair tahrirî bir vesika vermiş, üç gün sonra tevkif ediyor...

Bu tarz zaten onun sistemidir. Birisinin yüzüne güldü mü, mutlaka ona bir tuzak hazırlanmıştır demektir. Emsali **Cahid,** ben, ilh... şimdi de **İhsan.** Ancak bu kadar irtikâplar ve mürtekipler var. Onlar hapsolmuyor da, niye yalnız **İhsan** hapsoluyor? Bu merak edilecek mühim bir noktadır. Bu sadakat mes'elesidir. Bir adam **Mustafa Kemal**'e sadık oldukça, ne irtikâptan ve ne de başka bir hiyanetinden hapsedilmez. İhtimal **İhsan** patavatsızlık etti, sadakatından şüphe hasıl oldu. Kabileden attılar. Atılınca o da kızdı, muhalifkârâne sözler söyledi. Bu sefer hapse soktular. Tabii bunları yapan **Mustafa Kemal**'dir ve demek ki, **İhsan**'a fena kızmıştır. Bu mantıkî istihraç mevakıa muvafıktır. Çünkü birgün **Mustafa Ke-**

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

mal müddei umumi ve daha birçok adamları çağırıp «daha hâlâ, **İhsan**'a bir kulp bulup hapsetmediniz» diye bağırmıştır. Bunu bu esnada yanımda bulunan birinden, burda işittim.

Bu muhakemede geçen şeylerden birkaç şey dikkatimi celbetti:

1- **İhsan** diyor ki: «Ben bunu bu şirkete verdimse Başvekillik emriyle verdim. Hattâ Hey'et-i Vekile'ye iki talip şirket getirdim. Başvekil diğerini kendi eliyle çizdi ve ötesine «Kabül. **İsmet**» yazdı. O halde Başvekil mes'uldür» diyor. Hakikaten mahkemece **İhsan**'ın mes'uliyetine sebep noktalardan biri bu şirkete imtiyaz vermiş olmasıdır. O halde **İhsan**'la beraber **İsmet**'in de hapsolması lâzımdır. Şu, kat'î bir delildir. Hâkimler yüzkarası olarak bu noktayı işitmemezliğe geldiler.

2- **İsmet**'in kambur kardeşi **Rıza** ile ortağı **Recai** de isticvap edildi. Bunlar Yavuz ve Havuz işinde bir şirketten altı bin İngiliz Lirası istemişler. Hâkim «Niye istediniz?» diye soruyor. Onlar da «Müşavere ücreti olarak» diyorlar. Hâkim nasılsa gaflet etmiş. «Bu kadar müşavere ücreti olur mu?» diye soruyor.Tabii cevap yok. Bu tam hâkimin tutacağı bir nokta idi, tutmuş da. Fakat birden bırakıyor. Demek o anda hâkimin aklı başına gelmiş, mevzuu değiştiriyor. Hâkimler, avukatlarla müşavere yaparlar. Onlardan rey sorulur. Bunlar da bir ücret alırlar. Bu ücretin bu mâkulesi, Fransa'da bile 20,30, 50, İngilizi geçmez. Altı bin İngiliz. Yetmişbin Türk Lirası. Böyle bir meblâğ müşavere ücreti olamaz. Demek bununla da sâbit ki, Kambur irtikâp ve rüşvet içindedir. O şirketten istemiş. Şüphesiz o şirkete «Bize altı bin İngiliz lirası verirseniz, Yavuz ve Havuzu size ihale ettiririz» demiştir. Bu basit bir hakikattir. Hâkimi bunları da alaşağı etseya... Deliğe soksaya...

Ne garibe?... İrtikâptan dolayı bir vekili hapse sokan **İsmet,** demek bizzat kendisi (.....) içindedir. Demek bunu **Kambur**'u vasıtasıyla yapıyor. Güya **Kambur** ticaret ediyor.

Mahkemeye **İsmet** de gitmiş. Uzun beyânatta bulunmuş. Bir yerinde şunu diyor ki, pek dikkate şâyandır: «Eski mürtekipler Sâye-i Şâhaneye iltica ederlerdi. Şimdikiler de inkılâp bitmedi terânesini söylüyorlar.» Ne güzel kendilerini tasvir etmiş.

3- **İhsan** Reisicumhur'un bir takımlarına para kazandıracak işler vermesini Sıhhiye Vekiline tenbih ettiğini söylüyor. **İsmet** müdâfaasında bunu red etmiyor, te'vil ediyor. Bu müthiş itham. Demek **Mustafa Kemal** (.....). Hem de bunda **İsmet**'in bir (.....) var: bunu gazeteye düşürüp âlâmeleinnis yayıyor ki, bunda sırf **Mustafa Kemal**'i lekelemek gayesi gütmüştür. Çünkü onun yerine geçmek için kabına sığamaz. Bir taşla iki kuş vuruyor. Biz evvelce de yazdık. Ankara'da iken biliyorduk. Herkesin ağzında idi. **Mustafa Kemal** yâranlarına «Kuvvetli olmamız için para yapın» diyordu. İşte yapıyorlarmış...

4- Yine bir söz **İhsan** ve emsalinin mahiyetlerini izah eder. **İhsan**'ın bu sözü şudur: «**İhsan** bey ne vaziyete düşerse düşsün, uğruna başını koyduğu **Gazi**'nin teveccühünden düşmek, onun için milyonlarla kabili tazmin değildir.» İşte, varsa da, yoksa da Gazi'nin teveccühü. Türkiye'de muteber sade bir şey var, o da bu. Evet sade onunla meb'us, vekil olunur, para (....., ...) edilir... Bunun o

(*) Yolsuzluk, elebaşı, habislik, zevk ve fuhuş ile ilgili altı kelime metinden çıkartıldı.

eski «Padişahbaşı için» «Teveccüh-ü Şâhane»den farkı nedir?...

5- **İsmet** bir şahit sıfatıyla mahkemeye girince, hâkimler ayağa kalkmıştır. Divan-ı Âli denen mahkemenin (.....) bakınız... Var, hesabeyle artık... Kararları da buna göredir.

6- **Mustafa Kemal** Vekillere **Abdülhamid** gibi resmi maaşlarından başka maaş verirmiş... Bu adam istibdad peşinde. Hep **Abdülhamid**'le İttihadcıları taklid ediyor.

7- **İhsan** kurtulmak için **İsmet**'e bir gün mektup yazmış, onda **İsmet**'e aleyhinde tezvirat yapıldığını ve bundan kızıp kendisini itham edeceklerini yazıyor. Sonra öğrendiğime göre tezvirat şu imiş:

Son zamanlarda **İhsan** «**İsmet**'ten bir gün hesap soracağım?» demeğe başlamış. «Hükûmette suiistimal var» diyormuş. Hükûmet istimat talep ettiği gün, **İhsan** Meclis'te kasten bulunmamış imiş. Demek ki, tahminim gibi **İhsan**'ın hapsi, sırf muhalifkârâne sözler söylemiş olmasındandır.

Paris'te sonra **Doktor Fikret**'ten işittiğime göre, **Fikret**'in hapsine sebep **Mustafa Kemal** ona «**İhsan** aleyhinde şehadet et» demiş, o da etmemiş. Bu imiş.

Hasılı evvelce Bahriye Vekâletini ilga ve bu ilga münasebetiyle **İhsan**'ı defettiler. **İhsan, Fikret** mahkûm oldular. **İhsan** hâlâ yatıyor. Şu Bahriye Vekâleti **İhsan**'ın yüzünden yapıldı. Yine onun yüzünden ilga edildi. Hep şahsî. Devlet düşüncesi hangi köşede saklı bilmem?!.

Şimdi şunlara biri desek ki: «Be maskaralar, dün Bahriye Vekâleti yaptınız, bu gün de kaldırdınız. Bu çocuk oyuncağı oynamanıza devlet işinde müsaade var mıdır? Diyelim ki, lüzumsuz diye kaldırdınız, evvelce aklınız nerde idi? Lüzumlu diye yaptınız ise, iki gün sonra niye lâğvediyorsunuz? Siz bunu yapmayınız diye nice aklı eren erbab-ı hâmiyet evvelce bin söyledilerdi. Bilmiyordunuz, niye söz dinlemediniz? Tecrübe ile öğrendinizse, tecrübeye tahammül var mı? Millet ve devlet işi, para işi. Bu devlet laboratuvarda tavşan, Hind domuzu, ak sıçan mıdır?!. Bu teşkilât ile milyonlar da gitti. Şimdi millî iktisad ve tasarruf yapıyorsunuz ha! İktisadî buhran azrail gibi devletin başına çökmez de ne yapar? Başka memlekette olsa başınızı iki taş arasında korlar da ezerlerdi... Bilmiyorsunuz, devletin tepesinden inin!...

Ne oldu ise millete oldu. Onlara ne olacak? Sade cepleri doldu.

İşte «Yavuz- Havuz Rezaleti» de budur. Bir gün uzun bir monografi ile bu işin bütün çirkinliklerini tesbit etmeli ve **İsmet**'i de Kamburu ile beraber mahkemeye vermelidir.

RIZA NUR'U ANKARA'YA ÇAĞIRIYORLAR...

Bizim Pazarola **Hasan** bize gelmiş, beni bulamamış, kartını ve adresini bırakmış. Cenova İktisad Kongresine, ordan da Paris'e gelmiş imiş. Gittim gördüm. Daha gençtir, fakat **Hasan** turşu gibi ihtiyar olmuş. Şaştım... Yeni genç karı pörsütmüş. Bana behemehal İstanbul'a dönmemi söyledi. «Hasta haremimi ne yapayım?» dedim: «Bir hastahâneye koy, sen dön!» dedi. Baktım, avdetim için lüzum-

(*) Aşağılık anlamında bir kelime metinden çıkartıldı.

suz ısrarlar yapıyor ve halinde gayrî tabiilik var. Bunu söylerken yüzüme bakamıyor, masaya o kadar kapanmış idi ki, burnu ile masa arasında ancak üç parmak kadar mesafe vardı. Gayrî tabii vaziyet. Anlaşılıyordu ki, **Mustafa Kemal** veya **İsmet, Hasan**'ı, beni kandırıp avdet ettirmeğe memur etmişlerdi. Hiç reddetmedim, hattâ «Peki!» dedim.İnandı, gitti. Aptaldır.

YAHYA KEMAL

Arkası altı ay geçti. **Yahya Kemal** geldi. Beni avdete teşvik etti. Lehistan'da sefir. Her yıl Paris'e gelip eğleniyor. Her gelişinde beni de görüyor. Beni avdete iknaya çalışıyor. İlk defasında **Gazi** ile **İsmet** aleyhinde epeyce söylendim. Marifetlerini saydım. İkisini de müdâfaa etti. İkinci yıl geldiği vakit, **Gazi**'nin aleyhinde idi, fakat şiddetle **İsmet**'in lehinde. Dedi ki: «Senin geçen yıl söylediğin sözler bende derin bir tesir yaptı. Haklısın var. (*bir isim*) habistir. Hele Türk hars ve milliyetini yıkmakla meşguldür. Fakat **İsmet** öyle değil, melektir. **İsmet**'tir ki, (*bir isim*)'nin fenalıklarının önüne geçiyor, ne yapsın elinden geldiği kadar. O olmasa da ne büyük fenalıklar olur.» Dedim: «Görüyorum ki, sen iz'anca benden bir yıl geridesin. Şimdi bir yılda (*bir isim*)'in hıyanetini anlamışsın, bir yıl sonra da **İsmet**'inkini anlarsın! Meğerse **Yahya Kemal İsmet**'in adamı ve propagandacısı imiş. Hattâ bazıları «Hafiyesidir» diyorlar.

AH ŞU BİZİM SEFARETLER...

İsmet evvelden beri kendine taraftar bir parti yapmak ile meşguldü. Hem de (*bir isim*)'sinden korkuyor, bunu üstü kapalı yapıyordu. **Vasıf** dahi onun adamı idi. **Yahya Kemal** de onlardan biridir. Bunlar daima «Çok fenalık, çok irtikâp oluyor, fakat yapan Gazidir. Bereket versin İsmet elinden geldiği kadar önüne duruyor. O olmasa neler olur?...» Propagandasını yapıyorlardı. Avrupa'da da bu propagandayı yapıyorlardı. Nitekim Paris'e Vasıf geldi. O da aynı propagandayı yapıyordu.

Vasıf Prag'a sefir yapılmış, benim Moskova Sefaretinden bize (.....) dolayısıyla azlettiğim **Zeki**'yi başkâtip olarak alıp gitmişti. İşitince «Ne de âlâ, kutu yuvarlanır, kapağını bulur» demiştim. Orada vur patlasın gitmiş. **Zeki Vasıf**'a kadın ve çocuk bulurmuş. Bunlardan **Vasıf**'ın sevdiği bir kadına **Zeki** de ta sallut etmiş. **Vasıf**'ın kıskançlığına dokunmuş, **Zeki**'yi sefaretten kovup azletmiş. İnsanlar düştüğü yerden kalkar, galiba kalktığı yerde de düşüyor. Prag'a sefir olan **Vasıf** Paris'e gelmişti. Sefarethânede tesadüf ettim. Nihayet **Vasıf** Prag'da şöförü olan çocuğa tasallut, o da polise şikâyet etmiş. Rezalet olmuş. Ordan kaldırdılar. Kaldırdılar, ama terfian Moskova'ya büyükelçi yaptılar. Zavallı devlet artık böyle büyükelçiliklere sahipti. Sonra ordan yine Maarif Vekili oldu. Eh Eh, adam fena bir şey yapmamıştı ki... Karı, oğlan işi, **Mustafa Kemal**'ce meziyet medeniyet. Bu sefer ömrü nedense bir-iki ay devam etti. Buradan dün işittim: **Vasıf** durur mu? Peki yeni bir marifet yapmış. İş Bankası Müdürü **Celâl**'i dövmüş.Sonra **Celâl**'in adamları da **Vasıf**'ı dövmüşler. Fakat **Vasıf** tam dövülmüş. Sedye ile kaldırılmış, bu

(*) Aynı şahsa ait dört isim ve pezevenklik anlamına gelen bir kelime metinden çıkartıldı.

devlet ve rical değil ki, mükemmel Tulum Koğuşu ve tulumbacılar, (*bir isim*)'in kurduğu hükümetin en baş vasf-ı mümeyyizi budur.

AT YARIŞI

Bir at yarışları, yarış keyfidir gidiyor. Bunu yapan, himaye eden **İsmet**'tir. **İsmet** spora pek meraklıdır. Onun en baş eğlencesi ve zevkidir. Yâveri **Atıf**'ı Londra'ya yollamış, yarış atı satın almış. Bu at yirmi beş bin lira kıymetinde imiş. Şaşılacak şey... Bu adamın maaşı nedir ki... O da yiyeceğine mi, bir sürü atlarını beslemeye mi yetişecek? Hele bunların ğâli fiyatları... Ne ile satın alıyor? Bu adamın masrafı gözönüne getirilirse müthiş (.....) derhal anlaşılır. Yavuz işinde mahkeme **İhsan**'a bu kadar serveti nerden yaptığını sordu. Körolası hâkim bir de bunu ve daha evvel **Mustafa Kemal** ile, **İsmet**'e sorsa ya!...

Hadi, yâran da Londra'dan atlar satınaldılar.

At yarışı yüzünden de Avrupa'ya mühim paralar gitti. Bunu da yine şimdi Millî tasarruf yapan adamlar yaptılar. Of... Çıldırmamak mümkün değil!..

Bu bir eğlence ve sefahattır. Avrupa milletleri yaparlar. Londra ve Paris'in at yarışları mühimdir. Fakat bu milletler zengindir, yaparlar... Bize gelince kel başa şimşir taraktır. Bizimkiler çok kabiliyetli tahrifçilerdir. Buna eğlence, sefahet demeyip «Islâh cinsi forsu» adını koydular. Ne yavuz hırsızlardır!... Minare çalarlar, hemen kılıfını uydururlar. Bu ad tabii halkı aldatmak içindi. Yarış atları aslâ ıslâh cinsi forsu mes'elesi değildir. Bu atlar yalnız yarışa yarar. Bunlar ziraate ve orduya yaramazlar. Farz-ı muhal, böyle olduğunu kabul edelim. Bugün atın vazifesi kalmamış gibidir. Her işi makine yapıyor. Bu sebeple Londra atları Paris'e gönderiyor. Kesiyorlar. Fakirler at eti yiyorlar. Bu sersemler ve geri kafalılar atı ıslâha çalışacaklarına «Islâh cinsi tamirhâne-i makine»ye çalışsınlar. Hattâ daha iyi ziraat hayvanları yetiştirip Türk ziraatının öküzlerini ata tahvil etsinler... Yeter... İşte bu da böyle bir rezalet...

MEB NECATİ

Paris'te işitiyorum. Her gün bir gözde Avrupa'ya devlet nâmına zevke çıkıyor.Adı tetkik seyahatı. Devlet hazinesinden müthiş bir para yiyor. Maarif Vekili Necati de gelmiş. Sefarethânede rastgeldim, Şanzelize'de Paris'in en kibar otellerinden «Kleriç» oteline inmiş. Gittim. Görüştük ve konuştuk. Bizim Türk Tarihi'nin son cildlerini bastırmasını rica ettim. «Peki» dedi. «Yapamazsın, senin vaadın boldur, fakat hepsi yalandır»dedim. «Yaparım» dedi. Sonra yapmadı veya yapamadı. Bu adam mühim bir martavalcı idi. Her şeyde düşünmeden ve bol keseden atardı. Çok cahildi, fakat zekice, cevval, cür'etkâr ve pek dalavereci idi. Meclis Reisi **Kâzım**'ın en baş âvenesi idi. Onun gibi (....) idi. San'at dostu idiler. Bu babta Ankara'da da büyük rezaletler yapmıştı. Bir gece yarısı Taşhan'daki garson çocuğu almak için oteli basmış, polis müdâhale etmişti. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Reisi iken, bir çocuğu biraderim diye, yanında gezdirmişti. **Mustafa Kemal**'i aleyhinde bir ihtilâl zuhurunda muallimler ve talebeyi lehine istimâl edece-

(*) Bir isim, çalmak ve lutûfkâr ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

ğine ikna etmişti. Bunun da kuvveti, makbuliyeti bu idi.«Muallim Ordusu» der dururdu.. Münafıklar dalavereleri için neler uyduruyorlar? Ne dünyadır şu dünya?!. Bu sebeple gözde idi. **Cavid**'leri asan İstiklâl Mahkemesine müddeiumumi yaptılar. İstemedi. «Ben vekillik etmişim. Bu küçüktür» demişti. Nihayet yine vekil oldu. Ben kendine benim muhalif olduğum fikrini vermek istemiyordum. Bu sebeple beni o vakit açık olan Amerika'ya sefir yapmalarını, Ankara'ya gidince söylemesini söyledim. Çünkü Sinop'daki kütüphâneyi alt-üst edeceklerinden korkuyordum. Hâlâ da korkuyorum. Bu kütüphâne, bana bağ, bend oldu. Aleyhlerine bir şey yapmıyorum. Halbuki lâzım. **Abdülaziz'e, Abdülhamid**'e Avrupada neler yazdılar. Teşkilât yaptılar. O vakit demek millette adam varmış. Bugün ne inhitat... Bunu düşünüyor, acıyorum ve bu ihtiyacı anlıyorum. Nerden şu kütüphâneyi yaptım. Yapmasam korkusuz olur, hem de bu iş için elimde param olurdu. Düşünüyorum, ne talihli adamlarmış. Bu sebeple ve daha birçok sebeplerden **Mustafa Kemal**'e ve **İsmet**'e bahtiyâr (.....) adını koydum. Bunlarır Lozan Muahedesiyle İstibdadlarını men'eden kapitülâsyon da kalktı. Bu (...) şey hiç olmazsa buna yarıyordu. **Necati** ile aramızda şöyle konuşma oldu:

Ben- Bu ne haldir? Batıyoruz. Bu millet böyle istibdâd görmediydi. Asılanlar hep mâsumdur. Bunlar birer cinayettir.

O- Müthiştir. İyi ki, ben müddeiumumiliği kabul etmedim. Yoksa ben de mes'uldüm.

Ben - Aferin! Çok akıllıymışsın. Yahu şu istibdadın biraz önünü alamıyor musunuz?

O- Canım, sen işleri bilirsin. Biz neyiz? Vekil ne? Birer uşağız. Ne derlerse onu yaparız. Hele yapmıyalım, derhal kolumuzdan tutar atarlar. Hem de iş bununla kalmaz, adamı ya hapse sokarlar, ya asarlar, ya sokakta öldürtürler.

Doğrudur. Nitekim birgün **İsmet**'in yanında idim. **Necati** geldi. Bir mes'elenin nasıl yapılması lâzım geldiğini sordu. **İsmet** emrini verdi. **Necati** gidiyordu. Çağırıp telgraf müsveddesini de kendi yapıp **Necati**'ye verdiydi. Bu vekillik mi?

Ben- Doğru, demek yapacak şey yok.

O- Hayır.

Ben - E. seyahatinde neler yaptın bakalım?

O- Maarifi tetkik ediyorum Prag'a gittim. Bir hafta **Vasıf**'ta kaldım. Çekoslovakya maarifini öğrendim. Buraya geldim. Dün Maarif Nazırı Herriyo ile görüştüm. İki mektep gezdim, Fransız Maarifini de öğrendim. Burdan İtalya'ya gideceğim.

Şu adamın bu cehline ve bir de bunu söylemek cür'etine şaştım. İyi cahil, cesur, Paris'e geleli henüz beş gün olmuş. Bütün Fransız maarifini öğrenmiş! Bu maarifin başkumaşı, bir kelime Fransızca da bilmez..: İçimden «Beni sade Fransa iptidâî maarifini tetkike memur etseler. Altı ayda bitirebilir miyim acaba?» diye düşündüm. Necati üç günde Fransa'nın bütün maarifini öğrenmiş! İşte Necati'nin her işi böyle sathî ve martaval idi. Bari şu yalanı bana söylemeseydi...

Halbuki Paris'te işi kadın ve çocuk idi. Bir gece Türk talebesini toplamış, bunlardan beş-on genci alıp bir kerhâneye götürmüş. Bunlara kadınları yaptırıp,

(*) Zalimlik ve pislik anlamında iki kelime metinden çıkartıldı.

kendisi seyretmiş. Rezalet şâyi' oldu... Şu adam Maarif Vekili. Talebenin mânevî babası demektir. Kör olası, böyle bir zevkin varsa Fransa'da adam mı yok. Para ver, onlara yaptırt, seyret!.. İşte **Necati** bu... Zaman zaman Türk Maarif ve Adliyesi nin başına oturmuş, inkılâplar yapmakla övünmüştür.

Bu adam öyle Maarif tetkikine çıkmış, bir ay Avrupa'da fuhuş yaptı ve müthiş içti. Çekoslovakya, Fransa ve İtalya maarifini öğrendi! Bu tetkikat için Maarif bütçesinden kırk bin lira almış. Alâ, âlâ...

Necati döndü, bir müddet sonra öldü. Matbuatta bir mâtem ve ağlama... Sanki yeni bir Kerbelâ faciası oldu...: «İnkılâbın necip evlâdı» diye bitiremediler. Cenazesi büyük merasimle kaldırıldı. Mezarına çelenk kondu. Her yıl da konuyor. **Gazi** ve **İsmet** onun ölümüne yanmışlar. Dün yine gazetede gördüm. Ölümünün yıldönümü münasebetiyle Maarif erkânı mezarına gidip âyin yapmışlar, çiçekler koymuşlar.

İşte bu necib evlâd ve **Mustafa Kemal**'in, **İsmet**'in yandıkları gözbebekleri bu idi. Daha tuhafı, **Necati** ölünce dörtyüz altmışbin lirası çıkmış... İşte inkılâbın necip ve seçme evlâdları böyledir. İşte bu iki adam Maarif ve Adliye gibi yüce ve temiz dimağ ve ellere muhtaç işleri bile böyle (.....), karacahillere verirlerdi. Devlette kullandıkları, yükselttikleri hep bu nev'i mallardır. Ben **Necati**'nin her şeyini bilirdim, fakat mürtekip zannetmezdim. Hiç de söylenmezdi. Yârânın içinde, bu hususta namuslu diye şöhreti vardı. Bu zehap umumî idi. Bunların namuslusu böyle olursa, irtikâbı söylenenleri artık var kıyas eyle... Yaşa inkılâp!... Bu kadar parayı nasıl vurmuş bilmem? Hiç de sezdirmedi. Tam (*bir isim*)'e lâyıktır. Yanmağa hakkı var... Öldü, yazık oldu.

Bana yine dediydi ki: «Gazi sen hemşireni baloya niye getirmiyorsun?» Ben de «Gelmiyor» dedim. Bana «Eski kafalısın» dedi. «Ne yapayım, anam eski kadındır. Bir türlü razı edemedim» dedim. **Gazi** beni de pezevenk yapacaktı.» dedi.

Şimdi de «Hıtabet» modası çıktı. Gazeteler Hâlâskâr Gazi'nin hitabelerinden ve bunun hattata yazdırılıp tezhip ettirilip, bütün müessesata tevzi edilmesinden bahsediyorlar. Bu hitabe kimbilir ne (.....)lardır. Sanki Homer'in, Firdevsî'nin, Şekspir'in, Göte'nin, Namık Kemal'in şiirleri, yahut mühim filozofların sözleridir.. Ne günlere kaldık... Gazeteler 1914 ile 1928 yılları hayat farkını yazıyor. Vasati onbeş defa pahalanmıştır. Müthiş fark. Zavallı fakir millet ne yapacak bilmem!...

Arzı tâzimat hey'etleri modası bitti. Şimdi bir içtima, kongre, merasim olursa, derhal **Gazi**'ye, **İsmet**'e arz-ı tâzimat telgrafı çekiyorlar. Bu dalkavukluk hâlâ berdevam. Bunların mevkılerine «Makamat-ı Âliye» (!) diyorlar. Meşhed-Kerbelâ ilh... gibi buna sonra Meclis Reisi Kâzım Beyi de ilâve ettiler. Teslis oldu. Hale bakın. Kâzım da arz-ı tazimattelgraf alıyor. Hani ilk devrede resmen bu gibi tabirleri kaldırmıştık. Yine arz-ı fahimaneleri, zat-ı samiler, zat-ı devletler, vekâlet-i celile alabildiğine resmî tahrirata sokulmuştur. Buna da aferin **İsmet** Başvekil Paşa hazretleridir. Doğrudur ya!... İlk ciddî ve mütevazi devreden sonra bu adamların cumhuriyeti ilân edip nasıl debdebeli ve safahatlı hayata girdikleri bununla da anlaşılır.

(*) İt ve saçma anlamında iki kelime ve bir isim metinden çıkartıldı.

Ben orada iken bir kibrit inhisar Şirketi yaptılar idi. Derhal **Yunus Nadi**'ler, **Cemal Hüsnü**'ler, Şirkete âza oldular. Alâ... Sinop'ta bir bina da yaptılar. Çürük yapılmış, yıkılmış, bir çok vurgun oldu.

Samsun şimendiferinden milyonlarla vurgun yapıldı.

Nemlizâdeler de yaman şeylerdi. Çarşamba'ya şimendifer yaptılar. İflâs ediyorlardı. Kârsız bir şimendifer. Baktılar ki iş fena. Hükûmete fahiş fiyatla sattılar. Bu işi yapan sırf **İsmet**'tir. Devletin şimendifer yükü zaten haddinden fazla. Bu belâyı da aldı.Kimbilir kendisi bu işten ne (.....) aldı!... Bu da millî iktisad zümresinden galiba?... Vur abalıya derler ya. Bir yük oldu mu, hadi millet hazinesinin sırtına!...

İsmet'in bir şimendifer siyaseti var. Bunun üzerine bir propaganda yaptırıp, kendisini methettiriyor. Güya bunun icadı imiş, bu da dâhiliğini isbat edermiş. Bu siyaset en fahiş hatadır. Geniş şimendifer yapıyor. Bunu hayli yerlerden geçirip duruyor. Masrafı aslâ korumayacak. Devleti müthiş bir iflâs yükü altına koymuştur. Halbuki bugün bu sistem tamamiyle değişmiştir. Şimendiferler inşası pahalı ve idaresi masraflı olduğundan medenî memleketler vazgeçiyor. Yerine şose yapıp, kamyon ve otokar işletiyorlar. Bunu yapsa ya!... Bize lâzım... Şimendifer sade anahatlara yapılmalı! O kadar.

Bir de başımızda **Mahmut Esad** gibi bir deli (.....) var, Adliye bütçesi müzakerelerinde bir nutuk söylemiş. (25 Nisan 1928, Milliyet) diyor ki; «Vatandaş hakkını arayabilecek bir devlet müessesesi karşısındadır.» Ne yalan!.. Ayol vatandaşlar mahkemelerinizden fellik fellik kaçmaktadırlar. O mahkemelere ki, bizzat sen müdâhale ediyorsun, var artık onlardan hayır um!... Takriri sükun kanununu kendileri pek iptidaî bulup, kaldırmak istiyorlardı. Yâran «Kaldırmayalım» İstiklâl Mahkemesinde gördürdüğümüz işleri âdi mahkemelere yaptıramayız» demişlerdi. Mahmud Esad «Nenize lâzım ben üstüme alıyorum. Aynı işi ben mahkemelere gördürürüm» demişti. İşte bu suretledir ki bil'ahare takriri sükun kaldırılmıştır. İşte bu Adliye Vekilidir ki, bu cümleyi söylüyor. Yine aynı nutukta «Adalet Türk köylüsünü kulübesinin önünde, hattâ dağlarda, ovalarda bekliyecektir» diyor. Zavallı köylü ise, şehirde bile ondan kaçıyor. Aman ne felâket!... Kırlarda da onu yakalayacak... Zavallı Türk köylüsü şimdiye kadar hiç olmazsa, dağında,ormanında, ovasında hür idi... Şunu şöyle deseydi ya: «Resmî şekaavet ve zulüm Türk köylüsünü, şehirde de, dağda da bulacaktır.»

EMANULLAH HAN

Afganistan Kralı **Emanullah Han** Avrupa seyahatine çıktı. Paris'e geldi. Bir Paris Şehremanetinde, bir de Kimye müzesi denilen müzede şerefine bir resmî kabul yapıldı. Beni de, Şehremaneti de, Müze ye davet etti. Gittim. Büfeler vardı. Kral ile görüştüm. Bana: «İşitmişem. Sizi tanıram» dedi. Böyle bir Türkçe konuşuyor. Kendisinden randevü aldım. Sefarethanelerine davet etti. Bazı şeyler söylemek istiyordum. Çünkü Türkiye'ye de gidecekti. «Şuna söyleyeyim de **Mustafa Kemal**'e nasihat etsin» dedim... Sonra düşündüm, boş şey deyip gitmedim. İyi etmişim. Ankara'ya gitti. **Mustafa Kemal**'in Marmara Havuzunda kayı-

(*) Rüşvet ve edebsizlikle ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

ğa binmiş, burda gazeteler alay ederek yazdılar. En iyi villâ mürtekip **Mithat**'ın imiş. Oraya misafir etmişler. Hayvanat Bahçesini, Marmara Havuzunu, Köşkünü beğendiğini bizim gazeteler yazıyor. Meğerse Şehremanetine hayvanlar aldırmışlar. Bunları Gazi Çiftliğine nakledip orada Hayvanat Bahçesi de yapmış imiş. Âla, ağam eğlensin...

Bu adam memleketine gider gitmez kadınların peçesini kaldırdı. Bu tarzda şeyler yapmış. Bizim gazetelerin ağzına göre ona bu dersleri **Mustafa Kemal** vermiş. Hadi bir isyân... İngiliz miralayı meşhur **Lavrens**'de işe karışmış. **Emanullah** dar kaçıp canını kurtarabildi. İşte **Mustafa Kemal** herifin başını yemiş. Afganlar bizden ziyade kan sahibi imişler. Yok böyle demeyeyim. Bizim millet de yaptı, fakat muvaffak olamadı. Türkiye ile Afganistan'ın şartları bir değildir.

HARF İNKILABI

Yine yeni bir inkılâbı... Bu adam duramıyor. Her yıl bir inkılâp yapmak heves ve ihtiyacında. Şimdi bununla da harf Gazisi oldu. Binbir lâfza-i cemaline bir daha ilâve etti!... Halbuki iddiaları gibi, lâtin harfi mes'elesi onun iş ve iddiası değil ki. Bundan altmış-yetmiş yıl evvel İstanbul matbuatından lâtin harfi leh ve aleyhinde münakaşalar olmuştu. On yıl evvel de oldu. İki yıl evvel de oldu. Bütün erbabı tefekkür ve Darülfünün profesörleri müttefikan Lâtin harfı aleyhine rey verdiler.

Bu adamın harekâtına bakıyorum. Müthiş (.....) var. Her yaz bir inkılâp yapıyor. Bu hal bir nevi delilerde olur. (*bir isim*) alkolik, frengilidir. Bunlar böyle şeyler yaparlar. Kalbi, yüreği bozuk. Bazan birden bayılıyor. Galiba bir defa da geçici bir nüzul gelmiş. Demek frengi ve küül, netice delidir.

Mustafa Kemal bu işi de yine bir kanun darbesiyle birden yaptı. O, makûl söz dinler mi? Makul söz söylemeğe gelmez. Aksini yapar. Birgün İstanbul'da Dolmabahçe Sarayına bütün meb'usları toplamış. Onlara ders vermiş. Burda tuhaf bir şey olmuş. **Mustafa Kemal** «dır» edât-ı haberine «tır» diyor. Selânik dönme şivesi. **Celâl Nuri** kalkmış «Dır» dır diyor. **Gazi** gazaba gelmiş, hiddetle «Tir» diyor. **Celâl Nuri** derhal «Evet efendimiz! tirdir bilemedim» diyor. Padişahlar gibi «Efendimiz» olmuştur. **Celâl Nuri**'yi bir dumansız dıtmuata benzeterek **Süleyman Nazif** güzel tarif etmiştir, fakat bununla bazı şeyler unutmuştur «Kaptanı korkak, kararsız, dönek»dir. **Kaptan Celâl**'in yüreği ve ruhudur. Binaenaleyh bu cidden mâlûmatlı olan ve kimseye zararı olmayan bir insan bulunan **Celâl Nuri** dümensiz pusulasız, kaptan korkak ve dönek, müthiş bir dıtmauttur.

Celâl Nuri «tir» dedi. İşin içinden çıktı. Ne yapsın, karşısındaki (.....) sahibi bir (..... .....). **Mustafa Kemal** ilk Sarayburnu gazinosunda bu işi yaptı ve orada nutuk verdi. Tam yeri. Çünkü gazino onun akademisidir. O esnada (.....) de sarhoşmuş. Hemen kanunu da yapıp, eski harfleri yasak etti.

Baktım Meclis'te bunu ilk müdafaa eden **İsmet** oldu Ve: «Bu inkılâp Türkün terakki yolunda en büyük adımı» diye tefsir etmiş. Şaştım. Ben Ankara'da iken, bir gün **İsmet** bana lâtin harfi hakkındaki fikrimi sormuştu. Aleyhinde olduğumu söylemiştim. sebebini sormuştu, izah ettim. **İsmet** de bana «Ben de aley-

(*) Bir hastalık adı, bir şahıs ismi ve zulüm, istibdat, ceberrut, körkütük anlamlarında üç kelime metinden çıkartıldı.

hindeyim» demişti. Şimdi en meddahı ve âlet **İsmet**'tir. Hayret... Bu adam ne iki yüzlüdür?... Ne kanatı hilâfi işler görür? **Mevkıde** dursun da ne olursa olsun, herhaltı yer? Aslolan mevkıdır. Sonra «Bern» sefiri **Münir**'den işittim. Müze Müdürü **Halil Bey** oraya gelmiş. **Halil Bey** «Hayret ediyorum. **İsmet** lâtin harfinin aleyhinde idi. Bana söylediydi. Şimdi kendi yaptı. Ve methediyor.» demiş. **İsmet** (....)maz. **Münir** doğru sözlü bir adamdır. Korkak olduğu halde fırsat bulursa hakikatı söyler. Elverir ki, söyleyecek namuslu, emin adam bulsun. Nitekim **İsmet**'ten titrediği ve onu tutan **İsmet** olduğu halde Berne giden **Yusuf Kemal**'e «Lozan Muahedesinin dörtte üçünü yapan sırf **Rıza Nur**'dur, bütün bize cesaret veren odur. Yoksa kötü bir muahede imza edilecekti» demişti. Aynen **Yusuf Kemal** bana söyledi.

Yeni harf için her tarafta mektepler açtılar. Halkı cebren bu mekteplere sevkettiler. Birden gazete satışları durdu. Kitap neşriyatı durdu. Hâlâ böyle. Hükûmet bunlara tazminat veriyor. Mektep kitapları kalmadı. Yeniden basılmaları milyonlar ve uzun zaman istiyor. Bizde millî bir matbaa sanatı vücuda gelmişti. Harfleri İstanbul'da döküyorlardı. Şimdi tuttular, Avrupa'dan harf satın aldılar. Sade Fransa'dan yirmibeşbin kilo aldılar. Bu da yetişmedi. Laipzig'deki meşhur kütüphane ile kontrat yapıp, mektep kitaplarını orada bastıracaklarmış, bu da milyonlar istiyor. Bu işi böyle birden hiçbir deli yapamazdı. Yaptı. Fakat herşey alt üst ve mahvoldu. Bir irfan fetretidir başladı. Bu fetret yıllarını bilmem ne ile tazmin edecekler. Başka milletler irfân sâhasında dörtnala koşuyorlar. Biz ise gerideyiz. Şimendiferle koşmamız, hattâ tayyare ile gitmemiz lâzımdı. Bil'akis durduk. Durduk değil, eskisini de mahvettik.

Güya yenilik, teceddüd yapıyor. Hadi bir de harice milyonlar vererek bir çok yazı makineleri aldılar.İşitiyorum. Hâlâ yazmıyorlarmış. Elbet, bu bir günde olmaz. Evolosyon işidir. **Mustafa Kemal** her şeyin kanun darbesiyle ve âni olacağına kani.Evet fesi bir günde milletin başından alıp atabilirsin. Fakat yeni yazıyı okutamazsın. Ben çocukluğumdan beri Fransızca ile meşgulüm. Öyle iken hâlâ Türkçeyi hâlâ lâtin harfleriyle dürüst ve sür'atle okuyamıyorum. Çünkü yazı bir resim mes'elesidir. Şekil ve resimdir ki, zihinde kalır ve idraki yapar. Halbuki, Fransızcayı sür'atle okuyorum.

İşte bugün millî tasarruf yapanlar bu suretle de harice milyonlar verdiler. Bunlar kabahat değil ha... Şapka, Yavuz Bahriye Vekâleti, yazı, yazı makinesi, milyonlar yedi. İktisadî buhran gelmez de Roçilt mi gelir? Demek ithalât ve ihracat muvazenesinde müthiş açığı yapmakta en ziyade kendileri mes'uldür. Nenize lâzım yazı makinesi... Kel başa şimşir tarak. Bunu Avrupalılar kullanır. Çünkü vakitleri dar, işleri çok. Bizde öyle değil ki... Vakitten çok, işten az ne var? Her şey bir ihtiyaç üzerine yapılır. Bunlar süs diye yapıyor. Allah'ın verdiği ellerimiz, güzel millî mahsül yazı makineleri idi. Bize daha yirmi yıl yeterdi...

İNKILAB SONRASI DURUM

Bu husus mekteplerde cebr ile bir kısım ve memurlar bu yazıyı öğrendiler; fakat yine dürüst yazıp okuyamıyorlar. Devlet idaresinde işler durmuştur. Derke-

(*) Utanmakla ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

narları ne diğer memurlar ne de hattâ bizzat yazan memurlar okuyamıyorlarmış. Henüz memlekette stenografi bilinmediğinden mahkemelerde, Millet Meclisinde zabıtlar tutulamıyormuş. Bunları zarurî yine eski yazı ile yapıyorlarmış. Eski yazı adetâ stenografi idi.

Biri bana dedi ki: «Amma çok insan yeni yazıyı çabucak öğrendiler.» Ben de şu cevabı verdim: «Bu gayret, bu cebir eski yazı için yapıldı mı? Yapılsaydı aynı netice olurdu?» Öyledir. Sustu.

Bunu yaptı, bari dürüst bir yazı yapsaydı. O da yanlıştır, pek eksiktir. Türkçeyi okutmaya kabiliyetli bir yazı değildir. Nitekim pratik gösterdi. Bu yazı telâffuzu aynen zaptedemiyor. Böyle hafifmeşrebâne ve bir günde yapılan iş böyle olur. Hiç olmazsa bunu evolusyona, tedrice terkedeceklerdi. Yazı yapılacak ise, evvelâ münakaşaya arzedilecek mütalealar toplanacak, sonra bir komisyon yıllarla uğraşacak, bir iyi yazı meydana gelecekti. Sonra bununla ticaret işleri, Hükûmet işleri görülmeğe, bazı gazeteler çıkarılmağa başlanacak, kırk-elli yılda eskisi bitecek idi. Buncağızı olsun düşünemediler.

Mustafa Kemal! Sen böyle şeye ne karışırsın? Bu mütehassıs işi. Bir takım dalkavuklardan bir komisyon yaptı; fakat onları da dinlemek değil, kendi onlara emretti. Bu encümende **Fazıl Ahmet** de var. Niye bu Türk dilini yapan encümende Dönme **İbrahim Necmi, Giritli Ahmed Cevad** var. Zavallı Türk dili! **Fazıl Ahmed** sevdiğim biridir. Kıymetli, namuslu adamdır. Zayalı açtı. Bir gün Kadıköy vapurunda rastgeldim. **Mustafa Kemal**'in aleyhinde, lâtin harfinin de aleyhinde idi. Bana neler söyledi. Ne ise çatmış... **Mustafa Kemal** onu tuhaf sözlerinden sevmiş. **Necmeddin Sadık Gazi** ile encümen arasında vasıta imiş. Tıpkı eski saraylarda padişahın perde arkasında veya kafes arkasında olması gibi. **Fazıl Ahmed** bu!... Durur mu? **Necmeddin Sadık**'a derhal «Cibril-i emin» adını vermiş. O gelirken «Gel! Cibril-i Emin, yine ne âyet var?» dermiş. Bunu **Mustafa Kemal**'e söylemişler, kızmamış; bil'akis keyiflenmiş. Ne ise **Fazıl Ahmed** yüzkarası bir teşrifiya yazarak meb'usluğa da çırağ çıkarıldı da açlıktan kurtuldu. Kimbilir defterine ne hezel mevzuları toplamaktadır. Ve kendini de ne rezil etmekte ve edecektir. **Fazıl Ahmed** Türkçeyi iyi telâffuz edemez. Peltektir. **İbrahim** ile **Cevad** da anadilleri başka olduğundan, Türkçeyi fena telâffuz ederler. İşte bunlardır ki, bir kamusla Türkçeye telâffuz ve imlâ tayin ettiler. Bunda (*bir isim*)'in de irfanı ve himmeti vardır. O da dönme Türkçesi konuşur.

Bu yazıdan irfanî ve iktisadî büyük zararlar olmuştur. Yazının kusurlarını bir benddc de Oğuznâme'de yazdım. Zaten bunları ve zararlarını Türk Tarihi'nin onüçüncü cildinin «Türk Yazısı» bahsinde tafsil etmiştim. Ne çare ki, henüz neşredemedik. Nihayet Rövü dö Türkoloji'nin ikinci numarasında Fransızca bir makale de neşrettim. Şunu söylerim ki, bu yazı ile kütüpnânelerde asırlardan beri yığılmış olan eski Türk hazine-i irfanı mahvolmuştur. Şu (*bir isim*) ne alçak bir dalkavuktur. Yeni yazıyı meth, eski yazıyı zemmeden müthiş ve mantıksız makaleler yazdı. Birinde diyor ki, «Kütüphânelerdeki kitaplar sıfırdır. Hiçbir kıymeti yoktur. Toz pislik yığınıdır.» **Celâl Nuri** de: «Eski kitapları Bayazid meydanına doldurup yakmazsak, bu millet kurtulmaz.» diyor. Bu müthiş bir cinayet, büyük bir ahmaklık, derin bir cahillik. Onlar kıymetli hazineler ki, burada Avrupa âlim-

(*) İki isim metinden çıkartıldı.

lerini görüyorum, bayılıyorlar.Bazan bunların içinde öyle mühim mâlûmat buluyorlar ki,ilmin karanlık bir yerini tenvir ediyor. **Yakup Kadri** çok aşağı şey... İttihadçıların dalkavuğu idi. Onlar gidince derhal aleyhlerine döndü. Bu sefer **Mustafa Kemal** ve **İsmet**'i buldu. Onlar da gidince derhal aleyhlerine dönecektir. Verem de... Nenelâzım. Üç buçuk günlük ömre bu değer mi? Biraz zararsız romancısın, şununla vaktini geçirsene...

HARF İNKILABININ PERDE ARKASI

Bugün yılda Fransa'da onbeş bin kadar eser neşrediliyor. Bizde bir tane bile neşir kalmadı. İtalya'da neşriyat **Mussolini**'den beri azalmış. Bu da istibdadın, pederâne bile olsa irfana ne müthiş darbe olduğunu gösterir. Yeni yazı sökmedi. Halâ herkes mektuplarını eski yazı ile yazıyor.. **Mustafa Kemal, İsmet** de öyle yapıyor.

Bu esnada gülünç ve feci bir şey oldu: **Mustafa Kemal** «Kaf-q harfini kabul etmem. Lüzumsuzdur» dedi. Bir mektep muallimi Milliyet gazetesinde «Aman Paşam etme bu (Kaf) lâzımdır. Kabul et!» diye yalvarıyor. Akıllı ve hamiyetli bir adammış. Buna (*bir isim*) madde halinde yine o gazetede cevap veriyor. Hülâsası şu: «Olmaz, aklım ermiyor, kabul etmem» dedi. Etmedi. Şu onun cehaletinin dehşetine delildir. Zavallı millet böyle bir cahil elinde oyuncak. Vah... Yazık... Hem bu adam bu harf mes'elesini asker emrü kumandası halinde madde madde tebliğ edip işi bitirdi. Ayol bu ilim. Böyle olmaz. Bu ne istibdâd! İşleri hep böyle yapıyor. Bildiği sade askerlik... Onda da neleri var? Beşeriyet ne küçülmüştür!... Bir kitleye böyle bir cahil keyif ve arzusunu, her sahada keyfemayeşa tatbik ediyor, cihan-ı beşeriyet onu kurtaramıyor... Acıklı şey... Buna nasıl tahammül ediliyor?!...

Derken bir İmlâ Lûgatı yaptılar. «D»leri «T», «Kalmıyor»ı «Kalmayor» yaptılar. Bunlar hep Selânik Dönmesi dilidir. **Mustafa Kemal**'in dili. Türkçe berbad edildi. Şimdi gazeteler de hep böyle yazıyorlar. **Falih Rıfkı** İstanbul'lu, **Yakup Kadri** Anadolu'lu olduğu halde onlar da böyle yazıyorlar. Bunlarınkisi dalkavukluk, göze girmek. Bu alçaklıktır. Bir göze girip çöplenmek için, bir milletin diline balta vurulmaz.

Bunda da yine bir rezalet oldu. Bir İngiliz bu lûgatı almış, **Taymis**'te bir makale yazmış. Diyor ki: «Türkçe ne iptidaî dilmiş. İngilizceye nisbetle yüzde yirmi lûgatı yok.» Bu söz lûgate göre doğru. Fakat bunların bilmediği, kamusa dercedemedikleri daha ne kadar lûgat var. Tabiî İngiliz onu bilmez. Hasılı şu İmlâ Lûgatlarıyla Türk'ü âleme rezil ettiler, iptidaî gösterdiler. Aferin, iyi hizmet ediyorlar.

Bu yazının belâsı sade bunlar değildir. Asıl sonra olacaktır. Eski yazıya ric'at edilmezse bile, bu yazı behemehâl tadil ve ıslâh edilecektir. Bu zarurî bir ihtiyaçtır. Yine bir hercümerc... Hadi... O kadar zorla okuyup yazma öğrenenler yine ümmî olacak... O vakte kadar yazılmış kitaplar, hükûmet dosyaları hep hiyeroglif olacak. Yeniden matbaa harfleri, yeniden okutmak, yeniden kitap, satın alınan yazı makineleri işe yaramayacak. O kadar masraf, emek, zaman hebaen mensura!... Yeniden müthiş masraf... Hasılı büyük belâya girilmiştir. (*bir isim*)

(*) İki isim metinden çıkartıldı.

mel'undur. Sade bu, onu mel'un addetmeğe kâfidir. Ne yapacağız bilmem?

Ecnebilerin bu harf ve şapka meselesine memnun olacaklarını zannederdim. Bil'akis burda âlimlerden bir kaçı bana aleyhinde söylediler. «Böyle şeyler evolosyan işidir. Bir darbe ile olmaz. Anarşidir. Hem siz orijinalitenizi kaybedersiniz, kıymetiniz kalmaz. Hem bu vicdanî iştir. Tahakküm yapılmamalıydı» dediler. Pek doğru...

Mustafa Kemal bir türlü İstanbul'a gidemiyordu. Bursa'ya geliyordu. Henüz ben İstanbul'da idim. O yaz Bursa'ya gelmişti. Bizim evin yanında **Süreyya Paşa** bir musiki kulübü açmıştı. Bir takım sâzende ve hânende kızları toplayıp Bursa'ya **Gazi**'ye götürdü. Bu çirkin bir (.....) idi. Yaptı. Kızlardan birine **Mustafa Kemal** yapıştı. Kötü rezaletler oldu. Sonra kızın ayağı da kırılmış. Maalesef amcası olan **Süreyya** tuhaf bir adamdır. Ömrü bütün fuhuş ile geçmiştir. Mezhebi geniştir. Müthiş de ayyaştır. Zengin de, fakat gözü mevkı ve servette **Mustafa Kemal**'e çatıp mevkiye geçmek peşinde. İmtiyazlar almak için uğraşıyor. Meselâ Adalar'a elektrik ve su işi peşinde, Kadıköy Halk Fırkasında da hamal gibi de çalışıyor. Ben bu adamla karının amcası olduğu halde görüşmezdim. Torunun yüzünde çıbanlar olmuştu, doktorlar iyi edememiş. Karım vasıtasiyle bana rica ettiler. İlk defa olarak evlerine gittim. Bizim mâhut babadan kalma merhemi sürdüm iki günde iyi oldu. Bundan sonra beş-on defa biz onları, onlar bizi ziyaret ettik. Hepsi bu kadar. Bu esnada **Süreyya** benimle **Mustafa Kemal** aleyhinde de konuşuyordu. Hem öyle, hem böyle...

Mustafa Kemal öldürüleceğinden korkarak İstanbul'a gelmezdi. İttihadcılara tırpan attıktan sonra, benim Paris'te bulunduğum ilk yaz İstanbul'a gelmiş, oranın askerî idaresini **Şükrü Naili**'nin eline vermişti. **Şükrü Naili** en emin adamıdır. Artık demek İstanbul'dan emin.

Şükrü Naili pek (...) bir mahlûktur. Askerî vazifesinde de fena bir şey yapmış tardedilmişti. Eskişehir'de **Mustafa Kemal**'i bulup, ayağına kapanmış, o da rütbesini iade ve kendisini adam etmişti. Sonra terfi de ettirdi. Bu adama İstanbul Şehremaneti mükâfaten evler de verdi. Bu Şehremaneti bakalım böyle birçok suistimallerin hesabını nasıl verecek? **Şükrü Naili**'nin millî bir hizmeti de yok. Kıymeti sade **Gazi**'nin bendegânından olması... **Tüfengiyâri Hazreti Şehriyâri**'den...

İstanbul gazetelerinde münri **Gazi** geliyor diye mühim neşriyat... büyük sevinç... Sanki Türk'e bütün Avrupa'yı zaptetti. Gazetelerde hemen bütün baş sahifeyi kaplayan fotoğrafları. Türlü tabirler. Meselâ: Merhaba Ey Ulu Gazi! Afsunkâr-ı kudredsin ki... Hoş geldin bize büyüğümüz canımız! Hasretin o kadar derin ki, yüzüne baka baka sevinçten ağlıyoruz, sürûr içinde bulunan İstanbul bugün **Gazi**'yi muazzam tezahüratla istikbal ediyor, Büyük Reisin âli idaresi, Gazi Hazretlerinin yüksek telkinleri, Türk milletinin gözbebeği, Asrın en büyük kudret mucizesi, Türk milletinin muşahhası **Gazi** Hazretleri dün milletin coşkun ve hudutsuz tezahüratı arasında İstanbul'u şu cümle ile ifade buyurmuşlardır: «Bugün meşhudatım her zamanki gibi milletin hassasiyetini, azametini ve kudretini gösterir bir levhadır»

İğrenç şeyler... Matbuata kara leke... Utanmazlığa gelince bakalım bunları

(*) Kadın bulma ve âdi anlamında iki kelime metinden çıkartıldı.

yazanlar ne yapacaklar? O vakit de utanmayacaklar mı... Utanmazlar. Sabıkaları mâlûm.

Yanında da silahşör muhafızları, yâni tüfekçi mebusları, **Salih, Kılıç Ali, Recep Zühtü, Cevad Abbas,** Rize meb'usu **Cavid** var.

Şehremaneti Köprü'de şurada, burada gayet süslü tak-ı zâferler yapmış. Bunlara büyük masraflar edilmiş. Dükkânları kapattırmışlar, herkes ayakta. Görülmemiş bir istikbâl yapmışlar. Tabiî bunu yapan Hükûmet. Hattâ 5-6 Haziran 1928 Milliyet gazetesinde Şehremanetinin bir ilânı var. Birçok müesseseleri Haydarpaşa'da istikbale dâvet ediyor.

Ruşen Eşref gibiler bu nüshada makaleler neşretmişler. Bunun bir ilâm da var:

«Güzide edibimiz **Ruşen Eşref** Beyin **Gazi Mustafa Kemal** Hazretlerinin teşrifleri münasebetiyle yazdığı nefis makale beşinci sahifededir.» Bu makale değil, rezalet,artık kahve içtiğine kadar resmini koymuşlar. Bir yerde Gazi istikbalden memnun olup «**Gazi** Türk milletinin hassasiyet ve azametinin belâgatına işaret buyuruyorlar» diyor ve bu resmi dercetmişler. Yanında Meclis Reisi Kâzım, bir tarafta da **Şükrü Kaya** oturuyor. Ordu Müfettişi Çerkes **Said Paşa** da ayakta **Mustafa Kemal** bu memnuniyetini izah ediyor. **Şükrü Kaya** fena bir gözle **Said**'e bakıyor. Bu **Said** karısı ve kızkardeşini (*bir isim*)'e takdim etmiştir. **Lâtife** bu kadınları hiç sevmezdi. Çünkü birgün **Mustafa Kemal** sofrada **Said**'in karısının ayağına basıyorum diye, **Lâtife**'nin ayağına basmış, kavga çıkmıştı. Millî Hareketin ilk devresinde **Said**'in hemşiresi Bursa'da imiş. **Mustafa Kemal** oraya giderdi. Bu kadınla münasebette idiler. Bunları bana **Mustafa Kemal** bizzat hikâye ettiydi, onun rivayetine göre, ilk önce kadın bir gece onun evine gelmiştir. Kadının **Mustafa Kemal**'e yazdığı bir aşk mektubunu da bana göstermişti. İşte bu **Said** böyle bir adamdır.

Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelmesini yazan 6 Haziran 1928 tarihli Milliyet'te **Falih Rıfkı**'nın da bir makalesi var. **Falih** Paris'i gezmiş yazıyor. Bu adamın cehaletini ve halini göstermek için bu makaleden şu satırları alıyorum. Çünkü güzide şeyler. Moble alacakmış, mağazaları gezmiş, diyor:

«Fransa'da Lui adına numara koymak âdettir. Onaltıncı Lui gibi. Bu Lui galiba bir antikacı olacak. Çünkü eski eşyalardan bahsedildikçe onun ismini işitiyorum.»

Zavallı!... Sade Rüştiye tahsili gören biri, işte böyle olur. Bunlar muharrir olabilir mi? Fransa'da bütün Avrupa'da sade Lui'ye değil, diğer kral adlarına da numara koyarlar. Bu bizim Birinci Murad, İkinci Murad gibidir. Fransızlar'da Beşinci Şarl, Onuncu Şarl da vardır. Bu adam ne kadar derin cahildir. Dünyadan haberi yok. Fakat Matbuat sâhasında nasıl gezinir? Bilmiyorsun, bari sus! Atma!... Onaltıncı Lui antikacı değil,Fransız padişahı. Onun zamanında mobilyada bir sistem vücuda gelmiştir. Bu tarza Onaltıncı Lui tarzı derler. Sanayi nefisede meşhur bu kadar basit bir şeyi de bilmiyor. Sen, ah **Falih Rıfkı**! Meb'ussun, **Mustafa Kemal**'in yâranındansın.. Türk mukadderatına hükmediyorsun!... Allah seni kahretsin.

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

İLAHİ MAHALLE VE FALİH RIFKI

Bu adam (Monmartar) denilen Paris'in fuhuş âlemini de gezmiş. Bir makalesinde de bu mahalleye «İlâhî mahalle» diyor. Bununla da zihniyeti, ahlâkı anlaşılır. E... Çocukluğunda böyle yetişmiştir. Yalnız bu iki cümle bu adamın derece ve mahiyetini anlatmağa kâfi.

Mustafa Kemal şimdiye kedar birçok türlü dâhi idi. Şimdi harf dâhisi de oldu. Birçok memuriyetleri vardı, şimdi, kendisine «Başmuallim» diyorlar.İyi... Milliyet gazetesi boyalı bir ilâve çıkarmış. Bir resim. Birbina,üzerinde «Millet Mektepleri» yazılı, önünde halk dolmuş. **Mustafa Kemal** ayakta bir eliyle bu binayı gösteriyor. Resmin altına da şunu yazmışlar: «Baş muallimimizin emr-i yevmisi: vatandaşlar ilk hedefiniz Millet Mektepleridir.» Hem başmuallim, hem askerce emr-i yevmi veriyor... Bu da âlâ!...

Mustafa Kemal İstanbul'da Dolmabahçe Sarayına yerleşmiş... Saray altı ay evvel Şehremanetine masraflar ettirerek tamir edilmiş, mobilyası düzeltilmiş. (.....) Saraya kuruldu. Padişahların yapamadığı cümbüşü yaptı. (.....),zevk ve sefa son haddinde başlamış. Diyorlar ki: «Geceleri gazel, türkü, şarkıdan Dolmabahçe önünden geçilmiyordu» Hattâ yâranın bir kısmı da Söğütlü yatında eğleniyorlarmış.

İş anlaşıldı: Vaktiyle Hey'eti Vekile'de padişahlardan ve İstanbul Hükûmetinden arta kalan binaların tevzii müzakere edildi. Ben Bab-ı Seraskerî'nin, Darülfünun, Dolmabahçe'nin Millî Müze olmasını teklif ettim. Kabul edildiydi. Birinci teklifim yapıldı. İkincisi yapılmadı.

Saray içinde müzemiz var ve zengindir, fakat umumî müzedir.Bir de Millî Müze ister. Yok. Dolmabahçe Sarayı pek münasip idi. Sonra Millet Meclisinde bu sarayın Millî Müze yapılması için bir takrir de verdim. Meclis takririmi Hükûmete havale etti. Yine olmadı. Demek **Mustafa Kemal** padişah gibi Dolmabahçe Sarayına kurulmağı kurmuş imiş. Bu kararları icra ettirmiyormuş. Ben ne bileyim?!.. Hiç aklıma gelmezdi.

Artık yazları **İsmet** de, vekiller de İstanbul'a geliyor. Zevk ve sefa, vur patlasın gidiyor. Bütün masrafları da Şehremaneti görüyor. Emanet sade bir yaz **Mustafa Kemal**'in sarayında mutfak masrafı olarak yüz bin lira sarf etmiş!... Her gün elli okka nefis balık ve ona göre levazımatı, rakılar, şampanyalar gönderilmiş. Bunlar az gelmiş olacak: Emanet **İngiliz Rıfat**'ı Parise ve Londra'ya gönderdi. Bu haberi almıştım. O günlerde **Rıfat**'a opera civarında rast geldim. Söylettim, doğru. **Mustafa Kemal** seyahat bavulları, kravatları istemiş, otuz bin liralık alıp götürdü.Bu İngiliz Rıfat da olur maskaralardan değildir. Her devre çatar, derhal Emanete yerleşir. Oranın kurtlarından biridir. Bol maaş alır, başka türlü çöplenir

Saraya kadınlar dolduruluyor, sabaha kadar mum söndüler yapılıyormuş. Karakteristik bir şey olmuş: Orada bulunan biri birine anlatmış, o da Paris'te bana anlattı. Başta (*bir isim*), âvane, cümbur cemaat içmişler, olmuşlar. Bir kadını oynatıyorlarmış. Elbisesini soymuşlar. Çıplak kalmış. Yine oynuyormuş. Nihayet biri kalkıp kadının donunu da çıkarmış ve başına geçirmiş. Kadın yine oyuna devam etmiş. Bu marifeti yapan «İşte! Asıl hakiki inkılâbı şimdi yaptık. Bu millet

(*) Herif, fuhuş manasında iki kelime ve bir isim metinden çıkartıldı.

böyle adam olur» demiş. Bir alkış tufanı kopmuş. İyi söylemiş. Zaten kendilerinin de alkışlamaları sözü beğenmelerindendir. Hakikaten yaptıkları bütün inkılâp budur.Orospu inkılâbı... (*bir isim*) zaten milleti bütün iffetinden âri kılmağa çalışıyor. Bu hususta büyük bir hararetle gayret ediyor. Bunu bilerek ve kasten bir plan dahilinde yapıyor. Sevmediklerinin karısını ve kızlarını dolaba düşürüp fahişe ediyor. Sevdiklerininkini de dostça baştan çıkarıyor. Yazık, Türk ailesi ve neticeten sosyetesi mahvoluyor. Fransa yekpâre büyük mıkyasta kerhâne halindedir. Orada bu iş serbesttir. Böyle iken Fransa Hükûmeti fuhşun önüne geçmek için gayretle çalışıyor. Çünkü fuhuş aileyi yıkar. Aile olmayınca, sosyete yıkılır. O da olmayınca millet batar. Biz bu tehlikeye girmişizdir. Halbuki eskiden bizde iffet en mühim ve mutena şeydi. Fuhuş nadirdi. Aile ve onun mühim bir an'ane ve terbiyesi vardı. Bu adam bu güzel şeylerin hepsini yıktı. Türk aile terbiyesi asırların mahsulü idi. Böyle şeyi başka milletler, yoksa arar. Onu bazı ıslâhat ile takviye etmek lâzımdı. Bu Türk'ün asayışı, intizamı, kuvveti idi. Aile reisi despot bir baba idi. Herkes sıra ile birbirine, nihayet ona itaat ederlerdi. O da istediği gibi hükmederdi. Herkes itaate mecburdu. Bu da aile intizamını yaşatıyordu.. O da gitti.

TESETTÜR MESELESİ

Bugün bizde tesettür kalkmış bir haldedir. Kalkacak, asrın icabıdır. Zarurî oluyor, önüne geçilemez. **Mustafa Kemal** ve âvanesi «Bunu da **Gazi** yaptı, onun inkılâbıdır» diyorlar. Evvelâ bu, İttihadcılar zamanında başladı.Harb-î Umumî'de İstanbul'da adetâ çarşaflı kadın kalmadı. Zaten Anadolu köylüsünde de tesettür yoktu.

Tesettür mes'elesi mühim bir mes'eledir. Tesettür kadınları fuhuştan alıkoyan mühim bir vasıta idi. Bu suretle aile selâmetine hizmet ediyordu, fakat kadınlar bu yüzden hayata karışamıyordu.İktisadiyet ve irfan sahasında milletin terakkisine büyük bir engel oluyordu. Hem insan, emtia-yı tecariye değildir ki, bir çuvala koyasın.Bu bize garp yâdigârı idi. Buna mukabil bir erkek ve kadın ne kadar namuslu olursa olsun, dayanamaz tabiî surette alâkadar olur. Bazan güzellik mes'elesi de mevzuubahs olmadan böyle bir alâka hasıl olur. Bu tabiî ve beşerî bir şeydir. Önüne geçilemez. Kadın, erkek birbiriyle temasta olunca birgün birbirlerine gönülleri düşebilir. İşte iki ucu pis değnek çoktur.

SEFARETLER

Vaktiyle **İsmet**'e çok söylemiştim: «Israf etmemeli. Sefirlerde de tenkıhat yapmalı» demiştim. Hayır aksini yaptı. Her yerde sefir.Meselâ Madrid'de, Japonya'da sefire ne lüzum var? Hayır ahbaplar, dalkavuklar, kayrılacak. Elbet iktisadî bulıran gelmez de Amerika'dan demir kıralının hazineleri mi gelir? Onlara yer ister. Paris'te bir sefir, hem Belçika'ya, hem İsviçre'ye, hem İspanya'ya bakar. Masraf pek azalır. Zaten iş yalnız Paris'tedir. Londra'da bir sefir, İtalya'da, Almanya'da bir sefir. Buralar mühim. Viyana'da bir sefir, hem Macaristan'a, hem Çekoslovakya'ya hem Yugoslavya'ya bakar. Atina'da Bulgaristan'da birer sefir, bunlar

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

da mühim. Polonya'da bir sefir. Romanya'ya da bakar. Moskova'da İran'da bir sefir. Bunlar da mühim. Diğerlerinde konsolos kâfi. Şimdiki konsolosluklardan da çoğunu kaldırmalı.

Tevfik Rüştü bunları arada bir Ankara'da topluyor. İş olsa iyi bir şey. Ama istifade eden kim? Halbuki bu toplama büyük masraf. **Fethi**'yi de Ankara'ya istediler. Gitti, gördüm. «Gidecek misin?» dedim. Pek korkuyordu. Aslâ emniyeti yoktu. «Bilmem gideyim mi? Hiç istemiyorum. Ya bir şey yaparlarsa» dedi. Bu adamları hiç sevmiyordu. «Çok (....) insanlarmış. **Mustafa Kemal**'i evvelce anlayamamış. (*bir isim*) ise denîlerin denîsi. Millet batacak» dedi. Buna rağmen gitti. Bil'akis hüsnü kabul gördü. **İsmet** İstasyona gelip onu aldı. Evine misafir etti. Birbirini bitleri kadar sevmeyen bir iki adam beraber oturdular. Bu, **Mustafa Kemal**'in tertibidir. **İsmet**'e emretmiştir; o da yapmıştır. Bütün arzusuna rağmen **Mustafa Kemal**'in her emrini yapar. Zaten **Mustafa Kemal** onu onun için sever ve tutar. Yoksa Baş vekilliği nerede görecekti? **Mustafa Kemal İsmet** için hususî ve samimî muhaveresinde «O bir emirber neferidir» der. Bir nutkunda da «**İsmet** sadakat ve itaat timsalidir» dedi..

Fethi ikinci yazına dâvet edildi. Daha ziyade itibar gördü.

Gazi Fethi'yi **İsmet**'e karşı umacı gibi kullanıyor. **İsmet**'i **Fethi** ile korkutuyor. Yâni «Seni atar, yerine **Fethi**'yi korum» diyor. **İsmet**'in de bundan ödü kopuyor. Kemal-i sadakatle efendisine hizmet ediyor.Bu mâcera da bundan ibaret.

FUAD DİYE BİRİ

Bir gün Sefarette Tayyare Reisi **Fuad**'a rastgeldim. Gözleri deli gözleri gibi patlak, patlak olmuş. Beni görünce elimi tuttu ve: «Aklımıza toz kondurduk» dedi. Dilimin ucuna gedi: «Toz değil,tayyare kondurmuşsun» diyecektim. Bir şey demedim.Yarında bir takım kadınlar, ailesi erkekler, bir sürü gelmiş. Tedâvi olunmuş, su şehirlerine gitmiş, **Fethi** ile Biyariç'e gitmiş... Muhakkak elli bin lira yemiştir. Dayansın Tayyare Cemiyetinin sandığı.Demek **Cevad Abbas**'ın yediği yetişmemişti, bu ikmal ediyordu. Zavallı fakir halktan bunu dayakla cebren alıyorlar. Aç ve açık bir halkın paralarından biriken bir para böyle yeniyordu. Yer, hakkıdır. Çünkü (*bir isim*)'nin bendegânmdan, sandıklarından, tüfekçilerinden. **Topal Osman**'la beraber **Ali Şükrü**'yü öldürmüştü. Kâfi değil mi?

Bu adamı ilk Sakarya Harbinde görmüştüm. Kaymakam idi. Arnavutluğu ile övünüyordu. **Ali Şükrü** vak'asıyla parladı.Tayyareye çöktü. Bir gün İstanbul'da Tokatlıyan'a gitmiştim. Diyarbakır mebusu **Fevzi**'yi gördüm. **Fuad** yanımızdan geçti, gitti. **Fevzi** dedi: «Senden evvel bunun yanına gittim. Bana kahve ısmarladı. Parasını verdi. Bir lira attı. Kahve yirmi kuruşmuş. Seksen kuruşu da garsona bahşiş bıraktı. Bu nasıl iş? Nasıl olacak? İşte âlâ delil. Yaşasın Tayyare... Bu adamda bundan iki yıl evvel yiyecek ekmek yoktu. Büyük mıkyasta ziftleniyor demek...» dedim.Son zamanlarda karısı çok sarhoşmuş, boşamış. Boşadığı karısına elli bin lira vermiş. Demek ne mühim serveti var?... Halbuki önce, tiril meteliğe kurşun atan biriydi.

(*) Aşağılık anlamında bir kelime ve iki isim metinden çıkartıldı.

PARİS ELÇİLİĞİ

Paris'te bizim Sefarethanenin hali de perişan. İş yok... **Fethi** küskün. Ve münzevî oturuyor. Diyorlar ki: «Corpsdiplomatıcque'de Türkiye sefirinin vücudu yok. Sanki Paris'teTürk sefiri yok.» Görüyorum, kendisini ziyarete gelenler, bütün Salem,Meneşe gibi yahudiler; Devlet efendi gibi Ermeniler. Bir şeye şahid oldum; galiba hanım kendi söyledi. Çünkü bizi dâvet etmişti; «Randevum var. Harpte ölen musevîler çin şefkat satışı olacak. Ben Vendenselik edeceğim» dedi. Sonra yine kendi «Tuhaf değil mi?» dedi. Tuhaf olmaz mı? Hem de çok tuhaf... Bunlar yahudi. Sonra harpte bize düşman safta olarak ölen Fransız yahudileri. Sonra Türk sefiresi orada satıcılık ediyor. Yazık, zavallı Türk'ün şerefine... Olursa işte böyle sefirlik olur. **Fethi**'yi severdim; fakat bu çirkin. Yazmayayım olmaz. Ben herkesin hatta kendimin de iyiliğini de, kötülüğünü de yazıyorum. Olanı aynen yazmak borcum. Meselâ Rus Bolşevik ileri gelenlerinden **Radek** kim olduğu hatırımda kalmayan ve Moskova'ya gitmiş olan sefaret memurlarından birTürk'e «Avrupa'nın en mühim ve hemen bütün diplomatlarıyla temas ettim. **Rıza Nur** kadar zekisini görmedim» demiş; bunu keza bizim zabitler: «**İsmet** diplomatlığı ne bilir? Askerliği bile yarım. Lozan muahedesini **Rıza Nur** yaptı» demişler. Bu umumî fikirdi. Ve zaten **İsmet** bundan bana düşman oldu. Bunu da ve birçok şeyi yazdığım gibi, **Geldanî Tevfik** benim zikrim geçtikçe: «Eşek herif, kendini beğenmiş mevkileri ayağı ile tepti.» dermiş. Onu da, diğer kusur ve hatâlarımı da yazdım. **Tevfik**'in bu tevcihini bana **Lâtife** hanım söyledi. İttihadçılar da bana: «Hırçın, vatan haini»derlerdi. **Tâlat** ise «**Rıza Nur** namusludur, vatanperverdir. Mühim bir teşkilâtçıdır. Keşke bizimle olsa.» dermiş. Ve beni komiteleri vurmak istedikçe mani olurmuş. Anadolu'da Millî Hareket başlayınca **Mustafa Kemal**'e de: «**Rıza Nur** ve **Lütfi Fikri** ile çalış. Bunlar namuslu adamlardır.» diye yazmıştır.

Fethi mutedil, bilhassa aklıselimi galib adam. O kadar ve birçok adamla Hey'eti Vekile'de bulundum. **Fethi** kadar mantıklı söz söyleyeni görmedim. Böyle olan **Fethi**'nin bir tarafı da safderûndur. Kim evvel giderse kandırır; onu çocukça işlere sevkeder.

Paris'te **Ahmed Süheyl** adında bir genç doktor tanıdım. Terbiyeli, ahlâklı, namuslu, çalışkan, hem de mükemmel bir Türk. Dekoratif artisti ve müzehhip. Bu sanatta o kadar mahir, çabuk ve ehil ki, hayret ettim.Ekseri onunla görüşürdüm. Tulleria Bahçesinde gezerdik.

Başıma bir çirkef sardı. Birgün zevcemin elmaslarından bir elması gösterip kıymetini öğrenmek için, Cadec sokağında elmascılar barıkasına gittim. Bu sokak da, bu banka da hep yahudi doludur.Bizim İstanbul yahudileri de çok. Paris'te bir şey satacak olsan, nereye başvursan, önüne yahudi çıkıyor. Bakıyorsun. yahudiden bir çember içindesin. Kurtuluş yoktur. Mutlaka onlara satarsın. Ticaretleri de eşkiyacasınadır. İnsanı müthiş vururlar. Bunlar şehir eşkiyası. Bu yahudiler ekseriyetle Hollanda, Polonya, Rus ve Türk yahudileridir.Hollanda yahudileri en zengin.

REF'İ CEVAT

Orada baktım biri: «Beyefendi!» diye bağırıyor; Ref'i **Cevad.** Bundan sonra arada sırada bana gelip gitmeğe başladı. Bundan şöyle böyle havadis alıyorum. Satılacak bir şeyi sattırıyorum, alınacak bir şeyi aldırıyorum. Meselâ bir yazı makinesi lâzımdı; yenisi pahalı. Ona söyledim. Ucuz, yeni gibi bir occacion buldu aldım. Böyle böyle ufak şeylerle emniyet hasıl ettim. Yemek filân yediriyor, eline bazan para da veriyordum. **Kâmil Paşa**'nın **Fuad İlyas** adında bir torunu var. Çok sonra ille onu da getirmeğe başladı. Birgün beni tam iki binfrank dolandırıp savuştular. Bu da başımıza geldi. Her kötüye de münasip bir hizmet vardır. Bu sebeple bunları kullanmak zaruridir. Lâkin kurt yine kurt. Aldanıp faka basmamalı. Bunları kullanırken çok ihtiyatlı ve müteyakkız olmalıdır. Ben olamadım. Beni çarptılar. Demek eşekmişim... Çok canım sıkıldı ama, fayda ne?! Meğerse **Fuad** da dolandırıcılık ile geçinirmiş. Sanatı bu imiş ve sanatında pek mahirmiş. İkisi elbirliğiyle beni dolaba koydular. Ref'i **Cevad** İstanbul'da iken dahi meşhur dolandırıcı imiş... Bilmezdim... Sonra öğrendim **Fuad**'ın dolandırıcılık mâceraları müthişmiş. Hattâ Cemiyet-i Akvam'ı bilekülli miktarda dolandırmış imiş. İngilizlere casusluk etmiş, meşhur kumarbazlardanmış.

Ecnebi diyarında gayet ihtiyatlı olmak lâzımdır. Adamı evvelâ vatandaşlar dolandırır. Her defaki Avrupa ikametinde dolandırılmışımdır. Kimi açım, gibi sözler söyler, verirsiniz. Kimi de mandepsiye bastırır. Birinci bir şey değil, ama ikinci adama ağır geliyor. Bu mandepsi de mutlaka bir vatandaşa yardım ve acımak yüzünden oluyor.

Ref-i Cevad'ın mârifeti sade bu değilmiş. Beni Ankara'ya da jurnal edermiş. Meğerse **Vehip Paşa** ile müşterek **Mustafa Kemal**'e casusluk ederlermiş. Sonra aklım başıma geldi. Birgün **Vehib**'i bana getirmek, beraber **Mustafa Kemal** aleyhine komplo yapmak için pek uğraştıydı. Kabul etmemiştim. **Fethi** ile **Rauf** ile görüşüp görüşmediğimi sıkı sıkı sorardı. «Görüşmüyorum» derdim. Ne isabet etmişim. Vakıa ben Lozan'da onun casusluğundan istifade etmiştim ama, şimdi benim aleyhime yaptı. **Fethi**'yi de jurnal etmiş, **Şükrü Kaya** jurnali Ankara'da **Fethi**'ye göstermiş. Jurnalde «Muhalif söz söylüyor ve muhaliflerle görüşüyor» demiş.

(*bir isim*) kumarbaz, kerhâneci, dolandırıcı, casus, puşt, ibne, hırsız, hain-i vatan biridir. Ben de bilirdim, herkes de bilir. Bu kadar namussuz azdır. Ne ise bana zararı iki bin frank oldu. Bereket versin bunu da mahsup edecek yer var. Gönlüm rahat. Böyle olmasa hiddetimden geberecektim. Bekârlığım zamanında bir hanımla görüşürdüm. Bunun on dört yaşında bir kızkardeşi vardı. Bir iki defa Taksimdeki haneme bu kızla gelmişti. Aradan vakit geçti. Ben başka hanımla münasebetteyim. Ötekini unuttum. Bir gün Beyoğlu'nda gidiyordum. Dehşetli bir payton benim yaya kaldırıma yanaştı. Baktım, peçesi sımsıkı kapalı bir kadın. Parmağı ile beni çağırıyor. Gittim. «Yarın sabah size geleceğim» dedi. «Buyurunuz» dedim. Sevindim. İyi bir şey olacak dedim. Meğerse bu kızmış. **Ref'i Cevad**'la evlenmiş, henüz de beş gün olmuş. Akşama kadar eğlendik. Koyvermedim. Geç vakte kadar kaldı. O kadar acele etti ki, giderken lâstiğinin birini giyip

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

birini de bizde unutarak gitti. İşte iki bin frankı buna vizite sayıyorum.Kadına o vakit para vermemiştim. Ben Sıhhiye Vekili iken, **Ref'i Cevad** bana Paris'ten mektup yazar, ne kadar muhalif arkadaşları varsa jurnal ederdi. Sade Pehlivan Kadri'yi methederdi. Bu mektupların bir tanesini kendim sakladım. Bende. Diğerlerini o vakit Dahiliye Vekili olan **Fethi**'ye verdim. O da Emniyet-i Umumiye Müdürünü çağırıp verdi. Bu suretle Ankara'ya aylıklı hafiye olduydu. Bunlar bu dolandırılmam vak'asından evvel olmuştu. Bunları bilirken faka bastık. O vakitler tetkikata öyle dalmıştım ki, bitmiştim. Bir çocuk dahi beni aldatırdı.

LOZAN KİMİN ESERİ

Her yıl Lozan Sulhu için, Darülfünun'da büyük merasim yapıyorlar. Hep **İsmet**... O dâhi yapmış... Bizim esamimiz bile okunmuyor. Zikretmek isteyen olsa dahi tabiî edemez. Sonra **İsmet** adamı ne yapar?!. Bu münasebetle 21 Temmuz 1928 tarihli Milliyet'te bir makale var. Bunda **İsmet**'in makale sahibine Lozan'dan avdetimizde İstanbul'da şunu dediği yazılı: «Bu, Şefimin eseridir. O yapmıştır. Şimdi ilk işim Ankara'ya gidip kendi eserini ayaklarına koymaktır.» Bu ne dalkavukluk. Zaten **İsmet**'in birinci meziyeti budur. Hem de Lozan'ı efendisinin ayaklarına koyuyor!... Kahrol, (.....)!... Modern İncili Çavuş...

Yine aynı nüshada **Halide Edip** aleyhine şiddetli bir hücum var. Bu esnada **Mustafa Kemal** matbuatı bu kadına hücum ettiriyor. Sebebi anlaşıldı. Halide Londra'dan Amerika'ya konferanslar vermeğe gidiyor. Bunu haber almışlar. O başlamadan bunlar hücuma başlamış. Halbuki boşuna idi. Halide Amerika'da konferanslar vermiş, bunlardan bir kitap da olmuş; fakat **Mustafa Kemal** aleyhine bir şey yoktur. Filâdelfiya'da konferansta bulunan bir adam da bana söyledi: «Ben bu kadını bir şey zannederdim. Hiç te'sir yapamıyordu. Ve **Mustafa Kemal**'i methediyor» **Halide** onun aleyhinde bulunamaz. Sonra **Mustafa Kemal** onu rezil eder.

Bu makalenin serlevhası otuzaltı punto ile «Kin, garaz ve ihtirasla dolu bir ruh»tur. Bu da **Halide** imiş. Bunda gülünç bir şey daha var: O vakit **Gazi** Dolmabahçe'de imiş. Siirtli **Mahmut**, **Halide**'nin makaleleri hakkında fikrini sormuş. **Gazi** geçen bir vapurdan halkın «Yaşa **Gazi**!» diye bağırışmalarını göstermiş. **Fevzi Paşa**'da yanında imiş. O da: «İt ürür,kervan yürür» demiş. Bu şöyle olacaktı: «Koyunlar korkudan bağrışır, kurt keyfinde işine devam eder.» **Fevzi Paşa** yanılmış.

30 Temmuz Milliyet'te «Tarihin istifadesi» diye **Falih Rıfkı**'nın bir başmakalesi var. Bu kadar (.....) bir yazı olamaz. İbret için okunsun. Büyük nutuktan bahsediyor. Makalenin sonundan şu parçayı alıyorum:

«..... Eğer **Gazi** tarihî meçhûlât içinde kalsaydı, halimiz ne olacakmış! Nutku yalnız okumayınız, bir kamus gibi masanızın üstünde daima hazır tutunuz! Bu kitap size hurafatta muskalara isnat olunan hizmeti görecektir, görünür görünmez kazalardan mâsun bulunduracaktır. Nutkun neşri, büyük inkılâp. Eserini her türlü teşevvülerden siyanet edecek âlî tedâbirden biri addolunabilir.» Bu ne maskaralık. İki okkalık muska. Hocalar çok insaflı insanlarmış. Hiç olmazsa, muskaları

(*) Kâfir ve edepsiz manasında iki kelime metinden çıkartıldı.

kırk-elli gram yaparlardı. Boynumuza ağır bir yük takmazlardı.Bir bakımdan da **Falih** yalan söylememiş. Bu, sahiden bir hurafat muskasından ibarettir.

TAYYARE CEMİYETİ

Tayyare cemiyeti **Mustafa Kemal**'in birçok büstlerini yaptırmış. Nutku da o bastırmış. Galiba bu büstler ve Nutuk Tayyaredir. Yarın harpte imdada yetişir. Zaten **Falih Rıfkı**'ya göre muska gibi mucizeli imiş, her kazâ ve belâyı def edermiş!.... Yazık Tayyare paralarına. Körolasılar. Şununla birkaç tayyare alsanızya.

Yazın (*bir isim*) İstanbul'da geziyor eğleniyor. Bol içiyor, bol fuhuş yapıyor. Bir de yatla Boğaz ve Marmara'da gezmeği pek seviyor. Âlem-i âblar yapıyor. Geceyarısından sonra Büyükada kulübüne balosuna da gidiyor. Saray'da olan fuhuş, debdebe, zevk, yeme içme, binbir gece hikâyeleri halinde... Âferin.

Bir gece sarhoş sarhoş Saraybumu'na gitmiş, kahveye oturmuş. Lâtin harfini de orada ortaya atmış. Artık bu lâfların adı «Hitabe» olmuş. Bu hitabede «En nihayet bir veya iki sene içinde bütün Türkler yeni harfleri öğrenecektir.»demiş. Dört yıl geçti. Halâ bir milyon kişi öğrenemedi. İşte dirayeti, görüşü hep böyledir. Bu şapka değil. Onu bile milyonlarca köylü hâlâ giymiyor. Bu babda 16 Ağustos 1928 Miliyet'te **Falih**'in bir başmakalesi var. Okunacak ve ibret bir şey. Bu adamlar zamanı gelince bu dalkavukluklarından hepsedilmelidirler. Muhakemelerinde bu makaleleri onlara bizzat okutturulmalıdır.

ABDÜLHAK HAMİD

Bugünlerde **Şair Abdülhak Hâmid** de dalkavukluğa başladı. Milliyette makaleler yazıyor. İğrenç şeyler... **Mustafa Kemal**'i Tanrı derecesine çıkarıyor. Vaktiyle bu adam **Enver**'e de böyle şiirler yazmıştı.Büyük bir şairin hem seksen yaşlarında bir pîrîfâni iken bunları yapması içimi hançerler gibi deldi. Yazık!... Kendini rezil etti... Bu lekeyi mezara da girse üstünden atamaz. Eh sonunda kasideci efendi câizesini aldı, meb'uslukla çırağ buyruldu.Müceddid Şair meğerse,eski kâsidecilerdenmiş... Torbadą ne yüzler varmış da bilmiyormuşuz... Bu memlekette meb'usluk da kolay şeymiş. Yolu sade buymuş.

21 Ağustos 1928 Milliyet'de **Yakup Kadri**'nin harf inkılâbı hakkında bir makalesi var. Bu da ibret bir şey... Cehalet numunesi, okunması lâzımdır.

Aynı gazetede otuz altı punto ile: «Hariciye vekili dün **Gazi** hazretlerine arz-ı tâzimat etti.» deniyor. Demek artık Cumhuriyet vekilleri **Abdülhamid**'in nâzırları gibidir. Arz-ı tâzimat ediyorlar. Böyle köle vekil olmaktansa, Köprübaşında kûfeci hamal olmak bin kere evlâ ve şereflidir. Arz-ı tâzimat ne halt etmektir?

Yine aynı gazetede «**Gazi** hazretleri dün, Saraylarında geç vakte kadar meşgul olmuşlar, hiçbir tarafa çıkmamışlar» deniliyor. Artık hergün, her hareketinden halka tebligat yapılıyor.Bunu dünyaya hâkim İngiltere Kıralına da yapmıyorlar. Hem de «**Gazi** Saraylarında» deniyor. Reisicumhur, saraya yakışır ya!... Şuna canım «Zat-ı Şâhâne Hakan ül ber vel bahreyn, es-Sultan **Mustafa Kemal** el Ga-

(*) Bir isim metinden çıkartıldı.

zi» deyip işin içinden çıksalar ya, niye ağızlarında geveleyip duruyorlar?!...

Şimdi de yeni moda: **Mustafa Kemal** yattan her tarafa telsizle nutuk veriyor...

28 Ağustos Milliyet'te **Falih Rıfkı,** başmakalesinde **Mustafa Kemal**'in hitabelerinden bahsediyor. Bunlar da okunacak şey. (*bir isim*) bu hitabesinde: «Bu harf işinde irâde milletindir» diyor. (*bir isim*) her haltı yer, millet yaptı der. Adeti budur. Millet nerde, bu işler nerde? Bu kadar vahim, aşikâr dolandırıcılığa kimse cesaret edemez. Zaten evvelce de «Hâkimiyet milletindir millet efendidir» dedi. Hâkimiyet kendinde, millet esir, uşak, inim inim inliyor. Yok bu adamın telâkkisince millet denilen şey, kendi şahsı ise doğru. Böyle bir zanda bulunması mümkündür. Delilerde böyle şeyler olur.

Yine bu hitabede: «Millet bu hususta bir müşkülâta uğrarsa, ben ve arkadaşlarım millet fedâisiyiz» diyor. Bu damdan düşer gibi lâf, nedir diye anlıyamadımdı. Sonra anlaşıldı. Meğerse biri telgrafla **Mustafa Kemal**'den «Câmilerdeki levhalara ne yazacaksın?» diye sormuş imiş. Bunu muhalefet sayıp, kızarak bu tehdidi fırlatmış imiş... Koca bir ordu, polis jandarma elinde olunca, bunun fedâiliği olur mu? Tam kahraman!..

5 Temmuz1928 Milliyet'te **Necati**'nin beyanatı var: «En hücrâ köyde bile aranan, sorulan bir tek şahıs vardır: **Gazi Mustafa Kemal**» diyor. **İsmet** buna ne kızmıştır? **Necati** hinoğlu hindir. **İsmet**'in on paralık kuvveti olmadığı, **İsmet**'in de kendileri gibi uşak, sade uşakbaşı, yâni ayvaz olduğunu biliyor. Ona bir şey söylemiyor. Zaten bana Paris'te: Türkiye'de hiçbir şey yok. Sade bir tane **Gazi** vardır» demiştir ya...

Mahmut Siirt Avrupa'ya çok geliyor. **Mustafa Kemal**'in paralarını Avrupa bankalarına götürürmüş. Paris'te **Mustafa Kemal** lehine bir makale yazmış. La Presse gazetesi 9 Eylül 1928 nüshasında bir başmakale ile cevap veriyor. Bu cevapta serlevha şu: «Nâçiz padişahlar. Birinci **Mustafa Kemal**» diye alayla başlamış. Almış, vermiş; yâni **Mahmud**'u da, **Mustafa Kemal**'i de rezil etmiş. **Mahmud**'a «Sen onun mahlûkatından birisin.» diyor. Ne doğru!.. Tam tâbir. «Biz senin **Mustafa Kemal**'ini biliriz. Şark'ta onun gibi merhametsiz bir (.....) nâdir hüküm sürmüştür. Cumhuriyet bizdedir. Sizdeki değil, teessüf olunan budur ki, bu zulümde milletinizde yükselen bir tek ses yok. (Mahmud'a) kölelikte bile bir hudud var. Makalen bir paskallıktır... Bir memlekette ki, başına hükûmetin istediğini giymeyeni asarlar, orada cumhuriyet olur mu? Sizde Millet Meclisi mi var?» diyor.

12 Eylül 1928 Milliyet'de **İsmet** Malatya'ya gidiyor, mühim bir nutuk verecekmiş. Böyle usûl Avrupa'da vardır, ama bizde olur mu? Malatya'da kim anlar?! Giderken **Mustafa Kemal**'e: «Paşam, harf seferberliği, Muallimi olarak Malatya'ya gidiyorum», kuzu da «Bunda muvaffak olacağız» diyor. İkisi de cevher (.....)mışlar! Bunun biri harfin şiddetle aleyhinde idi. **Fevzi** ise, beş vakit namazını kılar, lâtin harfini, küfür, tanassur etme sanan bir dindardır. Dalkavukluk, mevkı hırsı insanı ne küçültüyor...

14 Eylül 1928 Milliyet'de **İsmet**'in Malatya'daki nutku var. Ezcümle demiş ki: «Emniyet ve müdâfaa vasıtalarının gayesi, milletin hayatını kolaylatmak, ra-

(*) Dikta, yumurtlamak anlamında iki kelime ve iki isim metinden çıkartıldı.

hatlatmak, maişetini genişletmek, kısaca iktisadî vaziyeti ıslâh etmektir.» Ne (.....)!... Mâdem bunu demiş, eh ısraf yaptığı zamandır. Hakikaten bu esnada, atyarışlarına mühim masraflar ettiler. Şapka, harf işlerini yaptılar; milyonlar gitti. İktisadî vaziyetin ıslâhının diğer yolu olan para getirecek bir şey de yapmadılar.

Yine bu nüshada **Yakup Kadri**'nin harf hakkında bir başmakalesi var.

YENİ DİN

22 Eylûl 1928 Milliyet'de **Yakup Kadri** «dil Encümeni ve Akademi» serlevhalı «güneş gibi aydınlatan, âlemşumûl dehası bu dil mes'elesinde de mütehassısların yürüdüğü yolu tenvir etti.» diyor. Bu da âlâ... **Mustafa Kemal** mütehassıslardan iyi biliyor. Yine bu sahifede **Mustafa Kemal** yapılacak gramer hakkında Başvekâlete teskere yazmış. Bu teskere dercedilmiş. Şu adam bilmediği şeylerde ne cesaret-i (.....) ile karışıyor. Avrupa'da Reisicumhur böyle şeylere karışmaz. Herkes gülüyor... Bunda da askerce dört madde var. Bu dört madde ile grameri bitirmiş!.. Bu da âlâ. Başvekil de bunu tamim ediyor.

L'écha de Paris gazetesinin bir muharriri İstanbul'a ve Ankara'ya gitmiş. Bir sıra başmakale yazdı. 16 Kânunievvel 1928 den başlıyor. Beyazid'da bir genç doktor,bir kız, bir oğlan, iki darülfünun talebesiyle konuşmuş; bunlar dini attıklarını söylemişler. Muharrir de «Dinsiz bir millet olur mu? Bilhassa bu fakir iptidaî Türk milleti dinsiz nasıl yaşar?»demiş. O vakit bu üç kişi: «Hayır, bir dinimiz var. Yeni din.» demişler. Muharrir: «Nedir o?» demiş. «Şimdi göstereceğiz» demişler. Otomobile binmişler, Beyoğlu'na geçmişler,Taksim'den geçerken **Mustafa Kemal**'in heykelini göstererek: «İşte Allahımız» demişler. Bunu okuduğum vakit, şu üç gence lânet etim. Zavallı millete acıdım, yandım. Gençlik bu mu? Bu muharririn bu sözü doğru ise felâket!.. Fakat, umumen gençler böyle değildir. Bunlar **Mustafa Kemal**'in âvanesine mensup bir ekalliyet olacak.

Be maskaralar! Mâdemki din atmak derecesindesiniz ve dinsiz kalmak herhalde evlâ ise, bir dini alıp yenisini alarak ve onda bir adamı Allah yapmak, hamakatlerin hamakatıdır. Allah, insandan olmak lâzımsa, hiç olmazsa bir insan-i kâmil bulup onu Allah yapaydınız. **Mustafa Kemal** gibi (....., ..., ..., ..., ..., ..., ..., ..., ...) birini mi Tanrı yaptınız?!. Yuh size!.. Aşağı, iğrenç mahlûklar...

Halbuki dinin kıymetini bugün dinsiz zannedilen Fransa bile anlamıştır. Son yıllarda Fransa'da din pek fazla kuvvetlenmektedir. Papazlar müthiş kuvvet sahibi olmuş. Fransız muharriri bu üç iğrenç mahlûka: «Türk gibi iptidaî ve fakir bir millet nasıl dinsiz yaşar?» demiş. Ne haklı bir sual. Hattâ Fransız milleti de dinsiz yaşayamıyor.

Bu muharrir gayet ince bir alaycı... Makalelerinde **Mustafa Kemal**'i, avanesini ve idaresini öyle bir ince alaya aldı ki... Nefis...

BİR SKANDAL...

Kılıç Ali, Salih ve kumpanyaları bir İngilize kömür satmışlar. Parayı al-

(*) Sahtekârlık, ahlâk, vicdan, sarhoş, fuhuş, yalan, cehalet, kan, katil ve canilikle ilgili oniç kelime metinden çıkarıldı.

mışlar, kömürü vermemişler. İngiliz dâvaya mecbur olmuş. Mahkeme İngiliz'in lehine hükmetmiş. İş icraya gitmiş. **Kılıç Ali**'ler Adliye Vekili **Mahmud Esad**'a söylemişler. **Mahmut Esat** İstanbul müdde-i umumisine icra ettirmeyip, **Kılıç Ali**'ler lehine bir hüküm verilmesini yazmış. O da İcra Reisi **Ahmet Refik** beye söylemiş. **Ahmet Refik:** «Yapamam. Hak sarih. Yahut Adliye Vekilinin mektubunu bana resmen havale edersin demiş. Müddeiumumi tabii edememiş. Kalmış... **Ahmet Refik** namuslu bir hâkimdir.

BİR KOMPLO

Bir komplo: Kadriye Hanım adında, Ressam **Ali Rıza** beyin kızı,tabanca alıp **Mustafa Kemal**'i vurmak için Ankara'ya gitmiş. **Mustafa Kemal**'den randevu istemiş. Bu suretle yanaşıp öldürecekmiş. Bu, hükûmetin fikri. Ve gazeteler böyle yazıyor. Hadi kadın, erkek bütün bu aileyi hattâ görüştükleri insanları hapse soktular. Gazeteler gayet hâmiyetle yazıyor. Adliye ve polisin bu babtaki teyakkuzunu tebrik ediyorlar. **Ali Rıza bey,** kıymetli bir ressamdır. Herkes tarafından sevilmiş, iyi bir adam, değerli bir artisttir. İhtiyardır da. Damarlarında pek fazla tansiyon vardır, hastadır zavallı aylarca yattı. İstintak, muhakeme, şâhid, bir şey yok. Gazeteler ise istintaklarda mühim şeyler meydana çıktığını yazıyorlar. Şu bizim gazateler ne namussuz, ne yalancı, ne dalkavuk şeylerdir. Hiç de acımazlar. Nihayet men'i muhakeme ile çıktılar.

Mes'ele şöyle olmuştur: Bu kadın kocasına iş bulmak için Ankara'ya gitmiş. Dahiliye Vekili **Şükrü Kaya**'ya misafir olmuş. **Şükrü Kaya** suikasd yapacak diye kadını **Mustafa Kemal**'e haber vermiş. İş başlamış. Bu iş **Şükrü Kaya**'nın kara lekesidir diyorlar.

Men'i muhakemeye **Gazi** fena kızmış. Bağırmış, çağırmış. Halbuki bunların idâmını emretmiş imiş. **Mahmud Esad**'ı çağırmış: «Hani Takriri sükunsuz işleri istediğimiz gibi mahkemelerde görecektin. Karı yeniden tevkif edile» demiş. Adliye Vekili cenapları da Temyiz Mahkemesini alet etmiş, onlar da yeniden tevkiflerine karar vermiş. İstanbul tevkif etmiş ise de Adliye Vekili Muhakemeyi İzmir'e nakletti. Çirkinlik, yolsuzluk, haksızlık üstüstüne. İstanbul'da ve Ankara'da olmuş bir vak'anın muhakemesi niye ve nasıl başka yere nakledilebilir? Gazeteler yine ehemmiyetle «Yeni mühim cürümler bulundu» diye propagandaya başladılar. Bu sefer yüzlerce şahid dinlediler. Bir Ermeni'yi de hapsettiler. Güya, bu işte **Rauf**'lar ve İngiliz'lerin de parmağı varmış. Demek Türkiye'de olsaydı, **Rauf**'u bu vesile-i cenile ile yakalayacaklardı. Zavallılar yine aylarca hapis yattılar. Orda da beraet edip çıktılar. Kadın sonra Müddeiumumi aleyhine dâva açtı. Fakat dâvayı senelerce şürdüreceklerdir.

Bir sıfır için neler oluyor, nice vatandaş aylarla hapis, hürriyetinden mahrum. Şimdi bunların müsebbibleri, başta **Şükrü Kaya** ve **Adliye Vekili,** tabi Hükûmet Reisi sıfatıyla **İsmet,** sonra (*bir isim*) hapsedilmeliydi. Bu adaleti kim yapacak?!.

Takriri Sükûn Kanununu bu (.....) dahi pek zalimâne bulmuşlar, kaldırdılar. **İsmet** bu münasebetle Meclis'te bir nutuk söylemiş. 5 Mart 1929 Milliyet'te

(*) Zalim manasında bir kelime ve bir isimmetinden çıkartıldı.

var. Okunacak rezalet...

Yine yeni bir moda. Sırf Türkçe söylemek dirayeti... Bunu (*bir isim*) de yapıyor. Kedinin sirke içmesi, şaşılacak şey. Sen bir Kürtsün, senin nene lâzım? Hem yapabileceğin işin yanına var. Elinin hamuruyla erkek işine ne karışırsın?.. Devlet işleri gibi bunu da rezil etmiş. Bir nutuk söylemiş. Bu nutuk güyâ sırf Türkçedir. Otuz kadar kelime icâd etmiş. **İsmet** icâdı birkaç Türkçe kelimeyi, bu nutuktan alıyorum: Ünlü efendiler (Galiba şöhretli efendiler olacak) Sürerliği, büyük reisi cumhurun irşadı ve öğüdü (?) o idealin sarsı (sarsıntı olacak ki, vardır, icada lüzum yok) En dikimli (Karine ile, kıymetli galiba. Bu Türkçede var: Değerli) Bileşken (?) Ezgilerini (Karine ile âlâm. Halbuki Türkçede bu kelime vardır, musiki mânasındadır) ilh...» El mâna fi batnüşşair.

Vah zavallı Türkçe! Seni de ne ettiler. Yalnız insana değil, dile de zulüm, eza ve cefa, işkence ediyorlar. Ankara'nın imarına bakılırsa bunu cemadata da yapıyorlar.

Büyük cehalet, büyük maskaralık. (*bir isim*) kalkıyor, bu tiranî dönme dilini koydu. Şimdi Kürt Başvekili de Türkçe kelime icad ediyor. Tarihte türlü zalimler görüyoruz. Fakat hiçbir zalimin bir milletin diline zulmettiği yoktur, keyfine göre tâdilât yapmak aklına gelmemiştir. İyi düşünülürse bir milletin diline bile tahakküm, onda bile şımarık çocuk keyfinden başka bir şey olmayan keyif ve hevesi hükümrân etmek çok ağır bir şey.

Ne ise, bu modalar çok sürmedi. Bıraktılar. Her işleri böyledir. Demek ne (.....) ettiklerini kendileri de çabuk anladılar. Eğer bir müddet sonra, nüksetmezse iyi. Çünkü bunların hastalığı nüksîdir. İhtimâl şimdi cahilliklerini gördüler, «Öğrenelim de öyle başlayalım» dediler.

Bu nutukta türlü (.....)lıklar da var. Keza bu nutukta (*bir isim*) **Gazi**'sine türlü dalkavukluk ediyor. (*bir isim*) eskiden dalkavukluğu gazetelerde yapmaz, gizli ve hususî yapardı. Bir müddettir Meclis'te ve gazetelerde alenen yapıyor. Bu dikkate şâyan bir şeydir: Galiba teveccühden düşüyor, onu izale için yapıyor. Bir de bu Nutukta «**Gazi** aleyhine hastadır diye propaganda yapıyorlar, yalandır» diyor. Buna demek bir mecburiyet hissetmiş. Bu mecburiyet nedir evvelâ anlıyamadım. Keza, «**Gazi** ile arkadaşları arasında ihtilâf olduğunu söylüyorlar. Yalandır» diyor. Anladım, çünkü **İsmet** neyi red ederse, o vardır. Bu benim için şifre anahtarıdır. Demek **Mustafa Kemal İsmet**'e kızıyor, gerginlik var ve hastadır. **İsmet**'i tehdid etmiştir, alenî (.....)luğunun sebebi bu. Nitekim, sonra haber aldım Almanya'dan doktor getirtmişlerdir.

Nutkun nihayetlerinden şu cümleleri alıyorum:

«Nihayet milletin intihap imtihanına güveniyoruz. İktidar mevkiini elde etmek isteyenlere büyük seçkide milletin karşısına cesaretle çıkacağız.» Sade bu cümle **İsmet**'in ne müthiş ve ne (.....) bir (.....), ne cesaretli bir namus, haysiyet ve liyâkat (.....) ettiğine delil olarak kâfidir. Hangi intihap? Bunu cebir ve sopa ile yapan sizsiniz. Nasıl bu lâkırdıyı söylüyorsun? Serbest bir intihap olsun da görün!..

Yine: «Bizim politikamızın mesnedi şudur: Bu memlekette bu Meclisten büyük kudret yoktur» diyor. Gören Allah için söylesin. Bu memlekette en kudret-

(*) Maskara, sahtekâr, dalkavuk, hayasızlık, dolandırıcılık manasında beş kelime ve üç isim metinden çıkartıldı.

siz, en hürriyetsiz bir şey varsa o da Büyük Millet Meclisidir. Ankara'nın (.....)leri bile ondan kudretli, ondan hürdür. Mussolini de müstebit, ama hiç olmazsa böyle sahtekârlık yapmıyor. Mertçe söylüyor. **İsmet**'in sözlerini daima aksine çevirmeli, o vakit hakikattır. Bu cümlede böyle.

Avrupa matbuatında bu esnada Türkiye'nin yeni idarecileri aleyhinde cerayan var. Mahmut Siirt 19 Kânunusâni 1929 Milleyet'te bir başmakale ile bundan şikâyet ediyor: «Onların bu kararı yanlıştır» diyor. Keza «Osmanlı tarihinde bir (.....,.....), softalar devri vardı. Yeni Türkiye'de böyle menfûr bir devir kalmamıştır» diyor. A efendi, devriniz tam ağalar, zorbalar devridir. Utan!.. Mevkide ne ile duruyorsun? Yalnız softalar devri yok. O doğru. Onu değiştirdiniz, fakat yerine dinsizler ceberrutu devri koydunuz. İkisi de bir kapıya çıkar! Okunacak bir ibretli makaledir.

YAKUP KADRİ YAZIYOR

5 Nisan 1929 Milliyette **Yakub Kadri** başmakalesinde Harf İnkılâbı ile fikir hareketinin durduğundan, kitap ve mecmuaların kapandıklarından şikâyet ediyor. Bu tabii idi, bilmiyecek ne vardı? Bunların mesuliyeti sizde. Nihayet: «Devlet bunlara yardım etmeli» diyor. Evet, devlet yahudilerin kaza belâ sandığıdır. Siz halt edin, haltınızı bu aç millet ödesin... Zaten bunları para çekmek için yazmıştır.

8 Nisan 1929 Milliyet'de **Yakub Kadri** başmakalesinde Türkiye'nin açık politika yaptığını söylüyor. Her işiniz kapalı, riya, entrika ve terördür. Bu adam şayan-ı hayret! «de» zarf edatlarını da «Te» yazıyor. Alagâzı!.. Dönmece... Şu adam hem ne ise bir muharrir, hem de Anadoluludur. Bunun «de» olduğunu iyi bilir, fakat dalkavukluk. Bunu buralara kadar vardırdılar. Bütün makalelerinde böyle misaller dolu.

18 Nisan 1929 Milliyet'te **Yakub Kadri** başmakalesinde yine matbuat buhranından şikâyet ediyor. Bu sefer bunu Harf İnkılâbı neticesi addetmiyor. Demek Gazisinden paparayı yemiş. Çünkü birinci makale bu hatanın müthiş itirafı idi. Arkasında yumurta küfesi yok ya dönüverdi. Ama alenî... Utanma olmayınca beis yok... Öyle değil de nedir?... Çare olarak bu sefer devletin matbuat monopoli yapmasını tavsiye ediyor. Ne akıl, ne akıl... Yahu, bu görülmüş bir şey mi? Matbuat inhisar kabul eder mi? Eğer inhisar lâzımsa zaten bütün matbuat elinizde. Daha ne inhisar yapacaksınız? Bu ona sürünme katildir, derhal öldürür. Zaten ölmüş, birzehir daha vermek gayretin haddidir. Şeker monopol, petrol monopol, her şey monopol monopol. Üste bir de bu... Yakında ekmek ve su da... Tamamdır.

Falih Rıfkı da bu hususta yazıyor. Demek bu buhranın vahim olduğunu ağalar anlamışlar. Çünkü bilhassa bu iki adam **Mustafa Kemal**'in gazeteci tüfekçisidir. Onun fikirlerini, emirlerini yazarlar.

KEMALİZMİ KİM İCAD ETTİ?

28 Haziran 1929 Milliyet'te Matbuat tüfekçilerinden **YakupKadri**, Gazi-

(*) Sinek, ağalık ve zorbalıkla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

sini methediyor. Kemalizm diye bir kelime icad etmiş. Yani Gazisinin işleri mühim bir felsefe ve meslek-i edebî, ilmî ve fennîdir. Kemalizm mezhebi diyor. Adeta bir din. Dünyada bu kadar edebsizce ve çirkin dalkavukluk az görülmüştür.Tam tüy dikti. Bu cür'etkâr oğlan iyi te'dip istiyor. **Yakub Kadri** zararsız bir romancıdır. Vakıa romanlarına Fransız romanlarından çok şey çalar ama neyse zararsız diyelim. Meziyeti bu kadar. Buna mukabil bayağı bir mahlûktur. Eşsiz dalkavuklardandır.Bunu İttihatçılara da yaptı idi. Bir de vurguncudur. Prens Seyfullah mes'elesinde lehe karar verdirmek için **Feridun Paşa**'dan rüşvet istemiştir. Halbuki **Yakub Kadri** bu adamın haremi olan Mısırlı Prensesi **Nevciva**'nın evinde büyümüş, nimetleri ile beslenmiştir. Anası bu prensesin çerkes halayıklarındandır. Bunlar vadetmişler, fakat **Yakub** rüşvetin miktarını 12 bin İngiliz lirasına çıkarmış. Ellerinden bir de imzalı kâğıt istemiş Onlar da vermemişler. Bu sefer aleyhlerine dönüp gazetelerde **Seyfullalı**'ın haklı olmadığına dair makaleler yazdırmıştır. İşte böyle bir maldır. Bunu pek mevsuk olarak işittim. Sonra her ağıza da düştü. Verselerdi de yapamıyacaktı. Çünkü **İsmet Yakub**'a bu işte mani oluyordu. **İsmet** bu işi eski Bahriye Nazırı **Hasan Paşa**'nın oğlu **Rüştü Paşa**'ya verdi O, beşbin ingiliz'e işi gördü. **İsmet** ve kardeşi bu 5 binden ne aldı bilmem... Bu işte Dr. Mazhar Osman da **Feridun**'a 10 bin liraya bir rapor verdi. Biraz sonra Mısır kralının adamlarına bu rapora zıd diğer bir rapor vermiştir. Bunlardan ne aldı bilmiyorum.

Yine bir şey: «**Gazi**'nin en büyük eseri nedir?» Milliyet bunu «Milliyetin Büyük Anketi» diye yazıyor. **Mustafa Kemal** her gün kendisinden bahsettirmek, arada da büyük mikyasta lehine söz söyletmek hevesindedir, yahut ihtiyacındadır. Bunu hâlâ yapıyor. Derken bir sürü yazı sökün etti. Bunların arasında maalesef haysiyet sahibi zannedilen adamlar da var. Meselâ **Dr. Âkil Muhtar, Hacı Âkif,** ilh... Çala-kalem elbirliği ile iğrenç bir dalkavukluk yaptılar:

Yunus Nadi: «**Gazi**'nin en büyük eseri bilâ-kayd-ü şart Millî Hakimiyettir!» diyor. Bu arada bizim **Yusuf Kemal** de bir makale ile meddahlık etmiş... Acıdım.

Birçok kendi hayatımızda ve kendi memleketimizde gördük, ne vakit ki bizde matbuata hürriyet verildi, hürriyeti o kadar suistimal ettiler ki bir muzır anarşi oldu. Haksız yere de hükûmete hücum ettiler. Hükûmete geçmek kazanları kaynadı. Gazeteciler tahakküm yaptılar.Ne vakit ki matbuatın diline kilit asıldı. Matbuat böyle dalkavuk oldu. Vatan'da bu sefer hükûmet mütegallibe oldu. İstibdat aldı-yürüdü. Bu işin bir ortası olamıyacak mı bilmem?!.

BİR KOMPLO

3 Temmuz 1929 Milliyette **Yakub Kadri**'nin siyasî terbiye adlı başmakalesi ibretli bir makaledir. Bunda: «Hükûmet bu kadar iyi ve güzel işler yaptı da bir takım gençlerin burunlarındaki anarşi hâlâ durmamış. Bunlar disipline (!) girmemiş» diye şikâyet ediyor. Ve fırkanın aileden olduğunu söylüyor. Hezeyana bak!.. Buna da âferin... Bir-iki dil kalmış imiş. Disiplin olabilmek için onu da kesecekler. Disiplinden anladıkları da bu!..

Yine komplo: Bursa'da **Gök Bayrakçı Cemal** bulunduğu hapishanede

Mustafa Kemal'i öldürmeye teşebbüs ve bir cemiyet teşkil etmiş. Bir çok adam hapsettiler, «İbo» da beraber. Muhakeme. Müddeiumumi ateş püskürüyor: «Büyük Gazi'ye nasıl kıyacaktınız?» diyor. Vazifesi mi bilmem? İyi dalkavukmuş... Sorgu zamanı geldiği vakit Adliyenin selâmeti namına bu adama iyi bir ceza yapmalıdır. Uzun muhakeme. Bir şey yok. Fakat **Cemal** ve bir kaçı idama mahkûm ediliyor. Muhakemeyi gazetelerden dikkatle takip ettim. Yazdıkları ve mevad-ı ithamiyye olarak gösterdikleri şeylerde cürüm diye hiç bir şey yok. Hayret!.. İdamı yediler... **Cemal** muhakemede işin içyüzünü anlatıyor: Mes'eleyi Bursa Polis müdürü tertip etmiş. Ne ise iş temyize gidiyor. Temyiz nakzediyor. Yine muhakeme, yine idam. Temyiz yine reddediyor. İbolar ve başkaları beraat ediyor. Yalnız **Cemal** bir-iki seneye mahkum ediliyor. Bu da hata ama yine Temyize âferin... Türk mahkemelerinin şerefini muhafaza etmiştir.

Bu işin künhünü ben bilirim: **Cemal** Millî Harekette Gök Bayrak adında bir çete yapmış. Yunanlılarla vuruşmuş, hizmetler etmişti. İbo da öyle. Fakat sonra bunlar **Mustafa Kemal**'in aleyhinde oldular. **Mustafa Kemal** bu iki adamdan korkuyor, onları harcamak istiyordu. Demek bu işi polis müdürüne tertip ettirmiş. Temyiz mahkemesi mâni oldu. **Mustafa Kemal** Temyiz mahkemesine fena kızmış. Bu sene İstanbul'a giderken Eskişehir'den geçerken temyiz azasını istasyona toplamış, onlara ağzına gelen ağır sözleri söylemiş, tehdit etmiş. Müthiş şey. Bir reisicumhur bir mahkemeyi tehdit ediyor!.. Bunu da utanmadan gazetelere yazdılar. Yerinde zikredeceğiz. Çok ağır iştir.

Cemal öldürülemedi. Fakat hapishanededir. Belki birgün orda birine öldürtecekler. İboyu bundan yirmi gün evvel Yalova'da öldürttü. Gazeteler: «Bir şahs-ı meçhul tarafından öldürüldü» dediler. Arayan bir mahkeme yok. Gitti... (*bir isim*) onu polise öldürtmüş...

ATA'NIN MANEVİ KIZLARI...

Joumal Gazetesinin Ankara'ya gidip-gelen bir muharriri bir makale yazdı. **Mustafa Kemal**'i (.....) ediyor. Başında diyor ki: «Çankaya'da bir sürü genç kız ve güzel çocuk var. Bunlara **Gazi**'nin evlâtlıkları diyorlar» Evlâtlıkların yanına parantez içinde bir de teaccüp işareti koymuş... Herif hali görmüş... Bu Frenkler de ne güzel görüyorlar. Bu kız ve çocuklar **Mustafa Kemal**'in (..... .....). Kendisi: «Evlâtlıklarımdır» diyor. Bunlardan (..... .....) bıktıklarını evlendiriyor. Kendi de nikâh merasiminde baba (!) sıfatıyla bulunuyor. Zaten bunlar evleninceye kadar Çankaya (.....) mektebinde **Gazi**'den başka daha lâakal 80 kişi her birinin (.....) geçiyor. Hem düzmek, hem baba sıfatını takınmak... (.....) bu kadar açık ve vahim istihza görülmemiştir... Evlendirdiği adamları da bir memuriyetle çırağ buyuruyor. Bu sefer bir tanesini bir gençle evlendirdi. Damadını (!.) Viyana sefarethanesine başkâtip yaptı. Bundan üç gün evvel öğrendim. Bu damadı benim vaktiyle Moskova sefaretinden Türklük aleyhindeki harekâtından dolayı azledip **Rauf**'un Abazalık dolayısle Horasan'a şehbender tayin ettiği **Çerkes Tahsin Rüştü** imiş. Bravo!. Bin bravo... Orada başkâtip olan pek namuslu, pek terbiyeli, alim, güzel Fransızca ve İngilizce bilen, iyi muharrir olar

(*) Bir isim ve rezalet, fuhuş aleti, kullanma, üstünden geçme, namusla ilgili sekiz kelime metinden çıkarıldı.

zavallı **Mehmed Ali Tevfik**'i bilâ sebeb atıverdiler. Yakında müsteşar ve sefir de olur.

Evvelce dedim ki kitaplar beni çok yoruyor: Bir yıldır o kadar yorgunum ki halim kalmadı. Eskiden şevkle seve seve çalışıyordum. Çalışmadan o kadar bıkmışım ki, bana ağır bir angarya gibi gelmeye başladı. Çoktan beri zaten gece çalışamıyorum. Artık günde sekiz saat çalışma ile iktifa ediyorum. Bu o kadar sıhhatime dokunmuyor. Ancak bıktım. Zorla çalışıyorum. Diğer ilmî eserlerimi bitirdim. Altı aydır hatıratımla uğraşıyorum. O da bitiyor. Artık yok. Ancak buna angaryaya çalışır gibi nefsimi cebrederek zorla çalışıyorum. Yoruldukça bahçeye gidiyorum. Evime en yakın balıçe Mon Sousis Balıçesi. Gayet güzel bahçe. Cennet gibi. İçinde büyük gül ve çağlayan, hele sevdiğim çamlar da var. Her taraf çiçek. Kışın sade yeşillik. Amma yine güzel. Yoruldukça, sıkıldıkça buraya kaçmışımdır. Burası bana sıhhat ve rahatlık vermiştir.

Bundan bir yıl kadar evvel bu bahçeye giderken baktım bir bina yapılıyor üstünde, bir levha, levhada şu yazı var: «Nobel vakfı. Ermeni Talebe Yurdu. Darülfünûn Sitesi» ağladım. Bana çok ağır geldi. Ermeniler dahi Paris'te bir talebe yurdu yapıyorlar da bizde bir hayır sahibi yok ki o da bir Türk yurdu yapsın. Kör olası hükûmet de at yarışları, ilh... yapacağına bir Türk talebe yurdu yapsaydı ya...

Fransız hükûmeti Paris'in etrafındaki eski istihkâmları yıkmış. Buralara hanl harıl büyük ve modern binalar yapıyorlar. Şunu söyliyeyim: «Paris'te bu kadar yeni bina yapıyorlar da yine mesken buhranı var. Hükûmet bunlardan Porte de Orleans civarını Cite Üniversitaire ünvanı ile muhtelif milletlere vermiş. Bunlar burada muazzam talebe yurtları yapmışlar ve yapıyorlar. Artık eski meşhur Quarter Latin buraya intikal edecek galiba. İşte Ermeni talebe yurdu da bunlar arasında. Bina ilerliyordu. Bundan bir hafta evel yine bahçeye gittim. Önünden geçtim. Bina haricen tamamlanmış. Yüz talebelik imiş. Koca bir binadır. Kesme taştan. Üzerine bir türlü nakışlar da yapmışlar. Diğer binaların hepsinden güzel. Bu nakışları onlar tabii Ermeni dekoratif sanatı diye yapmışlardır. Bizim Selçuk sanatı.

Ne olur bizimkiler de birkaç yüz kişilik talebe yurdu yapsalar ya. Bunlar birer pansiyondur. Talebe buralarda yatar, yer, içer, gayet ucuz yaşar. Bu sayede bizim elli lira ile burada tahsil mümkün olur.Hem de bunun başka mühim bir faydası var. Şimdi talebemiz istediği yerde, başı boş. Ekseriyetle çalışmıyorlar. Fuhuşla meşguller. Böyle bir binaya konursa başlarında bir kontrolcü olur, inzibatla yaşar, çalışırlar. Fakat **Mustafa Kemal** ve **İsmet** bunu mu düşünecekler? Zevk ve safadan vakitleri yok...

Her millet ve Yunan da yaptı. Türk yok. Demek dünyada en şerefsiz millet biz miyiz?! Hele şu Japonlar, Çinliler... Paris'te her adımda bir çekik gözlü görürsünüz. Bunlar bu iki milletin talebesidir. Çin de müthiş uyanıyor.

PEYAMİ SAFA VE HAREKET DERGİSİ

Gazetelerde yine yeni bir şey: «Eâzımı tahkir ediyorlar!» Çığlık, kıyamet... **Yakub Kadri**, **Hamdullah Suphi** büyük telâşta. Gazetelerde yâveler, müdafaalar yazıyorlar, Türk Ocağını Dar-ülfünûn talebesini seferber ediyorlar, bunlara

içtimalar yaptırıyorlar. Tahkiri reddettiriyorlar. Bu redlerden anlaşılıyor ki, tahkir edilenler **Abdülhak Hamid, Şair Mehmed Emin, Yakub Kadri, Hamdullah Suphi**'dir. demek «Eâzım» bunlardır. **Hamid**'e diyecek yok. Büyük ve yaşlı bir şairdir. Ötekilerin Eâzımdan olduğunu ben de şimdi bu münasebetle öğrendim. Bunu da bizzat kendileri diyor. İyi...

9 Temmuz 1929 Milliyet'te bu bapta yapılan bir içtimaı şöyle bir serlevha-i makale ile büyültüp propaganda yapıyorlar: «Gençliğin haklı galeyanı. Ocak dün gençliğin muazzam tezahüratına sahne oldu». Ben eminim ki, ancak beş-on genci kandırabilmişlerdir. Zaten tahkiri yapan bizzat gençler... **Hamid, Emin** gibi ihtayarlar değil ya...

Fakat sebebi ne? Tahkir ne? Tahkir eden kimler? Anlaşılmıyor. Nihayet İstanbul'dan böyle şeyleri bilmesi lâzım gelen biri geldi, anlattı. **Peyami Safa** ile beraber bir kaç genç «Hareket» adında bir gazete çıkarmışlar. **Abdülhak Hamid**'in, **Emin**'in, diğerlerinin dalkavukluklarını yazmışlar. Şiirlerini bihakkın tenkid etmişler. **Yakub Kadri**'nin hırsız bir muharrir olduğunu söylemişler. Romanlarındaki Fransız müelliflerinden çaldığı fikirleri ve hatta aynen olan satırları Fransızcalarını da dercederek göstermişler... Telâş, kıyamet, seferberlik, eâzımı tahkir bu imiş... Türk Ocağını **Hamdullah Suphi** ne güzel âlet, kendi şeref ve mevki binek taşı yapmışlar. Ben bilirim, ocağın ekseriyet-i azimesi onun da, hükûmetin de aleyhindedir. Hattâ bir gün, Paris'e gelmemizden bir-kaç ay evvel, ocakta otuz kadar genç etrafımı aldı.Bana pek hürmet ettiler ve: «Biz sizin taraftarınızız» dahi dediler. Ne yapsınlar. Korku dağları bekliyor... Demek ki gençlerle hükûmet ve dalkavukları aleyhine mühim bir kaynaşma var. Zaten aylardan beri **Gazi** hasta, hükûmet azası arasında ihtilâf var rivayetleri, **Yakub Kadri, Falih Rıfkı** ve **Mahmud Siirt**'in gazetelerde şikâyeti, milletin bu kadar iyilik gördüğü halde bu rejimi sevmediğinden şikâyeti, gençlerden bir kısmının aleyhtarlık etmesinden yanıp yakılmaları vatanda bu devir aleyhinde büyük bir nefret olduğunu pek güzel göstermektedir. Fakat ne yapabilecekler?!.. Darağacı dikili duruyor... Zalimler orduyu, polisi, mülkî idare kuvvetini, Millet Meclisini ellerine almışlar... Bunu da bunların başına geçirdikleri beş-on kişi ile yapıyorlar. Meclisi de kendi mahlûkatları ile doldurmuşlar. Millete düşen sade içinden ağlamaktır...

Yine yazdayız. Yine (*bir isim*) ve avanesi İstanbul eğlencelerine geldiler. Yine büyük istikballer, yine tak-ı zaferler. Yine Şehremaneti keseyi açtı. Binlerle lira sarfediyor. Umumî masraflar başka, (*bir isim*)'in mutfağı, sefaheti, eğlencesi de yine aynı keseden.. Ne adam. Bedava yaşıyor. Pek utanmaz şeymiş... Çaldığı serveti de yığıyor. Ahirete mi götürecek bilmem...

Yine gazetelerde büyük tezahürat, emsalsiz istikbal, umumî sevinç, İstanbul bahtiyar gibi sözler...

Tuhaf bir şey var: **İsmet Mustafa Kemal** ile birlikte ne seyahat ediyor, ne de eğlencelerde bulunuyor. Bu dikkati celbediyor. Galiba ya bir suikastte beraber gitmekten, yahut onunla sıkı dost görünmekten, yahutta (.....) beraber olarak halkın nazarından düşmekten korkuyor. Bu tedbiri yapıyor. Boşuna ayol, bu işlerde sen onun kadar, belki daha ziyade mes'ulsün.

Bu istikbalden bahseden 7 Ağustos 1929 Milliyette **Mustafa Kemal**'in Es-

(*) Fuhuşla ilgili bir kelime ve iki isim metinden çıkartıldı.

kişehirde Temyiz Muhakemesi Azasına olan haşlaması da dercedilmiş.

Bu bir hâdise ki, tarihte misli görülmemiş denebilir. Sonra öyle bir vesika ki, **Mustafa Kemal** nedir, hükûmeti ve devri nedir, pek güzel gösterir. Herif mahkemeyi tehdit ediyor. Hem bunu bütün memlekete korku salsın diye alenen yapıyor. Ve gazetelerde neşrettiriyor. Bunda aynı zamanda gazetelere de tehdit var. Temyiz azasının İstasyonda toplayıp söylediği sözler Türk tarihi için büyük bir leke olan bu (.....) vesika şudur:

«Türk Milletinin içtimaî nizamını ihlâle müteveccih didinmeler boğulmağa mahkûmdur. Türk Milleti kendinin ve memleketin yüksek menfaati aleyhine çalışmak isteyen müfsid, sefil vatansız ve milliyetsiz sebukmağızların hezeyanlarındaki gizli ve kirli emelleri anlamayacak ve onlara müsamaha edecek bir heyet değildir. O şimdiye kadar olduğu gibi doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteyenler ezilmeye, kahredilmeye mahkûmdur. Bunda köylü, amele ve bilhassa kahraman ordumuz candan beraberdir. Buna da kimsenin şüphesi olmasın».

Gazeteye göre hitabesinin sonunda temyiz heyetine teveccühle şöyle demiş:

«Hakim efendiler! Siz kanun adamlarısınız. Ellerinize milletin ve vatanın her türlü hak ve menfaatlerini vikaye eden kanunlar tevdi edilmiştir. İşaret ettiğim noktaları işittiniz. Türk Milletinin büyük haklarını müdafaa ederken bu noktalar ehemmiyetle hatırda tutulmalıdır».

Sonra gazete ilâve ediyor: «Büyük halâskârın herkes üzerinde fevkalâde tesir bırakan bu beyanatı azim heyecan ve intibah uyandırmıştır».

Gazetenin bu son sözleri tamamiyle doğru. Bu nutuk ihtilâlci sözü. Fevkalâdeden bir şey. Hiç hükûmet ağzı değil. Bir reisicumhurun ağzına aslâ yakışmaz. Böyle müthiş bir tehdidi niçin yaptı? -İzahı: Demek bu esnada millette hükûmete karşı büyük bir nefret galeyanı vardı. Galiba bir isyan haberleri de **Mustafa Kemal**'in kulağına çalınmıştı. Köylünün, amelenin, bilhassa ordunun kendisi ile beraber olduğunu söylemek ancak böyle bir vaziyet neticesidir. Bunların arasında münevverler ve her vakit temcid pilâvı gibi ortaya sürdükleri gençlik yok. Demek gençlik ve münevverler **Mustafa Kemal**'in aleyhinde. Asıl iş gören, hesaba giren de bunlardır. Bir de ordu, amele ve köylünün onunla beraber olduğu da doğru değil. Köylü herkesten ziyade onun aleyhinde. Çünkü dinine, âdetine taarruz etti, onu ağır vergi ile sıktı. Hele amele hergün komünist maskesi altında kıyam ediyor. Mahkemelere veriliyor. Gazetelere İzmir ve Zonguldak amelesinin yapıştırdığı beyannameleri gördüm. Tuhaf şey! Bunlarda asla komünistlik yok. Sade hükûmetin zulmünden, fenalığından bahsediyorlar. Bunlar tamamiyle millî kıyam yaftalarıdır. Demek komünist kisvesinde bunu yapıyorlar. Çünkü Ruslar komünistleri Türk mahkemesinde kurtarıyorlar.

Şu devlet reisi olan (.....), askeri siyasete karıştırıyor, âlet ediyor. Sonra da nizam-ı içtimaiden bahsediyor. Bu nutuk müthiş bir tehdittir. Tehdidi yapıyor, sonra da hakimlere «İşaret ettiğim şeylere dikkat ettiniz ya» diyor. Yani onları da tehdit ediyor. Sebebi Gök Bayrak işi. Keza bundan sonra bir isyan olur da yakalarsam onları kâmilen asacaksınız demek istiyor.

(*) Lanet ve alçaklıkla ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

Bu sefer **Fethi** İstanbul'dan gelince bana: «**Mustafa Kemal** eskisi gibi değil, mutedil olmuş. Artık İstanbul'a gitmiyecek misin?» dedi. Benim de bu Eskişehir tehdidi hatırıma geldi. Bir şey demedim. Zavallı pek saftır diyeyim. Onu dolaba koymuş!..

Arkasından **Kuzu Paşa**'nın **Mustafa Kemal**'e Zafer Bayramı münasebetiyle bir telgrafı. 12 Eylül 1929 Milliyette. **Fevzi** diyor ki:

«Yüksek dehalarının ve mucizeler yaratan isabetli ve kuvvetli irade ve idarelerinin harikanûma bir yadigârı olan zafer bayramını bütün silâh arkadaşlarım namına tebrike müsareat eder, Cumhuriyet Ordusunun lâyezal merbutiyet ve tazimatlarını arz ederim efendim».

Bu vesika da tarihimize bir leke. Evvelâ, büyük erkân-ı Harbiye reisi büyük dalkavuk. Dediği şey bir askere hiç yakışmaz, sonra Cumhuriyet Ordusunun **Gazi**'ye lâyezal merbutiyetini arz ediyor. Demek bu adam «Ordu seninledir, onu senin lehine kullanırım diyor. Bu suretle **Mustafa Kemal**'in Eskişehir'de dediğini teyit ediyor. Zaten bu telgraf bu maksatla çekilmiştir. Bu adam orduyu siyasete ve bir şahsa âlet ediyor. Hem ne şahsa!... Yazık, yazık!.. Hem bu yobaz öldürsen böyle mucizeler yaratan diyemez. O Peygamberimize mahsusdur. Ben eminim ki, bunu **Mustafa Kemal** kendi yazmış ve ona imzala demiştir. O emirber neferi de imzalamış ya kendinin demektir.

YALOVA İMAR EDİLİYOR

Bir de Cumhuriyetten beri Türkiye bayram içinde. Her gün bayram. Alâ safa... Türlü bayramlar icad ettiler...

Yeni bir şey daha: Yalova'nın imarı. **Mustafa Kemal** banyoyu sever. Böbrekleri ağrır, derhal banyoya girer. Hem de su sefasını seviyor. Yalovayı imar ettiriyor. Sırf şahsı için orada eğlenecek... Şimdi seyr-ü sefain de şehremaneti gibi **Gazi**'nin el harçlığı kesesi olmuş. Orada **Sadullah** diye birini koymuşlar, kendileri, O, yiyip duruyorlar. Yesinler... Türk'ün malı deniz yemiyen domuzdur. Bu eski bir darb-ı mesel'dir. Şimdi deniz değil, bir gölcük ama yine yiyorlar!.. **Sadullah** halis cins arap çoraptır. Ona yemekten başka bir şey düşmez ki.. Çaldığı paraları da gizlice Şam'a gönderdiğini söylüyorlar. Aferin!..

Bu müdür seyr-ü sefainin bütçesinden bir mükemmel motorbot yaptırıp **Mustafa Kemal**'e hediye etti. Onun yatının damasrafları seyr-ü sefainden. Bazan İzmir Vapurunu da seferden alıkoyuyor. **Mustafa Kemal** binip Boğaz'da, Karadeniz açıklarında eğlence yapıyor. **Sadullah** bu vapura **Mustafa Kemal** için banyosu, herşeyi olan bir daire yaptırmıştır. Ben gördümdü. Süslü bir şey. Orası seferlerde kapalı boş duruyordu. Şimdi Yalovayı da seyr-ü sefain bütçesi imar ediyor. Çıldırmak bir şey değil... Seyr-ü sefain bariyo yapıyor, **Sadullah** orada bizzat çalışıyor. Orada **Mustafa Kemal**'e hususi köşkler, gazino yaptı. Dolma yaptılar. Bunlar yine masrafla olur. **Mustafa Kemal** orada mühim iki çiftliği de ucuz fiatla kapatıp satın aldı. 12 bin liraya almış. Kıymeti 100 bin lira imiş. Müzayedeye koydurmuş, tabii kimse talip olamamış, kapatmış. Her yerde çiftlik. Bu adam bunları ne yapacak?!..

Bu yaz **İsmet** Pendik'de bir köşke inmiş. İçinin tefrişatını, eşyasını seyr-ü

sefain yapmış. Bunlar hırsızlık değildir de nedir? Bu yazı orda geçirdi. Kamburun beş-on tane müstesna köşkü var. Onlardan birine inseydi ya!.. Niye millete bu kadar kıyıyor?... Bu hesaplar sorulmıyacak mı?

Bu yaz da Dolmabahçe Sarayında binbir gece masalları gibi zevkler, fuhuşlar yapıldı. Bu sefer de seyr-ü sefain bir saç deniz hamamı yapmış. **Mustafa Kemal** ve avanesi onu Söğütlüye bağlayıp Marmara'ya açılıyorlar. Orada **Mustafa Kemal** ve şirket-i inhisariyye banyo yapıyorlar. Çırılçıplak (...., ...) eğleniyorlar. Şu kahpe Bizans safa ve sefahatı ile tarihte en meşhur bir devlettir. Bunlar bile eğlencenin bu nev'ini düşünememişlerdi, tarihte kaydı yok. Şu köhne Bizans o vakit görmediklerini de şimdi (*bir isim*)de gördü. Yaşasın cumhuriyet!..

BİR MÜLAKAT...

(*bir isim*) bir Fransız muharririne beyanatta bulunmuş, demiş ki: «Benim şakam yoktur. Şimdi beraber yemek yediğim en iyi arkadaşımı sofradan darağacına yollarım.» Fransız bunu burada neşretti. Sahi böyle yapar. Kendi ağzıyla kendini çok güzel tasvir etmiş. Ancak böyle bir adam müthiş bir ucubedir. Dehşetli söz. Bari şunu sakla. Bir ecnebi gazeteciye söylemek de müthiş şey! Pervasız, hayasız zalim. Sana bakınca insan Nemrud'a, Haccac-ı Zalime, Firavuna bin ralunet okursa haklı. Bu adam bu esnalarda böyle tehditler savurmakta. Görülüyor ki pek sinirli. Bir korkusu var...

HATIRATI YAZARKEN

Bu satırları yazarken yine ayaklarım donmuş. Duydum. Benim bu çalışmalarım esnasında bir derdim de ayaklarımın üşümesidir. Dizlerim bilhassa ayaklarım buz kesiliyor. Saatlarca, günlerce kımıldamadan duran ayak elbette böyle olur. İki tane yün çorap giyiyorum. Bir tanesi kalın ve oyluklarıma kadardır. Mahsus arayıp satın aldım. Pantolon da giyiyorum. Üstüne de bir battaniye ile sarıyorum. Başka türlü yazamıyorum. Bununla beraber yine üşüyor, evde de merkezî teshin var. Ayağımın üşümesinden nezle, boğaz olup üç-beş gün yatağa bile düşüyorum. Apartıman çok sıcak. Ama yine üşüyorum. Halbuki kafam ateş gibi. Bu hal İstanbul'da da vardı. Hattâ Mısır'da bile kışın soğuk olmadığı halde, ayaklarım üşürdü.Bazan da ayaklarımın donduğunu kitaba dalmaktan çok zaman duymuyorum. Hasta oluyorum. Ayağım üşüdü mü biraz yürümeliyim, ısınıyor.

Başım da sersemlemiş, vücudum halsiz. Ayağa kalksam yıkılacak gibiyim. Demek çalışmayı bırakıp yine bahçeye gitmeli. Bu bahçelere ben «Liman», «Can kurtaran» diyorum. Çalışma borasından perişan oldum mu, bunlara can atıyorum. Başım dinleniyor. Vaktiyle İstanbul'da Taksim'de otururken Taksim bahçesine sığınırdım. Oranın ne dinlendirici manzarası vardır. Önündeki yeşilliği, Boğazı seyre dalar, mest olurdum. Dimağım da tatlı tatlı uyur, dinlenirdi. Mısır'da can kurtaranım Özbekiye bahçesiydi. Müstesna ağaçlar ve çiçeklerle süslenmiş çok güzel bir bahçedir. Evime iki adım idi. Orada kafamı dinlendirir idim. Sonra İstanbul'da Vaniköyünde çalıştım. Burası zaten yalı ve bahçe. Başka bahçeye lü-

(*) Kadın-erkek anlamına gelen iki kelime ve iki isim metinden çıkartıldı.

zum yoktu. Kadıköyünde oturduğum vakit vapurla İstanbul'a gidip gelmek bu işi görürdü. İnsan böyle İstanbul vapurlarını zaman kaybı zannediyor. Ama benim gibilerine çok faydalı ve çok lâzım şeydir. Paris'te de limanım evime yakınca olan Monsuri, sonra Tevvileri bahçeleridir.

Bu yaz **Mustafa Kemal Fetlü**'yi yine dâvet etti. Daha fazla riayet gördü.

MELAHAT MESELESİ

Yine çalkanan mühim bir rezalet var: Melâhat meselesi. Paris'e biri geldi, anlattı. Sonra bir doktor geldi, o da anlattı. Evvelâ ben bildiklerimi anlatayım:

Süreyya, kızı **Melâhat**'ı, **Lâtife**'nin kardeşi **İsmail**'e verdi. Kız çok açık bir kız idi. Bu kadar serbestini ben görmemiştim. **İsmail** deli ve edebsiz biri, Beyoğlunda yapmadığı rezalet yoktu. Bu esnada rezaletleri herkesin dilinde idi. Bazıları **Süreyya**'ya söylemişler. «Kızına yazık etme! **İsmail**'e verme» demişler. Dinlememiş, verdi. Tabii **İsmail**'i herkes gibi o da biliyordu. Sebebi **Lâtife,** dolayısıyle **Mustafa Kemal**'e hısım olmak idi. Oldular. **İsmail** Paris Sefareti kâtipliğine çırağ çıkarılnuş. Orada türlü rezaletler yapnuş. Lokantalarda garsonlara: «Sen beni bilmiyor musun? Ben Türk Reisicumhurunun kayınıyım» dermiş. Bir garson da: «Senin Reisicumhurun benim....imdir» demiş. Fransızın umurunda mı?... Otele karısının yanına bir gece yarısı bir fahişe ile gelmiş, karısı ile kavga etmişler. Maden suyu şişesini **Melâhat**'ın kafasına vurup parçalanuş. Kıyamet ve rezalet olmuş. **Melâhat**'ı,başı gözü kan içinde hastahaneye kaldırmışlar. **Sefir Fethi, İsmail**'den bıkmış, İstanbul'a yollamış. Bunların da zararı yoktu. Vakta ki, **Gazi Lâtife**'yi boşadı. **Süreyya** da kızını **İsmail**'den boşattı. Neler biliyorum ama hepsini söylemek çok çirkin, hem şahsi şeyler lüzumu yok... Sonra **Melâhat**'ı doktor **İhsan**'a verdiler Son intihabta **Mustafa Kemal Süreyya**'yı mebus da yaptı.

Bu yaz **Süreyya** İstanbul'da **Gazi**'ye mülâzemette. O da ona itibar ediyor. Bunu gören herkes de **Süreyya**'ya itibar ediyor. Artık **Süreyya**'nın adı ve resmi hergün gazetelerde. **Mustafa Kemal Süreyya**'ya demiş ki: «Siz Ankara'da mebussunuz. Aile burda, siz orda. Olur mu? Ankara'ya nakledin! Ben damadınıza da sıhhiye vekâletinde memuriyet vereyim». **Süreyya** derhal 40 bin lira vererek Çankaya'da bir köşk aldı. **Mustafa Kemal** İstanbul'dan Çankaya'ya dönünce bunlar da karısı, kızı, damadı Ankara'ya gittiler.

SÜREYYA PAŞA

Artık **Süreyya** pek itibar içinde. Her gece Çankaya'da **Mustafa Kemal**'in sofrasında içiyorlar. İkisi de bu masanın emektâr, kadîm ustası (.....). Karısı kızı, yeni damadı da orda. Artık herkesin ağzında: «**Süreyya Paşa,** başvekil oluyor.» (.....) usta ise başvekil olur, değilse atılır. Hem usta da bedava (.....-...)lik etmiş olur. Bir (.....) için bilmek lâzımdır ki, **Gazi** Hazretleri bir kadınla çok yaşamaz, çabuk bıkar, atıverir. **Süreyya** bunlardan bîhaber.Zaten zekâsı da çok değil.

Şimdi Paris'te bana anlatılan şudur: Yine bir gece **Gazi**'de imişler. Tertip

(*) Çok içmek ve ahlâkî zaafla ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

üzerine **İhsan**'ı bir hastaya çağırmışlar. Rivayete göre çağıran kaynanası imiş. **İhsan, Mustafa Kemal**'in otomobili ile gitmiş. Yarım saat sonra aynı otomobil ile dönüp gelmiş. Nöbetçi neferler: «Yasak!» Demişler. **İhsan:** «Ayol ben burdan gittim. İşte otomobil de **Gazi**'nin. Beni tanıyorsunuz» demiş. Neferler: «Öyle, fakat seni buraya koymamak için emir var» demişler. **İhsan** fenalaşmış. Bakmış çare yok, evine dönmüş. O geceyi **İhsan** evinde, karısı **Melâhat** da **Gazi**'de geçirmiş ler. İçilmiş, **Melâhat**'a (.....) dans ettirilmiş, her şey olmuş. (.....) dans **Melâhat**'ın sipesiyalitesidir. Bunu evlerine gelen misafir erkeklere de evvelce birkaç defa oynamıştır.

Diyorlar ki, **Süreyya**'nın haremi tertipte müşterek imiş. Ne ise... Bana anlatan doktor diyor ki: «Zavallı **İhsan** deli gibi oldu. İntihara kalkıştı.» **İhsan**'ı namuslu, terbiyeli, çalışkan bir genç bilir severim. Ben de zavallıya çok acıdım. Esasen o kızı alması hata idi. Bu işi **Necmeddin Molla** yaptı. Eğer o vakit İstanbul'da olsaydun, **İhsan**'ı bulur «Bu kızı alma!» derdim.

Bu çirkin vak'anın havadisi şimşek sür'atiyle mebusların ağzına düşmüş, Ankara'ya İstanbul'a yayılmış. Rezil oldular. Bu işa'yı bizzat **Mustafa Kemal** yapmıştır, adetidir. Esasen **Süreyya**'yı seraskerin oğullarını hiç sevmez. Bizzat bana kaç defa bunlar aleyhinde söylemişti.

Hem de artık **Mustafa Kemal**'in işi bitmiş. **Melâhat**'ın da pabucu dama atılmış. Onun atılınca babasının da atılmış, babasına iltifat zaten bu iş için idi. Oldu, bitti.

Artık **Süreyya**'yı **Mustafa Kemal** çağırmıyor. Yüzüne bile bakmıyor. Şu meclis ekseriyetle **Mustafa Kemal**'in dalkavuklarıdır. Amma yine bir namuslu hisleri varmış. Mebuslar **Süreyya**'dan selâmı, sabahı kesmişler. Onu gördükçe müstehzi gülüyorlarmış. Bunlar **Süreyya**'ya fena dokunmuş. Artık gazetelerde de adı, resmi yok. Halâ yok.... İşi bitti.

Süreyya rezil olduğunu anlamış, vekillik, başvekillik ümidi de kalmamış. Ankara'da bir kötü otelde bir odaya çekilmiş. O kötü odada kendisini iyice rakıya vermiş. Utancından meclise de gidemiyormuş. İçmiş içmiş, bir gün nüzul inmiş. **İhsan** karısının vak'asını **Mustafa Kemal**'den bir mektupla sormuş o da kızmış. Polis marifetiyle hepsini toplatıp trene bindirip İstanbul'a defetmiş. Bu da enfes. Mükemmel cumhuriyet... Mebusu bile polisle tutup sürüyor. Ne ise inme hafif imiş, geçmiş. **Süreyya** Nis'e gelmiş, oradan **Şükrü** ile Paris'e gelmişler. Oradan da İstanbul'a dönmüş. Şimdi kimsenin yüzüne bakacak hali yok. İstanbul'da oturuyormuş. Haysiyeti olsa intihar ederdi.

Bu işin böyle olacağını çocuk bile bilirdi. **Süreyya**'nın bilmesi lâzımdı. Sersem. Sersem değil, mevki hırsı... Nitekim burada gazetelerde **Süreyya**'ya **Mustafa Kemal**'den iltifatları gördüğüm vakit haremime: «Bunlar **Melâhat** içindir. Rezil olacaklardır» demiştim.

İhsan'a pek acıyorum. «Bir (.....) ne (.....) yapıyor. (... ....). Ne âileleri bitiriyor» diyordum. Geçende doktor Fikret'e rast geldim. Bize yakın oturuyor. Hapishaneden çıkınca Paris'e gelmiş. Kahveye oturduk, konuşuyorduk. Dedim ki: «Sen bunların adamıydın kendini ileri atıyordun. Gördün mü?!.. İle çuvala girilir mi?»dedim. «Bir sarhoşlukınuş. Tutulduk... Paraları da yedik.

(*) Çıplaklık, lanet, aşağılık, düşmanlık, tecavüz ile ilgili alu kelime ve bir hayvan ismi metinden çıkartıldı.

Böyle oldu» dedi. Derken **Melâhat** meselesinden bahis geçti. Ben **İhsan**'a acıdun. Dedi ki: «Acıma! O kendi istedi». Hayretle «Nasıl?» dedim. **Fikret:** «**İhsan** büyük bir mevkie geçmek peşinde idi. **Gazi**'den mebusluk, riyaseticumhur başkâtipliğini istiyordu. **Gazi Melâhat**'a herşey yapıyor, **İhsan** göz kapıyordu. Birgün **Gazi**'deydim. **İhsan** ve **Melâhat** da oradaydı. **Gazi Melâhat**'i öptü. **Melâhat**'a se de beni öp dedi. **Melâhat**'da öptü. Sonra **Gazi** kocasına: **İhsan**! karının dudaklarında çok boya varmış. Mendilinle yanağını sil dedi. O da gitti mendilini çıkardı, sildi.Bunu gözümle gördüm.» dedi. Bunu işitince acımaktan vazgeçtim. (*bir isim*) denilen bu (.....) ne (.....). Hem birinin karısına (.....) eder, hem de kocasına karısının lekesini sildirir.

REŞİD SAFFET

Geçenlerde **Reşid Saffet** bize geldi. O da «**Süreyya** için rezil oldu» dedi. Bu adamla fena dargınım. Öyleyken evime geldi.İllâ beni İstanbul'a götürmeye çalışıyor. Üç yıldır beni İstanbul'a gitmek için kandırmağa gelen adamların bu dördüncüsü. Gelmesi şöyle oldu: Ben sokaktan eve geldim. **Reşid**'in sesini işittim. «Bu pis herif ne yüzle evime gelmiş» diye bağırıp evden gittim. Muhakkak işitmiştir. Haysiyetsiz adam. Kendisinde beni kandırıp İstanbul'a götürmek vazifesi var. Ne yapsın aldırmazlığa geldi. Benimle görüşmesi lâzım. Beni götürecek, orda haklayacaklar. Bunu **İsmet** veya **Mustafa Kemal** yollamıştır. Birkaç gün sonra yine geldi. Kendisine namussuzluğunu da, Lozan'da casusluğunu da, **İsmet**'in kendisini asacağım diye bağırdığını da kendisinin odasına kapanıp çıkamadığını da, bu haldeki iki adamın böyle birbiriyle nasıl ahbap olduğunu da, gazetelerde bunlara hattâ **Hamdullah Suphi** gibi bir adama bile dalkavukluk ettiğini de, hasılı çok ağır lâkırdılar söyledim. Sade yüzü kızarıyor bir dakika sonra da geçiyor. Bu adam gayet (....., ..., ..., ...), dünyada paradan, mevkiden başka bir şey düşünmeyen bir adamdır. Hiç unutmam: Bir gün dayısı Esbak Tahran sefiri. **Hasip Bey**'e beni de zorlayıp yemeğe götürmüştü. **Hasip Bey** aklı başında bir adamdı. Lâfını da esirgemeyen takımından. Yemekte dayısı **Reşid Saffet**'e kızdı ve «Ulan! Sen ne namussuz adamsındır»dedi. Ve bu tarzda devam ediyor, **Reşid** sade «Aman dayı» diyor. Nihayet dayısı dedi ki: «Sen bir jineroidsindir. Namus ve hayadan sende eser yoktur. Aman filân deme. Zaten onların mektebinde büyüdün, onların terbiyesini aldın» bu sözü hâlâ kulağımda durur. Hakikaten **Reşid Saffet** adî ve rezil bir jineroiddir.

Bunlar bitti. **Reşid** işi dostluğa, hısımlığa, samimiyete vurdu. «İllâ İstanbul'a gidelim. Ben seni beraber götüreceğim» dedi. «Ben orda ne yapacağım? Ha burası, ha orası» dedim. «Dayım Türkoloji neşriyatı için 50 bin lira vakfedecek. Kimseye itimad etmiyor. **Rıza Nur** olursa ona veririm diyor. Memlekette âlim yok. Bu işin ehli sensin, gidelim.» dedi. Bu yemleme idi. Halbuki dayısı ölecek de kendine miras kalacak diye dört gözle bekliyor. Hattâ İstanbul'da bir gün bana «Bu dayım malını vakfa verip beni mirastan mahrum edecek» diye şikâyet bile etmişti. İşe bak: Dayısı bana elli bin lira veriyor. **Reşid** de beni İstanbul'a götürüyor. Böyle şey olur mu?! Verse Vallahi **Reşid** dayısının da benim de gözümü oyar.

(*) Yaratık, pislik, tecavüz, namus, yalan, fitne, hasislikle ilgili yedi kelime ve bir isim metinden çıkarıldı.

Kendisine dedim ki: «**Reşid Saffet!** İstanbul'da âlim kıtlığı mı var? Meselâ sen de bir âlimsin. Bu parayı sana versin. Güzel yersin. Sustu. Baktı bu da olmadı. Başka yollara döküldü. Nihayet dedim ki: «Canım, İstanbul'da on odalı evimiz var. Burda iki odadayız, fakat kalorifer, sıcak su, banyo, hepsi var. Bunu İstanbul'da bulabilir miyim?» «Hayır» dedi. Yine: «Paris hür bir memleket. İstediğimi söylüyorum. İstanbul'da söylenebilir mi?» Yine: «Hayır!» dedi. Böyle saydım, durdum ve nihayet dedim ki: «Hattâ burada bir tereyağ var ki, süt mübarek, hem de ucuz. Ben tereyağını çok severim. İstanbul'da mağşuş olmayan ve böyle ucuz tereyağı bulabilir miyim?» Yine: «Hayır!» dedi. «O halde dedim niye beni İstanbul'a götürmeye zorluyorsun? Benim burada rahatım iyi. Sen demek rahatımı istemiyorsun. Benim düşmanımsın» Cevap vermedi. Bu sefer açtım ağzımı, yumdum gözümü. (*bir isim*)'e de (*bir isim*)'e de kendisine de küfür ettim. Rezaletlerini saydım, onlara da, kendisine de namussuz dedim. «Bir milleti inim inim inletiyorlar, sen de dalkavukluk ile yardım ediyorsun. Hepiniz mes'ulsünüz. Birgün bunların hesabını vereceksiniz. Bakalım nasıl vereceksiniz?» diyerek bitirdim. Aldı payını. Yüzü kül gibi oldu.Vurulmuş (.....) dönüp defoldu, gitti. Bunları efendilerine anlatmıştır.

Bir müddettir gazetelerde görüyorum, **Reşid Saffet** faaliyette. Ben **Yakub Kadriler, Falih Rıfkılar** zümresine «Matbuat (.....)», «Matbuat tüfekçiyan-ı hazreti şehriyarisi» adlarını veriyorum. Çünkü iki sınıflardır veya her biri arada bu iki rolün birinden diğerine geçerler. **Reşid Saffet**'e bakıyorum, o da bu zümreye girmeye çalışıyor. Yalnız o tüfekçi olamaz. Pek ödlektir, (.....) olur. Fransızca makaleler yazıp onun bir mahut Fransızca economie de'Orient gazetesi vardır. Onda veya Paris'te neşrediyor. Bunlar da Türkiye'nin iktisadî vaziyetini cennet gibi gösteriyor. Bunu da **Gazi**'nin yaptığını söyleyip **Mustafa Kemal** ve **İsmet**'i ayyuka çıkarıyor. İktisat âlimi geçinir ya bu mevzuu tutuyor. Halbuki cahildir. Hem de zekâsı aşağı bir adamdır. Şimdi de Türkolog geçiniyor bu mevzuu tutmuş. Milliyette gördüm: Peşteye gitmiş, Turan Cemiyetinde **Mustafa Kemal**'i «**Ulu Gazi**» diye türlü mehidler eder bir konferans vermiş. İstanbul'a gelmiş. Böyle bir konferans verdim diye gazeteye kendi yazmış. Yine oradan **Atilla**'ya ait bir resim getirip **Mustafa Kemal**'e takdim etmiş. Sonra Rusya ve Finlandiya'ya seyahat yapmış. Gelmiş, yine Milliyette «Türkoloji tetkiki yaptım. Harkof kongresinde **Gazi**'yi medhettim» diyor. O Rusya'ya mutlaka ticaret için gitmiştir ya. Türk Yurdu gazetesi heyet-i idaresine girmiş. Orda türkoloji diye değersiz, saman gibi yavan makaleler yazıyor. Garibi şu ki, bu gazetede makale ile **Hamdullah Suphi**'yi medhediyor. Ona bile dalkavukluğa tenezzül ediyor. Aşağışey. Bir gün **Sosyete Aziyatik**'den ruzname geldi. Baktım **Reşid Saffet**'in aza kabulü için bir teklif var. Teklifi yapan **Minorski** adında bir Rus. **Minorski**'ye sordum: «**Reşid**'i ner den tanıyorsun?» «Bana bir mektup yazdı. Benden azalık rica etti. Ben de bir arkadaşa rica ettim. Teklif ediyorum.» dedi. Bu cemiyete aza olmak son zamanda böyle rezil olmuştu. Kalkıp söyliyeyim dedim. Bana ayıp... Bir şey demedim. O da aza oldu. Bununla böbürlenecek, «Türkoloğum» diyecek. Bu cemiyetten iğreniyorum. Girdiğime pişmanım. Böyle nice saçmalar aza yapıldığı gibi cemiyet yahudilerin elinde. Ve aynı zamanda katolik papazların âleti. Papa bile gizlice bu

(*) Soytarılıkla ilgili iki kelime ve iki isim metinden çıkartıldı.

cemiyete para veriyor. Bu cemiyet Fransa Hariciye Nezaretinin koloni meseleleri için ilmî ve siyasî bir âleti. Hele yılda 80 frank versin diye herkesi aza yapmaları pek çirkin.

Şimdi de Tasarruf Cemiyetine aza olmuş. Fakat yeni İstanbul'dan gelen biri söyledi. Hiç kimse **Reşid**'i sevmiyormuş. Hakikaten çok antipatik bir adamdır. Yüzü de çirkin, müstereddi bir simadır. Kekemedir. Demek ki, ailesi müstereddidir. Nitekim kızı da saralı oldu.... Esasen pek menfaatperest, huyu da çirkindir. Tabiî kimse sevmez.

BARUT İNHİSARI REZALETİ

Şimdi de barut inhisarı rezaleti. Eksik değil ki... Hepsi rezalet. Bir Fransız eski mebus yahudi **Nesim Mazelyaha** «Barut işi kârlı bir iştir. İmtiyazını al!» demiş. Yarım milyon rüşvet vaad etmiş. O da **Lütfü** adında karısı gayet güzel bir Bulgar kızı olan bir avukata: «Karını (*bir isim*)'ye yolla. Şu imtiyazı al! Yarım milyon var» demiş. Herif karısını yollamış, imtiyazı ve rüşveti almış. Bu paradan şuna buna da rüşvet vermişler. **Mustafa Kemal**'in etrafındakiler de ziftlenmişler. Hattâ o vakit Maliye Vekili olan **Pazarola Hasan** da çöplenmiş. Para ve bir otomobil almış. Derken yahudi ile **Lütfü** arasında rüşvetin taksiminde kavga çıkmış. İş duyuldu. Gazetelere ve mahkemeye düştü. Al bir rezalet daha... Bunu muhtelif kimselerden işittiğim gibi Paris'teki Türkiyeli yahudilerden de aynen işittim. Onların bu işin iyisini bilmeleri lâzım gelir. Bu eseri kopya ederken şunu ilâve ediyorum: Fakat senelerden beri bu işin muhakemesi intaç edilmiyor. Çünkü yarân rezil olacak... Şu **Mazelyaha** İttihatçıların gözbebeği idi. Yahudi vatan muhabbetinde, namusda bizi bile geçmiş, tekdir ederdi! Al işte ne iş görürlermiş, neden İttihatçı imişler. **Talât**'ın, İttihatçıların ne büyük günahları vardır...

YENİ KÂĞIT PARALAR

Yeni kâğıt parayı bastırdılar. Eskisi ile değiştirdiler. Eski paralar duyun-u umumiyeye teslim edilmiş. Hadi bundan da suiistimal. Uşaklar arı gibi. Para işinde yamanlar.Rivayet ettiler ki 30 milyon çalınmış. Kimisi de 16 milyon dedi. Bu kadar parayı Düyun-u umumiye memurları çalamaz. Mutlaka büyük bir el vardır. Galiba (*iki isim*) bunda bir oyun yapıp milyonlar vurdular.

Bir rivayette ise eski para hiç eksik çıkmayıp tam basılan kadar 163 milyon zuhur etmiş. Bu olamaz. Bu kadar yıldır bu kâğıtlardan yanan, kenefe düşen, suya düşen, toprağa düşüp yağmurla çürüyen, eskiyip yırtılan (Bu kâğıtlar hiç yenisi ile değiştirilmemiştir), denize batan mutlaka olacak. Bu da milyonlar tutsa gerektir. Güya hükûmet kâr edeyim derken edememiş. Tahkikat başladı. Lâkin hâlâ yıllardan beri bunu da intaç etmiyorlar. Galiba kapattılar. Gizli kalan bir iş. Bu idare gidince serbest bir surette yeniden bir tahkikatını yapmalıdır.

21 Teşrin-i sani 1929 Milliyet'te 36 punto ile başa **Mustafa Kemal**'in şu sözünü yazmışlar:

«Hakimiyetine malik olmayan bir insan veya bir heyet-i içtimaiye hiçbir

(*) Üç isim metinden çıkartıldı.

vakit kendi iradesini kullanamaz. Harb-i umumiye girmek için milletin iradesi tâlik etmemişti».

Bu söz güzel, hakikattır. Ve harbe girmek için milletin iradesi talik etmediğinden perişan da olduk. Ancak bunu diyen lâf dolandırıcısı beş yıldır yaptığın bir çok işlerden hangisine milletin iradesi talik etti. Milletin iradesini aslâ kullandırmıyorsun. Hem de böyle diyorsun. Buna (.....) derler. Birazcık (....) be!..

Doktor Neş'et Ömer de iyi dalkavuk ve âletmiş... Bu adam işe **Mustafa Kemal**'i tedavi ile başladı. Dalkavuk, Tıp Fakültesi duvayesi, nihayet Darülfünûn rektörü oldu. Onların emrine, hesabına işler karıştırıp duruyor. Boyu kısa, fitne ve fesattır.

Beş-altı aydır, tuhaf, Hükûmet dindar görünmeğe çalışıyor. Câmi tamir ediyorlar. Ramazan hazırlıklarına emirler veriyorlar. Galiba bu mes'eleden halkın nefretini görüyor, korkuyorlar, böyle propagandaya ihtiyaç hissediyorlar.

Gazetelerde bir havadis: «İbo'yu Yalova'da bir şahs-ı meçhul vurmuş» Bir hafta sonra da **Mustafa Kemal** Yalova'ya gidiyor. Mevsim kıştır. Demek yaz için hazırlıkları görmeğe gitti. Yalova'da gezecek, kertecek. Halbuki orada İbo var. Demek İbo'dan hayatı için korktu. Zaten onu harcamak istiyordu. Şüphesiz kendisi tertip ettirip (.....). Polislere (.....). Sonra Yalova'ya gidebildi.

Yine **Mustafa Kemal**'in bir şeyleri var. Zaten duramaz.Her gün kendisinden bahsediliyor ya... Hergün adın gazetelerde ya... Hayır, arada kesif bir surette de bahis ve propaganda yapılmalıdır. Hadi bakalım bunları da görelim: **Mahmud Siirt** 20 Teşrinisani 1929 Milliyet'de reklâma başladı. «Geliyor, mühim, eşi görülmemiş, görülecek şey!..» Tıpkı hokkabazların, canbaz tellâllarının sokaklarda ve tiyatrolarının kapısında haykırmaları. Ne için bu? - «Gazi Hazretlerinin şimdiye kadar neşredilmemiş hasbihalleri ve nutukları» imiş. Siirt'in bir metre kuyruklu (.....) diyor ki: «**Gazi** Hazretlerinin şimdiye kadar neşredilmemiş hasbihalleri ve nutuklarını pek yakında neşredeceğim.» İnkılâp tarihimizin bir çok sahifelerini tenvir edecek olan bu çok kıymetli notlardan bugün bir nümüne koyuyoruz... **Gazi** Hazretlerinin mahrem nutuk ve hasbihallerinin neşrine bugün başlıyoruz» Daima başa **Mustafa Kemal**'in bir resmini de koyuyor. Bazan bunları kırmızı, kahverengi boyalarla basıyor. Bu süsü de yeni moda. Efendi öyle istemiş demek...

Bunları gazeteden kesip sakladım. Bugün 77. nüshası geldi. Bu ne imiş? Hepsini okudum, anladım. Gazetecilerle konuşmuş. Halkla, memurlarla konuşmuş, bu. Orman memuru ile konuşmuş. Bu tarihe hizmetmiş?!. Mahrem nutuk ve hasbihallermiş!.. Bunları zaten o vakit de neşir ve propaganda etmişlerdi, sözlerini âyet mertebesine vardırmışlardı. Bunların neresi mühim? Sonra tarihe hizmetmiş, bunun neresinde tarih? (...) lâflar... Hem de son bir kaç ayda yazılmış şeylerdir. Buna sümmetedarik derler.Muhavere halinde neşretmek hatâsını yapmış, ki bu tarz (.....)lığa güzel bir delildir. (.....)... Gûya aynen dercedilmiş... Bunu kim zaptedebilmiş? Vakıa Avrupada böyle şeyler olur. Siyasî müzakereleri muntazam yaparlar. Bir stenograf hazır bulundurulur. Aynen tutar. Bizde nerde? O halde muhavere halinde aynen bu kadar tafsilâtla nasıl tutar?.. Ben de bu eserde, bazı muhavereler yazdım. Kısa ve muhaverenin cevferidir ki, hatırda kalabilir.

(*) Habislik, utanma, öldürme, vurdurma, Kürtler, adilik, sahtekârlık ve alınaklıkla ilgili sekiz kelime metinden çıkartıldı.

Veya derhal not edilir. Hem de Siirtli gazetede «Notlar» dır diye de ip-ucu vermiş...

Bunlarda bir şey vardır diye dikkatle topladım ve şimdi mütalea ettim. Saçmalardan başka bir şey değil. Tarihe yarıyacak hiç bir şey yok. Sade çarşambadan sonra perşembe gelir gibi, herkesin bildiği ve yüzbin kere söylediği basit hakikatler, övünme, keramet satma, meddahlık, kibr-ü azamet. Nenem karı da bu sözlerini sonradan keramet haline koyabilir. Uydurmaktan kolay ne var? Bir de görüştüğü adamlara sorulmalı. Mühim bir şey varsa nakil ve tenkid edecektim. Bir şey yok. Bu bir yığın kupürü atıyorum. Emeğime yazık oldu.

Bir şey daha nazarı dikkatimi celbetti. Bundaki sermayesi tamamiyle eski sermaye. Onları türlü şekillere sokup tekrarlamış. Hele büyük Nutku hep bunlarla dolu. Et-tekrarü ahsen, velev kâne yüz seksen... Demek, temedduh sermayesi artık bitmiş. Nasreddin Hoca'nın karpuzları gibi olmuş, buna değmemiş diye üstüne işediği karpuzları yiyor. Demek iflâs günü gelmiş!..

GAZİ İLE ANASI

Bunların dördüncüsü «**Gazi** ile anası» serlevhalıdır. Serlevhanın altında da «Bu,tarihimiz için çok mühim bir mevzudur»diyor. Nedenmiş? Çünkü **Gazi** Eskişehir'de iken İzmir'de anası ölmüş, vazifeyi bırakıp İzmir'e cenazesine gitmemiş. Halbuki o vakit bir vazifesi yoktu. Harp bitmişti. İzmir, Eskişehir'e pek uzak değildir. İki günde gider gelirdi. Bu, bilâkis onda ana muhabbeti bile olmadığını gösterir. Bunu şimdi anasını bile vatana tercih etti şekline koymak... Doğrusu pek (.....) ve (.....) bir (.....). Kimbilir o esnada bir kaç kadınla beraber (..... .....). Kadınları bırakamadı. Onbirincinin serlevhası «Hâkimiyet-i mutlaka milletin elinde olmalıdır»dır. Bunu kaç bin defa söyledi. Kabak tadı verdi. Hem de kendi böyle mi yaptı? Millete bundan bir defa bile ve bir darı tânesi kadar dahi vermemiştir. Bir milleti bundan mahrum edip de sonra bu cümleyi söylemek pek (....)sizce ve (....)mazca bir (.....)kârlıktır.

Onikincinin serlevhası «Ordu İstanbul'a niçin gelmedi?»dir. Niçin gelmedi ben söyleyeyim. Gayet basit: İngilizler, Fransızlar orada idi de ve gelmemizi istemediler de onun için. Lozan'da tahliye için ayrı maddeler koyduk. Sulh imza edilince çıktılar. Girmek için bu devletlerle harp etmeli idi. Bunu da başka şekle koymuş, tekebbür ve temüddüh vesilesi yapmış. Çok (....)maz bir (.....)cıdır.

Otuzdördüncünün serlevhası «Millet hâkimiyetini ve istikâlini maddeten eline almıştır» dır. Şu hergün dilinin zikri, elinin tespihi olan şey, ama milletin hâkimiyeti millette değil, kendi müstebit elinde. Gören göz kılavuz istemez. Yalnız hayret edilecek şey, utanmadan bunu söylemesidir. Bu adamın en bâriz seciyesi utanmanın kendisinde bir zerre bile bulunmamasıdır.

Yine Gazi Hazretleri demiştiki: «İki **Mustafa Kemal** vardır. Birisi ben fâni **Mustafa Kemal**, diğeri milletin arasında mevcut ebedî **Mustafa Kemal**'lerdir ki, ben onların hayallerini tahakkuk ettiriyorum.» Bunu ancak (.....) nöbeti zamanında olan bir (....) söyler. (.....) bilmiyor, milletarasındaki **Mustafa Kemal**, fânî **Mustafa Kemal**'den daha fâni. Bir gün bütün heykellerini bile (.....)-

(*) Edeb, adi, yalan, sarhoşluk, sahtekâr, deli, zavallı, kırmakla ilgili onüç kelime ve bir hastalık adı metinden çıkartıldı.

lar,adını kitaplarda, gazetelerde (.....) yazacaklar.

Kırkaltıncının serlevhası «Hayat iktisadiyat demektir. Yaşayabilmek için mutlaka muktesid olmalıdır» dır. Bunun neşri millî tasarruf yaptıktan sonraya tesadüf ediyor. Günün mühim mes'elesi bu. Demek bu adam eskiden gazetecilerle konuştuklarını değil, yeni şeyleri de şimdi evinde yazıyor, eski halkla musahabe diye neşrediyor. Hem de senin yaptığın israfat bu söze pek uygun düşüyor ya... Güya büyük hikmet (.....)lamış. Yaşayabilmek için mutlaka muktesid olmak,(...)ma bir şey, bir kelime salatasından başka bir şey değildir.

İşte bu makalelerde zikredilecek sâde bunları bulduk. Hepsini lâhananın dış yaprakları gibi çöp tenekesine attık.

İNÖNÜ'NÜN MUSTAFA KEMAL'E SEVGİSİ

24 Kânunuevvel 1929 tarihli Milliyet'de **İsmet**'in Lozan'dan **Mustafa Kemal**'e gönderilmiş bir mektubunun fotoğrafisi var. Serapa ve müthiş (.....)luk. Bu mektubun böyle birden neşrinin büyük bir manası vardır. Lüzum görmüş. Sebebini bilmiyorum. Bir şey de işitmedim. Mektubu okudum. «Aziz Başkumandanım, Reisim ve kardeşim» elkabı ile başlıyor. Bu kadar elkaba samimi bir mektupta lüzum yoktur. (.....)vuktur. Öbür tarafı da dehşetli dalkavukluk. **Mustafa Kemal**'e bir çok tahassüründen bahsediyor. Zannedersiniz ki âşıktır. «Benim güzel paşam», «İmzanın derece-i şifası büyüktür», «Ben sana bu kadar rabıtasız yazmamışım. Tekrar edeyim ki tahassürümün şiddetindendir.» «Benim güzel şefim, sevgili kumandanım, seni ne vakit göreceğim?», «Çok lâübaliliğimi af et. Çok tahassürüm var. Kelimeler çok eksik ve içimi hiç tatmin etmemiştir.» diyor.Evet (.....)luk numunesi bir mektup hasılı. Lozan'da bahsinde yazdım ya. Bu adam vaktini **Mustafa Kemal**'e ve Hükûmete yazmakla geçiriyordu. Lozan müzakeresi onun için talî idi. Elini sürdüğü yoktu. **Mustafa Kemal**'e yazması, iş sorması hatâ idi. Demek ona böyle dalkavukluk ediyormuş. İşte bu mektup bunları, dalkavukluğunu ispat eder bir vesikadır. **Mustafa Kemal**'e Lozan'dan bir tane bile mektup yazmadım. Mektupta **Mustafa Kemal**'e konferansın fasıla-i mesaisini 10 kânunuevvele kadar takdim ettiğini de söylüyor. Sabahlarakadar rapor ve mektup yazmakla meşgûl olduğunu bildiriyor. Doğru, öyledir. Bense, o öyle yaparken, sabahlara kadar konferansta görüşülecek işlerle meşgûl olurdum. Bu rapor ve mektuplarını sıkı sıkıya benden saklamıştır. Bilâkis ben oradan tek bir mektup gönderdim. O da **Rauf**'un mektubuna cevaptır. Onu da **İsmet** çaldı. Ne diyelim, bu adam işin için değil, mevki dalaveresinde... Böyle yapar. Ve işte **İsmet**'n bu mektubu onun Lozan muahedesinin yapılmasındaki rolünün hiç olduğunu gösterir.

Mustafa Kemal bu müthiş dalkavukluk mektubunu **İsmet**'in kendisine nasıl dalkavukluk ettiğini göstermek, teşhir etmek için neşretmiştir. Bu muhakkak. Acaba vesilesi, sebebi ne? **İsmet**'e kızdıda mı, ona otur oturduğun yerde mi diyor? Yoksa sırf kendi büyüklüğünü ispat için mi? Bu ikiden biridir. Ama hangisi?..

(*) Yumurtlama, saçma ve dalykavuklukla ilgili beş kelime metinden çıkartıldı.

İKTİSAD VE MALİYE

Bu yıl 16 Teşrinisâni'de Meclis açılınca **İsmet** bir nutuk söylemiş. Metni gazetelerde gördüm. Nutukta dikkatimi celbeden bir cümle gördüm: «Paramızın en iyi ve en sağlam olduğu bir gündeyiz» diyor. Bu, Maliyemiz ve iktisadiyatımız çok iyidir demektir. Bizim miyarı aldım, yâni sözünü aksine çevirdim. Derhal iktisadî ve malî buhran olduğuna, paramızın pek çürük bulunduğuna hükmettim. Bakalım Allah'tan dilerim ki; beni yanlış ve miyarımı kıymetsiz çıkarmış olsun...

26 Kânunuevvel 1929 tarihli Milliyet geldi, başta otuzaltı punto ile şunlar var: «Hükûmetin dahilî bir istikraz yapacağını, evrak-ı nakdiyeyi ikiye bölerek kıymetleri üzerinde oynayacağı tarzında çıkarılan haberlerin tek bir mahiyeti vardır: Yalan» Bunu **İsmet** yazdırmıştır. Bu haberin ilk kısmı benim **İsmet**'in nutkundan âdetim vechile aksi yapmak suretiyle çıkardığım ahkâmı te'yid ediyor. Fakat Hükûmet buna yalan diyor. İnşaallah yalandır. Memlekete yazık...

Yalan değildir.Buhran vardır. Bunlar tedbir olarak banknotları parçalamak gibi tedbirler düşünmüşlerdir. Böyle olmasa gazetelerin ağzına düşmezdi. Bu serlevhanın altında «Ortalığı boş, bizi gafil mi zannediyorlar ki?»diyor. Sonra da: «İçli dışlı bir kısım düşmanlarımız iktisadî cephemiz aleyhinde yine durmadan tahrikât yapıyorlar.Akla gelmedik haberler çıkarıyorlar» deniyor. Hadi... Bunu içli dışlı düşmanlara verdiler, tahrikât dediler. Alâ... Daha aşağıda; «Memleketin umumî hayatında gayrî tabii hiçbir hal yoktur» diyorlar. Bu da güzel...

Böyle imiş, müsterih olmalı. İçli düşmanlara lânet okuyalım, fakat yine aynı havadisler sırasında İngiliz lirası birden 1200 kuruşa çıktığı yazılı. Böyle müthiş fırladığı hiç yoktu. Hususî bir haber aldım. 1400 kuruşa kadar çıkmış. Demek fevkalâde malî bir buhran var. Bu, Hükûmetten de her şeyden de beliğdir. En doğruyu bu söyler. Demek malî buhran var. Hal fena. Hükûmet aşikâr yalan söylüyor. Demek bizim istihraç keramet gibi imiş... Miyarım büyük kıymeti haizdir. Öyledir. Çünkü **İsmet** hakkında uzun müşahede ve tecrübelerimle keşfettiğim miyardır. Onunla derhal bilirim. Şimdi şu Hükûmete ve ricaline küfrü basmaz mısın? Bu Hükûmet değil, (.....)dırıcı kumpanyası...

Zavallı paramız havadadır.Mütareke iptidâsında hatırımda kaldığına göre iki-üç kâğıt liramız bir İngilizdi.Bir düziye düştü. Bu hale geldi. Bu Hükûmetin son bir kaç yıllık şapka, harf, koşu atı, yazı makinesi, Ankara imarı, şimendifer inşası ve suiistimalâtı, Yalova imarı, türlü balo ve safalar, Kürdistan hareketi, Gazi heykelleri, bayramlar, büyük bütçeler, saç deniz hamamları, sair türlü sipariş ve sefahatleri bu vaziyeti vücuda getirdi. Tabii idi.

Yeni gelen gazetelerde havadis: İş tahakkuk etti. İktisadî buhran var. Ateşten gömlek giydik. Çünkü Hükûmet parayı düzeltmek için cebrî ve anormal tedbirler tatbik ediyor. İngiliz lirasını zorla 1025 kuruşa düşürebildi. Hükûmet beşon gündür boyuna «Daha düşecek» diyor ama, orda kaldı. Yine birden fırlamağa hazır. Gerilmiş bir yaydaki ok gibi duruyor. Benim de burda bir lokmalık Türk Parası ufak bir şeyim var, ödüm kopuyor. Düşerse gurbette aç mı kalayım... Derken 1040 kuruşa çıktı 1035 etrafında temevvüç ediyor...

(*) Dolandırıcılık ile ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

Şimdi Hükûmet Daragoni, şuna Köroğluvarî diyelim, tedbirler alıyor. Hadi yeni bir icâd: «Tasarruf ve iktisad.» Bu babta cemiyetler teşkil ediyorlar, ithalâtı azaltacaklarmış, yerli malı kullanıp muvazene yapacaklarmış. Türk Parasının hudut haricine çıkmasını da yasak etmişler. Hangi yerli malı? Nerde? Kime yetecek? Refikamın iki bin benim de üç bin franklık kadar gelirimiz vardı. Şimdi göndermiyorlar. Beş yıldır türlü israf, sefahat yaptılar. Şimdi maliyeyi düzelteceğiz diye bizim şu ufak lokmamızı kestiler. Bu nasıl şey?!. Bugün Türkiye'de hakk-ı tasarruf da kalktı, yok oldu demektir. Ben mal sahibiyim. Malımı nerede istersem yerim. Şimdi istediğim gibi tasarruf edemiyorum. Bu ne zulümdür. Hem benim gibi Türkiye haricinde yaşayan kaç Türk var? Hepsine giden para belki ayda üç bin lirayı bulmaz. Bununla iktisadî vaziyeti düzeltecekler. Düzeltsinler... Halbuki yine **İsmet**'in karısının elbisesi Paris'ten getiriliyor.

Yerli malı giyeceklermiş. Sade kumaşı ele alalım. Türkiye'de Hereke gibi kaç fabrika vardır ki 14 milyon halka elbiselik kumaş yetiştirsin. Hereke gibi belki daha yirmi fabrika ister. Bunları yapmak için de belki yüz milyon lira harice göndermeli. Ya milletin kafasına geçirdikleri şapkayı nerden bulacaklar? Her şey bunlara göre. Bu bir (.....) halkasıdır. Böyle şeyler cebr ile, madde-i kanuniye darbesi ile bir günde olmaz. Zaman işidir.

Aldıkları tedbirler hep anormaldir. Cebridir. Büyük bir buhrandan Allah saklasın. Ve bu (....)lerden milleti kurtarsın. Tedbirleri kâmilen (.....)dadî ve (.....). İktisadiyat istibdada gelmez. Tedbirlerinin elbet biraz faydası olacaktır, fakat bu devede kulaktır. Ondan bir şey çıkmaz. Edilen zulüm ve istibdada değmez. Bu az faydaya mukabil ise müthiş zararlar olacaktır.

A paşalar! Beş yıldan beri aklınız nerde idi? Görülmemiş, şiddetli israflar yaptınız... Niye yaparsınız?. Bunlar hep göz boyamadır.

Son gazetede şunu gördüm: Serlevhası «Halkın dertleri» Şehremanetinden, yolların fenalığından şikâyet ediyor.Altında: «Haydi insan saygısı yok diyelim, fakat mes'uliyet korkusu da mı yok? Her gün asgarî yirmibeş ilâ otuz bin kişi dizlerine kadar çamur ve su birikintisi içerisinde yüzüyor» Doğru. Muharririn kızması da doğru. Fakat, a kör olası muharrir. Desene, ki: «Ey Şehremaneti! Her yıl **Mustafa Kemal**'in istikbaline, teşyiine mutfağına, bavuluna, kravatına yüzbinlerce lira sarf edeceğine, Haliç üzerine asma Gazi Köprüsü yapmağı düşüneceğine, Yalova safası için paralar sarf edeceğine, şu yolları tamir et! Sade bunu istiyoruz. Vekilharçlık, ayvazlık edeceğine, vazifeni yap!» diyemez ki... Ah ne perişanlık! ... Ne felâket!... Bu **Muhiddin** denilen sağır oraya Başvekil olan sağır koydu.

Haliç üzerine asma köprü yapmak istiyorlar. Bu adamlar delidir. O ne ile olur? Hem böyle bir kara buhran, hem böyle pembe hayâller!...

Yine gazetenin son nüshalarında bir havadis: **İsmet**, Reisicumhur muavini oluyor. Birkaç gün sonra Hükûmet tekzib etti. Biri bana: «Canım, yalanmış, Hükûmet tekzib etti» dedi. «Hayır, mutlaka bir aslı vardır. Türkiye'de hiçbir gazete Hükûmetin izni olmadan hiçbir şey yazamaz. Hem de böyle mühim havadis uydurulamaz» dedim. Sonra nedense vazgeçmişlerdir. Yapsalardı icâd olurdu. Adetâ veliahd gibi bir şey...

(*) Fesad, delilik, baskı ve muzırlıkla ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

Bir-iki gün sonra Paris gazeteleri **Mustafa Kemal**'in hem Reisicumhur, hem de aynı zamanda Başvekil olacağını yazdı. Evvelki havadisle münasebettar. Derken bizim Hükûmet bunu da tekzib etti. İyi ama bu Hükûmetin (.....)cı olduğunu otuz defa yakaladık. Gel de inan... Halbuki **Mustafa Kemal**'in eskiden beri böyle bir fikri vardı. Kimseye emniyeti yoktur. Bütün kuvvetleri doğrudan doğruya elinde bizzat bulundurmak ister, hadsiz bir (.....)bittir. Devlet reisi, fırka reisi, asker reisi, Hükûmet reisi, ilh...

Bugünlerde demek **İsmet**'e emniyeti daha azaldı. Başvekil de olacaktı. Demek Teşkilât-ı Esasiye'de tâdilât yapacaktı. Kanun onun (.....). İstediği gibi tadil eder. **İsmet** ise açıkta kalıyor. Madem ki açık muhalefete kalkmamıştır ve elde yüzkarası vardır, yine ona bir mevki lâzımdır. Pek büyümüştür. Artık vekillik gibi şeylere tenezzül edemez. O halde ona bir yer yapıyordu: Reisicumhur Muavini. Bu, gülünç şey. Dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Ama **Gazi** dâhi değil mi? İcad eder! Zaten Büyük Millet Meclisinin tarzı da onun icâdı değil mi?!...

Demek bu düşünülmüş, karar giymiş, gazetelere de yazdırılmıştı. Sonra nedense vazgeçmişler. Bir tekzib kâfi... Duvarların badanası gibi setr ül ğuyuptur...

ZİNCİRLİ CUMHURİYET

Dün posta ile Fransızca bir gazete geldi. Adı «Zincirli Cumhuriyet» Paris'te çıkıyormuş. Müdürü **Dâmat Ferid Paşa**'nın Dahiliye Vekili **Mehmed Ali**, başkâtibi **Ömer Feyzi**. Galiba bu Trabzonlu **Ömer Feyzi**'dir. Türkiye'ye muhalif bir gazete. Bakalım ne yazacak?..

Paris'te ve Fransa'nın her tarafında birçok Ermeniler var. Bunlar bizden ve Rusya'dan kaçan Ermeniler. Bilhassa Taşnaklar. Paris'te komitelerini yapmışlar, çalışıyorlar. Aleyhimize mühim neşriyat yapıyorlar. Büyük içtimaları oluyor. İngilizlerden de yardım görüyorlar. Bir aralık Ermenilere Amerikalılar çok tevecc üh besliyor, büyük yardımlar yapıyorlardı. Artık sevmiyorlar. Gözden düşmüşler. Ermeniler Paris'te her yıl mühim içtimalar yapıyorlar. Kürtler ile birleştiler. **Bedirhani Süreyya** gibi Kürt politika serserilerine para veriyorlar.

Paris'te Ruslar da çok. Nice Çar miralayları şoförlük ediyorlar. Bunların da mühim teşkilâtı var. Bilhasssa Krenski fırkası kuvvetli. Paris'te sergiler açılır. Hemen hergün bir sergi vardır. Paris'te bir işim de bu sergileri gezmekti. Hemen hiçbir sergi kaçırmadım. Bu sergiler günlerle dolaşmak ve gezmekle bitmiyor. Birer dershane, müze, laboratuvardır. Çok faydalı, ders veren şeylerdir.

Fransa'da nüfus çağalmıyor. Hattâ biraz azalıyor. Bu sebeple böyle Rus, Ermeni, ilh... ecnebî nüfus getiriyorlar.

Paris'te hayat İstanbul'dan ucuz hem de iyi.

Fransa'da fuhuş ziyade, ama bir sınıf var ki iyidir. Bizim dükkânda iki berber kız var. Aileleri aslâ yalnız bırakmıyorlar. Dansa, baloya yollamıyorlar. Kızlar yalvardı. İmkânı yok, anaları kabul etmedi. **Mustafa Kemal**'in bizde yaptığı vaziyeti düşünmeli, bir de bunu. Meselâ Mussolini de İtalya'da dansı men ederken, **Gazi** Hazretleri Türkiye'yi büyük mikyasta bir dans yeri yaptı. Bu adamlar

(*) Yalan, istibdat ve keyfîlik ile ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

medeniyet budur zannediyorlar. Çünkü Avrupa'nın sade sokaklarını, fuhuşhânelerini, eğlence yerlerini sokaktaki heykellerini görmüşlerdir. Akılları buna eriyor. Bunları yapmak istiyorlar. Halbuki bunun çoğu muzırdır. Geride öyle irfan müesseseleri, öyle fabrikalar var ki, bunlardan haberleri yok. Terakki isteniyorsa sade bu son iki şeydedir.

Geçen yaz Sen Jan de Lüz'a gittik. İspanya hududunda Deniz banyoları aldık. Güzel bir yer. Buranın halkı Basque'dir. Kendilerine mahsus bir dilleri var. Fransızcayı fena söylemiyorlar. Dillerini konuşurlarken bana Türkçe gibi geliyordu. Fakat bir şey anlamıyordum. Vaktiyle Macaristan'a gittiğim vakit de böyle olmuştum. Pansiyoncu kadına sekiz kelime sordum. Bunlardan üçü Türkçe çıktı. Anaya anne, babaya, ata; güneşe, gün diyorlar. Arabaları tıpkı bizim kağnı gibi... Bir otokara bindik. Bir çocuk bilet parası topluyor. Bir müşteri geçirdi «Hayda» diye bağırdı. Bu da Türkçe.

BOĞA GÜREŞİ

İspanya'ya geçtik. Boğa güreşi seyrettik. «Ejel» de belki onbin kişi vardı. Çok vahşi ve kanlı bir şey. Bir boğa çıktı. Tretuvarlar ve emsali meydanda boğayı kızdırıyorlar. Boğa saldırıyor. Korkunç şey. Sonra biri ata biniyor, meydana çıkıyor. Boğa bunu gördü, üstüne yürüdü. Bir boynuz vurdu. Atı boynuzuna taktı, üstündeki adamla beraber havaya kaldırdı ve yere çaldı. Eski Türkler kahramanlığa işaret olarak kendilerine boğa adı koyarlardı. Ben boğanın ne demek olduğunu bilmezdim. Şimdi gördüm. Müthiş bir kuvvet imiş. Türklerin hakkı varmış. Keza bizim hilâl dediğimiz şey, esasen boğa boynuzudur. Kuvvet âlameti olarak alınmıştır. Alınmasının sebebini de şimdi anladım. Nihayet boğaları öldürüyorlar. Şöyle ki: Zavallı boğa kanlar içinde saldırıyor. Boynuna şişler, sonra bir kılıç saplıyorlar. Bunun üzerine boğa önce diz çöküyor, yıkılıyor, ölüyor. Yanımızda bir İngiliz aile vardı. Duramayıp kalktılar, gittiler. Haremim sinirlendi, zangır zangır titriyor, bağırıyordu. Yerinde duramıyordu. Zorla susturdum. Bunu da gördük.

Paris'in metroları pek güzeldir. Paris'te en emin sür'atli vasıtadır. Bu şirketin bütçesi Türkiye'nin bütçesinden fazla. Halimizi anlıyalım. Fransa'da sade bir şirket bizim devletten zengin.

Paris'te otomobil müthiş surette çok. Adetâ şimdiden sokaklara sığmıyorlar. Bu hal böyle giderse on yıl sonra ne yapacaklar bilmem.

İntihap oldu. Her tarafta meb'us namzetleri tarafından ilânlar yapıştı. Muhalifler Hükûmet partisine, onlar da ötekilere neler demiyorlar. Müthiş. Fakat hürriyete bakın ki; hükûmetin kimseye bir şey yaptığı yok. Fransa ne hürriyet memleketidir. Bizde de bir gün böyle olduğunu görebilsek... Şu ilânları toplayıp Türkçe bir eser yapmak, millete göstermek aklıma geldi. Uzun iş. İşim çok. Vazgeçtim. Fırkaların ve mebusların hükûmete söylediklerinden binde birini bizde biri söylese **Mustafa Kemal** derhal onun boynuna ipi takar.

İşte yığılmış gazete kupür ve ağızdan işitip de not ettiğim vukuatı da bitirdim. Şimdi ufak bir umumî mütalea yazacağım. Sonra birkaç şahsı tarif edeceğim. Bir de kendimi bir kere kendim tasvir edeceğim. Bundan böyle de hergünkü vukuatı günlük jurnal halinde kayda devam edeceğim.

UMUMİ MÜTALEA

Bu, adeta bir tekrardır, fakat lâzımdır. Hem de tekrar çok iyi bir şeydir. Tekrar sihrî bir te'sire maliktir. Bu sebeple şiirde nakarat, musikide ara nâmesi kullanılır. Tekrarı haşiv diye nesirde sevmezler. Bilâkis haddinde ve güzel olursa onda da iyidir. Ben eserlerimde stil intizamına, seçme kelime ve cümle tertibine, böyle şeylere aslâ dikkat etmedim. Vaktim dar. Bunu yalnız edebî eser ve şiirlerimde yaptım. İnsan bir şeyi çok görürse onun tesirinden kendini alamaz. Kaçamaz. İşte ticarî reklâmların hikmeti budur. Meselâ Paris'te her adımda Dubarınel içkisinin reklâmı vardır. İnsan yürüyor, bir kahveye oturunca garson gelip ne içersin deyince, derhal Dubone hatıra geliyor, onu istiyor. Bizde bir şeyi kırk kere isteyince olur derler. Atalarımız ne güzel dikkat etmiş. Tekrarla derhal oto-straksiyon olur. Yine et tekrar hasen velevkâne yüzseksen derler. Pek doğrudur. Bir adama kırk defa delisin dersen sahiden bir deli olur derler. Doğrudur.

Abdülhamid zamanını yazmıyacağım. Benim işim değil. O vakit mühim mevkilerde bulunmadım. Bizim Türk Tarihinde de bu babda biraz malûmat var.

İTTİHATÇILAR DEVRİ

Bunlar hürriyet ve Meşrutiyet namına kıyâm ettiler. Muvaffak oldular. İlk devrede pek fena gitmedi, fakat derhal tenkidi çekemediler. Mevki-i iktidar tatlı geldi. Ellerinden gidiverecek diye ödleri koptu. Hemen istibdada, keyfî harekete tegallübe başladılar. Soygunculuk da başladı. Artık kim muhalefet ve tenkid yapsa, ona «Hain-i vatan» dediler. Kendilerinden başka millete sadık kimse olmadığı zihniyetine düştüler.

Astılar, kestiler, döktüler, hapsettiler, sürdüler. Öldürmeyi hem mahkemelerle, hem de komitelerle sokakta yaptılar. Memleketi kendilerinin çiftliği zannettiler, yaratılıştan mümtaz mahlûk olduklarına kani oldular. Bu suretle devlet ve millet işleri fena gitti. Bir de bu adamlar tahsilsiz, gayet câhil idiler. Devlet idaresinden de bir şey bilmiyorlardı. Tecrübesiz idiler. Yüksek mevkilere sıra ve zamanla değil, birden oturmuşlardı. İdareyi berbad ettiler. Millete ve devlete büyük zararlar verdiler. Nihayet Harb-i umumiye girmek gibi büyük cehaleti, büyük günahları da işlediler. Devleti batırdılar. Bu,kendilerinin de mahvı oldu.

Bu devrin şahsiyetlerini burda tarif etmiyeceğim. Her şahıs hakkında bahislerinde muhtelif yerlerde malûmat vardır. Onlardan en bariz şahsiyetler **Talât, Enver, Fethi, Cavid, Hüseyin Cahid, Ahmet Rıza, Mahmut Şevket, Rahmi, Ziya Gökalp, Doktor Nazım, Maarif Vekili Şükrü, Cemal Paşadır.** İçlerinde mütefekkir tek adam vardı, o da Ziya Gökalp idi. Bir derece **Cavid, Cahid** ve **Fethi** de mütefikkir sırasındadır.

Bunların muhalifleri bariz sîmalar olarak **Mizancı Murad, Sabahaddin, Lütfi Fikri** idi. Ben de muhaliflerden idim. **Murad** âlim, iyi bir adamdı. Türkiye'de hürriyet fikrinin intişarına hizmet etmişlerdendi. Fikrinde pek hatalı da olsa anut idi.

Bu devrin bîtarafane olarak tarihini yazmak lâzımdır. Hükûmet bir hey'et teşkil etmeli. Bu hey'ete bu cemiyetin Merkez-i umumisinde bulunmuş, nazırlı-

ğını yapmış adamlardan, keza cemiyetin muhaliflerinden koymalı. Bunlara bütün vesikaları bulup, toplayıp vermeli. Bunlar da bu devreyi bîtaraf'ane yazmalıdır.

Bir müddettir muhtelif gazetelerde İttihad ve Terakki hakkında hatırat neşretme modaları... Bu işlerden hiç haberi olmayanlar bunları yazıyor. Hepsi sathi ve yalan. Bunların hiç bir kıymeti yoktur.

MUSTAFA KEMAL DEVRİ

Devlet Harb-ı Umumi de mağlûp olmuş, düşmanları memleketi işgal etmişler. Her şey yarımış. Taksim olunuyoruz. Millet telâşta, hele Ermeni ve Rumdan fena korkuyorlar. Bunların tahakkümü herkesin izzetinefsine dokunuyor.

Nihayet millet kendisini müdafaa için bir bir kıyam etti. Çete teşkilâtına başladılar. Ermeniler, Fransızlar, Rumlarla vuruşuluyor. Millî hareket taazzuv etti. İstanbul'da padişah düşmanlarla beraber oldu. Hürriyet ve İtilâf fırkası da âleti. Keza çerkezler ve abazalar da padişah taraftarı. Her yerde millî hareket aleyhine padişah kıyâmlar yapıyor. Ordu yolluyor. İngilizler de kendilerine yardım ediyor. Bu harekette **Damat Ferid Paşa** ile **Ali Kemal** mühim şahsiyetlerdir.

Mustafa Kemal Vahideddin'e kızgın. İntikam almak için millî harekete iştirak ediyor. O esnada millî hareket Erzurum kongresini yapmakta. **Mustafa Kemal** derhal oraya gidiyor. Kendisini kongreye kabul etmek istemiyorlar. Entrikaya başlıyor. Bazılarını (.....) edip giriyor. Girince reis olmak istiyor. Yapmıyorlar. Hattâ yüzüne karşı aleyhine söylüyorlar. Fakat O, reis olmağa da muvaffak oluyor. Kongre bitince Sivas'a geliyor. Orada Hey'et-i Temsiliye adında bir hey'et halinde çalışıyorlar. **Rauf** yanında. Daha orada aralarında niza var. Gerek **Karabekir,** gerek **Rauf,** (*bir isim*)'in hırsından, ilerde milletin başına belâ olacağından korkuyorlar. **Rauf** onun reis olmasını aslâ istemiyor. Galiba kendi olmak fikrinde idi. Nihayet Hey'et-i Temsiliye **Ali Fuad**'ın himmeti ile Ankara'ya gelip yerleşiyor.

Bu dakikaya kadar millî kıyamda **Mustafa Kemal** yoktur. Şimdi bunun başına oturmuştur.

Bu esnada intihap yapılıp, İstanbul'da bir Meclis-i Meb'usan açıldı. Bunu İstanbul Hükûmeti yaptı. **Mustafa Kemal** buna razı olmadı. Kendisi reis olmağa çalıştı, olamadı. Bu Meclis büyük bir hizmet gördü ki, o da Misak-ı Millîdir. **Mustafa Kemal** bunu da kendi eseri diyor ama, Sivas'ta bu ad telâffüz bile edilmemiştir. Haberi yoktu. Ancak Meclis Erzurum ve Sivas'taki esaslara istinat etti. Tayy ve ilâve yaparak misakı vücuda getirdi. Fransızca olarak bütün dünyaya tamim etti.

SEVR

Bu Meclis çok vatanperver çıktı. Bunu gören İngilizler Meclis'i bastılar. İstanbul'u resmen işgal altına aldılar. İş fena. Sevr mualıedesi yapılmış. İmzası, Türkiye'nin imhası. İhtimal Meclis'e silâh altında bunu imzalattırırlar. Bu sebeple Meclis tâtil-i müzakere etti. Dağıldı. Meb'usların bir kısmı Anadolu'ya geçti. Bu

(*) İğfal anlamında bir kelime ve bir isim metinden çıkartıldı.

müthiş tehlike bitti.

Anadoluda yeni bir Meclis toplandı. Hükûmet teşkil edildi. Artık Türkiye'de muhasım iki hükûmet vardı. Bunlar silâhla, her şeyle çarpıştılar. İstanbul hükûmeti mağlûp oldu. Garpte Yunan ordusu, şarkta bir Ermeni ordusu vardı. Millî kıyam cendere arasında idi.Ermeniler hücuma hazırlanıyorlardı. **Kâzım Karabekir** Ermeni ordusunu mahvedip Gümrü'ye kadar istilâ etti. Gümrü Muahedesi yapıldı. İşte bu vakte kadar çok mühim iş gören **Ali Fuad'la Karabekir**'dir. **Refet Paşa** ile **Çerkez Ethem**'in de mühim hizmetleri vardır. **Mustafa Kemal**'in rolü hiçtir. Sade Meclisi Ankara'da toplayıp Hükûmet teşkil etmektir.

Mustafa Kemal'in en emin, en muti adamları **Fevzi Paşa** ile **İsmet Bey**'di O, **İsmet**'le Harb-ı Umumî'de Suriye'de ve Şark cephesinde bulunmuş, **Mustafa Kemal İsmet**'e «O iyi bir emir neferidir» diyordu. **Fevzi** de böyle idi. İşte bu iki adam bu meziyetleri ile en mühim mevkileri işgal ettiler. Onun biri sağ, diğeri sol eli oldular. Her biri aynı zamanda Erkân-ı Harbiye Reisi, Ordu Kumandanı, Hey'et-i Vekile Reisi, Müdâfa-i Milliye vekili gibi birçok mühim mevkii de birden işgal ediyorlardı.

Mustafa Kemal kendisini Meclis ve Hükûmet Reisi yapmıştı. İkisi üzerine de (.....) ediyordu. Nihayet **İsmet**'i Ordu Kumandanı yaptı, **Fevzi**'yi de Erkân-ı Harbiye Reisi. Çetelerden kurtulup ordu vücuda getirildi. Moskova'da Ruslarla Moskova Muahedesi denilen muahede yapılıp dostluk peydah edildi. Onlardan bir çok silâh, cephane ve para alındı. Bir taraftan da Ordu tanzim ve adedi tezyid edildi. Bir taraftan da silâh ve cephâne tedârik edidi. Afganlılar ile de Moskova'da bir muahede yapıldı. Yunanlılar Bursa'yı da adetâ harpsiz işgal ettiler. İki defa İnönü'ne hücum ettilerse de bozuldular. Millî hareket aleyhindeki isyânlar tamamiyle bastırıldı.

Moskova Muahedesi maddeleri üzre Ukranya, daha sonra müştereken Azarbeycan, Gürcü ve Ermenilerle Kars Muahedesi yapıldı.

Fransızlar ile Maraş ve Ayintab'ta şiddetli harbler oldu. Nihayet Fransızlar Adana'da mağlûp oldular. Ankara itilâfnâmesi yapılıp Adana ve Maraş'ı tahliye ettiler.

Yunanlılar Eskişehir-Afyon muharebesinde bizi bozdular ve perişan ettiler. Ordumuz pek mükemmel ve adetce pek mükemmel değilse bile düşmana müsavi idi. Kumandan **İsmet** idi. Bu mağlûbiyetin sebebi sırf **İsmet**'in cehaletidir.

Yunanlılar Ankara üzerine yürüdü. (*bir isim*) kaçmağa teşebbüs etti. Ordu enkazını Kızılırmağın arkasına almış, Hükûmet merkezini Ankara'dan Kayseri'ye kaldırmak istedi. Meclis büyük bir şehametle bunun önüne durdu. Meclis orduyu bizzat kendi tedbirleri ile yeniden tensik etti. Sakarya'da düşman karşılandı. Uzun ve büyük bir muharebe oldu. Yunanlılar mağlûp olup perişan bir surette Eskişehir-Afyon hattına çekildiler.

Artık **Mustafa Kemal** de, **İsmet** de milletin gözünden düşmüşlerdi.Mahiyetleri meydana çıkmıştı. Sakarya harbi esnasında da **Mustafa Kemal** ordumuza ric'at emri vermişti. **Mustafa Kemal** Ankara'da müthiş (.....) ile meşgûldü. Bu da kendisini milletin gözünden düşürmüştü. Millet Meclisi tamamiyle aleyhinde idi. Bilhassa İkinci Grup namı ile bir grup teşekkül etmiş, **Mustafa Ke-**

(*) Tahakküm ve fuhuş anlamında bir kelime ile bir isim metinden çıkartıldı.

mal'e, İsmet'e hücum ediyorlardı. Bu muhalefeti imha için **Mustafa Kemal** Meclis'i **Topal Osman**'a bastırmak istedi. Bunu yapamayıp sade meb'us **Ali Şükrü**'yü (.....).

Bu cinayet meb'uslara korku saldı. Kısmen sustular. Tuhaftır. Millî Kıyama ne kadar hizmet etmiş insanlar varsa hepsi **Mustafa Kemal**'e muhalif idi. O da onları tepelemekle meşguldü. **Mustafa Kemal, İsmet ve Fevzi** vasıtası ile orduyı elinde tutuyordu. Ankara Polis Müdülüğüne de (.....) birini koymuş, o da elinde idi. Etrafında da iki tabur muhafız askeri vardı. Kendisini düşürmek mümkün değildi. Meclise, millete rağmen mevkide duruyordu.

Nihayet Yunan ordusuna hücum edildi ve denize dökküldü. İzmir'e girildi. **Vahideddin** İstanbul'dan kaçtı.

Bu zafer üzerine Mudanya'da bir mütareke yapıldı. İtilâf devletleri Türkiye'yi Lozan'a sulh müzakeresine dâvet ettiler. Lozan Muahedesi, sulh yapıldı. İşgal kuvvetleri Türkiye'den gittiler. Millet Meclisi padişahlığı ilga edip **Abdülmecid**'i halife intihap etti.

Artık harp bitmiş, sulh imzalanmış oldu.

Cumhuriyet ilân edilip, **Mustafa Kemal** Cumhurreisi oldu. Hey'et-i Vekile usulü kaldırılıp kabine usulü kondu. **İsmet** Başvekil oldu. Ankara Payıtaht yapıldı.

Millet, matbuat hâlâ **Mustafa Kemal**'in aleyhinde idi. **Mustafa Kemal**, Birinci Meclisi feshetmiş, ikinci bir meclis toplamıştı. Bununla muhalefetten kurtulmamış, az zamanda bu Meclisde ekseriyetle muhalif olmuştu. **Mustafa Kemal**'in (....., ...), din aleyhindeki harekâtı milleti pek ziyade gayrî memnun etmişti. Kürdistan isyanı oldu. Bu **Mustafa Kemal**'e iyi bir vesile idi. Takriri Sükûn adında bir kanun yapıp isyanı bastırdı. Aynı zamanda matbuatı imha etti. Bir çok masumu (....). Meclisi korkuttu. Yine hâkim oldu. Bu esnada İstiklâl Mahkemeleri kanlı bir faaliyet yapmış, **Mustafa Kemal**'in muhaliflerini imha etmiştir. Bunun çoğu kanunsuz, keyfî idi. Memleket bu suretle teröre girdi, idare-i örfiye altına girdi.

Artık **Mustafa Kemal**'in korkusu yoktu. Keyfe, içkiye, fuhşa, servet yapmağa büyük bir mikyasta daldı. Her taraf şenlik, eğlence, bayram, balo içine daldı. Her gün merasim yapıyor, balolar tertip ediyor, eğleniyordu.

Lozan Muahedesi ve sulh ile artık dahilî ve haricî dağdağalar bitmiş demekti. **Mustafa Kemal** millî kıyamın iptidasından beri zamirinde tuttuğu şeyleri tatbike başladı. Mahiyeti nedir fi'len görüldü.

Fevzi ile ordu, **İsmet**'le hükûmet ve bütün kuvvetleri elinde idi. Soyguculuklarından, irtikâplarından dolayı vaktiyle feshedilen Müdâfa-ı Hukuk Cemiyetlerinden de Halk Fırkasını yaptı. Cebrî bir intihap ile tayin ettirdiği meb'uslarla, onları ikide bir İstiklâl Mahkemeleri ile korkutarak siyasî mekanizmayı da eline aldı.

(... ....) hilkaten gayet (.....), mütehakkim bir adamdı. Keyfî idareyi seviyordu. İzmir zaferine, Lozan'a kadar pek nüfuzu yoktu. Her (.....) yapamıyordu. Artık mani kalmamıştı.

Lozan'dan sonraki harekâtını şu nev'ilere taksim etmek lâzımdır.

(*) Katil, rezalet, ayyaşlık, asmak, fuhşiyat ve istibdat ile ilgili sekiz kelime metinden çıkartıldı.

1. (.....)
2. Ayyaşlık
3. Her cins (.....)
4. Balo ve eğlence
5. Azamet ve gurur. Allah mertebesine suud. Kendisini bol methettirmek.
6. Favoritizm
7. Klik, (.....) teşkili
8. Mevkilere cahil, bir leke ve cürmü olan, dalkavuk, kendi (.....) adamları getirmek
9. Millî kıyamda ne kadar hüsnü hareketi olanlar varsa onları (....., ..., ..., ...) suretiyle (....) etmek
10. Matbuatı susturmak
11. Millet Meclisini susturmak
12. Matbuatı eline almak
13. (.....) imha
14. Keyfî, kanun harici idare
15. Her yerde heykelini diktirmek, sokaklara, şehirlere, köprülere, ilh... kendi adını vererek kendisini ebedî kılmak
16. Eski padişahları, tarihî imha etmek gayreti. Bu suretle Türkiye'yi kendisi kurtardığını ve kurduğunu iddia etmek. Türk Tarihini kendisi ile başlatmak
17. Milleti kâmilen (.....) ve (.....)inden mahrum edip bu ahlâk telâkkisini kaldırmak. Her kadını (.....), her erkeği her nevi (.....) sevketmek
18. Zengin olmak. Paralar, her yerde çiftlikler, ilh... almak, banka yapmak.
19. Militarizm
20. Terör
21. Hükûmette fitne ve fesad ve tezvir sistemi tatbik
22. Vatanı çiftlik, milleti (.....) ehliye yapmak rejimi
23. Devlet işini ve kanunları şahsına, şahsiyata, araz-ı nefsaniye ve intikamına âlet kılmak veya arzusuna göre yenisini yapmak.
24. Türk an'ane ve orijinalliğini yıkmak.

İşte bunları uzun uzadıya, düşünülmüş, tesbit edilmiş bir plân üzerine tatbika başladı. O, meşru ve namuskârane bir idare yapamazdı. Çünkü kendisi haksız, (....., ...) ve (.....) bir (.....) idi.

Evvelâ ricâlde bir tasfiye yaptı. Plânı namuslular ile tatbik edilemezdi. Onları attı, idareden uzaklaştırdı. Kimine hapis, kimini imha, hasılı (....., ...) mümessillerini perişan etti.

Bu olurken bir taraftan da en (.....) etrafına topladı. Bunları seçme işinde cidden dirayet gösterdi. Etrafına toplayacağı adamlarda şu sıfatları arıyordu: (....., ..., ..., ..., ...). Bunlardan da en ziyade seçtiği bir mahkemece aleyhinde bu işlerden bir cürüm hakkında takibat olan, hiç olmazsa bu hususlarda kendi elinde aleyhlerine vesika olan kimselerdir. Çünkü

(*) Soygun, ayyaşlık, fuhşiyat, kamerilla, yetiştirmek, terzil, hapis, nefiy, asmak, imha etmek, hürriyet, namus, iffet, fahişe, hayvanat, yapmak, ahlâk, zulüm, istibdat, meşru idare, cahil, emir kulu, dalkavuk, hırsız, katil ile ilgili yirmidokuz kelime metinden çıkartıldı.

böyle olunca bu adamlar kımıldayamaz. Emre tamamiyle muti olur. Her kötü işe vasıtalık, âletlik ederler. Bir gün biri kımıldayacak olsa, derhal mahkemeye dâvayı rü'yet ettirir. Onların mahkemedeki evrakını kendi almıştır, yanında durur. Nitekim **Safvet**'i Kâtib-i Umumî sıfatı ile fırkanın abaşına geçirdi. **Safvet** devletin bi milyon lirasını dolandırmış, evrakı Divan-ı Harpte idi. Evrakı Divan-ı Harp'ten, **Safvet**'i yanına has bendegâh sınıfına aldı. Şimdi bu kötü adam itaat ve rezalete hizmet etmez de ne yapar? Yoksa derhal evrakı Divan-ı Harbe verilir. Nitekim tüfekçi olan **Topçu İlısan** mahkemeye verildi. Diğerlerine ders oldu. Nitekim **İsmet**'i düşürmek için **Kılıç Ali, Topçu** ile berabermiş. İşi anlayınca **Kılıç Ali** derhal dehalet edip af talep etmiş ve af olmuştur.

İsmet gayet (.....) mi'zaçlıdır. Nitekim **Mustafa Kemal**'e olan ve neşredilen mektubu bunun güzel vesikasıdır. Sonra **İsmet** ordunun bilâsebeb sırf cehli ile mahvolmasına sebep olmuştur. Böyle askerî hatâları da boldur. Lozan'da da kötü projeyi kabullenmek gibi ağır bir hatâ yapıyordu. Daha fenası Kambur kardeşini gayrî meşrû bir surette üç yıl içinde mal-i karun'a batırdı. Keza Tahsisat-ı mestûreleri yer. Nasıl kımıldayacak?!. **Salih** ve **Kılıç Ali** mühim vurgunculuk yaptılar, adam öldürdüler. Hasılı yanındakilerin hepsi böyledir.

Etrafında bir klik teşkil etti. Bu şirket-i inhisariye İttihadcılar gibi karanlık odada çalışmaz. Rakı masası başında çalışır. Devletin bütün işlerinin kararları, asıp kesmeler hep bu masada sarhoş iken verilir.

Klik azâsını kâmilen meb'us da yapmıştır. Bunlar iki nev'idir: Biri adam öldürmek, döğmek, tehdid etmek vazifesi ile mükelleftir. **Salih, Kılıç Ali, Recep Zühtü, Rizeli Cavid,** ilh... bu sınıftandır. Bunlar Tulumbacı makulesi insanlardır. Seviyeleri bundan bir parmak yüksek değildir. Bunlara silâhşörler, cumhuriyet tüfekçileri adını vermek lâzundır. Bunlara onikiler adı da verildi. Diğer zümre meddahlardır. Bunlar **Mustafa Kemal**'i Allah mertebesine çıkarırlar, sözlerini âyet diye halka yutturmağa çalışırlar. Ona dehâ vererek fevkalbeşer yapmağa gayret ederler ki, halk tapınsın. Tarikat ve şeyhlik tarzı. Bunların faaliyet sahası, esaslı vazife olarak matbuattır. Bu hususta makaleler yazarlar. Kâh işleri sırf medihtir, buna göre adları «Gazete soytarıları» olabilir. Kâh da hücum ve taarruzdur. Buna göre de adları «Gazete tüfekçileri» olmalıdır.. **Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Hamdullah Suphi, Ruşen Eşref,** ilh... gibi.

Bu adamlardan lekesi olmayanları da bizzat **Mustafa Kemal** kendisi «İş yapın, zengin olun, ki kuvvetli olalım» diye (.....) sokup bulaştırdı. Şimdi bunların içlerinden bu işten vazgeçmek isteyenler olsa da vazgeçemezler.

Bu has zümre -ki bunlara havası bendegâh-ı hazret-i şehriyari-i cumhuriyet penahı demek lâzımdır- Meclisde de vazife vardır. Meb'uslar arasında propaganda yaparlar. İcabında söz söylerler, hücum ederler. O esnada silâhşörler de tehdid yaparlar.

Meclisde meb'uslardan talî bir bendegân sınıfı da vardır. Bu ikinci derece dalkavuklar da birinci zümreye yardım ederler.

Görülüyor ki, şu teşkilât cehennemî bir makine halindedir. Bu teşkilât ile Türkiye idaresi müthiş bir (.....) devrine girdi.Bu terör bence eski Fransız teröründen baskındır. Hem bu (....., ...) bir terördür. **Hürriyet im-**

(*) Dalkavuk, irtikap, terör, fuhuş, soygun ve mülevves ile ilgili altı kelime metinden çıkartıldı.

ha edildi. Yeni bir zulüm ve istibdad devri başladı. Bu zulüm ve istibdad Abdülhamid inkinden de, İttihadcılarınkinden de dehşetli oldu. Zavallı Hamid kaç kişiyi asmıştı. Hiç... Hele hiç hırsızlık etmedi, hiç fuhuş yapmadı, hiç israfta bulunmadı. Bilâkis memlekette bunların önüne geçmeğe çalıştı idi. Bu devre bakınca insan Abdülhamid aleyhine kıyâm ettiğine utanıyor.

Artık millet yıldı, idare klik eline geçti. Kliğin de korkusu kalmadı. Rahat oldular. Bu sefer zevk ve safa, buna para lâzım olduğundan (.....) ve (.....), türlü nevi (.....), balolar, şenlikler, yazın Dolmabahçe mum söndürmeleri, deniz safaları aldı yürüdü... Dolmabahçenin yanındaki Çırağan'da Lâle Devri'ni gören bahçenin toprakları lâle eğlencelerinin bunun yanında küçüklüğünü görerek yüzü kızarsın... Sâdabad'lar, Mehrâbad'lar, Şesâbad'lar, ilh... bu yeni âlemâblardan türlerinin ne kadar âdi olduğunu anlamış olsalar gerek...

Bu zevkler mühim israfatı mucip oldu. Bütçe yetişmedi. İnhisarları icâd ettiler. Ağır vergiler tarhettiler. Fakir düşmüş millet şimdi aç. Hem açlıktan, hem zulümden inim inim inliyor. Hürriyetsizlik o kadar dehşetli ki, iki kişi birbirine derd yanmaktan bile korkmakta.

Bu mahşer içinde türlü hâlet-i ruhiyeler görüyoruz: **Mustafa Kemal**'e müthiş bir gurur ve azamet geldi. Kendisi de, gazete soytarıcıları da ilhâm aldığını söylüyorlar. Askerlik, idare, maarif, ziraat, ilh... yüz türlü dâhi olduğunu söylüyorlar. Onun bendegâruna verdiği emirlere «Yüksek Telkin» adını koydular. Yâni vahiy, emr-i ilâhi demek istiyorlar. **Mustafa Kemal** bir aralık gazetelerde gûya hikmetâmiz kısa kısa cümleler neşretmeye başladı. Soytarılar buna derhal «Vecizeler» dediler.Galiba âyet demek istediler, ama birden cesaret edip bu adı koyamadılar.Halbuki âyetlerle bunlar arasında dağlar vardı.Bunlar herkesin bildiği (.....) hikmetlerdi. Hem de te'kidli, mâna çıkmaz şeylerdi.

Bunlardan **Yakup Kadri, Mustafa Kemal**'in bütün icraatına, sistemine rejimine, lâflarına, zihniyetine, ahlâkına, hasılı ruhuna «Kemalizm» adını koydu. Ne (.....)... Fakat iyidir. Böyle eşsiz bir (....., ...) bir (....., ..., ..., ... ve .....), hasılı rejimine, ruhuna bir ad koymak lâzımdı. İyi oldu. Gelecek nesiller bu adı kullansın,Türk nesilleri Kemalizm kelimesinden bu (.....) anlayacaklar, titreyecekler, (.....) edecekler. Şairler, nasirler. çirkin, mel'un, cehennemî bir ruhu, böyle bir millet idaresini ifade etmek için böyle bir kısa kelime bulmuş olacaklar. İyi bir ıstılâh konmuştur. **Yakup Kadri** efendisine kaş yapayım derken göz çıkardı.

Büyük nâci, Halâskâr Ulu Gazi,Ulu Yaratıcı, ilh... gibi türlü tabirler icâd ettiler. Ulu, büyük ve aynı zamanda muktedir demektir. Ulu Tanrı gibi. Yaratıcılıktır. Demek bu adamı Tanrı yapıyorlar. Hakikaten bu soytarıların gayreti onu bir put yapıp millete taptırmaktır. Hattâ Taksim'deki heykeline Allahımız diyenler de var. Ne hale, ne seviyeye düştük?!. Görünmez, fakat her yerde hazır ve nazır bir Tanrıyı bıraktık, bir şahsa,hem de (.....) ve (.....) bir şahsa yapıyoruz.

Diğer bir hâlet-i ruhiye **Mustafa Kemal**'in Türkiye devletini kendi yarattığını iddiası ve bunun için maziden ne varsa imhaya çalışmasıdır. O da âvene de Türkiye'yi bu büyük dâhi yarattı diyorlar. Artık tarih kitaplarından padişahların

(*) Hırsızlık, irtikap, fuhuş, müptezel, haya, zulüm, mel'un, müstebit, kaatil, cinayet, rezalet, lanet ve habis ile ilgili ondört kelime metinden çıkartıldı.

adlarını silmeğe koyuldular. Fransa gibi cumhuriyet olmasın... Buna rağmen mekteplerinde Şarl'ler, Lüi'ler, Napolyon'lar okutuluyor. Paris'te Bonabard Sokağı var. Osmanlı Tarihini mekteplerden kaldırdılar. Hertarafta câmilerden, çeşmelerden kitabeleri tuğlaları kazıdılar. Yürek acısı. Bunlar ne mühim san'at eserleri idi. Gitti, gider. Nihayet Müze Müdürü **Halil Bey** bunları alçı ile kapatmak yolunu bularak bu andavallığın önüne geçti.(*)

Bu adam kendisini ebedî kılmak istiyor. Her tarafı heykellerle doldurdu. Şehirlere, sokaklara, ilh... kendi adını verdi. Zaman ne sert şeydir. Bir gün bunların hepsini birden temizler. (.....) aklı var... İyi iş yap da heykelini millet diksin...

Diğer bir zihniyet ve gayreti memleketten namus ve iffet mefhumunu kaldırmaktır. (.....) memlekete yayıyor. Bu suretle Türk sosyetesini yıkıyor. Bu iradeye fuhuş rejimi adını da vermek münasiptir. Bunu kasten yapıyor.

Diğer bir zihniyet ve gayret de milleti dinsiz yapmaktır. Fakat her millete bir din lâzımdır. Bu adam hem de tezad içinde bir insandır. Kendisine vaktiyle Millet Meclisinden zorla Gazi ünvanını aldı. Bu ünvan ise dinîdir.

Diğer bir zihniyet Türkiye'yi medenîleştirmek, Avrupalılaştırmaktır. Fakat bunu bilmiyor. Medeniyeti dans, (.....), heykel, zevk ve safa zannetmiştir.Vahim bir hal var. Bizden **Mustafa Kemal** gibi Avrupa'yı gezenlerin çoğu, sade bulvarları, ordaki heykelleri, (.....), eğlence yerlerini, dansları, baloları görüyor, medeniyet budur zannediyor. İşte **Mustafa Kemal** de böyle... Medenî yapmak için Türkiye'ye bunları tatbik ediyor. Medeniyet bu değil. Bunlar bilâkis medeniyetin hastalıkları. O Avrupada nice mektepler, mühim ilmî müesseseler, fabrikalar var. İşte medeniyet budur. Bu dâvada olanlar bunları Türk'e tatbik etmelidir. **Mustafa Kemal**'in medeniyeti yaya (.....) medeniyetidir. Bizim önümüzde bir nümune ve ders Japon vardır. Onun gibi yapmalıdır.

OKULLARDA DANS MECBURİYETİ

Bu adam işte bu zihniyetle millete şapka giydirdi. Bunu da bir kanun darbesi ile yapmak gibi bir (.....) gösterdi. Evolusyon işi idi. Halk muhtelif şehirlerde «İstemeyiz!» dediler. Bunlar silâhlı bir isyân değildi... Derhal İstiklâl Mahkemesini dolaştırdı. Bir çok zavallıları bîgünah olarak astı... Frak, silindir şapka gibi elbiseleri tamim etti. Bu suretle de **Mustafa Kemal**'in inkılâbı bir elbise dolabı inkılâbından ibaret olmuştur.

Maarif Vekili **Vasıf**'a dansın mekteplere tamimine emir verdi. Yapıldı. Kızoğlan talebe kucak kucağa dans ettiler.(**)Macar, Romanyalı talebe İstanbul'a geldi. Türk mektep kızlarını mektepte bunların kucağına verdiler, dans ettirdiler. Bu da yetmedi, onları gece bu ecnebî talebe ile Beyoğlu'na barlara yolladılar. Türlü rezaletler oldu. Mekteplerde namus kalmadı.

Bu zihniyet ve gayret de, Türk'ün an'anesini yıkmak, orijinalliğini mahvetmektir. Bu en büyük halt idi. Türk'ün kökünü kırmaktı. Henüz hiçbir zalim buna

(*) Haydarpaşa eski lisesinin denize bakan cephesindeki alçılı arma hala yaşayan bir örnek.

(**) 19 Mayıs kutlama biçimi.

(*) Acımak, fuhuş, kaldırım ve cehaletle ilgili altı kelime metinden çıkartıldı.

hücum etmemişti. Bunu da medeniyet, asrîleşmek namına yapıyordu. Türk mükemmel otomobiller, makineler, ilh... yapabilseydi de keşke sarık ve şalvar giyseydi. Bunların medeniyetle ne alâkası var? Japonların kadınları hâlâ arkasında bohça gibi bir tümsek, ayaklarında takunya, fakat en müthiş dritnautları yapıyorlar. Dünyada onlara medenî denir.

Millet fena halde dolgunıdu, fakat bir şey yapamıyordu. İş suikasde döküldü. Birkaç (.....) **Mustafa Kemal**'i İzmir'de öldürmeğe teşebbüs ettiler. Yakalandılar. Hepsini astı. Bu bahane ile ne kadar muhalif, bilhassa eski İttihadcı varsa onları da astı. Bu suretle İttihadcılığı vaktiyle Yeniçeriler imha edilir gibi, kökünden kazıyıp bitirdi.

Bu vak'a ile onun kibri (.....), milletin korkusu bir kat daha arttı.

Diğer bir zihniyet devleti askerce idare etmektir. Hükûmeti ordugâh haline getirdi. Buna militarizm derler ki, devletler için en muzır şeydir. İşte bu idarenin bir hastalığı da budur. Bu devleti kurtarmak için askerleri sivil işlerden almalıdır.

Diğer bir halet-i ruhiye muhaliflerini ezmektir. Ne kadar millî kıyama hüsnü hizmeti olanlar varsa perişan etti. Bu babda merhametsiz davranmış, muhaliflerini gıcır gıcır (.....).

Bu adamın diğer bir gayreti de müthiş zengin olmağa çalışmaktır. Bunu (..... .....) ile yaptı. İki-üç yıl içinde gayet büyük zengin oldu.

Nihayet eğlenceler, israflar büyük bir iktisadî buhrana vardı. Şimdi devlet ve millet bu buhran içinde kıvranıyor. Buna çare diye ve «Millî İktisad ve Tasarruf» adıyla gayet müstebidâne ve fevkalâde tedbirler aldılar. Hürriyetin bir ticaret kısmı kalmıştı. O da gitti. Ticaretse hürriyetsiz olmaz. Bu tedbirler tamamiyle anormaldir. Bakalım nereye varacak?!..

PSİKOLOJİK TETKİK

Millî hareketle cumhuriyetin psikolojisini ve **Mustafa Kemal**'in gayelerini hülâsa suretiyle, terkip tariki ile ve merhale bir daha zikretmeyi faydalı buluyoruz:

Birinci merhale - Herkes millete istiklâlini kazandırmak peşinde. **Mustafa Kemal** de millî harekete baş olmak, İstanbul Hükûmetini mahvedip kendisi hükûmeti eline almak için çalışmıştır. Bütün hareketlerinde görünen budur. Buna muvaffak olmuştur. Bunu milletin kurtulması yolundaki gayrete karıştırdığından vatan ve millet için çalışanların mesaisi kendi şahsına da hizmet etmiştir. Bu bir zaruret halinde idi. Bu devre «İstiklâl Savaşı», **Mustafa Kemal** için «Baş olma» devri adını almalıdır.

İkinci merhale - Millet kurtarılıp sulh olunca cumhuriyet ilân edip **Mustafa Kemal** Hükûmetin başına oturmuştur. Ne kadar kendine muarız, namuslu, millî harekette hizmet etmiş veya mevki için rakip veya tehlikeli gördüğü insan varsa hepsini insafsızca (.....). Kabahatli kabahatsiz dememiştir. Mahkemede ve sokakta yani kanuni ve gayri kanunî (.....)müştür. Bununla «Lâyüs'el ammâ yef'al» olmak, «keyfe mâ yeşa,» hüküm sürme gayesini takip ediyordu.

(*) Vatanperver, istibdat, soygun, hırsızlık, kurmak ve öldürmekle ilgili yedi kelime metinden çıkartıldı.

Muvaffak olmuştur. Kendine itiraz edecek adam ve kimsede cesaret kalmamıştır. Millet Meclisini de intihabı sırf kendisi keyfi gibi yaptırarak mebusları tâyin ve nasbedilmiş birer memur haline koyup bir bostan (.....) yapmıştır. Millet Meclisinin hiçbir kuvveti kalmamıştır. Matbuatı da kırmış geçirmiş. Diğerlerini para ve mevki ile eline almış, bizzatkendisi de gazeteler çıkartmış, onları da kendine meddahname haline koymuştur. Yine bu merhalede (.....) adamları devlet işinden uzaklaştırmış yerine (.....) ve cahilleri koymuştur. Sebebi; çünkü fena işler yapacağından bunları (.....)lulara gördüremiyecektir. Bu merhaleye «Terör,muhalefet ve hürriyetin imhası, kamarilla teşkili» devri adı verilmelidir.

Üçüncü merhale - Zengin olmak devridir. (*bir isim*) milyonlarca çalmış, büyük zengin olmuştur. Avanesini de irtikâplar ile zengin etmiştir.

Dördüncü merhale- Kibr-ü azamet, Tanrılık. Kemalizm doktrini dâvası. Kasideci şairler ve muharrirlerin **Mustafa Kemal**'i son haddinde medihleri.

Beşinci merhale - Zevk ve safa.

İşte bunlar arasında bunların neticesi olarak bütün devlette, irtikap, rüşvet, jurnalcılık, ayyaşlık, fuhuş, her türlü ahlâmsızlık, bilhassa dalkavukluk, favoritizm almış yürümüştür. Fitne, fesat ve (.....) esası üzerine müesses bir hükûmet kurulmuştur.

Mustafa Kemal el'an şunları yapmaya savaşıyor: Kimsede (....., ... ve .....) mefhumu kalmasın. Bütün kadınları (.....) ve erkekleri (.....)enk yapmak. Kasdî olarak buna çalışıyor. Milleti dinsiz yapmak, Avrupalı yapmak, heykelleri ve emsali ile kendisini ebedî kılmak,Türk Tarihini kendinden başlatmak, muhtelit mektepler açarak daha çocukluktan kızları (.....) alıştırmak, devleti askerce idare etmek kendisini dâhi ve fevkalbeşer tanıtmak.

Bu adam bir çok (.....) yollara girmiştir. Gördüğü ve yaptığı şeyler sathî şeylerdir. Gayet (.....) olduğunu göstermiştir. Süsle ve yaldızla uğraşıyor. Bu icraatla Türk Milletinin sosyetesini kökünden devirmiştir. Yaptığı inkılâbın sade hakiki bir adı vardır. O da «Elbise dolabı inkılâbı»(*).

ABDÜLHAMİD VE MUSTAFA KEMAL ARASINDA MUKAYESE

Mustafa Kemal devrinin **Abdülhamid** ile mukayesesi enteresan olur:

Abdülhamid'in bir Yıldız Sarayı vardı. Etrafında Arap, Arnavud Muhafız Taburları, duvarlar vardı. Oraya kuş yanaşamazdı. **Mustafa Kemal** de aynen öyle bir Çankaya'sı vardır. Burası «Cumhuriyet Yıldızı» dır. Onun duvarı yerine Çankaya'nın etrafına hendekler yapılmış, betonlu metrisler açılmış, toplar ve mitralyözler yerleştirilmiştir. Yıldız'da bahçe ve bir havuz vardı. Çankaya'da bahçe yerine kilometrelerle orman bir çiftlik ve Marmara adında, o şekilde yüzlerce metre boyunda bir havuz yapıldı. Sonra daha büyük olarak bir de Karadeniz havuzu yapıldı. Zavallı **Hamid'in** Havuzu dairevî ve avuç içi kadar bir şeydi. Bununki üçyüz metre boyundadır. İçinde kayıkla gezer. O hem bunları otuzdört yılda yapmıştı. Bu iki yılda yaptı.

(*) Korkuluk, sahtekarlık,namus, fenalık, ahlâk, iffet, fuhuş, pezevenk, yanlış ve cehalet ile ilgili onbir kelime ve bir isim metinden çıkartıldı.

(') Ecevit Gardrop Devrimi.

Abdülhamid'in Arnavud eşkiyadan tüfekçileri, Fehim Paşaları, Zülüflü İsmailleri vardı. **Mustafa Kemal**'in de Arnavud, Lâz ve Çingene (**Recep Zühdü**) den tüfekçileri, **Kılıç Ali** adında **Fehim Paşa**'sı, **Falih Rıfkı** adında **Zülüflü İsmail**'i, **Bozok Salih** adında, **Tahir Paşa**'sı vardır. Sade **Abdülhamid**'in (..... yoktu. Bunun o da var: **Kel Ali, Kılıç Ali** ilh... **Ali...**

Sultan Hamid'e zillullah-ı fil-arz derlerdi. Buna doğrudan doğruya Tanrı diyorlar. Ona Halife-i Müslimin diyorlardı. Buna milletin gözbebeği, yeni din mümessili diyorlar. Ona el-Gazi diyorlardı. Buna Gazi diyorlar. Ona Efendimiz diyorlardı. Buna da Efendimiz diyorlar. Bilmem daha ne kaldı? Es-Sultan ile Hân kelimeleri eksik. Bir Reisicumhura Efendimiz denemez. Dendikten sonra Es-Sultana ve Hakan'a da hâcet kalmaz.

Abdülhamid zamanında Saye-i Şahâne vardı. Ona iltica edilir ve edilince akan sular dururdu. Şimdi de **Gazi Sayesi** var. Bununla da akan sular duruyor.

Abdülhamid nâzırlarına maaş ve ihsanlar verirdi. Bu da vekillerine maaşlar, ihsanlar, köşkler veriyor. **Abdülhamid** kendisine sâdık olanlara, hizmet edenlere memuriyet verirdi. Bu da veriyor. Kumandanlar, Valiler ekseriyetle şahsî sadıklarıdır.

Abdülhamid'de çırağ çıkarmak usulü vardı. Bu da çırağa buyuruyor.

Bütün Osmanlı Padişahlarında Kasideci Şairler vardı. Onlara câize verirlerdi. Bunun da **Celâl Sâhir, Abdülhak Hâmid, Mehmed Emin, Fazıl Ahmed, Halil Nihad, Faruk Nafiz, Behçet Kemal** ve emsali şairleri var. Methiyeler, İstanbul'a teşrifiyeler, yani kasideler yazıyorlar. Câizelerini alıyorlar. Yani mebuslukla çırağ buyuruldular. Padişahların nesircileri yoktu. Bunun nesircileri de var.

Abdülhamid'in Hassası, muzika-i şahânesi vardı. Bunun da cumhuriyet muhafız taburları ve cumhuriyet bandosu var.

Abdülhamid'in etrafında Çerkes cariyeler vardı. Onları kullanırdı. Bunun da Yıldızında milliyete bakmaksızın birçok genç kız var. Keza o Çerkeslerle iktifa ederdi. Bu evdeki daimi kızlardan maada yine hergün beş-on kadın daha getiriyor. Böyle seyyar ve değişen bir fasile de var. **Abdülhamid** bu kızlardan gönlü geçenine selâ bir nefere nikâhâla verir, onu zabitlikle çırağ çıkarırdı. Bu da birine veriyor, meselâ sefaret kâtipliği ile çırağ ediyor. Ancak ikisi arasında vahîm bir fark var. Onunkilere cariye, müstefreşe derlerdi. Bu kendisininkilere «Evlâtlığım!» diyor. Ve nikâh merasiminde baba sıfatiyle isbat-ı vücud ediyor. Olur (.....) ve (.....) değil...

Abdülhamid'e yılda bir defa Kadir Gecesi ricalden bazısı tarafından kız takdim etmek âdetti. Şimdiki pezevenkler (*bir isim*) hergün takdim ediyorlar.

Abdülhamid'in Çerkesleri vardı. Ellerinde şekil listesi Anadoluda köy köy dolaşıp Çerkes kızı topluyorlardı. (*bir isim*) Arnavud, Çingene ve Dönmeleri var. Dolaşmıyorlar. Kerhane açıp oturuyorlar. Köyde değil, şehirde kız, karı seçip efendilerine takdim ediyorlar.

Abdülhamid zamanında Hürriyet kelimesi yasaktı. Kamuslardan çıkarılmıştı. (*bir isim*) zamanında hürriyetin asıl kendisi yasak. Hem öyle yasak ki, sahibi derhal asılıyor. **Hamid** zamanında ise sade sürülürdü.

(*) Cellat, sahtekârlık, yüzsüzlük ile ilgili üç kelime ve üç isim metinden çıkartılmıştır.

Abdülhamid zamanında dalkavukluk revaçta idi. Bunun zamanında ise dalkavukluğun bu kadar evci alâsını bulduğu henüz görülmemiştir.

Hasılı bu mukayese daha çok yapılabilir. Bu kadarla iktifa ediyoruz. Yalnız **Abdülhamid** zamanında olan kötülükler bunun zamanında birkaç yüz misli fazla olmuştur. Hele terör **Abdülhamid** zamanında helva ve baklava imiş, şimdi anladı

Bu halde bu cumhuriyet mi? Böyle olunca cumhuriyete lüzum mu vardı. Bu sual kendi kendine ortaya çıkıyor. **Abdülhamid:** «Ben bir padişahım, idare monarşi sistemidir» diyordu. Mert adammış. Bu ise (.....)... Yüzüne bir (.....) maskesi taktı, monarşik, otokratik idarelerin en şiddetlisini, en zalimânesini yapıyor. **Hamid,** (*bir isim*)'den çok yüksekmiş. Hiç olmazsa merdçe, açıkça yapıyordu. Bu ise nâmerdçe, sahtekârca yapıyor.

Hamid câhildi. Seviye-i irfanca (*bir isim*)'in ondan farkı, dinsizliği, fuhşu, namussuzluğu, zevk ve sefayı, dansı, frakı, şapkayı, medeniyet zannetmesidir. İrfanı olsaydı etrafına âlimleri toplardı.Bildiği kulaktan dolma bir-iki şeydir. Bir müddettir başladığı tarihçilik ve dilcilik bir fantazi ve cahil sahtekârlığından ibarettir.

Hamid namus ve iffet sahibi idi. **Mustafa Kemal** ondan bu hususta da farklı. Büyük namussuz. Zerrece namus duygusu olsaydı etrafına pezevenkleri toplamazdı.

Mustafa Kemal devrini İttihadçılar devriyle mukayeseyi zâid görüyoruz. Onlar ne yaptıysa **Mustafa Kemal** de yaptı.Sade onlardan bin kat daha şiddetli ve onların (.....)larına bin bir tane daha kattı. İdaresini kendi icad ettiğini söyleyerek öğünüyor. Hayır, kendi icad etmemiştir. İttihadçıları model almıştır. Onları taklid ediyor. Yalnız bunları pek şiddetlendirmiştir. Bazı farkı var. İttihadçıların her işi gören bir merkez-i umumisi vardı. Bunun da var. Daha (.....) şu ki onlarda merkez-i umumi birçok adamdan mürekkepti. Bu sade kendisidir. **Mustafa Kemal**'in sade bir icadı var. O da Millet Meclisinin teşrii ve icraî sıfatı. O da (.....)... Sonra onu da kaldırdı.

Hâsılı **Abdülhamid** (*bir isim*) nisbetle zemzemle yıkanmış imiş. İttihadçıların halini görünce **Abdülhamid** aleyhine çalıştığıma utanmış, ne büyük günah işlemişim demiştim. Bunu görünce **Abdülhamid**'e de İttihadçılara da rahmet okuyor, aleyhlerinde çalışmakla ettiğim günahların affını Allah'dan diliyorum.

MUSSOLİNİ VE MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal'i **Mussolini** ile de mukayese faydalıdır.

Bugün dünyadabirkaç müstebit var: Rusyada **Stalin**. Bunu hesaba almayacağız. Çünkü komünizm mahsulüdür. Bu meslek gayri tabii, berbat bir idare şekli. Diğeri İtalya'da **Mussolini**, İspanya'da **Perimodoryuvera**'dır. Daha sonra Yugoslavya Kralı yaptı, söktüremedi, bugünlerde yine Millet Meclisini açmak üzere. İspanya diktarörü de istifa ediyor. Kala kala müstebit, diktatör olarak yeryüzünde **Mussolini** ile (*bir isim*) kalıyor.

Bu iki şahsın birine nisbetle zihniyet, fiil ve mahiyetleri nedir?...

İtalya komünistler, sosyalistler elinde mahvolmak üzere idi. **Mussolini** bir

(*) Sahtekârlık, rejim, fenalık, belâ, ucûbe, zulüm ve şiddet ile ilgili sekiz kelime metinden çıkartılmıştır.

isyan yapıp Roma'ya girdi.Hükûmeti aldı. Bu muzir unsurları perişan etti, susturdu, fakat kimseyi asmadı, sokakta öldürtmedi. (*bir isim*) ise çok asmış ve sokakta da adi cinayet işlemiş bir kâtildir. Bizde millet istiklâl için ayaklanmıştı. (*bir isim*) gelip başına geçmiştir. Ve entrika ile geçmiştir.

Mussolini hükûmete geçince kuvvetli bir pençe ile idareyi eline aldı ve müstebidâne hükûmet ediyor. İkisi de müstebit: Fakat (*bir isim*) ondan müstebit ve mülevves.

Mussolini alim bir adam. (bir *isim*) câhil. **Mussolini** namus ve ahlâk sahibi: İtalya'da dansı, fuhşu kaldırmıştır, denebilir. (*bir isim*) Türkleri fahişe, pezevenk yaptı.**Mussolini** on paraya el sürmüyor. (*bir isim*) irtikâp ve irtişa içinde. **Mussolini** mert, her işi mertçe yapıyor. (*bir isim*) işleri iğfal, entrika ile ve kahpece yapıyor. **Mussolini** aile babası, (*bir isim*) aileden nefret ediyor, aile yıkmakla meşgul. **Mussolini** kadınlarda kısa etekleri yasak etti. (*bir isim*) herkese medeniye diye kısa etek giydirdi.

Mussolini Padişaha hürmetkâr. (*bir isim*) hergün padişahlar aleyhine nutuk söylüyor. Hattâ Fatih, Yavuz gibilerine de dil uzatıyor. (*bir isim*), mühim âlim, şair, hâkîm, fatih olan bu padişahların tırnağı olamaz.

Mussolini millî an'ane ve âdetleri ihya ile meşgul. (*bir isim*) bunları yıkmakla zevk duyuyor. **Mussolini** meselâ eski Romalıların kol uzatarak yaptıkları temenna usulünü tatbik etti. Avrupa'da yok, bu geriliktir, valşîliktir demedi. Bu adam İtalya'da yeni bir Roma İmparatorluğu kurmaktadır. (*bir isim*) Türklüğü bitiriyor, devleti ve milleti harsen de küçültüyor. Bütün millî âdetlerimizi, an'anelerimizi sildi.

Mussolini cesur. (*bir isim*) korkak. Kaç defa Ankara'dan kaçıyordu. Sakarya muharebesinde de Orduyu bırakıp kaçıyordu.

Mussolini Vatikan'a kuvvet vermekle meşgul. (*bir isim*) Hilâfeti ilga etti Dini yıkmakla meşgul. **Mussolini** ölmüş İtalyan milletine can verdi. Onları kahraman yapıyor. Ümit vermiştir. (*bir isim*) milletin bütün maneviyatını kırdı ümidini kesti, korkak ve meyus etti.

Mussolini İtalyayı ilmen, iktisaden yükseltti. (*bir isim*) ilmi, mektepleri bitirdi. Cehle revaç verdi.Talebe çalışmıyor «Gaye mevki, para değil mi çatarsın olur, çalışmağa ne lüzum var?» diyor. Bu düstur oldu.Ve yine (*bir isim*) memleketi iktisadî büyük buhrana soktu.

Mussolini İtalyayı imar ediyor. (*bir isim*)nin imar kaabiliyet ve kuvveti nin numunesi Ankara'dır. Yazık milyonlarla masrafa.

Mussolini İtalyan parasını kuvvetlendirdi, tesbit etti. Bizim paramız hergün düşüyor.

Hâsılı **Mussolini** bir çok vekâletleri bizzat kendi idare ediyor, (*bir isim*) de öyle. İkisi de (.....), fakat biri temiz, biri kirli. Biri memleket ihya ediyor, biri memleket yıkıyor. **Mussolini** müstebitim, millet meclisi falan olmaz diyor. Merdçe söylüyor ve yapıyor. (*bir isim*) bu cumhuriyettir, demokratız, halk hakimdir, hakimiyet milletindir, milet emindir, diyor. Millete hakimiyetten bir incir çekirdeği bile vermiyor. **Mussolini** merd, bizimki (..... .....). Eğer (*bir isim*) diktatörlüğü, **Mussolini** diktatörlüğü gibi olsaydı, böyle bir pederâne müs-

(*) İstibdat, yalan ve sahtekârlıkla ilgili üç kelime metinden çıkartılmıştır.

tebiti başımda taşırdım. **Böyle** (....., ...) ne etmeli bilmem?... (*bir isim*) cehli, ahlaksızlığı ve ilh... sıfatlarıyla Türkiye'de bir «(.....) Hükûmeti» kurmuştur.

Mustafa Kemal idaresi şahıslarının tarifine geçiyorum:

Bu hususta evvelki bahisler arasında muhtelif şaluslar üzerine birçok malûmat vardır. Burda sade birkaç şahsı yeniden tarif edeceğiz.

PORTRELER

MUSTAFA KEMAL

Selâniklidir. Harbiye Mektebinde okumuş, erkân-ı harb çıkmıştır. Kimi dönme, kimi sırp, kimi bulgar, kimi pomak diyor. Babası ve anası hakkında rivayet çok. Muhakkak olan bir şey varsa anası belli, babası (.....).

Fizik ve teşrihî vasıfları - Uzun boylu, sarışın, mavi gözlü kemiklice, elmacık kemikleri Moğollar gibi çıkık, burnunun ucu kabarık, domates gibi kızarmış, bumu çirkin değilse de Türkte olmayan bir yüz. Saçları ağarmıştır. Fakat dikkatle boyar, altın sarısı yapar. Saçlarının beyazlığını göstermemeğe çok dikkat eder.

Cimcimesi pek biçimsizdir. Alnında azîm cephesinin cevfinin teşkil eden kafası pek ileri çıkıktır. Bu sebeple kaşları ilerdedir. Bu ekseriya müteredditi şahıslarda olur. Kaşları gürdür. Alnının ortasından ufkî bir çöküntü mizabe halinde bütün kafasını dolaşır. Kafasiyle yüzüne âdeta bir kum saati manzarasını verir. Bu çukurun üstünde az bir kısım vardır. Bu da bir kelek kavunun ufak bir parçası kadardır. Bu da bir (.....) eseridir. Hal-i tabiîde gözlerinde şaşılık yoksa da sarhoşluğunda ve kızdığı vakit tamamiyle şaşı olup biri bir yana diğeri, diğer yana bakar. Bu da (.....) eseridir.

Demek ki (.....) bir baba mahsulüdür.

Bütün heyetiyle, bulgarların moğol tarzında olan kısmına benzer.

Fevkalâde zekî değil, fakat zekî denen insanlardandır. Hattâ ona zekî dahi demememelidir.Birçok şeylerde çok (.....). Hele ileriyi hiç göremez. Akl-ı selimi (... .....). Bunlar onda bariz bir surette azdır. Ancak (.....) fevkalâde mahirdir. Bizde yanlış olarak (.....) zekî derler. Vakıa (.....) yapmak için zekî olmak lâzım gibi gelirse de değildir. Dimağda her şey için hususî bir merkez vardır. Bazı adamlar vardır ki, son derece ahmaktır, fakat bazan öyle entrika yaparlar ki insan, bu ahmak adam, bu entrikayı nasıl yaptı diye şaşar. Sonra nice zekî adamlar vardır ki, aslâ entrika yapamaz. Yüzlerine gözlerine bulaştırırlar. Bunlar ispat eder ki, entrika için dimağda ayrı bir merkez vardır. Zekâ ile münasebeti yoktur. Demek (*bir isim*) 'de (.....) merkezi çok neşvünemâ bulmuştur. Herkesi birbirine katar, (.....) eder, mantara bastırır.

Moral-faaldir. Harekâtında pek çabuktur. (.....) ve (.....) bir ruhu vardır. Pek çok içer. İçkilerden rakıyı sever. Çalgı çaldırır, çaldırdığı hep curcuna havalarıdır. İşret âlemine (....., ...), ..., ...) müptelâ insanları toplar. Sevdiği adamlar zaten bunlardır. Yüreğinde aslâ merhamet yoktur. Babası, oğlu olursa da (.....). Gayet (.....)sızdır. Hiç (.....) hareket bilmez. Herkese en kötü şey-

(*) Adi, namus, tulumba, meçhul, tereddi, aptal, entrika, iğfal ve ahlakî zaaf ifade eden yirmiiki kelime metinden çıkartıldı.

leri yapar. Vicdanında aslâ bir azap duymaz. Hiç (.....) söylemez. İşi hep (..... .....). Aslâ (.....) iş tanımaz. Mutlaka (.....) şeyleri yapar. Kanun, usül, âdet, (....) denilen şeyler onun için (..... .....) değildir. Hiç kimseyi sevmez. Hattâ en sadıklarını bile. Böyle hislerden malûmdur. Anası ölmüş, cenazesine bile gitmemiştir. Necib ve insanî hislerden tamamiyle (.....). Kimseye itimadı yoktur. Herkesi korku ve ihsân ile tutmak sistemindedir. Her kim yanına girse çıkınca yanındakilere onun aleyhinde türlü fena şeyler söyler. Bir âdeti de ricâl ve meb'usları birbirine düşürmektir. Herkese «O senin aleyhinde şunu söyledi» der. Biri bir şahıs aleyhinde kendisine mektup yazarsa, o mektubu derhal o şahsa verir. Casusluğa çok ehemmiyet verir. Memleketi casuslarla doldurmuştur. Hem de casusların her dediğine inanır. Gayet evhamlıdır. Her (.....) şeyden bir mühim mâna çıkarır. Eğer kuvvetsiz ise, pek (....., ...) çalışır. Eğer kuvvetli ise gayet cesurdur, kanlı bir (.....) olur, paramparça eder. Makyavellik en sevdiği şeydir. Gayet mevki ve şan (.....). Ve bunda pek kıskançtır. En ufak bir şerefi bile başkasına veremez. Ölüleri bile şeref hususunda (.....). Meselâ **Namık Kemal**'i bile...

Gayet mağrur ve kibirlidir. Nazarında Dünyada kendinden başka adam yoktur.İster ki herkes kendisine (.....). Gayet müstebittir. Tenkide, hattâ bir mütalea beyânına tahammül edemez. Gayet para canlı ve hasistir. Büyük bir servet toplamıştır. Pek tamahkârdır. Müthiş (....., ...) ve (.....). Hem de bunları hiç (.....) yapar.

Müthiş bir (.....). Her gece sabaha kadar içer, (.....) olur. Bütün ömrü öyledir. Gençliği de böyle içki ve (.....) ile geçmiştir. Recûliyeti (.....), fakat (.....) pek düşkündür. (.....) kadın, erkek, fâil, mef'ul her nev'ini yapar. Bu sebepten veya anası (.....) olduğundan olacak, ki bütün milletten namus ve iffeti (.....) çalışır. Harbiye mektebinden beridir, ki (....) kalkmaz. Bu sebeple (..... .....) çoktur. Uğraşır. Bunlar da zaten (.....) eseridir. Böyleleri (.....) düşkün olur.

Böbreklerine kadar çıkmış bel soğukluğu vardır. İltihab-ı külliyeden ikide bir beline ağrı gelir. Banyoya girer. Bu sebeple banyoları çok sever. Frengiye müptelâdır. Son zamanda yüzü Deliruim Tremem denilen hastalıktaki hey'eti almıştır. Elleri titriyor. Kalbi rahatsızdır. Bunlara rağmen yine çok rakı, tütün ve kahve içer, (.....) kendini alamaz. Bunlarsa bu hastalıklara pek muzırdır.

Frengisi Trablusgarp'ta gözüne vurmuş, iritis olmuş. Göz doktoru Şam'lı Münir Ahmed iyi etmiş. Bu adam umumî harpten Hicaz'a gitmiş, âsilere iltihak etmişti.Kokain çekerdi. Onu telgrafla Kahire'den Ankara'ya getirdi. Sıhhiye vekâletine müşavir yapıyordu. Sonra Gureba Hastahânesine çırağ çıkardılar. **Mustafa Kemal**'in ona teveccühünü işiten Kahire'deki bir kaç Türk doktor ve eczacı bunun denaetini bana yazdılar. Ben de bu mektupların birini **Mustafa Kemal**'e gönderdimdi. Mektubu **Münir Alımed**'e vermiş. O da Kahire'deki mektup sahibini tehdid etmiştir.

(*bir hastalık adı*), ilham alma gibi son yıllarda gösterdiği âraza bakarak bu hastalıkların dimağında cinnet halinde bir eser yaptığına hükmedilebilir. Çünkü devlet işinde ve hususî hayatında yaptığı işleri (.....)ten başka bir şeyle tefsir et-

(*) Ahlâkî zaaf ifade eden otuz kelime metinden çıkartılmıştır.

mek mümkün değildir.

Gayet (....., ...). Çok (.....). Bu sebeple ve mevkii için lüzum görürse bütün Türk Milletini (.....) ve bütün Türkiye'yi (.....).

(.....) (....., ... ve .....), Zühre Maidî masallarını, binbir gece hikâyelerini (.....).

Hükümette her şeyin reisidir. Herşeyi (.....) tutar. Bu sebeple kendisine «(..... .....)» adını vermek münasiptir.

Gayet (.....). (..... ....). Düşmanlarını unutmaz, takip eder. Esasen her şeyde fikr-i takip sahibidir. Bu iyi bir meziyet ise de bunu en ziyade intikamda kullanır.

İnatcıdır. İmkânı yok fikrinden dönmez.

İki mühim emirber neferi, (... .....) vardır: Biri **Fevzi**, biri **İsmet**'tir. Biri sağ, biri sol kolu olmuşlardır. Bu iki şahıs onun bütün keyiflerini yapmışlar, bütün (..... .....) âlet olmuşlardır.

Mustafa Kemal iptidâları hiç söz söyleyemezdi. Birkaç yıl sonra iyi bir hatip oldu. Nutkunu bir ay çalışır, ezberler, öyle söyler. Şundan bundan işite işite biraz da malûmat sahibi oldu, fakat derecesi ağızdan kapmadan ibarettir.

Hüsnüniyet bu adamın yanından geçmemiştir. Hep suîniyet besler. Şeytanlık düşünür.

Bütün dâvası milî harekette her şeyi kendi yapmış olmasıdır. Dâhidir.

İnkılâp (.....). Türkiye'nin (..... .....) olmak hevesindedir. Bir taraftan da Napolyon olduğunu zanneder. Kibrü azameti (.....) mertebelerine vardırmıştır.

Hasılı Türk Tarihi böylesini henüz görmemiştir.

İSMET

Bitlis'li bir (*bir halk adı*) oğludur. Bitlis'te doğmuştur. Babası bilâhare mahkemede zabıt kâtipliği ile Malatya'ya, Sivas'a, İzmir'e gelmiştir. Bu da beraber dolaşmıştır. Sivas Rüştiyesinde okumuş. Sonra İstanbul'da Harbiye mertebine girmiş. Erkân-ı harp çıkmıştır.

Fizik teşrihi -Ortadan aşağı boyda, ince yapıdadır. Yüzü kürt ve ırkî yüzü olarak ve fakat fazla bariz koç yüzü şeklindedir. Cimcimesi önden mükemmeldir. Zaviye-i vechiyesi, alnı iyidir, fakat arkada hiçbir şey yoktur. Azim kafa yumuşak, bir yumrukla içeri çökertilmiş gibi bir haldedir. Yâni kafasının arkasında (..... ....) yerine bir çukur vardır. Bu hal onun müteredd bir aileden olduğunu gösterir. Müteredd, deforme bir kafa. Aynı zamanda sağırdır. Ve sağırlığı ağırdır. Değme gürültüyü işitmez. Bir kardeşi kambur, biri yine mâlûl, biri (..... .....)man olup **İsmet**'in çocuğu Malado belene ile doğmuş, yâni aile müteredd-îdir.

Moral- **İsmet**, zekî denilen insanlardandır, fakat bunun da zekâsı (..... .....). Müthiş (.....)cıdır. Bu hususta **Mustafa Kemal**'den çok üstündür. Hiç (.....) söylemez. İşi hep (.....)dir.

Bu adamın gayet bariz bir hasleti vardır: İçi başka, dışı başka. İçini o kadar

(*) Hakaret anlamı taşıyan yirmibir kelime metinden çıkartılmıştır.

maharetle saklar ki... Çok içi -dışı başka adamlar gördüm, fakat zamirini bunun kadar maharetle saklayabilen adam aslâ görmedim. Yüzü güler, sanki sevimli, mâsum bir çocuktur, içi ise o esnada (..... ve .....). Bu sebeple ona şu adı verdim: «Yüzü kuzu, ruhu (....) bir (...)». Bu cümle onun bütün künhünü, hakikatını tarif eder. O güler yüzle herkesi avlar. Bu ezelî ve ebedî gülen yüz o kadar sevimlidir ki, herkes onda birçok samimiyet ve sevimliliği görür ve sever. Halbuki o vakit içi her vakitkinden ziyade iblistir. Ne kadar fazla domuzluk edecekse o esnada o kadar samimi ve sevimli görünür.

Bir bariz hasleti de gayet evhamlı olmasıdır. Bu kadar vesveseli ve vehimli adam belki de dünyada yoktur. Nemden şüphe yapar. **Köroğlu** gibi rüzgârdan hile sezer. Bu sebeple en seçme şeylere en büyük ehemmiyetleri verir, boşuna uğraşır, durur. Ve yine bu sebepledir ki, devlet işlerinde vahim surette yanılır, yanlış yolda gider. Felâkete varır. Evhamı galiba sağırlığından gelmiştir. Çünkü sağırlar evhamlı olurlar. Askerlikteki muvaffakiyetsizliklerinin ve hatalarının da azimet noktası bu vehim ve hayaldir.

Pek haris ve menfaatperesttir. Şan ve mevki için (..... .....) vermek lâzımsa verir. Nitekim **Mustafa Kemal** karısıru yanında öpmüş, şefini vuracak yerde ağlayan karısına nasihat etmiştir.

(.....). Doğrudan doğruya çok almaz. Âleti Kambur kardeşi **Rıza**'dır. Gayet müsriftir. Debdebe ve saltanatı pek sever. Eline geçen devlet parasını su gibi sarfeder.

Bu adamın diğer bariz bir hasleti de kendinden olan fenalıkların şiddetle aleyhinde olmasıdır. Çalar, şiddetle çalanlar aleyhindedir. Müstebittir, şiddetle hürriyet lehinde söz söyler. Kürttür, şiddetle Türkçü görünür, ilh... Gayet riyakâr ve sahtekârdır. Hiç doğru söylemez, bilâkis aksini söyler. Bir gün memlekette hürriyet var derse hakikatte istibdad vardır. Paramız sağlam derse paramız çürüktür. Yani hep hakikatin aksini söyler. Ben ona kimya tahlili yapar gibi bir mîyar buldum. Hakikatı onunla keşfediyorum. Bu mîyar basit olup onun söylediği sözün aksini almaktan ibarettir. Hemen hakikati bulursun. Bu mîyara «**İsmet mîyarı**» adını koydum. Henüz beni hiç bir defa bile aldatmadı.

Bizzat kendisi hırsızlığı şirketlerden almak ve bilhassa Tahsisat-ı mestûredir. Bunu bol yer. Bu sebeple ona «**Tahsisat-ı Mestûre Mütehassısı**» «**Tahsisat-ı Mestûre faresi**» adlarını da verdim.

Gayet (.....)tur. **Mustafa Kemal**'e emsalsiz (.....)luklar, (.....)lıklar yapmıştır. Aynı zamanda emrine emirber gibi hizmet eder, memuruna karşı ise mütehakkim bir mağrur vaziyetindedir. Âmirinin bir gün üstüne geçince dalkavukluğu derhal kibr-ü azamete çevirir.

Âlelâde herkes için güler yüzlüdür. Bu suretle çok nâzik, kibar,samimi, insaniyetkâr görünmek ister. Herkese suret-i haktan görünür. Bunlar onun tabiyeleridir. Hakikaten çok kişiyi böyle aldatmıştır. Herhangi gün kimi çok sever görünür ve meth ederse herkes hiç tereddütsüz bilsin ki o gün ona bir felâket hazırlamaktadır.

Spor eğlencelerini çok sever. Fuhuş ve içki ile o kadar alâkası yoktur.

Bir bariz hasleti de inatçılığıdır. Gayet inatçıdır. Bir şeyi birdefa zihnine

(*) Hakaret anlamı taşıyan onbir kelime metinden çıkartılmıştır.

yerleştirdi mi, kimse onu vazgeçirtemez. Eskişehir-Afyon hattında sırf bu kusuru yüzünden orduyu mağlûp ettirmiştir.

Câhildir, hiçbir tetebbu yapmamıştır.

Süsü ve debdebeyi pek sever dedik. Meselâ Robert Kolejde okuyan küçük kardeşinin halini söylüyorlar: Tahsilde bir çocuğa ayda beşyüz lira el harçlığı veriyormuş. Çocuğun emrine âmade bir otomobil, mektepte kapısında bekliyormuş. O da haylâz, edepsiz bir çocuktur. Mektep nihayet tardetmiştir.

İsmet de zamanla hatip oldu. Ancak hâlâ iyi yazı yazmaya muvaffak olamadı. Müsveddeleri birer ahmediyedir.

FEVZİ

Uzunca boylu, şişman, esmer renkli, top çehreli, sevimli yüzlü biridir.

Fizikî bir gayrî tabiiliği yoktur. Zekâca ortadır. Uyuşuk bir adamdır. Hiç inisiyatif sahibi değildir. Sade emir bekler. Biraz tetebbu etmişe benzer. Çok az lâkırdı söyler. İçki, eğlence, fuhuş, kumar bilmez. Hattâ tütün ve kahve bile içmez. Pek pistir. Giyinmesine de hiç olmazsa lüzumu kadar dikkat etmez. Gayet dindardır. Namazını kılar. Bütün ruhu şarklıdır. İyi askerdir. Bir derece aklıselimi vardır. Adab-ı muaşeret bilmez, kimse ile muaşeret etmez.

Bütün hülâsası bir emir kuludur. (... ve .....) âlctidir. (.....) adamdır, mâfevk olamaz.

MECLİS REİSİ KÂZIM

Rumelinden, Köprülü'lüdür. Zayıf, gözleri pek küçük biridir. Zekâsı da gayet küçüktür. Bu adamla Hey'et-i Vekilede çok bulundum, bir defa mâkul bir söz söylediğini bilmiyorum. Dünyada sayılı bir akılsızdır. Kara cahildir.

İttihadcıların Serez Komitesinde hizmet etmiş, adam (.....). (.....). Köşkünü cihet-i askeriyeye, asker ameleye yaptırdı. **Mustafa Kemal**'in casusudur. En sadık adamıdır. Bu sayede mühim mevkilere geçmiştir. Şahsen ahlâkı da bozuktur.

BOZOK SALİH

Arnavut'tur. Kara cahildir. Sözü ve her hareketi Tulumbacıdır. **Mustafa Kemal**'in en mahrem ve emin adamıdır. (..... ve .....) işlerini bilir, idare eder. **Mustafa Kemal**'e (....) bulur. Evvelce yâveri idi. Nihayet meb'us yaptı. Bugün büyük zenginlerdendir.

RECEP ZÜHTÜ

Cahil, Tulumbacının biridir. Manastır'lı bir çingenenin oğlu imiş. Bugün büyük zenginlerdendir. Rize meb'usu **Akifle** beraber para dalaveresinde ortak çalışıyorlar.

(*) Şer, istibdat, ma'dun, katil, hırsızlık, irtikap ve kadınla ilgili sekiz kelime metinden çıkarıldı.

NAFİA VEKİLİ RECEP

Lezgidir. Babası Erzincan'da kahvecidir. Zekası orta bir adamdır. Gittikçe Mecliste söz söylemeğe başladı. Fakat mükemmel cahil. Sözlerinde esas yok. **Mustafa Kemal**'in hususi kâtibi idi. Çalışkandır. **Yüzbaşı idi.** Meb'us, sonra vekil yaptı. O da vekil olunca müthiş (.....) yaptı. Ruslardan dahi aylık alır. O kadar fantaziye döküldü ki, karısının yüz liralık çorap giydiğini söylüyorlardı. Bu da banyo meraklısı. Evindeki yetmemiş, Müdâfa-i Milliye Vekili iken vekâlette de çiniden bir banyo yaptırmış. Orda da banyo alırmış. Rüşvet yaradı. Öyle şişti ki Meclis'te kürsüye sığmıyordu. Karnı öne, kıçı da arkaya o kadar çıkmış idi ki iki taraftan tahtaya değiyor, kürsüye cendereye girer gibi sıkışıyordu. **Mustafa Kemal,** birçok (...) işlerini, (..... ve .....) işlerini buna gördürmüştür. **Mustafa Kemal**'in en muti (....)lerinden, vücuda getirdiği (.....)tandır.

TEVFİK RÜŞTÜ

Gayet çirkin yüzlü, sarkık dudakları zenci gibi kara bir adamdır. Zekâsı, tahsili basittir. Hiçbir fikri, kanaatı yoktur. Kiminle konuşursa onun fikrindedir. Ve her dakika fikrini değiştirir. Müthiş dalkavuk ve (.....)tir. Rodos'lu olup ailesi «Bed»ler denilen bir çingene ailesidir. O adam hakikaten adları gibi müthiş çirkin bir surat sahibidir. Yüzüne bakan «hazâ çingene suratı» der.

YUNUS NADİ

Rodos'ta bir ailenin uşağıdır. Bu aile onu orda okutmuş da. Sonra İstanbul'a gelip **Abdülhamid** zamanında casusluk etmiştir. Her devrin adamıdır. Müthiş (.....) yapıp Türkiye'nin en büyük zengini olmuştur. **Mustafa Kemal**'in en sadık adamlarındandır.

HAMDULLAH SUPHİ

İdâdiyi ikmal edememiş, cahil birisidir. Fakat âlim, muharrir ve şair geçinir. Fena da yazmaz. Hele iyi hatiptir. Cümleler parlaktır, herkes hayret eder. Ama cevheri yoktur. Uzun söyler. Bu uzun nutkuna ne der diye bakarsanız, fantaziden başka bir şey yoktur. Bir takım fantezik cümleler ezberlemiştir. Her nutkunda onları tekrar eder. Harekâtı avantüriye bir adamınkine benzer. **Şiddetli Türkçü geçinir. Anası Çerkezdir. İbtidâ kendisini Türk Ocağına sokmak teklifinde bulunanlara «Ben Türk değilim» deyip girmemiştir. Şimdi bu Ocağı mevki ve para âleti yapmıştır.** Ahtapot gibi bu teşkilâtın üstüne çökmüştür, bırakmaz.

Ocağın parasını faydasız, fantezi ve süslere sarfeder. Kendi de yer. Ocaktan resmen maaş alır. Ve bunu işlemeden birden alır. Alır, yer. Ocağa ait alım-satımdan çöplenir. Bu adamın süsten başka bir şey bildiği yoktur. Kadın tabiatlı biridir. Maarif Vekilliği etti. Her defasında Vekâlette işler alt-üst oldu.

(*) İrtikap, rüşvet, pislik, kölelik, mahlukve pezevenkle ilgili sekiz kelime metinden çıkartıldı.

Daha fenası bu millî ve ilmî ocağı **Mustafa Kemal**'e âlet etmiştir. Onu siyasete bulaştırdı. Bu ocak onun binek taşıdır. Kuvveti, meziyetidir. Bununla mevkilere geçer.Maarif Vekili iken deli oldu.

Hamdullah Suphi, Emin, Yusuf Akcora bir sacayaktır, birbirine pek bağlıdırlar, hep birbirini methederler. Reislikleri birbirine verirler. Müşterek ül menafî bir reji halindedirler. Her şeyi de kendilerine hasrederler. Meselâ bir kaç defa ocağın intihabında bulundum. Derhal daha müzakere başlamadan **Yusuf Akcora** «**Reis Hamdullah olsun**» dedi. «Canım, nizamnâmede bunun rey-i hafi ile olacağı yazılı» diyen oldu.Dinlemediler. Diğer âza terbiyeli, utandı, ileri gitmedi. İntihap bitti. Şimdi kâtip bulunacak. Derhal **Hamdullah** «**Yusuf Akcora** olsun» dedi. O da oldu. Bu sefer **Hamdullah** «Büyük millî şairin resmini bütün ocaklara asalım» dedi. O da oldu, içtima bitti. Yazık ocağa dedim.

Hamdullah pek dalkavuktur. **Mustafa Kemal**'e türlüsünü yapıyor. Bir kitap yazmış, «**Güne bakıyorum**» diyor. Gün de **Mustafa Kemal**'miş.

YUSUF AKCORA

Meşeyerdir. Rusya'dan gelmiştir. Türkiye'de Türkçülük üzerine yazılar yazmıştır. Âlim denecek bir adamdır. Zekâsı ortadır, fakat **Mustafa Kemal**'e pek dalkavuktur. İttihadçıların da pek dalkavuğu idi. Bir-iki defa bunu **Mustafa Kemal**'in yanında gördüm. Hep kulağına söylüyordu. Galiba casusluk ediyordu.

Bir aralık **Ahmed Agayef**'le beraber Hariciye Vekâletine müşavir olmuştur, Rus sefarethânesinden de çıkmıyorlardı. Herkes «Rus sefarethanesine vesika götürüyorlar» diyorlardı.

Dinç bir adamdı. Son yıllarda birden çöktü. 55 yaşlarında vardır. Genç bir kızla evlendi, bu evlenme onu birden çökertti.

MEHMET EMİN

Pek sevimli yüzlü, çok terbiyeli ve nâzik bir adamdır. Cahildir. Adı millî şairdir. Ama zavallı şair bile değildir. Şiirleri ruhsuz, âhenksiz ve soğuktur. Şiirlerinde yüksek ruh ve ilmî fikirler olmadığı gibi, zevîn ilh... şiir ilmi cihetinden de kıymetsiz, yanlış şeylerdir.

Namuslu adamdır. Ben orda iken **Mustafa Kemal** idaresinin aleyhinde idi. Onun dizgini **Hamdullah**'ın elindedir. O, derhal vazgeçirdi, itaat sahasına götürdü. Derken **Mustafa Kemal**'i **İsmet**'i ayyuka çıkarır şiirler yazdı. Bu dalkavukluğu ile kendisini büsbütün bitirdi.

Bu eşhastan ziyade bahsetmiyeceğim. Zaten birçoğunun evvelce hikâyeleri geçti.

MUHALİF SİMALAR

RAUF

Abazadır. Bahriye zabitlerindendir. Akılsız bir adamdır. Hele pek cahildir. Haristir. **Mustafa Kemal** ve **İsmet**'le çalıştı. Eline de fırsatlar geçti. Ama

zekâca onlardan aşağı olduğundan daima mağlûp oldu. Bu adam büyük mevkilerde bulunduğu halde hiçbir dirayet gösterememiştir. Bilâkis hatalar yaptı. Ne millî harekette, ne de evvel ve sonra hiçbir hüsnühareketi yoktur. Paraca namuslu adamdır.

Rauf, abaza Mehmed Paşa'nın oğludur. Bahriye mektebinde tahsilde iken **Abdülhamid** taraftarı olup, hürriyetperver talebe ile daima bunun için şiddetli kavgalar etmişti. Meşrutiyet ilân olununca derhal meşrutiyetperver olup İttihad ve Terakki Cemiyetine girmişti. İttihadcı Divan-ı Harbine âza tayin edildi. **Abdülhamid**'in nâzırlarını sürmek kararını verdi. Pek **Abdülhamidci** olan **Rauf** şimdi bu kararı vermekle de iktifa edemeyecek derecede hararetli hürriyetperver geçindiğinden çılgınca işlere başlamıştır. Birini zikredeyim: Bu nazırları Asar-ı Tevfik zırhlısının ambarına hapsetmişler. Bu adamlara yemek verilmemiş, kuru peksimet verilmiş, adamlar aç kalmışlar. Zırhlının zabitlerinden **Lütfi** Harbiye Nezaretine bunlara yiyecek almak için gönderilmiş, **Rauf**'a rast gelmiş, anlatmış. **Rauf**: «Bırak pezevenkleri! Açlıktan gebersinler. Denize atarsın. Sana eskiden hürriyetperver diye bunlar ne zulümler etmiş» dedi.

Artık hizmet ve gayretleri ile genç bahriye zabiti **Rauf**, İttihadcıların gözüne girmiş. İttihad ve Terakki fırkasının sevgili bir uzvu olmuş. Şımarmış.

Kendisi yüzbaşı olduğu halde, âmirleri, miralay ve paşalar kendisinden korkar ve ona resmî dairede ayağa kalkar olmuşlardır. Zavallı askerlik! **Rauf** oralarda değil...

Rauf nöbet yerini amiralin emri hilâfına terkedip **Hamidiye**'yi Bulgar torpidosuna vurdurunca ilk bölmede olan 15 askeri kurtarmak için bölmeyi açmamış ve bu zavallı askerler bağıra bağıra boğulmuşlardır.

Rauf, Averofa hücum için amiralden aldığı emri icra etmemiştir. Çünkü, bu hücum fedâilik, yeniçeri tâbirince, serdengeçtilik idi. Sırf bu korku iledir, ki **Rauf, Hamidiye**'yi alıp kaçmıştır. Başka devlette olsa onu kurşuna dizerlerdi. Bu adam bunlardan kurtulmanın yolunu biliyor ve buluyor. Hem de üstüne bir de kendisini kahraman mevkiine koyduruyordu. Bu iş kahramanlık değil, büyük bir hiyanet ve rezalettir. Türk bahriyesi tarihinde kara ve pis bir lekedir. **Rauf** bundan bir muhakeme değil, bir sual bile görmemiştir. İttihadcı ya kâfi.

KÂZIM KARABEKİR

Alçak boylu, etlice, pek sevimli yüzlü biridir. Çok terbiyelidir. Konuşurken adetâ kız gibi kızarır. Hususî ahlâkı fevkalâde temizdir. Rakı, fuhuş, kumar gibi şeyleri bilmez. Hattâ tütün ve kahve dahi içmez. Nezaketi ile ve bu halleriyle melek gibi temiz bir adamdır. Paraca da namusludur. Zekâca ortadır. Tetebbua meraklıdır. Musiki bilir. Şiire de heves etmiş. Fakat şiir nedir bilmiyor. Vatanperverdir. Hüsnüniyet sahibidir. Memleketin terakkisini ister. İyi askerdir. Millî kıyamda Ermeniler üzerine kazandığı zaferle gayet büyük bir hizmet etmiştir. Şark vilâyetlerinde yetimleri toplamış, beslemiş, baba gibi terbiyesine çalışmış bir adamdır.

Muhalifleri yâni **Mustafa Kemal** ve takımı, onu muhafazakâr olmakla itham ediyorlar. Ama zannımca mâkul bir muhafazakârdır. Hele **Mustafa Kemal**

gibi, her şeyi, millî an'aneleri (.....) karşısında pek kıymetlidir. Keza onlar zekî olmadığını söylüyor ve bunu Borne tâbiri ile ifade ediyorlar.

Bence onun bir kusuru var: Azametli. Bu da bütün askerlere mahsus bir kusurdur.

KÜÇÜK CEMAL

Mersinli Cemal denen bu adamı pek sıkı görüşerek tanımadım. Fakat bende terbiyeli, zekî tetebbu sahibi, iyi bir adam tesiri yapmıştır.

HATIRA DEFTERİ

Bundan böyle yine hayat ve hatıratıma devam edeceğim: Bu da beni yormayacak. Çünkü iş şimdiye kadar olduğu gibi yığılmış vukuatı, yığılmış vesikaları yazmak değil, vak'a zuhur ettikçe ve kısaca ve jurnal halinde kayıttan ibaret olacaktır. (*)

17 Kanun-i sani 1930:

Bugün eserlerimden yedi kitaba cild yaptım. Biri Oğuznâme, biri Lozan Muahedesinin fransızca zabıtnâmesidir.

İstanbul'dan gazeteler geldi. Yavan şeyler. **Hakkı Tarık**'ı vurmuşlar.

Birini gördüm. **Mustafa Kemal**'in hem reisi cumhur, hem bilfiil başvekil olmak istediğini söyledi. Evvelce bahsettiğim. Esasen o her şeyin reisidir. Fakat yedi başlı ejderhaya kâfi gelmiyor. Asıl gülünç olan şey reisicumhur muavinliğidir. Henüz dünyada böyle şey görülmemişti. Uyduruyorlar. Akıllarına geleni yapmak peşindedirler. Mani olabilen yok ki, Çocuklar gibi istediğini yaparlar ya...

CELAL ARİF

Türk talebeden **Fikri** geldi. Bu genç iyi bir gence benziyor. Tayyare mühendisliği tahsil ediyor. Bizim talebeden yegâne görüştüğüm biridir. İnşaallah yetişir, vatana faydalı olur. **Celâl Arif**'in öldüğünü, yarın câmide cenaze namazı kılınacağını söyledi. Konsolos söyleniş, bana haber vermesini bildirmiş. Yarın gideceğim. Garip bir Türk'ün hiç olmazsa cenazesinde birkaç adam bulunalım. Haber alıyordum, son zamanlarda İspirtizmle meşgulmüş. Kumar oynarken fücceten ölmüş. Ben parası var zannederdim. Sade 5200 frangı çıkmış. Onun da beşyüz frangını birkaç gün evvel borç almış imiş.

Çok burnu büyük adamdır. Paris'te kralların indikleri otellerde oturuyordu. Paralarını yemiş. Tabii bu sıcağa kar dayanır mı? Cesedi mumya edilip İstanbul'a götürülecekmiş.

(*) Rıza Nur, Hatıratının bu bölümünde Fransa ve Mısır'dan gelenlerin anlattıklarını ve gazete haberlerini aktarıyor ve yorumluyor. (AD).

(•) Yıkmakla ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

21 Kânun-i sani:

İstanbul'dan iki gazete geldi. **Ali Cenanî**'nin Bulgaristan'da olduğundan bahsediyorlar. **Ali Cenanî** vekilliği esnasında büyük irtikaplar yapmış. Mahkûm olmuştu. Bundan bir ay kadar evvel kaçmış. Kâh Suriye'de, kâh Mısır'da diyorlardı. **Bu adam irtikâbatıyla zaten meşhur idi.** Mütareke esnasında **İstanbul'daki hânesi İngiliz İşgal ordusu zabitlerinin eğlence evi halini almıştı. Oğlu bu esnada casus olarak Ankara'ya gelmiş, yakalanmıştı. İstiklâl Mahkemesi muhakeme ediyordu. Doktor Adnan kurtarmıştı. Adnan**'ın iyilik diye böyle zayıflık ve kusurları çoktur. İyilikse iptidâ millete et be adam! Bırak casusu haklasınlar.

İşte böyle bir adamı **Mustafa Kemal** ve **İsmet** vekil yaptılar. Bir aralık **Ali Cenanî,** Gazinin en sevgililerinden oldu.Onun rakı masasından kalktığı yoktu. Böyle adam nâzır yapılır mıydı? Bilinmez bir matah değildi.

Bu gazetelerde hükûmetin millî iktisad tedbirlerinden olarak, bazı ikinci derecedeki ihtiyaçlarını kısacağını, bazı tesisat ve teşkilâttan vazgeçeceği yazılıyor. Bu kadar müthiş ve israfın sonu budur. Bu işte de **İsmet**'in kısa görüşü gözüktü. Bu adam evvelce «Memleketi imar ve ihyâ edeceğim. Bunun için büyük bir bütçe yapıyorum. Para sarfedeceğim» diyordu. Dört yıldır bunları mükemmel bir surette ve hadd-i âzamisinde yaptı. Sonra geldi iş tak dedi, dayandı. Şimdi zarurî ric'at ediyor. Bunun böyle olacağı malûmdu ve kendisine evvelce söyleyenler de oldu.Söyleyenlerin biri de benim. Dinlemedi. Dinlemek şânından değildir. Evet, makule ric'at ediyorsun ama, devlet bütçesini, yâni millî iktisadı alt- üst ettikten, su gibi paraları harcedip akıttıktan sonra, fakat bu dört yıllık suî idarenin, israfatın hesabını vermek lâzımdır. (Buraya ilâve ediyorum ki (1934) bu efendiler bizim iktisadî buhranı 1932 de Umumî Dünya buhranı neticesi ad'edip işin içinden çıkıyorlar. Halbuki işte bu tarihte (1934) Avrupa'da buhrandan eser yoktu.

23 Kânun-i sânî:

Bugün yine sergi gezdim. Paris'te yılın oniki ayında sergi vardır. Her ay on - yirmi sergi bulunur. Seneye yine tekrar eder. Bunlar otomobil sergisi, deniz motörleri,deniz malzemesi sergisi, avcılık sergisi, yiyecek sergisi, mutfak sergisi, telsiz sergisi, ziraat makineleri sergisi, hayvan sergisi, resim sergisi, ilh... hesapsızdır. Paris'e gelen mutlaka bunları görmelidir. Bu sergiler mükemmel müze, büyük laboratuvar, mağaza, mektep ve dershanedir. Hayat, terakkiyat bunlarda mükemmel görünür. Ben Paris'te bunları kaçırmadım desem câiz. Bilhassa kütüphânenin çiftliği sebebiyle ziraat sergilerini daima gezdim. Bunlarda çok şey gördüm ve öğrendim. Bütün prospektüslerini topladım, ki faydalı beş-on cild kitap teşkil edebilir. Sinop'a kütüphâneye yolladım.

OSMANLI MÜCEVHERLERİ

Birine rastgeldim. **Reşid Safvet**'den bahsetti ve onun geçen sene Paris'e gelip Topkapı Sarayındaki mücevheratı satmak için çalıştığını söyledi, tafsilât ver-

di. Hakikaten geçen yıl gelmişti. **Yahudi Menaşe** onun veli-i nimetidir. Onun riyasetinde mücevheratçı diğer yahudiler ile bu mücevheratı satmak için müzakerelere girişmiş, bu da derhal Paris mücevherat piyasasında yayılmıştı. Bir yahudiyi de bu iş için İstanbul'a yollamışlardı. Bu yahudi vaktiyle İstanbul'da Yüksek Kaldırım'da onbeş yıl kerhâne işleten bir Leh yahudisi imiş. **Reşid Safvet** bu işten başka eski Feshâne gibi devlet fabrikalarını Avrupalı gruplara devrettirmek, keza Türkiye'ye bir istikraz bulmak için de uğraşmıştı. Bu sebeple Danimarka ve Felemenk'e dahi gitmişti. Zaten işi-gücü para dalaveresidir.

Mustafa Kemal ve **İsmet** hazinedeki mücevheratı satmak peşindeler. Gûya bununla devlet bankası yapacaklarmış. Bu bahane ile bunlar da (.....). Yazık. Evvelâ yahudiler bunu kapatırlar, kıymeti yüz milyon ise, otuz milyona kapatırlar. Sonra da **Reşid Safvet** gibi bu işin peşinde olanlar, ağalar (*iki isim*) kendileri âvene çöplenirler, sen sağ ben selâmet olur...

Bereket versin **Abdülmecid** bunlar ailemizindir diye Avrupa'da protesto yapmış. Getirselermiş, zaptedermiş. Bu sâyede satamamışlar.

YİNE HANIM DERDİ

Bizim hanım iki gün gece ve gündüz uyudu. Gündüz onikide yataktan kalkıyordu. Şimdi iki gecedir uyuyamıyor. Uykusu yok. Tabiî beni de uyutmuyor. Bol sigara içiyor ve kedi ile oynuyor. Nihayet benim de uykum kaçıyor. Sabaha karşı uyumak istedim ve bu sefer ben, uykum kaçmış, sinirlenmişim, uyuyamıyorum. Ötem - berim kaşınıyor. Kaşınınca veya bir tarafa dönünce «beni uyutmuyorsun» diye bana bağırıyor. Daha sinirleniyorum. Tutuyor burnumun ucu kaşınıyor, bağırmasından korkup bir müddet kendimi tutuyorum. Güç şey, fakat azar işitmekten ehven. Nihayet dayanamıyorum, kaşıyorum. Kıyamet kopuyor. Böyle böyle ikimiz de zıbarıp gidiyoruz. Ben erken uyanıyorum. Gündüz uyuyamıyorum. O, öğlene kadar uyuyor. Artık o vakte kadar evin içinde kımıldamamalı. Yürürsem, ayak ucu ile yürümeli. Öyle olmuyor. Çünkü morfinomanlara bir pit kulağının dibinde çalınmış davul sesi gibidir. Öksürmemeli de. Buna da mecbur olunca insanı boyuna öksürük tutuyor. Hayat mı bu?... Her vakit «canım, gece uyu, gündüz uyuma. Sen de ben de rahat oluruz» diyorum. Dinlemez. Beni dinlememesi esas. Bu sebeple ben ona yaptırmak istediğim şeylerin aksini isterim. Aksini söyleyince o, onun aksini yapar, dediğim olur, fakat bu gibi bazı ahvalde, aksini, tersini söylesem de nafile... Hem müthiş ve devamlı bir çalışma, hem uykusuzluk, hem daimî içimde yatan vatan derdi, gurbet derdi, hem bu kadının hâli beni halsiz düşürmektedir. Hiç olmazsa bunların üstüne şu kadının çuvaldız gibi batan dili olmasaydı... Gûya berber dükkânı açtı. Bir ay kadar devam etti. Şimdi öğlene kadar uyuyor. Uyanırsa bile yataktan çıkmıyor. Öğlenden sonra da dükkâna nadir gidiyor. Giderse de akşam erken dönüyor. Dükkân bir hizmetçinin elinde. Elbet batacağız. Oraya döktüğü seksen bin frang berhava oldu demektir. Kendisi «Bende ticaret kanı var» diye övünür durur. İşte... Şu dükkânı açmasın diye ne uğraştım, neler yaptım, ne kavgalar ettik? Boşa gitti. Bu kan delidir, alunaktır, edepsizdir, ne yapacağım bilmem...

(*) Yemek ile ilgili bir kelime metinden çıkarıldı.

24 Kânun-i sâni:

Bir hafta evvel hanımı babasına Nis'e gitmişti. Babası kabul etmemiş. Geldi. Ben şüpheliyim, içimi derd yiyor.Üç gün böyle geçti. Bu akşam bizim karı bir hızla ve sert tavırla eve geldi. Bana bağırmağa başladı.Sebep bu imiş: Adını ticaret mahkemesine madam **Rıza Nur** yazdırmışım. Bugün polise gitmiş, polis «Sende bir çok isim var, bu olamaz» demiş. Bu kadında böyle bir mani var: Paris'te berber dükkânı açarken, resmî yerlere, tüccarlara, adını muhtelif yazdırmış. Şöyledir: **Madam İffet, İffet Şükrü, Rıza, İffet Rıza, İffet Nur, İffet Rıza Nur, nihayet İvone.** Bu ne akıldır bilmem? Kâh madam, kâh mamazel. O vakit söyledim de. Sonra sahtekâr mevkiine düşersin, yapma dedim. Yine yaptı. Ben bu lâflardan kurtulmak için, işine el sürmek istemem. Çünkü ne türlü yapsam bağırma bahanesidir. İşini yapmasam, o vakit de «benim işime bakmıyorsun, benimle alâkan yok» der. Bana yalvardı. İki defa mahkemeye giderek sicilini yaptırıp yorulmuştum. Al mükâfatını. Ne yapayım? Fransa'da resmî bir iş yaparken adamın hüviyet evrakını isterler. Verirsiniz. Onunla kayıd yaparlar. Hüviyet varakası, pasaport mucibince **Madam Rıza Nur**'dur. Ben ne yapayım? Hem o vakit «adımı şöyle yazdır» diye de söylememişti.

Ne ise iyi bir kavga ettik. Bu bir değil ki. Günde beş-on. Fakat bir vakte kadar katlanıyorum. Beni bir nokta tutuyordu. **O da namuslu olması idi.** Üç - beş aydır namusunda da zayıflık görüyorum. Lâfları bir fahişe sözleri oldu. **Bir müddettir, bir Fransız şoför ile ami imiş, bu adam bunu bedava otomobilinde gezdiriyormuş, bu da onu bedava traş ettiriyormuş. Haber alınca çıldırır gibi oldum. Hanımın sözleri artık hürriyet... Başka bilmiyor, (Fransızlar hep dost tutuyor) diyor. Bu kadın muvazenesiz, emraz-ı akliyeye müptelâdır. Bir şey işitir veya görürse yapmak ister. Şimdi de bunu zihnine koydu galiba. Paris'te berber kızların dostu umumiyetle şoförler. Bu bir âdet halinde. Hemen hepsinin bir şoförü var. Babama diye Nis'e gittiği vakit, o günlerde bizimkinin şoförü de kayboldu. Derken herif bir gün meydana çıktı, bizimki de Paris'e o gün geldi. Dedim şu karıyı öldüreyim mi, şoförü mü öldüreyim? Yokse ben mi intihar edip şu dünyadan gideyim?...** Böyle düşünceler beni yiyip durdu. **Herşey, her şey ama, boynuz takamam,** bu işin iyice tahkikatı ile meşguldüm. Kendisi o akşam patlak verdi. Bu rezaletleri söyledim, izahat istedim. İnkâr ve bin yemin etti.

BOŞANMA KARARI

Ayrılıp boşanmaya karar verdik. Bana «**Senin de dostun olurum**» demesin mi? Demek ki iş bitmiştir, bu kadın baştan çıkmıştır. Sebebi de berber dükkânıdır. Açmaması için bir yıldan ziyade ve sırf bundan dolayı ne uğraşmıştım. Ve: «Bu dükkân, senin ve bu iki kızın (hizmetçiler) namusunu bozacak. Üçünüz de mahvolacaksınız. Ayrılacağız. Yapma!» diye nice söylemiştim. Hayretmemişti. «**Ben boşadığım karının yüzünü bile göremem**» dedim. Şimdi eşyasını topluyor. «Ne alırsan al!» Ben de evde bulunan basılmamış eserlerimi alıp bankaya koforfete götürdüm. Çünkü onları çalmak, imha etmek, **Mustafa Kemal**'e gönder-

mek kabiliyetindedir. **Bu satırları da bankada yazdım. Kadın bana bir kaç ay evvel de randevü evlerinin çok para kazandığını Madam... (Fransız komşumuz) söylüyor. Onunla beraber bir kerhâne açalım» demişti. Ben de gırtlağını sıkmış ve içimden de bu karı mutlaka çıldırıyor demiştim. Artık tetik üstünde idim. Hem de beni zehirler diye de korkuyordum.**

Akşam eve döndüğüm vakit, evden gitmemiş buldum. Bana dedi ki: «Herif! Senin yüzünü görüp sinirleniyorum. Evden def ol!» Sabır,sabır!... dedim: «Ya sen gidecektin?» Eşyamı toplamak, bir apartman bulana kadar üç gün eve gelme!» dedi. Bir ufak bavul içinde, gecelik, mendil gibi şeyleri alarak, bir otele gittim. Dört gün dört gece kaldım. İşin bir vak'asız bitmesini müreccah görüyorum. İtidâlimi muhafaza ediyorum. Rezaletten utanıyorum.

28 Kânun-i sâni:

Öğlenden sonra otelden eve geldim. Baktım, gitmemiş. «Niye gitmedin?» dedim. «Hastayım» dedi. «Hastahâneye git» dedim. «Gidemem» dedi. Otelde bütün düşünmüştüm, benim için her şey bitmişti. Onyedi yıldır parmağımdan bir gün çıkmayan nikâh yüzüğünü de çıkarmıştım. «Şimdi def olacaksın!» dedim. «Gitmem» dedi. Bu esnada hiddetimden ona söz söylerken elimi kapıya vurmuşum. Kapı camdandır. Cam paramparça oldu. Sol elimin tersi onbeş yerinden kesildi. Kanlar akmağa başladı. Gırtlağından tuttum, dedim: «Şimdi gebertirim», «Aman yapma, kıyma!» dedi. Bereket versin dedim, yoksa fena sıkmışım, belki ölürdü. Cânî olacaktım. İnsan böyle bir vaziyette hayvan gibi olup bitiyor. Aklım başıma geldi, bıraktım. Zaten bence iyi insanlar böyle cânî olurlar. İşte belâdan kurtuldum. Cânî olmama, bütün bu kadar yılık nice emekler, sa'yler, zahmetler, sabırlar, mahrumiyetler ile sahip olduğum, muhafaza ettiğim, namus, şeref hepsi birden gidiyor, mahvoluyordum.

Bu sefer **«Sinop'a gidip kütüphânemi yakacağını, burda beni sokakta öldürteceğini, kendisi bizzat öldüreceğini»** söyledi. Böyle bir sürü tehditler yaptı. Tulumbacı küfürleri etti ve kızları alıp gitti. Bir müddet sonra bir araba getirmiş, her şeyi aldı. Kendisine ait olmıyan şeyleri de aldı. Bana bir tek yüz havlusu bile bırakmadı. Gitmiş, bir apartman tutmuş.

Ne ise def oldu ya... Rahatladım. Ertesi günü **Sefir Fethiye** gideceğim. Babasını veya kendisini çağırtıp, fesh-i nikâh muamelesini yaptırmasını rica edeceğim. Çünkü ben kendisi ile artık yüzyüze gelmek istemiyorum. **Sefarete ve konsolosa gittim. Fesh-i nikâh yapamıyorlar, mahkeme kararı lâzımmış. O da İstanbul'da olabilirmiş. Kanuni Medeniye bin küfür ettim.**

Büyük buhran beni eritmiş, pek sarsmış idi. Sersem gibi olmuşum ve âdeta ayaklarım da tutmuyordu. Gidince üstümden bir ağırlık kalkmışa döndüm. O gece iyi ve deliksiz bir uyku uyudum.

29 Kânun-i sâni:

Kapı çalındı. Açtım. Karı. Ağlayarak içeri daldı. Topallıyor. Kendisinde beş günden beri bir morfin şırıngası yerinde abse olmuş imiş. «Bana acı, ölüyo-

rum» demeğe başladı. Dedim: «Kendine sen acıyaydın. Deffol! Yaptığının neticesi budur». Hastayım, bana bak!» dedi. Amma yüz, surat, haa!... «Bakayım, fakat hastahâneye git daha iyi!» dedim. Baldırını gösterdi. Yumruk kadar bir abse kıpkırmızı içinde sağlam ikiyüz gram irin vardır.

Bunu bıraktı. O herifle Nis'e gitmediğini söyledi ve ispata çalıştı. Nis'teki otelciden gelen bir mektubu verdi. Bizim hizmetçi kızlar da hanım Nis'te iken şoförü burda görmüşler. Şahadet ettiler. Bilmem doğru, bilmem yalan. Bir de hanım diyor ki: «Herifin sizin gözünüze gözükmemesi benim tembihim iledir. Ona kocam beni sevmiyor, senden galiba şüphe ediyor, bu müddet zarfında sen ona görünme! Kıskanır da sever» dedimdi. O da traş olmağa gelmemiş. Bu söz de tuhaf ve aykırı ya... Hem böyle şey bir yabancıya söylenir mi? «Sen namuslu erkeğin namusuyla şaka oynuyorsun. Bu tertibin beni büsbütün iğrendirdi» dedim. «Sinemada gördüm. Böyle muvafık oluyor. Ne bileyim» dedi. Aklı zavallı bir kadındır... Şimdi iddialar, nemrutluklar bitmiş, yalvarıyor, merhamet dileniyordu.«Sen beni küçük iken aldındı. Anam yok. Beni babam istemez, amcalarım istemez, ailemden kimse istemez. Bir sen vardın. Şimdi sen de atıyorsun» deyip ağlıyor. Dedim ki «Sen çekilir bir belâ değilsin ki... Tabiî kimse seni istemez. Dilin bir çuvaldızdır. Her insana ve her dakika batırırsın. Dünyada lâkırdı dinlemezsin ve daima aykırı işler yaparsın. Baban hep şunu diyor: Vaktiyle üç gün Nis'e bize geldi. Herkesi birbirine vurdurdu, ortalığı alt-üst etti. Aman yanıma uğramasın!»

Hasılı merhameti galebe ettirdi. Namusu vak'ası hakkında söylediği sözler ve deliller ile önce kanaat haline gelmiş olan zannımı zayıflattı. Sesimi çıkarmadım. Boynuma sarıldı, yine ağladı. «Bu başımıza gelen nedir diye» ben de sonra ağladım. Bir iki gündür eve geliyor, yarasına bakıyorum. İçimden dedim ki «Şoförle bir fenalığı olsa niye gelip ağlıyacak?!... Ona giderdi. Bunlar hep deliliğinden morfininden.»

Dedim ki: «Namussuzluğun hakkındaki kanaatim kat'i olamadı. Sen de beni haline acındırdın. Sen iyi biliyorsun ki, senin hayatını, malını muhafza eden benim. Ben olmazsam derhal öteki, beriki senin elmasını, paranı, dükkânını elinden alırlar, sen de morfinle ölürsün. Bu kadar yıllık hukuk da var. Hadi seni bu sefer de af edeyim. Fakat evvelâ morfini bırakıp öyle eve geleceksin. Başka türlü seni eve almam. Sonra aklına gelen her saçma şeyi yapmıyacaksın. Söz dinliyeceksin. Dilin zehir değil,tatlı olacak. Böyle olmazsa hiç gelme! Çünkü yarın, bir gün yine ayrılmak zarurî olur. Ben aylarla tahammül ediyorum, ama bir gün de tabiî patlıyorum.»

«Peki» dedi. Bakalım morfini bırakacak. Artık eve geliyor, ama, yarasına bakıyorum, yolluyorum.

Yine aynı günde:

İspanyol diktatörü **Perimo dü Rol Evera,** çekilmiş. Dünyadan bir müstebit daha eksik oldu. Bir millet daha istibdattan kurtuldu. **İstibdat bir memlekette ilmi, ticareti öldürür.** Bunlarsa bir milletin ve memleketin şahdamarları. Memleket gidiyor. Bu adamın istibdadından İspanya'da ilim, ticaret, herşey düşmüş, ni-

hayetinde İspanyol parası olan Pezeta (bir varak kıymetindedir) de düşmüş. İspanyol müstebidi son zamanda pezetayı yükseltmek için çalışmış, bu uğurda birçok masraflar da etmiş. Bilâkis pezeta düşmekte devam etmiş. Hem de edilen masraflar berhava olmuş. Herkes, bilhassa darül fünun talebeleri ve profesörleri müstebidin aleyhinde idi. Bunlar müstebide karşı kordular. Nihaye tordu da onu istemediğini gösterdi. Zarurî istifa etti.

Bu vak'a üzerine İspanya'ya giden bir fransız gazeteci bir İspanyol'a soruyor. «İşler artık düzeldi mi?» O da önündeki gazeteyi açıp göstererek şu cevabı veriyor: «Bu sütun her dilde anlaşılır. Pezeta dünden beri on iki nokta birden yükseldi.» Fransız gazeteci de «Evet, en iyi delil budur. Demek işler düzelmiştir.» dedim diyor.

Bunu gazete de okuyunca bizi düşündüm. İspanyol despotunu malî buhran yıktı. Bizimkiler de israflarla, zevk ve eğlencelerle, inhisarlarla Türk vatanını iktisadî bir çenderede inletiyorlar. Türk lirası yıllardan beri düşmekte idi. Son zamanda pek fena düştü. Zannediyorum ki bizim müstebidlerin ölümü de bu buhranladır ki bir isyâna dayanabilir. Buhranın en civcivli devresindeler. Bizim paranın düşmesinin en başlıca sebebi **Mustafa Kemal** ve **İsmet**'in mevki ve iktidarda olmalarıdır. Çünkü yaptıkları şeyler, Türkiye'den bütün dünyanın emniyetini kaldırdı. Çekilseler pezeta gibi Türk lirası da derhal fırlıyacaktır zannederim.

BEKARLIK

1 Şubat:

Birkaç gündür işte bekâr yaşıyorum. Hizmetçim de yok. Lâzım gelen şeyleri çarşıdan alıyorum. Kendim pişiriyorum. Âlâ oluyor. Memnunum. Paris'te ve Avrupanın her tarafında Escalupe vardır. Dananın lup etidir. Tavada yağda bir anda pişiyor. Izgarada da öyle. Lezzetli ve mugaddî. Bizde yoktur. Adetâ beyaz bir ettir. Bu danaları mahsus kasap için beslerler. Endin'i suda pişiriyorum, salata yapıyorum. Dün pilâv pişirdim. Biraz ezik oldu. Pasta, meyva da yiyiyorum. Anladım ki günde bir saat kadar mutfakta çalışmakla, sabah kahvaltısı, öğlen ve akşam yemeklerini de yapmak mümkün ve günde böylece on franga yemek yiyiyorum. Lokanta da yesen yağları böyle iyi olmadığı halde kahvaltı, öğlen ve akşam yemekleri günde altmış franktan aşağı düşmüyor. Bulaşıkları da yıkıyorum. Evi baştan aşağı temizledim ki iki oda, banyo ve geniş bir mutfaktan mürekkep bir apartmandır. Kaloriferi ve her daim sıcak su akan muslukları var. Aylığı altıyüz franktır. Bir adamın bu suretle Paris'te bizim yüz lira ile yaşaması mümkündür. Eskiden ev her gün süpürülmek isterdi. Ben yalnız başıma olunca pislenmiyor. Bir hafta temiz kalıyor. Her şey de yerinde, intizamında. Ne iyi...

Vaktiyle Mısır'dan aldığımız **Naime** temiz bir kız değildi ama, bu kadar da pis olduğunu bilmezdim. Yaptığım temizlik esnasında onun müthiş pisliğini gördüm. Bu kız hiç sadakatla çalışmaz. Yaptığını hep angarya yapar. Elbisemi ütüledim. Pek âlâ oldu. Çamaşır yıkayacaktım.Sol elim yaralı. Yarası geçince yıkayacağım.

Otuz dört yaşıma kadar bekâr yaşadım, bu işleri hiç yapmamıştım. Bekârlı-

ğunda hizmetçilerim vardı. **Şimdi elli yaşımda** bu başıma geldi, fakat fena değil. Hizmetten vücudum hareket ediyor. Kendimi daha dinç hissetmeğe başladım. Hele başım rahat, üzüntü heyecan yok. Bunlar hepsinden mühim. On yedi yıldır görmediğim şeyler...

4 Şubat:

1-2 Şubat tarihli Milliyet geldi. «**Gazi ve İnkılâbı**» serlevhalı makalelerin yetmiş ikincisi var. Başta büyük yazı ile "**Milleti sürü zanneden zihniyete Türk düşmanıdır**" diyor. Bunu (*bir isim*) sölüyor. Halbuki milleti sürü zanneden sadı kendisidir. Fakat nasıl utanmadan bu sözü söylüyor?!. Hem de onu sürü haline kendi koymuştur.

TL'NİN DEĞERİ

13 Şubat:

Yine İstanbul'dan gazete gldi. Türk ve Avrupa gazeteleri bir müddetten beri umumiyetle Türkiye'deki malî buhranın şiddetinden bahsediyorlar. Bu havadisler tamamiyle doğru. Eksiği var, fazlası yok. Bizim gazeteler de Avrupa'nın bu neşriyatına havane diyorlar. Bu lâftır. Eski âdet. **Abdulhamit** zamanında bu tâbir vardı. Cumhuriyette istilâh olmuş. Zaten kendileri de bahsediyorlar ya. Maliye vekili Roma Bankasından bir avans olıyormuş. İmza edilmiş. Demek istikraze bunlar da başladılar. Kimse vermiyor. İtalya veriyor. Bizimkilerde kimbilir ne menfaatler veriyorlar?.. Aferin tasarruf yapıyorlar!.. Halbuki bu esnada tasarruf diye yaygaradalar...

Malî buhran pek müthiş ki devlet haricî borçları hakkında haricî bir moratoryum ilân edecekmiş. Demek Duyun-u Umumiye ve emsali borçlarını veremeyecek halde. Bu da devletin itibar-ı malîsini sıfıra indirecektir.

Yine gazeteler bir müddettir memurların bir kısmının çıkarılacağını yazıyorlar. Hükûmete lüzumsuz yere birçok memur dolduran, türlü lüzumsuz kalemler, müdürlükler, teşkilat yapanlar bizzat kendileridir. Olacağı bu idi. Evvelce akılları nerde idi? Kısa görüşün veya zevk ve sefata dalışın akibeti bu olur. Meşrutiyet iptidasındaki tasfiyede olduğu gibi, hadi yeni bir hercümerc... Zavallı memurların bu kadar yıllık ömürleri, emekleri boşuna gidiyor. İşsiz kalacaklar. Dikkate şâyan ki ordu da hiçbir tasfiye yapmıyorlar. **Bilâkis zabitlerin maaşlarını birkaç defadır arttırdılardı. Asıl parayı çeken bunlardır. Onlarda da tasfiye, tenzili maaş yapsalar ya...** Hayır çünkü ondan korkarlar. Demek bu işte de hüsnüniyetleri yok. Sırf mevkilerini düşünüyorlar. **Siviller birşey yapamazlar ya, onlara çullanıyorlar... Vur abalıya...**

Zavallı memleket ağır hastadır...

14 Şubat:

Bizim karı geldi. Ağlıyor. Bir apartman tutmuş. Oraya nakletmiş. Şimdiye kadar dükkândalarmış. Benden biraz da eşya istedi. Verdim. Bu karı akılsızdır.

Ağlıyor, «Sana ben fena muamele ediyordum, hergün üzüyordum. Bin pişman oldum» diyor. Evet, ama ben biliyorum. İki gün sonra yine unutur. Yine aynı şeyleri yapar.

Ne edeceğimi şaşırdım. Bu sefer ki vak'a üzerine derhal Paris'ten savuşmalı imiş. Başka türlü bundan kurtuluş yoktur. Fakat Paris'teki tatbikatımı henüz tamamiyle bitirememiştim. Kütüphânede yeniden tetkikata ihtiyacım zuhur etti. Bir müddettir tetkikatım bitmiş, yazdığım şeyleri bir defa gözden geçiriyordum. Arada yeniden kütaphâneye gitmek lüzumu hâsıl oluyor. Hatâlar olmuş, bazı eksiklikler var. Bunları bitirsem artık Paris'te kalmağa ihtiyacım olmıyacak. Bu sefer bu suretle zarurî kaldım. Kısmet, talih beni yine bırakmadı.

Elmaslarını, tahvilâtını bana getirip teslim edeceğini söyledi. Apartmanı düzeltince beni oraya nakledecekmiş. Delidir. Eski apartmanda daha beş ayımız var, kirasını da vermişim. Burası rahat da. Yenisinde banyo, kalorifer, sıcak su yok. Bu kışta nasıl gideyim? Olmaz belâ...

Eskiden bana türlü kafa tutardı. Hatta beni beslediğini bile yüzüme ve hayasızca söylerdi. Hakikatte ben onu besliyordum. Benden elmaslarını, tahvilâtını aldığı ve hesabımızı ayırdığı tarihten beri yine hâne kirasını ben vermekle ve ondan birşey almamakla beraber yiyeceğim için de ona günde on frank veriyordum. Bu aile mi? Hayâ edilir. Fakat o, günde on franktan ziyade yediğimi söylüyor, bağırıyordu. Ben de fazla veremiyordum. Şimdi yirmi gündür yalnızım. Kendim çarşıdan alıyor, kendim pişiriyorum, kendim yiyorum. Masrafları kaydediyorum. Hesaba baktım. Günde ancak on frank sarf olunuyor. Hem de akşamları da et, sabah kahvaltıda yumurta da ve yemeklerden sonra meyve de yiyiyorum. Halbuki o bana akşamları et ve hiç meyve yedirmiyordu. İhtikâr yapıyordu.

Bunu söyledim. Lâf yok.

Bu kadın müthiş şeydir. Daima sözü benim kendisine beş paralık masraf etmediğimdir. İddiası şöyle: Elmaslarını kendisine kendi almış, Kadıköy'deki hâneyi kendi almış. El harçlığını kendi parasından sarfetmiş. Elbisesini kendi almış, ilh... Hep kendi üstüne beni de beslemiştir. Bu lâflarından bıkmış, usanmışımdır. Önüne gelene bunu söyler.

Hakikat şöyledir:

Babası ona habbe-i vahide vermedi. Sade Vaniköy'de bir selâmlık verdi. Onu da iki bin iki yüz liraya sattı. Bu sefer Paris'te berber dükkânına diğer paralar ile onu da verdi. Anasından yüz elli altınlık elmas kalmıştı. **Onları Mısır'da rehin ettim muayenehâne açtım. Kazandım, faizlerini verdim. Yedik içtik. İstanbul'a avdetimde iki bin beş yüz Türk lirası gönderip rehinden kurtardım. Kendisine teslim ettim.** Şuna nazaran bu elmasları da ona ben almışım demek mümkün olsa gerek. Sonra kendisine birçok elmaslar, inci aldım. Benim aldıklarımdan bir tek taş pırlanta yüzüğü bu sefer Paris'te otuz dokuz bin frang'a satıp Vaniköy'ünün parası ile beraber berber dükkanına döktü. Yine külçe halinde gerdanlık, inci almıştım ki bin beş yüz liradır. Daha da bin iki bin liralık. Giderken bunları bana iade etmedi. Ben de istemedim. Keza güzel el işleme sofra takımınuz var. Onu da aldı. Birşey demedim. Giderken iğneden ipliğe kadar hâne eşyasını da aldı, götürdü. Vaktiyle Rusya'dan getirdiğim harmiyen kürk ile astragan kürkleri «Bunları da bana ver! Üşürüm» dedi. «Al» dedim. Zaten vermem dememiştim.

Bunlar da iki bin lira kıymetinde idi. Kadıköy'de Mühürdar caddesinde bir hâne satın alıp üstüne etmiştim. Bu haneye benim cebimden dört bin lira gitmişti. Bunları da kâmilen kendi verdiğini söylüyor. Böyle sıkılmaz insan görmedim. Babası bile bana vaktiyle «Bu ev senindir, senin hakkındır» demişti. O mektubu hâlâ bendedir. İnsan karısına ev, elmas, herşey alır, fakat geçinmek için alır. Geçinemeyince mesele başkadır.

Eve en iyi marka piyano, keza eşya aldım. Rusya'dan İran halıları getirdim. Bunları da o almış, ötekine-berikine söylüyor. Bari şunu ele söyleme! Ayıp...

Bunları ne ile almış, bilir misiniz? Babasının on yıldır kendisine verdiği, beş-altı yıl ayda yüz, sonra yüz yirmi, nihayet yüzkırk lira olan maaşı ile almış... Bu kadının bütün varidatı budur. Başka şeyi yoktur. Sıkılmıyor. Halbuki pek müstiftir. Bu para ona el harçlığı olarak bile yetişmiyor. Sade morfinine iyi geliyor. İkidebir benden cep harçlığı olarak para çekiyordu. Halbuki ona her ay başında mutfak, elbise vesair için muayyen olarak beş bin frank veriyordum. İkide birde çektikleri ile bu, yedi bin frank oluyordu. Bu kadar ev masrafı veriyordum. Her önüne gelene beni beslediğini söylemesi hele pek gücüme gidiyordu. İşte hakikat bu...

Şu kadın beni iktisaden de mahvetti. Kazandığım paraları hesap ediyorum, o olmasaydı, bugün elimde sağlam otuz bin liram olurdu.

Şimdi herşeyi de almış götürmüştür. Nihayet bu sefer kendisine «Bari Kadıköy'ün yarısını ver» dedimdi. «Niye vereyim, onu ben almıştım» demişti. «Bari Kadıköy'deki halılarımı ver» dedim. «Bir iğne bile vermem» deyip işin içinden çıkmıştı.

Demek elli yaşımızda çırçıplak işin içinden çıktık. Bu feci... İsabet ki Kütüphâne ve ona iradlar yapmışım. Hiç olmazsa onlar bu kadından kurtuldu, millete kaldı.

Böyle çırçıplak kalmışız, hem de gurbette, hem de **Mustafa Kemal**'in ufak bir irâdımızı da Paris'e göndermekten men ettiği zamana tesadüf etti. Ne diyelim...

Talih mi, yoksa benim eşekliğim mi? Tabii ikincisi. Bir insan çok iyi oldu mu, çok zarar eder. Yâni çok eşek olur.

Bunlar hayatın mükemmel dersleridir. Bunlara göre hayatta insan sade kendini düşünmeli. İnsanî his, aile hissi... böyle şeyleri aslâ yanına yanaştırmamalı. O vakit zarar görmez ve eşek değildir.

Bu işin böyle olması, yâni muhassala-i ömrümüz olan dünya geçindiğimizin de elden gitmesi bana büyük acı oldu. Bu haksızlığa dayanamadım. Günlerce beni düşündürdü. Nihayet hesini zihnimden sildim, hepsinden vaz geçtim, o vakit içim rahatladı, işte böyle hepsini gözden çıkararak rahatlandım. Dedim: «Bileğimdeki altın bilezik sağ olsun. Çalışır ekmeğimi çıkarırım. Yalnız sağlık olsun...»

Bugün bana gelip elmaslarını, tavilâtını, elişlerini bana saklatacağını söyledi. Bunu söylediği vakit dedim ki: «Ben hamal değilim. Sen kendin sakla! Ben her şeyden, hattâ Kadıköy'deki halılardan bile vazgeçtim, şimdi rahatım»

Hâlâ getireceğini söyledi. Ben niye eşeğim: Getirsin, al, ondan sonra kendisini def et. Hayır yapamıyorum. Adam, lânet olsun!..

Şimdi ayrıldık, her şey bitti. Başım rahat, gürültü, kıyamet, bağırma, aksilik, küfür yok. İstediğim gibi uyuyorum, istediğim gibi yiyorum, karışan görüşen yok... Çarpıntı, üzüntü yok, oh... Dünya varmış! Sanki cennetteyim...

Bir şeyden çok korkardım. «Bu gurbet elde kukumav gibi yalnız başına kalırsam melânkoli ile halim yaman olur. Duramam... Ne yaparım?» diyordum. Olmadı. Bilâkis vücudum zindeleşti. Benzime kan geldi.

Lâkin kadın peşimi bırakmıyor. Hergün eve geliyor. Ağlıyor «Bin pişman olduğunu, bir daha beni üzmeyeceğini, hattâ hiç sözümden dışarı çıkmayacağuu» söylüyor. İllâ yeni apartmana gitmeliymişim. Bensiz yaşayamıyormuş. Hattâ şimdi hizmetçiler azmış, kendisine eza ve cefa yapıyorlarmış... Ne yapacağım bilmem?!.

Bense kütüphâne işlerini bitirip bunları bastırmadan ölmem ihtimaline mebni Mustafa Kemal'in eline geçmemesi için Paris Bibliyotek Nasyonal'ine vakfetmek istiyordum. Bu muameleyi notere yaptıracağım. Bunu da temin edince Paris civarında bir yere gidip hiç okumaksınız bir yaz geçireceğim. Bu suretle yıllardan beri yorgun olan dimağımı ve gözlerimi dinlendireceğim. Kış başlarken de Mısır'a gideceğim.

Artık benim için çalışmak şu olacaktı, ki basit olup, hiçbir yorgunluk vermez. Bilâkis vakit geçirmek için eğlence olur.

1. Topladığım ilmî hazineden hasıl olan eserlerimden arada fransızca bir bahis neşretmek.

2. **Oğuz-kağan** adıyla şiir olarak **Türk millî destanını** yazmak.

Şimdi bu kadın bu güzel plânımı, rahatımı alt-üst ediyor. Ah, kaçıp kurtulamadım. Hayretteyim. Haline acıyorum da... Bensiz ahmaklığı yüzünden mahvolacağı şüphesiz. Onu herkes dolaba koyup, soyup bitirecek. Sonra **on yedi** yıllık bir hayat, bir karıkocalık... His, hayâ, edep, vicdan, namus sahibi biri için bu kadar yıllık bir maziyi ayak altına alıvermek kolay bir şey değil. **Fuhuş ettiğini kat'i bilseydim bunları düşünmezdim ya...** Bakalım ne olacak?!.. Şu hayat ne müşkül ve içinden çıkılmaz ne müthiş bir girdaptır. Diyeyim ki iğrenç bir pislik dolabıdır. Ve içindekinin başını döndürür.

HESAP-KİTAP İŞİ

14 Şubat:

Paris'teki Osmanlı Bankasında dört bin lira kadar Türk lirası param var. İşte elimdeki mâmelekim... Bütün istinatgâhım bu.

Bizdeki malî buhrandan bir müddettir müthiş korkmağa başladım. Ya paramız daha düşer de bizim dört bin lira hiç mezelesine inerse... Artık bugün Bankaya yazıp bunları frank yapacağım. Müthiş zarar edeceğim. Ama ne yapayım?.. Bizim arkadaşlar (**Mustafa Kemal, İsmet,** ilh...) mal-i karun'a battılar... Türlü (.....) bulandılar. Biz aman bulaşmayalım diye kaçtık. Buraya geldik. Onlardan uzağız... Fakat burda da zararlarını çekiyoruz... Beş yıldır yaptıkları (...) idârenin zararı geldi, bizim burda da dört bin liramıza dokundu. Büsbütün kaybetmektense bir zararla işin içinden çıkalım.

(*) Kötü işler ve kötü idare ile ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

15 Şubat:

Vaktiyle Ankara'da müzayededen bağlar almıştım. Bunlar bana iki bin beş yüz liraya mal olmuştu. Bugün on bin lira etmesi lâzımdır. Ben orda iken Türkiye'den çıkmadan evvel satmağa çalışmış, fakat satamamıştım. Sebebi on bin lira istiyordum. Kaçacağım vakit İstanbul Eczahânesi sahibi **Hüseyin Hüsnü**'yü satmak için resmî vekil yapmıştım. Bugün mektup aldım. **Hüseyin** bağları beş bin liraya satmış. Âlâ, sevincime had yok. Bununla param on bin liraya kadar çıkacak, ki bana iyi bir kuvvettir.

Parasızlık hele gurbette, hele Paris'te pek müşkül şey. Maazallah insan sokakta kalır ve aç ölür. Kimse bir lokma ekmek vermez. Bu yaştan sonra böyle bir felâketin başıma gelmesi ihtimali hep gözümün önünde ve beni titretiyor.

Şimdi talihe bak?!. Bu bağlar satılmadı, satılmadı da bugün satıldı. Halbuki hükûmet Türkiye'den para çıkmasını yasak etmiştir. **Hüseyin** parayı bana gönderemiyor. Şu parayı elime alsaydım ne iyi olacaktı... Bakalım, muhtelif vasıtalara başvuracağım. Olursa âlâ şey... Olmazsa felâket.

TL KRİZİ

İstanbul'dan gelen gazeteye göre Türkiye'nin haricî moratoryum ilân ettiği muhakkak görünüyor. Demek malî buhran müthiş.

İtalyanlardan bir milyon İngiliz lirası avans almışlar.

Bir iki aydır Hükûmet paramızın kıymetini yükseltmek için türlü tedbirler aldı. **1350 kuruşa çıkan İngiliz lirasını bin kuruşa kadar indirdi. Buna rağmen İngiliz lirası düşmüyor. Bilâkis çıkıyor. Yine binelli kuruşa kadar çıkmış... Demekki bu tedbirler para etmiyor.** Bence bunlar hariçte Türk parasını büsbütün düşürmüş, devletin malî itibarını sıfıra indirmiştir. Bunun iktisadiyatımıza tesiri de müthiş olacaktır. Demek bu tedbirler ile paramızı yükseltemiyorlar. Bilâkis indiriyorlar. Hele ticaret büyük bir buhrana maruz demektir.

Paris Osmanlı Bankasında mevcut Türk lirası paramı franga tahvil etmek için bir mektup yazmıştım. Bankadan bugün cevap geldi. Diyor ki «**Türk Hükûmeti son tedbirlerini yaptığından beri Paris'te Türk lirası üzerine muamele kalmamıştır. Binaenaleyh İstanbul'daki merkezimize müracaat ediniz.**» demek artık Fransa'da Türk lirası geçmiyor. Burda böyle olunca bütün Avrupa'da da böyle olmuştur. Demek bu para sıfır olmuştur. Bu ne itibarsızlık, bu ne felâket!... Sanki Türkiye denilen devlet dünyadan kalktı. Yazık...

Bu iş benim şahsım için de felâket. Bu param demek sıfır oldu. Bugün aç kalsam bu para bankada durduğu halde bununla bir lokma ekmek alıp yiyemiyeceğim. İnsan böyle bir devlete teba olduğuna tabii bin pişman oluyor. İnsanlar devlet yaparlar, sebebi onun kuvveti sayesinde refahat ve rahat bulsunlar, itibarları olsun diyedir. **Mustafa Kemal** Hükûmeti ise teb'asını bütün malî, maddî, manevî itibarlardan tecrid etmekte, işte böyle felâkete atmaktadır.

Şu gazi ünvanlı adam başımıza giydiğimize karıştı, yazdığımıza karıştı, karıştı, karıştı... Şimdi de şahısların ceplerine de elini soktu. Bu ne istibdad... Bu kadar hürriyetsizlik görülmemiştir. Bu kadar hürriyetsiz yaşanamaz.

Ey ordu! Bu (.....) sizin kuvvetinizden istifade ediyor. Türk Ordusuna (...)me (....) olmak yakışmaz. İspanya ordusundan ibret alın!

19 Şubat:

Hanım talıvilâtını, elmaslarını getirdi. Bankaya koförföre kitapların yanına koydum.

20 Şubat:

Paris'te ev kiraları bir düziye artıyor. Bizimkini onbin franga doğru çıkardılar. Hanımın tuttuğu evin senelik kirası ikibinsekizyüz frank. Pek eski ve pis bir ev.

İyi oldu. Mademki İstanbul'dan bize paramızı yollatmıyorlar, vaziyete derhal el ipte olmak lâzım. Hele berber dükkânını bir dürüstce işletebilsek hanımla pekâlâ yaşarız. Lâkin karıdan ümidim yok.

Şimdi düşünürken hatırıma geldi. İki şeyi yerinde yazmağa unutmuştum.

ÜÇÜNCÜ MECLİS'İN İNTİHABI

Birinci, Üçüncü Meclis'in intihabı.

Bu esnada meb'usların irtikâbı, şirketlere dolmaları halkın ağzında pek çok çalkanıyormuş. Zaten ben Ankara'da iken de öyle idi. Bu babda (*bir isim*) göz boyamak ihtiyacını duymuş. Gazetelere tebligat yaptı. Bunda meb'usların şirketlere giremiyeceğini, girmiş olanların da çıkmaları lüzumunu beyan ediyordu. Ve sonunda da diyordu ki: «**Bu maddeler mebuslarca kabul edilmiş demektir.**» Kim kabul etti? Kendi beyan etmekle neden kabul edilmiş olup iş bitiyordu. Bunu bilen yoktu. İntihap oldu, meb'uslar şirketlerde yine kaldı.**Meselâ ondört şirkette aza olan Mahmut Siirt ne istifa etti, ne de meb'usluktan çekildi. Celâl yine İş Bankasında kaldı. İstifa edenler de yine girdiler. Eski hamam eski tas oldu.**

Gazi Hazretleri de bu beyanatla halk yuttu dedi... Oldu bitti.

Bu intihabın bir fena yeri de şudur: Evvelce meb'us namzetlerini Fırka Hey'eti idaresinin intihap etmesi usüldü. Vakıa yine empoze eden **Mustafa Kemal** idi. Ama bu sefer buna da kanaat etmemiş, intihap hakkı sırf bana aittir deyip, onu da kendi şahsına aldı. Şu Halk Fırkası bir sürü (.....). Afrikadan getirilmiş ve hadım edilmiş bir köle kafilesidir. Yüzleri de onlar gibi karadır. Bunlarınki mânevî kara. Meb'usları bizzat kendi intihap ediyor. Ne kadar tulumbacı, dalkavuk varsa onları seçti. Valilere emir verdi. Herbirine bunların adlarını yazdı. Onlar da halka «**Bunları yapacaksınız**» dediler ve cebren bunları intihap ettirdiler. Buna da intihap denirse, meb'us intihabı yaptı demektir.

İşte Üçüncü Büyük Millet Meclisi adıyla böyle bir meclis topladı. **Bu meb'uslarda aslâ itiraz ve tenkid yoktur. Bu âdet kalktı.** Şimdi Meclis demek

(*) Zulüm anlamı ifade eden bir kelime metinden çıkartıldı.

şu demek oldu: Bir sürü (.....), ipleri (*bir isim*)'in elinde. İstediği gibi bunları oynatıyor, sonunda da istediği gibi ipleri çekiyor, hadi kolları yukarı kalkıyor. **Bu suretle en büyük kanunları bir saatte çıkarıyorlar. Meselâ koca Kanun-i Medeni böyle olmuştur. Meb'usların nutukları şu sözlerden ibaret kaldı: «Evet efendim, keramet efendim, başüstüne, kabul...»**

Hükûmet bir şey istiyor, derhal bir iki madde-i kanuniye yapıp Meclis'e yolluyor. Meb'uslar da derhal «kabul» diyorlar. Oluyor kanun.

DOKTOR AHMED MESELESİ

İkincisi Doktor Ahmed mes'elesidir.

Lozan'dan dönüp vekâletten çekildikten birkaç ay sonra Kahire'den **eczacı Atıf**'tan bir mektup aldım. **Atıf** Türk, aklı başında, namuslu iyi bir insandır.Diyor ki:

«**Münir, Ahmed Gazi**'nin ahbabı imiş. **Gazi** kendisini İstanbul'a dâvet etmiş, büyük bir memuriyet verecekmiş. **Münir** bunu herkese söylüyor, herkes de şaşıyor. Fakat böyle şey olur mu? **Gazi** böyle bir ite tenezzül eder mi? Yalandır diyorlar.Bu adam biliyorsun (*bir uyuşturucu*) çeker, (*bir uyuşturucu*, ...)gin biridir. Burada bir muayenehanesini bir randevü evi yapmıştı. Ettiği hekimlik (*bir uyuşturucu vebir uyuşturucu*) satmaktı. Hem de bu araptır. Harb-ı Umumî zamanında Türkler aleyhine neler yaptı. Sonunda Hicaz'a gidip Hicâz Kralına Türkler aleyhinde olan hareketinde hizmet etti. Hattâ oradan dönüşünde yanımızda seni bile Hicaz'a gitmeğe kandırmağa savaşmış, sen de ona bizim yanımızda hakaret etmiştin.

Aman çok çirkin şey! İnanmıyoruz ama, herif pek ısrarda. Böyle bir şey varsa **Muhterem Gazi** bu adamı bilmiyor demektir. Siz anlatıverin!»

Arkasından yine Türk ve Kahire'de eczacı olan **Sabri**'den sonra Doktor **Şerafeddin Mağmumi**'den de aynı mealde mektuplar aldım.

Dedikleri tamamiyle doğrudur. Malını tanıyorum. Kahirede gözümle gördüm. Bu adam Şam'lıdır. Hâlâ dürüst Türkçe bile konuşamaz. İstanbul'da bizim askerî tıbbiyede okuyup doktor olmuş. Harb-ı Umumide kaçıp Mısır'a gelmiş. Muayenehane açmış. Ahlâksız, pis bir şey. Hem de Harb-ı Umumi'de orduyu bırakıp kaçmak, sonra da Hicaz isyanına iştirak etmek gibi iki hıyanet-i vataniye sahibi de.

Arası biraz geçti. **Eczacı Vedad**'tan da bir mektup aldım. Bu da Türk ve vatanperver biri. O da bunları yazıyor. Fazla olarak şu malûmatı da veriyor: **Gazi, Münir Ahmed**'e bir telgraf göndermiş. **Münir** bana gösterdi. Pek iltifat var. Türkiye'ye dâvet ediyor.»

Fena bir şey. **Mustafa Kemal**'e İstanbul'dan bu adamın mahiyeti hakkında mektup yazdım. **Atıf**'ın mektubunu da leff edip gönderdim. Cevap yok.Bilâkis bir gün birine rastgeldim. **Münir Ahmed**'in İstanbul'a geleceğini, **Sıhhiye Vekâleti Müsteşarlığına tayin edileceğini söyledi.** Bunu işitince çıldıracaktım.

Derken **Atıf**'tan ikinci bir mektup:«Bu nasıl şey? Benim sana gönderdiğim mektup, burada **Münir Ahmed**'in elinde. Bana çattı. Aleyhimde dâva edeceğini

(*) Kukla, ayyaşlık, pezevenklik ve psikotrop maddelerle ilgili yedi kelime metinden çıkartıldı.

söylüyor. Belâya çattık» diyor. Anlaşıldı. Bu herifin mahiyetini ona güzelce anlattık. Baktı kendine tam lâyık. Zaten biliyor ya... Bu kadarını bilmezdi. Derhal bizim mektubu **Münir**'e yolladı. Bu zaten âdetidir. **Münir**'i bana düşman etsin Kendisine büyük bir memuriyet vermeğe de karar verdi. Dâvet etti.

Ben **Atıf**'a şimdi ne yazayım? Bir şey yazamadım. Bunları yazıp Türkiye'nin Reisicumhurunu nasıl rezil edeyim. **O vakitler bu adam aleyhine bir şey söylemeye dilim varmazdı. Âlem bilmesin. Millet me'yus olmasın derdim.**

Bari Sıhhiye Vekilinin bir ağzını yoklayayım dedim. Bir gün **Refik**'e Yeni **müsteşarınızı iyi intihap etmişsiniz. Mübarek olsun»** dedim. **Refik:** « Şimdikilerin arasında en iyisidir» dedi. **«Münir'den mi bahsediyorsun?»** dedim. **«Evet». «Deme, az kalsın yapıyordum. Bereket versin senin Gazi'ye yazdığın mektubu gördüm. Rica ederim kimse duymasın. Ben bir yolunu bulup anlatacağım.»** Aferin **Refik**'e. Demek **Mustafa Kemal, Refik**'e **Münir**'i müsteşa yapması emrini vermiş imiş. Havadis sahih imiş. **Refik** efendisine nisbetle hamiyetli. Bir vatan hainini müsteşar yapmıyor.

Arası biraz geçti. **Münir**'e Ayasofya'da rastgeldim. Bana hain öküz gibi baktı. Demek gelmiş. Şimdi ne olduğunu merak ettim. Soruşturdum. Yeni Bahçe Gurebahanesine Göz Hekimleri Şefi olmuş ve talebeye ders verecek(!).

Vakıa göz nedir bilmez, oranın göz hastalıkları servisine baş olmuş, hattâ tıp talebesine hocalık edecek. Ama zararı yok. Daha mühim mevkilere otursaydı ne olacaktı. Demek **Refik** onu bu memuriyete koyup işi bitirmiş. Şimdi bunun iç yüzünü izah edelim:

Garbî Trablus harbi zamanında **Münir Ahmed** askerî tabib sıfatıyla oraya gönderilmiş. Orada **Mustafa Kemal**'in yanında bulunmuş.**Mustafa Kemal** her yerde olduğu gibi Trablus'ta da içki ve (.....) ile meşgûl imiş. Bu **Münir** kendisine Mısır Hilâl-i Ahmerinden içki, ahaliden (.....) bulurmuş. Bu esnada **Mustafa Kemal** iritis denen göz hastalığına düçar olmuştur. **Münir** tedavi etmiş. Bu hastalık frengiden olur. İşte bu malûm ve müsbet vak'a **Mustafa Kemal**'in (*bir hastalık*) olduğunu isbat eder.

İşte bu (.....)klik ve tedavi gibi hizmetleri, bilhassa **Mustafa Kemal**'in (*bir hastalık*) olduğunu, yâni bu sırrını bilmesi **Münir Ahmed**'in bu terfiine sebep olmuştur.

Demekki (*bir isim*)"in indinde bu meziyetler her meziyetin evkindedir. Demekki bunlar, **Münir Ahmed**'deki gibi mülevves ahlâkı asla kale aldırmaz.

Demekki bu meziyetler bir adamın arap ve vatan haini olmasını ref ve izale ediyor... Pezevenklik zemzem gibi temizliyor...

Şimdi ortada zarar zavallı **Atıf**'la bende. İkimiz kötü kişi olduk, düşman kazandık. Halbuki ikimizin de bunda bir menfaati yoktur. Sırf vatan ve millet düşüncesi ile yapılmış bir şeydi.

Benim vaziyetim daha fena oldu: Çünkü bana gönderilen bir mektubun zemmedilen adama teslim olunmasına sebep oldum. Bu müthiş bir denaettir. Vakıa bu denaeti ben yapmadım. Ama **Atıf hâlâ** sebebini bilmiyor. Belki de beni zannediyor...

İşte **Mustafa Kemal** devrinde vatan gayretinin neticesi...

(*) Zulüm anlamı ifade eden bir kelime metinden çıkartıldı.

Paris'e Gureba Hastahanesinden doktorlar geldi. Diyorlar ki:«İkide bir **Bozok Salih** otomobil ile gelip **Münir Ahmed**'i alıp, götürüyor. Üç - dört gün meydanda yok. Sonra geliyor. Bize «(*bir isim*) **ile Dolmabahçe'de gece gündüz içtik. Karılar, oğlanlar dolu. Eğlendik. Üç gündür saraydayım.**» deyip övünüyor. Çok güzel, çok güzel... Bu eseri kopya ederken (1934) ilâve ediyorum. Mısır'da **Münir**'in kayınbiraderinden işittim. **Münir Ahmed, Dolmabahçe Sarayında fücceten ölmüş. Denmiş ki, bir rüzgâr şiddetle pencereyi açmış, Münir pencerenin önünde oturuyormuş, pencere şiddetle boynuna gelmiş, birden ölmüş. Mutlaka** (*bir isim*) **kızıp öldürtmüştür.** Kimbilir bir şey mi ifşa etti veya etmesinden korkuldu. Ne ise, alçak, vatan hainliğinin cezasını görmüş...

İKTİSADİ İFLAS

21 Şubat:

12 Şubat tarihli Milliyet geldi. Bunda başmakale, Maliye Vekilinin ağzından olarak devletin duyun-u umumiyesini veremiyeceğini göstermektedir. Senevî 16 milyon Türk lirası olan bu borçların frank yapılması, kambiyo işini alt-üst ediyormuş. Bu havadisler çıktığı vakit, Paris'teki Duyun-u Umumiye Meclisi bunun hakikatını bizim Maliye Vekilinden sormuş. O da veremeyeceğini söylemiş, bir müddet için te'cilini istemiş. Tamam... Demek Türkiye müflistir.

İtalyan bankasından alınan avans beş milyon imiş. Bize hiçbir devlet avans vermedi de bu İtalyanlar niye verdi?.. Çok düşünülecek bir noktadır.

Bir müddettir ramazanmış. Bizim burda haberimiz yok. Mahiyeleri bu sene lâtin harfleri ile yapıyorlarmış.

Yine yeni bir moda çıkarmışlar: Vekiller, konferans veriyorlar. Buna niye lüzum görmüşler. Bilmem? Hem hangisi âlimdir? Veya hangi şubede mütehassıstır, ki konferans verecekler. Adam, konferans dediğin de onlar için ne olacak? Bir takım yâverler söylerler olur biter.

Bir müddettir bir **Gazi** Köprüsüdür tutturmuşlar gidiyor.

Bunu Haliç'in üstüne asma köprü yapacaklarmış. Allah biraz akıl versin. Bu ne ile yapılır? Bunu galiba Beyoğlundan Beyazid'e yapacaklar. Hadi mühendis Avrupa'dan getirsinler, hadi malzemeyi Avrupa'dan getirsinler. Parayı nerden getirecekler? Bütün Türkiye'yi satmalı da bu köprüyü yapmalı. Utanmıyorlar. Böyle hayâller ile gazeteleri dolduruyorlar. Sebebi dalkavukluk. Gazi Köprüsü olacak ya, semalarda durmalıdır.

Malî buhran içinde millet, devlet spezmozlarla kıvranıyor. Böyle bir buhran yaşanıyor, bu dalkavuklar nelerle meşgûl?!.

Yine **Tayyare piyangosu** çekilmiş. Buraya milletten milyonlar alınıyor. Ne oluyor belli değil? Bir düziye para iane toplanıyor. Bu cemiyet hâlâ bir şey yapmadı... **Tayyare ianesini** vergi gibi cebren topluyorlarmış. **Bu cemiyette çok suiistimal var.**

PARİS VE KÖPEK

Bugün hava çok soğuk, kar yağıyor. Ama yemekten sonra sokağa çıktım.

Park Monsürü'ye gittim. Gezindim. Başım rahatladı. Dönüyordum. **Eve yakın bir yerde köpek pisliğine bastım. Fena sinirlendim. Bu ayakla evin içinde dolaşıyoruz. Pek fena şey.**

Paris'te kaldırımlar, yaya kaldırımları iyidir. Yaya kaldırımları ya asfalt, ya kesme taştır. Dümdüz. Önüne bakmadan serbest yürüyebilirsin. En yağmurlu günlerde dahi hiç çamur yoktur. Bizdeki gibi ayağın bir yere takılır diye korkmazsın. Ancak bir fena şey var: Köpek pisliği ve sidiği. Bunlardan adeta kaldırımlarda yürümek müşküldür. Daima bunlara basmamak için dikkat etmelidir. Paris'in her mahallesinde, hattâ güzel kibar yerlerinde de böyledir.

Paris'in mühim bir derdi var: Köpek. Fransızlar köpeği çok severler. Hem her ailede bir veya iki köpek bulunur. Bunlara çocuğa bakar gibi emek edip bakıyorlar. Besliyorlar. Öyle besliyorlar ki, bu köpekler semizlikten adeta küp gibi, kımıldayamıyorlar. Bunlara banyo bile yapıyorlar. **Hele zengin ailelerde kadınların köpekleri olması pek moda.** Ve bu moda aslâ geçip gitmiyor. Kadınlar bunlarla sokağa çıkıyorlar, salonlara ziyaretlere gidiyorlar.

Köpeklerin türlü cinsleri var. Her yıl köpek sergisi de açılır. Yumruk kadar köpeklerden adeta ufak bir dana kadar olanları, tüylü, tüysüzleri, yüzleri güzel ve çirkinleri var.

Köpekler sıhhate muzırdır.

Evvelâ evin havasını nefesle bozarlar. Bu da insanların havasına zarar verir. Vakıa banyo yaparak temizliyorlar. Ama ne kadar olsa sokakta yürüyor, ayakları pis. Bilhassa kadınlar böyle ayaklı köpekleri kucaklarına alıyorlar, uyuyorlar. Ne seviş! Sevmelerine insan hayran olur. Bu köpekleri sokakta görüyorum. Bir köpek sidiğine rast gelince derhal kokluyor, hattâ yalıyorlar. Sahibi ne kadar çekse nafiledir. İlle koklar. Bu sebeple bırakıyorlar, iyice kokluyor ve yalıyor. Sonra bu köpeği derhal kucağına alıp ağzından öpen kadın gördüm. **Köpeklerde türlü hastalık, bilhassa kuduz oluyor.** Bu da büyük bir mahzur. Bu sebepten bazı apartmanlara köpek koymak yasak edilmiştir. Kontrata dercederler. **Paris'te belki de insan hastahanesi kadar hayvan hastahanesi de var. Bu köpekleri baytarlara tedavi ettirirler. Hasılı Paris'in köpekleri bizim milletten daha bahtiyardırlar. Onları sofralarında yanlarına oturtup en güzel et ve diğer yemekleri yedirirler. Paris'te beş milyondan ziyade insan var. Belki üç milyon da köpek var.** Bunlar günde herhalde beş milyon frank yer. Ne israf... Ne yazık...

Çok yaşlanınca, malûl olunca baytara götürüyorlar. Baytar sergenen şiringa yaparak öldürüyorlar.

PARİS, KÖPEKLERİN ABDESTHANESİDİR

Bu iptilânın sebebi nedir? Moda desek bu kadar olamaz. Galiba köpeğin sadık bir hayvan olması. Bu suretle bir hırsız gelecek olursa derhal havlar. Fakat Paris'te buna da büsbütün değilse de o kadar pek lüzum yoktur. İnzibat yolundadır. Yani tek başına oturan insanlar yalnızlıktan canları sıkılır, bunlara arkadaştır. Buna diyecek yok. Fakat asıl sebep başka galiba:

Görülüyor ki en ziyade köpekle meşgûl olanlar kadınlardır. **Diyorlar ki ka-**

dınlar bunlara (.....) larını yalatıyorlarmış. Hattâ bilfiil cima dahi yapıyorlarmış. Hakikaten bazı köpekler kadınların eteklerinin altından çıkmazlar. Kucaklarına alsalar o mahallelerini koklar dururlar. Bir gün «Loksey le Ben» denilen sıcak su banyosu olan şehirde bir akşam üzeri Parkta dolaşıyordum. Balıçıvanlar durmuşlar, bir şey seyrediyorlar. Bir kısa ağaç gövdesinin arkasına bakıyorlar, ben de baktım bir kadın kendisini köpeğe yaptırıyordu. Pek gözleri dönmüş, haberi yok, halbuki birkaç adam seyredip kıs kıs gülüyordu.

Acaba başka erkek ile yapacaklarına kocalar karılarına köpeğe yaptırmalarına müsaade mi ediyorlar? Bunu ehven mi buluyorlar? Fakat bu da onun önünü almıyor. Hemen her evli kadının birkaç hamisi var. Erkeğin de öyle. Sonra boşanıp, hattâ boşanmadan ayrılıp herbiri bir başkası ile evlenmek veya yaşamak ve bugün Paris'te hadsiz hesapsız.

Ne ise. İşte köpekleri her gün sokağa çıkarıyorlar. Bu hem hava alsınlar, gezinti etsinler, hem de işesinler diyedir. Köpekler,yaya kaldırımlarına büyük ve küçük abdestlerini yapıyorlar. İşte bu kaldırımlar **Paris köpeklerinin abdesthânesidir.**

AH PARİS! ÇEVRE KİRLİLİĞİ

22 Şubat:

Geziyorum. Yine sokakta kurumuş büyük bir ağacı çıkarıyorlar. Paris'te otomobil çokluğundan hava benzin, ihtirak gazları ile ve kömür zerreleri ile meşbu. Paris'in ortalarında gece sabaha kadar otomobil gürültüsünden uyumak güç olduğu gibi hava da pek muzırdır. Paris'in ekseri sokaklarında büyük ağaçlar vardır. **Bu iyi bir şey ama, ağaçların kütük ve dalları simsiyahtır. Sebebi, benzin ihrakatı ve fabrikalar.İlkbaharda bu ağaçlar yeşillenir. Fakat ekseri yerlerde Temmuz içinde yapraklar sararıyor ve ağaçlar sık sık kuruyor.Demek hava ağaçları öldüren bir zehir ile meşbu'dur. Ağaç böyle olunca elbet Paris insanları da bundan çok zarar görüyorlar demektir.** Nafıa ve belediyenin mühim teşkilâtı, Paris haricinde bahçeleri ve orada büyük ağaçları var. Bir ağaç kuruyunca ikişer metrelik bir murabba halinde yeri kazıp, kuru ağacı söküyorlar, toprağı kaldırıyorlar. Bir metre murabbanda toprağı ile beraber söktükleri bir koca yaş ağacın kökünü toprağı ile bir fıçıya koyup kamyonla getiriyor ve bu koca ağacı oraya dikiyorlar, mükemmel tutuyor. Paris'in ağaçlarının yaprakları böyle erken kuruduğundan ekseri ağaçlar sonbaharda bazı dallarında tekrar yaprak açıyorlar. Hattâ çiçek dahi açan kestaneler oluyor.

Fransız şehir ve sokaklarındaki ağaçlar, her yıl sonbaharda budanır. Kuru dallar kesilir. Bundan birçok odun hasıl olur. Nafıa vekâleti bu odunları hemen satar.Mühim bir varidat olur.

YUNAN İHTİLAFI

İstanbul'dan gelen gazetede yine Yunanistan'la itilâf işinden uzun bahsediliyor. Bu iş de pek kabak tadı verdi. Bu mübadele işi beş yıldır hâlâ bitiri-

lemedi. Yunanlılar boyuna işi müşkül vaziyete soktular.Bizimkiler birçok fedakârlık edip verdiler. Yunanlılar yanaşır gibi oldular. Yine caydılar. Yeniden birşeyler istediler. Münakaşa, **müzakere yine bizimkiler verdiler. Yunanlılar yine cayıp daha istediler. Bizimkiler yine verdiler. Lozan'da bin müşkilât ile aldığım şeylerin hemen hepsini Yunanistan'a verdiler. Yazık, yazık...** Yunanlılar ise hâlâ memnun değil, hâlâ istiyorlar.

İsterler ya, veriyorlar tabii. Nihayet bir itilâfname yapıldı. Şimdi yine Yunan'lılar imza etmiyor. Bu bizim devletin diplomasî sahasında ne kadar zayıf olduğunu isbat eder. Bunu hattâ **Mahmud Siirt de bir başmakalesinde Yunanlılara hep veriyoruz, yine onları memnun edemiyoruz diyordu. Onun sözü Gazi'nin sözüdür.**

Bu halde ben Lozan'da bin müşkülâta göğüs gererek niye uğraştım sanki... Aldıklarımı hep verdiler, emeklerim boşa gitti. Almak bir güçlük, alınan şeyi vermek ne kadar iktidarsızlık... İşte devleti böyle idare ediyorlar... Millî menfaatleri verip duruyorlar. Aferin **İsmet Paşa!** Sana Lozan Kahramanı diyorlar!... **Benim orada aldıklarımı senin şimdi verdiğin için mi bu?**

İSTANBUL'DAKİ PARİS

23 Şubat:

İstanbul'da sefahet bolluğu esnasında telsiz şirketi yapıp Avrupa'daki gibi çalgı çaldırıyorlar. Malî buhran ona da tesir etmiş, şimdi işleyemiyormuş. **Mustafa Kemal** bununla çok eğleniyordu. Vapurlarda gece yarılarından sonra bile çaldırıyor ve dinliyordu. Hem de şu şarkıyı çalın diye emir veriyordu. Bazan sabaha karşı bile istiyor. Polisler, mızıkacıları hanelerinden toplayıp getiriyor, çaldırıyorlarmış. Böyle (.....) Avrupa'da olmaz.

Gazetelerde resmî listede İngiliz lirası binotuz kuruş gösteriliyor ki, hakiki fiyatı binyüzyirmi kuruş imiş. Hükûmet bizzat (.....)lık yapıyor.

Paris'te çıkan «Zencirli Cumhuriyet» gazetesinde (22 Şubat) **yazıldığına göre mübadele işindeki son itilâfla Türkiye Lozan'da kazandıklarımızı kâmilen Yunanistan'a vermiştir.**

İzmir'deki Ahenk gazetesi de kapanmış.

Sokağa çıktım. Az kaldı beni otomobil çiğniyordu. Paris'te insan sokağa çıkarken, evdekilerle helâllaşıp, vasiyetnâmesini yazıp öyle çıkmalı.

ANKARA DEDİKODULARI

Birini gördüm. Maliye Vekili **Saraçoğlu**'nun iktidarsızlığından, dalkavukluğundan bahsetti. Geçen yıl **Mustafa Kemal**'in Ankara'daki çiftliğine memurlar yirmibeşbin lira vergi koymuşlarmış. **Mustafa Kemal** kızmış, **Saraçoğlu**'nu azlediyormuş. **Saraçoğlu** derhal vergiyi azaltmış, mevkide kalmış. Ne idareye kaldık? Hangisininkinin çirkinliğini söyliyeyim... Zavallı milletin vergisini hiç azaltan yok. Aksine arttırıyorlar.

(*) Rezalet ve sahtekârlıkla ilgili iki kelime metinden çıkarıldı.

Geçen sene bunu ben mimar **Galib**'ten de işitmiştim. Sonra bir gün **Fethi**'ye söylemiştim. **Fethi** bana hiddetli bir surette «O kadar da vergi olur mu? Elbet» demişti. **Fethi** tuhaftır. Eskiden benimle beraber Paris'te **Mustafa Kemal ve İsmet**'in şiddetle aleyhinde idi. « (*bir isim*)'i evvelce tanıyamamışım. Pek (.... ve ....) imiş»diyordu. Bir yıldır **Mustafa Kemal**'in lehinde. Sade **İsmet**'in şiddetle aleyhinde. Ve **İsmet**'ten bir entrika yapıp kendisini perişan eder diye korktuğunu söylüyor. Demekki şimdi **Mustafa Kemal** ile iyi geçinip **İsmet**'i atmak ve yerine geçmek gayesini takip ediyor. **Mustafa Kemal** onu aldatmış, dolaba koymuş demek. Onun siyaseti **İsmet**'i **Fethi** ile korku altında tutup köle gibi hizmet ettirmektir. **İsmet** azdıkça ona **Fethi**'yi umacı gibi gösteriyor. «Uslu dur! Bana köle itaatı ile hizmet et! Seni atar yerine **Fethi**'yi korum!» diyor. Bu, bu kadardır. **Fethi** aldanıyor. **Gazi İsmet**'i atmaz.

Ben Ankara'da iken Mustafa Kemal bu çiftlikten bir milyon lira zarar ettiğini söylüyordu. Bu kadar zarar eden bir çiftlik, iki - üç milyon kâr getirebilir demektir. Bu halde bu vergi ona azdır bile. **Fethi**'nin bu sözüne kızdım. Namuslu adam kalmadı...

Galip bir de ara sıra **Mustafa Kemal** ve **İsmet** arasında bozukluk olduğunu da söyledi. «Bunu iki tarafın yâverlerinin birbirine durmasından anlıyoruz» diyordu. Hakikaten ikide bir bu oluyor. Fakat derhal **İsmet** daha fazla (.....)luğa dökülüyor. Mes'ele kapanıyor. Demek hırsından kabına sığmayan **İsmet** efendisinin hoşuna gitmiyecek bir şey yapıyor.Beriki kızıyor.O kızınca da **İsmet** korkuyor, (.....)luğa başlıyor. **İsmet**'in bu hali **Mustafa Kemal**'in yerinde gözü olmasındandır.Oraya geçmek için kendisini yiyor, bir gün bir şey yapıyor, beriki de onu te'dib ediyor.

Üç yıldan beri tekaüdiyemi istedim. Arkasından meb'ustan, zabitten adamlar koşturdum, takip ettirdim. Vermediler, Tevfik Rüştü'ye bir ağırca mektup da yazdım. Ondan elimizi yüzümüzü yıkadığımız gibi bağ parasından da yıkayacağız galiba. Benim gibi bir adama tekaüt hakkını bile vermemek nasıl olur? Bu devlet mi? Şalusların çiftliği mi?... Bu para benim kendi paramdır. Hizmetlerim esnasında kesilip birikmiş, **bu millete otuzsekiz yıl hizmet etmişim.**

6 Mart:

Varidatımdan elliiki lira göndermişler. Hükûmet buna müsaade etmiş. Bu ne edepsizlik. Malıma tasarruf edemiyorum. Yanımda ihtiyat param olmasa açlıktan öleceğim. Bunu yapan **İsmet'le böyleleri, elliiki liraları hizmetçilerine bahşiş vermektedirler.** Zulümlerin bu kadarı görülmemiştir. Benim gibilerin ufacık parası ile kendi seyahat, (..... ve .....)leri ile sebep oldukları malî buhrana çare bulacaklar.

Milliyet gazetesini yollamıyorlar. Kimse ile görüştüğüm yok, gazete de yok... Üzüntülü oluyor.

(*) Denâet, namus, dalkavukluk, hırsızlık ve eğlence ile ilgili altı kelime metinden çıkartıldı.

HARF İNKILABI

1. Nisan:

Milliyet gazeteleri geldi. **Yine kambiyo işleri.** Sökmemiş tadilât yapıyorlar. Hattâ büsbütün bu iktisadî zulmü kaldırmağa mecbur olacaklar. **İsmet gazeteler harf inkılâbında hizmet ve fedakârlık ettiler diye Millet Meclisinden onlara binlerce lira mükâfat isteyip almış.** Yağma Hasan'ın böreği... Ne hizmet ettiler? Her yıl da alacaklarmış.İyi. Bu harf inkılâbı (.....)tinin **Türkiye'de irfanı mahvettiğini hükûmetin keza itirafıdır.** Demek yeni yazı ile olan neşriyatı kimse okumuyor. Gazeteler zararda. Hükûmet, milletin parası ile bunların işkembesini dolduruyor. Âlâ... Aferin...

Bu kadar tedbire göre **İngiliz lirası vasatî binotuz kuruştan aşağı düşürülememiş. Ama Hükûmet gazetelerde aldığı tedbirlerin bu hususta mühim hüsnü neticeler verdiğini propaganda yapıyor (!).**

Halâ berber dükkânı, evde ortalık süpürmek,yemek yapmak, bulaşık yıkamak, yatak yapmak, çamaşır yıkamakla meşgûlüm. Kedi de başıma ayrı belâ. Buna çocuk gibi bakmalı, yiyecek yapmalı. Nazlı, her şeyi yemez. Hele pisliği. Toprak bulmalı. Pislenmişini dökmeli. Bu da Paris'te mühim iş. Dükkân'da sabahın sekizinden akşamın sekizine kadar hapisim. Güneş yüzü görmüyorum. Rutubet içindeyim. Hayatımda böyle bir şey başıma gelmemişti. Yorgunluktan, az uykudan bitik bir haldeyim. Üste de dükkânın kârı, masrafını korumuyor, hazır paramdan veriyorum. Böyle belâ böyle hamakat görülmemiştir. Karımın eşekliklerinin cezasını ben çekiyorum. Takatim kalmadı. Karı beni öldürecek. Bugünlerde iki şeyi yapmağa karar veriyorum. Fakat yapamıyorum. Biri kedi. Kapıdışarı edeceğim. Acıyor, yapamıyorum. Kâh da canım burnumun ucuna geliyor, şunu öldüreyim diyorum. Yine yapamıyorum. Çekiyorum. İkincisi dükkânı kapatmak. Karar veriyorum, yapamıyorum. Hanım buraya **yüzbin frank gömdü.** Şimdi ben kapatırsam bu para vefat eder.

Hem de bu kadar çekmişim. Hekimlikte de çok çalıştığım zamanlar oldu, fakat akşam eve gelince yemeği verirler, rahat ederdim. Bekârlığımda da hizmetçilerim vardı. Şimdi her şey ve hizmetçi de benim. Kaza - belâ sandığı da benim. Dükkâna kapanalıdan beri ilimle, şiirle filân da meşgûl olamıyorum. Ömrüm, bu olmuş, kafa hizmetçilik ile geçiyor. Yazık değil mi? Daha kaç yıl yaşayacağım. Bu zamanımı ilme, millete sarfetsem, ya hiç olmazsa uyku uyusam... Hasılı Allah belâmı verdi..

6 Nisan:

Trabzonlu **Ömer Feyzi** geldi. Karışık, huysuz, cahil, fakat hırsı büyük bir adamdır. Her işe parmak sokmak ister. Ziyaretten maksadı nedir bilmem. Üç yıldır burada idi de gelmedi. Şimdi neden geliyor? Fransızca **"Zincirli Cumhuriyet"i Mehmed Ali** ile çıkarıyorlardı. İki-üç nüsha sonra bozmuş, ayrılmış. **Ferid' hizmet edenler ve yüzellilik listeye dahil olanlardan biridir.**

(*) Rezaletle ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

"Türkçe gazete çıkaracağım", dedi. Benden Rusya ile Türkiye münasebatına ve Lozan Muahedesine dair malûmat istedi. Veririm, dedim. Hiç olmazsa haftada bir ziyaretime gelmek istiyormuş... Galiba başımıza bir belâ daha. Herifi kov! Kestirmesi bu. Ama ben de Türkçe konuşan birine, gebe kadınlar aş erer gibi yiri.

Dün birini gördüm. Seyrüsefainin parası varmış. Büyük bir vapur alacakmış. **Mustafa Kemal** bu paraları Yalova'ya sarfetmiş, vapur alınamamış. Ağam eğleniyor, aferin... Millete hizmet böyle olur. Yahut yansın millet... Yanıyor zaten.

ANKARA HABERLERİ

9 Nisan:

5 Nisan tarihli **Milliyet** geldi. Başmakalede **Mahmut Siirt** diyor ki: **«Henüz hâtıralarımızda taze taze taşıyor. İki ay evvel millî tasarruf ve iktisad etrafında memleketin her köşesinden umumî hararet vardı. Bugün ondan eser kalmadı. Adeta sarî bir uyuşukluk her tarafı kaplıyordu... Türk Vatandaşları bir taraftan Hükûmetin program ve icraatını emniyet ve sükûn ile beklesinler. Diğer taraftan kendilerine düşen hususî, vatanî vazifeleri de yapmaktan geri kalmasınlar. İktisadî tasarruf mücadelesi yalnız Hükûmetin kuvvet ve vasıtaları ile yaşatılamaz...»**

Bu makaleden anlaşılan şeyler şunlardır:

1. **Millî tasarruf işi uyumuştur.** Demek halk da, Hükûmet de alınan tedbirlerin boşluğunu ve işin çıkmaz bir iş olduğunu görmüşler. Muharrir bundan şikâyet ediyor. Bu adam **Mustafa Kemal**'in tercüman-ı efkârı olduğundan ve **İsmet**'le münasebeti sıkı ve pek yakın bulunduğundan işin uyuşukluğa girdiğini, tedbirlerin para etmediğini **Mustafa Kemal** ve **İsmet** bizzat tasdik ediyorlar demektir. Zaten benim Milliyet gazetesini intihap edişimin sebebi de budur.

2. **Şimdi bu işi Hükûmetin başaramayacağını söylüyor ve halkın sırtına atıyorlar.** Hani o günler ki **Gazi dâhi**'nin bunu da derhal yapacağını, bitireceğini türlü şatafat ile söylüyordunuz. **Mahmud Siirt!** Sen de ne (....)maz, (.....)kâr bir (....)vereci ve (...)kavuksun. A (...)ruklu Kürt! Sen de anlaşıldın.

Bunun böyle olacağını biz daha evvel gördük, fakat Türkiye'yi idare ediyoruz diye imha eden bugünkü hizmet başındakiler görmüyorlar.

Burda pek dikkate şâyan bir cümle var:

«Halk Hükûmetin icraatını emniyet ve sükûn ile beklesin» diyor.Galiba halkda, bu hususta da homurdanma başlamış olacak.

10 Nisan:

6 Nisan tarihli **Milliyet**'de **İsmet**'in beyanatı var. Ortalıkta Hükûmetin düşeceği şayiası varmış. **Mahmud Siirt** buna bedhevahane şâyia diyor. Âlâ, **Abdülhamid** devri usûl ve tabiri. **Mahmud Siirt: «Paşa hazretlerinden rica ettim. Söyledi»** diyor. Halbuki **İsmet** bizzat ona yazdırmıştır. Anlaşılıyor ki, halkta

Hükûmetin aleyhine çok sözler var. Bunlara cevap vermek,lüzumunu hissetmiş. Beyanatında **tekaüt kanununu** yaptığını, iktisadî bir programı hazırladığını, **devlet bankası** yapmak başlıca işi olduğunu söylüyor. Dûyun-u umumiye borçlarından da biraz bahsediyor. Nihayet şöyle söylüyor:

«Bu kadar çok işlerle bağlanmış olan bir Hükûmetin vazifeyi bırakacağını, ancak hafif olanlar düşünebilir. Büyük Meclis'in teveccühkâr itimadı içinde bulunduğum işleri muvaffakiyetle başarmak ve zuhur edecek yeni millî mes'elelere cesaretle girmekten başka düşündüğüm yoktur. Sıhhatim ve şevkim yerindedir. Dostları ve sinirlerimin zaafı ihtimalinden ümit bekleyenleri vaziyetten haberdar etmeyi severim.»

Birinci cümlede hiçbir mantık yok. Her hükûmet işlere ve işlerle bağlıdır. Ve yine düşer. Hafif olanlar kim acaba. İsmet'in karışık, manasız ruhu gibi bu da manasız. Bundan kastettiği kimseler olacak. Millet Meclisinin teveccühkâr itimadından bahsediyor. Utanmıyor. Meclis var mı? İsmet bu kadar bilir. Acaba itimadla mı ordu duruyor. **Sinirlerinin zaafından ümid besliyenler kimler acaba?..**

Bu sözler İsmet'te büyük bir asabiyet olduğunu, buhran geçirdiğini gösteriyor. Anlaşılıyor ki aleyhine çalışan rakipleri var.

Şimdi bu beyanatı bizim miyara vuralım. Hükûmet çekilmeyecek diyor. Muhakkak vartası içinde idi, ya efendisinin ayaklarına kapanarak atlatmış, ya biraz sonra düşecektir. Hükûmetin düşeceğini zayıf olanlar düşünebilir, diyor. Ciddî düşünenler, düşünmüştür. Şevkim yerindedir! İçini kurtlar yemektedir. İsmet'in hakiki vaziyeti işte budur.

İKTİSADİ TEDBİRLER

15 Nisan:

11 tarihli Milliyet geldi. Hükûmet iktisadî tedbirler alıyormuş. Hükûmet ağzından yazılan şeylere göre ticaretin, iktisadiyatın cebir ve zülme gelmediğini nihayet Hükûmet anlamış gibi görünüyor. Kambiyo işinde, İnhisarlar işindeki sıkılıkları kaldıracaklarmış. Şimendifer ücretlerini indireceklermiş. Çok âlâ şeyler. Memnun oldum. Ancak, bâdeharabel Basra. Bu felâketli vaziyeti yapanlar kendileridir. Hem bunu evvelden bilmeli idi. Bilmiyenler Hükûmet mevkiine geçmeye, o mes'uliyeti üstüne almaya cesaret edememeli idi. Tecrübe. Olmadı, çevir kazı yanmasın. Millet tecrübe tahtası. Ricalin cehalet ve edepsizliklerinin cezasını çeken millet. Bu beş yıldırnice gayrîkabil-i tamir fenalıklar yaptılar. Onlar ne olacak? Bir gün hesap sorulmalı.

Bizim karıdan mektup geldi, geç gelecekmiş. Ben bu dükkân belâsını nasıl çekeceğim? Bu kadın insafsızdır, zalimdir. Uykusuzluktan yorgunluktan artık öleceğim. Hayatımda henüz böyle bir hale düşmemiş idim. Bari kâr olsa. Bir ayda üste bankadan hazır paramdan ikibin frank da verdim. İlerde bir ümid olsa. O da yok.Olsa bile zaten bu kadının malından bana hayır yoktur. Ben parasız kalsam gözümü oyar, hemen beni sokağa atar. Nitekim bunu birkaç ay evvel fiilen gösterdi. Hiç olmazsa «Seni kör besler gibi besliyorum. Eşek herif, ilh...» neler söyler.İllallah, dâd-ü feryâd.

İŞYERİNDE KRİZ

20 Nisan:

Dükkândaki amele çoktan beri azgın bir halde idiler. Çalışmıyorlar, söz dinlemiyorlar, geç geliyorlar, savuşup gidiyorlar. Derken ittifak ettiler. Gündeliklerinin arttırılmasını veya gideceklerini söylediler. Bu insanlar hiç dost değil. Pek haksız, yalancı, edepsiz şeyler. Fransa'da berberler, kahve garsonları en âdî ve aşağı sınıf imişler. Bilirdim. Fransızlardan da işitmiştim. Bu dükkânda bilfiil de gördüm.

Vaziyet fena. Ne yapayım ben de onlar gibi entrikaya başladım. Aralarına fesad sürdüm. Kavga ettiler. Bu suretle birini ayırdım. Diğerine zam vaad ettim. O da ayrıldı. Diğerleri gitti. Yeni amele buldum. Fakat iş aksıyor. Bunda ders var: Dünyada hiçbir adam, yüksek veya adi, büyük veya küçük hiçbir işe, o işte çekirdekten yetişmemiş, o san'atın ehli değilse aslâ girmesin. Böyle amelesinin maskarası olur, onların hükmü altında kalır. Kârının mühim bir kısmını onlara vermeye mecburdur. Kendisine bir şey kalmaz. Kalan şey hamallığı, mes'uliyeti ve zararıdır. Ben bunu pek âlâ bilirdim. Ama insanın böyle bilfiil başına gelince daha iyi anlıyor. Şimdi ben berber olsaydım, amele bunu yapamazdı. Yapsa bile derhal kolları sıvar ben iş görürdüm. Bir de benim maharetimden dolayı müşterilerde hiç sarsıntı yapmazdım. Halbuki dükkânın şöhreti bilhassa ameleden bir kızın maharetine bağlıdır. Bunu biliyor; bu işi yaptı. Barî zevcem burada olsaydı. Müşteri kadınları tanıyor, sarsıntıyı azaltırdı.

27 Nisan:

Bugün pazar. Öğleden sonra ölü gibi yorgun olarak eve geldim. Maddî ve manevî yorgunluk içindeydim. Odanın kapısını kapatıp ölü mezara yıkılır gibi yatağa yıkıldım. Tatlı bir uyku da geliyor. Derken kedi bağırmağa başladı. Sus dedim, olmuyor. Bir düziye bağırıyor. Aç da değil. Dükkândan gelirken bol et getirdim, verdim. Henüz yedi. Uyku gitti. Sinirlendim. Elime geçen şeyle kediye vurdum. Bir elim de yaralandı. Zaten ellerim yara içinde. Amele elleri gibi oldu. Hem de yaralar azıyor. Sebebi kedi pisliği, müşteri pisliği, süprüntü, yer silmek ve emsali. Bereket versin tentürdiyota, boyuna onu basıyorum. Dün akşam da kedinin onbeş günlük sidik ve pisliğini bu suretle pislediği gazete kâğıtlarını, toprağı bir kucak olarak toplayıp, temizleyip aşağı indirip çöp tenekesine atmıştım. Buna da pek kızmıştım. İğrenip ellerimi üç defa sabunla, sonra kolonya ile yıkamıştım. Kediye fena hiddetlendim. Bu da tabii zaten sarsılmış asâbımı biraz daha sarstı. Yine ben kaybettim. Neticede yara almış, bir de vücudumuzu ve beynimizi yormuş olduk. Kedi bir deliğe girdi, ben de odaya. Yine yattım. Dinlenip uyuyacağım. Yine bağırmağa başladı. Çıldırmamak bir şey değil. Uyuyamadım. Şu kediyi sokağa atıvermeli, yahut çekmesin diye öldürmeği kaç kere düşündüm. Hayvandır, ne kabahatı vardır diye kaç kere düşündüm, yapamadım. Onun yerine ben çekiyorum. Bu belâlı hayatımda hiç görmediğim ağır günlerimde birde üste kediyi çekmek pek güç, ama çekiyorum. Şimdi de istirahatı bırakıp ona süt almalı. Bugün kasaplar kapalı. Bir hekim böyle hayvanla, pislikle yaşasın olmaz şey. Ama-

ben yaşıyorum. Şimdiye kadar yaşamamıştım. Kabahat karımındır. Ben çekiyorum. Bari gelen Milliyet'i okuyayım:

21 Nisan nüshasında **Yakup Kadri**'nin başmakalesi var. **Yakup Kadri** hakikaten (.....) şeymiş, pek (..... .....) imiş... Mühim itiraflar var, ama hakikatı doğru yazmıyor ki... Efendileri tebriyeye çalışıyor...

Diyor ki: «Memleketin iktisadî vaziyeti buhran manzarası gösteriyor. Belli-başlı şehirlerimizde ticaret durmuş. Para azalmış veya kıymetinden düşmüş. Hayat pahalılığı hemen en son hadlerine varmış. Köylü sınıfı daha az sıkıntıda değil. O da bin türlü ihtiyaç ve ızdırap içinde kıvranıp duruyor.» Bu sözleri pek doğru. Artık işin vehametini görmeli ki, bu meşhur dalkavuk bile bunu itiraf a muzdar kalmış. Demek vatan bir kara felâkette. Bunda hiç şüphe yok. Fakat şimdi domuzluğa başlıyor:

«Bütün bunları bilmiyen var mı? Lakin işte hiç mâlûm olmıyan birtakım korkunç sırlardan bahsolunuyormuş gibi bütün bu açık mâlûm hakikatler kulaktan kulağa fısıldanıyor. Yüreklere pas ve dehşet veren bir homurtu halinde bazı gazete...» diyor. Bırak! Be! Ne müthiş zalimsiniz! Yanıyorlar, söylensinler. Böyle bir dehşet içinde olunur da nasıl söylenilmez?!. Ama söyletmiyorsunuz. Söyleyen gazeteciyi hapsediyorsunuz. Yine diyor: «Havada sanki bir âfetin arifesinde imişiz gibi bir kasvet hâsıl oluyor. Bu halden kimler istifade ediyor.» Bunun «sanki»si yok. Böyledir. Şu sankiyi kaldırıver. Yine: **«Halk çektiği sıkıntının derecesini anlamak için bazı akıl-hocalarına ihtiyaç hissetmiyecek kadar ergin ve şuurludur»** diyor. Bu ne edepsizce cümle ve herzedir. Halk anlıyor. Tabii, fakat daha iyi anlatmak için akıl-hocaları da lâzım. Bunlar da en başta gazetelerdir. Meselâ sen iyice anlatsana. Bu belâyı başımıza (*iki isim*) gibi birkaç câhilin edepsiz ve zalimin sûî idareleri, zevk ve sefahatleri, lüzumsuz israfları,inkılâp diye ettikleri haltlar, her şeyde vakı' tekebbür ve zulümleri, idare ve iktisad gibi her şubede müstebidâne usulleri,benim gibi dalkavukları getirmiştir. Bu iki şahıs (... ve .....)dur. Biz âvanesi de öyleyiz. Bunların çaresine bakın desene. Der mi? İş onları beraet ettirmek.

Makaleden daha parça almak zahmetini yapmayacağım. Söylenecek daha çok söz var. Fakat vaktim yok. Bugün yegâne istirahat günüm. Hâsılı (.....) nümûnesi olarak seçme bir makaledir. Kar'ilere bu nüshayı bulup bu makaleyi okumalarını tavsiye ederim.

Aynı gazetede **Falih Rıfkı**'nın Berlin'den döndüğü ve beyânatı var. Bu cumhuriyet zülüflüsü, bir gün Amerikada, birgün Almanya'da ilh... Beynelmilel ilmî kongrelerde Türkiye murahhası olarak bulunuyor.Ne de güzel intihap etmişler, cumhuriyete ne de güzel yakışmıştır. **Falih Rıfkı** Türkiye'de bugün en câhil eşhastan ve cehle nümûne biridir. Hem de Fransızca veya diğer bir ecnebi dili de bilmez. Zavallı Türkiye! İlmî kongrelerde de seni böyle terzil ediyorlar. Türkiye'de böyle işlere gönderilmiyecek biri varsa o da bu rüştiye mezunu **Falih Rıfkı**'dır. Fakat **Mustafa Kemal**'in esdaka-yı bendesinden ya, dalkavuk ya, gazetelerde efendilerinin rezaletlerini kendi gayret ve sadakati ile örtüyor ya, denaetleri tenkid edene karşı gazete sütunlarında saldırıyor ya... Varsın murahhas gitsin, yevmiye, harcırah alsın, zengin olsun, gezsin, görsün, keyif ve fuhuş yapsın... İyi, iyi

(*) Aşağılayıcı ve kötülük manası içeren alu kelime metinden çıkartıldı.

20 MİLYONLUK SOYGUN

22 Nisan tarihli Vakit de geldi. Bunda kâğıt para tebdili işinde Dûyunu Umumiyede çalınan paranın miktarı yirmi milyon lira olduğunu bunun bir kısmını ora memurlarından bir Rumun aşırıp Yunanistan'a giderek bir kilise ile ikiyüz hânelik bir mahalle yaptığını, diğer kısmını yine ora memurlarından bir Ermeninin çalıp Paris'e savuştuğu yazılı. Bu miktarı bir müddet Hükûmet sakladı. Ehemmiyetsiz bir şey dedi. Ben daha fazla olarak öğrenmiştim.

Ben bunlara inanamam. **Hükûmet evvelâ yeni para ile eski para miktarı başabaş geldi demişti.** Bu, deveyi yuttu bir yılan, buda mı yalan? kadar yalandır. Eski para esasen kâğıt fena, aslâ değiştirilmemiş, Harb-ı Umumî görmüş bir para idi. Yıpranmadan herkesin elinde paçavra gibi olmuş dolaşıyordu. Eskiler suya gitti, ateşe düştü, ilh... çok zıyaı vardı. Bence otuz milyon laakal on milyon lirası zayi idi. **Tebdilde bu miktarı (*iki isim*) çalmıştır.** Başka türlü olamaz. Dûyun-ı Umumiye memurları pek pek yüzbinlerce çalabilirler. Milyonlar çalabilen (*iki isim*)'tir.

Sonra ayrıca bir de Dûyun-u Umumiye ihtilâsı var. Bunun da içyüzünde kim bilir neler vardır. Hükûmet benim elimde olmalı da işi meydana çıkarmalıyım ki

Ne facia, ne alçaklık, ne vicdansızlık, ne edepsizlik... **Eski kâğıdın nesi vardı? (*bir isim*) (..... .....) bastırayım, diye (*bir isim*) ve yine o bu mua mele esnasında birkaç milyon vurayım diye devleti,milleti böyle müthiş bir zarara soktular.** Bu böyle fena niyetler ve hırsızlıklar için olmasa bile, cehalet ve idaresizlikten olsa, hattâ öyle değil, sırf elde olmayan bir sebeple olsa bile böyle Hükûmeti Millet Meclisi derhal çağırır sigaya çeker, adem-i itimad verir, yere atar. Sonra da Divan-ı Âli'ye verirdi.

Millet Meclisi ne ağır günah, mes'uliyet altındadır?!.

Böyle ahvalde başka bir millet olsaydı, kükremiş arslan gibi kalkar, saldırır, böyle hükûmeti üçbuçuk kuruşa satılmış kukla ve şer âleti meb'usları parampara ederdi.

Burada ordunun da mes'uliyeti vahimdir. Bunun da en başlıca mes'ulü **Fevzi Paşa**'dır. Orduya ağır leke sürülmüştür. Böyle ahvalde işi temizleyip, vaziyeti, milleti kurtarmak, ordunun vazifesi iken, zalimler, hırsızlıar, orduya istinad etmektedir.

BERBER DÜKKÂNI

10 Mayıs:

Berber dükkânında ayakta durmak ve dolaşmaktan bir aydır ayağımda nasırlar peydah oldu. Hele parmak aralarındakiler bana çok ızdırap veriyor. Zevcem olan kadının yüzünden çekmediğim kalmadı. Bugün mektup da geldi.Bir müddet İstanbul'da kalacağını yazıyor. **Ne diye İstanbul'da kalıyor? Allah canını alsa da büsbütün kalsa. En istediğim şey. Bu kadın insafsız, vicdansız,alçak bir**

(*) Resim ve para ile ilgili iki kelime metinden çıkarıldı.

kadındır. Ben bu yükü nasıl çekeyim? Uşaktan, hizmetçiden, hamaldan beter oldum. Elli yaşımdayım. Henüz bu kadar zahmet ve meşakkat çekmemiştim. Yıktı beni. Vücudumu yıktı, beynimi yıktı,namusumu yıktı, cebimi yıktı, ömrümü yıktı... Dünyayı bana dar bir zindan etti, hayatımı uzun ve fa sılasız bir mâtem günü etti.

NECMEDDİN MOLLA'NIN BAŞINA GELENLER

İki -üç gün evvel bir Türk doktor geldi. Ankara'dan gelmiş. Aklı başında bir genç. Geçen yıl Paris elçisi **Fethi** İstanbul'da **Necmeddin Molla** da Tarabya'da **Avram Paşa Yalısı** denen ve bugünün filânın malı olan yerde misafir iken **Mustafa Kemal**'i oraya dâvet edip ziyafet vermişlerdi. Bunu gazeteler yazdıydı. Orada **Mustafa Kemal** pencereden halka kolunu göstererek bana nuzül inmedi gibi sözler de söylemiş idi. Sonra filân Paris'e geldi görüştük. «Ne yamansındır. Herifi evine getirmenin yolunu da buldun ya. Bununla piyasada nüfuzunu arttırmağı düşündün ve muvaffak oldun» dedim. Bir şey demedi. Meğerse vak'a varmış. **Molla** tabii onu bu menfaatle evine dâvet etti, fakat başına belâ getirmiş... Doktor anlattı: (*bir isim*), **Molla**'nın evinde «**Canım gelin hanım nerede**» demiş. Gelini saklamışlar, «**Hastadır**» demişler. «**Yattığı odaya gideyim**» demiş. Kadını evden kaçırmışlar. Gelin filânın oğlu **Hayreddin**'in karısıdır. Güzel bir kadındır. Derhal **Hayreddin** karısını alıp Viyana'ya savuşmuş. (*bir isim*) fena kızmış. Artık bu (..... .....) ve avenesi Boğaziçi gezintilerinde yat ve çatana ile Molla'nın yalısının önünden geçerken «**Molla da molla! Gelini bize yolla!**» diye bağırarak bu nakaratlı türküyü söylerlermiş. Bu milletin başına bu (.....) gibi (....) gelmemiştir. Herkesin karı, kız ve hemşiresi bu herifin (..... .....). Görülmemiş şey... Tam (.....)!.. **Yakup Kadri, Falih Rıfkı,** ilh... (.....) cumhuriyeti ve ulu (*bir isim*) alkışladıkça alkışlasınlar. Hakları var.

19 Mayıs:

Hanım İstanbul'dan geldi. Dükkândan kurtulduın. Tam on kilo zayıflamışım. Seksen kilo geliyorum. Yine beni arada dükkâna yolluyor. Bu kadarına zararı yok. İstanbul'dan yeni getirdiği hizmetçi dükkânda.

YENİ TÜRK TARİH TEZİ

1 Haziran:

Bugünlerde Ankara'da Türkocağının senelik kongresi olmuş. **Muallim Âfet Hanım** adında biri ilmî bir Türk Tarihi yazılmaz üzere teklifte bulunmuş. Herkes alkışlamış ve bu babda bir hey'et tekil edilmiş. Hey'et reisi Riyaseticumhur kâtibi **Geldânî Tevfik** olmuş. Burada biri en mühim ilmî bir şey söylese, ağızları ile kuş tutsa kimse aldırmaz. Bu kadına yapılan bu itibar onun (*bir isim*)'in metreslerinden olduğunu gösterir. Fakat bilmiyorum. Bir de **Tevfiğin** bu heyete reis olması bu işleri **Mustafa Kemal**'in tertip ettiğini ilmî tarihi onun yazacağını

(*) Herif, belâ, nâmus, şehvet, bir idare biçimi ve rezaletle ilgili yedi kelime metinden çıkartıldı.

gösterir. **Tevfik** büyük câhillerdendir. Diğer âzalar da bu hususta câhil. Bu, bizim Türk Tarihi'ne karşı **Mustafa Kemal**'in hareketidir. Güya bizimki ilmî değil demek istiyor. Kendisi şimdi ilmî Türk Tarihi yazacak. Bir müddet evvel **sefir Fethi** vasıtasiyle bu babta kitaplar istemiş. O da benden sordu. Bir iki kitap söyledim. Yolladıydı. Bunlarla bakalım âlim olacak. Bizim kitapta bu yollananlardan başka daha bir iki yüz bibliyografi, onbeş yıllık bir ömür var. Şimdi de bakalım hemen bir yılda Türk tarihi dâhisi olacak. Yâni kendi lehine tarih yazacak. Bu, besbelli bir şey. Tarih diye kendine meddahnâme yazdıracak. Osmanlı padişahlarının vekayınâmecileri vardı. Bu da vekayinâmeci olarak bir hey'et teşkil etti demektir. Bakalım bu tahminlerim doğru çıkacak mı? Ama ben (.....) bilirim, doğru çıkacaktır.

10 Haziran Milliyet'de Mustafa Kemal'in Yalova'ya gittiği yazılıdır. Ankara'dan ayrılırken **«İsmet Paşa Hazretleri!** Bu güzel Ankara bırakılır mı? Ama Yalova Yalova» demiş. Bunu gazeteler utanmadan yazıyor. Bu da mı söz. Ankara'nın neresi güzel?!. Hele Yalova kelimelerinin altında ne sarhoşluklar, ne mum söndürmeler, ne (.....) müstetirdir.

Bu gazetede **Âfet'in Mustafa Kemal** ile beraber seyahat ettiği yazılı. Bununla tahminimin birinin doğru olduğu anlaşıldı.

Aynı gazetede Yunanlılar ile itilâfnâmenin imza edildiği yazılı. Maddelerine göre bizimkiler etabli kelimesinin Türkiye'ye verdiği o büyük menfaatlerden vazgeçmişler. Bu kelime kaldırılmış. Yazık!.. Keza gayrimübedillerin iki devlet arazisindeki emlâkinin kıymeti müsavi imiş. Mahsup edilmiş, bitmiş. Halbuki Türklerin Yunanistan'daki emlâki birkaç milyon lira idi. Bunları da **İsmet** Hükûmeti bağışlamış. Lozan'da bunu ben istihsal etmiştim. Hem ne zorluklar ile... Bunu görünce yüreğim yandı. Niye benim gibi uğraşıp kendimi yemişim?!. **Lozan'da kazanılmış bir şeyi badava vermişler.** Gözleri kör olsun. İşte muvaffakıyetleri bunlar! Daha birçok vermişler. Ben kazandım, bunlar verdiler. Babanızın malıdır, verin!

Aynı gazetede Theridan adındaki gayet güzel İngiliz kızının Ankara'ya gelip avdetinde Türk ricâli ile olan âşikâne münasebetlerini neşrettiği yazılı. Bu kadın Lozan'a gelmiş, İsmet bir gece odasına alıp (.....).Vaktiyle Moskova'ya da gidip Bolşevik ricali ile âşikâne mâcera görmüş ve aynı zamanda İngiltere namına mâlûmat toplayıp Londra'ya götürmüştü. Kimbilir İsmet'ten ve hükûmeti ricalinden de neler toplayıp Londra'ya götürmüştür. Bir aferin daha! **Bu kadının İngiliz Entellijens servisine mensup olduğunu söylerler.**

Aynı gazetede Fransız muhariplerden bir hey'etin Çanakkale Fransız mezarını ziyaret ettiği, oraya yaptıkları âbidenin resmî küşadını icra ettikleri bizim şehidler için hâlâ âbide yapılmadığı yazılı. (.....) **Mustafa Kemal millete milyonlarca para sarfettirerek her yere kendi heykelini diktirdi. Bir tânesini eksik yapıp şuradaki şehidlere bir âbide yaptırsaydı ya...** Çok vicdansızlık, müthiş hodbinlik ve (.....)lık... Bu mâlûmatı gazetede görünce bari biraz utansaydı... (....)maz.

(*) Mal, rezalet, becerme, adiye utanma ile ilgili altı kelime metinden çıkartıldı.

ARIEN

Birgün sonraki aynı gazetede **Mustafa Kemal, Yunus Nadi** ile **Abdülhak Hâmide arien** tâbirinin ne demek olduğunu sormuş, onlar bilememiş, bunun üzerine **Mustafa Kemal** bizzat izah ediyor: **«Bu kelime Türkçe arı kelimesinden gelir, ki temiz, Fransızca propre demektir.»** diyor. Bu kadar câhilane, eşşekce ve cesaret-i câhilâne ile söylenmiş söz olamaz. Bu kadar uydurma görülmemiştir. İşte **Mustafa Kemal**'in Türk Tarihi âlimliği kendisi göstermeğe başladı demektir. İyi başlamış!.. Hadi o utanmıyor, bari gazeteciler utansalar da şu müthiş (.....) âleme karşı yazmasaydılar... Fakat heriflere (.....)luk lâzım. Kelâm ül mülük, mülük ül mükellâm diye yazarlar. Nitekim padişahlara da sözleriniz keramet, ilham derlerdi. Ve onların müthiş saçmalarını Kur'an derecesine çıkarırlardı ya, aynı şey...

Milliyet'de **Mustafa Kemal**'in beyanatı var. Artık **Türkçü** olmuş, Türk tarihi âlimi geçiniyor. **TürklerinTuran neslinden ve Moğol cinsinden olmayıp, ariyen olduğunu ve ariyen kelimesinin Türkçe temiz mânasına gelen arı kelimesinden geldiğini söylüyor.** Büyük cesaret, büyük cehalet. İşte sade bununla bu adam ne büyük (.....), cahil uydurmacı ve (.....) olduğunu ispat etmiştir. **(.....)lerinden Âfet hanımı ileri sürmüş** Türk Tarihi yazacak. Zavallı tarih, neler olacak. Bir sene evvel bir gün **sefir Fethi** bana haber yolladı **«Mustafa Kemal**'den mektup ve telgraf aldım. Benden Türk Tarihine ait me'hazlar isti[illegible]or. Ben de düşündüm. Bunu sen bilirsin. Senden soracağım» dedi. Kendisine **Grousse**re'in **Aksa-yi Şark Tarihini ve birkaç tarih-i umumi** söyledim. Çünkü henüz ne Fransızcada ne diğer Avrupa dillerinde bir Türk tarihi yoktur. Parça parça bahisler neşredilmiştir. Bunları sade ben bir kitapta topladım. Monografilerden okusun dedim. **«O yıllar ister, yapamaz»** dedi. Ne ise söylediğim bir-iki umumî tarihi gönderdi. Bir yıl sonra **Mustafa Kemal**'in Türk tarihi âlimi olduğunu ve Türk tarihi yazdığını gazetelerde alkışlarla yazıldı. Demek tavsiye ettiğim şu bir iki pek kifayetsiz ve iptidaî eserle âlim olmuş... Allah akıl versin. **Şimdi Hitit'lerin Türk olduğunu söylüyor ve ispat için hafriyat yapıyormuş.** İspat eder! Çünkü siyasî vesikalar tahrifinde üstaddır. İlimde de bunu âlâ yapar. Zaten hafriyattan evvel mu tasavver bi[illegible] gaye ile işe başlaması neticeyi ve işin mahiyetini göstermeye kâfidir

KÜRT İSYANI

20 Temmuz:

Temmuz iptidâsından beri şarkta İran hududunda kürt isyânı olmuş, gazeteler ondan bahsediyorlar. Bizim gazetelere göre bu isyân **Şeyh Said** İsyânından müthiş imiş. Çünkü mükemmel müsellâh imişler, mitralyözleri, başlarında zabitleri, teşkilâtları varmış. Ağrı Dağı üssül hareketleri imiş. İptidâ karakolları basmışlar. Asker ve zabit şehid ve esir etmişler. İlerlemişler. İçlerinde bizden kaçma zabitler varmış. **Mahmud, İhsan, Nuri** adında paşa ünvanını haiz zabitler varmış. **Nuri** Türkmüş. Üzerlerine asker gönderilmiş. Tenkil etmişler, âsilerin üçbin

(*) Rezalet, dalkavukluk, küstahlık, dolandırıcılık ve kötü kadınla ilgili beş kelime metinden çıkartıldı.

maktülleri varmış. Bizim askerden zayiat yokmuş. Bir tayyaremiz düşmüş. Ellerine geçmiş. 10 Temmuz'da tenkil bitti diyorlar. Birgün sonra Ağrı Dağı tenkili ve Van cıvarı tenkili başladı diyorlar. Oralardaki kürtler âsilere iltihak etmiş, hem bunu yazıyorlar, hem de ahali cumhuriyete sadık kaldı, âsilere karşı müdâfaa vaziyeti aldı diyorlar. **Âsiler ahalinin şapkalarının kenarlarını kesmişler.** Asker ikiyüz köyü yakmış. Gerek Hükûmetin resmî beyanatı, gerek gazetelerin havadisleri aşikâr görülüyor ki yalandır. Anlaşılan herhalde epeyce bir kuvvet, mükemmel müsellâh, cephâneleri bol, teşkilâtlı, başlarında zabitler olarak bir isyân yapılmış. **Davaları gâvurluğu kaldırmak, Mustafa Kemal ve İsmet idaresini kaldırmak, keza Kürdistan istiklâlidir.** Beyannameler de dağıtmışlar Müsademeler şiddetli olmuş. Hele ilk devrede askere çok zayiat verdirmişler.Galiba kendilerinde de çok zayiat var. Hasılı iki taraftan bin-iki bin kişi gitmiş. Tabii bu hareket devlete bir -iki milyon liraya da malolmuştur. Yazık. Üzerlerine gönderilen asker oniki bin kişi imiş. İsyân bitti diyorlar. Halbuki bitmediği anlaşılıyor. Hükûmet çok yalan yazıyor. Hakikatı anlamak mümkün değil.

Bunlar hep (*iki isim*)'in hıyanetinden ve alçaklığındandır. Bu isyân **Şeyh Said** vak'asında yapılan kanlı te'dibin meyvesidir. **Şeyh Said** isyânı hiçti. Ahali bizzat tenkil ediyorlardı. O vakit Başvekil olan **Fethi, Fırka içtima'ında alenen «Siz ordular gönderip halkı kesmek, bu vesile ile İstanbul'a da şamil olmak üzere idare-i örfiye yapıp muarızları mahvetmek, terör yapıp, halkı ürkütüp keyfe mâyeşâ hüküm sürmek istiyorsunuz. Ordulara, takriri sükûna lüzum yoktur. Bunu yapamam»** demişti. **Mustafa Kemal** derhal onu Paris'e sefir yollayıp, yerine **İsmet**'i koymuş, **İsmet** bunları mükemmel yapmıştı. O vakit **Kürdistan**'da bir çok kürt reisi asılmışlardı. Aynı zamanda Ankara'da da bir takım Türk muarızlarını asmışlardı. Gazetecileri hapsedip, gazetelerini kapatmışlardı. **Mustafa Kemal** bunları yapmak için idare-i örfiyeye muhtaçtı. O, (.....) bir surette kurnazdır. Adına **idare-i örfiye** demeyip **takriri sükûn** demişti. O, kelime oyununu herkes yutar zannediyordu. Yutmaz ama ne yapsın. Vesile ararken **Şeyh Said** isyanını mal bulmuş mağribî gibi kapmış, katlîâmlar, yangınlar, müthiş bir terör yapmışlar.

ŞEYH SAİD İSYANI

O vakte kadar Kürt halk kitlesi Kürdistan dâvası bilmezdi. Bu davayı yalnız Bedirhan ailesi yapardı. Onlar da hudud haricinde. Üç - beş kişiden ibaretti. Kürtler bunları sevmez ve dinlemezlerdi. **Şeyh Said** vak'ası tenkilinde birçok kürtler canlarını kurtarmak için Irak'a, İran'a, Suriye'ye kaçmışlardı. Bunların bir kısmı Fransa müstemlekesi olan Suriye'nin şimalinde yerleşmiş, bir kısmı Musul'a, bir kısmı İran'a geçmişlerdi. O vakitten beri Halep'te Hoybon Khoilone adında bir Kürt İstiklâl Komitesi Irak ve İran'da birtakım şubeleri ve komiteler teşekkül etti. **Hoybon** farisî **hod-bod** dur ki, kendi **esir** demektir. Bunu istiklâl mânasına kullanmışlardır. Bunlar propagandalar ve teşkilât yaptılar. Çalıştılar. İki-üç yılın içinde bütün kürtlere istiklâl fikri verdiler. Paris'teki Ermeni Taşnak Komitesi ile de birleştiler. Ermeniler onlara para vesairece de yardım ediyorlar.

(*) Habis manasında bir kelime metinden çıkartıldı.

Şeyh Said vak'asından beri şark vilâyetlerinde kürt çeteleri dolaşıyor, köyleri basıyor, yolda buldukları memur ve jandarmaları kesiyorlardı. Bir şehirden bir şehire gitmek mümkün değildi. Bütün bunları yapanlar **Şeyh Said** vak'asından kaçanlar idi ki, İran, Suriye ve Irak'tan geliyor, yine oraya kaçıyorlardı.

İşte mevkide oturmak, müstebidâne,(..... .....) ve içki ve (.....) ile hükûmrân olmak için **Mustafa Kemal**'in (.....) yapmağa ihtiyacı vardı. Mükemmel yaptı. Bu da tabii intikam uyandırdı. Bu da istiklâl fikrini kolayca aşılattı. Hiç yoktan kürdistan'ın istiklâli fikri umumîleşti ve bütün kürtlere yayıldı. Kürdistan bir Makedonya oldu. Böyle adamları başka millette olsa çoktan (.....)larlardı. (*bir isim*)'in bu (.....)lığı millete lâakal altmış bir cana, otuz milyon liraya mal olmuştur. Şeyh Said'inki sadece onbeş milyon lira yemişti. Bir de Türkle kürt arasına müthiş bir intikam sokmuştur ki akıbeti vahimdir. **Bu sefer de ikiyüz köyü yaktırmış. Bu ne hunharlık. İnsan bir hâneyi bile yakamaz.** Türkiye sanki mâmurdur da, ikiyüz köy ne olacak, yak gitsin... Türkiye'de sanki nüfus doludur da katlîâm ediyor. Karınca bulsak Türkiye'ye getirip yerleştirmek lâzımdır. Çünkü nüfus pek azdır. Bu adam zannediyor ki kan ve ateşle her şeyin önü alınır... Hayır, bilâkis, kan kanı dâvet eder. İşte misâli. O, Yalovalarda (.....) ve rakılarla keyfinde ya... Ölünceye kadar böylelikle yerinde durabilir fikrinde. Bu da ona kâfi. Bugün gelen gazete geceyarısından sonra Söğütlü yatı ile Yalova'dan Büyükada kulübündeki Maarif Cemiyeti balosuna gelmiş, sabah aydınlığına kadar kalmış. Âlâ... Söğütlü kimin kömürünü yakıyor bilmem! Yalova'da içmiş içmiştir, geceyarısı da aklına esmiştir, baloya gelip eğlenmiştir. Alâ... Bu millet nelere tahammül ediyor, insanın ne (..... ve ....) milletiz diyeceği geliyor. Bunun en büyük günâhı, mes'uliyeti, ordu kumandanlarının ve **Fevzi Paşa**'nındır. Orduyu bu (.....) bu (.....) âlet ediyorlar. Kuvveti onlar.Onlar olmasa mevkide duramaz veya bu (.....) yapamaz. Bu kumandanlar mânen ve madden çok mes'uldürler.Onlara düşen vazife, bilakis askerlerini çekip bu (...)'unu tepelemektir. Kendilerinin ve ordunun haysiyetini iki paralık etmişler, onu mes'uliyet ve leke altına bırakmışlardır.

2 Ağustos:

Kürtler cenub'tan Suriye'den ve Musul tarafından da hücum etmişler, Hükûmet ve gazeteler âsileri çember içine aldık, temizledik, bitti. İsyân bastırıldı. Diyorlar ama, yine üç yerden hücum etmişler. Demek iş mühimdir.

FARSLARLA KAN BİRLİĞİ

3 Ağustos:

Mustafa Kemal'in iki beyanatı var. Biri İran hakkında. Yeni sefir **Hüsrev**'e söylemiş. Gazeteler Kur'an âyeti derecesinde bunları yüksek gösteriyorlar. İlk sahifede çerçeve içinde neşrediyorlar. Bunda **İran şahı Rıza Han Pehlevi'nin bi-**

(*) Zulüm, fuhuş, hırsızlık, terör, parçalamak, ıdilik, kadın, haysiyet, acaiyet, sefil, rezalet, pislik ve lanetle ilgili dokuz kelime metinden çıkartıldı.

zimle aynı ırktan olduğunu söylüyor. Bir reisicumhura böyle sözler yakışır mı? Esasen siyasî ve diplomatik beyanatta bulunmağa bile hakkı yoktur.İkinci beyanat 27 Temmuz 1930 tarihli Vakit'de ve Türk-Bulgar münasebetine dairdir. Bunu Bulgaristan'a giden Türk gazetecilere söylemiş. Bu beyanatın tarzı, münderecatı gülünçtür. Gazetecilere «Efendiler!» diye başlıyor.Ezcümle diyor ki:

BULGARLARLA KAN BİRLİĞİ

«Ben Balkan Muharebesinden sonra Sofya'ya ateşemiliter gittim. Bulgarlarla çok ve ailevî (!) denecek kadar yakından temasta bulundum... Anladım ki bu histe Türk - Bulgarın bir asıldan gelmiş olmasının te'siri vardır. Türk, Bulgar aynı menşe' olan Orta - Asya'dan gelmiş, aynı kanı muhafaza etmiştir. Daha o zaman bu noktayı en evvel Bulgarlara söylemiştim. Bulgaristan'da yaşadıkça onlara muhabbetim arttı. Muhabbetim onlarca aynı hisle ve muhabbetle karşılandı. O gündenberi bu ciddî samimî kardeş yakınlığının say ve safası da büyük bir vüzuh ve serahat almıştır. Şüphesiz din ve din ilıtilâfını yapan âmiller olmuşıur. Fakat artık bugün hâlâ bu âmillerden, hurafelerden, arî politika ceryanlarından ibaret bu âmillere ne Türklerin, ne Türklerle aynı kandan olan Bulgarların ehemmiyet vereceğini zannetmiyorum. Size son sözüm Bulgaristan'a gidiniz. Onları seveceksiniz. Samimî görüşünüz ve hatırlatınız ki ben 1912 de Sofya'da bulunmuş, kankardeş Bulgarlarla yüksek dostluk yapmış adamım (!)»

Bulgarlarla ailevî temas dediği (... .....)lerle temasından başka bir şey değildir. Türk ve Bulgarın aynı yerlerden geldikleri en basit mâlûmattır. Bir yıldır Türk tarihi âlimi geçinmeğe başladı ya, güya mühim bir tarihî mâlûmat haber veriyor. Bulgarlar onun muhabbetini görünce aynı muhabbeti göstermişlermiş. Yalana bak. **Bulgar milleti kendisini slâv bilir. Vakıa menşe'de Türktür ama, bunu Bulgarlardan tarihe vâkıf belki on kişi ancak bilir. Bu ciddî ve samimi kardeş diyor. Nerde bu? Bugün fırsat bulsalar derhal Türkiye'yi ve İstanbul'u alırlar.** Hâlâ Şarkî Trakya'ya Bulgar muhacın yerleştirmek için her türlü teşebbüsü yapıyorlar. Bunun mânasının ne olduğunu bu câhil ve şeytanî gururlu (*bir isim*)'e sormalı. Güya bugün artık **dinî ve lisanî hurafeler hükümsüzmüş.** Ey gafil!... Hele dilin en mühim ve gayrikabili imha olduğunun farkında bile değil. Diplomatlığı bu kadar. Âdi politika dediği nedir? Politika politikadır. Âdisi, âlisi olmaz. Galiba âlim vaziyeti alıyor. Bu âlim cahil politikanın fevkinde ilim vardır demek istiyor, hele son sözü çok mühim!. Bu kadar kof gurur görülmemiştir. Onlara Sofya'da bulunmuş ve yüksek dostluk(!) yapmış olmasını anlatınca acaba Bulgar milleti bir ağızdan «Biz Türküz. Size kul, kurbanız, Bulgaristan'ı Türkiye'ye ilhak ettim» mi diyecekler? Bizim gibi bütün âlem gibi, Bulgarlar da bu sözlere gülmüşlerdir. Bulgar kıralı böyle hiçbir şey demiyor. (*bir isim*)'e bu yolda cevap vermeli idi. Küçük düştü. Kendi ne ise ama, Türkiye'yi ve Türkü küçük düşürdü. Diplomatik beyanat pek nâziktir ve bu kadar insafsızca yapıldığı nâdirdir.

(*) Fuhuş ve âdilikle ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

RIZA NUR YİNE EŞİNDEN DERTLİ

5 Ağustos:

Çok yorgunum. Okuyup yazmaktan kafam, vücudum, bitik. Hanım morfinden gece uyku uyuyamıyor. Beni haftada üç-beş defa gece sinema ve tiyatroya sürüklüyor. Hâsılı uykum hiç muntazam ve kâfi miktarda değil. Yemeğe de bakan yok. Ben de kitaplardan kendim mutfak ile meşgul olamıyorum. Binaenaleyh gıda yolunda değil.Bitkinim. İki yıldır deniz de görmedim. Hasretim. Berclin Plage denen yere gitmeğe karar verdik. Bugün gidiyoruz. Burası Paris'e üçbuçuk saat yoldur. Pek güzel geniş ve ince kumlu bir sahili var. Burada kemik veremi için mühim hastahâneler vardır. Bu hastalığa müptelâ olanları buraya getirirler. Bilhassa çocukla dolu.

Burada da sinema, tiyatro, yemeklerin yağı fena. Paristekinden daha rahatsızım. **Burada hanım kumar da oynuyor.** İki yıl evvel Sejan de Lüz'da kumarda beşbin frank kaybettiydi. Burada da bin frank kaybetti.

Seyahatten evvel Claude Farer'in Loti ünvanlı kitabını almıştım. Yolda ve orada okudum.

GÖKALP'İN KÜRT RAPORU

Avrupa gazetelerinde Türk - İran - Kürt meselesi alevlendi. Dikkate şâyân bir havadis: Kürtler Süleymaniye'de -Irak'a karşı tezahürat yapmışlar. **Adem-i merkeziyet ve Cemiyet-i Akvam'ın müdahalesini istiyorlarmış.** Bu gazetelerden bazıları da «**Şarkta katlîâm var. Cemiyet-i Akvam müdâhale etsin**» diyor.Anlaşılıyor ki, Kürdistan bir Makedonya olmuştur. Bunları ben Sıhhiye Vekili iken ne güzel düşünmüştüm. Ciddî, ilmî, içtimaî tedbirler almak keza İngiltere ile dostluk yapmak istemiştim. Fakat **Mustafa Kemal'e ve İsmet'e** dinletememiştim. Hattâ bu hususta kendi teşebbüsümle **Ziya Gökalp'i memur edip Kürtlerin ırkî, içtimaî, iktisadî vaziyetlerini tetkik ettirmiştim. Raporu pek güzeldir. Vekâlette vardır. Kopye ettirip bir nüsha da benim Sinop'taki kütüphâneye koydum. İşte bir-iki cahil, hırs ve gururları ile Şeyh Said mes'elesinde yaptıkları hareketle bu işi alevlendirdiler.** Orayı bir Makedonya yaptılar. Zavallı devlet bu belâdan nasıl kurtulacak bilmem... Türkiye -İran arasında Nevih-i Sidde denilen bir mes'ele vardır. Bir müddettir Türkiye İran arasında diplomatik müzakere yapılıyordu. Bir hudud mes'elesi bu işte en mühim mes'ele idi. Galiba Acemler de müzakerede ağır basmak için Kürtlere yardım ettiler. Bizimkiler de bu vasıta ile bir te'sir yapmak için İran toprağına girdiler.

Bugün plâjda iki şey gördüm. Tuhaf. Tıpkı bizdeki gibi. Bir mantarın üstüne para koyup bilye atarak düşürüyorlar. Vuran kazanıyor. Bizde parayı çivi çivi üzerine korlar. Bunlar kaç kişi oynuyorlarsa o kadar koyuyorlar. Diğer el üstüne çakı koyup atarak kuma saplıyorlar. Bu oyun da galiba bizde de var.

10 Ağustos:

Gazetelerde Fethi'nin Paris elçiliğinden istifa edip muhalif bir fırka

teşkil edeceği yazılı. Mühim havadis. Demek **İsmet**'in Lozan'dan **Mustafa Kemal**'e gönderdiği pek dalkavukça mektubunun neşredilmesi gösteriyordu ki aralarında ihtilâf vardır. İkisi arasındaki ihtilâf havadisleri doğru imiş. Adetâ gazete okumayan ben şimdi, hergün üç-dört Fransızca muhtelif gazete okuyorum. Çoktanberi Avrupa gazetelerinde Türkiye'ye ait havadis yok gibi idi. Biraz Kürt işinden bahsolunuyordu. Şimdi bu fırka işinden bahsediyorlar. Havadisler telgraf havadisi, kısa. Pek merak ediyorum. Vakıa **Mustafa Kemal** sağ iken Türkiye'de parlâmento hayatı, muhalif fırka olamaz. Bu da onun bir iğfal ve dalaveresidir. Millet, devlet için hiç bir menfaat beklenmemelidir. Bunu kat'i biliyorum, ama ne de olsa merak ediyorum. Türk gazetelerini görmek istiyorum. Onlar Paris'te. Paris'e gitmeğe acele etmeğe başladım.Zaten Bercline'de rahatım da yok. Tebdili hava istirahatı yapabildiğim yok. Altı aydır Paris'te asabî romatizmalar başladı. Burası pek rutubetli, ağrılar azdı. Ne ise **15 Ağustosta** Paris'e döndük. **10 adet Milliyet** gazetesi yığılmış. Hemen onları okudum.

2 Ağustos Milliyet'de **Yakup Kadri**'nin bir başmakalesi var. Serlevhası **«Gazi ve Milletler»** Bu adam ne kadar (....., ..., ...) imiş. Makale **Mustafa Kemal**'in evvelce zikrettiğimiz İran'a ve Bulgarlara dair olan iki beyanatı hakkındadır. **Yakup Kadri** bu beyanata **«Yüksek vecîzeler»** diyor ve **«Bu yüksek vecizelerin bizim yüreğimizdeki Gazi aşkına çok şeyler ilâve ettiği muhakkaktır.»** diye başlıyor. Bu makaleden şu cümleleri de alıyoruz: **«Dün silâhı üzerinde bir vatan müdâfii olan Mustafa Kemal'in bugün bir milletler ittihadına doğru gidişi... Onun dehasının akla hayret veren tekâmülünü yakından adım adım takip edenler için vatan müdâfii Mustafa Kemal'e günün birinde en yüksek beşerî dâvalardan birinden müdâfii olmak da mukadderdir.** İşte bizce büyük Türk iki beyanatı ile ilk adımlarını atıyor demektir... Yedi devlete meydan okuyan **Mustafa Kemal**'i mazlum milletler aynı zamanda kendilerini de kurtarmağa çıkmış bir kahraman telâkki ediyorlardı. Kürt diyor ki, her şey ötedenberi **Gazi**'nin dehasını beynelmilel bir şümûl ve kıymet vermekte ittifak etmiş gibidir. Türkiye Reisicumhuru bu şümûl ve kıymete revaç verdiği gün, yeryüzünde yeni bir yıldız ışığı serpilmiş olacaktır. Zira bu insanî deha şimdiye kadar ne yüksek san'at âleminin tozu dumanı içinde kararmak, ne yüksek politika makinesinin çarklarında eğilip bükülmek felâketine uğramıştır...» Sorarım şu (....., ..., ...) muharrire: «Hangi beşerî dâva? Uyduramamışsın. Makalene şairâne bir heyecan vermek istemişsin, yakışmamış ve heyecan kesik, zorakî ve zayıftır. Çok âdi ve iğrendiren bir çeşni vermiş. Ve bir diğer tesir samimiyetsizlik. Şu makale (.....) bir yüreğin ifadesi. Hûlâsa Fransızların dedikleri gibi kelime salatası. İlâve ederim ki içinde hıyarı çok karışık bir salata. Hem de hıyarları acı.

4 Ağustos Milliyette Gazi'nin Yalova'daki köşkünün yeri değiştirilip sekiz metre ileriye nakledildiği ve bu işin fen âleminde oldukça mühim bir hâdise teşkil ettiğini yazıyor. Yahu nice sefahatler, zevkler ve keyifler işittik idi, tarihlerde de türlüsünü de gördük idi. Ama bir binanın naklini işitmemiştik. (...) olası zaten devletin parası ile kendine köşkler yapmak, bir defa (....., ... ve .....). Bir de üstüne bunun nakli ne oluyor? (.....,

(*) Sahtekârlık ve hayasızlıkla ilgili oniki kelime metinden çıkartıldı.

.....)! Varsın (.....) sekiz metre geride olsun, yerinde kavun mu çıktı.Yahut (...) mü idin, yapılmadan düşünseydin. Zaten her işin böyledir. Buna da dalkavuk matbuat fen âleminde hâdise, **Gazi**'nin dehası süsünü veriyor. Bari utanın da bu işten âleme karşı hiç bahsetmeyin. Hem de hâdise biz mi yapacağız?!. Amerika'da çok koca binaları naklederler. Bu ne rezalet? Allah topunuzun belâsını versin. **Abdülhamid** dalkavuklarını bin kere geçtiniz.

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

9 Ağustos Milliyette yeni fırka mes'elesi var:

Fethi yeni bir fırka te'sis ediyor. Fırkanın lideri olacak. Bu zâtın fırkasının esasî prensipleri Halk Fırkasının esaslı prensiplerinden farklı olmıyacak. Yâni yeni fırka da Cumhuriyetcilik ve lâiklikte Halk Fırkasının aynı prensiplerini programında kabul ve tatbik, fakat idarî, iktisadî ve siyasî nazariyatta farklı bir program tatbika çalışacaktır. Fethi sefirlikten istifa ettikten sonra münhal meb'usluklardan birine namzetliğini koyacaktır. Bu havadisin yanında **Mustafa Kemal** ile **Fethi**'nin Yalova'da yemek masasında bir resmi var Bundan da fırkayı yapan kim anlaşılıyor.

İki gün sonraki Paris gazeteleri **Fethi**'nin istifa ettiğini, yerine **Saraçoğlu** veya **Vasıf**'ın Paris'e sefir olacağını yazdılar. **Vasıf** rezalet ve cehaletlerle dolu olduğu halde **Mustafa Kemal** ve **İsmet** Hükûmetinin mühim bir haricî memuru olmuştur. **Bundan iki ay evvel Fransa'nın şimalinde meşhur zevk şehirlerinden biri olan Boville'e gitmiş. Orada dünya güzellerini, fahişeleri dâvet edip ziyafet çekmiş, çok paralar sarfetmiş, dansetmiş.** Fransız gazeteleri bunu istihza ile yazdılar. Çünkü sefir vaziyetinde bulunan biri böyle şey yapamaz.

Fırka mes'elesi hakkında aynı gazetenin ilk sahifesinin başında çerçeve içinde bir yazı var. Bu işin girizgâhı makamındadır. Resmî değilse de Hükûmet ağzı gibidir. Şüphesiz bunu **Mustafa Kemal** dikte ederek neşrettirmiştir. Burada diyor ki: **«Dahilde ve hariçte bazı tenkidler var. Türkiye'de demokrasi ve cumhuriyet var, ama ne hürriyet-i matbuata cevaz veriyor, ne de muhalif bir fırka teşkiline. Türk vatandaşları kanaat ve içtihadlarını müdâfaa için kürsü bulamıyorlar... Mecllis'te türlü ve gizli ihtiraslardan münezzeh saf ve samimi bir muhalefetin faydası vardır...»** (Milliyet 4 Ağustos).

10 Ağustos tarihli gazetede yeni fırkanın adının **«Serbest Cumhuriyet»** olduğu yazılı. **Bu Halk Cumhuriyet Fırkasının müstebid bir cumhuriyet olduğunu ifade eder bir ad. Âlâ...** Bu adı koyan da şüphesiz **Mustafa Kemal**'di. İntakı hak. Bununla eski fırkanın müstebid ve zalim olduğunu ifade ediyor demektir.Burada **Fethi**'nin **Mustafa Kemal** ile otomobilde bir resmi var. Altında şöyle yazılı: **«Cumhuriyet Halk Fırkasının bâni ve lideri Büyük Gazi Hazretleri ile Yeni Serbest Cumhuriyet Fırkasını teşkil edecek olan, otomobilde Yalova'da bir tenezzüh esnasında»** Yine bu nüshadaki mâlûmata göre **«Fethi dün gece sabahın beşine kadar Gazi Hazretlerinin köşkünde kalmıştır. Bu gece de beraberdir. Fırka Umumî Kâtibi Saffet Beyin de iştirâk ettiği bu toplanmaya ehemmiyet atfolunur.»**

(*) Namussuz, fuhuşhane ve kör manasında üç kelime metinden çıkartıldı.

Paris gazetelerine göre yeni fırkaya Kütahya meb'usu ve Gazinin en emin adamı Nuri Bey kâtib-i umumi tayin edilmiştir. Tamam iyi bulmuşlardır... Bu da isbat eder ki, yeni fırka oyununu yapan **Mustafa Kemal**'dir.

11 Ağustos Milliyette İsmet Paşa'nın beyanatı var. Bu da ilk sahife başında ve çerçeve içinde. Şunları demiş: **«Anlaşılıyor ki, eski arkadaşımla büyük mes'eleler üzerinde ciddî münakaşalar yapacağız. Yeni fırka liderinin mevzularını daha sarih bir surette teşrih etmesine lüzum vardır. Fethi Beyin müstakil bir fırka teşkil etmesi siyasî hayatımızda büyük bir tekâmül safhasıdır. Fethi Beyin intişar eden mektubuna göre bu fırka daha ilk anda Hükûmetin siyaset ve icraatını tasvib etmeyen bir istikamette olduğunu göstermiştir...İlh...»**

Aynı nüshada bu hususta diğer mâlûmat da var. Serlevha: **«Yeni fırka karşısında Gazi Hazretleri ne düşünüyorlar?»** Burada bir resim var. **İsmet'le Fethi** beraber, yine tatlı tatlı gülerek konuşuyorlar! **Birbirini bitleri kadar sevmiyen** bu iki adam içlerini saklayıp böyle nasıl gülebiliyorlar bilmem? Gazete resmin altına **«Samimi musafaha hali»** demiş. Diyecek yok!..

Buradaki mâlûmat: **«Fethi yeni fırkanın teşkilâtı ile meşgul olmak ve lüzum hasıl oldukca Gazi Hazretleri ile temas etmektedir. Fethi programını hazırlamış ve Gazi'ye bu hususta izahat vermiştir. Programın bugün, yarın neşri muhtemeldir. Yani fırkaya bir kısım meb'usların iştiraki bildirilmektedir. Fethi mevkii iktidara gelmek için çalışacağını söylemiştir.**

Aynı gazetede **«Gazi**'nin cevabı» serlevhalı ve çerçeve içinde şu mâlumat var: **«Fethi Beyin Reisicumhura takdim ettiği mektubu bugün dercediyoruz. Gazinin cevabı henüz gelmedi. Biz bu cevaba pek hususî bir ehemmiyet veriyoruz. Çünkü hem reisicumhur, hem Halk Fırkası umumî reisidirler. Gazi bu sıfatlarının herbiri ile kendi prensipleri uzerinde münakaşa imkânı verecek her teşekkülü memnuniyetle kabul eder....** Şu muhakkak ki Gazi yeni teşekküle karşı yüksek mevkiinin icabettirdiği yakın âlâkayı gösterecektir. Fakat şuna da kaniiz ki, Cumhurriyasetinde olsun veya olmasın, **Gazi** her şeyden evvel **Halk fırkasının** reisidir. Cevaplarının bu ruh ve vasıfta olduğunu kuvvetle tahmin ediyoruz.

«Yeni Fırka hakkında gazi ne düşünüyor?» ünvanlı makaleye devam ediyoruz. Burda iyice mâlûmat var.

Aynı nüshada **«Son dakika»** serlevhalı mâlûmat da var. Bunda Milliyet muharriri, **Fethi**'yi **Saffet**'le beraber görmüş, bir mülâkat yapmış. **Fethi** suallere şöyle cevap veriyor:

«Fırkanın programı tamamen tesbit edilmiştir. Birkaç gün içinde neşredeceğim. Çok esaslı hatlara malik olan bu program tatmin edici hususiyetleri ihtiva etmektedir. Neşretmeden evvel tafsilât vermek istemem. Fırkanın grup halinde kalmayıp emsali gibi her türlü teşkilâta malik olacaktır. Bu teşkilâtı sür'atle yapacağım. Prensip ayrılıkları olan noktalarda Hükûmeti tenkid edeceğim. Kabineye dahil olmak istemem. Bir fırkanın lideri olarak Hükûmetin başına geçmek, kendi prensiplerimi hâkim kılmak isterim. Program ... intişarından sonra kanaatlerime iştirâk edecek meb'uslar olursa maal-memnuniye kabul edeceğim.»

Bu hâdise Lozan Muahedesinden sonra beş senelik şiddetli bir (..... ve ....., ..., ..., ..., ..., keyfî idare, ağır vergiler, israftan sonra bunlar halkta memnuniyetsizlik, zulümden şikâyet, şiddetli malî bir buhran hasıl ettikten, Avrupa'da memleketimiz rezil olduktan, millet bu hükûmet ve idareye düşman olduktan sonra oluyor. Bu vak'anın mühim bir hâdise olduğu şüphesizdir. Bütün bunlardır ki **Mustafa Kemal**'i böyle bir bu dercettiğimiz mâlûmata göre muhalif bir fırka teşkil ediliyor. Bunu **Fethi** yapıyor. Fakat **Mustafa Kemal** ile beraber. Yâni hakikatte **Mustafa Kemal** yapıyor. **Fethi** basit bir âlettir.Bu fırka cumhuriyetcilikte evvelki fırka ile bir. Fakat idarede başka fikirde. İdaredeki sistemi hürriyettir. **İsmet** Hükûmetinin idaresinin muzır olduğunu, onu tenkid edeceğini söylüyor. Mevkie geçeceğini ifade ediyor.

Şimdi bu şeklin sebeplerini, ifadesini, içyüzünü, akıbetini söyleyeyim. Paris'ten söyleyebilirim. Burada keramete lüzum yoktur. Vaziyet sarih ve basittir:

Bu fırkayı yapan **Fethi** değil, bizzat **Mustafa Kemal**'dir. Teşebbüsü bizzat olmamış olsaydı, **Fethi** ona böyle bir teklif bile yapmağa cesaret edemezdi ve böyle olmasa gerek **Fethi** ve gerek başka birinin fırka yapması imkânı olur muydu? Pek yakın bir mazideki ikinci grup ve **Terakkiperver Cumhuriyet fırkalarının** akıbetleri, felâketleri, onları teşkil eden şahısların maddeten ve mânen imha edildikleri meydandadır. «Girizgâh» adını verdiğimiz ve aynen dercettiğimiz beyanatta bu zihniyetin hâlâ bir noktasını kaybetmeden hüküm sürmekte olduğuna celî bir delildir. Programı da bizzat **Mustafa Kemal** yapmıştır. Bu hâdise ifade etmektedir ki, **Mustafa Kemal** ve (.....) yıpranmıştır, inhitata yüz tutmuştur. **Mustafa Kemal** artık sağdangeri ediyor. (....) gözü görmüş, nihayet anlamış ki (.....) ile de (.... .....) gibi (.....) ile de sökmüyor. Devleti, milleti helâke doğru götürdüğünü hissettirmiştir. Devleti, milleti, cumhuriyet denilen şeyi cihana karşı (.....) ettiğinin de farkına varmıştır. İyice anlamıştır, ki girtlağına kadar (.....) batmıştır. Şimdi bundan kurtulmak, mevkii sağlamlatmak istiyor. Bu (...)liği tamamiyle **İsmet**'e sürüp işin içinden çıkacak. Mes'ele bundan ibaret. Halbuki Lozan'dan bugüne kadar olan devrede Türkiye'de sade bir **Mustafa Kemal** vardı. **İsmet** kimdir? **Mustafa Kemal**'in kendi tabiri vechile «**sade bir emir neferi..**» Herşeyi düşünen, yapan sade **Mustafa Kemal**'dir. **İsmet** bir âlet idi. Onları sadık bir hizmetçi sıfatıyla ve gayretle icra ve tatbik ediyordu. Bu sağdangeri ile **Mustafa Kemal** bütün işlerin fena olduğunu sarih bir surette itiraf ediyor demektir. Bunların bütün mes'uliyeti kendi sırtındadır. Fakat şurası da muhakkak ki onun mevkii gayrîmes'uldür. Mes'uliyet mevkii **İsmet**'indir. Kanun huzurunda bunlardan kâmilen mes'ul olan **İsmet**'tir. (*bir isim*) öldürülen bir millete mezar kazan (*bir isim*)'nin elinde bir kazmadır. Kazma mes'ul olmaz ama, bu canlı kazmadır.

İsmet gayet haristir. Efendisinin yerinde gözü vardır. Dört yıldır Türkiye'de ve Avrupa'da adamları ile propaganda yaptırıyordu. Bunların içinde meb'uslar sefirler vardı. **İsmet** bunları hersuretle himaye eder. Propaganda şu idi:

«Çok fenalık oluyor. Böyle zulüm ve suîidâre görülmemiştir. Hırsızlık

(*) İstibdat, hırsızlık, fuhşiyat, favoritizm, saltanat, şaşı, zulüm, katil, şiddet, rezalet ve pislik ile ilgili onüç kelime metinden çıkartıldı.

müthiş. Millet batacak. Bunları yapan hep (*bir isim*)'dir. Bereket versin İsmet'e o da olmasa büsbütün müthiş olacak. Ne ise o mümkün mertebe fenalıkları ve daha çok olmaktan menediyor.» Derken halkta **Mustafa Kemal**'e düşmanlık, **İsmet**'e muhabbet peydah oldu. Anlaşılıyor ki (*bir isim*) bunu sezdi Sezmesi tabii idi. **İsmet**'i hırpalamağa başladı. Meselâ **İsmet**'in Lozan'dan **Mustafa Kemal**'e yazdığı pek müthiş bir (.....)luk olan mektubunu neşretti. Bu **İsmet**'i rezil etmekti ve seni imha ederim diyen bir tehdid idi. **İsmet** derhal işi anladı. Daha müthiş (.....)luğa başladı. Bununla mevkide kaldı. Bir de **Mustafa Kemal İsmet** kadar mutı' bir (....) âlet bulamazdı. Bu sebeple onu atamıyordu. Tehdid altında tutuyordu. Derken **Mustafa Kemal** propagandaya başladı. Adamları harıl harıl fenalıkları **İsmet**'e yükletir tarzda propagandalar yaptılar. Vaziyet değişti. Halktan şimdi **İsmet**'e de düşmanlık hâsıl oldu. İşte bu fırka mes'elesi ile (*bir isim*) şimdi bu işi ikmal ediyor. Yoksa **Mustafa Kemal**'in, kötülükleri ortadan kaldırmak, hürriyet vermek aklından geçen şey değildir.

Fethi, İsmet'i hiç sevmez. **Paris**'te fena canı sıkılıyordu. Bana burada söylediği sözlerden anlıyorum ki ille yine başvekillik istiyordu. Bu vaziyetleri bilen **Mustafa Kemal** bu işe **Fethi**'yi âlet etti. Şimdi onu **İsmet**'e karşı kullanıyor. Bunu zaten yıllardanberi yapıyordu. Bu sefer büyük mıkyasta ve maddî olarak yapıyor. **Fethi**'nin de işine geliyordu. Derhal âlet oldu.

(*bir isim*)'in bütün idaresi, her şeyi, Cumhuriyeti bir sahtekârlıktan ibaretti. Millet Meclisinde fırka vardı. Tek mek ne ise (...) Fakat serbest müzakere yapamaz, reyi olmaz, hükûmet idaresinde on paralık methali yoktur. Bu bir Karagöz perdesi idi. Pek ayıp bir rezalet idi. **Mustafa Kemal** bunun ayıp bir şey olduğunu, cihanın alay ettiğini görünce vaziyeti kurtarmak için ikinci ve muhalif bir fırka yapıyor. Fakat hakikatte birinci gibi ikinci fırka da yoktu. Yine sade **Mustafa Kemal** vardı. Bunun hakikatı şöyledir. O kendi kendine demiştir ki: «Yalnız bir fırka var diye bana müstebit diyorlar şunları bir (.....) getireyim, (.....)yım. Millet Meclisi diye bir Karagöz perdesi kurmuştum. Halk Fırkası diye bir Karagöz koymuştum. Karagöz oynuyor ama âhengi yok, tadı da çıkmıyor. Meğerse bu perdeye bir de Hacivat lâzımmış, bilemedim. Şimdi Hacivad'ı da koyayım, oyun güzelleşir. Arasıra Karagöz, Hacivat birbirine şap diye vururlar da herkes güler. Oyun tamam olur. Alem de iki fırka var, hürriyet var diye yutar.»

Bu fırka da **Mustafa Kemal**'in malıdır. Halk Fırkasındaki meb'usların bir kısmını emredecek yeni fırkaya verecek. Bu iki düşman şahıs Karagöz ve Hacivat halinde döğüşecek. Böyle göz (.....). Herkes de artık hürriyet var diyecek! İhtimal bu sene ekseriyeti **Fethi**'ye verecek, **İsmet**'i yıkacak. (*bir isim*) o vakit gaflet edip efendisinin aleyhine başlarsa, (*bir isim*) onu derhal imha edecek, **Kâzım Karabekir** ve arkadaşlarının mezarlığına yollıyacak. Fakat **İsmet** hinoğlu hindir. Pek (..... ve .....). Bu yola girmez. Bil'âkis evvelkinden daha ziyade (.....)luk eder. O vakit yaparsa sefir olarak tebyid edilecek, yahut Halk Fırkasının başında Mecliste ekalliyette oturup **Mustafa Kemal**'den izin alabildikçe **Fethi**'ye hücum edecek, böyle ondan intikam alacaktır.

(*bir isim*)'in bu işte hüsnüniyeti olsa, her şeyden evvel Halk Fırkasından samimi bir surette çekilirdi. Halbuki çekilse bile yine hüsnüniyetine inanmak müm-

(*) Dalkavukluk, kölelik, dalavere, boyama, müraî ve hile ile ilgili beş kelime metinden çıkartıldı.

kün olmaz. Zira bu sefer gizlice yine fırkayı avucunda tutar. Önümüzdeki intihapta yapacağı intihap (.....) de gösterecektir. **Yine intihabı valiler vasıtasıyla tehdid ile yapacaktır.** Yalnız şu farkla ki bu sefer bütün meb'uslar Halk Fırkasına değil, bir kısmı da Serbest Cumhuriyet Fırkasına intihap olunacaktır.

Hâsılı bu hal adi bir maskaralıktır. Eski rezaletlere yeni bir rezalet ilâvesinden ibarettir. Millet ve devlet için bir faide me'mul değildir. Buna kollu döğüş derler... Eğer **Fethi** bu vaziyetten istifade ederek beş yıldır olan türlü vahim rezaletlerin içyüzlerini Mecliste açıp dökerse, bunu gazeteler yazarsa besbelli bir hizmet etmiş olur. Millet ve cihan rezaletleri bir derece daha anlamış olur. Fakat rezaletler esasen (*bir isim*)'indir. Hangi pis taşı kaldırsan altından (*bir isim*) çıkar. Hangi kirli yorganı açsan altında o vardır. Herhangi pis ipe dokunsan ucunda o vardır. Bunlara dokununca (*bir isim*) çıkar. **Fethi** ise ona el süremez. Fakat bu **Fethi** esasen ve vakıt vakıt te'sir altında enporte olan zivanesinden çıkan bir bünyede insandır. Birgün münakaşa esnasında kızışıp herşeyi söyleyivermesi de mümkündür. Bakalım. Ancak bunu da bir defa yapabilir ve derhal imha olunur.

Zannediyorum ki bu işlerin böyle olduğunu bildiği halde ahali bu fırkaya sarılacaktır, bel bağlıyacaktır. Denize düşen yılana sarılır. Bu da **Mustafa Kemal**'in hoşuna gitmeyecek. Yeni fırkayı dağıtacak. Arada bir takım zavallılar perişan olmuş olacak.

Bu işte bir şaşılacak şey de **Fethi**'nin nasıl olup da bu işe girmiş olmasıdır. Çünkü rezil olacak. Çünkü fenalığın başı (*bir isim*)'dir. Onun vücudu kalkmadıkça hiçbir şey düzeltilemez. **Fethi** bunu bilmez bir kimse değildir. Bana Paris'te kaç defa (*bir isim*)'in pek alçak ve rezil bir adam olduğunu, bunu evvelce anlayamadığı için pek teessüf ettiğini, bu idarenin eşkiyalıktan başka bir şey olmadığını yana yakıla ve heyecan içinde söylemiştir. **İsmet** aleyhinde ise daima ve herkese söylenirdi. Zaar (...) Hem bilmek lâzımdır ki onunla işe girmek itle çuvala girmektir. Farzedebiliriz ki, Fethi bu çürük işe girmek, kendisini rezil etmeği bir ümid ile göze almıştır. Hükûmete geçip belki (*bir isim*)'den milleti kurtarmağı düşünüyor ve yapabilirse Türkiye'nin en büyük adamı olur. Derhal heykeli dikilen. Fakat böyle bir ümid ve ihtimal aslâ yoktur. Böyle bir teşebbüsü sezdiği, hattâ sade şüphelendiği anda, (*bir isim*) **Fethi**'yi gıcır gıcır kör testere ile keser. Kolaylıkla kesemezse derhal silâh kuvvetine müracaat eder. Asker aleti **Fevzi Paşa** ile, hattâ ona lüzum kalmadan muhafız taburları ile Meclis'i basıp **Fethi**'yi, Hükûmet âzasını, meb'usları kılıçtan geçirir. **Fethi**'nin zaten böyle bir fikirde olduğunu zannetmem. Böyle fikirde olmayınca da bu iş deruhte edilemezdi. Etti.

(*bir isim*) gayrikabili ıslâhtır. Bir defa bünyesi, cibilliyeti iktizasıdır. Sonra bu imkân çoktan zail olmuştur. Bundan beş yıl evvel olsaydı mümkündü. Şimdi sirkat kasdi ile bir eve girmiş, hâne sahibi uyanınca onu kesmeğe mecbur olmuş. Onu kesince de eve ateş verip yakınış bir hırsız vaziyetindedir. Nasıl meşruiyete döner?

Fethi bu iş ile kendini rezil edecektir. Bu adam bir namuslu insandı. Bu fırka ile mahvoluyor ve lekeli bir surette ölüyor. İşin ahlâkî cihedleri var: **Mustafa Kemal**'in şiddetle aleyhinde olan bu adam, bugün onunla teşriki mesaî ediyor.

(*) Rezalet anlamında bir kelime metinden çıkartıldı.

Demek bugüne kadar olan rezaletleri kötü görmüyor. Dercettiğimiz mektubunda görüldüğü üzere **Fethi** de **Mustafa Kemal**'in dehasından bahsediyor. Türlü dalkavukluklar ediyor. Bunlarla demek **Fethi** de bir **İsmet** olup gitmiştir. Bu çirkefe sadece mevki hırsı ile düştüğünü zannediyorum. Bir türlü Paris'e sığamıyordu. Ankara'yı istiyordu. Paris'te son iki yıldanberi de **İsmet**'in aleyhinde devamla beraber **Mustafa Kemal**'in lehine başlamıştı. Halbuki daha evvel kendisini Ankara'ya davet ettikleri vakit, fena korktuğunu gidemeyeceğini bana söylemişti. Bir yıl evvel **İstanbul**'dan avdetinde bana «Canım artık memlekete dönmüyor musun? **Gazi** eskisi gibi değil. Çok mutedil olmuş. Hele Türk tarihi merakına düşmüş. İyi onunla oyalansın. (....) şeyler düşünmeğe vakit bulamaz» demişti. Ben bir şey demeyip içimden «Anuna mutedil olmuş! Eskişehir istasyonunda Temyiz âzalarına yaptığı müthiş tehdid ne?» demiştim. Çünkü bunu daha iyi ay evvel yapmıştı.Demek ki İstanbul'a gittikçe **Fethi** yumuşuyordu. **Mustafa Kemal**'in lehine dönüyordu. **Fethi** safderûn bir adamdır. Demek o (.....) onu kandırıyordu. O da **İsmet** aleyhine olan kini sevki ile bunu muvafık buluyordu. Nihayet ağına düştü. Bir defa daha âlet ve sonunda büsbütün rezil olacaktır. **İsmet** bugün düşse bile bir müddet sonra **Fethi** yine atılıp **İsmet** mevkiye geçecektir. **Gazi** cenapları iki dama taşına maliktir. Onlarla hâneler atlıyarak oynayıp duracaktır. Vaziyet ve netice böyledir. Bakalım zuhurat, fevkalâde şeyler olmazsa...

İSMET İNÖNÜ VE FETHİ BEY

İsmet ve **Fethi**'yi mukayese edelim:

İsmet (....., ..., ..., ... asla ....., ... eder, ...), hilekâr biridir. Entrikada eşsizdir. Natuktur. **Fethi** zekâca **İsmet**'ten aşağı, fakat şimdiye kadar namuslu biridir. **İsmet**'e nisbetle çok okumuş olmakla beraber pek (...) ve safderûndur. Mantığı çok defa kuvvetlidir. Vaziyeti görür, çok defa da saf bir çocuk gibidir. Hele çok tesir altında kalır. Kim evvel giderse ve biraz da cerbezesi varsa **Fethi**'yi en saçma şeylere de inandırır. Halbuki **İsmet** babasına bile inanmaz. Mevcudiyeti şüphe ve evhamdan ibarettir. Bu sebeple daima uyanıktır. Beriki ise uyuşuktur. **İsmet** yalandan güler yüzle dost kazanmakta maharet sahibidir. **Fethi** ise aksi, herkeş için antipatik bir mizaçtadır. Kimse sevmez.

Bu evsafa bakınca hükmetmek lâzımdır ki **İsmet Fethi**'yi dolaba koyacaktır. Herhalde mağlûb edecektir. Bilhassa entrika nutukluk ile **İsmet Fethi**'yi açık münakaşalarda da alt edecektir. Fakat bunun hükmü yok. Hüküm **Mustafa Kemal**'dedir. En haklı ve en haksız bir işte de **Fethi** münakaşada mağlûb olsa, fakat **Mustafa Kemal Fethi**'yi tutmak istiyorsa **Fethi** galiptir. Netice o vechile olur ve icra edilir. Yok en haksız işte de **İsmet** haksız çıksa veya en hakkı olduğu zamanda mağlûb da olsa Türkiye'nin lâyüs'el, amma yef'al Allahı el Gazi Cellecelâlühu **İsmet**'i tutmak istiyorsa **İsmet** galiptir.

Ne oldu ise **Fethi**'ye oldu. Bu namuslu olduğunu zannettiğim adama acırım.

Bu hâdisenin esasî hatları budur. Eğer **Fethi** yeni fırka ile memlekete idarî, siyasî ve iktisadî bir derece hürriyet ve ferahlık getirirse **Fethi** yine tebrike şâyan-

(*) Fena, şeytan, cehil, namus, rezil, münafık, iblis ve bön ile ilgili oniki kelime metinden çıkartıldı.

dır. Esas can, mal ve namus emniyetidir. Başka şeyi istediğimiz yok. Bakalım bunları yerleştirebilecek mi? Bunların (.....) **Mustafa Kemal**'dir. Bu sebeple yerleştiremiyecektir. Reisicumhur kızdığı adamı imha edemeyecek mi, onun meb'usluğuna, ticaretine zarar veremiyecek mi, adliyede hâkimlere emredip istediği gibi hükûm verdiremiyecek mi? Bu basit ve medenî dünya, hattâ binlerce yıl evvelki milletlerin sosyetelerinde iptidâî haklar olarak mevcut bu şeyleri **Fethi** yirminci asırda ve cumhuriyette Türkiye'de te'sis edebilecek mi?... Bence edemiyeceği iki kere iki dört eder gibi kat'idir.

19 Ağustos Milliyetin başındaki beyanat şüphesiz **Mustafa Kemal**'in dikte ederek neşrettirdiği bir şeydir. Burada bunların artık Meclis'te muhalefete ve serbest münakaşaya müsaade edilmesinin matbuat hürriyetini ilga etmelerinin cumhuriyette ne çirkin olduğunu bizzat ifade ediyor. Fakat garibi şu ki, bunun sebebi muhalif fırkaların vatansız olduğuna veriyor. Şu adam ne insafsız (.....) ve ne (..... .....). Bu kadar (.....) te'vil kabul eder mi?İkinci grupa, **Terakkıperver Cumhuriyet fırkasına** vatan hainliği isnat etmek alçaklıktır. Bu adamlardan böyle bir şey sâdır olmıyacağı muhakkaktır. Tanıdığım insanlar ve böyle bir halleri görülmemiştir. Bu hal bilâkis (*bir isim*)'den me'muldür. Bir kere mevkiden düşsün, hattâ Avrupa'ya kaçmağa mecbur olsun. Tekrar o mevkiye gelmek için ecnebi devletlere memleketin bir kısmını bilâtereddüd nasıl (.....) görürsünüz. Bu muhalif fırkalara bu beyannamede kaba teşekkül deniyor. Buna aklım ermedi. Acaba **Halk Fırkası** mı ince teşekkül... Hem irtica ile onların münasebeti yoktur. **Gazi Halk Fırkasından** daha sol bir fırkayı bile memnuniyetle karşılarmış... A efendi, dolma yutturmasana... Mes'ele bu mu? Bütün iş mevki-i iktidar işi... Yeni fırka cumhuriyet fikirli ve halk içinden doğuyormuş... Canım bunu yapan yine sizsiniz. Halk nerede, neden haberi var?!. «**Mecliste ve matbuatta kirli ve kirli ellerden münezzeh saf ve samimi muhalefetin faydası vardır deniyor.**» Ne demek?... Saf ve temiz olanın ne ve miyarı nedir? Sizce işinize gelmeyince yâni biri pislikleri meydana dökünce elinizden mevkiyi almak iktidarını gösterince ona gayrî sâf, kirli emelli der işin içinden çıkarsınız.

Mustafa Kemal sofrasında dâvetlilerine fırka hakkında izahat vermiş. Buna sebep Ankara meb'usu **Talat**'tır. (*bir isim*) fena adam değildir. Sade dalkavuk tur. Bir de dangalaktır. Sebebini birgün bana söylediği bir söz izah eder. Halk Fırkasının meb'uslar arasında müşevvik ve propagandacısıdır. Kendisine «Çok dalkavukluk ediyorsun» dedim. «Bir kere yanıldım da İttihadcılara muhalefet ettim. **Talat Paşa** beni yere bir çarptı ki hapis, Avrupa'ya kaçmağa kadar belimi doğrultamadım. Çok mahrumiyet çektim. Bir daha mı? Ben delimiyim... Suyuna giderim.» demişti. **Gazi**'ye sofrada «Yeni intihabı da siz yapmalı idiniz. Sonra size Meclis içinde bir hizip yapardık.»demiş. O da şu cevabı vermiş: «Yok, bu dürüst değil, bunda namuskârane hareket etmeli. Senin dediğin eski teşekküllerde olurdu. Bunların etmeleri milleti elemlere,kederlere mâruz bırakmıştır. İlh...» Ne güzel itiraf... Bunu (.....)suzluktan başka hayatında bir iş yapmamış olan biri söylüyor. Ne (.....)suz adam!... Yeni intihabı canım yine bizzat sen yapacak değil misin? Fena intihabı «(.....)suzluk» ile tavsif ediyorsun, bunları eskiden yapan sen değil misin? Bu sözünle kendi (.....)suzluğunu itiraf ediyorsun. Zavallı mil-

(*) Düşman, müfteri, utanma, sahtekâr, zırva, vermek ve namus ile ilgili on kelime metinden çıkartıldı.

let nelerle (.....) ediliyor? (.....)... Bakın ne acûbe mahlûklar çıkar da millet denilen şeyleri nasıl dolandırır... Padişahlıkta milletin iğrapta mahilli yoktu. Ondan bahsedilmezdi. Boynuna cumhuriyet maskesi geçiren (.....)lar her şeyi milletin yaptığını söyler dururlar. Hakikatte ise milletin yine eskisi gibi insan yerine konulduğu yoktur.

Fethi beyanatında ve mektubunda **Mustafa Kemal**'e **«Büyük Reis, Gazi Hazretleri, bilhassa devlet işlerinin münakaşa tenkid olunması ve ancak bu suretle salim neticelere iktıran edeceğini kabul eden, yalnız kabul değil, hattâ telkin eden ve bundan hâz duyan bir dehâdır.»** diyor. Kendi de bilir ki bunu istemiş, buna tahammül edemeyen **Mustafa Kemal** bizzat kendisidir. Ona dâhi de diyor. Birgün Paris'te **Fethi**'ye «Bu ne rezalet? Bu adam boyuna dâhi diyorlar, herifi çıldırtacaklar, gururu Tanrılık derecesine varacak» demiştim. Bana «İşte Abdülhamid'e yapılan istibdad devirlerinin lâzım-ı gayrı mufarıkı dalkavukdur» demişti. Şimdi şuna bak!.. **Fethi** gözümden düştü, ayağımın ucunda bin parça oldu. Bu adam (.....)lu değildir.

Fethi namzetliğini koyacağını, halk programını beğenirse meb'us yapacağını söylüyor. Bunun da böyle olmadığını kendi benden iyi bilir ya. İşte **Fethi** de yalanlara, dolanlara başladı. Bunun nasıl olacağını biz de biliriz. Bütün cihan da bilir. Daima itiyad olarak münhal bulundurulmakta olan bir-iki meb'usluklardan birine intihabını **Mustafa Kemal ora valisine yazacak, Fethi meb'us olacak.** **Fethi**'nin beyânatında mühim olarak, yeni intihap kanunun yapılacağı, bunun bir derece olacağı, **kadınların da intihap olunmak hakkı olacağı var. Al sana bir rezalet daha... Fethi** buna da tasvibkâr. Hattâ yapılması kendi yapacakmış gibi. **Fethi** çamura batmıştır. Bunu söylemesinin sebebi şudur: Bunu isteyen **Türkocağı** değil, **Mustafa Kemal**'dir.

Ankara' meb'usu **Talât** yeni fırkaya girmiş. Halbuki **Mustafa Kemal**'e fırkanın yapılmayıp intihaptan sonra Meclis'te bir hizib yapılmasını teklif eden bu. Mes'ele basit: **Gazi** Halk Fırkası meb'uslarının bir kısmını **Fethi**'ye boca ediyor **Talât**'a emir vermiştir. **Talât** da giriyor. Yoksa bana biraz evvel söylediğim sözü söyleyen **Talât**, faka basar mı? Muhalif fırkaya girer mi?

Fethi, Mustafa Kemal'e bir mektup göndermiştir. Onu da hiç şüphem yok **Gazi Cenapları** bizzat kendi yazmıştır. Öyle diyerek halkı aldatıyorlar. Daha doğrusu ağalar Türk Milleti ile eğleniyorlar. Bu mektup bir noktadan pek mühimdir. Diyor ki: **«Memlekette bir sıkıntı vardır.»** Bunu en hafif tabiri ile ifade edebilen edebilmiş. **«Bu, malî ve iktisadî buhrandır»**, diyor. Doğru, fakat sonra nebat-ı iptidâiye bahanesi ile mâzur göstermeyi de unutmamış. Lâkin hakikat hiç de böyle değil. Sonra bunu hükûmetin beş yıldır takip ettiği malî ve iktisadî siyasete veriyor. Bu pek doğru ama yine bu kadar değil. Sonra fazla vergileri de sebep gösteriyor. Bu da doğru. Lâkin daha çok var. Buna tevzi-i adalet, haricî veya dahilî siyaseti de sebep gsöteriyor. Hah, işte bu suretle mücmel ve kapalı olarak söylüyor. Bunlar büyük şeylerdir ki zulüm, mahkemelere müdâhale, istibdad, asıp-kesme,rüşvet, hırsızlık, ilh... emsali bu cümlede dahildir. Bunları açık izah edemiyor. **«Kendilerine derin muhabbet ve hürmet beslediğim hükûmet ricâli»** diyor. Aferin! İşte bu yalanı. **Fethi** bunları yapmamalı idi.

(*) İğfal, alçaklık ve namus ile ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

Fethi fena vaziyetin ancak Meclis'te tek fırka olmasından, Hükûmetin adetâ gayrîmes'ûl denecek bir halde kalmasından ileri geldiğini de söylüyor. Çok doğru. Ancak sade bu mu? Mevki hırsları,devlet işinin şahsî menfaatler altında tutulması, dalkavukluk, favoritizm, hırsızlık ve cehalet gibi daha nice âmiller var. Bunları söyleyememiş. Bakalım ilerde söyleyebilecek mi? «**Zat-ı Riyaset penahıler bu memleketi müthiş düşman istilâlarına karşı misli görülmemiş bir hamaset ve şiddetle ilh...**» diyor. Bu sözlere göre, bu milleti **Mustafa Kemal** kurtarmış, ona hürriyet vermiş, vatanın ebedî minnet ve şükranına ve umum insaniyetin takdir ve hayranlığına hak kazanmış. İşte fena bir dalkavukluk ki **Fethi**'ye yakışmazdı. **İsmet, Falih Rıfkı, Yakup Kadri, ilh...** dalkavuklar da ancak bunu yapıyor. Başka dedikleri yoktur. Zavallı **Fethi** burda iken bunları ne çirkin görüyordu. Şimdi kendi de onlardan biri oldu... Yine gülünç şey... **Fırka teşkili, Reisicumhura arzedilir mi! Onun müsaadesi istenir mi? Ne münasebeti var? Al hürriyet! Al Cumhuriyet! Sade bu işin cıvıklığını, bir ihtiyaç üzerine yapılmış sun'i bir şey olduğunu göstermeye kâfidir.**

Bakalım **Mustafa Kemal** cevabında ne diyecek? Henüz bu cevabı havi gazete gelmedi. **Mustafa Kemal** bu fırka işi ile bir taşla iki kuşu birden vuruyor:

1- Güya memleketten istibdadı kaldırıyor, muhalefete tahammül ediyor, Meclis'e serbest idare-i kelâm,matbuat hürriyeti veriyor.

2- **İsmet**'i tepeliyor. Ona bir düşman vücuda getiriyor. Tamamiyle ayağı altına alıyor, köle ediyor.

3- Beş yıldır olan istibdat, terör, katil,hırsızlık,ilh... seyyiatı **İsmet**'in sırtına yükletiyor.

4- Şimdiye kadar tamamiyle kul, köle olmamış olan **Fethi**'yi de bir **İsmet** yapıyor. Onu da kirletip bitiriyor.

5- Bir iken iki âlet sahibi oluyor.

6- Milletin ve Avrupa'nın gözünü boyuyor. Kendisine iyi dedirtmek istiyor.

7- Bu vesile ile bir başvekili de nasıl te'dip edebildiğini gösteriyor ve istikbaldekilerini tehdit ediyor.

8- Sarsıldığını hissettiği mevkiini kuvvetlendiriyor.

İşin hülâsası göz boyamak ve sahtekârlıktan ibarettir. Bunlara kimsenin kanacağı yoktur. Ve ilerde (*bir isim*) bununla da olmayacağını anlayacak. Fakat o vakit de başka bir sahtekârlık buluyor, bu suretle gününü dolduruyor.

Bunda bir de ibret var. Bu da (*bir isim*) gibi denacte âlet olanlardır. Onlar da tepeleniyor. Bu muhakkaktır, fakat hattâ bazan böyle kendi efendileri tarafından tepelenmeleri ibretin mümtaz nev'idir.

Bununla milletin aleyhlerindeki husumet ve galeyanını gidermek gayesini güdüyor. Ama bu da boştur.

16 Ağustos Journale gazetesinde bir makale var. Bunda bu fırka başka türlü tefsir ediliyor. Bunu görünce (*bir isim*) fırkayı görünce milleti hariçle meşgûl edip mevkiden düşmemek için İran işini çıkardığını söylüyor. Bu usûl eski ve klâsik usûldür. Bilmem doğru mu? Bizimkilerin İran'a tecavüzünün Cemiyet-i Akvam'a ve Pacte Kellogg'a darbe olduğunu da söylüyor. Bu doğru. İran cemiyete dahil, biz değiliz. Bu tecavüz vakıa bir deliliktir. Fakat bence bu tecavüzün se-

bebi fırka mes'elesi değildir. Vakıa **İsmet** mevkide kalmak için bu hiyaneti mükemmel yapar bir adamdır. **Nitekim hiç lüzumsuz Şeyh Said İsyanında kürtleri katliam etti. Tuhafı kendisi de kürttür.** Ona milliyet ne? Sade mevki lâzım.

Mustafa Kemal gazetelerde «**Millette sıkıntı var. Vergiler ağırdır. Adlî, dahilî, haricî işler kötüdür.**» demeye müsaade etmek için bin müşkül mevkide olması lâzımdır. Demek vaziyeti fenadır. Bu da şunu ifade eder: Çıkabildiği kadar dağın tepesine çıkmış. Artık çıkamıyor. Artık yolunda devam edemiyor. Demek her şeyde olan evolosyondaki gibi bu da çıkışını yapmış. **Her yaz inkılâp yapıyordu. İki yıldır inkılâp da yok.** Demek sermayesi de tükenmiş. Bu da iki yıldır evolosyonun tevakkuf devresini yaşadığını gösterir. Şimdi yeni bir fırkaya başvuruyor. Demek evolosyonunun inme devresini yaşamaya başladı. Demek akıbeti yaklaştı. Evolosyonlarda bazan remissionlar olabilir. Bunda da olması muhtemeldir. Fakat bu ilk devrede olan nüklerin müddetleri kısa olur ve evolosyonun umumî seyrini bozamaz. İşte bu cihetle bu fırka hâdisesi Cumhuriyet devrinin mühim hâdiselerindendir. Zaten **Mustafa Kemal**'in mehid sermayeleri de tükendi. Şimdi temcit pilâvı oldu, kabak tadı verdi.

MUSTAFA KEMAL - FETHİ BEY DİYALOĞU

18 Ağustos:

12 ve 14 tarihli Milliyetler geldi. 13 yok. Böyle eksiklik çok oluyor. Birincide **Mustafa Kemal**'in **Fethi**'ye cevabı var ki, şudur:

«Aziz Fethi Beyefendi,

«Mektubunuzu aldım ve dikkatle okudum. Kendimi mütalea-âlinize ve suallerinize **Reisicumhur ve Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumî Reisi olarak iki sıfatla muhatap gördüm.** Malûmdur ki, resmî vazifem dolayısiyle ben bugün **Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumî Reisliğini** fiilen ifa etmemekteyim. Fiilî riyaset **İsmet Paşa** tarafından ifa olunmaktadır. Reisicumhurluk vazifesinin hitamında bizzat teşkil ettiğim **Cumhuriyet Halk Fırkası** Reisliğini fiilen ifa edeceğim tabiidir. Hükûmetin icraatına müteallik olarak serdeylediğiniz nokta-i nazarların,zamanında mevzuubahis oldukça cevaplarını vermek Hükûmete ait olacaktır. Bu suretle hakikatlerin daha açık meydana çıkacağına şüphe yoktur. Büyük Millet Meclisinde ve millet muvacehesinde millet işlerinin serbest münakaşası ve hüsnüniyet sahibi (1) zatların ve fırkaların içtihadlarını ortaya koyarak milletin âli menfaatlerini aramaları benim gençliğimdenberi âşık ve taraftarı olduğum bir sistemdir. Reisicumhur olmayarak yalnız fiilen **Cumhuriyet Halk Fırkası** Reisi bile bulunsaydım fırka programı ve icraatını tenkid eden ve insanî ve siyasî ahlâkından emin olduğum sizin gibi bir zatın mütalealarını dikkat ve muhabbetle dinlerdim. Ve istifadeli bulurdum. Memnuniyetle tekrar ediyorum ki, **lâyık Cumhuriyet esasında beraberiz.** (Yâni **Mustafa Kemal**'i mevkide tutmakta).

(1) Bu kayıd mühimdir. Hüsnüniyet sahibi olmak, sade Mustafa Kemal'i bu mevkide muhafaza etmek demektir. Mânası bu. Buna dokunan en vatanperver de olsa vatan hainidir. Hüsnüniyetli muhalefetin miyarı acaba nedir? Takdir-i şâhanesi keyf-i humayunları mı?

Zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur. Binaenaleyh, Büyük Meclis'te aynı temele istinad eden yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini cumhuriyetin esaslarından sayarım. Bu itibarla noktayınazarlarınızı takip için siyasî mücadeleye girmenizi bittabii hüsnü telâkki ettim.Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğunu hademe tevdi edildiği ve yüksek ve kanunî vazifeleri Hükûmette olan ve olmayan fırkalara karşı adilâne ve bîtarafane ifa edeceğime ve **lâyık cumhuriyet esası dahilinde** fırkaların her nev'i siyasî faaliyet ve cereyanlarının bir mâniaya uğramayacağını emniyet edebilirsiniz.»

Mustafa Kemal

Şununla vaktiyle kendisine tavsiye ettiğim muhalif fırkaların lüzumunu anlamış demektir. Lâkin nice felâketten sonra... Hem de yine samimi değildir. Hepsi (.....). Mektubunun ruhu (.....)lıktır. Dediklerinin hangisini yapmış ve hangisini yapar? Sözlerinin hiçbirine inanmamalı. Fırkayı bugün kendisine muzır görürse derhal imha eder.

Aynı gazetede **İsmet**'in Meclis'te hususî olarak meb'uslara beyanatı var. Muharrire göre **İsmet** bir miktar mağrur, neş'eli ve otorite ifade eden yüzlü imiş. Hükûmetinin muvaffakiyetlerini, kâh **yumruğunu masaya vurarak** anlatmış, bir meb'us **Fethi** Beyin mektubundaki tenkidleri şiddetli bulmuş. **İsmet**'e sormuş. (*bir şehir adı*) meb'usu **Refik** de **İsmet**'e: «Bu memlekette muhalefetin iyi olma dığını, halkın bunu istemediğini, **Fethi** Beyin şahsî bu hususta ne kadar emniyet telkin etse bile, bu hususiaki endişeleri herkesin ruhunda sakladığını söyleyip sormuş. **Refik** emsalsiz dalkavuk ve ahlâksızlardandır. Mürtekiptir. Söylediği söz ne vahim ve ne habisânedir. Bu adamın millî hareketten beri bu ayarda sözleri çoktur. Bir aralık nasılsa **Mustafa Kemal** tarafından turfa edilmişti. Affına delâlet etmem için çocuk gibi yalvararak bana müracaat etmişti. Bizzat gidip ona tekapo etmesini söyledim. Kendi yaptı, teskiyesini düzeltti. **İsmet**'in cevabı şu: «Muhalefet şimdiye kadar faydalı olmamıştır. Bundan dolayı acı vak'alarla mücadeleye mecbur olmuşuzdur. **Fethi** Beyin bu gibi nâhoş ihtilâfata ve herhangi bir şekilde entrika ve ihtirasata aslâ meydan vermeyeceği kanaatını muhaaza ediyorum.» Bakınız, eski muhalifleri ne (.....) ithama kalkışıyor. Âlemden utanmıyor. Yine eski zihniyet. Huy canın altındadır. **İsmet,** burda devam ederek söylediği sözler pek namussuzca şeylerdir. Buraya almıyoruz.

YENİ PARTİNİN KATİBİ KİM?

Fethi'nin fırkasına Kütahya meb'usu **Nuri** Umumî kâtip olmuş. Sade bu fırkanın mahiyetini ve **Mustafa Kemal**'in malı ve oyuncağı olduğunu göstermeye kâfidir. Fırka yapmak değil, maskaralık. **Nuri** Selâniklidir. **Mustafa Kemal**'in en sadık bir kölesi, âletidir. Onu kadın (....., ...) vasıtalık eder. Vaktiyle Rusya'dan muahede yapıp para aldığımız vakit, yüzbin altını **Safvet** almış, Almanya'ya gitmiş. Bu **Nuri** ile beraber son santimine kadar yemişlerdi. Tafsilâtını evvelce yazdık. **Safvet'i Halk Fırkasına, şimdi Nuri'yi de yeni fırkaya kâtib-i**

(*) Yalan, sahtekârlık, alçaklık, bulmak ve irtikâb anlamında beş kelime metinden çıkartıldı.

umumi yaptı. Ne âlâ!... İki fırka birbirine ne eş... Ancak **Safvet** şeytan çekici gibi zekîdir. **Nuri** «Haza (.....)» tabirine masadaki bir mahlûktur. **Mustafa Kemal Nuri**'yi bir vakit emin adamı diye Ankara'ya vali yapmıştı. O kadar (*bir hayvan ismi*)lik, idaresizlik etti ki herkes şikâyet etti. Nihayet kendisi de orada bir emin ve akıllı adama ihtiyacı dolayısiyle **Nuri**'yi kaldırmıştır.

19 Ağustos:

Bağımın parasını **Hüseyin** vermiyor. Tekaüt maaşımı da yapmıyorlar. Bu ne hükûmet,ne vicdan. Şu millete sadakatla çalış, gayretten öl, bit, neler çek, nelerden mahrum ol, gurbette ezil, tekaüt maaşını bile vermesinler. Bu fecî vaziyetim herkese ahlâk dersidir. Yazık ki bunlar herkese namussuz olun, vatana hizmet etmeyin demektir. Lâkin bu böyledir. İnsan bunu bilerek namuslu ve vatan gayreti sahibi olmalıdır. Zaten asıl o vakit insan namuslu ve vatanperver olur.

Yeni fırkanın programının neşredildiği gazete geldi.

Serbest Cumhuriyet Fırkası Programı.

11 maddelik olan bu program, hakikaten bugünkü dertleri söyleyebildiği kadar söylüyor. Bunlara çare bulacağını vaad ediyor. Yapabilirse vatana büyük hizmet etmiş olacaktır. Fakat ummuyorum.

15 Ağustos tarihli Milliyet geldi. Fethi bir çok tebrik, telgraf ve mektupları alıyormuş. Demek canından bıkmış, halk bu fırkaya naci gibi sarılıyor denebilir.

Fethi'nin yeni beyanatı var:

«Gaye cumhuriyet idaresinin normal şekilde ifayı vazife etmesidir» diyor. Bu çok mühim ve çok doğru. Her şey bu söze mündemiç. Fakat yapabilirse aşkolsun. Önümüzdeki intihabı serbest yaptıracağını söylüyor. **İşte hiç olmayacak bir iş.**

20 Ağustos:

16 tarihli nüsha geldi. **Mahmut Siirt**'in bir başmakalesi var. Diyor ki: «Siyasî hayatımızda yeni bir mücadele safhası açılıyor. Vakıa bu cidâl yeni bir şey değildir. **Serbest Cumhuriyet Fırkası** şimdi ona yeni bir renk ve hususiyet veriyor. Öteden - beriden işitiyorduk. Gönüller ızdırap ile dolu, kulaklar türlü rivayetlerle meşbu, Hükûmetin icraatına ait birçok sualler dudaklara geliyor, fakat söylenemiyor. Her vatandaşın ağzı kilitlenmiş. Bu ızdıraplara deva olanlar var, fakat onlar da dinlenmiyor. Gönüllerin boşanmasına niçin müsaade edilmiyor. **Meydana çıkacak hakikatlerden mi korkuluyor. Yoksa Hükûmetin müdâfaasından âciz kaldığı işler mi var?... ilh»** Şu adam istemeyerek memleketteki fecî vaziyeti,hakikatı ne âlâ izah ve itiraf etmiştir. Yine diyor ki: «**Ruhlarda biriktiği söylenen zehirleri akıtmak için hükûmet meydan bırakıyor. Bu müsamahaları büsbütün sebepsiz, lüzumsuz değildir. Onlar devlet işlerini samimî ve ciddî ideal bir fırkanın bütün faydalarını takdir ediyor.**» Demek bu hükûmet ve onu kuranlar milleti içine zehir akıtmışlardır. Bu itiraf doğrudur. Şimdi tenkide

(*) Ahmak anlamında bir kelime metinden çıkartıldı.

meydan bırakıyormuş, tenkid faydalı imiş. Peki, evvelce değil miydi?!... Bir de müsamaha diyor. Bu kelime böyle (..... ve ...)'undur. Şu mürtekip ve başdalkavuk kürt muharririn dediğine, zihniyetine bak, bu müsamaha değil, milletin en mukaddes hakkıdır. Bu hakkı bu ana kadar zalimler gasbetmişlerdi. «**Bu müsamaha lüzumsuz değildir.**» diyor ki, mühimdir. Demek **Mustafa Kemal** bunu zarurî bir mecburiyet üzerine yapmıştır. Ve demek zulmün sökmediğini nihayet anlamış. Lâkin yolundan dönemez.

Fırka işi hülâsa **Mustafa Kemal**'in yeni bir (.....)lığıdır. Şu adamlar bununla da kendilerini bir defa daha rezil etmişlerdir.

ALMANLARIN RAPORU

Alman Maliye mütehassısı maliyemiz için bir rapor verdi. Bu rapor **İsmet**'in hatâlarını resmî dil ile ve tabii hafif bir lisanla tenkid etmektedir. Fakat **İsmet**'i imha eder bir mahiyettedir. İşte **İsmet**'in işleri. Bu adama ben daima birçok mütehassıs getirmesini söyledim. Aslâ istemezdi. Hattâ «Bunlardan fayda yoktur. Biz işleri lüzumu kadar biliyoruz. Mütehassısımız vardır. Hem de politika, hıyanet yaparlar» derdi. Sebebi işte anlaşılıyor. Mütehassıslar **İsmet**'in aczini, (...)liklerini meydana çıkarıyorlar. Hem de sefalet, ısraf ve (.....) yapamayacak, keyfî hareket edemeyecek.

21 Ağustos:

Türkiye'den gelmiş Türklerden birini gördüm. Memleketin fecî halini anlattı. Ağlamaktan başka çare yok. **Tayyare Reisi Fuad**'ın (.....)larını söyledi. Bu meyanda onun «**Gazinin kayınbiraderiyim**» dediğini söyledi. Hayret ettim. **Gazi**'nin (.....) olup ve onun tarafından (.....)müş **Fikriye** bu **Fuad**'ın hemşiresidir. Demek herif yalan söylemiyor. Bu ne hayasız adam be!...

Şeyh Said'in vak'asından sonra Kürdistan daima isyân içinde idi. Hükûmet bunu milletten saklıyor, gazetelere de yazdırmazdı. Meğerse vak'adan bir yıl sonra büyük mikyasta bir tarama hareketi de yapmışlarmış. Bunu da sakladılar. Fakat bu tarama muvaffak olmamış. Kürtlerin sade hayvanatını almışlar, köylerini yakmışlar. Bu ne vahşî tedbirlerdir. **İsmet**'in işi işte bu seviyededir. Bu bir tedbir değil, eşkiyalıktan ibarettir. Son zamana kadar isyân aslâ durmamış imiş. Bu sefer büyük mikyasta olmuş. Anlattı. Hayret ettim. Bu kürtler de çok azdılar.

YENİ FIRKANIN ZAMİRİ

20 tarihli Milliyet geldi. **Ağaoğlu Ahmet yeni fırkanın hey'eti idaresinden** imiş. Bu adam patavatsızdır. Yine pot kırmış. Beyanatı arasında diyor ki, «**Fırkaya herkes âza olabilir, fakat unutmamalı ki, bu fırkanın da başında Gazi vardır. Cumhuriyeti kuran Gazi'dir. Binaenaleyh Gazi'ye karşı vaziyet almış olanlara mevki veremeyiz.**» Hani şunu bileydin.

İşin ruhunu açıkça söylemiş. **Fethi** bunu söylemedi. Demek yeni fırka eski

(*) Habis, melanet, hokkabazlık, hırsızlık, pislik, metres ve katil ile ilgili sekiz kelime metinden çıkartıldı.

fırkadan başka bir şey değildir. Sade bunda **İsmet**'in adı **Fethi** olmuş. İlk tahminlerim işte çıkıyor. **Ağaoğlu**'nun şeker inhisarı idare âzalığındaki fena halini Cumhuriyet gazetesi yazmış. **Ağaoğlu** aynı zamanda ona da cevap veriyor. Belli bir surette saçmalamış. Bu adam şeker suiistimali ile büyük zengin olmuştur. Bu işi bilirim. Zavallı **Fethi!**. Fırkasının hey'et-i idare âzası bu... Bir de kara cahil Diyarbekir'li **Feyzi**. Kâtibi de **Nuri**. **İkisi de Hürriyet ve İtilâf meb'uslarını da almıyorlarmış.** Onu da aldırmayan **Mustafa Kemal**'dir. Zaten **Fethi** ve **Nuri** ikide bir Yalova'ya gidip ona rapor olunca İtilâfcıları sanki niye almıyorlar!... **Ağaoğlu** böyle... Fakat bunun hırsızlığını yüzüne vuran **Yunus Nadi** (.....)lar şahı. Ne yüz,suret!.. Bu da tuhaf şey...

İsmet beyanatta bulunmuş, **beş yıl daha sabit program ve siyasetle mevkii itkidarda kalacağını söylemiş. Fethi** cevabında hayret ediyor. «Bir hükûmet ne kadar mevki-i iktidarda kalacağını nasıl bilir?» diyor, ki doğrudur. Şu **İsmet** olur şey değildir. Sanki başvekilliği çiftlik gibi para ile beş sene müddetle kontratla tutmuş... Utanmadan da böylebeyanatta bulunulur mu? **İsmet**'tir bulunur... Demek **İsmet** ve **Fethi** şimdiden çarpışmaya başladılar.

PATLAYAN İFŞAATLAR

Bu gazetede pek şayani dikkat ve pek mânası büyük bir şey var. Nasıl olmuş da gazeteye dercedebilmişler. Samsundan biri İstanbul gazetelerinden biri vasıtası ile yeni fırkaya bir telgraf çekmiş. Diyor ki: «**İkinci on Temmuz'u selamlarım.**» İşin dış yüzüne bakılırsa hakikaten öyle. **Demek bugüne kadar olan Cumhuriyet devresi Abdülhamid idaresi telâkki olunmuş.Fırkanın te'sisi bir inkılab olmuştur.** Bunu bir kişi çekiyor, ama efkârı umumiyenin ifadesidir.

Yunus Nadi'nin Cumhuriyet gazetesinde bir resmi var: Bir bilârdo. İçinde bir yuvarlak var. Biri **İsmet**, biri **Fethi**. Bir istika var tutan yok. Gizli, Altında, **müsademe-i efkârdan barkayı hakikat çıkar yazılı.** Pek nefis ve bütün bu fırka oyunun içyüzünü belîğ bir surette ifade ve aynı zamanda istihzâ eden bir levhadır. Bilârdo oynanıyor. Bilyeler bu iki adamın kafası. Tak tak vuruşacaklar. Bu iş bir oyundur. **Fakat bu oyunu oynayan gizli duruyor. Bu da Mustafa Kemal'dir.** Bu vuruşmadan hakikat da çıkmayacak demek istiyor. Nasıl dercetmişler bilmem. Galiba İstanbul bunalan halk ve matbuat taşmış, türlü serbestlik yapmışlardı. Onun gibi zaar...

Ağaoğlu bir mühim şey daha faş ediyor. Şeker inhisarı işinde kendini müdâfaa sadedinde «**Oraya tâyinimi ben istemedim. Maliye Vekili Hasan tâyinimi bana tebliğ etti. Ben de sebebini sordum. Ona git Hey'et-i Vekile'den sor. O kadar verip seni tâyin ve tebliğ. Ben de yaptım, dedi**» diyor. Bu pek vahimdir. Fırka ve Hükûmetin rezaletlerinde nadir görülmüş bir şeydir. Demek Hükûmet söz söyleyebilen, adam dövebilen, yazı yazabilen meb'usları kendisine bend edebilmek için onları çöplendiriyor. Demek meb'usları Hükûmet baştan çıkarıyor.Bunun fecî bir cephesi de şudur:

«Bunların şirketlere tâyini, irtikâp ve irtişaları ayyuka çıkmıştı. Son intihap

(*) Hırsızlıkla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

yapılacağı vakit **Mustafa Kemal** beyanname neşredip «Bu iyi iş değildir. Meb'uslar şirketlere giremeyecek» dedi. Halbuki tâyinleri yapan kendisi idi. Hey'et-i Vekili onun emri olmaksızın bir şey yapamazdı. Tâyin olunacak adamların adlarının listesini bile kabneye kendi vermişti. O vakit bu beyannameyi yapmış ve aynı zamanda yeni meb'usların bunu kabul etmiş telâkki etmiş, iş olmuş bitmişti. Bu da (.....)lıktı. Hiçbir meb'us kabul ettim dememiştir. Nitekim intihaptan sonra ancak bir iki meb'us şirketlerden istifa etmiş, yine ekseriyeti kalmıştı. Hattâ yeni meb'uslardan birtakımı yeniden girmişti. Bu hükûmette böyle (...)likler tümen tümendir. Bir patlak versin de herkes görsün... Bir olacak...

Fethi'yi bazı vilâyetler hey'eti umumiyesi ile beraber fırkasına girmek için müracaat ediyorlarmış. Demek halk ne bunalmış. Karagöz perdesinden bile medet umuyorlar. **Fethi**'yi bir münci gibi alıyorlar.

MİLLİYET KİMİN SESİ

Milliyet'in haline bakılırsa **İsmet**'in gazetesidir. Bugünlerde telâşlı ve hararetli bir surette **İsmet**'i müdafaa ediyor. **Siirtli Mahmut, Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Ruşen Eşref İsmet**'in lehine makaleler yazıyorlar. Halk Fırkasının organı sıfatını tamamiyle almışlar. Bunlar başmakalelerle **İsmet**'i medih ve müdafaa edip ayyuka çıkarıyorlar. **Bir de bu gazetede yeni fırka aleyhine neşriyat başladı.** Onu kötülemeye çalışıyorlar. Bilhassa **«yobaz, Halk Fırkasından kovulmuş, ahlâksız kimseler bu fırkaya giriyor»** diyorlar. Fırkacılık rezaletine kendileri başladılar demek. Halbuki namuslu, terbiyeli bir muhalefet istiyorlardı. Terbiyesizliği, namussuzluğu iptidâ kendileri yapıyor. **İsmet**'i medih ve müdâfaa edenlerin yazıları birer rezillikten başka bir şey değildir. Yalan, herze. Bu adamlar bunların hesabını vermeden bu dünyadan giderlerse, Türk Milletine yuh olsun... Vakti gelince hiç olmazsa ölülerine hüküm verilmeli... Böyle bir kanun yapmalı ki insana ders olsun...

2 Eylûl:

27 Ağustos tarihli Milliyette **Hakkı Tarık**'ın beyanatı var. **«Ben Halk Fırkasındanım. Gazetem Vakittir. Fırkamız iktidar mevkiindedir. Hemen hemen yalnız iktidar koltuğunu almak için kurulmuş başka bir fırkaya geçmek niçin?... İsmetPaşa ve arkadaşlarını bugüne kadar Hükûmette tutuyor görünen biz değil miyiz?.. İsmet Paşa iktidar mevkiinde cebir ve kahır ile mi duruyor? Yoksa hâlâ biz meb'usların reyi ile mi? Reylerinde ayrı fırka yapacak kadar olanlar o iktidarı fırka içinde de elbet gösterebilirler. Bana gelince eğer siyasî hayatta bana düşen en büyük vazife bu şahsın izini takip etmekten ibaret kalmışsa bunun en şereflisini Gazi'yi takipte görürüm. Büyük Reisimiz eski arkadaşına muhabbet, biz Fethi Beye hürmet gösterebiliriz. Lâkin Gazi işte kendisi imzaladı mı ki. Halk Fırkasındandır, onun başındadır.»**

Hakkı Tarık (....)vereci (.....) bir (...)lûktur. Bu sözlerinde ne köpekce

(*) Maskara, pislik, dalavere, âdi ve yaratılmış anlamında beş kelime metinden çıkartıldı.

dalkavukluk ve sadakat gösteriyor, görülüyor. Böyle ve daha vahim yazıları çoktur. Bu adam zekice, cahil, cesur, her işe burnunu sokan, sinsi, para yapmak peşinde biridir. Hem dalkavukluğunu yapar, hem arada ileri gitmemek şartı ile tenkid yapar. Bu «Hükûmet, **Gazi, İsmet** avucumu kaşısın» demektir. Bir aralık altmışüç numaralı kömür ocağına da girdi.Evvelce anlattığım gibi bizim gruba girip **Mustafa Kemal'e** casusluk etti. İşte **Hakkı Tarık** budur.

İZMİR MİTİNGİ

11 Eylül:

6 Eylül tarihli Milliyet geldi. **Fethi** İzmir'e teşkilât yapmaya gitmiş. **İsmet** Sivas'ta şimendiferin resmî küşadını yapmak vesilesiyle uzun bir nutuk söylemiş. Bu nutku okudum. Saçma yalan. **Fethi** buna İzmir'de cevap verecekmiş. Halk İzmir'de **Fethi**'yi pek büyük bir kalabalıkla istikbal etmiş. Mülhakattan bile gelmişler. Sokaklar dolduğu gibi deniz dahi kayıklarla dolmuş. **Milliyet** gazetesi bunu küçük göstermeye çalışıyor. **Derken Hükûmet çekememiş, men'e kalkışmış. İstikbal nümayiş şekline, derken muharebe haline geçmiş. Derken silâh atılmış. Bir polis ölmüş. Dört jandarma yaralanmış. Ahaliden de ölen var. Halk Fethi'ye «Hürriyetimizi sen kurtaracaksın» diye bağırmışlar.** Hükûmet gazetesi bunu bu kadar yazarsa kimbilir daha neler olmuştur... İzmir vak'ası halkın bugünkü idareye, **Mustafa Kemal** ve **İsmet**'e karşı ne kadar hoşnutsuz olduğunu ve kin taşıdığını gösterir. Ufak bir fırsatla galeyâna gelmişlerdir. Fakat bu vak'a **İsmet**'in ekmeğine yağ olacak. **Mustafa Kemal** işin fena olduğuna hükmederek ya fırkayı dağıtacak ve tazyik edip inkişafına mâni olacaktır. **İsmet** de rakipten kurtulacaktır. **Mustafa Kemal** dağıtmak için ihtimal **«Gördük ki millet henüz terbiye-i siyasiyede kemâle gelmemiştir.»** vesilesini kullanacaktır. Fakat böyle derse cumhuriyet de demek bu millet için değildir. Onu da kaldırmak lâzımdır.

Bundan birkaç gün evvelki Milliyette **Süreyya Paşa**'nın beyanatı var: **«Hürriyetimiz yoktu. Fırka disiplini, fırka siyaset-i âliyesi deyip, fırkada kimseye söz söyletmiyorlardı. Meb'us intihabı, fırkanın en ufak intihapları bile Hükûmetin elinde. Bu nasıl fırka?»** Çok mühimdir. Dediği doğrudur. O fırka değil, binek taşıdır. Yalnız **Süreyya**'nın yanlışı şudur: Yapan Hükûmet değil, **Mustafa Kemal**'dir. Fırka tek bir adamdır. İttihadcılarda da bu kanser vardı. Fakat onlarda hiç olmazsa tek adam değil, bir hey'et diktatördü. Lâkin o **Süreyya!** Bu, bugün değil. Dört yıl evvel de böyle. Sen bunu o vakit de biliyordun. Çünkü bana söylemiştin. Sırf meb'us olmak için sen de buna razı ve âlet oldun. Hattâ bunun için üste (.....) da **Mustafa Kemal**'in (.....) koyup rezil oldun. Şimdi söylüyorsun ha... Yüz, surat ister be, **Süreyya** bunu evvel söylemeli idi. Şimdi ya kızının, ya Ankara'dan kovulduğunun intikamını alıyor.

Mütemmim mâlumata göre nümayişçiler İzmir'de Halk Fırkası binasını ve onların gazetesi olan **Anadolu Matbaasını** basıp taşlamışlar. Her şeyi kırıp geçirmişler.

(*) Kız ve yatak ile ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

Ölen nümayişçiye bir gün sonra müdepdep bir cenaze alayı yapmak için binlerce insan toplanmış, hükûmet askerle dağıtmış.

7 tarihli Milliyette mahpusların isyân edip hürriyet isteriz, diye bağırdıkları, liman amelesinin grev yaptığı yazılı. Bu nüshada nümayişleri yapanların sabıkalı âri insanlar olduğu söyleniyor. Bu âdettir, hemen leke sürülür. Bildiğimiz usûl. Fakat aynı gazetede bunların içinde birtakım gazetecilerin olduğunu söyleyerek kendisini tekzib ediyor. Bir müddettir. **Fethi** aleyhine hareket görülüyordu. Bu nüshada daha şedid. **Fethi**'ye «Arkadaşların bunlar mı idi? Vah, vah...» diyorlar. Birde: «**Fethi Gazi bizimle beraber diyormuş. Yalandır.**» diyorlar. Ayol,iş ap-âşikâr. Bu nümayişi yapanlar **Fethi**'nin arkadaşları değil. Hürriyete susamış insanlar, ki binefsihi galeyan ettikleri anlaşılıyor. Bu işlere iştirak eden bir otelci için «**O ne kötü adamdır barında uygunsuz kızlar bulunduruyordu. Hükûmet kapatmış. O da kızmış bu işi yapmış.**» diyorlar. Ne utanmaz adamlar? Memleket bugün büyük mikyasta bir (...)hânedir. Bunu da (*bir isim*)'niz ve siz yaptınız. Uygunsuz kızlarla dolu melekette binlerce bar var şimdi. Hem otelci kız tutar, garson tutar. Bunlar uygunsuz mu ne bilecek? Ve nesine lâzım. Görülüyor ki İzmir, **Mustafa Kemal** ve **İsmet** aleyhine kanlı bir kıyam yapmıştır.

MENEMEN VAKASI

15 Eylül:

10 Eylül tarihli Milliyet geldi. Menemen'de de İzmir vak'ası gibi bir vak'a olmuş. İzmir'de **Mahmut Siirt**'in arabasını taşlamışlar. **Fethi** İzmir ve Menemen vak'asının müsebbibinin Hükûmet olduğunu söylüyor. Hatta İzmir valisi aleyhine **Mustafa Kemal**'e bir telgraf da çekmiş. Demek hürriyete, adalete susamış halk **Fethi**'ye büyük tezahürat yapmışlar. Bunu Halk Fırkası ve Hükûmet çekememiş. Zabıta kuvveti ile dağıtmağa kalkınış, halk dağılmamış, polis silâh atmış, halk da atmış. Olmuş. Bu **vali Arnavut Kâzım Paşadır.** Orduca adı **Palavracı Kâzım,** Duvar Arslanı olan kimsedir ki, Erzurum'da ve Tiflis'te bulunduğu zamanlardaki hikâyelerini evvelce yazmıştık. (.....)kip (.....)suz biridir. **Mustafa Kemal**'in gözbebeğidir.

Halkın yeni fırkaya teveccühünün Halk Fırkasını, **İsmet**'i **Mustafa Kemal**'i telâşa düşürdüğü görülüyor. Yeni fırka öldü demektir. **Milliyet** adî bir fırka gazetesi halini aldı. **Fethi** ve yeni teşekkül aleyhine dehşetli bir propaganda yapıyor, türlü şeyler uyduruyor. Meselâ yüzellilikler artık hükûmete geleceklermiş. Hattâ kabinelerini bile hazırlamışlarmış. **Gümülcüneli İsmail**'i sadrazam yapmışlarmış. Bunları utanmadan yazıyor. Bunun imkânı var mı? **Mahmut Siirt** artık **Fethi**'ye fena kızmış, ona «demagoji yapıyorsun» diyor, böyle başmakaleler yazıyor. Halbuki demagoji yapan kendisidir. **Mahmut Fethi**'nin «**İnhisarlara dair söylediklerime karşı söyleyenler İnhisarlardan ceplerini dolduranlardır**».demesine fena tutulmuş. Güldüm. Türkçe çirkin ama burda tam yeridir bir misal var: «İşkilli büzük dingilde» derler. Herif bu sözü mükemmel üstüne almış. Hakkı var. Elbet İnhisarların üstüne ahtapot gibi çökenlerden biridir. Buna demagoji diyor.

(*) Kötü ev, irtikab ve namus ile ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

Bu Mahmut ben Türkiye'de iken ondört şirkette âza idi. İsmet ile arası pek iyi idi. Bu da ikisinin de kürt olmasından galiba. Zaten vaktiyle onu **Mustafa Kemal**'e yâver yapan da **İsmet** idi. O oradan yol aldı.

Mustafa Kemal bir beyanname neşretmiş, «**Ben Halk Fırkasının reisiyim. Fırkamdan çıkmadım. Çıkamam da.**» diyor. Görülüyor ki, o da yeni fırkadan memnun değil. Demek yaptığına pişman olmuş. Halkın böyle bir heyecan göstermesi demek **Mustafa Kemal**'i korkutmuş ve kızdırmıştır. Hakkı var. (...)likler meydana çıkıyor. Halbuki her (...)liğin ucunda kendi vardır. İşine gelmez. Yeni fırka yaparken burasını da düşünemedi. Evvelce dediğim gibi yeni fırka hiç olmazsa (...)likleri halka daha ziyade öğretmek hizmetini görecekti. Ancak **Mustafa Kemal** daha kızarsa, hele yeni intihabın elinden gideceğine hükmederse **Fethi**'yi ve fırkasını perişan eder.

Doktor Reşid Galib yeni fırkadan istifa etmiş. Bu adam seciyesiz biri galiba. Niye girdin? Girdinse iki gün sonra niye çıktın? İzahı güç değil, evvece Fırkayı **Mustafa Kemal**'in yaptığını gördü. **İsmet**'e kırgın çünkü vekil olamadı. **Mustafa Kemal** ona «sen de gir!» dedi. Tam fırsat, yeni fırkaya girdi, İzmir vak'ası olup**Mustafa Kemal**'in kızdığını görünce aklı başına geldi. Yenisinden çıktı. Şimdi eskisine nasıl girecek? Muallâkta mı kaldı? Eğer yeniden eskisine girerse ona seciyesizlikte tam numara vermek lâzımdır.

İzmir vak'ası akabinde **Mustafa Kemal** Millet Meclisi Reisini acele oraya yolladı. Malûm bu adam onun komiteci âletidir. Vali mes'elesinde **Fethi**'yi haksız çıkarmış Alâ...

Fethi'nin Manisa'da söylediği nutka bakılırsa **Milliyet** gazetesinin müthiş tezvir ve ihtamlarından İzmir vak'asının kanlı şekiller almasından aslâ fütur getirmemiş, bilâkis şiddetini arttırmış, söylüyor. Bu nutukta daha serbest. Fakat aynı zamanda **Mustafa Kemal**'e dalkavukluğunu da arttırmış. Aferin iyi politika tutmuş. Onu methedip diğerlerine vuruyor.Eskiden padişah başı için denince akan sular dururdu. Padişaha sadık ol, istediğini yap. Kimse bir şey demezdi. **Fethi** de böyle yapıyor. Fena usül değil. Eşeği döğemeyince semerini döverler. Manisa nutkunda Hükûmeti iyice tenkidetmiş. Sonunda «**Hep bir ağızdan Büyük Reisimize Yaşa diyelim**» demiş. İşte evvelki gibi: «Padişahım çok yaşa» Bence **Mustafa Kemal** bunları yutmayacaktır. Yeni fırkaya bir iş edecektir. O, mevki ve menfaat hususunda gözü açık bir Selâniklidir.

İsmet'e bir emir vermiş ve tebliğ neşretmiş. Buna göre **İsmet** vergilerin hafifletilmesi esbabına tevessül etmiş. İşte muhalefetin daha şimdiden faydası ve kârı. Fakata milleti beş yıl kaynar katran kazanında pişirdikten sonra. Bu sorulmayacak mı? Bundan mes'ul tutulmayacak mı? **İsmet** zararı kendi görmedi ya. Türk'ün çuvalına benzer. Vurdukça tozar derler. Öyle. Onun çektiklerini kimse düşünmez. Tazmin edilmez. Hem ben inanıyorum, o vergi azaltmaz. Daha üste koyamsın da. İşi iğfal..

18 Eylül:

14 tarihli Milliyet geldi. İsmet Meclisi mu'tadından kırk gün evvel içti-

(*) Leke ile ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

maa dâvet etmiş. Sebebi iktisadî işler imiş.İşte muhalif fırkanın bir faydası daha görüldü. Anlaşılıyor ki **İsmet** Hükûmeti ve Halk fırkası telâş içindedir.

Milliyet,Cumhuriyet gazeteleri ve Halk Fırkası, Fethi ve fırkası aleyhine şiddetli tezvirat yapıyorlar. İthamlarda devamdalar. Meclisin içtimaa dâvet için kabinenin reisicumhura verdiği müzakerede şu tâbirler var: «**Reisicumhur hazretlerinin yüksek huzurlarına... Teklif ve istirham ederiz.**» şu tabirler ne çirkin! Doğrusu bu, cumhuriyete yakışmıyor. **İsmet** ve diğer kabine âzası birer köle ve uşak, istirham ediyorlar, yüksek huzura istirhamdalar.Utanmazlar. Hakikaten uşaktırlar. Hakiki hür bir intihap olsa onlardan biri acaba meb'us olabilir mi idi? **Cahil Abdülhamid Hükûmeti** bile bu cahilleri nazır yapmazdı.

SCF BAŞKANI HALK FIRKASINDAN VEKİL OLUYOR

22 Eylül:

Dediğimiz oldu. **Fethi** meb'us oluyormuş. **Hem Halk Fırkası meb'us yapıyormuş.** Hem de onu **Mustafa Kemal** ora halkına tavsiye edecekmiş. Çankaya'da Hükûmet «**Gazi evi**» yapacakmış. Çünkü **Mustafa Kemal**'e evi dar geliyormuş. Bunu da Gazi Hükûmete bar olmamak için şimdiye kadar bir Cumhuriyet Sarayı yaptırtmamış. Böyle başlayarak söylüyorlar. Mademki bar olmak istememiş imiş. şimdi niye bar oluyor? Bu lâyık mı?.. Utanmıyorlar. (.. .....) de (....)mıyor. Millet malî vesair birçok buhranlar içinde çırpınıyor. Demek beklemiş, tam bu buhranı bulmuş, yaptırıyor. Millet aç inliyor. Bu ne ile meşgûl?... Demek kendine bir saray yaptırıyor. Plânı bir ecnebi profesöre yaptırılmış.

22 Eylûl Matin'de bir makale var. Hülâsası şu: «Türk Meclisi bugün fevkalâde toplanıyor. Türkiye'de işler başka yerlerdekinden başkadır. Vazifede bulunan bir sefirin kendi Hükûmet reisine karşı vaziyet alması nerde görülmüştür? İşte **Fethi bey** hangi Hükûmette kendi aleyhine teşkilât yapar? **Mustafa Kemal**, Halk Fırkasının sahibidir. Bir başvekil bu himayeyi nasıl çeker ve hiç sızıldamaz. İçtimaın vesilesi malî buhrandır. Pek derin olan bu buhrana meb'uslar ne yapacak? Hakikatte ise siyasî buhran patlayacaktır. Ne şeraitle bilinmez. Âlemle alay ediyorlar. galiba!.. Hakikat pek basittir. **İsmet** yıllardan beri hükûmette. Ne idare teşkil etmekte, ne de malî işlere bakabilmekte iktidar gösterememiştir. Şöhretini pek kaybetmiştir. Ona bir halef yetiştiriliyor.Ancak bu yeni adamın ne kadar muvaffak olacağının bilinmesi kalıyor. **Fethi Bey** hiç iyi bir hatıra bırakmadan mahvolan İttihad ve Terakkinin berhayat kalan bir uzvudur.»

Şu gazete vaziyeti ne iyi görünüyor. Yalanı, yanlışı yok, eksiği var. Fethi oraya bir çare bulunsun diye getirilmiyecek. Halkı biraz avutsun, bütün fenalıklar **İsmet**'in sırtına yüklenip **Mustafa Kemal** temiz kalsın diyedir.

26 Eylül:

Bugün Paris gazeteleri kabinenin istifa ettiğini yazıyorlar.

(*) Utanma ile ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

27 Eylül:

Bugün gazeteler kabine teşkiline yine İsmet'in memur edildiğini yazıyorlar. Demek ithamlardan kurtulmak için **İsmet** kabinesine yama yapıyor. Demek **Mustafa Kemal, İsmet**'i atmıyor. Kabineye tabii vekillerin bir kısmı yine girer. Demek **İsmet** birkaç namuslu adamı alarak kabinesini kuvvetlendirecek. Yama ile güya ayıp örtecek. Ama asıl ayıp kendisi ile **Mustafa Kemal**'dir. Fakat buhran bununla bitmemiştir. Bakalım...

1 Teşrinisâni:

İstanbul gazeteleri geldi. **İsmet** yeni kabinesine **Yusuf Kemal, Mustafa Şeref ve Esad**'ı almış. Şaştım. **Yusuf Kemal** bana evvelce (.....)lerini, sirkatlarını söylediği bu adamlarla beraber çalışmayı kabul etmiş. Demek yama oldu. İki hamam iki tas... Ne de olsa yine muhalefetin memlekete verdiği bir menfaat. **Recep** gibi (.....)kip ve (.....) birkaçı atılmış...

Gazetede Millet Meclisinin resmi var. **Mustafa Kemal** locada, yanındaki locada evlâd-ı mânevisi (...) olan körpe kızlar. Zavallı Millet Meclisinde de şu bedbaht meb'uslar aşikâr boynuz takıyorlar. Bu (.....)suzluk (*bir isim*) bu (.....)leri asker resmî geçidine, resmî ziyafetlere de götürüyor. Orduya da (.....) takıyor. Ne (....)sız adam...

YALOVA SAFASI

Birine rastgeldim. Yalova'ya sarfede ede Seyrüsefain'in parası bitmiş. İstanbul'da yapılacak verem hastahanesinin iki yüz bin lirası da sarfolunmuş, o da bitmiş. Ankara'da da memurlara yapılacak apartmanlar tahsisatı da sarfedilmiş. Şimdi yeniden Yalova'ya başka masraf yapılacakmış. Memlekette malî buhran ha! Veremliler ölsün, tek Ulu Gazi zevk ve safa etsin. Ankara'daki çiftliğini Ziraat Vekâleti paraları ile yapmıştı. Ziraat vekâletinden de ayrıca yetmişbeşbin lira almıştı. Âlâ, üste âlâ. **İsmet** de bu (.....)ların, bu (.....)lerin âlet-i icrası. O da âlâ. **Mustafa Kemal Fethi**'ye fırka masrafı olarak İş Bankasından yüzelli bin liralık bir kredi açmış. **Fethi**'nin değirmeninin suyu nerden şimdi anlaşıldı. Yoksa bu ağır masrafları **Fethi** kendi kesesinden yapamazdı.

İntihapta valiler jandarmalar tehdid ile halkı Serbest Cumhuriyet Fırkasına rey vermekten menediyorlarmış. En şiddetlisini İzmir, Balıkesir valileri ve Bursa valisi **Fatin** yapmış. **Fatin** erazilden biridir. **Ankara'da da Millî Hareketin ilk devirlerinde içki yasak iken evinde rakı yapıp fahiş fiatla satardı.**

16 Teşrinisânı:

Son gelen gazetelerdeki malûmata göre her yerde belediye intihapları oluyor. Her tarafta kahir ekseriyetle **Halk Fırkası** kazanıyor. Ahali muhalefet fırkasını intihabata yolsuzluk yapılıyor diye bar bar bağırıyor. Anlaşılan halk yeni fır-

(*) Katil, irtikab, rezil, namus, kötü kadın, hırsızlık ve cinayet ile ilgili dokuz kelime metinden çıkartıldı.

kaya rey vermek istiyor. Valiler, kaymakamlar her türlü hile, cebir ve fesad yapıyorlar. **Dahiliye Vekili Şükrü Kaya**'nın bu tarzda valilere emir verdiği, Mecliste **Fethi**'nin sözleri ve **Şükrü**'nün cevabı ile anlaşılıyor. **Şükrü Kaya** ap-açık: **«Her tarafta fesler hazırlanıyor, tekkeler hazırlanıyor, lâkayd kalamam. İrticaa meydan veremem. Elbette...»** diyor. Bu eski nakarattır: «Ne yapayım, sonra irtica olacak.» Fakat bu iddia bu pislikleri meşru kılamazki... Hem de **Şükrü Kaya**'nın dediklerini hakikat zannetmem. Milletin irticada gözü yoktur. edepsizliklerine hak vermek için uyduruyorlar. Halkın istediği bir kelime ile adalettir...

İşte **Mustafa Kemal**'in fırkanın teşkilinde **Fethi**'ye olan mektubunda söylediği Cumhuriyet usulü, hürriyet, serbest intihap, iki fırkaya aynı muamele, muhalefet neticede böyle olur. Aferin!...

Bir de **Mustafa Kemal**'in baş olmak niyetine dair beyanatı var. Garip şey. Bu adamda birkaç yıldanberi bu hava var. Maksadı ne bilmem. Bu beyanname bermutad Allah ağzına mahsus bir gurur ve azamet ile dolu.

BELEDİYE SEÇİMLERİ

Belediye intihabı bütün memlekette gayet hararetli oluyor. **Valiler, kaymakamlar, jandarmalar sandık başındalar. Ötesi artık can sağlığı... Ödemiş'te muhalifleri tevkif etmişler. Bir yerde idareten muhalefet fırkasını kapatmışlar.** Demek kazanamayacaklarını anlayınca, vali ve emsali jandarma ve polisle işi gıcırı bükme görüyorlar. **Kasımpaşa'da muhalifleri itfaiye tulumbası ile dağıtmak istemişler.** Halk hücum edip neferleri arazözlerden indirmiş. hortumu parçalamış, suyu yere boşaltmış ve arabayı alıp uzağa götürmüş. Bunun üzerine vali, jandarma ve polisler gelmiş. Sandığım durduğu caminin kapısını tutturup muhalifleri içeri koymamış. Halk girmek için hücum etmiş, dört kişi yaralanmış.

Her taraf az-çok böyle. Bu, Hükûmet gazetesinin yazdıkları. Daha kimbilir neler olmuş... Hakikatı bulmak için bunu elli misli, yüz misli mübalâğalandırmalıdır. Hükûmet ne fesâdlar, ne sahtekârlıklar ve cebirler yapmıştır kimbilir? Onları bu gazeteler yazmıyorlar...

Yeni fırkayı inhilâl ettirmeye de çalışıyorlar. Bazı âzasını para ile korkutup, bazısını tehdid ile istifa ettiriyorlar.

19 Teşrinievvel:

Gazeteler geldi.Belediye intihabı hakkında malûmat var. Her yerde büyük bir hararetle olmuş. Görülüyor ki ahali şuurlu bir surette intihaba sarılmış. Bu, Türkiye'nin hukuk-u esasiye tarihinde ilktir. Bu sebeple mühim bir hâdise ve terakkidir. Aferin...

Hükûmetin de büyük bir gayret gösterdiği anlaşılıyor. Valiler, kaymakamlar, jandarmalar, polisler sandık başında. Çirkin şey. **Her yerde muhalif halkı zabıta kuvvetiyle sandık yerine sokmuyorlar. Her yerde halk hükûmet kuvveti ile çarpışmış. Evvelki günkü Temps gazetesinde Antalya intihabında otuz yaralı olduğu yazılı. Sebebi Hükûmet birincide kazanamamış, inithabı**

feshetmiş. Bundan müsademe olmuş.

Hülâsa bu intihap değil, ahali ile hükûmet arasında kanlı müsademe, harp, bir kıyam ve ihtilâl, Zannetmezdim, Türk Milleti çok cessur imiş. Demek artık bıçak kemiğe dayanmış, gözü kızmış. Ne olursa olsun demiş, hapse, ölüme atılıyor. Hükûmetin en mühim yardakçı gazeteleri **Milliyet** ve **Cumhuriyet.** Bunlar muhaliflere ne küfürler savuruyorlar... İnsan okurken utanıyor, bunlar yazarken nasıl utanmamışlar bilmem.. Hem ne haksız, ne mugalatâ...

HAİNLER VE KAHRAMANLAR!

İzmir'de Ethem'in arkadaşları yeni fırkaya girdi diye bu fırkanın azalarını hapsetmişler. Ayol bunlar hukuk-u esasiyeden bir mahkeme hükmü ile tecrid edilmedilerse girerler ya... Ve bundan dolayı diğerlerini nasıl tevkif edersiniz? Sizin fırkada meselâ Kastamonu meb'usu **Hasan Fehmi** var ki hem yobazdır, hem Malta'dan Rum Patriğinin himayesi ile kurtarıldı. **Rize meb'usu Âkif** var ki **Ferit Paşa**'nın ve Hürriyet ve İtilâfın adamı idi. Sinop ahalisini millî hareket aleyhine kıyam ettirmek için beşyüz silâhlı topladı ve bu babda bir miting de yaptırdı. Ve Ankara'ya sizi tanımıyorum diye de yazdı. Bunları meb'us yaptınız, **hattâ bunlara istiklâl madalyası** da verdiniz.

Adana'da da tevkifler yapmışlar. Orada Halk Fırkası 22 fazla rey ile kazanmış. Mutlaka Hükûmet sahtekârlık yaparak bunu ilâve etmiştir. Böyle olmasa bile Hükûmetin her nevi karılı edepsizliğine rağmen, bu kadar rey almaları Adanalıların ne halde olduklarını gösterir ve bu onlara bir şereftir.

Hükûmet gazeteleri yeni fırka âzalarının kaatil, kaçakçı, kerhâneci, hırsız, sabıkalı insanlardan mürekkep olduğunu söylüyorlar. Verdikleri en ucuz sıfat sarhoşluk. Bunlar (*bir isim*)'in sıfatları ayol... Evvelce amele ve komünisten mürekkep aşağı takım diyorlardı. Şimdi perdeyi yükseltmişler. Halbuki görülüyor ki, bu yeni fırkaya her sınıf halk, esnaf, doktor, halk, gazeteci gibi bir çok sınıflar girmiştir.

Bir şey dikkate şâyan: **Hamdullah Suphi** başta Hükûmetçiler ve gazeteleri gençliği kazanalım diye bağırmakta ve telâştalar. Demek gençlik de Hükûmetle değil. E... kim kaldı... Sade jandarma, polis, memur, dayak, hapis,tehdid, para ve memuriyet vaadı, **İstihlâl Mahkemesi, idam onların taraftarı...**

13 Teşrinievvel tarihli Milliyette sabık Nafıa Vekili Recep'in beyanatı var. Kasımpaşa intihabına gitmiş. ahali ona yuha çekmiş. Yarın gazetesi bunu yazmış. **Recep bu** hali inkâr ediyor. Ve Yarın hakkında «Yarıncılar ve hempaları her gün milletin temiz ve asıl ruhuna safralı ifrazat saçıyorlar. Yalnız dikkat etmeli ki Türk inkılâbçısı ve Türk Milleti bu habis ruh ile mücadele etmesini daima bilecektir. Bunlar (Yarıncılar) câniyâne bir cinayetle malûldür. Asıl milletimiz bunu hazmedemeyecek. Elbet bir gün midesinden ihraç edecektir. Bu millet daha böyle uzun müddet devir devir isimleri değişen ve daima aynı habis ruhu temsil eden böyle birçok belâlarla uğraşacaktır. Bu tecavüz kâtib-i umumisi olduğum fırkamadır. Yazıları millî şeref için leke ve cumhuriyetin şevket ve emniyeti için büyük bir tehlike olan bu gazete...» diyor. Safsata ve tehdid. Yuhayı çeken ayol millet. Görülüyor ki mevki ellerinden gidiverecek, rezaletleri, hırsızları meydana

dökülecek diye sar'alı bir surette telâştadır. Şu iki para etmez ve Türk olmayan herif sınıf bendelik ile neler oldu. Ve neler çaldı. Bu beyanat bunların halet-i ruhiyesini gösterir bir vesikadır. Demek yeni fırkayı müdafaa eder **Yarın** adında bir gazete çıkıyor, bu (.....)lara şiddetle hücum ediyor.

TAPILAN ADAM!

Yeni fırka azasını memuriyetlerinden koruyorlar. **Tedbiyeci İsmail Hakkı Beyi** fırkaya girdiğinden ilim ve siyaset ikisi birden olmaz diye Darülfünundaki hocalığından müstafi addetmişler. **Ya Türkocaklarına hars ve ilim ocağı diyor ve Halk Fırkasınındır diyorsunuz! Halk Fırkası meb'uslarından birkaçı Darülfünunda hoca. Bu ne demek... Meb'us demek, siyaset demek...**

Doktor Reşid Galip yine Halk Fırkasına girmiş. Çok (.....)suz imiş demek...

İsmail Hakkı ve Reşid Galip arasında 15 Teşrinievvel Milliyette münakaşa var: «**Bizim taptığımız Mustafa Kemal**» diyorlar. İkisi de... Tapın âlâ. Tanrı'nız bu kadar (...) ise, siz ne kadar (...)siniz acaba...

Yarın ve Son Posta adında iki muhalif gazete intişar etmiş. Hükûmet aleyhine pek cesurâne yazıyorlar.

4 Teşrinisâni:

İstanbul'dan biri gelmiş, anlattı. İzmir'de halk meğerse «**Kahrolsun Mustafa Kemal**» diye bağırmışlar. Bu haberi alan **Mustafa Kemal** köpürmüş, «**Bunlar, onbin kişidir. Gidip hepsini keseyim**» diye bağırmış. Bunları gören **Mustafa Kemal** Serbest Fırkayı yaptığına pişman olmuş. Yoksa **İsmet**'i tepelemek için bu fırkaya geçmek istiyormuş, demek evdeki pazarlık çarşıya uymamış. **İsmet**'i tepeleyeyim derken millet lkendi aleyhine kıyam etmiş.

Mustafa Kemal'in Yalova'da üç köşkü varmış. Birini **İsmet**'e hediye etmiş. Bozüyük'te **Çolak İbrahim**'in kereste fabrikası civarında **Mustafa Kemal**'e mükemmel bir köşk yapılmış, belki ordan geçer de biraz oturur diye imiş. **Seyrisefain'in açığı milyon imiş.** Bunları Yalova yutmuş. Hastalar gitmiyormuş. Tabii. **Kılıç Aliler** de otomobilleri Yalova yolunda adam çiğniyormuş, giden azmış. Rahat ve huzur yokmuş. Sade yârân gidiyormuş. Orası sade **Gazi**'nin eğlence mahalli imiş. Seyrüsefain'in İskenderiye seferi her defasında yirmibin lira zarar ediyormuş. Bu iki memleket arasında bugün bir ticaret yoktur ki... Yolcu da kaç kişi. Tabii, fakat **İsmet** emretti diye devam ediyorlarmış. Ümid de yokmuş, fakat **İsmet** ısrar ediyormuş. **Fethi** Paris'ten giderken biletini İstanbul'a gidip gelme almış. Bunu evvelce de mevsukan işitmiştim. Demek **Fethi** de orada kalmak, fırka yapmak fikri yoktu. Demek bu iş sırf **Mustafa Kemal**'indir. Ve yeni fırka Halk Fırkasını kuvvetlendirmiş, **Reşid Galip ile Handullah Suphi, Reşid Galip ile İsmet, İsmet ile Şükrü Kaya ve Vasıf kanlı** bıçaklı imişler. Şimdi birbirine sarılmışlar. Sebebi korkmuşlar. Devrilirlerse kafaları tehlikede olduğunu görmüşler.İstanbul valisi (*bir isim*) de çok edepsizlik ediyormuş. **İsmet** her tarafa kendi adamların

(*) Aşağılık, namus ve adilik anlamında dört kelime metinden çıkartıldı.

yerleştiriyormuş. **Mustafa Kemal** bundan da korkuyormuş.

Mustafa Kemal Necib Asım'a, Sadri Maksudi'ye Hamdullah Suphi'ye ve emsaline uşak muamelesi ediyor, herkesin içinde tersliyor, azarlıyormuş. Bu adam bana işte bütün bu malûmatı verdi.

BREZİLYA DARBESİ

Brezilya'da isyan oldu ve âsiler Hükûmeti ele geçirdiler. Âsilerin başı olan doktorun bugünkü Matin'de beyanatı var. İsyânın sebebini söylüyor **Cumhurreisi müstebitti. İntihabatı cebren ve fesad karıştırarak yaptı. Askeri siyasete karıştırdı. Millet Meclisini keyfî harekâtına âlet etti. İntihabatta yapılan yolsuzlukların muhakemesi yaptırılmadı. Her ne pahasına olursa olsun mevkide durmak istedi. Hükûmedi militarizm altına aldı. Bu usul gösterdi ki, kanunî ve vazifesini suîistimal etmiş, kendisini kanun harici yapmıştır. Bu halleri ile milleti kızdırdı. Bundan da bu ihtilâl koptu.** Reisicumhurun bütün idare kuvvetlerini avucuna alması milleti isyâna getirmişti. Bir reisicumhurun idareyi keyfi üzre yürütmesi büyük suîistimallere kapı açıyor. Millet bunları kanun dairesinde islâh etmek için savaşıp da bundan ümidini kesince silâha sarılmıştır» diyor. Tıpkı bizdeki hâl. Sade bizim millet henüz silâha sarılamamıştır. Bu da ordunun vazifesidir. Ordunun siyasete karışması doğru değil. Fakat bu gibi ahvalde mukaddes bir vazifesidir. Ordunun siyasete karışması doğru değil. Fakat bu gibi ahvalde mukaddes bir vazifesidir.

VENİZELOS ANKARADA

Venizelos Ankara'ya gelmiş, birtakım muahedeler imza etmişler. **Venizelos** Ticaret ve emsali şeylerde bizimkileri dolaba koymuş. Bu adama büyük merasim ve alkış yapmışlar. **İsmet** onu kucaklamış. Gûya artık dostmuşuz. Aramızda dâva kalmanuş. Türk'ü yeryüzünden silmek isteyen, Lozan'da resmî celsede ona barbar, katliamcı diye bağıran bu adama şimdi **İsmet**'in ve Türkiye'nin en büyük dostu imiş. Ve minel garaib!. Bunu ve Ankara'da iken Atina'da **Pangalos** ve zabitler çok güzel tasdik ettiler. Yani Türk ile dostluk istediklerinden isyan ettiler. İşte dâva bitmemiş ve bitmez. **Mustafa Kemal** ve **İsmet** galiba şu fikirdeler; Hummal bir surette buna çalışıyorlar: Bütün haricî meş'eleleri, pürüzleri bitirmek. Bunu da hep vererek yapıyorlar. Türk'ün menfaatleri gidiyor. Galiba «**Halk aleyhimizde. Haricî bir mes'ele de zuhur ederse derhal devriliriz**» diyorlar. Bu esnada İtalya sefiri ve Macar Başvekili de Ankara'ya geldi. Avrupa gazeteleri Bulgar Kralının da geleceğini yazdılar. Zannediyorum ki Mussolini oyun oynuyor. Bunlar, Balkan ittihadı hep onun işleri. Bunlar da Yugoslavya aleyhine olsa gerek. Veya onu böyle tesbit edip Fransa ile hesaplaşmak, yâni harbedeceğini zannetmem, sade sıkıştırıp şarkta bir şey koparmaktır. O da bizim yorganın başına gelecektir diye korkarım. Bakalım, bu Balkan İttihadı ne şekil alacaktır.

YİNE KÜRT İSYANI

5 Teşrinisani:

İstanbul'dan yeni gelmiş biri ile görüştüm. Çok şey anlatıyor. Fecî şeyler. **Kürtleri Ağrı dağında kâmilen imha ettik diye Kumandan Salih Paşa tebliğ yaptı. Meğerse kürtler karlar içinde iki fırkamızı imha etmişler.** Müthiş masraf olmuş. Kürtler dağdan bizim araziye inmişler. Cenuba doğru yürüyüp Irak'a geçmişler.Asker silâhlı kürtlere birşey yapamamış, fakat pek çokköy yakmışlar.Ora da harap ve ahalisiz kaldı diyor. Asilere ordu bir şey yapamadı ise acırım. Bugün (**21 Şubat 1935, İskenderiye**) burayı kaydederken ilâve ediyorum ki, bundan altı ay evvel Taşnak reislerinden **Terminasyan, beni İskenderiye'de gördü, kürt isyanını sordum. Bunu kendilerinin yaptıklarını, kürtleri organize ettiklerini, bu iş için yirmibin dolar sarfettiklerini, kürt asilerinin hepsinin yedi -sekizyüz kişiden ibaret olduğunu söyledi.** Kendisi de İran'da hududumuz üzerinde bulunup işi idare etmiştir.

TEKRAR İZMİR HADİSESİ

Fethi'yi İzmir'e yollarken **Mustafa Kemal** ona «**Sakın vapurdan çıkma, aleyhine galeyan olacaktır.**» demiş. Halk Fırkası erkânı, **Vasıf** ve emsali İzmir meb'usları İzmir'de pek kuvvetli olduklarını **Mustafa Kemal**'e söylemişler imiş. Aksi zuhur edince şaşmışlar. **Mustafa Kemal** kızmış, «**bunlar onbin kişidir, bir ordu ile gidip hepsini (.....) edeyim**» demiş. O gece sabaha kadar zil - zurna sarhoş böyle hezeyanlar yapmış.

Şu adam ne gâfildir. Avanesi de gâfil. Bir -iki yıl evvel **Mustafa Kemal**'in Eskişehir istasyonunda Temyiz Mahkemesi azasını tehdit ederken amele benimle, köylü benimle, esnaf benimle, münevverler benimle, hele bilhassa ordu benimle dediğini hatırlıyorum. İşte (.....)ların dahisi bu kadar (.....)tır.Görüldü ki, kimse kendisi ile beraber değilmiş.

İntihabat bütün halkın, her kütlesinin hükûmetin aleyhinde olduğunu gösterince **Gazi** Fırka kâtib-i Umumisi **Saf vet**'i azarlamış ve kovmuş, yerine **Receb**' tayin etmiş. **Hakkı Şinasi**'yi azletmiş. Sizi adam zannediyordum, demiş. Fakat böyle kızdıklarını çırak çıkarır. **Saf vet**'i büyükelçi yapıyorlarmış.

İntihab vak'ası Halk Fırkasını kuvvetlendirmiş.Bu tabiîdir. Kellesi mevzubahs olan kimselerin, vurgunları olanların, vurgunla melûfların servetleri tehlikeye düşmek tehlikesi görülünce bunların birbirine sarılması tabiîdir. (.....) **İsmet, Recep, Recep Zühtü, Hamdullah Suphi, Şükrü Kaya, Vasıf, Reşid Galip, Kel Ali** ve emsali birbirini yemekte imişler, bu sefer kucaklaşıp barışmışlar.

Kelle ve servetleri bir inkılâb ile tehlikede olan kimseler **Mustafa Kemal**'in **İsmet**'i tepelemek fikri ile yaptığını anladıklarından pek dilgir olmuşlar, **Mustafa Kemal**'in aleyhine dönmüşler, **İsmet**'le birleşmişler. Hatta bunlardan bâzısı «**Canımızı, malımızı kurtarmak için Gazi'yi tepelememiz lâzımdır**» di-

(*) Katliam, dalkavuk, ahmak ve örnek ile ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

yorlarmış. İsmet'in Müşir Fevzi ile Gazi aleyhine birleştiği kuvvetle söyleniyormuş. İsmet, Gazi'ye şimdi kafa tutuyormuş. Mustafa Kemal, milletin aleyhinde olduğunu görünce İsmet'e (.....)luğa başlamış.

İsmet, İstanbul-İskenderiye vapur hattını işletiyormuş. Her seferinde yirmibeş bin lira zarar varmış. Böyle birsefer yapmak için iptida bu tetkik edilir, kâr getirirse yapılır. Görülüyor ki, bu tetkiki yapmadan işe girmişler. Bu işi yapan sırf İsmet imiş. Ne iştir? Böyle şeyleri ehli, mütehassısı, yani seyr-ü sefain dairesi yapar. Başvekil ne karışır. Sırf bir ticaret işidir. Orada bayrağımızı göstermek gayesini güdüyormuş. Bu adam (*bir hastalık adı*). Hiç böyle siyasi bir fayda ve lüzum da yoktur. Şimdi idare şikâyet, İsmet devamda israr ediyormuş. İdarenin müdürleri de ne yapalım İsmet Paşa emrediyor diyorlarmış. Bu adam bu kadar idaresiz ve her işi böyle bir insandır.

EGE ADI NEREDEN GELİYOR?

«Ege» komedisi. Şu bir-iki gün içinde ayrı ayrı görüştüğüm İstanbul'dan gelenler bu pek gülünç hikâyeyi söylediler. Sözleri aynı şeydir. Seyr-ü Sefainde Ege adında bir vapur olduğunu gazetelerde okuyor, bir şey anlamıyordum. Meğerse iş şöyle imiş: Vapur satın alınmış. Mustafa Kemal vapura Ege adını koymuş. Çünkü bu kelime Türkçe imiş. Fransızların Ege kelimesini Yunanlılar bu Türkçe kelimeden almışlar imiş. Fransızca bu kelime Adalar Denizinin adıdır. Mustafa Kemal'e göre Ege Türkçe ad imiş. Görüştüklerimden birisi bunun evveliyatını anlattı. Bol bol güldük. Ben güldüm, o güldü. O güldü, ben güldüm. Fakat içim de sızladı. Birgün bu zat Gazi'nin yanında imiş. Necip Asım, Sadri Maksudof ve emsali de varmış. Gazi Necip Asım'a Ege ne demektir diye sormuş. O bir takım malayani şeyler söylemiş... Gazi uşak azarlar gibi «Çok cahilsin. Bir şey bilmiyorsun. Sus, sus!» demiş. Maksudof'a sormuş. O da kekelemiş, bir saçma tefsirler yapmış. Onu da tahkir edip susturmuş ve nihayet, dinleyin, ben size öğreteyim demiş: Egenin aslı Eğe'dir. Çünkü bu kelime Türkçedir, Ada demektir. Demek bu adalar ve ahalisi Türktür. Sonra Yunanlılaştırılmış.» Çok mükemmel i'lâl!.. Galiba bu adam (*bir hastalık adı*) gösteriyor. İçip tahayyülâta dalıyor, böyle şeyler (.....)yor, ilim namına bu (.....)ları ve şurası gariptir ki, hiç (....)madan, birazcık (.....)dan ortaya atıyor. Yazdığı Türk Tarihi böyle malâyâni lâf ile dolu imiş. Türk milletini her veçhile (.....) eden bu adam şimdi bu suretle de (.....) ediyor. İşte bu sebeple bu vapura bu adı koymuş imiş. Gülmeli mi, ağlamalı mı?

Şu güzel bir hâlet-i ruhiye, gayet beliğ bir arz. Diktatörlerin halini teşrih ve beyan eder, bu, zulme önlerinde tenkid, itiraz, mes'uliyet olmayınca bilâkis beş - on dalkavuk olunca onların şakşakları ile deliriyorlar, keyfemâyeşa hareketediyorlar. Böyle çocukluklar, çılgınlıklar yapıyorlar. İşte bu adamın ve İsmet'in hükûmeti, idaresi her noktasında bu makuledir. Bu sebeple milletler diktatörlüğün, hürriyetsizliğin aleyhinde her şeyden ziyade hassas olmaları lâzım geliyor.

(*) Dalkavukluk, uydurma, hezeyan, utanma ve rezaletle ilgili yedi kelime metinden çıkartıldı.

ANKARA'DA BİR MEMUR!

Müverrih Cevdet Paşa'nın torunu ve Reşid Paşa'nın oğlundan ve memuriyetinden bahsetti. Hayret ettim. Çünkü hikâyesini hem de pek mevsuk biliyorum: **Harb-i Umumiden Gazze Cephesinden kaçıp İngilizlere casusluk eden ve Hayfa'daki Yahudi Çiftliğinde saklandıktan sonra bir gece bir İngiliz tahtelbahirine binip Kahire'ye gelen ve babası İbrahim Paşa olan bir ihtiyat zabiti hasta olup bana gelmiş, hem kendi hikâyesini hem bu oğlanın hikâyesini anlatmıştı.** Bu oğlan **Fatıma Aliye**'nin oğludur. Gazze Cephesinde İngilizler kaçmış. İngilizlere cephenin bütün vaziyetini söylemiş. İngilizler buna daha Kahireye gelmeden bir apartman hazırlamışlardır. Bu şâbemret çocuk Kahirede kerhanecilik eden «**Fatıma**»adında bir Türk orospu ile temas edip kadınla evlenmiş ve beraber kerhaneciliğe devam etmişlerdir. Harb-i Umumide İngiliz ordusunda içki yasaktı. **Fatıma** kerhanesine gelen İngiliz zabitlerine viski verdiğinden hapsedilmiş, o esnada kerhaneyi bu oğlan yalnız başına işletmiştir. Bu malûmatı **Doktor Şerafettin Mağmumi**'den işittim. Bu vatan haini, rezil mütareke olunca İstanbul'a gider, oradan da **Kastamonuda vali olan babası Reşid Paşa**'nın yanına gitmeğe cesaret eder. Orada bulunan bir miralay oğlanı tanır. «Bu ingilizlere kaçtı, Divan-ı Harp tarafından idama mahkûm edildi idi.» deyip tevkif eder. **O vakit Ankara'da Sıhhiye Vekili olan Doktor Adnan bunu ne yapıp yapar idamdan hapishaneden kurtarıp İstanbul'a yollar. Bu Adnan'da hiç vatan hissi yoktur. Nitekim Ali Cenanî'nin İngiliz casusu olan oğlunu da o kurtarmıştır.**

Hey dünya! Şimdi böyle bir alçak ve her pisliği olan biri hıyanet ettiği devletin memuriyetinde, vatanda, ben gurbet ellerde, her şeyden mücerred bir serseri halindeyim. İşte hıyanet, işte hizmet!..

KATLEDİLEN TARİHİ ESERLER

Bugün İstanbul'dan bir mektup aldım. İlme, Türk nefis san'atı ve âbidelerine dair ağlatıcı malûmat veriyor. Biri şudur «Bir Alman âlimi, mimarî ve nefis san'atlarımızı tetkik için Kastamonu'ya gitmiş, vali ona: «**Aklınıza şaşarım bu köhne şeylerle meşgul oluyorsunuz. Biz birdüziye yıkıp imha ederek bunlardan kurtuluyoruz**» demiş. Zavallı âlim avdetinde İstanbul'da bir zata bu cehaletten bu hamakatten yana yakıla bahsedip «Bu idare ne cahildir? Bir vali ne diyor.Dünyadan haberi yok.Eserimi yazdığım vakit basına bu valinin sözlerini kaydedeceğim» demiş. Yine bir takım Avrupa âlimleri Anadoluda seyahatten avdetlerinde «üç-dört yıl evvel gördüğümüz şeylerin bir kısmını görmüyoruz yıkıyorlar. Müthiş vandalizm. Böyle kıymetli sanat eserleri bırakmış olan Türklerin bugünkü nesli ne cehalete düşmüşler» diyorlarmış.

İşte hükûmeti daresi böyle, hars, ilim, san'at sahası böyle. Ne yapmalı? Bu yıkılan eserler bir daha ele geçer mi? Kıymetleri ise baha biçilmez. Bunlar bu vatan Türk'ün diyen millî mühürler, vesikalar, şerefler, iftiharlardır. Bu böyle giderse mahvımız muhakkaktır. Ne yapmalı? İstanbul'da Ayasofya'nın minaresine çıkıp halka, orduya mahvoluyoruz. hemen kalkın! Bu zalimleri dilimdilim doğrayın! Diye bar bar bağırmak canım istiyor. «Yahu! Kendi halimde oturayım. Artık

siyasî vazifelerim, hizmetlerim, çektiklerim, yeter. İlim ile ömrümü geçireyim» diyorum. Hele tetkikatıru bitirdim, yazmak istediğim eserleri yazayım. Eksik ve hatalarını ikmal ediyorum. Dimağım çok yorgun. Hasta bir haldeyim. İstirahate pek muhtacım. Üç-beş ay müsterih yaşayıp dinleneyim diyorum. Olmuyor, olmuyor. Bu işler neden olmuyor? **Mustafa Kemal** (.....) yüzünden **«Bunlar köhne şeylerdir. Medeniyete manidir. Medeniyet Avrupadadır. Asrîleşmeli. Bu köhne şeyleri yok etmeli» dedi ya şimdi valiler, kaymakamlar göze girmek, asrî olmak için bu âbideleri yıkmağa koyuldular.**

6 Teşrini sânî:

İki tarihli Milliyet geldi. Venizelos Fener'de Rum patriğini ziyaret etmiş. Bu da başımıza geldi. Dünü düşünün, bugünü görün! Eskiden gizli muhabere ederdi, şimdi âşikâr gidiyor, patriğin elini öpüyor.Ankara'da **İsmet**'le öpüşüp koklaştıktan sonra Fener'e gidip dudağında henüz duran **İsmet**'in yanağının tadı ile patriğin elini öpmesi, patriğin murassa bir haçı onun boynuna geçirmesi ne kadar mânâlıdır. Bizim ahmaklar bundan bir şey anlamıyor. Ve marifet yaptıklarına kaniler. Bu dostlukları sonra görürüz. Yunanla yapılan ticaret muahedesi de aleyhimizde. Yunan bizim pamuğu ucuz alacak, mensucat yapıp bize satacak. Aferin Herif şu bizim ahmakları iyi dolaba koymuş. İçyüzünü bilmiyoruz.Kimbilir daha neler var?.. **Patrik Venizelos**'a kiliseye hizmetlerinden dolayı dua ve teşekküretmiş **Venizelos**'a boynuna ortasında büyük bir pırlanta olan bir haç takmış. Bu ne (...)'un hükûmet ki bunlara meydan vermiştir. Zavallı Türkiye!.. Lozanda ne idin, şimdi nesin...

Millet Meclisi açılmış, **Mustafa Kemal** bir nutuk söylemiş. Bu gazetede nutuk mevcud. Nutkun bir lübbü yok. (.....) Sade Serbest Cumhuriyet Fırkası ve belediye intihabından bahsederken «Bu müşahedelerin verdiği tecrübelerden Türk Millcti cumhuriyetin bekâ ve inkişâfı için istifade etmelidir» diyor. Mühim bir söz. Sade ağanın, halkın bu tezahüratından memnun olmadığı anlaşılıyor. Kendi ders almış demek. Bu ders, halkı yeniden katliam etmektir. Bakalım. Ve yine: **Fırkalara girecek adamlar temiz olmalı**» diyor. Bununla yeni fırka azasının pis olduğunu söylüyor. Pekiyi! Halk Fırkasında nice kirli ve bulaşık insan var. Bunlar ne olacak? Yine: **«Kalem hürriyetini hüsnü idare etmeli»** diyor. Yani matbuat hürriyeti olur amma ağalara, mevkilerine dokunmamalı, (.....)lerini (.....)lerini,(.....)lıklarını söylememeli. Onu söylemeyince zaten o hürriyetin lüzumu kalmaz ki... O hürriyet olmaz ki... Yoksa kendi hüsnü idare eder, yani matbuatın ağzına kilidi takar. Yine: «Memleketin mukadderatında yegâne selâhiyet ve kudret sahibi olan büyük Millet Meclisi...» diyor. (.....)dan bunu nasıl söylüyor. bilmem. Onun i'rapta bile mahalli yok. Bu selâhiyetler sade senin elinde. Ve keyfî surette istimal ediyorsun. Şu adamın en büyük, bâriz ve hafi, sıfat-ı mümeyyizesi (.....)lıktır.

14 Teşrini sânî:

Türkiye'den yeni gelmiş ve işlerin esasına vâkıf olacak vaziyette olan biri

(*) Çehalet. lanet, yalan, pis, hırsız ve utanma ile ilgili sekiz kelime metinden çıkartıldı.

beni gördü.Ahvalin pek fena olduğunu, **İsmet**'in bu işin recülü olmadığını, vekillerin cahil olduğunu, (.....)ın başının (*bir isim*) olduğunu söyledi. Diğer pek dikkate şayan olansözü **Mustafa Kemal** ile **İsmet** arasında büyük bir rekabet ve husumet olduğudur. Diyor ki, **Gazi**'nin yeni fırkayı böyle **İsmet**'ten habersiz yapması **İsmet**'i küplere bindirdi. **İsmet** artık ona dayatıyor. Bu sefer yüzüne beş yıl daha hükûmeti bırakmıyacağını söylemiş. Dedim: «**İsmet** onunla uğraşamaz. **Mustafa Kemal**'in muhafız taburlarına karşı kuvveti var mı?» Dedi: «**İsmet**'in kuvveti daha çok ve bir gün **İsmet: Artık kızıyorum. Bu (.....) bir gün gidip evinde keseceğim diyormuş**» Demek husumet ve rekabet alevlenmiş, iş raddeye varmış. Demek vuruşacaklar. Fakat ben zannetmem. **İsmet** bunu yapabilecek kabadayı değildir. O işini (....) ile görür.

Yeni İstanbul gazeteleri **Mustafa Kemal**'in fırka meselesi için seyahate çıkacağını **Halk Fırkasına yeni** program yapıldığını yazıyorlar.Eski fırka, yeni fırka. Hepsi çürük kumaş yama tutar mı bilmem.

17 Teşrini sâni:

12 tarihli Milliyet geldi. Kel Ali'ye yine vazife ve faaliyet vermişler. Fırka reis vekili yapmışlar. İstanbul'a gidip tensikat yapacakmış. Vaktiyle Halk Fırkası'nı İstanbul'da tesis eden odur. **Bu adam saf ve vatanperver bir adamdır.** Bundan evvel pek gözden düşmüş idi. Hemen de hayatını kaybetmek üzere idi.**Mustafa Kemal** onu (.....)ecek idi. Uzun zaman evinden dışarı çıkamadı. **İsmet** ile arası pek kötü idi. Bu adamda zerre kadar akl varsa bu çürümüş binanın tamirine çalışmaz. Bugün vaziyetleri fena onu yine hizmete aldılar yarın yine temizlerler.

Bugünkü Paris'in Ami de peuple Gazetesi Fethi'nin fırkasını feshetmek için Gazi'e müracaat ettiğini yazıyor. Böyle ise **Fethi** kendisini rezil ve mahvetmiştir. Esasen **Mustafa Kemal**'e inanıp bu işi yapmamalıydı. Onu bilmez bir adam değildir. Madem ki başladı üç günde bırakmamalıydı. Şimdi ona güvenerek meydana atılmış bu kadar adam ne olacak? Onları haklarlar. **Mustafa Kemal** hepsini doğrar. Bu fedakârları böyle bırakıvermek vicdansızlıktır, cinayettir. Tüüüh... **Fethi** çok fena bir adammış...

22 Teşrini sâni:

16, 17 tarihli Milliyetler geldi. Birincide **Fethi**'nin Belediye İntihabı hakkında istizahı ve bu bapta söylediği sözler, diğerlerinin mukabelesi var. **Fethi**'nin nutkunda bu intihabın çirkinliklerine dair çok mühim şeyler var. Münakaşa çok şiddetli olmuş. **Fethi** yazdığı nutku okumuş. Bu intihabta hükûmetin (..... ve .....)lerini kısmen öğrenmek için bu nutku okumalıdır.

Fethi bir de bu celsede şunu söylemiş:«**Bana muhalefete nihayet ver! Memleket kana boyanmasın**» demek istiyorlar. Kel Ali: «**Fethi Bey Mondros Mütarekesi gibi bir esaret hüccetini imza etmiştir**» demiştir.

Vasıf, Kel Ali, Hoca Rasih ve emsali ve Dahiliye Vekili **Şükrü Kaya** da

(*) Fesad, hile, katil ve rezalet ile ilgili altı kelime metinden çıkartıldı.

Fethi'ye cevap vermişler.Usulen cevap vermeleri lâzımdır. Fakat cevap değil hücum etmişler. Kötülüklerini saymışlar. **Vasıf** hepsinden namussuz. **Fethi**'yi **Gazi**'ye hücum eder şekilde göstermek istiyor, jurnal ediyor. **Hoca Rasih**'e de şaştım Bu adam Hilâl-i Ahmer'e para toplamak için Hindistana gitmişti. Hilâfet o esnada ilga edilmişti. Bu haberi alan Hindliler **Rasih**'i hakaretle koğmuşlar, Ankara'ya geldi. Gizlice bunlara bana anlattı «Pek çok para kopluyorduk. Hepsi gitti. Bizi koğdular. Dar kaçtık» dedi. Çok dert yandı. **Hilâfete acıdı. Şimdi lâik olmuş, Fethi**'ye bu bapta ders veriyor. Ve minel acâip!... Şunun içi ne yobazdır ya... Fakat dalkavukluk, mevki, para... (...) adam vesselâm... **Şükrü Kaya**'nın da sözlerine bakınca ne (.....) adam olduğu görülür. İntihabtaki cebir ve tazyiki bizzat emrettiğini mealen itiraf ediyor, aptal. Güya **Fethi**'nin candan arkadaşı idi de. O **Fethi**'nin değil, mevki ve ikbalin arkadaşıdır. Dönüverir. Başka şey bilmez. Hem câhildir. Türkçeyi bile dürüst bilmez.

İkincide Serbest Fırka'nın lâğvı var. İlk hamlede söylediklerimiz birer birer oluyor. **Fethi** ve arkadaşları bir beyanname yazıp **Mustafa Kemal**'e götürmüşler, Hükûmete vermişler.Bu beyannamede fırkanın feshine sebep olarak **Gazi**'nin Halk Fırkası riyasetinde bulunmasını, **Fethi** çok def'alarca ricalar ettiği halde çekilmediğini, bu vaziyette Serbest Fırka'nın mücadelesinin doğrudan doğruya **Gazi**'ye karşı olacağının, böyle bir mücadeleye girişmesi ise hiçbir zaman aklına bile getiremiyeceğini söylüyor.

A. Fethi! Asıl mücadele o senin **Gazin** iledir. Bütün (.....)lerin menbaodur. Sen bunu bilmiyecek adam değildin ki. Esasen işin ibtidasında onun «fırka yap» teklifini kabul etmiyecektin. Ettin, şimdi feshetmiyecektin. Ölüm varsa ona da katlanacaktın. Feshettin, (..... ve .....) de beraber feshettin, sıfır oldun. Bu kadar adam bütün millet senin söylediklerine inanarak ve aldanarak ileri atıldılar. Nelere uğradılar! .. Hapis, ölüm,hepsini gördüler.Şimdi sen onları bırakıveriyorsun. Bu vicdansızlıktır. O zavallılara yazık. Elbet sen feshi şüphesiz **Mustafa Kemal**'in zoru ile yaptın. Fakat bari şunu kendi elinle feshetmiyeydin. Onlara bırakaydın. Sonunda bu kadarcık cesareti, mertliği olsun gösteremedin. Şu birkaç aylık iş **Fethi**'yi ayyuka kadar yükseltici bir vesileidi. **Fethi** kendisini esfel-i sâfilin indirdi.Çünkü millî müsbet bir fayda olmadıktan başka bu zamana kadar **Gazi** müstebide epeyce kafa tutmuş olan **Fethi** bu hususta tamamiyle bir **İsmet** olup bitti. O da **İsmet** gibi. **Mustafa Kemal** neyi yap derse yaptı, neyi yapma derse yapmadı. Yine onun gibi büyük (.....)bide dâhisin, sen ilham verirsin, ilh... Yani «**Sen Tanrısın, biz sana kul-köleyiz, af ve ihsan, kahr-u gadap hep sendendir**» dedi. Sonunda da feshi bu tarzda bir sözle mühürlüyor.

Fethi vefat etti. Sanki Türkiye'de devlet recülü yoktur. Biri daha gitti. Bir insan kendi ölümüne ne kadar acırsa bütün gönlümle ben de **Fethi**'nin ölümüne o kadar acıyorum.

SERBEST FIRKANIN BİLÂNÇOSU

Mustafa Kemal, İsmet'i te'dip etmek istiyordu. **İsmet** Reisicumhurluk hırsını, bir takım adamlarının onun iyiliğine, **Mustafa Kemal**'in (....)lığına dair

(*) Aşağı, çirkin, haysiyet, namus, istibdat ve fena ile ilgili yedi kelime metinden çıkartıldı.

olan propagandalarını biliyordu. Onukendine rakip görmeye başlamıştı. Bu hal iki-üç yıldır sürüyordu. Nihayet **İsmet** ile kanlı bıçaklı olan **Fethi**'ye bir fırka yaptırıp bu tarikle **İsmet**'i tepelemek istedi. Lâkin evdeki pazarlık çarşıya uymadı. Koca (.....) ne kadar (.....) imiş. Vaziyetini hiç bilmiyormuş. **Millet kendisine tapınır derecede seviyor zannediyordu.** (.....). Millette bir tuğyandır koptu. Kurtuluş günü geldi zannettiler. Hükûmeti,idaresini, **İsmet**'i, **Mustafa Kemal**'i istemediklerini sözle, tezahüratla, hükûmete silâhla çarpışmak ve belediye intihabı suretiyle bâriz ve kat'i bir surette ifade ettiler. Hükûmetin türlü rezaletleri, cebirleri, sahtekârlıkları olmasaydı intihabı kâmilen muhalifler kazanırdı. Bunları gören, **Gazi** ve dâhi denen,hakikatte burnunun ucunu görmeyen (..... ....)laştı.Fırka yaptığına, **İsmet**'i tepelemek istediğine bin pişman oldu.Bütün (...)liklere gırtlaklarına kadar **İsmet**'leberaber battığını, ondan iyi uşak, emir kulu olmadığını hatırladı ve iyice anladı. Menfaatinin, hatta hayatının **İsmet**'le beraber olduğunu gördü. **İsmet**'e sarıldı, matbuatta ona aleni cemileler yaptı. Yeni Fırka'yı birkara belâ telâkki edip feshetti. Bu feshi de **Fethi**'ye yaptırarak güya cebir ve istibdat yapmadığını gösterdi. Hem de **Fethi**'yi büsbütün reziletti. Oh olsun **Fethi**'ye (...) ile çuvala girenin hali budur. Şimdi (.....) seyahate çıktı. Güya halkı lehine celbedecek. Hem de muhalefete baş olanları ezecektir. Dikkate şayân ki bu sefer hiçbir yerde istikbal ve tezahürat istemediğini ilân etti. Bu hususta **Şükrü Kaya** (.....)sı valilere de sıkı emirler vermiştir. Müstebitin istikballer en sevdiği şeydir. Şimdi birden istememesi korkusundandır. Bu da tezahürat esnasında kendisine yuha bağırılır veya bir fedai tarafından öldürülür mülâhazasıdır.

BİR KARŞILAŞTIRMA

Bütün bu maceradan yalnız bir fayda olmuştur: Türk Milleti nümayişler, kanlı vak'alar ve belediye intihabı ile göstermiştir ki, bugünkü hükûmete, idaresine, bu işin başında olan **Mustafa Kemal** ve **İsmet**'e muarızdır. Bunlardan (....)niyor, bunların yüzünden dert ve belâ ile doludur.İnlemekte ve ağlamaktadır. Millet bunu bağırarak ve maddeten cihana söyledi ve bu beyannamesini kanıyla dahi imzaladı. Artık kimsenin şek ve şüphesine mahal kalmadı. Bunda her sınıf halk vardır.

Bu vak'anın pek mühim ve gayri kabili itiraz bir ifadesi daha var: **Gazi** (.....), **İsmet**, hükûmeti, (.....)cıları, idareleri cumhuriyet lâik derler, öyle diyorlar. Böyle olanlar dostumuz, aksi fikirdekiler mürteci ve düşmanımızdır dediler, durdular. **Serbest Cumhuriyet Fırkası** cumhuriyetçi ve lâik idi. Bunda şüphe yoktu. Bu halde bu fırkayı yine feshettiler. Bazı yerlerde bu fırkaya mürtecilerin, eski sarıklıların girdiğini söylediler. Olabilir. Bence bunun aslı yoktur, hiç olmazsa pek i'zam etmişlerdir ya, fakat bu unsurlar hele **Ferid Paşa** ile, İngilizlerle çalışmış vatan hainlerinden, Rum Patrikinin himmetiyle Malta Hapishanesinden kurtulan Kastamonu meb'usu yaptıkları **Hasan Fehmi**'ler pek bol bir surette kendilerinde vardır.

Demek mesele cumhuriyetçi, lâik yahut mürteci olmakta değildir. Sade bu (*iki isim*) mevkii meselesidir. Ona hizmet edenler makbul ve muhterem, ona

(*) İstibdat, gaflet, fena, zihin, kötü ve yağcı anlamlarına gelen önüki kelime metinden çıkartıldı.

muarız olanlar mütreci ve haindir. Feci vaziyet... Zavallı millet!.. İşte sırf bu uğurdadır ki, yani şahısları ve mevkileri içindir ki yüzlerce, binlerce adamı darağacına çektiler. O ne devredir?!.. **Çocukların bile zihnine yer etmiştir. Sinop'tayım, kardeşimin beş yaşında olan kızı bir odaya duvardan duvara bir sicim germiş gazeteleri yırtıp insan şekline koyuyor, boynundan bir ip bağlayıp sicime asıyor. Böyle bir çok yapmış.Odaya girdim. Ne yapıyorsun? dedim. «Mustafa Kemal oynuyorum» dedi. «O vakit anladım ve hayret ettim.»**

Şimdi ilmî tetkikatım filân yoktur. Hepsi bitti. Paris'te dört yıl süren müthiş bir çalışma bunları sona erdirdi. Şimdi sıhhatime, elbiseme ve emsali şeylere bakmakla meşgulüm. Harımı yeniden hastahaneye koydum. Meğerse çenemin altında iki taraflı bir yara olmuş imiş. Çalışma esnasında hissetmemişim. Şimdi hissediyorum ve telâşa düştüm, tedavime başladım. Temizliğimede bakamıyordum. Yıkandım, yıkanıyorum. Çamışırlarım sökük, dökük, düğmeleri eksik ve çoğu çürümüş, delinmiş. Güya evliyim. Güya hizmetçim var. Çamaşırları, elbiseleri devrettim. Hizmetçi çürükleri tekrar çamaşırın arasına koymasın diye yırtıp attım. Gidip yeniden çamaşır alacağım. Elbiselerimi kısmen güve yemiş. Şimdi bunları tamir ettireceğim. Sekiz-on günde bu işleri görürüm.

Devletin, milletin hali de beni pek muazzep yapıyor, karışmağı istemiyordum. Zaar... İlmî sahaya dalışımdan imiş.... Şimdi fena üzülüyorum. Yine zalimlere karşı cidale girmeyi canım istemeye başladı.

SERBEST FIRKANIN SONU

23 Teşrini sani:

18 tarihli Milliyet geldi. Serbest Fırka'nın feshi olmuş bitmiş. Hüseyin Cahid'i Sanayi ve Maadin Bankası Meclisi İdaresine tayin için hey'et-i vekile karar vermiş. Aferin **Cahid'e.** Her devirde böyle âlî müesseselere girmek yolunu buluyor. Sade bu sefer biraz taşlık ve zahmetli yoldan dolaştı.Fakat sonunda maksadına vardı. Ben bu adamın bu zekâsına hayranım. **Cavid'**in de asıldığı günün ertesinde Gümrük Komisyonculuğu aldı. Bunu **Müştakî** ile yaptı. Şimdi de banka. Alâ... Duyun-u Umumiye bâki olsaydı buna da olurdu.

Mebuslar fesh hakkındaki fikirlerini söylüyorlar: **Kel Ali milletimizin terbiye-i siyasiyesi henüz hâsıl olmamış. Osmanzade Hamdi:** Bu manevradır. Sebebi acizleridir. Kendilerini mazlum mevkiine koymak istiyorlar. **Ağaoğlu Ahmet,** üç aylık faaliyetimiz Halk Fırkasına ve Hükûmetine kusurlarını düzeltmek için bir intihab verdi ise iftihar, bu intibahın devamını temenni ederim, diyor.

(.....)dat Gazi'si seyahata çıkmış, tren-i mahsusla yanında bir sürü vekil, meb'us, müsteşar, kalem-i mahsus müdür ve kâtipleri belki elli-altmış kişi var. Muhafız taburu da beraber.Bol masraf. Çeksin aç millet!. Hiç faydasız masraf. Sırf (.....) mevkide kalması için. Memleketin servetini, maliyesini, bütçesini şahsı için, (.....) için sarfedip duruyor.

Fethi'nin feshe dair şubelerine gönderdiği beyanname de var: **«Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerinin teşvik ve tasvibi ile Serbest Cumhuriyet Fırkasını tesis etmiştim»** diye başlıyor. Doğru. Güzel itiraf. Oyunu oynayanın

(*) İstibdat ve keyif ile ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

kim olduğu şimdi itiraf olunuyor. **«Halbuki tahakkuk eden şekle göre fırkamızın gâtiyen Gazi Hazretleri ile siyasî sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasî bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatıyla muhafaza ve idameyi muhal buluyorum. Bu sebeple fırkanın feshine karar verdim...»** diyor.

Bu sözler pek doğru ve manalıdır. **Fethi** demek istiyor ki, (*bir hayvan adı*) başı **Mustafa Kemal**'dir. Eninde sonunda onunla uğraşmak lâzım geliyor. Millet onun aleyhinde olduğunu gösterdi. Bense bu (*bir hayvan adı*) ile uğraşamam.

A mübarek! Pekiyi ama niye bunu evvelden hesap etmedin. Bu milleti kurtarmak için sade ve sırf o (*bir hayvan adı*) uğraşmak lâzımdır. Bence o fırkayı o feshetmemiştir. **Gazi**'si emretmiştir. Onu zoru ile yapmıştır. Fakat iki şekilde de Fethi mes'ul ve mahkûmdur.

Fethi beyannamesinin sonunda fırka azasına kendisi ile çalıştıklarından derin minnettarlık arzediyor. Bundan evvel onlardan af dilese. **«Çok büyük alçaklık ettim. Beni affedin»** deseydi daha iyi olurdu.

Bu fırka işi de bitti. Şimdi bunun intikamı ve kanlı bir neticesi olacak ki bu feci... İleri atılmış zavallılar türlü kahırlara, hakaretlere, maddî zararlara, hapislere uğrayacaklar, hattâ canlarını kaybedenler olacaktır. **Gazi**'nin seyahati bunun mukaddemesi olsa gerektir. Bakalım ne olacak...

Bunların bütün mes'uliyeti **Fetli**'nin boynundadır. Herkesin ileri atılmasına sebep oldu. Sonra alçakça onları bıraktı.

Bu işin bir dersi de şudur: İyice anlaşılmıştır. Zulüm, alçaklık müthiş. Kanun ile, meşrû yollar ile bunun izalesi, çaresi de yoktur. Böyle vaziyette milletlere (.....) en mukaddes hak, vazife ve borçtur. İş ancak onunla düzelir.

FAZIL AHMET

27 Teşrini sâni:

22, 23 Milliyetler geldi. 22'de **Yakup Kadri**'in Serbest Fırka hakkında bir başmakalesi var. Kemafissabık, (....., ...)ce yazılmış bir şey. 23'de **Fazıl Ahmed**'in bir ufak makalesi var. Adice yazılmış bir yazı. **Fazıl Ahmed**'e acıdım. Şimdi bu adam elli yaşlarını boyladı. Namusla yaşadı. Kötüleri istihza ile tenkid etti. Herkes kendisini sevdi. Şimdi kendi kötü oluyor. Gazi'ye kaside yazıp caize olarak mebusluk aldı. Bu hal bütün ömrünce **Fazıl Ahmed**'in tenkid ettiği şeydi. Fakat son yıllarda tam manasiyle açtı. Bu sebeple herkes sırf onun şahsına ve bir defaya mahsus olmak üzere bunu mazur gördü. Fakat şimdi ileri gidiyor. Acıyorum, bir namuslu adam daha gidiyor. **Fazıl**'ı çok severdim, soğumağa başlıyorum. Daha devam edip de beni iğrendirmese. Ah şu para, ah şu mevki!.. İnsana neler yapıyor! Hattâ mezarın kenarında...

GAZİ SAMSUN'A GİDİYOR

Bu gazetede şu havadis var: Eğe vapuru gazinin seyahati için Samsun'a gi-

(*) İsyan, çirkin ve aşağılık manasında dört kelime metinden çıkartıldı.

diyor. Vapur bu münasebetle bazı tertibat almıştır. İçinde muzika ve cazband bulunacaktır. Seyr-ü Sefain Umum Müdürü **Sadullah** ve doktoru vapurda bulunacaktır» demek (*bir isim*) eğlenecek, içecek, çalınacak, dans edilecek. Tabii **Sadullah,** İstanbul'dan oğlandan, kızdan, (*bir isim*)'nin evlâd-ı manevîlerini de beraber götürecektir. Tabii onlarsız cazband niye? Ama burasını yazmamışlar. **Arif** olan anlasın... Bu **Sadullah** hâzâ ayvaz... Seyr-ü Sefain müdürü mü konak kâhyası mı, paşa vekilharcı mı?... Ayvaz ve dolayısıyle (.....)... (.....) araptır. Ne devir?!.. Türkiye böyle şey henüz görmemişti. (.....) seyahat ediyormuş, halk fırkasını kuvvetlendirecekmiş. Yani sırf kendi mevkii, şahsı için gidiyor. Bir kumpanya vapur ve cazband veriyor. Bunu dolayısiyle devlet hazinesi, yani vergi ağırlığından ağlayan, israf ve iktisadî buhrandan iki büklüm olmuş inleyen Türk Milleti çekecek. Şu vapur lâakal millete 30 bin liraya mal olacaktır. Bu (*bir isim*)'de zerre kadar vicdan yok. Bu gemi safası bir değil şimdiye kadar belki elli oldu. Hem böyle kız-oğlan ve cazband ile seyahata (....)mıyor.

1 Kânunu evvel:

25 Teşrini Sâni Milliyet geldi. **Fazıl Ahmed**'in **Ağaoğlu**'na ikinci mektubu var. Çirkin bir kavgaya girdiler. **Ağaoğlu** için hülâsaten: «Sen yabancısın, sığıntısın. İttihatçıların arabasına binip türküsünü çağırdın. Harb-i Umumiden milleti yalan yazılarınız, padişah ve ittihatçıları medihlerinizle vatanı yıktınız, siz de üstüne yıkıldınız. Ben onları,sonra **Ali Kemal**'leri,tenkid ettim» diyor. Tamamiyle doğru. Ancak **Fazıl Ahmed**'de kırkından sonra saz çalıyor. San'atını değiştirmiştir. **Tenkitçilikten kasideciliğe terfi etmiştir.** Dediği bu yalan yazılarla şimdi vatanı kendi yıkıyor. **Diyor ki: «Mebus olanlar milletin reyi ve intihabıyla mebus olur, Büyük Millet Meclisi'ne girerler» Kendisi de pek alâ bilir ki, bu işte milletin i'rapta mahalli yoktur.** Bir zalim ve her nevi denaetlerin kolleksiyonu olan biri keyfiye gider, bu sebele intihab eder. Nitekim kendisi de böyle mebus olmuştur. Zavallı namuslu adam bu âlemin bildiği yalanı böyle ulu-orta söyleyecek hale düşmüş mü? Vaktiyle hikâye ettilerdi. **Fazıl Ahmed,** mebus olup mecliste kürsüde yemin ettikten sonra: «**Meclise beni mebus tayin buyurduğunuzdan teşekkür ederim**» demiş. Bir gürültüdür kopmuş, şaşırmış, alıklaşmış, nihayet bir takım sesler: «**Tayin değil, Millet tarafından intihap olundun**» denmiş. O vakit aklı başına gelip «**Evet, evet, pardon!... Tayin değil, intihap buyurduğunuzdan teşekkür ederim**» demiş. Acemi çaylak!.. Yine düzeltememiş. İşte bunu söyleyen adam şimdi «Mebus,Milletin reyi ile intihab olunur» diyor. Bu adam (.....) imiş...

MEHMET EMİN (YURDAKUL)

Bu nüshada şair **Mehmet Emin**'in de beyanatı var: «**Ben Halk Fırkası'nın şereflerine mâlikim. Onu bırakamam. Serbest Fırkaya girişimin sebebi büyük halâskârımızın cumhuriyetin tekâmülü için yeni fırkayı takviye sebebiyle bu gayeye hizmet için girmiştim. Şimdi bittabii kendi fırkamın içinde**

(*) Kadın bulma, utanma ve aşağılıkla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

yine mevki almaklığım zaruridir» diyor ve yeniden Halk Fırkasına girmiş. Bu vak'a ve sözler artık bende bu adam için hiçbir hüsnü zan bırakmadı. Esesan şair de değildir. Alimlerle hiçbir münasebeti yok. İyi bir cahildir. Fakat vatanperverdir. Namuslu bir adam zannederdim. Son yıllarda bu zannı rahnedâr eder bir takım işler yapmasına rağmen ben yine hüsnüzanda devam ettim. Lâkin artık kat'î teşhisi koydum: Hiç bir meziyetsiz (...) adam. Ciğeri on para etmez biri. Vatanperver de değildir.

Mecliste **Antalya Mebusu Rasih: «Serbestcileri tevkif etmek lâzımdır»** demiştir.

Yine mecliste Kel Ali: «Serbest Fırka çok haltetti. Memleketi fesada götürdü. Bunu kanla temizlemek lâzımdır» Galiba henüz kana doymamış. Galiba Türk Milletinin kanı çabur çağalıyor. Yılda bir defa fesad ameliyesi yapıp kan almak lâzımdır. Kel'in de ihtisası kan almada. Hoş bir şey de oluyor galiba. Alıştı ya. **Mustafa Kemal**'in ilâ maşallah (.....)çılara, (.....)çı başı var. Alâ şey...

GAZİ SAMSUN'DA

Mustafa Kemal Samsun'a gelmiş, Valiyi azletmiş. Samsun Belediye intihabını muhaliflerin kazandığı gün zaten azlinin muhakkak olduğu mâlûmdu. Kabahati de **İzmir Valisi ve duvar arslanı Kâzım ile Bursa Valisi Fatin** bin edepsizlik ve kanunsuzluk, cebir ve sahtekârlık yapıp intihabı halk fırkasına kazandırmamış olmasıdır. **Mustafa Kemal**'in buradaki tahkikatının neticesi: «Halkı müthiş yalanlarla iğfal ederek muhaliflerin kazanmış olduklarıdır!» **Mustafa Kemal**'inseyahatinin maksadı anlaşıldı. Bu tetkik seyahati bir intikam seyahatidir.

RAMSİ VİLLİ

8 Kânunu evvel:

Dün Paris'te **Ramşi Villi**'yi bir Gürcü amele öldürmüş. Hatıratımızda Tiflis'ten geçtiğimizi yazdığım vakit bu adamdan bahsetmiştim. O vakit başvekil ve dahiliye vekili idi. Türkler için tehlikeli adamdı. Acarları yurtlarından kaldırıp dağıtacaktı. Gürcüstan'daki Türk Mekteplerini kısmen kapatmış, bir kısmından da Türkçeyi kaldırmıştı. **Yusuf Kemal**'i sarhoş ettikten sonra bir odaya çekip ağzından malûmat almaya çalışan bir adamdır.

İKTİSADİ KRİZ: AÇLIK

16 Kânunu evvel 1930 tarihli cumhuriyeti gördüm. Tasarruf haftası yapmışlar. **İsmet** ve **Kâzım Paşa**'lar bu iş için birer nutuk söylemişler. **İsmet** ezcümle şunları demiş: «Millî alışverişi açıktan kurtarmak, bir millî maişet tarzına alışmak mecburiyetindeyiz.» Yine: «İhtiyacımızı tahdit ve kendi mahsul ve malûmatımıza

(*) Aşağılık ve fesatla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

rağbet ederek varacağınız **ilk netice ancak açlıktan kurtulmak olacaktır»**

(*bir ünvan*) altı yıldır sefih bir miras yedice yaşadılar. Yediler, içtiler. Nihayet iş sarpa sardı. Şimdi tasarruf yapıyorlar. **Ama bu tasarrufu kendilerine değil, Millete tavsiye ediyorlar.** Kendileri için yine Yalova safalarına, Çankaya'da saray inşaasına hazineden sarfiyat yapılıyor. At yarışları yine var. Milletin nesi var ki, tasarruf yapacaklar. Bir lokma ekmeğe tasarruf olmaz ki... Millette bu bile az. **İsmet'in birinci cümlesine göre iş mechuriyet halindedir. İkinci cümlesine göre bu tasarruf milleti ancak açlıktan kurtarabilecektir.** Vaziyet demek pek vahim. Yahu, bunu söylüyorsun, bari şu eğlenceleri kesin. Böyle bir buhranda saray yapılır mı?

İnsanın çıldıracağı geliyor. Şimdi ihtiyacımızı millî mamulâta hasredelim diyen efendiler; **şapka giydiren, bu suretle harice milyonlar veren,** milleti bunu her yıl vermeye mecbur eden sizsiniz. **Harf inkılâbı yaptınız, milyonlar gitti.** Hiç lüzumsuz Yavuz, Havuz, Bahriye Vekâleti ilh.... yaptınız, milyonlar gitti. Milyonlar (.....). Dans, balo, fırak icad ettiniz, kadınların süsünü arttırdınız, milyonlar gitti ve gidiyor. Şimdi ihtiyacı yerli mamulâta hasretmekten bahsediyormuş. Biraz utanmanız yok ki... Fırkalar, silindirler, balolar ile kadın süsü ve masraflarını artırıyor, Avrupaya ihtiyacı çoğaltıyorsunuz. Sonra tasarruf haftası yapıyorsunuz. Asıl demogoji işte budur. İşin içine; alnına ne yazıyorsunuz? Bir kurt yapıyorsunuz, kuzu diye ilân ediyorsunuz. Bu devlet sizin gibi namussuz ele henüz düşmemişti.

Hem hangi mamulâtınız? Bu bapta bugüne kadar ne yaptınız? İki şeker fabrikası mı? O da İş Bankası, yani **Mustafa Kemal**'in cebi için olduğundan. Kafanızı iki taş arasında koyup da (.....).

Diğer gazetelerde **Gazi**'nin seyahatinden anlaşılan şu:

Müstebit her memlekette mekteplere, hastahanelere gidiyor. Halktan ve esnaftan dert dinliyor. Eski seyahatlerinde bunlara tenezzül etmezdi. Sade vali ve kumandan ayağına gelirdi. Demek piyasayı indirmiş. Her tarafa Halk Fırkası teşkilâtını tevsi için hey'etler de göndermiş. Güya bu suretle gayesi köylere varıncaya kadar fırkaya dahil etmek, münevverleri kazanmak, esnafı kazanmaktır. Bu belediye intihabında umum miletin müstebit ve hükûmeti aleyhinde olduğunun gözükmesi üzerine alınan tedbirdir. Fakat (.....) yine aldanıyor. Milletin aleyhinizde olması sizin (.....), (.....), (.....), (.....) ve türlü (.....)tlerinizdendir. Onlardan fayda yok. Kendinizi islâh ediniz. Muhabbet kazanmak için bunları kaldırın, Böyle zahmetlere lüzum yok. Fakat siz bir defa (.....) batmışsınız, fayda yok.

YİNE MENEMEN

29 Kânunu evvel:

Bugünkü Matin gazetesinde Menemen'de dervişlerin irtica hareketi yaptıkları, müsellah kıyamcıların jandarma ile müsadece ettikleri beş-altı

(*) Çalma, ezme, gaflet, hırsızlık, zulüm, katil, fuhuş, denaet ve çirkefle ilgili dokuz kelime metinden çıkartıldı.

ölü ve yaralı olduğu, Manisa, İzmir ve bütün Türkiye'de dalbudak salan bir cemiyet olduğu, Mustafa Kemal'in Dolmabahçe Sarayında Sekiz saat süren bir içtima yaptıktan sonra idare-i örfiye ilân edildiği ve şiddetli tedbirler alındığı, bin kişi tevkif edildiği ve bir tabur askerin de tevkif olunduğu Mustafa Kemal'in Cumhurreisliğini Fevzi Paşa'ya verip kendisi Başvekil olarak yeni bir kabine teşkiledeceği yazılıdır. Bugün gelen Milliyet gazetesi de Menemen isyanından bahsetmektedir.

Dediğimiz oluyor, **Mustafa Kemal**'in, milletin kendi aleyhinde olduğunu görünce yeniden bir (.....) yapacağına hükmetmiştik. Demek başlıyor. Zannımca bu isyan ehemmiyetsiz bir şey olacak. Belki hükûmet tarafından teşvik edilmiştir. Çünkü teröre vesile yapılacaktır. Hattâ Serbest Fırka erkânının da bununla müşterek olduğunu söylüyorlarmış. İşte ne kadar (.....) edilecek menfaatlerine muzır görülen adam varsa bu vesile-i cemile ile temizlenecektir.

Bu adamlar gafildir. Burunlarının ucunu bile görmüyorlar. Dahiyiz, mükemmel idare ediyoruz diye bağırıp duruyorlar.Amma bu Nakşibendi işi dahiliklerini pek alâ gösteriyor. Bundan üç yıl evvel Paris'te şunu işittimdi: Memleketin her tarafında **Halvetî, Nakşibendî** derviş ve şeyhleri geceleri gizlice toplanıp zikrediyor ve bir ağızdan «Allah **Mustafa Kemal**'i kahretsin! mahvetsin!» diye dua ediyorlarmış. Bu haber üç yıl evvel bana Paris'e kadar geliyor da bu adamlar bugün haber almışlar. İşte dirayetlerine maddî bir delil.Vakıa devlet işinde müthiş hataları vardır. Onda gafletleri çoktur. Fakat mazurdurlar. Çünkü bu işle candan meşgul olamazlar. Lâkin kendi mevkilerine zarar verecek böyle teşkilât hakkında pek dikkatlidirler. Öyle iken şundaki gafletlerine bak. Bu onların diraycetine dair güzel bir miyardır. Hem ben zannediyorum ki bu teşkilâtın yaptığı şey sade Allah'a bu kara belâyı, bu büyük felâketi başımızdan kaldır, duasını yapmaktan ibarettir. Şimdi bunu vesile edip halkı yeniden (..... .....). İşte idare-i örfiyeyi ilân etmişler. Bakalım neler göreceğiz?

30 Kânunu evvel:

26 tarihli Milliyet geldi. Siirt mebusu bir başmakale yazmış. Serlevhası: **«Türkiye'de diktatör yoktur ve olamaz.»** Bu adam hiç utanmıyor. Bu kadar açık yalana doğrusu en hayasız bir kimse de cesaret edemez. Bu adamlara acıyorum. Bu yalanları sanki kimse yutuyor mu? Faydasız yere kendilerini yoruyorlar. Hayır öyle değil, o da olabilir. Türkiye'de Lozan'dan beri müthiş bir diktatörlük, mezalim, hırsızlık ve emsali vardır. Onun maksadı açık: Efendisinin teveccühünü devam ettirmekten ibarettir.

Menemen hâdisesine dair tafsilât var. İsyanbaşı olup müsademede ölen **Derviş Mehmed**'e türlü şeyler söylüyorlar: **Çerkez Ethem'in adamıymış. Yunanlılara hizmet etmiş imiş, illı...** İşlerine gelmeyenlere böyle leke sürmek -uydurmak şartıyla- bu hükûmetin usullerinden biridir. Çok (...)lik... Hem ölmüş adam. Hiç şüphe etmem uydurmadır.

(*) Terör, katliam, asıp-kesme ve adilikle ilgili beş kelime metinden çıkartıldı.

DİL DERSİ

Reşid Safvet iki eser neşretmiş. Bana göndermiş: Biri **Türk Ocakları, diğeri Türklük ve Türkçülük eserleri** (Birinci kitap) adında iki küçük eser. **Birinin üzerine «Saygılarımla takdim» yazmış. Kelimeyi anlamadım. Galiba biz Türkiye'den ayrılalıdan beri beş yıldaTürkçe başka dil olmuş... Diğerine «Hürmetlerimle takdim» demiş.** Bunun delâletiyle "**saygı**"nın "**hürmet**" manasına kullanıldığını anladım. Bu kelimenin **hürmet** manasına geldiği yoktur. "**Saymak**" mastarındandır. "**Tadat**" manasınadır. Türkçede «**Seni sayarım**» «**Saygısız insan**» derler. Bu manadan mecazi olarak birinci misalimize göre bir adamın sözünü tutmak, hatırını saymak, hatta itibar etmek, ikinci misalimize göre «**önünü ardını hesab etmeksizin hareket eden ve tacizlik veren insan**» manasınadır. "**Hürmet**" manasına olmaktan uzaktır. Hürmet büsbütün başka şey. Ben ensade Türkçeyi yazanlardan biriyim ama bunlar, züppelik, cehalet ve Türkçeye suikasttten başka bir şey değildir. "Takdim"i de "taktim" yazmış, "etdim", "ettim" ilh... yazmış «**D**» **leri** «**T**» **yapmak aldı yürüdü.** Sert ve yumuşak mes'elesi Türk Fonetiğinde bunların anladığından büsbütün başkadır. Bunun sebebi (*bir isim*)'in dönme Türkçesi böyle «T»lidir. Sırf onun emri ve ona dalkavukluk için bu rezalet-i lisaniyye yapılmaktadır. Türk'ün tecavüze uğramadık nesi kaldı? Dili de artık işkence görmekte.

İkinci kitap cahilâne bir şey. Hep aykırı ve indî görüşler. meselâ **ariyen** cinsin «er» (Erkek) Türkçe kelimesinden geldiğini söylüyor. Efendisi (*bir isim*)'in «Arı» (Temiz) kelimesinden çıkarması gibi işkenbe-i kübradan atmış...

Demek dalâlet azmış, gitmiş... Zavallı Türkçe cahiller, küstahlar elinde işkencede. Keza "**Türk**" kelimesi "**yüce**" manasına imiş... ilh....

Bizim Türk Tarihinden bol çalmış. Bir türkoloğun mutlaka Rusya'ya gitmesini, Türklüğe ait kitapları toplayıp bir kütüphane yapılmasını, Rusların Türkleri Ruslaştırarak meydana geldiğini kendi fikri ve keyfi gibi söylüyor. Bunları biz vaktiyle Türk Tarihinde yazmıştık. Bir takım fikirlerimizi de yine adımı zikretmeksizin alıp başka hitabî şekillere sokmuş.

Hâsılı bizden birçok şey (.....). Hakkı var. Hırsızlık devrinde yaşıyoruz...

Yine bu eserde Peştede konferans verip **Gazi**sini methettiği söylüyor.

Eseri baştan aşağı benden çalma ve ona kattığı yanlışlar vesaçmalar ise de asıl mühimmi ve zikrettiğimizin sebebi bu eserde yaptığı dalkavukluktur. Kitabın hemen her sahifesinde «**Ulu Gazimiz**» diyor. Seyahatte her yerde **ulu gazi**'nin dahiliğine dair konferanslar verdiğini söylüyor.Güzelce anlaşılıyor ki bu seyahati Türklük, ilim için yapmamış, dalkavukluğa vesile olsun diye yapmış, eseri sırf bunun için yazmış. Bu dalkavukluklar (.....) bir şekilde.İnsanın kusacağı geliyor. Öyle bir kitap ki onun okunmasından Hind Yağının içilmesi daha lezzetli. Şimdiye kadar Türkiye'de gördüğümüz vaziyet dalkavukların san'at ve maharetlerini **Mustafa Kemal**'e tahsis ve sarfetmeleridir. Bazan biraz iniyor, **İsmet**'e nadiren de meclis reisi **Kâzım**'a kadar tenezzül ediyor. **Reşid Safvet, Hamdullah Suphi**'ye kadar inmiş!.. Bu derecesi henüz görülmemişti. Yabancılığın bu kadarı

(*) Çalmak ve igrenç manasında iki kelime metinden çıkartıldı.

fazladır. Dikkate şayandır ki, **Reşid Safvet İsmet**'in adını bile ağzına almamıştır. Sebebi aşikâr. Evvelce zikrettiğim Lozan'da **Reşid Safvet**'in casusluğu ile hâdis olan vak'adır. **İsmet** o vakit onu astıracağım diye bar bar bağırmışıtı. **Reşid Safvet** (.....) bir mahlûktur. Her fena huyu gibi bir de kini vardır. Hatta türlü dalkavukluklar da yaparak kinini saklar. **İsmet**'e bu kini güdüyor demek.

Reşid dalkavukluğuna eserinden bir misal alayım. Kitabın sonunda: «**Güne bakan Hamdullah Suphi**» serlevhalı makalenin sonunda şunu diyor: «**Güne bakan gibi eserlerimi okumalıdır. Bizim en güzel aynamızdır. Güne bakanlar bizleriz. Günü yani güneşi bizler uzun geceler, uzun seneleri aradık, bulmak için çok çektik, çok gözyaşları döktük, çok kanlar akıttık. Fakat nihayet bulduk, bağrımıza bastık. Adına Mustafa Kemal dedik.**»

Bu kadar edepsizliği alâ meleinnas kimse yapamaz. Demek bu (.....)bit, bu (...)im, bu (...)il, bu (...)lat, bu (...)sız, bu (...)rarı, bu (...)yaş, bu (...) söndürücü, bu (.....)cı, bu (.....)kâr, bu (.....)rıcı güneştir. Biz onun için nice ağlamışız, sonunda bulmuşuz. «**Güne bakan Hamdullah Suphi**» cümlesi de **onun bugüneşe taptığını, onun kulu ve onun emriyle mütemerrik olduğunu ifade ediyor.** Burası doğru.Fakat biz tabiri millet ise kizbi sarih, eğer o da **Hamdullah, Reşid Safvet** ve hempaları böyle bir şey zümre-i kalitesi o da doğru.

Acıyorum. Böyle şeyleri gördükçe kan ağlıyoruz. Zavallı millet ne feci bir vaziyet içinde... İşte sırf teessür sebebiyledir ki, bu eserlerden bahsettim. Allah bu namussuzları kahretsin bu yazıları yazanların vatan ve millet duygularından âri olduğuna şüphe yoktur. Bu adamın gayesi sırf Vekil olmak veya sefir olmak, şirketler, imtiyazlarla para vurmaktır. Zeki değildir ama böyle yazıların bir milleti felâkete sürükleyeceğini bilir bir seviyededir. Fakat herifte vatan, millet hissi yok ki... Yok demeyeyim, çünkü bu köpekte bile var. Tam hakikati söylemek için biraz ondada var. Fakat şahsî menfaat hissi bunların yüz kat fevkinde. Şu adam benim bacanağımdır. Bedbahtım bana kardeşim der, ben de öyle derim. Ne yapayım... Olmuyor ki...

MENEMEN VAKASININ MUHAKEMESİ

31 Kânunu evvel:

25 Milliyet geldi. Meneme vak'asında tevkifler elli kişi kadarmış, idarei örfiye ilân edilmemiş. Pek memnun oldum. **Maten'ın malûmatı mübalağalı imiş demek.**

2 Kânunu sâni 1931:

27, 28 Kânun u evvel Milliyetler geldi. Bunlara nazaran Maten'in malûmatı doğru çıkıyor. Dolmabahçe Sarayında **Mustafa Kemal, İsmet, Fevzi, Kazım** bu işi görüşüp karar vereceklermiş. İş pek mühimmiş. Küçük bir vak'a için büyük ve fevkalâde tedbirler alıyorlarmış. Millet yandı yine, Nice başları uçurur-lar. Şahsî garezler kaynak, masumlar gider. Asıl bunu yapmalarına sebep hiç

(*) Metinden onüç kelime çıkartıldı.

mürteci olmayan ve sırf (.....)lıklarını, (.....)lerini, (....)lıklarını tenkid eden münevverleri haklamaktır. 28 tarihli gazeteye göre bu, umumî, gizli, muntazam bir cemiyete, esasları hudut haricindeki hainlere, cinayet ocaklarına bağlı imiş. Ne alâ teşmil ediyorlar. İstanbul'da tevkiflere başlamışlar. **Şükrü Kaya'yı**Menemen'e tahkikata yollamışlar. Saraydaki içtimada ordu müfettişi **Fahrettin** de bulunmuş. **İçtima 12 saat sürmüş. Bu işlere serbest fırka sebebiyet vermiş imiş.** Bu da güzel uyduruluyor. **Derviş Mehmed'e Menemen'den evvel iki köy iltihak etmiş imiş. Mehmed** acele edip vakitsiz hareket ettiği için vak'a tamamım edememiş imiş. İçtima esnasında İstanbul valisi **Sağır Muhittin,** polis müdürü **Ali Rıza** ve Müddeiumumi **Kenan'ı**, Saraya dâvet etmişler. **Mehmed, Menemen'de jandarma zabitinin başını kesmiş.** Kesip ayırırken ahali alkışlamışlar. 28 tarihlide **Mustafa Kemal**'in Orduya bu katilden dolayı taziyetnamesi var. Bu taziyet namesinin ağzına bakılırsa (*bir isim*) niyeti pek kötü. Yine halkı yakıp kavuracak.

3 Kanunu sani:

30 Kânunu evvel Milliyet geldi. Menemen vak'ası hakkında tafsilât var. Mebuslar galeyanda imiş. Şiddetli icraat yapalım diyorlarmış. **İsmet**'e mecliste ezcümle **İshak Refet** adında birmebus «**Terör lâzımdır**», **Erzurum mebusu Aziz** adında biri «**Fevkalâde bir mahkeme teşkil etmelidir**» demişler. **Menemen de vak'a meydanında binbeşyüz kişi varmış. Bütün kasaba halkı imiş.** Zabitin başını kesen **Dervişi** alkışlamışlar. Vak'a bastırıldıktan sonra zavallı şehid kurban **zabit Kubilay**'a hükûmet cenaze merasimi yapmış, İzmir'den memurlar gönderip merasimi iştirak ettirmiş. Fakat cenaze merasimine ahaliden kimse iştirâk etmemiş. Bu hal pek dikkate şayan ve mühimdir. Demek halk tamamiyle dindardır. Şapkadan; tekkelerin kapanmasından, **Mustafa Kemal**'in dinsiz propaganda ve icraatından aslâ tesir görmemiş, hiç bir kanaatini değiştirmemiştir. Bu halk hükûmet-i hâzıraya şiddetle muarızdır. Bu bir nümunedir. Bütün milletin böyle Menemenliler gibi olduğu muhakkaktır. **Mustafa Kemal** ve avanesi ise bir kanun darbesi ile herşeyi değiştirdiklerini zannediyorlardı. Zehi (...)let! İşte iktidarlarının delili... Bu gibi şeylere ne lüzum vardı. **Bizim halk tekkesinde, caminde meşgul olurdu. Sen mektepleri ihya et, dimağları terbiye et, demokrat, cumhuryetçi yap. Şapka mı, fes mi, ne giyecek? Nene lâzım. Birgün olur ki şapkayı sen olmaz desen o kendi giyer. Ah bu Mustafa Kemal ve İsmet!..** Büyük (....)let ve (.....)lıkları ile ve hiç lüzumsuz yere ortalığı, siyasî, dinî, içtimaî, iktisadî, sarsıntılara, buhranlara verdiler, alt-üst ettiler. İkide birde böyle hadiseler oluyor. İsyan edenler, hükûmeti müdafaa edenler kırılıyor. İkisi de bu milletten. Yazık, zavallı millet!.. İki (.....) ve her türlü (....)eti olan bu iki şahsın yüzünden bunlar olur mu, çekilir mi?... Reva mı?... **Menemen Belediye Reisi ve ora Türk Ocağı reisi,** şehidin mezarında söyleyeceği nutka şunu koymuş «**Menemenliler alınlarına sürülmek istenen mürettep ve kasdî lekeyi nefretle reddederler**» bunu nutkundan çıkartmışlar. Bu hükûmet bize leke sürmek istiyor, nefretle reddederiz demektir. Demek vak'ayı fena görmüyor. Hükûmet aley-

(*) Metinden sekiz kelime çıkartıldı.

hinde millî ve meşrû bir kıyam halinde görüyor. Yahut bunu hükûmet tertip ettirdi demek istiyor.

MENEMEN'DE SANIK ASKERLER

6 Kânunu sani 1931:

31 Kânunu evvel Milliyet geldi. Hükûmet Menemen ve Manisa'ya mahsus olmak üzere **idare-i örfi** ilan etmiş. **Örfî mahkeme sivil ve asker maznunları muhakeme edecekmiş. Demek askerden bir kısım da kıyamcılara iştirâk etmiş.** Bu noktayı hükûmet evvelce söylememekten çekinmiş idi. Demek şimdi bu vesile ile öğreniyoruz. **Bundan başka bir de inkılâbı koruma kanunu yapıyormuş.** Bakalım ne maskaralık olduğunu çıkıncı görürüz. Zulümleri yetmiyor, teşdid edecekler mezalime ve teröre kanun şekli verecekler. Yapın! Fakat bilin ki, yine sökmez. Terörü defalarca tecrübe ettiniz de... Ne oldu? Efendiler! Siz kendinizi islâh ediniz! O vakit mes'ele biter. Şiddet şiddeti artırır derler. Tecrübe ile bunu gördünüz. Halâ devam ediyorsunuz. Netice, bir gün başınızı bizzat yemeniz olacaktır. Gazete fırka ile hükûmet arasında alınacak tedbirler için tam tevafuk var diyor. Utanmıyor. Fırkada yapılan müzakere hararetli olmuş, **Sivas mebusu Rahmi** politikada merhamet yok, şiddet var demiş. Aferin! Mebus! Bu dediğin fırkalar cidalinde belki olabilir, fakat hükûmette! **Tahsin Ardahan** mahkeme kâfi değil demiş. Bu (....)siz Arnavut daha ne ister ki acaba? Zaar, Türk milletinin ciğerlerini çıkarmalı, bir kazığa geçirip bunun omuzuna vermeli. Keyifle satsın!.. **Hamdullah Suphi, Yusuf Akçora** da bu mephasde cevherler yumurtlamışlar. **Tahsin Ardahan: «Meşrutiyetten beri şefkatle hareket ettik, artık etmeyelim diyor»** (...)kara, (...)sız ve (....)venk! O vakitten beri yapılan nefiler, işkenceler, idamlar, sokakta öldürmeler, isyanlar da cumhuriyetin yaptığı büyük mikyasta katliamlar şefkatmışmış... Şiddet diye daha ne yapılabilir bilmem? 14 milyon olan milleti kâmilen ve bir çırpıda idam kalmıştır galiba!.. Hadi, yapın bakalım. Bu müzakerenin pek gülünç bir sahnesi de var. İsmet: **«Şiddet taraflısı olmadığını»** söylüyor. Bunu söyledi ya bizim mi'yara göre mutlaka şiddet taraflısıdır. Şiddeti mebuslara söyletmiş, onların üstüne atacak. Tilki...

ANKARA'DA İŞLER KÖTÜ

6 Kânunu sani:

Bugünkü Matin'in verdiği malûmata göre Cemiyet-i akvam Türkiye'ye bir sual gönderip Türkiye'nin malî ve iktasadî vaziyeti ve vergileri sormuş. Türkiye cemiyete dahil olmadığını bahane ederek cevap vermeyi reddetmiştir. Bu haber vahimdir. Demek memleketin buhranı ve vergilerin ağırlığı Cemiyet-i Akvamın da nazar-ı dikkatını celbetmiş, sormuş. Hükûmet tabii cevap vermekten utanmıştır.

(*) Metinden dört kelime çıkartıldı.

TÜRBEYE MUM DİKEN KADINLARIN TEVKİFİ

2 Kânunu sani tarihli Milliyet geldi. Bir türbeye mum diktiklerinden 30 kadın tevkif edilmiş. İsmet mecliste bir nutuk söylemiş. Bunda matbuattan çok bahsediyor. Tenkidlere pek kızgın olduğu görülüyor. **Ali Saip** söz almış. Hûlâsa ve şiddetle diyor ki: **«Her felâket ve isyanlar muhalif gazetelerden çıkıyor. Bunları ezmeli»** Ayol! Böyle diyeceğine iyi bir hükûmet yapın. İsyan olmasın desene...

Birini gördüm. **Meclis reisi Kâzım**'ın kardeşi Paris'e gelmiş. Buna Maarif Vekâletinden ve saireden maaşlar bağlamışlar. Maaşı 5 yüz lirayı bulması için rejiye de dişçi tayin etmişler. Ne âlâ ve sonra reji dişçisi. Ne münasebet. Böyle hır(...)lık şeytanın aklına gelmez. Oğlan Paris'te yan gelmiş keyf ediyormuş.

MAH

Erkân-ı Harbiyeye ait «Mah» adında İngilizlerin entellijens servisi gibi bir teşkilât yapmışlar. Her vekâletten memurları varmış. Bunların şifreleri varmış. Memleket dahiline ve Avrupa'ya adamlar gönderiyorlarmış. **Zeki** adında birini Paris'e yollamışlar. Beş gün evvel buraya gelmiş. Bu **Zeki** türlü ahlâksızlığından dolayı ben Hariciye Vekâletinde iken Moskova Sefareti Başkâtipliğinden azlettiğim adamdır. Kahire Sefiri **Muhiddin** de bu teşkilâttan maaş alıyormuş. **Bu Muhiddin Mustafa Kemal'in casusudur. Abdülhamid'in de casusu idi. Kahirede morfin ve esrar kaçakçılığı yaparak Türkiye'yi rezil edip durmaktadır.**

Bir de Mustafa Kemal'in yaveri Rüsuhi'nin riyaseti altında ayrıca böyle casus ve katil teşkilâtı yapmışlar. Geçen yıl bu teşkilât **Rauf**'u vurdurmak için Paris'e bir adam göndermiş imiş.

YAKILAN TARİH

8 Kânunu sani:

İstanbul'dan mektup aldım. Maarif Vekâleti Matbaa-i âmireye emir vermiş, ne kadar eski yazı ile yazılmış kitap varsa hepsini yaktırmış. Mahmud Kâşgâri ve emsali kitaplar orada idi. Canım eserler hep gitti demek. Bunlar nice paralar ile basılmış idi. Bu ne rezalet! Benim Türk Tarihinin son ciltlerinin (13-14 cü) yirmi kadar boyalı ve boyasız haritası, Türk'lerin hicretleri yolları haritası ve boyalı olarak **Von Lokok**'un bana verdiği **tufan freski** büyük levhası basılıp hazırlanmıştı. **Herbirinden 2 bin nüsha basılmıştı. Bunlar da orada idi. Bunlar da gitmiştir.** Sonra ne yaparım bilmem. Bunları ne emekle meydana getirmiştim. **Alçaklar, vandallar, kahrolun!..** Bir fransız müsteşriki benden **Divan-ı Lügat-üt Türk ve emsalini istemişti. Kanaat kütüphanesine yazmıştım. Bugün oradanda aldığım mektupta vekâlet yazmıştım. Bugün oradanda aldığım mektupta vekâlet bu eserleri menetmiştir diyor. Diğer hususi mektup işi izah ediyor.**

MAAŞ İŞİ

12 Kânunu sani:

Tekaüt maaşım olmuş. Yeni kanun mucibince maaşım 154 lira imiş. Paranın bir kısmı da alınmış. Döviz de vermişler. Ne ise üç yıldır sürünüyordu. Nihayet **Yusuf Kemal**'e mektup yazdım idi. Yaptı. Mektup şudur:

Paris, 4 Teşrini sâni 1930

Azizim Efendim,

Yeni vekilliğinizi tebrik ederim. Size ufak bir zahmetim var: 4 yıl kadar evvel tekaütlüğümü istida etmiştim. Beş ay kadar evvel Maarif Vekâleti Paris sefareti vasıtasiyle muamelenin bittiğini, maaşın tahsis edildiğini, evrakın İstanbul mahsusat-ı zatiyye muhasib mes'ullüğüne gönderildiğini bana tebliğ etti. Muhasib mes'ulün benden bera-yi tedavi Avrupa'da bulunduğuma dair rapor ve vesika ile bir hayat ilmühaberi ve emsalini istedi. Her ne istedi ise muntazaman gönderdim. Maaşın verilmesi için de Galatada Sigorta Hanında **Avukat Ömer Farukî Bey**'e resmi bir vekaletnâme yolladım. Fakat hâlâ maaşın verildiği yoktur. Muhasib Mes'ulun beyanına göre Maliye Vekâletinin i'ta emri vermesi lâzımdır. Bir ay kadar evvel Maliye Vekâleti de Paris Şehbenderliği vasıtasiyle şimdiye kadar kaç maaş ve maaşı nereden aldığımı soruyor. Bu ne hal? Biz ne istiyoruz, o ne soruyor? Haberi bile yok. Henüz hiç bir maaş almadığımız cevabını verdik. Hâlâ netice yok.

Bunun iki türlü izahı olabilir. zannındayım: Biri muamele sürüncemede kalmıştır, diğeri bana tekaüt maaşı vermek istemiyorlar, oyalıyorlar. Birinci şekilden ise bir tekaüt muamelesini bu kadar yıl sürdüren hükûmete acınır. İkinci şekilden ise bunu vazıhan tebliğ etmek dost işidir. Böyle ise en kara günlerinde bu millete benim gibi mühim hizmetler etmiş ve nihayet çekilmiş birinin bir tekaüt hakkını ketmekmek hem çok küçük bir şey, hem çok büyük bir haksızlıktır. Hakk-ı tekaüt öyle bir hakkı hiç bir devlette ve hiç kimse tarafından inkâr edilmez. Eğer bütçe kanunundaki madde-i mahsusa mucibince Avrupa'da bulunanlara tekaüt maaşlarını verip vermemek hükûmetin rey ve ihtiyarına tabi olması keyfiyeti ise bu maddenin Rum ve Ermenilere ait olduğu malumunuzdur. Bununla beni hükûmet-i hazıra Rum ve Ermeni yapıyorsa bu da fevkalâde bir takdirdir. Türklerden Avrupa'da olup da tekaüt maaşını alanlar da var.Hak, kanun ve vicdan hakimse, yani meşrû ve tabii bir hükûmet varsa hakkımın verilmesi hattâ hidamat-ı vataniyye tertibinden bile verilmesi zaruridir. Değilse zaten diyecek yok.

Ben bu maaşı almazsam, vatandan bana para gelmezse aç kalmam, kimseye muhtaç olmam. Dünyanın her yerinde hayatını kazanabilen bir adamım. Nitekim İttihatçılar tarafından hudut harici atıldığım zaman nasıl Mısır'da namuskârâne hayatımı kazanmış isem bugün de Paris'te kazanıyorum..Ancak 35 senelik bir hizmetin temin ettiği ufak bir haktan, hakk-ı tekaüdiye, verilmiş kendi müterakim paramın, para içinde yüzenler tarafından ketmi garib görülmektedir.

Binaenaleyh şunu bir defa da size yazmayı hatırladım. Yeni kanun mucibince millî hareket zamanında vekillik edenlerin maaşına zammı lâzım gelen miktarı da zammettirerek maaşımın miktarının tashihi ile itası emrinin İstanbul'a verilmesini rica ederim. Bir - iki ay daha intizar edeceğim. Yine olmazsa artık bu işi vefat etmiş telâkki edeceğim şüphesizdir. Bu hakkın ketmi ile Türkiye'de kalan şu ufak alâkamızı da kesmiş olduklarına hükmetmek tabiî olacaktır. Bu da beni azâde ve serbest kılacaktır. Şimdiye kadar tedkikatı ilmiyye uğrunda hayli bir çalışma, hayatımı ve bütün zamanımı massediyordu. Beş - on günden beri bu tedkikatı ikmal etmiş ve istediğim eserleri de yazmış bulunuyorum. Artık cidden işsiz ve serbesttim.

Size sıhhat ve saadetler temenniler ederim azizim.

Doktor Rıza Nur

cevabı

Ankara 24 Teşrinisâni 930

Azizim Efendim,

4 Teşrini sâni tarihli mektubunuzu aldım. Teşekkür ederim. Adresinizi bilmiyordum. Avukatınız **Ömer Farukî Bey**'e mektup yazarak öğrendim. Cevabım bunun için gecikti. Mazur görünüz.

Mektubunuzu alır almaz, tekaüt işinizi takibe başladım... Tehirden Başvekil Paşa'ya da bahsettim. Çok teessüf ettiler... Tahkikata göre işin uzamasında bir kasd-ı mahsus yok. Demek yine bir çok tedkikatta bulundunuz. Ve yeni eserler yaptınız tebrik ederim. Afiyet ve saadetiniz temenniyetımı tekrar ederek takdim-i ihtiramât eylerim efendim.

Yusuf Kemal

7, 8 tarihli Milliyetler geldi. **Mustafa Kemal** Ankara'ya dönmüş. İslahat devresi başlayacak diyorlar. **Falih Rıfkı** da **«Terakki yolunda şimdiye kadar hiçbir şey yapmadı. Maarif başta gelir. Bunu islâh etmeliyiz»** diye bir başmakale yazmış. İlk defa şu adamı doğru söyler görüyorum ve ilkdefa mühim bir mevzudan bahsediyor. Elhamdülillah... Anlaşılıyor ki, ağalar kafalarını kabir tahtasına vurmuşlar. İnkılâb, dalılikler diye türlü rezaletlere duman attırıyorlardı. Şimdi hiçbir şey yapmadıklarını anlamışlar. **Falih Rıfkı** da bunu kendiliğinden yazamazdı. Ağalarının ağzıdır. Buna da elhamdülillah, eğer anladılarsa... Bu (.....)ralar şapka, yazı ve emsalini yaptılar. Bununla milleti değiştireceklerini, Avrupalı yapacaklarını, medenîleştirdiklerini iddia etmişlerdi. (...)ler, (.....)ler!... **Henüz en mühim nokta olan maarif, ziraat, iktisad ve memleketin imari bahsinde habbe-i vahide yapamamışlardı.** Halbuki bir milleti asrî ve medenî edecek şeyler bunlardı. Şapkaları, harfleri ilh... Kuma yazı yazmaktı. Kanun darbesi ile olan şeyler bu sahalarda sökmezdi. Halleri gülünç, cehalet ve gafletleri feci idi. **Bu sefer belediye intihabı, Menemen hadisesi hakikati anlatmış...** Fakat bade hareb-el Basra. Şapka ve ilh... çocukca inkılâblarla işi çıkmaza sokmuşlardır. İş işten geçmiştir. Ne yapsalar bitti.

(*) Maskara, cehil ve gafletle ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

16 Kânunu sânî:

Bir Fransız âliminden neşrolunmakta olan Larousse de (XX)é siecle kamusuna konmak için Türk recül-i devlet, şair ve meşhur adamları istemişler. O da benden yardım istedi. Yazıyorum.

21 Kânunu sânî:

Önümüzdeki 7-12 Eylülde Leptende inikad edecek olan 18. müşteşrikler kongresi beni şahsen kongreye dâvet etti. Bugün Türk Aruzuna dair kongreye bir komunikasyon hazırladım.

22 Kânunu sânî:

Bugün de Paris'te açılacak beynelmilel müstemlekât sergisi bir etnoğrafi kongresi de tertip ediyormuş. Beni de dâvet ediyor ve bir komunikasyon istiyorlar. Buna da komunikasyon hazırlayacağım.

150'LİKLER MESELESİ

29 Kânunu sânî:

Gazetelere göre Yunanlılar Yunanistan'daki yüzelliliklerı memleketlerinden çıkarıyorlarmış. Bunlar orada **Mustafa Kemal** aleyhine neşriyat yapıyorlardı. Anlaşıldı: Yunanla itilâf ve Lozan'da kazandıklarını Yunanlılara hep vermeleri demek bunun içinmiş. Bunlar devlet ve millet menfaatını şahısları menfaatine feda ediyorlar.

YAĞMA HASANIN BÖREĞİ

Birini gördüm. **Meclis reisi Kâzım.** Yugoslavya'da, Köprülüde malikâneler alıyormuş. **Peşte sefiri Behiç,** Peşte'de çiftlik almış, **Falih Rıfkı** İsviçre'de köşk almış. Alâ.

FECİ BİR HABER

30 Kânunu sânî:

Fecî bir haber. Cenevre'de Yunan mümessili **Politis** ile Türkiye sefiri **Cemal Hüsnü,** Lozan muahedenamesindeki Yunan meselelerine dair olan kontrol şerhlerinin ilgasını taleb etmişler ve: **«Bu iki devlet öyle dost oldu ki, itimatsızlık zail oldu»** demişler. Eyvah! Bu ne hamakat! Yazık! Ben niye Lozan'da tepindim ve bunları almağa muvaffak oldum. Emeğime, çektiğime, ömrüme yazık. Yunanlılara onlardan aldığım herşeyi verdiler. Hâlâ da veriyorlar, boyuna da verecekler demek. **Venizelos İsmet'**in ve bizim hükûmeti dolaba koymuş görünü-

yor. İyi bir diplomat olduğunu bu sefer de göstermişti. **İsmet** de (.....)lığını gene isbat etmiştir. Bununla Lozan sulhunun onun eseri olmadığını da âlâ isbat ediyor.

Venizelos demek **İsmet**'in (...)nuna kancayı takmış, götürüp duruyor. Bakalım nerelere kadar götürecek.

MENEMENDE KARAR ÖNCESİ

1 Şubat: Bugün gelen Milliyette **Divan-ı Harpte Menemende birinci kısmın muhakemesinin bittiği, Mustafa Kemal**'in İzmir'de olduğu, Divan-ı Harp reisi **Mustafa Paşa**'nın İzmir'de gidip **Gazi**'ye arz-ı ta'zimat ettiği yazılı. Anlaşıldı: **Mustafa Kemal** kararın arifesinde Divan-ı harp reisini yanına çağırdı. Şunları ve şu kadar insanı as diye emir verdi. Şüphesiz böyledir. Reis de bunu icra ederek (....) olacak. İsyanı yapan dört kişinin **Halveti Dervişi** olması dolayısiyle her yerde birçok derviş ve şeyhleri ve bunların başı olan **Şeyh Esad**'ı tevkif ettiler. Adamlar hiçbir günahsız kellelerini verecekler. Nitekim **Şeyh Esad, Hoca İbrahim** ve emsali fiili cinayeti ve hükûmet aleyhine kıyamı teşvik etmemişlerdir. **Muhakemeyi okudum. Buna dair hiç bir delil yoktur. Sade İsyan fiilini yapanlar nakşibendidir. Şeyh Esad ve emsali bîgünahtır. Eğer bunlar mahkûm edilirse bir hükûmet memuru birini öldürünce veya bir şey çalınca bu hükûmete mensuptur, bunun başı da reisicumhur, başvekil ve hattâ vekillerdir diye onları mahkûm etmeye benzer.** Böyle karagöz ve (.....) muhakeme olamaz. Ama (.....) ne yapsın. Yeni bir terör daha yapacak.

Bugünkü **Matin,** şeyh **Esad**'a idam hükmü tefhim ederken fücceten öldüğünü yazıyor. **Zavallı doksanlık bir ihtiyarmış.** Demek ona idam vermişler. Bu divanı harbin azaları (.....)dir. Birgün muhakemeleri lâzımdır. Demek diğer şeyhlere de idam vermişler.

4 Şubat:

Bugünkü Paris gazeteleri dün Menemen'de 28 kişiyi astıklarını, mahkûmların bir düziye masum olduklarını söyleyerek sehpada boyunlarına ip takıldığını ve asıldıklarını yazıyorlar. Bizim hanım morfini bıraksın diye yeniden hastahaneye koymuştum. Gece yarısından sonra demir parmaklıktan aşmış, gelmiş, hayret içinde kaldım. Ben olsam o demirlerden atlayamazdım. Sabahleyin tekrar hastahaneye götürdüm. Ne ise yine kaldı. Hekimler, müdir, hastabakıcı, hizmetçi onun bir şeytan, hilekâr olduğunu, başedemiyeceklerini söylüyorlar. Bir Rus doktor kadın var, ne ise o ne yapıp yapıp onu morfini bıraktırmaya ikna ediyor. Bakalım ne olacak. Dört-beş bin frank yine sarfettim. Bu para da boşuna gidecek ya....

8 Şubat:

1-4 tarihli Milliyetler geldi. Divan-ı Harbin idam vesair kararlarını

(*) Alçak, bayağı, cani ve katil anlamlarına gelen altı kelime metinden çıkarıldı.

müdafa-i milliye vekâleti başvekile bildirmiş. Bu tezkerenin başında (Yüksek başvekâlete deniyormuş) rezâlet... Yüksek ne oluyor?... Ne dalkavukluk... Resmi bu... Âleme karşı ayıp be... Bu adamlar ve oturdukları yerler galiba yakında semavî olacak. Bir de olsa ne olur sanki... Divan-ı Harp reisinin beyanatı var. Sözlerinden görülüyor ki, kendisini şiddetli hareket etmemiş göstermek ihtiyacını duymuş. Diyor ki: «Müdde-i umumi 53 kişinin idamını istediği halde 15 ini çıkardık. Sanki idam hükmü verdiği adet azmış! Müdde-i umumiye de sana da aferin!... Hep masum astın, katilsiniz. Beyanatında **Mustafa Kemal**'e dalkavukluk etmeyi de unutmamış. Zaten bu hizmetlerinin gayesi onun teveccühü, ondan mükâfattır. Yakında terfi eder, koluna masum kanından bir şerid takar.

Mustafa Kemal İzmir'de bir nutuk vermiş. Diyor ki: **«Hedefimize varmak için kanunlarımız müsait değilse tâdil eder, yeniden yaparız. En nihayet lüzum ve mecburiyet görürsek bu yolda herşeyin fevkine çıkarız.»** Aferin! Kendisini, devrini ne iyi izah etmiş. Söylemeye lüzum yoktu. Zaten bugüne kadar hep yaptığı bunlardır. Kanun onun oyuncağıdır. Kanun onun (.....), (.....), (.....) hissine göre değişir durur. Ne âlâ!. Ne âlâ Devlet, kanun ve millet oyuncağıdır. Bu sözün hâlâsı: «Sade keyfim hüküm sürer» demektir. Seni (..)lim... Hele sonu... O demektir ki, sıkışırsam kanun da tanımam, çalarım, asarım, keserim... Bir Medeniyet Cihanı var yahu! Ayıptır, şunu söyleme bari! Zaten bir düziye kanun tâdil etmek, yenisini yapma da o demektir. Bir (....)ete kanun şeklini ve adını vermek. O (.....) ruhunu ve (.....)tini saklamaz ki.

FIRKA MI HÜKÜMETİN, HÜKÜMET Mİ FIRKANIN?

Yeni bir mesele meydana konmuş: Fırka mı hükûmetin, hükûmet mi fırkanın? Gülmeli mi, ağlamalı mı?... Herkes bilir ki, normal olarak hükûmet fırkanındır. Bu meseleyi de **Mustafa Kemal** ortaya atmıştır. Sebebi **İsmet**'i haklamaktır. Bir iki yıldır bu (.....) (....)ini haklamak istiyor, türlü şekillere başvuruyor, bir türlü yapamıyor. Nitekim Serbest Fırka Komedisi de sırf onun içindi. Altından Çapanoğlu çıktı, **İsmet** yakayı kurtardı. Şimdi **«Hükûmet Fırkanındır.** Binaenaleyh **Başvekil Fırkanın reisi olamaz»** diyecek, **İsmet**'i Fırkanın başından atacak. Sonra tenkidler, türlü hücumlarla **İsmet**'i, fırkayı kepaze ettirecek. Beş yıllık bütün fenalıkları sırtına yükletip atacak galiba. Bu canavar her istediğini cebbârâne ve açıkça yapardı. Sebebi nedir iyi anlayamıyorum, **İsmet**'i böyle atamıyor. **Bu bapta bazı tahminler yapmak benim için mümkün amma vazıhan hakkiati bilemeyince izahtan vazgeçmek daha münasip.**

Bu havadisi **Mecdi Sadrettin** veriyor. Ben orda iken bu çocuk güzel yüzlü bir gençti. Eski Karadağ Sefiri **Sadrettin beyin oğludur. Yüzüne pudra, dudaklarına kızıllık sürerdi.** Ankara'da birçok vekil ve mebus onu sıraya çektiler. Bilhassa meclis reisi **Kâzım**'ın (.....) idi. Rivayet ederlerdi ki, bu oğlan (....)şe (....)lardan daha (....) iğniş. Sonra **Mustafa Kemal** ona bir evlâtlığını vermiş. Yani **Damad-i Hazret-i Şehriyaridir.** Bu sebeple sözleri mühimdir. **Mustafa Ke-**

(*) Keyif, hırs, intikam, zulüm, denaet, kötü, cinayet, âdi, âlet, metres, fuhuş, ve kadın ile ilgili onüç kelime metinden çıkartıldı.

mal bizzat dikte ettirip neşrettirmiştir. Şu adam ne damatlar seçiyor?....

İstanbul belediye memurlarının yüzde ellisi fazla imiş. Her şubede böyle ya. Eş-dost (.....), (.....), (.....) kayırmak gayreti ile tabii böyle olur.

MENEMEN'DE SEÇİM

10 Şubat:

6 Şubat tarihli Milliyet geldi. «Bugün Menemen'de belediye intihabı yapıldı. Herkes reyini Halk Fırkasına verdi» haberi var. Demek darağaçları insanları armut gibi sallandırdığının ertesi günü belediye intihabı yapmışlar. Milliyet iftiharla herkes Halk Fırkasına verdi, diyor. Bu iftihar yerinde mi? **Hem evvelce intibab yapılmış, hükümet aleyhtarları kazanmıştı.** Demek kıcırı bükme intihabı feshetmişler, darağaçlarına rey verdirmişler. Bu kadar şenaat görülmemiştir.

Yeni Adana gazetesini hükûmetin manevî şahsiyetine tecavüz ettiğinden kapatmışlar, muharririni tevkif etmişler. Hükûmetin manevî şahsiyeti de ne oluyor? Hükûmet denilen şey artık semavî şahsiyeti de ne oluyor? Hükûmet denilen şey artık semavî bir şey mi oldu. Ona dil uzatılamaz mı? Ötede bir milletin vicdaniyatını,dinî ve millî mukaddesatını demirle ateşle yıkıp yakıp duran bir zalim, hükûmetine lâf söyletmiyor. Zavallı memleket ne fecî halde. Ben şaşıyorum, sehpalar kurulu duruyor, ötede - beride birkaç vatanperver yine hükûmet, zalemeye hücumdan fariğ olmuyor. Çok cesur insanlar demek. Artık canından bezgin bir haldeler.

Kuponlar işinde hesapta yanlışlık olup bu suretle devletin milyonlarca borca sokulduğunu biri iddia ediyor. Eğer doğru ise vay **Fethi**'ye... Bir de bununla haysiyeti paçavra olacak. Bu adam hep böyle muvaffakiyetsiz. Paris'te bu komisyonun reisi idi. Fakat daha ziyade bu koca ve ağır kabahat **Münir** ve **Şefik**'indir. Çünkü onlar mütehassıs delegeler idiler. Yıllarca bu müzakere için devletten yevmiye aldılar. Bu havadis Lozan sulhü müzakeratının bir safhasını bana hatırlattı. Yani **Hasan**'ın Duyun-u Umumiye borçlarını her hesap yapışında ayrı bir miktar göstermesi. Bu sebeple itimad edemeyip muahedeye resmen koydurmadık. Sonra iyi bir hesap yapılır dedik. Şimdi demek iyisi yapılmış!... Lozanda bin yırtındım. Hayretimden ölecektim. Neye yarar? Keşki uğraşmasaydım. Çünkü hep verdiler: **Musulu verdiler.** Hem bunu da bu bedbaht **Fethi** verdi. Yunanlılardan dişlerim ve pençem ile aldığım menfaatleri **İsmet Venizelos'a bedava verdi. Duyun-u umumiye için altını kabul ettiler.Üstüne caba rakam yanlışını da kabuletmişlerse diyecek yuhadır...**

HİLAFET MESELESİ

Londra'ya Hind Kongresine aza olan **Mehmed Ali, Şevket Ali** kardeşlerle Paris'ten geçerken görüşmüştüm. Hilâfetin ilgasından bana çok dert yandılar ve

(*) Erkek, aracılık ve dalkavukluk ile ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

bu arada dediler ki, **«Biz Mustafa Kemal'e ve Türk Milletine kara gününde en faydalı bir ihtiyacına sarfetsin diye gönderdiğimiz paraları (..... .....). Biliyor musunuz, biz o parayı ne şerait altında topladık? O sene Hindistan'da müthiş kıtlık vardı. Herkes açlıktan ölüyordu. Böyle bir vaziyette halk para verdi. Bunu bu (.....) yedi. «Zavallı Mehmed Ali, Londra'da ölmüş.** Şeker ve kalp hastalığı varmış. Gördüğüm vakit pek hasta ve halsiz idi. Kudüs Müftüsünün ricası üzerine **Şevket Ali** cenazeyi Kudüs'e götürmüş, Oraya gömmüşler. Bugün işittim. Alim, pek hamiyetli, pek müslüman biriydi. İslâm âlemi için zayiattandır. Arapların cenazeyi oraya istemeleri şüphesiz bir cemile yapmak fikri iledir. Galiba Hindistan'dan para toplamak fikrindeler.

TÜRKİYE-FRANSA KIYASI

13 Şubat:

Dün akşam Fransız talebesi tarafından tertip edilen bir konferansa gittim. Burada bir **Action Francaise** vardır. Bunlar Fransa'ya kral isterler. Bunların talebeden mürekkep bir şubesi de varmış. Konferansı bu talebe tertip ediyor. Bir de **Etudi ent Française** diye gazeteleri var. Gittim.Fakat konferansı miadında açmadılar. Fransızlar işlerinde miatlara dikkat ve riayet etmezler. Nitekim **Priut homme** dedikleri sulh mahkemesine beni birkaç defa amelenin aleyhime dâva etmesi sebebiyle çağırmışlardı. Bana gösterdikleri saati, bırak mahkeme saatinden bir saat sonra açıldı. Listede adımda sonlarda imiş. Gece karanlığına kadar bekledimdi. Bundan başka konferansın ilânında bildirdikleri bir konferansta konferansçı gelmediğinden vermediler. Konferansta Fransa'ya kral lâzım olduğunu, kral ve prensleri kaybederek Fransa'nın çok şeyler kaybettiğini söylediler. Ne hükûmet ve ne de kimse birşey dediği yok. Bunu bizde biri söylesin derhal **Mustafa Kemal**'in (.....)cına gider. Cumhuriyet böyle olur...

RIZA NUR'UN İRAN'A BAKIŞI

Bugün beşte **Sosyete Aziyatik**'e gittim. Bir hafta evvel Sosyetenin reisi bu içtimada İran Maarif Nazırı hazır bulunacağından bana İran üzerine bir komunikasyon yapmamı teklif etti. Kabul etmedim. Söz alınca İranı, medeniyetini methetmeli. Ben bu haltı nasıl yapayım? **Ben İran-İslâm Medeniyeti olmadığına ve bunun kâmilen Türk Medeniyeti olduğuna kâniim.** Bizim Hilâl kitabını da **Jurnal Aziyatik**'te neşretmeyi teklif etti. Onu da kabul etmedim. Ne ise içtima başladı:

İran Marif Nazırı Karağuzlu, İran Paris Sefiri ile beraber geldi. Bu kelime bizim kara gözlüdür. Onlar tam Anadolu şivesi ile söylüyorlar. İranda bu adda bir Türk aşireti vardır. Demek bu adam onlardandır. Bu aşirete Türkçeyi unuttturmuşlar, acemce söylüyorlar. Fakat acemceleri bambaşka. **Kelimeler acemce, cümle terkibi Türkçe.** Bu adam işte bugünkü İran hükûmeti azasından. Birkaç yıldan beri İran'daki Türkleri Acemleştirmek için şiddetli bir hareket icra ediyor-

(*) Cebe atmak, örtmek ve ağızla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

lar, Türkleri kırıyor, katliam ediyor, mekteplerinden Türkçeyi kaldırıyorlar, Türkçe konuşmayı menediyor, bir taraftan da bütün İran Türklerine acem olduklarını vaktiyle Türklerin zoru ile dillerini unutup Türkçe konuştukları propagandasını yapıyorlar. Tahran matbuatı bu bapta gülünç ve feci yazılar ile doludur. Şehnamenin İran-Turan Cenklerini, düşmanlığını ihyaya çalışıyorlar.

Reis bir nutuk söyleyip hoşgeldin dedikten sonra eskiden Fransa'da İran'ın tanınmadığını, hep Türk'e tabi kılındığını, fakat **Silvesto**'nun himmetiyle bu esaretten kurtulup İran'ın müstakil olarak tanındığının ve İran Medeniyeti'nin meydana konduğunu söyledi. **Karağuzlu** tahriri bir cevap verdi. Fransızca'yı iyi söylüyor ve oldukça iyi telâffız ediyor. **Sosyete Aziyatik**'ten bir takım hatipler söz aldılar. Çok dalkavukça şeyler söyledler. Bu adamlar ministre diye yapıyorlar. Hallerini görmeliydi. İran Medeniyetinin azametinden bahsettiler. **Biri Kamboçya Röliyeflerde sivri külâlı bulunduğundan İran Medeniyetinin mazide oralara kadar tesir ettiğini söyledi.** İlim namına büyük maskaralık. Okudu ve Fransızca'ya tercüme edildi. Nihayet dedi ki **Firdevsi** artık sadece İran'ın değildir. Virjiller ve emsali gibi bütün cihana malolmuş büyük şairdir. Yakında bininci yılı gelecek. Bunu büyük merasimle Fransa'nın tesid etmesi lâzımdır» Yüreğim yandı. Bu Türk düşmanı, **Firdevsi**'yi bir Türk Padişah yetiştirdi. Şerhnameyi mizah ve tenkid eder bir eser hazırladım. Ah hakikat nerede bu işler nerede?... Bir tanesi İran minyatüründen bahsetti. **Behzat**'ın Acem olduğunu söyledi. Hatta Horasan Herad mektebini **sultan Hüseyin Mirzalariyle** beraber Acem yaptı. Dünyada bu kadar yalan olmaz. Bunlar Türktür Acemlikle hiç münasebetleri yoktur. **Behzat'ı Ali Şir Nevaî** yetiştirmiştir. Zaten **Nevaî**'yi de Acem yaptılar ya.

MASİNYON

Masinyon söz aldı. Bu adam Fransız âlimlerinin Arap mütehasıslarındandır. Fransa'da en yüksek tasavvuf mütehassısı sayılır. **Muhiddin-i Arabî** ve tasavvuf üzerine eserleri vardır. **Zayıf, sinirli hattâ nevrastenik, hırçın biridir. Biraralık müslüman olmaya kalkışmış, papazlar yakalayıp uğraşa uğraşa vazgeçirmişler, iyi bir katolik yapmışlar. Şimdi onların elinde propagandacıdır. İslâm aleyhine büyük gayretler sarfeder.** İkide bir Suriye'ye,İrak'a, İran'a ve şuraya buraya iş için gider. Bu sefer de İran'a gitmişti. Henüz dönmüş. Bu adam **Exalte** olduğundan taşar, sır saklamaz. Sözünde yine siyasî bir vaziyeti ifade etti. Eğer bu Fransa hükûmetinin siyaseti ise bu sırrı fâş etti. Dedi ki: «**Suriye'deydim. Türklerin Kürtlere yaptıkları fenalıklardan oradan yüzelli bin kadar Kürt Suriye'ye geldi. Şamda Salce kürtlerle meskûndur. Onları meşhur Selâhaddin-i Eyyubî getirmiştir. Bu sebeple Fransa kürtlerle alâkadardır. Kürtler İran ırkındandır. Demek biz İran'la alâkadarız...**» İran sefiri yanımda, onun yanında **Karağuzlu** oturuyordu. Karağuzlu eğilip sefire fransızca «Bu çok mühim» dedi. Cidden mühim. Fakat **Masinyon**'un «Fransa İran'la alâkadardır» sözünün tahtında müstetir hüvesini anladı da mı korkup mühim dedi? Yoksa kürtlerin Türklerden ihtiraklarından İran'a bir siyasî menfaat, çıkabileceğini düşünerek mi? Burasını bilmem. **Masinyon**'un sözü evvelâ İran için müthiştir. Onun sözü, Fransa İran'ı da müstemleke yapmaya hazırlanıyor demektir. Saniyen **Fransa de-**

mek Suriye'de kürtleri Türkiye aleyhine sevk için hazırlatmaktadır. Bu da benim için tehlike. Bu esnada general **Despare** -ki mütareke iptidasında Fransız Ordusunun başında Roma muzaffer konsüllerinin zafer alaylarını taklid eder bir debdebe ile İstanbul'a girmişti- nin Suriye'de bizim hudutta dolaştığı **Çerkez Ethem**'le müzakere ettiği, teşkilât yaptığı İstanbul gazetelerinde yazılıyordu. Bu da **Masinyon**'un sözlerini teyid ediyor. Demek Fransa Suriye'de Türkiye aleyhine Kürt, Ermeni ve saireden bir kuvvet hazırlıyor. Bu **Mustafa Kemal, İsmet** ne vakit cezalarını çekecekler!.... Hiç yoktan, sırf mevkide kalmak emeliyle (.....) yapmak için kürt vakalarını yaptılar. Şeyh Said işi bir hiç ile bastırılmış iken mühim sevkiyat ve (.....)lar yapıp bu belâları vücuda getirdiler. Derken Fransızlar İran'da da el atacaklar. **Bu da Fransa'nın eski şark siyasetidir ki, İran'ı alıp oradan Hind'e ineceklerdir.**

Hergün yüreğim parçalanır. Bugün de parçalandı. Bir Slovester İranı, hem de yalnız olarak medeniyet sahibi yapmış ona şeref vermişti. Türk'ü böyle yapacak biri zuhur etmedi. Zavallı milletin medeniyet ve şereflerine Arab'a, Acem'e vesaireye verip durdular. **Mustafa Kemal** ve **İsmet** aklıbaşında insanlar, hakiki vatanperverler (.....) böyle adamlar bulurlar, paralarla onlara yardımlar ederler, bu işi yaptırırlar. Halbuki onlar bu paraları (...., ..., ..., ... yiyorlar, bir de kendi dâhiliklerini medih için frenklere kitap yazdırmağa veriyorlar.

En nihayet bir acem kalktı Nutkunun hûlâsası şudur:

«İran Fransız Medenî münasebetleri eskidir. Napolyon bize bir hey'et-i askeriye göndermişti. O vakitten beri Fransa askerî mekteplerinde İran talebelerinin yüzde doksanbeşi Fransa'dadır. Maarif Nazırımız Paris'te bir İran talebe yurdu binası yapmak için tetkikattadır.» Derdim yine tazelendi. vaktiyle Cite Üniversitaire de Ermeniler talebelerine bina yaptıkları vakit «*(bir isim)*, içki ve fuhşu bir nebze bırakıp da burada bir Türk talebe binası yapsa. Ermeniler kadar olamadık» demiştim. Burada Amerikalılara varıncaya kadar milletler böyle binalar yapıyorlar. Al şimdi Acemler de yapacak. Bizimkiler buraya gönderdikleri adetçede az talebeyi başıboş bırakmışlar, hatta maaşlarını bile iki-üç ay tehirle göndererek bunları sefir ediyorlar. Talebe açlığını düşünmekten tahsili düşünebildiği yok ki... Zaten çoğu bu yoksulluk içinde sefahatteler ya... Bu gidişle İran bizi Maarifte geçecektir. Maarifte geçince herşeyde geçer. Harb-i Umumiden sonra Mısır da Avrupaya binlerce talebe yolladı. Bugün bizi geçmiş bir halde. Biz halâ ne ile meşgulüz.

Avrupada Türk'e pek fazla siyasî düşmanlık vardır. Fakat Avrupa'nın bu düşmanlığı yalnız bu sahada değildir. İlim aleminde de bu düşmanlık müthiştir. Bilhassa Fransa'da böyle. **Bir Fransız âlimi Türk'ten bahsederken hiç olmazsa onun yanına bir barbar kelimesini koymadan rahat edemez.** Türk çok bedbaht millet... **Lâtin harflerini, şapkayı kabulederken medenî âleme gireceğimizi, Avrupalılarla bir olacağımızı, Avrupa'nın bizi seveceğini söyleyen iş başındaki (.....)lar acaba görüyorlar mı?** Bu işler aleyhimizdeki fikir ve hareketi bir bıçak sırtı kadar değil bir usturanın yüzünün kalındığı kadar bile değiştirememiştir. Böyle dediler. Koca koca inkılâblar dediler. Derin anarşiler alt-üstler, uzun fetretler, terakki yerine irfanda, herşeyde gerilemeler, iktisadî buhran,

(*) Terör, katliam, zevk, fuhuş, içki, at yarışı, yemek ve zihinle ilgili onbir kelime metinden çıkartıldı.

ilh... yaptılar. Bunlar Türk uzviyetine derin ve öldürücü yaralar oldu. Hiçbir şey olmasa milletimiz hükûmet aleyhine oldu. Düşmanla muhat bir devletin milletini hükûmetine düşman etmek ne gaflet, ne hıyanettir ki, ne fena neticeler verebilir. Hem düşmanımız dolu. Hem kendimiz içerden zayıflattık. Meselâ bir harp olsa korkarım ki bu millet harbetmez. Belki hükûmettekilere düşman olur. Din gayreti giderilmiş... Böyle işler için din ne büyük kuvvetti. Elden gitti...

Sosyete Aziyatik'te bir de elime **Peinture seijevide** diye bir eser geçti. Yeni neşredilmiştir.Müellifi **Doridan** adında bir ermeni. Mevzuu İsfahandaki «**Ala Kapı**» adındaki sarayın minyatürleri. Müellif bunları Acem diyor. Safevileri de acem yapıyor. **Safeviler halis Türk'tür.** Bunların başı şah **İsmail-i Safavî mühim bir Türk şairidir.** Şiirleri Türkçedir. Şu sarayın adı bile Türkçe. Ermeni daha ileri gitmiş. «**Bu minyatürler de Ermeni tesiri de görüyor**» Bu kadarsı da artık pek gülünç. Sanki bir Ermeni sanatı da varmış. Ama adam milliyet gayretiyle mütaharrik ya. Propagandasını yapıyor ya... Aferin! Yapa yapa birçok insanlar öyle zanneder ve ediyorlar. Halbuki biz buna mukabil tersine gideriz. **Meselâ biri mühim bir adama Türk derse Köprülüzade Fuad saldırır, reddeder. Yahut hiç yoktan birini Türklükten çıkarır.** Bir nümune: **Köprülüzâde Fuzuli'yi Kürt** yapmıştır. Bunu hangi vesika üzerine söyler, orası meçhul. Zaten ondan evvel **Huart** bunu demişti. Bir adetimiz de biri birşey dedi mi âyet gibi kabul ederiz. Hem de onun adını zikretmeden kendi namımıza onu çalar ilân ederiz. Bu **Köprülüzâde** de **Huart**'ın bu hususta **Encyc. de 1,** İslâm da yazdığı yazıda vesika zikredilmemiştir. Merak ettim, **Huart** neye istinaden bunu söylemiş dedim, aradım, bir türlü vesikalarını bulamadım. Biz kendi şeylerimizi Türk gözüyle görelim ve Propagandasını yapalım.

Şu Ermeninin eseri ne müthiş tenkid ister. Hiç bir adamımız yok. Gayret erbabı kalmamış.İlim ehlinin de köküne kıran girmiş. Herkes dalâveresinde, her şey beni tahrik ediyor. Fakat hangisine yetişeyim. Hiçbir günümün zaten boş geçtiği yok ki...Hem de her şubede ehliyattar olunamaz ki...

Ermeni eserinde yalnız İran'ı methetmekle kalmamış, bizim için **Oppression des ottomans** gibi sözler söylüyor.

14 Şubat:

9 Şubat Milliyet geldi. Mustafa Kemal Balıkesir'de **Türk Ocağında** bir nutuk söylemiş. «**Milletin maneviyatına tasallut edenlerin mevcudiyetine müsamaha ile bakanlar, Kubilây'ın şehadetini alkışlayanlardan daha az mücrim olamaz**» demiş, Ayol, milletin manevi mevcudiyetine en ziyade ve müthiş (*bir hayvan adı*) (...)çesiyle tasallut eden sensin. Ege Vapuru ile Antalya'ya gitmiş. Hükûmet memur ve müdürleri şirket vapuru ile teşyi' etmişler. Mecidiye Kruvazörü de beraber gitmiş. Bu saltanat, bu fakir millete bu masraf niye?

BALIKESİR'DE İRTİCA VE MENEMEN İRTİBATI

17 Şubat:

12, 13 Milliyetler geldi. **Balıkesir'de 14 kişilik hükûmet şeklini tağyir**

edici gizli komite varmış, yakalayıp Menemen Divanı Harbine gönderilmiş. Esbak Maarif vekili Vehbi, diğer bir eski mebus orada çıkan İstiklâl gazetesi sahibi İbrahim Sururi, Ses gazetesi sahibi Emin Vedat'ta bunların içinde imiş. Bu Mustafa Kemal'in marifetidir, seyahatinin gayesi vâzıhan anlaşılıyor. Nereye giderse oradan hareket edince orada yeniden tevkifler yapılıyor. Demek bu adamın halkın ihtiyaç ve şikâyetlerini dinlemesi, bunlara göre millet için iyi tedbirler alacağı martavaldır. Bunu gazetelerde propaganda eder. Zaten âtide de bu yolda bir şey yapılmıyacağına ben eminim. O vakit bunu kat'î isbat edilmiş bulacağız. Demek Mustafa Kemal'in seyahatinin maksadı her tarafı dolaşmak, oralarda kimler muhalifse onları anlamak, hemen tevkif ettirip divanı harbe vererek imha etmektir. Bir de Halk Fırkası teşkilâtını kuvvetlendirmektir. İş sade budur. Yanında her şubeden müşavirler, ihtiyaç tetkikleri hepsi lâf, dekor ve figürandır. (....) doymaz herif? Yap, yap daha bakalım! Ne akıllılık etmişimde ilk hamlede kapağı Avrupaya atmışım Bakılesir'in bu cemiyeti de havalidir. Oradaki muhalifleri haklamak için (*bir isim*) tarafından orada uydurulup tertip edilmiştir. Kitabımda bu (*bir isim*)ın ismi mütemadiyen geçiyor. İsminin yazılması uzun zaman yiyor. Bundan böyle ona hakiki adını vererek kısa kısaca «(*bir isim*)» diyeceğim.

Balıkesirli İbrahim Süruri'nin Divan-ı Harpte muhakemesi var. Reisin ona sorduğu şeyler bir cumhuriyeti utandıracak mahiyettedir. Zavallı hürriyet, kanunT!.. Ne oyuncak olurmu... İthamın başlıca sebebi Balıkesir halkı onu seviyormuş, binaenaleyh emrine amâde imiş... Divan-ı Harp ona bunu soruyor. Neden bu suçu işlemiş?!.. Çok ibretli birşey... Herkes bu muhakemeyi okumalı... Bir adamı bir şehir halkı severse o, bu adamın kabahati midir? Hem sevilmek kabahat olur mu? Tevkife sebep olur mu?..

RIZA NUR NİS'TE

20 Şubat:

Bizim Hanım yine hastahaneyi bıraktı. O kadar para gitti. Şifasından ümit yoktur. Çıkınca bilâkis daha fazla morfin yaptı. Morfine müthiş bir iptilâ gösteriyor. Böyle bir kara günümde, gurbette, kazancım yok. Parasının gittiğine mi yanayım, çektiklerime mi? Vicdansız babası evlâdının sıhhat ve hayatıyla alâkadar bile değil... Ben de halsiz, ölü gibi bir şeyin. İstirahat için, hiç olmazsa uyku uyumak için Nis'e gitmeğe karar verdim. Tetkikatım bitti diyorum fakat halâ da bir şeyler çıkıyor, her gün okuyor, yazıyorum. Boş bir gün geçmedi. Kafamı dinlendirmeye pek muhtacım.

28 Şubat:

Nis'teyim. Boul Tarabacel'd Grand Hotel de Paris de oturuyorum. Rahata, uykuya teşneyim. Kimsi ile görüşmek, konuşmak canım istemiyor. Hele kayınpederim olan adama sokakta filân rastgelmemek en temenni ettiğim şey. Al-

(*) Kanla ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

lah bana bu alçağın yüzünü bir daha göstermesin. Buraya güneş isteyerek geldim. Havalar serin. Fakat Paris gibi soğuk, pek rutubetli değil. Paris'te bilhassa berber dükkânında romatizma kaptım. Bu bizim akılsız kadının bu dükkânını üstüme atarak gittiği zaman romatizmaya yakalandım. Bir yıldır çekiyorum. Ondan ve ailesinden neler çekmedim ki... Bu romatizma sol ayağımda siyatik halinde.

Burada güneş iyi. İnsanı ısıtıyor, fakat güneşte biraz da yürürseniz terliyorsunuz. Sonra gölgeye geçincede müthiş üşütüyorsunuz. Güneşle gölge arasında müthiş fark var. Bu sebeple yüz fanilayı çıkarmak mümkün değil. İlk gün böyle terledim. Sonra da gölgede üşüdüm. Ben deniz kenarında büyümüş adamım. Paris'te denize hasrettim. Rıhtıma koştum. Fakat böyle oldu. gelir gelmez soğuk aldık. Dudağımda uçuk çıktı. Al sana istirahat.

Hey gidi Nis, evlendiğim şehirdir. Benim için ne uğursuz şehirdir. Dünyada en büyük yüzkaram, arım **Şükrü Paşa**'nın damadı olmak ve karımdır. O vakit nasıl yanıldım. İnsan aklına, ilmine de güvenmemeli. İşte böyle düşer. Evlendiğim evi gördüm. Alnımın kara yazısını duvarlarında okur gibi oldum. Eve düşman baktım, başımı çevirdim. Bu bina **Place Masselna**'dadır. Şimdi **Elaridge oteli** olmuş. Rengi o vakit te kırmızı idi, şimdi de kızıl. Sanki ateşten bina olduğunu gösteriyor. Tam 18 yıldır beni yakan bu ateşten yapılmış meskendir.

22 yıl evvel burada **Bataille de Filuks**'i seyretmiştim. Onun dimağımdaki intibaı halâ durur. O vakit **Şehbal** gazetesinde bunun için bu makale neşretmiştim. Bu sene bunlar geçmiş. Mevsim sonunda buraya geldin. İsabet!.. Çünkü dimağım öyle yorgun ki, gürültü, kalabalık çekemiyorum. 15-20 dakika bile konuşmağa dayanamıyorum. **Yorgunum, pek yorgunum.**

Şurada iyi uyuyabilsem, deniz kenarında bol bol gezebilsem. Bu suretle dimağım dinlense ve romatizmam geçse bahtiyar olacağım. Başka istediğim yok.

Tetkikatını esnasında bu müthiş çalışmanın beni bir gün öldüreceğini zanneder, daima hatırlar ve bundan korkardım. Tetkikatın bittiği gün «Çalışma beni yenemedi, ben onu yendim» deyip bayram etmiş, pek sevinmiştim. Ama henüz bu olmamış galiba.

VURGUNLAR VE KUMAR BORCU HESAPLARI

3 Mart:

İkdamcı **Ahmed Cevdet** ve **Reşid** beylerle görüştüm. Gümülcine'liyi bizim gazeteler Suriye'ye gitti diyorlardı. Burada imiş. Pek rezalet içinde imiş. Vurulmasının sebebi: Vuran adam İstanbul'a gidiyormuş, **Gümülcineli İsmail** onu **Mustafa Kemal**'e jurnal etmiş, gidince adamı hapis, sonra Çoruma nefyetmişler. O da oradan kaçmış, gelince **Gümülcineliyi** vurmuş. Muhakemede **Gümülcineli** Harb-i Umumide Fransızlara, İngilizlere, Yunanlılar hizmet ettiğini iftiharla söylemiş. Hay utanmaz. Biraz haya edip sakla bari. Diğer tarafın avukatı da «**Bir adam ki, kendi vatanına haindir ve bunu utanmadan ikrar da ediyor, artık diyecek yoktur**» demiş. Şu adamı yirmiüç yıl evvel nasıl ve ne güzel anlamış, «**Hürriyet ve İtilâfın İçyüzü**» adındaki eserimde tasvir etmişim. Doğrusu kendi-

me aferin dedim. **Gümülcîneli** Ankara'ya da müracaat edip 300 frank maaşa kendilerine casusluk edeceğini mühim malûmat vereceğini bildirmiş. Kibrit şirketinden **İsmet Paşa** 20 bin liralık aksiyon hediye almış. Kambur kardeşine **Şehremanetin frigorifik** işini vermiş. Etleri cebren hiç olmazsa 24 saat oraya sokuyor, kilo başına 20 kuruş alıyormuş. Milyonlar vuruyor demek. **Halk da sade kamburun şerefine eti yirmi kuruş fazla ile yiyor.** Feci. Utanmaz (*bir isim*)= bunlara rağmen namus şampiyonu rolü oynuyor.

İstanbul Kumandanı **Şükrü Naili** çok kumar oynuyormuş. Kulübe binlerce lira borçlanmış. Nihayet İstanbul'a gelen İtalyan tayyarecilere Ada Kulübünde bir ziyafet verilmiş. Boynu bükük **Cafer** bu ziyafet masrafını **Şükrü Naili**'nin borcu kadar fazla gösterip hükûmetten parayı almışlar, borcu kapatmışlar.

Şefik Esad diye bir maskara vardır. İttihadçılara çatar, para vurur. Bu sefer de Beyoğlunda hanesini kumarhane yapmış. **Mustafa Kemal**'in avanesine çatmış. Şehremanetinin bir şirkete borcu varmış. Onu vermek için vasıta olmuş, emaretten yüzbin lira vurmuş. Bir hükûmete istikraz olarak para alınır, o vakit komisyon verilir amma borcu vermek için bir hükûmetin rüşvet veya komisyon verdiği henüz işitilmemişti. Bu namussuz (*bir hayvan adı*) araptır.

Mustafa Kemal çok poker oynuyormuş. Ada Kulübünde her defasında beş bin -altı bin lira kaybediyormuş. Eskiden bu adeti yoktu. Bu eksikti. Pislikler tamam olmuş.

Kıbrıslı Şevket'in rivayetine göre **Fethi** Paris'**de Hodiyo**'dan 30 bin lira para almış. **Hadiyo Şevket'in kayınpederidir. Bilmesi lâzım.** Keza **Mustafa Kemal**'den 150 bin lira ve otomobile varıncaya kadar herşeyi almış. Beyoğlunda aldığı emlâk benim zannımdan çok fazla imiş. Öyle ise **Fethi** de vurguna başlamıştır.

16 Şubat Milliyette Mustafa Kemal'in İsmet'e Malatya Şimendiferinin küşadı münasebetiyle yazdığı tebrik telgrafına şu cevabı var:

«**Yüksek takdiriniz bizim için Cihan değer. Eser büyük reislndir. Türk milleti sizi yetiştirmiş olmakla asırlara karşı bihakkın iftihar edecektir.**» Aferin dalkavuk. Bu hususta eşin yok. Türk Milleti böyle bir mel'unun ve senin gibi mel'anet âleti bir vicdansızın vücuda gelmesinden ve yaptığınız tahribattan asırlarla ağlayacaktır.

Dünkü 5 Mart tarihli Matin'de şu havadis var: «Türk Millet Meclisi feshedildi. İntihap 20 Nisanda» Al bir delilik daha. Bu meclisin bitmesine zaten iki ay kalmıştı. Bu ecele neden? Yine herifin bir dalaveresi var. İki ay için âleme karşı pek ayıp bir şey. Niye memleketi anormal gösteriyor? Yine mevki hırsı ve dalaveresi ile delirmiş. Bu kadar acelenin mühim bir âmili olsa gerek. Fakat emin olarak bilirim ki, bu acele ve ânî iş millet için değil kendi menfaatleridir. Herhalde bir-iki yıldır her şeyden bu adamların müşkülât içinde çırpındıkları görülüyor. Son zamanlarını yaşıyorlar gibi. (*bir isim*) ile **İsmet**'in cemile telgraflarına rağmen araları açıktır. Birbirinin fırsatını gözlüyorlar. (*argo bir deyim*).

İstanbul'da İş Bankasına «(...) Bankası» diyorlar. Hali müzebzeb imiş. Tabii (*bir isim*)'un, **İsmet**'in dalkavuk ve zorbalarına, mebuslarına ikrazlar yapıyormuş. Meselâ **Yakup Kadri**'ye 20 bin lira ikraz etmiş. Bu (.....)suz herif bunu

(*) Namusla ilgili ve argo olan iki kelime metinden çıkartıldı.

nereden verecek? Ciddî bir banka böyle garantisiz borç verir mi? Banka değil maskaralık. İlk tesisi gününden beri bu bankanın ne olacağını tahmin etmiştim. Devir bir dönsün bu bankanın ne rezaletleri çıkacaktır, görülecek. Bizde yaman meşhur tipler vardır. Ne güzel bulmuşlar (...) bankası diyorlarmış. Yıllardan beri güldüğüm yoktu. Bunu işitince öyle güldüm ki, kasıklarım ağrıdı.

Birgün Büyükadada kulüpde oturuyorlarmış. Birçok kalabalık varmış, müverrih **Ahmed Refik** de **Mustafa Kemal**'in masasına oturmuş. (*bir isim*) bu ada ma pek kızgın imiş. Sebebi de **Yavuz Selim**'i filân metheder surette yazılar yazdığı imiş. (*bir isim*) **Refik**'e: «Sen câhilsin. Eşeksin, hayvan» diye ilh... Söylenmiş Nihayet «Şu masanın üstüne çıkacaksın. Cahilim, eşeğim diye bağıracaksın.» demiş. **Refik** de çıkmış. Öylece bağırmış. Sonra gidip yerine oturmuş. Bu sefer (*bir isim*) «Siktir burdan» diye koğmuş. Aman ne istibdat, ne azgınlık, diğeri için de ne rezalet!.. Garibi birgün sonra **Refik** körkütük sarhoş yine kulübe gelmiş. Kulüp reisi **Pazarola Hasan**'a beni **Gazi** ile barıştırın, işte yanlışlık var diye rica etmiş. **Hasan** bile: «Canım daha dün bu iş oldu. Hele bir müddet gelme!» demiş. **Refik**'i tarikat-ı salâhiye işinde mahvediyordu. Birinin himmeti ile kurtulmuş imiş.

FALİH RIFKI VE RUŞEN EŞREF

Bir resmî ziyafette **Falih** ile **Ruşen Eşref** kavga etmişler. Sebebi **Falih** öte kinin tercüme ettiği **Virjil** ile alay edermiş. Aman ya Rabbi, hangisi hangisinden âlim?! Ziyafette ecnebiler de varmış. Nihayet **Ruşen Eşref Falih**'e tokat atmış, kucak kucağa döğüşmüşler. Bu adamlar Avrupanın güya şusunu busunu alıyorlar, fakat o ziyafetleri, baloları, dansları derhal tulumbacı koğuşları, saz içkileri, koltuk meyhaneleri haline koyuyorlar. Tabii... Seviyeleri bu... Bu sebeple seviye yükselince ne kadar değiştik deseler nafile...

Refik İsmail için (*bir isim*) diyormuş ki: «Bu kadar çok pezevenk gördüm. (*bir isim*) kadar pezevenklikte iktidar sahibi olanı görmedim» Bu adamın karısı İstanbul'un güzellerindendir. (*bir isim*)'a takdim etmiş. Bu sayede olacak ki, mebus yapmış Şimdi neden kızmışsa kızmış, aleyhinde. Fakat madem ki, müthiş pezevenk niye mebus yapıp Millet Meclisi'ni telvis ettin. Asıl habis sensin. Burda pezevenklere de ders var. Onca en muteber şey pezevenk amma bazan onlara da kızıyor, mebusluktan atıyor.

BALODA SKANDAL

Bir umumî balo olmuş. Mısır Prenseslerinden **Şivekâr** adında biri vardır. Adeta denebilir ki, Dünyada yatıp kalkmadığı erkek kalmamıştır ve âşikâr yapar. **Ruşen Eşref**'le dans ediyorlarmış. Kadın şimdi ihtiyarcadır. (*bir isim*) kadın dans ederken öpmüş. Kadın nazar-ı dikkati celbetmeyi sever, daima skandal yapar biridir. **Ruşen**'e hemen tokat atmış, ne rezalet diye bağırmış. **Ruşen** kızmış tabancasını çekmiş, tutmuşlar. Bu cebîn, denî, dalkavuk, pezevenk herifin tabanca taşımasına pek şaşdım. Hiç ona yakışmaz. Demek (*bir isim*)'ün etrafı bu adama varıncaya kadar hep tabancalı. Ve bu da tabancasını kadını çekiyor. Cidden kahraman!.. Hem ateş edemiyor. Derken, böyle birçok insan tarafından yakalanmış

bir halde iken ayakları uzundur, ayağı ile **Şivekâr**'ın dizine vurmuş, kadının **Zotu**-**le** denilen diz kapağı kemiği kırılmı, ameliyat yapılmış. (*bir isim*)bunlardan iftihar etsin. (*bir isim*) bir gün çok büyük rütbelere nail olacaktır.

Burda biri bana birtakım vukuat söyledi. Bu vukuat beni pek tenvir etti. Bir yıldır olan vak'aları vazıhan ve kat'Neronurette izah edemiyordum. Çünkü bazı noktalar benim bildiğim vaziyet ile gayri kabil-i izah idi. Bu vaziyet **Neron** ve **İs**-**met** münasebatıdır. Bir yıl evveline kadar **İsmet,** (*bir isim*)'un en mühim dalkavuğu, en sadık bende ve en muti âleti idi. Bir senelik vukuatta bu anahtarın açamadığı şeyler görüyorum. Meğerse bir yıldır **İsmet** dişlenmiş, kuvvetlenmiş. **Neron'a** diş göstermeye başlamış imiş. Vakıa zahiren birbirlerine cemile ve **İsmet** ona yine dehşetli (.....) ediyor amma **İsmet**'in içi başka imiş. Bunun evvelden beri böyle olduğunu bilirim. Onun içi dışına uymaz. Pek haris olduğundan efendisini devirip yerine geçmek ister. Fakat izhar edemezdi. Şimdi ediyormuş. **Neron, İs**-**met'i, Rauf** gibi filân yapmak istiyormuş. Fakat askerin onun tarafında olduğunu zannedip korkuyor, bir şey yapamıyormuş. **Fevzi Paşa** ikisi arasında duruyormuş. **Neron, Fevzi**'den kat'i surette emin değilmiş. Demek ikisi arasındaki cidal bir derece açığa vurmuş. Sonunda vuruşmaları gayri kabil-i içtinabtır. Bakalım...

Bu hususta bir takım malûmat almış, evvelce yazmıştım. Yine bir takım vukuat buna inzimam ediyordu. Fakat tam inanamıyordum. Bu adamın söylediği vukuat **Yakub Kadri** ve emsalinden bizzat işittiği malûmattır ki bunlar işin içindedir. **Yakub Kadri «İsmet'i sevmem ama Gazi giderse İsmet'e sarılmağa mecburuz»** diyormuş. İki canbaz bir ipte oynamaz. Elbet sonu bu idi. Millet işi ortada yoktur. Dâva hep mevki, bu hırsı tatmin etmektir. Ben kuvvetle zannediyorum ki, **İsmet** vuruşmağa kadar varmaz. Çünkü korkaktır.

GAZİ-İNÖNÜ İHTİLAFI

Birgün Ardahan mebusu Ankara'lı **Talât'ı İş** Bankasına meclis-i idare azası yapmasını (*bir isim*), **Celâl**'e söyledi. Bu işin senevî 12 bin lira aidatı var. **Celâl** gider, **İsmet**'e anlatır. İsmet: «Hayır yapmayacaksın. Hattâ Kütahya **Nuri**'yi de meclis-i idareden istifa ettireceksin. Fakat bunu **Gazi**'ye söylemiyeceksin. Beni bu işte onunla muarız vaziyete koymıyacaksın» der. **Celâl** (.....)vuk, cebîn, (...)tal biridir. Gider, bu sözleri de aynen **Neron**'a nakleder. **Neron**, «Pekâlâ, yapma. Böyle bir iş için **İsmet**'le muaraza etmem. Hattâ **Nuri** de istifa etsin. Herif Başvekildir. Devletin parasını bankadan çekiverirse banka ne olur?» der. Bu mükâlemede hazır bulunan **Yakub Kadri, Falih** ve emsali şaşarlar ve oradan çıkınca derler ki «**Gazi ölmüştür**» bunu böylece kendileri hikâye etmiştir. Hakikaten doğru. Beş yıldır her emrini, keyfini müthiş bir surette ve hiç itiraz dinlemeksizin yaptıran **Neron** şimdi böyle diyor. O en manasız keyfini yaptırmak için, insanları koyun sürüsü salhaneye sevkedilir gibi ipe sevkederdi. Şimdi böyle olmuş.Yoksa **İsmet**'i derhal ipe çekerdi.Yapamıyor ve bilâkis **İsmet**'e itaat ediyor. Çok manâlıdır. Demek **İsmet**'ten müthiş korkuyor.O zaten kuvvetli ise canavardır. Kendini zayıf görürse derhal itaat eder. Adeti budur. Fakat bu çok sürmez. **Neron, İsmet**'i

(*) Yağcılık ve saflıkla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

yine pençesine alır. **Talât** aza yapılmaz. **Neron, Nuri**'yi de çağırır, bizzat istifa ettirir. Demek **Nuri** ve **Talât**'ın muhalif fırkaya verilmelerinin evveliyatı varmış.

İsmet çok evvel başladığı «**Çok fenalıklar oluyor. Yapan Gazidir. İsmet elinden geldiği kadar önüne duruyor. O olmasa neler olacaktı**» tarzındaki propagandası ile zabitleri, halkı kendi tarafına celbetmiş. **Neron**'nun gitmiş, herkes ondan nefret ve lânet eder olmuştu. Son yıllarda **İsmet** irtikâp ve irtişayı diline dolamış, bunun aleyhtarı, kahramanı kesilmişti.İki de bir irtikâp işini mahkemeye veriyordu. Birincisi **İhsan'ın Havuzu ve Yavuzu idi. Onu ikmal etti İkincisi Barut işi idi. Onu Neron'un muhalefeti yüzünden halâ ikmal edemedi. Pazarola Hasan bu irtikâbın kahramanıdır.** Şimdi Gazinin en sevgili dalkavuğudur. **İsmet** bunu **Neron**'a ikide bir söylüyormuş. Bir defasında **Neron** da ona sen irtikaı aleyhtarı gözüküyorsun amma kibrit şirketinden 20 bin lira aldın demiş. **İsmet**: «Ben onu iade ettim» demiş. Halbuki **İsmet**'in hırsızlıkları, bilhassa kambur kardeşi vasıtasiyle yaptıkları müthiş imiş. **İsmet** mühim kanay ve utanmazdır. Böyleyken bu işi ele alıyor. İrtikâp aleyhine kalkıyor. **İsmet Neron'a Nuri**'nin irtikâplarını söylemiş. **Nuri**'nin aleyhine yürümüş. Bu husumetin sebebi Serbest Fırka'nın teşkili, **Nuri**'nin **Yarın Gazetesini** çıkartmasıymış. Halbuki bunların heps de **Neron**'un verdiği paralar ve emirlerle yapılmıştır: **Yakub Kadri Mısırlı Prens Seyfeddin**'in işini yapmak için **Feridun Paşa**'dan 12 bin İngiliz lirası rüşvet alacakmış. **İsmet** mâni olmuş, fakat işi kendi adamı eski Bahriye Nâzırı **Hasan Paşa**'nın oğlu **Rüştü Paşa**'ya vermiş, **Rüştü** işi yapmış, beş bin İngiliz kazanmış. Bu sebepten **Yakup Kadri İsmet**'in aleyhine dönmüş. **Yakup Kadri** çok (..... ...) bir herifmiş. Yine bu sebeplerden **Falih Rıfkı** da aleyhinde imiş. **Yahya Kemal** Ankara'ya gitmiş, **İsmet**'e irtikâplardan şikâyet etmiş. **İsmet** feni'mel matlûp deyip «**Bunları Gazi'ye de söyle seni götüreyim**» demiş. **İsmet** bu yolda darbelerine devam ederken bundan da istifade etmiş, götürmüş. İçilmiş, (.....) **Yahya Kemal**neye âlet olduğundan habersiz. **Mustafa Kemal**'e irtikaplardan şikâyet etmiş. **Neron** dinlemiş, dinlemiş, nihayet: «**Sen bir şairsin. Böyle şeylere karışma!**» deyip kıçını dönüvermiş. **Yahya Kemal** oteline dönmüş, sabah olup ayılınca fena korkmuş, «beni bu adam asar» deyip kimseye haber vermeden hemen İstanbul'a ve derhal Sirkeci istasyonuna gelmiş, Avrupaya kaçmış. Yine kendisini Avrupa'da vurdurur diye izini kaybetmiş, nihayet Cenevrede **Tevfik Rüştü**'yü görmüş. **Tevfik Rüştü** onu Madrid'e sefir yollamış. İtimadnamesini de arkasıdan göndermiş. Zavallı (.....) ve gafil **Yahya Kemal** şimdi evham içinde imiş. Madrid'de sefarethanede kilit kilit üstüne oturuyormuş. Foçi gibi şişmişti. Şimdi eriyip iğne ipliğe dönmüş.

HAMAMIN NAMUSU

İsmet'in bu irtikâp aleyhtarlığı hali şu hikâyeye benzer: «**İstanbul'da bir adam varmış. Lûtî imiş. Zengin imiş. Birgün bir hamama gitmiş. Güzel bir tellâk bulacağı ümidi ile soyunmuş, içeri giriyormuş. İçerden bir kıyamettir kopmuş: «vurun! Hamamın namusu var. Tellâklara tecâvüz ediyor» diye bağıran bağırana. Ve nalınlarla bir herifi döğüyorlarmış. Lûti telâş edip**

(*) Namus, zeka ve saflıkla ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

yanlış gelmişim demiş, acele dönmüş giyinmeğe başlamış. Hamamcı ve adamlar yanına koşmuşlar: «Aman! Beyefendi niye giyiniyorsunuz? Alâ oğlanlarımız var.» demişler. Adam şaşırıp: «Ya bu kıyamet nedir? Bu hamamın namusu var diyorlar» demiş. Hamamcı demiş ki: «Efendim o sizin için değil. Herif kokoz. Aleme karşı gösteriş olmak üzere öyle dedik. Arada bunu yapmak lâzımdır. Gitmeyin! Çok güzel şeylerimiz var»

Kendisi baş hırsız. Muarızını yere vurmak ve bu vesile ile aleme namuslu gözükmek için namustan söz ediyor. Mes'ele Şengül hamamının namusundan ibarettir.

Son yılda Ankara'da **Hasan Mustafayef** adında bir Azarbeycan'lı türemiş. Bu adam petrol işi yapmak istiyormuş. Arkasında kuvvetli ecnebî malî gruplar varmış. İş Meclis'ten geçeceğinden **Falih, Yakup Kadri, Ruşen, Bozok Salih** ve emsali meb'uslar her ay bol paralar veriyorlarmış. Ada Klübünün bir katını tutup bunları karılarıyle beraber, günlerce misafir ediyormuş. **Yakup**'ların maaşları ayda binbeşyüz lirayı buluyormuş. Bu nev'i vurgunları da ayrı fakat yine ayda yirmibeş lira ile geçindikleri gibi beş parasız ve borç içinde imişler ve çok kumar oynuyorlarmış.

Mustafa Kemal kulüpte poker oynarken «Gidin, getirin şu kadar para, koyun»! gibi neferlere emir verdiği gibi emirle oynuyormuş. Oyunda bile istibdat. Birdefa ingiliz sefiri ile oynuyormuş. Kâğıt ve paraları birbirine karıştırıvermiş. Sefir fena kızmış.

MECLİSİN FESİH GEREKÇESİ

Yakub Kadri'ler diyorlarmış ki: «Gazinin etrafı tulumbacı. Eğer **İsmet**'le vuruşursa **İsmet** tarafını tutmağa mecburuz. Sevmiyoruz ama böyle. Hakikaten serbest fırka içinde akıbetlerini fena görüp bunlar, **Vasıf** ve emsali **İsmet** tarafına geçmişlerdir. Fırka ve meclis bu suretle **İsmet**'in avucuna düştü. **İhtimal meclisinin feshinin sebebi budur.** (*bir isim*) kuvvetin elinden çıktığını görerek meclisi acele feshetmiştir. **Yakublar** sanki kendileri tulumbacı değil... Hey, matbuat tulumbacıları!..

Bundan böyle vaziyeti ve vukuatı şöyle izah etmeli: Birbirine diş bileyen **Neron ve İsmet** var. İzahın anahtarı budur. Hangisi atik ve cesur davranırsa ötekini tepeler. Bakalım bu vaziyet ne vakte kadar sürer ve sonra ne şekil alacak? Bence yine **İsmet Neron**'a (....) halinde itaat edecektir.

Nis'te Halife ve Hanedandan birçoğu var.

Rauf Nis'e gelmiş. **Ömer Faruk** bir yerde ona tesadüf etmiş, «Bize de buyurun» demiş. **Rauf** «Ben size muarızım görüşemem» demiş. Evvelce de söyledim. **Mustafa Kemal** ve **İsmet** şu adamı padişahçı diye kıyamet kopardılar. Halbuki bu da onun padişahçı olmadığına delildir.

İşte Nis'te bu malûmatı aldık.

(*) Köle manasında bir kelime metinden çıkartıldı.

PARİS'E DÖNÜŞ

24 Mart:

Paris'e döndüm. Çünkü bir telgrafla bizim karı beni acele istedi. Yine acaba ne belâ var? Bizim tedavi, istirahat yarım kaldı. Çok istifade etmiştim. Yüzüme kan geldi. Sıklctim arttıydı. Başım pek rahattı. Okuyup-yazmak yok. Bir düşünce, keder, üzüntü, karı ile kavga da yoktu. Güzel uyuyordum. İstaham geldi. Mükemmel hazmediyordum. Genileşmiştim. Beni görenler «yirmi günde ne tahavvül» diyorlardı.

Şimdi bir aydır yığılmış olan **Milliyet** gazetelerini okuyorum.

13 Şubat Milliyette (*bir isim*) **Konyada askerî mahfelde nutuk söylemiş. Türkiye'nin terakki hamlelerinin önünde daima asker, ordu bulunmuştur. Bugün de böyle ve milletle ordu birbiriyle öyle birleşmiştir ki, Dünyada ve tarihte misali yoktu»** demiş. Büyük (.....), Büyük (.....). (*bir isim*) demek orduya (.....)luk ediyor. Onu kazanmak ihtiyacını duyuyor. İşin burası mühim. Herşeye çare bulur ama ordunun isyanına bulamaz. Bu tepeden inme olur.

Siyasî müşavirlikler yapıyorlarmış. Yaparlar. Yarın da ilga ederler. Bu adamlar seciye ve mümeyyiz vasıflarını 7 yıldır pek bâriz bir surette göstermişlerdir. Bir şey ihdas ediyorlar. Bunu lüzumsuz yere ve ekseriya mevkide durmak düşüncesiyle yapıyorlar ve düşünmeden ve (.....) yapıldığı için kötü oluyor. Kendi tasavvur ettikleri şahsî menfaatlerini de temin edemiyor. Hadi lâğvediyorlar. **Meselâ Bahriye Vekâleti teşkili meselesi.** Böyle birçok işi vardı. Hâsılı idarelerinde istikrar yoktur. Bu sebeplerle milyonlarla lüzumsuz masraflar yapılıyor. Zavallı milletçekip duruyor. Göğsü tecrübe tahtası oldu. Bu tecrübeler bir lüzum ve âlimâne bir sebep ve suretiyle yapılsalardı yine diyecek yoktu.

TÜRKOCAĞI NEYİN NESİ?

2 Mart nüshasında **Mustafa Kemal** Konya halk fırkasında **«18 yaşından yukarı yaştaki bütün gençliği fiilen fırkamız azası görmek isteriz. Muallimler behemehal Türk Ocaklarının içinde ve inkılâp prensiplerimizin ön sınıfında çalışmağa mecburdur. Fırkamızın bir şubesi olan Türk ocakları, ilh...** diyor Demek bu seyahatlerinde bir gayret ve emeli de bütün milleti Halk Fırkası azâsı yapmaktır. Fakat (.....) bununla kuvvetli mi olur. **Fırkasını bunlar içinden yerler.** Demek bu adam serbest Fırka ile başlayan İzmir, Menemen ve emsali vakalardan, belediye intihabından fena korkmuş, taraftar toplamak gayretinde.

4 Mart nüshasında şu havadis var: Gazi seyahattan Ankara'ya dönmüş, gelir gelmez heyeti vekileyi toplayan Millet Meclisi'nin feshine ve mebus maaşının 350 liraya indirilmesine karar verdirmiş. Biz zavallılar en güç zamanlarda mebusluk ve vekillik ettik. **Mebuslukta yüz lira aldık.** Hele vekillikte hiç maaş almadık. Bunlar sonra dehşetli maaşlar alnuşlar demek. Aferin... Vatanperver halk fırkası mebuslarına, fırka ve hükûmetlerine!.. (*bir isim*)cezrî ka-

(*) Yalan, fesat, yağcılık, cehalet ve zihinle ilgili beş kelime metinden çıkartıldı.

rarlarla Ankara'ya döndüğü yazılı. Beş Mart nüshasında (*bir isim*) Halk Fırkası grubu reisliğine gönderdiği bir tebliğ var. Demiş ki, «**Bu Milletin hakiki efendisi halktır, köylüdür.**» Bu herif bunu intihap yapılmasının sebebi Millete yeniden reyini göstermek imkânını vermek için imiş!.. Halk fırkası yeni kanunlar ve işler yapacakmış, millet bunları istemiyor mu görülecekmiş! Bu kadar (.....) görülmemiştir. 14 milyon halktan tek bir nefer reyini istediği gibi verebilir mi? Bunu millet de, bütün Avrupa da, kendi de biliyor, fakat (....)ması yoktur ki söyler... Sözlerinde tezad da var. meselâ yine diyor ki «**Seyahatlerimde hakikati yarından ve derinden gördüm. Millet bizimle beraberdir**» Öyle ise pekiyi, milleti yeniden reyini göstermeye dâvete yani tecdid-i intihaba ne lüzum var... Bu mektubunda «**tecdid-i intihap kararı verilmesi kanaatındayım**» diyor. Halbuki bunu **İsmet**'e ve meclis reisi **Kâzım**'a böyle yapın! demiştir. Ne ise meclis tecdid-i intihab kararını vermiş. Vermeyip de ne yapacak?!. **Neron** olan efendileri istiyor, hemde kararı alkışlarla vermişler.

9 Mart nüshasında Rusya ile Karadenizde tahdidli teslihat mukavelesi yapmışız. İki devlet birbirine haber vermeden yeni harp gemisi yaptırmıyacakmış. Biz Moskova muahedesini yaparken Ruslar bize o vakit de bu tarzda şeyler teklif ve ısrar etmişler, biz kabul etmemiştik. O vakit kabul ettiremedikleri şeyleri birer birer **Tevfik Rüştü**'ye kabul ettiriyorlar. Tabii ona değil **İsmet**'e ve **Mustafa Kemal**'e kabul ettirmişlerdir. **Tevfik Rüştü** Dünyada hiçbir meziyeti olmayan, fikri olmayan, her dakika fikir değiştiren, hâsılı mühim bir derecede bir dalkavuk, samandan yapılmış adam, pek aşağı biridir. Bu mukavelenin hiçbir kıymeti yoktur. Avrupaya karşı bir nümayiştir. Fakat ben olsam bu nümayişi yapmazdım. Çünkü kıymeti yok, tesiri gülünç olmaktan ibarettir.

11 Mart nüshasında reisicumhura Çankaya'da yapılan sarayın fotoğrafı var. Müthiş bir bina. Güya mali buhran var, bu derecede açık, tasarruf yapılıyor. Mebusların maaşını kesen (*bir isim*) kendine tam böyle bir günde saray yaptırıyor.

Halk fırkası kâtip-i umumisi **Saffet** çıkarılmış, yerine meşhur (.....) **Recep** (Kütahya) yapılmış. Serbest Cumhuriyet Fırka'sının zuhurunda vaki millî tezahüratın halk fırkası aleyhinde olması **Saffet**'in başını yemişti. Azli bugün olmuş. Bu adamın boyu bir metreden fazla değildir. (.....) ve (.....)sızlığı ise bin metre vardır.

Bundan bir yıl evvel Paris'te bir **Hitit Cemiyeti** teşekkül etmiş, beni de aza yapmışlardı. Müntesiplerinden biri **Delâporte**'dir. Bu zat iki ay kadar evvel **Luvr Müzesinde** Hititler üzerine birkonferans da vermişti. Bu konferansı Paris sefiri **Münir Bey**'in patronajı altına koymuştu. **13 Mart Milliyette** bu cemiyeti **Mustafa Kemal**'in himayesi altına almasını **Delapert**'in bir mektubuyla **Neron**'dan rica ettiği, **Neron**'nın ricayı kabul ettiği, geldanî suratlı **Tevfik**'in riyaseti altındaki **Türk Tarihi Tetkikatı cemiyeti** azalarının da bu cemiyete aza kabul edildiği, cemiyetin Avrupa'nın her tarafında profesörlerden, akademisyenlerden, mühim müesseselerinden azası olduğu, esbak valilerden **Rıza Nur Bey**'in de Paris merkezinde aza olduğu yazılı. Bunu görünce iğrendim. **Hitit Cemiyetinden istifa ettim.**

(*) Rezillik, utanma, çalma, fesat ve ahlak ile ilgili beş kelime metinden çıkartıldı.

Delapert fakir bir adam. Oturduğu haneyi görmeli. Fakat yaman şey. **Mustafa Kemal**'e çatmağı düşünmüş, çatmıştır. Maksadı para çekmektir. Bugünkü Avrupalılar da vicdanî ve emsali hisler kalkmış, yerine para oturmuştur. Para, para... Ne vasıta ile ve ne kadar çirkin olursa olsun zararı yok. Böyle görüp duruyorlar ki, Ankara bir takım fransızlara ve avrupalılara binlerce liralar verip **Neron** için methiye ve kaside halinde kitaplar yazdırıyorlar. Bu da çarpacak.

Bu sefer de **Cenevre Darülfunun Profesörlerinden Pitar**'i karısı ile dâvet ettiler. Vatanda seyahat ettirdiler. Bol paralar verdiler. **Noel Roje** imzası taşıyan karısı bir, sonra **Pitar**'da bir kitap neşrettiler. **İkiside âdî dalkavuk. Pitar**'a yazık. Paris'te Diri Şark Dilleri Mektebi Türkçe muallimi «Deni» de gözü açıklardandır. **Mısır Kralı Fuad**'a çattı. İyi para aldı. Bir yıl evvel **Mustafa Kemal**'in hatıratını, bu (.....) şeyleri Fransızcaya tercüme edip neşretti. **Mustafa Kemal**'e de çatıp çöplenmek istiyor, fakat halâ bir şey yapamadı. **La port** daha usta çıktı. Bu cemiyette benim de olduğumu **Milliyet gazetesi** yazıyor. Beş yıldır Türk Gazetelerine adım yazılamıyordu.Bu makaleyi **Tevfik** bizzat gazeteye vermiştir. Orada benim adımı **Neron**'dan izinsiz zikredemez. Zikretmekten maksatları acaba nedir? Beni **Neron**'un himayesindeki bir cemiyette aza, binaenaleyeh **Neron** ile beraber göstermek mi. Memlekette ihtimal bu zan hasıl olacaktır. Böylebir cemiyetten istifa edip çıkmak her halde evlâdır. Bu sebeple derhal istifa ettim.

17 Mart Milliyette gayet fena bir haber var. **Türk Ocakları azası 30 bin kişi imiş. Kâmilen Halk Fırkası azası olacak** ve ocakların bütün emvali Halk Fırkasına devrolunacakmış. Yazık, yazık!.. Acıdım. Demek **Mustafa Kemal** seyahatte bunların muhalif olduğunu gördü ve galiba evvelden de biliyordu. Bu işi yapıyor.

ÇELİŞKİLİ İŞLER

20 Mart Milliyette: Mübadele-i ahali işinin tavsiyesi için kanun yapılmış. Demek bu iş hâlâ sürüncemede. Zavallı muhacir Türkler neler çektiler. Niceleri öldü. Onlara ait malları yarân yağma ettiler. Bu kanunu meclise verirken dahiliye vekili **Şükrü Kaya** demiş ki: «Mübadele ve iskân işlerindeki çirkinliği ve fenalığı izale için kat'i adımlarla yürümekten başka çare kalmamıştır» Be adamlar! Bu böyle de bu vakte kadar neredeydiniz? Ne duruyordunuz? Bu hükûmet bunun mesuliyeti cezasını çekmiyecek mi? Yine demiş ki: «Tetkikinize arz olunan bu kanun uzun ve hazin bir destanın teşrîî hatemesidir.» Ne doğru... Ah ah, ne hazin ne destandır. Onu ben meselenin iptidasında millet meclisinde şerh ettim. Hangi hükûmet dinledi. Bilâkis iskân vekili **Necati, Kütahya Recep İzmir Vasıf** türlü yalan, iftira denaet ve cehalet ile yani hükûmet beni kabahatli çıkardı. **Mustafa Kemal** ve İsmet keyiflendi idiler. **Mustafa Kemal ve İsmet yine o vakit istizahta hükûmeti tebdil ve iskân işini islâh etmedi. Şimdi yedi senelik bir destan yaptıktan sonra meclis kürsüsünde hazin oluşunu söylüyor. Yine demiş ki: «Yedi-sekiz seneden beri milletin efkârı umumiyenin, meclis-i âlinin kalbinde ve hissinde derin tesirler uyandıran bu hadise ve bu hadisenin safahatını millet muvacehesinde olduğu gibi anlatmak mesuliyeti müdrik bir hükûme-**

(*) Saçma manasında bir kelime metinden çıkartıldı.

tin borcudur» Pekalâ! Bu başta **İsmet** ve **Mustafa Kemal'dir.** Hadi mes'uliye tatbik edilsin. Ben bu rezaletleri sekizsene evvel söylerken onlar bu işin gümüş gibi olduğunu söylemişlerdi. Devir değişince bu iskân işini yeniden rü'yet etmelidir.

Hasılı birgün bu facianın hesabını görmelidir. Şu dünya ne tuhaftır. Sekiz yıl evvel bu rezaleti anlatamamıştık. Hükûmet halâ iş başındadır. Ve yine o hükûmet o vakit ki ıslah-ı hâl teklifimize kızmıştı. Ve yine o hükûmet bugün kendi ağzıyla bu fecaati itiraf ediyor. **Bu beyanatı Millet Meclisi zabıtlarından okumak ve bir de bu iş için bizim vaktiyle yaptığımız istizahta söylediğimizi, Necati,Vasıf, Recep ve emsalinin söyledi klerini yine bu zabıtnamelerden okumak lâzımdır.** Bu işte müthiş hırsızlıklar oldu, nicelerin cepleri doldu. Ve bu cepler dolmak için idi ki, muhacirler perişan ve bu iş rezil edildi. Cehalet ve idaresizlikleri de yardım etmiştir. Meselâ iskânın başına konan **Necati**'nin cehaleti meşhurdur. **Öldüğü vakit de 360 bin lirası çıkmıştır. Şükrü Kaya** bir şey yapacağından değil ya, bilmem niye söylüyor!

22 Mart Milliyette akıbeti pek vahim bir havadis var: Maarif vekili **Esat Bey** muhtelif tedrisatı liselere teşmil edeceğini beyan ediyor. Bunun açacağı yaraları unutturmak ne kadar güç olacaktır. Belki de mümkün olamıyacak. Şu (*bir isim*) çabuk geberse de bu dert büsbütün esaslanmadan, bu yara kangren olmadan kaldırılsa. Vekillik beyanatında el'an birçok orta mekteplerde kız ve oğlanın beraber okuduğunu öğreniyoruz. Bu **Esat** denen bedbaht sefil de kimdir?...

MECLİS NİÇİN FESHEDİLDİ?

4 Nisan:

Milliyet gazeteleri geldi. 26 Martta meclis faaliyeti tatil etmiş. Fesihden sonra içtimaa devam ediyordu. Bu fesih ne, yine içtimaa devam ne? Bir dürlü akıl erdiremiyorum. Şimdi anlaşıldı. Bu halde şunu zannetmek mümkündür: Mecliste mebusların çoğunun, bilhassa fırka erkânının **İsmet** tarafına geçtiği söyleniyordu. Galiba (*bir isim*) bundan şüphe ve telâş edip **İsmet**'in kendi aleyhine ve **Fevzi Paşa**'nın da muvafakati ile bir darbe yapamaması için meclisi acele feshetti!

İşte bu suretle milli hareketten beri üç Büyük Millet Meclisi gelip gitmiştir. Bunların son ikisi aslâ büyük değildir. Bunlara bir sıfat lâzımsa küçük millet meclisi demek lâzımdır. Hele üçüncüsüne bu sıfat hiç yakışmaz. Birinci meclis hakikaten büyüktür. Bütün safhasıyla bir parlamento idi. Bu meclisi ihtilâl ve huruç yapıp yeni bir devlet teşkil etmiş, yeni bir Türkiye vücuda getirmiştir. Devleti tesisinden sonra İstiklâl harplerini yapıp kazanmış devleti, milleti kurtarmış Lozan sulhüne hey'et göndermiş, müzakerenin ilk safhası onun zamanında cereyan etmiştir. Vakıa sulh bunun zamanında yapılmamış ise de bu şeref de şüphesiz onundur. **Bu meclise «İhtilâl, Harp ve Sulh Meclisi»** denmesi lâzımdır. (*bir sim*) mebus **Ali Şükrü***'yü Topal Osman'a öldürtmüş, cinayet meydana çıkarılınca (*bir isim*) katil-i aslî olduğundan yakalanıp tevkif edilmek ve hattâ yalnız böyle bir teşebbüsün vücuda gelmesi korkusuyla meclisi tehdit ile feshetmiştir.

(*) Ali Şükrü olayı TBMM gündemine intikal etmiştir.

İNKILÂPLAR

İkinci meclis zamanında **cumhuriyet ilân edilmiş, Teşkilât-ı Esasiye kanunu yapılmıştır.** Bunlardan başka bu meclis zamanındaki bariz şey bir sürü (.....) adı verilen, maskaralıklar, cehaletler, hıyanetler yapılmasıdır. **Mustafa Kemal** başta her vekil ayda bir inkılâp yapıyordu. Adliyede **Necati** bir halt ediyor, adına mesela **Mart Adliye İnkılâbı, sonra bir daha böyle halt yiyor, sonra adına Mayıs inkılâbı diyordu.** (.....) Vasıf Maarifte bir halt yiyor. **Maarif Nisan inkılâbı** ilh... diyordu. **Tekke ve medreseler kapandı, şapka giyildi, muhtelit mektep namıyla kız ve erkeklerden mürekkep orta mektepler yapıldı. Kız ve erkek liseleri talebesi birbirlerinin kucağına verilip dans ettirildi. Her yerde dans salonları açıldı. Valiler hükûmet konaklarında danslar, balolar, balolar tertip ettiler. İçip körkütük olup cebren balolarda türlü namussuzluklar, rezaletler oldu. Fuhuş ayıp olmaktan kurtarıldı, evciâlâsını buldu. Hergün bir bayram, bir donanma yapıldı. Çankaya bir meyhane ve kerhane halini aldı. İsraf ve sefahat dehşetlendi. Bütçe arttırıldı, açığı kapatmak için yeni vergiler kondu İnhisarlar ihdas edildi.** (*bir isim*) **başta, vekiler mebus lar, memurlar içki, fuhuş, eğlence ve kumara daldı.** Bu masrafları görebilmek için bir irtikâp ve irtişadır başladı ki tarihte misali azdır. Vur yansın gitti. Bu meyanda **İsmet Paşa'nın büyük masraflı at yarıştı eğlenceleri de meşhur oldu. İsmet,** yaveri **Atıf**'ı Londra'ya yollayıp **25 bin liraya bir yarış atı satın almıştır.** Yine bu meclisin bariz ve çirkin siması da mevkide kalmak için milleti, herkesi susturmak, bunun için de terör yapmak lâzım geldi. Cemiyet-i Salahiye, Kürt İsyanı birinci meclis zamanında büyük millî hizmetler görmüştü. **Mekteplerden dinî tahsil kaldırıldı. Dinsizliğe revaç verildi.**

Bu devrin inkılâb çocuklukları daha iyi tabir ile delilikleri ve ilh... ikide bir hâdise icat edip birçok insanları masum oldukları halde astılar. Bunlara katliam demek daha münasiptir. Bu suretle **İstiklâl Mahkemeleri** tarihimizde bednam oldu. Halbuki millete öyle vahim içtimaî ve harsî yaralar açtılar ki, bu devleti ve mileti yiyip kemirmektedirler. Bu meclis ömrü tabii ile irtihal etti.

Bu mecliste de namuslu mebus yine epeyce vardı. Bunlar birkaç felâh hamlesi yapmak istemişlerse de terörlerden korkup susmuşlardır. Fakat bundan sonra gelen Millet Meclisi büsbütün (...)çak ve (...)çük meclistir. Bunlar artık baştan aşağı dalkavuk, alet idiler. (*bir isim*) bu intihapta İkinci Meclisteki namuslu mebusları intihap ettirmemişti. Yeni mebuslar derhal maaşlarını ayda beşyüz lira yapmışlardı. Bunlar da İkinci Meclis zamanında başlayan zevk ve safa, kumar, fuhuş, israf, irtikap ve irtişaya daha şiddetle devam ettiler. Bu meclisin bir hususiyeti ikinci meclis zamanındaki (....)lâp rezaletleri kanunlar ile tevsik etmek olmuş, bu bapta birçok kanunlar yapmışlar ve bunları hükûmet nasıl getirmişse öylece ve birsaat içinde hiçbir tetkiksiz ittifak-ı ârâ ile kabul edivermişlerdir ki, meclislerin bu kadar (...)si görülmemiştir. Bunun zamanından en mühim hadis malî ve iktisadî buhran zuhur eder. Bu meclisin hateme-i hayatı **Menemen hâdisesidir.** Bunda da Divan-ı Harbin verdiği kâmilen haksız idam cezalarını aynen ve ittifakla kabul etmek gibi bir (....)eti yapmışlardır. Yani hepsi (...)til ve (...)ni-

(*) Dokuz kelime metinden çıkartıldı.

dir.

Milliyetin 25 Mart nüshasında (*bir isim*)'un beyanatı var. Bu beyanatı **Türk Ocakları ilim ve hars heyeti azasından Ruşen Eşref'e yapmış.** Yani ona neşrettirmiş. Bu sebeple **Ruşen**'in Ocak ilim ve san'at hars heyeti azasından olduğunu öğreniyorum. Hey gidi zaman! Zavallı **Türk Ocakları! Ruşen** gibi kara cahil ve namussuzlukta eşsiz Türk olmayan biri böyle bir heyete aza imiş. Buna işte ört ki ölem derler. Evet, birşey doğru, **Ruşen** San'atkârdır. Ne de? **(.....)lik, (...)yaşlık ve (.....)vuklukta.** Bu cihetten doğru. Eğer bizden sonra **Türk Ocaklarını** san'atı da bu oldu ise diyecek yok.Vaktiyle bu hars heyetinde aza olduğumdan kendimden iğreniyorum. (*bir isim*) ezcümle şöyle demiş:

«... Memleketin ve inkılâbın içerden ve dışardan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır. Teessüs tarihinden beri ilmî sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşr-ü tamim'e sadakatla ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucib hizmetler sebketmiş olanTürk Ocaklarının aynı esasları siyasî ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkamla ve bütün manasıyla yekvücud olarak çalışmalarını münasip gördüm. Bu kararın millî müesseseler hakkında duyduğum itimad ve emniyetin ifadesidir.»

TÜRKOCAKLARININ BAŞINA GELENLER

Zavallı Türk Ocağı. İnna lillahi ve inna ileyhi raciun... El fatiha...

Tuhafı şu ki, böyle bir müesseseyi, sırf ilim ve hars için tesis etmiş, siyasetten uzak olması daima düşünülmüş bir varlığı, koca (*bir isim*) kendi keyfi ile halk fırkasına kalbedip bitirmiştir. Böyle bir şey onun bütün azalarının kararıyla olur. (....)mıyor ve bunu aleni söylüyor. Şimdi belki (*bir isim*) mutad usûlü üzere ocakların kongresini toplar ve bu kararı onlara verdirir. Ne yapacaklar, verirler. Bilhassa **Hamdullah Suphi** ve emsali baştadır, onlar gayret eder, yaparlar. Beyanatının sonunda ocağa karşı itimad ve emniyet hissi duyduğundan bu işi yaptığını söylüyor. Halbuki Türk Ocaklarından korktuğundan yapmıştır.

Bu bir cinayettir. Ve bütün mes'uliyeti de o **Hamdullah**'ın boynunadır. Bir bakıma iyi oldu. **Ocağın kasası Hamdullah'ın kesesi idi.** Oh, elinden gitti. Fakat **Neron** şey âletlerine para hususunda kötülük etmez. Ona bunu başka şekilde temin eder. **Hamdullah'ın Türkçülüğünü ve herşeyi sırf para ve mevki için bu müessesenin kuvvet ve binek taşı olmasıdır.** Bunlar temin olunduktan sonda ne olacak, **Türk Ocağının** isterse adı batsın...

Yeni mecliste mebusların adedi çoğalıyor. Üçyüz ondört oluyormuş. Azaltacak yerde çoğaltıyor. Bu niye? Bu malî buhran zamanında şunların adetlerini de azalt ki bir fayda olsun. Ne çare kayıracak adamlar çok. Her yeni mecliste bu adedi artırıyor. Millete acıyan kim?...

Son zamanda efkar-ı umumiye **İsmet**'in kuvvetlendiği, (*bir isim*)'unkinden fazla asker kuvveti olduğu, **Fevzi Paşa** ile beraber hareket ettiği, (*bir isim*)'a dayattığı, (*bir isim*)'un ondan korktuğu söyleniyordu. Ben daima **İsmet**'in (*bir isim*)'a bir şey yapamıyacağını daha ziyade zannetmekteyim. Buna şaşıyorum.

(*) Dört kelime metinden çıkartıldı.

Vakıa (*bir isim*)'un yerine geçmek için İsmet'in içinde öyle bir ihtiras ateşi vardır ki, cehennem gibi yanar. Lâkin teşebbüs sahibi değildir. Gayet müteredditve korkaktır. Sonra pek vesvese ve vehimlidir. Bu son hasleti ile adeta bir **İkinci Abdülhamid**'dir. (*bir isim*) ise kuvvetine emin olduğu vakit pek küstah ve cür'etkârdır Vakıa bir takım beyanat ile (*bir isim*), İsmet'e cemileler yapıyordu. (*bir isim*)'d ona dalkavukluk etmekte devam ediyordu. Lâkin harp, resmî ilân-ı harpsiz aralarında başlamıştı. Anlaşılan (*bir isim*) önce kuvvetsiz olduğunu zannetti. İsmet'e mümaşaat yaptı. Şimdi işi yoluna koydu. **Meclisi feshedip İsmet'in kuvvetini bitirdi. Belki yeni intihabta İsmet'i mebus da yaptırmaz, yaptırırsa başvekil yapmaz ve bir sefareNerone gönderir. Bakalım...** Zannıma göre bu iki (....) herifin aralarındaki rekabet kavgası meclisin feshi (*bir isim*)'un galebesini temin edip bitmiştir. (*bir isim*) hinoğlu hindir. Mağlubiyeti görünce bütün hırslarını daha iyi saklar, dalkavukluğunu, sadakatini daha ziyade gösterir, büsbütün atılmaz, yerinde kalır. Yine zaman ve fırsat kollar. Lâkin yine eline fırsat geçse önce söylediğim seciyesinden dolayı yine mağlup olur. Zannetmem ki, **Mustafa Kemal** işi buraya kadar götürsün... İsmet'den iyi (.....) değnek bulamaz.

OSMANLICA BELGELERİN İMHASI

19 Mart Milliyette bir komisyonun daireleri gezip **arap harfleri ile yazılı kıymetlievrakı yaktırdığı yazılı.** Kıymetli evrak dediği nedir anlaşılmıyor. Fakat ne olursa olsun vesika imhası cinayettir. Felâket... Şu (*bir isim*) devri büsbütün herşey mahvolmadan mahvolsaydı.

2 Nisan Milliyette münteşir bir istatistike göre Türkiye'de **1928-1929** senesinde bütün mekteplerde **muallim adedi 18483 olup 13635 erkektir. Bunların 15750 si ilk mekteplerde 2248 orta mekteplerde, 485 yüksek mekteplerde imiş. Muallim adedi 4 yılda 2234 miktarında artmıştır. İşte maarifimizin ne kadar noksan ve iptidai olduğunu bu istatistik gösterir. Bir de 18483 muallimin kaçının ehil olduğunu düşünmek lâzımdır. Bence ehil olanlar %10'u geçmez. Benim vaktiyle maarif vekili iken yaptığım tahmini hesaba göre 30 veya 40 bin kadar muallim lâzımdır.** Lozandan sonra asıl çalışılacak iş bu idi. Buna dair hiçbir şey yapmadılar. Balolara,zevke giden paralar ile bu kaçan zaman içinde devlet ve milletin bu esasi direği dikilmiş olurdu.

Abdülhamid'in başkâtibi Tahsin Paşa'nın hatıratını Milliyet Neşrediyor. Bazı mühim kısımlar var ki Türk Tarihine hizmet eder. Bu son nüshalardaki tefrikalardan birinde diyor ki: **«Abdülhamid mühim işlerde Said Paşa'nın (Şapur Çelebi) reyini almağı sadakatle muhafaza ederdi. Meşrutiyetin ilânı arefesinde bir gece Said Paşa'yı çağırıp Rumelinin meşrutiyet ettiğini söyledi ve bu baptaki fikrini sordu. Sait Paşa meşrutiyetin ilân edilmemesini tavsiye etti. «Şu adamı gafil ittihatçılar sonra sadrazam bile yaptılar. Ben Kanun-u Esasinin 53. maddesinin tadili münasebetiyle Said Paşa için meclisi mebusanda aynen «Bunlardan Meşrutiyet düşmanıdır. Abdülhamid'in yakın hocası idi. [illegible] yırtınmıştım. Ne kadar doğru söylediğimi şimdi anlıyorum.** Fakat sözlerim

(*) Dikta, delilik ve kirlilikle ilgili üç kelime metinden çıkartıldı.

Esasinin 53. maddesinin tadili münasebetiyle Said Paşa için meclisi mebusanda aynen «Bu adam Meşrutiyet düşmanıdır. Abdülhamld'in akıl hocası idi. Evvelce doksanbeş meclisini bu feshettirdi. Yine o oyunu yapacak» deyip yırtınmıştım. Ne kadar doğru söylediğimi şimdi anlıyorum. Fakat sözlerim cahil ittihatçıların kulağına girmemişti. Şair Tevfik Fikret bu müzakereden sonra idi ki doksanbeşe doğru adlı şiirini neşretmişti.

RIZA NUR VE FELSEFE

10 Nisan 1931:

Tıbbiyede talebe iken ve biraz sonra da felsefeye pek merak etmiştim. Epeyce feylesof okudum. Bugünlerde bu uzun zamanda ne olmuş diye tekrar okumak canım istedi. Yeni neşredilmiş iki büyük kitap aldım. **Felsefe Tarihidir.** Ben ilk felsefe tetkikatımın neticesinde şu fikre gelip bu meraktan vazgeçmiştim: **«Kainatın mevcudiyetini, kâinatın suret-i teşekkülünü, bunda sebepleri, hasılı kâinattaki esrarı bulmağa çalışıyorlar. İnsanlar mükemmel mahluklar değildir. Zekâları pek âcizdir. Beş hisleri var. Zekâları, tefekkür ve mantıkları hep bunlarla hasıl oluyor. Bu hisler ve bu his uzuvları asla kâfi değildir. Nitekim mikrobu göz göremiyor. Demek kâinatta nice şeyler var ki, bizim hislerimizle bilinmesi mümkün değildir. İnsanların bu hislerle icâd ettikleri ilim ve âletler de gayrî kâfidir.Tekâmullât ile bir gün kâfi olacağı da ümid edilemese gerek Hem de mevcut hislerimiz dahi aldatıcıdır. Diyojen kozmoğrafya ile uğraşanlara «İptidâ ayağınızla bastığınız yeri öğrenebilin de sonra göklere çıkın»** demişti. Pek doğrudur. Hasılı insanın aklı kısırdır. Bu işlere ermez. İnsan haddini bilip bu hususta susmalıdır. Binaenaleyh dinî felsefe, teşekkül-ü kâinat felsefeleri boş şeylerdir. Filozof denilen birçok insanlar ömürlerini bu yolda boşuna yok etmişlerdir. Bunların tetkiki boşuna bir ömür gidermektir. İşte bu sebepledir ki, felsefenin bu kısımlarını sevmem. İnsan kendine ait şeyleri birçok yanlışlıklarına rağmen bir derece görebilir. Bu halde tarihi, sosyal, moral felsefeler her insan için öğrenilecek pek meraklı şeylerdir. Ben felsefenin bu kısımlarını severim. Bu seferki tetkikatımda-bilhassa bunları ve yeni terakkiyatıru görmek istiyorum. Bu tetkikatım aylarca sürecektir. Başım da yorgun. Birazokuyunca yoruluyorum, başım ağrıyor. Ne yapacağım bilmem. Sıhhatim için okumamak lâzım. Okumayınca da duramıyorum. Bakalım.

TÜRKOCAKLARI KURULTAYI VE FESHİ

15 Nisan:

10 Nisan Milliyet geldi. Mustafa Kemal Türk Ocaklarının Kurultayını toplamış, **bunlara ocakları feshettirmiş, verilen karar şudur: «Türk Ocakları feshedildi. Bütün mamelek ve hukuku ile Cumhuriyet Halk Fırkasına devredildi. «Türk Ocakları mühim millî bir müessesemiz idi. Artık vefat etmiştir. Neron** millî müessese ve an'aneleri yıkıp duruyor. Bunu da bitirdi. Çok yazık

olmuştur. **Reşid Galip, Hakkı Tarık** ve imsali bu işte önayak, aletlerden olmuşlar. **Hamdullah Suphi** de utanmadan bir nutuk söylemiş. Cinayetlerine mersiye okuyaydılar ya... Bir (.....)bite, bir (...)lime bu kadar alet olunduğu, itaat edildiği görülmemiştir.

Bu günkü Paris gazetelerinde İspanya'da cumhuriyet ilân edildiği kral Alfons ile ailesinin İspanya'yı terk ettikleri yazılıyor. Belediye intihabı olmuş, her yerde sosyalist ve cumhuriyet fırkaları kazanmış, bunlar cumhuriyeti ilân etmişler. Kral mukavemet etmeyip İspanya'yı terk etmiş. **Dünyada bu kadar devlet arasında belli başlı dört çeşit idare vardır: Rusya, İtalya, Türkiye, İspanya.** Bu vak'a ile biri daha yıkıldı. Alfons kâh bir diktatörlük ile millî arzuya mâni' oluyordu. Nihayet diktatörlükler de, kendisi de gitti. Alfons herhalde zalim ve hunhar değildi. Asla kimsenin burnunu kanatmadı. Kendisini öldürmek isteyenleri, kıyam yapanları affederdi. Nitekim Mussolini de öyledir. Sade Stalin (*bir isim*) müthiş insan kanı içerlendendirler. Alfons aynı zamanda namuslu insan olduğunu da gösterdi. İntihabat aleyhine çıkınca tacını, tahtını terketti. İsteseydi silâhla mukavemet edebilirdi de. Etmedi.

Bizde belediye intihabı oldu. Her sınıf halk (*bir isim*) aleyhine olduklarını gösterdiler. (*bir isim*) derhal intihab tazyiklerine, sahtekârlıklarını tevesül etti **Menemen katliamını yaptı. Türk Ocağını feshetti.** Valiler azletti, ilh... Ne ise yeryüzünden bir müstebit hükûmet daha gitti. Darısı bizimkinin başına.

KÜRTLERİN AMBLEMİ

17 Nisan:

Bugün **Sosyete Aziyatik**'te mutad içtima vardı. Gittim. Buraya her taraftan ilmî, bilhassa müsteşriklerin neşrettikleri kitaplar gelir. Zaten bu cemiyette **Türk, Arap, Acem ve Hindli-Çinli** gibi milletlere ait malûmata mahsustur. Burada yeni gelen eserleri gözden geçiriyordum. Şu iki fransızca eseri buldum:

1- **Les Massacrıs Kindes en Turqué**

2- **Lâ quartion Kinde etc... Par Doktor Bletch Chingu houn** kaydı vardır.

Biri bu neşriyatın 2, diğeri 6 numaralısı. Kahire de İmprimeria Paul Barbey de 1930 da basılmış, **birinde Kürt bayrağı,ikisinde de Kürt amblemi var. Güneşli bir bayrak ile bir kama ve iki buğday başağından bir amblem uydurmuşlar.**

Eve götürüp okudum. Türk aleyhine bu kadar edepsizce bu kadar şiddetli, baştan aşağı yalan yazı yazıldığını sade ermenilerde görmüştüm. Belki bu daha namussuzca ve daha uydurma iftiradır. Çok müteessir oldum. Bizim (*bir isim*)'un cehalet ve sırf mevki hırsı ile yaptığı denaetin neticesi. Çeksin bakalım Türk. Hakaret, çekmek Türk Milleti'ne düşüyor.Eserin bizim cemiyete gelmesi gösteriyor ki, herifler müthiş propaganda yapıyorlar, bunları ilmî sosyetelere kadar dağıtıyorlar. Altı numaralıda Kürtler hakkında coğrafî ırkî, tarihî, kürt isyanları hakkında malûmat var. Bu sebeple okunması lâzım. Ancak katliamlar ve bu malûmat ve-

(*) İstibdat ve zulümle ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

saire hakkında çok mübalağa ve yalanlar var. Tabii propaganda kitabı. Bu eserlerde **Minorski** ve **Nikitin** adında iki Rus âlimin sözleri var. Bu iki adam Türkçe ve Kürtçe bilirler. Eskiden Çarların Türkiye'de, İran'da hafiyeleri idiler. Kürdistan'da dolaşıyorlardı. **Bedirhan Zade Süreyya**'nın dostudurlar. Kürtlerin bu eserlerine bunlar yardım etmişlerdir.

İstanbul'dan yeni gelmiş hristiyan bir Gürcüye rastgeldim. Münevver bir papaz. Türkçe de biliyor. İstanbulu,Türkiyeyi, hükûmetin rezaletlerini, irtikâpları müthiş anlatıyor. **İktisaden Türkiye bitmiştir** diyor. Köylü öküz, inek ve tavuğuna kadar hepsini satıp vergiye veriyor. Vergi pek ağırdır diyor.

12 Nisan Milliyette İstanbul'da Ankara Caddesinde horoz döğüştürüldüğü yazılı. Bu eski Babıali caddesidir. Eski günlerde burası ne kadar kalabalıktı. Şimdi bu kadar tenhalaşmış demek. Öyle ise İstanbul ölmüş demektir.

Mısır'dan aldığım bir mektup yeni vaziyeti izah ediyor. Bilmem **Fevzi Paşa** böyle yapacak bir cesaretle, vatanperverlikte, benlik sahibi bir adam mıdır? Çok şüpheli. Altı yıldır **Neron** zulüm ve rezaletine âletlik, mesnedlik etmiştir. Çok günahı vardır. Mektup şudur:

«Meclisin feshi meselesindeki gizli noktalardan bazıları, hususî ve mevsuk menabîden aldığımız malûmata binaen tavazzuh ediyor: Askerce, orduca adem-i memnuniyet ve dedi-kodu o kadar tezayüt etmiş ki, **Mustafa Fevzi Paşa** disilini muhafazadan âciz bulunduğunuu itiraf ederek istifasını vermiş ve bu mühlik halin önünü alacak diğer birinin tayinini musırran taleb etmiş. Etekleri tutuşan ağamız mahut seyahati yapmış vilayet mebanii askeriyesini ve Halk Fırkası rüesasını kazanmağa çalışmış, aldığı veya edindiği malûmatla bu son manevrayı yapmağa karar vermiştir. Daha doğrusu onlara biraz kül atmak istemiştir! Buna rağmen adem-i memnuniyet bütün şiddetiyle devam ediyor. Söz ayağa düşmüştür. Şikâyet aleniyete çıkmıştır. Hatta memurun birçok yabancılar önünde, şikâyette, tazyikten izhar-i ye'sten çekilmediklerini ve hülâsa ümidi kesmede bulunmadığını öğrendik.

Hele iktisaden memleketin tutulur yeri kalmadığını acı acı beyan ediyorlar. En eski ve maruf ticaret yerleri birbiri arkası iflâs etmektedir. Ne acı tecelli! Muhakkak kurtulmuş bir vatanın böyle az zaman içinde bu hale gelmesini görmek ne acı bir haldir!... Ağanın inhamk-i marufudan ihç de vazgeçtiği, hususen son seyahatlerde vapurda irtikâbından çekinmediği rezaletlerin envaının şahidleri hayretle ve istikrahla anlatıyorlar. Yığınlarla kadın ve oğlan kafileleri refakatinde yapılan tetkik seyahatlerine!! siz de şaşınız. Olur şeyler değil. Daha neler de neler?!..»

29 Nisan:

Yine Yalova'yı imara para sarfediyorlarmış. (*bir isim*) hiç utanmıyor. Bu mali buhran içinde zavallı millet aç bir halde iken bu nedir? Eksiden sadabâd, fezâbâd, şemsâbâd gibi sefahat yerleri, kâğıthane safası, lâle devri vardı. Şimdi de aynı şey. Hem Yalova safası hepsini geçti. Buraya **Mustafa Kemalâbât** adını vermeli.

İntihabat yapılmış. Otuz kişilik yer müstakillere ayırmışlar. Bunlara da tabii Halk Fırkası müntehib-i sânileri rey verecek. O halde bunların adı nasıl müstakil? Bu başka memleketlerde oluyor amma orda hiçbir fırkaya mensup olmayan halk müstakil mebus intihap ediyor. Hepsi oyun. Onüç yerde de verdirmişler. **Yani bununla biz intihabata karışmadık demek istiyorlar. Bari, a efendiler, muhtelif yerlerden birer ikişer müstakil yeri açık bırakacağınıza bunu beş-altı şehre hasredeydiniz ve oralarda müntehibin sani intihabına karışmıyaydınız. Eh biraz yakışık alırdı. Bu dalaverayı da becerememişler. Mahmud Siird bir başmakale yazıyor. Bu intihabın ifadesi nedir diyor ve: «İşte bütün Millet Gazi ile olduğunu göstermiştir» cevabını veriyor. Bu adam hiç utanmaz. Sinopta da bir müstakil yer bırakmışlar. Kimse talip çıkmamış. Bu yer senin için bırakıldı diye bana yazdılar. Tabii ben de talip çıkmadım.** (*bir deyim*) **derecesine inmiş bir şey... Hem şimdi mebuslukla millete hizmet mümkün mü?**

Sefir Münir Parise geldiğinden beri benimle görüşmeyi çok istemişti, hep kaçmıştım. Ramazan bayramında bize geldi, ben gitmedim idi. Konferansta tesadüf ettim. İllâ ısrar ettiydi. Artık ayıp oluyordu. Esasen namuslu, malûmatlı bir adamdı, severim bu Kurban Bayramında gittim. Bana **İsmet**'in benim için müteessif olduğundan, geçinmemin dar olmasını canı sıkıldığından, kitaplarımı bastırmak için yardım edilmesi fikrinde olduğundan bir memuriyet kabul etmemden bahsetti. Daha da bir şeyler söylemek istiyordu. Şiddetle mukabele ettim: **«Ben Pariste aç ölürüm, onların on parasını, memuriyetini kabul etmem. Paris'te amele, ya Mısır'da hastahane hizmetçisi, yahut basit bir doktor olmak Ankara'da hırsız, katil bir başvekil veya reisi cumhur olmaktan bin kere şereflidir.** Fakrî fahrî. Ben onlar gibi kâşaneler, otomobiller, yarış atları, ilh... şeylere tabi değilim. Hayatım bir yatacak ev, bir elbise, iki lokma ve birkaç kitap parasına ihtiyaçtan fazla birşeye muhtaç değildir. Bunu da ben taştan çıkarırım.» dedim. Şaşaladı. «Bilirim sizi, onun için söyleyemiyorum» dedi. Demek başka bir teklifi de vardı. Mütemadiyen **İsmet**'in beni evvelki gibi sevdiğini, **İsmet**'in iyi adam olduğunu söyledi. Ve beni **İsmet** lehine imaleye çalıştı durdu. **Nihayetinde hiç olmazsa Avrupa'ya gönderilen ilmî komisyonları kabul etmemi söyledi onu da reddettim. Filhakika bu iş bana senede on onbeş bin lira kazandırdı. Hem de başkalarını da göndermemelerini tavsiye ettim. «Delegelerin bir şey yaptıkları yok. Millet fakirdir. Paraya yazık,» dedim.**

Evvelce **Ahmet Rıza**'nın **Abdülhamid**'e nasıl dalkavukluk ettiğini, âlet olduğunu, çattığını ve hemşiresinin ve kendisinin sarayda çıkmayıp hediyeler, paralar aldıklarını almıştım. Bunu ben o vakit meclisi mebusanda da söylemiştim. **Ahmet Rıza** hakikaten basit bir adamdı. Bugün **27 Nisan Milliyet** geldi. Mabeyn Başkâtibi **Tahsin Paşa**'nın hatıratından bir tefrika var ki... **Ahmed Rıza**'nın Hünkârı çatmağı nasıl istediği görülür. Yine orada Abdülhamid onun ne güzel anlayıp tavsif etmiş. Bu tefrika 43 numroludur. Buna göre **Ahmet Rıza** meşrutiyet ilânı üzerine **Abdülhamid**'e ma'ruza gönderip teşekkür etmiş. Tahsin Paşa diyor ki: **«Hünkâr bu Mektupu okudu. Ehemmiyetle telâkki ettiği memnun oldu-**

ğu hissediliyordu. Bu mektubu ayrıca bir zarfa va'z ile çekmecesine sakladı. Hünkârın bu adeti idi. Kendince ehemmiyet verdiği ve ilerde istifade etmek istediği mektupları, vesikaları ayrıca zarflara koyar ve üstüne tarih ve nümro kaydile saklardı ve bunların içinde mektup tutulmasını arzu ettiği şeyler de bulunduğu cihetle başkitabet dairesinde umumî ve hususî dosyalara tevdi etmezdi. **Ahmet Rıza'nın** mektubu **Sultan Abdülhamid** üzerinde ne gibi bir tesir icra etmiş ve hünkâr bundan ne suretle istifade etmek istemişti bilmem. Ancak mektubu geldikten iki gün sonra bazı maruzât-ı resmiye için huzurunda bulunduğum sırada **Rıza Beyden** bahsederek: «Bu adamı şahsen görmedim. Fakat ilk ıslâhat lâyihasından ve son arizasından ve Paris'te çıkardığı **Meşveret** nüshalarında ve Vazife ve mesuliyet namı ile neşrettiği risalelerden mutedil ve sade fikirli, müsalemetperver bir adam olduğu anlaşılmaktadır. Kezalik son yazısından meşrutiyetin bu defaki ilânının şahsının dahil olmayıp sırf ordunun kuvvetiyle ittihad ve terakki teşkilâtının âmil olduğunu kendisinin bu meyanda bulunmadığını görerek izhar-ı hissiyat ettiği görülüyor. Yakında İstanbul'a gelecektir. Gerek **Rıza Bey** ve gerek burada bulunan hemşireleri çok müzayaka çekmişlerdir. Bu acıları **Rıza Bey'e** unuttırmak vatanî hizmetinin heba olmadığını göstermek icabeder mülâhazasını irad ile beraber Cuma günü selâmlık resminde bulunan ahaliye zaptiye nazırı vasıtasiyle tebliğ ettirdiğin veçhile meclisi mebusan dairesinin bütün levazımı ve mefruşatı tarafımdan suret'i mukammelede tecdit ve ikmal olunacağı gibi **Ahmed Rıza Bey'in** ikameti içinde bu mahal bulunarak teşrifi için hazine-i hâssaya tebliğat icra olunsun emrini vermiştir. Çok geçmeden **Ahmet Rıza Bey** hakkındaki bu cemilekârâne beyanat ve tebligat gazetelere sermayeyi makalât olmuş ve bu husus **Mizan Gazetesi** muharriri **Murad Bey** hararetli tenkidatta bulunmuştur.»

Yakub Kadri 28 Nisan Milliyette yine (....)sizce ve (.....)suzca bir makale yazmış. Bu devletin tarihini yazacak tarihçilere devrin, **Mustafa Kemal'in** adamlarının ne ruhta, nasıl (.....) ve (.....)vuk olduklarını bilip tasvirlerini bilhakkın yapabilmeleri için dercediyorum. **Serlevhası «Plân» dır:**

PLÂN FAŞİZM

«Cumhuriyet Halk Fırkasını programsızlıkla itham edenler büyük liderin geçen günkü beyannameleri arasında dillerini tutmuş olsalar gerektir. Bu veciz, vakur ve civanmerdâne beyanname, yalnız alelâde bir fırka programı değil, bir memleketi yeni baştan bina etmekte olan dehaî bir mimarın plânıdır. Türk inkılabının vasıflarını derinden tetebbu edenlere malûmdur ki, bu inkılâpta iş ve hareket daima program, yani düstur haline gelmiş nazariyeyi önlemiştir. **Bu tarz inkılâblardan biri de İtalya'daki Faşizm hareketidir. Bu hareket dair yazılmış kitaplardan öğreniyoruz ki, Mussolini genç faşist ordusuyle Roma üzerine yürürken cebinde bir yazılı inkılâp programı taşıyordu. Lâkin İtalya başvekili on yılı geçen uzun iktidar devresi esnasında bu programın hiç bir maddesini tatbik etmedi. Çünkü faşizm durmaksızın yürürken, durmaksızın tekamül eden canlı bir şeyden ve bunu bir takım donmuş kalıplar içinde hapsetmenin imkânı, ne de lüzumu vardır. Türk inkılâbını**

(*) Edeb, namus, yalan ve yağcılıkla ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

yapan harikülâde insanın hilkat gibi mütemadiyen yeni şeyler doğuran yaratıcı dehasını da önceden böyle kaideler içine almanın imkân ve lüzumu yoktu. Siyasî fırka programlarının zamanla ne kadar değişmeye mahkum olduğunu bugünkü Avrupa'nın muhtelif demokrat memleketlerindeki fırka krizleri bize ne güzel ispat eder. Esaslarını büsbütün başka devirlerde ve büsbütün başka hayat şeraiti içinde yazılmış kitaplardan alan bu fırka programları harp sonu dünyasının yeni şeriati içinde bize iklim değiştirmiş ağaçlar kadar acaip ve en esaslı vasıf ve bunun kuvvetini teşkil eden nokta bu beyannameyi eski garp demokrasilerindeki klâsik fırka programlarından ayıran taraflarıdır. Hele devlet ve millet mefhumlarını bize tarif eden satırları tamamiyle modern anlayışın mahsulüdür. Burada millet Avrupa demokrat ve parlamentolarının zannettikleri gibi birbirlerine yapıştırılmış parçalardan müteşekkil bir konvansiyonel varlık ve devlet bu parçalar arasındaki âhenkte hasıl olmuş bir müessese değil, fakat hakikatte olduğu gibi birbirinden ayrılmaz. bir cinsten ve bir cevherden yekpare bir küldür. Beyannamenin ikinci maddesi bu hakikati emsalsiz bir vuzuh ve belâgatla ifade etmektedir. **Halkın ayrı ayrı sınıflardan mürekkep bir yığın olmadığına göre bütün mevcudiyetlerini ve manalarını sınıf mücadelelerinden alan muhtelif fırkaları bir rejim mefhumuna artık bu toprak üstünde bitip büyümek imkânı bırakır mı? Bırakılmaya lüzüm var mıdır? Bizim gibi bir fırkalı, yeni ve genç rejimlerde buna asla imkn verilmediğini görüyoruz.** Eski demokrasiler, mukadder fırkalarının dikenleri üstünde, endişeli, hasta ve bezgin sağdan sola, soldan sağa dönüp duruyorlar. Hepsinin kapısında siyasî münazaaların mukadder sonu olan **kızıl gözlü ihtilâllerle canavar dişli anarşi bekliyor.** Ve binaların çatısı durmaksızın çatlıyor. **Yeni Türkiye'nin büyük cemiyet mimarın dahiyâne plânını koynumuzda iyi saklayalım.**

Yakup Kadri»

Bu makale güzel bir izah ve tenkid ister, bu muharrir iyi bir şamar haketmiştir. Fakat vaktim yok.

(*bir isim*) ameleden mebuslar da yapmış. Bunları meclise elbiseleriyle oturtmuş. Çocuk (.....) oynuyor derler. Tam şunun halidir. Güya demokrasi var diye âleme gösteriyor. (.....)dır bu adam. Bunu yutan olur mu? Amele mebuslar bunu ispat edebilir mi? Avrupa'da amele mebus çıkıyor ama sendikaları, cemiyetleri var çıkarıyorlar. Bunları **Mustafa Kemal** yapıyor. Hem de Avrupa'da amele meclise gitmez, bir âlim bir natuk bulurlar, onu mebus yapıp onu meclise gönderir, menfaatlerini müdafaa ettirirler. Dâhi bunu da bilmiyor. Bu adamlar ne yapacaklar? Odun gibi oturacaklar. Orada kazma, kürek işlemez ki... Kafa işler. Onlarda ise on paralık malûmat yoktur. Herif memleketi oyuncağa çevirmiştir. Çocuk oyuncakları ile nasıl oynuyorsa, bu da öyle milletle, memleketle oynuyor. Birgün Türk dilinde kelime icat ediliyor. (.....) dehasını alkışlıyorlar, muharrirler icatlarını tekrarlıyorlar. Birgün yazı oyunu oynuyor, çocuklar gelin, güveyi ve emsali oynar gibi, Türkçenin (D) lerini (T) yapıyor, yallah muharrirler yazılarında ne kadar (D) varsa (T) yapıyorlar. Birgün dâhi üstünleri esire yapar, dil Selânik dönme dili olur. Hadi hurya... Herkes dönmece yazar, ilh...

(*) İki kelime metinden çıkartıldı.

25 Mayıs:

20, 21 Milliyette Hazine-i Evraktaki evrakı, Fersûde evrak olarak Maliye Vekâleti satmış. İkiyüz balye imiş. Tabiî beş-on lira gibi ehemmiyetsiz bir şeye satmıştır. Bu evrak arasında mühim tarihî vesikalar olduğu malûmdur. Bu bir cinayet-i azimedir. Bu cinayeti maliye vekâleti yapmış. Vekil **Mustafa Abdülhalik**'in emriyle satılmış. Herif domuz amavuttur. Tabiî böyle yapar. Türk değil ki... Vaktiyle de İzmir valisi iken Türkiye'deki bütün Arnavutları İzmir'e topluyordu. **Umurunda mı. Bu evrak Bulgarlara satılmış. Bulgar müverrihleri istifade etmişler. Kimbilir içinde nice devlet esrarı da vardı. Kim bilir ne kadar kıymetli şeyler de bakkallarda şeker, fasulya ve zeytin külâhı yapılıp mahvolmuştur. Böyle, hamakat, tarihimizde böyle hıyanet görülmemiştir. Başka memlekette olsa bu maliye vekilini parçalarlardı.**

MEMUR TASFİYESİ

5 Haziran:

1 Haziran Milliyette: Kadrolarda tenkihat yapılmış. Tabiî evvelce daireleri sucuk doldurur gibi memurla doldurmuşlardı. Müzekkirat inhisarından ikiyüz otuz tütünden altıyüz, ormandan dörtyüz memur açığa çıkarılmış, evvelki gün de bir Fransız gazetesi bazı sefirlik ve konsoloslukların bütçe müzakeresi dolayısıyle lâğvedildiğini yazıyor. Bu gazete müzekkirat inhisarında yarım milyon tasarruf edildiğini de söylüyor. Pekiyi, demek bu tasarruf mümkün oluyormuş. O halde a efendiler, bu israfatı yapan sizsiniz. Neye yaptınız? Bu soruyu size sorup cevabını vermek lâzımdır. Lozan'dan dönünce bir miras yediliğe koyuldular. Şimdi bütçe kafalarına tak diye vurunca bunları yapıyorlar. Bütün bu fazla kadroları yapanlar da kendileri. Daha da fazlası çok. Bunlar vaktiyle kendilerine söylenmedi, değil, fakat ağalar dinler mi? Hele **İsmet**'e Hariciye Teşkilâtını belki otuz defa ısrarla Lozan'da bile söylemiştim. Meselâ Paris, Belçika, İsviçre ve İspanya'ya bir sefir kâfidir demiştim. Demek beş yıldır milletin parasını boş yere savurdular.Bunlarla milyonlar eder. Bunlarla vatanın ilkmektepleri, birçok köprü ve yolları yapılırdı. Bunların cezası ağırdır. Çekmediler. Hem bu efendiler biraz hayâ sahibi olsalar bugün açığa vurmuş hakikatin önünde: «Biz pek cahilmişiz. Mirasyedilik ettik. Millete büyük fenalık yaptık. Millet! Biz gidiyoruz. Bu işi ehline verin» derlerdi.

RIZA NUR YİNE DERT YANIYOR

18 Haziran:

Bir müddettir Paris pek sıcak. Yeni taşındığım ev fena. Ter içindeyim. Müt hiş tahtakurusu var. Uyku uyuyamıyorum. Paris'te bu mahlûk azdır, demek ne kadar fena bir evdeyim. **Mustafa Kemal**'in, **İsmet**'in gözü (...) olsun. İstanbul'da, Sinop'taki güzel evlerimi bunların yüzünden bıraktım. Çek, bakalım. Millet, namus için... Artık bıkmadım desem yalandır. Bizim hanım bir yıla yaklaştı, hep

hastanede. Hiç rahatım yok. Bana bakan yok. Evde de olsa baktığı yoktur ya.Üç aydır Fransızca neşriyat için çalışıyorum.Onbeş kadar ilmi risale hazırladım kimini köylere verdim, kimini ben neşredeceğim. Tab işi de pek pahalı. Bin lirayı yiyecek ne diyeyim.İlimden, ona çalışmak ona çalışmak ve neşriyattan bir türlü kendimi alamıyorum. Bu vaziyette bu masraf elbet delilik, fakat ne çare... Bir de bu Fransız neşriyatı bir revü tesis ederek bunda neşretmeyi düşünüyorum. Avrupa'ya Türk ilmini, tarihini, edebiyatını, dilini öğretmek, Türk hakkındaki fikirlerini düzeltmek için Fransızca neşriyata lüzum vardır.

14 Haziran Milliyet geldi. Başmakalenin başında şu var:

«**Memur mes'elesi fırka grubunda.** Memurların vaziyeti hakkındaki müzakereden anlıyoruz ki, **1930 senesinde memur maaşı olarak 65.500.000 lira sarfettik. Bu para 222 milyon liralık bütçenin %34'ü demektir** ki, bu diğer memleketlerin maaş nisbetleriyle mukayese edecek olursak pek fazla olduğunu görürüz. **İngiltere memur maaşı olarak her sene %9,5 nisbetinde, Almanya ise ancak % 8 koyuyor.** Bunlaranisbetle bizde 3,1'den fazladır. Bütçenin yüzde otuzdan fazlasını maaş olarak veriyoruz. **Bu memur maaşlarının fahiş bir halde fazlalığından, ya memur adedinin fazlalığındandır. Bu ikinci şık doğrudur.»**

Bu ne beliğ rakam ve itiraf. Bu itirafı kendileri yapıyor. Lozan'dan sonra ahbap, eş-dost, pezevenk casus ve dalkavuklara (*iki isim*) büyük memuriyet vermeye başadılar. Çırak çıkarıyorlardı. Bunu o vakit yana yıkıla onlara söyleyenler var. Biri de benim: «Etmeyin, bu iş sökmez»dedim. Dinleyen kim? O vakit burunları Kaf Dağının, Anka kuşunun konduğu tepesindeydi. Şimdi hakikat kafalarına vurmuştur. Fakat kendilerinin bir zararı yok. Devlet, millet çeksin ve çekiyor. Bu itiraf demektir ki; «Biz müthiş hatalar yaptık» O halde o efendiler, orada daha nasıl duruyorsunuz? Hayâ, hayâ!.. Bizi hem kollarınızdan tutup atmalı, hem de bunların hesabını sormalı ve cezanızı vermeli. Yanınıza kalırsa (...), bu millete.. Bu millet ölüme mahkûm ve lâyık demektir ne yapayım. Hayata lâyıksa size elâleme ibret bir ders verir.

24 Haziran:

Milliyet gazeteleri geldi. Falih Rıfkı hükûmete muhalefetin dal-budak saldığını, muallimlerden, münevverlerden, esnaftan, ameleden, şehirlerden, tâ çobanlara kadar yayıldığını söylüyor ve yanıp yakılıyor. Bunu **Mustafa Kemal**'den işitmese yazamaz. Bu bütün milletin **Mustafa Kemal**'e, **İsmet**'e ve hükûmet idarelerine muhalif olduğunun güzel bir itirafıdır. O halde cumhuriyet ve demokrasi olduğunu, yaptıklarını iddia eden bu efendiler mevkilerinden nasıl oturuyorlar?... (.....)lar... İşte ekalliyette kalmışlar, kendileri söylüyor. O halde demokrasi nerede? **Falih** buna: «**Bozguncu ruh**» adını veriyor. Vakıa onun bakımına göre doğrudur. Çünkü bu, efendilerin mevkiini ve vurgununu, sefahatını, fuhuşunu, hasılı keyfini bozacaktır. Bunu yapanlar bir takım menfaatleri kırılan insanlarmış!... Be adam!... Bunun sebebi gün gibi âşikâr: Sizin cehaletiniz, (....)atiniz, (.....)ıuz, ilh... Bunlardır.Eserleriniz meydanda. Dağdaki çobanların ne menfaati kırılmış ki...

(*) Lanet, bir suçlama, utanma, dehşet ve çalma ile ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

Nihayet küstahlığı artırıp şuna geliyor: «**Bu millet nankördür. Dumlupınarı, Lozanı unuttu. Bunlar olmasaydı bu millet esir, köleydi. Bunları yapanlar Elhamdülillah başımızda.** A efendi! Millet esirlikten kurtulmadı ki... Avrupalıların elinden kurtuldu, sizin gibi beş-on (...) mahlûkun (.....) oldu, inliyor. Bu zaten yedi yıllık nakarattır. Bu (*bir isim*)'un ve avanesinin bir kozu idi. Bin kere bu kozu kullandılar. Artık bitti. Bir koz her oyuna yetmez ki. Bir oyunda kırarsın, biter. Temcid pilavı. Artık elâlem bıktı. Bu sermayeyi çoktan yediniz, bitti.Şu hikâye hatırıma geldi: **Bir adamın kolu fena bir yara ile perişan olmuş. Bir cerraha göstermiş. Cerrah tedavi etmiş. Adam cerrahın ücretini vermiş. Teşekkür etmiş. Günler geçmiş, bir gün cerrah bu adama rast gelmiş: «Ha, demiş, kolun bak ne âlâ! İyi etmeseydim kangren olacaktı, kolsuz kalacaktın.» demiş. Bir müddet sonra yine tesadüf etmişler, cerrah yine öyle demiş, adam yine teşekkür etmiş. Bu hal her tesadüfte tekerrür etmiş. O kadar olmuş ki, adamcağız artık bıkmış. Birgün yine berberde birkaç adamın içinde tesadüf etmişler. Cerrah yine aynı şeyi söylemiş. Artık adamın gırtlağına gelmiş ve demiş: «Be adam, anladık. Paranı aldın, teşekkürünü aldın, fakat bir düziye bu... «Allah aşkına şu neşterini çıkar! Şu kolumu kes al! Kurtulayım.»** Hakikaten böyle minnet ettirenler insanı koldan ve hatta candan bile vazgeçirirler. Ağır şeydir. Halbuki iyilik edenler söylemezler bile... Terbiye(.....). Boyuna kafaya kakılmaz. Bunlar da milleti kurtulmadan bizar etmişlerdir. Halbuki bunlar böyle de değil. Dumlupınarı bütün millet yaptı. O işi gören nice kahraman zabit ve asker var ki, adı bile bir defa söylenmedi. **Mustafa Kemal** Sakarya'dan nasıl (....)yordu malûm. O vakit yakasından tutup durdurmasaydık Dumlupınara varamayacaktı. Lozan'ı **İsmet** yapmadı. İlk kötü projeyi imzalayacaktı. Lozan'ı **İsmet** yapmadı. İlk kötü projeyi imzalayacaktı ben mani oldum. Şimdi Lozan kahramanıdır. Bu ne (.....)kârlık? Şu feleğin yüzüne tûû... tûû... Diye nasıl tükürmezsin...

MECLİSTEN BİR ESTANTENE

İsmet ve kabinesi otomobillerinden vazgeçtiklerini, makam maaşlarını ikiyüz liraya indirdiklerini meclise tebliğ etmişler. Tuhafı şu ki, meclis kabul etmemiş. Millet meclisi buna derler işte. Aferin! Ağalar makam diye de bol paralar alıyorlarmış. Biz vaktiyle yüz lira ile hem mebusluk, hem vekillik ediyorduk.Bu tebliğ tuhaf bir şey... Gülünecek, ağlanacak bir komedya. Ayol hükümet meclise ne teklif ederse meclis reddeder veya şimdiye kadar etmiş!... **Gökten ne yağar da yer kabul etmez?** Bu bir gösteriş ve göz boyama. Kollu döğüş. Güya **İsmet** böyle milletten teveccüh kazanacak. Ne ise bu oyunu baştaki **Neron** yapmadı bile... Meclis bunu böyle dediğimiz gibi yaptı ise diyecek yok. Her gün yaptığı (...)naet. Pekiyi, meclis kabul etmeyebilir. Sen de kabul etmeyip ısrar ve sebat etsene... Yok meclis bunu hükûmete rağmen bizzat kendisi yaptı ise alçağın alçağıdır. Bu şahıslar bu suretle göze girecekler amma zavallı üçbuçuk kuruş maaşlı memurlardan mükemmel kesiyor, bir kısmını açığa çıkarıyorlar. Böyle meclis ve mebusların ne ile tavsif etmeliyim.

(*) Lekeli, köle, kaçmak, sahtekârlık ve denâet ile ilgili sekiz kelime metinden çıkartıldı.

Türkiye gazetelerinden anlaşıldığına göre Anadolu'da asayiş yok. Her tarafta eşkıya çeteleri var.

Yine malî buhran müthiş. Bugün Urfa'dan aldığım bir mektuptan öğreniyorum. Orada maaş altı ayda bir çıkıyormuş.

İstanbul'da çıkan **Muhit** adındaki aylık mecmua elime geçti. Hiç görmemiştim. Bu gazeteye **Giritli Ahmet Cevat** çökmüş. Türlü (.....) yazılar yazıyor. Hele **Kemalizm** adlı makaleleri var ki, (.....). Tedrisat, talim ve terbiyeyi, iktisadiyatı ilh... Her şeyi **Kemalizm** ile hallediyor. Aferin!... **Kemalizm** her derde deva... **Penasse** (Deva-i kel) denilen ilâç... Bir daha aferin!... Canım, bu ne bir meslek ne de bir manası var, nerden meslek icad edebilecek bir ilim ve zekâya sahip midir? Meslek icadı cahillerin kârı mıdır? **Ahmet Cevat «Mustafa Kemal'in şaheseri millet meclisidir diyor. Ha, bu mahz-ı hakikattir. Hiç bir diyecek yoktur. Aynen cümle şudur: «Büyük Millet Meclisi Kemalizmin büyük bir şaheresidir» (Mayıs 1921 nüshası, sahife- 5).**

Bu (*bir isim*) **vaktiyle Türkiye'den kaçtı. Batı'da bolşevik oldu. Ruslara hizmet ve Türkiye'de hıyanet etti. Böyle bir serseri ve denîdir.** Neron ne hârikadır. Nerden de böylelerini bulup seçer ve yanına alır. Bu adam birkaç yıldır Neron'un gözbebeklerindendir.

(*bir isim*) bundan beş-altı yıl evvel gazetecileri hapis ve emsaliyle bitirdi Gazetelerini kapattı. Kendi **Milliyet, Hakimiyet-i Milliyet gibi bir takım gazete ve mecmualar neşretti. Bunlara Siirtli Mahmut (Kürt Arap azmanı) Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Ahmet Cevat** ilh... (...) insanları koydu. Bir düziye kendisine meddahlık ettiriyor, deha ve iktidarını yazdırıyor. **Vakıt, Cumhuriyet, Akşam** gibi diğer gazeteleri de tahsisat bağlıyarak kendisine bağladı. **Hakkı Tarık, Asım, Yunus Nadi Necmeddin Sadık** ve emsali de aynı yolda devam ediyorlar. Milletin bugünkü halinin ve atide melhuz inkırazının mühim sebepleri elbet bu adamlar ve gazeteleridir. Arada bir muhalif gazete çıkarsa hepsi birden (*bir hayvan adı*) gibi ona saldırıp (.....). İşte Cumhuriyette matbuat ve hürriyet!... Bu vaziyet de budur.

20 Haziran:

Birgün evvelki Milleyette adını unuttuğum bir doktorun muhalif gazetelere hücum eder (...) bir makalesi vardı. Herif iyi dalkavuk, vekil olmayı kurmuş dedim, geçemedi. Bugün gelen **25 Haziran Milliyette Çankırı mebusu Talât'ın Hakimiyet-i Milliye gazetesinde neşrolunmuş bir makalesinden parçalar var. Anlaşılıyor, muhalif gazetelere karşı umumî bir hücum tertip edilmiş.** (*bir hayvan adı*) saf halinde dizilmiş, birer birer (.....)yorlar. **Tâlat** diyor: «Muhaliflerin istedikleri şunlardır: Yüzelliliklerin vatana dönmesi, **Çerkez Ethem'in** Reisicumhur, **Mehmed Ali'nin** Başvekil, Rumların parası ile hareket edenlerin mebus olmasıdır. İstanbul'da çıkan birkaç paçavranın sahipleri muharrir bir **Mevlânzade,** bir **Ali Kemal,** bir **Vahdetî** gibi saltanat sürsün. «Bu melekette fer-

(*) Rezalet, iğrenç, leke ve havlamakla ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

din hürriyeti edepsizlik, matbuatın hürriyeti hayasızlık ile tefsir olunmamalıdır. Milletin namına yapılan bu rezaletler artık durmalıdır.» **Talât** (...) dalkavık, mazisi (.....)ves bir adamdır. Şunu mebusluğunu muhafaza etsin için yapıyor. Herif şairdir.Görülüyor ki; hayâlatı yüksektir. Aynı zamanda (.....). Be herif! **Kim** bu dediklerini istiyor? Hayadan bahsediyorsun. Evvelâ sen utan; Bu kadar mugalâta olmaz. Yanmış bir millet var. Yılda bir-iki defa bir bahane ile başlarını doğrultuyorlar, malını yağma ediyorlar. Ağzını açıp bir söz söyleyemiyor. Irzına geçiyorlar, yanlış yollara sürmüşler, uçurum kenarına götürmüşler. Açtır, çıplaktır. Sen ve senin gibiler mebus olarak bu aç milletin parasını almak için bu (.....)ça yazıları yazıyorlar.

Mahmut Siirt'te başmakalesinde muhalefetten şikâyette. Mugalâtalar yapıyor. Hükûmet makinesi muhalefet yüzünden iyi yürümüyormuş. Ne vakit bu (...) makineniz yürüdü ki... Bu mu engel? Bu adamlar bir gün bunların cezasını çekmiyecekler mi? Ne utanmazlık ki, hükûmet makinesini böyle rezil ettiler, şimdi buna muhalifleri sebep gösteriyorlar.

Bugünlerde **Falih Rıfkı** da ana (.....) gibi patlamış, kokuyor. Bunlar hep bu mürettep umumî hücumu göstermektedir. Tertibi yapan **Mustafa Kemal**'dir. İstanbul'daki muhalif gazetelere acıyorum. Yakında **Neron** bir tertip yaptırır, bunları mahkemeye verir imha eder. Bu adamlar doğrusu çok cesur. Bu ejderhayı daha öğrenememişler.

Yine 26 tarihli Milliyette başmakalede **Falih Rıfkı** muhalif gazetelere apaçık «**Alçak**» diyor. Bu ibretli bir makale. Bunda **Falih**'in **terör** diye bir makalesi var. Şu adam vaktiyle de yaptığı gibi derhal teröre müracaat ediyor. Ne cahildir. Bari böyle mevzu ve kelimelere yanaşma. Hayır küstahdır. Bu Fransızca kelime bizim yeni yazı ile yazılmamış. Fransızca yazılmış, fakat sonunda bir «e» var. Baktım mürettip hatası değil, kelime bir çok defa aynıyle tekerrür ediyor. Demek muharririn cehaleti. Fransızcada bu kadar iptidai hatayı işte **Falih** yapar. Makale türlü edepsizlik ve saçma ve ancak dikkate çarpıyor ki, **Mustafa Kemal** ve yâranı sıkıntı ve telâştadır. Mevkilerinin ufulünü görüyorlar. Bir de dikkate pek şayan ki, **Falih** bunda terörden bahsediyor. Yine bir asma-kesme sahnesi olacak demektir. Çünkü **Mustafa Kemal** bunu düşünüyor demektir. Düşünmese, **Falih** ondan işitmese bunu yazmazdı. Onun ağzı onun ağzıdır. O (*bir isim*) aynısıdır.

Falih Rıfkı «**Politika**» adlı makalesinden muhalif gazetelerin yalnız İstanbul'da değil İzmir'de de olduğu anlaşılıyor. Diyor ki: «**Vatan hıyanetinin sigara içer gibi o kadar yapıldığı günlerde bulunuyoruz**». Bu vatan hıyaneti de **Mustafa Kemal**'i tenkid etmek imiş. Ayol daha muhalifler söylenecek şeylerin yüzde beşini söylemiyorki... Asılvatan haini (.....).

RIZA NUR'UN HEYKELİ VE RUH HALİ

1 Temmuz:

İki yıl evvel benim heykelimi yapan heykeltraş geldi. Heykeli bu yıl Paris'te Grand Palais de Salon Artiste Français de ekspezo etmiş. «Be eser be-

(*) On kelime metinden çıkartıldı.

nim en mükemmel eserimdir. Senin gibi süje bulduğuma pek memnunum. Beni meşhur edeceksin. Bunu salonda ekzpezo edeceğim.» diyordu. Cidden büyük bir heves ve vecd ile çalışmıştı. Yaparken kendisini kaybederdi. «Buna senin ruhunu vereceğim, sende dağlı ve kendi başına bir âlem var. Hariçle alâkası yok. Bunu simanda refleter ettireceğim» der dururdu. Heykeli götürmüş, salona kabul etmişler, nazarı dikkati celbetmiş. Bütün gazeteler medihle heykelden bahsetmişler, benim heykelin resmini koymuşlar. Bunları tekrarladı anlattı. Sevinç içinde ve üç tane de gazete getirmiş: Komcedia, Debat (19 Mayıs 1931), üçüncüsü Les Artiste d'ariyour d'din (5 Haziran) gazeteleri. Bunlarda bizim büst üzerine makaleler ve büsbütün resimleri var:

Bu adam cidden artisttir. Ancak beş defa çalışarak ve her birinde birer saat olmak üzere bu eseri vücuda getirdi. Tamamıyle bana benzer. Her gören de böyle demiştir. Ben o esnada **İlyada**'yı okuyordum. Bu eseri severim. Dalarım. O esnada başka bir cihanda olurum. O zaman yüzümün aldığı şekilleri, halleri tamamiyle vermiştir. Gazetelerde nitekim **Pensé** ile dolu diyorlar.

Bu adam şimdi yine dedi ki: «Ben bu eserimde benim ruhumu çalıştırarak senin bütün ruhunu verdim. Sende şunlar var: **Derîn bir penseé, Sincecite 'İdelisme, 'Penseé Tse humain, Serenite, melâncolia, Une volante, reflecie et raissonaire simanızda daima bir Vie interience var. Hariç'le alâkamız yok. Kendi içinizde başlı başına bir cihan var. Bu adam hakiki bir artist ve en ufak hatları görür ve tamamiyle resmeden biridir. Bilhassa psikolog bir artisttir. Dedikleri doğru olsa gerek. Lozan'da resmini yapan bir ressam da bende muhkem bir volante, samimiyet olduğunu söyledi. Terziyef: «Bu benim thef d'oeunre' nemdir. Bunu bana yaptıran sensin. Sana minnettarım. Teşekkür ederim. Bütün içindeki ihtiraslar yüzüne aksediyor. Çok Exspressifdir. Bunların hepsini tespit ettim. Eserimi sana medyumum» dedi. Bakıyorum heykelde yüzümde melankoli var. Hakikaten Paris'te, bu gurbet hayatımda daima melankolikim. Bakıyorum samimiyet var. Hakikaten benim ruhum samimiyettir. Bakıyorum derin düşünce var. Hakikaten hep düşünür bir adamımdır. Bakıyorum derin bir keder ve hüzün var. Daima kederliyimdir. Heykelde alnımda müthiş büklümler var. Dedim «Bende böyle şey yoktur». Dedi «Sen bilmiyorsun, okurken, düşünürken, alnın eltuva içinde».**

3 Temmuz:

28 ve 29 Haziran Milliyetler geldi. Mahmud Siirt denilen (...) herif birkaç sütunluk koca bir başmakale ile muhaliflere cevap veriyor. Türlü mülâgata yapmış. Şuna bir cevap verebilmeyi ne kadar canım isterdi. Yazılacak neler var. Sade şunu söyleyeyim: Bu makalede zikrediyor ki, Gazi şöyle demiştir:

«Bütün fikirlerimde ve icraatımda milletin benimle beraber olmadığını hissettiğim anda iktidar mevkiinde bir dakika bile kalmaktan çekinirim». A efendi! Senin efendin ne mas(.....) sen bilmez misin?O ne vakit doğru söylemiştir? Bugün miletin onunla beraber olmadığını hissetmek meselesi yok. His değil. Gün gibi âşikâr. **İşte şapka işi, işte harf işi,** ilh... Millet hepsinden

(*) İki kelime metinden çıkarıldı.

müteneffir, **millete ses çıkartmamak için ikide birdarağacı kuruyor. Bunlar, bu darağaçları milletin onunla olmadığına âlâ vesikalardır.** İzmir vakaları, umumî belediye intihabı beliğ ikrar. Daha ne istiyor? Cebrî ve pis bir intihapla yerinde duruyor. Hadi bir serbest intihap yaptırsa ya... Maamafih o da oldu. Serbest Fırka zamanında belediye intihabı oldu. Şiddetle, cebir ve zulümlere ve hilelere rağmen reyler hükûmet aleyhinde oldu. **Gazi** çekilmek için daha ne istiyor? Bu his değil, maddî vesika. O ne (.....)suzdur.. Çekilir mi? Hem bu söylediği sözü söyler (....)maz» **Siirtli** dua ediyor ki, Türkiye'de tenkid hürriyeti ve hattâ fazlası varmış... Delili muhalif gazetelermiş. Vay haya(...). Onlar yüzde beş söylemiyorlar. Nice mühim hakikatler gırtlaklarına balık kılçığı gibi batmış duruyor.

İSMAİL MÜŞTAK

4 Temmuz:

İsmail Müştak (Küçük ismail Hakkı, Mabeyn kâtibi) hakkında çok fena şeyler bilirdim. **Bugün Reşid Paşazâde Semih** bir şey anlattı, hepsinden müthiş... **Meğerse bu adam o zaman devletin esrarını, bir takım saray ve Babıâli'ye aid vesikaları Avusturya sefarethanesine satarmış.** Polis tahkikatında meydana çıkmış. **Reşid Paşa**'ya bildirmişler, o da **Abdülhamid**'e bildirmiş. **Serhafiye Kadri Bey, Müştak** ile zevk yaparmış. Meşrutiyette vatanperver, ittihatçı göz bebeği olup ittiatçılar lehine birçok yazı yazan bu oğlan bugün de **Mustafa Kemal**'e dalkavukluk ediyor. Zulmün, denaetin idamesi için gazete çıkarıyor. İmzasıyla makaleler yazıyor. Yani milletin yıkılması için çalışıyor. Madem ki, böyle ben de söyliyeyim: **Abdüllıamid** zamanında idi. **Belsoğukluğu almış. Bana geldi. Tedavi ettim. İyi oldu. İyi olunca bana vizite vereceğine şunu dedi: «Şu bastonumu bana vereyim, hediyem olsun. İstanbul'da kalmak isteyen birini bul. Yaptırıveririm. Yüzelli lira ondan alırsın. «Bastonu gümüş başlı idi. Yirmi kuruş ederdi. Bütün bu tedavi yirmi kuruş ücretle bitti.** Alçak, üste beni irtikâba teşvik ettiydi. Pek aşağının biridir.

MUHALİF MATBUAT

7 Temmuz:

3 Temmuz Milleyette muhalif matbuat hakkında bir istizah takriri verildiği yazılı. Verenler **Fazıl Ahmet, Ahmed İhsan, Ziya Cevher, Süreyya (Akray)** imiş. Takriri ibret ve matbuat kanunumuz tarihine ver vesika diye aynen alıyorum:

«Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Riyasetine». «Bazı gazetelerimizin takip ettikleri muhataralı istikamet, vatandaşların ve vatanın siyasî iz'an ve madenî vicdanı üzerinde sarih bir fikrî şekâveti icra ederek masum ruhları tamamen zehirleyecek mahiyetler almaya başladı. Hale hiç bir faydası olmadığı gibi ati'ye de birçok vehamet ve zehir hazırlayan bu felâketli cereyan

(*) Dört kelime metinden çıkartıldı.

karşısında hükûmet ne düşünüyor? Millî varlığı istilâya başlayan şu zehirli havadan ammenin vicdanı pek muzdariptir. Binaenaleyh Büyük Millet Meclisi'nin vaziyeti mütalea eyleyerek bu hususta bir karar vermesini elzem görüyoruz. Cemiyeti, matbuatın suistimallerine karşı müdafaa için şimdiye kadar müracaat edilen tedbirlerin kâfi olmadığı meydandadır. Binaenaleyh kayfiyetin hükûmetten istizahını talep ederiz.»

Buna **İsmet Paşa** cevap verecekmiş.

Zavallı **Fazıl Ahmed,** sende mi böyle oldun? Artık **Falih Rıfkı**'larla hempa olmuşsun, Ayol, sen o ayarda mı idin? Hele **Fazıl efendi**'den ve san'atkar bir adamdı. Onun için hürriyet en mukaddes bir şeydi. Bak, iki lokma ve bir mevki için nasıl hürriyete kasdediyor. Takrirde **fikir eşkıyalığı** diyor. Pekiyi, kabul edelim, Fakat kendisidir asıl ki, bu takrirle fikir eşkıyalığı yapıyor, şaki ve kaatil oluyor. **Ahmed İhsan,** Dünyada paradan başka bir şey bilmeyen, yavuz bir bezirgân ve simsar ve fırıldak gibi bir rüzgâra dönen biridir. Fakat **Fazıl Ahmed**'e içimden acıdım.Ama artık mahvolmuştur. Altı sene evvel **Fazıl**'a Kadıköyünde vapurda tesadüf etmiştim. **Mustafa Kemal** ve idaresi aleyhine ateş püskürüyordu. Şimdi ne olmuş bilmem? Bu adam bu kadar dönek, bu kadar (.....)suz ve (...)çak mıydı?

Şu zavallı matbuat kanunu elbet Abdülhamid zamanında hür bir şey değildi. Fakat o günden bugüne kadar mütemadiyen hürriyeti kaldırılıyor. Adeta en hür zamanı Abdülhamid zamanında idi demek mantıkî oluyor. İttihatçılar ona iyice bukağı takdılar. Bunun kahramanı **Hüseyin Cahid**'dir. Layimevi o yaptı. Meşrutiyetin bu bağlarını şimdi cumhuriyet beğenmiyor. O da kanuna yeni zincirler vuracak. Hele bak!... Fakat bu efendiler bilmiyor, **«Ne mümkün zulm ile bidât ile imha-yı hürriyet»** ne yapılsa nafiledir. Muhalefet başka şekle dökülür. Cumhuriyetin efendi ve hakanları şu matbuatın ağzını tıkamak, sesini kesmek için altı yıldır neler yapmadılar? **Gazeteleri kapattılar, gazetecileri tâ İstanbul'dan Kürdistan dağlarına kadar yaya, mevkufen İstiklâl Mahkemesine sevkettiler, darağaçları kurdular, olmadı olmadı.** Şimdi bununla mı olacak? Olmaz. Kendinizi islâh ediniz. Hele fecaat şurdaki bu (.....)lığı isteyenler **Fazıl Ahmet** ve **Ahmet İhsan** gibi matbuat emektarları. Şu (.....)lardan ikincisinin Servet-i Fünunda **Fevfik Fikret**'in çalıştığı zamanı düşünmeli. Bu hürriyetkâr cesaret sayesindedir ki, bu (....)ğin bugünkü servetinin mayası vücuda gelmiştir. Bunu böyle düşünmüyor.

Bakalım Başvekil cenapları ne buyuracak?...

14 Temmuz:

Irak Kralı Faysal İstanbul'a gelmiş. Mustafa Kemal, İsmet bu adama fevkalâde ikramlar, hürmetler yapmışlar, İstanbul ve Ankara hükûmet gazeteleri Kralı haddinden aşkın alkışla boğuyorlar. Zavallı Türk! Ne bahtsızsın... Bu Şerif olan herifler senin felâketine, Arabistan, Suriye ve Irak'ın elinden çıkmasına sebep oldular. Hainler. Bunu böyle itibarla Türkiye nasıl kabul eder? **Faysal** ve Başvekili kendi gibi Türkiye nasıl kabul eder? **Faysal** ve Başvekili kendi gibi Tür-

(*) Beş kelime metinden çıkartıldı.

kiye'ye hıyanet etmiş olan **Nuri** de ne yüzle bu memlekete gelirler? Hadi siyaset icab ettirdi diyelim. Fakat bu ihtiramlar yapılmaz. Bunun sebebi âşikârdır: Kendi mevkilerinden başka hiç bir hak, haysiyet, menfaat ve iş tanımayan (*bir isim*) ve **İsmet** mevkilerini Irak hududundan tehlikede görüyorlar. **Çerkez Ethem,** muhalifler, kürtler bu hudut üzerinde çalışıyorlar Bunu men ettirecekler. Nasıl **Venizelos**'a millet ve devlet menfaatlerini verip **yüzellilikleri Gümülcine'den koğdurdularsa** bu da böylebir şey.

Birisi anlattı. İbret! **Neron'un** hususî kâtiplerinden **Hasan Rıza**'dan **Neron** bir müsvedde istemiş. O da yazmış. **Neron** ver demiş, vermemiş. Nihayet elinden almış. Müsvedde eski yazı ileymiş. **«Çekinme! ben de senin gibi yapıyorum»** demiş. **Neron İsmet**'e hücum etmiyorlar diye yeni mebuslarına kızıyormuş.

MÜSTEMLEKE SERGİSİ

Dört gündür müstemleke sergisini geziyorum. Pek büyük bir şey. Daha beş-altı gün dolaşmalıyım ki, bitirebileyim. Bu da her şeyi derin bir tetkikle değil, âdeta bir kuş bakışı gezmektir. İnsan burayı gezince Avrupa'nın bilhassa Fransa'nın azametini, servetini, kuvvetini maddeten görüp anlıyor.Avrupa ve koloni ne demektir? Bu Avrupa milletleri kolonilerinden ne mühim servetler çekiyorlar, bu ahaliyi nasıl köle gibi çalıştırıyorlar. Ne güzel anlaşıyorlar. Bu köle edilen eşek gibi ve hakaret altında çalıştırılan ve mahsulleri elinden alınan milletlerin çoğu müslümandır. Bu müstemlekelerin bir kısmını bizim elimizden almışlardır. Cezayir, Tunus, Suriye, ilh... Avrupalılar bu memleketleri san'at, bilhassa ziraat cihetiyle tanzim ve ihya etmişlerdir. Bu sayede büyük servet topluyorlar. İnsan bunların nümune, hesap ve grafiklerine bakınca hayretler içinde kalıyor. Bu memleketleri ilmen de fevkalâde tetkik etmişlerdir. Meselâ Fransızlar Madakaskarın İstakoz gibi kışırlı hayvanlarını toplamış, bütün kolonilerinin balıklarını toplamışlar. Sergiye nümunelerini koymuşlardır.

Tabiî servet yapmak için evvelâ ilme müracaat etmek lâzımdır. Onsuz olmaz. İnsan kuzgunî siyah zencilerin yeni sapan ve makinelerle ziraat ettiğini gösterir levha ve mühim resimleri görünce hayret içinde kalıyor. Zavallı Türkiye'nin kaç nevî balığı vardır hâlâ belli değil. Türk hâlâ Hazreti Nuh sapanı ve döveni ile çalışıyor. İnsana bir hüzün çöküyor. Zenciler de mi bizi geçiyor yahu. **Hele Türkiye'nin bugünkü halini düşününce insanın keşki müstemleke olsaydık diyeceği geliyor. Fecî.. Estağfurullah.** Suriye ve Filistin'in ziraat ve tarımlarını on yıl içinde onbeş yirmi misli artırmışlar. Müthiş bir tehlike altındayız demek. Kanlı pençesiniTürk Milleti'nin gırtlağına koymuş olan cahil (*bir isim*) hâlâ Yalova sefaları ile meşgul. Milletin beş-on parasını müstemir olmayan bir yere döküp duruyor. Milyonlar sade onun keyfine yarıyor.

MİSYONERLİK

Görülen diğer mühim bir şey de Avrupalıların kolonilerinde ahaliyi nasıl hıristiyan yaptıkları ve bu hususta ne mühim teşkilât vücuda getirdikleridir. Sergide biri protestan, diğeri katolik faaliyetine dair iki mühim bina var. İçi kitap, re-

sim ve sair vesikalarla dolu. Bu ahali hıristiyan yapılıyor. Avrupa kolonilerinde daha 40-50 yıl durursa Afrika kâmilen hıristiyan olacak, belki şimalinde bir avuç müslüman kalacaktır. Oceanie de böyle. Çin'de ve Asya'nın diğer memleketlerinde faaliyetleri müthiş. İslâmiyet büyük bir tehlike altındadır. Tabiî cahil ve fakir kitleler mahva mahkûmdur. Müslümanlar derin bir uykuda yata dursunlar. **Avrupalıların elli yıla kadar kolonilerinden çekileceklerine dair de henüz bir emare yoktur. Demek hıristiyanlık her tarafı tutacaktır.**

Bir cemiyet var. **Adı «Müstemlekeleri İncilleme Cemiyeti» Societe'd s'vange'lisetion le colonie.** Burada bir resim gördüm. İhtiyar bir zenci, elinde başı haçlı bir asa, bir sehayat yapmış, yüzbin zenciyi Somali'de hıristiyan etmiş. Takdirle resmini buraya koymuşlar. Zencileri gayet kolaylıkla hıristiyan ediyorlar. Diğer bir cemiyet: **Deinire Peortificale de la sainte enfance'dir.** Bunun prospektüsünde deniyor ki: «1843'te Nansi papası tarafından tesis edilmiştir. **Kâfirlerin çocuklarını hıristiyan yaparız. Hıristiyan yapmak için okuturuz.Terkedilmiş, veya yetim çocukları toplarız. Her yıl altıyüz bin çocuk hıristiyan ediyoruz. Bir milyondan fazla çocuğu besliyoruz ve tahsil ettiriyoruz. Fabrikalarımızda elli bin çocuğa sanat öğretiyoruz. İşte bu çocuklar sonra hıristiyan aileler teşkil ediyor, misyonerlerimize gayet büyük hizmetler edip yardımda bulunuyorlar. Bir kısmını papaz yetiştiriyoruz. Bu yerli papazlar memleketlerini kolaylıkla hıristiyan ediyor, ilh...»**

Hülâsa şunu derim: Bir Türk bu sergiyi gezdikten sonra oturup tâ iki gözü kör oluncaya kadar ağlamalıdır.

Burada bir ders daha var: Her koloni için bir veya birçok salon var. Bu salonlara girince iptida göze çarpan birçak papaz resmidir. Bunlar yağlıboya ve büyük levha olarak yapılmış, altlarına: **İlk gidenler,** yazılmıştır. Sonra memur ve asker elbiseli adamlar var. **Demek kolonilere ilk gidenler papazlardır.** Demek bir yere Avrupa papazları girerse orayı koloni yapmak istediklerini anlamalı. **Nitekim Türkiye'de cizvit, protestan, Amerikalı, Fransız, İtalyan papazlar ve müesseseleri vardır. Demek bunlar Türk vatanı'nı koloni yapmak istiyorlar.** Bu basit bir hakikattir. **Neron'un** lâtin harfleri ve şapkası bunları bu fikirden çevirmemiştir. **Bilâkis işlerini kolaylaştırmıştır.** Buna karşü müdafaa vaziyeti almak için müslüman dini terbiyesi zayıflamamalıdır.

ŞİRKET KURTARMA İŞİ

24 Temmuz:

20 Temmuz Milliyet'teki başmakaleyi okudum. Pek dindar ve samimi dindar kimseler ve hocalar vardır, «Ya sabur!» derler ve bazan da birkaç yüz defa sabır çekmeliyiz. **İstanbul'da Alman Bankaları iflas ediyormuş,** bizim hükûmet bunlara alacaklarını vaktinden evvel vermiş, başka yardımlar yapmış, iflâstan kurtarmış. Gazete bunu **«İşitilmiş şey değildir. Bu şimdi İsmet Paşa hükümetine nasip olmuş bir mazhariyettir»** deyip onun uluvvû cenâbını ayyuka çıkarıyor. Hakikaten dediğinde birinci kısmı işitilmiş, görülmüş şey değildir. Bir ecnebi bir ecnebiyi kurtarır mı? Varsın batsın. Herkes parasını kendi milleti için sarfe-

der. Bizimkiler ağa, ihsan-ı şâhâne yapıyorlar.Ayol bu nasıl şeref ve mazhariyet? Türkiye malî buhrandan buram buram ter döküyor, kıvır kıvır ağrı ve sızı içinde yerde yuvarlanıyor. Kelin merhemi olursa kendi başına sürer. Hepsi utanmaz. Ben bunun sebebini burdan, Paris'ten söyleyeyim. Bunun için peygamber veya keramet sahibi evliya filan olmaya lüzum yok. Basit, **İsmet** ve Kambur kardeşinin, **Siirt Mahmut, Kılıç Ali, Bozuk Salih** ve emsalinin **Doyçe Oryant**'da yatırılmış mühim paraları ve hatta sermayeleri var, türlü işleri vardır. Sebebi budur. Milletin kesesi ile bu ağniya-yı kiramın parası muhafaza ediliyor. **Siirtli Mahmut, Pios,** bu banka ve emsali bir dalavere dolabı halindedir.

DİL ENCÜMENİNİN LAĞVI

Dil Encümeni Mecliste bütçe müzakeresi esnasında lağvedilmiş. Falih Rıfkı Dil Encümeninin Lağvından fena şikâyet ediyor. Çünkü oradan para çekiyordu. Ne azası, ne işi beş para etmeyen bu encümen milletin yüz bin lirasını yemiş. Yahu! Şu aç millete günahtır. Bir de bu cahiller gayet cahilâne bir yol tutmuşlar. Lügat vazediyorlarmış. Yani dil uyduruyorlar. Esperanto yapar gibi. Bu olmaz, bu yaşamaz, beyhude masraf, emek, zaman. **Falih** çok (....)maz şey... **Açıkça dil yaratıyoruz diyor.** Be adam dil yaratılmaz. Hadi bu olsa bile bilhassa sen dil ihdas edemezsin. Çünkü Türkiye'de senden cahil kimse yoktur. Şu encümen böyle şeyleri bıraksa da evvelâ Anadolu'daki bütün lügatleri toplatsa, haritaları ile gramerleriyle Patoisleriyle tespit etse, sonra **Kaşgârî, Elgırnatî, İbnî Mehenna, Kuman lügati,** ilh... Mevcut lügatleri usulü dairesinde Türkçeye tercüme ettirerek bastırsa, sonra **Uygurca, Çağatay, Azeri, Tatar** ve bir de eski-yeni nazım ve nesir ne kadar kitap varsa bunlardan telif tarihlerini de zikrederek lügatleri toplattırıp bastırsa, bunları bir büyük kamus halinde birleştirse, işten bundan sonradır ki, bir Avrupa dili kamusuna karşılık koymak, münakaşasına girmek devri gelmiş olur. Bu sayedebütün lügatler toplanır. Türkçenin evalesyonu tarihi tespit edilir. Lehçelerin yerleri tayin olunur ve mukayeseli tetkikleri, ilh... Mümkün olur.

Bir havadis: «Gazi Hazretleri halkevine gelip hami reisi bulundukları Türk Tarihi Cemiyeti içtimaını yüksek riyasetleri ile şereflendirmişlerdir. Maarif vekil Esat ve talim terbsiye Reisi İhsan Beyler de içtimaa riyaset suretiuyle bahşettikleri şereften duyduğu minnet ve şükran hislerini cemiyetin büyük hami reisine arzetmişlerdir. «Bunun Abdülhamid'e söylenen sözlerden ne farkı var? Sade âli yerine türkçe yüksek kullanmak mı? Bu cumhuriyet ha! Aferin halkçılığa! **Neron**'da bu maskara aletleri de hiç bir habbe utanmıyorlar.

«**Halkevi**» de ayrı bir soytarılık. Bu adam böyle tabirlerle demokrat olduğunu gösterdiği zehabında. **Türk Tarihi Cemiyetine de Geldani Tevfik reis,** aferin! Herif bir defa Türk değil, Musullu geldanî. Saniyen tarihle münasebeti yok. Sâlisen her ilmin cahili, râbian dalkavuk, hâmisen mürtekip ve lırsız. Vay o cemiyete! (*bir isim*) bu tarih encümeni ile pek meşgul. **Sebebi bütün maziyi silip her şeyi kendisinden başlatacak bir tarih yapıp mekteplerde okutturacak.** Yetişen nesiller, zannımca, menkıbe ve emsali hep **Mustafa Kemal**'i terennüm edecekler. Herifin zoru bu.

2 Ağustos:

Milliyet geldi. Feci haber. Bu sene Avrupa'ya tahsile talebe gönderilmemesine karar verildiğinin Ankara'dan haber alındığı söyleniyor. Bu, devletin istikbali, bu gençlerdedir. Bu sene İran Avrupa'ya bin talebe gönderiyormuş. Buna mukabil biz sıfır. Bu tasarruf için imiş. Halbuki Yalova'ya milyonlar yine sarfediliyor. Yalova safaları ve türlü zevk ve (...)uş devam ediyor. Yine milyonlar sarfiyle **Mustafa Kemal**'e Çankaya'da bir saray yapılıyor. Türk ve Türkiye ölümcül bir dert ile inlemekte ve sonu şüphesiz ölümdür. Ne yapmalı, bilmem? İş ordunun elindedir. Başka çare yoktur. Ve bu vaziyet hasıl olunca ordunun müdahalesi tamamiyle meşrûdur. Müdahale etmemesi vazifesini suistimal demektir. O da hâlâ duruyor. Sade bu (....) Avrupa'ya talebe yollatmamayıp da niye saray ve Yalova'ya devam etmesi bu adamın (.....)lığının (....)netinin ispatına kâfidir.

YİNE HANIM DERDİ

Bizim hanımın tedavisi son haddine gelmişti. **Morfini bir santigrama kadar indirmişler,** hastanede tedavisi yedi ayı geçti. Hastanede öyle gürültüler, işler yapmış ki, telefonla beni çağırdılar. Hastane müdürü: «Hastanı burada tutamayız. Şimdi al, götür!» dedi. «Canım, tedavi sona geldi. Niçin? Lütfedin» dedim. «O bir karabelâdır, herşeyi yapar ve yapıyor, tahammül edilemez. Şimdi al!» dedi. Müdür ve hizmetçiler çağırıp «Madam Nur'un eşyasını toplayın, kendisiyle beraber hemen şimdi buraya getirin!» dedi. On dakikada getirdiler. İşte bu seferki, emek gayret, heves, ümit ve masraflar da berhava olup gitti. Müdürden de utandım. Şu karı beni rezil etmiştir. **Eve geldi. Hemen o günü on santigram birden yaptı. Ne yapsam imkânı olmadı. Morfinleri kilitlemiştim beni canımdan sıktırdı, aldı. Günde yirmi-yirmibeş santigrama kadar çıktı. Daha da 0,50 hatta 0,80 miktarına çıkar.** Artık çarem kalmadığı gibi tahammülüm de kalmadı. Çıktığından beri bizim uyku yine gitti. Gece uyumuyor. Bizim uyku da rezil oluyor. Yıllardan beri bunları ve onun türlü hal ve belâlarını ve masraflarını çekiyorum. Fakat artık çekemiyorum. Yaşım ilerledi. Galiba bunun da tesiri var. Artık hiç ümit de kalmadı. Tecrübeye de imkân yoktur. Tetkikatımı bitirdim. Kafam dinlenecek diyorum. Hâlâ eskisi gibi okuyup yazmaktan kurtulamıyorum. Beynim çok yorgun. Üste de bu karı.

30 Ağustos:

26 Ağustos Milliyet geldi. Şükrü Kaya Çanakkale ve Boğaz önündeki adalarda geziyormuş. Çanakkale'de **«Kemal Yeri»** diye bir nutuk vermiş. **Mustafa Kemal**'e (*bir hayvan adı*) (.....)luk. Bu adamlar mevkilerinin bu efendinin mahza ihsanı olduğunu bilip mevkide devam için de böyle (... .....)luklar yapıyorlar. Günü gelince bu ve emsali nutuklarını bu (... .....) okumalı ve cevap istemeli ki, ibret olsun.

(*) Fuhuş, bagî, alçaklık, hıyanet, âdi, oğlan ve dalkavuklukla ilgili dokuz kelime metinden çıkartıldı.

5 Eylül:

Bugün 18. Beynelmilel Müsteşrikler Kongresi için Leyden'e gidiyorum.

RIZA NUR LEYDEN'DE

7 Eylül:

Felemenklerce Leiden, Fransızlarca Leden denen bu şehir küçük güzel bir şehir. Her tarafında su kanalları var. Zaten Felemenk'in her tarafı öyle. Bu sebeple mühim ziraat ve inekçilik memleketi. San'at da pek neşvûnemâ bulmuş. Dilleri bir nevi Almanca. Yani Flâman dili. Fransızlar Flemend derler. Aslı Flamang'dır. Şimdi anladım.Bizim Felemenk bu Flamang'tan geliyor. Kelimeyi hafifletmişler. Darülfününu, herşeyi var. Ama hepsi minyon. Demek bizdeki bazı delileri zannı gibi azametli binalar lüzum yok. elverir ki, içinde iş olsun. Buranın muhtelif yerlerinde birbiriyle Darp işareti halinde tesalüp etmiş iki anahtar amblem var. Bize kongre için birer mum ve üzerine numromuz yazılı birer madalya verdiler.Onda da böyle anahtar var. Manasını merak ettim. Ama ne sormaya, ne de Leyden üzerine bir kitap okumaya vaktim yok. **Burada bir de Türk Lokanta ve kahvesi var. Adı böyle ama yemekleri Felemenk yemekleri. Sade içi bir derece alaturka tezyinatlı. Güzel. Galiba buranın en iyi lokantası.**

Burada mühim bir hususiyet var. Bütün eski ve yeni binalar hep tuğladan. Eski kiliseler. darülfünun, müzeler, bankalar. Hepsi. Üstleri sıvanmış olanlar nadirdir. Daha garibi bütün yaya ve umum kaldırımlar da tuğladan. Fena olmuyor. Sağlam olduğu da gözüküyor. Bu bizim taş olmayan yerlerimiz için ne mühim. Hatta bütün Türkiye için. Çünkü şimdi Paris'te de gayet büyük 400-500 apartmanlı koca binaları hemen kâmilen tuğladan yapıyorlar. Ucuz ve inşası kolaydır. İstersen üstünü çimento ile sıva.-Fakat bence o masrafa lüzum yok. Tuğla güzel de duruyor. İstersen Belçikada olduğu gibi kireç badanası yapar gibi üstüne sulu çimentodan bir badana sür. Yahut kırmızı yağlı boya ile mükemmel olur. Burada köprüler ve ayakları bile tuğladan.

Garip. Leylende yaya kaldırımı yok gibi. Var, fakat her halde bunu taş direk ve bunları rapteden dikenli demirler ile muhafaza içine almış. Orada yürünemiyor.. Demek eski âdet ve Felemenkliler ecdatlarının âdetine pek hürmetkâr. Lüzumsuz ve hattâ zararlı olduğu halde hâlâ muhafaza ediyorlar. **Bizim delilere Avrupalılık cinnetine tutulup her şeyimizi yıkan mecnunlara ibret.** Felemenkliler iyi insanlara benziyorlar. Bir şey sorarsanız söylüyorlar. Sade söylemek değil, beraber gidip gösteriyorlar. Bunu bir Fransız asla yapmaz. Belçika'nın bir kısım ahalisi de flamadır. Esasen Belçika Hollanda'nın hükmü altında iken iki asır kadar evvel Fransa'nın teşviki ve yardımıyla isyan edip istiklâl yaptılar. Yarın içtima var. Benim komünikasyon takdimi programda mezkûr. Onu söyleyeceğim.

Daima Avrupa'nın Şark İlmî müesseselerine ben kolonizasyon âleti müessesesi nazarı ile bakardım. Meselâ İngiltere'nin Şark Cemiyeti, Şark Dilleri Mektebi, Paris'in Sosyete Aziyatik'i, Şark Dilleri Mektebi gibi ki, bunlar Şark'ı koloni yapmak için tesis edilmiştir. Bunu bugün kongre açılınca iftihar nutkunda Hol-

landalı reis açıkça ve güzelce ifade etti. Hülâsatan dediği şudur: «**Şark ilimlerini tetkik ettik. bu mesâi çok neşvünemalândı. Çünkü Şark'ı, kolonınızi iyi idare etmek için o halkı ve memleketlerini iyi bilmek lâzımdır.**» Böyle cemiyetlere, kongrelere girmek biz Şarklılar için bir ayıp şey ise de bu maksatla yaptıkları mesâi sirf ilmî olduğundan ve bizim ilimlerimizi öğrettiğinden ve onlara bizi iyi göstermek için buralara girmek ve neşriyat yapmak bize farzdır.

9 Eylül:

Türkoloji ilminde mesâim ilerledikçe şunu hissediyorum: Bu ilimde hakikaten âlim olmak için Türkçenin muhtelif lehçelerini, eski Türkçeyi, Arapçayı, Acemceyi, keza Avrupa dillerinden behemahal İngilizce, Fransızca ve Almancayı bilmek lâzım olduğunu hattâ Rusçayı da (Çünkü bu dilde de Türkler üzerine çok kitap yazılmıştır) bilmek farz olduğunu anlıyorum. Bunu beş yıldır Paris'te bulundukça daha ziyade anladım. Şimdi kongrede daha vasıh gördüm. Kongreye muhtelif milletlerden 700 kadar müsteşrik gelmişlerdir. Bu âlimler mutlaka İngilizce, Almanca ve Fransızcayı biliyorlar. **Bunların yanında utanıyorum. Vakıa Türkçenin lehçelerini, eski Türkçeyi, Arapça ve Acemceyi birderece biliyorsam da Avrupa dillerinden yalnız Fransızcayı biliyorum. Almancam pek zayıf.** Bu kâfi değil. Fransızca ilmî kitaplarda İngilizce ve Almanca kadar asla zengin değil. **Köprülüzâde Fuat**'ın Fransızcası yarım yırtık olduğu gibi Arapça, Acemce de bilmiyor. Türkçenin şivelerini ve Eski Türkçeyi de bilmiyor. **Vakıa birçok hatası ve eksiği var ama hakkı söylemeli, bizde bu hususta en ilerde adamdır.** Biz Türkler halimizi bilmeli ve düşünmeliyiz. Bakın ne kadar geriyiz. Hem bir şubede âlim, bir hocaya çıraklık ederek yetişir. Ben de dahil olduğum halde hiç birimiz Türkolojide bir profesörün şakirdi değiliz. Bu halde olmaz. Hemen kabiliyetli gençleri Almanya'ya gönderip orada **Bang** gibi âlimlerin yanında yetiştirilmeli. Almancayı öğretmeli. Sonra bunları İngiltere ve Fransa'da çalıştırmalı. Bu dilleri de öğrenmeliler. Türkçe'nin lehçelerini,Arapça ve Acemce'yi de öğrenmeliler. Bu suretle artık yıllarla çalışarak âlim olurlar. Bu silâh ve âletlerle mücehhez olmazlarsa yarım kalırlar.

Leyden'de kongre programında **Reşid Saffet**'in adı var. Evvelce yoktu. Son anda gelmiş adını sokmuştur. Geldi. Komünikasyon da yapacakmış. Kongrenin kâtibi umumîsi **Karamers** bana **Reşid Saffet**'i ve söyleyeceğinin ne olacağını sordu. Dedim: «Bilmiyorum. Fakat o birkaç yıldır Avrupa'da dolaşıyor, konferanslar veriyor. Böyle ilmî müesseselere giriyor. Oralarda **Mustafa Kemal**'i methediyor. Burada da öyle yapsa gerek.» **Reşid Saffet** benden sıkıldı. Komünikasyonunun gününü değiştirdi. Nihayet benim olmadığım bir saatte, tekrar günü değiştirip, söylemiş. Haber aldım, **Mustafa Kemal**'i methetmiş. Keramet hiç güç bir şey değildir. Bildik işte. Aleme karşı çirkin oluyor. İlim bu herifin methine âlet edilip rezil olunuyor.

ZAFER BAYRAMI TEBRİKLERİ

13 Eylül:
Paris'e döndüm.

15 Eylül:

1 Eylül Milliyet geldi. Zafer Bayramı. Yine medihler, alâ-i valâlar, kahraman Gazi... Şu kumaş hiç eskimez mi? Burada çirkin şey bu bayram münasebetiyle Erkânı Harbiye Reisi **Müşir Fevzi**'nin **Mustafa Kemal**'e yazdığı telgraftır. Pek ayıp şey. O'nunkini ve **İsmet**'inkini aynen buraya alıyorum:

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine:

Türk tarihinde yeni ve pek mes'ud bir devir açan ve yüksek dehalarının şaheser bir muvaffakiyeti olan büyük zaferin yıldönümünü tes'id ederken bütün silâh arkadaşlarımın namına tebrike müsareat eder, Cumhuriyet Ordusunun sarsılmaz merbutiyet ve tâzimatlarını arz ederim efendim

Büyük Erkânı Harbiye Reisi
Müşir Fevzi

Cumhuriyet Ordusunun Zafer Bayramını Büyük Reisicumhura ve Zaferin mübdiî olan Gazi Başkumandana minnet ve hürmetle tebrik ederim.

Başvekil
İsmet

Meğerse şu (*bir isim*) sadece (*bir hayvan adı*) değil, âdi bir dalkavuk, pek bayağı bir şeymiş.

PARİS'TE ANTROPOLOJİ KONGRESİ

25 Eylül:

Bu ayın 21'inden beri Paris'te 15. Beynelmilel, Antropoloji ve Entografî oluyor. Sabahları Tıp fakültesi salonlarında konferanslar oluyor. Ben de iki konferans verdim. Öğleden sonra bizi **Exposition Coloneiale** de Müze sair yerlerde gezdiriyorlar. Fransızlar cidden nazik ve mükerrem. Her yerdebize çay, büfe, yemek veriyorlar. Birçok vesaiti nakliye bedava.

İlk günü koloni sergisinde aza birbirimizi kaybettik. Müthiş teşkilâtsızlık vardı. Sonra iyi teşkilât yaptılar. Mükemmel devam etti. Her pavyona biz girince ahaliyi koymuyorlar. Pavyon müdürü eşyayı gösteriyor, izahat veriyordu. Çok istifadeli şeyler dinledim. Her yerdebize birçok malûmatı havi risaleler verdiler. Bunlardan yirmi kadar topladım. Bunlarda Fas, Cezayir, Tunus ilh. hakkında ziraî, ticarî, ilh... mühim malumat var. **Bilmezdim, Fas pek zengin bir memleket imiş.** Hem ziraî hem mesahası büyük servetler var. Bilhassa gübre için fosfat madeni ki, asit fosforikipek zengin imiş. Kazablanka, Rabat şehirlerinin plânlarını gördüm. Eski yerli şehirlerin etrafında mühim ve modern Avrupalı şehirler teşekkül etmiş. Bu haritalar Avrupaî şehirlerin yerli şehirlerini nasıl yuttuğunu gösteriyor. İbret, ders. Bunun gibi yerlinin her şeyini ve yerli halkı böyle imha ediyorlar. Faslıların, teşhir edilen sanat nümunelerine göre mühim sanatları olduğu görülüyor. Bunlar zencilerin eşyası gibi değil. Cidden güzel sanat eserleri.

Keza Cezayir ve Tunus'un el işleri, işlemeler ve halıları da güzel. Pek âşikâr görülüyor ki bizim sanattır. Bizden kalmış olduğu muhakkak. Fakat Avrupalılar bunu zikretmezler. Medeniyetimiz,sanatımız onlara kadar girmiştir. Bir Türk mühim tetkikat ve Avrupalıların dillerinde neşriyat ile bunları ispat etmeli ve Avrupalılara göstermelidir. Bizi dün **Chamhagne**'ye götürdüler. Orada **Eperny** şehrine şimendiferle gittik. Belediye bize resepsiyon yaptı. Şampanyalar büfeler vardı. Şampanyalar o kadar güzeldi ki böyle şampanya nadir içmişimdir. Oradan şampanya fabrikasını gezdirdiler. Bu mühim bir şey. Bir bina üstüste iki kat mahzeni var. **Bu mahzenin vüsatı birkilometre murabba imiş. İçinde 24 milyon şişe hazır şampanya var.** Hayret Mali buhrandan dolayı ecnebi memleketler şampanya alamıyormuş. Fabrikada buhran yapmış. Şişeleri nasıl doldurduklarını, ambalaj yaptıklarını filân gezdik. Şampanya 200 yıldan beri tesis edilmiş. Yeni mühim binalar da yapmışlar. Hükûmetin idaresi altında imiş. Keza burada şampanya dolu devasâ fıçılar keza mehzenler var. Oradan başka yere götürdüler. Orada öğlen yemeği verdiler. Sonra otokarlar ile uzak bir yere götürdüler. Köylerden geçtik, vardık. **Prehistoriqui** iki mağazayı toprak altında keşfetmişler. Ufak birer deliği var. Kireçli bir toprağa oyulmuş. Sürünerek her tarafımız bembeyaz leke olarak girdik. Duvarlarında gayet kaba insan ve balık resimleri var. Sonra **Goluva** Devrine ait mezarları havi bir yere götürdüler. Bir tarla. Kazdılar. Birkaç vazo ve kemik buldular.

Bugün **Tracadere**'de Etnoğrafi Müzesini gezdik. Çok eşya var. Müdürü bir nutuk söyledi. Ezcümle şu mühim şeyi söyledi: **«Yazık ki bu eşya artık kaybolmakta. Bu eşyayı hazırlayan kolonilerimiz medenileşiyor. Artık bu eşya yapılmıyor. 20, belki 50 yıl sonra bunları bulmak mümkün olmayacaktır. Bu sebeple bu yirmi yıl içinde biz etnoğraflar harikulâde gayretler yapıp mevcud eşyayı toplayıp müzelere yerleştirmeliyiz. Yapmazsak biz mesulüz. Bu mesuliyet ağırdır.»** Ne kadar doğru, ne kadar acı. Bizi düşünüyorum. Bir asırdır Avrupa Medeniyeti, bizim medeniyetimizi, sanatı, sanatımızı yiyip bitiriyor. **Millî sanatlarımızın yüzde doksanı mahvolmuştur.** Birçok sanat eserlerimiz mahvoldu. Elde bir parça bir şey var. O da mahvoluyor. Hâlâ biz uyanıp bunları toplamıyoruz. Cinayet. (*Bir isim*) fuhuş ile ve mevkii işi ile meşgul. Biz koloni değiliz. Avrupalılar da bizimkini toplamıyor.

Cezayir'de ölmekte olan el işlerini ve emsalini mektepler açıp ihya etmişler. Nümuneleri gösterdiler. Harikulâde bir netice. Bunlara Avrupa usulünü aslâ karıştırmamışlar.Bize kim yapacak bilmem. Türk pek talihsiz imiş.

Ben bundan 25 yıl evvel ilk Meclis-i Mebusana bir etnografî müzesi yapılmasını teklif etmiştim. Kabul edilmişti. Fakat ittihatçılar yapmamıştı. Ankara'da mecliste de teklif ettim, kabul edildi ve yine yapılmadı.

Büyük bir gayretle bunu yapmalı. Mevcut sanat eserlerini toplayıp koymalı. Ve sonra bu sanatların ihyasına çalışmalı.

(*bir isim*) ise eski Türk sanat ve medeniyetlerini imhaya koyuldu. Bu hiya net devam ederse halimiz haraptır. Türkün talihi varsa bu adamdan çabuk kurtulur..

Mağaralara giderken bir köye indik. Bu köy Haçlılar Teşkilâtı yapan yaya ikinci Urben'in köyü imiş. Keçi yollarından bir ormana tırmandık.Orada bir ufak

kilise var. Bu adamın mezarı imiş. Çelenk koydular. Dua ettiler. Bu adam bence Avrupalı ve Türk Müslümanın karının akmasına sebep olan adamdır. Fransızlar çok mutaassıptır. Böyle bir şeyi biz yapsak Türkler mutaassıp, yobaz diye bar bar bağırırlar. Böyle bir şey ilmi bir kongreye düşermiydi!... Kongrede papaz çok. Bu papazlar şayan-ı takdir adamlar. Çünkü ilim sahasında da fevkalâde çalışıyorlar. **Mağaraya gidince bir tanesi hemen amele elbisesi giydi. Kazmayı aldı. Amele gibi çalıştı.** Ah, bizim hocalar asırları cehaletle geçirdiler. Yüreğim yandı durdu. Kongrede kadın papazlar da var. Bunlar böyle bir kongreye ilk defa iştirak ediyorlarmış. Bunlar kolonilerde hıristiyan yapmakla meşguldürler.

Bir Fransız kongrede konferansta **Sodatrque Turce** bir Sırp kadın **Türk mezalimi** dedi. Zavallı Türk. Bize böyle kongrelere iştirak etmek lâyık değil. İnsan sıkılıyor, fakat ne çare. Büyük faydası var. Bunları, âlimleri, ilinden maksatları, gayeleri, bize yaptıkları ve yapmak istedikleri öğreniliyor. Bu da bir kâr.

Bu kongrede ve Leydendekinde çok şeyler gördüm. Çok ziyaretler yaptık, çok müzeler ve müesseseler gördük. Çok şeyler anladım. Hepsini kaydetmek uzun.

11 Teşrini sâni:

Bir müddetten beri sosyalizm, sendika, kooperatif, sosyoloji, moralpsikoloji, lojik, felsefe, felsefe tarihi ve emsali okuyordum. Bunlar üzerine birçok kitaplar almıştım. Bugün bizim Türk Tarihini ikinci tabı için tashihe başladım. Çünkü bunda bazı yanlışlıklar olmuştu. Bir kısmı mürettip hatası, bir kısmı benim, bir kısmı provaları tashih edenindir. Acele bastırmak lâzımdı. Sebep budur. Çünkü **Mustafa Kemal** kitabımın neşrini istemiyordu ve kendi aleyhine diye kızıyordu. Acele ettim. Ama yine son iki cildinin tab'ı mümkün olmadı. Bende mevcud ciltli birtakım Türk Tarihinde tashihler yapıyorum. Hayatımda ikinci tabı yapamazsam sonra ikinci tabı yapmak istenirse bu nüshalara göre basılsın. Bu bitince tekrar felsefeye tetkikata devam edeceğim. O bitince **Oğuz Kağan Destanına** başlayacağım.

TÜRKİYE HABERLERİ

15 Teşrini sâni:

Biri gelmiş, anlattı. **İstanbul'da radyo moda imiş.** Her yer gibi gece yarısı bitiyormuş. Fakat bazan **Mustafa Kemal** gece yarısından sonra istiyormuş. Polisler artistleri evlerinden toplayıp çaldırıyorlarmış. Hükûmet bütçede tasarruf yapıyormuş, bu meyanda Avrupaya talebe yollamayı kaldırmış. O güzel Zonguldak madenci ve mühendis mektebini lâğvetmişler ilh... Her şey kesilir ama mektep, maarif kesilemez. Millî hayat ve istikbal burdadır.

İNKİLABLAR KİMİN FİKRİ İDİ?

Dikkate şayan bir şey var: Bir müddettir **Mustafa Kemal**'in dahiliği, da-

hiyâne inkılâbları yok. Halbuki **İsmet**'e hitaben söylediği ve neşredilen sözlerinde inkılâplarının bitmediğini, daha neler göreceklerini, kendisine ilhamlar geldiğini alenen söylemişti. Galiba yeni inkılâb bulamıyor.

Zaten inkılâb diye yaptığı şeyleri bizim ağzımızdan öğrenmişti. Keza benim Türk Tarihinden öğrendi.

1- **Devleti lâik yapmakla, bu kendi icadı olmakla iftihar ediyor. Bu kelimenin mevzuunu değil kelimeyi bile bilmezdi. Bunu 1 Teşrini sânî Kararı denilen takririmle ben yaptım. Lozan Konferansında bu kelimeyi dalma zikrettim. Bu benim işimdi. O (.....).Kendi marifeti diye öğünür.**

2- **Cumhuriyet onun işi değil benimdir.** Yine aynı takrirle padişahlığı lâğveden benim. Asıl mühim inkılâp budur. Bu ilga ile zaten Cumhuriyet bilfiil hasıl olmuştu. **Mustafa Kemal** resmen ilân etti.

3- **Kanunu medenî neşrini mühim bir inkılâb diye öğünüyor. Bu da benimdir.** Lozan Sulhü zabıtnamelerinde görüleceği üzere bunu orada ben dairna söyledim. Ve Avrupakâri Kanunu medenî yapacağımızı ifade ettim. **Mustafa Kemal** bunu böyle benden öğrenip kendimarifeti gibi neşretti.

4- **Diğer inkılâbları bilhassa şayanı dikkattir ki, benim Türk Tarihinden öğrenerek yapmıştır. Meselâ bu eserin 4. cildinin neşrinden bir ay sonradır ki, şapka kanunu yapmıştır. Bu kanun yapılınca o esnada müze müdürü Halil Beye rastgeldim. Saray bahçesinde idik. Bu şeref sizindir. Kitabınızda yazılı. Ondan evvel düşündüğünüz aşikâr. Mustafa Kemal sizin kitapta görüp yapmıştır, dedi.**

5- **Tekke ve Medreselerin lâğvı yine benim kitabın işidir. Benim kitapta (Aynı cilt Türk Tarihi) uzun uzadıya yazılmıştır.** Orda görüp onları da kendi marifeti gibi tatbik etti. Bu balısi her okuyan elinden gelirse bunları lâğvetmek ister.

6- **Yine aynı eserimin aynı cildinde yazımızın fenalığı zikredilmiş, fakat Islahı tavsiye edilip Lâtin Harfi kabul edilmemesi söylenmiştir.** Bunu da görüp bu işe başladı. Fakat burada nasihatımızın aksine lâtin harfini soktu. Millî maarifi alt üst etti ve irfana büyük bir fetret verdi.

İşte bu adam böyle (.....) ve göz göre göre (.....). Bizim kitapta başka tavsiye yok. Yeniden de bir şey yazmadık. O da artık inkılâp yapmamaktadır.

Fakat bu adam inkılâb dediği ve dahiliği delili addettiği bu şeylerin hepsini de yanlış yapmış, yanlış tatbik etmiş, her şeyi alt-üst etmiş, herşeyi yıkmış, yerine de birşey koyamamıştır. Bundan da büyük millî zararlar olmuştur.

Ben bir de bu eserimde pek mühim olarak birçok ecnebî mütehassıslar getirilmesini tavsiye ettim. Onu bir türlü yapmıyorlar. Sebebi kendi (.....) ve kabiliyetsizlikleri meydana çıkar diyedir. Misali: **Müller**'i pek muhtaç olup getirdiler. **Bu mütehassıs Alman, İsmetin yaptığı bütçenin çocukca bir şey olduğunu söyledi ve akıbetiniz vahimdir,** dedi. Ağalar **Müller**'i geri yolladılar. Dediğini tatbik değil, söylediğini bile gizlediler. Sonra herşey patladı ve dışarı vurdu. Âlem anladı ve şaştı. Netice fena ve akıbet vahimdir. **Nitekim bunu 1925 yılında göstermiş ve Türk Tarihinin cilt 4 sahife 155 de: «...Bundan da idaresizlik ve âkıbetleri zuhur edecektir. Yine aynı hallerin zuhuru imkân dairesindedir.**

(*) Çalmak, arsızlık ve cehalet ile ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

Bu hakikatı her satırda görüyorum.» demişim ki maalesef tamamiyle doğru imiş görüldü. Bu sahifeleri (155-163) eserimden okumalı. **Vakıa ben kitabımın 12. cildinde Türk Takvimi ve millî ad ve aile adını da yazdım. Bunları yapmadı. Fakat birgün bunları da belki yapar:**

Gûya vergileri azalttılar. Şimdi memurların maaşlarından % 10 buhran vergisi diye kesiyorlar. Gümrüklerde bir takım tedbirler yapıyorlar. Bazı ecnebî mallarını sokmayacaklar. Kaçakçılıktan pek şikâyet ediyorlar. Bunu cenup hududumuzda Fransızlar yapıyormuş.

TAVİZE DAYALI DIŞ SİYASET!

13 Kânunu sâni 1932:

Türkçe gazetelerden bir müddettir **Mustafa Kemal** ve **İsmet**'in bir diplomatik harekete başladıkları görülüyordu. **Yunan, İtalya, Bulgar,Irak, İran ile herşeyi vererek uyuştular. Onlardan yalınız muhaliflerini barındırmamalarını istediler.** Bunu son günlerde ikmal etmiş bulunuyorlar. Sade Fransa kaldı. Onunla da yapacaklardır. Bu hareketin gayesi mevkide kalmaktan başka birşey değildir. Yüzellilik, kürt ve sairlerin propagandalarını bu sayede bitirmek istiyorlar. Bu kadar âdi bir iş için muhtelif devletlerle olan bazı hattâ asırlık muallak meseleleri hallettiler. Bunları hal için onlara istediklerini veriyorlar. Buna mukabil arazilerinde Türkiye aleyhinde yani **Mustafa Kemal** aleyhine birşey yaptırmamalarını temin ediyorlar. İptida Yunanistan'la yaptılar. Lozan'da kazandıklarımızın hepsini **Venizelos**'a verdiler.Millet ve Devlet zararına yaptıkları bu işler onların umurunda değil. Sade hariçte onları mevkilerinden düşürecek bir hareket olmasın. Lozan'da zorla ve bağırarak **Venizelos**'dan aldığım millî menfaatleri kolayca yine bu adama verdiler ve sonunda da utanmadan onunla uyuştular. Onlar milyonla altını bulur. Meselâ gayri mubadillerin altınları gitti. Mübadele ile attığımız rumlar yine azar azar memlekete girmeye başladı. **Ticaret ve sanatı Türklerin elinden alacaklardır.** Hasılı böyle birçok şey. Buna mukabil **Venizelos** memleketine döner dönmez **Garbî Trakyadaki Türk Muhaliflerin gazetelerini kapattı.** Onları Yunan hududu haricine çıkardı.Kimini Atina'ya nakletti. **Sonra Bulgaristan'la bu işi yaptılar.** Bunun için evvelâ Bulgar Kralı ve Milleti lehine bizim **Neron** gazetelerde pek mutabasbısâne beyanatta bulundu. Kralı Türkiye'ye getirmek istediler. Geldi. **Bulgar Başvekili Ankara'ya geldi. O da dönünce Bulgaristan'daki Türk muhaliflerin gazetelerini kapattı. Muhalifleri hududlardan dışarı sürdü. Bulgaristan'da bizim Neron'un ajanları da dolaştılar.** Derken orada muhalif gazete çıkaran **Ahmed Hikmet**'i vurmak istediler. **Yanlışlıkla bir müftüyü vurdular.** Sonra Irak kralını ve Başvekili **Nuri**'yi Ankara'ya getirdiler. Onlara da fevkalâde merasim yaptılar. **Harbi Umumide bütün harp isyanlarını hazırlayan ve Mekke Şerifini İsyan ettiren bu adamdır. Ve İngiliz casusudur.** Nuri şimdi ikide bir Ankara'ya geliyor. Muahede yapıyorlar. Bunun üzerine Irak hükûmeti Kürtler aleyhine harekete geçti. Hudutlarda bulunan **Çerkez Ethem** ve emsali **Mustafa Kemal**'in muhaliflerini Bağdat'a sürdüler. Demek bundan da aynı şeyi istedi ve aldı. Mukabilinde Devlet ve millet zararına

kimbilir Irak'a neler verdi. **Sonra İran'la aynı işe girdi. Hudut münazarasını halleder bir muahede imzaladılar. Ertesi günü İran'ın Türk hududunda ne kadar Mustafa Kemal muhalifleri ve kürtler varsa İran hepsini Şarkî İran'a sürdü.** Buna mukabil elbet bizimkiler onlara devlet ve millet kesesinden kimbilir neler vermişlerdir. Bunun biri «**Nevâhi-i sitte**»dir. Bu İranla aramızda asırlık bir meseledir. Bunu ne **Adülhamid** ne de **İttihadçılar** vermemişlerdi. **Mustafa Kemal** verdi.Bu güzel stratejik ve zengin mahal yerine Ağrı Dağının bir köşesini almışlar ki, buraya kürtler sığmıyor, bizimle harbediyorlardı. İran Hariciye Nazırı artık Türkiye ile aramızda muallak mesele kalmadı diye beyanatta bulundu. **Arkasından Rusya'dan da aynı teminatı aldılar. Türkiye'de Rusya aleyhine neşriyat yapan Türkistanlı ve Azerbaycanlı Türk kardeşlerimizin gazetelerini kapattılar. Nihayet İtalya ile itilâf yaptılar. Onlara karasularındaki adaları verdiler. Lozan'da biz vermemiştik. Keza birçok siparişleri onlara yapıyorlar. Keza daha mühimi hulul-i muslihane denilen ve sulhen zapt demek olan İtalyan muhacirlerini Türkiye'ye kabul ettiler.** Bir ay içinde İzmir, Antalya,Adana vesair yerlere 100 bin kadar İtalyan muhaciri geldiğini söylüyorlar. İtalyanın en büyük arzusu bu idi. Bunu Lozan'da bizden bir ısrarla istediler. İtalyan murahhası **Montanya** ile aramda bu iş için çok müzakere ve kavgalar olmuştu ve kabul etmemiştim. Şimdi kolayca almışlar. **Bunları vermek için bizimkiler İtalya'dan yalnız Rodos ve emsali mahallerde Türkiye aleyhinde muhalif bırakmamalarını istemiş ve almışlardır.** Biraz da para aldılar. Bu muhacir meselesi pek vahimdir. **Sonra bundan çok çekeceğiz. Bugünlerde Fransızlar da Suriye hudutlarında ve Halep'de bulunan ve çalışan birçok Türk muhalifleri derhal Beyrut'a sürdüler. Demek bu işi Fransa ile de yapıyorlar.** Onlara da hududa ait vesair kimbilir millet cebinden neler veriyorlar. Bununla Türkiye hudutlarını firdolayı emniyet altına almış bulunuyorlar. Bu da sırf kendi mevkileri için. Bunu çok pahalıya aldılar. Bir de **Dağlı Teşkilât yaptılar.** Bu teşkilât bilhassa cenup hududu içindir. Zaten en ziyade oradan sıkıntıdaydılar. **Kaçakçılık men'i diye yeni bir kanun yaptılar.** Cenup hudutlarımızda bu bapta büyük teşkilât vücuda getirdiler. Bu kaçak eşyadan ziyade memlekete muhalif insanlar, propaganda eşyası girmemesi içindir. Bu da bütçeye ayrı bir ağırlık olacak.

İşte Cumhuriyetin diplomatik bilançosu. Ey Lozan! Nerdesin, bunlar ne?... Ne düşüş!. Cumhuriyet diplomaside baştan aşağı mağlubiyette... Bazı adamlar bunları muvaffakiyet sayıyorlar. Ahmaklar.Yapılan herkese vermek. Bir de adem-i tecavüz muahedesi. Bu da **Çiçerin**'in icadıdır. Ve bundan bir şey de çıkmaz. Saçma şey. İsteyen yine tecavüz eder.

Buhran vergisi diye bir kanun yaptılar. Memur ve mütekaidlerden % 10 kesiyorlar. Bu meyanda Avrupadaki talebenin maaşından da kesmişler. Hele bu rezalettir. Talebe Türkiye'nin hayat ve istikbalidir.

4 Mart:

Çoktan beri Fransızca eserimle meşguliyetimden fatıratı ihmal ettim. Bugün hatırıma geldi. Türk Tarihini bana ikmal ettirmediler. Yüreğim yanıyor. Müsveddeler burda yanımda. Gördükçe içim sızlıyor. Şu 13, 14. ciltleri de bir de-

fa basabilsem. Bu eseri Türk Milleti tarihini, şanlı atalarını, menkıbelerini bilsin, tarihini Türk gözüyle görsün, millî terbiye alsın diye yazdıktı. **Mustafa Kemal birçok cümleleri,bahisleri kendi aleyhine farzetmiş, bastırtmak istemedi. Ben bunu tahmin ediyordum.** Çünkü müstebitler böyle olur. Bu sebeple gayet sürat ve iltizam ediyordum. **Ve 12 cildi az zamanda bastırdım. Lâkin 12 inci cildi neşrettirmedi.** Ne ise bu basılmış cildi altı ay bekledikten sonra neşrettirdim. Fakat diğer ciltleri bastırmağa mani oldu. **Bu adam tıpkı Abdülhamid gibidir. Nitekim o da Namık Kemal'in Osmanlı Tarihini kendine muzır cümleler görerek tabından menetmişti.**

İstanbul'dan biri geldi. Türkiye'de yılda ancak yirmibeş eser basılıyormuş. Yeni yazı ile gazetelerden hergün bir miktar daha az nüsha satılıyormuş. Bu hal bu yazının fiyaskosuna maddî delildir. Paris Osmanlı Bankası sirküleri yazı hakkıda Türkiye'nin resmî istatistiğini neşretti. **Bu kadar seferberlik, millet mektepleri, masraf, jandarma ile mekteplere sokmalara rağmen üç yılda ancak bir milyon ikiyüz bin kişiye yazı öğretebilmişler. Halbuki eski yazı ile okuyup yazma bilenler 900 bin kadarmış.** Demek netice hiçtir. Hem de öğrenenler heceleme halinde iptidaî imişler. Bu yazı işi millî büyük bir felâket olmuştur.

AMELEDEN MEBUSLUĞA

Mustafa Kemal bu sefer amele mebuslar yaptı. Bu adam (.....). Bunu bir marifet saydı. Lüzumsuz şeydi. Eğer âleme Türkiye'de hürriyet var, demokrasi var dedirtecekse herkes hakikatı biliyor. Bu işte türlü gülünç şeyler olmuş. Paris'te 9 yıl türlü sefahet ve rezalet yapan ve tahsil edemeyen biri (*bir isim*)'e: **«Ben Avrupa'da amelelik ettim. Mükemmel ameleyim»** diye bir telgraf çekmiş. **Neron** derhal onu mebus yapmış. Birgün amele Üsküdar'da Halk Fırkasına gidip kendisini işten koğan Seyr-ü Sefain müdürü aleyhine şikâyet etmiş. Halbuki bunlara **Neron**'dan bir telgraf gelmiş, **«Mebus yapmak için acele biramele bulun. Evli ve karısı ile iyi geçinir biri olsun»** deniyormuş. Bunlar düşünmüşler, «Bu adamı tavsiye edelim demişler ve ona «Bunu bırak! Seni mebus yapalım» demişler. Herif «Alay mı ediyorsunuz?» demiş, şaşırıp kalmış. Diğerleri evli olup olmadığını ve karısı ile iyi geçinip geçinmediğini sormuşlar. Herif: «Evliyim, fakat karımla fenayım. Beni dâva etti» demiş. O halde «Git, karını kandır, mahkemeden evrakı alsın. Gel» demişler. Gitmiş, adam öylece yapmış. **Mustafa Kemal'e yazmışlar. Herif mebus olmuş.**

Bütçeyi bu defa 140 milyona indiriyorlarmış. Maaşlardan tekrar keseceklermiş. İşte **İsmet**'in büyük bütçesi. İsrafların, inhisarların neticesi bu. İlk yıllarda öküz, inek, tencere, çanak ve çömlek satarak halktan vergileri aldılar. Birkaç yıldır satacak şey de kalmadı. Vergi toplanamıyordu. Bir kanun yapıp hükûmete borcu olanları hapsettiler. Ne ağır şey. Devlete ne leke!... Halbuki eşhas arasındaki borçlar için hapis yok. Bir devlette iki kanun olur mu?! Derken hapsi de fayda vermedi. Vermez ya, canını mı alacaksın? Yoktan ne çıkar?! Şimdi bir düziye bütçede masarifi azaltıyorlar. Bunları evvelce hep **İsmet**'e söylemiştim. İştehepsi oldu. Şümendifer siyaseti de falso, devlete yâr olmaktan başka bir işe yara-

(*) Delilikle ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

madı. Ankara-Kayseri Treni 15 günde bir gidiyormuş ve içinde ancak 15 yolcu oluyormuş. Onlar da memurlarmış. Herkes otomobil ve otokar ile gidiyormuş. Bu siyaset -ki İsmet ihtihar ediyor- büyük hata idi. Memleketimize şose ve kamyon, otokar ve otomobil lâzımdı. İran nümunesi gözümüzün önünde idi. Bundan yirmi yıl evvel Amerika'dan mütahasıslar getirtmişti. Bunlar tetkiklerini yaptıktan sonra İran'a Şümendiferin lüzumu olmayıp şose ve üstünde otomobil işletmesi lüzumunu söylemişler, İran böyle yaptıydı. Bunlar da bizimkilerin kafasına tesir etmedi. Bugün Fransa'da bile şümendifer otomobile rekabet edemiyor. Cote de Azur da şümendüfer daima zarar ettiğinden bu şümendüfer kumpanyası da otokar işletmeye başlamıştır.

Şu yazıyı değiştireceklerine, onun için yaptıkları emek ve masrafları eski yazı için yapsalardı mühim neticeler elde edilirdi. Halkı terbiye ise başka türlü olurdu. Meselâ Meşrutiyetin ikinci intihabı zamanında ben Sinop'ta «Sinop adında bir gazete çıkardım. Matbaa yoktu. Samsun'da bastırıyordum. Gayet sade, hiç lügatsız ve kısa cümlelerle yazıyordum. Ümidimden fazla satıldı. Sebebini sordum. Meğerse köylüler alıyormuş. Köyün imamı okuyor, köy halkı başına toplanıp dinliyorlarmış. Anlıyor ve münakaşa ediyorlarmış. Bu sebeple gittikçe daha ziyade gazete alıyorlardı. İşteböyleşeylerle köyleri terbiye etmek lâzımdır.

Felsefe, sosyoloji ve emsâli kitablarımdan çok şey okudum.

RIZA NUR'UN KAYINPEDERİNİN ÖLÜMÜ

12 Mart:

Cuma günü (5 Mart) sefaret kavası bir mektup getirdi. Sefir Münir, leffettiğim telgrafta göreceksiniz, kayınpederiniz ölmüştür, diyor. Zevcem, müthiş ağlamaya başladı. Hemen Nis'e gidelim dedi. Ben gitmek istemedim. «Ayıptır. Ben sensiz nereye giderim» dedi. Dedim: «Hepimiz bu yolun yolcusuyuz. Babanla, evlendiğimiz günden beri iyi değiliz. Ölümününe gitmem belki doğru değildir, Ruhu muazzeb olur.» «Olmaz» dedi. Dedim ki: «Şimdi türlü şey vardır. Sinirlendim. Başım pek çok yorgun.» «Hayır, illâ gideceğiz» dedi.«Canım, cenaze masrafını da bana verdirirler. Ben de kızarım. Nâşına eza olur» dedim. «Óo.. Sen öyle mi zannediyorsun? Senin parana tenezzül ederler mi? Orada amcam da var. Milyoner.» dedi. Evet ama ben onları bilirim. Çare yok, gittik. Evine de gittik. Doğrusu ya bir ölüye karşı insanın tabiaten ve terbiyeten olan duygu ve hürmetten bende eser yok. Bu adamın hayatı levsten, alçaklıktan ibaret idi. Vatan, millet, duyguları, fazilet gibi şeyler onun yanına uğramamıştı. Parazit yaşamış, Türk'ün birkaç milyon lirasını Avrupa fahişelerinin ayağının arasına doldurmuştu. Cenazenin İstanbul'a naklini Ziya Bey istemiş. Bir pazar sabalu oraya varabildik. Kaynatamızın karısının rivayeti yemekten sonra birden düşüp ölmüş, karısı öldüğünü görmemiş. Bu Fransız olan kadının anası resmî kerhane işletir.İki kızı vardır. Şükrü Paşa bu kerhaneye gitmiş, büyük kız ile münasebette bulunmuş. Küçük kız henüz onyedi yaşındaymış, büyüğü bırakmış küçükle başlamış. Derken onunla evlenmiş. Dokuz yıldır evli. İki oğlan çocuğu olmuş..

Bizim hanımın bugünlerde zaten siniri fazlaydı. Morfini çok yapıyordu. Benimle hergün ve günde birkaç defa kavga ediyordu. Ben yattım mı, bir ayağımı uyuyuncaya kadar hafif hafif oynatırım. Buna kızar, yapmayayım derim, elimde değil yine yaparım. Bu adet babamda da vardı. Birsedire oturup ayağını uzatırsa, bir ayağını hiç olmazsa ayağının parmaklarını oynatırdı. Ben de aynen öyleyim. O kadar cebr-i nefs ediyorum, bir türlü vazgeçemiyorum. Hanım benim ne ayakkabıcı oğlu olduğumu, ne yarım kaşlı olduğumu, daha nelerimi bırakmıyor.

İşte bu halde olarak Nis'e gittik. **Ölünün evinden çıktık. Bizim karı derhal gazinoya kumar oynamaya gitmek istemez mi? «Ayıptır, görürler, ne derler?»** dedimse de olması. Gittik, oynadı. **Bu kadında yüksek duygulardan birşey yoktur.** Vakıa ben cenazeye gelmek istemedim amma, aramızda uzun macera var. **Bu ise kızı... Kumara koşuyor.**

Şükrü Paşa'nın anî ölüşü bana şüphe verdi. Birgün sonra, **Marsilya konsolosu geldi. Anlattı. Kadın Şükrü Paşa'ya Paris ve Nis'deki emlâkini kendi üstüne yaptırtmış, bir kısmını da sattırıp paralarını almış, hattâ İstanbul'daki emlâkini de sattırmak için, dört ay evvel vekâletname göndermiş imiş, demek Şükrü Paşa birkaç ay daha yaşasa idi, karı onları da elinden alacakmış. Hepsini alınca da tabii sokağa atacaktı.** Ölmüş de bu tertip ikmâl edilememiş. Bu da bir cinayet olmasın diye bana şüphe verdi. Bizim hanım vaziyeti öğrenince babasına lânet uçurmağa başladı. Trende giderken ben: «Canım, boşuna onun için bir son masraf da ediyoruz. Babandan birşey görmedik. Fakat şimdi, bizden para isteyecekler.» dedim. Şu yol paraları, hakikaten bu Nis seyahati, bana üçbin franga maloldu. Yine dedim ki: **«baban mallarını hep bu kadına vermiştir.»** Dedi: **«Sen öyle mi zannediyorsun? Babam her vakit ben ölünce anlarsınız. Babanız evlâtlarını düşünür mü, düşünmez mi imiş, derdi»** Sağlığında düşündüğünün eserini göstermeyen ölünce düşünür mü? İş aşikâr ama ne dersin? Sustumdu. Şimdi dediğimin bir hakikat olduğu anlaşıldı. «Nasıl?» dedim. Homurdanıyor. Onyedi yıl evvel evlenip **Şükrü'yü**, babasını, **Ziya'yı** ve bütün aileyi görmüş, bir ayda ne olduklarını iyice öğrenmiş ve Nis'ten kaçıp, Paris'te oturmuştum. O vakitten beri hiç biriyle temas ve münasebette bulunmamıştım. O vakit zevceme demiştim ki: «Babanı gördüm, anladım. Bu adam aklı zayıf ve dimağan hasta, pek ahlâksız hodbin, vicdansız, aile ve evlât muhabbeti nedir bilmez bir adamdır. Bu adamın sonu: Paralarını elinden orospular alacak. Bir lokma ekmeğe muhtaç olacak. Bana gelip sığınacak. Ben de onu beslemeye mecbur olacağım. Ömrümde bu adamdan on paralık hayır görmeyeceğim, bilâkis daima aleyhime çalışacak ve sonunda da belâsını ben çekeceğim» demiştir. **Hattâ bu aile için Ançi ile Paçi adlı ve Cenevre'de bir roman yazmıştım. Ve onu böyle bitirmiştim. Hakikaten dediklerini oldu.** Eğer birden ölmeseydi daha bir yılcağız yaşasa imiş aç kalıp bana gelecekmiş. Ölüm, maceranın bir kısmını iptal etti.

Ölüme rapor veren doktorun oğlu karının dostu imiş, her gün kadınla beraber. Yine bu doktor cenazeyi acele mumya yapmış. Bunlar da şüphe verici şey...

İki çocuk. Baktım gözlerim doluktu. Kendimi tutmasam ağlayacaktım. Onlara baktıkça içimden geçen şu idi: **Bu iki çocuk bir kelime Türkçe bilmiyorlar.** Bütün millî ve vatanî duygulardan arî olan babaları böyle şey düşünmemiş.

Kadın bunları gizlice vaftiz ettirmiş imiş ve kiliseye götürüyormuş. Bunlar, **bu iki Türk tohumu büyüyecek, Fransız ve hıristiyan olacak. Türk iki evlâdını kaybetti. Hem de büyük bir servetle beraber. Bu para fakir Türk Milletinindir. Serasker büyük bir servet toplamıştı. Bana bir vakit hesaplarını yaptırdı idi. Sade bir milyon altın lira nakit ve tahvilât vardı. Emlâk ve akar da her halde bir milyon altından fazla idi. Müthiş mücevherat da caba. Serasker ve haremi Süreyya Paşa imzasını taklit ederek, bankadan yetmiş bin altınını aldığı için onu mirasından mahrum edip bu koca serveti Şükrü ile Ziya'ya vermişti.**

Bu iki mini mini büyüyecek. Birgün Fransa ve Türkiye arasında bir harp olsa, bu çocuklar gidip vatanlarına, cinslerine, kurşun atacaklar. **Şükrü**'nün birçok rezalet ve denaetleri vardır, fakat en büyük cinayeti budur. Millî cinayet ve hıyanettir. Avdetimde sefire söyledim. «Bu çocukları almak mümkünse çalsın» dedim. **Ziya**'nın da böyle bir cinayeti var: Bir kızı var, bugün yirmibir yaşında kız Türkçe bilmiyor. Kız bir gün bir Fransızla evlenecek. O müthiş servet de böyle gidecek. Avrupada oturmak çocuğu Türk büyütmeye asla mani değildir. Nitekim **sefir Münir**'in çocukları Avrupada büyüyorlar. Fransızca, Almanca biliyorlar, fakat bir Türk gibi Türkçe konuşuyorlar. Demekki bu adamlar alçaktır. Vatanî millî duygulardan uzak, hiçbir sa'y sahibi olmayan aç Türk'ün malını sefahetle yiyen, tufeylâttır.

Şükrü'nün işi faciadır. Bu da millî facia. İşte ecnebilerle evlenmek.

Dediğim oldu. Konsüle karının avukatı cenaze masrafını **Rıza Nur** ve diğer veresenin vermesini söylemiş. Geldi bana söyledi. Eee... çıldıracaktım. Yahu bu kadar da insafsızlık olur mu? Malları kim aldıysa bari bunu da o versin. **Ziya** İstanbul'a nakli istemiş. Sandukalar yaptırmışlar, otuzbin franka malolmuş. O halde **Ziya** bana danışmış mı? Beyin arzusunun masrafını da ben mi çekeceğim. Bana kalaydı biraraba ile Nis'te bir mezarlığa götürür, üstüne toprağı çektirirdim. Üçbin frankla olurdu. Bunu da verebilirdim. Fakat onbin frank kadar veremem. Şu hali tasvir ve ifade için tabir bulamıyorum. Kan başıma çıkıyor, kafatasımı çatlatıp, karpuz gibi patlatacak...

Döndük, Paris'e geldik. İşittik ki, kadın acele İstanbul'a gidiyormuş. Tabii ordaki mallar içindir. Bizim hanım da acele ve daha evvel gitmek istedi. Benden dörtbin franga mücevheratlı bir bilezik saat istedi. «Canım, sırası değil» dedim. Ne ağzım, ne yüzüm kaldı. Bir müddettir. Satın alına hastalığına uğradı. Mütemadiyen satın alıyor. Bir iki gün evvel gitti. Yirmi kat elbiseyi birden aldı. Mutlaka deli oldu denir. Bana müthiş küfrediyor. Kan başıma sıçradı. «Sus» dedim. Daha arttırdı. Boynundan yakaladım. İki eliyle yüzüme saldırdı. Beş altı yerinden yırttı. Dedim: «**Bu olmaz, boşanalım**» «**Evet, ben onu istiyorum**» dedi. Bu iş için konsoloshaneye gitmeye karar verip, bir otomobile bindik. Oraya yaklaşınca ağlamaya başladı. Yalvardı kendi kendime: «**Artık sondur, bitsin**» dedim. Konsoloshanenin önünde indim. O inmez. Ağlar ve bağırmaya başladı. Âlem etrafımıza toplanacak, utandım. Elinden tutmuş dışarı çekiyordum. O beni içeri çekti. Ben de utancımdan sustum. Şoföre evin adresini verdi. Eve geldik. Bir daha yapmayacağına bin yemin etti, fakat onun yemininin on paralık kıymeti yoktur.

Şimdi mesele mühim. Bu babasından miras yerse bana neler yapmaz. Bu iş bitmeli.

Bütün elmaslarını, kürklerini, en iyi eşyalarını, beş altı büyük sandık yapıp aldı. Trene koydum. İstanbul'a gitti. Yanımdaki Türk hizmetçi kadın bana derdini döktü: «Ben artık duramam, evleneceğim. Benim çektiğimi kimse çekmemiştir. O gelmeden beni yollayın. Gelirse yollamaz. Burada öldürüm» dedi. Baktım hakkı var.

15 Mart:

Mustafa Kemal yaveri Rusuhî'yi azletmiş. Bu adam tam (*bir isim*)'in pençesinde idi. Yani onun gibi körkütük sarhoş, fuhşiyata bulanmış, elinde tabanca, ilâh... Onu azletmesi mühim bir şeydir. Sebebini bilmek mümkün değil. Şimdi Cumhuriyet Riyaseti başkâtibi **Tevfik**'i de azletmiş. Demek ki mühim bir şey var. **Tevfik Geldanî** barolyeflerindeki surata benzer suratlı müthiş dalkavuk, haysiyetsiz, cahil, adî, mürtekib biridir. **İsmet**'in yetiştirmesidir. Onu mülâzımlıktan bu hale getirdi. Güya İspanya sabık kralının İstanbul ziyareti esnasında **Tevfik** merasime ait bir hata yapmış, sebebi bu imiş. Zavallı milletbilmiyor. Böyle şeyler, hattâ bir adamı kabahatsiz öldürmek **Mustafa Kemal** için azli mucib olur mu? Azli mucib şey **Mustafa Kemal**'e sadakat, hizmet etmemektir.

ANKARA'DA ZOR GÜNLER

17 Mart Paris gazeteleri de kabinede tebeddülden bahsediyorlar. Demek bu üç iş mühim bir sebebe dayanıyor.

25 Mart:

21 Mart tarihli Milliyet geldi. İsmet Paşa şu ifade ile hükûmetten çekileceğini tekzib ediyor: «Son günlerde hükûmetten çekileceğim hakkında şayialar var. Vatandaşlarımı ve Türkiye Cumhuriyeti ile alâkadar olanları tatmin için söylemeye lüzum görüyorum ki; benim hükûmetten çekilmemi icab ettirecek hiçbir sebep ve zaruret yoktur. Büyük Millet Meclisinin itimadına ve Reisicumhur hazretleriyle daima hemfikir bulunmaklığıma istinaden beyan ederim ki; memleket ve milletimize hizmete billâ tereddüt ve nefsime büyük itimadımla devam edeceğim...»

Bu beyanatın en mühim kısmı şu: «Reisicumhur hazretleriyle hemfikir bulunmaklığım»dır. Demek ki **İsmet** şu beyanatı ile (*bir isim*)'in bütün suiistimalât, katil ve idam ve bütün hatalarını müştereken yaptığını kabul ediyor.

Kâfi. İş bozuk demek, Vah, yazık... Vah devletin, milletin haline nihayet bu çukura düştüler. Hey Allah'ın ifriti, hamuru şeytanın kibr-u azametinden ve gururundan yapılmış (*bir isim*)! senelerce ben dahiyim. Devlet sistemi icadettim. Kimsede olmayan bir cumhuriyet tarzı icadettim. Kimsenin usulüne tenezzül etmem diye bar bar bağırdı, böbürlendi. Şimdi Rus çanağından nevale yiyecek. Bu metodlarla memlekette ticaret ve serveti de öldürecekler. **Derken diğer Milliyet**

geldi. İsmet'in Roma'ya seyahatinden bahsediyor. Yine **Mahmud**'un bir makalesi: «**Bolşevik mi olahm, faşist mi? - Ne o, ne o**» diyor. Herhalde yine yeni bir halt yiyecekler. Bakalım... Şimdi boyuna bunlar niye? Demek kendi icadları, metodları saçma imiş. İflas etmiş. Şimdi yeni bir şey almak istiyorlar! Bunlar, bu, iflâs itirafıdır.

Memurlara maaşlarının % 75'ini bono ile hükûmet malından vereceklermiş. Şimdi tekzib ediyorlar. Fakat bir aslı olmasa gazeteye geçmezdi. Bu ne kadar vahim şeydir. **Bunun verdiği felâketi Mısır'da Mehmed Ali Paşa bahsinde bizim Türk Tarihinde oldukça tafsilâtla yazmıştım.** Vahim akıbetler hazırlıyorlar. Bu şeyler **Mustafa Kemal**'in dehasının karaya vurduğunu, **Kemalizm** gemisinin şapa oturduğunu itiraftır. Bunlardan kendine bir zarar yok, batan gemi devlet ve millettir.

O ZAMANKİ FRANSA

Bu Fransızlar'ın da bayramı bitmez. Adeta her hafta bir dinî bayram var. Dükkânlar kapanır. Hükûmet daireleri tâtil edilir. Bizde çok bayram var diyen bizim yeni zübbeler bunları görsünler. İnsana bıkkınlık verme de. Millî bayramlar da caba.

Bana bir Fransız kadını anlattı. Bu kadın Paris'e civar bir köydendir. Elli yaşlarında. Yirmibeş yıldır Paris'te oturuyor. Diyor ki: «Köylerde, hem de kırk elli kilometrelik (Trenle bir saatlik yer) köylerde nice adamlar vardır ki, hâlâ Paris'i bilmezler. Bunların içinde çok adam var, Paris'te yerin altında şimendüfer (Metro) olduğunu, insanları naklettiğini onlara anlatmak imkân haricindedir. Ne yapsanız inanmazlar ve böyle şey olmaz derler. Bu köylerde kocakarılar vardır, hekimlik ederler, yaraları, iltihabları inek boku ile pansuman ederek tedavi ederler. Kendimizi beğenmeyen bizde çürük tahta unu, gübre ile tedavi yapıldığını söyleyenler bir de bunları dinlesinler. Bir de ben gördüm. Bundan yirmi yıl evvel Paris'te apartmanımda Paris civar köylerinden birkaç hizmetçi vardı. Odayı temizledikten sonra yerdeki, Türkiye halısını hem de tersine olmak üzere masaya koymuş, masanın ince kadife örtüsünü yere yaymıştı. Paris'in hizmetçileri, amelesi, satıcıları ekseriyetle Paris civarı köylerindendir. Bu kadar dirayetsizlik, hamlık az görülür. Fransızlar'ın orta tabakası, amele ve köylüsü sade ilk tahsil görür. Yani okuyabilir, bozuk imlâ ile yazarlar. Cem ve tarh gibi hesap yapabilir.İşte malûmat ve tahsilleri bundan ibarettir ki otuzdokuz milyon fransızın belki otuzyedi milyonu böyledir.

Kendimizi aşağı görenlere derim ve bu sözümü can kulağı ile dinlesinler: «Milletimizin Fransızlardan hiçbir farkı yoktur. Herşey aynıdır. Sade farkımız şurdadır: Onlarda âlimler var, fabrikalar var. Bizde bunlar yok. Can alacak şeyler de zaten bunlar. Memleketlerini imar etmişler. Biz edemedik. Milletlerinin hemen hepsini okur yazar yapmışlar. Biz hâlâ yapamamışız. İşte bunları alalım, yapalım, **Şimdi sersemler Türkleri Fransızlar gibi medenî yapalım diye dans ve emsali rezalet ve felâketleri aldılar. İlim, san'at alınız. Başkasına lüzum yok. Bunları elde ederseniz memleketi imar ve ihya ve milleti refaha isâl edersiniz.**»

16 Mayıs:

Paris gazeteleri Sefir Münir'in Londra'ya, eski Roma sefiri Kara Suat'ın Paris'e sefir olacağını yazıyorlar. Londra'daki **Ferit** ne olacak. Birşey demiyorlar. Paris'e gelen müsteşar **Tahsin Rüştü** tabii **Münir** cinsinden değildir **Münir**'i sevemezdi. Derhal **Münir**'in aleyhinde miskin, derviş, beş vakit namaz kılıyor, sefarethaneyi tekke, cami yaptı. Kimseyle teması yok. Böyle sefirlik olur mu diye, propagandaya başlamıştı. Nihayet **Mustafa Kemal**'in manevî kızı ve maddî **Müstefreşesinin** kocası damad-ı hazret-i şehri yari-i cumhuriyet penahî **Tahsin Rüştü** muzaffer oldu demek. Zaten belli birşeydi. **Tahsin** ibtida müsteşarları dağıttı. Şimdi de sefirleri. Zavallı devlet ne oyuncak olmuştur.

FRANSA'DA TÜRK MATBUATI

Yine **La Turguié Libre** gazetesi çıkmaya başlamış. Paris'te iki yıldır **La Républigue Enchaînèe** adıyla Fransızca bir gazete çıkıyordu. Çıkaran **Damat Ferid**'e on günlük dahiliye nazırlığı eden **Mehmed Ali**'dir. Bunun burada dolandırıcılık ile yaşadığını söylüyor, vakalarını hikâye ediyorlardı. Bana gazetesini gönderdi. Bir mektup yazdı ve abone bedeli makbuzunu gönderdi. Hepsini geri gönderdim. Bu gazete batıyor, çıkıyordu. Bu yüzellilik olan **Mehmed Ali** evvelce yüzelliliklerden bir kaçı ile işe başlamıştı. **Bu yüzellilikler hepsi ahlâksız, dolandırıcı ve birbirlerini yiyorlar. Eğer dolandırılacak birini bulamazlarsa birbirlerini dolandırıyorlar.** Bu gazete ibtidaları pek bayağı idi. Sonra **Mehmed Ali yahudilerle işe başladı. Gazete daha iyi oldu. Onları da dolandırmış, Yahudiler geldiler. Nihayet Mustafa Kemal bu gazeteden sinirlenmeye başlamış, sefir Münir vasıtasiyle Fransız hükûmeti nezdinde gazeteyi kapatmak için teşebbüste bulundu. Fransız hükûmeti tarafından Mehmed Ali'ye kapat demişler, kapatmış. Şimdi «Serbest Türkiye» kaldı. Bunu çıkaran Necati Rifat adını taşıyan adam genç bir yahudidir. Türkçe bile bilmezmiş. Sorbonda hukuk tahsil ettiğini söylüyorlar.** Bu adam her tarafa başvuruyor. Birgün bana da gelmiş. Bereket versin evde değildim. Telefon edeyim diye kağıt bırakmış, etmedim. Bir mektub yazarak randevu istedi, cevap vermedim. Sonra **Haşim Nahid** denen dünyada nadir gördüğüm ahmaklardan fakat kendini yektâ bir deha ve alim zanneden bir serseri yollayıp onun vasıtasiyle randevu istedi. Ve bu ebenneka beni «aman görüşmezsen sonra gidip **Rauf**'la görüşecek diye tehdid etti.» Dedim: «Benimle görüşmesin de isterse Tur-i Sina'ya çıksın. **Musa** ile hattâ **Elohim** ile görüşsün.» **Bu gazete Padişahçı ve halifeci, Türkiye'de Padişahlığı ve Halifeliği iadeye hizmet ediyor. Bir yahudinin Türkiye ile hele hilâfetle alâkası olur mu? Bizim Yahudileri biliriz: Bir ceplerinde Türk diğer ceplerinde İtalyan ve emsali pasaportu vardı. Dinleri imanları paradır. Ortada bir rivayet var: Hind Nizamı Abdülmecid'e halifeliğini ve padişahlığını iade etmek için beş milyon tahsis etmiş. Galiba bu yahudi bu rivayeti işitti. Bu paradan çöplenmeyi kurmuştur. Gazete neşretmesinin sebebi budur.**

HAŞİM NAHİD

Bu **Haşim Nahid**'i ben uzaktan birşey zannederdim. Bundan altı ay evvel, birgün ansızın bana geldi. İki yıldır Paris'te imiş. Gelmedi de şimdi gelmesine mana veremedim. Derken anlaşıldı. Dedi ki: «Acım. Üç gün sonra otelden de sokağa atılmam gerektir. İş bulamıyoruz» İş istedi. Aradım, bulamadım. Sade Afganistan sefirinden Fransızca'dan Farisî'yetercüme buldum. Çünkü tabettirdiği ve bana verdiği bir prospektüste Türk, Arap, Fransız,İtalyan, Acem dilleri bildiğini, bu dillerde ders verdiğini yazıyor. İş bulduğumu kendisine söyledim. «Farisî bilmem» dedi. Demek adam şarlatandır. Diğer bildiği diller de böyle galiba. Yine açlığından şikâyet etti. Dedim «İş buluncaya kadar sana her ay para vereyim.» Dedi: «Nasıl kabul ederim. Ağır «Ee, borç al, sonra iade et!» dedim. «Peki» dedi. Her ay Paris Osmanlı Bankasına verdiğim çekle beşyüz frank verdim. Elden de para verdim. İnsan bir Türk aç kaldım deyince gurbette eli ayağı tutmuyor, para veriyor.

Fakat bu adam bana belâ olmuştur. Gabi, cahil, hem kel ve hem fodul, gayet terbiyesiz, adabı muaşeretten bir şey bilmez, hattâ sohbet bilmez, kendini dev aynasında görür, biri. Yardım ettiğime bin pişman etmiştir. Sonunda bana hakarette etmiştir. Bu adam meğerse bir iki defa emraz-ı akliyeye de tutulmuş idi. Ne söylesem itiraz eder. İlmî veya adî. Kör kâhyalığa da başladı. İşlerime de karışıyor. Beni idare etmek istiyor. Fena sığıntı oldu. Kendimi evde yoktur, dedirttim. Bir günde üstüste on defa geldi. Yine yok dedirttim. Ertesi günü de geldi. İstiskalden de anlamıyor. Nihayet bir daha bana gelmemesini yüzüne söyleyerek defedebildim

ÖMER FEVZİ

Bu gitti. **Ömer Fevzi** geldi. Bir matbua yaptırmak dolayısiyle beni dolaba koymak istiyor. Hem de ne vuracak? Yüzelli bin frank. Bunu benden **Haşim** de istedi. Galiba dolandırıcılığı beraber yapıyorlardı. Baktı olmuyor. Nihayet üçyüz frank istedi. İki yüz verip defettim. Haşim'e de her ay beş yüz frank vermiştim. Bu cereme ile bu iki belâyı defettim. Bunun gibi haşeratı hiç sevmem. Fakat bunlar ne yapıp yaparlar adresimi bulup gelirler. **Refii Cevat** da beni dolandırdı. Biri açım dedi mi bütün akıl ve mantığı kaybediyor, olmuş bir armut oluyorum. Parayı veriyorum. Her dolandırılışta da bir daha kimseye iyilik etmiyeyim, para vermiyeyim diyorum. Yine veriyorum. **Ben de galiba pek aptal bir şeyim.**

19 Mayıs:

Gelen Milliyette Tıbbiye talebesinin bir içtimaı olmuş. Doktor **Besim Ömer** bir nutuk söylemiş. Büyük rehber, dâhi Gazi'li, cümlelerle dalkavukluk ediyor. Bu adamın hayatı budur. **Abdülhamit** zamanında da öyleydi. Bugün (27 Şubat 1935) burayı kopya ederken ilâve ediyorum. Adam bunların mükâfaatını gördü. **Mebus olmuştur.**

24 Mayıs:

Bugün İsmet Paşa Roma'ya varıyormuş, Rusya seyahatinden sonra Roma seyahati bunların bir gösteriş yaptıklarını bu suretle Akvam Cemiyeti vasıtasiyle para bulmak istedikleri maznundur. Yahut da **İsmet** Rusya'da, İtalya'da para dileniyor.Rusya'dan alabildiği çürük alât-ı ziraiyedir. Hadi bunlar işeyarasın diyelim. Bununla ne yapacaklar? Çok buğday, tütün ve emsâlimi yetiştirecekler. Bunlar dünyada o kadar bol ki satacak piyasa yok. **Sinop'tan aldığım mektupta çiftliğimin tütününü, batmanını ikiyüzelli kuruşa satmışlar. Halbuki eskiden sekiz-oniki liraya satıyorduk. Bu sene ancak beş liraya müşteri bulabiliyorlar.** O halde ne fayda umuyorlar? Geçen yıl hatırımda **Falih Rıfkı** «artık makina devri açmalıyız. Traktörleri işletmeliyiz, diyordu. Zavallı cahil! Bu senin memleketin için mi ya? Nice Türk kolu daha işsiz duruyor. Sen evvelâ onlara iş bul da,insan kolu yetişmesin. makinelere müracaat et. Gafil böyle bir şeyi bir gazetede okumuş, hadi makale, Türkiye'ye tavsiye.

Halâ Maarif Vekili bizim kilişeleri vermiyor. Bugün ona mektub yazdım:

Paris: 24 Mayıs 1932

«Muhterem Efendim,

«Takriben yedi ay kadar oluyor ki, **Yusuf Kemal** Beyefendi vasıtasiyle Maarif vekâletinden Devlet Matbaasında kalmış olan klişe ve emsalini istemiştim. O vakit zatı âlinize resmî bir taleb gönderirsem, vereceğinizi vaad buyurmuştunuz. Gönderdim. Zaman geçti alamadık, tekrar **Yusuf Kemal** Beyefendi vasıtasiyle rica ettim. Bu sefer: «Bu hususta evvelce verilmiş emir varsa veririm, yoksa veremem» demişsiniz. Bu emri arıyor bulamıyorlarmış. Eğer emri bulamıyorlar, böyle bir basit işi yedi ayda intac edemiyorlarsa bunun kabahati benim değildir. O vakit ki Maarif Vekili **İsmail Safa** Beyefendinin bende resmî bir mektubu var. Bu mektubu Galata'da sigorta hanında **Ömer Farukî Bey**'e gönderdim. «Gösteriniz, görülsün, fakat mektubu vermeyiniz, kaybolur» dedim. O vakit ki Maarif Vekili bu mektubunda bana diyor ki: «Klişeler sizindir. Çünkü tarihinizin ikinci tabı hakkı sizindir. Binaenaleyh klişeler bizim işimize yaramaz. Alınız. Matbaaya emir verdim». Bu sefer bu mektubu Devlet Matbaası Müdürü görmüştür.

Beyefendi, bu sözünüz gücüme de gitti. Sözünüz benim yalan söylediğime ve yalanla klişeleri çekmeye çalıştığıma zahib olduğunuz fikrini vermektedir. Bir defa şunu söyleyeyim ki, ben yalan söyleyen takımından değilim. Hattâ fazla doğru söylediğimden, hiç çekinmeksizin daima doğruyu herkesin yüzüne söylemek adetim olduğundan otuz yıldır bir çok felâketlere uğrar dururum. Eğer yalan dolan ve dalkavukluk gibi emsali şeyler mutadım olsaydı, bugün orada gırtlağına kadar servete gark olmuşlardan biri de ben olurdum. Şimdi kaldık kaldık da üçbuçuk kuruşluk klişe için mi yalan irtikab edeceğiz!...

Evvelâ **Safa Bey**'in mektubu elde bir vesikadır, klişeler benimdir. Sonra şimdiye kadar bizim Türk Tarihine aid yığınlarla klişeleri almışım. Bunları üç, dört takımda olmak üzere verdiler, bendedir. İşte ikinci vesika da budur. Eğer emir olmasaydı bunlar bana nasıl verilirdi. Memurlarınız emri bulamıyorlarsa bu iki şey emrin vücudunu bilfiil gösterir ve onları bana vermek için kâfidir.

Beyefendi! Yoksa tarih neşrederim diye bir mahzur mu düşünüyorsunuz? Biz çoktan o sevdadan vazgeçtik. O artık harcıalem değildir. Biz bunu bilenlerdenizdir.. Bizi gaflet uykusunda yatanlardan mı sanır ve sayarsınız?... Vakıa ve zamana uyduğumuz yok, bu eski adetimizdir. Huydur, ne çare... Fakat şimdi zamaneye dokunduğumuz, karşı koyduğumuz da yok...

İkinci ciheti: Eğer bu klişeleri bana vermezseniz bunlar orada çürüyüp mahvolacak. Bundan ne sizin vekâletiniz, ne de başka şey, bir şahsî istifade edemez. Evvelâ hakkı yoktur, saniyen; bunlardan benden başka kimse birşey anlamaz. O halde vermeyip de ne yapacaksınız? Uzun yıllar var ki hilâle ve Türk Bayrağına dair bir eser hazırlamakla meşgûldüm. Bir yıldır bitmiştir. Tab'ı bu klişeler yüzünden bu kadar gecikti. Türkçe yazmaktan bile vazgeçtiğimizden bunu da Fransızca neşredeceğiz. Bu klişelerde o esere yarar şeyler vardır. Siz onları bana verseniz de vermeseniz de bu eser neşrolacaktır. Vermezseniz burada sade bana bin frank kadar lüzumsuz bir masraf ettirmiş olacaksınız. Ve orada klişeleri boşuna çürütmüş olacaksınız. İşte netice budur.

Böyle eserleri bilâkis teşvik etmelisiniz. Türkün hayat ve mazisine ait mühim ve gayet kıymetli olan oğuznameyi neşrettim. Bir Türkoloji mecmuası neşrediyorum. Münderecatı şimdiye kadar yapılmamış tetkiklerdir. Orijinaldir. İçinde Türk şiirinin kaidelerini tesbit eder, makaleler vardır. Hâlâ şiirimizin versification ilmi yapılmamıştır. Fecii. Bin esefki yapacak da yok. Bu **Hilâl ve Bayrak** kitabı da böyledir. Bunları para verip siz yazdırmalısınız. Yahut yazılınca hiç olmazsa bunlardan biner, teşvik nüshası satın almalısınız. Bu kadar kütüphane var, onlara, muallimlere ekmek, su gibi lâzımdır. Bunlardan geçtik, geçtik değil, aklımızdan bile geçirdiğimiz yok, fakat şu klişeleri veriniz.

Bu izahatı görünce matbaaya bana ait olan şeylerin iadesi için derhal emir vereceğinizi zannediyorum. Vermezseniz de resmî bir talebe resmî bir cevap vermek icabeder. Bana lûtfen bildiriniz ki, sallantıda beklemeyip meselenin kapandığını anlıyayım, klişeleri burada yeniden yaptırayım. Fâik hürmetlerimin kabulünü rica ederim, efendim.»

Doktor Rıza Nûr.

İNÖNÜ ROMA YOLUNDA

23 Mayıs tarihli Milliyet geldi. Roma'ya gitmek için İsmet İstanbul'dan hareket etmiş, vapurdan Mustafa Kemal'e şu telgrafı çekmiş:

«İstanbul'dan büyükdost memlekete hareket ederken, memleketin mukadderatını o kadar büyük isabet ve her'an daha ziyade tebarüz eden bir idare ve metanetle saadetlere sevkeden millî reisimize benim ve arkadaşlarımın sarsılmaz tazimatlarını, merbûtiyetlerini ve itaatlerini ifade etmeye müsareat ederim.»

İsmet (*bir isim*)'e karşı dalkavukluğunu gittikçe artırıyor. Burda tâzimatından bahsediyor Bu kelime müthiştir. Henüz hiç görülmemişti. **İsmet** eskiden arada kafa tutmayı bile tecrübe ederdi. Şimdi tamamiyle itaat ve ubudiyette. Hele itaat takdim ediyor. Bu daha mühim. Bunun manası: Ya **İsmet** (*bir isim*)'i atıp, yerine geçemiyeceğine tamamiyle kani oldu, işi iyice dalkavukluk ve ubudiyete

vurdu. Yahut her vakitkinden ziyade içinde (*bir isim*)'in yerine geçmek var. Çünkü bu adamın seciyesi bir adama garez ve düşmanlığı ne kadar çok olursa, yüzüne gülmesi ve dalkavukluğu da o kadar çok olur.

1 Haziran:

Bugünkü Fransız gazeteleri İtalya'nın Türkiye'ye iki milyon İngiliz lirası ikraz ettiğini söylüyorlar. İstanbul'dan gelen Milliyet gazetesi de İtalya'nın Türkiye'ye kredi açtığını söylüyor. Artık, iyice anlaşılıyor: Türkiye'nin Cemiyet-i Akvama girmeye teşebbüsü, İsmet'in Rusya ve İtalya seyahatleri Para bulmak içindir. Demek para için kıvranıyorlar. **Mussolini,** önce de Türkiye'ye bir kredi açmıştı. Bu seferkini de kimbilirbizimkilerden neler alarak, ne ağır şartlarla vermiştir. Bu şartlar hep İtalya'nın Türkiye'ye muslihane hulûl ve atî istilâsına yardım edici şeylerdir. Nitekim Arnavutluğa da veriyor. **İsmet'le** bu atîyi acı acı görüşürdük. Birbirimize **«Devlete istikraz yapmak cinayettir»** derdik. Şimdi bu cinayeti kendi eliyle işliyor. Hayret. Bu adamlar çok vicdansızdır. Mevkide kalsınlar da ne pahasına olursa olsun. Bizden sonra tufan, kıyamet olsun isterse, diyorlar.

Şunu mahsus buraya dercediyorum. İbrettir. Reisicumhur nasıl olur, görülsün. Fransa ayân ve mebusân meclisinde okunan riyaseti cumhur tezkeresi:

«... Benim birinci işim kahraman ve demokrat ve müesseselerimize muhafız tâyin ettiğimiz (PolDö Mer)'i düşünmektir. O bu hayattan sonra kendini sırf aile ve cumhuriyet mezhebine vermiş olan bu cephelerde Fransız hizmetinde şehid düşen dört oğlunun yanına gitmiştir.

«... Mevki-i iktidarın intizam dahilinde işgali demoktarik rejimin mükemmelliğini ve dokunulmaz olduğunu bir defa daha gösterdik.

«Assemple Nasyonal beni Cumhurreisliğine çıkararak ve verdiği şerefle bu şerefin bütün kıymetlerini şiddetle hissettirdi. İntihabınızın bana yüklettiği büyük vazifeleri anlamaz değilim. Yardımınızla Fransa'nın benden beklemeğe hakkı olan şey'in altında kalmazsam bahtiyar olurum. Kanun-u esasiyi kıskançça muhafazaya ve onun hür yürümesini kolaylatmaya koyulacağım. Ben partilerin bîtaraf hakemiyim...

«Devamı ve vehameti cihetiyle müstesna bir değişiklik ve bir iktasadî buhran memleket üzerine çökmüştür. Onu tehdid ediyor, dünyayı en esaslı temellerinden sarsıyor. Ticareti durduruyor, sanayii felcediyor. Şumaj kanserini iki misli ediyor. Vergi tahsilini azaltıyor, bu da bütçe muvazenesini ve krediyi tehdid ediyor...

«.... ..... Lebron.

«Hilâl Tarihi» eserimi yazı makinesiyle yazdım. Yazdıktan sonra müsveddelerle mukabele ettim. Bir aylık zamanımı aldı. İşim kalmadı. Göndereyi göreyim dedim.

RIZA NUR LONDRA'DA

29 Haziran 1932 de Londraya geldim. Zihnimde Londra muhteşem bina-

larla müzeyyen, fevkalâde birşeydi. Derlerdi ki, her sokakta binalar yeknesak tarzdadır. Halbuki ekseriya ufak binalardır. Yeknesak filân hiç yok. Bilhassa çoğu adî tuğladan yapılmıştır. Umumiyetle üç dört katlı binalardır. Sokaklar kâfi derecede geniş değil. Bilhassa pek eğri büğrü sokaklardır. Pek dar sokaklar da çok. Muhteşem binalar da var. Bunlar, bankalar, ticarethaneler ve emsâlidir. Kralın Londra'daki meskeni ufak bir saraydır. Prens Doğal'ın hanesi eski, tuğladan, ancak yirmi odalı kadar, alçak, ufak, âdi bir binadır. İnsan İngiltere'nin haşmet ve servetini düşününce hayret eder. Türkiye'de parasızlık, açlık, müthiş bu vaziyette (.....) **Gazisi** kendisine bir muhteşem saray yaptırıyor. **Mustafa Kemal'in sarayına Afrika'dan taşlar, Londra'dan malzeme getiriliyor.** Bu ne iştir? Bu adam ne (.....). Zavallı Türkiye'de bu adama bunu söyliyecek Prens Doğal'ın evini misâl getirecek bir adam da kalmamış. **Galeri Nasyonal** denilen resim müzesinde Bellini'nin tablolarından bir kolleksiyon var. **Fatih Mehmed**'in resminin orijinal tablosu da burada. Yine ona ait Türk kıyafetli iki tablo daha var. Ama neyin nesi olduğu belli değil. Bugün **British Museum**'a gidip Türk manüskirlerine bakacağım. Birgün sonra da Avam ve Lordlar Kamarasını göreceğim.

Türk hükûmeti sefaret memurlarının maaşını muntazam vermiyormuş.Pek şikâyetteler. Maaşlarını da pek kesmişler. Burası hakikaten pahalıdır. Güç bir iş. **Müsteşar Nurettin Ferah** anlattı.Suriye ve İran tahdid-i hudud komisyonlarında bulunmuş. Maaşlarını halâ vermemişler. Halep'de otelciye bile borç edip savuşmuş. Böyle birçok memurların tedahüle kalmış maaşları dolu imiş. Dedi ki: «**Abdülhamid zamanı yine çok iyi idi. Hiç olmazsa insan müteraklm maaşlarını sarraflara kırdırıp yüzde bir şey alırdı. Şimdi o da mümkün değil.**» Oraların, Kürtlerin halini anlatıyor, pek perişan. Ne medeniyet ne yol, ne mektep, birşey yok, diyor. **Memur da yok. Sade vergi memuru varmış.** Asayiş pek fena imiş. Halâ şehirden şehire gidilemiyormuş. **İran Hudud Komisyonuna memur zabitleri vurup soymuşlar, kesmemişlar, yaralı olarak geri göndermişler. Halbuki hükûmet bunları hiç yazdırmıyor.** Saye-i şâhânede asâyiş berkemâl!.. Anadolunun garbî kısmı da hemen hemen böyle. Bu hükûmet sade vergi almayı düşünüyor. Köylerden tenviriye alıyorlar. Köylü diyor ki: «**Bizim köyde sade güneş ve ay ışığı vardır. Başka bilmiyoruz. Tenviriye vergisi neden verelim!. Yol vergisi alıyorlar. Bizim yolumuz Allah'ın toprağıdır. Bataçıka gideriz. Ne diye yol vergisi verelim. Maarif vergisi alıyorlar. Mektep, muallim nedir halâ bilmeyiz.**» Feci. Sade Ankara ve İstanbul'da zabit, polise iyi bakıyorlar. Bu da mevkide durmak için. Vicdansızlık böyle olur. İşte millet böyle bir halde iken Cumhurreisi Ankara'da kendisine saray yaptırır.

Refikam morfini bırakmak için İstanbul'da hastaneye konmuş.

TARİH KONGRESİ

17 Temmuz:

Ankara'da Mustafa Kemal Tarih Kongresi topladı. İkiyüz otuz tarih muallimi vs. iştirâk etmiş. Enziyade söz söyliyenler tarih encümeni azâsından **Afet Hanım, Doktor Reşid Galib, Yusuf Akçora** ve emsâli. Birçok saçmalar

(*) Sefahat ve alçaklıkla ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

söylüyorlar, bütün cihanı Türk yapıyorlar. Bütün bu toplamaların, konferansların gayesi açık görülüyor: **Mustafa Kemal**'i medh ve ayyuka çıkarmaktır. **Mustafa Kemal** sekiz yıldır, askerlik dahisi, siyaset dahisi, ziraat dahisi, ilâh... dahi yapılmıştı. Şimdi de bu adam kendisini büyük müverrih yapmak kaprisinde. Orada bu tarih encümeni azâsı olan bendelerine, (.....)larına bunu söyletiyor. Kongreden gaye ve hülâsa şu: **Tarihte meçhul şeyleri Mustafa Kemal keşfetmiş, tarihe nazariyeler vazetmiş, büyük müverrih, tarih dâhisi olmuştur. Kongrede geçen dalkavukça sözleri toplasam sahifeler dolar. Sade şunu zikredeyim. Yusuf Akçora Ulu Gazi dediği bu adama milletin hocası diyor. Her şey oldu. Bilmem daha ne olacak. Böyle birkongre böyle hurafat ve saçma ve musammem yalanlarla sırf Mustafa Kemal'i tarih dâhisi yapmak için , meşgul ve sevkedilmese elbet faydalı olurdu. Bir de lise tarih muallimleri böyle gayri mekşuf ve tarihten evvelki zamana ait şeylerle meşgul olabilir mi?**

Bu arkeologların ve emsâli alimlerin işidir. Bu kongre mekteblerde Türk çocuklarına nasıl tarih okutmalı, millî Türk Tarihi nasıl olur, hangi vak'alardan bahsetmeli, ilk mektebler ve orta mektebler ve liseler için millî Türk tarihi yazmayı müzakere etmeli ve böyle üç eser yazmalıydı. Bu kongrenin hurafâtına Avrupa âlimleri gülecektir. (*bir isim*) ne sıkılınaz bir adamdır. İnsan böyle bir gülünç işe teşebbüsten utanır. Bu adamın en mümeyyiz vasfı utanmamaktır. Neşrettiği tarihte Türklerin istilâ ettikleri yerleri bir haritada oklarla gösteriyor. Gitmedikleri yer yok. **Hele Yunanlıları (Ege) kelimesinden dolayı Türkyapması, İrlandalıları (İr) hecesinden dolayı Türk yapması, çok cahilâne, çok gülünçtür. Zavallı İran'ı unutmuş... Madem ki (İr) ile milletler Türk olur, İran'ın ne kabahatı var? Onun da başında (İr) var. Evet bu kadar saçma olmaz.**

Refikam Paris'e geldi. Tamamiyle deli. Bu da başımıza geldi demek. Hastahanede bu hale gelmiş. **«Pari-Plâj»** a götürdüm. Tebdil hava, tedavi, nasihat, iyileşti. Anlatıyor: **Baloda Mustafa Kemal'e «Balık baştan kokar» demiş. Mustafa Kemal «Kabul etmem» deyip yanından gitmiş. Sonra İsmet otomobilde «Bravo İffet Hanım! Sen işte söylersin» demiş. Bizimki öğünüyor.** Fakat bu **İsmet**'in, ben iyi bilirim ki öğretmesidir. Ona da **Yahya Kemal**'e yaptığı aynı şeyi yapmış.

1 Ağustos:

Refikam miras davâsı için yine İstanbul'a gitti. Geldiği vakit delirmiş olduğuna kani oldum. Burada güzeldi. Morfini bıraktı amma yine yapacağından korkuyorum. Yapacağını söylüyor. Bir ay burada kaldı. Çok çektim. Dürüst bir uyku dahi uyuyamadım. Bizim keseden onbir bin Frank da masraf etti. Bu gidişle, parasız kalıp galiba sürüneceğiz. Önüne durmak imkânı yok.Giderken de ne kadar eşyası varsa beş büyük sandık içinde götürdü. Niyeti bozuk demektir.İki seferdir eşyasını taşıyor. Ben de memnun oluyorum. Gitsin. Ayrılıp işi bitirmek daha kolay olur.

Hüseyin Hilmi'den mektup aldım. Urfa'dan Elâziz'e mektupçu olarak tahvil edilmiş. Urfa'da Araplarla uğraşıyorduk. Şimdi Kürtlerle başladık diyor. Feci.

(*) Dalkavuklukla ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

Akif, Recep Zühtü, Kılıç Ali, Gerzede Yeni İmamzâdenin ormanlarına iştirâk etmişler. Şu esafile bak. Hergün vurgun. Allah sonunu hayretsin. Yine diyor ki, Tarih kongresi müzakerelerini ve yeni çıkan tarihi gördünüz mü? Siz bu iddiayı on sene evvel konferanslarınızla bağırırken sizin tarihe (Rıza Nur bey ittihatçılara târiz için tarih neşretti diyorlardı) diyor.

KALKINMA POLİTİKASI

Türkler'den biri geldi. Puankare ile görüşür biridir. Onbeş gün evvel görmüş. Puankare demiş ki: «Ben size şaşıyorum. Biz makinenin esiri olduk. Felâketteyiz. Siz nasıl olur da bu esarete girmeye çalışırsınız.Görmüyor musunuz ben sizin yerinizde olsam Darülfünûna bakmam, marangozluk ve emsâli gibi san'at ve ziraat mekteplerine gayret ederim. Ve halkı topraklarına bağlar, merkezlerine gitmelerine mâni olurum. Biz sürprodüksiyon ve şumazdan perişanız. Siz hiç Avrupaya fabrika ile rekabet edemezsiniz ki»... Bu adam cidden büyük zekâdır, ne güzel söylemiş, bizim halimizi de ne iyi biliyor. Bu sözleri çok mühimdir. Benim bütün gayem bunlardır. Yüksek tahsil ile yaptığımız memur yetiştirmekten, iş bulamayıp boş kalarak ve tenevvür ettiği için daimî elem içinde kalan ve serserî politikacı olan yahut dalkavukluğa dökülen, yahut başka fena yollara sapan, hasılı muzır, müstahsil olmayıp, parazit olan bir unsur yetiştiriyoruz. Bunları ben muhtelif vesilelerde söyledim ve yazdım durdum. Halbuki İstanbul gazetelerinde Ankara ve Anadolunun diğer mahallelerinde de üç dört tane daha darülfünûn yapacaklarmış. Ne gaflet! Ne körlük. Yahu ilk ve orta hatta yalnız ilktahsili tamim edin, kâfi. Darülfünûnluk işleri Avrupa darülfünûnlarında gördürün. Adedi az keyfiyeti yüksek olarak lâzım gençleri o darülfünûnlarda yetiştirin. Puankarenin sözü, keza Mustafa Kemal'in Türkleri basma kalıp Avrupalı yapmak davasına da ne güzel cevap, bu adam bilmiyorki Avrupa medeniyeti tereddi etmiştir. Çok pisliğe bulanmıştır. Artık saadet vermekten uzak olmuştur. Bilâkis felâket doğuruyor. Böyle medeniyet basma kalıp alınır mı? Hem de Türk orijinalliğini silerek. Hele burası müthiş felâket. Fabrika bizde yalnız kendi ihtiyaçlarımız için yapılmalı. Bunun da ilerisine gidiyorlar demek. Felâkettir, ama neyse bunu yapmak ellerinden gelmez. Bunlar hep tedric işleri...

MUSTAFA KEMAL'İN İZMİR'E HEYKELİ DİKİLİYOR

3 Ağustos:

İsmet ve bütün vekillere İzmir'e Mustafa Kemal'in heykelinin küşâd resmini yapmağa gitmişler. (*bir isim*) bir nutuk söylemiş. Efendisine dalkavukluklarla dolu. Başvekil ve vekiller onun heykeline merasim yapmaya gidiyorlar. Uşak gibi şeyler. Zavallı Yusuf Kemal'e acıyorum. Milliyet gazetesine verdiği bir mülâkatta «Adliye ıslahatı da Gazi'nin devrinin güzide eserlerinden olacak» diyor. Birkaç yıl evvelde Milliyette birmakale neşrederek yeni harfler dolayısiyle Gazi'ye dâhi demiş idi.

İsmet nutkunun bir yerinde diyor ki: **«İzmirlileri bizimle değil diyenler ahmaktır»** Demek halâ **Fethi'nin** İzmir'e gittiği vakit aleyhlerine hâsıl olan galeyanın tesiri altındalar. **Müthiş bir matbuat kanunu yapmışlar. Yusuf Kemal'e acıyorum. Bunu Yusuf Kemal'e yaptırdılar galiba.**

4 Ağustos:

Zevcem gidelidenderi rahatım. Her gece on saat uyuyorum. Bazan öğlenden sonra da bir iki saat uyuyorum. O burada yirmi altı gün kaldı. Hiçbir gece doğru dürüst uyuyamamıştım. Hizmetçi de İstanbul'a gitti. Yine yalnız başımayım. Fakat kafam rahat. Kimsesizlik fena. Görüşecek hiç kimse yok. Buradaki Türklerle görüş, başına derd, belâ hazırdır. İçlerinde kıymetli insan yok ki, ilmî şeyler görüşesin. Hele bir kısmı bir iki görüş derhal seni dolandırır. Paris'te Manastıra kapanmış gibiyim. Güç iş ama, çekmeli. Ya (*bir isim*) denen deveyi güderdik, yahut o diyardan giderdik, gittik. Bu sabah kalktım, giyindim, sokağa gittim. Yiyecek, gazete aldım. Kapıya emniyet kilidi ve zincir koydum. İki saatimi bunlar aldı. Yoruldum. Ne çare? Paris sefareti müsteşarı **Neron'nın** damadı **Çerkes Tahsin** canımın düşmanı. Birkaç aydır işi beni **Neron'a** jumal etmek. **Uydurup yazıyor. Paris'e zaten bunun için gelmiş. Benim işimi ne bilecek?... Kimse bilmez. Hattâ zevcem dahi, benim sırrım benim kafamdadır. Tek bir adama bile sır tevdî etmemek bin acı tecrübe ile hâsıl olmuş bir itiyadımdır.** Kilid yaptım. Belki evrak çaldırır diye. Elbisemi temizledim, ütüledim. Yemek pişirdim. Yedim. Yattım. Uyuyamadım, ama dinlendim. kalktım bulaşıkları yıkadım, ortalık süpürdüm. Bu hayatla ben çok ucuz yaşıyorum. Hane kirası ayda ikiyüz frank vergi, elektrik, gaz, su ve emsâli yüz frank, yiyecek üçyüz frank, hepsi altıyüz frank ediyor. Kendime tütün ve kahve de üçyüz frank yetiyor. Hepsi dokuzyüz frank. Ayda bin Frank yetiyor. Ben böyle yaşayabiliyor, kendimi herşeyden mahrum ediyordum. Bizim karı su gibi akıtıyordu. Şimdi gidip hava almak için biraz gezeceğim, okuyacağım.

Benim birinci zıddım, kitaplarıma, hattâ kağıdıma, kalemime, hokkama birisinin el sürmesidir. Buna asla tahammül edemem. Zevcem de buna kızar. **Ne yapayım, yazdığım müsveddelere, masamı temizlemek için bile dokunduğunu istemem.** Çünkü bir defa karışırsa beni uğraştırır. Vakit kaybederim. Öğreneceğim ve yazacağım şeylere beşerî ömrün, kifayet etmediğine daima yanıp duran bir adamım. Vakit yiyor diyor, yemeğe, uykuya kızıyorum. Nasıl böyle bir ihtimale sebebiyet verecek şeye razı olurum. **Eskiden yemek yerken de okurdum. Ve çok geceler, sabahlara kadar da okurdum. Nihayet hastalandım. Bunlara imkân kalmadı. Adî konuşmalarla vaktimi alacak diye, ziyaretimi kabuletmiyorum.** Tamamiyle mücerret yaşıyorum. Hem de yazdığım bir şeyi kaybedecekler diye ödüm kopuyor. Kaybolsa bir daha onu nerede bulacağım? Mısır'da yahut İstanbul'da, yahut Berlin, yahut Viyana veya Paris'te bulduğum bir kitapdır. Bazan hanım kalemimi alır, ucunu bozar. Hadi kurşun kalemi ise yontmakla, demir ise değiştirmekle vakit kaybetmeli. Yasak ettim ve bu hususta şiddetli davrandım. Ve yazdıkça yangından, başka bir felâketten veyahutta hanımın arada **«Yazdığın şeylere bakacağım» diye ettiği tehditten korkarak götürür bankada bir komesför'e saklarım.** Harum hele buna köpürüyor. Yine

bu sefer de bana bir iki nahoş seans yaptı. Hepsine katlanıyorum. Ve yine bildiğimden dönmüyorum. Şimdi hanım da, hizmetçi de yok. bu endişeler de bitti. Keyifliyim.

Bizim ağalar (*iki isim* ve etrafları) İstanbul'a gelmişler. Boğazda, Marmara ve adalarda vapurlarla tenezzühler, alem-i âblar, Yalova'da ve oradaki çiftliklerinde zevk ve sefa ediyorlar. Şâhâne tebdil havalar yapıyorlar. Ben burada karanlık iki odaya tıkılmışım. millet için kitap yazacağım diye ölüyorum. Bu sene de Paris bugünlerde Mısır gibi sıcak. Of.. Milletin kurtarılması bu adamlara yaradı. Bunun için miydi? Ne hakla bu paralar, keyifler, safalar!.. Demek İstiklâl Savaşında çalışmaları bunun içinmiş, vatanı çiftlikleri, milleti köleleri, çiftlikte hayvanat-ı ehliye yapmak içinmiş. **Bunu dokuz yıl evvel görüp Türk tarihinde ne doğru söylemişim...**

İNGİLİZLERİN KÜRT SİYASETİ

9 Ağustos:

Bugün Irak'ın yüksek memurlarından biriyle görüştüm. Şu malûmatı veriyor:

«**Faysal Türkiye'yi ziyaretinden memnun imiş.** Çok hüsnü kabul görmüş, İngilizler onu İran'a da yollamışlar. **Şah Rıza Pehlevî Faysal'a** fena muamele etmiş. Bundan şikâyet ediyormuş. **İngiltere Türkiye ve İran'ı Rus nüfuzundan ayırmak istiyormuş,** muvaffak olamamış, İngilizler Irak'ta hiç imarat yapmıyorlarmış. Sade para çekiyorlarmış. **İngilizler kanun-u esasiye kürt olan yerlerde memurların kürt ve kürtçenin resmî dil olacağı hakkında madde koymuşlar. Kürtleri el altından Türkiye ve İran aleyhine sevkediyorlarmış. Bir Kürdistan teşkiline doğru gidiyorlarmış. Doktor Kobay Şükrü Bağdatta Kürtlük için çok çalışıyormuş. İngilizlerin Asurîlerden taburları varmış.** Asûrîleri Türk hududu boyuna yerleştiriyorlarmış. Kürtler buna kızıyorlarmış. Barzan şeyhinin son isyanı bunun içinmiş. Irak nâzır ve başvekilleri İngilizlerin uşağı gibi imiş. Ellerinde hiç birşey yokmuş. Bunun rivayetine göre İngilizlerin gayesi Türkiye, İran ve Ibnissuudu imha imiş. Türkhududuna stratejik yollar yapmışlar. **Irak'ta hristiyan misyonerleri faaliyette imiş, yüz kişiyi hristiyan yapmışlar. Şiiler ekseriyette ve sünnîlere pek diş bilemekte imişler.** Fransızlar Şam'ı, Haleb'i, hele Beyrut'u pek imar etmişler. Suriye halkını parçalamak siyasetini güdüyorlarmış. **Şam'daki bir avuç Çerkeze çerkezlik vermişler. Artık, bu çerkezler arapçayı bildikleri halde konuşmuyor, çerkezce konuşuyorlarmış. Çerkez elbisesi giyiyorlarmış. Çerkez mektebi açmışlar. Bunlardan süvarî taburları yapmışlar, Bunları araplar aleyhine kullanıyorlarmış. Yine oradaki kürtlere kürtlük vermişler, mektep açıyorlarmış. Ermenilerden de teşkilât yapıyorlarmış.** Beyrut'ta Ermeni çokmuş. Orada bir Ermeni Darülfünûn'u açacaklarmış. Beyrut'ta ve Halep'te ermenilere mahalleler yapmışlar. Fransa ile Irak arasındaki sancar meselesinde Irak buranın Türkiye'ye karşı stratejik ehemmiyeti olduğundan vermemeyi iddia ediyor, fransızlar da mukavele ile Fransa'ya ait olduğunu söylüyorlarmış. Fransızlar, İskenderun Türklerini himaye ediyor-

larmış. Bu suretle Suriye'yi parçalıyorlarmış. «**Osmanlı Devrini arıyoruz**» diyor. Bilmem samimî, bilmem hoşuma gitsin diye söyledi.

RIZA NUR'U JURNALLEYENLER

10 Ağustos:

Paris'e geldiğimden iki yıl sonra beni **Mustafa Kemal**'e jurnal etmeye başladılar. **Şaşılacak şey ki bunların içinde yüzelliliklerden de beni jurnal ediyorlar.** Ezcümle **Refî'i Cevat** Uydurup yazıyorlar. Benim siyasetle uğraştığım yokki. Vakıa ikide bir bana arzu gelmiyor değil, hele bir fenalık gördükçe, fakat ilmî tetkik beni o kadar mutî etmiştir ki ondan kendimi alamıyorum. **Şimdi de Paris'e müsteşar olan Tahsin beni jurnal ediyormuş.** Geldiğinden beri bu işe başlamıştır. Tabii bir şey bildiği yok. Uydurup yazıyor. Haber aldığıma göre yine **Mustafa Kemal** ile çalışmak ihtimalimi görüp korkuyormuş. Çünkü yine ben iş başına geçersem, onu derhal azlederim. Galiba evvelce bahsettimdi. **Bu adam müthiş nasyonalist çerkezdir. Türklere çingene nesli der.** Bundan dolayı heyet-i vekile kararı ile Moskova'da evrak müdürlüğünden azletmiştim. Jurnalı şudur: **Güyâ Zincirli Cumhuriyeti Çıkaran Mehmed Ali'nin Bulgaristan'daki şubelerinden birinden gelen bir mektubu elde etmiş fotoğrafını aldırmış. Bu mektupta deniyormuş ki, biz Rıza Nur teklifini kabul etmeyiz.** Hem öyle bir adamla teşrik-i mesai edemeyiz. Bu yüzelliliği yapan o değil mi? Şimdi utanmadan bizimle nasıl teşrik-i mesai etmek istiyor. Tahsin fotoğraftan bahsetmiş, ama elinde mektubun fotoğrafı yokmuş. Demek düzmedir, uyduruyor. Uydurduğu şununla da sabit ki **Mehmed Ali**'ye ben teklifte bulunmak değil, onun henüz şekil ve simasını bilmiyorum. Bu adam bundan dört yıl evvel bana görüşmek için teklif gönderdi. Reddettim. Gazetesini çıkarınca bir mektupla gönderdi. Mektubunu bir zarfa koyup,kendisine iade ettim. Nasıl olur da teklifte bulunurum. Ben yüzelliliklerile teşrik-i mesai edeceğim?!. **Maazallalı... Vakıa onların içlerinde Mustafa Kemal'in garazile dahil edilmiş kimseler var ama çoğu vatan hainleridir. Yazdığı jurnalden bu malûmatı veriyorum. Bunu bana tanımadığım bir genç Türk gelip vesikasiyle göstermiştir ve bunu metresi olan bir kadından almıştır.** Rivayet değildir. Bu **Tahsin** uydursun bakalım. Ahmak! Ben Paris'teyim **Mustafa Kemal**'den ne korkum olur. Türkiye'de emlâkim, şunum, bunum vardır. Bir kısmını vakfedip kütüphane yaptım. Bir kısmını sattım savdım. Şimdi bir dikili kazığım yok. Kütüphaneye saldırırlarsa ben yaptım onlar yıksınlar. Ne yapayım. Yapacakları tekaüt maaşımı kesmektir. Zaten buna temelli bir mal diye baktığım yok. Gider Mısır'da hekimlik ederim. **Mustafa Kemal** ve avanesi bana vızdır.

GÜNEŞ DİL SKANDALI

25 Ağustos 1932:

22 Ağustos Milliyette «Türk Kültürünü bütün dünyaya tanıtacağız»

ve yine «Yeni Türk lûgati hakkında Gazi Hazretleri'nin gösterdikleri en küçük bir misâl» büyük serlevhalarıyle bir makale var. Bu gazeteciler dalkavukluğun artık çok çirkin ve son devrine vardılar. Zavallı millet! nelere kaldın? **Gazi, Yunus Nadi'ye buyurmuş ki: «(Hülâsaten): Şeyh Süleyman'ın Çağatay lûgatinde «Kilturmak» var «Mak» lâhikasını kaldır «Kiltur» kalır. Bu işte frenklerin culture kelimesinin aslıdır. Bu kelime hars manasınadır. Bizden onlara geçmiştir. İmdada koşun, ayol! Ağlayayım mı, güleyim mi, öleyim mi? Yahu! bu adamın bu safsatalarını okudukça Paris'te ben utanıyorum.** Böyle cehalet görülmemiştir, diyeyim var. Fakat bu cehalette bu kadar (.....) aslâ görülmemiştir. Bir düziye öyle işler yapıyor. Goygoycular ve şakşakçılar da hay hay'ı tutturuyorlar. İnnallahe maassabirin.. Bu iki kelimeyi bir yapmak için yürüttüğü muhakemeler de o kadar gülünç ki, ancak bir (....) kafasından çıkabilir.Şimdi ben izah edeyim: **Bu Kilturmek sadece bizim (getirmek) mastarının Çağatay şivesinden ibarettir. Bunda hars manası nerede?** Yine gazi demişki: **«Frenk ulûm ve Fünûnunda tekâmül muhassalasına culture diyor»** Bu sözü ile vazıhan anlaşılıyor ki, **Mustafa Kemal** Kültürün ne demek olduğunu bilmiyor. Benim Ankara'da Maarif Vekâletini teşkil ederken teşkil ettiğim Hars Müdürlüğünden dolayı hâsıl olan itiraz ve gürültü sebebiyle **Gazi** denilen bu adam ilk defa olarak hars kelimesini işitmişti. Demek halâ ondört yıldır, bunun ne demek olduğunu öğrenememiş. Zavallı bilmiyorki ilim ve fenden bîhaber vahşî kabilelerde bile iptidaî birhars vardır. Milletin kendine mahsus fikrî mahsulâttır. Almancada medeniyet manasınadır. Ne uydurmuş? Ama bu (.....) yediğine çok iyi etmiş. Çünkü bu kültür işi onun cehaletini, bir de nasıl (.....) ve (.....) olduğunu ve bunlarda ne kadar cesur bulunduğunu ve hiç de (.....) gösteriyor. Güzel bir delil vermiş. İşte bu adamın bütün siyasi ve idarî işleri de bunun gibidir. Herkes bundan pay biçsin.

Mısır'a gidip, birmatbaa açıp, bütün eserlerimi bastırmaya kat'î karar verdim. Beş on gündür matbaa makineleri harfleri için fabrikalarda dolaşıp malûmat almaktayım. **İstanbul'a gidebileceğim zaman gelince, orada bir gazete çıkaracağım** Bu sebeple makinemi büyük alıyorum. Artık dünyada başka gayem kalmadı. Ölmedenbunları yaparsam, gözüm arkada kalarak ölmem.

YALOVA'DAKİ HAVUZLAR

Evvelce (*bir isim*) Ankara'da Marmara şeklinde bir havuz yapmış, adına Marmara Havuzu demişti. Şimdi de Karadeniz'in şeklinde çok büyük bir havuz yapmış. Adına Karadeniz Havuzu demiş, orada karıları filân yüzdürüp eğleniyormuş. Şimdi beni korku aldı. Bu adam aklına geleni yapıyor. Hele keyif ve eğlencede ya şimdi Bahr-i muhit-i atlasîyi yapmak aklına gelirse Türkiye'yi bütün su altında bırakacaktır! Bu havuzları Bahriye vekâleti bütçesinde gemi tamiri diye gösterilerek alınan paralar ile yapmıştır. (.....). **Mustafa Kemal şimdi dil encümenini yeniden yapıyormuş, iptidâ Anadolu'da lûgat toplatmış, şunu evvelden yapıp bir kaç milyon havaya gitmeseydi, ya. Lûgat toplanmasına daha ben 1919 da başlamıştım.**

(*) Haya, küstahlık, delilik, halt, uydurma, sahtekârlık, utanma ve hırsızlıkla ilgili dokuz kelime metinden çıkartıldı.

DİL KONGRESİ

8 Eylül:

Bugün gelen Milliyette **Mustafa Kemal** Dolmabahçe sarayında bu ay içinde bir **dil kongresi** toplamış. Yazık dilimize.. **Kültürü fransızca culture'nin aslı yapan bu adam dili mahvedecektir.** Kimbilir. Neler uyduracaktır. Kültür'ün aslı lâtincedir. Dil işi büsbütün karmakarışık olacak. Yeni bir tasfiye için çok zahmet çekilecektir. Yapmasa daha sevab işlerdi. Bu adamın bunlar nesine lâzım bilmem. İki yılda müverrih oldu. Bütün safsatalarla dolu bir **Türk Tarihi** neşretti. Ve bunu cebren mekteplerde okutuyor. Yazık Türk evlâdlarının ömür ve dimağlarına. Şimdi de derhal filolog oldu. Bunların her biri hiç olmazsa on yıllık bir emeğe muhtaçtır. Bu adamın bu hırsları sırf dâhi, mucid, kâşif olmak içindir. Siyasîyâtı, ceberrûtu ile kasıp kavurdu. Herşeyi avucuna aldı. Bütün ağızlara ot tıktı,bitirdi. Şimdi de bunları ilim aleminde yapıyor. Böyle (.....) tarihte görülmemiştir. Artık kimin haddine tarih yazsın. Dil ile meşgul olsun. Dâhilik hırsı büyük ama, (.....) pek (.....). Keşif ve icad için vurunuyor ve bunu da şaşılacak şey, istibdat ile yapmak istiyor. Fakat yine yapamıyor. Siyasetteki sıfırlığı mâlumdur. Nitekim bu eserde bunlardan çok bahsettik. İlimde de öyle. Bu hususta yani tarih ve din işlerinde yaptığı sırf **Yusuf Ziya**'nın safsatalarına sarılmaktan ibaret olmuştur. Onu taklittir. Böyle bir safsata bile keşfedememiştir.

Dili toplayacak, iki yılda kamus yapacakmış. Ne ham fikir. Ne cehalet! Evvelâ dili **Anadolu'da, Azerbaycan'da ilah.. toplamalı. Sonra Selçuk, eski ve yeni Osmanlı, Azerî, Çağatay, Uygur ilah..** şivelerinde mevcut kitaplardan toplamalı. Sonra mevcut lugat kitaplarını yeniden ve bizim Türkçe izah ile basmalı. Sonra bunları birleştirerek ve usulü dairesinde bir kamus yapmalı. Ondan sonra İngilizce gibi tekemmül etmiş bir dilin kamusunda bizde olmıyan ve son asır terakkiyatına ait lûgatları alıp eski ve yeni Türkçeden onlara mukabil koymalıdır. Edatlarla ve onların tamimleriyle yapılan lûgatlar da yardım eder. Bu işler iki değil, yirmi yılda belki olmaz. Hem de bizde alim ve mütehassıs yok. Evvelâ Avrupa'dan **Banğ, Totoviç** ve **Kovaski** gibi âlimleri getirip onların fikirlerini alınalı, onlara toplamak usulleri hakkında kaideler tespit ettirmeli.

İşe bak ki **Semih Rifat** gibi bir mühim (.....) bu dil encümeninin reisidir.

ARZ-I İHTİRAM!..

17 Eylül:

12 Eylül Milliyet geldi.İktisat Vekili Celâl Mustafa Kemal'e bu telgrafı çekmiş. Telgrafı ve **Mustafa Kemal**'in cevabını gazetenin başına ve çerçeve içine büyük bir meta imiş gibi koymuşlar. Şu **Celâl**'in dalkavukluğuna bak. **Abdülhamid**'e yapılan dalkavuklukları geçtiler. **Abdülhamid**'in eser feyz ilhamları vardı. Bunda da var. O devir dalkavukları padişahın abd-i kemteri idiler. Bunlar Cum-

(*) İstibdat, zavallı, düşüncesizlik ve şarlatanlıkla ilgili dört kelime metinden çıkartıldı.

huriyet padişahının mefkûreci amelesi. Onlar kuvveti padişahlarının teveccühatı bînihayâtından alırlardı. Bunlar da öyle. Telgraf şu:

Türkiye Reis-i Cumhuru Ulu Gazi Hazretlerine

İdare ve feyzinizin ilhamı ile işe başladım. Halkın ve memleketin ihtiyaçlarını en iyi sizin yüksek dehanızın açtığı nurlu yolda şimdiye kadar olduğu gibi mefkûreci bir amelenizsıfatıyle candan çalışacağım. Yeni vazifemde muhtaç olduğum kuvvet ve mukavemeti de teveccüh ve itimadınızdan alacağım. Bütün teşebbüslerimde bana tükenmez bir kuvvet ve mukavemet menbaı olarak yüksek teveccüh ve itimadınızın devamı en yüksek emelimdir. Derin bir saygı ile ellerinizden öperim büyük paşam.

İktisat Vekili
Mahmud Celâl

Bundan on yıl kadar evvel aczinden dolayı İktisat Vekâletinden istifa ettirilen **Celâl** bugün iktisadî buhrana çare bulmak için vekil yapılıyor. Bu acizlerini ve şaşkınlıklarını gösterir.

Ayni nüshada **Doktor Reşid Galib**'in dil hakkında epeyce safsatalı uzun makalesi var. Bunun bir iki yeri yine dalkavukluk. **Celâl** amele, bu nefer yazmış... Bu makalelerin tuz ve biberi.

YENİ İNHİSARLAR

Güya **İsmet** vergileri hafifletecekti. İnhisarlardan bazısını kaldıracağını söylemişti. Bilâkis yeniden **üç inhisar daha yapmışlar. Nakliyat ve vapur işletme inhisarı, tahlisiye inhisarı, afyon inhisarı.** Görülmemiş şeyler. Dün şöyle deyip, bugün aksini yapmaya utanmıyorlar da.

GAZİ MÜKAFATI GAZİ'YE

Darülfünûn bir **Gazi mükâfatı** ihdas etmiş. Fakat parası hükûmetten Avrupada yaparlar, fakat parasını adı konan verir. Daha çirkini bu mükâfatı **Mustafa Kemal**'e vermişler. Sanki yazdığı tarih bir tarihtir. Ne maskaralık!..

16 Teşrin-i evvel **Milliyet geldi.** Fransa ile de muallak meseleleri de hâl için Fransız Suriye Fevkalâde Komiseri **Pol Niso**'nun Ankara'ya geldiğini yazıyor.

Bir itilâf da imza edilmiş. Bizimkiler Fransızlara da birçok şeyler vermişler. **Ezcümle Suriye hududunu Fransızlara göre halletmişler. Suriye'ye kaçan Ermeni, Arap ve emsâlinin mallarını vermeyi kabul etmişler. Buna mukabil de Fransızlara Suriye'deki Türk muhalifleri barındırmamağı rica etmişler.**

İşte bu suretle birmüddettir gelen diplomatik teşebbüsat hitam bulmuştur. Hepsine de nice devlet, millet menfaatleri verilmiş. Onlardan sade Türk muhalifler aleyhine hareket alınmıştır. Yani kendi şahısları, mevkiileri menfaatı.

1930 yılı sonunda bütün tetkikatını bitmişti. Yazacağım şeylerin hepsini yazmıştım. Fakat bunları bir gözden geçirmek, gördüğüm yanlışlıkları ve eksikleri düzeltmek ve ikmâl etmek, hatıratımın son kısmına devam etmek, felsefe, felsefe tarihi, sosyoloji, moral, sendika, ilâh.. emsâlini okumak, fransızca neşriyat ile ve yine sıkı bir çalışma ile iki yıl daha geçti. Bu arada hatıratımın millî cidalden itibaren olan kısmını da bir kitap halinde hülâsa ettim. Bugün yani 16 Teşrin-i sâni 1932 de bunları da bitirdim. İlmî tetkikatımı artık katiyen bitmiştir. Şimdi elimdeki eserleri bastırmakla meşgul olacağım. Mısır'da bir matbaa yapacağım. Şimdi bekârım da. Artık yeni bir hayata giriyorum. Yakında eşyaları satıp Paris'ten gideceğim. Eserlerimi bastırmadan ölürüm sonra zayi olur ihtimalile ihtiyat olarak eserlerden birer nüsha yazdırıp bir kısmını Paris Bibliyotek Nasyonal'ine, bir kısmını Berlin Prusya Kütüphanesine yollayacağım. Her şeyi bitirdim ama, ben de bitmişim. Uzun bir istirahate muhtacım.

...VE RIZA NUR BOŞANIYOR

Zevcemden şu mektup geldi:

«... Bu son senelerde sizi çok üzüyor ve hergün birbirimizi üzüyorduk. Ben kendime bir hayat arkadaşı buldum. Kendisi sizin kadar yüksek değilse de ahlâkımız zannederim birbirimize uyacaktır. Siz orada bahtiyar olunuz. Ben de burada bahtiyar olamaz isem de kendi düşen ağlamaz. Bütün kabahatler bendedir. Sizi son derece namuslu ve şerefli bir insan olarak tanıyorum. Bunu başkasından duyarak üzülmene imkân bırakmıyorum...»

İffet

Eh, hepsi tamam oldu. Derhal parmağımda ondokuz yıl taşımış olduğum lânet halkasını çıkardım. Avukat Farukî ile Reşid Safvet'e bir mektup yazdım. Derhal boşanma muamelesi yapmak için bir avukat tuttum. Namussuz vicdansız karı. Sonunda bana boynuz da taktı. Dünyada en korktuğum şey bu idi. Bu da başıma geldi. Ben derhal boşayarak namusumu kurtarıyorum. İptida beni deli etti. Eğer karı burada olsaydı. Birden elimden bir kaza çıkardı. Düşüne düşüne geçti. Fakat Kanun-u Medenî'ye lânet ettim. Şeriat usulü olsa idi beş dakikada biterdi. Atalarımız: «Karı dediğin el kiridir, yıkarsın gider» derlerdi. Ah ne güzelmiş. Galiba bu işte Neron ve İsmet'in de parmağı var.

HATIRATIN SONU

Bundan böyle hatırat da yazmıyacağım. Artık eserlerimi bastırmak bir de Oğuz Kağan destanını yazmak kalıyor. Hayatım bu iki şeye münhasır kalmıştır.

Mısır'dan aldığım mektupda Mısır'a matbaa götürmek doğru olmıyacak yazılıyor ve beni bu fikirden vazgeçiriyorlar. Matbaa almıyacağım ama, iyi etmiyeceğim zannediyorum.

Birini gördüm. İzmir vak'asını anlattı. O mükemmel bir isyan imiş. Eğer **Fethi** adam olupta isyanın başına geçse imiş derhal İzmir'e sahip olurmuş. Oradaki askerler de hazırmış. Fakat **Fethi**'de o kumaş yokmuş. Böyle İzmir'de bir liva olsa imiş, isyan derhal taammüm ederdi. Kezâ **Menemen vak'asında ahali oradaki askerler, hepsi kıyamcılara iltihak etmişler imiş. Eğer isyanı yapan derviş aklı başında biri olup da meydanda zikir ile meşgul olacağına telgraf ve telefonları kesse asker ve ahaliden bir kuvvet tanzim etse, cephane deposunu yakalasaydı ve böyle İzmir'e doğru yürüseydi çığ gibi büyürdü. Ve İzmir ile birleşirdi. İdareyi devirmesi mümkün olurdu. Ne çareki o dirayette bir adam değilmiş.**

Bir şey anlattı ki pek mühim: Bir kadın bir polisle gayri meşru bir münasebette imiş. Kadın birgün polise demişki: «böyle güç oluyor, sana kızımı nikâhla vereyim, o vakit beraber bulunuruz.» Böyle yapmışlar. Lâkin birgün kız kocasını anası ile yakalamış. Kıyamet kopmuş, kız boşanmak için dava açmış. Mahkemede bunlar sübut bulmuş. Galiba hakim işin çirkinliğinden pek müteessir olmuş olacak ki vazifesi değil ama kendini tutamamış: «Be kadın! Sen utanmaz mısın? Ayıp değil mi? demiş. Kadın: «Ah! Hakim efendi, cumhuriyette ayıp olur mu?» demiş. Bu gayet mühim, karakteristik bir vak'a ve sözdür. Türkiye'de fuhşun, hayatın ne dereceye geldiğini ve bu bâpta halkta ne zihniyet hasıl olduğunu gösterir ve (*bir isim*)'in memleketi iffet hususunda da ne yaptığını söyler, bundan beliğ bir söz olmaz.

Şimdi buraya Cumhuriyetin halini, mümeyyiz vasıflarını yazıp, bu eseri de bitiriyorum.

Türkiye'de Lozan Sulhu ile Millî Harekât ve cidal devri bitip cumhuriyet ile yeni bir idare ve devre başlamıştır.

Cumhuriyetin mümeyyiz vasıfları:

Cumhuriyet'de birkaç devir vardır.

1- **Klik teşkili devri:** (*bir isim*) namuslu ve millî harekette hizmet etmiş kimseleri tepelemeğe başladı. Cahil, katil, hırsız, tulumbacı, pezevenk, mürtekip,mahkemelere düşmüş, hasılı bir yüz karası olan adamları etrafına topladı. (.....)'da bunlardan bir klik teşkil etti. Bunlar iki kısım olup birisi sırf vurucular ki, bunlar (.....) tüfekçileridir. Bir kısım muharrirlerdir ki, bunlar matbuat tüfekçisi ve meddahlardır. Millî harekette hizmet etmiş olanların her birini bir suretle imha etti.

2- **Hürriyeti İmha Devri:** Matbuatı kırdı, geçirdi. Hür gazeteleri ve muharrirleri yok etti. Kendi parasiyle (*bir isim*) **Hakimiyet-i Milliye, Milliyet** gibi gazeteler ve bir takım mecmualar tesis etti. **Vakit** ve **Akşam** gibi gazeteleri maaş lar vererek, sahiplerini mebus yaparak ele aldı. Millet Meclisini, vekilleri, hükümeti bir (.....) haline koydu.

3- **Terör Devri:** Katliâm halinde muhtelif **İdamlar, istiklâl mahkemeleri** yaparak büyük bir terör yaptı. Bütün milleti korkutup susturdu. Memleketi **takrir-i sükûn** adlı ve **İdare-i örfiyeden** müthiş birkanun altına koydu.

4- **Militarizm Devri:** Orduyu ele alıp, onunla milleti tehdit etti. Militarizmin her şeysi hükümrân oldu.

(*) Bir idare şekli ve kukla manasında bir kelime metinden çıkartıldı.

5- **İstibdat Devri:** Bunlarla müthiş bir istibdat başladı. Millet kan kustu.

6- **Sefahet, içki, fuhuş ve İsraf Devri:** Bu ilk tedbirler muhalif bırakmadı. Milleti yıldırdı. Saha böyle açılınca bir sefahet v ebir zevk safadır başladı. İnşaat, villâlar, havuzlar, Yalovalar, âlem-i âb'lar, balolar, danslar aldı yürüdü. Gece gündüz içildi. Her tarafta dans yerleri açıldı. Büyük rezaletler oldu. Aile rabıtaları kalktı. Fuhuş alabildiğine yürüdü. Hergün merasim, zafer bayramları adında hergün bayram, büyük alaylar tertip edildi. Eğlenildi. Fuhşa bulanıldı. Türklerde bir namus vardı, o da gitti. Bu devreye **Balo Devri, Bayram Devri, Dans Devri, Düğün Devri, Mirasyedilik Devri adları da verilebilir. Osmanlı Devrinin lâle safalarını, alem-i âb'larını hatta Bizans'ın fuhuşlarını gölgede bıraktılar.**

7- **Favoritizm Devri:** Büyük bir Favoritizm başladı. Eşe dosta, bilhassa dalkavuklara, (.....), memuriyetler, mebusluklar, imtiyazlar, şirket meclisi idarelerinde azâlık ve emsâli ihsanlar yağdı. Herkes büyük bir hırsla cebini doldurmaya koyuldu. Kaatilden, mürtekibten, tulumbacıdan, cahilden mebuslar, vekiller yapıldı. Valiliklere her yerde asdaka-yı bendegân yerleştirildi.

8- **Kibr-ü Gurur Devri:** Bunlar olunca ve hiç kimse tenkid edemeyince, kendilerinin müthiş kuvvetli oldukları zannına düşüp, büyük bir azamet hasıl ettiler. Keyfe mayeşa lâyüs'el ammâ yef'âl, tarzında harekete başladılar. Kendilerini dâhi, âlim, mucid, kâşif, ilham alır zannettiler. Kanun harici icraata koyuldular. Şiddetli zulüm oldu.

9- **Dalkavukluk Devri:** Dalkavuklar bilekleri, bacakları sıvadılar. **Mustafa Kemal**'i dahi, Güneş, Müncî, Peygamber ilâh. yaptılar. Ve nihayet Tanrı derecesine çıkardılar. Sözlerine «Vecizeler» ve emirlerine «Yüksek Telkin, ilh...» dediler. Tarihimizde hiçbir devirde dalkavukluk bu kadar hünerle yapılmamıştı.

10- **Asrîleşme Devri:** Türkü harsından, ananesinden, tecrid edip, sırf bir Avrupalı yapmak için birsürü şeyler yaptılar. Bunların adlarına inkılâp dediler. Bu devrede inkılâplar yahut inkılâb (.....) devri demek de caizdir. Bir sürü inkılâblar yaptılar: Şapka giydirmek, Medrese ve Tekkeleri kapamak, yazıyı değiştirmek, Tuğralar ve emsâlinin imhası gibi Türk orijinalliğinin imhası, kız ve oğlan çocukları mektepte karışık okutmak, ilâh...

11- **Heykel Devri: Mustafa Kemal** yüzlerce heykelini diktirdi. Ebedîleşmek için bu tarzda daha bir takım şeyler yaptı.

12- **Vurgun Devri:** Zevk sefa ve kumar, fuhuş artınca, onun daima gölgesi gibi peşinden giden parasızlık geldi. Bu gelince de hırsızlık gelir, geldi. Dalkavuklar, yâran, asdaka-yı bendegân, pezevenkler, irtikâba, rüşvete, hırsızlığa döküldüler. Müthiş bir vurgun oldu. Şirketlere azâ modası aldı yürüdü.

13- **Ağır Vergiler Devri:** İsraf ve vurgun olunca tab atıyle para ihtiyacı arttı. Çare olarak ağır vergiler, inhisarlar kondu. Millet soyuldu soğana çevrildi.

14- **Malî ve iktisâdî buhran devri:** Bunlar ve ağır vergiler daima buhrana müncer olur, oldu. Müthiş bir buhran geldi. Memleket yandı yıkıldı.

15- **İsyan Devri:** Köylü, şehirli, amele esnaf, münevverler, gençler, mektep talebesi söylenmeye, hükümeti tenkide başladılar. Belediye intihabında herkes reylerini hükümet aleyhine verdi. İzmir'de «Kahrolsun (*bir isim*)» diye bağırdılar. Bu da birtakım şedid tedbirler ile bastırıldı. Ateş kül altında duruyor.

(*) Pezevenklik ve delilikle ilgili iki kelime metinden çıkartıldı.

16- **Millî İktisad ve Tasarruf Devri:** Para bulamayınca, memurları azaltmağa, maaşlarını kesmeğe, kontenjanyapmağa ve misillû tedbirlere koyuldular. Yine olmadı. Hariçten istikraz yapmağa çalıştılar. **Sade İtalya'dan para alabildiler.**

17- **Diplomatik Uyuşma Devri:** Vaziyetleri fena, mevkileri tehlikede gören bu adamlar, bir taraftan harıl harıl para aramakla beraber hudut haricindeki Türk muhalifleri de tepelemeğe teşebbüs edip, Yunanistan, İtalya, İran, Irak, Bulgaristan ve Fransa, Suriye ile muahedeler yapıp onlara devlet ve millet menfaatlerini vererek bütün muallâk meseleleri hallettiler. Onlardan sade, Türk muhalifleri tepelemeyi istediler ve tepelettiler.

18- **İrfan ve Tahsilde Fetret ve Anarşi Devri:** Tahsil adeta durmuştu. Tarih yerine **Mustafa Kemal**'e kaside okutuluyor. Din tedrisatı kaldırılmıştı.

İstibdat denilen şey daima aynı şeydir. Otokrasi, cumhuriyet gibi şekiller onu değiştiremez. İstibdadın bir mahiyeti vardır. Nereye giderse mahiyeti de arkasından gelir. İşte söylediğimiz bütün maddeler böyle gelmiştir. Bu devirler birbirinden ayrı şeyler değildir. Birbirine zamanca ve herşeyce bağlıdır.

İşte bütün söylediklerimizi görünce (.....) devrinin kendisini böylece hülâsa ettiği, böylece mümeyyiz vasıflarını gösterdiği anlaşılır.

İşte (*bir isim*)'in yaptığı, kârı, hüneri, iktidarı, mahiyeti budur.

Bugün aldıkları tedbirlerin de para etmediğini görüyorlar. Halkın hoşnutsuzluğu değil, nefreti umumî ve şiddetlidir. Muhalefet ne içerde ne dışarda yapılamıyor. Fakat iktisadî buhran hem devlet ve milleti, hem de bu adamların mevkilerini kemirip duruyor. Milletin içinde müthiş bir Bora!. Patlayacak günü bekliyor. Ben bunlara «Bahtiyar Zalimler» diyorum. **Abdülazize Namık Kemaller, Ziya Paşalar, Ali Süaviler,** Avrupaya kaçıp neler yazmış ve yapmışlardı. Avrupada **Abdülhamid**'e ne uzun ve müthiş muhalefet yapılmıştı. Bunlara artık yapılamıyor ve yapan yok. Fakat artık talihleri dönmüş görünüyor. Kara günlerini bekliyorlar.

Herşeyi satıp savdım. Apartmanı bıraktım. Otele çıktım.

27 Kânun-u sânî 1933 tarihinde Marsilya'dan vapura binip İskenderiyeye gidiyorum. Orada oturacağım. Üç beş ay hiç okumaksızın istirahat ve tedavî yapacağım. Dimağım pek yorgun. Sonra ilmî neşriyat yapacağım, kezâ bütün eserlerimden bir nüsha yazıp, Avrupa kütüphanelerine koyacağım ki zayi olmasın. Hatıratımı ise birçok nüsha yazıp, gizli yerlere saklayacağım, bundan sonra, dimağımı dinlendirmek için aylarca istirahat edeceğim. Sonra bir taraftan neşriyat yapacağun. Bir taraftan Oğuz Kağan destanına başlayacağım. Bu destanada kaç yıldır başlıyacağım. İşleri bitirip de halâ başlıyamıyorum. Artık ne hatırat yazacağım, ne de yeniden bir eser. Benim için herşey bitmiştir.

SON

Bu hatıratı kopya ettim. Bugün bunlar da bitti. Şimdi şunu ilâve ediyorum: İskenderiye'de bir apartman tuttum. Eşya aldım. Yeniden ev düzdüm. Paris'te son

(*) Bir idare şekli ile ilgili bir kelime metinden çıkartıldı.

iki üç ay içindehergün zayıfladım. Vücudumun her tarafını ağrılar kapladı. Hiçbir şey hazmedemiyordum. Bu esnada okuyup yazma da yoktu. Ama halim böyleydi. Karının başımdan def'ine memnun oldum. Fakat bu aynı zamanda bana fena tesir etti. **Boynuz takmak gücüme, ârıma gitti.** bu tesir hergün daha ziyade arttı. İçimi, beynimi yedi durdu. Hazmı bozdu, uykumu aldı. **Beni müthiş keder ve hiddet kapladı. İskenderiye'ye geldiğim vakit tartıldım. Sıkletimden tam onaltı kilo kaybetmişim.** Yüz metre yürüyemiyordum. Hattâ ayakta duramıyorum. Benzim balmumu gibi olmuştu. Kanı beni az kaldı öldürüyordu.

Yerleştim. Okuma yazma yok. Sıhhatime dikkate başladım. Uykum ve hazmim düzeldi. Benzime kan geldi. beş ay böyle gitti. Sıkletim doksan iki kiloyu buldu. Yani onaltı kiloyu kazandığım gibi iki kiloda fazla artmışım. Bunu kaybetmek için çok yürümeye başladım ve yemeği azalttım.

Dimağî vaziyetim de pek iyileşti. Yorgunluktan eser kalmadı. Birtakım adamlar buldum. Onlara para ile eserlerimi tebyiz ettirdim. Ciltlettim. **Bir kısmını Berlin Devlet Kütüphanesine, Türk Bilig Revü'sünü de beşinci nüshaya (1935 Yılı numaralısı) kadar bastırdım. Dört beş aydır da hatıratımı kendim kopya kâğıtlarıyle müteaddid nüshalar olarak yazdım. Bugün yani 12 Mart 1935 Cuma günü bu da bitti. Hatıratımdan evvel şiirlerimi de, Türkiye'nin ihyası programını da müteaddid nüsha olarak yazmıştım. Bunları başkasına yazdırmak mümkün değildi. Kendim yazdım. Şimdi bunları eve bir mücellid getirip cildleteceğim. Alıp Avrupa'ya götüreceğim. Emin yerlerde saklatacağım. Bunu da yaptığım gün gönlüm büsbütün rahat olacak.**

HATIRAT'A EK NOT

1- Rıza Nur'un Hatıratı'na ilave ettiği Aktolga tarafından neşredildiği, 1935 Eylülünde Roma'da yazıldığı belirtilen "Ziya Paşa'nın İkinci Zafernamesi"

2- Güftesi ve Bestesi Rıza Nur Tarafından yapılan 5 perde, 2 Tabloluk "Güldürü Opera" türünde Topal Osman isimli eser.

3- Ve "Cehennemde bir Celse" adını taşıyan bir başka operet hatırata ek olmakla birlikte doğrudan hatırat niteliği taşımadığı için buraya alınmamıştır. Ancak, Hatıratın tamamen orjinali olan bu yayınında hukukî durumu gözlendikten sonra müteakip baskılara "ek" olarak ilave edilecektir. (i.y.)

HAYAT VE HATIRATIM 3

RIZA NUR ATATÜRK KAVGASI

Rıza Nur'un hatıratı ile ilgili dizi elinizdeki bu kitapla sona ermektedir.

Bu dizinin ilk iki kitabı hakkında bugüne kadar herhangi bir soruşturma açılmamış ve toplatma kararı da verilmemiştir... Bu sevindirici bir gelişmedir. Ümid ediyoruz ki, bu kitap da aynı hoşgörü ile karşılanacaktır.

Gayemiz tarihin üzerindeki şalı kaldırmaktır. Mutlu bir rastlantı eseri, Rıza Nur'un hatıratının yayınlandığı şu günlerde İstiklal Mahkemeleri zabıtları üzerindeki gizlilik de sona erdirilmiş ve TBMM Başkanı tarafından Meclis arşivindeki belgelerin yayınlanacağı açıklanmıştır. Ümid ediyoruz ki, Çankaya ve Dışişleri Bakanlığı ve öteki belgeler üzerindeki gizli damgası silinecek ve toplum kendi tarihi ile kucaklaşacaktır.

Bizim için tarih övgü ve sövgü kitabı değildir. Tarih bir ibret dersidir. Başarılarımız, yenilgilerimiz, yanılgılarımızla bu tarih bizimdir. Bundan ders alarak bugünümüzü ve yarınımızı yeniden tanzim edebiliriz.

Resmi tarihçilerin övgüler ve sövgülerle bulandırdığı tarihimize yeniden sahip çıkarken tarihin tanıklarının tanıklıkları bizler için vazgeçilmez bir değere sahiptir. Kuşkusuz her tanık, olayları kendi bilgileri ve kendi gözü ile değerlendirecektir. Mutlaka gözlemciler de yanılabilirler. Bunlar çok da önemli değil. Önemli olan verilen bilgileri belgelerle test ederek, öteki tanıkların tanıklıkları ile birleştirerek belli bir tarih yorumuna kavuşturmaktır. Maksadımız tarihin sis perdesi içinde kaybolan gerçeği bulmaktır.

işaret

ISBN 975-350-019-X (Tk. No)
ISBN 975-350-022-X (3. Cilt)

K.D.V. Dahil
53000

mTe 526 50 10